CİLT 2

HAZIRLAYAN: SSCB BİLİMLER AKADEMİSİ

ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFI HAREKETİ TARİHİ

HAZIRLAYAN:
SSCB
BİLİMLER
AKADEMİSİ

CİLT 2

ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFI HAREKETİ TARİHİ

İNGİLİZCEDEN
ÇEVİREN:
ŞÜKRÜ ALPAGUT

Yordam Kitap

Yapıtın özgün adı:
The International Working-Class Movement-2:
The Working-Class Movement in the Period of Transition to Imperialism (1871-1904)
(Progress Publishers, Moskova, 1981)
1976 tarihli Rusça basımdan İngilizceye çeviren: David Skvirski

✸

Genel Yayın Komitesi

B.N. Ponomarev (Başkan), T.T. Timofeyev (Başkan Yardımcısı), A.I. Sobolev (Başkan Yardımcısı), O.T. Bogomolov, A.S. Çernyayev, G.G. Diligenski, P.N. Fedoseyev, B.G. Gafurov, A.A. Galkin, Y.M. Garuşyants, S.S. Khromov, A.L. Naroçnitski, A.P. Poryvayev, S.S. Saliçev, A.N. Şilepakov, Y.B. Şimeral, M.İ. Sladkovski, V.G. Solodovnikov, V.V. Volski, V.V. Zagladin, E.M. Zukov

---

2. Cildin Yayın Kurulu

V. V. Zagladin (Baş Editör)
A.A. Galkin, L.İ. Gintsberg, N.A. Kovalski,
N.F. Kuzmin, T.T. Timofeyev

2. Cildin Yazarları

G.B. Ardayev (İktisat), M.V. Baglai (Hukuk), İ.A. Bakh (Tarih), İ.V. Danileviç (Tarih), A.A. Galkin (Tarih), L.İ. Gintsberg (Tarih), Y.M. İvanov (İktisat), G.V. Katsman (Tarih), L.Y. Kertman (Tarih), E.V. Klopov (Tarih), N.Y. Kolpinski (Tarih), F.V. Konstantinov, N.A. Kovalski (Tarih), İ.M. Krivoguz (Tarih), N.F. Kuzmin (Tarih), A.A. Lebedev (Felsefe), A.M. Melnikov (İktisat), L.B. Moskvin (Tarih), A.L. Naroçnitski, Y.S. Oganisyan (Tarih), M.A. Okuneva (Tarih), N.Y. Ovçarenko (Tarih), M.A. Persits (Tarih), M.İ. Pşedetski (Tarih), A.B. Reznikov (Tarih), S.İ. Semyonov (Tarih), A.N. Şlepakov (Ukrayna Bilimler Akademisi), B.G. Tartakovski (Tarih), T.T. Timofeyev, (SSCB Bilimler Akademisi Üyesi), İ.A. Ulanovskaya (Tarih), İ.N. Undasinov (Tarih), A.B. Veber (Tarih), M.A. Zaborov (Tarih), V.V. Zagladin

İstatistiki Verileri Sağlayanlar

S.M. Askoldova (Tarih), V.İ. Bovykin (Tarih), V.V. Çubinski (Tarih), S.Y. Tyutyukin (Tarih) ve SSCB Bilimler Akademisi Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi Enstitüsü'nden araştırma görevlileri

SSCB BİLİMLER AKADEMİSİ
ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFI HAREKETİ ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFI HAREKETİ TARİHİ

2

EMPERYALİZME GEÇİŞ DÖNEMİNDE İŞÇİ SINIFI HAREKETİ (1871-1904)

İngilizceden Çeviren: Şükrü Alpagut

Yordam Kitap

Yordam Kitap: 409 • **Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi Tarihi-2**
SSCB Bilimler Akademisi Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi Enstitüsü
ISBN 978-605-172-517-8 • 978-605-172-515-4 (Tk) • *Çeviri:* Şükrü Alpagut
Redaksiyon: Cem Eroğul • *Düzeltme:* Cemre Cemri • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Aralık 2021
© Yordam Kitap, 2019

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

SSCB BİLİMLER AKADEMİSİ
ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFI HAREKETİ ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFI HAREKETİ TARİHİ

2

EMPERYALİZME GEÇİŞ DÖNEMİNDE İŞÇİ SINIFI HAREKETİ (1871-1904)

İngilizceden Çeviren: Şükrü Alpagut

İÇİNDEKİLER

Giriş / *B. N. Ponomarev* 11

KISIM I
ULUSLARARASI PROLETARYA VE
SINIF MÜCADELESİNİN ULUSLARARASI NİTELİK KAZANMASI

BÖLÜM 1
TEMEL SOSYOEKONOMİK VE SİYASAL DEĞİŞİKLİKLER 31
Üretici Güçlerin İvme Kazanan Büyümesi
ve Gitgide Belirginleşen Eşitsiz Gelişimi 31
Emperyalist Aşamaya Geçiş 36
İşçi Sınıfı Mücadelesinin Siyasal Koşulları 46

BÖLÜM 2
ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFININ GELİŞMESİ 53
Proletaryanın Sayıca Büyümesi ve Bileşiminde Oluşan Değişiklikler 53
Çalışma ve Yaşam Koşulları 58
İşçi Aristokrasisi 69
Ayrı Ayrı Ülkelerde İşçi Sınıfı 75
İdeolojik ve Siyasal Mücadelenin Odağında 89
Dünya Proletaryası 93

KISIM II
İLK PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ DENEYİMİ
VE DÜNYA İŞÇİ SINIFI HAREKETİ AÇISINDAN ÖNEMİ

BÖLÜM 3
PARİS KOMÜNÜ 99
İkinci İmparatorluğun Çöküşü.
Fransız İşçi Sınıfı ve Komün Fikri 100
Parisli İşçiler İktidarda 120
Paris Komünü'yle Uluslararası Dayanışma Hareketi 139

BÖLÜM 4
Paris Komünü'nden Çıkarılan Dersler ve Marksist Teorinin Gelişmesi. 1870'lerde Birinci Enternasyonal 147
Halkın Tarihsel Yaratıcı Dehasına İlişkin Bilimsel Görüş 147
Yeni Mücadele Koşulları 158
Marksist Program ve Örgütlenme İlkelerinin Enternasyonal'de Egemen Olması 163
Anarşizmle Mücadelenin Keskinleşmesi 175
Birinci Enternasyonal'in Tarihî Önemi 179

KISIM III
PARİS KOMÜNÜ'NDEN SONRA
İŞÇİ SINIFI HAREKETİ VE SOSYALİST HAREKET

BÖLÜM 5
Proletaryanın Güç Toplaması 185
19. Yüzyılın Son Çeyreğinin Eşiğinde İşçi Sınıfı Hareketi 185
Kitlesel Proleter Mücadelesinin Yayılması 190
Sendika Hareketinin Gelişmesi 198
Proleter Sosyalist Partilerin Doğuşu ve Gelişmesi 211
Sosyalist Partilerin Program ve Örgütlenme İlkeleri 227
Uluslararası Bağların Yeni Biçimleri. İkinci Enternasyonal'in Oluşturulması 237

BÖLÜM 6
Oportünizmle Mücadelede Marksizm. Devrimci Teorinin Daha da Gelişmesi 248
Marksizmin Yaygınlaşması 248
Yeni Deneyimlerin Teorik Genellemesi 255
Devrimci ve Oportünist İdeolojiler Arasındaki Mücadelenin Yeni Aşaması 271
Marksizmle Revizyonizm Karşı Karşıya 277

KISIM IV
ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFI HAREKETİNDE YENİ BİR EVRE.
MARKSİZMİN GELİŞİMİNDE LENİNİST AŞAMANIN BAŞLAMASI

BÖLÜM 7
Rusya'da Devrimci Hareketin Proleter Aşamaya Girmesi 293
Rusya'yı Emperyalizmin Zayıf Bir Halkası Yapan Koşullar 293
1870'li Yıllardan 1890'lı Yılların Başına Kadar Rus Özgürlük Hareketindeki İdeolojik ve Siyasal Mücadele 300

Lenin'in Çalışmalarının İlk Yılları.
İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'nin St. Petersburg'da Kurulması 312
RSDİP'nin Oluşturulması 326

BÖLÜM 8
19. Yüzyılın Sonu ila 20. Yüzyılın Başında Avrupa'da,
ABD'de ve Japonya'da Proleter Sınıf Mücadelesinin Ana Eğilimleri 340
İşçi Sınıfı Hareketinin Gelişmesinin Genel ve Özgül Özellikleri 340
Grev Mücadelesi 346
Proletaryanın Siyasal Partileri 355
Sendikalar ve Diğer Kitlesel İşçi Sınıfı Örgütleri 378
Sendika Hareketi *378*
Kadın Hareketi 384
Genç İşçi Hareketi 385
Kooperatif Hareketi 388
Kültürel ve Eğitimsel Örgütler 392
Kilisenin İşçi Hareketi Üzerindeki Etkisi 395
20. Yüzyılın İlk Yıllarında İkinci Enternasyonal.
Devrimci ve Oportünist Eğilimler Arasındaki Mücadelenin
Gittikçe Keskinleşmesi 401

BÖLÜM 9
Sömürge ve Bağımlı Ülkelerde İşçi Sınıfı Hareketi.
Ulus-Sömürge Sorunu 415
Örgütlü Proleter Hareketi in Kökeni ve Gelişimi 415
Latin Amerika 417
Kapitalist Sistem İçindeki Durum ve Proletaryanın Oluşumu 417
İşçi Örgütleri ve İdeolojik-Siyasal Akımlar 424
Asya 439
Kapitalizmin Gelişmesi ve Ulusal Kurtuluş Hareketi 439
İşçi Sınıfının Oluşumunun Özgül Nitelikleri 443
Yaşam ve Çalışma Koşulları 449
İşçi Hareketinin Gelişmesi 450
Afrika 458
Mısır ve Mağrip Ülkeleri 459
Güney Afrika 464
Tropikal Afrika 468
Uluslararası Sosyalist Hareket ve Halkların Kurtuluş Mücadelesi 472

BÖLÜM 10
YENİ TÜR BİR PROLETER PARTİSİ OLAN BOLŞEVİK PARTİ'NİN KURULMASI 388
Lenin'in Rus Proletaryasının Devrimci Marksist Bir Partisini Kurma Planı 489
İskra – Rus İşçi Hareketindeki Devrimci Güçlerin Buluşma Noktası 498
İkinci RSDİP Kongresinin Toplanması. Bolşevikliğin Doğuşu 520

BÖLÜM 11
LENİNİZM VE 19. YÜZYILIN SONU İLA 20. YÜZYILIN BAŞLANGICINDA DÜNYA İŞÇİ HAREKETİNİN KİLİT SORUNLARI 538
Leni 'in Devrimci Teoriyi Yaratıcı Şekilde Geliştirmesi 538
Lenin'in Yeni Tür Parti Öğretisi ve Bu Öğretinin Uluslararası Önemi 545
Leni 'in Proletaryanın Stratejisini ve Taktiklerini Gerçekleştirip Kanıtlaması 550
Leninizm ve Proletarya Enternasyonalizmi 558

BÖLÜM 12
TOPLUMSAL GELİŞMENİN ÖNCÜSÜ İŞÇİ SINIFI. İDEOLOJİK MÜCADELE 563

İSİM DİZİNİ 578

Giriş

İşçi sınıfının ve devrimci hareketin her gelişim evresi, insanlık tarihi açısından bakılınca anlamlı ve önemlidir. Bu doğaldır: İşçi sınıfı ve toplumsal yaratıcı dehası, o tarihin salt bir unsuru değil, aynı zamanda onun lokomotifidir, kapitalist üretim tarzının oluşmasından beri geçirdiği evrimle toplumsal ilerlemenin ana yönünü belirleyici bir faktör haline gelen kilit unsurudur. Bu nasıl oldu? Proletarya, dünya tarihinde ağır basan güç haline gelmek için hangi deneylerden geçti? Proletaryanın deneyimlerinden bugün çıkarılacak dersler nelerdir? Bu soruların yanıtları, akademik ilgili konusu olmaktan fazlasıdır: İşçi sınıfı hareketinin tarihiyle ilgili sorunlar üzerinde hâlâ sürüp giden hiddetli polemiklere değinmek yeter de artar.

Bu yapıtın birinci cildi, proletaryanın "kendisi için sınıf" olarak doğuşunu ve oluşumunu, işçi hareketinin ilk adımlarını izliyor.[1] İkinci cilt, işçi sınıfının ve işçi hareketinin olgunlaşmasını sağlayan olayları ele alarak, proletaryayı toplumun önder sınıfına dönüştüren ve insanlığın tüm sınıfsal baskı zincirlerinden gerçek anlamda kurtuluşunu başlatabilmesine olanak veren süreçlerin öyküsünü anlatıyor.

Yazarlar, bu gelişmelerle ve süreçlerle ilgili tahlillerinde, bilimsel, Marksist-Leninist yöntemi temel aldılar. Bunun, öncelikle, elinizdeki cildin kapsadığı dönemin kronolojik bölümlenmesi için geçerli olduğunu söylemeye gerek yoktur.

Lenin'in vurguladığı gibi, tarihsel geçmişe (ya da şimdiye) ait çeşitli olgular üzerinde inceleme yapılırken, verili dönemin niteliğini doğru tanımlamaya her zaman özen gösterilmesi gerekir. Başka bir deyişle, ilk kaygımız, toplumun gelişiminin özünü ve yönünü doğru belirlemek ve hangi sınıfın şimdi (ya da geçmişte) bu gelişimin ardındaki başat güç olduğunu, hangi güçlerin ona karşı durduğunu, hangi güçlerin onunla aynı safta durduğunu, onun müttefiki olduğunu saptamak olmalıdır. Lenin, "Ancak o temelde," diye yazıyordu, "yani (ayrı ülkelerin tarihindeki tekil sayfaları değil) öncelikle çeşitli 'dönemler'in temel ayırıcı özelliklerini dikkate alarak, taktiklerimizi doğru geliştirebiliriz; ancak

1 *Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi Tarihi-1: Proletaryanın Doğuşu ve Devrimci Bir Sınıf Olarak Gelişimi*, Progress Publishers, Moskova, 1980 [Yordam Kitap, İstanbul, 2021].

verili bir dönemin temel özellikleri hakkındaki bilgi, şu ya da bu ülkenin özgül özelliklerini anlamak için bir temel işlevi görebilir."[2]

Bu cildin kapsadığı dönem, Lenin'in tanımıyla, tekel öncesi kapitalizmden emperyalizme geçiş dönemiydi, gelişmiş ülkelerin burjuvazisinin ilerici olmaktan çıkıp gerici bir sınıfa dönüşmesine tanıklık eden dönemdi. Dahası, yeni sınıfın, proletaryanın hazırlık yaptığı ve yavaş yavaş güçlerini topladığı dönemdi.[3]

Burjuvazi, zafer çağını yaşıyordu. Kapitalist üretim biçimi, Avrupa'da ve ABD'de iyiden iyiye yerleşip kökleşmişti. Kâr etmekte uzmanlaşmış "dâhiler" ve "para babaları", o günkü toplumun baş "kahramanlar"ıydı. Kapitalizm, kâr hırsıyla, yabancı ülkelerin gırtlağına sarıldı – geri kalmış bölgelerin sömürgeleştirilmesi gitgide artan bir tempoyla sürdürüldü. Köleleştirilen halkların kana susamış göz boyacıları defne yapraklarıyla taçlandırıldı. Özgürlük için dövüşenler, ülkelerini amansız istilacılara karşı savunmaya çalışanlar, cani ilan edildi.

Sömürgeci devletlerin sanayileri ve bankaları, sömürgelerin insan gücüyle ve doğal kaynaklarıyla birleşince, her şeyi yiyip yutan ve doymak bilmeyen dev şirketler ortaya çıkardı. Bunlar hızla büyüdü, birleşip bloklar oluşturdu, birbiriyle çatıştı ve sonra, bu kez daha güçlü rakiplere karşı yeniden birleşti. Sermayeler arasındaki bitmez tükenmez sürtüşmeler, en sonunda patlayıp ülkeler arasında çatışmalara dönüştü.

Ama bu hummalı "çiçeklenme"nin bağrında, sermayenin gemi azıya almış egemenliğinin sonunu kaçınılmaz olarak yakınlaştıran süreçler meydana geliyor ve önü alınamaz şekilde ivme kazanıyordu. Çelişkiler çoğalıp yığıldı ve durmaksızın şiddetlendi. Emekle sermaye arasındaki, çalışarak toplumu ayakta tutan proleter kitlelerle bu kitlelerin bedeli ödenmemiş emeğine arsızca el koyan bir avuç kapitalist arasındaki gittikçe keskinleşen ve patlamaya yaklaşan uzlaşmazlık, bu çelişkiler arasında ilk sırayı alıyordu.

Kapitalist sınıf, kârlarla büyüdü, olgunlaştı ve iyice palazlandı. Ama asalak burjuva tahakkümünden toplumu kurtarmaya yazgılı olan işçi sınıfı da buna koşut şekilde büyüyüp olgunlaşarak daha sınıf bilinçli, örgütlü ve mücadeleci bir nitelik kazandı.

İşçi sınıfı esasen ulusal sınırlar içinde büyüyerek, yavaş yavaş yalnızca Avrupa ülkelerinde ve ABD'de değil, bazı Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde de önemli bir toplumsal güç haline geldi. Bu sürecin başlıca kilometre taşları, ulus devletlerin ortaya çıkması ve demokratik hakların genişlemesiydi. İşçi sınıfı aynı zamanda evrilerek uluslararası bir güç de oluyordu. Bu iki süreç, birbiriyle kaynaşarak ve birbirini zenginleştirerek el ele yürüdü. İşçi sınıfı,

2 V. İ. Lenin, "Yanlış Bayrak Altında", *Toplu Yapıtlar*, C. 21, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 145.

3 *A.y.*, s. 146.

nesnel bir uluslararası nicelikken, uygulamada, *pratik açıdan* uluslararası bir nicelik haline geliyordu.

Proletaryanın –ulusal ve küresel ölçekte– büyümesi, çok yönlü ve karmaşık bir süreçti. Mücadeleler ekonomik, siyasal ve ideolojikti. Bu mücadeleler, çeşitli ülkelerde farklı bileşimlerle yürütüldü, ama her yerde şu ya da bu ölçüde iç içe örülüydü. Bunlar arasındaki bağın sıkılaştığı yerlerde, işçi sınıfı güçlendi ve eylemleri daha etkili hale geldi.

Geleceğin yerin altındaki güçleri yüzeye çıkmayı sürdürerek, burjuva toplumunun sahte ahengini bozdu. Toplumsal gayzerler –başta işçiler olmak üzere halkın oluşturduğu kitlesel hareketler– insan soyunun tarihinde yaklaşan kritik dönemecin –muzaffer sosyalist devrimin– kilometre taşlarını dikti.

Lenin, 1913'te kaleme aldığı *Karl Marx'ın Öğretisinin Tarihsel Yazgısı* adlı yapıtında, *Komünist Parti Manifestosu*'nun yayınından sonra insanlığın kaydettiği gelişmeyi irdeliyordu. Şunu belirtiyordu: "O zamandan beri dünya tarihi açıkça üç ana döneme ayrılmıştır: (1) 1848 devriminden Paris Komünü'ne (1871) kadar olan dönem; (2) Paris Komünü'nden Rus devrimine (1905) kadar olan dönem; (3) Rus devriminden sonraki dönem."[4] Bu cilt, Lenin'in adını koyduğu ikinci dönem hakkındadır.

1871'deki Paris Komünü (işçi sınıfıyla müttefiklerinin yönetimde olduğu, proletarya diktatörlüğünün uygulandığı ilk deneyim) devrimci işçi sınıfı hareketi tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biriydi. Marx'ın deyişiyle, "Paris'teki mücadeleyle, işçi sınıfının kapitalist sınıfa ve onun devletine karşı mücadelesi yeni bir evreye girmiştir."[5]

İnsanlığın gelişiminde yeni bir çağ gerçekten yaklaşıyordu. Ama kendi kendine doğamazdı: Bunu gerçekleştirmek için, işçi sınıfı, uygun politikaları geliştirmeli, mücadele yollarını ve araçlarını öğrenmeli, yekpare örgütlü bir güç oluşturmak üzere birleşmeliydi.

Marx ve Engels tam da o amaca ulaşmak için ellerinden geleni yaptılar. Kapitalizmin yeni başlayan gerileyişinde öne çıkan yeni olguları genelleyerek, işçi sınıfı hareketine, tarihî anlam ve önem taşıyan sonuçlar sundular. Marx ve Engels, kapitalizmin evriminin o zamanki yeni aşamasında toplumsal gelişim eğilimlerini, yaşamlarının son yıllarında parlak bir sezgiyle kestirdiler. Bu eğilimler daha sonra Lenin tarafından kapsamlı şekilde incelendi. Marksizmin kurucuları, bilimsel komünizm fikirlerinin yayılmasına ve yinelenerek ortaya çıkan küçük burjuva sosyalizmiyle, oportünizmle mücadeleye muazzam katkı yaptılar. Proleter partilerinin kurulmasına ve ideolojik yönden güçlendirilme-

4 V. İ. Lenin, "Karl Marx'ın Öğretisininin Tarihsel Yazgısı", *Toplu Yapıtlar*, C. 18, Progress Publishers, Moskova, 1968, s. 582.

5 "Marx'tan Ludwig Kugelmann'a, 17 Nisan 1871", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, Progress Publishers, Moskova, 1975, s. 248.

sine yaptıkları katkı ne kadar önemsense az gelir (bu süreç tam olarak 19. yüzyılın son otuz yılında geniş bir boyut kazandı).

Karl Marx 1883'te öldü. Sonraki 12 yıl boyunca Engels, büyük dostuyla başlatmış oldukları çalışmaları tek başına sürdürdü. Şimdiki Marksologlar, Engels'in yaşamının son on yılında üstlendiği rolü ve yaptığı çalışmaları küçültmek için her yola başvuruyor. Bazıları, onun, gelişen sınıf kavgalarını edilgin şekilde seyrettiğini öne sürüyor; başkaları, onu tescilli bir reformcu olarak tanıtıyor. Bu ciltteki ilgili bölümler, bu yalanın (o günlerdeki sağcı Sosyal Demokratların, Engels'in vardığı temel sonuçları halktan gizleyerek büyük ölçüde paylaştıkları bu yalanın) Engels'in sağlığında başlatıldığını gösteren kapsamlı bilgiler sunuyor.

Yaşamının son yıllarındaki gerçek Engels, kapitalist hegemonyayla mücadeleye kendini adamış bir kavga adamıydı, inançlı bir devrimciydi; yeniyi keskin bir sezgiyle anlayan, aynı zamanda da İkinci Enternasyonal'in kurucularından biri olan, tüm devrimci partilerin ve emekçi halk örgütlerinin dostu ve danışmanı olan dev bir teorisyendi. Enerjisi ve iradesi bitip tükenmezdi, bilgisi, âlimliği ve bilimsel sezgisi sınırsızdı.

Friedrich Engels 1895'te, tam da işçi sınıfı hareketinin yeni gerekliliklerinin ve potansiyellerinin özellikle elle tutulur nitelik kazandığı bir zamanda öldü.

Bilimsel sosyalizmin kurucularınca atılan sağlam temel üzerinde işçi sınıfına doğru bir yol haritası çizme ve bunu hayata geçirme zorunluluğu doğdu. Gereksinim duyulan şey, Marksistlerin önceki yıllarda yapagelmiş olduklarının salt mekanik bir devamı değildi. İşçi sınıfı hareketinin "barışçıl" gelişme aşaması sona ermek üzereydi. Sömürücü sistemde devrimci bir patlama için nesnel ve öznel koşullar birikiyordu. Hem teori ve siyaset geliştirmede hem de devrimci eylemin kendinde bir *niteliksel ilerleme* olması kaçınılmazdı.

Peki ama o ilerleme nasıl gerçekleştirilecekti? Tartışmalar iyiden iyiye şiddetlenip alevlendi.

Sağ oportünistler, revizyonistler, yeni çözümlere gerek olduğunu ilan ettiler. Ama böyle durumlarda bazen olduğu gibi, yazdıkları "reçeteler", devrimci harekete öldürücü bir darbe indirmek anlamına gelen öneriler içeriyordu. Oportünistler, Marx ve Engels'in hiç kuşkusuz parlak teorisyenler olduklarını ve hizmetlerinin inkâr edilemeyeceğini söylüyorlardı. Ama onlar farklı bir devirde yaşamışlardı. Durum değişmişti, proletarya ve burjuvazi de değişmişti. Sonuç olarak, "eski" Marksizm artık yararsızdı, çağdışı kalmıştı... Dolayısıyla, sağ oportünizm, Marx ve Engels'in mirasını silip yok etmeye uğraşıyordu. Revizyonistler, "geriye bakmadan ilerleme" istediler; en kuyruklu yalanlarla bile yetinmeyip, Marx ve Engels'i "yeni bir tarzda" yorumlamaya çalıştılar. Gerçekte, Marksizmi yadsımayı, devrimci özünden arındırmayı denediler.

Revizyonizm, sağ oportünizm, salt bireylerin yanlış anlayışlarının sonucu değildi. Tekelci kapitalizmin egemenliği altında sınıf mücadelesinin bazı nesnel

süreçleri, revizyonizmin yayılmasını kolaylaştırdı. Bu ciltte bu akımın ana kaynakları gösteriliyor; kapitalizmin bu yolda ilerleyip son emperyalist aşamasına ulaşmasının, işçi sınıfında tabakaların oluşmasına yol açan sınıf içi süreçlerin ve proletarya üzerindeki burjuva baskısının nasıl sağ oportünizmi kurumsallaştırdığı ortaya seriliyor.

Ama sağ oportünizm yalnız değildir. Buna karşı bir tür tepki olarak, işçi hareketi üzerinde küçük burjuva baskılarının bir dışavurumu olarak "sol" oportünizm gelişir. Dışarıdan sağ oportünizmin tam zıddı gibi görünen bu akım, gerçekte aynı madalyonun ters yüzünden başka bir şey değildir.

Hem "sol" hem de sağ oportünistler, 19. yüzyıl sona ererken Marksizm teorisini kuşa çevirmek için ona saldırdılar.

Gerçeklere gözlerini kapatarak, "doğrudan" eylemlere aşırı önem vererek ve bunun kitlelerden tecrit olmak anlamına gelebileceğini görmezlikten gelerek, ön hazırlık yapılmadan eylem çağrılarında bulundular. "Solcular", proletaryanın büyük öğretmenlerine ait yapıtlardan şu ya da bu alıntıya sarılıp, bunu bir dogma haline getirdiler ve sonra, somut gelişmeleri buna uyacak şekilde kesip biçmeye kalkıştılar. O yıllarda "sol" oportünizm, kaskatı dar grupçulukta ve sürekli hortlatılan anarşist dogmalarda ifadesini buldu (yeni koşullarda bunlar çoğunlukla anarkosendikalizme evrildi). Gerçekte bu, sağ oportünizmin yapmış olduğu kadar topyekûn Marksizmden kopma anlamına geliyordu. Her çeşitten dogmatizm, en göz alıcı, ultra devrimci sloganların ardına saklandığı zaman bile, hangi kisveye bürünürse bürünsün dar grupçuluk kadar Marksizme yabancıdır.

Başka bir deyişle, 19. yüzyıl sona ererken uluslararası işçi sınıfı hareketinde, İkinci Enternasyonal'de, değişik renkler içeren ama şaşmaz şekilde oportünist olan bir akım şekillendi. Daha sonra, Büyük Ekim Devrimi'nden sonra, sağcı Sosyal Demokrat liderler, Komünistlerin faaliyetleriyle işçi sınıfı hareketini parçaladıklarını öne sürerek, onları kasten bölünme yaratmakla suçladılar. Bu ciltte aktarılan gerçekler, söz konusu iddiaları inandırıcı şekilde çürütüyor. İşçi sınıfı hareketindeki parçalanmanın nedeni, Eduard Bernstein'ın, Alexandre Millerand'ın ve İngiliz sendika liderlerinin faaliyetleriydi. İşçi sınıfının büyük bir kesimini, devrimden gittikçe uzaklaşan bir yola, vahim gerilemeler içeren ve tarih açısından bakıldığında sınıfsal baskıyla mücadelenin ivme yitirmesine götüren bir yola sokanlar onlardı. Bunun tam başarıya ulaşmamasının tek nedeni, işçi hareketi içindeki devrimci unsurların buna karşı sağlam bir duruş almalarıydı.

İşçi sınıfı için yeni koşullarla ve durumlarla bağdaşık yeni bir eylem çizgisi ve yeni teorik önermeler ancak Marksizm yaratıcı şekilde geliştirilerek ortaya konulabilirdi. Her şeyden önce, Marksizm doğru anlaşılmalıydı. Başka herhangi bir bilim gibi Marksizm de süreklilik ister. Gelişimindeki her yeni adım ancak önceki ilerlemelerin, önceki bilgilerin devamı olarak atılabilir. Ortaya

çıkışından beri Marksizmin geliştirdiği her şey, bugünkü devrimci işçi hareketinin üzerinde yükseldiği yapının temelinde yer alan bir parçadır.

Yeni çağın yasalarını Marx ve Engels'in teorik ve siyasal çalışmalarının prizmasından anlamak, geleceğe yönelik doğru siyasal sonuçlar çıkarmak ve bu sonuçları gerçeğe dönüştürecek şekilde mücadeleye önderlik etmek için bilimsel enginlik, teorik derinlik, yenilenme cesareti, ilkelere sarsılmaz bağlılık, seçkin siyasal zekâ ve akıllı taktik esneklik gerekliydi.

Ele aldığımız dönem, insan düşüncesinin tarihsel kayıtlarında iz bırakan, işçi sınıfı hareketine mensup birçok kişiliği öne çıkardı. Böyle kişilikleri (anarşiye eğilimli ve yaşamın genel akışına karşı savaşan bireyler değil, tarih yasalarını yaratıcı şekilde inceleyip öğrenen ve kendini tamamen toplumsal ilerlemenin hizmetine verebilen savaşçıları) çağın kendisi yarattı. O dönemde siyasal yaşamın merkezine çekilen kişilerden en dikkate değer olanı, uluslararası işçi hareketinin gelişmesine muazzam katkılar yapan Vladimir İlyiç Lenin'di.

Lenin hakkında pek ama pek çok şey yazılıp çizilmiştir. Daha da yazılıp çizilecektir. Yürüyüşümüzü daha ileriye taşıdıkça, onun başardıklarını daha çok takdir edecek ve onun dehasını, o dehanın kaynaklarını daha iyi tanıyacağız.

Bu kaynaklar olağanüstü üretken ve çeşitliydi.

Ama önce, Lenin'in deyişiyle, tüm geçmişi boyunca çektiği acılardan geçip Marksizme ulaşan büyük ülke Rusya hakkında birkaç söz edelim. Bu cildin büyük kısmının Rusya'ya, Rus işçi hareketine ayrılmış olması bu nedenle bir rastlantı değildir.

Rusya kaçınılmaz olarak dünya devrimci hareketinin merkezi haline geldi. 20. yüzyılın başından beri, Rusya işçi sınıfının mücadelesi, dünya proletaryasının *ana* sınıfsal deneyimi olmuştur. O deneyimi karalamak, yerel, tikel bir olguya indirgemek için var güçleriyle çabalayanlar, öylelikle onun tarihsel anlamını ve önemini doğrulamış olmadılar mı, üstelik de onu geçersiz saymakta ne kadar çaresiz kaldıklarını göstermediler mi?

Gerçekte, Rusya'nın devrimci deneyimine antikomünistlerin kötü niyetli saldırılarının dürtüsü, yalnızca o deneyimin eşsizliğinden ileri gelmiyor; aksine en başta, evrensel öneminden, tarihsel içeriğinden ileri geliyor. Gerçek sosyalizmin düşmanları, Marx ve Engels'in formülleştirdikleri kilit teorik önermeyi, yani kapitalist egemenliğin devrimle yıkılmasının ve toplumun sosyalist dönüşümünün kaçınılmaz olduğu önermesini *pratikte* doğrulamış oldukları için Rusya proletaryasını, Bolşevikleri ve Lenin'i bağışlayamıyorlar.

Oportünistlerin Ekim Devrimi deneyimine düşmanlığı da esasen aynı güdüye dayanıyor. Gerçekten de o deneyim, başka şeylerin yanı sıra, bilimsel komünizm ilkelerini baştan savmanın, işçi sınıfının somut çıkarlarıyla, devrimin çıkarlarıyla bağdaşmadığını inandırıcı bir şekilde kanıtladığı için, onların işine gelmiyor.

Leninizm tam da Marx ve Engels'in harika bir devrimci gelecek öngördükleri Rusya'da doğdu. Bu sırf bir tesadüf de değildi.

Bu, muhaliflerinin öne sürdükleri gibi, Leninizmin "katıksız Rusya'ya özgü", hatta "münhasıran Rusya'ya özgü" bir olgu olduğu anlamına gelir mi? Asla gelmez. Leninizm Rusya'da doğdu, ama başta Batı Avrupa işçi sınıfı hareketi olmak üzere, dünya işçi sınıfı hareketinin deneyimlerini tümüyle özümsedi. Batı Avrupa işçi sınıfının anladığı, başardığı ya da hazırlandığı her şey, Lenin'in gözünde, devasa bir bilgi hazinesiydi, yeni çağda işçi sınıfının siyaseti için esasen hayati nitelik taşıyan genellemelere ulaşmanın olmazsa olmaz koşuluydu. Başka bir deyişle, Leninizm, Marksizmin, yani geçmişin tüm sahici bilgeliğini, çeşitli özgürlük hareketlerinin ve proletaryanın sınıf mücadelesinin deneyimlerini özümseyen, milyonlarca insanın hareketini bilince kavuşturabilen ve bu nedenle yenilmez hale gelen büyük öğretinin genişletilmiş şeklidir. Dahası, sayısız girdisi çıktısıyla yeni çağın, zayıfı kıran ve güçlüyü bileyen bir çağın ürünüdür.

19. yüzyılın bitmesi ve 20. yüzyılın başlaması, yalnızca toplumsal gelişmenin niteliği bakımından değil, Leninizmin belirmesine tanıklık eden ve uluslararası işçi hareketinin tarihinde Leninist aşamayı başlatan dönem olması bakımından da bir dönüm noktasıydı.

Bu ciltte sunulan gerçekler, Marx ve Engels'in yaşayıp çalıştıkları dönemle Lenin'in çalışmalarına başladığı dönem arasındaki sürekliliği açıkça gösteriyor: Marksizm ana kayadır, üzerinde Leninizmin yükseldiği temeldir; Leninizm ise Marksizmin mantıksal devamı ve gelişmesidir. Marx'ın ve Lenin'in çalışmalarında çelişkiler bulup onları birbirine düşürmeye kalkışan sahtekârların uydurmalarını tamamen boşa çıkaran işte budur.

Elbette, Marx ve Lenin farklı devirlerde yaşadılar, bazen yapıtlarında farklı noktaları vurguladılar. Eylemli bir devrimci olmaktan asla geri durmayan Marx, tarihsel gereklilik nedeniyle dikkatini en çok kapitalist üretim biçimini yöneten nesnel yasaları ortaya çıkarıp açıklamaya ve daha yüksek, sosyalist bir toplumsal sistemin kaçınılmaz olarak onun yerini alacağını kanıtlamaya verdi. Emperyalizm koşullarında bu görevi yerine getirmeyi sürdüren Lenin ise yine tarihsel durum nedeniyle, en çok sorunun başka bir yönü üzerinde yoğunlaştı. Lenin'in çalışmalarının büyüklüğü, yalnızca sosyalist devrimin, yani Marx'ın kaçınılmaz olduğunu söylediği dünya tarihindeki o dönemecin teorik temelini kurmakla kalmayıp, ona önderlik de etmesinde yatar. İşte bu yüzden Lenin, gerçekliğin nesnel yönleri üzerindeki derin teorik incelemelerinin yanı sıra, tarihsel sürecin öznel yanına –yani kitlelere, işçi sınıfına ve partisine– çok büyük dikkatle eğildi.

Ama tüm bu farklılığa (ve elbette bu farklılık pek de önemsiz olmamasına) rağmen, Marx'ın ve Lenin'in çalışmaları arasında çelişki yoktur. Aksine, ikisi birbirini tamamlayarak bir bütün oluşturur.

Bu cildin konusu dışına çıkmadan, Lenin'in işçi sınıfı hareketinin gelişmesine yaptığı büyük teorik katkının kilometre taşlarına kısaca değinmek isteriz.

Lenin'in ilk incelediği sorunlar yelpazesi, *proleter hareketin devrimci potansiyellerinin genişlemesiyle ve yeni çağda toplumun gelişmesindeki rolünün artmasıyla* ilgiliydi.

Lenin, işçi hareketinin potansiyellerinin genişlemesini, en başta işçi sınıfının büyümesiyle ve toplumda yarattığı kaldıraç etkisinin artmasıyla ilişkilendirdi. "Proleterlerin sayısı arttıkça," diye yazıyordu, "devrimci bir sınıf olarak gücü de artar ve sosyalizm daha bir yakınlaşıp daha olası hale gelir."[6] Lenin'in belirttiğine göre, emperyalizmin gelişmesi, "doğrudan doğruya ekonomik gelişme sürecinin sonucu olarak" sayısal gücü artan proleter saflarını kaçınılmaz biçimde genişletiyordu.[7]

Lenin'in proletaryanın sayısal büyümesini incelerken kullandığı yöntemin muazzam önemine bu bağlamda değinmek gerekir. Lenin'in işaret ettiğine göre, bu büyümenin nedeni yalnızca sanayi işçilerinin sayıca artması değildi; kapitalizmin gelişmesiyle işçi sınıfına nesnel olarak yeni faaliyet alanları açıldı; son olarak da, ücretli emek ordusunun 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında proletaryaya dâhil olmayan kesimleri kaçınılmaz olarak proleterleşecekti. Lenin, artık değer üretiminde doğrudan yer alan ve kendi deyişiyle, işçi sınıfına ister istemez gitgide yaklaşan mühendislerden, teknisyenlerden ve bilimcilerden oluşan kesimi kastediyordu.

Sanayileşmiş kapitalist ülkelerde proletaryanın sayısal büyümesi yönündeki eğilimlerin, Lenin'in saptadığı eğilimlerin sonucu olarak, bugün ücret karşılığı çalışan nüfusun çoğunluğunu işçi sınıfı oluşturuyor. Anlaşılacağı üzere bu, sınıf mücadelesinin şiddetlenmesinin yolunu açıyor ve küresel proletarya ordusuna ek potansiyeller kazandırıyor.

Proletaryanın potansiyellerindeki bu güçlenmenin salt sayıca büyümesiyle bağlantılı olmadığını söylemeye gerek bile yoktur. Lenin, kapitalist ülkelerde değişen toplumsal durumun, yani kapitalizmin en yüksek ve son (emperyalist) aşamasına evrilmesi sonucunda sınıfsal güçlerin yeni saflaşmasının burada asıl faktör olduğunu gösterdi.

Burjuvazinin henüz devrimci ruhunu yitirmediği ve proletaryanın görece küçük olduğu, yetersiz örgütlendiği ve mücadeleci partilerinin bulunmadığı tekelci kapitalizm öncesi dönemde, proletarya, toplumun en devrimci unsuru olmasına ve emekçi kitlelerin temel çıkarlarını nesnel olarak temsil etmesine karşın, onların mücadelesine önderlik edebilecek konumda değildi. 19. yüzyıl sona erip 20. yüzyıla girilirken durum değişmeye başladı. Belli başlı kapitalist ülkelerde burjuvazinin devrimci dürtüsü artık neredeyse sönmüştü; bir yanda

6 V. İ. Leni "Friedrich Engels", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 20.

7 V. İ. Lenin, "Grevlere Dair Yeni Yasa Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 220.

tekeller ve büyük burjuvazi, diğer yanda ise bütün halk arasındaki çelişkiler ortaya çıkıyordu. Buna karşılık, çarpıcı derece büyümüş ve siyasal partiler, sendikalar kurmuş olan proletarya, kitlelere önderlik etmek için daha büyük öznel yetenek kazanmıştı. Elinizdeki cildin ortaya koyduğu gibi, bu yeni koşullarda, yalnızca nesnel olarak emekçi kitlelerin çıkarlarını temsil etmekle kalmadı, birçok ülkede büyük sermayeye muhalif tüm toplum kesimlerinin giderek artan şekilde buluşup toplandığı merkez haline gelmeye de başladı.

Bu gerçeklerin ışığı altında, Lenin, hesap edilemeyecek kadar büyük siyasal önem taşıyan bir sonuç çıkardı: "Proletaryanın önder rolü tam olarak ortaya çıkmıştır. Tarih sürecinde proletaryanın gücünün toplam nüfus içindeki payıyla kıyaslanamayacak kadar büyük olduğu da ortaya çıkmıştır."[8]

Lenin, daha sonra, başka ülkelerin deneyimlerini ve 1917 devrimci yılının deneyimini genellediği zaman, bu düşünceyi genişleterek, yeni dönemde proleter hareketinin gelişmesine ilişkin önemli bir yasayı dile getirdi: "Herhangi bir kapitalist ülkede proletaryanın gücü, toplam nüfus içinde temsil ettiği oran*dan çok daha büyüktür. Bunun nedeni, kapitalizmin tüm ekonomik sisteminin merkezine ve sinir sistemine ekonomik olarak proletaryanın hâkim olması, aynı zamanda da, kapitalizmde emekçi halkın ezici çoğunluğunun gerçek çıkarlarını ekonomik ve siyasal olarak proletaryanın temsil etmesidir."[9]

Bu, devrimci teori ve pratik için belirleyici önemde bir çıkarımdı. Sağ oportünistler, revizyonistler, kapitalizmin ancak nüfusun çoğunu proleterler oluşturduğu zaman tasfiye edilebileceğini savunuyorlardı. Bu metafizik yaklaşım, sosyalizm yolunu dünya nüfusunun çoğuna uzun bir süre kapatmıştı. Ama Lenin'in tarihsel deneyimi özüyle inceleyerek çıkarmış olduğu sonuç, tüm insanlığın önüne engin bir devrimci ufuk açtı. Bu sonuç o zaman Rusya tarihince ve devrimci hareketin daha da gelişmesiyle doğrulandı. İşçi sınıfı, bazı ülkelerde nüfusun çoğunu oluşturmamasına karşın, kapitalist ücretli kölelik sisteminden kesin olarak kopan ülkelerin tümünde sosyalist devrimlerin başarılmasında en önemli rolü oynadı.

Proletaryanın fiili rolünün nüfus içinde temsil ettiği orandan çok daha büyük olduğu şeklindeki çıkarım, Lenin'in devrimde proletarya hegemonyası sorununa dair geliştirdiği saptamayla doğrudan bağlantılıdır. Bu, Marksizmde yeni bir terimdi. Bu hegemonyanın öğretisel temellerini Marx ve Engels dile getirmişlerdi. İşçi sınıfının sosyalizm mücadelesinde tüm emekçi ve sömürülen kitlelerin doğal önderi olduğunu kanıtlamışlardı. Proletaryanın önderliğine dair tez, proletarya diktatörlüğünün, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde proleter iktidarının özü olduğu yolunda Marx'ın çıkardığı parlak sonuçla da

8 V. İ. Lenin, "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 3, Progress Publishers, Moskova, 1972, s. 31.

9 V. İ. Lenin, "Kurucu Meclis Seçimleri ve Proletarya Diktatörlüğü", *Toplu Yapıtlar*, C. 30, Progress Publishers, Moskova, 1965, s. 274.

bağlantılıydı. Bununla birlikte, Marx ve Engels, kendi zamanlarında gerçekleşme olasılığı çok uzak görünen sosyalist devrimde proletaryanın önderliğini kastetmişlerdi.

Lenin, yeni dönemin niteliği ve özgüllükleri yanında, sınıfsal güçlerin buna uygun saflaşmasını da dikkate alarak, 19. yüzyıl sonu gibi erken bir zamanda, artık yalnızca sosyalist devrime değil, burjuva demokratik devrimi de dâhil her halk devrimine proletaryanın önderlik edebileceği ve etmesi gerektiği sonucunu çıkardı. 1905 devriminin deneyimi, Lenin'in bu çıkarımı güçlendirmesine olanak sağladı. Bu deneyim, her halk devriminde proletaryanın önderliğinin, yeni koşullarda yalnızca nesnel bir olasılık değil, aynı zamanda da toplumun gelişiminin nesnel bir gereği olduğunu bir kez daha doğruladı. Gittikçe belirginleşen gerici niteliği nedeniyle, emperyalist burjuvazinin demokratik devrimde artık başı çekemeyeceği; devrime ancak ihanet edebileceği ya da ancak engel olabileceği pratikte gün ışığına çıkmıştı. "Mevcut siyasal ve toplumsal düzenin yıkılmasıyla kaybedeceği hiçbir şey olmayan gerçekten devrimci ve ileri o sınıfı, o düzenin nihai ve kaçınılmaz ürünü olan sınıfı, o düzenin tartışmasız ve tavizsiz biricik düşmanı olan sınıfı yalnızca işçi hareketi uyandırıp ayağa diker."[10]

Demokratik haklar ve özgürlükler, işçi sınıfının kapitalist zulümden tam kurtuluş mücadelesini önemli ölçüde kolaylaştırır. İşçi sınıfı doğal olarak demokrasinin en tutarlı savunucusudur, gerektiğinde burjuva demokrasisini bile gerici burjuvazinin, faşizmin saldırılarına karşı savunur. Dolayısıyla, her demokratik hareketin etkin önderidir, amaçları için gerçekten mücadele edebilen herkesi o hareketin bayrağı altında birleştirir. Bu yüzden, demokratik devrime proletaryanın önderlik etmesi, o devrimin başarısı için vazgeçilmez bir koşul olmuştur.

Dahası, Lenin, proleter önderliğinin içeriğini de göstererek, bu önderliğin, işçi sınıfıyla en başta köylüler olmak üzere proleter olmayan emekçi halk kesimlerinin ittifakını temsil ettiğini belirtti. Son olarak, demokratik devrime proletaryanın önderlik etmesini, bu devrimin sosyalist bir devrim halinde gelişme olanağının temeli ve garantisi olarak gördü.

Bu bağlamda, tekelci kapitalizmin daha da gelişmesiyle, özellikle esasen sosyalist devrim için nesnel koşulların hazırlanmasını tamamlayacak şekilde tekelci devlet kapitalizmine dönüşmesiyle gündeme gelen sorunları tahlil etti. Tekelci devlet yapısı içinde, toplumun bütününü kapsayan devasa bir muhasebe ve denetim aygıtı ortaya çıkar ve aslında kapitalizmin kendi özel mülkiyetçi doğasına aykırı bir gelişme olarak, ekonominin planlı şekilde düzenlenmesine zemin hazırlanır. Bu, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin, dolayısıyla da kapitalizmin tüm diğer çelişkilerinin daha bir şiddetlenmesine yol

10 V. İ. Lenin, "Sosyal Demokrat Hareketin Görevleri Üzeri ", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 270.

açar. Sonuç olarak, en başta işçi sınıfının mücadelesi olmak üzere, toplumsal ilerlemenin öznel faktörü gittikçe artan bir etkinlik kazanır.

Lenin, "Sosyalizm, *tüm halkın çıkarlarına hizmet edecek şekilde düzenlenmiş* ve o ölçüde kapitalist tekel olmaktan *çıkmış* tekelci devlet kapitalizminden başka bir şey değildir,"[11] diye yazmıştı. Demek ki, tekelci devlet ilişkilerinin hızla gelişmesiyle, işçi sınıfı, sosyalist devrimden önce ekonominin çeşitli sektörleri üzerinde demokratik denetim kurularak ve genişletilerek tekellerin gücünün sınırlanmasına ve budanmasına yönelik yeni sloganlar ortaya atma olanağı bulur. Lenin, *Yaklaşan Felaket ve Kurtulma Çareleri*'nde, tekelci devlet kapitalizminde proletaryanın mücadelesi için parlak bir plan yaptı ve o mücadele için bazı somut sloganlar (bankaların ve en büyük sanayi girişimlerinin millileştirilmesi, üretimin işçilerce denetimi vb.) belirledi; bunların uygulanması, proletaryanın rolünü ve nüfuzunu güçlendirebilir, öylelikle sosyalist bir devrimin yolunu önemli ölçüde açabilirdi.

Lenin, sosyalist devrim mücadelesinde geçiş biçimlerinin ve aşamalarının önemini vurgularken, her zaman nihai amacın, yani devrimin göz önünde tutulmasını istedi. Öte yandan, tekelci devlet kapitalizminde proletaryanın elinin altındaki yeni mücadele araçlarının ve yönelimlerinin, nihai olarak emekçi kitleler için sosyalist devrimin yolunu kısalttığını ve kolaylaştırdığını vurguladı.

Son olarak, tekelci devlet kapitalizminin gelişmesiyle, işçi sınıfının diğer emekçi halk kesimleriyle ittifak yapmak, demokrasi ve sosyalizm mücadelesine önderlik etmek için daha büyük olanaklara kavuştuğuna işaret etti. "Üretim araçlarının özel mülkiyete tabi olduğu sistemde," diyordu Lenin, "devletin üretim üzerinde daha fazla tekel ve denetim kurması yönündeki tüm bu adımlara, kaçınılmaz olarak, emekçi halk üzerindeki sömürünün yoğunlaşması ve baskının artması eşlik eder."[12] Baskının böyle yoğunlaşması ise küçük burjuvazinin geniş bir kesimi ve orta burjuvazinin bir kısmı dâhil, emperyalizmin ilk gelişim aşamalarında tekelci sermayeyle neredeyse aynı safta yer almış olan toplum kesimlerinin doğal olarak büyüyen direnişiyle karşılaştı. Tüm bunların anlamı, yeni, daha geniş bir toplumsal çelişkinin –tekellerle tüm halk arasında bir çelişkinin– ortaya çıkmış olması ve proletaryayla burjuvazi arasındaki çelişkiyle birlikte gelişmesiydi.

Lenin'in "tekel-halk" çelişkisinin gelişmesine dair tahlili, kapitalist dünyadaki yeni durumun özünün sergilenmesi ve devrimci partilerin proleter olmayan emekçi halk kesimlerine yönelik etkili bir taktik benimsemesi açısından muazzam derecede önemliydi. Bu tahlilden çıkan ana pratik sonuç, proletaryanın tekelci sermayeye muhalif olanların tümünü birleştirmesi ve tek bir kanala,

11 V. İ. Lenin, "Yaklaşan Felaket ve Kurtulma Çareleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 25, Progress Publishers, Moskova. 1974, s. 362.

12 V. İ. Lenin, "R.S.D.İ.P. (B.) Yedinci (Nisan) Tüm Rusya Konferansı", *Toplu Yapıtlar*, C. 24, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 309.

yani burjuva toplumunda temel demokratik reformlar uğruna mücadeleye yönlendirmesi için fırsatların doğmakta olduğuydu.

Lenin'in devrimci mücadelede işçi sınıfının artan potansiyellerine ve emperyalizm koşullarında proletaryanın hegemonyasına ilişkin ortaya attığı önermelerin ne denli parlak olduğu bugün her zamankinden daha açık görülüyor. İnsanlığın üçte birini oluşturan ülkelerde demokratik ve sosyalist halk devrimleri deneyimi, Lenin'in düşüncelerini son derecede çeşitli tarihsel koşullarda herkesin anlayabileceği şekilde doğrulamıştır.

Dolayısıyla, nesnel yasalar, proletaryanın devrimci potansiyellerinin sürekli büyümesini destekliyor. Bu sonucu çıkaran Lenin, proletaryanın tarihî misyonunun bu yeni, daha elverişli durumda bile otomatikman, kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini vurguladı.

Proletaryanın tarihî misyonunu yerine getireceği koşullar sorunu, işçi hareketinin Lenin tarafından enine boyuna incelenen bir başka sorunudur. Lenin, katıksız teorik bir düzlemde ve işçi hareketi deneyiminin sağladığı katı olgulardan yararlanarak, birtakım vazgeçilmez koşullar bulunmadıkça, işçi sınıfının kendinden beklenen görevleri yerine getiremeyeceğini gösterdi.

Bu koşullar nelerdir?

Lenin, *kitleler arasında proleter sınıf bilincinin yükseltilmesini ve işçi sınıfının işveren baskısına karşı kendiliğinden koyduğu eylemlerin kapitalist sisteme karşı bilinçli mücadeleye dönüştürülmesini*, işçi sınıfının tarihî misyonunu yerine getirmesine olanak veren birincil koşul sayıyordu. "Yaratmak istediğimiz değişim ne denli derinse, buna yönelik o denli büyük ilgi, o denli bilinçli tavır uyandırmamız ve milyonlarca, on milyonlarca daha çok insanı bunun gerekli olduğuna inandırmamız gerekir,"[13] diyordu. Onun gözünde, kilit görev, proletaryanın çoğunluğunu devrimin yanına çekmek, işçileri etkin bir devrimci mücadeleye katmaktı.

Lenin, proleter sınıf bilincinin oluşmasına ve bu bağlamda Sosyal Demokratları bekleyen görevlere ilişkin tahlilinde, işçi sınıfının "içgüdüsel olarak, kendiliğinden Sosyal Demokrat olduğu"nu,[14] bu kendiliğinden içgüdü olmaksızın "devrim davasının umutsuz olacağı"nı belirterek, "bildiğiniz gibi, işçiler kendilerini özgürleştirmezlerse, onları hiç kimse özgürleştirmez,"[15] diyordu. "Ama," diye soruyordu, "tek başına içgüdü yeterli midir? Tek başına içgüdüye bel bağlarsanız, pek bir yere varamazsınız. Bu içgüdü, siyasal farkındalığa dönüştürülmelidir."[16]

13 V. İ. Lenin, "Sekizinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 31, Progress Publishers, Moskova, 1966, s. 498.

14 V. İ. Lenin, "Partinin Yeniden Örgütlenmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 10, Progress Publishers, Moskova, 1978, s. 32.

15 V. İ. Lenin, "R.S.D.İ.P.(B.) Yedinci (Nisan) Tüm Rusya Konferansı", *Toplu Yapıtlar*, C. 24, s. 268.

16 *A.y.*

Marx ve Engels'in başlattıkları tahlili sürdüren Lenin, içgüdünün farkındalığa dönüşmesinin, proleter sınıf bilinci oluşmasının esasen bir *kesintisiz süreç* olduğunu gösterdi. Bu süreç, tarihsel gelişiminin hiçbir döneminde tamamlanmış sayılamaz; çünkü işçi sınıfının bileşimi kendisini sürekli yeniler, işçilerin yaşam ve çalışma koşulları, sınıfsal düşmanın taktikleri değişir. Lenin'in dediğine göre, bundan çıkan sonuç, proletaryanın sınıfsal, devrimci bilincini oluşturma görevinin hiç bitmeyen bir görev olduğu ve buna gösterilen dikkatte gevşemeye meydan verilmemesi gerektiğidir.

Bu nedenle, Lenin'in işaret ettiği üzere, işçi sınıfının daha iyi yaşam ve çalışma koşulları için verdiği mücadelede kaydedilen ilerlemeler ile sınıf bilincinin yükselmesi arasındaki nesnel ilişkiyi görmek son derecede önemlidir. Lenin'in bu konuda ileri sürdüğü tezler bugün özellikle günceldir; çünkü Batı'da işçi sınıfının öncelikle maddi koşullarını iyileştirmede biraz ilerleme kaydettiği günümüzde, burjuva ve revizyonist uzmanlar, "solcu" olanlar da dâhil, işçi sınıfının devrimci ruhunu "kaybettiği" yolundaki "teori"nin çığırtkanlığını yapıyorlar. Bileğinin gücüyle korkunç sefaletten çıkmış olan proletaryanın, öncelikli gereksinimleri karşılandığı için devrimci içtepilerinin söndüğünü ve yenilenmiş bir burjuva toplumuyla bütünleştiğini öne sürüyorlar. Bu platform, sosyalist devrime ilişkin Marksist-Leninist teorinin "çökmüş" olduğunu kanıtlamak üzere tasarlanmış savlardan kurulu bir sistemin temelini oluşturuyor. Bunlar, proletaryanın devrimci ruhunun yalnızca yoksulluktan kaynaklandığı yolundaki görüşü Marksizme mal ediyorlar. Sonra da, yoksulluğa son verildiği için sosyalist devrimin artık kaçınılmaz olmadığını savunuyorlar.

"Yoksulluğun üstesinden gelindiği" şeklindeki kuyruklu yalandan söz etmeye bile değmez (ABD'de ve Batı Avrupa'da bile, milyonlarca kişinin yoksulluk sınırında ya da daha altında yaşadığı resmen kabul ediliyor); ama Marksizmin hiçbir zaman proleter devriminin kaçınılmazlığı çıkarımını yoksulluğa dayandırmadığı kesin bir dille vurgulanmalıdır. Proletaryanın devrimci rolü, öncelikle toplumdaki *sosyal* statüsünden, başka bir deyişle, üretim araçlarına sahip olmayan ve emeğini satarak yaşayan, sömürülen bir sınıf olma statüsünden kaynaklanır. Yoksulluk ve kriz ya da savaş dönemlerinde yaşam düzeyinin düşmesi, elbette, halkın felaketleri besleyen sisteme duyduğu nefreti artırır. Ama bu yalnızca öfkeyi daha da bileyen bir öğedir. İçinden toplumsal devrim alevlerinin püskürdüğü *asıl yakıt*, kapitalizmin özünde yatar, burjuvaziyle proletaryanın toplumsal çıkarlarının bağdaşmazlığında yatar.

Lenin, 80 yılı aşkın süre önce, kitlelerin devrimci ruhunun tek kaynağının yoksulluk olduğuna inanan Narodnikler (Halkçılar ya da Popülistler) ile mücadele etti. Lenin, onlara şöyle yanıt veriyordu: "İşçiyi mücadele için ayağa kaldırmak gerektiği sonucunu çıkarmanın iki yolu vardır *ya* işçiyi sosyalist sistem için tek savaşçı olarak görmek ... *ya da* ona salt mevcut sistemden en çok mağdur olan, artık kaybedecek bir şeyi bulunmayan biri gibi hitap etmek....

Ama bu, işçiyi, burjuvaziyle proletarya arasındaki uzlaşmaz zıtlığı görmeyi reddeden burjuva radikallerin dümen suyunda sürüklenmeye zorlamak anlamına gelir."[17] Lenin'in çıkardığı sonuca göre, "fabrika işçisinin genel kapitalist ilişkiler sistemi içindeki konumu, onu, işçi sınıfının kurtuluşu için biricik savaşçı yapar".[18]

Bundan mantıksal olarak çıkan başka bir sorun vardır: Emekçi halkın yaşam standardı ile devrimci dürtüsü, mücadele kapasitesi arasındaki ilişki sorunu. Kapitalizmde işçilerin yaşam standardında oluşan bir yükselme, elbette onlardan bazılarını kapitalizmle ilgili yanılsamalara düşürebilir ve fırsatçı duygular uyandırabilir. Ama Lenin'in yarım yüzyılı aşkın zaman önce işaret ettiği gibi, buna koşut olarak, "işçi sınıfı yaşam koşullarını iyileştirme uğraşı verirken, ahlaken, zihnen ve siyaseten de ilerleme kaydeder, özgürleşmeye dönük büyük amaçlarını başarma yeteneğini daha da güçlendirir".[19] Lenin'in yazdığı gibi, "Bütün ülkelerde işçi sınıfı hareketinin tarihi, işçi sınıfının daha iyi durumdaki katmanlarının, sosyalizm fikirlerine daha çabuk ve daha kolay yanıt verdiklerini gösteriyor. Her işçi sınıfı hareketinin öne çıkardığı ileri işçiler, emekçi kitlelerin güvenini kazanabilenler, kendilerini tümüyle proletaryanın eğitimine ve örgütlenmesine adayanlar, sosyalizmi bilinçli olarak benimseyenler, hatta bağımsız olarak sosyalist teoriler geliştirenler esasen onların arasından çıkar."[20]

Son olarak, proletaryanın sınıfsal, devrimci farkındalığının şekillendiği süreçte devrimci öncünün bilinçli çabası ve kendiliğindenlik arasındaki ilişki sorununa dair Lenin'in yaptığı inceleme temel öneme sahiptir.

Lenin'in belirttiği gibi, toplumsal gelişmenin tüm akışı, proletaryanın bulunduğu konumun bizatihi mantığı, kaçınılmaz olarak, onu hakları için etkin mücadelenin gerekli olduğunu anlamaya yaklaştırmasına rağmen, sınıfsal bir içgüdüden sınıfsal farkındalığa geçiş kendiliğinden olamaz. "İşçi sınıfı doğası gereğince sosyalizme kendiliğinden eğilim gösterir; yine de en yaygın (ve sürekli olarak, farklı şekillerde diriltilen) burjuva ideolojisi kendini daha da etkili bir şekilde işçi sınıfına kendiliğinden dayatır."[21] Sınıf mücadelesi genişledikçe, burjuvazi giderek ağırlaşan bir ideolojik baskıyla işçi sınıfı hareketine yüklenir.

Proleter sınıf bilincinin gelişmesi, işte bu yüzden, burjuva, emperyalist ideolojilerle proleter, sosyalist ideolojiler arasında dur durak bilmeyen ve hiç hız kesmeyen bir mücadeledir. Bugün bu mücadelenin başarısı, Lenin'in yaşadığı dönemden bile daha çok, işçi sınıfına, işçi sınıfı hareketine proleter bilimsel

17 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, Progress Publishers, Moskova, 1960, s. 294.

18 *A.y.*, s. 299-300.

19 V. İ. Leni , "Ekonomik ve Siyasal Grevler", *Toplu Yapıtlar*, C. 18, s. 85.

20 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokrasisinde Geriye Dönük Bir Akım", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, Progress Publishers, Moskova, 1964, s. 280.

21 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, Progress Publishers, Moskova, 1975, s. 386.

ideoloji hakkında eksiksiz bir kavrayış kazandırmayı amaçlayan çabalara bağlıdır. Bu, diye yazıyordu Lenin, Marksizmi ve proleter enternasyonalizmini savunan devrimci partinin görevidir. Kendiliğinden işçi sınıfı hareketine belirli sosyalist ülküler kazandırabilecek, bu hareketle çağdaş bilim düzeyine ulaşması gereken sosyalist inançlar arasında bağ kurabilecek türden parti budur.[22]

Devrimci işçi sınıfı hareketinin siyasal bilincini en üst derecede genişletmeyi ve güçlendirmeyi başarmak yönünde Lenin'in verdiği görev, uluslararası sınıf mücadelesinin merkezî görevi olma niteliğini koruyor.

İşçi sınıfının 19. yüzyılın son on yıllarında oluşan yeni koşullarda tarihî misyonunu yerine getirmesine olanak veren ikinci önemli koşul, *proletaryanın öncüsünün, devrimci, Marksist bir parti olarak, yeni türden bir parti olarak örgütlenmesi*dir. "Proletaryanın," diye yazıyordu Lenin, "verdiği iktidar mücadelesinde örgütten başka bir silahı yoktur."[23] Komünist Parti, işçi sınıfının en yüksek siyasal örgütlenme biçimini temsil eder. Böyle bir parti olmaksızın, proletarya, bilinçli bir sınıf mücadelesine girişemez; bu olmaksızın, mücadele yenilgiye mahkûmdur. "Birinci ve temel görevimiz," diye yazıyordu Lenin, "işçi sınıfının siyasal gelişmesini ve siyasal örgütlenmesini kolaylaştırmaktır."[24]

Lenin'in Marx ve Engels tarafından ifade edilen görüşleri genişleterek proleter, devrimci parti üzerine geliştirdiği tutarlı öğreti, işçi sınıfının davasına ölümsüz bir katkıdır. Bu cildin son bölümlerinde bu sorun, konuyla ilgili somut veriler temelinde ayrıntılı olarak ele alınıyor. Bununla birlikte, proletaryanın tarihî misyonunu yerine getirmesinin bir *koşulu* olarak devrimci proletarya partilerinin oluşturulması hakkında Lenin'in önerdiği temel görüşlere bu noktada değinmemiz gerektiği kanısındayız.

1904'te Lenin, Rusya'da Marksist bir partinin varlığının ilk derslerinden sonuçlar çıkararak ve uluslararası Sosyal Demokrat hareketin uzun deneyimini dikkate alarak şöyle yazıyordu: "Burjuva dünyasındaki anarşik rekabetle bölünüp parçalanan, sermaye için zoraki çalışmayla bitip tükenen, aşırı yoksulluk ve yoksunluğun, vahşetin, yozlaşmanın 'daha aşağı derinlikleri'ne itilen proletarya, ancak milyonlarca emekçiyi işçi sınıfının ordusu halinde bütünleştiren maddi örgütlenme birliğinin pekiştirdiği Marksizm ilkeleri temelinde ideolojik birleşme yoluyla yenilmez bir kuvvet haline gelebilir ve kaçınılmaz olarak gelecektir."[25]

Ekim Devrimi'nden sonra, o devrimin kazandığı zaferin ve Avrupa sosyal demokrat partilerini yöneten sağcı liderlerin işçi sınıfı davasına ettikleri ihanetin ışığı altında, Lenin, proletaryaya devrimci bir partinin gerekli olduğunu

22 V. İ. Lenin, "Acil Görevimiz", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 217.

23 V. İ. Lenin, "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, Progress Publishers, Moskova, 1965, s. 415.

24 V. İ. Lenin, "Hareketimizin İvedi Görevleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 369.

25 V. İ. Lenin, "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 415.

defalarca vurguladı. Komünistler, proletaryayı, büyük tarihî görevini başarabilecek duruma getirmek için, tüm burjuva partilerine muhalif olan bağımsız bir siyasal partide örgütlerler, onun sınıf mücadelesinin tüm dışavurumlarına rehberlik ederler, sömürenlerin çıkarlarıyla sömürülenlerin çıkarları arasındaki uzlaştırılamaz çatışmayı işçilerin fark etmelerini sağlarlar, yaklaşan toplumsal devrimin tarihî önemini ve koşullarını tespit ederler.

Lenin, Batılı işçi sınıfına seslenirken, tüm işçi sınıfının kudretini seferber etmek için böyle bir partinin vazgeçilmez olduğunu ve bu partinin, tüm sömürülen insan kitleleriyle yakın bağlar kurmuş ve ne türden olursa olsun oportünizmi hoş görmeyen sınıfsal, devrimci bir örgüt olması gerektiğini yazıyordu. "Yalnızca Komünist Parti, eğer gerçekten devrimci sınıfın öncüsüyse, eğer gerçekten o sınıfın en âlâ temsilcilerinin tümünü kapsıyorsa, eğer azimli bir devrimci mücadelenin deneyimleriyle eğitilmiş ve çelikleşmiş, tam bilinçli ve sarsılmaz Komünistlerden oluşuyorsa, eğer sınıfının tüm yaşamıyla, onun sayesinde de tüm sömürülen kitlelerle kopmaz bağlar kurmayı, bu sınıfın ve bu kitlenin tam güvenini kazanmayı başarmışsa – yalnızca böyle bir parti, tüm kapitalizm güçlerine karşı son, en amansız ve belirleyici mücadelede proletaryaya önderlik edebilir. Öte yandan, proletarya, devrimci taarruzunun tüm gücünü sergilemeyi ve kapitalizmin yozlaştırdığı o küçük azınlığın, işçi aristokrasisinin, eski sendika ve kooperatif liderlerinin vb. kaçınılmaz duyarsızlığını ve ara sıra gösterdiği direnişi alt etmeyi ancak böyle bir partinin önderliğinde başarabilir."[26]

Bu dersler unutulmadı. O günden bu yana geçen uzun yıllarda, komünist hareket küresel bir güç haline geldi, dünya çapındaki demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin etkili bir unsuru oldu.

1969'daki Komünist ve İşçi Partileri Uluslararası Toplantısı'nda konuşan Leonid Brejnev, "Birçok ülkenin tarihsel deneyimi, sınıf mücadelesi deneyimi, Komünist Partilerin faaliyetinin insanlık için nasıl da gerekli olduğunu ve bu faaliyetin toplumsal gelişme için nasıl da verimli olduğunu gösteren inandırıcı kanıtlar sağlamıştır," dedi. "Marksist-Leninist teoriyi kılavuz edinen Komünist Partiler, halklara komünist geleceğin yolunu gösteriyor. Yüksek toplumsal ilerleme hedefleri için halkları mücadele bayrağı altında topluyor ve kitlelerin önünde kararlılıkla yürüyor. Komünistler, her zaman, emekçi halkın hayati hakları için, barış için savaşanların ön safında yer alıyorlar. Sosyalist devrimin yenilmez bayrağını yüksek tutuyorlar."[27]

Komünist partilerin rolü sorununun bugün ideolojik mücadelenin en keskin meselelerinden biri haline gelmiş olması rastlantı değildir. Sosyalizm düş-

26 V. İ. Lenin, "Komünist Enternasyonal İkinci Kongresinin Temel Görevleri Üzerine Tezler", *Toplu Yapıtlar*, C. 31, s. 187-88.

27 *Komünist ve İşçi Partileri Uluslararası Toplantısı, Moskova, 1969*, Peace and Socialism Publishers, Prag, 1969, s. 155.

manları, komünist partilerin rolünü zayıflatmak ve onları halkın gözünden düşürmek için her yolu deniyorlar. Saldırılarında en çok sosyalist ülkelerin kardeş partilerini hedef alıyorlar. Sınıf düşmanının bu duruşu, komünist partilerin Lenin'in buyruklarını etkili şekilde uyguladıklarını ve işçi sınıfının tarihî misyonunu yerine getirmesini sağladıklarını gösteren bir başka kanıttır.

Lenin, işçi hareketinin gelişmesine temel oluşturan nesnel ve öznel faktörlerin birliğinin altını çizerek, bu birliğin iki yönünü saptadı: Politikaları konusunda proleter partisinin taşıdığı sorumluluk; işçi sınıfının ve örgütlerinin faaliyetlerinde bunları doğru şekilde yansıtmak için toplumsal gelişmeyi ve ekonomik-siyasal durumdaki değişiklikleri enine boyuna inceleme gerekliliği.

İşçi sınıfının tarihî misyonunu yerine getirmesini olanaklı kılan üçüncü koşul, bugünkü durumda yine temel nitelik taşıyan bir koşul, *işçi sınıfı hareketinin birliğini sağlamanın gerekliliğidir.* Lenin'in emperyalizm çağındaki duruma ilişkin tahlili, işçi sınıfının ve işçi hareketinin bölünme eğilimini ve hiç tartışmasız proleter saflarının birliği yönündeki daha güçlü eğilimi kamçılayan nesnel faktörleri gün ışığına çıkardı.

Lenin, işçi sınıfının bölünme eğilimine emperyalizmde yeni dürtülerin eklendiğini gösterdi. Bunun nedeni şu koşullardır. Üretimin ve sermayenin gitgide yoğunlaşıp merkezileşmesi ve tekellerin oluşması, emeğin satış koşullarının bölgeler ve ülkeler arasında gösterdiği orantısızlığı belirginleştirir; böylelikle proletaryanın içsel farklılaşmasını genişletir ve proleter saflarındaki yarışmayı güçlendirir. Emperyalizm, dünya çapında bir piyasa ve tek bir iktisadi organizma oluşturur. İşçi sınıfı hareketi de dünya çapında bir nitelik kazanır. Sonuç olarak, işçi sınıfı hareketi içindeki eğilimlerin mücadelesi de dünya çapında bir niteliğe bürünür. Bunun anlamı, gelişmiş kapitalist sanayi ülkelerindeki toplumsal sorunların üstüne, bir de gelişmiş ülkelerin işçi sınıfı ile ekonomik açıdan geri ülkelerin işçi sınıfı arasındaki ilişkiler sorununun ekleneceğidir; emperyalizmin gelişmesinin ilk aşamalarında, bu ikinci gruptakiler çoğunlukla sömürgeydi.

Bu sorun, ilk olarak, gelişmiş ülkelerde ve ekonomik açıdan geri ülkelerde proleterlerin yaşam ve çalışma koşulları arasındaki korkunç uçurumla, ikinci olarak da emperyalist devletlerdeki işçi sınıfının nesnel olarak sömürge halklarının sömürülmesine belirli bir ölçüde katılması gerçeğiyle bağlantılıdır. Bu durum, tekellere, işçi sınıfı hareketini bölmek için yeni fırsatlar veriyor.

Ama Lenin'in gösterdiği gibi, yeni tarihsel dönem, işçi sınıfını birleştirme çabalarını daha güçlü ve daha etkili kılan ilave nesnel olanaklar da yaratıyor. Emperyalizm, özgül olarak da tekelci devlet kapitalizmi, toplumu, sosyalist devrim için maddi koşulların kapitalizm çerçevesinde en yüksek olgunluk düzeyine ulaştığı bir noktaya taşıyor. Tekelci kapitalizm, sosyalist devrimin arifesidir. Toplumsal bir ayaklanma için nesnel koşulların olgunlaşması, işçi sınıfının birleşmesi yönündeki eğilimi keskin şekilde güçlendiriyor ve işçi ha-

reketinin tüm kesimlerini kapitalizme karşı mücadelede birleştirmeye yönelik bilinçli bir siyaset izleme olanağını iyiden iyiye artırıyor. Benzer şekilde, işçilerin büyük sanayi merkezlerinde, büyük fabrikalarda toplanması ve işçilerin eğitim, genel kültür düzeylerinin yükselmesi de proleter saflarını sıklaştırmada önemi hiç azımsanamayacak bir faktördür. Son olarak, emperyalizm çağında çok daha amansız bir hal alan tekellerin baskısı, emeğin sermaye tarafından sömürülmesi, kaçınılmaz olarak işçi sınıfında ve müttefiklerinde güçlü bir direniş uyandırıyor. Bu, sınıfsal farkındalık düzeyini yükselterek, emekçileri, emperyalizme karşı koymak için güçlerini birleştirmeleri gerektiğini kavramaya yöneltiyor.

Lenin, bu iki eğilimin kendini nasıl dışavurduğunu şu sözlerle tanımlıyordu: "Bir yanda, proletaryanın yalnızca küçük bir üst katmanı için mümkün olduğu üzere, kapitalizme razı olup olabildiğince rahat şekilde oturma eğilimi vardı. Öte yanda ise tüm emekçi ve sömürülen halk kitlesini, genel olarak sermayenin devrimle alaşağı edilmesine yöneltme eğilimi vardı."[28]

Günümüzde birinci eğilim, işçi sınıfı hareketini kapitalizme uyarlamak isteyen sağcı Sosyal Demokrat liderlerin faaliyetlerinde en açıkça görülüyor. İkinci eğilim ise Marksist-Leninist partilerin, toplumsal bir devrim gerçekleştirmek üzere kitleleri ayağa kaldırma yeteneğine sahip yeni tür partilerin kurulmasında ve çalışmalarında kendini dışavuruyor. Bu tür ilk parti olan Bolşeviklerin partisini Lenin kurdu ve geliştirdi.

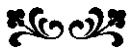
Lenin, işçi sınıfı hareketinde iki eğilim arasındaki mücadelenin tarihsel ufuklarını düşünüp tartarken, yeni durumda, özellikle de dünya çapında sosyalist devrim için koşulların olgunlaşmakta olduğu 20. yüzyılda, bu mücadelenin eninde sonunda *ikincinin*, yani *devrimci eğilimin*, proleter güçlerin birleşme eğiliminin lehine döneceğini gösterdi. Bununla birlikte, toplumun nesnel gelişimi devrimci eğilimin kaçınılmaz zaferine, işçi sınıfı hareketinin birliğine doğru ilerlemesine karşın, bu zafer otomatikman gelmeyecektir. Ancak işçi sınıfının bilinçli devrimci güçlerinin dur durak bilmeyen mücadelesinin sonucu olarak gelecektir.

Lenin'in işçi sınıfı hareketindeki iki eğilimin mücadelesine ilişkin çıkardığı sonuçları, sonraki gelişmeler inandırıcı şekilde doğrulamıştır. Günümüzde bu sonuçlar, işçi sınıfının uzun dönemli amaçları için ve güncel, ivedi amaçları için verdiği mücadelede devrimci proleter öncünün güçlü birer silahıdır.

28 V. İ. Lenin, "'Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri' Makalesinin Özgün Şekli", *Toplu Yapıtlar*, C. 27, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 216.

KISIM I

ULUSLARARASI PROLETARYA VE SINIF MÜCADELESİNİN ULUSLARARASI NİTELİK KAZANMASI

BÖLÜM 1

Temel Sosyoekonomik ve Siyasal Değişiklikler

ÜRETİCİ GÜÇLERİN İVME KAZANAN BÜYÜMESİ VE GİTGİDE BELİRGİNLEŞEN EŞİTSİZ GELİŞİMİ

19. yüzyılın son otuz yılı ve 20. yüzyılın ilk yılları, kapitalizmin genişlik ve derinlik olarak gelişmesine tanıklık etti. Birçok faktör, sözgelişi büyük ulus devletlerin doğuşuyla İtalya'nın ve Almanya'nın parçalanmışlığının sona ermesi, Rusya'da serfliğin ve ABD'de köleliğin kaldırılması, Japonya'da Meiji devrimi, bu gelişmeyi kamçıladı. Üretici güçler çarpıcı bir şekilde genişlemeye başladı, sonuç olarak da 1870'li yıllar ila 1890'lı yıllarda dünyanın sanayi üretimi üç kattan fazla arttı. Dahası, sanayi üretiminin örüntüsünde hızlı değişiklikler meydana geldi. Önceki devirde tüketim malları, özellikle tekstil ürünleri ağır basan sanayiler olduğu halde, 1870'li yıllardan itibaren metalürji, mühendislik ve başka ağır sanayiler bu rolü ele geçirmeye başladı. Yeni sanayiler mantar gibi türedi ve teknolojileri köklü şekilde yeniden yapılandırma hazırlıklarına girişildi.

Durmaksızın yükselen sınai gelişme hızı, bilimsel ve teknolojik ilerlemeyle yakından bağlantılıydı. Teknik yenilikler ve atılımlar, kapitalist üretimde bir devrime (sanayinin enerji temelinin yeniden şekillendirilmesine ve büyük ölçekli makine sanayisine geçişin tamamlanmasına) yol açıyordu.

Sanayi, iki yüzyılı aşkın süreden beri su ve buhar enerjisi kullanagelmişti. Bu, fabrikaların boyutunu sınırlamış ve birçok durumda enerji kaynaklarına yakın kurulmasını zorunlu kılmıştı. Dinamonun (1867) ve uzun mesafelere elektrik iletiminin icadı, üretimin genişlemesine ve verimliliğinin artmasına olanak verdi, en uzak bölgelere enerji götürülmesini sağladı ve bir enerji biçimini pratikte sınırsız olarak başka bir biçime çevirme imkânını yarattı. Bu büyük yeniliklerin devrim yaratıcı muazzam önemini hemen anlayan Friedrich Engels 1883'te şöyle yazmıştı: "... Bu, devasa bir devrim. Buharla çalışan makine, bize, ısıyı mekanik harekete çevirmeyi öğretti, ama elektrik, *tüm* enerji biçimlerini –ısı, mekanik hareket, elektrik, mıknatıs, ışık– birbirine çevirmenin

ve sanayide kullanmanın yolunu açıyor.... Bu buluş, sanayiyi, yerel koşulların dayattığı sınırlamaların neredeyse hepsinden tamamen kurtarıyor."[1]

Kömür hâlâ başta gelen enerji kaynağıydı: 1860-1900 döneminde dünya kömür tüketimi 5,5 kat arttı. Aynı zamanda, petrol üretimi artmaya başladı. Petrol önceleri en çok aydınlatmada kullanılırken, içten yanmalı motorun icadıyla devasa bir yeni uygulama alanına kavuştu. Sonuç olarak, 1870'te 800.000 ton olan dünya petrol üretimi 1900'de 19.500.000 tona çıktı. Böylece sınai ilerleme için yeni ufuklar açıldı ama incelediğimiz dönemde buhar makinesi hâlâ sanayinin ana lokomotifiydi.

Metalürjinin hızla gelişmesi, sınai büyümeye muazzam ivme kazandırdı. Pik demiri çeliğe çevirmek için İngiliz Henry Bessemer'ın icat ettiği ve yüksek fırında pik demirden çelik yapmak için Fransız Pierre Emile Martin'in geliştirdiği yeni yöntemler yaygınlaştı. 1878'de, İngiliz metalürji uzmanı Sidney Gilchrist Thomas, demirden fosforu gidermek için bir yöntem geliştirerek, fosforlu demir cevheri içeren geniş yatakların kullanılmasına olanak sağladı. 19. yüzyılın son otuz yılında dünya çelik üretimi 56 kat artarak mühendisliğin hızla genişlemesine temel oluşturdu. Kapitalizm, "demir" çağından "çelik" çağına geçti.

Buharla çalışan çekiçten güçlü haddeleme tesislerine geçiş, çelik levhaların, boruların ve rayların seri üretimine olanak sağladı. Böylelikle, raylı taşımacılığın ve okyanus gemiciliğinin geniş ölçekli gelişimi mümkün oldu. Demiryollarının toplam uzunluğu, 1870-1900 arası dönemde 210.000 kilometreden 790.000 kilometreye ulaştı. Avrupa'da, özellikle Britanya'da ve Almanya'da yoğun bir demiryolu ağı inşa edildi. ABD'de 19. yüzyılın son otuz yılında bir kıyıdan diğerine uzanan birkaç demiryolu yapıldı ve Rusya'da, Pasifik'e kadar uzanan süper uzun Sibirya demiryolu o yüzyıl biterken tamamlandı. Hindistan'da, Japonya'da ve başka ülkelerde demiryolu inşaatları sürüyordu.

Denizlerde yelkenli gemilerin yerini yavaş yavaş çelik gövdeli, cıvatalarla yapılmış büyük buharlı gemiler aldı; bunlar, taşımacılığı ve postayla haberleşmeyi çok hızlandırdı. Devasa bir ölçekte telgraf hatları kuruldu. 1900'de bunların toplam uzunluğu 4.300.000 kilometreye ulaşmıştı.

Elektrik enerjisi, metallerin işlenmesinde yeni, daha ileri yöntemlerin icadını sağladı: Elektrikli kaynak, elektrikli ergitme vb. yeni sanayiler doğurdu. Türbin ve elektik dinamosu imalatı çok büyük bir atılımdı. Pahalı bitkisel boyaların piyasadan silinmesine yol açan yeni, ucuz sentetik boyaların üretilmesi, kimya sanayisinin önemli bir başarısıydı. Kimyasallar tarımda da kullanılmaya başladı.

Aynı zamanda, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında kaydedilen teknik ilerleme, kapitalist üretim biçiminin doğasındaki çelişkilerin derinliğini çarpıcı

1 "Engels'ten Eduard Bernstein'a, 27 Şubat 1883", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 35, Dietz Verlag, Berlin, 1967, s. 444-45.

şekilde açığa çıkardı. O zamanki ileri bilimsel ve teknik yeniliklerin içerdiği olanaklar pratikte sınırsızdı. Ama aslında sanayiciler, bu yeniliklerin kullanılmasını güçleştirdiler, hatta bunların önüne aşılmaz engeller diktiler. Sözgelişi, elektrik enerjisinin uzun mesafelere taşınması için vazgeçilmez olan üç fazlı alternatif akımın kullanımı, önceki dönemde inşa edilmiş teknik açıdan çağdışı enerji santrallerinin sahiplerinin sert direnişiyle karşılaştı. Gaz şirketleri, elektrikli aydınlatmaya geçişi inatla geciktirdi. Bazı sanayi işletmeleri, o yıllarda kapitalistler için ileri donanımdan daha kârlı olan kol emeği kullanmayı sürdürdü. Bunun bir başka kanıtı hem çağdışı makineler kullanıp hem de rekabet gücünü koruma uğraşının bir biçimi olarak patentlerin satın alınıp rafa kaldırılmasıydı. İleri makineler kullanmaya geçen sanayiler, eski ekipman kullanmakta ısrar edenleri hızla geride bıraktı. Kapitalizmin zımnen içerdiği üzere, münferit sanayilerin gelişimindeki dengesizlikler öncekinden daha belirgin bir hal aldı.

19. yüzyılın son on yıllarında teknolojik ilerlemenin dikkat çekici bir ivme kazanması ve çok farklı koşullara sahip birçok ülkede sanayinin hızla gelişmesi, ayrı ayrı ülkelerin eşitsiz, kesintili ekonomik gelişmesini hayli yoğunlaştırdı. 1870-1900 yılları arasında fiziki sanayi üretimi hacminin Britanya'da %80, Fransa'da %100 ve Almanya'da %270 artması bunun bir örneğidir; ABD'de de bu artış %270 oldu ama daha da kısa dönemde -1880-1900 arasında- meydana geldi.

1870-1900 arası dönemde belli başlı kapitalist ülkelerin dünya sanayi üretiminde değişen paylarının yaklaşık manzarasını şu rakamlar gösteriyor:[2]

(%)	1870	1880	1890	1900
Britanya	32	28	22	18
ABD	23	28	31	31
Almanya	13	13	14	16
Fransa	10	9	8	7
Rusya	4	3	3	6
Diğerleri	18	19	22	22

ABD, 1860'ta sanayi üretim hacmi bakımından hâlâ dördüncü sıradaydı, ama 1880'li yıllarda, Britanya dâhil bütün diğer kapitalist ülkeleri geride bırakarak ilk sıraya yerleşti ve önemli ölçüde gelişmiş bir sanayi-tarım ülkesi haline geldi. ABD, bu hızlı sınai gelişmeyi, büyük toprak mülklerinin olmamasına, boş arazi bolluğuna, büyük doğal kaynakların varlığına, elverişli akarsu ve deniz taşımacılığı olanaklarına, Britanya'dan ve başka Avrupa ülkelerinden sermaye ithaline, sürekli göçmen işçi gelmesine borçluydu.

2 J. Kuczynski, *Dünya Ekonomisinin Tarihi Üzerine Denemeler*, Moskova, 1954, s. 27 (Rusça).

Almanya da sınai gelişim hızı bakımından Britanya'yı geride bıraktı. Bu ülkenin birleşmesi, emekçi halk açısından olumsuz bir biçimde gerçekleştiği halde, yine de büyüme için üretici güçlere güçlü bir ivme kattı. 1871'de Fransa'dan alınan muazzam savaş tazminatı da bunu kolaylaştırdı. Almanya'da sanayi devrimi, Britanya'ya ve Fransa'ya göre çok sonra tamamlandığı için Almanlar bu iki ülkenin deneyiminden yararlanma ve o yıllar için ileri sayılan bir sanayi inşa etmeye doğrudan doğruya girişme olanağı buldular.

Böylelikle, kendi aralarında vahşice mücadele eden sanayileşmiş birçok büyük gücün ortaya çıkmasıyla, Britanya'nın sanayi tekeli kırılmış oldu. Bu, 1860'lı yıllar ila 1870'li yılların başıyla karşılaştırıldığında, doğal olarak dünyadaki durumu temelden değiştirdi. Gerçi Britanya, mali hegemonyasını ve dünyanın önde gelen ticari gücü olarak konumunu koruyordu. 1900'de, dünya dış ticaretinin %19'unu elinde tutuyordu, ABD ve Almanya ise o ticarette sırasıyla %12 ve %13 paya sahipti. Fransa'nın payı daha mütevazıydı – yalnızca %9'du. Fransa'da hâlâ ağırlıklı olarak küçük ölçekli üretim yaygındı. Daha önce fark edilir hale gelmiş olan banka sermayesinin sanayi sermayesine üstünlüğü, 19. yüzyılın son on yıllarında çok daha belirginleşti. İtalya'da, büyük toprak mülklerinin ve en çok ülkenin güney bölgelerinde sağlamca kökleşmiş başka feodalizm kalıntılarının korunması, sanayinin gelişmesini geciktirdi. İmalat ve büyük ölçekli kapitalist tarım öncelikle kuzeyde –Lombardiya'da ve Piyemonte'de– gelişti; diğer bölgelerde fabrikalar çoğunlukla küçük ve orta ölçekliydi, teknik açıdan oldukça geriydi.

Batı Avrupa'nın küçük ülkelerinden yalnızca Belçika, 1880'lerde Kongo havzasında çok geniş sömürgelerin ele geçirilmesiyle açılan potansiyellerden burjuvazinin bol bol yararlanması sayesinde, yüksek bir sınai gelişim düzeyine ulaşmayı başardı. Sömürgelerin talan edilmesi Hollanda burjuvazisi için de muazzam önem taşıyordu; Hollanda'da büyük dokuma ve gemi inşa sanayileri vardı ama ticaret, gemicilik ve tarım ağır basıyordu. İskandinav ülkelerinin, özellikle Danimarka'nın ve Norveç'in ekonomilerinde, tarım ve balıkçılık başta gelen işkolları olmayı sürdürdü.

Avusturya-Macaristan'ın büyük bölümünde ve Doğu Avrupa ile Balkan ülkelerinde, Sanayi Devrimi ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde, hatta 20. yüzyılın başında tamamlanmaya yaklaştı. Gerçi oralarda bazı belirleyici ayrımlar vardı. Sözgelişi, Bohemya ve Moravya, sınai gelişim düzeyi bakımından bazı Batı Avrupa ülkelerinin önündeydi; Avusturya-Macaristan'da ise özellikle ağır sanayide ilk sırayı alıyordu. 19. yüzyılın sonunda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Avusturya kısmında kömürün %90'ını, linyitin %80'ini ve çeliğin %90'ından fazlasını bu bölgeler üretiyordu, dolayısıyla da Habsburg monarşisinin etnik bölgelerde sınai büyümeyi yapay olarak bastırma siyasetinin tümden çöküşünü örnekliyordu. O yıllarda Almanya'nın ana madencilik ve metalürji bölgelerinden biri olan Yukarı Silezya dâhil, bazı Polonya toprakla-

rında ve bu dallara ek olarak tekstil ile bazı başka sanayi dallarına da sahip olan Polonya Krallığı'nda sınai büyüme nispeten hızlı oldu. Daha 1890'da Polonya Krallığı, sınai üretim düzeyi açısından St. Petersburg sanayi bölgesinin az gerisindeydi.

Yine de bu dönemde bu bölgedeki ülkelerin ekonomisi, öncelikle gecikmiş ve çekingen burjuva reformları, ulus devletlerin kuruluş sürecinin tamamlanmaması ve pek çok halka uygulanan baskının sürmesi (bazı olgularda şiddetlenmesi) yüzünden, Batı Avrupa'dakinin gerisinde kaldı. Yeni yüzyıla girilirken, Avusturya-Macaristan dünyanın yedinci en büyük pik demir üreticisi olarak yalnızca ABD'nin, Almanya'nın, Britanya'nın ve Fransa'nın değil, Belçika'nın ve Rusya'nın da gerisinde yer alıyordu; sanayi gücünün başka kilit göstergelerinde de aynı durum gözleniyordu.

Rusya da kapitalist gelişme düzeyi bakımından dört büyük gücün (daha küçük bir farkla olsa bile) gerisindeydi. Çarlık, malikâne sistemi ve sayısız başka feodal kalıntı, hızlı ekonomik büyümenin önünde büyük bir engel olarak duruyordu. Yine de üretici güçler genişledi. Rusya'da fabrika sayısı 1886'da 2.500-3.000 iken 1890'da 6.000'e çıktı. Ulaşım ve taşımanın iyileşmesi, eski sanayi merkezlerinin büyümesine, yenilerinin ortaya çıkmasına ve iç pazarın genişlemesine yol açtı. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, Rusya 1900'de Fransa'nın gelişim düzeyine yaklaşmış bulunuyordu.

Balkan ülkelerinde ekonomi, tarıma bağımlı durumda kaldı, gerçi oralarda bile özellikle 1890'larda ve 20. yüzyılın ilk yıllarında endüstriyel gelişme öncelikle gıda işleme tesislerinin kurulmasıyla serpilmeye başladı. Aynı zamanda da Macaristan'da, Bulgaristan'da ve Romanya'da demiryolu yapım projelerinin gereksinimleriyle ilgili münferit ağır sanayi tesisleri belirdi. Romanya, Ploieşti'de petrol sahaları geliştirmeye başladı. Yunanistan'da, ticari gemicilik ve deniz ürünleri sanayisi oldukça ilerleme kaydetti.

Avrupa ve Kuzey Amerika dışında, Latin Amerika'da ve Asya'da gözle görülür kapitalist adacıklar gelişti ama dünya sanayi üretiminde bunların payı hâlâ yok denilebilecek kadar küçüktü.

Dahası, kapitalizmin gittikçe belirginleşen ve yeni bir aşamaya evrildiğini haber veren eşitsiz gelişimi, daha önce değindiğimiz gibi, sanayinin ve tarımın büyüme oranlarındaki oldukça büyük dengesizlikte gözlemlendi. "Tarım," diye yazıyordu Lenin, "gelişme açısından sanayinin gerisinde kalır; bu, *tüm* kapitalist ülkelerin bir özelliğidir ve ekonominin çeşitli dalları arasındaki oransızlığın, krizlerin ve tırmanan fiyatların en temel nedenlerinden biridir."[3]

19. yüzyılın son on yıllarında, özellikle büyük toprak mülkleri ve yarı serflik gibi feodalizm kalıntıları tarafından engellenmediği yerlerde, kapitalist üretim yöntemleri tarıma gitgide daha derinlemesine girdi. Küçük köylü mülklerinin

3 V. İ. Lenin, "Tarımda Kapitalizmin Gelişmesini Yöneten Yasalara İlişkin Yeni Veriler", *Toplu Yapıtlar*, C. 22, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 94.

artık neredeyse hiç bulunmadığı Britanya tarımında kapitalist ilişkiler uzun zaman önce yerleşmişti. Buna karşılık, Fransa'da, küçük köylü mülkleri ağırlıktaydı. Polonya topraklarında, Doğu Almanya'da, Avusturya-Macaristan'da, Güney İtalya'da, Romanya'da, Rusya'nın çoğunda ve bazı başka ülkelerde tarımda kapitalizmin gelişmesi, Prusya'daki örüntünün farklı çeşitlemelerini izledi, başka bir deyişle, büyük toprak mülkleri ve çeşitli yarı feodal uygulamalar varlığını sürdürdü. Rusya'da, 1870'li yıllar biterken, özel mülkiyete tabi toprakların beşte dördü soylulara aitti. Küçük köylü mülkiyetinin düşük üretkenliği ve toprak sahiplerinin köylülerden aldıkları korkunç mutlak toprak kirası, tarıma yatırım yapılmasını caydırdı.

Tarımsal gelişmenin yavaş olmasının bir başka nedeni de 1875 yılından neredeyse 19. yüzyıl sonuna kadar Avrupa ülkelerinde tarımın, ucuz denizaşırı hububat rekabetiyle şiddetlenen bir aşırı üretim krizinin pençesinde olmasıydı. Tarımdaki kriz, köylülerin tabakalara ayrılmasını hızlandırdı. Toprağa hasret köylüler, borçları nedeniyle topraklarını kaybettiler ve buralar, *kulak* denilen daha zengin köylülere gitti. Köylüler, feodalizm artıklarının ve kapitalist sömürünün altında eziliyordu. Nüfusun tarımla uğraşan ve sayıları milyonları bulan kitlesinin cılız satın alma gücü, kapitalist üretim biçiminin temel kötülüklerine açıkça işaret eder şekilde gittikçe sıklaşan ve süresi uzayan sanayi krizlerini tetikledi.

Otuz yıldan kısa bir süre içinde, kapitalist dünya bu tür dört krizle sarsıldı. 1873 krizi özellikle şiddetli ve uzun süreliydi, sonrasındaki çöküş dönemiyle birlikte yaklaşık altı yıl sürdü. Bu krizin özelliklerinden biri, önceki her krizden daha şiddetle ve bazı ülkelerde ilk kez ağır sanayiyi etkilemesiydi. 1870'li yılların sonu ila 1880'li yılların başında görülen sanayi patlaması kısa ömürlü oldu; 1882-1886 arasında, özellikle ABD'de felç edici bir kriz yaşandı. Almanya, 1890'ların ilk yarısında patlak veren krizin ana merkezlerinden biriydi. Durumun sonradan gösterdiği düzelme çok eşitsiz oldu (ABD'de ancak 1897'de başladı) ama oldukça büyüktü: O sırada üretici güçler, üretimin kısa bir zaman diliminde bile keskin şekilde artmasını sağlayacak bir düzeye ulaşmış bulunuyordu. 1900'de çıkan sonraki ekonomik kriz, tekelcilik öncesi kapitalizmin emperyalizme evrilmesinin ardında yatan ana faktörlerden biriydi.

EMPERYALİST AŞAMAYA GEÇİŞ

19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başındaki teknik ilerleme, sanayi tesislerine yapılan harcamaların artırılmasını gerektirdi. Yüksek fırınlar ve açık ocak fırınları, hadde makineleri, kimya sanayisi donanımları gibi üretim araçları doğal olarak büyük yatırımlar yapılmasını gerektiriyordu. Sözgelişi, Almanya'da yüksek fırın başına yatırım, boyutunun büyümesi nedeniyle, 1887 yılı ila yeni yüzyılın başı arasındaki dönemde 2,5 kat arttı; yeni fırınların üretkenliği ise

daha da çok yükseldi. Teknik yenilikler yapmanın, özellikle üretim kapasitelerinin yüksek yoğunluğa ulaştığı fabrikalarda ekonomik açıdan kârlı olduğu anlaşıldı. ABD'de 20 yıl içinde (1880-1900 arasında) pik demir üretimi 4 milyon tondan 14 milyon tona yükselirken, metalürji tesislerinin sayısı 341'den 241'e indi. ABD'nin toplam sınai ürün maliyeti 1860-1900 arasında altı kat büyürken, fabrika sayısı sadece %47 arttı. "Her birikim," diye yazıyordu Marx, "yeni bir birikimin aracı olur. Birikim, sermaye olarak iş gören zenginliğin büyüyen kütlesiyle birlikte, bireysel kapitalistlerin ellerinde bu zenginliğin daha fazla toplanmasını ve böylece boyutları gittikçe büyüyen üretimin ve özgül kapitalist üretim yöntemlerinin temelinin daha fazla genişlemesini sağlar."[4]

Kıran kırana bir rekabet mücadelesinde, kâr oranı daha yüksek ve toplam kârı devasa olan büyük girişimler, eski tip araç gereç kullanan küçük fabrikalara üstün gelerek birçoğunun sahiplerini iflas ettirdi. Bu durum, ekonomik kriz yıllarında belirgin olarak gözlenecekti.

Almanya'nın madencilik ve metalürji sanayilerinde 11-50 arası işçi çalıştıran işletmelerin oranı 1882'de %5,4'ten 1895'te %3,5'e düşerken, 1000 üzeri işçi çalıştıran işletmelerin oranı %34'ten %45'e yükseldi. Mühendislik sanayisinde ise yukarıda sözü edilen işletme gruplarından birincinin oranı aynı dönemde %20,5'ten %18,7'ye düşerken, ikinci gruptakilerin oranı %8,1'den %10,4'e yükseldi.

Bununla birlikte, bireysel kapitalistin birikim kapasitesi sınırlıdır. Onun biricik birikim kaynağı, sahibi olduğu fabrikada üretilen artık değerdir. Faiz ödemesi aynı artık değerden yapılan borç sermayeyle de üretim genişletilebilir.

Kapitalizmin tarihi boyunca bu çelişki, sermayenin merkezileştirilmesi yoluyla, yani iki veya daha çok bağımsız kapitalistin kaynaklarını bir araya getirerek ortak bir sermaye oluşturması yoluyla çözüldü. Ama bunun bile sınırları vardı; bu çözüm, 19. yüzyılın son otuz yılında geliştirilen en son bilimsel ve teknolojik yeniliklerin kullanıldığı büyük girişimlerin ve yeni sanayilerin kurulması ve işletilmesi için yeterli olmaktan çok uzaktı. Hisseler biçiminde sermayenin merkezileştirilmesi, çok sayıda bireysel sermayeyi ve serbest parayı az sayıda kişinin elinde toplamanın, böylelikle de eşi benzeri görülmemiş büyüklükteki fabrikaların kurulmasına olanak sağlamanın tek yoluydu. Marx, daha anonim ortaklık biçiminin yeni ortaya çıktığı dönemde, bu ortaklık biçiminin üretimi genişleterek dev boyutlara ulaştırma kapasitesini fark etti. Dediğine göre, "sanayide anonim şirketler"in kurulması, "çağdaş ulusların iktisadi yaşamında yeni bir çağ açıyor.... Üretim şirketleri oluşturulması, daha önce kimsenin aklının ucundan geçmeyen potansiyeller ortaya koymuştur ve bireysel kapitalistlerin çapını aşan büyüklükte sanayi girişimlerine hayat vermiştir."[5]

4 Karl Marx, *Kapital*, C. I, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 585.

5 Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 12, Dietz Verlag, Berlin, s. 33.

19. yüzyılın son yirmi beş yılında tüm Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da anonim ortaklıklar belirdi. Kendi varlıklarından kat kat büyük üretim varlıklarını denetim altına aldı.

Kapitalist mülkiyetin bu (anonim ortaklık) biçimi, bu sürecin lokomotifi olan fabrikaların büyümesiyle tekellerin oluşmasını büyük ölçüde kolaylaştırdı. Lenin, "Yoğunlaşmanın kendisi, gelişiminin belirli bir aşamasında, bir bakıma doğrudan doğruya tekele yol açar,"[6] diye yazıyordu. Fabrikalar büyüdükçe ve bir sanayide üretimin büyük kısmını belirleyen fabrika sayısı azaldıkça, bunların aralarında anlaşmaya varmaları ya da sermayelerini birleştirmeleri o denli kolaylaşır. "... Bir grup dev işletme kolaylıkla anlaşmaya varabilir."[7]

Büyük fabrikaların yüksek kâr oranı, rekabet mücadelesindeki avantajları ve daha geniş pazarlama yetenekleri, tekellerin oluşmasını kamçıladı. Tekelleşme süreci bir kez başlayınca, gitgide genişleyerek sanayileri birbiri ardına sardı. "Rekabetin bu şekilde tekele dönüşmesi," diye yazıyordu Lenin, "modern kapitalist ekonomideki olguların –en önemlisi olmasa bile– en önemlilerinden biridir."[8]

Üretimin belirgin ölçüde yoğunlaşması ve tekellerin doğması yalnızca en ileri sanayileşmiş ülkelerde değil, görece düşük sınai gelişme düzeyindeki ülkelerde de gözlenecekti. Batı Avrupa ülkelerinde, Rusya'da ve Japonya'da tekeller oluştu. 1870'li yıllarda bu birleşmeler hâlâ çok istikrarsızdı, sıklıkla dağılıyor ve yerini başkalarına bırakıyordu; ekonomi üzerinde pek az etkiye sahipti. Ama 1890'lı yıllarda bunlar, ekonomik gelişmenin seyri üzerinde fark edilebilir bir etki yaratmaya başladı.

Ren-Vestfalya kömür birliği, daha 1893'te kurulduğu zaman, Almanya'nın en sanayileşmiş bölgesinde çıkarılan kömürün %86,7'sini pazarlıyordu. 1897'de bu bölgedeki pik demir üretimini iki şirket grubu (*Konzern*) kontrol ediyordu: Ren-Vestfalya ve Loren-Lüksemburg. Almanya'da tekel birliklerinin başat biçimi kartellerdi ve daha 1896'da sayıları 250'ye ulaşmıştı. ABD'de ana tekel biçimi tröstlerdi ve 1900'de sayıları 185'e ulaşmıştı.[9] Tekeller yapay olarak malların fiyatlarını yüksek tutuyor, pazarları kendi aralarında bölüşüyor, ne kadar üretim yapılacağını belirliyordu. Almanya'da tekeller, daha 1870'li yıllar biterken, ithal mallara yüksek gümrük vergisi konulmasını sağlama çabasına girmişti. Tekellerin çıkarlarına hizmet eden korumacılık eğilimi bazı başka ülkelerde de güçlüydü. "Bir tekel oluşturulup milyarları kontrol etmeye başlayınca," diye yazıyordu Lenin, "yönetim biçimi ne olursa olsun, kamusal yaşamın *her* alanına kaçınılmaz olarak nüfuz eder."[10]

6 V. İ. Leni , "Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması", *Toplu Yapıtlar,* C. 22, s. 197.

7 *A.y.*

8 *A.y.*

9 *A.y.*, s. 202-03.

10 *A.y.*, s. 237.

Sanayide üretimin yoğunlaşması ve tekelleşme süreci, sermayenin bankalarda yoğunlaşmasına ve merkezileşmesine yol açtı. Sanayide sermaye birikimi, kârlı yatırım gereksinimini yarattı, böylelikle bankalara mevduat akışını artırdı ve bankacılık işlemlerinin kapsamını genişletti. Aynı zamanda, sanayinin gelişmesi ve genişlemesi, kredi talebinin çoğalmasına yol açtı.

Bu, en büyük finans kurumlarının rolünü ölçüsüz şekilde güçlendirdi. Bunların büyük rezervleri ve kriz zamanı sergiledikleri istikrar, sanayi tekellerine ait büyük mevduatların biriktirilmesine en uygun kurumlar olmalarını sağladı.

Bu türden finans kurumları yalnızca büyük mevduat sahiplerinin değil, küçük olanların da paralarının toplandığı ücra köşelere kadar yayılmış şubeler ağıyla sürdürülen geniş bir faaliyet alanına sahipti. Sanayi tekellerinin hiç görülmemiş boyutlara ulaşan ve bazen uzun vadeli olarak verilen büyük kredi ve ödünç para taleplerini karşılayacak konumdaki biricik kurumlar bunlardı.

Rekabet şiddetlendikçe büyük finans kurumları küçük ve orta ölçekli bankaları yutarak ilgili ülkelerin güçlü finans merkezleri haline gelen dev bankacılık şirketleri oluşturdu. 20. yüzyıla girilirken, bu türden merkezlerin sayısı esasen Fransa'da yalnızca üç ve ABD'de ikiydi. Lenin, "Yoğunlaşma sürecinin sonucu olarak tüm kapitalist ekonominin başını çekmeyi sürdüren az sayıdaki banka arasında, tekelci anlaşmalar yapma, bir *banka tröstü* oluşturma yönünde gittikçe belirginleşen bir eğilimin gözlenmesi doğaldır," dedikten sonra, sanayide olduğu gibi, "bankacılığın gelişmesinde de son söz tekeldir,"[11] sonucunu çıkardı. "Sayısız mütevazı aracının bir avuç tekelciye dönüşmesi, kapitalizmin büyüyüp kapitalist emperyalizm haline gelmesinde temel süreçlerden biridir,"[12] diye belirtti.

Sanayinin ve bankacılığın tekelleşmesi, birbiriyle etkileşen ve karşılıklı birbirini hızlandıran süreçlerdi. Örneğin, Alman bankaları, 1883'te elektrik mühendisliği sanayisinde ilk şirketin kurulmasına yardım ederek, o sanayide tekellerin oluşmasını kolaylaştırdı; 1887'de o şirket Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft (AEG) adını aldı. Bankalar başka sanayilerde ve başka ülkelerde de benzer bir rol üstlendi.

Sermayenin yoğunlaşması ve finans tekellerinin gelişmesi, bankalara kapitalist ekonomide tamamen yeni bir boyut kazandırdı. Lenin'in yazdığına göre, bunun anlamı şuydu: "Bir avuç tekelci hem ticari hem sınai tüm operasyonları, kapitalist toplumun tümünü kendi iradesine bağımlı kılar; çünkü –kurdukları bankacılık bağlantıları, cari hesapları ve başka mali operasyonları yoluyla– ilk olarak çeşitli kapitalistlerin mali durumunu *kesin olarak* saptama, sonra onları *kontrol etme*, kredileri kısıtlayarak veya genişleterek, kolaylaştırarak veya zor-

11 *A.y.*, s. 219-20.

12 *A.y.*, s. 210.

laştırarak onları etkileme, nihayet onların kaderini *tümüyle belirleme*, kazançlarını belirleme, onları sermayeden yoksun bırakma ya da sermayelerini hızla artırıp devasa boyutlara çıkarmalarına izin verme vb. olanağına sahiptir."[13]

Bankalar, sanayi, ulaşım, ticaret ve hizmet sektörlerine girerek, o dalların doğrudan eş sahibi haline gelir ve fahiş kârlardan payını alır. Bankalar, yeni anonim ortakların kurulmasına katılarak, kurucu kârı denilen bir gelire kavuşur.

Buna karşılık, büyük sanayi tekelleri, kârların mümkün olan en büyük kısmını elde tutmak için, kendi finans kurumlarını oluşturmaya ya da mevcut kurumlara girmeye çalışır.

Bankacılık ve sanayi çıkarlarının daha da sıkıca kenetlenmesine, karşılıklı hisse sahipliği yoluyla bütünleşmesine ve bu temelde yeni bir sermaye biçiminin –finansal, yani mali sermayenin– oluşmasına yol açan tam da budur.

Lenin, bu sürecin içeriğini ve teorik özünü şöyle tanımladı: "Üretimin yoğunlaşması; buradan doğan tekeller; bankaların sanayiyle birleşmesi ya da ortaklık kurması – mali sermayenin doğuş tarihi böyledir ve bu kavramın içeriği budur."[14] " Mali sermaye, çok büyük birkaç tekelci bankanın, sanayicilerce kurulmuş tekelci birliklerin sermayesiyle birleşen banka sermayesidir."[15]

Mali oligarşi (sanayi ve bankacılık baronlarından oluşan küçük bir grup) bunun kişileşmiş haliydi. Bunlar, akılalmaz maddi değerlerin sahipleriydi ve kendilerini koskoca ulusların efendisi yapan ekonomik kaldıraçları kontrol ediyordu. ABD'li milyarderler J. P. Morgan ve J. D. Rockefeller, mali oligarşinin tipik üyeleriydi. İlkinin sermayesi çelik ve elektrik tröstlerinde, demiryollarında, gemi inşa tesislerinde, sigorta şirketlerinde ve çeşitli sanayi şirketlerinde işliyordu. Rockefeller ise ABD'nin petrol, kömür, bakır, tütün üretiminden aslan payını alıyordu ve birkaç demiryolunun sahibiydi. Ek olarak hem Morgan hem de Rockefeller birer büyük bankacılık grubunun başındaydı. Mali oligarşinin nüfuzlu üyeleri arasında Du Pont, Mellon'lar, Harriman'lar, Vanderbilt'ler ve Guggenheim'lar vardı. Kapitalizmin emperyalist aşamaya girdiği başka ülkelerde de benzer gruplar ortaya çıktı.

Kapitalizmin tekel aşamasına geçişi, "eski kapitalizmden yenisine, genel olarak sermayenin egemenliğinden mali sermayenin egemenliğine" geçiş,[16] kapitalist üretim tarzının gelişmesinin sonucuydu. Serbest rekabet (kapitalizmin ve özel mülkiyete dayalı meta toplumunun doğasında bulunan bir özellik) ister istemez tekele yol açar. Ama tekel, bir kez ortaya çıkıp başat duruma gelince, bizatihi varlığıyla serbest rekabeti baltalar ve kısıtlar. Tekel egemenliği, tekel olmayan girişimlerin kökünü kazımaz ama çalışmalarının boyutunu çarpıcı

13 *A.y.*, s. 214-15.

14 *A.y.*, s. 226.

15 *A.y.*, s. 266.

16 *A.y.*, s. 226.

ölçüde daraltır. Tekel olmayan girişimlerin zorla tekel ilişkileri sistemine dâhil edilmesi, o sistemin iç çelişkilerini şiddetlendirir.

1900-1903 iktisadi krizi, tekelci sermayenin iktidar iddiasına güçlü bir destek verdi. Lenin'in sözleriyle, bu kriz, "modern tekelin tarihinde dönüm noktası"ydı.[17] 1900'den başlayarak, sermayenin yoğunlaşması ve sanayinin merkezileşmesi "dev adımlarla"[18] ilerledi.

ABD'de 1898-1903 arası kurulan büyük tröstlerin sayısı, önceki 50 yılda kurulanlardan 5,3 kat fazlaydı. Bunlardan biri, 1901'de kurulan dev çelik tröstü, Morgan grubuna aitti. Daha ilk günden, ülkenin pik demirinin beşte ikisinden çoğunu, yuvarlak kütük demirinin yarısını, çeliğinin üçte ikisini kontrol ediyordu. Yine, ABD tekelci sermayesinin temel direği haline gelen diğer iki tröst, Du Pont de Nemours barut tröstü ve Ford motor şirketiydi; ikisi de 1903'te kuruldu. Standard Oil of New Jersey adını alan Rockefeller petrol tröstü, 1890 Sherman Antitröst Yasasının arkasından dolanmak için bir holding şirketi olarak biraz daha erken –1900'de– kuruldu; 1904'te petrol arıtma sanayisinin %84'ünü, gazyağı üretim kapasitesinin %86'sını ve ABD'deki petrol boru hatlarının neredeyse tamamını kontrol ediyordu. 20. yüzyılın ilk yıllarında kurulan bakır, kurşun, tütün ve bazı başka tröstler de kabaca aynı konumdaydı.[19]

Ekonomideki bu aşırı yüksek tekelleşme düzeyi, Almanya'da daha da yüksekti. Bu ülkede, ABD'dekinden daha fazla tekel birliği vardı ve sayıları artmaya devam ediyordu. Ren-Vestfalya kömür birliği 1903'te yeniden yapılandırılınca, o zamana kadar bağımsız olan 100 işletmeyi yuttu. Bu durum, yerel ve yabancı rakiplere karşı kendi güçlerini artırmanın bir yolu olarak ağır sanayi tekellerinin benzer türden sanayilerle birleşme eğilimini yansıtıyordu.

1903 yılı, tekelleşme açısından ABD'de olduğu gibi Almanya'da da bir dönüm noktasıydı. Ülkenin çelik üretiminin onda dokuzunu kontrol eden bir çelik birliği, Eisenwirtschaftsbund, o yıl kuruldu. Burada büyük bankalar ağırlıklı bir rol oynadı. Yine aynı yıl, elektrik mühendisliği sanayisinde bir birleşmeye tanık olundu; sonuç olarak, bu sanayinin dörtte üçü, iki kartelin eline geçti: AEG ve Siemens-Schuckert. 1904'e gelindiğinde, kimya sanayisi iki dev grubun kontrolüne girmişti: Başında (I. G. Farben'in selefi) Karl Duisberg'in bulunduğu Interessengemeinschaft ve Frankfurt-Hoehst'teki kimya firmalarından oluşan bir kartel. Şeker sanayisi bile tekelleşti: Oluşturulan kartel, 450 şeker rafinerisini, yani pratikte tüm şeker sanayisini kontrol ediyordu.

Britanya'da tekelleşme daha yavaş oldu, ama orada da 20. yüzyılın ilk yıllarında yoğunlaşma gözle görülür şekilde hızlanarak öncelikle silah imalat sanayisini etkiledi. O sanayide 1900-1904 arası gerçekleşen (uzun zamandan

17 *A.y.*, s. 209.

18 *A.y.*, s. 246.

19 L. A. Mendelson, *Ekonomik Krizlerin ve Çevrimlerin Teorisi ve Tarihi*, C. II, Moskova, 1959, s. 508 (Rusça).

beri düzinelerce ülkeye silah ihraç ettikleri için İngiliz kapitalistler açısından büyük önem taşıyan) birçok birleşmenin sonucu olarak, iki büyük şirket öne çıktı: Armstrong ve Vickers.[20] Ülkenin çimento üretiminin %89'unu ele geçiren Portland çimento tröstü 1900'de kuruldu. Tekelleşme düzeyi, pamuklu kumaş sanayisinde aşağı yukarı aynı, tütün ticaretinde ve başka alanlarda ise biraz daha düşüktü.

Rusya'da tekel birlikleri oluşturuldu ve çok çabuk güç kazandı. Bunların en büyüğü olan Prodamet, 20. yüzyılın ilk yıllarında ülkenin levha ve genel demir, kiriş ve başka ürün imalatının kabaca %70-80'ini pazarlıyordu. 1904'te Truboprodazha karteli, Rusya'da boru pazarlamasını neredeyse tümüyle tekeline almıştı. Donets havzasındaki büyük girişimlerden oluşan Produgol kömür karteli, o bölgede kömür üretiminin çoğunu kontrolünde tutuyordu. Urallar'da ve Dombrovski havzasında benzer kömür tekelleri türedi; bunlar, Donets karteliyle birlikte, ülkede üretilen tüm kömürü denetliyordu. Güney çimento fabrikaları bir kartel oluşturdu, Çiatura'daki 18 manganez madeni de öyle yaptı; tren vagonu yapan birkaç fabrika Prodvagon kartelini kurdu vb. Tekelleşme yavaş yavaş tüketim malları sanayisinin kilit dallarına da yayıldı.

19. yüzyılın son otuz yılında, sermaye ihracı gittikçe meta ihracıyla yarışmaya başladı. Kârları azami düzeye yükseltmek için, İngiliz, Fransız ve Alman "artık" sermayesi, toprağın, hammaddelerin ve emeğin ucuz olduğu ülkelere aktı. Tekeller için bu, dış ticaretten daha çok kâr vaat ediyordu. 1875-1900 arasında yurt dışına yatırılan İngiliz sermayesi neredeyse %100, Fransız sermayesi %125, Alman sermayesi ise %650 arttı.[21]

Benzer şekilde, sermaye birikiminin etkileyici boyutlarda büyüdüğü ABD de sermaye ihraç etmeye başladı (en çok Kanada'ya, Hawaii Adaları'na, Küba'ya ve başka Latin Amerika devletlerine sermaye ihraç etti). Kendileri yabancı sermaye yatırımı için birer pazar olan başka ülkeler, yabancı ülkelerin mali yönden köleleştirilmesine katıldı. Sözgelişi, ekonomisinde Alman ve Fransız sermaye yatırımlarının büyük ağırlık taşıdığı Avusturya-Macaristan, Balkan devletlerine sermaye ihraç ediyordu. Borçlu ülkeler olan Rusya ve Japonya, Çin'de, Kore'de ve Ortadoğu'da sermaye yatırımları yapıyordu.

Lenin'in yazdığı üzere, "artık" sermayenin başka ülkelere göçmesi, "sermaye ihraç eden ülkelerde gelişmeyi bir dereceye kadar yavaşlatma eğilimi gösterebilir".[22] Lenin, öncelikle en eski kapitalist güçleri –Britanya'yı ve Fransa'yı– kastediyordu: Sermaye ihracı meta ihracına kıyasla durmadan büyüdüğü için, bu ülkelerin birer rantiye haline gelmeleri yönünde bir eğilim vardı.

1900-1905 arasında İngiliz sermayesinin yıllık ortalama ihraç miktarı 64

20 *A.y.*, s. 511.

21 A. K. Cairncross, *Home and Foreign Investment. 1870-1913. Studies in Capital Accumulation*, The University Press, Cambridge, 1953, s. 209.

22 V. İ. Leni "Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 22, s. 243.

milyon sterlindi. Ülke ekonomisine yapılan yatırımların yıllık toplamıysa kabaca 72 milyon sterlindi. Dolayısıyla, Britanya'daki üretim tesislerinin genişletilmesi ve modernleştirilmesi için yatırılabilecek kaynakların neredeyse yarısı ihraç ediliyordu (oysaki büyüme oranı açısından Britanya'nın diğer büyük kapitalist güçlerin gerisinde kaldığı o sırada fark edilir hale gelmişti).

Yüzyılın başında sermaye ihracının milli geliri aştığı Fransa'da da benzer bir durum gözlemlendi – meta ihracına oranla sermaye ihracı sürekli artmıştı. Bu ihraç öncelikle ödünç para verme ya da istikraz biçiminde gerçekleşti. Lenin'in işaret ettiği gibi, bu, "sanayi girişimlerine yatırılan sermaye değil, *ödünç* sermayeydi, devlet borçlarıydı".[23] Böylelikle muazzam miktarlarda para, üretici güçlerinin yavaş bir gelişme gösterdiği ülkeden yapay olarak çıkarılıyordu; üstelik borçlanan ülkelerde, bu paranın çoğu üretken olmayan bir şekilde kullanılıyordu. Rusya'daki Fransız yatırımları bu bağlamda son derecede anlamlıdır. Bunların çoğu çarlık yönetimine verilen borçlardan oluşuyordu ve sonuç olarak, aşırı gerici bir rejimi iktidarda tutmaya yardımcı oluyordu.

İşte tam da bu dönem, kapitalist dünya ekonomisinin kesin olarak şekillenmesine (dünya nüfusunun büyük kısmının birkaç emperyalist devlete ait mali sermaye, mali oligarşi tarafından ezildiği, sömürüldüğü ve köleleştirildiği küresel bir sistemin oluşmasına) tanıklık etti. Halkların ekonomik açıdan bütünleşmesi, demiryolu ve deniz ulaşımının gelişip yaygınlaşmasıyla ulusal soyutlanmışlığın sona ermesi, yeni bir uluslararası işbölümünün ortaya çıkması, ekonomik yaşamın uluslararası bir hal alması, emperyalizm altında ancak bazı ulusların başkalarınca ezilmesi ve köleleştirilmesi şeklinde somutlaşabilirdi.

Emperyalizm dönemini açacak şekilde dünyanın ekonomik ve bölgesel olarak paylaşımının tamamlanması, kapitalist dünya ekonomisinin ortaya çıkmasında belirleyici rol oynayan bir faktördü. Daha 1880'lerin başında, pazarların paylaşılması, fiyat politikası, üretim hacmi gibi konularda farklı ülkelerin tekel grupları arasında varılan anlaşmalarla uluslararası tekeller oluşturulmaya başlamıştı. Bunların ilklerinden biri, 1884'te İngiliz, Belçika ve Alman kökenli şirketlerin kurduğu uluslararası bir ray karteliydi ama kısa ömürlü oldu. 1880'lerde bir barut karteli de oluşturuldu.

Ne var ki, tekelleşme tamamlanmadığı ve ilgili ülkelerde güçlü tekeller bulunmadığı için, bütün bu yeni birlikler hâlâ çok istikrarsızdı.

20. yüzyılın ilk yıllarında durum değişti. Uluslararası ray karteli 1904'te yeniden faaliyete geçirildi ama paylaşım ilkesi 1880'lerle karşılaştırılınca artık farklıydı: Britanya'nın payı önemli ölçüde azalırken Almanya'nın ve Belçika'nın payları arttı; bu, söz konusu ülkelerin iktisadi potansiyellerinde meydana gelen değişikliklere uygundu. Fransa, ABD ve bazı başka ülkeler de çok geçmeden ray karteline katıldı; dünya, ray üreticileri arasında paylaşıldı (bu dönemde ray

23 *A.y.*

talebi çok yüksekti, bu ise dünyanın birçok bölgesinde demiryolu yapımının yoğunlaşarak sürdüğünü kanıtlıyordu).

Lenin'in işaret ettiği gibi, "Ticari gemi taşımacılığında yoğunlaşmanın muazzam ölçüde gelişmesi de dünyanın paylaşılmasıyla sonuçlanmıştır."[24] Almanya'da bu işkolu iki dev gemicilik şirketinin tekelindeydi: Hamburg-Amerika ve Norddeutscher Lloyd. 1903'te Morgan grubunun himayesinde oluşturulan Uluslararası Ticari Denizcilik Şirketi, birkaç ABD ve İngiliz şirketini bünyesinde birleştirdi. Aynı yıl Alman ve Anglo-Amerikan şirketleri bir anlaşmaya vardı; buna göre, Alman şirketleri, Britanya'yla ABD arasındaki deniz taşımacılığında rekabet etmemeye söz verdi, ama istedikleri limanları ve bazı başka avantajlar "elde etti".

"Bu," diye yazıyordu Lenin, "sermayenin ve üretimin dünya ölçeğinde yoğunlaşmasının yeni, önceki aşamalarla karşılaştırılamayacak kadar yüksek bir aşamasıdır."[25] Dünya çapındaki bu fiilen tek tröste karşı mücadele olağanüstü zordu; tek tek ülkelerde olduğu gibi, uluslararası tekeller, rakipleri boğmak için apaçık suç eylemleri dâhil hiçbir şeyi yapmaktan çekinmiyordu. Ama tekel birliklerinin dünyayı kendi aralarında paylaşırken anlaştıkları kurallar ancak gelip geçici olabilirdi. "Eğer eşitsiz gelişme, savaş, iflas vb. gibi nedenlerle güç ilişkileri değişirse"[26] bir yeniden paylaşım kaçınılmazdı.

Uluslararası tekel birliklerinin kurulması, serbest rekabet kapitalizminin emperyalizme evrilmekte olduğunu gösteren bir başka kanıttı. Dış pazarın tekelleşmesine, sömürge edinme dürtüsü eşlik etti; sömürgeler garantili birer pazar ve hammadde kaynağı haline geldi. 1870'li ila 1890'lı yıllarda dünyanın toprak olarak bölüşülmesi mücadelesinin iyice şiddetlenmesi, bu dürtünün bir ifadesiydi. Avrupalı güçler işte bu dönemde Afrika kıtasını ele geçirdi; 1876'da kıtanın yalnızca %10,8'ine hükmederken, 1900'de kıta topraklarının %90,4'ünü kontrol eder hale geldi. Güneydoğu Asya ülkelerinin çoğu ve Pasifik adaları da aynı yazgıya kurban gitti. Kapitalist ülkelerin sömürge siyasetinin sonucu olarak, "gezegenimizdeki işgal edilmemiş toprakların ele geçirilmesi"[27] 19. yüzyılın sonuna doğru tamamlandı. Kapitalizmin sömürge sistemi son biçimini aldı. En güçlü kapitalist ülkelerin gelişmemiş feodal ve yarı feodal Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri üzerindeki baskısı doruğa çıktı.

Britanya 1870'lerde Fiji Adaları'nı ve Belücistan'ı, 1882'deyse Mısır'ı ele geçirdi. İngiliz sömürgeciler, 19. yüzyılın son yirmi yılında Güney ve Ekvatoral Afrika'da geniş topraklara el koydu, en sonunda da Burma'ya boyun eğdirdi. 1860-1899 döneminde Britanya'nın sömürge imparatorluğunun yüzölçümü 6.500.000 kilometre kareden 24.180.000 kilometre kareye çıktı, dolayısıy-

24 *A.y.*, s. 251.

25 *A.y.*, s. 246.

26 *A.y.*, s. 248.

27 *A.y.*, s. 254.

la nüfusu da 145.100.000'den 309 milyona yükseldi.[28] 19. yüzyıl biterken, her Britanya yurttaşına karşılık, sömürgelerde yaşayan yaklaşık 10 kişi vardı.

Fransa, Afrika'da ve Asya'da geniş topraklar kazandı. Kanlı sömürge savaşları sonunda Vietnam'ın tümünü ve Madagaskar'ı ele geçirdi. 1900'de Afrika'nın %34'ünü elinde tutuyordu.

Benzer şekilde, Almanya, ABD ve Japonya da sömürgeci genişleme yolunu tuttu. Alman İmparatorluğu 1884-1888 arasında Afrika'da ve Yeni Gine'de, sonra da Pasifik adalarında ilk geniş topraklarına kavuştu. Ama Alman emperyalistler, bir sömürge imparatorluğu kurmaya İngiliz ve Fransız emperyalistlerden sonra başlamış oldukları için, kendilerine yeterli pay verilmediği kanısındaydı. ABD, 19. yüzyıl biterken Hawaii Adaları'nı ilhak etti, Filipinler'i, Porto Riko'yu ve Guam'ı ele geçirdi. Küba, ABD emperyalizminin yarı sömürgesine dönüştürüldü.

1900'de kapitalist devletlerin sömürge mülkleri toplam 73 milyon kilometre karelik bir alanı (dünyanın yaklaşık %55'ini) kaplıyordu ve 530 milyon kişiyi (yani dünya nüfusunun %35'ini) barındırıyordu. 19. yüzyıl sona ererken, kapitalist güçler, Çin'i, Türkiye'yi, İran'ı ve Afganistan'ı köleleştirme çabalarını yoğunlaştırdı: Resmen bağımsız olan bu ülkeler yarı sömürge haline geldi. Benzer şekilde, Latin Amerika devletleri de Britanya'ya ya da ABD'ye bağımlı duruma düşmeye başladı. Kapitalizm, sömürgelere ve yarı sömürgelere sızdıkça, oralardaki feodalizm kalıntılarını ve bazı kapitalizm öncesi sömürü biçimlerini koruma eğilimi gösterdi.

Sömürgelerde yaratılan kârlar büyük kapitalist şirketlere giderken, sömürge savaşlarının maliyeti ve sömürge yönetim masrafları, emekçi halkın omuzlarına yüklendi. Sömürgeci devletlerin halkları, egemen sınıfların sömürge siyasetlerinin bedelini kanlarıyla ödemek zorunda kaldı. Burjuvazi, sömürgeci ülke halklarında şovenizm duyguları uyandırmak için, emperyalizmin uçsuz bucaksız sömürge egemenliğini kullandı.

Dünya kapitalist güçlerce büyük ölçüde paylaşıldıktan sonra, geriye kalan birkaç bölüşülmemiş bölgeyi (sözgelişi Fas'ı) ele geçirmek ya da rakibin avından bir parça kapmak için askerî kuvvet kullanmaktan başka bir yol yoktu. Dünyayı yeniden paylaşmak için silahlı mücadele daha 1890'lı yılların sonunda başladı: ABD'nin Küba'yı ve Filipinler'i ele geçirme niyetinden dolayı 1898'de çıkan İspanyol-Amerikan Savaşı, Britanya'nın Güney Afrika'daki Oranj ve Transvaal cumhuriyetlerini ele geçirme kararının sonucu olarak patlayan 1899-1902 İngiliz-Boer Savaşı. Bunlar ilk emperyalist savaşlardı, tekelci sermaye egemenliğinin yarattığı dünya çapındaki felaketlerin ilk alametleriydi.

Emperyalizm aşamasının başlaması, sosyoekonomik bir sistem olarak kapitalizmin doğasından gelen yasaları geçersiz kılmadı. "Ama gerek anonim

28 *A.y.*, s. 255.

ortaklıklara ve tröstlere gerekse devlet mülkiyetine dönüşüm," diye yazıyordu Engels, "üretici güçlerin kapitalist mahiyetini ortadan kaldırmaz.... Kapitalist ilişki ortadan kaldırılmaz. Gerçekte, en keskin hatlarıyla doruğa tırmanır."[29] Ne var ki, kapitalizmin yasaları biraz değişiklik geçirerek tekel öncesi dönemde var olmayan ya da yalnızca tohum halinde var olan bazı özellikler kazandı.

Ama asıl nokta, emperyalizmin, kapitalizmin son aşaması olmasıdır, "proletaryanın toplumsal devriminin arifesi"[30] olmasıdır. Emperyalist aşamanın başlaması, kapitalist sistemin tüm çelişkilerin iyice keskinleşerek mali oligarşinin iktidarının doğrudan devrimle alaşağı edileceği boyuta ulaşmasına tanıklık etti.

İŞÇİ SINIFI MÜCADELESİNİN SİYASAL KOŞULLARI

1871'e gelindiğinde, Avrupa'da ve ABD'de burjuva devrimleri çağı kapanmıştı, ama Doğu'da bu devrimler için gerekli koşullar henüz olgunlaşmamıştı; bunlar ancak 20. yüzyılın ilk yıllarında başladı. Sanayi bakımından ilerlemiş kapitalist ülkelerde, sosyalist devrimin nesnel ve öznel koşulları yeni yeni ortaya çıkıyordu. 19. yüzyılın son on yıllarında işçi sınıfının yakın görevleri, güç toplamak, proleter partileri kurmak, işçilerin ekonomik çıkarları ve siyasal hakları için mücadeleyi hızlandırmak, kapitalist sisteme karşı kararlı bir mücadele için kitleleri örgütlemekti.

Elbette, proletaryanın siyasal partilerinin ve sendikaların faaliyetleri açısından hayati nitelik taşıyan burjuva demokratik özgürlükleri elde etmek ya da genişletmek bu amaçlara ulaşmak için son derecede önemliydi. "Parlamentarizm olmadan, bir seçim sistemi olmadan," diye yazıyordu Lenin, işçi sınıfının gelişmesi imkânsız olurdu."[31]

Demokratik özgürlükleri genişletme ve sağlamlaştırma –ya da olmadıkları yerlerde bunları elde etme– mücadelesi, işçi sınıfının özgürlük hareketinin belirleyici ve ayrılmaz bir unsuru haline geliyordu, halkın proleter olmayan kesimlerini işçi sınıfı çevresinde birleştirmenin bir koşulu haline geliyordu. İşçi sınıfı ancak tutarlılıkla demokrasi mücadelesi vererek, medeni haklardan yoksun tüm sömürülen kitlelerin önderi konumuna yükselebilir ve müttefikler kazanabilirdi. Bir sınıf alarak proletarya, Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'da değindikleri ayırt edici özelliğini işte burada gösterecekti: Proletarya, kendisini özgürleştirmekle, toplumun tümünü özgürleştirir.

İşçi sınıfı demokrasi mücadelesine erkenden katılmıştı. Ama ulusal ölçekte o mücadelenin önderliği bütünüyle burjuvazinin ellerinde olmuştu. Bu durum

29 Friedrich Engels, "Ütopyacı ve Bilimsel Sosyalizm", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, Progress Publishers, Moskova, 1973, s. 145.

30 V. İ. Lenin, "Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 22, s. 194.

31 V. İ. Lenin, "Devlet", *Toplu Yapıtlar*, C. 29, Progress Publishers, Moskova, 1965, s. 486.

19. yüzyılın sonunda çarpıcı şekilde değişti. Gelişmiş ülkelerde burjuvazi, demokrasi hakkında nutuklar atmayı sürdürmekle birlikte, yavaş yavaş, bir yüzyıl önce kendi ileri temsilcilerinin ortaya attıkları taleplerin tamamen ve etkili şekilde karşılanması için kavga verme yeteneğini ve isteğini yitirmiş bir kuvvete dönüştü. Bu taleplerin karşılanmasının, baş sınıf düşmanının eline bir silah vereceğinden korkuyordu – haksız da değildi.

Birçok ülkede burjuvazi, yarı feodal aristokrasiyle küçük ortak olarak iktidarı paylaşıyordu. Görece zayıf siyasal etkisinin ve ekonomideki yetersiz konumunun başta gelen kaynağı, proletaryanın artan baskısını hissederek, mutlakçı iktidar konusunda gittikçe kararsızlığa düşmesiydi. Bu yeni durumda burjuvazi, bu tür bir iktidarı, engelleyici bir faktör olmaktan çok, "alt" tabakaların yükselişine karşı koruyucu olarak görüyordu.

Her demokratik reform, işçi sınıfı mücadelesinin ya doğrudan sonucuydu ya da aklı başında burjuva siyasetçiler sınıf mücadelesini aşırıya vardırmamak için tam zamanında geri adım atmayı yeğlediklerinde o mücadelenin dolaylı sonucuydu. Dahası, burjuvazinin kendisi de asgari düzeyde demokratik özgürlüklere, parlamentarizme ilgi duyuyordu, çünkü bu, mülk sahibi sınıflar arasında belirli bir denge kuruyordu ve burjuvaziye toprak sahipleriyle aristokrasi karşısında bazı avantajlar sağlıyordu. Yetkileri ne denli kısıtlı olursa olsun, temsilî kurumlar, hükümdarları ve bürokrasiyi dizginliyor, kitleler üzerinde ideolojik ve siyasal etkinin yayılmasını kolaylaştırıyordu. Lenin şu yazdıklarıyla buna parmak basıyordu: "Normal kapitalist toplum, iyice oturup yerleşmiş bir temsilî sistem ve ahaliye tanınmış belirli siyasal haklar olmadan başarıyla gelişemez."[32]

Öte yandan, bu, proletarya için hayati önem taşıyordu. Lenin, "solcu" Gustave Hervé'nin görüşlerini teşhir ederken, "Proletarya," diyordu, "mücadelesinin siyasal, toplumsal ve kültürel koşullarına kayıtsız kalamaz." Lenin, "Proletarya için hangi ülkede yaşadığı –monarşik Almanya'da mı, cumhuriyetçi Fransa'da mı, yoksa despotik Osmanlı İmparatorluğu'nda mı yaşadığı– hiç önem taşımaz,"[33] diyen Hervé'nin ve kafadarlarının yaydıkları görüşün iler tutar yanının olmadığını gösterdi. İşçi sınıfının demokratik harekette etkin olması gerektiğini ve bu katılımın, onun siyasal eğitimi için önemli bir faktör olduğunu ısrarla vurguladı. Bu, işçi sınıfının nihai amacına, yani kapitalist egemenliği devirme amacına dönük mücadele açısından son derecede önemliydi ve verili bir andaki herhangi bir özgül, yakın amaç bunu gölgelememeliydi.

"*İşçilere* siyasal bilgi kazandırmak için," diye yazıyordu Lenin, "Sosyal Demokratlar, *halkın tüm sınıflarının arasına girmeli*dir." İdeal Sosyal

32 V. İ. Lenin, "Avrupa İşçi Hareketindeki Farklılıklar", *Toplu Yapıtlar*, C. 16, Progress Publishers, Moskova, 1967, s. 350.

33 V. İ. Lenin, "Savaş Yanlısı Militarizm ve Sosyal Demokrasinin Antimilitarist Taktikleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 15, Progress Publishers, Moskova, 1973, s. 194-95.

Demokratın "*halkın sözcüsü*" olduğunu belirterek, "Nerede ortaya çıkarsa çıksın, halkın hangi tabakasını ya da sınıfını etkilerse etkilesin, her türlü zorbalık ve baskı göstergesine tepki verebilmeli; tüm bu göstergeleri genelleyebilmeli ve polis şiddeti ile kapitalist sömürünün yekpare bir tablosunu çıkarabilmeli,"[34] diyordu. Proletarya, demokrasi kavgasının en önünde yer almakla görevlidir. Bu mücadelenin akışı içinde, çıkarlarını savunduğu diğer zümrelerin desteğini doğal olarak kazanır.

Bu doğruların defalarca yinelenerek anlaşılması sağlanmalıydı çünkü o dönemin koşullarında, işçi sınıfı hareketine katılan herkes, proletaryanın ve partisinin gündelik siyasal mücadele içinde yer almasının zorunlu olduğunu anlamaktan çok uzaktı. Bir yandan, siyasal yaşama her türlü katılımı dışlayan "doğrudan eylem" çağrılarıyla anarşizmin ve anarkosendikalizmin inatçı etkisi buna neden oluyordu; Rusya'daki ilk işçi örgütlerinin faaliyetlerini fikirleriyle etkileyen Rus Narodnikler de benzer görüşleri yaymaya çalışıyordu. Öte yandan, bazı Marksizm yorumcuları, siyasal mücadelenin yalnızca burjuvazinin çıkarlarını etkilediğini, proletarya için hiçbir önem taşımadığını ve sonuç olarak, siyasal mücadeleye katılmaya hiç gerek olmadığını öne sürüyordu. Benzer sekter görüşleri, örneğin Fransa'da İşçi Partisi önderleri, özellikle Jules Guesde dile getiriyordu. Bu görüşler, General Boulanger liderliğindeki bir askerî diktatörlüğün ülkeye dayatılması tehlikesinin belirdiği 1880'lerin sonundaki Boulanger kriziyle bağlantılı olarak ilk kez öne çıktı. Ne var ki, Guesde'in izleyicileri bu tehlikeyi görmediler. Daha sonra, Dreyfus olayı üzerinde yürütülen mücadelenin doruğa çıktığı 1890'larda da aynı tehlike belirdi. Gündelik siyasal yaşama katılımla ilgili bu tutumun ana kaynaklarından biri, proletaryanın zaferi an meselesi olduğu için buna gerek olmadığı yolundaki oldukça yaygın kanıydı.

Ama gerçekte, farklı ülkelerin devlet sistemindeki benzeşmezlikler, proletaryanın kurtuluş mücadelesinin gelecek ufuklarında belirleyici bir rol oynadı. Bazı ülkelerde işçi sınıfı, mücadele için tüm yasal olanaklardan, örneğin burjuva demokratik özgürlüklerin ve parlamentarizmin sağladığı olanaklardan hâlâ yoksundu. Bazı monarşilerde, özellikle Doğu Avrupa'da durum böyleydi. Avusturya-Macaristan'da ve daha da şiddetli olarak Çarlık Rusya'sında polis zorbalığı hüküm sürüyordu. Kurulu düzene karşı en küçük eylem bile acımasızca eziliyor, grevler çoğunlukla polis ve asker zoruyla bastırılıyor, işçi örgütleri yasaklanıyordu. Nüfusun büyük çoğunluğu ne şekilde olursa olsun hiçbir medeni hakka sahip değildi. Yine de mutlakıyetçi rejim sürekli olarak içten içe zayıflıyordu; Rusya'da 1870'lerin sonunda devrimci bir durum vardı ve çarlık ancak olağanüstü çaba harcayarak fırtınayla başa çıkıyordu. Bu yüzden kaynakları gittikçe azalıyordu ama çarlık her türlü reforma inatla ayak diriyordu.

34 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 422, 423.

Balkanlar'da, özellikle sultanın hükmettiği feodal Osmanlı'nın egemenliği altındaki ülkelerde, nüfusun çoğunluğu benzer durumdaydı. Japonya'da ve diğer Doğu ülkelerinde de emekçi halk bu durumdaydı.

İşçilerin burjuva demokratik devrimleri sürecinde birtakım siyasal haklar elde ettikleri Batı Avrupa'da, işçi sınıfı eylemi için koşullar çok daha elverişliydi. Ama orada da demokratik reformlar için verilen mücadele proletaryanın öncülüğünde sürüyordu. Emekçi halkın baskısının sonucu olarak, erkeklere genel oy hakkı, Fransa'da 1875'te, İspanya'da 1890'da ve Belçika'da 1893'te anayasaya girdi. Egemen sınıflar, İtalya'da (1882) ve Hollanda'da (1896) oy hakkını genişletmek zorunda kaldı. Ama hemen hemen her yerde kadınlara hâlâ bu hak tanınmıyordu. Bununla birlikte, kapitalist sistem altında yapılabilecek demokratik reformlara yönelik hareket, oy hakkı mücadelesiyle sınırlı değildi. Fabrikalarla ilgili yasal düzenleme yapılması, çalışma süresine yasayla sınır getirilmesi ve proletaryanın olası müttefiklerine de yarar sağlayan önlemler alınması için mücadele, işçi sınıfı için muazzam önem taşıyordu. Son olarak, kazanılmış olan ama egemen cephedeki gericilerin saldırısı altında bulunan hakları savunma ve koruma sorunu ya da parlamenter rejimi tasfiye etmeye dönük girişimleri püskürtme sorunu vardı. Dolayısıyla, her yerde, yani en temel demokratik hakların henüz kazanılmadığı ülkelerde ve bu hakların kazanılmış olduğu ama bunları savunma ve burjuvaziden daha fazla ödün koparma görevinin gündemde olduğu ülkelerde demokratik hareket için geniş bir taban vardı.

Demokratik mücadelenin proletaryanın çıkarlarıyla doğrudan ilişkili bir yönü, milliyetler sorunuydu. Burada öne çıkan sorunlar, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin emperyalist güçlerce köleleştirilmesiyle ya da ekonomik boyunduruğa alınmasıyla bağlantılıydı. Ama burjuva ulus devletlerinin oluşum sürecinin tamamlandığı Batı Avrupa'da bile ezilen uluslar vardı. Britanya'da gericiliğin temel direklerinden biri, İngiliz toprak sahipleri ve burjuvazisi tarafından İrlanda'nın ezilmesiydi. Polonyalılar, Kuzey Schleswig'de Danlar, Lusatia'lı Sorblar ve Alzas-Loren'in Fransızca konuşan halkı, Almanya'daki ezilen etnik gruplardı. Yine de bu ülkelerde nüfus esasen milliyet olarak homojendi. Bu ülkelerde, büyük ulusal kurtuluş hareketlerinin yaşandığı günler geçip gitmiş ve kapitalist toplumun iç sınıfsal çelişkileri öne çıkmıştı.

Doğu Avrupa'da durum farklıydı: Avusturya-Macaristan'da ve Rusya'da ulusal baskı hiç hız kesmeden sürüyordu. Proletaryanın ve örgütlerinin mücadelesi, Avusturya-Macaristan'da ezilen etnik azınlıkların kurtuluş hareketine büyük güç ve ivme kazandırdı, Habsburg monarşisinin köhnemiş yapısını giderek artan bir sertlikle sarstı. 1896'da Avusturyalı işçiler kısmen başarı kazandılar: Bu, Sosyal Demokratların ilk kez parlamentoda sandalye kazanmalarına olanak veren bir seçim reformuydu. Ama kitle hareketinin bir diğer kazanımı (Bohemya'da ve Moravya'da Çek diline Almancayla eşitlik tanıyan bir yasa

(1897)) Avusturyalı gericilerin şiddetli direnişiyle karşılaştı. Bu yüzden ciddi bir siyasal kriz çıktı. 1899'da reform iptal edildi ve Bohemya, Avusturyalı şovenistlerin istediği gibi, dil esasına göre bölündü.

Bu, etnik azınlıkların hakları konusunda egemen çevrelerin çok sert tavır aldıkları tek olgu değildi. Bu, kapitalizmin gelişiminde yeni bir aşamaya girmekte olduğunu, burjuvazinin en başta işçi sınıfı hareketine karşı politikasında gerici eğilimlerin açıkça ivme kazanmakta olduğunu gösteren bir işaretti. Ne var ki, egemen çevrelerin bir kesimi, "alt" sınıfların, özellikle işçi sınıfının güçlenen siyasal faaliyetlerine, münferit reformlarla ve faydalarla yanıt vermeye eğilimliydi (çok sonraları bu tutum, toplumsal manevra siyaseti diye bilinir oldu). Ama o dönemde, egemen sınıfların ağır basan eğilimi, bazen "yukarıdan verilen" ufak tefek ödünlerle birlikte, zor kullanarak işçi sınıfına haddini bildirmek yönündeydi. Özellikle, Sosyal Demokrat Parti'yi, sendikaları ve diğer işçi örgütlerini büyük ölçüde zincire vurmak için 1878'de sosyalistlere karşı bir "olağanüstü yasa"nın (Sosyalistlere Karşı Yasanın) çıkarılmasını sağlayan Alman İmparatorluğu Şansölyesi Otto Bismarck bu yolu izledi (bu yasa 12 yıl yürürlükte kaldı); bir süre sonra işçilere birtakım (çok kısıtlı) sosyal sigorta avantajları tanındı. Ama bu beklenen sonuçları vermedi.

Bismarck'ın benzer girişimlerinin hezimete uğradığı ve şansölyenin kendisinin istifa etmek zorunda kaldığı bir zamanda, İtalya'nın egemen çevreleri işçi sınıfına diz çöktürmeye niyetlendiler. Açıktır ki, toplumsal açıdan ülkedeki koşulların daha az gelişmiş olmasına bel bağlıyorlardı. 1894'te başlayıp 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar, sosyalistlere her türlü zulüm, hatta Almanya'da yapılandan bile daha acımasız zulümler uygulandı. Ne var ki, sonuç aynı oldu ve 1900'den sonra, buna karşıt eğilimin sözcüsü Giovanni Giolitti iktidara geldi ve çeşitli toplumsal manevralarla işçi sınıfı hareketini yerelleştirmeye çabaladı. Ama hem Almanya'da hem de İtalya'da yöneten sınıflar, işçi sınıfını acımasızca bastırma politikasına geri dönüşü hiçbir şekilde gündemden düşürmedi. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1890'ların ortasında başka bir "olağanüstü yasa" çıkarma girişimi bunun bir göstergesiydi.

Japonya'da işçi sınıfı hareketi henüz başlarken, egemen çevreler, bu hareketi doğmadan boğmak için vahşi zulümlere girişti. Bismarck örnek alınarak 1900'de hazırlanan toplumsal asayiş yasasının amacı da buydu. Bu yasa, işçilere hiç birleşme fırsatı tanımıyor ve ne türden olursa olsun örgüt kurmaya sert cezalar getiriyordu.

Burjuva siyasetinde gerici eğilimlerin güçlenmesinin temel bir unsuru, bürokrasinin, polisin ve düzenli ordunun hızla büyümesiydi. Egemen sınıflar, başka şeylerin yanı sıra, halkın elde ettiği demokratik reformların arzulanmayan sonuçları olarak gördükleri şeyleri etkisiz kılmak için bu kuvvetleri kullandı. Her yerde, grevleri ve başka işçi eylemlerini acımasızca bastırmak için polis ve ordu gitgide artan bir sıklıkla devreye sokuldu. ABD'de, kapita-

list şirketlerin grevlerle mücadele etmek ve devrimci işçileri oracıkta cezalandırmak için istihdam ettikleri çok sayıda silahlı koruma ve soruşturma polisi de vardı.

Militarizmin büyümesinin temel nedeni, elbette, Avrupa'da hâkimiyet kurmak ve dünyayı paylaşmak için kapitalist güçler arasında yürütülen mücadelenin şiddetlenmesiydi. Avrupa'nın göbeğinde güçlü ve saldırgan bir Alman İmparatorluğu'nun doğması, sonra da Alzas-Loren'i ele geçirmesi, Avrupa'da savaş tehlikesini sürekli hale getirdi. Prusya daha 1862'de askerlik hizmetini zorunlu yapmıştı; Fransa da 1872'de onu izledi. 1874'te Rusya'da bir askerî reform gerçekleştirildi. Düzenli orduların büyümesi ve silahlanma yarışı, yerel gericilerin ellerini güçlendirdi ve emekçi halkın durumunu kötüleştirdi. Halkın sırtına ağır bir yük bindiren silahlanma harcamalarını daha da artırmaya bahane yaratmak için defalarca "askerî alarmlar" verildi. Avusturya-Almanya ittifakının (1879), sonra da Üçlü İttifak'ın (1882) kurulması ve 1893'te Fransa-Rusya ittifakının yapılması, silahlanma yarışına daha bir ivme kazandırdı. Avrupa'nın karşıt bloklara bölünmesi savaş tehlikesini artırdı; bu ise işçi sınıfının ve tüm diğer emekçi halkın hesapsız acılar çekmesi demekti. Marx, bir Avrupa savaşının kaçınılmaz olduğunu ta 1870'te söyledi. Bu olasılık, 15-20 yıl sonra çok daha açık olarak ortaya çıktı. Engels, işte bu yüzden, yaşamının son yıllarında bu soruna böylesine büyük bir dikkatle eğildi. Yaklaşan savaşın kaçınılmaz olarak Avrupa'ya korkunç bir yıkım getireceğini açıkça ortaya koydu. "Bu," diye yazıyordu, "daha önce hiç görülmemiş boyutta ve şiddette bir dünya savaşı olacak. Sekiz ila on milyon asker birbirini boğazlıyor olacak."[35]

Militarizmin tehditkâr büyüyüşü, zorunlu olarak işçi sınıfını, nüfuzlu büyük sermaye gruplarından destek gören askeriyenin tasarılarına karşı mücadele etme göreviyle karşı karşıya getirdi. Engels bu mücadeleye çok faal olarak katıldı; işçileri, farklı ülkelerin egemen sınıflarının savaş başlatma niyetine karşı kararlı bir duruş sergilemeye çağırdı. "Tüm ülkelerin sosyalistleri barışı savunuyor,"[36] diye duyurdu.

Kapitalist devletlerin iç siyasetlerinde militaristlerin rolünün artmasından kaynaklanan kaygılar da işçileri güçlü şekilde harekete geçmeye yöneltti. Bu, yalnızca, hükümet sisteminde askeriyenin "geleneksel olarak" ağır bastığı Almanya'da gözlenmedi; kaldı ki 1890'larda orada da militaristler, başat cephenin tüm güçlerini işçi sınıfına ve müttefiklerine karşı "birleştirme siyaseti" güden egemen çevrelerin bu tutumundan yararlanarak, siyasal yaşamın tüm yönlerine artan bir kararlılıkla müdahale etmeye başlamışlardı.

35 Friedrich Engels, "Einleitung zu Sigismund Borkheims Broschüre 'Zur Erinnerung für die deutschen Mordspatrioten. 1806-1807'", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 21, Dietz Verlag, Berlin, 1962, s. 350.

36 Friedrich Engels, "Der Sozialismus in Deutschland", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 22, Dietz Verlag, Berlin, 1963, s. 256.

Militaristlerin başı çektiği baskı, halihazırda birkaç burjuva devrimi geçirmiş olan Fransa'da da çok belirgin olarak gözlendi. Bunun en çarpıcı örneği, Dreyfus davasıydı. Genelkurmay subayı olan Yahudi kökenli Dreyfus, casuslukla suçlandı ve masum olduğunu gösteren ezici kanıtlara rağmen, askeriyenin ısrarıyla mahkûm edildi. Ülkeyi iki cepheye bölen bu olay, gericilerin cumhuriyetçi sistemi dinamitlemeye ve burjuva demokratik kurumları ortadan kaldırmaya niyetli olduklarının kanıtıydı. Gericilik, Almanya'da ve Çarlık Rusya'sında daha da kararlı biçimde hareket etti. Friedrich Nietzsche gibi burjuvazinin en gerici sözcüleri, şiddet ve apaçık ahlakdışılık öğütleyen bir akımı savundular. Ne var ki, dünya devrimci sürecinin yayılmasını artık hiçbir şey önleyemezdi.

Sosyal Demokrat Parti'nin diğer ülkelerdekinden daha büyük ve daha örgütlü olduğu Almanya, 19. yüzyılın son otuz yılında dünya devrimci hareketinin merkezi oldu. Ama yeni yüzyıla girilirken oportünizmin yayılmasıyla bu konumundan yoksun kaldı. O zamana gelindiğinde, dünya devrimci hareketinin merkezi, açıkça, devasa devrimci potansiyelinden Marx ve Engels'in daha 1860'lı-1880'li yıllarda defalarca söz ettikleri Rusya'ya kayıyordu. Bu sürecin en önemli unsuru, Rusya'da proletaryanın sayıca hızla büyümesi, sömürülen ve ezilen kitleleri devrimci mücadelede bir araya getiren ana güce dönüşmesiydi. Bolşevizm siyasal bir eğilim olarak şekillendi ve Lenin şiddetli sınıf savaşları sürecinde büyük öğretisini yarattı.

1890'lar biterken Fransa'da, Avusturya-Macaristan'da, İtalya'da görülen keskin çatışmalar ve Rusya'da çarlığa karşı yükselen güçlü mücadele dalgası, büyük sınıf savaşları döneminin yaklaştığını gösteriyordu. Bu savaşların ana lokomotifi, 19. yüzyılın son on yıllarında tüm yönleriyle gelişerek bu alanda muazzam mesafe kat eden işçi sınıfından başkası olamazdı.

BÖLÜM 2

Uluslararası İşçi Sınıfının Gelişmesi

19. yüzyılın son otuz yılında toplumsal yapının tüm yönlerinde önemli değişiklikler meydana geldi. Kapitalizmin daha da genişleyip derinleşmesi, Sanayi Devrimi'nin daha çok ülkeye ve kıtaya yayılması, ücretli işçi ordusunun muazzam ölçüde büyümesini ve uluslararası çerçevesinin genişlemesini beraberinde getirdi. Sanayi açısından ilerlemiş kapitalist ülkelerde, kentsel ve kırsal proletarya, ücret karşılığı istihdam edilen nüfusun sayıca en büyük kesimi haline geliyordu (bu durum Britanya'da 1871'den bile önce gözlendi). Aynı zamanda, hızlanan üretim ve sermaye yoğunlaşması, büyük ve orta burjuvazinin nüfus içindeki oranının azalmasına da yol açtı.

Kentsel ve kırsal orta tabakalar gittikçe küçülüyordu. Bu süreç en çok Britanya'da ve ABD'de belirgindi. Başka ülkelerde, sözgelişi Almanya'da ve Fransa'da orta tabakalar, 19. yüzyılın sonu ila 20. yüzyılın başında, hâlâ ücret karşılığı çalıştırılan nüfusun yaklaşık yarısını oluşturuyordu. Diğer ülkelerin çoğunda ise köylülük ve orta tabakalar sayıca ağır basıyordu, ama onların da oranı gittikçe düşüyordu.

Uluslararası proletaryanın bileşiminde ve durumunda karmaşık ve sıklıkla benzeşmez değişiklikler meydana geldi. Bu değişiklikler, tekel öncesi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçiş döneminde işçi sınıfının oluştuğu ve geliştiği koşullardaki çeşitliliği yansıtıyordu.

PROLETARYANIN SAYICA BÜYÜMESİ VE BİLEŞİMİNDE OLUŞAN DEĞİŞİKLİKLER

1870'li yılların başında, Sanayi Devrimi'nin ana aşamalarını o zamana kadar geride bırakmış olan Britanya'da, Fransa'da ve ABD'de yaklaşık 12-13 milyon sanayi işçisi vardı. Bu sayının neredeyse yarısı Britanya'daydı. Bu ülkelerde kırsal işçilerle birlikte toplam proleter sayısı 20 milyonu aşıyordu.

Kapitalist gelişme ve sanayileşme düzeyi bakımından ülkeler arasında belirgin farklar vardı: Britanya'da sanayi işçileri, ücret karşılığı çalıştırılan nü-

fusun yarısını oluştururken, bunların oranı ABD'de kabaca dörtte birdi ve Fransa'da beşte birden fazla değildi. Bu ülkelerin yalnızca ikisinde, Britanya'da ve ABD'de, sanayi proletaryası sayıca kırsal proletaryadan fazlaydı.

Bu tablo 30 yıl sonra önemli ölçüde değişti. ABD, 1900'de 10.400.000 sanayi işçisiyle, yani 1870'tekinin üç kat fazlasıyla, birinci sıraya yükseldi. Proletaryanın sayısal gücü, o dönemde Sanayi Devrimi'nin son aşamasına ulaşmış olan Almanya'da da gözle görülür bir artış gösterdi (1907'de 8.600.000'e çıktı). Belçika'da sanayi işçileri geniş bir kesim oluşturuyordu (19. yüzyıl sonunda yaklaşık 1 milyon). Yakın zamana kadar "dünyanın atölyesi" olan Britanya'ya gelince, sanayi proletaryasının büyüme hızı fark edilir ölçüde geriledi: Önceki 30 yılda (1841-1871 arasında) iki katına çıktığı halde, sonraki otuz yılda yalnızca %40 büyüme (6.000.000'dan 8.500.000'e) gözlendi. Fransa'da sanayi proletaryasının sayısal büyüme oranı daha da düşük oldu (1906'da 3.400.000'e ulaştı). Yine de bu ülkede, tıpkı Almanya'da olduğu gibi, sanayi proletaryası sayısal olarak kırsal proletaryayı geçti.

İtalya yavaş yavaş sanayileşme sürecine girdi: 1901 nüfus sayımına göre, 2.600.000 sanayi işçisi vardı. Kapitalist sanayinin kaplumbağa hızıyla geliştiği İspanya'da sanayi işçilerinin sayısal gücü, 1860'ta 176.000'den 1896'da sadece 244.000'e çıktı. Bu dönem, İsveç'te proletaryanın hızla büyümesine tanıklık etti: 20. yüzyıla girilirken yaklaşık 1 milyon işçi vardı ve bunların 300 bini fabrika işçisiydi.

Rusya'da proletaryanın oluşumu reformdan sonra ivme kazandı.

Serfliğin kaldırılmasının arifesinde, Rusya'da 3.900.000 ücretli işçi vardı ve bunların yaklaşık 2 milyonu sanayide (zanaat meslekleri ve inşaat dâhil) istihdam edilirken, 700 bini tarımda istihdam ediliyordu; ama 20. yüzyıla girilirken ücretli işçi sayısı hızla artarak yaklaşık 14 milyona, yani 3,5 katına çıktı (tarımda bu artış en az beş kattı).

20. yüzyılın başında Avusturya-Macaristan'da 2.300.000 proleter vardı. Çek topraklarında sanayideki ücretli işçi sayısı hızla artarak, 1880'de 400 binden 1910'da 1 milyona çıktı. 20. yüzyıla girilirken Polonyalı sanayi proletaryası sayısı en az 600 bindi: Sadece Polonya Krallığı'nda sanayide çalıştırılan işçi sayısı 1879'da 83 binden 1901'de 257 bine yükseldi. 1867'de çoğu zanaatkâr olmak üzere kabaca 300 bin işçinin bulunduğu Macaristan'da sanayi proletaryasının sayısal gücü 1900'de 700 bine çıkmıştı. 1860'ta Romanya sanayisinde yalnızca 28 bin işçi vardı, ama 1901-1902'de bu sayı 100-120 bine yükseldi. Bulgaristan'da sanayi proletaryasının oluşması 1880'li yıllarda başladı (1905'te zanaatkârlar dâhil 79.600 işçi vardı).

20. yüzyıla girilirken, Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da sanayi işçilerinin sayısı 40 milyondan az değildi. Tarımda ve başka alanlarda çalıştırılan işçilerle birlikte, belli başlı kapitalist ülkelerin ücretli işçiler ordusu o rakamın yaklaşık olarak iki katıydı.

Japonya'da 19. yüzyılın son on yıllarında Sanayi Devrimi ivme kazanmaya başladı: Sanayi işçilerinin sayısı (10'dan fazla işçi çalıştıran fabrikalarda) 1887'de 100.700'ken, 1894'te 381.300'e ve 1904'te 619.000'e çıktı.

Proletaryanın, özellikle sanayi proletaryasının bileşimindeki değişiklikler de aynı şekilde önemliydi. Sanayi proletaryası içinde, öncelikle üretim araçları imalatıyla uğraşan işçiler olmak üzere fabrika işçilerinin oranı sürekli yükseldi. 1850-1875 arasında sanayi proletaryasının en kalabalık bileşeni tekstil işyerlerinde çalıştırılan işçilerden oluşurken, artık makine mühendisliği işlerinde, metalürjide ve demiryollarında istihdam edilen işçiler sayıca ilk sıraya yerleşti. Bu sürecin daha önce başladığı ve artık iyiden iyiye geliştiği Britanya'da, metal işleme, makine mühendisliği ve gemi inşa sanayilerindeki işçilerin sayısı 1861-1881 arasında üçe katlandı ve 1900'e gelindiğinde bir %50 daha artmıştı; tekstil işçilerinin sayısı ise pratikte hiç değişmeden kaldı. Bu eğilim, Sanayi Devrimi'nin daha yüksek bir teknolojik düzeyde tamamlandığı Almanya'da daha da belirgindi. Orada 1882-1907 arası dönemde, yani çeyrek yüzyılda makine yapımcılarının sayısı %250, metal işçilerinin sayısı neredeyse %200, madencilerin sayısı %100'den fazla, tekstil işçilerinin sayısı ise %70 arttı.

Fabrika proletaryası, reform sonrası Rusya'da da özellikle 1890'lardaki endüstriyel atılım sırasında sayıca büyüdü. Sayısal gücü 1865'e kıyasla en az üç kat büyürken, büyük kapitalist sanayide çalışan işçilerin sayısı yaklaşık dört kat arttı. Bununla birlikte, fabrika proletaryasının sanayi dallarına göre bileşimi hâlâ Rus kapitalizminin görece geri düzeyinin damgasını taşıyordu: Tekstilde ve başka hafif sanayilerde istihdam edilen işçiler mutlak çoğunluğu oluştururken, metal işleme ve mekanik mühendisliği dallarında istihdam edilenlerin oranı, oldukça yüksek bir büyüme hızı göstermesine ve 1890'larda ivme kazanmasına karşın, işgücünün yaklaşık altıda birini oluşturuyordu (1900'de 240 bin).[1]

Üretimin yoğunlaşıp toplulaşması, giderek daha fazla işçinin büyük fabrikalarda istihdam edilmesi sonucunu doğurdu. Britanya'da ve ABD'de olduğu gibi, Kıta Avrupası'nda da 1.000'den fazla işçi çalıştıran oldukça büyük (o yılların ölçülerine göre) epey fabrika ortaya çıktı. 1890'ların ortasına ait istatistiklere göre, Almanya'daki bu tür fabrikalarda toplam 430 bin işçi, Fransa'dakilerde ise 313 bin işçi istihdam ediliyordu. Sanayi proletaryasının toplulaşma düzeyi Rusya'da yüksekti; fabrika işçilerinin ve madencilerin neredeyse dörtte üçü, personel sayısı 100 ya da daha çok olan girişimlerde, yaklaşık yarısı ise 500 ya da daha çok işçisi olan girişimlerde istihdam ediliyordu. Lenin, bu istatistikleri sunarken, "Rusya'daki en büyük fabrikaların Almanya'dakilerden daha büyük olduğu"nu[2] belirtiyordu. 1903'te Rusya'da her biri 1.000'den fazla işçi çalıştıran

1 *Rusya'da İşçi Sınıfının Tarihi, 1861-1900*, Moskova, 1972, s. 19; A. G. Raşin, *Rusya'da İşçi Sınıfının Oluşumu. Tarih ve Ekonomi*, Moskova, 1958, s. 25 (ikisi de Rusça).

2 V. İ. Leni , "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 3, s. 516.

238 fabrika vardı; bunların toplam işgücü 521.500 kişiydi[3] ve fabrika proletaryasının yaklaşık üçte birini oluşturuyordu.

Bu bakımdan Kıta Avrupası'ndaki ülkelerin çoğu Britanya'nın ve Rusya'nın epey gerisindeydi.

Toplulaşmanın artmasına rağmen, imalat sanayisindeki işçilerin büyük kısmı hâlâ küçük ve orta ölçekli fabrikalarda istihdam ediliyordu. Bu fabrikaların sayısı özellikle giyim, iç giyim, ayakkabı, mobilya ve ev araç gereci sanayilerinde çoktu. Ama başka sanayi dallarında bile birçok fabrika, kalıp gibi çeşitli yarı mamul mallar temin eden küçük atölyeler ağıyla yan yana çalışıyordu. Ayrıca, fabrika sanayisinin kendisinde de birçok yarı zanaat nitelikli girişim vardı.

Doğu Avrupa'da işçilerin toplulaşma düzeyi özellikle Polonya Krallığı'nda ve Bohemya'da yüksekti. Bununla birlikte, Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda, özellikle Balkanlar'da, proletaryanın büyük bölümü küçük zanaat ya da başka ilkel atölyelerde istihdam edilen işçilerden oluşuyordu.

1899 yılı fabrika sayım verilerine göre, o yıl Japonya'da her birinin işçi sayısı 500'den fazla olan 104 fabrika vardı; bunlarda toplam 127 bin kişi, yani tüm fabrika işgücünün üçte biri çalışıyordu. Her birinde 1.000'den fazla işçinin çalıştığı fabrikalar da ortaya çıktı ve 1900'de bunların sayısı 35'ti.

Yoğun sanayileşmenin yeni başlamış olduğu birçok ülkede kadın işçi istihdamı yaygınlaşmayı sürdürdü. Bu emek türü en çok tekstil ve dikim sanayilerinde yoğunlaştı. Örneğin Almanya'da, tekstil ve giysi üretiminde 1882'de erkek emeği ağır basıyordu ama 1907'ye gelindiğinde bu bağıntı kadın emeği lehine değişmişti. Fransa'da kadın işçi sayısı 1866-1901 arasında %50 arttı. 1890'lar biterken Japonya'da işgücünün %63'ü kadındı. Bunlar en çok emek yoğun vasıfsız işlerde istihdam ediliyordu. Dahası, her yerde, kapitalist yönde daha gelişmiş ülkelerde bile kadınlara karşı ayrımcılık vardı; aynı çalışma için erkeklerden %33 ila %50 daha az ücret alıyorlardı.

Aşama aşama yürürlüğe koyulan kısıtlamalara rağmen çocuk emeği hâlâ yaygındı. Kısıtlamalar öncelikle fabrikalarda ve madenlerde çalışmayla ilgiliydi, tarımda ve dağıtım sektöründe, yani çocuk ve genç emeğinin özellikle geniş çaplı kullanımının devam ettiği dallarda pek etkili olmadı. Nitekim on binlerce, yüzbinlerce küçüğün sanayide, öncelikle de küçük işletmelerde istihdamı devam etti. 1880'de ABD imalat sanayisi 16 yaşından küçük 182 bin çocuk çalıştırıyordu; bunlar toplam sanayi işçilerinin %6,7'sini oluşturuyordu. 1895 nüfus sayımına göre, Almanya'da sanayi girişimlerinde çalışan 14 yaşından küçük 215 bin çocuk vardı ve bunların 38 bini fabrikalardaydı. Bazı ülkelerde, çocuk emeği kullanımı ile ilgili neredeyse hiçbir kısıtlama yoktu; çocuklar, Britanya'da erken dönem kapitalizmin en kötü zamanlarını anımsatan bir çapta ve tarzda sömürülüyordu. Örneğin, Belçika'da çocuklar ve gençler, kömür

3 *A.y.*, s. 513.

madenlerinde bile yetişkin erkeklerle aynı düzeyde –günde 12 ila 14 saat– çalıştırılıyordu. İtalya'da sanayi işçilerinin %40'ı çocuk, genç ve kadındı.

Ücretli işçilerin becerilerine göre bileşiminde dikkate değer değişiklikler oluyordu. Sanayi Devrimi'ni başlatan tekstil fabrikalarının ortaya çıkışı, zanaatkârların ve manifaktür işçilerinin hünerli kol emeğinin yerini basit makine çalışmasının alması sonucunu doğurmasına karşın, daha sonra makine üretimi mekanik mühendisliğine ve başka metal işleme sanayilerine yayılınca, daha yüksek becerilere olan ihtiyacı, fabrika sanayisinin kendisi yarattı. İngiliz mekanik mühendisliği ve gemi yapımı sanayilerinde vasıflı işçilerin oranı yüksekti (sırasıyla, %70-75'i ve %50-60'ı buluyordu). ABD'de vasıflı ve yarı vasıflı işçiler, sanayi proletaryasının yaklaşık üçte ikisini oluşturuyordu. Almanya'da, 1895 nüfus sayımına göre, sanayi, zanaat ve inşaat dallarındaki işgücünün %56'sı eğitimli işçilerden oluşuyordu. Vasıflı işçilerin çoğu, zanaat dalında, inşaat dalında ve fabrika üretiminin başka yeni dallarında toplanmıştı; ne var ki, özellikle tarım dikkate alınınca, vasıflı işçiler, toplam proleterler içinde hâlâ küçük bir azınlık oluşturuyordu.

Donanımlı işçi kategorisi çeşitli vasıf düzeylerini kapsıyordu; 19. yüzyılın son otuz yılında en yüksek vasıflar, uzun yıllar çıraklıkla ve bağımsız çalışmayla edinilen deneyime ve hünerli kol emeğine bağlı sanatsal ve yarı sanatsal türdendi. Marx'ın, İngiliz pamuklu fabrikalarındaki işgücünün bileşimini tahlil ederken, teknisyenler, marangozlar vb. gibi "zanaatçı olarak yetişmiş" işçilerden söz etmesi pek şaşırtıcı değildir. Ama o yıllardaki tekstil sanayisinde bu türden işçiler çok küçük bir grup oluşturuyordu ve Marx'ın sözleriyle, "fiilen iş makinelerinin başında çalışan işçilerin dışında"ydı (onların asıl işi makinelerin bakımını ve onarımını yapmaktı).[4] Ama fabrika üretiminin yeni dallarında bunlar temel üretim personeli arasındaydı. Mekanik mühendisliği ve benzer fabrikalarda, manifaktür-zanaat tarzı üretimin kalıntıları daha uzun süre ayakta kaldı ve basit makinelerin becerikli kol emeğini saf dışı etmesi daha yavaş gerçekleşti. Ne var ki, bu fabrikalar vasıflı makine çalışmasını daha geniş çaplı kullandılar. Sözgelişi, bir torna tezgâhı operatörü eğitim almak zorundaydı – çizimleri, planları anlayabilmeli, temel hesaplamalar yapabilmeli ve hiç değilse biraz geometri bilgisine sahibi olmalıydı. Elektrik mühendisliği ve otomotiv gibi en yeni sanayiler de yeni emek becerilerini gerekli kıldı. Bunlarla ilgili proleter grupları hâlâ küçüktü (1899'da ABD'de yalnızca 2.000 otomotiv işçisi vardı) ama bunların sayısal büyümesi çok daha hızlı oldu. Almanya'daki 1882 nüfus sayımında elektrikçiler ayrı bir meslek grubu olarak tanımlanmadı; 1907'deyse bunların sayısı 90.000'e ulaştı.[5] İlk sanayi laboratuvarları ortaya çıktı; buluş, sermayenin doğrudan sömürdüğü ücretli emeğin işlevlerinden ve çeşitlerinden biri haline geliyordu.

4 Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 396; Karl Marx, Friedrich Engels, *Yapıtlar*, 2. Rusça basım, C. 47, s. 481, 507.

5 N. Neuhaus, *Die berufliche und soziale Gliederung des deutschen Volkes*, München-Gladbach, 1911, s. 37.

Bürolarda, dağıtım sektöründe ve teknik hizmetlerde istihdam edilen kişilerin beceri ve eğitim düzeyi, sanayi işçilerinin büyük bölümden daha yüksekti. İşte tam da 19. yüzyılın son on yıllarında, üretimin gittikçe yoğunlaşması, bilimsel-teknik ilerleme ve dağıtım sektörünün genişlemesi nedeniyle, bu meslek grupları sözcüğün gerçek anlamında kitlesel hale geldi. Sözgelişi, Almanya'da 1882-1907 arası beyaz yakalı işçilerin toplam sayısı dört kat arttı (1.300.000'e çıktı): Sanayinin bütününde yedi kat, hatta mekanik mühendisliğinde on üç kat artış oldu. 1899'da Lenin, "Halkın tüm çalışma alanlarında," diye yazıyordu, "kapitalizm, *büro işçilerinin ve profesyonel işçilerin* sayısını belirgin bir hızla artırır ve okumuşlara olan talebi yükseltir."[6]

Beyaz yakalı işçiler, mesleki bir kategori olarak Marx ve Engels'in dikkatini çekmişti. Marx, sermayenin dolaşımını incelerken, "ticaret emekçileri" adını verdiği büro ve dağıtım işçilerinin işlevlerini tahlil ederek, emeklerini sermayenin nasıl sömürdüğünü ortaya koydu. "Bu tür bir ticaret işçisi, herhangi bir ücretli emekçi gibidir,"[7] diye belirtiyor ve şu önemli çekinceyi koyuyordu: "Asıl ticaret işçisi, daha yüksek ücretler alan, emekleri vasıflı emek olan ve ortalama emeğin üzerinde duran ücretli emekçiler arasında yer alır."[8]

Daha sonra bu soruna değinen Engels, bir "ticaret proletaryası"ndan söz etti. Anonim ortaklıkların (o dönemde yaygınlaşmakta olan şirket türünün) işlerini "*ücretle tutulmuş kişiler*in –ayrıcalıklı, daha yüksek ücretler alan işçilerle aslında benzer durumda bulunan emekçilerin– yürüttüğü"[9] gerçeğine dikkat çekti. Uluslararası Sosyalist Öğrenciler Kongresine gönderdiği iletide "entelektüel proletarya" (*das intellektuelle Proletariat*) terimini türetti.[10] Elbette unutmamak gerekir ki, o yıllarda sıradan beyaz yakalı işçiler bile, kol emeğiyle çalışan işçilerden daha istikrarlı istihdama, çok daha yüksek ücretlere ve daha fazla ayrıcalığa bel bağlayabilirdi.

ÇALIŞMA VE YAŞAM KOŞULLARI

Ücretli işçi neredeyse tüm yaşamını çalışarak ya da iş arayarak geçiriyordu. Ömrünün ilk yıllarından son günlerine kadar ağır, tekdüze ve bitkin düşürücü çalışmaya mahkûmdu. İşçinin yaşam biçimini ve ritmini, tüketim düzeyini ve türünü (proletaryayla diğer toplumsal sınıflar arasına kalın bir çizgi çeken her şeyi) çalışmanın niteliği ve koşulları belirliyordu.

---

6 V. İ. Lenin, "Değerlendirme. Karl Kautsky. *Bernstein und das sozialdemokratische Programm. Eine Antikritik*", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 202.

7 Karl Marx, *Kapital*, C. III, s. 292.

8 *A.y.*, s. 300.

9 Friedrich Engels, "Notwendige und überflüssige Gesellschaftsklassen", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 19, Dietz Verlag, Berlin, 1962, s. 288.

10 Friedrich Engels, "An den Internationalen Kongress sozialistischer Studenten", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 22, s. 415.

Kapitalist sömürü biçimleri ve yöntemleri, üretimin niteliğine bağlı olarak türlü türlüydü. Örgütlenme ve teknoloji açısından, sanayide çok renkli bir tablo vardı: Buhar gücüyle ve 1890'lardan başlayarak elektrik enerjisiyle çalışan makinelerin kullanıldığı büyük işletmelerin yanında, hâlâ su gücü kullanan küçük fabrikalar ve ayrıca, kol gücünden başka bir şeyin kullanılmadığı muazzam sayıda ilkel zanaat atölyesi de bulunuyordu. Büyük ölçekli kapitalist makine sanayisinin gelişmesine koşut olarak, mutlak ve göreli artık değer sızdırmayla ilişkili temel sömürü yöntemlerinin bağıntısında değişiklikler meydana geldi. 19. yüzyılın ilk yarısında (hatta bazı ülkelerde daha da sonra) esasen iş günü uzatılarak daha yüksek bir sömürü düzeyine (mutlak artık değere) ulaşılmakla birlikte, sonraki yıllarda emek yoğunlaşmasının (göreli artık değerin) önemi belirgin derecede arttı. Örneğin, 19. yüzyılın sonunda İngiliz eğirmeci, babasından iki ya da üç kat daha çok makineyi işletiyordu; eğirme makinelerinin hızı (Lancashire'da) 1870'lerin başından 1900'lerin başına kadar yaklaşık %40 arttı. Elbette bu, işçinin daha hareketli olmasını, dikkatini daha iyi toplamasını ve daha çok gerilim yaşamasını gerektiriyordu. Parça başı iş yaptırılması ve ücretlerin sistematik olarak düşürülmesi, gitgide emeği yoğunlaştırmanın bir yöntemi haline geliyordu.

Bununla birlikte, önceki döneme kıyasla 1890'lara kadar hiçbir köklü değişikliğe uğramayan makine üretiminin sağladığı teknik kolaylıklar, emeği daha da yoğunlaştırma olanağını kısıtlıyordu. Küçük partiler halinde üretim hâlâ ağır basarken, ana makinelerin hâlâ buharlı motordan, askı kayışlı aktarmadan ve vazgeçilmez torna tezgâhından oluştuğu makine mühendisliğinde de bu geçerliydi. 1886'da İngiliz makine sanayisindeki işçilerden yalnızca %6-7 kadarı parça başına ücret alıyordu (bunun nedenlerinden biri, bu sistemin getirilmesine işçilerin şiddetle karşı olmasıydı). 1906'da parça başına ücret alan işçilerin oranı %33'e yükselmişti.

Bu bakımdan 19. yüzyılın son otuz yılı bir tür geçiş dönemiydi: Yaygın üretimden yoğun üretime geçiş yakındı ama gerçekleşmemişti. Önceki yıllardan farklı olarak, bu dönem, önde gelen kapitalist ülkelerde emek üretkenliğinin genel artışında bir yavaşlamaya tanıklık etti (1870'lerde doruğa ulaşılmıştı).[11] Buhar teknolojisinin, her yerde kullanılan torna tezgâhının potansiyelleri yavaş yavaş tükendi, böylelikle niteliksel değişiklikler için, standartlaştırılmış seri üretim teknolojisini ve çalışmanın daha çok uzmanlaşıp "bilimsel" şekilde örgütlenmesini temel alarak, emeği ve üretimi yoğunlaştırmanın yeni yöntemlerine geçiş için gerekli koşulları hazırladı.

Çalışma koşulları her bakımdan berbat durumunu sürdürdü. 1870'li yılların ortasına kadar neredeyse tüm fabrikalarda iş günü en az 10 saatti, bazı

11 Jürgen Kuczynski, *Die Geschichte der Lage der Arbeiter unter deni Kapitalismus*, Akademie-Verlag, Berlin, 1967; E. H. Phelps, Brown, *The Economics of Labour*, Yale University Press, New Haven ve Londra, 1962, s. 231.

ülkelerdeyse 12 saat, hatta çok daha uzundu. Çoğunlukla iş günü, Britanya'da ve ABD'de 10 saat, Almanya'da 10-12 saat, Fransa'da ve İtalya'da 11-12 saat, Hollanda'da 12 saat, İspanya'da 12-13 saat, Belçika'da (tekstil sanayisinde) 13-14 saat, Rusya'da 12 ila 15 saat, Japonya'daysa 12 ila 16 saat uzunluğundaydı. Birçok emekçi halk kategorisi için iş günü, fabrikalarda saptanan süreyi aşıyordu. Sözgelişi, 1893'ten önce İngiliz demiryolu işçileri günde 12 saat ya da daha uzun süre çalışıyordu, bazen de bu süre 20 saati buluyordu; dağıtım sektörü işçileri, gençler dâhil, haftada 75 ila 90 saat çalışıyordu. ABD'de işgücünün dörtte birinin iş günü 11 ila 13 saatti, satıcılar ise günde 12 saat çalışıyordu. Her yerde küçük ölçekli ve ev tipi sanayilerde iş günü daha da uzundu.

İşverenlerin güvenlik önlemlerini umursamaması, işçilerin sağlığını ve yaşamını tehlikeye atıyordu. Her yıl iş kazalarında binlerce kişi ölüyor, on binlercesi de sakat kalıyordu. Madencilik ile metalürji sanayilerinde ve demiryollarında kaza oranı dehşet vericiydi.

Uzun iş günü, (yaşam ve sağlık açısından daha büyük riskler içeren yeni üretim tipleri geliştirilmiş olmasına karşın) güvenlik düzenlemelerinin olmayışı, kalabalık işyerleri ve pislik, işçiler için çalışmayı bir azap haline getiriyordu. Çalışma koşulları özellikle madenlerde, metalürji ve kimya fabrikalarında içler acısı, aslında öldürücüydü.

Fabrikalar, madenler ve inşaat sahaları dışında, işçiler sürekli çaresizlikle ve sefaletle yüz yüzeydi. Bel büken çalışma, yetersiz beslenme ve hastalık, işçilerin bedensel gücünü kırıyor ve onları manevi olarak çökertiyordu. İnsan soyunun yaratıp biriktirdiği kültürel değerlere erişim olanağına emekçi kitleler pratikte hiç sahip değildi. Bu koşullar altında, aile bağları kolayca zayıflıyordu: İşçiler aile dışında, çoğunlukla da sokaklarda ve içkili yerlerde sosyalleşme ve gevşeme arıyordu.

İşçi sınıfının gelişmesi, kapitalist sömürüye direnme yeteneğine, yaşam ve çalışma koşullarını düzeltmek için mücadele etme yeteneğine bağlıydı (yeri gelince bu da üretim ve sömürü yöntemlerinde değişikliklere yol açtı). İşçi sınıfının tam da bu dönemde bazı ülkelerde konumunu sağlamlaştırıp büyümeyi başarması, başka ülkelerdeyse en temel sendikal hakları ve özgürlükleri kazanması işte bu yüzden özel bir önem taşıyordu. Örgütlenme ve grev özgürlüğünün başka her yerden önce resmen tanındığı Britanya'da bile, sendikalar 1870'li yıllara kadar tüzel haklara sahip değildi ve varlıklarının yasallığı zaman zaman sorgulanıyordu. Grev önderleri ve katılımcıları "kumpas", "şiddet", girişimi "engelleme" gibi suçlamalarla yargılanıp hapse atılıyordu. İngiliz sendikaları ancak 1871'de tüzel kişilik kazandı ve sonuç olarak mülklerini, mali kaynaklarını koruma hakkına kavuştu. Ama aynı zamanda İngiliz parlamentosu hinlik ederek, grevcilerin neredeyse her eylemini (sözgelişi, bir grevi övmeyi, grev gözcülüğü yapmayı) suç sayan bir yasa çıkardı. Sendikalar 1875'te bu yasayı kaldırtmayı başardı. Aynı yıl parlamento, işçilerin nefret ettiği Efendi ve

Hizmetkâr Yasasını (*Master and Servant Act*) da yürürlükten kaldırdı.[12] Bunun yerine getirilen İşverenler ve İşçiler Yasası (*Employers and Workmen Act*), ücretli iş sözleşmesi yaparken her iki tarafın hukuki eşitliğini yasal olarak tanıdı. Toplu pazarlık ilkesi de ilk kez yasalaştırıldı; işverenlerin şiddetli direnişine rağmen, geçerliliğini gitgide kabul ettirdi.

Başka kapitalist ülkelerin işçi sınıfı, buna denk düzeyde sendikal haklar ve özgürlükler elde etmek için yıllarca mücadele etti. Örneğin ABD'de sendikalar, 19. yüzyılın ilk yarısında olduğu gibi yasal kovuşturmaya uğratılmamasına karşın, yerel yetkililerin ve mahkemelerin keyfî eylemleri nedeniyle gerçekte işlevsiz bırakıldı (sendika önderlerinin grev çağrısı yapmaları yasaklandı vb.), 1890'dan sonra ise Sherman Antitröst Yasasıyla sendikaların eli kolu bağlandı. Fransa'da, işçilerin örgütlü eylemini yasaklayan hukuki düzenlemeler İkinci İmparatorluğun son yıllarında kaldırıldı ama Fransız sendikaları ancak 1884'te yasallığa kavuştu. Almanya'da bu anlamda genel bir yasal düzenleme yoktu. 1869'da Kuzey Almanya Konfederasyonu'nun benimsediği "meslek kuralları"yla, örgütlenme özgürlüğü tanındı. Ama münferit Alman devletlerinde, özellikle Prusya'da ve Saksonya'da yürürlükte olan yasalar yalnızca sanayide sendikalara izin veriyor ve bunu bile büyük çekinceler, ağır kısıtlamalar koyarak yapıyordu; üstelik sürekli polis takibi ve adli kovuşturmalar bunları daha da ağırlaştırıyordu. İtalya'da, işçi yardımlaşma cemiyetleri ancak 1886'da yasal olarak tanındı ve grev özgürlüğü ancak 1889'da kabul edildi. 1890'da yürürlüğe giren yeni ceza hukuku grevi suç saymıyordu ama grevcilerin "şiddet ya da tehdit" yolunu tutmalarını suç sayıyordu; elbette bu da grevcilerin üzerine polis ya da asker göndermek için yasal boşluklar bırakıyordu.[13]

Anayasal-parlamenter rejimler iktidara geldikçe (bazı ülkelerde bunların yarı mutlakıyetçi bir sisteme paravanlık etmekten başka bir işlevi yoktu), başka yurttaş hakları ve özgürlükleri, resmen ücretli işçileri de kapsayacak şekilde genişletildi. Fransa'da ve Almanya'da genel oy hakkının (yalnızca erkeklere) verilmesi, o zamanlar söz konusu ülkelerde azınlık durumundaki işçi sınıfına karşı bunu kullanma hesapları yapan egemen çevrelerin Bonapartist entrikalarıyla yakından bağlantılıydı. Buna karşılık, İngiliz burjuvazisi, bu ilkeyi tanımaya uzun süre yanaşmadı ve en sonunda ödünler vermek zorunda kalınca bile, bu ödünlerin dozunu kendi sınıfsal çıkarlarının hiçbirinden vazgeçmeksizin dikkatle ayarladı. 1884'te (yarım yüzyıllık bir mücadeleden sonra) yapılan üçüncü parlamenter reform, erkek işçilerin çoğunu kapsayacak şekilde oy hakkını ge-

12 Bu yasa uyarınca, bir işçinin çalışma sözleşmesini çiğnemesi hapisle cezalandırılırken, sözleşmeyi çiğneyen işverenler yalnızca mahkemenin hükmettiği tazminatı ödemekle yükümlüydü. 1858-1875 arası dönemde, İngiliz mahkemeleri her yıl yaklaşık 10.000 işçiye karşı işlem başlatmak için bu yasayı kullandı (Daphne Simon, "Efendi ve Hizmetkâr", *Democracy and the Labour Movement. Essays in Honour of Dona Torr*, Lawrence & Wishart Ltd., Londra, 1954, s. 160-200).

13 Sendika yasağı, Belçika'da 1867'de, Avusturya-Macaristan'da 1870'te, Hollanda'daysa 1872'de kaldırıldı.

nişletti. Ama işçilerin hatırı sayılır bir kısmını seçimlere katılmaktan alıkoymaya devam eden karışık seçmen kaydı sisteminde hiçbir değişiklik yapılmadı.

Seçim kampanyaları dâhil siyasal faaliyet yürütme fırsatı, işçi sınıfına toplumda daha güçlü bir yer kazandırmak için yasal açıdan hiç de hafife alınamayacak bir ağırlık taşıyordu ve mevcut sisteme karşı önemli silahlardan biriydi. Ama yüzyılın başına kadar, seçime katılanların oranı nüfusun %10-15'inden fazla değildi.[14] Bazı ülkelerde seçim sistemleri, aşağıdan gelen baskıyla reformlar uygulanmaya başladıktan sonra bile, işçilere karşı doğrudan siyasal ayrıma dayanıyordu. Rusya'da, Japonya'da ve başka birçok ülkede proletarya tüm siyasal haklardan yoksun tutulmaya devam etti.

Fabrika mevzuatı, ileri kapitalist ülkelerde işçi sınıfı hareketinin etkisiyle başladı. Marx, bunu, "toplumun kendi kendine biçimlenen üretim sürecine karşı ilk bilinçli ve yöntemli tepkisi"[15] olarak değerlendirdi. Fabrika mevzuatı, en azından, sanayi kapitalizminin şafağında fabrika sahiplerinin işçilere karşı sıklıkla uyguladıkları ufak tefek eziyetlere ve onları doğrudan doğruya soyma eylemlerine son vermeyi olanaklı kıldı; bu mevzuat, bir dereceye kadar, en insanlık dışı sömürü biçimlerine karşı bir engeldi. Ağır aksak yürürlüğe sokulmasına karşın, bu mevzuatın uygulama alanı yavaş yavaş genişleyerek daha fazla işkolunu ve üretimin daha çok yönünü kapsamına aldı. Önde gelen Batı Avrupa ülkeleri, kadınların ve çocukların emeğini korumak için adımlar attı, ücretlerin ayni olarak ödenmesini yasakladı, parça başına ücretleri denetlemek için yer yer önlemler aldı. Fabrikalarda zorunlu hijyen ve iş güvenliği kuralları uygulamaya sokuldu, başka önemler getirildi. 19. yüzyıl sona ererken, bazı ülkeler, işverenlerin kaza sigortası yaptırmalarını zorunlu tuttu ve devlet bünyesinde hastalık sigortası getirdi. Bu reformlar, egemen sınıflardan koparılmış tavizlerdi. Marx'tan alıntı yaparsak, her biri, "'dışarıdan baskı' yapılarak onlardan söke söke alındı".[16] Bununla birlikte, özellikle az sayıda fabrika müfettişi fabrika yasalarının uygulanmasını etkili şekilde denetleyemediği için bu yasalar çoğu kez işçiler için lafta kaldı.[17]

Proletaryanın hayati çıkarları açısından bakılınca, küçüklerin ve kadınların emeğini korumaya yönelik adımlar özellikle büyük önem taşıyordu. Geceleyin ve yeraltında çalışmanın yasaklanması ya da düzenlenmesi, çocukların ve gençlerin fabrikalarda çalıştırılması için bir yaş sınırı belirlenmesi, bu emekçi kategorileri için iş gününe sınır getirilmesi, bu adımlar arasındaydı. Böyle kısıtlamaların başka her yerden önce yürürlüğe konulduğu Britanya'nın

14 Almanya'da 1871'deki ilk seçimlerde %10 ve 1907'de %15; Britanya'da aynı yıl %12. ABD'de o zamanki yüzde biraz daha yüksekti (%19).

15 Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 451.

16 "Marx'tan Henry Mayer Hyndman'a, 8 Aralık 1880", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 314.

17 1900'lü yılların başında Britanya'da 95.700 fabrika ve 137.600 atölye için 83 müfettiş (ve 22 müfettiş yardımcısı) vardı; Prusya'da (1898) 137.300 fabrika için 193 müfettiş (yardımcılarıyla birlikte) vardı; Fransa'da (1899) ise 309.700 fabrikaya 95 müfettiş bakıyordu.

ardından, bazı başka ülkelerin egemen çevreleri de aynı yola gitmek zorunda kaldı. Ama farklı ülkelerde emekçi halka verilen ödünlerin kapsamı, en hafif deyimiyle, birbirinin aynı değildi; ilgili yasalar da son derecede tutarsızdı, işverenlere birçok yasal boşluk bırakan çeşitli çekincelerle doluydu.

İşçi sınıfı mücadelelerinin sonucu olarak, iş gününün kısaltılmasına yönelik eğilim, yetişkin erkek işçilere de yayıldı. Bu dönemde en dikkat çeken değişiklikler Britanya'da meydana geldi. 19. yüzyılın ilk yarısında, İngiliz tekstil sanayisindeki işçilerin haftalık çalışma süresi 90-100 saatti, ama aynı yüzyılın son otuz yılında bu süre 56,5 saat ve başka fabrikalarda 60 saatti. İngiliz makine mühendisliği ve metal işleme sanayilerinde işçiler haftada 54 saat çalışma süresi elde ettiler, bazı fabrikalarda ise iş haftası 48 saate indirildi ve Londralı inşaatçılar için iş haftası (1892'de) 49 saat olarak belirlendi. Başka kapitalist ülkelerde de bu bakımdan, kesintili ve yavaş olsa bile, biraz ilerleme kaydedildi. Seçkin birer iktisatçı olan Woytinsky'lere göre, ABD'de 1870-1910 arasında ortalama iş haftası 66 saatten 54 saate indi, yani %18,2 oranında kısaldı; Avrupa'da 78 saatten 60 saate düştü, yani %23 oranında kısaldı.[18] Jürgen Kuczynski, belli başlı ülkelere ait istatistiklere dayanarak, kapitalist dünyada ortalama iş haftasının 1870-1879'da 74 saatten 1900-1909'da 61 saate indiğini, yani %18 oranında kısaldığını tahmin ediyor.[19] Bu istatistikler yalnızca temel sanayilerle ilgilidir, ama bu sanayilerde bile iş günü, özellikle ekonomik faaliyetin canlı olduğu dönemlerde fazla mesai nedeniyle gerçekte daha uzundu.

İş gününün yasayla düzenlenmesi ve biraz kısalması, fabrika işçileri arasında okuryazarlığın artması, eğitimin düzeyinin yükselmesi için uygun koşullar yarattı. Aslına bakılırsa, üretimin kendisi de bunu gerektiriyordu. O nedenle, fabrikalarda çocukların ve gençlerin çalıştırılmasına dair yasalar, çoğunlukla, onlara belirli bir asgari okul eğitimi verilmesi hükmünü içeriyordu. Kendi paylarına, sendikalar ve başka demokratik örgütler, devletin finanse ettiği bir eğitim sistemi için yoğun baskı uyguladı. ABD'nin kuzey eyaletlerinde (yerel sendikaların baskısıyla), 1861-1865'teki İç Savaş'tan önce böyle bir sistem uygulamaya konuldu. Genel ilköğretime geçişi Britanya 1870'te ve İtalya 1877'de başlattı; Fransa'da çocuklara laik eğitim verilmesi 1882'de zorunlu tutuldu. İş gününün kısalması, işçilere kendi kendilerini eğitme fırsatı vererek becerilerini, kültürel ilgilerini ve bakış açılarını genişletmelerine yardımcı oldu, onların sınıfsal faaliyetlerine güç kattı.

Üretici güçlerin gelişmesi ve işçi sınıfının kapitalist sömürüye direnişinin yükselmesi ücretlerin hareketini etkiledi. Nakit ücretlere bakılırsa, çevrimden çevrime ortalama ücret düzeyi, geçim maliyetine göre ya biraz yükseldi ya da daha küçük oranda düştü. Britanya'da ve ABD'de itibari ücret (1870'lerin so-

18 W. S. Woytinsky ve E. S. Woytinsky, *World Population and Production. Trends and Outlook*, The Twentieth Century Fund, New York, 1953, s. 367.

19 Jürgen Kuczynski, *a.g.y.*

nundan başlayarak) ufak bir artış gösterdi; Fransa'da ve Almanya'da daha büyük artış oldu.

O dönemde tarım ürünlerinin ve tüketim mallarının fiyatları düşme eğilimi gösterdi. Dünya pazarında hâlâ ağırlığını sürdüren Britanya'da 1877-1900 dönemi, perakende un, patates ve şeker fiyatlarının %50, ekmek ve et fiyatlarının ise %33 düşmesine tanıklık etti. Bunun başta gelen nedeni, ABD'den, Kanada'dan ve Rusya'dan yapılan ucuz tahıl ve başka tarım ürünleri ithalatıydı. Fiyatlar, Kıta Avrupası ülkelerinde de düştü ama bu düşüş o kadar belirgin değildi; çünkü büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını korumak için getirilen gümrük vergileri bunu engelledi. O nedenle, örneğin Fransa'da geçim maliyetindeki azalma, Britanya'daki kadar elle tutulur olmadı; Almanya'daysa geçim maliyeti neredeyse hiç değişmeden kaldı.

Gıda, emekçinin aile bütçesinde hâlâ ana harcama kalemiydi – kazancının yarısı ila üçte ikisini götürüyordu. O nedenle, gıda fiyatlarının hareketi, gerçek ücretleri etkileyen ana faktördü. 19. yüzyılın son yirmi yılında, önde gelen Batılı ülkelerde (Britanya'da, ABD'de, Almanya'da ve Fransa'da) gerçek ücretler %30 ila %50 arttı. Başka bir deyişle, sermaye, düşen geçim maliyetine paralel olarak emeğin fiyatını düşürmeyi, yani doğası gereği ulaşmaya çabaladığı bir hedefe varmayı başaramadı. Emeğin gerçek fiyatının yükselme eğilimi üstünlük sağladı.

Sanayi Devrimi nedeniyle fiziksel olarak tükenmesine ramak kalmış olan proletarya için, yaşam standardının belirli ölçüde yükselmesi, hiç değilse bir işte çalışırken, öncelikle biraz daha iyi şeyler yiyebilme ve gıdalarını biraz çeşitlendirebilme olasılığını ifade ediyordu. Beslenmedeki bu belirli iyileşme olmasaydı, fabrika sanayisinde emeği yoğunlaştırmak imkânsız olurdu. Değişen yaşam ve çalışma koşulları, emekçi ailesinin başka alanlardaki harcamalarının da artmasına yol açtı. İşçilerin gittikçe şehirlerde ve büyük ölçekli sanayide toplanmasına koşut olarak, yalnızca gıdayla ilgili olmayıp, giyimle, barınmayla ve (gazete okuma vb. gibi) kültürel etkinliklerle de ilgili olan yeni gereksinimler ve alışkanlıklar ortaya çıkıp gelişti. Kiralar yükseldi ve ulaşım için harcanan para miktarı giderek arttı. Son olarak, özellikle devlet aygıtının genişlemesi, militarizmin yoğunlaşması, devletlerarası askerî ve siyasal rekabetin artması yüzünden vergiler yükseltildi.

Emekçi ailesi hâlâ gelirinin neredeyse tümünü en temel ihtiyaçlar (beslenme, giyim, konut, ısınma ve aydınlatma) için harcamaya devam ediyordu. Kültürel gereksinimler gerçekten ancak aile bütçesinin bu hayati kalemleri pahasına karşılanabilirdi. Gelişmeler, aynı zamanda da Engels'in Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Erfurt programı konusundaki sözlerini doğruluyordu: "İşçilerin örgütlenmesi ve sürekli yükselen direnişi, *sefaletin artmasını* muhtemelen belirli bir ölçüde dizginleyecektir."[20]

20 Friedrich Engels, "1891 Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 431.

Emekçilerin yaşam standardı, farklı ülkelerde aynı değildi ve olamazdı. Doğal olarak, ücretlerde gözlenen ulusal farklılıklar, emek üretkenliğindeki ve emek maliyetindeki farklılıkları yansıtıyordu. 1900'lü yılların başında ABD'de, Almanya'da ve Fransa'da (metal işleme, makine yapımı ve inşaatta) itibari ücret, Britanya'dakine kıyasla şöyleydi:

	Britanya	ABD	Almanya	Fransa
Haftalık ücret	100	232	83	75
Çalışma süresi	100	96	111	117
Aynı çalışma süresi için ödenen ücret	100	240	75	64

Kaynak: Carl von Tyszka, *Die Lebenshaltung der arbeitenden Klassen in den bedeutenderen Industrieestaaten: England, Deutschland, Franhreich, Belgien und Vereinigte Staaten von Amerika*, Verlag von Gustay Fischer, Jena, 1912, s. 11, 13.

Çalışma süresi uzunluğundaki (yaygın emek büyüklüğündeki) fark açısından bakınca, ABD'li işçiler, İngiliz işçilerden neredeyse 2,5 kat fazla kazanıyordu, İngiliz işçilerin ücretleriyse Alman işçilerinkinden yaklaşık %25 ve Fransız işçilerinkinden yaklaşık %33 daha yüksekti. Bununla birlikte, gerçek ücretlerdeki fark birinci durumda daha küçük, ikinci ve üçüncü durumlardaysa daha büyüktü. Amerikalı işçi, konut için olduğu kadar giysi ve başka mamul mallar için de daha çok ödemek zorundaydı (ama ABD'de gıda fiyatları Avrupa'dan daha düşüktü). Almanya'da konutlar Britanya'dan daha pahalıya geliyordu ve daha kötüydü. Kıta Avrupası'nda gıda da daha pahalıydı. 20. yüzyıl başında işçi ailelerinin bütçeleri konusunda yürütülen bir inceleme, bu göstergeler arasında şu bağıntıları ortaya çıkardı (Britanya=100):

	ABD	Almanya	Fransa
A. Konut	207	123	98
B. Tüketim mallarının fiyatları	125	108	106
A + B (aile bütçeleri temelinde)	141	111	104

Kaynak: Carl von Tyszka, *a.g.y.*, s. 66.

Basit bir hesaplama gösteriyor ki, ücretin satın alma gücü ve aile bütçesi örüntüleri açısından bakılınca, ABD'de gerçek ücret (saatlik), Britanya'dan %70 daha yüksekken, Almanya'da ve Fransa'da sırasıyla %32 ve %38 daha düşüktü. Sonuç olarak, sonraki iki ülkede, ABD'den %60 ila %66,6 daha düşüktü. Elbette, emek yoğunluğundaki ve üretkenliğindeki farklılıkları dikkate almamız gerekir; ABD sanayisi, bu bakımlardan, Avrupa'daki düzeyin çok ilerisindeydi. Tüketim miktarındaki ve örüntüsündeki farklılıklar, örneğin Amerikalı işçilerin çoğunun ve İngiliz işçilerin büyük bir kısmının yemeğinde et, beyaz ekmek ve sebze çeşitleri bulunurken, Alman işçilerin yemeğinin en çok çavdar ekmeğinden ve patatesten oluştuğu, etin ise genellikle haftada bir gün –

pazarları– sofraya geldiği gerçeğinde gözleniyordu. Tipik konut açısından da belirli farklar vardı. Almanya'da ve Kıta Avrupası'nın birçok başka ülkesinde, alışılmış işçi konutları, eski ve bakımsız apartman dairesi tipindeyken, ABD'de ve Britanya'da birçok işçi, mülkiyeti çoğunlukla fabrikalara ait olan ve işçilere kiralanan (bir ya da iki ailelik) küçük evlerde yaşıyordu. Kapitalistler, bunu, işçileri fabrikalarına bağlamanın bir yolu olarak görüyorlardı.

19. yüzyılın son on yıllarında güvensizlik, işçilerin yaşam koşullarını kuvvetle ve acı verici şekilde etkiledi. "İyi" yıllarda, yani ekonomik faaliyetin canlı olduğu dönemlerde bile, işsizlik oranı %3-5 aralığındaydı. Fabrika işçilerinin bir kesimi, sürekli olarak, kış aylarında özellikle yüksek oranlara ulaşan mevsimsel işsizlikten mustaripti. Örneğin Almanya'da, 1895 yılında (ekonomik büyüme yaşanıyorken) kayıtlı işsiz sayısı Haziran ortasında 179.000, Aralık başında ise 553.600'dü.

Ama söz konusu on yıllarda aşırı uzun süreli ve sancılı olan ekonomik kriz ve çöküş dönemleri felaket getiriyordu. Kriz, yüz binlerce, hatta milyonlarca emekçinin ansızın işsiz kalması anlamına geliyordu. Birikmiş parası olmayanlar (bunlar çoğunluktaydı), kendilerini bir anda ve sıklıkla uzun süre tüm geçim olanaklarından yoksun durumda buluyordu. Sözle anlatılamayacak zorluklara düşüyordu: Sözcüğün gerçek anlamında açlık çekiyor, evlerinden atılıyor, dilenmek zorunda kalıyor, ellerinde ne varsa rehinciye veriyor, aşağılayıcı sadakaları kabul ediyor ya da bir dilim kuru ekmek için suça yöneliyorlardı.

İşsizlik oranı, temel endüstrilerde en yüksekti. Örneğin Britanya'da, bazı işkollarında toplam işçilerin %20'sine, hatta %33'üne ulaşıyordu. Krizler, küçük, zanaat tipi atölyelerin işçilerini en şiddetli şekilde vuruyordu. Vasıflı fabrika işçileri arasında işsizlik oranı elbette ortalama düzeyin biraz altındaydı. Krizler yalnızca sanayi işçilerini değil, dağıtım sektöründe çalışanlar dâhil başka ücretli çalışan gruplarını da ciddi boyutta etkiliyordu. Genel güvensizlik çerçevesinde, proletaryanın bazı kesimlerinin, örneğin kıt kanaat geçinip acınası bir yaşam süren tarım emekçilerinin durumu özellikle vahimdi (bazı ülkelerde –Almanya'da, Avusturya-Macaristan'da, İtalya'da ve Rusya'da vb.– bunlar hâlâ kapitalizm öncesi bazı bağımlılık biçimleriyle zincire vurulmuş durumdaydı). Korkunç bir yoksulluk içinde yaşayan vasıfsız fabrika işçileri ve elbette kapitalist manifaktür işletmelerinin ücretli emekçi kitleleri, Marx'ın sözleriyle, en kepaze sömürü sisteminin, yani ev tipi sanayinin mağdurları da bu kategoride yer alıyordu.

Fabrika sahiplerinin, toptancıların ve aracı alıcıların kullandıkları bir yöntem olan evlere iş verme uygulaması Britanya'da hâlâ gözleniyordu ve (Doğu Avrupa'dan akın akın gelip, her paraya, hatta en düşük ücrete bile çalışmaya can atan göçmenler nedeniyle) ABD'de çok yaygındı; Almanya'da, Fransa'da,

İtalya'da ve Rusya'da da yaygındı.[21] Büyük ölçekli makine sanayisinin gittikçe artan rekabeti karşısında, ev tipi sanayi ancak süper sömürüyü ve aşırı düşük yaşam standardını kabul ederek varlığını sürdürebilirdi. Buna angarya sistemi denilmesi pek şaşırtıcı olmasa gerek: En ilkel, en bitkin düşürücü sömürü buradaydı, üstüne üstlük herhangi bir denetim ve teftiş olasılığı da yoktu. Dahası, pek çok ülkede ev tipi sanayiler fabrika mevzuatının kapsamı dışında kaldı.

Ev tipi sanayilerde işlerin kronik düzensizliği, buralardaki işçilerin sefaletini katmerli hale getirdi. Özellikle üretimin mevsimsel olduğu dallarda, yoğun, bel büken çalışma dönemlerini, aylarca süren uzun işsizlik dönemleri izliyordu. 19. yüzyılın başından beri çalışma koşulları pratikte hiçbir değişikliğe uğramadı: İnsanların hem çalıştığı hem de içinde yaşadığı aynı kalabalık, havasız mekânlar; atölyeleri enfeksiyonların ve meslek hastalıklarının yuvasına çeviren aynı sağlıksız koşullar; 14-15 saat ya da daha uzun süren aynı katlanılmaz derecede uzun iş günü; en sefil, en düşük geçim düzeyini bile karşılamaya olanak vermeyen aynı insafsız ücret düzeyleri. 1890'ların başında, Lordlar Kamarasına bağlı bir araştırma komisyonu, Britanya'daki ev tipi sanayilerin koşullarını araştırdı ve hazırladığı raporda, Black Country'li örgü zincir işçilerinin, Doğu Londralı pantolon ve "genç giyimi" elemanlarının, Bethnal Green'li çatı katı mobilyacılarının, Leicestershire köylerindeki çizmecilerin ve bunlardan daha dikkate değer olarak, Sheffield'da fason çalışan hünerli bıçakçıların, "hayatta kalmalarına kıt kanaat yeten kazançları; çalışanların hayatlarını neredeyse sonu gelmez, son kertede zor ve sevimsiz ağır çalışma dönemleri haline getirecek kadar uzun çalışma saatleri; çalıştırılan kişilerin sağlığına zararlı ve halk için tehlikeli temizlik koşulları" nedeniyle, "ne kadar vurgulansa pek abartı sayılamayacak" bir boyutta mustarip olduklarını belirtti.[22]

Başta eğirme ve dokuma olmak üzere ev tipi sanayilerin özellikle köylerde son derecede yaygın olduğu Almanya'da, zanaatçılar 17. yüzyılda olduğu gibi fiilen gündoğumundan günbatımına kadar, sıklıkla günde 16-18 saat çalışıyordu. Besinleri esas olarak patatesten oluşuyordu. Zanaatçılar, iş gününün uzunluğu, ücret düzeyi, sağlık ve temizlik koşulları bakımından, fabrika işçilerine göre daha kötü durumdaydı ve her kriz, onları fabrika işçilerinden çok daha erken açlığa mahkûm ediyordu.

19. yüzyılın son on yıllarında, yeni sanayi bölgelerinin ve merkezlerinin hızla büyümesine,[23] insanların büyük kentlere göçmesine ve kiraların yüksel-

21 Lenin'in tahminine göre, Rusya'daki zanaat sektöründe "*kapitalist tarzda istihdam edilen işçiler*"in sayısı en az 2 milyondu ("Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 3, s. 450).

22 Sidney ve Beatrice Webb, *Industrial Democracy*, C. 2, Longmans, Green, & Co., Londra, 1897, s. 543.

23 1871-1901 arasında kentsel nüfus artış yüzdesi: Britanya'da 57'den 77'ye; Almanya'da 36,1'den 54,3'e; Fransa'da 1866'da 30,5'ten 1896'da 39,1'e; ABD'de 25,7'den 39,7'ye. Avrupa'da 1870'te nüfusu 100.000'den fazla olan kentlerin sayısı 70 iken, 1895'te bu sayı 120'ye çıktı. Kentsel gelişim ABD'de çok hızlı ilerledi: 1860-1900 arası Şikago'nun nüfusu 109.000'den 1.698.000'e, Brooklyn'inki 279.000'den 1.166.000'e, Philadelphia'nınki 565.000'den 1.293.000'e vb. yükseldi.

mesine bağlı olarak konut sorununun daha çok şiddetlenmesi de işçi sınıfının durumuna damga vuran bir olguydu. Bu dönemin tam da büyük şehirlerin, özellikle başkentlerin, öncelikle işçi semtlerini etkileyecek şekilde oldukça geniş bir ölçekte yeniden planlandığı ve yeniden kurulduğu bir dönem olması, işçilerin içler acısı konut sorununu ağırlaştırdı.

Emekçi aileleri çoğunlukla sağlık ve temizlik olanaklarının neredeyse hiç bulunmadığı küçücük, kalabalık yerlerde yaşıyordu. 1890 nüfus sayımına göre, Berlin'de yıkık dökük işçi dairelerinin yarısında, ısıtması olan yalnızca bir tek oda vardı; Hamburg'da bu oran %39, Dresden'de %55 ve Chemnitz'de %70'ti. Genellikle bütün bir aile (dört ya da beş kişi) böyle bir odada yaşıyordu ve bazen bir köşesini de bekâr bir işçiye kiraya veriyordu. On binlerce emekçi ailesi sürekli bir konuta hiç sahip değildi; ev niyetine ahırlarda, terk edilmiş tren vagonlarında vb. yaşıyordu. Benzer şekilde, Viyana'da da işçi apartmanlarının çoğu, beş ila on kişinin içine doluştuğu tek odalı dairelerden oluşuyordu. Viyana'nın işçi semtlerinde ölüm oranı, burjuvaların yaşadığı semtlerdekinden üç kat yüksekti. Çek topraklarındaki işçi evlerinde yaşayan hane halkı, şehir yetkililerince açıklanan resmî istatistiklere göre bile, sanayi bölgelerinin çoğunda izin verilebilir düzeyin iki katıydı. Tek yatağı sıklıkla birkaç kişi paylaşıyordu, birçoğunun ise hiç yatağı yoktu ve yere serilmiş hasırların üstünde yatması gerekiyordu.[24]

Gecekondu bölgeleri, özellikle eski şehirlerdekiler, sürekli yoksulluk ve çaresizlik üreten yerlerdi. Engels, 1890'ların ortasında Londra'nın Doğu Yakası (*East End*) semtini, "işsizlik dönemlerinde sürekli olarak tarifsiz yoksulluk ve umarsızlık, iş varken ise bedensel ve ahlaksal çöküş yayan bir bataklık" olarak betimliyordu.[25]

Büyük Amerikan kentlerinde, sözgelişi New York'ta, Şikago'da, Boston'da ve Cincinnati'de de devasa gecekondu bölgeleri belirdi. 1880'lerde Şikago'da işçilerin yaşadığı yıkık dökük konut alanlarıyla ilgili resmî bir rapor, "binlerce işçinin tıkıştırıldığı, atık su tahliyesiyle, sıhhi tesisatla, aydınlatmayla, havalandırmayla ve yangın ya da kaza olasılığına karşı güvenlikle ilgili tüm kuralların toptan çiğnendiği harap apartman dairelerinin berbat durumundan, sağlıkla ilgili tüm yasaların savsaklandığından, kanalizasyonların ve dış tuvaletlerin dehşet verici durumundan, insanların tıkış tıkış doluştuğu pis, karanlık odalardan, yediklerinin sağlıksız niteliğinden ve civardaki caddelerin, sokakların, çürüyen maddelerle, durgun su birikintileriyle dolu bina arkalarındaki boş alanların da aynı derecede pis olduğundan" söz ediyordu.[26]

24 Herbert Steiner, *Die Arbeiterbewegung Österreichs 1867-1889, Beiträge zu ihrer Geschichte von der Gründung des Wiener Arbeiterbildungsverienes bis zum Einigungsparteitag in Hainfeld*, Europa-Verlag, Viyana, 1964, s. 166.

25 Friedrich Engels, "İngiltere 1845 ve 1885", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 21, s. 195.

26 Philip S. Foner, *History of the Labor Movement in the United States*, C. II, *From the Founding of the American Federation of Labor to the Emergence of American Imperialism*, International Publishers, New York, 1955, s. 23.

Britanya'da 1890'larda yürütülen bir araştırmaya göre, nüfusun %30'u ve işçi sınıfının en az beşte ikisi yoksulluk çekenler kategorisinde yer alıyordu. Bu kategorideki işçiler, özellikle yaşlı olanlar, çoğunlukla er geç yardıma muhtaç duruma düşüyordu. En az beş milyon insan, temel geçim araçlarından sürekli olarak yoksundu ve bunların iki milyon kadarı her yıl Yoksul Yasası uyarınca para yardımı alıyordu. ABD'de çağdaş tahminlerin gösterdiği üzere, dört milyon kadar kişi kamusal yardımla geçiniyordu. New York'ta, Şikago'da ve başka büyük Amerikan şehirlerinde oturanların yaklaşık %25'i sürekli olarak yoksulluk sınırının altında yaşıyordu.

Hiçbir yerde toplumsal zıtlıklar Britanya'da ve ABD'de olduğu kadar çarpıcı değildi. Proletaryanın alt tabakalarının durumuyla iyi ücret alan işçilerin durumu arasındaki farklılık da belki hiçbir yerde bu kadar belirgin değildi.

İŞÇİ ARİSTOKRASİSİ

İncelediğimiz dönemde ileri gelen kapitalist ülkelerde bir işçi aristokrasisinin oluşması ve büyümesi, işçi sınıfının iç yapısal evriminin en ayırt edici özelliklerinden birini oluşturur. Bu olgu, başka her yerden önce ve klasik biçimiyle Britanya'da şekillendi; "işçi aristokrasisi" terimi de 19. yüzyıl ortalarında orada doğup geçerlilik kazandı.

İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu'nun Almanca ikinci basımına (1892) yazdığı önsözde Engels, İngiliz işçi sınıfının görece ayrıcalıklı durumdaki iki kategorisinden söz ediyordu. Birincisi fabrika işçilerinden, ikincisi ise büyük sendikalardan, başka bir deyişle erişkin erkek emeğinin başat olduğu sanayilerdeki örgütlü işçilerden oluşuyordu. "Mühendisler, marangozlar ve doğramacılar, tuğlacılar," diye yazıyordu Engels, "bunlar birer güçtür, o kadar ki, tuğlacılar ve tuğla emekçileri örneğinde olduğu gibi, makinelerin işletmeye alınmasına bile başarıyla direnebilirler. Bunların durumunda 1848'den beri dikkate değer bir düzelme olduğu tartışılmaz bir gerçektir ve bunun en iyi kanıtı, on beş yılı aşkın süreden beri gerçekte yalnızca işverenlerinin onlarla değil, onların da işverenleriyle son derecede iyi geçinmiş olmalarıdır. Bunlar, işçi sınıfı arasında bir aristokrasi oluşturuyor; kendileri için görece rahat bir konum elde etmeyi başarmışlar ve bunu nihai bir şey gibi kabul ediyorlar."[27]

Vasıflı fabrika işçileri, proleter kitlesiyle karşılaştırılınca daha yüksek ücret alıyordu, bu ise başka şeylerle birlikte, vasıflı ve vasıfsız emeğin maliyetleri arasındaki ayrımı yansıtıyordu. 1886'da İngiliz sanayisinde taban ücret oranlarının dağılımı (% olarak) aşağıdaki tabloda görülüyor.

27 Friedrich Engels, "*İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*'na Önsöz", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 448.

Haftalık ücret (şilin)	Erkekler	Kadınlar
10'a kadar	0,2	26,0
10-15	2,5	50,0
15-20	20,9	18,5
20-25	35,4	5,4
25-30	23,6	0,1
30-35	11,2	
35-40	4,4	
40 üzeri	1,8	

Kaynak: *İngiliz Çalışma İstatistikleri. Tarihsel Özet, 1886-1968,* s. 92, 93.

Ayrı ayrı sanayilere ait istatistikler, fabrika sanayisinin önde gelen kollarındaki işçilerin en yüksek ücretli kategoride yer aldıklarını gösteriyor. Örneğin, tekstil sanayisinde eğirme ve tarak makinesi operatörleri (erkekler) haftada 35 ila 37 şilin kazanıyordu. Makine mühendisliği ve gemi yapımı sanayilerinde, erkek işçilerin çoğu (%50'si ila %70'i) haftada yaklaşık 25 şilin kazanırken, küçük bir kısmı (%10'u ila %20'si) haftada 35 şilin kazanıyordu. Tesviyecilerin ve torna tezgâhı operatörlerinin haftalık ücreti, bulunulan yere bağlı olarak, 32 ila 38 şilindi. Fabrika sanayisinin önde gelen kollarındaki ücret düzeyini, genellikle en başta büyük ölçekli üretimin avantajları, Britanya olgusunda ise ülkenin ticari ve endüstriyel gücü belirliyordu. Engels'in yazdığına göre, başka her yerden çok İngiltere'de işçi sınıfı, "büyük ölçekli sanayideki devasa büyümenin sağladığı yararları paylaşmaktaydı ve İngiltere dünya pazarına egemen olduğu için başka türlü de olamazdı."[28]

Ama büyük ölçekli üretimin yararları, çeşitli işçi grupları arasında çok orantısız şekilde paylaşılıyordu. Yine 1886 yılında, tekstil sanayisinde çalışan kadınların haftalık ortalama ücretleri 10-15 şilindi; başka sanayilerde, özellikle imalat sanayisinde, kadınların çoğuna haftada 10 şilinden az ücret ödeniyordu. Sanayide çalışan erkeklerin yaklaşık %25'inin haftalık ücreti 20 şilini geçmiyordu, başka bir deyişle, asgari geçim düzeyinin altındaydı. Ayrı sanayilerde uygulanan en yüksek ve en düşük ücretler arasındaki fark iki ila dört kattı.[29] Bazı fabrikalarda daha da büyük olabiliyordu. Sözgelişi, vasıflı çelik işçileri, kendileriyle yan yana çalışan yardımcı işçilerden beş kat fazla kazanıyordu.

Proletaryanın "üst kesim"lerinin görece ayrıcalıklı konumu, ücretlerin yalnızca yüksek olmasında değil, daha istikrarlı olmasında da gözleniyordu. O dönemde Britanya'da büyük ve güçlü örgütlenmiş sendikalar vardı. Bunların üyeleri, işsiz kalmaları durumunda, zor zamanları atlamalarına ve daha düşük

28 Friedrich Engels, "Die englischen Wahlen", Marx/Engels, *Yapıtlar,* C. 18, Dietz Verlag, Berlin, 1969, s. 496.

29 E. J. Hobsbawm, "On Dokuzuncu Yüzyıl Britanya'sında İşçi Aristokrasisi", *Democracy and the Labour Movement. Essays in Honour of Dona Torr,* s. 201-39.

ücretli işleri geri çevirmelerine olanak veren sendika ödeneklerine bel bağlayabiliyordu. Büyük sendikalar, başka durumlarda da üyelerine para ödüyordu, sözgelişi sendika liderliğinin onayladığı grevler sırasında öyle yapılıyordu. Kapitalizmde hüküm süren koşullar, hünerli ve en yüksek ücretli işçileri bile hayati çıkarları için mücadele etmeye zorluyordu. Ama 1870'li ve 1880'li yıllarda, "eski" sendikaların liderleri, grev gibi etkin mücadele araçlarına gitgide daha seyrek başvurur oldular, çünkü çoğaltmaya çabaladıkları sendika fonlarının (sözgelişi, bu fonları hisse senetlerine ve başka tahvillere yatırarak kapitalist dolaşıma sokuyorlardı) azalmasından korkuyorlar, bunları sigorta ve yardımlaşma için kullanmayı yeğliyorlardı.[30] Ek olarak, vasıflı işçilerin birçoğu dostluk dernekleri denilen örgütlere (bunlar, sözcüğün gerçek anlamıyla gönüllü sigorta örgütleriydi), tüketim ve konut kooperatiflerine üyeydi.

Büyük sendikaların ilgisi hüner düzeyi yüksek işçilere yönelikti. Giriş ve üyelik aidatları yüksekti (haftada bir şiline kadar çıkabiliyordu); eğitimsiz ve vasıfsız işçilere ise bu sendikaların kapıları kapatılıyordu. Bu sendikaların burjuva dünya görüşünü benimsemiş liderlerinin inancına göre, sendikaların asıl amacı emek pazarını etkilemek, fabrikalarda çırak sayısını sınırlayarak, "kendi"lerinin çalıştığı işkolları için iş gününün uzunluğunu ve diğer çalışma koşullarını sözleşmelerle ya da yasal mevzuatla düzenleyerek, birçok mesleği kadınlara kapatarak, çeşitli türden işleri "kendi" sendikalarına üye olanlara ayırarak ve yurt dışına göçü kolaylaştırarak vasıflı emek satışı için olabilecek en elverişli koşulları sağlamaktı. Bunlar, sendikalarda dışlayıcılık ruhunu, loncalara özgü darlık anlayışını beslediler. Sendikacılar, kendi aralarında dayanışma sergilemekle birlikte, işçi sınıfının geriye kalanıyla aralarına duvar ördüler.

İngiliz işçi aristokrasisi, toplumsal olarak kendini zanaatkârlarla ve küçük esnafla, çoğu kez "alt orta sınıf" denilen katmanla özdeşleştirdi. Bir saygınlık havası yaratmak için, o sınıfın yaşam biçimini, giyim kuşamını ve davranış kurallarını taklit etti. Bu çevreden birçok işçinin nispeten modern bir semtte kendi evi vardı. Birçoğu, yaşam standardıyla ve dünya görüşüyle, küçük burjuvaziden pek farklı değildi.

İşçi aristokrasisi, kendisiyle "orta sınıf" arasına bir sınır çizmemekle birlikte, küçümseyerek muamele ettiği, hatta horladığı proleter "alt tabakalar"la –vasıfsız, eğitimsiz işçilerle– arasına hep toplumsal bir mesafe koymaya önem verdi. Bunun başta gelen nedeni, çeşitli katılımcıları arasında oldukça belirgin bir ayrışmanın olduğu fabrikadaki üretim düzeninin kendine özgü yapısıydı. En vasıflı işçiler, üretim hiyerarşisinde özel bir konuma sahipti ve ustabaşılarca kendilerine daha iyi muamele edileceğine güvenebilirlerdi. Bazı sanayi kolla-

30 19. yüzyıl biterken, en büyük 100 sendikanın fonları 2.700.000 sterline ulaştı. Bunların sadece 1898'deki gelirleri 1.900.000 sterlini ve harcamaları 1.500.000 sterlini buluyordu. Sendikaların 1892-1904 arasında yaptıkları toplam harcamaların (420.800.000) %23,5'inin işsiz üyelere verilen ödeneklere, %35,6'sının başka (hastalık, sakatlık, yaşlılık gibi) ödeneklere ve yalnızca %17'sinin grevlerle ya da lokavtlarla ilgili ödeneklere gitmiş olması anlamlıdır.

rında, bu işçilerin kendilerine yardımcı tutup ücretlerini (işyeri sahibinin hesabına) ödemeleri ya da işin bir kısmını taşerona vermeleri uygulaması devam ediyordu. Ustabaşılar, işçi almaya ve işten çıkarmaya, taşeronlara iş aktarmaya vb. yetkiliydi. Sınıfının daha kültürlü kesiminden oluşan kaymak tabakası, şefleri, yöneticileri ve beyaz yakalı işçileri üretti; yan ürün olarak da bir işçi bürokrasisinin ilk öğelerini ortaya çıkardı. Bazıları müteşebbisliğe soyunarak kendi işini kurdu. Bu olasılığın günden güne zayıflamasına karşın, hünerli işçilerin birçoğu, sınıfsal konumlarını iyileştirme, yani "orta sınıf"ın üyesi olma umuduyla tam da bunu kolluyordu.

İngiliz işçi sınıfı hareketinin seçkin bir kişisi olan Tom Mann'ın tanıklığı, bu işçilerin manevi dünyasına içeriden bakma olanağı veriyor.

Mann, 1880'li yıllarda Londra'daki çeşitli makine mühendisliği fabrikalarında torna teknisyeni olarak çalıştı. Bu fabrikalardan biri hakkında yazarken, işçilerin yaptıkları iş dışında hiçbir şeyle ilgilenmediklerini söylüyordu: Sanki yemek saatlerinde ya da herhangi bir vesileyle konuşulacak hiçbir şey kalmamış gibi iş hakkında, hükümetten gelen siparişler ve bunları kimin aldığı hakkında, yeni çıkarılan ya da beklenen patentler hakkında, mühendisler için daha büyük mesleki olanaklar, mühendisleri etkilediği kadarıyla dünyanın mekanik açıdan ilerlemesi hakkında konuşuluyordu. Burada toplumsal sorunlardan hiç söz edilmiyordu, ama her adam A.S.E.'deydi ve bana öyle görünüyordu ki, en yüksek dereceden yeteneğe sahipti."[31] Hüner sahibi işçiler, becerilerini geliştirmek, daha çok teknik bilgi edinmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı, çünkü bunu, daha yüksek ücrete giden yol olarak görüyorlardı. Mann, bazılarının bilimle ve sanatla ilgilenmeye başladığını, kurslara gittiğini söylüyordu. Ne var ki, bu işçilerin genellikle yüksek olan kültür düzeyi, toplumsal sorunlar konusunda tutuculukla birleşiyordu. Mann'ın dediğine göre, Birleşik Mühendisler bünyesinde kendisinin mensup olduğu dalda genellikle uygulanan dokuz saatlik iş günü yerine sekiz saatlik iş gününü elde etme gündeme geldiğinde, bunun için yapılan toplantıya katılan 70-80 kişiden yalnızca 5'i bunun lehine oy kullandı. İlke olarak hiç kimse karşı değildi ama "zamanın henüz gelmediği" dile getirildi.[32]

ABD'de de özellikle "yerli işçilerin olağanüstü konumu"ndan[33] dolayı işçi aristokrasisi oldukça büyüdü. Amerika doğumlu işçiler, beceri isteyen mesleklerde bir tür tekel kurmuşlardı ve en yüksek ücreti alabilme, şef olabilme vb. bakımından en büyük şansa sahiptiler.

Amerika kıyılarına art arda vuran göç dalgaları, örgütlü işçi aristokrasisiyle emekçi halkın geriye kalanı arasındaki uçurumu genişletti. 1889-1910 döneminde göçmenler içindeki vasıflı işçi oranı ortalama %20'nin üstünde değildi.

31 *Tom Mann's Memoirs*, The Labour Publishing Company Limited, Londra, 1923, s. 30.

32 *A.y.*, s. 35-36.

33 "Engels'ten Hermann Schlüter'e, 30 Mart 1892", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 419.

İşçi aristokrasisinin işyeri temsilcileri göçmenleri düpedüz görmezden geldiler; onları saflarından uzak tutmalarına ek olarak, başka işçilerin durumunda herhangi bir iyileştirme yapılmasına da sıklıkla karşı çıktılar; bunu kendileri için bir tehdit olarak gördüler. 1886'da bir sendika dergisinin yayın yönetmeni, "Makine işçileriyle vasıfsız işçilerin hiçbir ortak çıkarı yoktur; vasıfsız işçilerin elde ettikleri her kazanım, vasıflı işçiler pahasına elde edilir,"[34] diye yazarken yaygın bir kanıyı dile getiriyordu. Kendi payına vasıfsız işçi de sıklıkla vasıflı işçiyi bir sömürücü gibi görüyordu.

Tekel öncesi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçiş döneminde işçi aristokrasisinin evrimine damga vuran neydi? O dönemde iki nesnel eğilim vardı: İlki, bu zümrenin sayıca artması ve işçi sınıfının gitgide büyüyen bir kesimini oluşturması; ikincisi ise bu zümrenin ücret düzeyiyle işçilerin büyük kısmının ücret düzeyi arasında gittikçe genişleyen uçurum. Bu eğilimlerin ortak bir nedeni vardı – büyük ölçekli makine üretiminde, özellikle de bu sektörün yeni, hızla büyüyen dallarında hünerli işçilere olan talep. Hünerli işçi eğitimi veren kamusal bir sistem bulunmadığı ve nüfusun eğitim düzeyi görece düşük olduğu için, emek pazarındaki durum, hünersiz işçi karşısında hünerli işçi lehineydi. Vasıfsız emek bol bulunuyordu, talep edilenden çoktu.

19. yüzyılın son on yıllarında ve 20. yüzyılın başında, belli başlı kapitalist ülkelerdeki işçi aristokrasisi özellikle yoğun bir sayısal büyüme gösterdi (ABD'de ve Almanya'da, Britanya'ya göre biraz daha geç bir tarihte doruğa ulaştı). İşçi aristokrasisiyle proletaryanın ana kitlesi arasındaki genişleyen uçurum, özellikle İngiliz istatistiklerinde açıkça görülür; 1886-1906 döneminde İngiliz sanayisinde kazanç "makası"nın (yüksek ve düşük kazançlar arasındaki farkın) açıldığını ve ancak daha sonra daralmaya başladığını bu verilerden anlıyoruz.[35] ABD'de bu durum daha da belirgin şekilde gözlendi. 1870'te hünerli işçiler, hünersiz emekçilerden kabaca üçte iki oranında daha çok kazanıyordu; 1907'deyse bu fark %100'e yükseldi ve 1915'e kadar artmayı sürdürdü (sonra bunun tersi bir eğilim gözlendi). Almanya'da 1870'li ve 1880'li yıllarda vasıflı ve vasıfsız işçiler arasındaki uçurumun genişlediği gözlendi. Sonraki yirmi yıl süresince değişmeden kaldı, ama Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla daralmaya başladı. Tablo, Fransa'da da aşağı yukarı aynıydı. Genele bakarsak, 19. yüzyılın sonundan Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasına kadarki dönemde saydığımız ülkelerde vasıflı ve vasıfsız işçilerin ücret düzeyleri arasındaki fark ya büyüdü ya da değişmeden kaldı. Bu, vasıflı işçilerin bütünü (onların arasında bile oldukça büyük farklılaşma vardı) için doğru olmakla birlikte, ücretleri sendikasız işçilerinkinden daha istikrarlı olan ya da daha çok yükselen sendikalı işçilerin gitgide "arayı açtığı"ndan söz etmek için daha çok neden vardır.

34 Irwin Yellowitz, *The Position of the Worker in American Society, 1865-1896*, Englewood Cliffs, 1969, s. 92.

35 *British Labour Statistics. Historical Abstract, 1886-1968*, Her Majesty's Stationery Office, Londra, 1971, s. 156.

Hem üretimin koşullarıyla ve mahiyetiyle hem de emek pazarındaki durumla bağlantılı olan bu nesnel süreçler, sermaye tarafından, işçi sınıfının içine nifak tohumu ekmek için kullanıldı. Burjuva toplumsal siyasetine (daha sonra çarpıcı şekilde görülen siyasete) dayanak yapıldı. İşçi sınıfının artan toplumsal etkisini dolaylı olarak kanıtlayan bu siyaset, işçi aristokrasisiyle sınıfsal işbirliği yapmaya ve böylelikle sınıf mücadelesini baltalamaya dönük çabadan da kaynaklandı. Bu siyasetin başarıya ulaşma derecesi, gelişmekte olan (sosyoekonomik, tarihsel, siyasal) koşullara bağlıydı ve bu koşullar farklı ülkelerde farklı şekillendi.

Sömürgelerden ve dış ticaretten akan kârlar, işçilerin kaymak tabakasına gerek ücretler gerekse toplumsal reformların yürütülmesiyle bağlantılı başka sorunlar konusunda ödünler vermek zorunda kaldığı zaman, büyük sermayeye daha geniş manevra alanı sağladı. Emekle sermaye arasındaki ilişkilerde, uzlaşmazlıkların çözümü için burjuva yasalarının özendirdiği ya da bilinçli olarak uygulamaya koyduğu kurumsal arabuluculuk ve hakemlik biçimleri (uzlaştırma, hakem heyetleri vb.) şekillenmeye başladı. Başkalarından daha önce, İngiliz burjuvazisi, sendikaların gücünü tanımak ve uzlaşma yoluna gitmek zorunda kaldı, gerçi bu arada gelişmeleri tersine çevirmeye de çalıştı: Ama artık nüfusun çoğunluğunu oluşturan proletarya buna karşı çıktı. Daha sonra, esas olarak 19. yüzyılın sonu ila 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar uzanan dönemde, bu taktikler, diğer önde gelen kapitalist ülkelerin girişimcilerince de sık sık kullanıldı. Büyük sermayenin taktiklerini değiştirmiş olması, uzlaşmacı sendika liderleri arasında karşılık buldu.

İşçi aristokrasisinin sınırları tam olarak çizilemediği için, işçi sınıfı içindeki gerçek oranını şu ya da bu kesinlikle belirlemek zordur. Tanınmış Marksist tarihçi F. A. Rothstein, 19. yüzyılın sonunda İngiliz proletaryasının altıda biri ila dörtte birini işçi aristokrasisinin oluşturduğu kanısındadır.[36] İlerici İngiliz toplumbilimci E. J. Hobsbawm'ın tahminine göre, o dönemde Britanya'da işçi aristokrasisi işçi sınıfının en çok %10-15'ini oluşturuyordu.[37] Sovyet bilim insanı B. N. Mihalevski, Almanya'da 1907-1908'de işçi aristokrasisinin proletarya içinde yaklaşık %9'luk bir orana ulaştığı kanısındadır.[38]

Yaklaşık birer tahmin olan bu rakamlar, dağıtım sektörü işçileriyle büro işçilerinin bir bölümünün eğilimli olduğu ve işçi sınıfının daha geniş kesimleri üzerinde belirli bir nüfuza sahip olan kaymak tabakadan işçiler hakkında kabaca fikir vermektedir. Elbette, bu kesim bile gerek toplumsal gerekse ideolojik ve siyasal açıdan bütünüyle türdeş değildi. Birçok militan işçi önderi buradan çıktı. Dahası, işçi aristokrasisinin büyüklüğü, nüfuzu ve niteliği, ülkeden ül-

36 F. A. Rothstein, *Essays on the History of the Labour Movement in Britain*, Moskova-Leningrad, 1925, s. 279 (Rusça çeviri).

37 E. J. Hobsbawm, *a.g.y.*, s. 208-15, 216-21.

38 B. N. Mihalevski, "Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Almanya'da İşçi Aristokrasisi", *Voprosy istorii*, 1955, No. 1, s. 107, 108.

keye farklılık gösteriyordu. Sanayi kapitalizminin gelişimde geri kaldığı, yoğun sanayileşmenin henüz başladığı ve somut tarihsel koşullar nedeniyle, işçi örgütlerinin Britanya'dakilerden ya da ABD'dekilerden farklı türde olduğu yerlerde, işçi aristokrasisi sayıca daha küçük, daha zayıftı ve birçok durumda vasıflı işçiler, devrimci işçi sınıfı hareketinin ayrılmaz bir parçasıydı.

Sözgelişi Fransa'da, ele aldığımız dönemde, hünerli ve iyi ücret alan işçiler sendikaların militan çekirdeğine mensuptu. Bununla birlikte, Fransa'da yaşayan bir Rus göçmen işçi, orada vasıflı işçinin "anlaşmazlıklarını işyeri sahibiyle ya da ustabaşıyla bireysel olarak halletmeyi yeğlemesi"ni çok şaşırtıcı bulmuştu. "Bu çatışmalar, çoğu zaman, işçinin işten gururla ayrılıp çalışmak üzere başka bir fabrikaya ya da atölyeye gitmesiyle halloluyordu."[39]

19. yüzyılın son on yılları boyunca işçi aristokrasisinde içsel değişiklikler meydana geldi. Tekstil sanayisindeki hünerli (erkek) işçiler, tarihsel olarak, fabrika işçi aristokrasisinin ilk büyük bileşeniydi. Ama merkez yavaş yavaş makine ve metal işleme sanayilerine (teknisyenlere, tesviyecilere, torna tezgâhı operatörlerine) doğru kaydı. Metalürji sanayisinde (demirciler, sıcak hadde operatörleri) ve demiryollarında da (mühendisler, kondüktörler) işçi aristokrasisi unsurları ortaya çıktı. Fabrika sanayisinden başka, inşaat mesleklerinde (duvarcılar, marangozlar, mobilyacılar) ve bazı yarı zanaat işlerinde de (dizgiciler, saatçiler vb.) işçi aristokrasisi güçlü konumlarda bulunuyordu.

Makine kullanımının hâlâ hünerli kol emeğine bağlı olması ölçüsünde, fabrika üretimi, bir işçi aristokrasisinin oluşmasına elverişliydi. Makineli üretimin karmaşıklaşıp yetkinleşmesiyle, makineleşmenin yayılmasıyla ve işbölümünün artmasıyla, zanaatçı benzeri işçilere gitgide daha az yer kaldı. 20. yüzyılın ilk yıllarında başlayan seri üretim, çalışmanın örgütlenmesinde ve işgücünün bileşiminde değişikliklere yol açtı, bu da kaçınılmaz olarak işçi aristokrasisini kemirdi. En yüksek ücret alan vasıflı işçi kesimi büyümeye devam etti, ama onlarla düşük ücretli işçiler arasındaki uçurum daralmaya başladı, çünkü yarı hünerli (uzmanlaşmış) işçilerin önemi arttı, vasıfsız işçi sayısında sert bir düşüş oldu, alt kesimin ücretleri ortalama düzeye yükseltildi vb.

Bu süreçler, Birinci Dünya Savaşı sırasında, özellikle de sonrasında tümüyle açılıp gelişti.

AYRI AYRI ÜLKELERDE İŞÇİ SINIFI

İşçi sınıfının gelişimindeki temel eğilimlerin ve düzenliliklerin yoğunluğu ve somut tarihsel biçimi ülkeden ülkeye farklılık gösterdi. Ayrı ayrı ülkelerde, en azından en büyük olanlarında, işçi sınıfının oluşumuna, durumuna, yapısına ve zihniyetine ilişkin özgül veriler, yukarıda sunulan genel tabloya bazı dokunuşlar ekliyor.

---

39 A. S. Şapovalov, *Sosyalizm İçin Mücadele İçinde. Yeraltında Çalışan Emektar Bir Bolşevik İşçinin Anıları*, Moskova, 1934, s. 724 (Rusça).

ABD. Amerikan proletaryası, incelediğimiz dönemde belirgin olarak artan kesintisiz bir göçmen akınının doğurduğu koşullarda oluştu.[40] Gelen göçün "coğrafya"sı genişledi; başta Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya olmak üzere, Doğu ve Güney Avrupa'dan gitgide daha çok insan buraya ulaştı. Dış göç, işçileri, yerli işçiler ve göçmenler olmak üzere iki büyük gruba böldü, bu sonrakiler de etnik alt gruplara ayrılıyordu. Tüm bunlar proletaryanın çok renkli etnik bileşimini belirledi. Farklı etnik unsurların somut durumlarındaki benzeşmezlik, bunların ekonominin ana sektörlerindeki (% olarak) dağılımının aldığı nitelikte gözleniyordu.

Aşağıdaki tabloda "Sanayi" başlığı altında verilen rakamlar, sanayideki işçi sınıfının etnik bileşimini kabaca yansıtıyor. Tablonun gösterdiği gibi, sanayide göçmenlerin ve ilk kuşak beyaz Amerikalıların oranı, ücret için çalışan toplam nüfusa kıyasla çok daha yüksekti (farkın oranı +1.55'ti), buna karşılık, yerli Amerikalıların oranı çok daha düşüktü. Dolayısıyla, proletarya ağırlıklı olarak "göçmenler"den oluşurken, çiftçiler ile ticaret ve başka işyeri sahiplerinin çoğu yerli Amerikalıydı. Ayrı ayrı sanayi kollarına ait istatistikleri dikkate alırsak, göçmenlerin düşük konumu daha da büyük bir açıklık kazanır. 20. yüzyılın ilk yıllarında yürütülen bir araştırmanın ortaya koyduğuna göre, tekstil sanayisindeki işçilerin %68,7'si, kömür sanayisindekilerin %61,9'u ve metalürji sanayisindekilerin %57,7'si göçmenlerden oluşuyordu.[41] Çeşitli etnik gruplar arasında da bir "hiyerarşi" ortaya çıktı: En yorucu, en düşük ücretli işlerde genellikle İrlanda'dan ve Doğu ile Güney Avrupa'dan gelen göçmenler çalışıyordu; bunların çoğunluğu anayurtlarında köylü ya da zanaatçıydı.

	Beyaz			Beyaz Olmayan		
	Amerika doğumlu	İlk kuşak Amerikalı	Göçmen	Siyah Amerikalı	Kızılderili	Çinli ve Japon
Sanayi	39,8	28,4	30,6	3,9	0.1	0,2
Tarım	57,8	10,6	10,4	20,6	0.4	0,2
Ticaret ve Taşıma	50,4	25,7	19,2	4,4		0,3
Serbest meslekler	64,1	20,6	11,4	3,7	0,1	0,1
Özel hizmet	33,0	16,4	25,7	23,6	0,2	0,1
Toplam	47,7	18,3	19,7	13,7	0.2	0,4

Kaynak: *Census Reports,* C. II, *Twelfth Census of the United States, Taken in the Year 1900. Population,* Kısım II, ABD Nüfus Sayımı Bürosu, Washington, 1902.

Siyah işçilerin sayısı İç Savaş ve Yeniden Yapılanma sonrasında artmaya başladı. Siyah nüfusa karşı ırksal önyargı, beyaz işçilerin kitle psikolojisini

40 ABD, 1871-1904 arasında 15 milyon göçmen aldı. Bu faktörün Amerikan proletaryası üzerindeki etkisi, A. N. Şlepakov'un *Emperyalizm Çağında Göç ve Amerikan İşçi Sınıfı* (Moskova, 1966, Rusça) adlı yapıtında irdeleniyor.

41 A. N. Şlepakov, *a.y.*, s. 48.

güçlü biçimde etkiledi. Amerikalı Marksist tarihçi Philip S. Foner'ın yazdığına göre, ister Amerika'da isterse başka yerde doğmuş olsun, beyaz işçiye beşikten mezara kadar siyahları aşağı bir tip olarak görmesi öğretiliyordu. Irksal önyargıların genelgeçer olduğu bir toplumda, beyaz işçinin siyah bir zanaatçıyla ya da işçiyle yan yana çalışmayı reddetmesi, hiçbir siyahın aynı ücreti almaması ve aynı koşullarda bulunmaması gerektiğine inanması, siyahları sendikasından dışlaması pek de şaşırtıcı değildi. Bir siyahla aynı işyerinde çalışmak, hatta aynı tramvayda yolculuk etmek, toplumsal statü kaybı anlamına geliyordu.[42]

Amerikan burjuvazisi, her ne zaman fırsat bulsa, bir etnik grubu diğerine karşı ve her birini geriye kalanların tümüne karşı ustaca kullandı. Engels'in sözlerini aktarırsak, "rekabet mücadelesinde yenik düşen insanlara karşı mutlak bir kayıtsızlık" aşıladı: "'Bu lanet olası Hollandalıların, İrlandalıların, İtalyanların, Yahudilerin ve Macarların daha pek çoğu, istediğimizden de çoğu gelecek,' ve üstüne üstlük, hiçbir şeyi olmadan yaşayabilme yeteneğiyle onların hepsini aşan Çinli işçi arka planda bekliyor."[43]

Amerikan proletaryasının durumunu ve zihniyetini belirgin olarak etkileyen başka bir faktör de sürekli işgücü eksikliği çekilen, bu nedenle de ücretlerin ülke ortalamasından çok daha yüksek olduğu ve daha önemlisi, bir parça toprak edinip çiftçi olma fırsatının (1890'ların başına kadar) bulunduğu Batı'ya (yani, ABD'nin batısına –*İngilizce ed.*) yerleşme olasılığıydı. Yerli (beyaz) Amerikalılar bu bakımdan bile göçmenlere göre daha iyi durumdaydılar; göçmenlerin arazi edinmesi elbette çok daha zordu. Sahipsiz toprakların varlığı, Amerikan proletaryasını iki yönden etkiledi. Bu, bir yandan, ABD'deki genellikle yüksek ücret düzeyini belirleyen ana faktörlerden biriydi ve öte yandan, sanayide yüksek personel akışkanlığına yol açtı, proletaryanın sınıf bilinci kazanmasını engelledi, işçi kitlelerinin zihniyetinde bireyciliği ve "ekonomizm"i besleyip güçlendirdi.

Bu dönemde Amerikan toplumunda, dikey hareketlilik denilen olgu görece yüksek düzeydeydi, yine bu da işçiler arasında bireyciliğin yayılmasına katkı yaptı. Amerikan proletarya tarihçisi Anthony Bimba'nın yazdığına göre, "İşçi sınıfının geniş kesimlerinde bireycilik hâlâ serpilip gelişiyordu. Birçokları, işçinin de zengin olabileceği ve sınıfından kaçıp burjuvazinin güzel sarayına taşınabileceği kanısındaydı. Böyle kaçış fırsatları gitgide azalıyordu, endüstriyel proleter ordusu gitgide istikrara kavuşuyordu. Yine de bireysel ilerleme psikolojisi, işçiler arasında varlığını sürdürdü."[44]

Amerikan proletaryasının psikolojisi hakkında Engels'in 1892'de yazdığına göre, "Feodalizmi hiç tanımamış ve en başından beri burjuva bir temelde kurulup gelişmiş böyle genç bir ülkede burjuva önyargılarının işçi sınıfında bile

42 Philip S. Foner, *Organized Labor and the Black Worker. 1619-1973*, New York-Washington, 1974, s. 10.

43 "Engels'ten Hermann Schlüter'e, 30 Mart 1892", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 420.

44 Anthony Bimba, *The History of the American Working Class*, International Publishers, New York, 1934, s. 192.

derinlemesine kökleşmesi tamamen doğaldır. Hâlâ feodal giysisini çıkarmamış olan ana ülkeye muhalif olması nedeniyle, Amerikalı işçi de miras aldığı geleneksel burjuva rejimini ilerici, doğası gereği ve daima üstün bir şey, bir *ne plus ultra* [kusursuzun kusursuzu] gibi hayal ediyor."[45]

Bütün olarak bakılınca, Amerikan proletaryasının toplumsal konumu, olağandışı arsız ve saldırgan burjuvazi karşısında, ayrıca da belli başlı Batı Avrupa ülkelerine kıyasla nispeten zayıftı. 20. yüzyıl başına kadar fabrika mevzuatı güdük kaldı ve tüm ülke çapında geçerli olmadı; konuyla ilgili yasaların çıkarıldığı eyaletlerdeyse bu yasalar uygulanmadı. İşçileri sömürme ve kandırma biçimleri, onlarla doğrudan uğraşma yöntemleri, Britanya'da sanayi kapitalizminin erken dönemini anımsatır nitelikteydi.

Britanya. İngiliz işçi sınıfı, Britanya'nın 19. yüzyılın ortası gibi erken bir zamanda emperyalizmin iki özelliğine (devasa bir sömürge imparatorluğuna ve dünya pazarında tekelci egemenliğe) sahip bir ülke olarak bulunduğu özel konumdan etkilendi. İlk İngiliz sömürgesi İrlanda'ydı; Sanayi Devrimi sırasında burası, İngiliz sanayisi için ilave, üstelik de aşırı ucuz bir emek gücü kaynağı haline geldi. Aşırı yoksul İrlandalı işçi, İngiliz işçinin rakibiydi, "uygarlaşmış bir ülkede olabilecek en düşük düzlemde yer alan, bu nedenle de başka herhangi birinden daha düşük ücrete layık görülen bir rakip"ti.[46] Bu durum, Marx'ın deyişiyle, ülkenin işçi sınıfını iki hasım kampa ayıran karşılıklı düşmanlığa yol açtı. 1870'te Marx şöyle yazıyordu: "*İngiltere'deki büyük sanayi merkezlerinin* hepsinde, İrlandalı proletaryayla İngiliz proletarya arasında derin bir düşmanlık var. Ortalama İngiliz işçi, ücretleri ve *yaşam standardını* düşüren bir rakip olarak gördüğü İrlandalı işçiden nefret ediyor. Ona karşı ulusal ve dinsel antipatiler besliyor. Ona, Kuzey Amerika'nın güney eyaletlerindeki *yoksul beyazların* siyah kölelere baktıklarına az çok benzer şekilde bakıyor."[47] Marx ve Engels, İngiliz işçi sınıfının ana özelliklerini, İrlanda'nın ezilmişlik statüsüyle ilişkilendirdiler.

19. yüzyılın son otuz yılı boyunca İngiliz kapitalistlerin yayılmacı siyasetleri, işçiler üzerinde giderek güçlenen bir etki yaptı. Çocukluktan itibaren "imparatorluğa" tapınma aşılanıyordu. İngiliz işçi hareketinin seçkin kişiliklerinden George Hardy şunu anımsıyordu: "Bize edebiyatla ilgili pek az şey, ama üzerinde güneşin hiç batmadığı imparatorluğun ihtişamı hakkında çok şey, bir sürü şey öğretiliyordu."[48] Şovenist ve sosyal emperyalist duygular, özellikle başka ülkelerde (Hindistan'da, Mısır'da vb.) İngiliz sermayesinin katılımıyla kuru-

45 "Engels'ten Friedrich Adolph Sorge'ye, 31 Aralık 1892", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 426.

46 Friedrich Engels, "İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu", Karl Marx, Friedrich Engels, *Toplu Yapıtlar*, C. 4, Progress Publishers, Moskova, 1972, s. 392.

47 Karl Marx, "Gizli Haberleşme", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, Progress Publishers, Moskova, 1969, s. 176.

48 George Hardy, *Those Stormy Years. Memories of the Fight for Freedom on Five Continents*, Lawrence & Wishart Ltd., Londra, 1956, s. 12.

lan fabrikalarda ustabaşı, hatta müdür olarak çalıştıktan sonra ülkeye dönen işçiler tarafından yayılıyordu. Sömürge siyaseti hakkında İngiliz işçilerin ne düşündüklerini soran Karl Kautsky'ye Engels şöyle yanıt vermişti: "Aynen burjuvaların düşündüğünü."[49]

Lenin, Hobson'ın *Modern Kapitalizmin Evrimi* adlı kitabı hakkında yaptığı bir değerlendirmede (1899), İngiliz tarihinin ve İngiliz yaşamının bazı özelliklerine dikkat çekiyordu: "Bir hayli gelişmiş demokrasi, militarizmin olmaması, örgütlü sendikaların muazzam gücü, İngiliz sermayesinin İngiltere dışında artan ve İngiliz işverenlerle işçiler arasındaki karşıtlığı zayıflatan yatırımları vb."[50] Sömürgelerin yağmalanması, denizaşırı yatırımlar, dış ticaret, bankacılık işlemleri ve gemicilik yoluyla elde edilen devasa birikimler ve muazzam süper kârlar, sermayenin ufak tefek sadakalarla ve ödünlerle (en yoksul nüfus kesimlerine vergi bağışıklığı, hayır işleri, sigorta fonlarına bağışlar vb.) emekçi halkı yozlaştırmasını kolaylaştırdı. İngiliz kapitalistler, işçi sınıfına rantiye psikolojisi aşılamak için bir kâr paylaşımı sistemi kurma (kömür sanayisinde, gaz tesislerinde vb.) ve küçük hisseler dağıtma yoluna ilk başvuranlardı.

Britanya'nın ticari ve sınai üstünlüğünün sağladığı bazı yararlar nedeniyle, birçok işçi, kendi durumunu ve dolaysız çıkarlarını, İngiliz sanayisinin dünya pazarındaki yerinin korunmasıyla ilişkilendirmeye eğilimliydi. Ürettiklerinin çoğunu ihraç eden Lancashire pamuklu sanayisinin ve yine üretiminin büyük kısmını ihraç eden makine mühendisliği fabrikalarının işçileri arasında bu eğilim gözleniyordu.

Britanya'nın çok uzun zamandır elinde tuttuğu sanayi ve sömürge tekeli, işçi sınıfının gelişimini başka bir bakımdan daha etkiledi. 20. yüzyıl başladığında kilit sanayilerin büyümesinde bir yavaşlama meydana geldi; sonuç olarak, proletaryanın bu sanayilerle bağlantılı kesimi sayıca azaldı. Ama bankaların, büroların ve ticaret yerlerinin çalıştırdıkları kişi sayısı 1871-1901 arasında dört kat arttı. Ücretli emek gittikçe artan bir oranda (1901'de çalışan insanların %14'üne varan kısmı) özel hizmet sektöründe istihdam edilir oldu.

Topluca bu koşullar sendikalist zihniyeti güçlendirdi ve devrimci sosyalist ideolojinin işçi sınıfı içinde yayılmasını güçleştirdi. 1880'lerin sonu ila 1890'ların başında, yani bir sonraki kriz işçi aristokrasisi içinde bile hoşnutsuzluğa ve huzursuzluğa yol açtığı, proleter kitleleri arasında sosyalist içgüdünün gelişimini hızlandırdığı zaman, bazı olumlu değişiklikler gözlenmeye başladı. Engels'in 1894'te yazdığı üzere, bütün engellere rağmen, "*kitleler* –gerçi yavaş yavaş ve bilinçlenmeye çabalayarak, ama şaşmaz şekilde– ileriye doğru yürüyor"du.[51]

49 "Engels'ten Karl Kautsky'ye, 12 Eylül 1882", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 330.

50 V. İ. Lenin, "Değerlendirme. J. A. Hobson. *The Evolution of Modern Capitalism*", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 102.

51 "Engels'ten Friedrich Adolph Sorge'ye, 12 Mayıs 1894", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 448.

Almanya. Almanya'da bu dönem, hızlı sanayileşmeye, önde gelen sanayilerde en yeni teknoloji düzeyine ulaşılmasına, görece yüksek bir okuryazarlık düzeyine ve sanayi işçilerinin çoğu için aşırı zor yaşam koşullarına, 1830'lu-1840'lı yılların Britanya'sını anımsatan koşullara tanıklık etti.

Sınai işçi sınıfı, özellikle işçi yoğunlaşmasının en fazla olduğu yerlerde (Ren-Vestfalya bölgesinde, Saksonya'da, Berlin'de) görece yüksek bir olgunluk düzeyine ulaşmıştı. En yoğun olarak, daha geri durumdaki doğu bölgelerinde (yarı serfliğin hâlâ sürdüğü, dolayısıyla tarım emekçilerinin sınırsız şekilde sömürüldüğü Elbe'nin doğusundaki Prusya'da ve Mecklenburg'da) bulunan geniş kırsal proletarya için durum farklıydı. "Doğu Elbe bölgesindeki kırsal işçilerin fiilen yarı köleliği," diye yazıyordu Engels, "Prusya Junker'liğinin egemenliğine ve dolayısıyla, Prusya'nın Almanya üzerindeki özgül tahakkümüne temel oluşturan ana unsurdur."[52]

Prusya'nın himayesi altında "yukarıdan" ulusal birleşmenin; tarımda kapitalizmin Prusya usulünce, yani büyük toprak sahibi zümreler ve feodalizm artıkları korunarak gelişmesinin; Prusya'ya özgü ve militarist geleneklere sahip Junker'lerle burjuvazi arasındaki ittifakın; mutlakçı yönetimin yarattığı koşullar bütün ağırlığıyla bir bütün olarak Alman işçi sınıfının omuzlarındaydı. Junker'lerin çıkarlarını gözeten tarımsal korumacılık, tarımsal üretici güçlerin gelişmesini baltaladı ve işçiler dâhil tüm tabakaların sırtına ek bir maddi yük bindirdi.

Bu durumda, proletaryanın bir sınıf olarak gelişmesi, siyasal örgütlenmeye ve yurttaş hakları ile özgürlükleri için mücadeleye bağlıydı. Bu, egemen sınıfların azgın direnişiyle karşılaştı. İleri kesiminin görece yüksek bir bilinç ve örgütlenme düzeyine ulaşmasıyla, Alman işçi sınıfı hızla gelişip etkili bir güç haline geldi. Engels, İngiliz proletaryasının "teoriye kayıtsızlığı"nın aksine, ileri Alman işçilerin bir "teori duygusu"na sahip olmasını, onları ayırt eden özelliklerden biri olarak belirtti.[53] İncelemekte olduğumuz dönemde bilimsel sosyalizm teorisinin tam da Almanya'da en geniş şekilde yaygınlaşmasına ve sonraki birkaç on yıl boyunca Alman işçi sınıfının uluslararası işçi sınıfı hareketine öncülük etmesine pek şaşmamak gerekir.

Fransa. Fransız işçiler, Marx'ın deyişiyle, İngiliz işçi kardeşlerinin pek yoksun oldukları[54] doğalarındaki devrimci coşkuyu defalarca sergilediler. Devrimci sosyalizm, proletaryanın toplumsal psikolojisinin öne çıkan özelliği olmaya devam etti; İngiliz burjuvazisiyle karşılaştırılınca Fransız burjuvazisinin daha sert bir sınıfsal siyaset izleyerek toplumsal hukuku ve toplu sözleşmeleri engelleyip bastırmayı tercih etmesi de bu özelliği güçlendirdi.

52 Friedrich Engels, "Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 475.

53 Friedrich Engels, "*Almanya'da Köylü Savaşı*'na Önsöz", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 169.

54 Karl Marx, "Gizli Haberleşme", *a.g.y.*, s. 175.

Bazı başka Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Fransa'da da işçinin karakteri, geçmiş devrimlerin, kitlelerce kazanılan siyasal özgürlüklerin ve toplumsal-siyasal yaşama katılımın izlerini taşıyordu. Fransız işçi yüksek bir onur duygusuna, devrimci bir içgüdüye ve kim olursa olsun iktidar sahiplerini kesin hor gören bir tavra sahipti. "Fransız işçinin bu eşsiz nitelikleri," diye yazıyor A. S. Şapovalov, "insanlık şerefini fabrikada savunma yeteneğinde en çarpıcı şekilde görülüyordu. Paris'te işçilerin çoğu, Rusya'da çok yaygın bir olgu olan, fabrika yönetiminin herhangi bir aşağılayıcı muamelesine anında karşılık vermekle kalmıyor, ustabaşıların basit bir nezaketsizliğine ya da aşağılamasına da anında karşılık veriyordu."[55]

Bununla birlikte, Fransız toplumunun 19. yüzyılın son otuz yılındaki ekonomik ve toplumsal yapısı, proletaryanın hem bileşimini hem de niteliğini etkiledi. 1870'li ve 1880'li yıllarda ülkenin ekonomik gelişmesinin yavaşlaması, sanayileşme hızının düşmesi ve nüfus artışının son derecede az olması, sanayi işçi sınıfının sayıca yavaş büyümesinin nedenleriydi. Fabrika işçileri arasında oldukça büyük akışkanlık vardı. Tarımdaki ihtiyaç fazlası emek, en çok küçücük zanaat atölyelerinde ve yarı ilkel girişimlerde iş buluyordu; bunların özellikle büyük bir kısmında, ülkenin ana ihraç kalemleri arasında yer alan giyim eşyaları ve lüks mallar imal ediliyordu. Burjuva devriminden beri gelen küçük toprak sahipliği şehirlere de yayıldı: Birçok işçi, küçük mülk sahibi olma hayali kuruyor ve çoğu zaman da oluyordu, kendine ait küçücük bir atölye açıyordu.[56]

Proletaryanın başka bir özelliği de sanayinin geniş bir alana dağılmış olmasından kaynaklandı. Fransa, Britanya'da Manchester veya Birmingham ya da Almanya'da Ruhr gibi büyük sanayi merkezlerine sahip değildi. Ağır sanayinin (kömür, metalürji, metal işleme) en yoğun olduğu kuzeydoğuda ve kuzeybatıda fabrikalar, küçük ve orta boy kentler ile kırsal topluluklara dağılmış durumdaydı. Bu, işçiler arası irtibatı zorlaştırdı ve sanayi proletaryasının bütünleşip güçlenmesini engelledi.

Ülkenin ana proleter merkezleri olan Paris'te ve Lyon'da küçük atölyeler ağırlıktaydı. Paris'te hünerli işçiler, özellikle metal işçileri, üretim disiplininin katı olduğu büyük fabrikalarda değil, çalışma koşulları çoğunlukla daha kötü olsa bile daha az kısıtlamanın bulunduğu küçük atölyelerde çalışmayı yeğliyorlardı. Bağlı oldukları büyük fabrikalar için ince işler yapan bazı atölyeler, hünerli işçilere nispeten yüksek ücret ödüyordu.

Bu küçük ölçekli, bölük pörçük üretim, işçinin dünya görüşünün bir şekilde genişlemesini kaçınılmaz olarak güçleştirdi ve genellikle işçiyi, çalıştığı atölyenin çerçevesine, işvereniyle kurduğu ilişkilere hapsetti. Bu durum, işçi-

55 A. S. Şapovalov, *Sosyalizm İçin Mücadele İçinde*, s. 731-32.

56 Paris'te 1870'li yılların başlarında lüks mallar üreten küçük atölyelerin neredeyse tümünün sahipleri eski işçilerdi (Georges Lefranc, *Histoire du travail et des travailleurs* [Emeğin ve Emekçilerin Tarihi], Flammarion, Editeur, Paris, 1957, s. 277).

nin ekonomik ve toplumsal gerçekliğe ilişkin tutarlı bir resim oluşturmasını önledi ve işçi kitlelerinin radikalizmine özel bir renk veren küçük burjuvaziye özgü sosyalizm biçimlerine (Prudonculuğa [Proudhon'culuğa], anarşizme) kaynaklık etti.

İtalya. İtalya'da proletaryanın durumu ve karakteri, kadim ve derine kök salmış yapısal çelişkileriyle İtalyan toplumunun özgül niteliklerini yansıtıyordu: Geri kalmışlık, yarı feodal uygulamaları inatla sürdüren tarımcı güneyin durgunluğu, toplumsal piramidin tüm basamaklarında çok sayıda asalak unsurun varlığı, ekonomik açıdan faal nüfusun azlığı vb. Bu çelişkiler, birleşik bir ulus devletin kurulmasından sonra daha da belirginleşti.

Bununla birlikte, Kuzey İtalya'nın belli başlı kentlerinde (Milano'da, Torino'da, Cenova'da) bir fabrika proletaryası oluşup sayıca büyüdü; nüfusa göre sayısal gücü ve oranı hâlâ görece küçüktü ve tekstil, gıda, hafif sanayi işçileri çoğunluktaydı. Sanayi işçilerinin %70 ila 80'i, eleman sayısı 10'dan az olan girişimlerde çalışıyordu. Engels 1894'te şöyle yazıyordu: "Ülke genelinde, tarımsal nüfus kentsel nüfustan kat kat fazla. Kentlerde birkaç gelişmiş sanayi kuruluşu var, bu yüzden de *tipik* proleter sayısı az; el sanatkârları, küçük dükkân sahipleri ve sınıfsızlaşmış unsurlar (küçük burjuvaziyle proletarya arasında gidip gelen bir kitle) çoğunluğu oluşturuyor."[57]

İşçi sınıfı son derecede karma yapılıydı. Çoğu vasıfsız işçilerden oluşuyordu; inşaatçılar, ev tipi sanayi işçileri ve tarım işçileri bunlara dâhildi. Dahası, geniş bir yarı proleter ve lümpen proleter kitle de vardı. Vasıflı işçilerden oluşan küçük gruplar hâlâ lonca dışlayıcılığı geleneklerinin pençesindeydi. Belirgin bölgesel farklılıkla hâlâ çok fazlaydı. İşsizlik ve yoksulluk, güneyden kuzeye kitlesel iç göçü tetiklediği gibi, dışarıya göçü de tetikledi. İtalyan kapitalizminin iç çelişkileri, proletaryayla burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin keskinliğini belirledi.

Avusturya-Macaristan. Devletin farklı bölgelerinde sosyoekonomik gelişim düzeylerinin birbirine benzememesi; ucuz emeğin çekimine kapılıp büyük ölçekli sanayiye yatırılan yabancı (en başta Alman ve Fransız) sermayenin başatlığı; çağdaş yazarların "ulusların hapishanesi" dedikleri Habsburg İmparatorluğu'nun en belirgin ayırıcı özelliği olan çok katmanlı bir ulusal baskı sistemi gibi faktörlerin birleşimi, Avusturya-Macaristan'da işçi sınıfının ayırıcı özelliklerini belirledi.

Büyük fabrika proletaryasının oluştuğu ana merkezler, en başta Bohemya ve Moravya olmak üzere imparatorluğun Avusturya bölümünde yer alıyordu. 20. yüzyıla girilirken, Çek sanayi proletaryasının en az üçte biri, 100'den fazla işçisi olan büyük fabrikalarda çalışıyordu. Ne var ki, bu fabrikaların çoğunu Avusturya ve Alman sermayesi işletiyordu.

57 Friedrich Engels, "Gelecekteki İtalyan Devrimi ve Sosyalist Parti", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar,* üç cilt, C. 3, s. 453-454.

Ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayanan başka birçok Doğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi Macaristan'da da ihracat için çalışan gıda sanayisi en hızlı büyüme oranlarını gösterdi ve bu nedenle, gıda sanayisi işçileri, sanayi proletaryasının en kalabalık kesimiydi. Tekstil sanayisinin pek gelişmiş olmaması nedeniyle, kadın ve çocuk işçi oranı nispeten azdı. Vasıflı işçi kıtlığı, imparatorluğun başka kısımlarından (Avusturya'dan ve Bohemya'dan) gelen hünerli işçilerle kapatıldı. Ücret karşılığı çalışan nüfusun yaklaşık üçte biri, kırsal proleterlerden ya da yarı proleterlerden oluşuyordu.

Habsburg İmparatorluğu'ndaki şiddetli toplumsal ve etnik çelişkilerin iç içe geçmesi ve ülkede yaşayan halkların ulusal mücadelesinin yaygınlaşması, çokuluslu işçi sınıfının gelişmesini, yapısal ayırıcı özelliklerini ve toplumsal psikolojisini de doğal olarak etkiledi.

Rusya. Rusya'da proletaryanın oluşumunu ve yapısını belirleyen faktör, sosyoekonomik gelişmenin temel sorunu olan tarım sorunu henüz çözülmemişken, tarımda hangi kapitalist gelişme biçiminin egemen olacağı henüz belli değilken, derine kök salmış serflik kalıntıları kırsal topluluklarda ve toplumsal sistemin bütününde varlığını hâlâ sürdürürken, hükümetin kendisinin ve yabancı sermaye ithalinin hızlandırdığı Sanayi Devrimi'nin açılıp gelişmiş olmasıydı. Büyük fabrika proletaryasının çekirdeği zaten oluşmuştu ama işçiler hiçbir hakka sahip değildi, mutlakçı tiranlıkça ezilip sindirilmişti, hâlâ kapitalizm öncesi kurumların ve ilişkilerin kalıntılarına bağımlıydı. İşe alım sözleşmesinin koşullarını gerçekte işveren dayatıyordu. Sendikalar ve grevler yasaklanmıştı, "çalışma sözleşmesi"nin işçilerce çiğnenmesi suç sayılıp cezalandırılabiliyordu.

Tüm bunlar, üretim içinde ve dışında işçilerin durumunu doğrudan etkiledi.[58] İş günü, Avrupa'da en uzun ve yaşam standardı, en düşük olanlardandı. 1880'li yıllarda Moskova eyaletindeki fabrikaların çoğunda iş günü 12 saat ya da daha uzundu (fabrikaların %44'ünde iş günü 13 ila 13,5 saat, %11,6'sında 14 ila 14,5 saat, %5,4'ündeyse 15 saat ve üzeriydi). "Normal" iş gününü 11,5 saat olarak sınırlayan bir fabrika yasası ancak 1897'de çıkarıldı. İşçilere para cezaları veriliyordu. 1886'da hükümet, fabrika sahiplerince yapılan kesintilerin ücretin üçte birini aşmamasına karar verdi ve öylelikle, aslında işçileri açıkça soyma uygulamasını yasallaştırdı. Dahası, ücretler düzensiz ödeniyordu, bazen de ayni olarak (fabrikanın işlettiği dükkânlardan alınan mamul mallarla ya da gıda maddeleriyle) karşılanıyordu.

İşçilerin yaşam koşulları ve gündelik yaşantıları dehşete düşüren cinstendi. Kırsal yörelerdeki küçük fabrikalarda istihdam edilen birçok işçinin kalıcı evi

58 *Rusya Proletaryasının Tarihi Üzerinde Denemeler (1861-1917)*, Moskova, 1963; *Rusya İşçi Sınıfı Tarihi, 1861-1900; Leningrad İşçi Sınıfı Tarihi*, Moskova, 1963; *Rusya'da İşçi Sınıfı Hareketinin Ana Hatları (1861-1917)*, Moskova, 1962; *Devrim Öncesi Rusya'da İşçilerin Yaşam Koşulları*, Moskova, 1958 (hepsi Rusça).

yoktu: Bunlar, yazın fabrika yakınında açık havada, kışın ise çalıştıkları tesislerde ya da derme çatma barakalarda, yere kazılmış sığınaklarda ya da köylü kulübelerinde uyuyordu. Çoğunlukla büyük fabrikaların barakaları vardı (işe giriş çıkışları azaltmak için). Bunlar gerçekte düşkün evleriydi – pislik içinde ve havalandırmasızdı, odalarda tahta yataktan başka bir şey yoktu ve her birini paylaşanların sayısı yirmi kişiyi buluyordu, yatak yerine de koyun postundan paltolar, eski çuvallar vb. kullanılıyordu.

Fabrika işçilerinin çoğunun besinlerini çavdar ekmeği, lahana çorbası ve lapa oluşturuyordu. Et enderdi.[59] Yemeklerini genellikle çalıştıkları yerde yer, sıklıkla iş saatleri içinde atıştırırlardı. İşçiler, bazen bütün bir hafta için yiyeceklerini kendileri getirir, soğuk yerlerdi. Gıda maddeleri ya fabrika mağazasından (ücretler birkaç ayda, hatta altı ayda bir ödendiği için çoğunlukla veresiye) ya da satışlardan komisyon alan fabrika sahipleriyle anlaşmalı özel dükkânlardan satın alınıyordu.

Mevsimlik işçiler, *artel* denilen kooperatifler oluşturuyorlardı. Bu, ek bir ekonomik bağımlılık demekti. Çok büyük sıklıkla, *artel* ağaları birer aracıya dönüştüler ve işçilerin sömürülmesine katıldılar. Birçok fabrikada işçiler ancak *artel* ağası aracılığıyla fabrika mağazasından ürün satın alabiliyordu; ağa da bu hizmet karşılığında bir komisyon alıyordu. Ağalar, ücretleri alıp *artel* üyeleri arasında dağıtıyor, "maaş gününe kadar" tefeci faiziyle küçük borçlar veriyordu. Küçük zanaat işlerindeki işçilerin kötü durumu en acıklı olanıydı. Çoğunlukla bütün aile çalışıyordu ve sözleşme şartları en hafif deyimiyle ağırdı. İş gününün uzunluğu birçok durumda 17, 18, hatta 19 saatti.

Rusya'da gerçek ücretler, belli başlı Batı Avrupa ülkelerindeki ücretlerin yarısı ila üçte biri kadardı. Üstelik bu uçurum genişleme eğilimindeydi. Bunun nedeni, başka şeylerin yanı sıra, dünya tahıl fiyatlarının yavaş yavaş yükselerek dengelenmesi gibi bir faktörün işlerlikte olmasıydı: Batı'dakinin aksine, Rusya'da bu fiyatlar 19. yüzyıl boyunca yükselme eğilimi gösterdi, ta ki Birinci Dünya Savaşı patlayıncaya kadar.[60] Gerçi 1880'li-1890'lı yıllarda yerel ekmek fiyatı, tarımsal krizin etkisiyle belirli (genelde küçük) bir düşüş gösterdi, ama daha sonra yine hızla tırmanışa geçti. O nedenle, nakit kazançlar zaman zaman artmasına karşın, işçilerin çoğunun maddi durumu değişmeden kaldı ya da kötüleşti. 1880'li yılların başında gerçek ücretler, 1860'lardakinden düşüktü. 1890'lı yıllardaki sanayi atılımı sırasında oluşan bir miktar düzelmeyi, 1901-1904 ekonomik krizi sırasında kötüleşme ve yeni bir fiyat artışı izledi. 1899'da Lenin, Marx'ın iyi bilinen sözlerini anımsayarak şöyle yazıyordu: Kapitalizm

59 "Tüm yıl boyunca yediklerimiz, çavdar ekmeğinden (sadece tatillerde beyaz ekmek pişirilirdi), yeşil ya da salamura lahana çorbasından, hıyardan ve bazen karabuğday ya da akdarı lapasından oluşuyordu; yılda en çok iki ya da üç kez, en büyük tatillerde süt, et ve tereyağı yüzü görüyorduk" (F. N. Samoilov, *Geçmişin İzini Sürerken,* Moskova, 1954, s. 36 (Rusça)).

60 Rusya'da 1801-1914 arası yerel tahıl fiyatı %50 artarken Batı Avrupa'da ortalama %50 azaldı.

eğiliminin ayırıcı bir özelliği olarak "'sefalet kitlesi'nin büyümesi ... proletaryanın buna karşı sınıf mücadelesi olmayınca, işçi sınıfının elde ettiği emeği koruyucu yasalar olmayınca bir gerçek haline gelir. Bugün Rusya'da tam da yukarıdaki eğilimin, köylüler ve işçiler üzerinde etkisini korkunç bir güçle dışavurduğunu görüyoruz".[61]

Metal işleme fabrikalarında çalışan işçiler, proletaryanın diğer kesimlerinden biraz daha iyi durumdaydı: Ücretleri, sanayinin tümünden daha yüksekti. Bu işçilerin çoğu topraktan tamamen kopmuş, gereksinim ve kültür düzeyleri daha yüksek işçiler oldukları için bu durum pekâlâ takdir edilebilir. Fabrika üretiminin ayrı ayrı dallarındaki ücret düzeyleri farklılıklar gösteriyordu. En göze batan farklılık, vasıflı ve vasıfsız işçilerin ücretleri arasındaydı – bu, geri, tarım ağırlıklı bir ülkede en canlı şekilde gözlenen olguydu.

Tesviyeciler, tornacılar, teknisyenler ve lokomotif mühendisleri, en ayrıcalıklı işçi grupları arasındaydı. "O günlerin hünerli işçileri –'zanaatçılar'– hiç eğitimi olmayan işçilere tepeden bakarlardı."[62] Bununla birlikte, Rusya'da hüküm süren ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullarda, İngiltere'deki gibi istikrarlı bir işçi aristokrasisi oluşamazdı. Lenin'in daha sonra yazdığı gibi, Rusya'da fabrika işçilerinin ve büro elemanlarının ayrıcalıklı tabakası çok seyrekti ve işçi aristokrasisinin işçi kitleleri üzerinde ciddi bir etkisi yoktu.[63]

Serflik kalıntıları ve otokrasinin zorbalığı hem köylülerin hem de proletaryanın üstüne kâbus gibi çökmüştü. Lenin'in sözleriyle, köylülerin zorluklarla dolu yaşamı, işçileri ayaklarından aşağı çekiyordu. 1890'lı yıllara kadar işçilerin çoğu, topraksızlık ve vergiler yüzünden köylerini terk edip iş aramaya giden eski köylüler ya da yarı köylülerdi (ufacık bir toprak parçasına sahip mevsimlik işçilerdi). Büyük (her biri 500'den fazla işçi çalıştıran) fabrikaların üçte ikisi kırsal yörelerde kurulmuştu ve işgücünü çevredeki köylerden temin ediyordu. Hüner sahibi ücretli işçilerin bile birçoğu toprakla bağını bir ölçüde koruyordu.[64]

Genellikle düşük okuryazarlık düzeyi, derine kök salmış dinsel önyargılar ve tüm zaaflarıyla, hatta gerici özellikleriyle köylü zihniyeti, reform sonrası dönemde proletaryanın büyük kısmını sımsıkı pençesinde tutmayı sürdürdü. İşçilerin çoğu, köylülerin iyi kalpli bir "Çar Baba"ya olan inancını hâlâ paylaşıyordu. Rusya proletaryasının 1905 devriminden önceki on yılda taşıdığı özellikleri betimlerken Lenin'in yazdığı gibi, sınıf mücadelesinin akışı içinde bu inancı zayıflamış olan on binlerce fabrika işçinin arkasında, "her türlü hakarete ve aşa-

61 V. İ. Lenin, "Partimizin Program Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 233-34.

62 A. S. Şapovalov, *Marksizm Yolunda. Devrimci Bir İşçinin Anıları*, Moskova-Leningrad, 1924, s. 5 (Rusça).

63 V. İ. Lenin, "Sosyalizm ve Savaş", *Toplu Yapıtlar*, C. 21, s. 319-20.

64 Bu, büyük ölçekli makine üretiminde çalışan işçiler için daha az geçerli bir durumdu; bunların yalnızca %14,1'i yazın tarımda çalışmak üzere ayrılıyordu (V. İ. Lenin, "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 3, s. 536). Bu oran, manifaktür tarzı fabrikalarda çok daha yüksekti (%30 ila %70'ti). Birçok fabrika işçisi tarlada çalışmak için işini bırakmıyordu ama köyde ailesinin bakıp ilgilendiği bir hane sahibi olmayı sürdürüyordu; bazılarıysa kendilerine ait araziyi kiraya veriyorlardı.

ğılamaya katlanarak ağır işlerde çalışan ve sömürülen, yine de hâlâ bu inancı yaşatabilen yüz binlerce, milyonlarca halk, proleter ve yarı proleter duruyordu".[65]

Ne var ki, bu aynı dönem, siyasal aydınlanmanın olağanüstü bir hızla yayılmasına da tanıklık etti. Sanayi kapitalizmi ilerledikçe, giderek artan sayıda işçi şehirlere, özellikle de büyük kentlere (St. Petersburg, Moskova, Riga, Kiev, Odesa, Harkov, Bakü vb. gibi kentlere) akın etti; donanımlı, doğma büyüme (ikinci ve üçüncü kuşak) işçilerin sayısal gücü durmaksızın arttı; bunlar toprakla olan bağlarını giderek kaybettiler. 19. yüzyılın sonuna doğru, okuryazar işçilerin oranında hayli büyük bir artış oldu (1897'de okuryazarlık oranı, erkek işçiler arasında %59, kadın işçiler arasındaysa %35'ti). Ateizm işçiler arasında çabucak yayıldı,[66] ileri proleterlerin gitgide daha çoğu büyük bir bilgi ve kültür açlığı çekiyor, militan devrimci faaliyet arıyordu.

Çok gelişmiş, kültürlü işçi devrimciler Rusya'da erkenden (1870'li yıllarda) ortaya çıktı. Georgi Plehanov, bizzat tanıdığı St. Petersburg'lu bir işçiyi örnek alarak bu işçi tipini şu sözcüklerle betimledi: "Yetenekleri epeyce sıradan olmasına karşın ender görülen bir bilgi susuzluğu çekiyordu ve bu bilgiyi kazanmak için hayret verici ölçüde gayretliydi. Her gün fabrikada 10-11 saat çalışıyor, eve ancak gece çökünce dönüyordu, ama her geçen gün gece yarısını epey geçinceye kadar kitaplara gömülüyordu. Yavaş okuyordu ve fark ettiğim üzere, okuduklarını kolay anlamıyordu, ama her ne bellediyse ona sıkıca sarılıyordu.... Tek masasının üstünde yığınla kitap bulunan ufacık bir odada bir öğrenci gibi yaşıyordu. Onu daha yakından tanıyınca, kafasına üşüşen teorik soruların çeşitliliği ve çokluğu karşısında hayrete kapıldım. Çocukken okumayı neredeyse hiç öğrenmemiş olan bu adamın ilgi duymadığı pek az şey vardı. Ekonomi politik, kimya, toplumsal sorunlar ve Darwin'in teorisi ona aynı ölçüde çekici geliyordu, onun ilgisini uyandırıyordu ve bu duruma bakılınca, zihinsel susuzluğunu birazcık olsun gidermesi sanki onlarca yıl alacak gibi görünüyordu."[67]

Bir başka tanığa daha kulak verelim, o da 1870'li-1880'li yılların devrimci Narodniklerinden G. A. Lopatin olsun. Şlisselburg [Oreşek] Kalesi hapishanesinde temas kurduğu devrimci işçilerin kültürel düzeyinden ve görüş enginliğinden etkilenen Lopatin, onlardan biri olan V. P. Pankratov'a, yabancı ülkelerde bile böyle işçilerle hiç karşılaşmadığını söylemişti. "Oralarda sosyalist işçiler tamamen farklı tipte insanlar. Birincisi ... özgürlük içinde yaşıyorlar ve örgütleri yasal olarak çalışıyor.... Ama onların herhangi birine, kendi anayurtlarından değil de Rusya'dan, Amerika'dan ya da başka herhangi bir ülkeden söz ederseniz, neredeyse hiçbir şeyi bilmediklerini anlarsınız. Ama Karpenko, Volnov ve Antonov (Lopatin'in tanıdığı işçiler –*yaz.*) bilgilerinin derinliğiyle ve düşüncelerinin enginliğiyle beni şaşırttılar. Sabahtan geceye kadar fabrikalar-

65 V. İ. Lenin, "Devrim Günleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, Progress Publishers, Moskova, 1965, s. 112.

66 M. M. Persits, *Rus İşçinin Tanrıtanımazlığı (1870-1905)*, Moskova, 1965 (Rusça).

67 G. V. Plehanov, *Yapıtlar*, C. III, Leningrad-Moskova, 1928, s. 131 (Rusça).

da çalışırken, Rusça ve yabancı dilde bu kadar çok yapıtı (yalnızca kurgu değil, bilimsel kitapları da) okumayı nasıl başardıklarına hayret ettim."[68]

İleri işçilerin siyasal bilincinin oluştuğu atmosfer, devrimci işçi İ. V. Babuşkin'in anılarında harika bir dille yansıtılıyor. Babuşkin'in başka şeylerle birlikte anlattığına göre, 1880'li yılların sonunda çıraklık yaptığı Kronstadt torpil atölyesinde işçiler, devrimcilerin başkentteki faaliyetleriyle ilgili haberleri ve söylentileri tartışıyorlardı. "Her şey hakkında, 'devlet suçu işleyenler' hakkında bile konuşuyorlardı. Bu sohbetlerin ne kadar ilgi çekici olduğunu anlatmak pek kolay değil."[69] Babuşkin'den öğrendiğimize göre, konuşmacı kim olursa olsun, herkes can kulağıyla dinliyordu: Her an bir polis ya da yönetimden biri çıkıp gelebilirdi. Bu atmosfer, "patronlar"a, genel olarak zenginlere duyulan nefreti biliyordu. En başta gençler olmak üzere, daha gelişkin, okuryazar işçiler, gündelik yaşamın miskinliğinden ve tekdüzeliğinden kurtulmaya, aydınlarla, kendilerine kitap (yasaklanmış olanlar da dâhil) sağlayabilecek, sorularına yanıt verebilecek, nasıl eyleme geçileceğini öğretebilecek kişilerle temas kurmaya çalışıyorlardı. "Yasaklanmış çeşitli yayınlar hakkında daha çok bilgi edinerek, devrimci inanca sahip kişilerle tanışarak, yoldaşlarla aynı konular hakkında konuşarak, yaşamın tüm manzarasını değiştirmeye yönelik ama yakından bakılınca eleştirilmeye bile değmez her türden planlar yaparak, sürekli heyecan içinde yaşadık,"[70] diye yazıyordu Babuşkin.

Marksizmle tanışma, ileri işçilerin entelektüel gelişiminde doruk noktasıydı. "Marksizm," diye yazıyordu A. S. Şapovalov, "kafamdaki her şeyi altüst etti. Sıkıntı verici çaresizliğin yerini umut aldı."[71] İleri işçiler, kendi deneyimleriyle ve Marksist eserleri okuyarak, proletaryanın sınıfsal örgütlenmeye ihtiyaç duyduğunu ve siyasal hakları için, özgürlükleri için, sosyalizm için dövüşmesi gerektiğini gitgide daha iyi anlar hale geldiler. Sormovo'da çalışan işçi P. A. Zalomov (Maksim Gorki'nin *Ana* adlı romanındaki başkişilerden biri olan Pavel Vlasov'a prototip olarak aldığı işçi), mahkemede yaptığı (1901) ve *İskra*'da yayınlanan bir konuşmada şöyle diyordu: "... İşçi sınıfları yorulmak bilmeden mücadele eden ve şimdi bizim içinde bulunduğumuz durumdan kendilerini çıkaran başka ulusların tarihini öğrendikçe, bizim de böyle bir mücadele yürütebileceğimiz düşüncesine vardım. Hiç değilse uzak gelecekte cahil emekçi kitlelerin ekonomik ve manevi düzeyini yükseltmenin mümkün olacağı umudu, bana büyük güç verdi. Mücadelenin işçiler için zor olacağını, işçilerin ve köylülerin zorla içinde tutuldukları koyu cehalet karanlığıyla savaşmanın zor olacağını, çok, pek çok kayıp vereceğimizi anladım."[72]

---

68 *İşçilerin Kendi Ağızlarından Rusya'da İşçi Sınıfı Hareketi*, Moskova, 1933, s. 106 (Rusça).

69 *İvan Vasilyeviç Babuşkin'in Anıları*, Moskova, 1955, s. 16-17 (Rusça).

70 *A.y.*, s. 28.

71 A. S. Şapovalov, *Marksizm Yolunda*, s. VIII.

72 P. A. Zalomov, *Anılar*, Gorki, 1947, s. 4 (Rusça).

Marx, 1870'te Flerovski'nin *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu* kitabını okuduktan sonra, Rusya'da bir toplumsal devrimin kaçınılmaz olduğuna iyice ikna oldu.[73] Bununla birlikte, Rusya'nın işçi sınıfı o zaman büyük bir güç değildi; durum 30 yıl sonra kökten değişti. Ülkede toplumsal çelişkiler patlama noktasına ulaştı. Sanayi proletaryasının kırsalla olan bağı hâlâ kuvvetliydi ve bu hem şehirlerde hem de taşrada toplumsal faaliyetin artmasına katkıda bulundu. Otokrasinin kendini içinde bulduğu kriz durumu, devrimci duygunun ve sosyalist görüşlerin emekçi kitleler arasında yayılmasına, proletaryanın yaklaşan devrimde önderliği üstlenmesine elverişli koşulları yarattı.

Japonya. Japon proletaryası, karmaşık ve benzersiz şartlarda ortaya çıktı. 1870'li-1880'li yıllarda ülke, esas olarak ilk birikim dönemi denilebilecek bir dönem geçirdi. Meiji devrimi (1868), kapitalizmin gelişmesinin yolunu açtı ama feodal çağdan miras kalmış geleneksel kurumları ve uygulamaları ortadan kaldırmadı. Bunlar, sanayi kapitalizminin bağımlı olduğu ekonomi dışı zor sisteminin temelini sağladı. En başta silah ve mühimmat tesisleri olmak üzere, devletçe işletilen girişimler, 1880'li yılların başına kadar büyük ölçekli sanayide ağır basıyordu. Gerici yarı feodal bürokrasiyi ve şovenist samurayları temsil eden monarşi, Japonya'yı askerî açıdan güçlendirmeyi ve bir dış yayılma programı uygulamayı hedefleyerek sanayinin gelişmesini teşvik etti.

İşçi sınıfı en başta eski zanaatçılardan, atölye çıraklarından, manifaktür işçileri ve topraksız köylülerden doğdu. Fabrikalara ucuz işgücü sağlamanın yaygın yollarından biri, köylü çocuklarını satın almaktı. Kızlar için 8-10 yıllığına sözleşme yapılıyordu ve sonra bunlar çoğunlukla yarı malul halde köylerine dönüyorlardı.[74]

Erken kapitalist üretim biçimlerinin başat durumda olması, işçi sınıfının yapısal ayırıcı özelliklerini belirledi: Görece küçük sayısal güç ve fabrikalarda akışkanlık, manifaktür ve ev tipi sanayi işçilerinin oldukça yüksek oranda olması, özellikle eğirme ve dokuma sanayilerinde kadın işçi oranının aşırı yüksek (çoğu kez 14 yaşına kadar işgücünün %75'ini bulan oranda) olması.

Yarı feodal sömürü biçimlerinin inatla sürmesi, çalışma koşullarını belirledi. Sözleşmeyle bağlanan kadın tekstil işçileri çoğunlukla fabrika arazisindeki barakalarda yaşıyorlardı. İşveren, bu çocukları satın alırken ebeveynlerine yaptığı peşin ödemeyi kapatmak için, baraka kullanımı için, zorunlu "tasarruf" için, para cezaları için vb. onların cüzi ücretlerinden bir miktar kesinti yapıyordu. Bazı tekstil fabrikalarında, küçükler, hiçbir ücret almaksızın 5 ila 7 yıl "çırak" olarak çalışıyorlardı.

Fabrika mevzuatı diye bir şey yoktu. Tatil, izin yoktu: Bir yılda yalnızca üç ya da dört gün çalışılmıyordu. Sanayide keyfî muamele ve kanunsuzluk ege-

73 Karl Marx, Friedrich Engels, *Yapıtlar*, 2. Rusça basım, C. 32, s. 549.

74 *Japonya'nın Modern Tarihi Üzerine Denemeler (1640-1917)*, Moskova, 1958, s. 292 (Rusça).

mendi. Bir işletmenin sahibi, il valisinin izniyle bedensel ceza verebiliyordu. Sözgelişi, o yılların Japon gazeteleri, Kyuşu Adası'nda madencilerin, madenlerden kaçmaya kalkıştıkları için ellerinden tavana asıldıkları haberini veriyordu. Bir ipekli dokuma tesisinde kadın işçiler, görevlerinde en önemsiz savsama karşılığında bile, çıplak olarak barakalardan dışarıya çıkarılıp saatlerce karda ayakta bekletiliyordu.[75]

Avrupa'daki işçi sınıfı hareketine ilişkin fikirler, sendikacılık, ütopyacı sosyalizm ve anarşizm dâhil, 19. yüzyılın son on yıllarında Japonya'ya yoğun olarak sızmaya başladı. Özellikle, Rusya'daki devrimci hareketle ilgili haberler, Japon toplumunu hissedilir ölçüde etkiledi. "'Komünizm', 'sosyalizm', 'komünist' ve 'sosyalist parti' gibi sözcükler gazetelerde ve dergilerde görülür oldu. Vera Zasuliç'in Trepov'a (Rusya'nın polis şefine –*İngilizce ed.*) suikast girişimi ve Rus devrimcilerin kahramanca mücadelesi, Japonya'da geniş yankı yaratmıştı. 1881'de *Avrupa'nın Kadın Kahramanları* adlı kitap yayınlandı; bunu 1882'de *Rusya'dan Heyecanlı Bir Haber: Yiğit Bir Kadın Suikastçı* izledi. Aynı yıl, Marx'ın, Kropotkin'in ve Bakunin'in adlarının geçtiği *Rus Nihilist Partisi'nin Konumu* yayınlandı. Bir yıl sonra, Stepnyak'ın *Yeraltı Rusya'sı* kitabı çevrildi. *Ağlayan Deccal* adıyla gizlice yayınlandı; çevirmeni Muryu Miyazaki hapse atıldı."[76]

İDEOLOJİK VE SİYASAL MÜCADELENİN ODAĞINDA

Özgül koşullardaki tüm farklılıklar bir yana, sömürüye dayalı toplumun kendinden kaynaklanan ortak engeller ve zorluklar, her yerde proletaryanın sınıf bilincinin gelişimine köstek oldu. Bu toplumun manevi atmosferi, egemen sınıfların başat ideolojik ve siyasal etkisiyle oluşmuştu; o sınıflar maddi üretim araçlarının sahibiydi ve manevi etkileri, en önemlisi de iktidarı elinde tutuyordu. Devrimci proleter ideolojisi, yani bilimsel sosyalizm, işçilerin zihinlerine ulaşma yolunda yalnızca kitle bilincinin tutuculuğundan ve uyumculuğundan gelen direnişle değil, devletin, burjuva ve burjuva-toprak sahibi partilerin ve kilisenin temsil ettiği egemen çevrelerden gelen güçlü direnişle de karşılaştı.

Dinsel bilinç, farklı ülkelerde ve farklı toplumsal tabakalarda birbirine benzemeyen biçimler ve boyutlar almasına karşın, tutuculuğun ve uyumculuğun ana payandalarından biri olmayı sürdürdü. Dine yönelik en güçlü eğilim, küçük burjuvazi ve işçi aristokrasisi arasında gözlendi. Protestanlığın ağır bastığı yerlerde, işçi aristokrasisinin toplumsal psikolojisi, büyük ölçüde, Hıristiyan değerleri olarak mesleki ödeve, çalışkanlığa, disipline ve tutumluluğa yaptığı vurguyla Protestan ahlakının etkisini yansıtıyordu.

75 A. Petrov, *Japonya'da Emek Sorunu*, St. Petersburg, 1912, s. 97, 169, 170 (Rusça).

76 Sen Katayama, *Makaleler ve Anılar*, Moskova, 1959, s. 256 (Rusça çeviri).

Katolik, Ortodoks ve çeşitli Protestan kiliseleri, her biri kendine özgü biçimde, yeni duruma uyum sağlamaya ve işçileri etkilemek için yeni yollar geliştirmeye uğraştı. Katolik Kilisesi son derecede etkili çalıştı: Din adamlarını, "toplumsal huzur"u korumak için işçiler arasında daha faal propaganda yapmaya yönlendirdi ve gerici siyasal Katoliklik ideolojisini şekillendirdi. Ayrıca, dinsel liberalizmin (modernizmin) yaygınlaştığına ve yeni Hıristiyan sosyalizmi okullarının ortaya çıktığına da işaret etmek gerekir.[77]

Rusya'da Ortodoks Kilisesi, devrimci harekete karşı otokrasinin başlıca silahlarından biriydi. Kutsal Sinod'un baş yöneticisi Konstantin Pobedonostsev, kilise okulları sistemini genişletme ve alkole karşı dernekler kurma projesini başlattı; din adamları bu kurumları işçiler arasında dinsel propaganda yapmak ve çara bağlılık duygusunu pekiştirmek için kullandılar. Bu çabalar, Rus sanayicilerden koşulsuz destek gördü.

Dolayısıyla, din, proleter sosyalizmine karşı önemli bir ideolojik silahtı. Kilise, devlet otoritesiyle, laik burjuva partileriyle siyasal çatışmalardan bile çıkar elde etti. 1870'lerde Bismarck hükümetinin Katoliklere yönelik baskıları, Almanya'da Katolik Kilisesi'nin işçiler üzerinde etkisini artırmasına olanak sağladı. Aşağı yukarı aynı dönemde, Britanya'da burjuva radikaller, başat durumdaki Anglikan Kilisesi'nin tüm okulları tamamen kendi denetimine alma isteğine karşı bir kampanya başlattılar. Bu kampanya, ilerici bir slogan olan vicdan özgürlüğü sloganıyla yürütüldü, ama sonunda resmî kiliseyle çeşitli muhalif tarikatlar arasındaki çatışmayı, emekçi kitlelerin bir kesiminin de sürüklendiği bir çatışmayı şiddetlendirdi. Fransa'da radikaller şu öfkeli sloganla harekete geçtiler: "Ruhbancılık – işte düşman." Bu hareket, ruhban-monarşi gericiliğini hedef almasına rağmen, ruhban zümresine yeni bir silah verdi ve onlar da hiç zaman yitirmeden, dinin korunması çağrısı yapan bir karşı sloganla kitleler üzerindeki etkilerini pekiştirmek için bu silahı kullandılar.

Yine de kapitalizm geliştikçe kaçınılmaz olarak dinsel bilinci zayıflattı. "Tanrı'nın iradesi"ne boyun eğmeyi ve Hıristiyanın komşusunu sevmesini öğütleyen vaazlar, para ve kâr dünyasında hüküm süren ahlak anlayışıyla, toplumdaki seçkinlerin lüks yaşamıyla ve yetkililerin zalimliğiyle açıkça çatışıyordu. Doğa bilimlerinde atılan çığır açıcı adımlar, özellikle de Darwin'in büyük buluşları, demokrat aydınların fabrika işçileri arasında yaydıkları ateizmin geniş kabul görmesine yol açtı. Elbette, Hıristiyan ahlakı ve ilkeleri, laikleşmiş biçimde de etkili olmayı sürdürdü. Ama bu, işçilerin grev yapmalarına ya da sosyalistlere oy vermelerine engel olmadı.

Burjuvazi, insanları ideolojik olarak etkilemenin daha etkili ve daha modern yollarını bulmak zorundaydı. Kitlelerin eğitim düzeyi yükseliyordu. Artık okuryazar genç işçilerin oluşturduğu yükselen bir kuşak vardı, siyasal

77 *Rus Tarihinde Din ve Kilise (Rusya'da Ortodoks Kilisesi Hakkında Sovyet Tarihçilerinin Görüşleri)*, Moskova, 1975, s. 212 (Rusça).

bir konuşmayı yalnızca dinleme ve anlama yeteneğine sahip olmakla kalmayıp, karmaşık toplumsal ve siyasal sorunların tartışılmasına katılma yeteneğine da sahip bir kuşak vardı. Bunlarla yalnızca dinsel ya da ahlaki vaazların diliyle konuşulamazdı. Daha akılcı tezler sunulmalıydı. 19. yüzyılın son otuz yılında, burjuva ve küçük burjuva toplumsal reformculuğunu savunan yeni okullar ortaya çıktı ve yayıldı: ABD'de Henry George'un tarımsal sosyalizmi, Almanya'da kürsü sosyalizmi (*Katheder-Sozialismus*), Britanya'da Fabian sosyalizmi ve toplumsal radikalizm, Rusya'da "yasal Marksizm". Devrimci Marksizmi hedef alan bu okullar, liberal burjuva çevrelerce desteklendi ve işçilerin bir kesimi arasında biraz etkili oldu. Çoğu kez kiliseyle ve hükümetle doğrudan temasta olan burjuva liderler, işçiler üzerindeki etkilerini sürdürme ve onların beyinlerini yıkama çabalarını hızlandırdılar, bu amaçla eğitim cemiyetleri, kulüpler ve başka örgütler kurdular.

Bazı ülkelerde, proletaryanın sınıf bilincinin gelişmesini durdurma çabasının bir parçası olarak oy hakkı genişletildi. İşçilerin oyunu almak ve sosyalistlerin etkisini sınırlamak için, burjuva partileri, genelde siyasal açıdan olgunlaşmamış insanları, birçok işçinin anlayamadığı sloganlarla, siyasal programlarla ve ideolojik modellerle bombardımana tuttu. Liberal, hele de radikal burjuva partileri (Almanya'da İlerlemeciler, Fransa'da radikaller, Britanya'da liberal sol kanat), işçilerin oyunu kapmak için özellikle yoğun çaba harcadı.

Burjuvazi, işçi kitlelerini etkilemenin başka yollarını kullanmayı yavaş yavaş öğrendi. Kapitalist toplumun manevi yaşamında daha sonra "kitle kültürü" adıyla bilinecek akım bu dönemde ortaya çıktı. Kitlelerin manevi susuzluğunu, her gün suç olaylarını ve "yüksek sosyete" hayatını aktaran adi bir gazetecilikle, ikinci sınıf edebiyatla, heyecanlı spor haberleriyle ve ilkel seksle gidermeye yönelik girişimlerde bulunuldu. Kaba beğenilere yönelten, boş zamanın düşüncesizce harcanmasını özendiren, heyecan arayışını kamçılayan, acımasızlığı ve şiddeti besleyen tutumların pazarlanması yaygınlaştı. Burjuvazi, "manipüle edilmiş antikültür" yoluyla, işçilerin ya da en azından geri kesiminin, manevi köleliğini sürdürmeye ve sınıf bilinci kazanmalarını önlemeye çalıştı.

İdeolojik olarak işçi sınıfının beyninin yıkanmasında milliyetçilik çok gözdeydi. Burjuva ulusların ve bütünleşmiş ulus devletlerin oluşumu ulusal bilinci uyarırken, ulusal önyargıları (kendi ulusunun benzersiz ve üstün olduğunu savunan, başka halkları küçük gören anlayışları) da besledi. Milliyetçi ve şovenist propaganda, uluslararası ilişkilerde de elverişli bir ortam buldu. Dünyanın nihai paylaşımı ve sömürge savaşları, zehir saçan şovenist kampanyalarla ve iyice yoğunlaşan ırkçı propagandayla birlikte yürütüldü. Fransız-Alman sınırında sık sık verilen "savaş alarmları", Fransa'da Alman düşmanı ve Almanya'da Fransız düşmanı duyguları kışkırtmak için şovenistlerce çok kullanılan gerilimli bir ortam yarattı. "Dış düşman"a karşı ulusal birlik sloganı, proleter enternasyonalizminin karşısına koyuluyordu.

Lenin, 19. yüzyılın son otuz yılını görece barışçıl bir dönem diye niteledi, ama "barışçıl" sözcüğünü parantez içinde kullandı. Çok çetin devrimci savaşların yaşandığı önceki dönemle karşılaştırılınca barışçıldı.

O dönemde sınıf kavgaları da durmaksızın ivme kazandı. İşçi sorunu siyasal yaşamın odağına yerleştirildi, hatta burjuva partileri ve ideologları arasındaki mücadele bile, büyük ölçüde, proletaryayı "dizginleme" yöntemleri ve işçi sınıfı hareketine karşı kullanılacak taktikler sorunu üzerinden yürütüldü.

İşçi kitlelerinin en başta dolaysız yaşamsal çıkarları için, yani ücret indirimlerine karşı, daha yüksek ücret için, daha kısa iş günü için, iş güvenliği için vb. dövüştüklerini söylemeye gerek bile yok. Çoğu hâlâ hareketin nihai amaçlarını anlamaktan çok uzaktı. Günlük mücadelede bazı ilerlemeler kaydedildi ve bunlar çelişkili sonuçlar verdi. Bir yandan reformcu yanılsamalara yol açtı, temel değişikliklerin kapitalist sistem çerçevesinde gerçekleştirilebileceği umudunu doğurdu. Elbette bu, işçi sınıfının daha geniş kesimlerinde de karşılık bulmasına karşın, çoğunlukla işçi aristokrasisinin kanısıydı. "Alt tabakalar"dan işçilerin inancına göre, hünerli işçiler katlanılabilir bir yaşantı elde etmeyi başardıkları için, kendileri de durumlarında düzelme olacağını umabilirlerdi. Cahilce bilinç düzeyindeki reformculuğun, uzlaşmacılığın ve oportünizmin altında bu umut yatıyordu.

Ama proletaryanın kaydettiği toplumsal ve siyasal ilerlemelerin başta gelen sonucu, başka bir şeyde yatıyordu. Her yeni ilerleme, işçi sınıfının özgelişimini güçlendirdi, ona daha geniş bir kültürel ve siyasal bakış açısı verdi. İşçiler, asgari düzeyde olsa bile, boş zaman kazandılar ve böylelikle, örgütlerinin çalışmalarına katılma, okuyup öğrenme ya da en basiti, yalnızca gündelik ekmeklerini değil, geleceği (hem kendilerinin hem çocuklarının geleceğini) de düşünme fırsatına kavuştular. Sosyalist bilinci benimseyip geliştirebilmenin tek yolu buydu.

İşçilerin mücadeleye katılması, belirleyici faktördü. Mücadele, örgütlenmeyi, disiplini, yardımlaşmayı, dayanışmayı gerekli kıldı ve bu nitelikleri besleyerek, işçi sınıfının profesyonel örgütlerini ve siyasal partilerini ortaya çıkardı.

İşçi sınıfı hareketi, kitlelerin kendi deneyimlerini ve mücadelenin amaçlarını, görevlerini anlamalarına yardım eden kendi ideologlarını ve önderlerini yarattı. Hareketin önderleri de kitleleri örgütlemeyi öğrendiler, siyaset sanatını iyice belleddiler ve düşman kampındaki çelişkileri kullanma becerisi kazandılar. Mücadele, çeşitli düzeylerdeki önderleri öne çıkardı. Bunlar, Lenin'in daha sonra proleter partilerin çekirdeği olarak gördüğü işçi aydınlardı.

Daha o yıllarda, proletarya sözcülerinin yüksek ahlakı, proleter olmayan emekçi halk kitlelerini çekti. Bunu, hiç de azımsanamayacak bir ölçüde, işçi sınıfı hareketinin toplumun manevi atmosferi üzerinde artan etkisi sağladı. Sınıf mücadelesinin akışı içinde, enternasyonalist nitelikli proleter, sosyalist kültür unsurları ortaya çıktı ve her ulusal kültürün içine işledi. Hakkında proletarya-

nın kendine ait bir görüşünün olmadığı toplumsal bilinç alanları ve felsefi, ahlaki, etik, sosyolojik, estetik problemler sürekli azaldı. Marx ve Engels'in izinden gidenlerin birçoğu proleter kültürünü etkin olarak ilerletiyordu. Georgi Plehanov, Paul Lafargue, Franz Mehring, August Bebel, Clara Zetkin ve başkaları tarafından tarih, felsefe, edebiyat eleştirisi, dilbilim ve pedagoji alanlarında yazılan yapıtlar, insanlığın manevi yaşamında proleter kültürünün saygınlığını ve rolünü büyük ölçüde güçlendirdi.

O dönemde işçi sınıfı ilk profesyonel yazarlarını ve bestecilerini yarattı. İşçiler birer yazar olarak (önce işçi basınına yazılar yazarak, sonra da kendi yaşamlarını, duygularını ve düşüncelerini dile getirdikleri özyaşamöyküsel anlatılar kaleme alarak) öne çıkmaya başladılar. İşçilerin yazdıkları ilk özyaşamöyküleri, yeni, proleter, sosyalist bireyin oluşmasını, ileri işçilerin toplumsal koşulları değiştirme uğraşlarını, insana yaraşır daha iyi bir gelecekle ilgili kanılarını, bilimin, edebiyatın, sanatın kazanımlarını özümseme ve kafa emeğiyle kol emeği arasındaki boşluğu kapatma arzularını yansıtıyordu.[78]

Egemen sınıfların manevi yaşamı etkileme olanakları elbette kıyas bile edilemeyecek kadar büyüktü: Yükseköğretimde neredeyse tam tekel, kilisenin propaganda aygıtı, burjuva aydınların hizmetleri, okulların, yayınevlerinin vb. denetimi. Ama bu dönemde polisin diktiği engellere ve kaynak kıtlığına rağmen, işçi sınıfı da sosyalist ve demokratik kültürün gelişmesi için kendi kaldıraçlarını yarattı: Teorik yayınlar dâhil yaygın bir işçi basını, (az sayıda olsa bile) matbaalar, eğitim kurumları, kütüphaneler, kulüpler, koro dernekleri, spor kuruluşları ve (Almanya'da) bir işçi tiyatrosu. İşçi örgütlerinin kültür ve eğitim faaliyetleri sürekli yaygınlaştı. Bu faaliyetler, proletaryanın sınıf bilinçli kesiminin kültürel ilerlemesini teşvik ederken ve insanlığın kültürel zenginliğine erişmesine olanak sağlarken, başka emekçi halk kesimlerinin gözünde proletaryanın saygınlığını da yükseltti ve işçi sınıfının duruşunun bir kısım demokratik aydın tarafından benimsenmesini de hızlandırdı.

DÜNYA PROLETARYASI

Kapitalizm gelişip yayıldıkça, uluslararası işçi sınıfının coğrafi çerçevesi hızla genişleyerek gitgide daha çok ülkeyi kucakladı. Avrupa ve ABD sermayesinin dışa yayılmasıyla, kapitalizmin "sınır bölgesi"nde oluşumu ivme kazandı. Kanada'da, Avustralya'da, Yeni Zelanda'da sanayi proletaryası oluştu; Latin Amerika'da, Kuzey ve Güney Afrika'da, Hindistan'da ve bazı başka Asya ülkelerinde de sanayi proletaryası ortaya çıktı.

78 Almanya'da 20. yüzyıl başında yayınlanan şu anılar birer örnektir: C. Fischer, *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen eines Arbeiters*, Leipzig, 1903; M. W. Th. Bromme, *Lebensgeschichte eines modernen Fabrikarbeiters*, Jena-Leipzig, 1905 (2. basım Frankfurt/Main, 1971); A. Popp, *Die Jugendgeschichte einer Arbeiterin von ihr selbst erzählt*, Münih, 1909; F. Rehbein, *Das Leben eines Landarbeiters*, Jena, 1911; U. Münchow, *Frühe deutsche Arbeiterautobiographien*, Berlin, 1973.

Marx ve Engels'in ilk önce teorik bir önerme olarak kullandıkları "dünya proletaryası" kavramı, 19. yüzyılın son on yılları ila 20. yüzyılın ilk yıllarını kapsayan dönemde giderek somut bir içerik kazandı ve gerçek oldu. Dahası, tarihsel bir olgu olarak proletaryanın gelişmesine çelişkili eğilimler damga vurdu.

Tekel öncesi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçiş, ücretli emeğin uluslararası bir nitelik kazanmasını hızlandırdı. Bu, en çok, dışarıya emek göçünün artmasında gözlendi. Avrupa'dan giderek artan göçmen akını, 20. yüzyılın ilk yıllarında doruğa ulaştı: 1901-1910 arası dönemde 12 milyon kadar insan Avrupa'dan başka kıtalara göç etti. Bu yalnızca ABD proletaryasının oluşumunu değil, Kanada'da, Avustralya'da, Yeni Zelanda'da, Latin Amerika ülkelerinde (Arjantin'de, Brezilya'da, Şili'de ve diğerlerinde), Kuzey ve Güney Afrika'da işçi sınıfının oluşumunu da etkileyen başlıca faktörlerden biriydi.

Eş zamanlı olarak başka bir dış göç dalgası daha yaşandı. 19. yüzyıl sona ererken, önde gelen Batı Avrupa ülkelerinin kendileri, daha az gelişmiş ülkelerden emek ithal etmeye başladı. 1907'de, Alman sanayisinde ve tarımında, çoğu Avusturya-Macaristan'dan, İtalya'dan ve Rusya'nın batı eyaletlerinden olmak üzere, 700.000 kadar göçmen işçi çalışıyordu. Daha önce birçok kez Avrupa anakarasından yabancı işçi getirtmiş olan Britanya, imparatorluk topraklarından (Hindistan'dan, Antiller'den) ucuz emek ithal etmeye başladı. Fransa'ya gittikçe büyüyen bir yabancı (İtalyan, Belçikalı, Polonyalı) işçi akını oluştu; Fransız sömürgelerindense, daha sonra, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Fransa'ya kitlesel bir işçi akını meydana geldi.

Dışarıya emek göçündeki bu artış, eninde sonunda ilerici bir tarihsel öneme sahipti. "Yüz binlerce işçi," diye yazıyordu Lenin, "böylelikle yüzlerce, binlerce kilometre dolaşır. İleri kapitalizm onları zorla sürükleyip yörüngesine sokar, yaşadıkları taşradan çekip koparır, dünya ölçeğindeki tarihsel hareketin birer katılımcısı yapar ve güçlü, birleşik, uluslararası fabrika sahipleri sınıfıyla karşı karşıya getirir."[79] Kapitalizm, yerel yaşayışın miskinliğini ve geriliğini kırarak, farklı ülkelerden işçileri aynı fabrikada bir araya getirerek, ulusal bölünmeleri ve önyargıları yıkmanın, dünyanın sınıf bilinçli işçilerini birleştirmenin, proleter enternasyonalizmini güçlendirip geliştirmenin ekonomik koşullarını yarattı.

Ama aynı zamanda da dünya emek pazarı, farklı uluslardan ücretli işçiler arasında rekabetin, yani tekil ülkelerde ve tüm kapitalist dünya pazarında gözlenecek olan bir rekabetin yaşandığı, işçilerin birbirleriyle yarıştıkları daha geniş bir arenaydı. Kapitalist üretim biçiminin tüm dünyaya yayılması, bu koşullar altında kaçınılmaz olarak, emek gücünün niteliğinde, verimliliğinde, sö-

79 V. İ. Lenin, "Kapitalizm ve Dışarıya İşçi Göçü", *Toplu Yapıtlar*, C. 19, Progress Publishers, Moskova, 1968, s. 454.

mürünün mutlak ve göreli boyutunda, ücretlerde, işçilerin yaşam standardında daha büyük farklılıkların ortaya çıkmasına yol açtı. En gelişmiş kapitalist ülkelerin sanayi üzerinde tekel kurmaları ve dünya pazarının, uluslararası iletişim araçlarının çoğunu tekellerine almaları, bu farklılıkları pekiştirdi, hatta derinleştirdi.

Arjantin'de Buenos Aires, Hindistan'da Bombay, Çin'de Şangay ve başka büyük liman kentleri, Latin Amerika'da ve Asya ile Afrika'nın sömürge ve bağımlı ülkelerinde sanayi proletaryasının oluştuğu ana merkezlerdi. Kapitalist dünyanın varoşlarında proletaryanın durumunu, yapısını ve gelişim düzeyini, ilgili ülkelerin sosyoekonomik geriliği, en son kapitalizm biçimleriyle kapitalizm öncesi ilişkilerin iç içe geçişi, emperyalizmin sömürge ve bağımlı ülke ekonomilerine dayattığı tek yanlı gelişim belirledi. Buralarda ücretli emeğin çekirdeğini, demiryolu işçileri, madenciler, liman işçileri, plantasyon emekçileri vb. oluşturuyordu. Erken sanayi kapitalizminin en berbat özellikleri, en köhne bağımlılık biçimleriyle, sömürgeci, emperyalist zulümle birleşip katmerlenerek, bu halkların yaşam ve çalışma koşullarında yeniden üretildi.[80]

Emperyalizm, ulusların ezenler ve ezilenler olarak bölünmesini ifade ediyordu. Sırasıyla birinci ve ikinci kategoride yer alan işçilerin durumundaki temel farklılıklar bu yüzdendi.[81] İngiliz İmparatorluğu'nda, sömürgeler "kazanmış" büyüklü küçüklü başka Avrupa ülkelerinin (Fransa'nın, Almanya'nın, Hollanda'nın, Belçika'nın vb.) emperyalist sistemlerinde, ezilen ulusal azınlıkların sayıca ağırlıkta olduğu Rusya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük çokuluslu devletlerde durum böyleydi.

Emperyalist boyunduruk, gelişmiş ülkelerin aksine ulusal kimliğin henüz oluşmaya başlamadığı ya da ilk oluşum aşamasında bulunduğu, ortak bir ulusal dilin bile şekillenmediği yerlerde de ücretli emeğin ortaya çıkışını hızlandırdı. Çeşitli etnik kökenlere, farklı ırklara mensup bir işçi sınıfının olduğu bölgeler ve ülkeler gitgide çoğaldı.

Dünya proletaryasını oluşturan çeşitli kesimlerin içinde bulunduğu somut koşulların çeşitliliği, işçi sınıfı hareketini etkiledi. Marx daha 1869'da buna dikkat çekti. Şöyle yazıyordu: "Aynı ülkedeki farklı işçi kesimlerinin ve farklı ülkelerdeki işçi sınıfının ulaştığı gelişim aşamasının büyük değişkenlik göstermesi kaçınılmaz olduğundan, somut hareket zorunlu olarak çok çeşitli teorik biçimlerde kendini ifade eder."[82] Lenin, şu sözleriyle, neredeyse 40 yıl sonra bunu pekiştirdi: "Proletaryanın uluslararası devrimci hareketi, farklı ülkelerde eşit şekilde ve özdeş biçimlerde gelişmez, gelişemez. Her faaliyet alanında her

80 Latin Amerika'da, Asya'da ve Afrika'da proletaryanın oluşması Bölüm 9'da inceleniyor.

81 Bu konu şurada irdeleniyor: V. İ. Lenin, "Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm", *Toplu Yapıtlar*, C. 23, Progress Publishers, Moskova, 1964, s. 55, 56.

82 "Marx'tan Engels'e, 5 Mart 1869", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 207.

fırsattan tam olarak, her yönüyle yararlanmak ancak çeşitli ülkelerdeki işçilerin sınıf mücadelesi sonucunda mümkün olur. Her ülke, kendi değerli ve özgül nitelikleriyle ortak davaya katkıda bulunur."[83]

Uluslararası işçi sınıfının ayrı ayrı bileşenlerinin yetersizlikleri ve zayıflıkları ancak işçilerin ulusal ve uluslararası ölçekte örgütlenmesiyle, devrimci proleter öncünün o ereğe yönelik azimli çalışmalarıyla ve sürekli yeni deneyimler üreten gündelik pratik mücadelelerle aşılabilirdi ve öyle aşıldı.

83 V. İ. Leni , "Dünya Siyasetindeki Yanıcı Madde", *Toplu Yapıtlar*, C. 15, s. 187.

KISIM II

İLK PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ DENEYİMİ VE DÜNYA İŞÇİ SINIFI HAREKETİ AÇISINDAN ÖNEMİ

BÖLÜM 3

PARİS KOMÜNÜ

19. yüzyılda üç dramatik olay, uluslararası proletaryanın bir sınıf olarak uluslararası sahnede yerini almasının belirteci oldu: Proletaryanın bilimsel teorisi olarak Marksizmin doğuşu (1840'ların ortası), ilk büyük uluslararası proleter örgütü olan Birinci Enternasyonal'in 1864'te kurulması ve ilk proleter devrimi, Paris Komünü (1871).

Komün –"19. yüzyıldaki büyük proleter hareketinin şahane bir örneği"[1]– 1850'lerde Avrupa'yı saran gericiliğin ardından yükselen yeni devrimci dalganın tepe noktasıydı. İlk dünya ekonomik krizinin (1857) etkileri, o yıllardaki kapitalist dünyanın merkezinde ve tüm çevresinde geniş halk kesimlerini yeniden ayağa kaldırdı. O zamanlar Avrupa'daki yaşamın gündemine oturan sorunlar, temel olarak, 1848-1849 burjuva demokratik devrimlerinin tamamlanmamış olmasıyla bağlantılıydı. Durum, kapitalizmin serbest gelişmesine ayak bağı olan ve Orta Avrupa'da burjuva ulus devletlerin kurulmasını güçleştiren feodalizm kalıntılarının kökünden sökülüp atılmasını gerektiriyordu. Bu sorunlara köklü bir çözüm getirilmesi, şehirde ve köyde yaşayan geniş emekçi halk kesimlerinin, en çok da sınıfsal örgütlenmesi için birleşik ulus devletlerde demokratik haklar ve özgürlükler kazanması birinci derecede önem taşıyan işçilerin çıkarınaydı.

Liberal burjuvazi devrimci halka bel bağlamayı, yayılan işçi sınıfı hareketine dayanmayı göze alamayıp, feodal-monarşik çevrelerle uzlaşma arayışına girdi. Büyük demokratik talepleri (özellikle, cumhuriyet kurulması talebini), hatta önceden kazanmış olduğu siyasal ayrıcalıklardan bazılarını (sözgelişi, devlet bütçesinin denetlenmesini) feda etme pahasına, kendi dar sınıfsal çıkarlarını doyurmaya uğraşıyordu. 1859 İtalya Savaşı (Avrupa'nın diplomatik onayını alan III. Napolyon'un İtalya'daki halk devrimine müdahalesi), Danimarka'ya (1864), Avusturya'ya (1866) ve Fransa'ya (1870) karşı Prusya savaşları (Alman devletlerinin Prusya bayrağı altında birleşmesinin tamamlanması) gibi olayların özgül niteliğini, kitleleri işe karıştırmaksızın "yukarıdan" bir burjuva devrimi gerçekleştirme çabası belirledi. 1860'lı yıllar boyunca, egemen çevreler,

1 V. İ. Lenin, "Komün Dersleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 13, Progress Publishers, Moskova, 1967, s. 476.

şiddetlenen bir devrimci krizle yüz yüze geldiler ve etkin siyasal yaşama katılmış kitlelerin büyüyen direnişini baskıladılar.

Feodalizm artıklarına karşı devrimci eylemi burjuvazinin reddetmesiyle, tarihsel öncülük sergileyebilecek biricik sınıf olarak, tüm emekçi halkın kurtuluş mücadelesinin doğal önderi olarak proletarya gitgide daha çok öne çıktı. Proleter olmayan tabakalar, işçi örgütlerinin ve Uluslararası İşçi Birliği şubelerinin önderlerine, burjuva demokratik reformların en radikal, en tutarlı şekilde uygulanması için mücadele etmekte olan proleter devrimcilere gitgide daha çok güven duymaya başladı.

Proletaryanın büyük tarihsel görevinin, gerekçesi Marx ve Engels'çe açıklanmış olan bu görevin kavranması, o sıralar hâlâ küçük olan adanmış Marksistler grubuna (Wilhelm Liebknecht, August Bebel, Paul Lafargue, Johann Philipp Becker, Eugène Dupont, Johann Georg Eccarius, Friedrich Lessner ve Wilhelm Bracke) esin verdi ve Avrupa özgürlük hareketinde uyguladıkları taktikleri belirledi. Bu yine de devrimci demokratik bir hareketti; 1848'den beri meydana gelen değişikliklere rağmen, burjuva demokratik reformların birçoğu yarım kalmıştı.

Fransa'daki duruma bakılırsa, 1870'e gelindiğinde, iyice yıpranmış, halk düşmanı Bonapartist rejime karşı en tutarlı duruşu işçiler göstermişti. Fransa-Prusya Savaşı'nın ve İkinci İmparatorluğun çökmesinin doğurduğu çelişkiler iyiden iyiye şiddetlenirken, Avrupa'daki toplumsal-siyasal atmosferin yukarıda değinilen özgül yönleri Fransa'da en çarpıcı şekilde görüldü: Demokratik reformların ivediliği, burjuvazinin bu reformlar için etkin mücadeleden vazgeçmesi ve proletaryanın bu mücadelede gitgide belirleyici hale gelen rolü. Önceki yıllarda olduğu gibi, Fransız toplumunun bu kriz döneminde de Parisli işçiler öne çıktı. Hâlâ esasen zanaatçı proleter olan ve ne bir partisi ne de bilimsel bir teorisi bulunan bu işçiler, zamanı çoktan geçmiş olan demokratik devrimi başarabilecek biricik güçtü. Proletaryanın doğasındaki kararlılıkla yürütülen bu devrimin seyri içinde işçiler, demokrasi mücadelesinden sosyalizm mücadelesine geçerek tarihte bir ilke imza attılar; tutarlı demokrasinin "sosyalizme *dönüştüğü*"nü ve "sosyalizmi *gerektirdiği*"ni kanıtladılar.[2] Lenin'in sözleriyle, onların yarattıkları Komün, bir "proleter, sosyalist cumhuriyet biçimi"ydi" [3]

İKİNCİ İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ. FRANSIZ İŞÇİ SINIFI VE KOMÜN FİKRİ

19 Temmuz 1870'te patlayan Prusya'yla savaşın neden olduğu sefaletin ve sıkıntıların en ağır yükünü Fransa'nın emekçi halkı çekti. "Berlin'e!" naralarıyla seferberlik başlatan Bonapartist generallerin böbürlenmelerine rağmen, daha

2 V. İ. Lenin, "Devlet ve Devrim", *Toplu Yapıtlar*, C. 25, s. 457.

3 *A.y.*, s. 423.

ilk çarpışmalardan sonra, savaş Fransız topraklarında verildi. Kırılan ulusal gurur, şovenist kışkırtma için elverişli bir ortam yarattı. Enternasyonal üyelerinin sesleri boğuldu. Ama savaş, Bonapartistlerin beklediği gibi, ulusu imparatorun çevresinde kenetlemedi. Çatışmaların seyri, Bonapartist rejimin iliklerine kadar çürümüş olduğunu gösterdi. İmparatorluk ordusunun uğradığı daha ilk bozgun (6 Ağustos 1870), imparatorluğun kâğıttan bir kale gibi çökmesine yol açan itkiyi sağladı. Paris'te ve bazı taşra kentlerinde kitlesel huzursuzluklar baş gösterdi.

Cumhuriyet sorunu gündeme geldi. Bunun kurulup kurulmayacağını ve neye benzeyeceğini, ülkedeki toplumsal ve siyasal güçlerin somut kümelenmesi belirledi. Bonapartist rejime karşı cumhuriyetçi muhalefeti, sağcı burjuva cumhuriyetçiler, solcu cumhuriyetçiler ve proletaryanın toplumsal-siyasal özlemlerini dile getiren çeşitli akımlar temsil ediyordu.

Corps législatif'in, yani yasama organının açılacağı gün (9 Ağustos 1870'te), Enternasyonal'in Paris şubeleri, imparatorun görevden alınmasını, cumhuriyet ilan edilmesini ve tüm halkın silahlandırılmasını isteyen sloganlarla kitlesel bir gösteri yapmayı planladı. *Corps* üzerinde doğrudan baskı kurmayı ve oradaki gerici kanadı zayıflatmayı amaçlayan gösteri, solcu cumhuriyetçilerle birlikte düzenlenecekti. Ne var ki, en belirleyici anda bu grup geri çekildi. Gösteri, askerî birliklerce dağıtıldı, Paris'te sıkıyönetim ilan edildi ve son demokratik gazeteler yasaklandı. Bonapartistler, konumlarını güçlendirmeyi bir süreliğine başardı.

Belçika'dan dönmüş olan Louis Auguste Blanqui ve destekçileri, 14 Ağustos'ta ayaklanma başlatma girişiminde bulunarak Paris'te bir ordu kışlasını ele geçirdiler. Zamansız girişilen, kitlelerin ruh hali ve somut güç dengesi dikkate alınmadan yürütülen bu eylem en başından yenilgiye mahkûmdu.

Cumhuriyetçilerin Ağustos'taki eylemlerinin başarısızlığı, Bonapartist rejimi kurtarmadı. İmparatorluk ordusunun Sedan'da yenilgiye uğratıldığı ve teslim olduğu (1-2 Eylül 1870) yönündeki haberler, halk arasında yeni bir öfke dalgası yarattı. Paris'te 3 Eylül öğleden sonra kendiliğinden işçi gösterileri düzenlendi. Bu gösterilere öğrenciler, askerler ve Ulusal Muhafız mensupları katıldı. Gösteriler ertesi gün de sürdü. Bazı göstericiler zorla *Corps législatif* binalarına ve sonra Belediye Sarayı'na girdi. Onların başını çeken Blankiciler [Blanqui'ciler] ve küçük burjuva demokratlar, işçilerin ve solcu cumhuriyetçilerin temsilcilerinin (Louis Auguste Blanqui, Gustave Flourens, Louis Charles Delescluze, Félix Pyat ve Victor Henri Rochefort) bulunacağı cumhuriyetçi bir yönetimin kurulmasını istiyorlardı. Bu eylem, başkentteki biricik kitlesel proleter örgütleri olan Enternasyonal'in Paris şubeleriyle eşgüdüm içinde yapılmazken, şubelerin önderleri hiç inisiyatif almadılar ve böyle bir yönetimin oluşturulmasına destek vermediler.

Fransa'da 4 Eylül'de cumhuriyet ilan edildi. Bu hiç tartışmasız halkın zaferiydi. Ama bu zaferin meyvelerini, monarşistlerin, Orleans hanedanı yandaşla-

rının desteğini alan sağcı cumhuriyetçiler topladı. Aynı akşam oluşturulan geçici hükümet, kendisini bir Ulusal Savunma Hükümeti ilan etti. Solcu cumhuriyetçi Rochefort'un bu hükümette yer alması, bu siyasal grubun Parisli üyelerinin, açıkça işçi sınıfına düşman olanların safına geçmekte olduklarını gösterdi.

İmparatorlukla mücadelede hem Enternasyonal'in Fransız üyeleri Louis Eugène Varlin, Eugène Dupont ve Emile Aubry hem de Blankici ve Prudoncu yazarlar Edme Marie Tridon, Auguste Vermorel, Jean Baptiste Millière ve başkaları, "kızıl" cumhuriyetçiler olarak, toplumsal bir cumhuriyeti savunanlar olarak aldıkları duruşun, cumhuriyeti sadece burjuva yönetiminin daha kullanışlı ve etkili bir biçimi olarak gören burjuva cumhuriyetçilerin duruşundan farklı olduğunu sürekli dile getirdiler. Bununla birlikte, imparatorluğa karşı mücadele iyice kızıştığında, imparatorluğun alaşağı edildiği sırada, bu ayrım silikleşti ve herkesi birleştiren cumhuriyetçilik öne çıktı. Paris halkının yeni hükümete olan güvenini bu açıklar. Yanılsamalar dağılıncaya, işçilerin gözleri açılıncaya ve iktidarı ele geçiren burjuva cumhuriyetçilerin sınıfsal niteliği açıkça ortaya çıkıncaya kadar, zorluk, sıkıntı ve baskılarla dolu aylar geçti.

Paris işçi sınıfının ve demokratik hareketin tanınmış önderleri, neler olup bittiğini çabucak kavradılar. Daha 4 Eylül'de, Enternasyonal şubelerinin ve *Chambres Syndicales* [Sendika Odaları] Federasyonu'nun başındakiler, durumu değerlendirmek üzere, işçi örgütlerinin Place Corderie'deki [Corderie Meydanı] binasında bir araya geldiler. Birçok sosyalist ve demokratik yazar ile gazeteci de onlara katıldı.

Toplantıda seçilen yedi kişilik bir heyet, hükümetin radikal üyesi Léon Gambetta tarafından aynı gün kabul edildi. Delegeler, durum karışık olduğu için hükümeti desteklemeye hazır olduklarını belirterek, Parisli işçilerin taleplerini sundular: Belediye Meclisi için hemen seçim yapılması, Ulusal Muhafızların hemen silahlandırılması, Emniyet Müdürlüğünün dağıtılması ve görevlerinin bölge belediye konseylerine devredilmesi, basını ve örgütlenmeyi hedef alan olağanüstü yasaların kaldırılması, siyasi tutukluların salıverilmesi vb.

Heyet, bu görüşmeden bir sonuç alamadı. Ama belediye seçimleriyle ilgili talebi, çok geçmeden, Paris Belediye Konseyi, yani Komün için seçimlerin yapılması talebi halinde billurlaştı; bu organın oluşturulması, halkı silahlandırma ve devrimci savunma önlemleri alma olanağıyla bağlantılı görülüyordu. Bu talep, Parisli işçiler ve teslimiyete eğilimli burjuvazi arasında sorun yarattı. 19 Ekim 1870'te Varlin, komutanı olduğu 193. Ulusal Muhafız Taburu erlerine seslenirken, "Komün'ün kurulmasını talep eden yurttaşlar, gerçek kahramanlık sergilediler, kahraman Paris'e, onun devrimci gözü pekliğine dönme çabası gösterdiler,"[4] diye yazıyordu. Komün'ün oluşturulması çağrısıyla 20, 22, 25 ve 26 Eylül ile 5 ve 6 Ekim'de kitlesel gösteriler düzenlendi.

4 SBKP Merkez Komitesi Marksizm-Leninizm Enstitüsü arşivindeki bir derlemede yer alan bir bildiri.

Komün sloganının Parisli kitleler üzerindeki etkisini değerlendirebilmek için, bunun ilk başta ne anlama geldiğine dönüp bakmamız gerekir. Şubat 1848 devrimiyle belediye seçimleri için de tanınan genel oy hakkı, 3 Temmuz 1848'de, yani Paris'teki Haziran ayaklanması bastırıldıktan hemen sonra bir hükümet kararnamesiyle iptal edilmişti. Daha sonra III. Napolyon'un getirdiği yasalar, ülke çapında belediye kurumlarını hükümete tamamen bağımlı duruma soktu ve belediye başkanlarını, belediye meclisi üyelerini, yukarıdan atanmış birer bürokrasi memuru konumuna indirdi. Dahası, iki kent –halkına özellikle güven duyulmayan Paris ile Lyon– özyönetime hiç sahip değildi ve doğrudan Emniyet Müdürlüğünün emri altındaydı.

İki milyonu bulan nüfusuyla Paris, her birinin başında hükümetin atadığı bir belediye başkanı bulunan 20 ilçeye (bölge; *arrondissement*) ayrıldı. O belediye başkanının başlıca görevleri, yurttaşların yaşamsal verilerini kayda geçirmekle, halkı gözetim altında tutmakla ve bölgede temizlik durumunu denetlemekle sınırlıydı.

Belediye konseylerinin seçimle belirlenmesi ve Paris ile Lyon için uygulanan özel rejime son verilmesi, parlamentodaki muhalefetin bile imparatorluktan istediği demokratik talepler arasındaydı. İleri Fransız işçilerce 1869 ilkbaharında kabul edilen seçim programında bu talep şöyle dile getiriliyordu: "Komünler, iller (*département*) ve koloniler, içişleriyle ilgili kararlarda her türlü vesayetten kurtarılacak, serbestçe seçilmiş temsilcilerce yönetilecektir."[5]

İmparatorluğun son yıllarında, belediye haklarının geri verilmesi tüm halkın dile getirdiği bir talepti. Savaşın daha ilk ayında, 4 Eylül'den önce tüm ülkede belediye konseyi seçimleri için başlatılan hareket bunu gösteriyordu. Bu hareket imparatorluğun çöküşüyle daha da ivme kazandı; merkezî hükümetin zayıflığı yanında, eski valilerin savaş sırasında görevden alınması ve alelacele ayrılması bunu gündeme getirdi.

Fransız işçilerin 18. yüzyıl burjuva devrimi dönemindeki devrimci diktatörlük organıyla –Thermidor gericiliğinin ezdiği Paris Komünü'yle– ilgili hâlâ taze olan anıları, işçilerin bu slogana yükledikleri anlamı hiç kuşkusuz etkiledi. O devrimin gelenekleriyle yetişmiş 1840'lardaki işçi sınıfı hareketinin birçok emektarı ve Blankiciler için bu anılar çok değerliydi.

Küçük burjuva demokratlar, yani yeni Jakobenler de bu gelenekleri sürekli canlı tutuyorlardı. 1792-1794 Komünü'nü doğrudan halk yönetiminin bir biçimi sayan yorum, küçük burjuva demokratların hararetle savundukları ve savaş arifesindeki Enternasyonal kongrelerinde bununla ilgili bir tartışma başlatmaya çabaladıkları, yasama erkini doğrudan halkın kullandığı İsviçre sistemine temel oluşturan teoriyle bir ölçüde örtüşüyordu.

5 Maurice Choury, *La Commune au coeur de Paris* [Paris'in Kalbinde Komün], Editions Sociales, Paris, 1967, s. 31.

Son olarak, az okumuş işçiler bile, "komün" teriminin kendisini, gelecekteki toplumsal sistemin temel biriminin bu olacağı yolunda Proudhon'un savunduğu görüşlerle ilişkilendiriyorlardı. Prudoncu yazarlar (Auguste Vermorel, Jean Baptiste Millière ve Pierre Denis), komünlerin tam özerkliğini savunuyor, bunların bir federasyon kurmasını bile ancak gönüllü olarak atılabilecek bir adım olarak görüyorlardı. Bu görüşler, tıpkı yönetilenlerce kullanılan otorite dışında herhangi bir otoritenin gerekliliğini reddeden Prudoncu "antihükümetçilik" gibi, bir dereceye kadar, Bonapartist rejimin aşırı merkeziyetçi ve baskıcı niteliğine karşı doğal bir protestoydu. "Komün" kavramının, özünde anarşist nitelikli bu yorumuna en çok teorik makalelerde ve kitapçıklarda rastlanıyordu.

Bu dönemde Parisli işçilerin duygu durumunu dolaysız olarak yansıtan belgelerde (örgütlerin tüzüklerinde, bildirilerde vb.) bu yorumun pek az yankısı vardır; bunun bir göstergesi de, Fransa başkentinin işçileri üzerinde Bakunincilerin hissedilir bir etkisinin bulunmamasıdır. Hem Prudoncularca küçük burjuva bireyciliğinin idealleştirilmesi hem de Blankicilerce 1792-1794 Komünü'ne özlem duyulması, bir çeşit geçmişe dönüştü. Bu arada, Parisli işçilerin belediyelerin özgürlüğüne ve komün seçimlerine ilişkin eski slogana yükledikleri anlam yavaş yavaş yeni bir içerik kazandı. İşçiler, bunun gerçekleştirilmesini salt dolaysız özlemlerinin karşılanması olarak görmekle kalmadılar. Bunu, büyük değer verdikleri düşüncelerle, tüm çağlarda sıradan halkın yaşamasına ve mücadele etmesine yardım eden düşlerle de ilişkilendirdiler.

Çartistlerin, burjuva radikallerce hazırlanan Çarter'in altı maddesine yeni bir toplumsal içerik yüklemelerine çok benzer olarak, tarihin ilk proleter devriminin arifesinde Parisli işçiler de belediye seçimlerine ilişkin yaygın slogana, yeni, çağ açıcı bir önem kazanmasına yol açan yeni bir anlam yüklediler. Yaşadıkları kentin sahibi olma uğraşı verirken, Komün'ü işçi sınıfı egemenliğinin erişilebilir, gerçekçi ve etkili bir biçimi olarak görmeyi öğrendiler. Yönetim erkinin işçi sınıfına geçmesinin kesinlikle gerekli olduğu, Paris proletaryasının ortak bilincinde yavaş yavaş billurlaşmıştı. "O zaman proleter zihninin sessizce geliştirip yetkinleştirdiği Komün," diye yazıyordu Marx, "4 Eylül devriminin gerçek sırrıydı."[6]

Alman birlikleri, Paris'i kuşatmayı 18 Eylül'de tamamladı. Dört ay sürecek bir abluka başladı. Ulusal Savunma Hükümeti, Prusyalıları püskürtmek için hiçbir şey yapmayınca, Paris'in emekçi halkı birçok ivedi sorunu çözmeye girişti; yiyecek dağıtımı, asker ailelerinin bakımı, sığınmacılara barınak sağlanması vb. ekonomik ve idari işlevleri yerine getirmenin birçok yolunu ve yordamını geliştirdi. Birçoğu, imparatorluğun verdiği dar yetkilerin ötesine geçmeyi göze alamayan bölge belediye konseylerinin edilgin kalması da bunu teşvik etti.

6 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, Progress Publishers, Moskova, 1976, s. 201.

Enternasyonal'in ve *chambres syndicales*'in [sendika odalarının] 500 üyesinin 5 Eylül 1870'te yaptığı toplantıda, Paris'in yirmi ilçesinin her birinde cumhuriyetçi teyakkuz komitesi kurulması kararlaştırılarak gösterilen inisiyatife her şeyden önce dikkat çekmek gerekir. Eylül'ün 9'unda basın organları, Yirmi İlçe Merkez Komitesinin kurulduğuna ilişkin bir duyuru yayınladı. Bu, halkın örgütlü eyleme ne denli hazır olduğunu gösteriyordu.

Mahallelerde ve ayrı caddelerde oturanlarca yapılan toplantılarda aday gösterilen kişiler, *bölge komitelerin*e ve *Yirmi İlçe Merkez Komitesi*ne seçildiler. Bazıları, şubelerin ve *sendika odalarının* başkanları olarak işçilerce tanınıyordu; Louis Euguène Varlin ve Benoît Malon'un yanı sıra, devrimci yazarlar Charles Longuet, Jean Baptiste Millière, Jules Valles ve Auguste Vermorel de bunlar arasındaydı. Başkalarıysa kamu hizmetine ilk kez burada başlıyordu; örneğin, Yirmi İlçe Merkez Komitesi daimi sekreteri, daha sonra da Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyi üyesi ve Eylül 1871'deki Londra Konferansı sekreterlerinden biri olan Constant Martin böyleydi.

Cumhuriyetçi teyakkuz komitelerinde, Paris'in ünlü olduğu malları üreten hünerli işçilerin, ustaların ve zanaatçıların yanı sıra, sıradan gündelikçilerin yanında, memurlar, muhasebeciler, metin çoğaltıcıları, öğretmenler, gazeteciler, öğrenciler ve başka "beyin proleterleri" de yer alıyordu.[7] Pek azı 30 yaşın üzerindeydi. Bu komitelerce yapılan toplantıların günümüze kadar ulaşmış tutanakları, toplumsal-siyasal faaliyetteki bu ilk adımların bu (dürüst, adanmış, hevesli ama deneyimsiz) insanlar için ne denli zor olduğunu gösteriyor. Onlar, proleter siyasetinin temel sorunlarıyla cesurca cebelleştiler ama hemen burjuva devlet sisteminin bozgunculuğuyla karşı karşıya kaldılar; haklarını, ödevlerini ve yetkilerini tartışarak çok değerli zamanı boşa harcadılar.

Devrimci Paris halkının ilk seçilmiş organı olan Yirmi İlçe Merkez Komitesi, toplantılarını Place Corderie'de bulunan işçi örgütleri binasında yapacağını duyurdu; böylelikle sınıfsal niteliğini ve Enternasyonal'in platformuna yakınlığını vurgulamış oluyordu.

---

7 E. A. Zhelubovskaya, *Fransa'da İkinci İmparatorluğun Yıkılışı ve Üçüncü Cumhuriyetin Doğuşu* adlı kitapta, Komün'ün arifesinde Paris işçi sınıfının bileşimini ele alıyor. Zhelubovskaya'nın yazdığına göre, Fransa'da Sanayi Devrimi 1860'ların sonunda tamamlanmış olmasına karşın, "özgül tarihsel gelişimi nedeniyle Paris'te küçük zanaat üretimi, Fransa'nın başka birçok sanayi bölgesine oranla daha istikrarlı durumda kaldı" (s. 26). Jean Bruhat'nın, Maurice Moissonier'nin, Maurice Maitron'un ve başka Fransız tarihçilerin yaptıkları en son incelemeler bu tezi doğruluyor. Paris Komünü'nün yüzüncü yılı dolayısıyla Paris'te düzenlenen uluslararası bilimsel sempozyumda, Profesör Ernest Labrousse'un belirttiğine göre, 1870-1871'de başkentin emekçi nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Parisli yarı zanaatçı işçiler arasında sınıf bilinci, en başta da işverenlerin ve işçilerin çıkarlarının bağdaşmadığına ilişkin kavrayış, önceki kuşaklara kıyasla çok daha fazla gelişmişti. Labrousse'un dediğine göre, bu, "proleter önderliği"nin ilk göstergesiydi ve Komün, "çok haklı olarak ilk proleter devrimi" diye nitelenebilirdi (*Voici l'aube. L'immortelle Commune de Paris.* Compte rendu analytique du Colloque scientifique international organisé par l'Institut Maurice Thorez [*Şafak Söktü. Ölümsüz Paris Komünü.* Maurice Thorez Enstitüsü tarafından düzenlenen uluslararası kolokyumun analitik raporu], Éditions Sociales, Paris, 1972, s. 80).

15 Eylül'de, Merkez Komitenin amacının anayurdu ve cumhuriyeti savunmak olduğunu duyuran bir programın açıklandığı "Kızıl Poster" (*Affiche rouge*) olarak bilinen ilk afiş Paris'in duvarlarında görüldü. Bu afişte, tüm resmî görevlilerin seçimle belirlenmesi, polisin tasfiye edilmesi ve işlevlerinin Ulusal Muhafız kurumuna devredilmesi, tüm halkın silahlandırılması, nüfusun gereksinimleri için gıda stoklarına ve konutlara el konulması isteniyordu.

Paris işçi sınıfının en ileri, devrimci unsurları, Yirmi İlçe Merkez Komitesi çevresinde kenetlendi. Enternasyonal üyeleri komiteye koşulsuz destek verdi. Enternasyonal'in Paris Federal Konseyinin 4 Eylül'den hemen sonra taşra şubelerine gönderdiği bir genelgede, cumhuriyetçi teyakkuz komitelerinin kurulması, Enternasyonal'in Paris'teki üyelerinin temel görevi olarak tanımlanıyordu. "Burjuva ve Bonapartist gericiliğe karşı kararlı adımlar atmak" ve Paris'in savunmasını güçlendirmek için oluşturulan bu komiteler, "gelecekteki devrimci komünlerin embriyonu" olarak görülüyordu.[8]

Emekçi halkın sivil sosyopolitik örgütlenmesine koşut olarak, savaş dönemi gereksinimlerini karşılamak için tüm erkek nüfus Ulusal Muhafız gücüne kaydoldu.

Ulusal Muhafız gücündeki erkeklerin çoğu, Paris'in emekçi halkına, yani proletaryaya ve onun zor yaşamını paylaşan kentsel küçük burjuvaziye mensuptu. Eylül'ün ilk yarısında Ulusal Muhafız komutanlarının seçimi, bu insanların İkinci İmparatorluğun son yıllarındaki proleter hareketin önderlerine duydukları güveni ortaya koydu. Seçilenler arasında *chambres syndicales* üyeleri, Enternasyonal şubelerinin üyeleri, işçi gazetelerinin kadrolarında yer alanlar ve işçi kooperatiflerinde görev yapanlar vardı; daha sonra bunların hepsi Komün'ü savunmak için dövüştü. Ne var ki, bu en yetenekli ve en saygın kişilerin seçilmesi, olumsuz bir yan da içeriyordu, çünkü omuzlarına ağır askerî görevler, hatta tamamen ekonomik nitelikte görevler yükleyerek onları, işçi sınıfı hareketinin genel önderliğinden uzaklaştırdı. Komutanlar, adamları için yiyecekleri ve giysileri depolardan şahsen almak zorundalardı; Bonapartist resmî görevliler ise onları saatlerce kuyrukta bekletiyordu. Askerlik kurumu, Parisli işçileri silahlandırmak için hiç acele etmiyordu. Taburlara silah ve levazım dağıtımını tıkıyor, seçilmiş tabur komutanlarına onay vermeyi sürüncemede bırakıyor, tabur konseylerinin (görevleri ilk başta ekonomik-örgütsel işlevlerle sınırlı olan, ama sonra yavaş yavaş sosyopolitik bir nitelik kazanan seçilmiş kurulların) yetkilerini kısıtlıyordu.

Ulusal Muhafız güçleri başkentin tüm ilçelerinden toplandı; daha varlıklı, aristokrat semtlerde oluşturulan taburları da kapsıyordu. Giyim kuşamları ve silahları daha iyi olan bu taburların adamları genelde orta ve büyük burjuvaziye mensuptu; birçoğu yurtseverlik güdüleriyle hareket etse bile, hükümete bağ-

8 *Dans l'impossibilité de répondre...* [Cevap verme olanaksızlığında...], Paris (Eylül 1870).

lı olmaları ve kritik anlarda hükümeti desteklemeleri nedeniyle, ister istemez ihanetin suç ortakları oldular.

Ulusal Muhafız gücünün devrimci unsurları, haklarının çiğnenmesine karşı mücadeleye hız verirken, hükümetin ihaneti ve sınıfsal özü, gitgide daha belirgin olarak görülecekti. Proletaryanın sınıfsal amacını –silahlı halk karşısında kapıldığı korku nedeniyle vatana ihanet yolunu seçen burjuvaziyi iktidardan indirme amacını– gerçekleştirmek için Ulusal Muhafız gücünün en iyi kesiminin bir proleter devrimci orduya dönüşmesi, tüm ülkeyi Paris'in ve cumhuriyetin savunulması ve ulusun kurtarılması göreviyle yüz yüze getiren bir ortamda, toplumsal bilincin toptan kutuplaşmasının bir parçasıydı.

İmparatorluk düzeninde Fransız işçi sınıfı hareketinin niteliğini belirlemiş örgütlenme biçimleri olarak *chambres syndicales* ve *Enternasyonal şubeleri*, arka plana çekilmek zorunda kaldı. Erkek nüfusun topyekûn seferber olmasıyla, sendikalar kaçınılmaz olarak zayıfladı ve dağıldı. Askerî gereksinimlerle bağlantılı işkolları (silah imalatında çalıştırılan metal işçileri, ergitmeciler, demirciler), bir de orduya ve halka gıda sunumunu devam ettiren fırıncılar, kasaplar vb. bu genellemenin dışındaydı. Benzer şekilde, terziler, dikim sanayisi işçileri ve ayakkabıcılar da örgütlerini korumalarına karşın, üniforma yapım işi çoğunlukla kadınlara geçti. Bu dönem, kadın işçi örgütlerinin ve ayrıca, yaralılara bakan kadınların kurdukları bir derneğin ortaya çıkışına tanıklık etti.

Propaganda faaliyetleri yürüten, başka kentlerle ve ülkelerle iletişimi sürdüren, grevcilere vb. destek için bağış toplayan yerel Enternasyonal şubeleri, savaş ve Paris'in kuşatılması nedeniyle özgül işlevlerini yitirdi. Enternasyonal'e bağlı şube üyeleri, şimdi enerjilerini, hayati önemdeki güncel görevlerin yerine getirilmekte olduğu alanlarda kullanmanın yollarını arıyorlardı.

Paris şubelerinin üyeleri ideolojik olarak çoğunlukla *Prudoncuların* yanında yer aldı, gerçi bazı önemli konularda Prudoncu dogmalardan daha önce kopmuşlardı: Prudoncuların, grevleri ve sendikaları reddetmekle, siyasal mücadeleden uzak durmakla, ortak mülkiyete tepki göstermekle hata yaptıklarını anlamışlardı. Bununla birlikte, sendika hareketine esin veren ve fiilen katılan, imparatorluğa karşı grevler ve eylemler örgütleyen, 1868'de Enternasyonal'in sosyalist programını benimseyen solcu Prudoncular, Varlin, Malon, Combault, Delahaye, Avrial ve Theisz, hâlâ, devletin rolünü anlamayan, her türlü merkezî otoriteyi reddeden, federalist görüşleri olan Proudhon'un etkisi altındaydılar. Bunların çoğu, Marx'ın iktisat teorisi konusunda bilgisizdi, hâlâ bedava kredinin iyileştirici etkilerine ve bununla bağlantılı reformcu yanılsamalara inanıyordu.

Solcu Prudoncular örgütlenme faktörünü küçümsedikleri için, Paris şubelerinin yönetim kurulunda ortodoks Prudoncular dan kopuşlarını resmileştirmediler. İmparatorluğun son yıllarında aslında hareketin önderliğinden uzaklaştırılmış olan unsurlar yeniden faaliyete geçerek Enternasyonal'e mensubiyet

iddiasında bulundular ama seçimle belli görevlere gelince burjuvaziyle uzlaşma siyaseti izlediler. Kuşatma sırasında X. Bölge belediye başkan vekili olan André Murat, hükümetin attığı karşıdevrimci adımlara suç ortaklığı etti; IX. Bölge belediye başkanı Gustave Chaudey, 22 Ocak ayaklanması sırasında halka ateş açmaları için askerlere emir verdi; Paris işçilerinin Ulusal Meclise seçtiği Henri Tolain, Komün'le bağını koparıp Versay'ın safına geçti.

Fransız işçi sınıfında çoktandır var olan devrimci militanlık, *Blankicilerin* görüşlerinde en çarpıcı anlatımına kavuştu. Sayıca Prudonculardan çok daha az olmalarına karşın, Blankici işçiler kuşatma sırasında etkili bir siyasal güç sergilediler. Hükümete karşı birçok barışçıl ve silahlı gösteriye öncülük ettiler, 31 Ekim ayaklanmasını tasarladılar. Blanqui'den esinlenen komplocu taktikler ve ekonomik mücadeleyi küçümseyici tutum nedeniyle, önceleri Enternasyonal'e soğuk bakmış olmalarına rağmen, imparatorluğun bunalımı derinleşince ve işçilerin devrimci ruhu yükselince, bu yabancılaşma yumuşadı: Savaştan hemen önce ve Paris kuşatması sırasında Blankici şubeler kuruldu; 1870'in Eylül'ünden Kasım'ına kadar günlük çıkan Blanqui'nin gazetesi *La patrie en danger* [Vatan Tehlikede], Enternasyonal'in belgelerini ve şubelerinin duyurularını düzenli olarak yayınladı. Silahlı mücadele deneyimine ve eğitimine sahip olan Blankiciler, Ulusal Muhafızlardan özellikle büyük saygı görüyorlardı; Komün'ün generalleri (Emile Victor Duval, Gustave Flourens ve Emile Eudes) onlardandı.

Bir sosyal cumhuriyet isteyen ve proletarya dışı kentli emekçi tabakaların sözcülüğünü yapan *yeni Jakobenler*, küçük burjuva demokratlar ve sosyalistler, Blankicilerinkine çok yakın siyasal görüşleri savunuyorlardı. Halkın davasına sarsılmaz bağlılığıyla ilk proleter devriminin barikatlarına can katan yürekli Louis Charles Delescluze'ün yanı sıra, farklı cinsten yeni Jakobenler de vardı. Marx, Bakunin'le ilişkili olup, İç Savaş sırasında ABD ordusunda generallik yapan Gustave Paul Cluseret'yi ve yazar Felix Pyat'ı kastederek, bunların "o günkü hükümete karşı aynı klişe nutukları yıllarca tekrar ede ede birinci sınıf devrimci şöhretini kapmayı başarmış birer çığırtkandan ibaret" olduklarını yazıyordu.[9]

Paris ayaklanmasına katılan ve Enternasyonal'den kuvvetle etkilenmiş olan kişiler arasında, yalnızca Enternasyonal'in kongrelerine katılmakla ve fikirlerini yaymak için fiilen çaba göstermekle kalmayıp, Londra'ya giderek Genel Konseyin birçok oturumunda da hazır bulunan ve gündelik çalışmalarına sırdaşlık eden Enternasyonal üyelerine özel olarak değinmek gerekir. 1865'teki ilk Londra Konferansında Marx'la tanışan ve onun Proudhon'u eleştirmesini din-

9 Karl Marx, "Fransa'da İç Savaş", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 229. Proleter sınıf hareketiyle hiçbir bağları olmadığı halde, hem Pyat'ın hem de Cluseret'nin Enternasyonal üyesi olduğunu söylemesi ve onun adına konuştuğunu iddia etmesi, onlara daha fazla popülerlik kazandırdı.

leyen Eugène Varlin, çeşitli zamanlarda (1866-1869 arası) Genel Konsey üyeliklerinde bulunan gazeteci Charles Longuet, kuyumcu Amédée Combault ve taş basmacı Jules Paul Johannard, Komün'de darphaneyi yöneten ve 1920'de Fransız Komünist Partisi kurucularından biri olan (grevdeki bronz işçilerinin temsilcisi olarak 1867 baharında Londra'ya da gitmişti) Zéphirin Camélinat bu kişiler arasındaydı. Eylül 1870'te bütün bu isimler, çeşitli bölgelerdeki cumhuriyetçi teyakkuz komitelerinin ya da Merkez Komitenin listelerinde yer aldılar.

Üç yıldan uzun süre Genel Konsey üyeliği yapan ve Fransa'da ilk Marksizm propagandacısı olan Marx'ın damadı Paul Lafargue, 1868 sonbaharından itibaren Paris'te yaşadı ve Paris şubelerinin önderliğiyle yakın ilişkiler sürdürdü. 1870 baharında, bu şubelerin bir federasyon çatısı altında birleşmelerine yardım etti ve Bonapartizme karşı onların taktiklerini belirledi. Savaş patlak verince, karısıyla ve iki yaşındaki çocuğuyla birlikte Bordeaux'ya taşındı ama Nisan 1871'de birkaç günlüğüne Paris'e döndü.

Fransa'da Enternasyonal'in faal propagandacısı, 1869-1870 arası Paris'teki Alman şubesinin başkanı ve Yirmi İlçe Merkez Komitesi üyesi olan Macar Sosyal Demokrat Leo Frankel, Marx'ın *Kapital*'ini okumuştu ve Paris şubelerinin 1870 yazında yargılanmasında yaptığı savunma konuşmasında *Kapital*'den aldığı bilgileri kullandı. O aynı yaz, Enternasyonal'in Paris Federasyonunun tüm önderliği tutuklandığı zaman, yine bir Sosyal Demokrat olduğu açıkça belli olan Macar kuyumcu Henry Bachruch ve *Kapital*'in ilk Fransızca çevirisini yapan Charles Keller, bir halkla ilişkiler kuruluna başkanlık ettiler. Bachruch daha sonra Enternasyonal'in Paris Federal Konseyinin üyesi oldu. Marx'la mektuplaştı: Fransız işçi sınıfının geçici hükümetle ilgili alması gereken tutum hakkındaki görüşünü belirtmek için 5 Eylül 1870'te yazdığı ve Marx'ın hemen yanıt verdiği mektup günümüze ulaşmıştır.[10]

Alman üniversitelerinde okuyan, Enternasyonal ve Yirmi İlçe Merkez Komitesi üyesi olan Edouard Vaillant, Alman ve Avusturyalı sosyal demokratlar Wilhelm Liebknecht, Johann Philipp Becker, Andreas Scheu ve Johann Most ile arkadaştı: Komün'de, Blanqui ekolünün en seçkin temsilcilerinden biriydi. Alman işçi sınıfı hareketi hakkındaki bilgisiyle önemli ölçüde daha geniş bir siyasal bakış açısı kazandı, tartışılan sorunlara sıklıkla taktik açıdan pratik çözümler önerirdi.

Bu üstün yetenekli kişilerin var ve hizmete hazır oldukları gerçeği, Parisli işçilerin örgütlenmesine büyük yarar sağlayabilir ve önder kadrosunu önemli ölçüde güçlendirebilirdi. Ama böyle bir şey olmadı. İmparatorluğun son günlerinde proletaryayı bir siyasal partide birleştirmeyi başaramayan Enternasyonal'in Paris Federasyonu ve Konseyi, devrimin dümenini eline alamadı ve önderlik rolünü yitirdi. Ama hiç akıldan çıkarılmamalıdır ki, Enternasyonal'in yetiştir-

10 "Marx'tan Engels'e, 6 Eylül 1870", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 33, Dietz Verlag, Berlin, 1966, s. 54, 719.

diği Parisli ileri işçiler, 1870-1871 ulusal krizi sırasında, devrimci geleneklerine uygun olarak Enternasyonal'in programını tutarlılıkla uygulamaya çabaladılar. Bu kişilerin geliştirdikleri örgütlenme biçimlerinin, Marx ve Engels tarafından proleter devriminin arifesinde burjuva devrimi dönemi için belirlenen biçimlerle[11] neredeyse birebir örtüşmesine pek şaşmamak gerekir (gerçi 1850'li yıllarda Birlik'in Alman üyelerine gizlice dağıtılan bu kritik önemdeki Marksizm belgesinin Fransa'da yaygın olarak bilinmesi pek olası değildir).

Parisli işçiler, tarihin önlerine koyduğu görevi yaratıcı bir şekilde üstlenirken, çoğunlukla 1848'deki mücadelelerin deneyiminden yararlandılar ve bu deneyim, Marx'ın 1850'de çıkardığı sonuçlarda genellendiği için, Paris işçilerinin 1870'teki eylemleriyle bu sonuçların örtüşmesi kaçınılmazdı. Bu durum, Marksist teoriyi inandırıcı biçimde doğruladı.

Paris işçileri, talepleri için bastırırken, Paris askerî valisi General Louis Jules Trochu başkanlığındaki *Ulusal Savunma Hükümeti*yle sert bir çatışmaya girdiler. Çağdaşların öne sürdüklerine göre, imparatorluğun yıkılmasından birkaç ay önce, gelecekte Ulusal Savunma Hükümetini oluşturacak üyeler, Prusya'yla savaş halinde izleyecekleri eylem çizgisini belirlemek için gizlice toplantı yaptılar. *Corps législatif*'te cumhuriyetçi muhalefeti temsil eden bu birkaç vekilin belirli bir eylem planı vardı; cumhuriyet ilan etmek, savaşı sürdürmek ve aynı zamanda toplumsal bir devrimi önleyici adımlar atmak.

Fransız gerici tarihçi Jacques Chastenet, bakanlar Jules Favre, Jules Ferry, Jules Simon, Adolphe Cremieux ve yardımcıları hakkındaki karakter tahlillerinde şöyle yazıyordu: "İliklerine kadar burjuva olan, kanunu ve düzeni savunmaya kendini adayan bu kişiler, demokrasiye yalnızca saygı göstermekle kalınmayıp, ona yön de verilmesi gerektiğine kesinlikle inanıyorlardı." Onlar, "şanlı atalar"a saygı, demokrasiye, zekâya ve ilerlemeye olan inanç ile "'toplumsal' olan her şeye karşı büyük bir güvensizlik"i birleştirdiler.[12]

Bu, çok inandırıcı bir grup portresidir. Bu portre, onlarca yıl sonra, 1938 Münih anlaşması, sahte savaş ve Fransa'nın Nazilerce işgali gibi olayların damga vurduğu trajik yıllarda egemen sınıflarının Fransa'ya ihanetini açıkça haklı çıkarmak amacıyla çizildi. Gerçekte bu adamlar, 1870'te, devlet erkini biricik meşru talibine, üç devrimin varisine –Fransa'nın egemen emekçi halkına– vermemek için her yola başvurmaya hazırdı. Parisli yazarlar ve fikir sahibi herkes, neredeyse en başından haklı olarak bu adamları damgaladı, onlara Ulusal İhanet Hükümeti adını taktı.

Paris'in emekçi halkının görünürde bir önderlik olmaksızın kendiliğinden örgütlenmesi karşısında ürken ve Almanlara karşı bu kitleleri silahlandırmak-

11 Karl Marx ve Friedrich Engels, "Merkezî Otoritenin Birlik'e Seslenişi, Mart 1850", Karl Marx, Friedrich Engels, *Toplu Yapıtlar*, C. 10, Progress Publishers, Moskova, 1978, s. 281-83.

12 Jacques Chastenet, *Histoire de la Troisième république. 1. L'enfance de la Troisième, 1870-1879* [Üçüncü Cumhuriyet Tarihi. 1. Çocukluk Dönemi, 1870-1879], Librairie Hachette, Paris, 1952, s. 15, 16.

tan korkan hükümet, alelacele barış yapmaya çalıştı. Bu alçakça yolda atılan ilk adım, Dışişleri Bakanı Jules Favre ile Bismarck'ın 19 Eylül 1870'te yaptıkları toplantıydı. Bismarck'ın öne sürdüğü koşullar, o anda Favre'a bile kabul edilemez geldi; Favre, savaşı sürdürme kararlılığıyla Paris'e döndü. General Trochu'nün planı, yani devrimci kitleleri kuşatılmış başkente kapatarak tüketme planı benimsendi.

Louis Philippe zamanında başbakanlık yapmış olan monarşist Louis Adolphe Thiers en başından beri cumhuriyetçi hükümete destek verdi. Hükümette görev almayı reddetti ama danışmanlık yaptı. Prusya'yla savaşa kararlılıkla karşı olan Thiers, ne pahasına olursa olsun derhal barış yapılmasını, toplumsal (yani proleter, sosyalist) bir devrimden kurtulmanın biricik yolu olarak görüyordu. Avrupalı güçleri Fransa lehine aracılığa ikna etmeyi amaçlayan gayriresmî diplomatik görevi seve seve kabul etti. St. Petersburg'u, Viyana'yı, Floransa'yı ve Londra'yı dolaştı, ama istediği sonucu alamadı.[13]

Hükümetin yaptıklarıyla ilgili söylentiler Parisli devrimcilere ulaştı ve kuşkularını haklı çıkardı. Blanqui, *La patrie en danger* adlı gazetesinin 19 Eylül tarihli nüshasında, başkenti savunmak için ivedilikle eyleme geçilmemesini eleştirerek şöyle yazıyordu: "Hükümetin devrim korkusu, Prusyalı korkusundan daha büyük." Hükümet, 8 Ekim'deki gösteriden sonra, Blankicilerin ayaklanma planladıkları suçlamasında bulunarak önderlerini tutuklattı. Ama işçi sınıfı bölgelerindeki Ulusal Muhafız bölükleri Blanqui'yi ve Flourens'i güvenle korudu.

Kuşatılmış başkentteki kitleler, cepheden gelen her habere duyarlılıkla tepki veriyordu. 27 Ekim'de Metz Kalesi'nin düştüğü ve Mareşal François Achille Bazaine tarafından Almanlara teslim edildiği yönündeki haberler *31 Ekim 1870 ayaklanması*nın fitilini ateşledi. Hareket, eylemi planlayan Blankiciler ile Yirmi İlçe Merkez Komitesi önderliği ele alamadan, kendiliğinden başladı. Komün için seçim yapılması, savaşa son verilmesi sloganlarının yazıldığı afişler taşıyan göstericiler kentin çeşitli yerlerinde toplanmaya başladı. Belediye Sarayı'nın önünde büyük bir kalabalık birikti. Blanqui, Flourens ve Millière'in yanı sıra, Enternasyonal'in birçok şubesinin başkanları ve Genel Konsey temsilcisi Auguste Serailler de onlara katıldı; anlaşılan, Varlin de oradaydı. Bununla birlikte, Federal Konsey, Enternasyonal üyelerinin eylemde yer almaları için çağrı yapmadı. Asilerce girişilen eylemlerin eşgüdümsüz olması ve görüş birliğinin bulunmaması nedeniyle, ilk başta gafil avlanan ve uzun zamandır beklenen Komün seçimleri için 2 Kasım'a tarih vermek zorunda kalan hükümet, kendine bağlı askerî birlikleri Belediye Sarayı'na sevk etme olanağı buldu. Hareketin önderlerinden bazıları tutuklandı; birçoğu saklanmak zorunda kaldı. 31 Ekim ayaklanmasının uğradığı başarısızlık, devrimci proletaryanın birleşik siyasal partisi sorununu yeniden gündeme getirdi.

13 Georges Bourgin, *La guerre de 1870-1871 et la Commune* [1870-1871 Savaşı ve Komün], Les Editions Nationales, Paris, 1939.

Sözünden cayan hükümet, Komün seçimlerini iptal etti. Onun yerine, elini çabuk tutarak, 3 Kasım'da Bonapartist demagojinin bütün kurallarıyla uygulandığı bir halk oylaması yaptı. Bu, 60.000 hayıra karşılık 500.000 evetle güvenoyu sağladı ve hükümetin elini güçlendirdi. Hükümet, askerî mahkemeler kurarak, tabur komutanları ve konseyleri arasında istediği temizliği yaparak, "güven vermeyen" belediye başkanlarını görevden alarak, demokratik haklara karşı saldırıya geçti.

Bu arada, savaş alanındaki gelişmeler ve taşradaki devrimci hareket, Paris'teki utkulu işçi ayaklanmasının olayların seyrini ve niteliğini değiştireceği bir durum yarattı; yalnızca Parisliler –Blankiciler ve Yirmi İlçe Merkez Komitesi önderleri– değil, taşradaki ve başka ülkelerdeki proleter devrimciler de bu umudu taşıyordu.

Marx, bu umutların epey gerçekçi olduğu kanısındaydı. Şöyle yazıyordu: "Komün'ün 1870 Kasım'ının başında Paris'te muzaffer kuruluşu (o sırada ülkenin büyük kentlerinde zaten buna girişilmiş ve kesinlikle tüm Fransa çapında girişilecek olması), yalnızca savunmayı hainlerin ellerinden çekip almakla ve bugün destansı Paris savaşının gösterdiği gibi, ona kendi coşkusunun damgasını vurmakla kalmazdı; savaşın niteliğini de bütünüyle değiştirirdi. 19. yüzyıldaki toplumsal devrimin bayrağını, fetih ve karşıdevrim bayraktarı Prusya'ya karşı yükselten cumhuriyetçi Fransa'nın savaşı haline gelirdi."[14]

Engels de Ekim-Kasım 1870'te *Savaş Üzerine Notlar*'da[15] benzer görüşler geliştirdi. Fransa o sırada kaynaklarını tüketmemişti. Fransız kuvvetleri, yaşanan tüm tersliklerden ve kayıplardan sonra, hâlâ Alman devletlerince savaş alanına sürülen kuvvetlere denkti. Geçici Hükümetin solcu cumhuriyetçi bir üyesi olan Leon Gambetta 7 Ekim'de bir balonla kuşatma altındaki başkentten kaçtı. Savaş alanından epey uzak bir kent olan Tours'a ulaşınca, Fransız Cumhuriyeti'nin savunulması için yeni orduların toplanmasına önderlik etmekle görevlendirildi.

4 Eylül devriminin ardından, daimi ordunun yanı sıra, *franc-tireurs* olarak bilinen gönüllü birlikleri oldukça büyük önem kazandı. Almanlar, kendilerine ağır kayıplar verdiren bu düzensiz birlikleri ezmek için sivillere karşı baskılarını artırdı. Cezalandırma operasyonları ve köylerin yakılması, Fransız halkını öfkelendirerek düşmana karşı daha sert direniş göstermelerine yol açtı. Bu giderek bir halk savaşı haline geliyordu.[16]

Anlaşılan, Gambetta'nın örgütleyicilik yeteneği ve yurtseverliği, bu halk direnişinden en iyi şekilde yararlanmasına olanak sağlayacaktı. Ama başarı için ulusun ana gücüne, yani emekçi kitlelere seslenmek gerekliydi. Ne var ki, örneklerine Paris'te tanık olduğu proleter hareketten duyduğu korku, Gambetta'yı

14 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 146.

15 Friedrich Engels, "Über den Krieg", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 17, Dietz Verlag, Berlin, 1968, s. 180.

16 *A.y.*, s. 167, 169.

tam da bunu yapmaktan alıkoydu. Halk savaşının gelişerek devrimci bir sınıf savaşına dönüşebileceği korkusu, bu burjuva siyasetçinin elini kolunu bağladı. Gambetta'nın cumhuriyetçi, demokratik görüşleriyle geçici hükümetin diğer üyelerinin görüşleri arasına bir ayrım çizgisi çeken siyasal düşünce farklılıkları, Gambetta'yı, onların ihanetine ortak olmaktan alıkoymadı.

O anda, durumu değiştirebilecek ve ulusun düşmana karşı direniş güçlerini tümüyle salıverecek tek şey, Paris proletaryasının zaferiydi. 31 Ekim ayaklanmasının başarısı, bir anda Paris'i, Ağustos 1870'ten beri tüm ülkeyi sarmış olan devrimci demokratik hareketin başına geçirecekti.

Fransa'nın Paris'ten sonra ikinci en büyük kenti olan *Lyon'da*, 4 Eylül 1870'te başkentten birkaç saat önce cumhuriyet ilan edildi. Fransa'nın Manchester'ı olarak bilinen bu büyük işçi merkezinin içinde bulunduğu özgül koşullarda, İkinci İmparatorluğun aşırı merkeziyetçiliği nedeniyle ekonomik ve siyasal çıkarları zedelenmiş olan anti-Bonapartist sanayi burjuvazisi, toplumsal bir renk taşıyan ve çok doğru olarak işçilerin desteğini almaya çalışan radikal bir cumhuriyetçilik biçimini savunuyordu. 1848'in emektarları olarak ya da imparatorluğa karşı eylemlere katılmış kişiler olarak birçok radikal, proleter semtlerinde çok tutuluyordu. Eylül'ün 4'ünde kurulan Kamu Güvenliği Komitesinde işçilerle birlikte bunlar da temsil ediliyordu.

Lyon proletaryası, sayıca kalabalık ve şanlı devrimci geleneklere sahip olmasına karşın, Paris'te olduğu gibi sınıfsal taban örgütlerinden kurulu yaygın bir ağa sahip değildi. Enternasyonal'in Lyon şubelerinden bazılarının başında bulunan Bakuninciler, mensuplarını siyasal mücadeleden uzak tutarlarken, Bakunincilerin bu kaçınmacılığına karşı çıkan şubeler ise kendi siyasal çizgilerini belirlemeyi başaramadı; sonuç olarak da kendilerini burjuva radikallere bağımlı durumda buldular. On günlük süre içinde, Kamu Güvenliği Komitesi, çalışan halkın durumunu iyileştirmeyi amaçlayan bir dizi karar çıkardı: *Octroi* vergisinin (kente sokulan gıda maddelerinden alınan verginin) kaldırılması, halkın rehin verdiği giysilerin ve iş aletlerinin iade edilmesi, devletçe işletilen atölyelerin kurulması ve istihkâmların inşasında 15.000 işsize iş verilmesi.

Bu kararlardan bazıları, Enternasyonal'in ortaya koyduğu işçi sınıfının asgari programındaki demokratik talepleri kısmen karşıladı: Kiliseye ya da dinsel kurumlara sağlanan karşılıksız desteklere son verilmesi ve rahiplerle keşişlerin orduya alınması; polis gücünün lağvedilmesi ve Kamu Güvenliği Komitesinin kurulması; polis yetkililerinin genel oy ilkesine göre seçilmesi. Hatta bu kararlardan savaş durumu öyle gerektirdiği için verilen birkaçı, burjuva mülkiyetini bile hedef alıyordu; gerçek ve kişisel mülkiyet üzerinden, değerinin %0,5'i kadar vergi alınması, 20 milyon franga el konması.

Dolayısıyla, kentin büyük bir işçi nüfusuna sahip olması, radikalleri, işçilerin gereksinimlerini karşılayan kararlar almaya zorlamakla kalmadı, merkezî hükümetin siyasal çizgisine aykırı ve bazen de onun apaçık talimatlarına rağ-

men hareket etmeleri için bu radikallere yeterli dayanağı da sağladı. Bununla birlikte, işçi örgütlerinin önderleri, kendi sınıflarının siyasal konumunu güçlendirmek ya da 15 Eylül 1870'te seçilen Lyon Komünü'nde belirleyici bir söz hakkı elde etmek için bu durumu kullanamadı. İşçi delegeleri, pratikte kesintisiz bir önderliğe sahip olmayan emekçi halkın büyük kısmı içinde hiç doğrudan eğitim faaliyeti yürütmedi. Bu durumda, Bakunincilerin kışkırtmasıyla 28 Eylül 1870'teki olaylar meydana geldi.

Marx, Enternasyonal Genel Konseyi adına yaptığı Fransa-Prusya Savaşı Üzerine İkinci Çağrı'sında, Fransız şubelerinin proleter örgütlenmeyi güçlendirmek için cumhuriyetin getirdiği özgürlüklerden yararlanmalarını istediği ve zamansız eylemlere karşı onları uyardığı[17] halde, Fransa'nın güneyinde Bakuninciler, imparatorluğun yıkıldığına ilişkin haberleri, anarşist "toplumsal tasfiye" işareti olarak algıladılar. Bakunin'in kendisi Eylül ortasında Lyon'a vardı. Marsilya'dan ve diğer Güney Fransa kentlerinden delegelerin katılımıyla 17 Eylül'de yapılan bir toplantıda Fransa Kurtuluş Komitesi kuruldu. Bu komite, Bakunincilerden (İttifak katılımcılarından) oluşan çekirdeğine ek olarak, Enternasyonal'in birçok üyesini de kapsıyordu ve bunlar, Bakunin'in planları konusunda ancak kısmen bilgilendirildiler.

Planlanan ayaklanmadan önceki gün evlerin duvarlarında, Devrimci Komünler Federasyonu'nun programını ilan eden afişler belirdi. Güçsüzlüğünü kanıtlayan "hükümet ve idare aygıtı"nın lağvedilmesine, ceza ve hukuk mahkemeleri yerine "halk mahkemeleri"nin kurulmasına, Lyon'da bir Devrimci Meclisin toplanmasına "karar verildiği" bildiriliyordu.

28 Eylül 1870'te öğle üzeri Bakunin, en yakın arkadaşlarıyla ve Lyon gönüllü birlikleri komutanlığına atanan General Cluseret'yle birlikte, Belediye Sarayı'nı ele geçirdi. Balkondan program ilan edildi ve General Cluseret yurtseverce bir konuşma yaptı. Program ve konuşma, devletçe işletilen atölyelerin işçilerince ve yeni devşirilmiş birliklerce alkışlandı, ama anarşist sloganlar, meydandaki halkın çoğunluğundan destek alamadı. Aksine çoğu, düzeni sağlamanın, yani etkili bir savunma oluşturmanın ve Almanları Fransız toprağından sürüp çıkarmanın önemli olduğu kanısındaydı. Belediye Konseyini korumaya gelen iki Ulusal Muhafız taburuna, mitingdeki halkın çoğunluğu sevgi gösterisinde bulundu. Darbe girişimine katılanlar birkaç saat içinde dağıtıldı. Bakunin gözaltına alındı, ama iki üç gün sonra Marsilya'ya varmayı başardı, oradan da Cenova'ya gitti.[18]

---

17 *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870-1871, Tutanaklar,* Progress Publishers, Moskova, 1974, s. 340-41.

18 "Marx'tan Edward Spencer Beesley'e, 19 Ekim 1870", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar,* s. 235; Maurice Moissonier, *La Première Internationale et la Commune à Lyon (1865-1871). Spontanéisme—Complots et "luttes réelles"* [Lyon'da Birinci Enternasyonal ve Komün (1865-1871). Kendiliğindencilik—Komplolar ve "gerçek mücadeleler"], Éditions Sociales, Paris, 1972, s. 253-66.

Güney illerinde (*départements*), Enternasyonal'in adının ardına gizlenen bu Bakuninci kumar, Fransız işçilerin çoğunun güvenini kazanmış biricik proleter örgütünü gözden düşürdü, gerçekten devrimci unsurları açığa çıkararak tehlikeye attı, burjuva radikallerin işçi sınıfı hareketinden korkmalarına yol açtı, sonuç olarak da karşıdevrimci merkezî hükümetin elini güçlendirdi. Çok geçmeden, Lyon'lu radikaller, devrimci demokratik harekete verdikleri desteği tümden geri çektiler.

Marsilya'da emekçi halk, utanç verici savaşı tezgâhlayanlara karşı devrimci protestolara Lyon'dakilerden önce başladı. Ağustos'un 7'sinde binlerce kişinin katıldığı bir gösteride, radikallerden ve işçilerden oluşan bir devrim komitesi seçildi; bu komite Belediye Sarayı'nda iki gün direndi. Komitenin başında, Enternasyonal'e yakın solcu radikal görüşlere sahip 34 yaşında bir avukat olan Gaston Crémieux bulunuyordu. Tutarlı bir demokrattı ve kentte yoksulların avukatı olarak tanınıyordu. İldeki devrimci demokratik harekette ilk önce belirgin bir rol oynayan ama gitgide karşıdevrime teslim olan burjuva radikallerin çoğunun aksine, Crémieux, emekçi halkın davasına sonuna kadar bağlı kaldı.[19]

İmparatorluğun son yıllarında kurulan Enternasyonal'in Marsilya Federasyonu, tersane işçilerini, liman işçilerini, zanaatçıları, büro elemanlarını ve tezgâhtarları birleştirdi. Federasyonun başında, Bakuninci İttifak üyesi olan genç matbaacı André Bastélica bulunuyordu; Bastélica, imparatorluk döneminde yerel radikal siyasetçilerle temas kurmuş ve emekçi halkın en faal kesiminin radikallerin etkisine girmesine katkıda bulunmuştu. Devrimci mücadeleden vazgeçen radikaller emekçi kitleleri kaderleriyle baş başa bıraktığında, Marsilyalı işçiler, kaçırmış oldukları inisiyatifi bir daha ele geçiremedi.

Proleter ve küçük burjuva unsurları barındıran sivil muhafızların desteği, Güney Fransalı radikallerin emektar üyelerinden olan ve Eylül'den sonra ilin "baş yöneticiliği"ne atanan Alphonse Esquiros'un devrimci duruşunu sürdürmesine bir süreliğine olanak sağladı. Devrimci demokratik kampın tanınmış bir önderi olan Esquiros, Marsilya'da 18 Eylül'de kurulan Güney Fransa Birliği'nin başkanı seçildi. Bu birlik, merkezî hükümetin acizliğinden ve askerî önderliğin etkisizliğinden dolayı yerel savunma örgütlemeye girişen orta ticaret ve sanayi burjuvazisinin en faal kesimince oluşturuldu.

Birlik, bütünsel bir coğrafi ve ekonomik kompleks oluşturan topraklarda, Alpler, Cévennes ve Akdeniz arasında yer alan 15 ili kapsıyordu. Birliğin programı, Enternasyonal'in Fransız şubelerinin de istedikleri kilit demokratik talepleri içeriyordu: Daimi ordunun dağıtılması, kiliseyle devletin ayrılması, resmî görevlilerin seçimle belirlenmesi, arpalıklara ve ömür boyu atamalara son verilmesi ve basın özgürlüğü. Dahası, program, birliğin özel, askerî görevlerinden kaynaklanan hükümler de içeriyordu: "Zenginler"e koyulan 30 mil-

19 Paris Komünü'ne bağlılığı nedeniyle bir askerî mahkemece ölüm cezasına çarptırıldı ve 30 Kasım 1871'de kurşuna dizildi.

yon franklık vergi, askerî amaçlarla mülke (binalara, araçlara vb.) el koyma yetkisi, hainlerin mallarının kamulaştırılması, yurt dışına altın çıkışına getirilen yasak. Bu programı hazırlayanlar, emekçi halkın ekonomik taleplerine yer vererek, programa daha geniş bir toplumsal bağlam kazandırmayı gerekli görmediler. Ne var ki, birliğin 22 Eylül 1871'de Marsilya'da yaptığı bir toplantıda Bastélica, yaklaşık 4.000 üyesinin olduğunu söylediği[20] Enternasyonal'in Marsilya Federasyonu'nun hiçbir koşul öne sürmeden birliğe katıldığını duyurdu.

Birliğin kurulmasının, Güney Fransız burjuva federalistlerinin özerk bir Provence bölgesi kurma planlarını gerçekten ne ölçüde dirilttiğini söylemek zordur. Ama birliğin önderleri birleşik ve bölünmez bir Fransa istediklerini birçok kez ilan etmelerine karşın, yine de ayrılıkçı emeller beslediklerinden kuşku duyuldu.

Birliğe ilk darbeyi, en önemli merkezlerinden birinin kopmasına yol açan Lyon'daki başarısız Bakuninci darbe vurdu. Ondan sonra silah ve mühimmat için, acemilerin bakımı ve eğitimi için parasal kaynak bulmakta zorluklar yaşandı: Marsilya Belediye Konseyi, birlik programının gerektirdiği üzere, "zengin" yurttaşlara vergi salmayı reddetti. Buna öfkelenen sivil muhafız birlikleri Belediye Sarayı'na yürüdü ve 1 Kasım'da Marsilya Komünü'nü ilan etti. Özel bir temsilci gönderen merkezî hükümetin müdahalesi, açık bir mücadeleyi göze alamayan Esquiros'un istifa etmesine yol açtı. Belediye Sarayı 7 Kasım'da asilerden temizlendi ve sivil muhafız gücü dağıtıldı. Güney Birliği faaliyetlerini durdurdu, yasadışı ilan edildi ve 1870 yılı biterken dağıldı.

Güney Fransa'da 4 Eylül'den sonraki kitlesel devrimci demokratik hareket sürecinde ortaya koyulan program, Paris'teki işçi örgütlerinin programından pek farklı değildi. Komün, her iki programın da ana izleği ya da sloganıydı. Ama Paris'te bu slogan devrimci işçilerce dillendirildiği ve egemen sınıfların bunu hemen reddetmesiyle proletaryanın bağımsız duruşunun güçlenmesine yol açtığı halde, taşra illerinde işçilerin örgütlenmesinin yetersiz olması ve önderlerinin zayıf kalması nedeniyle, bu aynı slogan siyasal inisiyatifi ele geçiren burjuva radikallerce dillendirildi. Onlar, bu sloganı, devrimci yükselişi dizginleme ve hareketi yerel burjuvazinin çıkarlarına bağımlı kılma aracı haline getirdiler. Burjuva radikaller görevlerini tamamlayınca sahneden çekilirken, onların kışkırtıp serüvenci eylemlere sürüklediklerini devrimci işçiler (öncelikle en militan kadrolar) bozguna ve zulme uğratıldılar. Öndersiz bulunan ve maneviyatı yıkılan başkent dışındaki devrimci demokratik hareket, Ekim 1870'ten sonra sönüp gitti. Radikallerin teslim olmasıyla o sırada konumunu güçlendirmiş olan geçici hükümetin ulusallığa aykırı siyasetleri karşısında halkın duyduğu hoşnutsuzluk, ancak yerel ve kısa ömürlü eylemlerde ifadesini buldu.

20 Antoine Olivesi, *La Commune de 1871 à Marseille et ses origines* [Marsilya'da 1871 Komünü ve Kökeni], Libraire Marcel Rivière et Cie, Paris, 1950, s. 102-03.

Bunlar olurken, *Paris'te* proleterler saflarını sıklaştırmayı ve belirleyici savaş için hazırlık yapmayı sürdürdüler.

Sert bir kış yaklaşıyordu. Gıda ve yakıt kıttı. Yangınlara ve yıkıma yol açan toplar devreye sokuldu. Pek çok insan evsiz kaldı. Çalışan halk hükümetin hiç umurunda değildi. Bu durumda, kitlelerin kendiliğinden örgütlenmesi gitgide daha çok önem kazandı. İmparatorluk döneminde Varlin'in işsizler için kurduğu atölyeler ve kooperatif kantinleri yeniden açıldı. Enternasyonal şubelerinin üyeleri bunların çalışmalarına katıldılar ve bu, şubeleri siyasal olarak yeniden canlandırdı.

Federal Konsey, Kasım'ın ikinci yarısında, "Yurttaşlar, Fransız topraklarının çiğnendiği bir zamanda," sözleriyle başlayıp bütün yurttaşlara seslenen bir çağrı yayınladı. Çağrının devamında, daha önce savunma çabalarını tıkamamak için sınıfsal taleplerini geri çekmiş olan işçi örgütlerinin, ülkenin çok yakında teslim olacağı ve monarşinin geri getirileceği söylentileri karşısında alarma geçtikleri ve şimdi alçakça barışa karşı seslerini kuvvetle yükselttikleri belirtiliyordu. Cumhuriyetin koşulsuz olarak tanınması, Bonapartist aygıtın temizlenmesi, silah ve cephane imalatı için işçilere hammadde ve atölye sağlanması, gıda ve yakıt stoklarına el konması, halka karneyle erzak dağıtılması, hainlere ve teslimiyetçilere karşı sert önlemlerin alınması isteniyordu; siyasal talepler arasında ise Paris Belediye Konseyi seçimlerinin yapılması, Emniyet Müdürlüğünün lağvedilmesi, kiliseyle devletin ayrılması, resmî görevlilerin hesap vermeleri ve görevden alınabilmeleri ve bazı başka demokratik değişikliklerin yapılması vardı. Çağrı, komün federasyonu ilkesinin ilanıyla, "toprak köylüye, ocaklar madenciye, fabrikalar işçiye" talebiyle ve demokratik, toplumsal bir dünya cumhuriyeti sloganıyla son buluyordu.[21] Bu program, Paris işçilerinin kazandıkları deneyimi temel alıyordu ve birçok yönden, Paris Komünü'nün siyasal-toplumsal programını önceden haber veriyordu.

1870-1871 kışında, Yirmi İlçe Merkez Komitesi devrimci hareketin odak noktası haline geldi. Kurduğu bölge teyakkuz komiteleri ağıyla, kendini Paris'in tüm emekçi halkının sözcüsü saymakta tamamen haklıydı.

Komite, 1871 Ocak ayının başında, üyeleri arasından 22 kişilik bir komisyon atadı ve ayrıca, hükümetin devrilmesine zemin hazırlamak üzere gizli bir Beşli Komite kurdu. Beşli'yi Ferré, Sapia, Tridon, Vaillant ve Leverdays adlı Blankiciler oluşturuyordu. Ünlü *Affiche rouge* [Kızıl Poster], yani Paris halkına hitaben 6 Ocak'ta yayınlanan program, bunların son üçü tarafından kaleme alındı.

Enternasyonal şubelerinin Kasım'daki çağrısında hükümet ihtiyatlı bir dille eleştirilirken, *Affiche rouge*, mevcut rejimi açıkça "imparatorluğun devamı" olarak niteliyordu. Geçici hükümetin, ulusal savunma görevini yerine getire-

21 *La Patrie en danger*, 26 Kasım 1870.

mediğini, bu yüzden de alaşağı edilmesi gerektiğini söylüyordu. Şu sözcüklerle bitiyordu: "Halka yer açın! Komüne yer açın!" Yirmi cumhuriyetçi teyakkuz komitesine mensup 140 delegenin imzasını taşıyordu.[22]

Karşıdevrimci burjuvazinin, kana buladığı Paris savunması maskaralığının son sahnesine –başkenti teslim etmeye ve ateşkes antlaşması imzalamaya– hazırlandığı bir durumda, bu sesleniş gerçekte bir ayaklanma çağrısıydı. Halkın gözünde Yirmi İlçe Merkez Komitesi, vatan haini hükümeti alaşağı etmesi gereken proleter otoriteydi. Kulüplerin birinde konuşan bir kişi, "Komün var," diyordu, "bizim yapmamız gereken tek şey ise ona yetki vermek!"[23]

19-20 Ocak 1871'de hükümet, Ulusal Muhafızlara mensup işçi taburlarının kanını dökmek ve moralini bozmak için Buzenval'e asker sevk etti. Gizlilik içinde planlanan bu operasyon başarısız oldu ama Muhafızlar ağır kayıp verdi.

Böyle ahmakça kan dökülmesinin ve yakında teslim olunacağı yolundaki haberlerin Parislilerde yarattığı öfke, *22 Ocak'ta ayaklanmaya* dönüşerek patladı. Beşli'nin zemin hazırladığı bu ayaklanmayı, Enternasyonal'in Federal Konseyi de destekledi. O zaman Varlin, "Teslimiyet karşısında, Enternasyonal görevini yerine getirdi," diye açıklama yaptı.[24] Ne var ki, ayaklanma bu kez de yenilgiye uğratıldı. Belediye Sarayı'nı çok önceden işgal etmiş olan hükümet birlikleri, işçi kollarına çok yakın mesafeden ateş etti. Ayaklanma fikrini ilk başta desteklemiş olan burjuva demokratlar işçileri terk ettiler. Mücadelenin akıbetini, başka şeyler yanında, açlıktan ve yoksunluktan bitkin düşmüş emekçi halkın tükenmişliği belirledi.

Fransız hükümeti ve Bismarck, 28 Ocak'ta ateşkes imzaladı. Savaş ve barış sorunu konusunda son kararı Ulusal Meclis verecekti; bunun için alelacele seçim tarihi 8 Şubat olarak belirlendi.

Paris'te seçim hazırlıkları, devrimci proleter güçlerle uzlaştırmacılar arasında başka bir ayrışmaya yol açtı. Sağcı Prudoncu Henri Tolain, sanki şaka eder gibi adını "Enternasyonal temsilcisi" diye yazdırdığı burjuva listesinden seçime katılmakla, burjuvaziye sığındığını tescil ettirmiş oldu. Paris'teki proleter örgütlerinde, özellikle de Enternasyonal'in Paris şubelerinde seçim listeleriyle ilgili tartışma, başkentteki işçi sınıfının hâlâ Ulusal Meclise prestijli temsilciler seçerek burjuvazinin siyasetini etkilemeye bel bağladığını gösterdi.

Paris'te alınan seçim sonuçları bu beklentileri haklı çıkarmadı. Yalnızca Tolain ve Malon seçildi. Varlin 58.000 oy alarak sandalye elde etmek için yeterli sayıya ulaşamadı. Ama taşradaki seçim sonuçları, başkent dışındaki du-

---

22 *La Commune de 1871 sous la direction de Jean Bruhat, Jean Dautry et Émile Tersen* [Jean Bruhat, Jean Dautry ve Émile Tersen'in Yönetiminde 1871 Komünü], Éditions Sociales, Paris, 1960, s. 82-83.

23 M. G. De Molinari, *Les clubs rouges pendant le siège de Paris* [Paris Kuşatması Sırasında Kızıl Kulüpler], Garnier Frères, Libraires-Éditeurs, Paris, 1874, s. 211.

24 *Les séances officielles de l'Internationale à Paris pendant le siège et pendant la Commune* [Kuşatma ve Komün Sırasında Enternasyonal'in Paris'te Resmî Toplantıları], E. Lachaud, Éditeur, Paris, 1872, s. 46.

rumun açık seçik bir manzarasını çizemeyen Paris halkı için en korkunç darbe oldu. Olayların içinde yer alan tarihçi Lissagaray, "Ama [Paris'in] oyu daha ilan bile edilmeden," diye yazıyordu, "taşradaki seçim sandıklarından gelmekte olan gericiliğin vahşi çığlığını işitti. Temsilcilerinden bir teki bile kenti terk etmemişken, genel oy hakkının lütfuyla Fransa'ya sahip olmaya gelen ... hödük köylülerin, Pourceaugnac'ların [sonradan görme taşralı zenginlerin –*Türkçe çev.*], karanlık suratlı din adamlarının, 1815'in, 1830'un, 1848'in heyulalarının alay alay Bordeaux yoluna düşmüş olduklarını gördü."[25] Bu meclis, daha ilk oturumlarından birinde Giuseppe Garibaldi yuhalandığı zaman, Marsilyalı devrimci Gaston Crémieux'nün balkondan, "Köylü çoğunluk! Fransa'nın yüz karası!"[26] diye bağırarak damgaladığı meclisti.

Ulusal Meclis, 12 Şubat 1871'de Bordeaux'da, asi başkentten çok uzakta oturumlarına başladı. Utanç verici barış antlaşmasının ön koşullarını onayladı ve gerici Louis Adolphe Thiers'i hükümetin başı olarak seçti. Daha dün düşman olduğu Bismarck'ın desteğini garantileyen Thiers, Fransız burjuvazisinin ona verdiği görevi, yani Paris'i denetim altına alma görevini yerine getirmeye koyuldu. Başka bir ayaklanmayı kışkırtıp kan gölünde boğmak için bir dizi adım attı. Savaş sırasında kira ve senet ödemelerinin ertelenmesi için alınan karar kaldırıldı, basın özgürlüğü yeniden kısıtlandı, bazı cumhuriyetçi gazeteler kapatıldı ve yeniden sıkıyönetim ilan edildi.

Ateşkes koşulları gereği silahlarını elinde tutan ve bu nedenle burjuvazinin karşıdevrimci planları önünde ciddi bir engel oluşturan Ulusal Muhafız gücüne etkili darbeler indirildi. Hükümet, Ulusal Muhafızlara yapılan cüzi ödemeyi iptal etti. Paris'te nefret edilen Bonapartist Joseph Vinoy, Muhafız gücüne başkomutan olarak atandı. Şubat ayı biterken, Paris'in emekçi halkının bağışladığı paralarla dökülmüş olan Ulusal Muhafız toplarının hepsinin (300'den fazlaydı) kentin batı (burjuva) bölgelerine taşınmasını emretti. Bu emri dinlemeyen Muhafızlar, işçilerin yardımıyla, tüm topları çekerek proleter Paris'in merkezine, Montmartre ve Chaumont tepelerine götürdüler. Çalışan halk tabakalarının gitgide daha sıkıca çevresinde toplandıkları işçi sınıfı ile gericilik güçleri arasında, Ulusal Muhafız gücünün topları elinde tutması sorunuyla ilgili bir mücadele başlayıp tırmandı.

Thiers hükümetinin bu topları kuvvet kullanarak ele geçirmek için 18 Mart 1871'de tan atarken giriştiği saldırı, Parisli işçilerin silahlı ayaklanması ve Paris Komünü'nün ilanı için işaret fişeği oldu.

25 Prosper Oliver Lissagaray, *1871 Komünü'nün Tarihi*. Fransızcadan çeviren: Eleanor Marx-Aveling, Enternasyonal Publishing Co., New York, 1898, s. 43.

26 *A.y.*, s. 59.

PARİSLİ İŞÇİLER İKTİDARDA

Kitlesel devrimci hareketin yeni sevk ve idare organı olan Cumhuriyetçi Ulusal Muhafız Federasyonu Merkez Komitesi kısa sürede şekillendi ve 1871'in Şubat ayı içinde ön plana çıktı.

Ulusal Meclis seçimleriyle bağlantılı olarak başlatılan bu federasyonu oluşturma süreci, gerici subayların inisiyatifi ele geçirme girişimleriyle ivme kazandı. Komutanların ve erlerin 24 Şubat 1871'de düzenledikleri genel bir toplantıda, federasyonun tüzük taslağının ortak toplantılarda geniş şekilde tartışılmasına karar verildi; oluşturulan geçici komite, erlerin yalnızca seçilmiş komutanlarınca verilen emirlere uymalarını ve silahlarını korumalarını istedi.

Federasyon en sonunda resmileşti ve Merkez Komite seçimleri, 3 Mart'ta gericiliğe meydan okuyan coşkulu bir ortamda yapıldı. En saygın, devrimci komutanlar Merkez Komiteye seçildiler. Paris proleter örgütlerinin destek sözü verdiği Komite, 3 Mart'ta Place Corderie'deki bir evde oturumlarına başladı. Yirmi İlçe Komitesi, yanlış anlamaya meydan vermemek için yeniden ilk önceki adını aldı: Yirmi İlçe Delegasyonu.

Yaklaşık 300.000 eri bulunan silahlı taburların desteklediği Ulusal Muhafız Merkez Komitesi, proletaryanın davasına hizmet eden hatırı sayılır bir güçtü. Çabucak kitlelerin güvenini kazandı ve 18 Mart'ta proleter ayaklanmasının sevk ve idare merkezi olarak davranmayı başardı.

Üst sınıflar denilen sınıfların, yani aldıkları eğitim ve toplumda bulundukları statü nedeniyle, görünüşe göre, Fransa'yı savunmak için ayağa kalkmakta başı çekecekleri düşünülenlerin, gerçekte Fransa'ya ihanet ettiklerini ve halk düşmanı olduklarını kanıtladıklarını, başkentin emekçi kitleleri o zamana kadar tam bir açıklıkla anlamıştı. Ulus aşağılanırken ve sıkıntı çekerken, tüm emekçi halkın gözleri, vatan hainlerini teşhir edenlere, en başından beri emekçi halkın çıkarlarını koruyup kollayanlara, kentin özenli savunucuları ve sahipleri olduklarını ortaya koyanlara, yani proletaryanın önderlerine çevrildi.

Bu önderler, teyakkuz komitelerinin, şubelerin ve *chambres syndicales*'in üyeleri, tabur komutanları, mensup oldukları sınıfa, tüm emekçi halk kitlesine, tüm ulusa karşı giderek büyüyen bir sorumluluk duygusu sergilediler. Burjuva, karşıdevrimci hükümete yönelik eleştirilerle, o hükümeti devirmeyi hedefleyen ilk girişimlerle, seçimlerden beri dile getirdikleri üzere, o hükümeti vatana ihanet suçundan mahkemede yargılama talebiyle başlayıp, ulusun yönetimini kendi ellerine almaları gerektiği kararına ulaştılar. Lenin'in yazdığı gibi, "Proletarya, eski rejime karşı ayaklanmada, biri ulusal ve diğeri sınıfsal nitelikte olmak üzere iki görevi (Fransa'yı Alman istilasından kurtarma ve sosyalizm yoluyla işçileri kapitalizmden özgürleştirme görevlerini) kavradı. İki görevin bu birliği, Komün'ün benzersiz özelliğini oluşturur."[27]

27 V. İ. Lenin, "Komün Dersleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 13, s. 475.

Proletaryanın siyasal iktidarı kazanma zorunluluğu –Marx'ın ve Engels'in halk devrimleriyle ve kurtuluş mücadeleleriyle edinilen deneyimlere dayalı bilimsel, felsefi genellemeler yaparak vardıkları yaşamsal sonuç– artık Parisli işçiler için bir zorunluluk haline geldi. Bu felaket durumdan çıkmanın tek yolu, bu zorunluluğu yerine getirmekti.

İşçilerin siyasal iktidarı ele alması yönündeki bu fikir, ilk olarak Şubat ayı başında Place Corderie komitelerinin seçim afişinde ifade edildi. Paris işçi sınıfının olgunluk diploması denilebilecek bu kısa belge, cumhuriyetçi sistemin garantisi olarak iki talep içeriyordu: "Proletarya siyasal iktidarı üstlenmeli" ve "yönetim oligarşisi ve sanayinin feodal baronları alaşağı edilmeli".

Burjuvazinin ulusal görevi başaracak yetenekte olmadığı kanısı ve bu görevi yerine getirmenin kendilerine düştüğü inancı, işçilerin zihinlerine öyle derin kök salmıştı ki, potansiyel müttefiklerine, başkentin proleter olmayan emekçi halk kitlesine de yansıdı. Devrimci gerilimin yüksek olduğu o anda, işçi sınıfının önderliğini tanıyan, hatta onun dilini konuşan bu kitle, işçi sınıfının çevresinde kenetlendi.

Hükümetin demokratik özgürlüklere yönelttiği saldırı, en başta da toplar meselesi yüzünden Ulusal Muhafız gücüyle girdiği çatışma, tüm yurtsever güçlerin proletarya çevresinde böyle toplanıp kenetlenmesini hızlandırdı. Parisli işçilerin silahsızlandırılması Thiers'in karşıdevrimci planlarının başarısı için vazgeçilmez önem taşırken, silahların elde tutulması, Paris halkına göre kazandıkları hakların biricik güvencesiydi; çok değer verdikleri özlemlerin gerçekleşmesi, yani Komün seçimi, cumhuriyetin güçlendirilmesi ve son tahlilde, ulusun ayaklar altına alınan onurunun onarılması için vazgeçilmez önemdeydi. Silahlarını teslim etmeleri her şeyi yitirmeleri anlamına gelirdi: Özgürlüğü, geleceğe dair umutları ve yaşamın kendisini. Gerici burjuvaziyle yükselen bir sınıf olarak proletarya arasındaki karşıtlık, akıbeti kitlelerin davranışına, sağlam duruşuna, haklı oldukları ve davalarının haklı olduğu inancına bağlı olan bu özgül sorunda, çok belirgin çizgilerle ortaya çıktı.

Mart'ın 10'unda Ulusal Meclis, Bordeaux'dan Versay'a taşınıp toplantılarını orada yapmaya karar verdi; gericilik, gövde gösterisi yaparcasına, devrimci Paris'in surlarından 18 kilometre uzaklıktaki eski kraliyet konutuna karargâh kurmuştu. İki kamp artık karşı karşıyaydı.

1870-1871 olaylarına tanıklık eden bir Parisli, Mart'ın ilk yarısında Montmartre'daki durumu şöyle anlatıyordu: "İleri karakollarıyla ve nöbetçileriyle, siperleriyle ve toplarıyla güvenlik çemberine alınmış bu dar caddelerden geçerken şaşkınlığım gitgide büyüdü.... Her şey hazırlık halindeydi.... Bu neredeyse ele geçirilemez bir mevziydi, asiler sakince buradan yetkililere meydan okuyorlardı."[28]

28 *Journal de Fidus. La Révolution de septembre* [Fidus'ün Güncesi. Eylül Devrimi], C. II, *La Capitulation-La Commune* [Teslimiyet-Komün], Albert Savine, Éditeur, Paris, 1889, s. 378-79.

Burjuvazinin durumla ilgili düşünceleri ne olursa olsun, Parisli işçiler, davalarının haklı ve taleplerinin meşru olduğundan emindiler; ilk önce saldırmak gibi bir niyet gütmüyor ve bunun kendilerine avantaj getirmeyeceği kanısını taşıyorlardı. Bununla birlikte, kendilerini silahsızlandırmak için en ufak bir girişimde bulunulursa, kuvvete başvuracaklarını herkes açıkça biliyordu.

18 Mart'ta gün ağarırken, Thiers'in talimatıyla hazırlanmış bir plana göre hareket eden bir tümen (yaklaşık 6.000) hükümet askeri pek zorluk çekmeden Montmartre'a girdi. Askerler topu oradan kaldırma emri almışlardı, ama nedendir bilinmez, onlara at vermeyi kimse akıl etmemişti. Askerler topu çekerken, ekmek kuyruğuna girmek için erken kalkan ev kadınları alarm verdiler. Tüm evlerden Ulusal Muhafız erleri fırladı. O gece görev ulağı olan Louise Michel, "Başkalarıyla birlikte oradaydım," diye anımsıyordu. "Ellerimizde tüfeklerle tepenin doruğuna saldırdık, orada koca bir orduyla karşılaşacağımızı biliyorduk.... Özgürlük için ölmeye hazırdık ve sanki kanatlarımız vardı.... Tepe, özgürlüğün muhteşem şafağıyla ışıl ışıl parlıyordu."[29]

Bu yoğun nüfuslu yoksul semtte kadınların, hatta çocukların varlığı, en başta da davalarının haklılığından güç alan Muhafızların kararlılığı, bir anda hükümet askerlerini etkiledi. Askerler bocaladılar ve sonra kalabalığa ateş açmayı reddettiler.

Böylece dostluk başladı.

Halkın Haziran 1848 ayaklanmasının kasaplarından biri olarak tanıdığı General Thomas yakalanıp oracıkta kurşuna dizildi. Sarsılan subaylar aceleyle askerleri geri çektiler, ama askerlerden bazıları, devrimci şarkılar söyleyerek Belediye Sarayı'na yürümekte olan göstericilerin saflarına katıldı.

İki tümen hükümet askerinin gönderilmiş olduğu Chaumont'da, Belleville'de ve başka işçi bölgelerinde de manzara aynıydı. Ulusal Muhafız Merkez Komitesi (MK) üyeleri, kendi bölgelerinde hareketin önderliğini devraldılar. Bir acil durum toplantısında, hükümet binalarını ele geçirmek için genel bir plan hazırladılar. Gece çökerken, kilit önemdeki bütün binalar işgal edilmişti.

Bu arada, öğleden sonra saat dört sularında Thiers, askerlerle halkın dostluk kurduğu haberlerinden telaşa kapılarak, bütün birliklerin kentten çıkmasını ve hükümet kurumlarının boşaltılıp Versay'a taşınmasını emretti. Niyeti, devrimci Paris'i tecrit etmek, Fransa'nın geriye kalanıyla karşı karşıya getirmek, sonra da ülkedeki tüm gerici ve cahil unsurların yardımıyla ezmekti. Ulusal Meclisiyle, bakanlıklarıyla ve resmî gazetesiyle Versay, karşıdevrimin merkezi olup çıktı.

Dünyadaki ilk proleter hükümet olan, silahlı halkın desteklediği Ulusal Muhafız Merkez Komitesi, o gece geç saatlerde Belediye Sarayı'nda toplandı.

29 Louise Michel, *La Commune*, P.-V. Stock, Éditeur, Paris, 1898, s. 139-40.

Paris'in muzaffer işçilerince çıkarılan *Journal officiel*'de[30] duyurulduğu üzere, "Paris proleterleri, egemen sınıfların başarısızlıkları ve ihanetleri ortasında, kamu işlerinin sevk ve idaresini kendi ellerine alarak durumu kurtaracakları saatin gelip çattığını anlamışlardır.... Hükümet gücüne el koyarak, kendi yazgılarının efendisi olmalarının kaçınılmaz görevleri ve mutlak hakları olduğunu anlamışlardır."[31]

Ulusal Muhafız MK hemen sıkıyönetimi kaldırdığını duyurdu, çadır mahkemelerini kaldırdı ve tüm siyasi tutuklular için af ilan etti. Üstlendiği yetkiyi kesinlikle geçici saydı ve bunu Komün'e devretmek için elini çabuk tuttu. MK, yaptığı duyuruda, "Bize ihanet eden hükümeti kovduk. Vekâlet süremiz artık bitiyor ve yetkiyi size iade ediyoruz,"[32] diye sesleniyordu. Seçim tarihi 26 Mart olarak belirlendi; herhangi bir ertelemenin halk gözünde aldatma sayılacağını herkes biliyordu.

MK, birkaç gün içinde, proleter niteliğini kanıtlayan bir dizi karar aldı: Polisin ve daimi ordunun dağıtılması, küçük paralar için rehin verilmiş eşyanın bedelsiz iadesi, senet ve kira ödemelerinin ertelenmesi, memur aylıklarının düşürülmesi, ihtiyaç sahibi ailelere ödenek verilmesi.[33]

MK, deneyimsizliği nedeniyle, bu ilk günlerde devrimin başarısını perçinlemek için hiçbir adım atmadı. Görevine son verilen hükümetin üyelerinin Versay'a gitmelerine izin verildi, böylece onlar da orada karşıdevrim güçlerini seferber etmeye koyuldular; benzer şekilde hükümete bağlı asker ve polis birlikleri de engellenmeden Versay'a gitti; 22 Mart'ta yaptıkları silahlı gösteriden sonra bile kralcıları tecrit etmek için hiçbir önlem alınmadı; hareketi ülke geneline yaymak ve daha uzak görüşlü bazı devrimcilerin (Varlin, Vaillant, Tridon, Jaclard, ayrıca Duval, Eudes ve Moreau) istedikleri gibi Versay üzerine yürümek için hiçbir girişimde bulunulmadı.

İşçi hükümetinin attığı ilk adımlara damga vuran bu kaygısızlık ve rahatlık, kısa ve kansız bir mücadeleyle kazanılan zaferden sonra oldukça doğaldı. Devrimci geleneklerle büyüyüp yetişmiş ama henüz ateşle sınanmamış bir kuşağa acımasız sertliği ancak deneyim öğretebilirdi. Proleter ordusunun en iyi savaşçıları, hâlâ devrimin barışçıl bir şekilde tamamlanabileceği yanılsaması içindeydi, "yasallık"ı çiğnemeyi reddediyor, iç savaş başlatmaktan çekiniyor ve gerici burjuvazinin iç savaşı zaten başlattığını fark edemiyorlardı.

Uzun zamandır beklenen Komün'ün ilan edildiği gün Paris halkının yaşadığı coşkulu sevinci birçok görgü tanığı anlatıyor. Komün üyesi Leo Frankel,

30 İlk işçi hükümeti, resmî gazetenin yazı işlerini ve matbaasını devraldıktan sonra, Paris'te 24 Mayıs'a kadar gazeteyi çıkarmayı sürdürdü. Kendi payına, Versay hükümeti de 19 Mart'ta aynı adla bir gazete yayınlamaya başladı.

31 Karl Marx, "Fransa'da İç Savaş", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 217.

32 *Journal officiel de la Commune*, 20 Mart 1871. Bu duyuru, 19 Mart'ta duvarlara asıldı.

33 *1871 Paris Komünü'nün Tarihi*, Moskova, 1971, s. 260 (Rusça).

Volkswille gazetesi için yazdığı bir makalede şöyle diyordu: "Saat dörtteki birkaç top atışı, şenliğin başladığını duyurdu. Şimdiye kadar yalnızca parlayan yüzlerin yansıttığı sevinç ve coşku artık patlayıp olağanüstü bayram haykırışlarına dönüştü. İnsanlar şapkalarını sallıyor, Ulusal Muhafızlar keplerini tüfeklerine takmış yürüyor, bu kalabalıklardan ve ucu bucağı görünmeyen süngü ormanından (yaklaşık 160.000 Ulusal Muhafız eri vardı) yeri göğü inleten 'Yaşasın Komün! Yaşasın Cumhuriyet!' sloganları yükseliyordu. Askerî bandolar *Marseillaise* marşını çalıyordu. Çok bulutlu olan gökyüzü ansızın açıldı ve güneşin ılık ışınları bu eşi benzeri görülmemiş manzarayı aydınlattı."[34]

Paris, en sonunda Belediye Konseyi, yani Paris Komünü ya da kısaca söylendiği gibi Komün için seçimlerini yapabildi. Muzaffer bir devrimin yarattığı koşullarda genel oyla seçilen Komün, Paris halkının özgür iradesinin ete kemiğe bürünmüş şekliydi.

Paris'in varlıklı sakinlerinin oldukça büyük bir kısmı, sıkıyönetim kaldırılır kaldırılmaz başkentten ayrılıp taşraya gittiği için ve ayrıca, seçimler burjuvazi tarafından boykot edildiği için, Komün üyelerinin neredeyse tamamı emekçi kitlelerin temsilcileriydi. Burjuvazinin seçtiği küçük bir vekil grubu halk meclisindeki sandalyelerini kabul etmeyince, 25 işçi, kabaca aynı sayıda zanaatçı ve kıdemsiz memur, yine benzer sayıda (12 gazeteci dâhil) serbest meslek sahibi, Komün üyelerini oluşturdu. Son gruptakilerin çoğunun emekçi aydın oldukları düşünülürse, Komün, proletaryayı ve çoğu işçi olmak üzere küçük burjuva emekçi halkı temsil eden bir meclis olarak tanımlanabilir. Parti siyaseti bakımından, bu durum üç ana grubun varlığını yansıtıyordu. Bu ilk proleter devletinin yönelimini, bir yandan Fransız işçi sınıfı hareketinde ağır basan iki eğilim (Prudonculuk ve Blankicilik), öte yandan ise yeni Jakobenler, yani Blankicilere yakın görüşlere sahip küçük burjuva demokratlar belirledi.

Yönetimle ilgili özgül sorunlar ve daha genel sorunlar üzerindeki görüş farklılıkları kaçınılmaz ayrışmalar barındırıyordu, ama Komün üyelerinin hiçbiri, 18 Mart 1871 devriminin ve ondan doğan Komün'ün sınıfsal, proleter karakterinden kuşku duymuyordu. Prudoncu Auguste Vermorel'in yazdığına göre, "1789 devrimi burjuvazinin siyasal iktidarı almasını ifade ettiği gibi, 18 Mart devrimi de proletaryanın siyasal iktidarı almasını ifade ediyordu."[35] Benzer şekilde, Paris'te çıkan devrimci demokratik gazete *L'Estafette* [Ulak] 25 Nisan tarihli nüshasında Komün'ün proleter karakterinin altını çizerek şöyle diyordu: "Bu devrimi şu sözcükler tanımlıyor: Proletaryanın iktidarı alması. Versay'daki o çete, işte bu yüzden böyle yaygara koparıyor."

Paris proletaryasının ulusal görevi omuzladığı ve toplumsal öncülüğü eline aldığı o belirleyici anda, kentli küçük burjuvazi ve sözcüleri (emekçi aydınlar), işçi sınıfının önderliğini tanıyıp, sloganlarını ve değerlendirmelerini ka-

34 *Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü. Belgeler ve Malzemeler*, Moskova, 1972, s. 290 (Rusça).

35 *L'Ami du Peuple*, 24 Nisan 1871.

bul ettiler. Paris'te çıkan cumhuriyetçi gazete *L'Homme libre* [Özgür İnsan], Versay yandaşlarının Paris'e saldırısıyla bağlantılı olarak 7 Nisan'da şöyle yazıyordu: "İçinde bulunduğumuz koşullar, Komün'e ulusal bir nitelik kazandırdı. Fransa'da hukuku, ılımlılığı ve adaleti yalnızca Komün temsil ediyor. Deliler toplum sözleşmesini çiğneyip iç savaş başlattıkları için, halkın haklarını Komün savunmalıdır." Bunun cumhuriyetle mutlakıyet arasında, ekonomik verimlilikle israf arasında, özgürlükle kölelik arasında bir ölüm kalım mücadelesi olduğunu belirten gazete şöyle diyordu: "Komün, Fransa'nın yenilenmesini simgeler, ilerlemeyi simgeler, zorbalara ve zalimlere karşı insan vicdanının yükselen büyük sesidir."

Komün'ün siyasal, yönetimsel bir otorite olduğu da tartışmasızdı. Gazetenin aynı nüshasında şöyle deniliyordu: "Komün, siyasal bir mazbata almıştır ve bu konuda hiç kuşku yoktur... Paris'te, askere almanın kaldırılmasıyla, kiralarla, kilise bütçesinin tasfiyesiyle ilgili kararnameler çıkarıyor."

Cumhuriyetçi hareketin emektarlarından Louis Charles Delescluze de Komün'ün faaliyetlerinin siyasal niteliğini gözlemledi. 18 Nisan'da *Le Réveil du peuple* [Halkın Uyanışı] gazetesine gönderdiği bir mektupta, "İçinde bulunulan koşullar nedeniyle, Komün, belediye konseylerinin olağan niteliklerinin ötesine geçmek zorunda kaldı," diye yazıyordu. "Bir hükümete özgü işlevler üstlenmek zorunda kaldı."

Paris devrimine katılanların tümü, bu devrimin misyonunun, Fransa'nın siyasal ve toplumsal yenilenmesini sağlamak, emeğe dayalı hakça bir sistem kurmak, tekellerin, ayrıcalıkların ya da kastların olmadığı bir toplum yaratmak olduğuna inanıyordu. 1860'ların sonuna gelinirken, ileri işçilerce Enternasyonal'in asgari programı olarak kabul edilmiş olan platform çerçevesinde, bu amaca ulaşılabilir gibi görünüyordu. Ne var ki, Paris'te ve taşrada yaşananlar, hiçbir burjuva hükümetinin o programı uygulamayacağını kanıtladı. Bu nedenle, demokratik ilkeleri tutarlılıkla uygulayan bir işçi hükümeti, o programı hayata geçirmek için en uygun hükümet olarak (bu birçok durumda bilinçli bir kavrayış olmasa bile) düşünülüyordu.

Fransa'nın yenilenmesi programı, oldukça geniş çaplı yorumlara açıktı. "Komün" terimine farklı anlamlar yükleniyordu. Olayların boyutu, hatta niteliği konusunda çok çeşitli görüşler vardı. Yine de açılıp gelişen kitlesel halk hareketi, değerlendirme farklılıklarını arka plana itti.

Devrim zamanında, halkın iradesinin ve yaratıcı yeteneğinin muazzam ölçüde devreye girdiği dönemlerde, ideolojiler, gördüğümüz üzere, ortak bir paydada buluşmalarını sağlayan belli bir "eşitlenme" geçirir. Her türden (ütopyacı, hatta gerici) sekter sosyalist şablonlar ve doktrinler, ortak kitlesel bilinçte çözünerek, deyim yerindeyse, ideolojik bir "kızıl alaşım" oluşturur. Daha dün kendini en başta Blankici, Prudoncu ya da Bakuninci sayan işçi, öyle zamanlarda, öncelikle toplumsal reformları gerçekleştirmek için siyasal iktidarı ele

geçirmeye kararlı bir proleter devrimci olarak hareket eder; şablonlar, doktrinler geride bırakılır ve bunları yaratmış olanlar, devrimin doğrudan katılımcısı olarak hareket ettikleri ölçüde saygınlıklarını ve popülerliklerini korurlar. Sonra uyanış anı gelip çatar: Geçmiş deneyimlerin ve sınıfsal örgütlenme çabalarının eğittiği kitleler, eylemlerinin anlamını kavrarlar. Lenin'in sözünü ettiği uyanmış bir halkın şaşmaz içgüdüsü işte tam da budur.[36] Ama ideolojik "kızıl alaşım", Haziran 1848'de yalnızca işçilerin duygu durumunu belirlediği ve proleter olmayan sınıfların apaçık husumetine göğüs gerdiği halde, 1871'de proletaryaya özgü düşünceler, büyük bir kentteki emekçi halkın proleter olmayan kesimlerinin hayal gücünü ilk kez yakaladı ve işçiler, o kesimler arasından müttefikler kazandı.

Paris Komünü'nün program belgeleri ve kararnameleri, katılımcılarınca yapılan açıklamalar tahlil edilince, Marksist görüş sisteminde önemli yeri olan fikirler ve taktik ilkeler apaçık ortaya çıkar. Bu fikirlerden bazıları, bağımsız olarak Paris proletaryasının ortak zihninde gelişti, bazılarıysa Enternasyonal'den esinlendi. Farkında olmaksızın Marksizmin yol gösterici ilkelerine uygun hareket eden Komüncülerin attıkları pratik adımlara gelince, bu adımlar ya devrimci gelişmelerin mantığı öyle gerektirdiği için ya da Fransız işçi sınıfının deneyiminden ve geleneklerinden esinlenilerek atıldı.

Engels, adanmış devrimci işçilerin mücadelenin en kritik anlarında proletaryanın gerçek çıkarlarına uygun hareket etmek için kendi dünya görüşlerinin ve sekter doktrinlerin sınırlamalarını aşma yeteneğine parmak bastı. Engels, bunu, "Blankicilerden ve Prudonculardan oluşmasına rağmen, Komün'ün yine de yapmayı başardıklarının çoğunun doğruluğu"nu[37] kanıtlayan harika gerçeğin açıklaması olarak görüyordu.

Komüncülerin pratiğiyle Marksizm teorisinin örtüştüğü gözlemini dile getirirken, deneyim temelinde geliştirilmiş, doğru ama münferit bir karar ile karşılıklı bağlantı içindeki görüşlerden oluşan tutarlı bir sistemi birbirinden ayıran niteliksel bir farklılığın bu ikisi arasında her zaman bulunduğu gerçeğini gözden kaçırmamak gerekir. Bu anlık, kısa ömürlü içgörüler, bir bireyin, hatta bir grubun artık tutarlı Marksist tutumları benimsediğine işaret etmediği zaman, eski yanılgılara geri dönülmeyeceğini garanti edemez.

Marx, Komüncüleri, proleter devriminin öncüleri olarak selamladı ve ilk kez *burjuvazinin devlet aygıtını dağıtmayı*, aynı zamanda da yeni, proleter devlet yapısının temellerini kurmayı başarmalarını takdir etti. Paris işçilerine herhangi bir teorik düşünüş kılavuzluk etmedi. Onların yaratıcılığı kendiliğindendi,[38]

36 V. İ. Lenin, "R.K.P.(B.)'nin Olağanüstü Yedinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 27, s. 133.

37 Friedrich Engels'in *Fransa'da İç Savaş*'a yazdığı Giriş, Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 186.

38 Engels, bu yaratıcılığı, "*içgüdüsel* eğilimler" olarak tanımlıyordu ("Engels'ten Eduard Bernstein'a, 1 Ocak 1884", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 345).

doğrudan doğruya İkinci İmparatorluğun kötü gerçekliğinden doğdu. Geçmişe herhangi bir dönüşü önlemek için, o günlerdeki popüler bir siyasal karikatürde tasvir edildiği üzere, Fransa'nın canlı bedenine dolanmış olan dev devlet ahtapotunun dokunaçlarını kesmeye çalıştılar. Ne yazık ki, iyice kökleşmiş anarşist düşüncelere sahip Prudoncular Komün'de oldukça etkili olmalarına karşın, Bakunin'in 28 Eylül 1870'te Lyon'da yaptığı gibi, devlet mekanizmasının dağıtılmasını istemek herhangi birinin aklına hiç gelmedi.

Önce Paris'in ilk devrimci hükümeti olarak görev yapan Ulusal Muhafız MK'nin, sonra da Komün'ün çıkardığı kararnamelerle, Bonapartist devletin en iğrenç işlevlerine darbe üstüne darbe indirdi. Celbe dayalı daimi ordunun ve siyasal polisin dağıtılması, kiliseyle devletin ayrılması, bürokratik arpalıkların tasfiyesi, resmî makamlar için seçim usulünün getirilmesi, resmî görevlilerin halka hesap vermesini ve görevden alınabilmesini sağlayan düzenlemelerin yapılması, burjuva devletinin baskı aygıtının dağıtıldığına ve yerine, tüm unsurlarıyla, tamamen farklı nitelikte idari organların kurulduğuna işaret ediyordu.

İmparatorluğun son yıllarında ve Komün'ün arifesinde, Paris'teki proleter ve demokratik örgütlerin program belgelerinin çoğunda, özellikle Enternasyonal'in Parisli üyelerince 1869'da kabul edilen seçim programında, bu kurumsal değişikliklerin neredeyse tümü talep edilmişti. Tarihte ilk kez Komüncüler, bunları hızlıca, bir hamlede yürürlüğe koydular ve sonuçta bütünüyle yeni bir toplumsal-siyasal örgütlenme türü (proleter devleti) ortaya çıktı. "Komün," diye yazıyordu Lenin, "yıkılan devlet mekanizmasının yerine 'yalnızca' daha eksiksiz bir demokrasi koymuş gibi görünür.... Ama gerçekte, bu 'yalnızca' sözcüğü, belirli kurumların yerine kökten farklı türde başka kurumların geçirildiği devasa bir olguyu ifade eder.... Akla gelebilecek en eksiksiz ve en tutarlı şekilde getirilen demokrasi, burjuva demokrasisinden proleter demokrasisine dönüşür."[39]

Koşullar, Komüncülere başarı yolunu açtı: Zaten çok iyi örgütlenmiş bir halk milisinin (Ulusal Muhafızların) olduğu bir zamanda daimi ordu dağıtıldı. Bu, celp yoluyla asker alımına son veren ve bedence sağlıklı tüm yurttaşların, biricik yasal silahlı güç olarak ilan edilen Ulusal Muhafız gücüne kaydolması uygulamasını getiren 29 Mart kararnamesine zemin oluşturdu. Parisli kitlelerin geleneksel olarak kiliseye karşı takındığı militan tavır yüzünden, Komün, kiliseyle devleti ayıran ve kilisenin tüm malını mülkünü ulusallaştıran kararnameyi 2 Nisan'da çıkarmak durumunda kaldı. Hükümetin Versay'a kaçması ve sonuç olarak neredeyse bütün devlet dairelerindeki üst düzey görevlilerin de ayrılması, Paris'te kalan Bonapartist memurların ise boykot ve sabotaj eylemlerine girişmesi, Komün'ü birçok atama yapmak zorunda bıraktı; yıllık azami

39 V. İ. Lenin, "Devlet ve Devrim", *Toplu Yapıtlar*, C. 25, s. 424.

maaş ise 6.000 frank olarak sabitlendi. Maliye Komisyonunun (Varlin de buraya üyeydi) önerisiyle, 1 Nisan kararnamesinin gerekçe bölümünde, kararnamenin temel amacının, arpalıklara ve yüksek düzeyli görevlilerin atanmasında kayırmalara son vermek olduğu belirtiliyordu.

Bu kararname hiç itirazla karşılaşmadı ve oybirliğiyle kabul edildi.

Siyasal polisin tasfiyesi, işçilere hiç sempati beslemedikleri halde yansız burjuvalar arasında bile kabul gördü. Pratikte tüm devlet daireleri (posta, maliye, askeriye, dışişleri, tarım, ticaret, eğitim, sağlık, kültür), büyük burjuvazi tarafından terk edildi ve hızla yeniden örgütlenmeleri gerekli oldu.

Komüncüler, Marx'ın "devlet mekanizmasının yıkılması" dediği pratik eylemlerini, sadece, çoğu kendilerinin programında yer alan önlemler olarak görüyorlardı. Ama Marx, bu eylemlerde, 1852'de ulaşmış olduğu bir sonucu doğrulayan evrensel bir ilke sezinledi. Bu ilke, burjuva devletinin baskıcı işlevlerine son vermeye yönelik bir dizi yasama ve örgütlenme önlemiyle ilgiliydi. Bu önlemler dizisinin çeşitli unsurları, verili ülkenin somut koşullarına bağlı olarak değişebilir, öne çıkabilir ya da ortadan kalkabilirdi, ama genel yasa doğrulandı. Komün'ün deneyimindeki yeni unsur, şu ya da bu önlemin büyülü etkisi değil, kitlesel, devrimci şekilde uygulanmasıydı.

Komün, eski bakanlıkların ve devlet dairelerinin yerine, kendi üyelerinden oluşan komisyonlar kurdu. Kilit görev olan proleter devletini savunma ve karşıdevrimle savaşma görevi, *Askerî Komisyon*'a ve *Genel Güvenlik Komisyonu*na verildi; bu ikisi birlikte, cumhuriyetin dokunulmazlığını korumakla ve Versay hükümetinin faaliyetleri ile Paris'teki şüpheli kişilerin davranışlarını izlemekle yükümlüydü.

*Maliye Komisyonu*nun görevi, diğer komisyonların çalışmaları için parasal kaynak sağlamak ve devlet bütçesini tamamen yeni bir anlayışla yeniden şekillendirerek kadro sayısını azaltmak, harcamalarda azami tutumluluğu ve azami verimliliği güvenceye almak, halkın vergi yükünü hafifletmek, aynı zamanda da nüfusun daha varlıklı, mal mülk sahibi olan azınlık kesimlerine artan oranlı vergi uygulamaktı.

Adalet Komisyonu, 1869 platformunda öngörüldüğü üzere, hukuki usullerde ve işlemlerde reform yapmakla görevliydi, ama öncelikle mahkemelerde demokrasiyi ve eşitliği sağlamakla yükümlüydü.

*Halk Eğitimi Komisyonu*nun görevi, eğitim sisteminde genel bir reform tasarlamaya ek olarak, kilisenin vesayetinden kurtarılan okullarda genel ve parasız eğitim sunmak için derhal her ilçede bina, tesis ve personel temin etmekti.

*Dış İlişkiler Komisyonu*nun görevi, Fransa'daki başka komünlerle temas kurmak ve tek bir ulus devlet bünyesinde federasyon oluşturmaktı. Ayrıca, Komün'ün devrimci ilkelerini yayma görevi de vardı.

*Çalışma, Sanayi ve Mübadele Komisyonu*nun görevleri, yalnızca iki eski bakanlığın (bayındırlık ve ticaret bakanlıklarının) işlevlerini kapsamakla kalmı-

yordu; bütünüyle yeni bir alan olan çalışma mevzuatı alanını da kapsıyordu ve ek olarak, "sosyalist öğretilerin yayılması" görevi bu bakanlığa aitti.[40]

Benzer şekilde, resmî olarak katıksız idari yetkilere sahip *Kamu Hizmetleri Komisyonu*na çeşitli görevler verildi: Posta, telgraf, su temini vb. hizmetlerin aksaksız yürütülmesini sağlamak. Ayrıca, bu komisyon, taşradaki benzer hizmet kuruluşlarıyla teması sürdürerek deneyimlerini onlara aktarmakla da görevliydi. Son derecede önemli olan sağlık hizmetleri ve sosyal sigorta alanı da bu komisyonun yetki alanına giriyordu. Son olarak, 1869 platformunun içerdiği maddelerden birini (demiryollarını komünal yetkililere devretme yollarının ve yöntemlerinin araştırılmasını) yerine getirmek de bu komisyonun göreviydi.

Başka bir kuşatma olasılığıyla yüz yüze olan *Paris'in emekçi halkına gıda temini* işlerini yürütmek üzere bir komisyon atandı.

Askerî işler, kamu güvenliği ve dış ilişkiler en başta Blankicilerin ve yeni Jakobenlerin sorumluluğuna verildi. Mali işler, sanayi ve çalışma yaşamı, kamu hizmetleri, gıda temini ve halk eğitimi, Prudoncuların ve Enternasyonal üyelerinin ellerine bırakıldı. Engels'in yazdığına göre, "Hem övgüye değer hem de övgüyü hak etmeyen yanlarıyla Komün'ün iktisadi kararlarının sorumluluğu öncelikli olarak Prudonculara, siyasal eylemlerinin ve ihmallerinin sorumluluğu da öncelikli olarak Blankicilere aitti."[41]

Komün'ün 29 Mart 1871'deki oturumunun basında yayınlanan tutanakları, gerçekte, devletçe ve hükümetçe uygulanmak üzere yeni proleter iktidarının hazırladığı ilk özgül eylem programıydı. Bu belge, Komün'ün haklı olarak – devrimi savunma ve sosyalist fikirleri yaymanın yanında– emekçi halkın çıkarlarına özenle eğilmeyi kendine ivedi görev edindiğini gösteriyordu.

Geciken kira borçlarının dokuz ay için (1 Ekim 1870'ten 1 Temmuz 1871'e kadar) iptali konusunda aynı gün yayınlanan kararname, senet geri ödemelerinin erteleneceğine dair vaat (18 Nisan tarihli kararname) ve ayrıca, çalışan insanların küçük paralar için rehin bıraktıkları ev eşyası ile iş aletlerinin bedelsiz iadesi kararı (bu sorun özel bir komisyonca esastan ele alınıp incelendi ve Komün'ün bir oturumunda tartışıldı; ilgili kararname 8 Mayıs 1871'de çıkarıldı), bu özenin dolaysız göstergesi sayılıyordu.

Bu, kamusal çıkarları koruyup kollamayı, özellikle emekçi halkın haklarını savunmayı ve gereksinimlerini karşılamayı kendine temel kaygı edinmiş sahiden demokratik bir hükümetin hazırladığı ilk eylem programıydı. İktidarı elinde tutan Komüncüler, yalnızca seçim zamanı oylarına ihtiyaç duyulunca, fabrikalara insan gücü gerekli olunca ve savaş meydanında kan akıtılması gerekince halkı anımsayan soylular ve söz cambazları değillerdi. Komün üyelerinin

40 *Procès-verbaux de la Commune de 1871* [1871 Komününün Tutanakları], Édition critique par Georges Bourgin, Gabriel Henriot, C. 1 (Mart-Nisan 1871), Éditions Ernest Leroux, Paris, 1924, s. 44.

41 Friedrich Engels'in *Fransa'da İç Savaş*'a yazdığı Giriş, Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 186.

kendileri emekçi insanlardı. Sabahleyin, insanlık tarihinde derin bir iz bırakan kararları görüşmek üzere Komün'ün oturumlarına katılıyor, gün içinde gündelik yaşamla, ihtiyaç maddeleriyle, barınmayla, kaynakların seferber edilmesiyle ilgili sorunların karara bağlandığı kendi ilçelerinde ya da cephe hattında hazır bulunuyor, akşamleyin ise yine Belediye Sarayı'na gelerek şikâyetleri ve tavsiyeleri inceliyor, ertesi sabahki oturumda tartışmalara bilgili olarak katılabilmek için durumu yakından anlamaya çalışıyorlardı.

Komün üyelerinden Arthur Arnould'un daha sonra yazdığına göre, "Bu çetin koşullar altında, en ufak hatanın, en küçük yanlış yargının her şeyi tehlikeye atabileceği bir zamanda, her birimiz, sekiz ya da on kişinin üstesinden gelebileceği binbir görevi omuzlamak ve tamamlamak durumundaydık. Uyumadık. Şahsen ben, bu iki ay boyunca on gece dinlenebildiğimi anımsayamıyorum. Dinlenmemiz, bir koltukta, bir sandalyede ya da bir bankta kısa süre kestirmekten ibaretti, o da sıklıkla bölünüyordu."[42]

Kitlelerle bağ kurmak, Paris'in işçi hükümetinin doğal bir gereksinimiydi. Komün Sekreteri Charles Amouroux'nun kanısına göre, Komün Konseyinin yüz yüze olduğu sorunlara doğru çözümler bulabilmesinin tek yolu, üyelerinin kitlesel mitinglere katılmalarından geçiyordu. Komün, işçilerden gelen yakınmalara ve önerilere elinden geldiğince kulak verdi. Komün Yürütme Kurulu Sekreteri Henri Brissac, "Her gün kişilerden gelen ya da kulüplerde yahut Enternasyonal şubelerinde kabul edilen birçok sözlü veya yazılı öneri alıyoruz. Bunlar genellikle harika öneriler ve bunları dikkate alıp bildirmek, Komün Sekretaryasının işi,"[43] diye yazıyor ve bu önemli meseleyi ele almak üzere özel bir komisyon kurulmasını istiyordu.

Komün, 31 Mart gibi erken bir tarihte, işçi derneklerine çağrı yaparak, "düşüncelerini ve yararlı olacağı kanısını taşıdıkları tüm gözlemlerini Çalışma ve Mübadele Komisyonuna yazılı olarak iletmeleri"ni istedi.[44] Aynı gün, emek arz ve talebi konusunda "ortak kararlar almak" üzere bu komisyona bağlı olarak her ilçede bir alt komisyon kurulmasına karar verildi.[45]

Parisli işçiler, dilek ve önerilerini Komün'e iletmekle, Komün'ü, kendileri için çok değerli olan sınıfsal özlemlerinin cisimleşmiş hali saydıklarını açıkça ortaya koydular. Paris'in Savunulması İçin Kadın Birliği'nin yayınladığı bir manifestoda bildirildiği gibi, "Halkların uluslararası ve devrimci ilkelerini temsil eden Komün, toplumsal devrimin tohumunu bağrında taşıyor"du.[46]

---

42 Arthur Arnould, *Histoire populaire et parlementaire de la Commune de Paris* [Paris Komünü'nün Tarihinde Halk ve Meclis], C. II, Librairie Socialiste de Henri Kistenaeckers, Brüksel, 1878, s. 111-12.

43 *Procès-verbaux de la Commune de 1871*, C. 1, s. 516.

44 *Journal officiel*, 1 Nisan 1871.

45 *A.y.*

46 *Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü*, s. 152; *Journal officiel*, 8 Mayıs 1871. Marx'ı iyi tanıyan ve sıklıkla öğütlerinden yararlanan Rus devrimci Elizaveta Tomanovskaya, bu birliğin kurucu üyelerinden ve önderlerinden biriydi.

Komün'ün askerî durumunun kötüleşmesiyle telaşlanan Enternasyonal'in Montrouge şubesi üyeleri şöyle yazıyorlardı: "Kamu kurumlarımızın üzerinde dolaşan aşırı tehlike karşısında ... bu şubenin üyeleri olarak, bu gidişatın düzeltilmesi için size, seçilmiş temsilcilerimize sesleniyoruz."[47] Çok kısa süre sonra, Enternasyonal Federal Konseyi, Paris şubelerinin kararlarını, tartışılmak ve onaylanmak üzere Komün'e göndermekle görevli bir özel komisyon oluşturdu.

Komün'ün programının Enternasyonal'in programıyla özdeşleştirilmesi gerçeği, Komün'e duyulan inancı güçlendirdi. Carrières de Montmartre şubesi, "Komün'ün, ana tüzüğümüzün başlangıcında kaydedilen siyasal ve toplumsal reformların yolunu tartışmasız bir şekilde tutmuş olduğu"na[48] güvenerek, dilek ve önerilerini Eğitim Komisyonuna gönderdiğini duyurdu. Gare d'Ivry ve Bercy birleşik şubesinin üyeleri de aynı görüşteydi. 20 Mayıs 1871'de *Le Cri du Peuple* [Halkın Çığlığı] gazetesinde şöyle yazıyorlardı: "... Mesele basit bir hanedan değişikliği ya da monarşist kurumları koruyarak katıksız biçimsel, ılımlı bir cumhuriyet örgütleme meselesi değildir; tam aksine, şimdi sorun, tüm toplumsal taleplerimizin yerine getirildiği ortamı sağlayan bir siyasal düzen kurmaktır."[49]

Komün'ün toplumsal-ekonomik uygulamalarında Enternasyonal'in fikirlerinin ve programının etkisi çok belirgin olarak görülüyordu. Bunların çoğu, Çalışma, Sanayi ve Mübadele Komisyonunun çalışmaları sonucunda ortaya çıktı. Bu komisyonun başında bulunan Leo Frankel, bilimsel komünizm teorisini rehber edinmişti ve Marx'ın tavsiyelerine elinden geldiğince uydu.

Çalışmayan, terk edilmiş işletmeleri, buralarda çalışan işçilerin kurdukları kooperatif derneklerine devreden 16 Nisan 1871 tarihli Komün kararnamesini besbelli ki Frankel hazırladı.

Sabotajlar ve burjuvazinin kaçması yüzünden felç olan sanayinin dolaysız gerekliliklerinin dayattığı bu kararnameyi benimsemekle, ilk proleter devleti, emek sorununu kapitalist ilişkiler çerçevesi dışında çözmeye istekli olduğunu ortaya koydu. Paris'in emekçi halkı, bu kararnamenin sosyalist niteliğini doğru anladı. Bazıları, bunu, çok özlenen bir umudun gerçekleşmesi (çalışma araçlarının işçiye iade edilmesi) olarak görürken, bazıları da kooperatiflerin ülke düzeyinde örgütlenmesini, yani Enternasyonal kongrelerinde ortaya atılmış bir düşüncenin gerçekleşmesini ifade eden bir adım saydı.

Teknisyenlerin *chambre syndicale*'i [sendika odası], bu kararname dolayısıyla tüm işçi derneklerine bir mesaj göndererek şöyle seslendi: "Biz işçilere, geçen birkaç yıldan beri sabırla ve büyük emeklerle yürüttüğümüz çalışmaları pekiştirmemiz ve en sonunda pratiğe dönüştürmemiz için uzun zamandır beklenen büyük bir fırsat doğdu."[50]

47 *Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü*, s. 155.

48 *Les séances officielles de l'Internationale à Paris pendant le siège et pendant la Commune*, E. Lackaud, Éditeur, Paris, 1872, s. 179.

49 *Le Cri du Peuple*, 20 Mayıs 1871.

50 *Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü*, s. 142; *Journal officiel*, 28 Nisan 1871.

Terzilerin *chambre syndicale*'inin üyelerine gönderdiği bir mesaj şu yorumu içeriyordu: "Daha önce hiçbir hükümet, işçilere böyle olumlu bir fırsat sunmadı. Buna kayıtsız kalmak, proletaryanın kurtuluşu davasına ihanet anlamına gelir."[51]

Benzer şekilde, örgütlenmeyle ilgili sorunlara da Enternasyonal programının ruhuna uygun olarak yaklaşıldı: Boş atölyeleri saptamak ve işsiz kişilerin olup olmadığını belirlemek için ön inceleme yapılması; ek olarak da bir kooperatif tüzüğü örneğinin hazırlanması. *Chambre syndicale*'lere mensup delegelerden oluşan alt komisyonlar, Komün'ün kararlarını yürütmekle görevlendirildi.

Frankel, görevlerini çok ciddiye alıyordu. Gerekli toplumsal reformlarla ilgili tavsiyesini istemek için, 30 Mart 1871'de Marx'a şöyle yazıyordu: "Toplumsal ilişkileri köklü olarak yeniden şekillendirmeyi başarırsak, 18 Mart devrimi, tüm önceki ayaklanmaların en üretkeni olarak tarihe geçecektir."[52] Frankel'in önerisiyle 27 Nisan'da çıkarılan bir kararname hayati önemdeydi: Para cezalarını ve ücretlerden yapılan yasadışı kesintileri yasakladı; işverenlerle işçiler arasındaki ilişkilerde keyfî davranışlara son verdi. Frankel, askeriye ve belediye dairelerinin atölyelerle imzaladıkları sözleşmelerin denetlenmesi konusunda Çalışma, Sanayi ve Mübadele Komisyonunun hazırladığı bir raporu Komün'e sunarken, işçi kooperatifleriyle sözleşmelere öncelik verilmesini, bir asgari ücretin belirlenmesini ve sekiz saatlik iş gününe uyulmasını ısrarla vurguluyordu.

Teknisyen Augustin Avrial, Çalışma, Sanayi ve Mübadele Komisyonunun bir üyesiydi; daha sonra, eski bir asker olduğu için, topçu levazım şefi olarak atandı. Bu görevdeyken, Louvre silah-mühimmat atölyelerinin işçilerince hazırlanan ve üretimin işçilerce denetlenmesi ilkesini ilk kez dile getiren bir tüzüğü 3 Mayıs'ta imzaladı ve onaylanmak üzere Komün'e sundu. Bu tüzük, Komün'ün yayınladığı *Journal officiel*'in son nüshalarından birinde, 21 Mayıs 1871'de çıktı.

Komün, 20 Nisan'da Çalışma, Sanayi ve Mübadele Komisyonunun katılımıyla bir kararname çıkararak fırınlarda geceleyin çalışmayı yasakladı.

Komün, Enternasyonal'in Parisli üyelerince benimsenen 1869 seçim platformundaki çeşitli taleplerden yalnızca birini fiilen yerine getirmedi, o da bankanın millileştirilmesi talebiydi. Komüncüler arasında banka sorunuyla ilgili yapılan tartışmalara dair elimizdeki bilgiler gösteriyor ki, proleter önderler bu konuda daha büyük kararlılık sergileselerdi, işçi kitlelerinin desteğini alırlardı, ama öte yandan, küçük ve orta burjuvazi arasındaki müttefiklerinin büyük kısmını yitirirlerdi. Bankanın millileştirilmesi, asgari programın biçimsel çerçevesi dışındaydı. Parisli küçük burjuva demokratlar ve radikal burjuvalar, Komün'ü, monarşist Versay'a karşı cumhuriyetin kalesi sayıyorlardı ve açıkça,

51 *Le Réveil du Peuple*, 19 Nisan 1871.

52 *Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü*, s. 453.

genel demokratik talepleri karşıladığı sürece proleter hükümeti desteklemeye, ama özel mülkiyet ilkesine iliştiği zaman bu desteği çekmeye eğilimliydiler.

Komüncülerin, Fransa Bankası'na ait altın külçelerin iç savaş boyunca Paris'te olmasından yararlanarak Versay'a baskı yapma yolunu seçmemelerine hayıflanan Marx, anlaşılan, bankaya el koyulması olasılığını, "kuşatılmış bir kentin durumuna uygun"[53] bir önlem sayıyordu: Mevduat ödemelerini durdurmak ya da bankanın burjuva yasallık sınırlarının ötesine geçmeyen ve planlı bir sosyalist program uygulamasını ifade etmeyen mülkiyet işlemlerine el koymak, biricik seçenek olabilirdi. Komüncüler, bankacılığın birçok inceliği konusunda pek bilgili değillerdi ve Versay'ın, Komün'e karşı askerî harekâtlar için, Paris'teki altın rezervini güvence göstererek taşra bankalarından 250 milyon frangı aşkın miktarda para almasını önleyemediler.

Komüncüler, kendilerine güvenen ve destek veren yurttaşların yazgısıyla ilgili taşıdıkları yüksek sorumluluk duygusu ve halkın refahına gösterdikleri özen sayesinde, *işçi sınıfı ile emekçi halkın proleter olmayan kesimlerinin ittifakını* güçlendiren adımlar attılar. Ne var ki, bu özen neredeyse sadece gereksinimlerini ve endişelerini bildikleri kentli tabakalara yönelikti. Uyacakları bir teori olmadığı ve kentçi görüşlerin engeline takıldıkları için, ancak birkaçı, kentte yaşayanın köyde yaşayana karşı, ücretli işçinin mülk sahibi köylüye karşı geleneksel önyargısını aşabildi. Enternasyonal'in Belçika'daki, İsviçre'deki ve Almanya'daki şubelerinin hazırlamaya yeni yeni başladıkları tarım programı, o sırada Fransız işçilere ulaşmamıştı. Pratik gerekliliklerin zorlamasıyla, Komüncülerin kırsal kesime seslenmek için, yani köylülerin desteğini kazanmak için giriştikleri bazı çabalar (bu, Enternasyonal'in Basel Kongresinin köylülerle temas hakkındaki kararına uygundu), özellikle Versay yetkililerinin Parisli ve kırsal işçiler arasında temas kurulmasını engellemesi nedeniyle, uygulamada herhangi bir sonuç getirmedi. Paris Komünü'nün zayıf kalmasının, tecrit olmasının ve uzun erimde yenilgiye uğramasının nedenlerinden biri, köylü desteğinden yoksun olmasıydı.

Marx, işçilerle Parisli küçük burjuvazi ve kısmen orta burjuvazi arasındaki ittifakı koruma konusunda Komün'ün gösterdiği titizlikten övgüyle söz etti. Kiralarla ve senet geri ödemelerinin ertelenmesiyle ilgili kararnamenin ustaca bir adım olduğunu yazdı. 16 Nisan tarihli kararnameyle ilgili olarak, Komün'ün, "terk edilmiş atölyelerin ve imalathanelerin, buraları terk eden kapitalistlere bir miktar tazminat ödenerek, kooperatif işçi derneklerine devredilmesi yollarını araştırmak üzere"[54] seçilmiş bir komisyon görevlendirerek, "çok akıllıca" hareket ettiğini söyledi.

53 Karl Marx, "Fransa'da İç Savaş", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar,* üç cilt, C. 2, s. 227; "Marx'tan Ferdinand Domela Nieuwenhuis'e, 22 Şubat 1881", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar,* s. 318.

54 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine,* s. 138-39.

Marx, ipotekli borçların ezdiği köylülerin desteğini Komün'e kazandırmak için bu türden adımlar atılması gerektiği kanısındaydı. İpoteklerin millileştirilmesini (Marx'ın ve Engels'in başka koşullar altında olanaklı ve yararlı saydıkları bir adımı), kuşatılmış Paris'ten ilan etmek elbette söz konusu olamazdı. Lenin, "Komün hemen köylülere toprak vermeyi ... öneremedi,"[55] diye yazdığında, aklında bu vardı. Marx, Komün'ün, ipotek ödemelerini erteleme konusunda köylülere söz veren bir kararname çıkarmasını önemle salık verdi. Paris'teki Genel Konsey temsilcisi Auguste Serailler'nin çabalarına rağmen, Komüncüler Marx'ın bu tavsiyesini anlamadılar: Fransa'da emekçi köylüler üzerindeki özgül bir kapitalist sömürü biçimi olan ipotekler ile sıradan ticari borç arasındaki farkı görmediler.

Paris Komünü, bir proleter hükümeti olarak özünde var olan sosyalist eğilimi doludizgin ortaya koyacak zamanı bulamadı. Versay, 2 Nisan'da Neuilly köprüsündeki Ulusal Muhafız ileri karakollarına düzenlediği ani bir saldırıyla iç savaş başlattı. Yeni proleter devletinin tüm kuvvetleri, önderlerinin tüm dikkati artık askerî sorunlar üzerine odaklanmak zorundaydı.[56] Oysaki bunun için bir *merkezî devlet erki* gerekliydi, ama Paris Komünü'nün 29 Mart'ta benimsediği yönetim sisteminde bununla ilgili hiçbir hüküm bulunmuyordu.

Prudoncuların her türlü diktatörlük biçiminden ve Komün'ün egemenlik haklarının güvenceye alınamamasından duydukları korku, Blankicilerin ısrarla istedikleri güçlü bir devrimci hükümetin oluşturulmasını engelledi. Yasama ve yürütme erklerinin bütünleşmesiyle garantilenen Komün'ün egemenliği, Komün'ün ortak sınıfsal iradesini ifade eden ve yürürlüğe koyan bir organın olmaması yüzünden, gerçekte sayısız bireysel inancın ve görüşün çatışması nedeniyle hükümsüz kaldı; ama komünal bir sistemi ve halkın doğrudan yönetimini savunanların bunu anlamaları uzun sürdü. Dahası, devrimci iktidarı güçlendirmek gerektiğini gitgide daha iyi anlayan sol Prudoncular bile, proleter olmayan unsurların (yeni Jakobenlerin) Blankicilere yakınlığından rahatsız oldular. En başından, devrimci yönetim görevleri ve yöntemleri sorunuyla ilgili olarak Komün'de temel ayrılıklar ortaya çıkıp alevlendi, en sonunda da azınlıktaki Prudoncular ve yeni Jakobenlerle birlikte güya çoğunluk oluşturan Blankiciler arasında bir bölünmeye yol açtı.

29 Mart'ta oluşturulan yürütmenin işlevleri, Komün'ün ve komisyonlarının çıkardığı kararların yerine getirilmesini izlemekle sınırlıydı; yürütme, bağımsız olarak bir şey yapamıyordu. Bu kuruldaki Blankiciler (Émile Victor Duval, Émile Eudes, Edme Marie Gustave Tridon ve Edouard Vaillant), kurulun yetkilerini genişletmeye çabaladılar. Yürütme, 20 Eylül'de yeniden düzenlendi; artık dokuz hükümet komisyonundan birer temsilci bulunuyordu, geçici olarak tam yürütme yetkileriyle donatılan bu heyet, farklı komisyonlarca hazırlanan

55 V. İ. Lenin, "Tavizler Üzerine", *Toplu Yapıtlar*, C. 25, s. 312-13.

56 Bu, *1871 Paris Komünü*'nde enine boyuna ele alınıyor. C. II, Moskova, 1961, s. 184-231 (Rusça).

kararları her gün onaylayıp yasalaştırmakla ödevliydi ve her akşam Komün'ün genel kapalı oturumunda o günkü çalışmalarının sunumunu yapmak zorundaydı. Bu yeni örgütlenme biçimi, iki tarafça da iyi karşılanmasına rağmen, hiç kimseyi tatmin etmiyordu. Askerî işler onulmaz bir keşmekeş içindeydi. Art arda yapılan komutan değişiklikleri (Jules Bergeret, Gustave Paul Cluseret, Louis Rossel) ve başarısızlıklardan ne ölçüde sorumlu olacaklarının belirlenmesi, Komün'ün zamanının çoğunu tüketiyordu. Askeriye Komisyonu, Ulusal Muhafız Komutanlığı ve Komün'e seçilen kişiler (yarısından çoğu) kadrodan çıkarıldıktan sonra bile faaliyetini sürdüren eski Ulusal Muhafız Merkez Komitesi arasındaki rekabet ve paralelcilik her şeyi zorlaştırıyordu.

Komün, geniş yetkilere sahip ve yalnızca kendisine karşı sorumlu olan bir Kamu Güvenliği Komitesi oluşturulması konusunda yeni Jakobenlerce desteklenen bir karar tasarısını 1 Mayıs'ta 23 oya karşı 45 oyla kabul etti. Bu komitede, Blankiciler Antoine Arno ve Gabriel Ranvier ile üç yeni Jakoben yer alıyordu (biri de Félix Pyat'tı). Ayrı toplantılar düzenleyen ve Komün'ün genel oturumlarını gitgide daha çok ihmal eden çoğunluk ile komitenin seçimini kendi haklarının gasp edilmesi olarak değerlendiren azınlık arasındaki farklılıklar sürekli genişleyip derinleşti. Azınlığın temsilcileri, 15 Mayıs'taki genel oturuma, Komün'den ayrılmaya ve ilçelerine dönmeye karar verdiklerini açıklama niyetiyle gittiler. Çoğunluk temsilcileri oturuma gelmeyince, bu açıklama basına verildi.

Komün'deki çatlakla ilgili haberler, Parisli işçileri çok kötü sarstı ve düşman basında abartılarak verildi. Azınlığın tavrı, Komün gazetelerinde eleştirildi ve Paris halkının devrimci birliğini bozan bir hareket olarak kınandı. Enternasyonal'in Federal Konseyi ve IV. Bölge'den bir grup seçmen, temsilcilerin Komün'deki sandalyelerine dönmelerini istedi. Azınlığın birçok üyesi bu seslere kulak verdi. Azınlık ve çoğunluk mensuplarının Paris'e giren Versay kuvvetlerine karşı eşit kahramanlık sergiledikleri barikatlarda işçi sınıfının birliği yeniden sağlandı.

Kanlı Hafta 21 Mayıs'ta başladı. Komün'ün bu son günlerinde, proletarya, tarihin kendine kazandırdığı en iyi özellikleri ortaya koydu. Kendi payına, burjuvazi, adalete ve yasallığa sığınarak haklı çıkarmaya çalıştığı benzeri görülmemiş bir vahşet sergiledi (kapitalist sistemi ve özel mülkiyeti savunmaya dönük her araç yasal sayıldı). Kitlesel cinayet sıradanlaştı; binlerce kişisel intikam olayı meydana geldi ve bunlar bir tek ortak edim olarak birleşti: Toplumun goncasını kopardıkları ve silahsız, mahkûm, düşmüş savaşçıları boğazladıkları halde kendilerini toplumun kurtarıcısı ilan eden kasapların ikiyüzlülüğü, sınıfsal intikam. Burjuvazinin Haziran 1848'de açıkça görülmüş olan bütün bu özellikleri ve eğilimleri, Mayıs 1871'de daha bir belirginleşti. Başka türlü de olamazdı: Burjuvazi artık çok daha büyük bir tehditle karşı karşıya olduğunu gördü.

Thiers, Paris'i alacak ordunun eğitimini kişisel olarak yönlendirdi. En başından bu, cezalandırıcı bir orduydu. 18 Mart'ta Paris'ten çıkarıp götürdüğü 12.000

asker, Satory karargâhında tecrit edildi, iyi bakılıp beslendi ve ikramiyelerle ödüllendirildi. Prusyalılarla yapılan ateşkes antlaşmasının koşulları uyarınca, Paris bölgesinde yalnızca 40.000 Fransız askeri bulundurulabilirdi. Ama Bismarck'ın lütfuyla, Versay'daki asker sayısı 16 Nisan'da 130.000'e ulaşmıştı ve kısa süre sonra, Alman tutsaklığından Bonapartist generallerle birlikte salıverilen 170.000 asker daha bunlara katıldı: Halka 4 Eylül'ün hesabını sormaya can atıyorlardı.

Komün Dış İlişkiler Komisyonunun uymayı taahhüt ettiği ateşkes koşullarını çiğneyerek savaş tutsaklarını iade etmesine ek olarak, Bismarck, Versay kuvvetlerinin tarafsız bölgeden geçerek Paris'in kuzeyine ve doğusuna gitmesine, kuzey demiryolunu kesmesine, Marne'dan Paris'in doğusundaki Montreuil banliyösüne kadar uzanan bir kordon oluşturmasına izin verdi ve Komün'ü savunanların kentten ayrılmalarını engellemek için Vincennes'de 5.000 asker ile 80 parça top konuşlandırdı. "Modern dönemin en şiddetli savaşının ardından kazanan ordu ile yenilen ordunun proletaryayı birlikte boğazlamak için ittifak kurmaları, benzeri görülmemiş bu olay," diye yazıyordu Marx, "Bismarck'ın zannettiği gibi, yükselmekte olan yeni toplumun nihai olarak ezildiğini değil, tersine, eski burjuva toplumunun tümüyle parçalanıp un ufak olduğunu gösteriyor."[57]

2 Nisan'da başlatılan iç savaş gerçekte ikinci Paris kuşatmasıydı. Top atışları altında kaleler birbiri ardına düşerek, Versay kuvvetlerinin kentin istihkâmlarına ve kapılarına ulaşmasını sağladı.

21 Mayıs Pazar günü, bir hainin işaret vermesiyle, Versay birlikleri St. Cloud kapısından sızarak çevresindeki istihkâmları ele geçirdi ve ilerlemek üzere burada yeniden kümelendi. Paris müstahkem sahasının komutanı General Jaroslaw Dabrowski, onları püskürtmek için takviye istedi ama boşunaydı. Komün, ihanetle suçlanan askerî delege General Cluseret'yi yargılamakla meşguldü: Cephenin orta kesiminde birçok istihkâmda adam yoktu. Bu arada, Versay birlikleri, gösterişli malikânelerin ve manzaralı villaların bulunduğu bölgeye sızıyordu. Emekçi halka yönelik ilk katliamlar başladı. İşçi gömleği giyen herkes Komüncü sayılıyordu. Kamu Güvenliği Komitesinin durumu yerinde görmek üzere gönderdiği Adolphe Alphonse Assi adlı Komün üyesi bir teknisyen tutsak alındı.

22 Mayıs Pazartesi günü, Versay askerleri, Auteil, Passy, Sèvres ve Versay kapılarını ele geçirerek Étoile Meydanı'na bir batarya yerleştirdi. Artık XV. ve XVI. Bölge onların denetimindeydi. Parisli işçiler bunu öğrendiler. Mayıs'ın 10'unda Komün'ün Askerî Dairesinin başına atanan Louis Charles Delescluze, Parisli yurttaşları barikatlara çağırdı. Kentin batı kısmı Versay birliklerinin elindeydi: Orada 130.000 asker (12 tümen) bulunuyordu. İşçi semti Batignolles kahramanca bir direniş gösterdi, ama Almanların tarafsız bölgeden geçmesine izin verdiği bir tümen arkadan saldırarak barikatları ele geçirdi. Concorde

57 Karl Marx, "Fransa'da İç Savaş", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 240.

Meydanı yakınında, St. Geneviève Tepesi'nde mevzilenen Komüncüler cesaretle çarpışarak düşmanı yaklaştırmadılar. Thiers, Ulusal Mecliste generallerini kutlarken şöyle diyordu: "Cezalandırma tam olacak. Bu, kanun adına, kanun yoluyla ve kanun yardımıyla gerçekleştirilecek."[58]

Komün, 23 Mayıs Salı günü yayınladığı bir duyuruyla, 18 Mart'ı anımsatarak Versay askerlerini boşu boşuna kardeşliğe çağırıyordu; askerler yalnızca yaralılara tüfeklerinin dipçiğiyle *coup de grâce* [öldürücü son darbe] indirdikleri anlarda ateş etmeye ara veriyorlardı. *Quartier de l'Opéra*'yı [Opera mahallesini] işgal ettiler, *Montmartre* tepelerini ele geçirdiler ve tutsakları topluca kurşuna dizdiler. Dabrowski öldürüldü. İlk yangınlar o gece başladı.

Komün üyeleri, 24 Mayıs Çarşamba günü Belediye Sarayı'nı terk ettiler. Versay birlikleri, Louvre bölgesini ve Sen Nehri boyunu işgal etti. Lüksemburg Sarayı'ndaki barut deposu havaya uçurularak Komüncüler cephanesiz bırakıldı. Versay birlikleri Panthéon civarında birkaç yüz tutsağı kurşuna dizdi; Komün'ün Genel Vekili Raoul Rigault da aralarındaydı. Komün önderlerinden biri ve Güvenlik Komisyonu delegesi olan Théophile Ferré, o gün, altı rehine (Başpiskopos Darboy ile beş papaz) hakkındaki ilk idam emrini imzaladı.

25 Mayıs Perşembe günü, General Walery Wróblewski komutasındaki bir Komüncü birlik, Sen'in sol yakasındaki son köprübaşını tutarak Versay birliklerinin ilerlemesini durdurdu. Bu birlik, korkunç bombardıman nedeniyle Bastille'e doğru çekilmek zorunda kaldı. III., IV. ve XI. Bölge'de şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Delescluze o akşam Voltaire Bulvarı'ndaki barikatlarda ölümcül yara aldı. Kız kardeşine bıraktığı veda notunda, "Muzaffer gericiliğin kurbanı ve oyuncağı olamam ve olmayacağım,"[59] diye yazmıştı.

26 Mayıs Cuma günü, Komün ve Kamu Güvenliği Komitesi artık yoktu. Louis Eugène Varlin'in başını çektiği direniş Bastille ve La Villette çevresinde yoğunlaştı. Versay askerleri hastanelerde yaralıları katletti. Komüncüler, Rue Haxo'da 50 rehineyi öldürdü. Komüncüler, Chaumont tepelerinden ve Père Lachaise mezarlığından Versay askerlerine ellerindeki son gülleyi gönderdiler. Gazeteci Jean Baptiste Millière, Panthéon'un basamaklarında vuruldu: Komün üyesi değildi ve hiçbir resmî sıfat taşımıyordu; öldürülmesi, Versay'lı Bakan Jules Favre'ın kişisel öç eylemiydi, çünkü Millière onun çevirdiği kirli işleri basında teşhir etmişti.

27 Mayıs Cumartesi günü, Versay birlikleri Belleville'e saldırdı. Komüncüler birkaç saat Père Lachaise mezarlığında sıkı tutundular. Mezar taşlarının arasında göğüs göğüse dövüşler yaşandı. Komüncüler bir duvarın önünde kurşuna dizildi; daha sonra buraya onların adı verildi.

---

58 Bernard Noël, *Dictionnaire de la Commune* [Komün Sözlüğü], Fernand Hazan, Éditeur, Paris, 1971, s. 338.

59 Marcel Dessal, *Un révolutionnaire jacobin* [Jakoben Bir Devrimci]. *Charles Delescluze, 1809-1871*, Librairie Marcel Rivière et Cie, Paris, 1952, s. 408.

28 Mayıs Pazar günü, Rue Ramponneau'daki son barikat gün ortasında ateşi kesti. Versay askerleri, aralarında Varlin'in de olduğu tutsakları kurşuna dizdiler. Gericilik bayram etti.

Resmî istatistikler, idam edilen 17.000 kişinin gömülmesi için Paris Belediye Konseyinin ödeme yaptığını gösteriyor. Arşivlerde, 40.000 (Haziran 1848 olaylarından sonraki sayının dört katı) Komüncünün tutuklandığına ilişkin veriler var. Bunlardan yaklaşık 10.000'i askerî mahkemelerce kürek cezasına çarptırıldı, zindanlara atıldı ya da Yeni Kaledonya'ya sürüldü.

Paris belediye yetkililerince yürütülen bir sanayi anketine göre, 1 Ekim 1871'e gelindiğinde Paris'in çalışan nüfusu sadece bir yılda 100.000 "birim işçi" azalmıştı.[60]

• • •

Son tahlilde, Paris Komünü'nün yenilgisinin ana nedeni, 1870'lerde kapitalist gelişmenin yalnızca Fransa'da değil, bütün dünyada yeterince yüksek bir düzeye ulaşmamış olmasıydı.[61] Bu faktör, Paris'te küçük ölçekli sanayinin ağır basmasını ve işçiler arasında küçük burjuva etkilerin varlığını açıklıyordu. Fransız proletaryasının ideolojik ve örgütsel hazırlıksızlığı, bir proleter partisinin ve bilimsel bir teoriyle, sınıfsal bir programla donanmış ileri bir işçi kesiminin olmayışı buradan kaynaklandı. Komüncülerin düştükleri yanlışları (savunma taktiklerini, siyasal ve askerî önderliğin kararsızlığını, karşıdevrimle mücadelede sergilenen bocalamayı, bankayla ilgili yanlış tutumu) bu faktör açıklıyordu.

Komün'ün yenilgisinin ardında yatan başka bir temel neden ise Komün'ün tecrit edilmesi, başka kentlerdeki işçilerden ve cumhuriyetçi burjuvaziden destek görmemesi, işçilerin çıkarlarıyla kendi çıkarlarının örtüştüğünden o sırada habersiz olan köylülerin husumetini aşmakta Parisli devrimcilerin başarılı olamamasıydı.

"Gökyüzünü fethe çıkma" (Marx) yürekliliğini gösteren Parisli kahraman işçilerin zaferi kısa sürmesine rağmen, uluslararası işçi sınıfı hareketinin yeni, daha yüksek bir aşamaya geçmesini sağladı. Marx, 17 Nisan 1871'de şöyle yazıyordu: "Yakın sonuç ne olursa olsun, dünya çapında önem taşıyan yeni bir hareket noktası kazanılmıştır."[62] Versay'lı caniler Paris'te çılgınca terör estirirken ve barikatlar birbiri ardına düşerken, Marx, 23 Mayıs'ta Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyelerine şöyle seslendi: "Komün'ün ilkeleri ölümsüzdü ve ezilip

60 Versay kuvvetlerinin verdikleri kayıplara ilişkin bir raporda, 83 subay ile 794 askerin öldüğü, 430 subay ile 6.024 askerin yaralandığı, 183 askerin ise kayıp olarak kaydedildiği belirtiliyordu.

61 Friedrich Engels, "*Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850*'ye Giriş", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 1, Progress Publishers, Moskova, 1973, s. 193; V. İ. Leni "Komün Anısına", *Toplu Yapıtlar*, C. 17, Progress Publishers, Moskova, 1968, s. 141.

62 "Marx'tan L. Kugelmann'a", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 422.

yok edilemezdi; bunlar, emekçi sınıflar kurtuluşa ulaşıncaya kadar tekrar tekrar varlığını duyuracaktı."[63]

Lenin, Paris Komünü'nü, "büyük proleter devrimleri"nden[64] biri olarak niteledi; yenilgiye uğramasının nedenlerini irdelerken, tıpkı Marx gibi, "Tarihte öyle anlar vardır ki, *kitlelerin* umarsız, hatta umutsuz bir dava uğruna mücadelesi bile, o kitlelerin daha çok şey öğrenmesi ve *bir sonraki* mücadelenin eğitimini alması için *gerekli*dir,"[65] diye belirtiyordu.

PARİS KOMÜNÜ'YLE ULUSLARARASI DAYANIŞMA HAREKETİ

Parisli işçilerin sınıf dayanışması güdüsüyle yarattıkları Komün, en başından proleter enternasyonalizmi bayrağı altında hareket etti. Bu, yalnızca, ulusların kardeşliğine ve bir dünya sosyalist cumhuriyetine ilişkin eski dileklere bütünüyle yeni, gerçekçi bir içerik kazandırarak yaptığı duyurularda ve çağrılarda görülmedi. Komün'ün enternasyonalizmi nesneldi. Parisli işçiler, özgül bir ulusal görevi (halk düşmanı, hain hükümeti devirme görevini) sınıfsal bir tutumla (genel olarak burjuva egemenliğini devirme amacını güderek) yerine getirirken, tüm uluslararası proletaryanın çıkarları doğrultusunda hareket ederek, onun geleceğinin yolunu döşediler ve deyim yerindeyse, o geleceğe yakından baktılar.

Tüm ülkelerde ileri işçiler, 18 Mart devriminin bu özelliğini içgüdüsel olarak duyumsadılar ve hemen bu devrime yürekleriyle karşılık verdiler. Nerede bir işçi sınıfı hareketi varsa ve nerede ancak yeni yeni şekilleniyorsa, Paris'teki olaylara ilişkin ilk haberler alınır alınmaz, muzaffer proletaryayla kendiliğinden dayanışma eylemleri sergilendi. Kendiliğinden gelişen toplantılardaki ve mitinglerdeki konuşmalarda, yapılan çağrılarda ve alınan kararlarda, işçi sınıfının gücüne olan inancın, onun yiğit evlatlarından duyulan kıvancın daha bir güçlendiği dile getirildi.

İleri işçilerin bir eylemi olarak Haziran 1848 ayaklanmasının önemini takdir etmek Avrupa proletaryasının yıllarını aldığı halde, Marx'ın işaret ettiği gibi, "Paris Komünü evrensel proletarya tarafından hemen alkışlanıp kucaklandı".[66] Marx, bunu, proletaryanın sınıf bilinci kazanmasını hızlandıran Enternasyonal'in çalışmalarına bağladı.[67]

Versay hükümeti, Komün'ü uluslararası proletaryadan tecrit etmek için, yerel yetkililere emir vererek Paris'in dünyanın geri kalanıyla bağlantısının kesilmesini istedi. Nisan 1871'in ortasında Marx, Thiers'in, taşrayı zapturapt altında tutmak

63 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 238.

64 V. İ. Leni "Devlet ve Devrim", *Toplu Yapıtlar*, C. 25, s. 436.

65 V. İ. Lenin, "Karl Marx'tan Dr. Kugelmann'a Mektupların Rusça Çevirisine Önsöz", *Toplu Yapıtlar*, C. 12, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 111-12.

66 *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871-1872, Tutanaklar*, Progress Publishers, Moskova, 1974, s. 462.

67 *A.y.*

ve "Paris için genel ayaklanma çıkarmasını önlemek" için devrimci başkentin çevresine ördüğü "yalan duvarı"ndan söz ediyordu.[68] Bu durumda, Fransa'daki ve başka ülkelerdeki işçilere, proleter devletiyle ve 2 Nisan'da Versay'ın bu devlete karşı başlattığı düşmanlığın seyriyle ilgili doğru bilgilerin ulaşması önemliydi.

Bu görev, Komün'ün Dış İlişkiler Komisyonuna aitti ve bu kurumun başında gazeteci Pascal Grousset bulunuyordu. Daha sonra, Prosper Olivier Lissagaray, komisyonun edilgin kalmasına hayıflanarak, dikkatini en çok burjuva devletleriyle diplomatik ilişkilere verdiğini, Komün'ün fikirlerini kırsal Fransız nüfusu arasında yayma ve başka ülkelerin işçilerine doğrudan seslenme görevini ise savsakladığını söylüyordu. Lissagaray'ın yazdığına göre, "Yalnızca dış ilişkiler için oluşturulan bu heyet (komisyon *–İngilizce ed.*), dünyanın kalanını tamamen unuttu. Tüm Avrupa'da emekçi sınıflar, dört gözle Paris'ten haber bekliyordu, kalplerinde artık onların da başkenti olan bu büyük şehrin savaşçı yoldaşı olduklarını hissediyorlardı, toplantılarını, yürüyüşlerini ve seslenişlerini çoğalttılar. Çoğu kıt olanaklarla yayınlanan gazeteleri, burjuva basınının karalamalarına karşı cesurca mücadele ediyordu. Heyetin ödevi, bu paha biçilmez yardımcılara bir el uzatmaktı: Hiçbir şey yapmadı."[69]

Marx ile Engels'in başında bulundukları Londra'daki Enternasyonal Genel Konseyi, eğer yenilgiden kaçınılamazsa can ve mevzi kayıplarını olabildiğince azaltabilmek amacıyla işçi sınıfının ve kamuoyunun Paris devrimine desteğini seferber etmeye çalışan bir merkezdi. İlk proleter devletine destek, Komün'ün belgelerini yanlış yansıtan ve ilkelerinin, eylemlerinin anlamını çarpıtan burjuva basınındaki iftiralarla mücadele, tüm ülkelerdeki işçilerin ileri kesimlerinin, Enternasyonal üyelerinin ivedi görevi haline geldi. Enternasyonal'in önceki altı yılda oluşturduğu örgütsel ağ, Paris'te olan bitenlerle ilgili doğru bilgiler yaymak için seferber edildi ve federal konseylerle ve yerel şubelerle, bunların önderleriyle ve basınıyla olan bağlardan yararlanıldı. Marx, "Sekreterlerin Kıta Avrupası'ndaki ve ABD'deki şubelere gönderdikleri mektuplarda, Paris'teki bu büyük devrimin gerçek niteliği işçilere açıklanıyor,"[70] diye yazıyordu Frankel'e.

Marx'ın Komün'ün savunulmasına yaptığı kişisel katkı tahmin edilemeyecek kadar büyüktü. "Tüm o kendine özgü hararetle ve hırsla tepki gösterdiği" Komün için "kitlesel mücadelenin bir *katılımcısı*"[71] olarak kavga verdi. Olayların akışını, gerici cephede atılan her adımı yakından izleyerek, Thiers ile Bismarck'ın gizli planlarını açığa çıkarmaya, gerçekte hangi kumpasları kurduklarını teşhir etmeye çabaladı. Önderlik taktikleri ve askerî operasyonlar konusunda Komün'e tavsiyelerde bulundu, kendisinin Londra'da dış basın

68 *A.y.*

69 Prosper Olivier Lissagaray, *1871 Komününün Tarihi*, s. 228-29.

70 "Marx'tan Leo Frankel'e, 26 Nisan 1871", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 33, s. 217.

71 V. İ. Lenin, "Karl Marx'tan Dr. Kugelmann'a Mektupların Rusça Çevirisine Önsöz", *Toplu Yapıtlar*, C. 12, Progress Publishers, Moskova, 1962, s. 110.

ve çeşitli çevrelerle olan geniş temasları sayesinde erişebildiği, onlara yararlı olabilecek bilgileri Komün'e sağladı. Proleter Paris'teki önderlere çoğunlukla sözlü olarak iletilen bu tavsiyeler hakkında hâlâ pek az şey biliyoruz. Marx, bu çabalarına koşut olarak, tüm ülkelerden proleterlerin Paris Komünü'yle geniş dayanışma hareketini şahsen yönetti, gerektiği şekilde kanalize etti.

Bu hareket, grev mücadelesini desteklemeye, militarizme ve yayılmacı savaşlara dur demeye yönelik kitlesel kampanyalardan doğdu. Bu kampanyalar, 1865-1870 arası Enternasyonal'in Avrupa'daki ve Amerika'daki şubelerince yürütülmüştü. Bu kampanyalarla karşılaştırılınca, Komün'le dayanışma hareketi, daha geniş boyutluydu, daha örgütlüydü ve daha derin bir proleter enternasyonalizm anlayışıyla yoğrulmuştu; Avrupa toplumunun o sıralarda yaşadığı genel devrimci krizin bir yansıması olan bu hareket, siyasal olarak da daha enerjikti.

Proleter Komün karşısında tüm hükümetlerin gericiliği temsil ettikleri, Thiers'in müttefiki ve suç ortağı oldukları gerçeği, Avrupalı ve Amerikalı işçilerin 1871'deki dayanışma hareketine dikkate değer yepyeni bir özellik kazandırdı. İşçiler, ilk proleter devletini savunmak için harekete geçmekle, kaçınılmaz olarak kendi ülkelerinin hükümetleriyle doğrudan karşı karşıya geldiler ve açık devrimci eylem yolunu tuttular.

Komün'ü destekleme mücadelesi, yerel koşullara, duruma, yürürlükteki yasalara, demokratik özgürlüklerin boyutuna, polis rejiminin hüküm sürüp sürmemesine vb. bağlı olarak, çeşitli ülkelerde son derecede farklı biçimlere büründü. Bununla birlikte, tüm ülkelerde işçi eylemleri proleter sınıf bilincinin ve örgütlenmesinin yükselmesini, işçi basınının güçlenmesini, işçilerin toplumsal ve siyasal talepleri için grev mücadelesinin canlanmasını teşvik etti. Bu eylemler her yerde işçi sınıfı hareketini tüm yönlerden güçlü şekilde etkileyerek, hareketin sınıfsal karakterini belirginleştirdi.

Devrimci bir Sosyal Demokrat Parti'nin önderliği altında hareket eden Alman işçileri, dayanışma hareketinin ön saflarında yer aldılar. August Bebel, Kanlı Hafta'ya denk gelen 26 Mayıs'ta Alman parlamentosunda, Bismarck'ın Thiers hükümetine yaptığı yardımı kınadı ve Komün'ün davasına bağlılık sözü verdi. Parti gazetesi *Volksstaat*, sürekli para cezaları kesilmesine ve nüshaları toplatılmasına rağmen, Komüncülerin eylemlerinin özünü açıklayarak ve gerici Alman basınının uydurmalarını çürüterek, onları cesaretle destekledi. Komün'den herhangi bir şekilde söz edilirse derhal dağıtılacağı tehdidi altında bulunan Sosyal Demokrat Parti Kongresi, parti gazetesinde geçen yılın siyasal ve toplumsal sorunlarıyla ilgili çıkan haberlerle tam bir dayanışma içinde olduğunu belirterek, Paris devrimiyle ilgili tutumunu dolaylı yoldan ifade etti.

Çokuluslu Avusturya-Macaristan işçileri, hoyrat polis baskısına rağmen, Komün'ü savunmak için seslerini yükselttiler. Viyana'da çıkan işçi gazetesi *Volkswille*, 8 Nisan 1871'de, Paris'ten gelen bir mektup yayınladı; orada Frankel, Komün'ün resmen ilan edildiğini yazıyordu. Bu sayı toplatıldı ama dizgiciler

nerdeyse bütün sayıyı gizlice kaçırdılar ve dağıttılar. Macar işçiler, polisin yasağına rağmen, Komün'ün düşüşüne yas tutmak için Peşte'de bir miting düzenlediler. Viyana'dan, Prag'dan temsilciler geldi ve kortej, bir işçi sendikasının bulunduğu binaya kadar yürüdü. Katılımcıların birçoğu gözaltına alınıp yargılandı, sendika da kapatıldı.

İngiltere'de, Komün'ü destekleme kampanyası Genel Konsey üyelerince yürütüldü; bu üyeler toplantılarda ve mitinglerde konuştular, işçi basınında ve demokrat gazetelerde Paris olaylarını düzenli olarak yazdılar. Fransa'da 4 Eylül'de cumhuriyet ilan edilmesinden sonra etkinliğe geçen cumhuriyetçi hareket içinde, 18 Mart devriminin etkisiyle, toplumsal cumhuriyet fikrini savunan bir sol kanat oluştu. Komün'e ve tüm Parisli işçilere ("daha iyi bir toplumsal sistemin öncüleri ve kurucuları"na) yönelik bir mesaj 16 Nisan'da Hyde Park'ta yapılan kitlesel bir mitingde kabul edildi. Bu mesaj, Komün'ün bir oturumunda okundu ve 20 Nisan'da *Journal officiel*'de yayınlandı.

1871'in Haziran ayı başında İngiliz işçiler ve burjuva radikaller, Komüncülerin suçlu sayılıp sınır dışı edilmesini isteyen Thiers hükümetinin bu talebine karşı kamuoyunu seferber etmişlerdi, o kadar ki, Başbakan William Ewart Gladstone, Versay'ın isteğini geri çevirdi.

Kendilerine ait işçi basını ve ifade özgürlüğü bulunan İsviçreli Enternasyonal üyeleri, Komün hakkında görece daha az engellemeyle karşılaşarak yazma olanağı buldular. Onlar da geniş bir protesto hareketi örgütleyerek, Komüncülerin sınır dışı edilmesini önlediler.

İsviçreli işçiler, uluslararası proletarya içinde Komün'e etkili, pratik yardım yapma çabasına giren biricik kesimdi. Enternasyonal'in Cenevre şubelerinin başkanları, Johann Philipp Becker, Henri Perret ve Nikolai Utin dâhil, gizli bir komite kurdular, Lyon'la ve Paris'le irtibata geçtiler, bildiriler bastılar, silahlı birlikler oluşturdular ve Fransa'nın güneyinde devrimci harekete destek için eyleme geçmeyi tasarladılar. Hareketin Lyon'da (24 Mart), Saint-Étienne'de (27 Mart), Creusot'da (28 Mart), Narbonne'da (31 Mart) ve Marsilya'da (4 Nisan) çabucak bastırılması, asilerin başlıca güçlü direniş noktalarını yitirmelerine yol açtı. "Mart'ta ve Nisan'da birazcık daha paramız olsaydı," diye yazıyordu Becker, "Güney Fransa'nın tamamını ayağa kaldırır ve böylelikle Paris Komünü'nü kurtarırdık."[72]

Kuzey Amerika'da dayanışma hareketi Avrupa'dakinden biraz geç başladı ama orada da Komün'ün davasını ve fikirlerini savunan işçi eylemlerine sekiz saatlik iş günü ve siyahlara eşitlik talepleri eşlik etti.

İşçi sınıfı hareketinin henüz bebeklik çağını yaşadığı ekonomik açıdan daha az gelişmiş ülkelerde Paris Komünü'yle dayanışma, Komün'ün kazanımlarını savunma ve deneyimini yayma çabaları, proleterlerin büyük uluslararası emek ordusuna, Enternasyonal'in etki alanına çekilmesine yardımcı oldu. Bu ülke-

72 *Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü*, s. 544.

lerde ilk çağrıları yazanların ve ilk dayanışma mitinglerini düzenleyenlerin çoğu işçi değil, emekçi aydın zümresine mensup kişilerdi, sosyalizme eğilimli "beyin proleterleri"ydi, devrimci demokratlardı.

Örneğin Rusya'da, St. Petersburg'lu öğrenci N. P. Gonçarov'un Nisan ve Mayıs 1871'de gizlice yayınladığı bildiriler doğrudan 18 Mart'taki Paris devriminin sonucuydu. "Dünya devriminin başladığı"nı ve "dünyanın tüm başkentlerine yayılacağı"nı duyuran Gonçarov, Rusya'daki devrimci gençlere seslenerek, devrimin Paris surlarından Rusya'ya geldiği an için hazır olmalarını istiyordu. "Bir karşılık verin, dürüst insanlar," diyordu son bildirisinde (14 Mayıs'ta), "ne olursa olsun bir karşılık verin yok edilen Paris'e, verin ki, bari can çekişirken, davasının devralınacağını ve kendisinin yaptığı gibi cesurca, kahramanca ileriye taşınacağını bilsin."[73]

Komün'ün özünde emekçi halk yönetimi olmasından kaynaklanan uluslararası karakterinin çarpıcı bir dışavurumu, Versay'a karşı verdiği mücadeleye Parisli işçilerle ve Fransa'nın başka yörelerinden insanlarla omuz omuza birçok yabancının doğrudan katılmış olmasıdır. 18 Mart'ta kendilerini Paris'te bulan ya da barikatlarda yerini almak üzere özel olarak gelen farklı ülkelerden proleter devrimciler, devrimci demokratlar ve sosyalistler, uluslararası devrimin geleceğinin söz konusu olduğunu ve bunun insanlık için daha iyi bir gelecek mücadelesi olduğunu kavradılar. Adları her zaman Komün'le birlikte anılan yabancılar yalnızca Frankel, Dabrowski ve Wróblewski değildi. Rus devrimci demokrasisinin, Rus sosyalist düşüncesinin mensupları da Komün'ü savunanlar arasında onurlu bir yere sahiptir.

Birinci Enternasyonal'in Rus şubesi üyelerinden Elizaveta Tomanovskaya, Paris'in Savunulması İçin Kadın Birliği'nin kurucu üyesi ve önderi olarak (Eliza Dmitriyeva adıyla) bilinir. Açıkça Marx'ın öğütlediği şekilde davranan (Londra'dan Paris'e gitti) Tomanovskaya, binlerce kadını bu merkezî örgütün güçlü faaliyetlerine kattı. Marx'la yazışarak, asi Paris'teki gelişmeler konusunda onu sürekli bilgilendirdi. Tomanovskaya ve Louise Michel, "Mayıs Haftası"nda bir tabura komuta ederek cesaret mucizeleri sergilediler. Tanınmış Rus matematikçi Sofia Kovalevskaya'nın kız kardeşi A. V. Korvin-Krukovskaya, 1870 güzünden itibaren Paris'teydi, yaygın örgütlenme ve propaganda çalışmaları yürüttü. Kocası Charles Victor Jacklard'la birlikte, sonuna kadar barikatlarda dövüşerek Komün'ü savundu.[74] Benzer şekilde, M. P. Sazhin (Armand Ross) da barikatlarda dövüştü; Komün'ün ilan edildiğini öğrenir öğrenmez Zürih'ten gelmişti. Başka bir Rus devrimci, V. A. Potapenko, General Dabrowski'nin yardımcısıydı, son ana kadar onun yanında kaldı.

73 B. S. Itenberg, *Rusya ve Paris Komünü*, Moskova, 1971, s.142-44 (Rusça).

74 I. S. Knizhnik-Vetrov, *Birinci Enternasyonal'de ve Paris Komünü'nde Rus Kadınlar*, Moskova-Leningrad, 1964, s. 84-85; S. S. Volk, *Karl Marx ve Rus Sivil Kişilikler*, Leningrad, 1969, s. 93-98 (ikisi de Rusça).

1870-1871 kışından sonra Paris'te yaşayan P. L. Lavrov, Komün'e tüm kalbiyle destek verdi. Daha 21 Mart'ta, Brüksel'deki bir işçi gazetesine gönderdiği bir haberde, "tek isteği adalet ve kardeşlik olan işçilerin kurduğu, gerçekte halktan doğan bu cumhuriyetin zaferi"ni dilediğini ifade etti. Komün seçimleriyle ilgili başka bir haberinde ise Lavrov, bunun, "burjuva toplumunun maneviyatı yıkılmış güçleri karşısında sakin gücüyle dimdik ayakta duran proletaryanın" zaferi olduğunu yazıyordu.[75] Nisan ayı başında, yeni iktidarın kalıcı olacağına kuvvetle inanan Lavrov, Komün'e bir mektup yazarak, halk eğitimi sisteminin ıslahıyla ilgili düşüncelerinin yanı sıra, yetişkin işçilerin yeni iktidarca verilecek siyasal ve yönetsel görevler için eğitilmesi amacıyla dışarıdan kurslar düzenlemesine ilişkin bir plan taslağı da sundu. Nisan biterken Paris'ten ayrılan Lavrov, Brüksel üzerinden Londra'ya gitti; orada, Komün'le dayanışma için Marx ve Engels'in yönettikleri geniş çaplı harekete katıldı.

Komün düştükten sonra, tüm ülkelerde kitlesel dayanışma hareketinin yöneldiği alanlardan biri, sığınan Komüncülerin haklarını savunmak, onlara barınma, beslenme ve iş olanakları sağlamaktı. Bu doğrudan dostluk yardımı faaliyetlerini Enternasyonal Genel Konseyi ve yerel şubeleri yürüttü.

Komüncülerin yazgısına gösterilen kaygıyla eş zamanlı olarak, işçi mitinglerinde konuşmalar yapıldı ve işçi basınında yazılar yayınlandı: Yabancıların sınır dışı edilmesi planlarına karşı (İngiltere'de), geleneksel siyasal sığınma hakkına uyulması için (İsviçre'de), ifade ve toplantı özgürlüğü için (Almanya'da), basın özgürlüğü için (Avusturya-Macaristan'da), siyahlara eşit haklar tanınması için (ABD'de).

• • •

Aradan yüz yılı aşkın süre geçmiş olmasına karşın, Paris Komünü'nün deneyimi ve dersleri, uluslararası işçi sınıfı hareketinin ideolojik hazinesinde seçkin bir yer tutmayı ve 20. yüzyıl devrimci sürecinin temel sorunlarına ilişkin ideolojik mücadelede büyük bir rol oynamayı sürdürüyor. Bu şaşırtıcı değildir, çünkü sosyalist devrimin zaferi için herhangi bir önem taşıyan tüm sorunlar, Komün'le şöyle ya da böyle bağlantılıdır. Komün'ün başarıları, hatta yanlışları, tutarsızlıkları ve bariz hataları bile, işçi sınıfı partilerinin en uygun stratejiyi ve taktikleri belirlemelerine yardım etmeyi sürdürüyor. Proletaryanın mücadele koşulları geçen zamanla birlikte köklü değişiklikler geçirmesine ve Komün'ün deneyimini körü körüne kopyalamanın hiçbir yarar sağlamayacak olmasına karşın, bu deneyimin temel öğeleri, kapitalizmden sosyalizme devrimci geçiş döneminin bütünü açısından evrensel önemini koruyor.

Paris Komünü'nün ideolojik mirasına Lenin'in yaklaşımı işte böyleydi. Lenin için bu miras, devrimci mücadelenin kilit görevlerini yerine getirmenin teorik

75 B. S. Itenberg, *a.g.y.*, s. 121-22.

dayanağı ve Marksizmin gelişmesine paha biçilmez katkı sunan sonuçların temeli olarak işlev gördü. Lenin, Rusya'da (dolayısıyla da dünyada) en büyük sınıf savaşlarının (1905-1907 devriminin, Şubat ve Ekim 1917 devrimlerinin) olduğu ve Sovyetler Birliği'nde sosyalist inşanın başladığı dönemlerde Paris Komünü örneğini en sık ve en üretken şekilde kullandı. Aynı zamanda da bu dönemler, işçi sınıfı hareketi içinde tutarlı Marksistlerle oportünistler arasındaki ideolojik mücadelenin, yani oportünistlerin Komün deneyimini yanlış yorumladıkları ve sosyalist devrim hazırlıklarına katılmayı reddetmelerini doğru göstermek için bu yanlış yoruma sarıldıkları bir mücadelenin en çok gerginleştiği dönemlerdi. 19. yüzyıl biterken revizyonistlerin ve daha sonra, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Kautsky ile destekçilerinin izledikleri çizgi buydu; "solcu", anarşist ve başka unsurlar, Komün'ün ideolojik mirasını sahiplenme çabasına girdiler.

Lenin, bu türden tüm iddiaların dayanaksız olduğunu kanıtladı ve Komün'ün tamamen yeni bir devlet türü olarak ("aşağıdan gelen atılımın, bağımsızlığın, eylem özgürlüğünün ve gücün, klişeleşmiş biçimlerden bağışık gönüllü merkeziyetçilikle nasıl birleştirileceğinin harika bir örneği"[76] olarak) taşıdığı önemi gösterdi. Komün'den çıkan derslere ilişkin esaslı tahlillerinde Lenin, devrime proletaryanın önderlik etmesi sorunu üzerinde yoğunlaşarak, bu tür önderliğin ancak işçi sınıfının militan bir Marksist partisi varsa kalıcı ve tutarlı olabildiğini vurguladı. Böyle bir partinin olmamasını, Komün'ün yenilgiye uğramasının temel bir nedeni olarak gördü.[77] Lenin'in devrimci bir parti, yani burjuva egemenliğini devirme ve emekçi halkın demokratik özlemlerini ifade eden işçi sınıfı ile müttefiklerinin iktidarını kurma mücadelesinde işçi sınıfına önderlik edebilecek yeni tür bir parti kurduğu Rusya'da işçi sınıfı hareketinin gelecek ufukları açısından bu çıkarım belirleyici oldu.[78]

Komün deneyiminden çıkan başka bir sonuç, yani proletaryanın, başta köylüler olmak üzere kitlesel müttefikler kazanması gerektiği şeklindeki sonuç, bu çıkarımla yakından bağlantılıdır. Müttefikler sorunu, Lenin'in Komün'le ilgili tüm sözlerinin ana izleğidir. Lenin'e göre, Komün'ün köylü kitlelerle anlayış birliği kuramaması, devrimin burjuva demokratik ve sosyalist aşamalarında proleterlerle köylülerin ittifak yapmasının taşıdığı önemin belirlenmesinde çıkış noktalarından biriydi.

Lenin, Ekim Devrimi'nin arifesinde, Rusya proletaryasının iktidarı alma göreviyle karşı karşıya kaldığı anda *Devlet ve Devrim*'i kaleme aldı; orada,

76 V.İ. Lenin, "Rekabet Nasıl Örgütlenmeli?", *Toplu Yapıtlar*, C. 26, Progress Publishers, Moskova, 1964, s. 413.

77 V. İ. Lenin, "Komün Üzerine Konferans Planı", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, s. 208; "Komün Dersleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 13, s. 477; "Komün'ün Anısına", *Toplu Yapıtlar*, C. 17, s. 141.

78 Fransız Komünist Partisi Politbüro üyesi Jacques Duclos'nun yazdığına göre, "Paris Komünü, bir proleter diktatörlüğü yönetimiydi. Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de gösterdiği gibi, proletarya diktatörlüğü, burjuva demokrasisinden üstün bir demokrasi biçimidir" (Jacques Duclos, *A l'assaut du ciel. La Commune de Paris annonciatrice d'un monde nouveau* [Gökyüzünün Fethi. Yeni Bir Dünyayı Müjdeleyen Paris Komünü], Éditions Sociales, Paris, 1961, s. 314).

Komün'ün burjuva askerî-bürokratik mekanizmasını ezme deneyimine, yani tezleri Lenin tarafından şiddetle eleştirilen Karl Kautsky başta olmak üzere reformist ve merkezci önderlerin yazılarında en kaba şekilde yanlış yorumlanan bir soruna ilişkin eşsiz bir tahlil yaptı. Ekim Devrimi'nden sonra Lenin, Komün'ün verdiği dersleri yeni bir yaşam inşa etmek için kullandı. Kautsky'cilerin Komün'den çıkan dersleri çarpıtarak yanlış sunmalarına, proletarya diktatörlüğü savunucusu olan Bolşeviklerle güya "saf", sınıflar üstü demokrasiden yana olduğunu öne sürdükleri Parisli Komüncüleri karşı karşıya getirmelerine karşı, Komün'ün öğrettiği doğru dersleri bu aşamada da savundu. Lenin, başka yapıtlarının yanı sıra, *Proleter Devrimi ve Dönek Kautsky* (1918) adlı yapıtında bu uydurmaları çürüttü.

Bu (ve bazı başka) sorunlar, sonraki on yıllarda da uluslararası işçi sınıfı hareketinin farklı akımları arasında sert polemiklere konu olmayı sürdürdü. Komün deneyimi ile derslerinin güncelliği ve bugünkü ideolojik mücadelede bir faktör olarak önemi, ilericilerin 1971'de tüm dünyada andıkları Komün'ün yüzüncü yıldönümünde en çarpıcı şekilde gösterildi. Hem Fransız Komünist Partisi'nin teorik dergisinin bir özel sayısında hem de Maurice Thorez Enstitüsü'nün desteğiyle Mayıs 1971'de Paris'te düzenlenen bir uluslararası bilimsel konferansta ve Prag'da yapılan bir uluslararası teorik konferansta, Komün'ü kendine mal etmek ya da anlamını ve önemini azaltmak amacıyla "tam da halkı hor gören ve aldatmaya uğraşan çevrelerce"[79] yürütülen sonu gelmez girişimlere işaret edildi. Bu konferanslarda, Komün'ün ideolojik mirasının, tutarlı Marksist-Leninistleri oportünistlerden ayırmada bir sınır çizgisi haline geldiği belirtildi.[80] Sağ oportünistler ve revizyonistler, Komün'ün devrimci geleneklerinin sürekliliğini tartışma konusu yapıyorlar, proletaryanın siyasal iktidarı olarak içerdiği özü yadsıyorlar ve yanlışlarını öne çıkarıyorlar; "solcular" ise Komün'ün birtakım özgül yerel niteliklerini kutsallaştırıp, yaratıcı Marksizm-Leninizm ilkelerinin karşısına koyuyorlar.

Yüzüncü yıldönümü forumlarının tutanakları ve Marksistlerin SSCB'de, Fransa'da, başka ülkelerde yaptıkları sonraki çalışmalar, Komün'ün özünü ve tarihsel önemini yanlış anlatan bu (ve benzer) yorumları inandırıcı şekilde çürütüyor.

Komün'ün yaşandığı o günlere dönülecek olursa, Komün'ün yenilgisinden hemen sonra uluslararası proleter örgütünün, Paris Komüncülerince kazanılan temel mevzileri savunma ve Komün deneyimini anlama göreviyle karşı karşıya kaldığını belirtmek gerekir.

Bu görevi yerine getirmekte başrol Karl Marx'a ve Friedrich Engels'e düştü.

79 *Cahiers du communisme* [Komünizm Defterleri], Mart 1971, s. 22.

80 *World Marxist Review*, Şubat 1971, s. 1-13; *Voici l'aube. L'immortelle Commune de Paris* [Gökyüzünün Fethi. Ölümsüz Paris Komünü], s. 54-55, 235.

BÖLÜM 4

Paris Komünü'nden Çıkarılan Dersler ve Marksist Teorinin Gelişmesi. 1870'lerde Birinci Enternasyonal

HALKIN TARİHSEL YARATICI DEHASINA İLİŞKİN BİLİMSEL GÖRÜŞ

Paris Komünü, proletaryanın devrimci teorisi Marksizmin sonraki gelişimi açısından paha biçilmez öneme sahip dersler sağladı. Komüncülerin yenilikçi deneyimi, genellemeler için bitmez tükenmez malzeme sağladı ve Marx ile Engels'in sonraki tüm yazıları, Komün'le, onun ortaya çıkardığı sorunlarla ve fikirlerle şöyle ya da böyle, doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantılıydı.

Enternasyonal Genel Konseyinin çağrısı, *Fransa'da İç Savaş* (Marx'ın yapıtı), ilk proleter diktatörlüğünün doğuşuyla, var olmasıyla ve yıkılmasıyla ortaya çıkan temel sorunların ilk tahlilini sunan en önemli belgeydi.

Komün henüz yeni düşmüştü ve savaşçılarından birçoğu barikatlarda can vermişti. Komüncülerin mezarları henüz tazeyken, Marx, onların başarmış oldukları şeyin, kendilerince belki de sadece tahmin edilen gerçek özünü, sıklıkla onların sözcükleriyle ortaya koydu. Marx, insanlık için daha iyi bir gelecek uğruna gözünü kırpmadan can vermiş mağluplar adına, zafer sarhoşluğuyla gemi azıya almış gericiliğin karşısına dikildi.

Marx'ın önüne koyduğu görev, Komün'e yönelik kendiliğinden duygudaşlığı, onun yarım kalan işini tamamlamak için proleter kitlelerce girişilecek bilinçli bir uğraşa çevirmekti. *Fransa'da İç Savaş*'ta Marx'ın çıkış noktası, ilk proleter diktatörlüğünün verdiği derslerin, işçileri bir sınıf olarak kendileri hakkında daha bilinçli, Marksizmi benimsemeye daha hazır ve proleter hareketin temel sorunlarına çözümler bulmaya daha istekli hale getirdiğiydi.

Paris'teki olaylar, Marx ve Engels'in 1848-1849'da varmış oldukları sonucu, yani yaklaşan devrimde proletaryanın belirleyici rol oynayacağını doğruladı. Emekçi kitlelerle ittifak kuran proletarya, tutarlı, devrimci bir şekilde yerine getirildikleri zaman kapitalist üretim biçiminin ürettiği temel çelişkinin çö-

zülmesini sağlayacak olan demokratik görevler üstlenirdi. Proletaryanın sınıfsal amaçlarına yönelik mücadelenin demokrasi mücadelesiyle birleştirilerek yürütülmesinin, başarı için temel koşul olduğu yolundaki sonuç, Komün'ün kilit derslerinden birini oluşturur; Marx'ın ve Engels'in açık seçik ortaya çıkardıkları bir derstir.

Fransa'da İç Savaş'ta ve sonraki yapıtlarda, Marx ve Engels, sosyalist devrim teorisini doğrulama ve geliştirme çabalarını sürdürmek için Komün deneyiminden yararlandılar. Engels'in *Savaş Üzerine Notlar* başlıklı makaleler dizisinde, Marx'ın *"Fransa'da İç Savaş"ın Taslakları*'nda ve bu yapıtın kendisinde, Marksizmin kurucuları, Paris'te devrime yol açan faktörlerin birçoğunu ortaya koydular: Egemen seçkin zümrenin yozlaşıp alçalması, başta ordu olmak üzere eski devlet mekanizmasının bozulup dağılması, burjuvazinin korkaklığı, ulusu yönetme yeteneği gösterememesi, ulusal çıkarlara ihanet etmesi, emekçi halkın durumunun çarpıcı ölçüde kötüleşmesi, başta işçiler olmak üzere kitlelerin kendiliğinden örgütlenmesi ve giderek artan mücadeleciliği, son olarak da kitlelerin silahlı olması gerçeği. Ayrıca, *Fransa'da İç Savaş*'ta gösterildiği gibi, Komün'e hayat veren şey, son tahlilde, Paris'teki özgül durum değil, sınıfsal çelişkilerin evrimini yöneten ve tam da o anda doruğa ulaşmış olan genel yasalardı. Lenin, devrimci mücadelenin daha sonraki dersleri temelinde bu önermeleri güçlendirirken, devrimci durum hakkında tutarlı bir öğreti geliştirdi.

Marx, 18 Mart 1871'den sonra Paris'te meydana gelen olayları tahlil edince, bunun, kitlelerin "zafer"den sonra durumu denetim altında tuttuğu sahici bir halk devrimi olduğu sonucuna vardı. *"Fransa'da İç Savaş"ın Taslakları*'nda şöyle yazıyordu: "Devrimin halk kitleleri, yani üretici kitleler *adına* ve açıkça söylendiği gibi, onlar *için* yapılmış olması, bu Devrimin bütün öncekilerle ortak olarak sahip olduğu bir özelliktir. Yeni özellik, halkın ilk kalkışmadan sonra silahlarını bırakmamış olmasıdır halk, yaptığı Devrimin fiilen yönetimini kendi eline almış ve aynı zamanda, başarıya ulaşınca, Devrimi bizzat halkın elinde tutmanın yollarını bulmuştur."[1]

Marx, Komün'ün hem amaçları hem de bunlara ulaşmaya uğraşırken kullandığı yollar ve araçlar açısından derinlemesine demokratik niteliğinin altını çizdi; "'daha iyi sınıflar'ın devrimlerinde, hele de karşıdevrimlerinde bolca rastlanan"[2] şiddet eylemleri gibi eylemlere başvurmadığını belirtti.

Komün'ün öğrettiği derslerden biri, proletaryanın görece barışçıl yollarla siyasal iktidarı kazanabildiğidir. Bununla birlikte, yeni hükümetin aldığı önlemler, kaçınılmaz olarak, eski egemen sınıfların büyüyen direnişiyle karşılaşır; karşıdevrimcilerin başkaldırısı ivme kazanır. Bir iç savaş başlatan güçler bunlardır. Karşıdevrimcileri hedefleyen kararlı devrimci şiddet önlemleri alın-

1 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, Progress Publishers, Moskova, 1976, s. 164-65.

2 Karl Marx, "Fransa'da İç Savaş", K. Marx, F. Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 212-13.

mazsa ya da bu tür önlemler düpedüz geciktirilirse, beyaz terörün dehşeti kaçınılmaz olur.

Marx'ın 3 Temmuz 1871'de *The World* muhabirine demeç verirken söyledikleri bu bakımdan anlamlıdır. Muhabir, Britanya'da işçi sınıfının, şiddetli bir devrim olmadan, azınlık büyüyüp çoğunluğa dönüşünceye kadar mitinglerde ve basında İngiliz ajitasyon yöntemini kullanarak iktidara gelebileceği kanısında olduğunu söyledi. "Bu konuda o kadar iyimser değilim," diye yanıtladı Marx. "İngiliz orta sınıfı, oy gücü tekelini elinde tuttuğu sürece, çoğunluğun hükmünü kabul etmeye yeterince istekli olduğunu her zaman göstermiştir. Ama emin olun ki, hayati saydığı sorunlarda kendini azınlığı düşmüş durumda bulur bulmaz, burada yeni bir köleci savaşına tanık oluruz."[3]

Marx birkaç ay sonra bu tezi genelleyerek şöyle yazıyordu: "Hükümetlere şunu anlatmalıyız: Sizin, proleterleri hedef alan bir silahlı kuvvet olduğunuzu biliyoruz; size karşı olabildiğince barışçı yoldan ve gerektiğinde silahlarla mücadele edeceğiz."[4]

Marx, daha sonra, 1870'ler biterken bu hayati konuya yine döndü. "Tarihsel gelişme 'barışçıl' olabilir," diye yazıyordu, "yeter ki, belli bir toplumda hüküm sürenler, o gelişmenin önünü tıkamak için şiddete başvurmasınlar. Sözgelişi, Britanya'da ve ABD'de işçi sınıfı parlamento ya da kongre çoğunluğunu kazansaydı, kendi gelişimini engelleyen yasaları ve kurumları kaldırmak –hatta o durumda bile bunları ancak toplumsal ilerlemenin gerektirdiği ölçüde kaldırmak– için yasal yollar kullanabilirdi. Ne var ki, 'barışçıl' hareket, eski düzeni korumakta çıkarı olanların direnişiyle karşılaşsaydı, 'şiddet içerir' hale gelirdi ve o çıkar sahipleri kendilerini (Amerikan hareketinde ve Fransız devriminde olduğu gibi) yenilmiş bir güç durumunda bulsalardı, 'yasal' güce karşı ayaklanırlardı."[5]

Marx ve Engels, o dönem yaptıkları incelemelerde, dikkatlerini en çok diyalektik maddeci bir tarih anlayışıyla ilgili sorunlar üzerinde yoğunlaştırdılar. Somut olarak söylemek gerekirse, esasında bu, onların devlet sorununa, yani Komün'ün tarihsel deneyimini genelleme gereksiniminden ve proletaryanın süregiden siyasal mücadelesinin gereklerini yerine getirme ihtiyacından doğan bir soruna yönelik ilgilerinde görüldü. Marx, *Fransa'da İç Savaş*'ta ve *Taslaklar*'da, kapitalist üretim ilişkileri sisteminde, siyasi olanın, devlet üstyapısının nasıl kurulup yerleştiğine ilişkin benzersiz bir tahlil sundu.

Marx, birçok koluyla –bürokrasisiyle, düzenli ordusuyla, polisiyle, din adamlarıyla ve adliyesiyle– toplumsal bünyeyi ahtapot gibi saran dev yönetim

3 *The World*, New York, 18 Temmuz 1871.

4 "Aufzeichnung einer Rede von Karl Marx über die politische Aktion der Arbeiterklasse", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 17, Dietz Verlag, Berlin, 1968, s. 652.

5 Karl Marx, "Konspekt der Reichstagsdebatte über das Sozialistengesetz", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 34, Dietz Verlag, Berlin, 1973, s. 498-499.

ve zorlama aygıtının, mutlak monarşi günlerinden beri var olduğunu yazıyordu. Yeni doğmuş olan o zamanki burjuva toplumu için, merkezî devlet gücü, feodalizmden kurtuluş için güçlü bir silah olarak işlev görecekti. Orta Çağ'dan kalma feodal, yerel, kentsel ve kırsal ayrıcalıkları tarihin çöplüğüne atmayı amaçlayan 18. yüzyıldaki Fransız devrimi, toplumsal tabanda sağlamca yer alan ve hiyerarşik bir işbölümü uyarınca düzenlenmiş merkezî devlet gücünün her yere yayılan kurumlarıyla eksiksiz gelişmesini hâlâ tıkayan son engelleri de temizlemeden edemezdi.

Burjuva parlamenter rejimlerde, kendilerine yarar sağlayacak ve devlet erkini kendi çıkarlarına kullanma olanağı verecek bir yönetimi arzulayan egemen sınıfın ya da sınıfların rakip hizipleri arasında devlet mekanizmasının denetimi için girişilen mücadele gittikçe keskinleşti. Bunlar, devletin sınıfsal doğasını gizlemek, onu tarafsız bir güç gibi göstermek için ellerinden geleni yaptılar.

İktisadi ilerleme işçi sınıfının saflarını kabarttıkça ve çektiği zorlukları katmerleştirdikçe, dolayısıyla da proletaryanın direnişini biledikçe ve kurtuluşa ulaşma kararlılığını artırdıkça, devlet de sınıfsal zorbalığın aracı olduğunu, zenginliği üretenlerin o zenginliğe el koyanlarca köleleştirilmesi için siyasal bir aygıt olduğunu gitgide daha açıkça gösterdi. Bu, Bonapartist imparatorluk günlerinde, yani "kapitalist rejimin doğasındaki eğilimin önünün tümüyle açılmasıyla tüm rezilliğinin engelsiz bir şekilde ortaya çıktığı"[6] dönemde, en çarpıcı şekilde kendini gösterdi. "Hükümet gücünün bu son biçimi, aynı zamanda onun en rezil biçimiydi: Devlet paralarının bir maceracılar çetesi tarafından yağmalanması, devasa devlet borçlarının pervasızca yığılması, fuhşun zaferi, sahteliklerle dolu düzmece bir yaşam. Tepeden tırnağa simlerle kaplı olan devlet iktidarının çamura batmış hali."[7]

Marx, Paris Komünü'nde hem biçim hem de içerik olarak bütünüyle yeni bir türü görülen devlet üstyapısının gelişmesini tahlil ederek, devrimci proletaryanın stratejisi için kalıcı öneme sahip bir sonuca ulaştı. Komün, işçi sınıfının toplumsal kurtuluşunun koşulu olarak burjuva devlet aygıtını yıkmak gerektiğini tam olarak kanıtladı: Marx, 1848-1849 devriminin derslerinden bu sonucu çıkarmıştı. Komün'ün öğrettiği dersleri genellerken, işçi sınıfının hazır devlet mekanizmasına basitçe el koyarak onu kendi amacı için kullanmasının mümkün olmadığını yazdı. İşçi sınıfının köleliğinin siyasal aracı, kurtuluşunun siyasal aracı olarak iş göremezdi.[8] Paris'teki devrim ve Komün deneyimi, Marksist teorinin bu önemli önermesinin belirlenmesine ve geliştirilmesine olanak sağladı.

Marx, burjuva devlet mekanizmasına karşı genel, ilkeli tutumunu belirtmekle kendini sınırlamadı. Daha o zaman, devlet yapısının çeşitli unsurlarına yönelik ayrım gözeten bir yaklaşım sorununu ortaya attı. Şöyle yazıyordu: "Eski

6 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 205.

7 *A.y.*

8 *A.y.*, s. 202.

iktidar gücünün yalnızca baskıcı nitelik taşıyan organları kesilip atılırken, bu gücün meşru görevleri, toplumun üstünde durduğunu iddia eden bir otoriteden koparılacak ve toplumun sorumlu hizmetkârlarına geri verilecekti."[9]

Ayırt edici olarak, baskıcı nitelik taşıyan organlar, Marx'ın gözünde yalnızca eski hükümetin maddi güç araçlarından (düzenli ordudan, polisten vb.) değil, manevi baskı araçlarından da oluşuyordu. Marx, Komün'ün kiliseyle devleti ayrıma, okul eğitimini kökten demokratikleştirme, bilimi özgürleştirme çabalarının çok değerli olduğunu düşünüyordu.

Marx'ın burjuva devletinin "en kötü tarafları" dediği şeyin kesilip atılması, o devletin toplum açısından hayati önemde görevler yapan ve gelişiminin gereklerine uyum sağlayan kurumlarından proleter devrimi sonrasında yararlanılması için ek olanaklar ortaya çıkarır.

Marksizmin kurucuları daha sonra bu sorunu birçok kez ele aldılar. 1883'te Engels, devletle ilgili Marksist öğretinin temel önermelerini açıklarken şöyle yazıyordu: "Proleter sınıf ilk olarak devletin örgütlü siyasal gücünü kendi eline almalıdır ve bunun yardımıyla, kapitalist sınıfın direnişini tümden ezip toplumu yeniden örgütlemelidir... Devletin yeni işlevlere uyarlanması gerekebilir."[10]

Açıktır ki, bu değişikliklerin niteliği ve boyutları, verili ülkede hüküm süren duruma bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Ama Marx'ın ve Engels'in her zaman savundukları gibi, her yerde devlet mekanizmasındaki değişiklikler, baskıcı kurumların budanmasını ve toplumsal açıdan yaşamsal öneme sahip kurumların demokratikleştirilmesini içerecektir.

Marx, proletarya tarafından burjuva devlet mekanizmasının yıkılmasını ve yeni bir siyasal iktidar sisteminin yaratılmasını, daha geniş bir sorun –devletin sönümlenmesi, yani yok olup gitmesi– bağlamında ele aldı. Komün'ün eylemlerini betimlerken, bunları, "devlet gücünün toplum tarafından, onu denetleyen ve ona boyun eğdiren bir güç olmak yerine, kendi yaşayan güçleri olarak, halk kitlelerinin kendisi tarafından, onları baskı altına alan örgütlü güç olmak yerine kendi güçlerini oluşturan bir yapı olarak yeniden özümsendiği"[11] bir süreç diye tanımladı.

Engels, *Fransa'da İç Savaş*'a yazdığı girişte de bu soruna eğildi. Başka şeyleri eleştirmesinin yanında, sosyal demokrat çevrelerde de yaygın olduğu üzere burjuva devletine gösterilen boş inanç türünden saygıyı ve "tüm toplum için ortak olan işlerin ve çıkarların bugüne kadarkinden farklı bir şekilde, yani devlet ve onun yüksek düzeyli makamları olmadan gözetilemeyeceği"[12] inancını eleştirdi.

---

9 Karl Marx, "Fransa'da İç Savaş", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 221.

10 "Engels'ten Phil Van Patten'a, 18 Nisan 1883", K. Marx, F. Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 341.

11 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 153.

12 Friedrich Engels, "*Fransa'da İç Savaş'a* Giriş", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 189.

Bununla birlikte, Marx'ın devletin sönümlenmesi sorununa yaklaşımı, anarşistlerin devletin "tasfiyesi"ne dair gülünç derecede basitleştirilmiş formülleriyle hiçbir ortak yan içermez. Marx, bu sönümlenmenin ancak uzun bir gelişmenin sonucu olabileceğinin ayırdındaydı.

Marx'ın ve Engels'in proletarya diktatörlüğü sorunu hakkında yaptıkları daha derin bir tahlil, bu yaklaşımla bağlantılıdır. Onlar, Komün deneyimini temel alarak, proleter devrimiyle ve siyasal işçi sınıfı egemenliğinin kurulmasıyla sömürücü sınıfların bir anda ortadan kalkmayacağını ve mülkiyet ilişkilerinin bir çırpıda yeniden şekillenmeyeceğini ortaya koydular. Devrimden sonra bile sömürücü sınıfların varlığını sürdürmesi ve toplumsal ilişkileri köklü şekilde yeniden yoğurmanın gerekli olması nedeniyle, proletarya diktatörlüğü, sosyalist bir toplumun inşasının başarılı olarak ilerlemesinin güvencesi haline gelir.

Komün, proleter diktatörlüğünün demokratik özünün gerçek yaşamda, yeni devlet biçimlerinde kendini nasıl dışavurduğunu görmesi için Marx'a canlı ve somut malzeme sağladı. Marx'ın belirttiğine göre, Komün, geniş emekçi halk tabakalarını temsil ediyordu ve Paris emekçilerinin kanı canıydı. Komün'ün organları, "işçilerden ve işçi sınıfının kabul görmüş temsilcilerinden"[13] oluşuyordu. Bunların seçmenlerine karşı sorumlu olmaları gerçeği, bürokratik bir kastın ortaya çıkmasına kapıyı kapattı ve devlet mekanizmasının işleyişi için yeni koşullar yarattı. Komün'ün organları (komisyonlar, silahlı kuvvetler, halk milisi, mahkemeler), hayatın ortaya çıkardığı sorunların çözümü için halkın devrimci ön almasıyla oluşturuldu. Komüncüler, eylemlerini, eski yasaların ve geleneklerin çerçevesi içinde yürütmeye çaba göstermelerine karşın, yeni iktidar ve kurumları, devrimci halkın yetkisine ve gücüne dayanarak, gerçekte bu yasaları ve gelenekleri sarsıp parçaladı. Halkın desteği olmasaydı, küçüklü büyüklü tüm sorunların halledilmesine katılımı olmasaydı, Komüncüler çaresiz kalırlardı.

Dolayısıyla, tüm burjuva devlet biçimlerinde yönetimden titizlikte uzak tutulan halk artık yalnızca onun çıkarlarını gözetmekle kalmayan, tüm işlevlerini de kitlelerin bizzat yerine getirdiği bir hükümet kurmuştu. Komün, başta işçi sınıfı olmak üzere kitleleri hem resmen hem de pratikte kendi yazgısının efendisi, egemen gücün öznesi yaptı.

Dahası, Komün deneyiminin etkileyici şekilde kanıtladığı gibi, proleter diktatörlüğünün derin demokratik niteliği, halkın kazanımlarını savunma ve yeterince otoriter yöntemlerle karşıdevrimi bastırma yeteneğine sahip kurumların yaratılmasını engellemez, aksine gerektirir.

Marx, Komün'den sonra, proleter diktatörlüğü sorununu daha ayrıntılı inceleyerek, kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemine ilişkin teorisini tamamladı. *"Fransa'da İç Savaş"ın Taslakları*'nda, yeni toplumsal üretim biçimleri yaratmanın, uzun ve karmaşık bir süreç olduğunu belirterek, "Çıkarları ve sınıfsal

13 *A.y.*, s. 220.

bencillikleri etkilenenlerin direnişi, bu yenilenme çalışmasını sık sık aksatacak ve engelleyecektir," diye yazıyordu.[14]

Komün'ün getirdiği ve bazıları diğerlerinden daha başarılı olan toplumsal değişikliklerin seyri içinde, toplumun dönüşümünü başlatmanın karmaşıklığı ve dolayısıyla, bu dönüşümün hayati aracı olarak proleter devletinin gerekliliği zaten açıkça ortaya çıktı. Marx bu bağlamda şöyle yazıyordu: "İşçi sınıfı Komün'den mucizeler beklemedi. Onun, halk kararıyla hayata geçireceği hazır ütopyaları yok. Kendi kurtuluşunu ve onunla birlikte bugünkü toplumun iktisadi gelişimi aracılığıyla karşı konulmaz şekilde yönelmiş olduğu daha yüksek yaşam biçimini hazırlamak için, kendisinin, yani işçi sınıfının, koşullar gibi insanların da tümüyle dönüşmesini sağlayacak olan uzun mücadelelerden, bir dizi tarihsel süreçten geçmek zorunda olduğunu biliyor."[15]

Bakunin'in *Devlet ve Anarşi* kitabını irdeleyerek, Komün deneyiminin anarşist yorumuna bir bakıma yanıt verdiği çalışmasında da Marx'ın geçiş dönemi düşüncesinin gelişimi ve proleter diktatörlüğünün tarihî rolüne ilişkin daha derin bir anlayış kazanma süreci izlenebilir. Bakunin, "proletaryanın *yöneten bir sınıf düzeyine yükseldiği*" şeklindeki söze çok şaşırdığını belirtiyor, kimi yöneteceğini soruyordu. Marx buna şöyle yanıt veriyordu: "[Bu söz], başka sınıflar, özellikle de kapitalist sınıf var olduğu sürece ve (proletarya iktidara geldiği zaman düşmanları buhar olup uçmadığı, eski toplum örgütlemesi ortadan kalkmadığı için) proletarya onlarla mücadele ettiği sürece, proletaryanın *şiddet* önlemlerine, dolayısıyla da yönetimsel önlemlere başvurmak zorunda olduğu anlamına gelir."[16]

Marx, geçiş döneminin ve o dönemdeki devlet olarak proleter diktatörlüğünün görevlerine ilişkin klasik belirlemeyi daha sonra *Gotha Programının Eleştirisi*'nde ortaya koydu.

Dahası, Marksizmin klasikleri, proleter diktatörlüğünün tarihsel yerinin anahtarını devletin gelişmesinde buldu. Marx ve Engels, 1872'de Bakunincilerle girdikleri bir polemikte şöyle yazıyorlardı: "Proleter hareketin amacına, yani sınıfları ortadan kaldırma amacına bir kez ulaşılınca, üreticilerin büyük çoğunluğunu çok küçük bir sömürücü azınlığa tutsak etmeye yarayan devletin bu gücü ortadan kalkar ve hükümetin işlevleri, basit idari işlevler haline gelir."[17] Devlet sönümlenir.

Marx ve Engels, Paris Komünü'nden çıkan derslere dayanarak, proleter devriminde işçi sınıfının müttefikleri sorununun incelenmesine esaslı bir kat-

14 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 157.

15 Karl Marx, "Fransa'da İç Savaş", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 224.

16 Karl Marx, "Konspekt von Bakunins Buch 'Staatlichkeit und Anarchie'", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 18, Dietz Verlag, Berlin, 1969, s. 630.

17 Karl Marx, Friedrich Engels, "Enternasyonal'de Uydurma Çatlaklar", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 285.

kı yapma olanağı buldular. İlk proleter diktatörlüğü deneyimi olarak Komün, kritik ulusal görevlerle (tepeden tırnağa kokuşmuş imparatorluğun etkilerini kökten silme, ulusun özgürlüğünü ve bağımsızlığını savunma görevleriyle) de cebelleşti. Bu konuda da işçi sınıfının çıkarları, o dönemdeki Fransa toplumunun orta tabakalarının çıkarlarıyla örtüşüyordu.

Savaş nedeniyle Fransa'nın üstüne çöken felaketler ve yaşanan kriz (ulusal ve mali yıkım) karşısında, bu tabakalar, "Fransa'nın sözde kölecilerinden oluşan kokuşmuş sınıf değil, ancak işçi sınıfının mertçe özlemleri ve dağları deviren gücü imdada yetişebilir!"[18] kanısına vardılar. Anladılar ki, "Yalnızca işçi sınıfı bilimi sınıfsal egemenliğin bir aracı olmaktan çıkarıp halka ait bir güce çevirebilir, bilimcilerin kendilerini sınıfsal önyargının uşakları, devlette makam peşinde koşan asalaklar ve sermaye yandaşları olmaktan çıkarıp özgür düşünce etmenlerine çevirebilir!"[19]

Çeşitli toplumsal grupların davranışlarında bu gözlendi. "Tarihte ilk kez," diye yazıyordu Marx, "küçük ve *moyenne* [vasat] orta sınıf, açıkça işçi devriminin çevresinde kenetlenmiş ve bunu hem kendisinin hem de Fransa'nın kurtuluşu için tek yol olarak ilan etmiştir! Onlarla birlikte Ulusal Muhafız'ın çoğunluğunu oluşturuyor, Komün'de onlarla oturuyor, Union Républicaine'de onlar için aracılık yapıyor!"[20]

Komün, büyük burjuvaziye ("borç veren sınıf"a) tutsak düşmüş orta tabakaların durumunu rahatlatmak için kendi payına çok şey yaptı.[21] Komün, proleter devriminin akışı içinde işçi sınıfıyla köylüler arasında ittifak kurulması gerektiğini onaylayarak vurguladı. Büyük çiftçilerin rekabeti, sayısız vergiler, tefecilik, köylünün bir ağ gibi her yanını saran yargı yoluyla soyulması, Marx'ın belirttiği gibi, köylüyü Hintli parya durumuna düşürmüştü. Köylülerin mülksüzleştirilmesi sıradanlaştı. "Bu nedenle," diye yazıyordu Marx, "köylüyü proleterden ayıran, artık gerçek çıkarı değil, temelsiz önyargısıdır."[22]

Komün, varlığını sürdürebilseydi, o zamanki iktisadi koşullarda bile köylünün durumunu temelden iyileştirebilecek biricik güçtü. Köylünün iktisadi yaşam koşullarını değiştirebilecek, toprak sahibince mülksüz bırakılmaktan koruyabilecek, onu angaryadan ve sefaletten kurtarabilecek biricik hükümet şekliydi. Komün, köylünün kâğıt üstünde kalan toprak sahipliğini, emeğinin meyvelerinin gerçek sahipliğine çevirebilir, toplumsal gereksinimlerin dayattığı ve hasım bir güç gibi ona saldıran çağdaş tarım biliminin faydalarını, onun gerçekten bağımsız bir üretici olma konumuna son vermeksizin ona sunabilir-

18 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 162.

19 *A.y.*

20 *A.y.*, s. 161-62.

21 *A.y.*, s. 162.

22 *A.y.*, s. 160.

di.[23] Korucu, jandarma ve vali zorbalığından onu kurtarır, "din adamı tarafından aptallaştırılmanın yerine, öğretmen tarafından aydınlatılmayı koyar"dı.[24]

Başka bir deyişle, Komün, "kendi zaferinin onların tek umudu olduğunu"[25] köylülere anlatmak için her nedene sahipti. Komüncülerin Paris'i ile taşra illerinin serbestçe haberleşmesinden Komün düşmanlarının niçin böylesine korktuklarını bu açıklıyor. "Paris'i bir polis ablukası altına almak ve sığır vebasının yayılmasını engellemek"[26] için sergiledikleri korkakça telaşı bu açıklıyor.

Lenin, Marx'ın ve Engels'in tanımladıkları şekliyle proleter devriminde işçi sınıfının müttefikleri sorununu, bu konudaki kendi öğretisinin çıkış noktası olarak aldı. Bu, Leninizmin merkezî bileşenlerinden biridir.

Komün'ün başarıları ve sonraki yenilgisi, halkla ordu arasındaki ilişki sorununu belirginleştirdi. Paris'te olayların açılıp gelişme şekli, bu ilişkinin karmaşık olduğunu gösterdi. Kuşatılmış başkentte az sayıda hükümet askerinin bulunması, Komün'ün kurulmasına giden yolu açmada etkili oldu. Dahası, bu askerlerden bazılarının halk saflarına katılması, halkın zaferini kolaylaştırdı. Ne var ki, Komün'ü kan gölünde boğan, düzenli orduydu. Marksizmin kurucularının büyük bir hizmeti, hemen bunu fark etmeleri ve bu soruna ilişkin daha ileri teorik araştırmaya hız vermeleriydi. Sözgelişi, Marx, Paris'te ordunun yerine ağırlıkla işçilerden oluşan bir Ulusal Muhafız gücünün koyulması gerçeğine büyük önem atfetti. "Bu gerçek," diye yazıyordu, "halka karşı hükümeti savunan düzenli ordunun yerini almak üzere bir kurum haline gelecek ve büyük kentlerin Ulusal Muhafız'ı, hükümetin gaspına karşı silahlanmış halk olacaktı."[27]

Halkın silahlandırılması ve orduyla devrimci proleter kitleler arasındaki ilişki sorunu, daha sonra hem Marx ile Engels'in ve onların büyük halefi Lenin'in çalışmalarında, hem de sonraki Marksist yazında ele alınıp genişletildi.

Kendisi yüksek türden bir siyasal eylem olan Komün, Prudoncularca izlenen ve sonra Bakunincilerce benimsenen siyasal kaçınmacılık taktiklerini çürüten bir deneyim oluşturdu. 1871 güzünde Engels şöyle yazdı: "Proletaryanın siyasal eylemini gündeme getirmiş olan Paris Komünü'nden sonra, siyasal eylemden kaçınmak kesinlikle söz konusu değildir."[28]

Devrim en yüksek siyasal eylem olduğu için, "devrim isteyenler, onu başarma araçlarını, yani devrime zemin hazırlayan ve işçilere devrimci eğitim veren, savaşın ertesi sabah kendilerini aldatılmış halde bulmamalarını sağlamak için gerekli eğitimi veren siyasal eylemi de istemelidirler".[29]

23 *A.y.*

24 Karl Marx, "Fransa'da İç Savaş", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 225.

25 *A.y.*

26 *A.y.*, s. 226.

27 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 206.

28 Friedrich Engels, "İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi Üzerine", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 245.

29 *A.y.*

İşçilerin siyasetten kaçınmalarını öğütlemek, onları burjuva siyasetinin kucağına itmekten başka bir anlama gelmez.

Her siyasal eylemin kurulu düzeni tanımak anlamına geldiği iddiasını sorgulayan Engels şöyle diyordu: "... Bu var olan durum, onu protesto etme araçlarını bize sunuyorsa, bu araçlardan yararlanmamız, yürürlükteki düzeni tanıdığımızı göstermez."[30]

Aslına bakılırsa, sorun, siyasetle uğraşma ya da siyasetten kaçınma değil, hangi siyasetin izleneceğiydi.

"İşçi partisi asla herhangi bir burjuva partisinin kuyrukçusu olmamalıdır; bağımsız olmalı, kendi amacını ve kendi siyasetini koymalıdır."[31]

Marksizm klasiklerinde belirtildiği üzere, siyasal eylem biçimi, duruma ve işçi sınıfının karşısındaki görevlerin niteliğine bağlı olarak farklılık gösterebilirdi. Komün'ün düşmesinden birkaç ay sonra Marx, burjuva parlamentarizminin kötü yönlerini tüm çıplaklığıyla sergileyerek, proletaryanın ve örgütlerinin parlamenter kurumlardan azami ölçüde yararlanması sorununu Uluslararası İşçi Birliği'nin gündemine getirdi. Eylül 1871'de, "İşçilerin parlamentoda bulunmasının önemsiz olduğuna inanmak yanlıştır," diyordu. "Eğer De Potter'a ve Castiau'ya yapıldığı gibi susturulurlarsa ya da Manuel'e yapıldığı gibi kovulurlarsa, bu baskılar ve hoşgörüsüzlük halk üzerinde güçlü bir etki bırakır; buna karşılık, eğer Bebel ve Liebknecht örneğinde olduğu gibi, parlamento kürsüsünden konuşma fırsatı bulurlarsa, seslerini tüm dünya işitir; her iki durumda da ilkelerimiz çok geniş şekilde halka ulaşır... Hükümetler bize düşman; elimizin altındaki tüm araçlarla onlara direnmemiz gerekir. Parlamentoya seçilen her işçi, onlara karşı kazanılmış bir zaferdir, ama doğru insanlar seçilmelidir."[32]

Paris Komünü, işçi sınıfının uluslararası niteliğini, işçi sınıfı hareketini ve mücadelesini daha derinlemesine araştırmaları için Marx'a ve Engels'e çok zengin veriler sağladı. Proletaryanın özgürlük özlemlerinin ve yürürlüğe koyduğu çağ açıcı toplumsal değişikliklerin evrenselliğini ve küreselliğini yeni, daha yüksek bir düzlemde yeniden ortaya koydu.

Marx, bu verilere ve olayların somut akışına ilişkin tahliline dayanarak, Komün'ün, o zamanlar Fransa'da geçerli olan özgül durumda ortaya çıkmasına karşın, aynı zamanda dünya çapında önemli bir göreve, yani emekçi halkın kurtuluşu görevine soyunduğu için uluslararası ölçekte önem kazandığını gösterdi. Komüncüler, "kendileri ve insanlık için"[33] hareket ettiler.

Marx, *Fransa'da İç Savaş*'ta şöyle yazıyordu: "Komün, bu şekilde, Fransız toplumunun tüm sağlıklı unsurlarının gerçek temsilcisi ve dolayısıyla gerçek

30 *A.y.*, s. 246.

31 *A.y.*, s. 245.

32 "Aufzeichnung einer Rede von Karl Marx über die politische Aktion der Arbeiterklasse", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 17, s. 651.

33 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 157.

ulusal hükümet olduğu kadar, aynı zamanda, bir işçi hükümeti olarak, emeğin kurtuluşunun cesur öncüsü olarak, sözcüğün tam anlamıyla enternasyonaldi."[34] Marx'ın belirttiği gibi, işte bu yüzden Komün, "hem Avrupa işçi sınıfı hem de ABD işçi sınıf tarafından sihirli kurtuluş sözcüğü olarak alkışlanıp benimsendi".[35]

Marx, Komün'ün gerçek enternasyonalizmini, her zaman burjuvazinin ana ideolojik silahı olmuş ve öyle olmaya devam eden şovenizmin karşısına koydu. Marx'ın Komün arifesinde ve Komün döneminde burjuvazinin sergilediği davranışı incelerken belirttiğine göre, bu, "uluslararası mücadeleleri hep devam ettirmek, her bir ülkedeki üreticileri diğer her bir ülkedeki kardeşleriyle karşı karşıya getirerek onlara boyun eğdirmek için sürekli ordularca kullanılan bir araçtır, işçi sınıflarının uluslararası işbirliğini, yani onların kurtuluşunun ilk koşulunu önlemenin bir aracıdır".[36]

Komün'ün iktidar olduğu dönemde burjuvazinin davranışı, şovenizmin büründüğü "ulusal kisve"nin, kendi ülkesinin gerçek çıkarlarını korumaya isteksiz olduğunu gizlemeye yönelik bir kamuflajdan ibaret olduğunu açıkça gösterdi. Fransız şovenistler, kendilerini Paris proletaryasının karşısında bulunca, yabancı bir istilacının dayatmalarına uysalca boyun eğdiler ve ulusun çıkarlarına ihanet ettiler.

Marx, bu davranışı araştırırken, egemen sınıfın özellikle emperyalizm koşulları altında ve kapitalizmin genel kriz döneminde uyguladığı stratejilere ilişkin sonraki incelemeler için önemini hiç yitirmeyen bir sonuç çıkardı. Şöyle yazıyordu: "Burjuvazinin sahici yurtseverliği –farklı 'ulusal' tabakalardan gerçek mülk sahipleri için çok doğal olan yurtseverlik– onun mali, ticari ve sınai girişimlerine damga vuran kozmopolit karakterden dolayı sırf göz boyamaya dönüşmüştür. Fransa'da olduğu gibi, bu balon, benzer koşullar altında tüm ülkelerde böyle patlardı."[37]

Paris Komünü örneği, toplumsal gelişmede kendiliğindenlik ile bilinçlilik arasındaki bağıntı sorununun muazzam pratik ve siyasal önemine iyice belirginlik kazandırdı. Parisli işçilerin 18 Mart devrimci kalkışmasında gösterdikleri tam eylem birliğinin nedeni, açık seçik ve somut bir görev, yani teslim olmaya eğilimli hükümeti devirme ve Komün'ü seçme görevini üstlenmeleriydi. Ama proletaryanın iktidarını kurmak ve devasa bir iş olan toplumu yeniden örgütleme işine girişmek için devrimci coşkudan fazlasının olması gerekirdi. Kitlelerin, evrensel kabul gören bilimsel ilkelere dayalı bilgiye ve ideolojik birliğe sahip olmaları gerekirdi.

---

34 Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 226; ayrıca bkz. Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 155.

35 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 152.

36 *A.y.*, s. 167.

37 *A.y.*, s. 168.

Bununla birlikte, Komüncülerin çoğu, Marx öncesi sosyalizm biçimlerini savunan ve böyle bir ideolojik birlik olasılığını peşinen reddeden, kendiliğinden eylemlere körü körüne inanmış ya da küçük burjuva cumhuriyetçilerin –bilimsel bir teoriden yoksun, işçi sınıfı hareketinin temel amaçlarını anlamamış, bu amaçlara ulaşmak için en etkili araçları kullanma yeteneğinden yoksun yeni Jakobenlerin– kuyruğuna takılmış kişilerdi. Komün'ün, yıkılmasına yol açan temel zaaflarından biri hiç kuşkusuz buydu.

Komün'ün tarihi, çalışan kitlelerin, en başta da öncüsünün örgütsel birliğinin önemini inandırıcı bir şekilde gösterdi. Böyle bir birliğin olmayışı, Komün'ün eylemlerinden birçoğunun etkenliğini kırdı, düşmanlarının yıkıcı faaliyetlerine kapı araladı ve direniş kapasitesini azalttı. Paris proletaryasının hükümet etmek üzere seçtiği adamlar, yani Komün Konseyi, mensup oldukları sınıfın iradesini ifade eden ve onun büyük tarihî misyonuna uygun düşen tutarlı bir siyaseti ortaklaşa belirleyip izleme yeteneği gösteremediler. Uluslararası İşçi Birliği üyesi olan ve birlikten yoksunluğun felaket getireceğini iyi bilen Komüncülerin kapasitesinin de buna yetmediği ortaya çıktı.

Doğal olarak, Marksizmin klasikleri, Komün'ün dersleri önlerinde durduğu için, özellikle devrimci, bilimsel teoriyi kuşanmış işçi sınıfı partilerine olan gereksinimi vurguladı. Bu teoriyi sağlamak, Marx'ın ve Engels'in uluslararası işçi sınıfı hareketi içindeki pratik ve ideolojik çalışmalarında öncelikli amaç oldu.

YENİ MÜCADELE KOŞULLARI

Paris Komünü'nün yenilmesi, işçi sınıfı hareketine ve örgütleyicilerine, en başta da Uluslararası İşçi Birliği'ne karşı yoğunlaşan baskıların işaretini verdi. "Enternasyonal her yerde saldırıya uğruyor," diye yazıyordu Engels. "Eski dünyanın tüm kuvvetleri (askerî ve sivil mahkemeler, polis ve basın, gerici toprak sahipleri ve burjuvazi) Enternasyonal'e zulmetmek için birbiriyle yarışıyor ve tüm kıtada, işçilerin bu korku salan büyük kardeşliğini yasadışı ilan etmek için tüm araçların kullanılmadığı bir yer yok gibi."[38]

Enternasyonal'i taciz etme seferberliğini Fransız hükümeti başlattı. Haziran 1871'de, Fransız Dışişleri Bakanı Jules Favre, tüm Avrupa hükümetlerine bir mektup göndererek Uluslararası İşçi Birliği'nin yok edilmesini istedi. Alman Şansölyesi Bismarck'tan hemen yanıt geldi. Alman ve Avusturya imparatorlarının Ağustos-Eylül 1871'de yaptıkları bir toplantıda, Enternasyonal'in faaliyetlerini önlemek için atılacak adımlar görüşüldü. Çok geçmeden Rusya, İtalya, İspanya, Danimarka ve Belçika egemen çevreleri de Enternasyonal'e karşı seferberliğe katıldı. Rusya'daki çarlık hükümeti, Uluslararası İşçi Birliği'ne karşı alınacak önlemlerin eşgüdümü için uluslararası bir konferans toplanmasını önerdi.

38 Friedrich Engels, "Der Kongress von Sonvillier und die Internationale", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 17, s. 475.

Enternasyonal'i yasaklamaya yönelik bu adımlar, polis tacizinde ete kemiğe büründü. Fransa'da, Enternasyonal'le ilişkili olmak, hapis cezası verilebilen bir suç ilan edildi. İspanya'da İçişleri Bakanı, ülkedeki Enternasyonal şubelerinin kapatılmasını emretti. Bazı başka Avrupa ülkelerinde de benzer adımlar atıldı. Bu yasağı fiili eylemler izledi: Almanya'da Sosyal Demokrat İşçi Partisi Brunswick Komitesinin üyeleri yargılanırken, August Bebel ve Wilhelm Liebknecht vatana ihanet suçlamasıyla tutuklanıp hüküm giydi. İspanya'da 1871 baharında, İtalya'da ise aynı yılın yaz ve güz aylarında bir tutuklama dalgası yaşandı. Enternasyonal'in Danimarka şubelerinin önderleri uzun hapis cezalarına çarptırıldı. Sonuç olarak, Enternasyonal şubelerinin çoğu yeraltına inmek zorunda kaldı. Bu taciz ve zulüm kampanyası, Uluslararası İşçi Birliği'nin yasal faaliyet gösteren yaygın bir örgüt olarak çalışmasını çok güçleştirdi.

Ama işçi sınıfının örgütlenme ve mücadelecilik düzeyi, Avrupa gericiliğinin birleşik güçlerinin saldırısını karşılayacak kadar yüksekti. Tüzükte kaydedilen sınıf dayanışması ve proleter enternasyonalizmi fikirleri, Enternasyonal üyelerinin zihinlerine derin kökler salmıştı. Alman Sosyal Demokrat Partisi, baskılara rağmen daha çok üye kazanmayı sürdürdü. Fransa'da (özellikle güney illerinde) 1873 yazına kadar Enternasyonal şubeleri ortaya çıkmaya ve yeraltı faaliyeti göstermeye devam etti; İspanya'daki Enternasyonal şubeleri, kapatılma girişimlerine karşı direndi. Birçok başka Avrupa ülkesinde işçi sınıfı eylemleri (grevler ve siyasal gösteriler) hızla art arda geldi. Komün'ün yenilgisinin örgütlü işçi sınıfı hareketine son vereceği yönünde egemen sınıflarca beslenen umutlar gerçekleşmedi.

Komün'ün düşmesi, proletaryanın duyarsızlaşmasına ya da manevi olarak çökmesine yol açmadı. Komün, proletaryanın sınıf bilincinin yükselmesine ivme kazandırmış ve güçlerini örgütlemesinin ivediliğini, teorinin rolünü, ideolojik birliğin önemini iyice belirginleştirmişti.[39] Paris Komünü'nden çıkan dersler, bilimsel teoriyle kitlesel işçi sınıfı hareketi arasında bağ kurmada daha ileri adımlar atılmasının yolunu açtı. Lenin'in yazdığı gibi, "Toplumsal devrimin önde gelen bir savaşçısı olarak Komün, acı çeken ve mücadele eden bir proletaryanın bulunduğu her yerde gönülleri kazanmıştır. Komün'ün yaşam ve ölüm destanı, dünyanın başkentini ele geçirip iki ay elinde tutan bir işçi hükümetinin görülmesi, proletaryanın kahramanca mücadelesinin ve yenilgisinden sonra uğradığı işkencelerin sergilediği manzara: Bütün bunlar, milyonlarca işçinin maneviyatını yükseltti, umutlarını güçlendirdi ve sosyalizm davasına yakınlık duymalarını sağladı."[40]

39 Komün'ün uluslararası işçi sınıfı hareketi üzerindeki etkisi şu yapıtlarda inceleniyor: *Paris Komünü'nün Uluslararası Mirası*, Moskova, 1971; *Paris Komünü ve Marksizm*, Moskova, 1973 (ikisi de Rusça).

40 V. İ. Lenin, "Komün'ün Anısına", *Toplu Yapıtlar*, C. 17, s. 143.

Bununla birlikte, Komün'ün etkisi her yerde aynı olmadı. Çoğu durumda Komün, gerçek anlamda devrimci güçlerin bütünleşip pekişmesine esin verdi ve bilimsel komünizm fikirlerinin yayılmasında belirgin bir ilerleme yarattı. Ne var ki, bu etki işçi sınıfı hareketinin kendi içindeki ideolojik akımların kutuplaşmasına da yol açtı. Sendikalizm ideolojisinin ve pratiğinin 1870'li yıllarda kesin olarak şekillendiği Britanya'da reformist eğilim egemen oldu. Bazı Latin Amerika devletleri ile İspanya'da ve İtalya'da anarşizm gitgide etkisini artırdı.

Bakuninciler, işçi sınıfının yeni kesimlerinin kitlesel harekete katılmasından yarar sağlamaya çaba gösterdiler. Komün'ün derslerini yanlış yorumlayarak, bu derslerin, anarşist "toplumsal tasfiye" fikrini doğruladığını iddia ettiler, devletin ve bütünsel toplumsal organizmanın devrimle hemen yıkılmasını tasarladılar. Bu açıdan bakarak, Komün'ü bir proletarya diktatörlüğü olarak değil, federalist fikirlerin maddileşmesi olarak tanımladılar. Paris Komünü'nün kurulmasının ta kendisinin, yani iktidarın işçi sınıfınca ele geçirilmesinin, en yüksek düzeyde bir siyasal eylem olduğu gerçeğini görmezlikten gelen Bakuninciler, Komün'ün verdiği dersleri, işçi sınıfının siyasete karışmaması gerektiğini gösteriyor gibi betimlediler; herhangi bir şekilde siyasal faaliyete katılmanın, burjuva devlet sistemiyle işbirliği yapmanın bir biçimi oluğunu ilan ettiler.

Bakuninciler, sınıf bilinçli işçilerin desteğini kazanma ve Enternasyonal'de sahip oldukları konumu güçlendirme çabasıyla proletaryaya seslendiler. Ne var ki hem teoride hem de pratikte işçi sınıfı kavramını, başta lümpen proletarya olmak üzere "ezilen alt zümreler" dediklere şeye indirgediler. Yaymaya çalıştıkları ve kullandıkları yöntemlerin dayanağı şuydu: Gerekli olan şeyin, kitleleri örgütlemek değil, seçilmiş birkaç kişinin komplo faaliyetleri yürütmesi olduğunu açıkladılar ve devrimci düzeni, devrimci disiplini kabul etmeye yanaşmadılar.

Marx ve Engels, Bakuninci programın sonuçta şunlardan ibaret olduğunu gösterdiler:

"1. Toplumun üst tabakalarından atılıp sınıfsızlaşmış kişilerin yaşamına bulaşması kaçınılmaz olan tüm yozlaşmalar, büyük ultra devrimci erdemler olarak ilan ediliyor.

2. Gizemli bir katılma töreni yapılarak, gizli hükümetin entrikalarla ve hilelerle dolu oyununda yer almaları sağlanarak, 'kötü tutkular'ını koyverince eski toplumu temellerinden sarsabileceklerini söyleyip baştan çıkarılarak kitlelerden ayıklanan, özenle seçilmiş küçük bir işçi azınlığını yoldan çıkarmak, bir ilke ve ihtiyaç meselesi sayılıyor.

3. Gizli cemiyetin boyutuna ve gücüne ilişkin hayali yalanlarla, hazırlandıkları devrimin yakın olduğuna ilişkin kehanetlerle vb. gençleri yanlarına çekmek ve varlıklı sınıflar arasından en ilerici kişileri, parasal olarak istismar

etmek amacıyla, hükümet nezdinde şüpheli duruma düşürmek, bunların başta gelen propaganda aracıdır.

4. İşçilerin siyasal kurtuluş için verdikleri ekonomik ve siyasal mücadelenin yerine, yeraltı dünyasından kahramanların *her şeyi yıkıcı* evrensel edimlerini –bu en son devrim cisimleşmesini– koyuyorlar."[41]

Bakuninci biçimi dâhil, anarşizm, Komün'den önce bile örgütlü işçi sınıfı hareketi için bir tehlike oluşturmuştu. Ama Komün'ün düşmesinden sonra bu tehlike kat kat arttı. Anarşistler, zaferin ve yenilginin dersleri hakkında doğru değerlendirme yapılmasını zorlaştırdılar. Proletaryanın sınıfsal özfarkındalığının oluşmasına engel çıkardılar ve işçi sınıfı hareketinin stratejisini ve taktiklerini değişen duruma uyarlamasını güçleştirdiler. Anarşistlerin eylemleri, işçi sınıfının en ileri, en militan kesimini tehlikeye attı ve gericilerin proleter örgütlerine karşı uyguladıkları baskı politikalarına gerekçe sağladı.

1870'lere girildiğinde anarşizmin kitleler üzerindeki etkisi birçok ülkede yayılmaya başladığı için de anarşizm tehlikesi gözle görülür şekilde büyüdü. Bazı durumlarda bunun nedeni, proletaryanın görece genç ve gelişim düzeyinin düşük olmasıydı, sömürücü toplumdaki diğer "alt zümreler"den farklılaşmasının belirsiz olmasının da etkisi vardı; bazı başka durumlarda bu, feodal ve yarı feodal devlet mekanizmasına karşı mücadele sürecinde olgunlaşmış devlet karşıtı geleneklerin güçlü olmasından kaynaklanıyordu; diğer durumlarda ise önceleri çok tutulan küçük burjuva toplumsal ütopyacı düşünce akımlarıyla (örneğin Prudonculuk) anarşist doktrinler arasındaki yakınlık etkili oldu. Bu faktörler sıklıkla "bir arada varlık" gösteriyordu.

Anarşizmin dayandığı ve etkili olduğu toplumsal taban da benzer şekilde çeşitlilik gösteriyordu. Kentli küçük burjuva unsurlar, kapitalizmin gelişmesiyle yoksul düşmüş zanaatçılar, yarı proleterler ve (üst toplumsal tabakalardan sınıfsızlaşmış kişiler dâhil) lümpen proleterler bu tabanı oluşturuyordu. Toplumsal devrimin kendiliğinden, romantik bir eylem olduğu görüşü, aydınların bir kesimine, özellikle eski düzene hor bakan ama bunun kökten nasıl değiştirileceği hakkında açık bir görüşü bulunmayan genç aydınlara çekici geliyordu. İşçi kitlelerinin anarşistlerden etkilendikleri olgularda, bunların çoğu sınıf mücadelesi deneyimi olmayan görece yeni proleter gruplarıydı. Bununla birlikte, anarşistler orada burada (Katalonya başta olmak üzere İspanya'da ve Belçika'da) çeşitli nedenlerle bilimsel proleter dünya görüşünün etki alanı dışında kalmış devrimci zihniyetli münferit işçi gruplarını yanlarına çekmeyi başardılar.

Anarşistlerin felsefesi, çeşitli faktörlerin bir araya gelmesine bağlı olarak birtakım değişiklikler geçirdi (bu, sonradan aralarında meydana gelen ayrışmanın ilk işaretiydi). Örneğin İspanyol anarşizminin ideolojisi, İspanya'nın en

41 *Birinci Enternasyonal'in Lahey Kongresi, 2-7 Eylül 1872, Tutanaklar ve Belgeler*, Progress Publishers, Moskova, 1976, s. 611.

sanayileşmiş bölgelerinden biri olan Katalonya'nın bu akımın kalesi olmasından etkilendi.[42] Katalonya proletaryası sınıf mücadelesi deneyimine sahip olduğu için bazı temel Bakuninci dogmaları reddetti. Anarşizmin sözcülerinin "örgütlenme"ye temelde olumsuz bakmalarına karşın, anarşizm yandaşlarının ağır bastığı İspanya'daki Uluslararası İşçi Birliği şubelerinin kongrelerinde (1870'te Barselona'da ve 1872'de Zaragoza'da yapılan kongreler ile 1871'de Valensiya'da düzenlenen konferans dâhil), birleşik, merkezî bir proleter örgütü kurmanın gerekliliği vurgulandı. İlgili görüş açısı, bu forumların kararlarında kayda geçirildi. İspanyol işçiler, Bakunincilerin grevlere karşı olumsuz tutumuna da evet demediler. "Toplumsal tasfiye"nin bir aracı olarak tam da o yıllarda genel grev propagandasına başlanmış olması simgesel bir anlam taşır.

İspanyol anarşistler, siyasal mücadeleyi ilke olarak reddetmekle birlikte, pratikte sürekli olarak bu ilkeden sapma gerekliliğiyle yüz yüze geldiler. Bunun için açık kapı olarak, Enternasyonal üyelerinin kendi başlarına ve sorumluluk kendilerine ait olmak üzere siyasal yaşama katılabilecekleri şeklinde Bakunin'in öne sürdüğü tezi sıkça kullandılar. Bu tez sayesinde, doktrini resmen çiğnemekten kaçınarak, siyasal eylemler yapma olanağı buldular.

İspanyol anarşistler, devlet ilkesinin "toplumsal tasfiye"yle geçerliliğini yitireceğini öne sürüyorlardı, ama hemen ardından da geleceğin toplumunda devlet mekanizmasının yerini üreticilerin merkezî bir örgütlenmesinin alacağını açıklıyorlardı. Bu fikir hayalci olmasına karşın, "toplumsal tasfiye"nin toplumsal organizmanın dağılıp parçalanması anlamına geldiği yolundaki Bakuninci görüşten apaçık bir sapmayı ifade ediyordu. Üretim aletleri ile araçları üzerinde ve emek ürünleri üzerinde mülkiyet hakkının her bir işletmede sendikalara ya da işçi birliklerine devredilmesi gerektiğini savunan anarkokolektivist düşünce İspanya'da 1871-1872'de şekillendi. Bu düşünce, ortodoks anarşizmle tamamen örtüşmüyordu.

İtalya'da[43] anarşist fikirler azıcık farklı bir dönüşüm geçirdi. Özgül proleter çıkarlarından çok daha az etkilendi. Grevler dâhil, ekonomik mücadelelerin önemi küçümsendi. Bu mücadeleler öncelikle işçilerde devrimci bir ruh "uyandırma" aracı sayıldı. Uluslararası İşçi Birliği'nin örgütleri yalnızca propaganda ve silahlı eylemlere hazırlık aracı olarak görüldü. Merkeziyetçiliğin ve otoritenin reddi koşulsuz olarak benimsendi.

Bakuninciler, İspanya'da, İtalya'da ve bazı başka ülkelerde kazandıkları başarılardan cesaret alarak, Enternasyonal'de kilit mevkiler ele geçirmeye gözlerini diktiler. Bilimsel komünizme ve başta Marx olmak üzere Birlik'in önderliğine yönelttikleri saldırılarla bunu açığa vurdular. Bakunin ve hempaları bu sal-

42 A. Gonzales, *Uluslararası İşçi Birliği'nin İspanya Şubelerinin Tarihi, 1868-1873,* Moskova, 1964 (Rusça çeviri).

43 İ. V. Grigoryeva, *Birinci Enternasyonal Döneminde İtalya'da İşçi Hareketleri ve Sosyalist Hareketler,* Moskova, 1966 (Rusça).

dırılarının yanı sıra, Enternasyonal'in kendi içindeki gizli faaliyetlerini de iyice yoğunlaştırdılar. Bakunin, radikal entelektüellerle olan çok eski bağlantılarını kullanarak, 1870-1872 arasında her zamankinden daha faal çalıştı: Saflarına yeni dönmeler çekti, basında yazılar çıkmasını örgütledi, anarşist kuvvetleri toparladı ve Enternasyonal'de kullanmaları için birörnek taktikler geliştirdi. Bakunin ve destekçileri açık olarak hareket etmediler: Enternasyonal'in tüzüğü ile program ilkelerine ve Genel Konseyin çalışmalarına saldırılar yöneltirken, aynı zamanda da sosyalizme bağlı oldukları konusunda güven vermeye çalışıyorlardı; dahası, Enternasyonal'in belgelerini ve kongrelerinde alınan kararları (çoğunlukla yanlış yansıtarak) paravan olarak kullandılar.

Bakunin ta 1868-1869'da komplo amaçlı bir İttifak, yani Enternasyonal'den bile gizlenen dar grupçu bir örgüt kurmuştu. Anarşistlerin ilan ettikleri ilkelerin aksine, bu halis muhlis otokrat bir kuruluştu. Katı disiplin istiyordu, sıradan üyelerin merkeze sorgusuz sualsiz itaatini gerektiriyordu.[44] Bakunin'in taktikleri, Enternasyonal'in yerel şubelerinde üst mevkiler ele geçirerek ve basını kontrol ederek bu kuruluşa hayat vermeye dayanıyordu.

Bakunincilere koşut olarak, reformcular da Enternasyonal'de bölücü faaliyetler yürüttüler. Enternasyonal Genel Konseyinin iki üyesi, İngiliz işçileri temsil eden George Odger (Londra Sendikalar Konseyi başkanlığı yapmıştı) ve Benjamin Lucraft, burjuva basınının zorlamasıyla, Parisli ayaklanmacılara koşulsuz destek verilmesine karşı çıktı. Engels, bunların davranışını, en kritik anda proletaryanın çıkarlarına ihanet olarak niteledi.[45] Bu tutum, bazı sendikaların Enternasyonal'den ayrılmakta olduklarını ve reformcu eğilimlerin Enternasyonal'in Britanya şubelerinde güç kazanmakta olduğunu gösteren apaçık bir işaretti.

MARKSİST PROGRAM VE ÖRGÜTLENME İLKELERİNİN ENTERNASYONAL'DE EGEMEN OLMASI

Paris Komünü'nden çıkan dersleri program belgelerinde resmileştirmek, bu yeni durumda Enternasyonal'in görevlerini tanımlamak ve örgütün birliğini hedef alan saldırılara son vermek için gerekli yetkilerle donatılmış geniş bir forumun toplanması gerekliydi. Ama ortaya çıkan durum, Enternasyonal'in olağan bir kongre yapmasını olanaksız kıldı. Bu nedenle, Engels'in önerisi üzerine Genel Konsey, 1865'teki durumu emsal alarak, Enternasyonal'in farklı ülkelerdeki şubelerinin katılımıyla gizli bir konferans düzenlemeye karar verdi. Bu konferans için hazırlıklar yapılırken, Marx ve Engels, dikkat çekilmesi gereken temel sorunu, yani işçi sınıfının siyasal partilerinin oluşturulması sorununu tanımladılar. Marx ve Engels'in kanısına göre, Komün'den çıkan dersler ileri

44 *Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi Tarihi-1*, s. 533-534.

45 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 253.

proleterlerce doğru okunduğu için, bu soruyu gündeme getirmek ve bunun için gerekli adımları atmak mümkündü. Gerçekten, harekette yer alan sınıf bilinçli herkes, örgütün niçin hazırlıksız olduğunu ve niçin etkisiz kaldığını soruyordu. Bu, 1848-1849 devrimleri öncesinde Marx ve Engels tarafından belirlenmiş olan bilimsel komünizmin kilit bir önermesini, yani işçilerin kendi bağımsız siyasal partilerine sahip olmaları gerektiğini değerlendirmelerine yol açtı.

17 Eylül 1871'de Londra'da açılan konferansa yalnızca Belçika'dan, İsviçre'den, İspanya'dan ve Britanya'dan delegeler katılabildi. Almanya, İtalya, ABD, İrlanda ve Fransa işçilerini Genel Konseyin ilgili muhabir sekreterleri temsil etti.[46] Yine de Enternasyonal'deki bütün akımlar temsil edildi: Bilimsel komünizm yanlıları, sol Prudoncular, Bakuninciler, Blankiciler ve sendikacılar. Göçmen Komüncülerden oluşan ve Paris'te yaşananlara ilişkin canlı izlenimlerini hâlâ koruyan büyük bir grubun varlığı, tartışmaları kuvvetle etkiledi.[47]

Marx'ın ve Engels'in konferans çalışmalarında etkin şekilde yer almaları, tartışmaların seyrini ve alınan kararların niteliğini büyük ölçüde belirledi.

Kilit sorun olan proletaryanın siyasal eylemi sorunu hararetle tartışıldı. Bununla ilgili ilk karar taslağını, Genel Konsey üyesi olan Komüncü Edouard Vaillant sundu. Karar taslağı, "siyasal ve toplumsal sorunları birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını, bunların bir ve aynı meselenin sınıfları ortadan kaldırma meselesinin iki yüzü olduğunu"[48] yeniden vurgulamayı öneriyordu.

Vaillant, Prudoncuların kaçınmacılığı yüzünden işçi sınıfı hareketinin uğradığı zarara dikkat çekerek, ekonomik mücadelede olduğu gibi siyasal mücadelede de aynı birlikteliğin gösterilmesi çağrısı yapıyordu.[49] Bununla birlikte, Vaillant'nın karar taslağı, yasal siyasal faaliyetleri, özellikle parlamentolardan yararlanmayı hafife alan Blankici tutumu içeriyordu.

Bu tasarı anarşistlerin çok şiddetle saldırısına hedef oldu. Onların görüşünü, işçi sınıfının hangi türden olursa olsun siyasal faaliyette bulunmasını kınayan, gerekçe olarak da bunun Enternasyonal'in ruhuna ve tüzük hükümlerine aykırı olduğunu öne süren İspanyol temsilci Anselmo Lorenzo dile getirdi. Vaillant'nın aksine, Lorenzo, uluslararası bir sendikalar birliği kurulmasını önererek, bunun, proletaryanın militan örgütlenmesinin en iyi biçimi ve toplumun gelecekteki örgütlenmesinin ön örneği olacağını savundu. Bu fikre destek veren Komüncü Pierre Louis Delahaye, bu türden uluslararası birliğin "idari adem-i merkeziyetin, gelecekteki sahici Komün'ü yaratmanın"[50] bir aracı olacağını iddia etti.

---

46 *Birinci Enternasyonal Londra Konferansı*, Moskova, 1936, s. 168-69 (Rusça).

47 *Birinci Enternasyonal*, Dönem 2 (1870-1876), Moskova, 1965, s. 135 vd. (Rusça).

48 *Birinci Enternasyonal Londra Konferansı*, s. 60.

49 *A.y.*, s. 74.

50 *A.y.*, s. 46.

Bir uluslararası sendikalar birliği kurma fikri kendi başına üretken bir fikirdi. Ama proleter bir siyasal örgütlenme fikriyle birlikte düşünülünce, kendi karşıtı (işçi sınıfı mücadelesini örgütleme değil, örgütsüzleştirme aracı) olup çıkıyordu. Sendikaları gelecekteki toplumun örgütsel yapısının ön örneği sayan ikinci ayırıcı özellik ise anarşizm içinde yeni bir biçimin belirmekte olduğunun göstergesiydi ve bu yeni biçim daha sonra anarkosendikalizm adıyla bilinir oldu.

Anarşistlerin bu konferansta aldıkları duruşun kesinlikle savunulamaz olduğunu önce Marx, sonra Engels tüm çıplaklığıyla gösterdiler. Anarşistleri ve sendikacıları kastederek, Komün'den çıkan derslere rağmen, proletarya için siyasal mücadelenin gerekli olmadığında ısrar edenlerin, işçi sınıfı hareketini amaçlarına ulaştırmak için biricik yol olan siyasal üstünlüğü proletaryadan esirgediklerini açıklığa kavuşturdular. Ayrıca, sendikaların işlevleri ile işçi sınıfının siyasal örgütlerinin işlevleri arasındaki temel ayrımı da gösterdiler.

Marx ve Engels tarafından son şekli verilen karar metni, Vaillant'nın taslağında bulunmayan şu sözcükleri içeriyordu: " İşçi sınıfı, mülk sahibi sınıflarca oluşturulan tüm eski partilerden farklı ve onlara karşıt bir siyasal parti halinde örgütlenmedikçe, mülk sahibi sınıfların ortak iktidarına karşı bir sınıf olarak hareket edemez." Devamla: " İşçi sınıfının böyle bir siyasal parti halinde örgütlenmesi, toplumsal devrimi zafere ulaştırmak ve nihai ereğini, yani sınıfları ortadan kaldırma ereğini gerçekleştirmek için vazgeçilmezdir."[51]

Böylece, bu karar, işçi sınıfının mücadele amaçlarını ve yollarını açıkça tanımladı, işçi sınıfı hareketinin karşı karşıya olduğu sorunlara açık ve anlaşılır yanıtlar verdi. Bu karar, Genel Konseyin görevlerini özgül olarak tanımlayan, sekter şubelerin kurulmasını önleyen, tüzüğe kesinlikle uyulmasını gerektiren başka kararlarla güçlendirildi. Bütün olarak bakılınca, Enternasyonal'in yapısı, bir proletarya siyasal partisinin yapısına yaklaştırıldı.

Uluslararası İşçi Birliği'nin şubelerinin ve gazetelerinin çoğu konferans kararlarını onayladı.[52] Bu durum, Bakunincilerin olumsuz tepkisini belirginleştirdi. Bunların İsviçre'deki örgütlerinin temsilcileri 12 Kasım 1871'de Sonvillier'de toplanarak, Enternasyonal'in tüm federasyonlarına hitaben, Sonvillier Genelgesi[53] adıyla bilinen bir çağrı metnini kabul ettiler.

Bilimsel komünizme karşı mücadele bayrağı olup çıkan bu genelgeyle, Bakuninciler, "işçi sınıfının siyasal iktidarı ele geçirmesi"ni isteyen "okul"a savaş ilan ettiler. Enternasyonal'in örgütsel olarak güçlendirilmesine ilişkin Londra Konferansı kararlarının aksine, bu genelgede, Enternasyonal'in özerk yerel şubelerden kurulu bir "özgür federasyon"a dönüştürülmesi isteniyordu.

51 *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870-1871, Tutanaklar*, s. 445.

52 *A.y.*, s. 440-50.

53 *Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleirs* [Uluslararası İşçi Birliğinin Bütün Federasyonlarına Genelge], Cenevre, 1871.

Belirleyici nitelikteki örgütsel ilkelerin tümü sorgulanıyordu; disiplin, merkezileşme, Genel Konseyin yetkileri ve görevleri. Toplumla birey arasında bir ilişki biçimi olarak otoriteyi reddeden anarşist dogma, merkezî yönlendirici kurulları olan birleşik bir örgütlenme gereksinimini reddetmeye dönüştü. Aynı zamanda da "diktatörlük anlayışı"na karşı saldırılar yapılıyor ve Genel Konseyin "moral bozucu etki" yarattığı iddia ediliyordu. Genelgede, tüzüğü gözden geçirmek ve Genel Konseyi mahkûm etmek üzere derhal olağanüstü bir kongre toplanması isteniyordu.

İsviçre'deki Bakuninci merkez ve Bakunin'in kendisi, bu mücadelede Enternasyonal örgütlerinin desteğini almak için yoğun çaba harcadı. Ne var ki, İsviçre'de yalnızca sekiz Jura şubesi destek işareti verdi. İtalya'da, olağanüstü kongre fikri birkaç şubeden destek gördü. Ama genelgenin üslubu, Bakunin'in yakın arkadaşlarından birçoğunu bile şaşırttı. Yine de Belçika ve İspanyol federasyonları ile başka ülkelerdeki bazı yerel şubeler, tüzüğün gözden geçirilerek şubelere daha çok özerklik verilmesi ve Genel Konseyin yetkilerinin kısıtlanması (hatta bu kurulun feshi) için çağrı yaptı; siyasal mücadeleden vazgeçilmesini istedi (birçok durumda bu, burjuva partileriyle blok oluşturmaktan vazgeçilmesi anlamına geliyordu). Ne var ki, İsviçre'nin kendisinde yerel örgütler Bakuninci talepleri kesinlikle reddetti. Cenevre'deki otuz şube, 2 Aralık 1871'deki bir toplantıda, Genel Konseye güven bildiren bir kararı kabul ederek Londra Konferansının kararlarını onayladı ve Bakunincilerin bölücü faaliyetlerini kınadı.[54] Benzer bir duyuruyu da 24 Aralık'ta Romans Federasyonu ve 27 Ocak 1872'de Zürih şubeleri yaptı. Enternasyonal'in *Tagwacht* ve *L'Égalité* gazeteleri, Bakunincilere karşı kampanya yürüterek Londra Konferansının kararlarını yaymaya çalıştı. Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi, Avusturya şubeleri, Britanya ve İrlanda şubelerinin büyük kısmı, Danimarka'da, Fransa'da ve ABD'de bulunan şubeler ile siyasal göçmen Komüncülerin büyük kesimi Bakunincilere karşı harekete geçti.

Pablo Iglesias, kendi kendini eğitmiş işçi José Mesa (Marx ile Engels'in yapıtlarının ilk İspanyolca çevirmeni) ve çizmeci Francisco Mora dâhil, yetenekli örgütçüler ve yazarlar, Marksist Yeni Madrid Federasyonu ve çıkardığı *Emancipatión* gazetesi çevresinde toplandılar. İtalya'da *Plebe* grubu ve bir süre Milano şubesi, Genel Konseye destek verdi. Bu gruplar görece zayıf olmalarına karşın, gösterdikleri çabalar, anarşist etkiyi kırmanın yolunu açtı. Londra Konferansı sonrası İspanya'dan ve İtalya'dan sorumlu muhabir sekreter seçilen Engels, Genel Konseyin bu iki ülkeyle bağlarının güçlenmesine büyük katkıda bulundu. İşçi sınıfı örgütlerinin temsilcileriyle temas kurdu ve Bakunincilerle mücadele istihkâmını oluşturdu.

Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin gazetesi *Volksstaat*'ta 10 Ocak 1872'de Engels'in "Sonvillier'deki Kongre ve Enternasyonal" başlıklı bir

54 *L'Egalité*, 7 Aralık 1871.

yazısı çıktı; bu yazıda Engels, Londra Konferansının ve Genel Konseyin, Enternasyonal'e yabancı olan ilkeleri örgüte dayatmaya çalıştıkları şeklindeki iftirayı çürüttü. Hareketi dağılmaya ve bölünmeye götüren anarşist örgütlenme ilkelerinin, Enternasyonal'in tüzüğüyle ve ruhuyla çatıştığını açıkça gösterdi.[55] Gericiliğin saldırıya geçtiği bir zamanda, bütünleşmenin ve eylem birliğinin proletarya için hayati önem taşıdığını belirtti. Bu makale, proleter partisi ilkesini savunuyordu.

Marx ve Engels, farklı ülkelerdeki dostlarından birçoğuna gönderdikleri mektuplarda, anarşistlerin temel önermelerini eleştirdiler. Devleti asıl sömürü aracı sayan ve devletin tasfiyesiyle, kapitalizmin ortadan kalkmasının yolunun açılacağını düşünen Bakunin'in idealizmini yerden yere vurdular.[56] Siyasetten kaçınmanın, işçileri burjuva cumhuriyetçilerin kucağına ittiğini vurguladılar. Otoritenin anarşist yadsınmasının savunulamaz olduğunu gösterdiler. Engels şöyle yazıyordu: "... Kavga, bütün güçlerimizi tek yumruk halinde bir araya getirmemizi ve merkezî saldırı noktasında toplamamızı gerektirir. Otoriteyi ve merkezileşmeyi, koşullar ne olursa olsun lanetlenmesi gereken iki şeymiş gibi anlatan insanları işittiğimde, bunu söyleyenlerin ya devrimle ilgili en ufak bir fikir sahibi olmadıklarını ya da sadece sözde devrimci olduklarını hissediyorum."[57] Marx ve Engels, otorite karşıtı teorilerin başka bir yanını (proleter devletinin gerekliliğini yadsımalarını) da kınadılar. O yıllarda yazdığı mektuplarda Engels, büyük ölçekli makineli üretimin yarattığı koşulların devletçe yönetimi ve düzenlemeyi zorunlu kıldığını ilk kez ortaya koydu. Dahası, karşıdevrime karşı, devletçe önlemlerin alınması gerektiğini doğrulayan Komün'ün deneyimine dikkat çekti.

Marx ve Engels aynı zamanda da Bakunincilerin saldırılarına karşı kapsamlı bir yanıt kaleme aldılar. Sonuçta ortaya çıkan "Enternasyonal'de Uydurma Çatlaklar" başlıklı kitapçık, Genel Konseyce 5 Mart 1872'de özel bir genelge olarak onaylandı. Kitapçığın başlığı, Marx ve Engels'in o sırada Enternasyonal'in birliğinin sürdürülebileceğine inandıklarını kanıtlıyor.

Marx ve Engels, bu kitapçıkta çatışmanın kökenine inerek, Bakunincilerin Enternasyonal'e katıldıkları andan beri daima örgütün temel program belgeleriyle çatışan birtakım ilkeleri örgüte dayatmaya çabaladıklarını gösterdiler. Londra Konferansının kararları sadece tüzüğün ve 1866-1869 arası kongrelerde alınan kararların temelinde yatan fikirlerin mantıksal olarak güçlendirilmesinden ibaretti. Marx ve Engels, anarşizmi bir bütün olarak eleştirirken, bunun bilimsel komünizm teorisine, işçi sınıfı hareketinin gerçek çıkarlarına taban

55 Friedrich Engels, "Der Kongress von Sonvillier und die Internationale", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 17, s. 475.

56 "Engels'ten Theodor Cuno'ya, 24 Ocak 1872", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 257-58; N. Y. Kolpinski, *Birinci Enternasyonal Yıllarında F. Engels'in Faaliyetleri*, Moskova, 1971, s. 175-76 (Rusça).

57 Karl Marx, Friedrich Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 292.

tabana zıt olduğunu gösterdiler. Bakuninciliğin, sosyalist hizipçiliği hortlattığını ve hareketi, aşmış olduğu bir aşamaya geri götürmeye çalıştığını açıkça ortaya koydular.[58]

Bu ideolojik mücadele birbirine zıt akımların kutuplaşmasına, aynı zamanda da bu akımların içsel sağlamlaşmasına tanıklık etti. Jura Federasyonu'nun gazetesi, tüm anarşist hareketin sözcüsü oldu. Bilimsel komünizme eğilimli güçler (Blankicilerin bir kesimi, siyasal göçmen Komüncüler, Rus ve Polonyalı devrimci göçmenlerin büyük kısmı ve başkaları) ise Genel Konsey çevresinde toplanıp kenetlendi. Bunlar, anarşizme karşı mücadeleye katılmayı, ideolojik görüşlerinin billurlaşmasında ve Marksizmi benimsemelerinde önemli bir evre olarak gördüler.

1872 yazında beliren yeni koşullar Enternasyonal'deki ideolojik mücadeleyi şiddetlendirdi. Genel Konsey, Bakunincilerden kurulu uluslararası bir komplocu örgütün Uluslararası İşçi Birliği içinde faaliyet yürüttüğüne ilişkin kesin bilgiler elde etti. O yılın Ağustos ayı başında Marx ve Engels, gizli İttifak'ın belgelerinden bazılarını elde ettiler ve şu sonucu çıkarmak durumunda kaldılar: "İşçi sınıfı mücadelelerinin tarihinde ilk kez o sınıfın içinden tezgâhlanan ve kurulu kapitalist *rejimi* değil, o *rejimin* en etkin muhalifi olarak gördüğü Birlik'in kendisini baltalamaya niyetlenen bir gizli komplonun çelmesiyle karşı karşıyayız. Bu, proleter harekete köstek olmak için kurulmuş bir komplo."[59]

Bu durum, Bakunincilerin Enternasyonal'de üye olarak kalmalarını olanaksız kıldı. Onların Birlik içinde faaliyetlerini sürdürmelerine izin vermek, işçilerin desteğini kazanmış Enternasyonal'i kullanmalarına, saygınlığından ve şanlı geleneklerinden yararlanmalarına fırsat vermekten başka bir anlama gelmezdi. Artık sorun yalnızca anarşizmi ideolojik olarak yenilgiye uğratma sorunu değil, örgütsel olarak da Enternasyonal dışına çıkarma sorunu olmalıydı.

Bu, Marx'ın ve Engels'in Enternasyonal'deki destekçilerinin tümünce hemen takdir edilmedi. Sorunu bu şekilde belirlemenin önemini ve kaçınılmazlığını açıklamak için epey çaba gösterilmesi gerekti (özellikle, Marx'ın ve Engels'in yazdığı birçok mektup bunu kanıtlıyor).

Aynı zamanda, örgütlü işçi sınıfı hareketinin amaçlarına ve görevlerine yönelik reformcu çarpıtmalarla mücadele etmek de gitgide önem kazandı. İngiliz işçi hareketine sağlam kökler salmış olan sendikalizm, Komün'ün yenilgisinden sonra, bilimsel komünizmin sağdaki ana muhalifi olarak ideolojik açıdan iflas eden Prudonculuğun yerini aldı. Britanya'ya has birtakım gelişim özellikleri (proletaryanın artan farklılaşması, yüksek ücretli işçilerin sınıf içinde görece yüksek oranda olması ve Gladstone'un "liberal dönem"inde yönetici

58 Karl Marx, Friedrich Engels, "Enternasyonal'de Uydurma Çatlaklar", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar,* üç cilt, C. 2, s. 247-87.

59 *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871-1872, Tutanaklar,* Progress Publishers, Moskova, 1974, s. 444.

sınıfın yaptığı toplumsal manevralar), reformcu ideolojinin geniş olarak yayılmasına yol açtı. Proletaryanın bağımsız bir siyaset izlemesi gerektiğinin reddedilmesi ve hareketin sosyalist amaçlarından, devrimci mücadele biçimlerinden vazgeçilmesi, bu ideolojinin ana izlekleriydi.

Reformcu ideoloji sendikalarda egemen oldu ve Enternasyonal'in İngiliz üyelerini etkiledi. Londra Konferansından sonra, bunların birçoğunun "İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi Üzerine" başlıklı kararı katıksız liberal bir anlayışla yorumlamaları, başka bir deyişle, proletaryanın siyasal eylemini sadece Liberal Parti'nin himayesi altında ve onunla ittifak halinde parlamentoya "işçi" üyeler seçmekten, burjuvazinin sınıfsal egemenliğini etkilemeyen reformlar yapmaktan ibaret görmeleri gerçeği bunu gösteriyordu.

Yetenekli bir hatip ve iyi bir örgütçü olan, Enternasyonal'in Britanya şubelerinde ve Genel Konseyinde birkaç yıl seçkin bir yer edinen John Hales, reformcuların önderliğini yapıyordu. Paris Komünü iktidardayken, Hales, Komün'le dayanışma hareketinde etkin çalıştı. Odger'ın ve Lucraft'ın aksine, o zamanlar Komüncülere saldıran gerici burjuva basınının etkisinde kalmadı. Ama Londra Konferansından sonra, Genel Konseyin gerçek proleter çekirdeğiyle düştüğü görüş ayrılıkları gitgide daha bir belirginleşirken, bu görüş ayrılıklarının sonucunda başlayan tartışmalar, Hales'ın duruşunun reformcu özünü ortaya serdi. İşçi sınıfı hareketinin bir emektarı ve Marx ile Engels'in eski bir dostu olan Johann Georg Eccarius da Hales'a katıldı. Onun aldığı duruş, Komün'ün verdiği dersleri bellemenin ve işçi sınıfı hareketinin stratejisini geliştirmenin ne kadar zor olduğunu gösterdi: İşçi sınıfı hareketinin tartışmasız dürüst ve içten emektarları bile bu görevde yetersiz kaldı.

Marx ve Engels, İngiliz işçi hareketinde gözlenen sağa kayma eğilimine kararlılıkla karşı koyarken, Enternasyonal'in Britanya şubelerindeki ideolojik mücadeleyi özellikle yakından izlediler.[60] Gelecekte bağımsız bir proleter partisi oluşturmanın temeli olarak Uluslararası İşçi Birliği'nin bayrağını yükseltmeye ve program ilkelerini savunmaya kararlıydılar.

Tutarlı proleter güçlerle reformcu güçler arasındaki ayrışmayı ortaya çıkaran ilk sorunlardan biri İrlanda şubeleri sorunuydu. Paris Komünü'nün düşmesinden sonra İrlanda'da işçi sınıfı hareketinin gelişmesiyle bu şubelerin etkisi gitgide artmıştı. Bu şubeler yalnızca İrlanda'da değil, Britanya'da ve ABD'de de (çok sayıda) ortaya çıktı. Fenian hareketinin eski üyelerinden J. Patrick MacDonnel'ın Genel Konseyde temsil ettiği bu şubeler, Marx'la ve destekçileriyle yakın temas içinde hareket etti.

İrlanda şubelerinin birincil hedefi, ulusal amaçlara yönelik mücadeleyle proletaryanın sınıfsal ereklerine yönelik mücadeleyi doğru şekilde birleştirmek, böylelikle İrlandalı işçilerin milliyetçi ve dinsel önyargıların zincirini

60 V. E. Kunina, *Karl Marx ve İngiliz İşçi Hareketi,* Moskova, 1968, s. 349-78 (Rusça).

kırmalarına yardım etmek ve onları toplumsal kurtuluş hareketine çekmekti. Bunun olabilmesi için, İrlanda halkının yüzlerce yıldan beri süren baskılarla ve ayrımcılık nedeniyle örselenmiş ulusal duygularına Enternasyonal'in diğer örgütlerinin sempatiyle bakmaları gerekliydi.

Britanya işçi hareketinin reformcu kanadı, bu durumu göz ardı etmekle kalmayıp, İrlanda halkına karşı çoğunlukla milliyetçi ve şovenist bir tutum da benimsedi. Bazı olgularda bu tutum, sınıf kardeşlerine ağır ihanet anlamına gelen eylemler şeklini aldı. Örneğin 1872 ilkbaharında, Enternasyonal'in ilgili şubesince yapılan çağrılara rağmen, Britanya Federal Konseyi Cork'taki grevcilere yardım etmedi. Bu sorun konusunda sendikalar da benzer bir tutum aldılar.

1872 ilkbaharında Birinci Enternasyonal Genel Konseyinin açtığı İrlanda sorunuyla ilgili bir tartışmada, Hales'ın ve destekçilerinin tutumu çok ağır bir dille eleştirildi. Bu tartışmada Engels, İrlanda'nın uğradığı 700 yıllık baskının göz ardı edilemeyeceğini belirterek şöyle dedi: "O baskı var olduğu sürece, İrlandalı işçilerin bir Britanya Federal Konseyine itaat etmelerini istemek onlara hakaret olur."[61] Engels, İrlandalı işçilerin bağımsızlık mücadelesinden vazgeçmeleri gerektiğini öne sürmenin, Enternasyonal ilkeleriyle ortak bir yanının olmadığını dile getirdi. "Eğer fatih bir ulusun mensupları," dedi, "fethettikleri ve baskı altında tutmayı sürdürdükleri ulusa dönüp, kendi ulusal kimliğini ve konumunu unutmasını, 'ulusal farklılıkları gömme'sini vs. isterse, bu Enternasyonalizm değildir, onlara boyunduruğa itaat etmelerini öğütlemekten, işgalcinin tahakkümünü Enternasyonalizm kisvesiyle haklı göstermeye ve sürdürmeye kalkışmaktan başka bir şey değildir."[62]

Toprağın millileştirilmesi sorunuyla ilgili olarak Manchester şubesinde başlayan tartışma, yalnızca Britanya'da yaygınlaşmakla kalmayan reformcu görüşleri eleştirmek amacıyla da kullanıldı. Bu konudaki bir raporda Marx, işçi sınıfının görevlerini katıksız burjuva demokratik eylemlere indirgeyen reformcuların aksine, tarımın dönüştürülmesi sorununu, proleter devriminin görevleriyle ve tüm toplumun sosyalist yeniden yapılandırılmasıyla ilişkili olarak ele aldı. Dediğine göre, toprağı ve başka üretim araçlarını (bireysel birliklerin değil) kamunun mülkiyetine, tüm ulusun mülkiyetine dönüştürmek işçi sınıfı hareketinin amacıydı. Bu, emekle sermaye arasındaki ilişkilerin tüm yönleriyle yeniden şekillendirilebileceği ve üretimin akılcı şekilde yapılabileceği biricik temeldi. Ne var ki, "toplumsal işleri ortak ve akılcı bir plan temelinde yürüten özgür ve eşit üretici birliklerinden kurulu bir toplum"[63] ancak köklü bir toplumsal devrim ve proletaryanın siyasal iktidarı kazanması sonucunda inşa edilebilirdi.

---

61 *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871-1872, Tutanaklar*, s. 298.

62 *A.y.*

63 Karl Marx, "Toprağın Millileştirilmesi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 290.

Genel Konseyde Amerikan şubeleriyle ilgili açılan tartışma, siyasal mücadelelerin reformcu yorumunu hedef aldı. Bu şubelerin sayısı 1871'de ve 1872'nin başında belirgin şekilde artmıştı ve artık 100'ü aşmıştı. Bunların gitgide popülerlik kazanması üzerine, burjuva unsurlar, kendi siyasal oyunları için Enternasyonal'in bayrağını kullanma hevesine kapıldılar. Özellikle, birtakım küçük sahte proleter örgütleri kurarak, izin almadan bunları Uluslararası İşçi Birliği şubeleri olarak ilan eden burjuva feministler Victoria Woodhull ve Tenessee Claflin böyle yaptı. Bu hareketlerin Enternasyonal'in iyi niyetli şubelerince şiddetle kınanması, Genel Konseyin proleter çekirdeğinden destek gördü. Ama Hales ve Eccarius, burjuva "yeni şıvgınlar"dan ayrılmaya karşı çıktılar. Genel Konseyin bir karar almasıyla biten bu soruna ilişkin tartışmanın sonucu olarak, Hales ve destekçileri kendilerini tecrit edilmiş durumda buldular.

Oportünizme karşı mücadele Marx ve Engels sayesinde Britanya işçi hareketinin devrimci unsurlarını (Ernest Charles Jones, Charles Heys, Friedrich Lessner, Eugène Dupont, J. Patrick MacDonnel ve başkalarını) bir araya getirdi. Sonuç olarak, Enternasyonal'in Britanya şubelerinin Nottingham'da yaptıkları bir kongre (20-22 Temmuz 1872), 1871 Londra Konferansının kararlarını onayladı. Gerçi işçi sınıfına ait bir siyasal partinin kurulmasına kongrenin getirdiği yorumda reformcu anlayış etkili oldu. Ama Britanya'da işçi sınıfının bağımsız bir siyasal partisinin kurulması, tüm üretim araçlarının millileştirilmesi ve kızıl bayrağın Britanya'da Enternasyonal'in simgesi olarak benimsenmesi yönünde kararların alındığı Manchester Kongresinde (1-2 Haziran 1873) bu etki oldukça zayıfladı. Bu sonuncu karar, gerektiği zaman işçilerin silahlı mücadelesinden söz ediyordu.

Enternasyonal'in tüzüğüne göre, hiçbir konferans, program belgelerinde değişiklik yapmaya yetkili değildi. Dolayısıyla, Londra'da benimsenen ve Genel Konseye çağrı olarak yayınlanan kararlar, Enternasyonal'in devrimci kesimini bir araya toplamak, anarşist ve reformcu ideolojilerden kopmak için bir platformdan başka bir şey değildi. Londra'da benimsenen kararları Enternasyonal'in bağlayıcı programının bir parçası haline getirmek önemliydi. Bu, proleter hareketin sonraki gelişiminin başlangıç noktası olacaktı.

Bu amaçla bir Enternasyonal kongresi toplanmasına karar verildi. Marx ve Engels Haziran 1872'de başlayarak tüm güçleriyle hazırlıklara giriştiler. Enternasyonal'deki tüm gerçek proleter güçler arasında birliği sağlamaya öncelik verdiler. Bununla bağlantılı olarak Genel Konseyde ve onun Yürütme Komitesinde (Daimi Komite Temmuz 1872'den sonra bu adla anılır oldu) tartışmalar yapıldı. Marx ve Engels'in kaleme aldıkları makalelerin ve en yakın dostlarıyla yaptıkları yazışmaların ana izleğini de bu oluşturdu.

Benzer şekilde, örgütsel sorunlara da hazırlıklar sırasında büyük ağırlık verildi. Kongrenin toplanmasıyla ilgili duyuruda şöyle deniliyordu: "Genel

Konsey ... Lahey Kongresinde ele alınacak en önemli gündem maddesi olarak Genel Kurallar'ın ve tüzüğün gözden geçirilmesini belirliyor."[64]

Enternasyonal'in merkeziyetçiliğine son vermeye kararlı olan anarşistler, örgütün temel belgelerinin gözden geçirilmesi için bastırdılar. Marx ve Engels, onların aksine, Enternasyonal'in devrimci proleter çekirdeğinin, Londra Konferansındaki önemli kararları yansıtan hükümleri Genel Kurallar'a dâhil edeceğine ve böylelikle, örgütü Bakunincilerin bölücü faaliyetlerine karşı koruyarak güçlendireceğine inanıyorlardı.

Bu sorun ve gündemdeki tüm diğer sorunlar üzerinde sıkı bir mücadelenin yaşanacağı belliydi. Marx durumu gerçekçi bir şekilde değerlendirerek ABD'ye ve Almanya'ya şöyle yazıyordu: "*Bu kongrede mesele, Enternasyonal'in ölüm kalım meselesi olacak.*"[65]

Kongre resmen 2 Eylül 1872'de başladı. Özellikle Enternasyonal üyelerine karşı kitlesel baskıların neden olduğu güçlüklere karşın, Lahey'e 15 ülkeden 65 delege geldi. Aralarında Fransa'dan temsilciler (siyasal göçmen Komüncüler ve o ülkede gizli faaliyet gösteren şubelere üye delegeler) ile Almanya, Avusturya-Macaristan, Avustralya, ABD, Britanya, İspanya, İtalya, Danimarka ve Hollanda temsilcileri bulunuyordu. Bu, Marx ve Engels'in hazır bulundukları ilk genel kongreydi.[66]

Tüm sorunlar üzerinde sert tartışmalar yaşandı; bunlardan biri de delegelerin yetki belgeleriyle ilgiliydi. İki kongre arasındaki dönemde Genel Konsey, örgütün proleter niteliğini korumak amacıyla ya açıkça burjuva reformcu ya da sol hizipçi olan birçok şubenin üyeliğini reddetmişti. Kongrede reformcular ve anarşistler bu kararları tartışmaya açtılar. Yetki belgeleriyle ilgili tartışmada Marx, Engels ve destekçileri ise proleter örgütünde kendi özel amaçlarını güden gizli bir birliğe yer olmadığını dile getirdiler. Engels, "Görüyoruz ki," diye yazıyordu *Volksstaat*'ta, "Enternasyonal'i bir yıldan beri meşgul eden pratik sorunların neredeyse tümü, yetki belgelerinin doğrulanması biçimine bürünerek irdelendi ve çözüldü. Kongrede oy vermekten çoğu kez tamamen kaçınan 12-20 arası bir azınlığa karşı 38-45 arası bir çoğunluk tarafından Genel Konseyin tek tek her eylemi onaylandı ve Genel Konseye art arda güvenoyu verildi."[67]

Genel Konseyle ilgili tüzük hükümleri üzerindeki fırtınalı tartışmalardan sonra kongre, anarşistlerin Konseyi tasfiye etme girişimlerini geri çevirerek, bu organın yetkilerinin ve görevlerinin belirlenmesi, Enternasyonal'in örgütsel ve ideolojik birliğinin pekiştirilmesi için tavsiye kararları aldı.

---

64 *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1871-1872, Tutanaklar*, s. 419.

65 "Marx'tan Friedrich Adolph Sorge'ye, 21 Haziran 1872", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 33, s. 491; "Marx'tan Ludwig Kugelmann'a, 29 Temmuz 1872", s. 505.

66 A. E. Koroteyeva, *Birinci Enternasyonal'in Lahey Kongresi*, Moskova, 1963 (Rusça).

67 *Birinci Enternasyonal'in Lahey Kongresi, 2-7 Eylül 1872, Raporlar ve Mektuplar*, Progress Publishers, Moskova, 1978, s. 107.

Marx ve Engels, Konseyin daha geniş yetkilerle donatılması gerektiğini gösterdiler ve bu organın Enternasyonal'e karşı sorumluluğuna özel bir dikkatle eğildiler. Birçok usta konuşmacı onların görüşünü destekledi. ABD'de Enternasyonal'in şubelerinin kurulmasına yardım eden Friedrich Adolph Sorge şöyle dedi: "Guillaume (İsviçreli bir Bakuninci –*yaz.*) başsız bir IWA istemekle, örgütü en ilkel canlı hayvan düzeyine indiriyor. Bizim istediğimiz yalnızca baş değil, beyinle dolu bir baş."[68]

Alman Sosyal Demokrat gazete *Volksstaat*'ın yayıncılarından biri olan Adolf Hepner, Bakunincilerin otorite karşıtlığını şu sözlerle eleştirdi: "Burada otoriteye karşı konuşulduğunu duyuyoruz: Biz de her türden aşırılığa karşıyız ama partide birlik sağlamak için belirli bir otorite, belirli bir saygınlık her zaman gerekli olacaktır. Otorite karşıtı böylelerinin mantıken federal konseyleri, federasyonları, komiteleri, hatta şubeleri de lağvetmeleri gerekir, çünkü bunların hepsi az ya da çok otorite uygular; her yerde mutlak anarşi tesis etmeleri gerekir, yani militan Enternasyonal'i sabahlığıyla ve terlikleriyle bir küçük burjuva partisine çevirmeleri gerekir."[69]

Kongrenin en önemli kararlarından biri, 1871 Londra Konferansında kabul edilen "İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi Üzerine" başlıklı kararın Genel Kurallar'a dâhil edilmesiydi. Yeni ifade şekliyle kısmen şöyleydi: "İşçi sınıfı, mülk sahibi sınıflarca oluşturulan tüm eski partilerden farklı ve onlara karşıt bir siyasal parti halinde örgütlenmedikçe, mülk sahibi sınıfların ortak iktidarına karşı bir sınıf olarak hareket edemez.

İşçi sınıfının böyle bir siyasal parti halinde örgütlenmesi, toplumsal devrimi zafere ulaştırmak ve nihai ereğini, yani sınıfları ortadan kaldırma ereğini gerçekleştirmek için vazgeçilmezdir... Bu nedenle, siyasal iktidarın ele geçirilmesi, işçi sınıfının büyük görevi haline gelmiştir."[70]

Bu, proletaryanın siyasal partisinin niteliğine ve amaçlarına ilişkin reformcu görüşlere indirilmiş bir darbeydi.

Kongre, Genel Konseyi, sendikalardan oluşan geniş bir uluslararası örgütün kurulmasına önayak olmakla görevlendiren bir kararı da kabul etti.

Kongrenin son işlemi, Marx, Engels ve Genel Konseyin başka bazı eski üyeleri tarafından önerildiği üzere, 1872-1873'te çalışma yerinin New York'a taşınmasına karar verilmesiydi.[71] Engels, o zaman hiç beklenmedik gibi gelen bu hamleyi şu sözcüklerle açıkladı: " Önceki Genel Konseyin en faal üyeleri, yakın dönemde tüm zamanlarını Enternasyonal'e ayırmak zorunda kalmış-

68 *Birinci Enternasyonal'in Lahey Kongresi, 2-7 Eylül 1872, Tutanaklar ve Belgeler*, Progress Publishers, Moskova, 1976, s. 149.

69 *A.y.*, s. 161.

70 *A.y.*, s. 282.

71 Bu karar kabul edilince, o zamana kadar Marx'ı desteklemiş olan Blankiciler rahatsızlıklarını belli etmek üzere kongreyi terk ettiler.

lardır ama artık bunu yapabilecek durumda değiller." Marx ve Engels bilimsel çalışmalarını sürdürebilmelerinin ancak Genel Konseyden çekilmeleri halinde mümkün olduğu konusunda arkadaşlarını zaten aylar öncesinden bilgilendirmişlerdi. Bu koşullar altında, Genel Konsey Londra'da kalacak olursa, Konseyin denetimini iki unsur ele geçirebilirdi. "Bu unsurlardan biri, hareketin gerçek seyrine ilişkin sezginin yerine devrimci lafazanlığı, propaganda faaliyetinin yerine sadece yararsız tutuklanmalara yol açan yapmacık küçük komploculuğu koymuş dar bir grup olan Fransız Blankicilerden oluşuyordu (Blanqui'nin bunları hiçbir zaman tanımadığı da bir gerçekti). Fransa'da Enternasyonal'in önderliğini bu kişilere devretmek, insanlarımızı saçma sapan bir şekilde hapse itmek anlamına gelirdi... Kongreye katılanlar, Fransa'da Enternasyonal'in bu beylerin hâkimiyet kurması dışında her şeye katlanacağına ikna olmak için zaten yeterli fırsat bulmuşlardır."[72] Engels'in dediğine göre, ikinci tehlikeli unsur, "Genel Konseydeki sağlam Fransız-Alman çoğunluğun şimdiye kadar denetlediği ya da dışta tuttuğu"[73] reformcu sendika liderlerinden oluşuyordu.

Lahey Kongresinin Marx ve Engels tarafından belirlenen çizgiye tam uymayan tek kararı, İttifak'ın faaliyetlerine yönelik soruşturmanın sonuçlarıyla ilgiliydi. Marx ve Engels, İttifak'ın Enternasyonal programını ve örgütsel ilkelerini reddeden, işçi sınıfı hareketini bölen bir heyet olduğu için Enternasyonal'den çıkarılmasında ısrar ettiler. Ne var ki, kongrenin seçtiği soruşturma komisyonunun sayısız belgeyi incelemek için yeterli zamanı yoktu ve Bakunincilerin tanık ifadeleri komisyonu yanılttı. Komisyon, gizli bir İttifak'ın varlığı konusunda kesin bir sonuca varmadı ve Bakunin ile James Guillaume'un bölücü faaliyetlerinden dolayı Enternasyonal üyeliğinden çıkarılmalarını tavsiye etmekle yetindi. Kongre de öyle yaptı. Dolayısıyla, diğer kararların bilimsel komünizmin programı ile örgütsel ilkeleri için zafer ve hizipçiliğin ideolojik yenilgisi olmasına rağmen, anarşistlerden örgütsel olarak ayrılma sorunu çözülmedi. Anarşistler, Enternasyonal içinde ve onun adına faaliyetlerini sürdürme olanağını korudular.

Lahey Kongresi, Enternasyonal'in ve dünya işçi sınıfı hareketinin tarihinde büyük bir olaydı. Enternasyonal'in programını bilimsel komünizm fikirleri temelinde geliştirme çabalarının doruk noktasıydı. Kongrenin kararları işçi sınıfı mücadelesinin yalnızca yakın amaçlarını değil, genel ufkunu da belirleyerek, siyasal iktidarın ele geçirilmesine, proletarya diktatörlüğünün kurulmasına ve sınıfsız bir komünist toplumun inşasına yönlendirdi.

İşçi sınıfı hareketinin birliğini daha da güçlendirmeye yönelik, bilimsel teori temelinde ideolojik bütünlük sağlamaya yönelik yol haritasını çizdi. Ayrıca,

72 *Lahey Kongresi ... Raporlar ve Mektuplar*, s. 111.

73 *A.y.*, s. 112.

bu amaçları gerçekleştirmenin yollarını ve araçlarını belirledi: Her ülkede işçi sınıfının bağımsız bir siyasal partisinin yaratılması. Anarşistlerin küçük burjuva, otorite karşıtı teorilerinin aksine, kongre, proleter partisinin kilit ilkelerini güçlendirdi ve kaydetti: Yerel şubelerin belirli ölçüde bağımsızlığına olanak tanıyan merkezileşme, genel kararların ve Kurallar'ın bağlayıcı niteliği, Kurallar'a kesinlikle uyulması, kongrenin ve seçtiği yönetim heyetinin rolü, işçi sınıfı hareketinin denetimini ele geçirerek kendi dogmalarını harekete dayatmaya çabalayan grupların Enternasyonal'de barınmasına ve bölücü faaliyetlerine kesinlikle izin verilmemesi.

Böylece bilimsel komünizm ve işçi sınıfı hareketi arasında bağ kurmaya yönelik oldukça büyük ilerleme sağlandı. Hem anarşizmle hem de reformculukla kararlı mücadele, Marksizmin işçi sınıfı hareketi içinde zafer kazanmasının koşullarını yarattı.

ANARŞİZMLE MÜCADELENİN KESKİNLEŞMESİ

Lahey Kongresi çalışmalarını sürdürürken, anarşist kamp Bakunincilerin önderliği altında birliğini sağlamlaştırdı. Anarşist delegasyonlar düzenli gizli toplantılar yaparak, Britanya Federal Konseyinden reformcuları davet ettiler ve kongre sona erince, Lahey'de ayrı bir toplantı düzenlediler. Kongreden hemen sonra Jura Federasyonu Kongresini toplayarak Lahey kararlarının tümünü reddettiler.

Anarşistlerin ilk kongresi 15 Eylül 1872'de Saint Imier'de açıldı. İspanya'dan (Lahey Kongresine de katılan) dört Bakuninci, Jura Federasyonu'ndan iki temsilci, İtalya'dan altı delege ve ABD'deki Fransız şubelerinden iki temsilci kongrede hazır bulundu. On beş delegenin yalnızca altısı Enternasyonal'in tanınan şubelerine mensup olmasına rağmen, kongre, Enternasyonal'in "gerçek çoğunluğu"nun görüşlerini yansıttığını ilan etti.

Saint Imier'de anarşistler, yeni cemiyet için örgütsel ilkeler belirlediler: Kongrelerde yalnızca çeşitli bakış açıları kaydedilecekti, çoğunluğun görüşü azınlık için bağlayıcı olmayacaktı, Lahey Kongresinin tüm kararları ve Genel Konseyin tüm yönergeleri yok hükmünde sayılacaktı. Siyasal mücadele gerekliliği, işçi sınıfının bağımsız partileri ve ayrıca proletarya diktatörlüğü düşüncesi özel bir kararla reddedildi. Bu kararda açıklandığına göre, "1) ... proletaryanın ilk ödevi her türlü siyasal gücü yok etmektir; 2) ... bu yok etme işlemini yürütmek amacıyla sözde geçici ve devrimci nitelikli herhangi bir siyasal güç örgütlenmesi, sırf yeni bir aldatmadan başka bir şey olmaz ve proletarya için bugün var olan hükümetler kadar tehlike doğurur."[74]

---

74 *3e Résolution. Nature de l'action politique de prolétariat* [3 No.lu Karar. Proletaryanın Siyasal Eyleminin Niteliği]. Kaynak: *Résolutions du Congrès anti-autoritaire tenu à St.-Imier le 15 septembre 1872* [15 Eylül 1872'de St.-Imier'de Toplanan Otorite Karşıtı Kongrenin Kararları], Neuchâtel, 1872.

Kongre, Genel Konseyi hedef alan eşgüdümlü bir saldırı için "özgür ve özerk" federasyonlar arasında "doğrudan temaslar" kurulması çağrısı yaptı. Otorite karşıtı uluslararası bir kongrenin altı ay içinde toplanacağı duyuruldu.[75]

Jura Federasyonu ile İsviçre'deki ve İtalya'daki anarşist şubeler Saint Imier kararlarını hemen tanıdı. Bu kararlar Belçika'da ve İspanya'da keskin bir ideolojik mücadele başlattı. İspanya'da Yeni Madrid Federasyonu temelinde oluşturulan Yeni İspanyol Federasyonu, Lahey Kongresi kararlarına bağlı kaldı. Ama şubelerin çoğunun desteklediği eski İspanyol Federasyonu, Saint Imier Kongresi kararlarını benimsedi. Benzer şekilde, Belçika Federasyonu da bu kararları kabul etti.

Marx ve Engels, bu durumu betimlerken, Enternasyonal'de bölünmenin ilan edilmiş olduğunu yazdılar.[76] Genel Konseyin, Lahey Kongresi kararlarını ve Genel Kurallar'ı reddeden tüm örgütlerin böyle davranmakla kendilerini Enternasyonal'in dışında konumlandırmış ve aslında Enternasyonal'den çekilmiş olduklarını duyurmakla yetinmesini salık verdiler. Genel Konsey, 30 Mayıs 1873'te bununla ilgili bir karar aldı.[77]

Dahası, Marx ve Engels anarşizme karşı kapsamlı eleştiriler yayınladılar. Bu eleştiriler (Marx'ın yazdığı *Siyasete Karşı Kayıtsızlık* ve Engels'in yazdığı *Otorite Üzerine*)[78] temel Bakuninci dogmaların temelsizliğini apaçık ortaya serdi: İşçi sınıfının siyasal mücadelesine karşı olumsuz bir tutum; aşırı bireyciliğin ve her türlü "otorite" karşısında mutlak özgürlüğün savunusu – "otorite"den kasıt (proleter devleti dâhil) devlet ve (işçi partileri dâhil) bütün örgütler ve benzerleriydi. Marx ve Engels, bu görüşlerin küçük burjuva sınıfsal niteliğini, küçük meta üreticisi/mülk sahibi zihniyetiyle, o zümrenin büyük ölçekli sanayinin gelişmesinden duyduğu korkuyu, hayali bağımsızlığını toplumsal gelişimin merkezileştirici eğilimlerince kemirilmekten korumaya yönelik temelde gerici çabasını yansıtan zihniyetle organik bağını gösterdiler. Engels, büyük ölçekli sanayinin belirmesinin ilerici bir gelişme olduğunu ve kapitalizm tasfiye edildikten sonra sınai gelişmenin kaçınılmaz olarak merkezileşmeyle, üreticiler arasında eşgüdüm sağlamak için hayati önem taşıyan otoritenin büyümesiyle sonuçlanacağına işaret etti. Şöyle yazıyordu: "Birleşik eylem, birbirine bağımlı süreçlerin karmaşıklaşması, bireylerin bağımsız eyleminin yerini alır. Ama her kim ki birleşik eylemden söz ederse, örgütlenmeye

75 Britanyalı reformcular, Bakunincilerin çağrısına ilk yanıt verenler arasında yer aldılar (John Hales'ın anarşist gazete *Internationale*'e [27 Ekim1872] ve *Bulletin de la Fédération jurasienne*'e [1 Aralık 1872] yazdığı mektuplar).

76 *Lahey Kongresi..., Tutanaklar ve Belgeler*, s. 562.

77 Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 18, s. 693.

78 Marx ile Engels'in sağlıklarında bu makaleler yalnızca İtalya'da basıldı. Daha sonra bunlar, devlet ve devrim hakkındaki Marksist öğretiyi geliştirirken Lenin'in çıkış noktalarından biri olarak önemli rol oynadı. Lenin *Neue Zeit*'tan bu çalışmaların özetini yaptı *(Lenin Derlemesi XIV*, s. 340-46 [Rusça]), sonra da *Devlet ve Devrim* ile *Proleter Devrimi ve Dönek Kautsky* gibi önemli yapıtlar için kullandı.

değinmiş olur; peki, otorite olmadan örgütlenme olanaklı mıdır?"[79] Devamla: "Büyük ölçekli sanayide otoriteyi ortadan kaldırmayı istemek, sanayinin kendisini ortadan kaldırmayı istemekle, çıkrığa geri dönmek için motorlu tezgâhı yok etmekle birdir."[80]

Engels'in belirttiğine göre, anarşistlerin kendilerini müjdecisi olarak ilan ettikleri sosyalist devrim başlı başına otoriter bir eylemdir, çünkü "nüfusun bir kesiminin diğer kesimine topla, tüfekle, süngüyle, kısacası hepsi de otoriter olan araçlarla kendi iradesini dayatmasıdır".[81] Engels, Komün'ün deneyimini örnek vererek, silahlı devrimci kitlelerin otoritesi olmaksızın muzaffer proletaryanın üstünlüğünü koruyamayacağını yazıyordu. Dolayısıyla şu sonucu çıkarıyordu: "Ya otorite karşıtları neden söz ettiklerini bilmiyorlar, ki o durumda kafa karışıklığı yaratmaktan başka bir şey yapmıyorlar ya da biliyorlar, ki o durumda proletaryanın davasına ihanet ediyorlar. Ama iki durumda da gericiliğe hizmet ediyorlar."[82]

Marx, Engels ve Lafargue tarafından yazılan "Sosyalist Demokrasi İttifakı ve Uluslararası İşçi Birliği" başlıklı broşürde, anarşistlerin teorileri ve pratikleri enine boyuna teşhir ediliyordu. Gizli Bakuninci İttifak'ın varlığını kanıtlayan belgeler sunuluyor, bu İttifak'ın bölücü faaliyetlerinin çirkinliği teşhir ediliyor ve proleter devrimcilerin onun yöntemlerini kabul edemeyecekleri açıkça gösteriliyordu. Broşür, anarşistlerin gelecek topluma ilişkin fikirlerinin içinin boş olduğunu ortaya koyuyor ve bunu "kışla komünizmi" anlayışına sahip ilkel eşitlikçilik olarak görüyordu. İşçi sınıfının eylem birliğine ilişkin Marksist yaklaşım ile anarşistlerin savundukları anlayış arasında esaslı bir farkın olduğunu gösteriyordu. Broşürde belirtildiğine göre, "Enternasyonal'in üyeleri, bu birliği propagandayla, tartışmayla ve proletaryanın kamusal örgütlenmesiyle yaratmaya çalışıyorlar. Ama Bakunin yalnızca yüz kişilik bir gizli örgüte, *devrimci fikrin* ayrıcalıklı temsilcilerine ihtiyaç duyuyor ... Düşünce ve eylem birliği (Bakunin'in anladığı şekliyle *–yaz.*) bağnazlıktan ve körü körüne itaatten başka bir anlam taşımıyor."[83]

"Bakuninciler İş Başında" adlı makalede Engels, somut verileri kullanarak, 1873'te İspanya'da çıkan kantoncu ayaklanmada Bakunincilerin planlarını gerçekleştirmek üzere kalkıştıkları ikinci (1871 Lyon ayaklanmasından sonraki) girişimin eleştirel tahlilini yaptı. Onların maceracı taktiklerinin uygulanması nedeniyle işçi sınıfı hareketinin kaçınılmaz olarak yenildiğini, demokratik reformların başarısızlığa uğradığını gösterdi. Engels, "bir devrimin nasıl başarılı

79 Friedrich Engels, "Otorite Üzerine", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 376.

80 *A.y.*, s. 377.

81 *A.y.*, s. 379.

82 *A.y.*

83 *Lahey Kongresi.., Tutanaklar ve Belgeler*, s. 520.

olmayacağının benzersiz bir örneği"ni Bakuncilerin İspanya'da verdiklerini öne sürmekte yerden göğe kadar haklıydı.[84]

Bu makale, proleter devriminin nesnel koşullarına, işçi sınıfının burjuva demokratik devrimlere katılması gerektiğine, işçi sınıfı temsilcilerinin yer aldığı geçici bir devrimci hükümet kurulması olasılığına ve devrime bir sanat olarak yaklaşılmasına ilişkin fikirler içeriyordu.

Marx ve Engels böylelikle anarşizm doktrininin bütününü yıkıcı bir eleştiriden geçirdiler. Onların bu konudaki çalışmaları bilimsel komünizm teorisinin gelişmesine önemli katkı yaptı, bu teoriyi savunanları daha bir güçlendirdi ve daha sonra sosyalist işçi sınıfı hareketinde seçkinleşen birçok kişiliğin yavaş yavaş anarşizmden uzaklaştırılıp kazanılmasına vesile oldu.

Bu arada, anarşistler işçi sınıfı hareketinin önderliğini devralma çabalarına hiç son vermediler. Eylül 1873'te Cenevre'de düzenledikleri toplantı bunu çarpıcı şekilde gösterdi. Gerek şeklen gerekse gerçekte Enternasyonal üyesi olmadıkları halde, toplantıya katılanlar bunu Enternasyonal'in bir kongresi olarak nitelediler. Bunlardan kurulu yeni örgüt kendini Uluslararası İşçi Birliği adıyla tanıtmayı sürdürdü; bu ise Enternasyonal'in işçi sınıfı hareketinde kazandığı muazzam saygınlığın dolaylı bir kanıtıydı. Enternasyonal'e muhalif başka bir uluslararası işçi örgütü ilan etmek, o örgütü yalnızlığa mahkûm etmek anlamına gelirdi. Bölünmenin anarşist mimarları, tam da istedikleri şey olmasına rağmen Enternasyonal'in mirasından vazgeçmenin, Enternasyonal sayesinde hareketin ruhu haline gelmiş olan işçi deneyimine tamamen aykırı düştüğünün oldukça farkındalardı.

Cenevre Kongresine yalnızca Hollanda, Belçika, İsviçre, İtalya, İspanya ve Fransa anarşistlerinin temsilcileri değil, Britanyalı reformcular Hales ve Eccarius da katıldı. Lassalle'ın destekçileri kongreye bir selamlama mesajı gönderdiler. Bu ilkesiz bloku bir arada tutan, Marksizm düşmanlığıydı. Bu kongrede benimsenen tüzük, Genel Konseyi lağvediyor ve gelecekteki kongrelerin bağlayıcı kararlar alma yetkisini kaldırıyordu. Otoritenin yadsınması böylece hayata geçiriliyordu.

Sonraki kongrelerde (1874'te Brüksel, 1876'da Bern ve 1877'de Verviers kongrelerinde) olduğu gibi, Cenevre Kongresinde de çatışan görüşler su yüzüne çıktı. Anarkosendikalist ya da "anarkokolektivist" akım ağırlıktaydı. Bu akım, mülkiyetin, malların hakça dağıtımını sağlayacak ve gelecekteki bir toplumsal örgütlenmenin ön örneğini oluşturacak işçi üretim birliklerine devredilmesini savunuyordu. Anarkosendikalistlere göre, genel grev onların asıl silahıydı. Bununla birlikte, özel mülkiyet savunucularının (Proudhon taklitçilerinin) temsilcileri, ivedi görevin insanların zihinlerinde devrim yapmak olduğunu öne süren "barışçıl" anarşistler, mal sahipliğinin ve dağıtımının topluma ait bir

84 Friedrich Engels, "Die Bakunisten an der Arbeit", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 18, s. 493.

hak olduğunu savunan anarkokomünizm yanlıları da kongrelerine katılanlar arasındaydı. Bu son iki akım yavaş yavaş üstünlük kurdu.

Bu arada, işçi sınıfı hareketi ivme kazandıkça, anarşist grupların bazı önde gelen kişileri anarşizm dogmalarını terk etme eğilimine girdiler. Brüksel Kongresinde César de Paepe'nin sunduğu "Gelecek Toplumun Örgütlenmesi Üzerine" başlıklı raporda bu eğilim görülüyordu. Yazar, bizzat toplumun anarşistlerce reddi ile anarkokomünizmin fikirleri arasındaki çatışmadan bir çıkış yolu bulma çabasıyla, gelecek toplumun örgütlenmeye ihtiyaç duyacağını, "kamu hizmetleri"ni (adliyeyi, polisi, halk sağlığı sistemini, sosyal sigorta sistemini, haberleşmeyi, bayındırlık işlerini vb.) denetleyen bir "işçi devleti" olacağını bildiriyordu.[85] İşçi sınıfı hareketinin bu seçkin kişisinin benimsediği tutum, yalnızca onun devrimci proletarya duruşuna döndüğünü değil, anarşist ideolojinin büyüyen krizini de kanıtlıyordu. Sonraki birkaç kongrede bazı Belçikalı, Fransız, hatta İtalyan delegeler, proleter siyasal faaliyetini tümüyle reddeden ve sosyal demokrat partileri suçlayan eski tutumlarını terk ettiler.

Anarşistler arasındaki ideolojik farklılıklar ve anarşizmin (Kuzey İtalya'da, Belçika'da, Fransa'da, daha sınırlı olarak da İspanya'da) geniş işçi kesimlerinin desteğini kaybediyor olması gerçeği, anarşist uluslararası birliğin dağılmasına neden oldu. Anarşistler 1880'li-1890'lı yıllarda da konferanslar düzenlediler, ama bu hareketi hayata döndürmeyi başaramadılar. Anarkosendikalist hareket birçok ülkede derin kökler salmış olmasına rağmen, örgütlü bir uluslararası güç olarak anarşizm bitkin düşüp tükendi.

BİRİNCİ ENTERNASYONAL'İN TARİHİ ÖNEMİ

İşçi sınıfı hareketinde 1870'lerin ilk yarısında meydana gelen süreçler ve hareketin gelişimine damga vuran koşullar, Birinci Enternasyonal'in varlığını tartışılır duruma getirdi. Daha erken bir aşamada Uluslararası İşçi Birliği'nin genellikle küçük şubeleriyle cisimleştirdiği biçim artık uygulanabilir değildi. Yeni bir örgütlenme biçimine geçmek, yani proletaryanın siyasal kitle partilerini oluşturmak hayati önem taşıyordu. Paris Komünü bunu en çarpıcı şekilde ortaya koymuştu. İşçi sınıfı hareketinin bilimsel komünizm ilkeleri temel alınarak artık kotarılmış olan programı, ilk başta ancak ulusal bir ölçekte gerçekleştirilebilirdi. Çeşitli (siyasal, mesleki, kültürel-eğitimsel vb.) işçi sınıfı örgütlerinin doğal farklılaşması da bu hamleyi gerekli kılıyordu. Marx'ın ve Engels'in öngördükleri gibi,[86] işçi sınıfı hareketi, ancak en başta siyasal partiler

85 César de Paepe, *De l'organisation des services publics dans la société future* [Geleceğin Toplumunda Kamu Hizmetlerinin Örgütlenmesi Üzerine], Brüksel, 1874; *Compte-rendu officiel du VII-e Congrès Général de l'Association Internationale des Travailleurs tenu à Bruxelles* [Uluslararası İşçi Birliği'nin Brüksel'de Toplanan VII. Genel Kongresinin Resmî Raporu], Verviers, 1874.

86 "Marx'tan Friedrich Adolph Sorge'ye, 27 Eylül 1873", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 269.

olmak üzere ulusal öğelerin gelişmesiyle, uluslararası proleter örgütlenmesini yeni ve daha üst bir düzeyde canlandırabilirdi.

Marx'ın işaret ettiği gibi, Enternasyonal, "bir merkezî organ" oluşturmaya yönelik yalnızca ilk girişimdi; "kazandırdığı atılımdan ötürü kalıcı başarıya ulaşmış olan ama Paris Komünü düştükten sonra artık *ilk tarihsel biçimiyle* sürdürülebilir olmayan bir girişim"di.[87] Bunun önemli bir nedeni uygulanan baskılardı. Avrupa ülkelerinin çoğunda kayda değer büyüklükte hiçbir örgüt Enternasyonal'le ilişkisini açıkça ilan etse varlığını sürdüremezdi. Başka bir faktör de çeşitli şubelerde bölünmeyle sonuçlanan Bakunincilerin yıkıcılığıydı. Eylül 1873'te Cenevre'de toplanan ve 26'sı İsviçre'den olmak üzere yalnızca 28 delegenin katıldığı son Enternasyonal kongresi bütün bu gelişmeleri gün yüzüne çıkardı.

Bu kongrede, Lahey kararları yeniden onaylanarak, proletaryanın siyasal mücadele yürütmesi, iktidara gelmesi, siyasal partilerini kurması vb. gerektiği belirtildi. Kongrenin durumu gerçekçi bir yaklaşımla değerlendirerek benimsediği bir kararda kısmen şöyle söyleniyordu: "Kongre, işçileri kurtarmayı amaç edinen her siyasete işçi sınıfının katılmasını salık vermekle birlikte, farklı ülkelerdeki Enternasyonal üyelerinin koşulları dikkate alarak davranmalarına izin verir."[88] Marx bunu genişleterek 27 Eylül 1873'te şöyle yazıyordu: "Avrupa'daki koşullara bakınca görüyorum ki, Enternasyonal'in resmî örgütünün şu an için geri plana çekilmesine izin vermek oldukça yararlı olur."[89]

Birinci Enternasyonal'in var olduğu yıllar, işçi sınıfı hareketinin, bilincinin ve faaliyetinin sürekli yükseldiği bir dönemdi. Marx ve Engels, bu yükselişe, işçilerin ortak mücadeleyle kazandıkları deneyime dayanarak, bilimsel komünizmin, Marksist programın ve örgütlenme ilkelerinin Enternasyonal'de kabul görmesini sağladılar. Bu örgütün başarıyla yaptığı çalışmaların ana sonucu buydu.

Marx'ın ve Engels'in yapıtlarının ulaştığı (o yılların ölçülerine göre) geniş okuyucu kitlesi bunun kanıtıydı. *Enternasyonal'in Açılış Çağrısı*'nı ve *Tüzüğü*'nü, Marx tarafından yazılan Genel Konsey çağrılarını ve seslenişlerini, *Komünist Parti Manifestosu*'nun yeni basımlarını Avrupa'da ve ABD'de binlerce işçi okudu. Marx'ın temel yapıtı olan *Kapital*'in birinci cildi ve başka dillere yapılan (1872'de Rusça ve sonra Fransızca) çevirileri yayınlandı.[90] *Fransa'da İç*

87 Karl Marx, "Gotha Programının Eleştirisi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar,* üç cilt, C. 3, s. 22.

88 *Der Volksstaat,* 24 Eylül 1873.

89 "Marx'tan Friedrich Adolph Sorge'ye, 27 Eylül 1873", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar,* s. 268. Uluslararası İşçi Birliği, 15 Temmuz 1876'daki Philadelphia Konferansında resmen dağıldı.

90 *Marx'ın "Kapital"i Üzerindeki İdeolojik Mücadelenin Tarihine İlişkin Denemeler 1867-1967,* Moskova, 1968, s. 51-94 (Rusça). Marx'ın ve Engels'in yapıtlarının yaygınlığı şu çalışmada ele alınmıştır: *Marx'ın ve Engels'in Yapıtlarının Sağlıklarında Yayınlanan Basımları, Kaynakça Dizini,* Kısım 1, Moskova, 1974 (Rusça).

Savaş belli başlı Avrupa dillerine çevrildi. İşçi basınının tanıklık ettiği üzere, yerel ve genel kongrelerin belgeleri, oturumların ve Genel Konseyin tutanakları, bilimsel teorinin temel önermeleri proleter kitleler için erişilebilir hale gelerek, onların burjuva reformcu ve küçük burjuva ütopyacı teorileri reddetmelerini sağladı. Proletaryanın kapitalizmin mezar kazıcısı ve yeni bir toplumsal sistem inşa etme yeteneğine sahip güç olduğunu, proleter hareketinin sınıfsal bağımsızlığa kavuşması gerektiğini, proletaryanın dünya çapında birleşmesi gerektiğini, işçilerin ekonomik ve siyasal mücadelelerini demokratik ve ulusal kurtuluş hareketlerine verilen destekle birleştirmek gerektiğini, eski sistemin devrimle yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu ilan eden önermeler, Lenin'in deyişiyle işçi sınıfı hareketinin "ta ruhuna"[91] işleyen önermeler arasındaydı.

Bu arada, kitlesel işçi sınıfı hareketinin deneyimleriyle teorinin gelişmesi ve zenginleşmesi sürdü. Bu dönemdeki yapıtlarında Marx ve Engels, işçi sınıfı hareketinin uluslararası birliğinin nesnel niteliğini ve biçimlerini, işçi sınıfının müttefikleri sorununu, proletarya partisi ve dayanacağı örgütlenme ilkeleri sorununu, proleter diktatörlüğü ve devletin yazgısı sorununu enine boyuna incelediler. Ekonomik, siyasal ve ideolojik olmak üzere, işçi sınıfı mücadelesinin üç biçimi olduğu yolundaki kilit önermeyi belirlediler.

Bu dönemde çeşitli ütopyacı sosyalizm okulları yok olup gitti ama etkilerini kökten silmek için yine de epey çaba harcanması gerekti. Anarşizmin ve reformcu sendikalizm ideolojisinin (Britanya'da ve bazı başka ülkelerde) oldukça yaygınlaşmasında bu görüldü. Ayrıca, Marksizmin tüm fikirlerinin tanınmaması gerçeğinde de bu görüldü. Yine de Birinci Enternasyonal, Marksizmin işçi sınıfı hareketi içinde gelişip başat akım olması için sağlam bir temel yarattı. Enternasyonal, Lenin'in belirttiği gibi, "sosyalizm için proleter, uluslararası mücadelenin temelini kurdu".[92] Proletaryanın ve örgütlerinin tüm mücadele biçimlerinin gelişmesine güçlü bir ivme kazandırdı, proletaryanın kendi siyasal partilerini oluşturması gerektiğini vurguladı ve Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurulmasını etkiledi; başka ülkelerde de benzer partiler kurmak için ilk adımlar atıldı. Birinci Enternasyonal, sendikaların gelişmesinin lokomotifi oldu.

Marx'ın ve Engels'in "sol hizipçiliği" (özellikle Bakuninciliği)[93] ve reformculuğu teşhir etmeleri paha biçilmez önemdedir. İşçi sınıfı hareketi, kendisine yabancı etkilere karşı yürütülen ideolojik mücadeleden değerli deneyimler edindi.

Birinci Enternasyonal'in faaliyet gösterdiği dönemde ve onun sayesinde, işçi sınıfı ilk kez uluslararası öneme sahip bir faktör olarak öne çıktı ve dünyanın

91 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokratların Bir Protestosu", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 177.

92 V. İ. Lenin, "Üçüncü Enternasyonal ve Tarihteki Yeri", *Toplu Yapıtlar*, C. 29, s. 307.

93 Jacques Duclos, *Bakounine et Marx, Ombre et Lumière* [Bakunin ve Marx, Gölge ve Işık], Librairie Plon, Paris, 1974.

gelişimini etkileyen bir güç haline geldi. Sömürenlere ve köleleştirenlere karşı verdikleri mücadelede yüz binlerce işçi, amaçlarının ve görevlerinin aynı olduğunu kavrar duruma geldi, kendilerini birleşik uluslararası proletarya ordusunun birer savaşçısı olarak görmeye başladı. Faaliyetlerinde proleter enternasyonalizmi ilkelerini rehber edinen Enternasyonal'in başta gelen başarılarından biri buydu. Farklı ülkelerden işçilerin Paris Komünü'yle dayanışma hareketinde bu ilkelerin işleyişi en canlı olarak gözlendi.

Marksist fikirler, o yıllarda dünyanın en uzak köşeleri olan yörelere ulaşarak, Avustralya ve Latin Amerika gibi uzak diyarlara yayıldı. Enternasyonal ve benimsediği fikirler Rus devrimci hareketini kuvvetle etkiledi. Birçok ülkede proletarya, adlarını dünya tarihine şerefle yazdıran devrimciler, parlak hatipler, tanınmış gazeteciler ve seçkin örgütçüler yetiştirdi.

İşçi sınıfı hareketinin 1864'teki ve 1873'teki durumlarını karşılaştırırsak, dağınıklıktan birliğe doğru, mücadele amaçlarının ve araçlarının muğlaklığından komünist ülkülerin vurgulanmasına doğru, kendi kendine gelişen protestolardan bilinçli ve anlamlı mücadeleye doğru, bir lokma ekmek hayallerinden kahramanca "gökyüzünü fethe çıkma"ya, yani dünyayı yeniden şekillendirme yönündeki ilk girişim olan Paris Komünü'ne doğru tartışmasız muazzam bir değişime rastlarız.

Birinci Enternasyonal'in varlık gösterdiği yıllarda proletaryayı zenginleştiren deneyimler ve dersler ölümsüz bir önem ve anlam taşır. İşçi sınıfı hareketi ve komünist hareket, sonraki gelişim süreci boyunca işçilerin uluslararası birliği, sosyalist ülkülerin zaferi, emekçi halkın geniş kesimleri arasında uzun ömürlü ittifak ve bilimsel sosyalizm fikirlerinin yaratıcı şekilde geliştirilip güçlenmesi için verdiği mücadelede o deneyimleri ve dersleri temel aldı. Lenin, Birinci Enternasyonal'in "unutulmaz olduğunu, işçilerin kurtuluş mücadelesinin tarihinde daima var olacağını"[94] söylediğinde işte bunu kastediyordu.

94 V. İ. Lenin, "Gramofona Kaydedilmiş Konuşmalar", *Toplu Yapıtlar*, C. 29, 240.

KISIM III

PARİS KOMÜNÜ'NDEN SONRA İŞÇİ SINIFI HAREKETİ VE SOSYALİST HAREKET

BÖLÜM 5

PROLETARYANIN GÜÇ TOPLAMASI

Paris Komünü'nün yenilgisinden sonra beliren zorluklara rağmen, işçi sınıfı mücadelesinin ufukları konusunda Marx'ın ve Engels'in yaptıkları iyimser değerlendirmeyi sonraki gelişmeler bütünüyle doğruladı. Avrupa gericiliğinin çabalarına karşın, bir bütün olarak işçi sınıfı hareketi durmadı. Tam aksine, dikkate değer ilerleme gösterdi.

Uluslararası proleter bağlar, farklı biçimlerde de olsa gelişmeyi sürdürdü. Parti kongrelerine karşılıklı heyetler gönderme uygulaması iyice yaygınlaştı ve sınıf hareketinin önderleri başka ülkelerdeki sosyalist basında daha çok yer almaya başladılar. Bu, özgürlük mücadelesinin durumuyla ilgili daha iyi bilgilenmeye ve sosyalist örgütler arasında deneyim alışverişlerini güçlendirmeye yardımcı oldu. Marx ve Engels, uluslararası proleter bağların korunmasında ve geliştirilmesinde seçkin bir rol üstlendiler. Her nerede bir örgütlü işçi sınıfı hareketi olsa, Londra'daki Marx ve Engels ile o hareket arasında bağ kuruldu. Bu yıllarda işçi sınıfı hareketinin en az 70 militanı onlarla yazışıyordu. Marx ve Engels, sendikaların ve sosyalist partilerin giriştikleri uluslararası eylemleri desteklediler, özgürlük mücadelesinin deneyimlerine ilişkin genellemeler yaptılar ve bunları yaydılar.

19. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNİN EŞİĞİNDE İŞÇİ SINIFI HAREKETİ

1870'li yılların başında Alman Sosyal Demokrat Partisi uluslararası işçi sınıfının en büyük ve en örgütlü unsuruydu. Fransa-Prusya Savaşı'ndan ve Paris Komünü'nün düşmesinden sonra "hareketin merkezi Almanya'ya kaydı".[1] Bunun nedeni nesnel koşullardı. Marx, daha Temmuz 1870'te, "Alman işçi sınıfının teori ve örgütlenme açısından Fransız işçi sınıfını geçtiği"ni yazmıştı.[2] O zamanlar Almanya, bilimsel komünizm ilkeleri üzerine kurulmuş bir işçi partisinin var olduğu tek ülkeydi. Partinin başında Wilhelm Liebknecht, August Bebel, Wilhelm Bracke ve işçilerin sevdiği diğer seçkin devrimciler bulunuyordu. İleri Alman işçilerin savaş sırasında aldıkları duruş, Bismarck'ın

1 "Engels'ten Conrad Schmidt'e, 12 Nisan 1890", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 37, s. 384.

2 "Marx'tan Engels'e, 20 Temmuz 1870", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 33, s. 5.

genişlemeci siyaseti karşısında takındıkları apaçık enternasyonalist tutum ve Paris Komünü'nü savunmaya dönük yürekli, kararlı eylemleri, onları özgürlük mücadelesinin ön safına yerleştirdi. Engels'in Aralık 1870'te yazdığına göre, "Bu savaş sırasında Alman işçiler öyle bir sezgi ve enerji sergilediler ki, kendilerini bir anda Avrupa işçi sınıfı hareketinin başında buldular."[3] Alman işçilerin bir kesimi arasında Lasalcılık [Lassalle'cılık] hâlâ güçlü olmasına karşın, Marksizm diğer işçi sınıfı hareketlerine kıyasla Alman işçi sınıfı hareketinde daha büyük bir destekçi kitlesi kazandı. Almanya'nın birleşmesi gerici Prusya'nın önderliğinde gerçekleşmiş olmasına karşın, nesnel olarak işçilerin ülke çapında örgütlenmesinin koşullarını yarattı. Kendi payına, yarı mutlakçı Bismarck rejimi (Bonapartizmin Alman çeşidi) sınıfsal çelişkilerin daha da şiddetlenmesine yol açtı.

Avusturya-Macaristan monarşisinde proleter partileri oluşturma çabalarına 1870'li yılların ortasında girişildi. Avusturya Birleşik Sosyal Demokrat Partisi, Nisan 1874'te kuruldu. Programı, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin Eisenach programını temel alıyordu. Ülke nüfusunu oluşturan halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkının programda yer alması Avusturya-Macaristan gibi çokuluslu bir ülke için özellikle önemliydi. Ne var ki, çok kısa süre sonra baş gösteren keskin ayrılıklar bu partinin ayrı gruplara bölünüp parçalanmasına neden oldu.

Macaristan'da bir işçi partisinin oluşturulduğu Mart 1873'te duyuruldu. Ama bu parti anında yetkililerce yasaklandı ve bu yüzden, dikkate değer bir faaliyet gösterme olanağı bulamadı. Bununla birlikte, partinin Macarca ve Almanca olarak basılan gazetesi *Arbeiter-Wochen-Chronik* yayın hayatını sürdürdü ve sosyalist güçlerin çevresinde toplandığı bir merkez oldu.[4]

Başka ülkelerde proletaryanın siyasal örgütlenmesi hâlâ tohum aşamasındaydı.

Britanya'da işçi hareketi yalnızca sendikalizm çerçevesinde gelişmeyi sürdürdü.

Komün'ün düşmesinden sonra terörün hüküm sürdüğü Fransa'da yeniden canlanan işçi sınıfı örgütleri ilk başta saf mesleki nitelikliydi ve yalnızca ekonomik mücadele üzerinde yoğunlaştı. Gündeminde ekonomik sorunların bulunduğu ilk ulusal işçi kongresi sendika odalarının (*chambres syndicales*) önayak olmasıyla 1876'da Paris'te toplandı. Destekçilerine göre, bu kongre yaklaşık bir milyon işçiyi temsil ediyordu; devrimci mücadele yöntemlerine karşı çıktı; işçileri, sendikalar model alınarak kurulacak tüketici ve üretici kooperatiflerinde örgütlemenin proletaryayı kurtarmanın asıl yolu olduğunu ilan etti. Ayrıca,

3 "Engels'ten Natalie Liebknecht'e, 19 Aralık 1870", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 33, s. 167.

4 *Macar Devrimci İşçi Sınıfı Hareketinin Tarihi*, C. I, Moskova, 1970, s. 25; B. I. Zhelitsky, *Macaristan'da Sosyalist İşçi Sınıfı Hareketi, 1873-1890*, Moskova, 1975, s. 86-101 (ikisi de Rusça).

cumhuriyetçi yönetim biçimini desteklemeye söz verdi ve gerici ruhbancılığı şiddetle mahkûm etti.

Bilimsel sosyalizm fikirlerine gitgide daha çok eğilim gösteren devrimci siyasal göçmenler Fransız işçi sınıfı hareketinin sonraki gelişiminde önemli bir rol oynadı. İşçi Partisi'nin gelecekteki kurucuları da aralarındaydı: Eskiden anarşist olan Jules Guesde, Uluslararası İşçi Birliği'nde öne çıkan Paul Lafargue, Edouard Vaillant'nın başını çektiği bir grup Blankici.

Küçük Batı Avrupa ülkeleri olan Belçika'da ve Hollanda'da işçi sınıfı hareketi parçalanmış durumda kaldı. Enternasyonal'in Belçika şubelerinde anarşist eğilimler üstünlük kazandıktan sonra, bu şubeler 1870'lerin ortasına kadar süren bir duraklama ve gerileme dönemine girdi. Enternasyonal'in dağılmasından sonra, Hollanda'da hareket esas olarak liberal burjuvaziden etkilenen ve yalnızca devrimci mücadele yöntemlerine değil, grevlere de karşı olan Genel Hollanda İşçi Birliği'nin çatısı altında gelişti.

İskandinav ülkelerinde kayda değer bir örgütlü işçi sınıfı hareketi yoktu. Sadece Danimarka'da neredeyse tüm şehirlerde şubesi olan bir Enternasyonal federasyonu vardı.

İsviçre'de, Zürih Sendikalar Merkez Komitesinin, yardımlaşma fonlarının ve hastalık fonlarının önayak olmasıyla, Birinci Genel Ulusal İşçi Kongresi 1873 ilkbaharında toplandı. Delegeler kabaca 10.000 işçiyi temsil ediyordu; bazı Enternasyonal şubeleri, çeşitli işçi *verein*'ları (dernekleri), sendikalar ve proleter bileşimine rağmen liberal burjuvaziden etkilenmiş olan Grütli *verein* şubeleri de katıldı. Bu kongre, Enternasyonal platformuna yakın düzenlemeler içeren bir programla İsviçre İşçi Birliği'nin kurulduğunu duyurdu. Bakuninci Jura Federasyonu'nun bazı temsilcileri de kongreye katıldı ama kararlar üzerinde hiçbir şekilde etkili olmadı. Bu birlik daha sonra bir sosyalist partinin kurulması için gerekli zemini hazırladı.

İtalya'da, İşçi Dernekleri Kardeşlik Birliği'ne bağlı Mazzini örgütleri büyük nüfuz kaybına uğradı. Bakuninciler bir süre işçi sınıfı hareketinde ağır bastılar ama 1874'te düzenledikleri başarısız kalkışma girişimlerinden sonra anarşist Enternasyonal'in İtalyan şubeleri dağıtıldı. 1870'lerin ortasına gelindiğinde, Uluslararası İşçi Birliği'nin İtalyan şubeleri de benzer şekilde ortadan kalktı. Marx ve Engels destekçisi küçük gruplar yalnızca birkaç kentte faaliyetlerini sürdürdü. İtalyan işçilerin kitlesel mücadelesi büyük ölçüde kendiliğinden nitelikteydi.

İspanya'da, 1868-1874 devriminin yenilgiye uğramasından ve monarşinin geri getirilmesinden sonra işçi sınıfı örgütleri dağıtıldı. Yalnızca birkaç sendika faaliyetlerini sürdürdü; esasen bunlar da anarşist etki altına kaldıkları Katalonya'da ve Madrid'de bulunuyordu.

Balkan devletlerinin çoğunda 1870'lerin ortasında örgütlü bir işçi sınıfı hareketi yoktu. Polonya Krallığı'nda ve Alman İmparatorluğu ile Avusturya-

Macaristan İmparatorluğu'na ait Leh topraklarında grev mücadelesi hızla yayılıyordu. 1870'lerin ilk yarısı, Varşova'da, Lodz'da ve Silezya ile Galiçya'nın bazı şehirlerinde grevlere tanıklık etti. Bu dönemde sendikalar, yardımlaşma dernekleri ve başka örgütler kurmaya yönelik girişimler de dikkat çekiciydi. Ama Leh işçilerin bir siyasal örgütü yoktu.[5]

Rusya'da yapılan çeşitli işçi eylemleri en başta çalışma koşullarının iyileştirilmesini ve ücretlerin yükseltilmesini amaçlıyordu. 1870'lerin ilk yarısında grev sayısı belirgin ölçüde arttı.[6] Yaklaşık 6.000 işçinin çalıştığı Narva'daki Krenholm fabrikasında yapılan grev özellikle geniş kamuoyu oluşturdu. Sağlıksız barınma koşulları, bel büken ağır çalışma ve yetersiz beslenme nedeniyle çıkan bir kolera salgını bu eylemi tetikledi. Ağustos 1872'de işçiler taleplerini fabrika yönetimine ilettiler ve biraz taviz kopardılar. Ama çok geçmeden, patronların ısrarıyla "kışkırtıcılar"ın bazıları tutuklandı. Buna tepki olarak 11 Eylül'de protesto grevine gidildi. Güvenlik güçleri çağrıldı ve grev bastırıldı. Birçok işçi kovuldu, 20'den fazlası kürek cezasına ya da hapse mahkûm edildi.[7]

O yıllardaki grevler kendiliğinden nitelikte olmasına rağmen, işçilerde sınıf bilincinin uyanmasına katkıda bulundu. "İşçiler," diye yazıyordu Lenin, "kendilerini ezen sistemin kalıcılığına olan asırlık inancı kaybediyorlar ve ortak direnişin gerekliliğini anlıyorlar demeyeceğim ama seziyorlar, otoritelere kölece itaat etmeyi artık kesinlikle bırakıyorlar."[8]

Devrimci Narodniklerin (Popülistlerin, Halkçıların) çabaları, daha faal işçilerin bilinçli siyasal mücadeleye çekilmelerine bir ölçüde katkıda bulundu.[9] Bunların çar hakkındaki yanılsamaları yıkmaları sonucunda devrimci fikirler daha ileri proleterlerce benimsendi. Pyotr Alekseyev adlı bir işçinin Mart 1877'de Rusya Toplumsal Devrimci Örgütü yargılanırken yaptığı ünlü konuşma bunun çarpıcı bir örneğiydi. "Milyonlarca işçinin kaslı elleri kalkacak ve süngülerle korunan despotizmin boyunduruğunu tuzla buz edecek,"[10] şeklindeki sözlerinde egemen çevreler için hiç de hayra alamet olmayan bir tını vardı.

Avrupa dışında söz edilmeye değer büyüklüğe sahip bir işçi sınıfı hareketi yalnızca ABD'de ve bir de Kanada ile Avustralya'da vardı; Avustralya'daki bazı sanayi işletmelerinde çalışan işçiler, dünya işçi sınıfı hareketinin tarihinde sekiz saatlik iş günü hakkını ilk elde edenlerdi. ABD'de, Ulusal İşçi Birliği'nin 1872'de dağılmasında sonra, yeni bir ulusal örgüt oluşturmak için girişimler yapıldı ama bu çabalar pek az başarıya ulaştı. Gerçi, 1869'da kurulmuş olan

5 *Polonya Tarihi*, C. II, Moskova, 1955, s. 250-56 (Rusça).

6 *Rusya İşçi Sınıfının Tarihi, 1861-1900*, Moskova, 1972, s. 86 (Rusça).

7 *Rusya'da 19. Yüzyılda İşçi Sınıfı Hareketi*, C. II, Kısım I, Moskova, 1950, s. 349-50; *1872 Krenholm Grevi*, Belgeler ve Başka Materyaller Derlemesi, Tallinn, 1952 (ikisi de Rusça).

8 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 374-75.

9 Bkz. Bölüm 7.

10 *1870'lerde Devrimci Popülizm*, C. I, Moskova, 1964, s. 366-67 (Rusça).

Emek Şövalyeleri Cemiyeti (*Order of the Knights of Labor*) adlı gizli örgüt vardı; amacını, işçilerin çıkarlarını savunmak ve zenginliği yaratanları baskıdan, ücretli çalışma afetinden tamamen kurtarmak için onları birleştirmek olarak duyurmuştu.[11] Ama bu cemiyet ta 1870'lerin ortasına kadar sayıca küçük kaldı ve pek az etkili oldu.

1870'lerin başında ABD'de bir sosyalist parti kurulmasına yönelik ilerleme kaydedildi: Enternasyonal'in şubelerinden Illinois İşçi Partisi (1873) ve Kuzey Amerika Sosyal Demokrat İşçi Partisi (1874) doğdu. Bu partilerin üyeleri esasen göçmen (en başta Almanya kökenli) işçilerden oluşuyordu ve Lassalle destekçileri ağır basıyordu.

O zaman Dominyon statüsüne (1867'den beri) sahip tek İngiliz sömürgesi olan Kanada'da 1870'lerin başında birkaç sendika vardı. Bunlar 1872'de resmen (yasayla) tanındı ve ertesi yıl Kanada Ulusal İşçi Birliği adıyla ulusal bir örgüt kurmaya yönelik ilk girişimde bulunuldu.

Dolayısıyla 1870'lerin ortasında yalnızca bazı Avrupa ülkeleri ile ABD'de, Kanada'da ve Avustralya'da örgütlü bir işçi sınıfı hareketi şu ya da bu biçimde vardı. Ama her yerde daha çok işçi mücadeleye katılıyordu, her yerde işçiler taleplerini ve çıkarlarını savunup koruyabilecek kendi örgütlerini kurmaya çabalıyordu, her yerde ileri işçiler gitgide bilgiye, sosyalizm fikirlerine eğilim gösteriyordu. İşçi sınıfının çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirme, ekonomik çıkarlarını koruma amacıyla sendikalar, yardımlaşma cemiyetleri, sigorta fonları ve başka örgütler ortaya çıkmaya devam etti.

Sosyalist programları olan bağımsız proleter siyasal partiler kurmak için de girişimlerde bulunuldu. Bazı durumlarda bu partiler Enternasyonal şubelerinin hatırı sayılır yardımıyla ve yetiştirdikleri kadroların katılımıyla oluşturuldu.

Ama sosyalist fikirler proleter saflarına yeni yeni nüfuz etmeye başlıyordu. Geniş işçi kesimleri, içinde bulundukları durumun nedenlerini anlamaktan hâlâ uzaktı. Verdikleri mücadele kural olarak emeklerini satarken daha iyi koşullar elde etme çabasıyla sınırlıydı. Görece büyük sendika tipi örgütlerin halen faaliyette bulunduğu ülkelerde (sözgelişi Britanya'da ve ABD'de) bile, bunlar işçilerin ancak küçük bir kısmını çatısı altında birleştiriyor, proletaryanın sınıfsal çıkarlarına hizmet etmekten çok, münferit işçi gruplarının, öncelikle de en donanımlı olanların dar mesleki, işyeriyle ilgili çıkarlarına hizmet ediyordu.

İşçi sınıfının örgütlenme yönünde ilerlediği su götürmez bir gerçek olmasına karşın, bilimsel sosyalizm işçi sınıfı hareketi içinde yeni yeni kökleşmeye başlıyordu. Sonraki on yıllarda bu bakımdan dikkate değer ilerleme kaydedildi.

11 L. İ. Zubok, *ABD'de İşçi Hareketinin Tarihi Üzerine Denemeler, 1865-1918*, Moskova, 1962, s. 114 (Rusça).

KİTLESEL PROLETER MÜCADELESİNİN YAYILMASI

İşçi sınıfı hareketi 1870'lerin ikinci yarısında yeni bir evreye girdi. Proletaryanın aldığı duruş ve devrimci militan potansiyeli, kamusal yaşamda önemli bir faktör haline geliyordu. 1878'de Engels, "İşçi sınıfı hareketi gündelik siyasetin *ön safında* kendine gitgide daha çok yer açmıştır,"[12] diye yazıyordu.

Dev boyutlara ve güce ulaşan *grev hareketi*, meydana gelmekte olan değişikliklerin bir göstergesiydi. Eskiden grevler, emeğin satışıyla ilgili katlanılmaz koşullara ücretli işçilerin gösterdikleri birer tepkiyken ve ancak durum iyice kötüleşince başvurulan bir araçken, birçok ülkenin proletaryası artık greve kapitalist sömürüye karşı koymanın yaygın, genel kabul gören bir yolu olarak başvuruyordu. En azından sanayi proletaryasının en örgütlü kesimleri için artık hiç de olağandışı bir eylem olmayan grev, sınıf mücadelesinin vazgeçilmez ve önemli bir biçimi olup çıktı.

1870'lerin sonu ila 1880'lerin başındaki grevlerin birçoğunun ayırt edici bir özelliği bunların *boyutu ve süresi*ydi. Haftalarca, hatta aylarca süren grevler hiç de az değildi. Sözgelişi, 1875'te Fall River'da (ABD) 15.000 dokuma işçisinin katıldığı sekiz haftalık bir grev oldu. Aynı yıl Pensilvanya'lı madenciler yedi ay grev yaptılar. 1878'de on hafta süren ve doruk noktasındayken 300.000 kadar işçiyi kapsayan grev Lancashire'daki (Britanya) tekstil fabrikalarını felç etti. 1889'da Londra limanlarında ve tersanelerinde çalışan 60.000 rıhtım işçisi, denizci, ateşçi ve başka mesleklerden işçi beş hafta süreyle mücadele verdi. Eski bir Çartist lider olan George Julian Harney, "Çartizmin coşkulu ve parlak günlerinden beri, önem ve ilgi bakımından 1889'daki büyük greve denk herhangi bir harekete tanık olmadım,"[13] diye yazıyordu. 1888'de Berlin'de 25.000 duvarcı ve marangoz iki ay boyunca grev yaptı. 1889'da kabaca 150.000 Alman madenci bir aydan uzun süreyle hakları için kavga verdi. 1886'da Fransa'nın Decazeville yöresinde 2.000 madencinin katıldığı grev yaklaşık beş ay sürdü.

1890'larda da büyük grevler yapıldı. Almanya'da 20.000 Ruhr madencisi 1891'de greve gitti ve ertesi yıl Saar'da 25.000 madencinin katıldığı bir grev oldu. 1896'da 130.000 işçiyi kapsayan yaklaşık 500 grev meydana geldi.

Fransa'nın Roubaix kentinde 24.000 tekstil işçisi Mayıs 1890'da iş bıraktı ve ertesi yıl Fransız cam sanayisinin neredeyse tüm işçileri greve gitti.

ABD'de 1894'te grevlere birkaç yüz bin işçi katıldı. Bunların en büyüğü, Pullman işçilerinin (Illinois) başlattığı ve 150.000 kişinin katıldığı ülke çapındaki grevdi.

Bunlar genellikle ekonomik grevlerdi ya da her durumda, taleplerin çoğu ekonomik nitelikteydi. Grevlerin çoğunun nedenleri, ücretlerin düşüklüğü, ça-

12 *The Labor Standard*, NY, 3.III.1878.

13 A. L. Morton ve George Tate, *The British Labour Movement, 1770-1920, A History*, Lawrence & Wishart Ltd., Londra, 1956, s. 192.

lışma ve yaşam koşullarının berbatlığı, yöneticilerin ve bireysel kapitalistlerin uyguladıkları baskılardı. Farklı ülkelerde grevcilerin ileri sürdükleri talepler genellikle benzer nitelikteydi: Daha yüksek ücret, on saatlik ve daha sonra sekiz saatlik iş günü, hastalık, sakatlık ve yaşlılık sigortası, kadın ve çocuk çalıştırmaya kısıtlama getirilmesi, zorunlu iş güvenliği, işverenlerin iş kazalarından sorumlu olması, para cezalarının silinmesi, daha iyi konut vb.

Bununla birlikte, büyük grevlerin neredeyse hepsi ekonomik mücadelenin ötesine geçti, kendi güçlerine inanmaları konusunda işçilere güven aşıladı, onları çelikleştirdi, daha azimli mücadelelerin gerekli olduğu yönündeki inançlarını pekiştirdi. Yetkililerin bazen en acımasız şekilde işverenler lehine müdahale etmeleri, proletaryanın siyasal örgütlenmesi için en özendirici faktör oldu.

Kapitalistler ve yetkililer, grevlerle mücadele etmek için, kışkırtmalara başvurdular, işçileri terörize ettiler ve sıklıkla güvenlik güçlerini çağırdılar. 1875'teki Pensilvanya madenci grevinin ezilmesinde kullanılan yol, bunun "klasik" bir örneğiydi. Patronlar, "yasadışı bir zorba çetesi kiralayıp silahlandırarak ... sonra bunları, şirketin kendi kurduğu Kömür ve Demir Polisi'ne katıp militan madencilerin yolunu kesmek, onları pusuya düşürmek ve öldürmek için kullanarak terör estirdiler".[14] Grevin on dokuz önderi uydurma suçlamalarla ölüm cezasına çarptırılıp idam edildi.

1886 Mayıs'ı, ABD işçi sınıfı hareketinin tarihinde silinmez bir iz bıraktı.[15] O yıl New York'tan San Francisco'ya tüm ülkeyi bir gösteri dalgası kapladı: Ana talep sekiz saatlik iş günüydü. Şikago kendini mücadelenin merkezinde buldu: 1 Mayıs'ta sokakları 40.000 grevciyle doldurdu (bu o zamanlar etkileyici bir rakamdı). İyi örgütlenmiş barışçıl gösteriler ve grevler iki gün daha sürdü. Ama 3 Mayıs'ta polis, MacCormick tarım makineleri fabrikasında grevci işçilerle grev kırıcılar arasında çıkan bir çatışmayı bahane ederek işçilerin üzerine ateş açtı. Altı işçi öldürüldü, 50'si de yaralandı.

Bu iğrenç saldırıyı kınamak için ertesi gün kentin merkezindeki meydanda kitlesel bir miting düzenlendi. Mitingde Şikago'lu işçilerin önderleri konuşma yaparak polisi suçladı, yetkililerin daha başka şiddet eylemlerine kalkışma olasılığına dikkat çekti ve işçileri sağlam durmaya, sakin olmaya, örgütlü kalmaya çağırdı. Mitingin dağılmasından birkaç dakika önce polis belirdi. Kimliği belirsiz bir kişi meydana bir bomba atarak bir polisin ölmesine ve beşinin yaralanmasına neden oldu. Polis ateş açarak işçileri vurdu ve tartakladı.

Şikago'daki kanlı olayların ardından yetkililer, işçi sınıfına ve ilerici hareketlere ülke çapında eziyet eden azgın bir kampanya başlattılar, pek çok kişiyi gözaltına alıp tutukladılar. Şikago'lu işçilerin sekiz önderi (Albert R. Parsons, August Spies, Samuel J. Fielden, Eugene Schwab, Adolph Fischer, George Engel,

14 Richard O. Boyer ve Herbert M. Morais, *Labor's Untold Story*, Cameron Associates, New York, 1955, s. 51.

15 S. M. Askoldova, *ABD'de Kitlesel İşçi Sınıfı Hareketinin Başlangıcı (1880'ler)*, Moskova, 1966, s. 188-201 (Rusça).

Louis Ling ve Oscar Neebe) yargılandı. Fielden hariç hepsi bombanın atılmasından önce alanı terk etmiş olmalarına karşın, cinayetle suçlandı. Jüri, ilericilere duyduğu nefreti gizleme zahmetine bile girmeyen kişiler arasından özellikle seçilmişti. Daha sonra ortaya çıktığı üzere, baş tanıklara rüşvet verilmişti.

Sanıklar cesaret ve dik duruş sergilediler. Kendilerini savunmakla kalmayıp, yetkilileri de suçladılar. Tutuklanmaktan kurtulan Parsons, sonuçlarını bile bile mahkemeye gelip yoldaşlarının yanında yerini aldı. Mahkeme sanıkların yedisini asılarak idama ve sekizinciyi (Oscar Neebe'yi) on beş yıl hapse mahkûm etti.

İdam günü yaklaşırken, hükümlüleri savunmaya yönelik hareket ülke sınırlarının çok ötesine yayıldı. Hükmün hafifletilmesi için dünyanın her yanından dilekçeler gönderildi. Illinois valisi, bu protestoların baskısıyla, Fielden'ın ve Schwab'ın cezasını ömür boyu hapse çevirdi.

En genç hükümlülerden biri olan Louis Ling idamdan önceki gün canına kıydı. Albert Parsons, August Spies, George Engel ve Adolph Fischer, 11 Kasım 1887'de asıldı. Ölümlerini kahramanca karşıladılar. Spies'ın son sözleri şöyleydi: "Zaman gelecek, sessizliğimiz sözcüklerimizden daha anlamlı ve etkili olacak."

Fielden, Schwab ve Neebe, 1893'te salıverildi. Illinois'un yeni valisi John P. Altgeld, sanıkların suçunun kanıtlanmış olmadığını ve idam edilen devrimci yoldaşları gibi bunların da özel seçilmiş önyargılı jürinin ve adaletsiz yargılamanın kurbanı olduklarını kabul etti.

1887'de ABD'nin doğusundaki demiryolcuların dev grevi bir trajediye dönüştü. Yetkililer bazı kentlerde grevcilerin üzerine düzenli ordu birliklerini gönderdiler. Düzinelerce insan öldürüldü ve birçoğu yaralandı.

Kışkırtma ve şiddet Avrupa'da da grev hareketine karşı sık kullanılan araçlar haline geldi. Belçika'da (Mart 1886) madencilerin ve başka işçilerin grevleri askerlerce bastırıldı. 1884'te Monceaux-les-mines havzasında (Fransa), militan madencileri tutuklayıp mahkûm etmek için bahane olarak polis kışkırtmaları kullanıldı.

Mayıs 1889'daki büyük Ruhr madenci grevi sırasında çağrılan askerler birçok kez şiddete başvurarak en az on beş madenciyi katletti.

Grevleri çoğunlukla madencilerin başlattığı Avusturya'nın Çek topraklarında grev mücadelesine şiddet eşlik etti. 1882'nin ilk aylarında başlattıkları bir grevi askerin ve polisin müdahalesi nedeniyle sona erdirmek zorunda kaldılar. Madencilerin ve metal işçilerinin daha kısa iş günü ve 1 Mayıs'ı anma izni istedikleri Nisan 1892'de Witkowitz ve Moravska Ostrava sanayi bölgesinde meydana gelen olaylar daha da büyük gerginliklere yol açtı. Asker çağrıldı ve çıkan çatışmalarda dokuz işçi öldürüldü, birçoğu da yaralandı. Grev, Plzen maden bölgesine sıçradı, burada askerlerin grevcilere ateş açmasıyla on üç grevci öldü, üç grevciyse ağır yaralandı. Bu barbarlıklardan sonra bile, 30.000 işçinin ka-

tıldığı grev devam etti ve ancak patronlar işçilerin taleplerini karşılamaya söz verince sona erdi (ama bu söz asla tutulmadı).[16]

İşçiler, sosyoekonomik talepler için mücadelede grevlerin güçlü ve oldukça etkili bir silah olduğunu gördüler. Ama grevciler sıklıkla maddi güçlükler, kötü örgütlenme, yetkililerin doğrudan müdahalesi ve bazen de liderlerinin uzlaşmacı tutumu nedeniyle herhangi bir sonuç alamadan işe dönmek zorunda kaldılar. ABD'de başarısız grevlerin oranı 1880'li yıllarda %34 ila %57, sonraki on yılda ise %35 ila %76 arasında dalgalandı. Fransa'da bu oran 1890'lı yıllarda %65 (1890) ila %17 (1899) arasında dalgalandı. Birçok durumda grevciler uzlaşmayı kabul etmek, taleplerinin kısmen karşılanmasına razı olmak zorunda kaldılar. Sözgelişi ABD'de bu tür grevlerin oranı 1880'li yıllarda %3 (1884) ila %25 (1889) arasında, 1890'lı yıllardaysa %8 (1891 ve 1892) ila %37 (1897) arasında değişiyordu.

Büyük grevler özellikle önemliydi. İşçiler için başarılı sonuçlanmasa bile böyle grevler, kapitalistleri ve egemen çevreleri toplumsal mevzuatla ilgili bir şeyler yapmak zorunda bıraktı. Dolayısıyla, genelde *grev hareketinin pratik etkisi*, münferit grevlerin dolaysız sonuçlarına bakılarak beklenebilecek etkiden daha büyük oldu.

ABD'de 1886 baharında toplam olarak yaklaşık 350.000 kişinin yer aldığı büyük grevler ve gösteriler kabaca 185.000 işçiye sekiz saatlik iş gününü kazandırdı. Dahası, 200.000 işçinin iş günü ise 12 saatten 9-10 saate indirildi.[17]

1885'te Berlin'de 12.000 duvarcının katıldığı bir grev, iş gününün 10 saate indirilmesini ve saat başına ücretin yükseltilmesini sağladı. Ağustos-Eylül 1886'daki on haftalık bir grevden sonra Hamburglu demirciler, ücret indirimi olmaksızın 10 saatlik iş gününe kavuştular. 1889'da Londra'da liman işçilerinin ve gazhane çalışanlarının grevleri, taleplerinin çoğunun karşılanmasıyla sona erdi. ABD'nin Missouri eyaletinde 4.500 demiryolu işçisinin 1885 baharında yaptıkları grev ücretlerin %10 indirilmesi planını önledi.

Grevler, *proleter dayanışmasının gücünü işçilerin fark etmelerini sağladı.* Az çok büyük sayılabilecek hemen hemen her grev sıklıkla ilgili ülke dışında bile geniş yankılar uyandırdı. İşçiler, duygudaşlık ve manevi destek ifadeleriyle sınırlı kalmadılar. Birçok durumda grevciler yabancı ülkelerdeki sınıf kardeşlerinin maddi yardımlarına güvenebiliyorlardı. Uluslararası İşçi Birliği'nin var olduğu yıllara uzanan bu alandaki gelenekler, öncekinden daha büyük bir çapta başarıyla gelişmeyi sürdürdü. Örneğin 1889'daki ünlü Londra liman işçileri grevinde 50.000 sterlin toplandı. Bu meblağın 30.000 sterlini Avustralya sendikalarından geldi. Sayısız dayanışma grevi yapıldı. Örgütlü Belçikalı işçiler Britanyalı girişimcilerin Belçika'dan grev kırıcı devşirmelerini önlediler.

16 Julius Deutsch, *Geschichte der österreichischen Gewerkschaftsbewegung*, C. 1, Wiener Volksbuchhandlung, Viyana, 1929, s. 226-28.

17 Gerçi daha sonra işverenler ekonomik durumun bozulmasını bahane ederek iş gününü uzattılar.

Sosyalist basın ve işçi basını grev hareketinde önemli rol oynadı. Gazeteler sık sık grevcilere yardım için para toplama kampanyaları düzenledi. Her grevin gidişatını haber verdi, özünü ve amaçlarını açıkladı, proleter dayanışma çağrısı yaptı.

Grev hareketi işçiler arasında birliği pekiştirdi ve *örgütlülüğü* güçlendirdi; bu büyük ölçüde sosyalist partilerce ve sendikalarca gösterilen çabaların sonucuydu. Bazen dışarıdan bakılınca önemsiz bir nedenle başlayan kendiliğinden proleter eylemler, birçok durumda, onların sayesinde hedefe kilitlenmiş, örgütlü, keskin ve geniş kapsamlı bir nitelik kazandı.

Yukarıda değinilen 1886'daki Decazeville madenci grevi, işyerine ait mağazalardan fahiş fiyatlı ve kalitesiz ürünleri ücretleri karşılığında satın almaları için işçilere baskı yapan yönetimin keyfî davranışına tepki olarak kendiliğinden başladı. Ama bu grev ülke çapında önem kazandı ve yabancı ülkelerde yankılar yarattı. Solcu vekillerden oluşan küçük bir grubun parlamentoda Decazeville greviyle ilgili gensoru önergesi vermesi, mensup oldukları radikal gruptan fiilen ayrılmalarına ve gelecekteki sosyalist grubun embriyonu olan bağımsız bir işçi grubunun oluşmasına yol açtı. Engels bunu Fransız proletaryasının Millet Meclisindeki ilk bağımsız gözü pek eylemi sayarak "tarihî bir olay"[18] diye niteledi.

Almanya'daki 1889 madenci grevi işçi örgütlerini güçlendirme yönünde büyük ilerleme sağladı. Doğurduğu en önemli sonuç, Ren-Vestfalya'da çok büyük bir madenciler birliğinin oluşmasıydı. Grevlerin yürütülmesinde en başından beri etkin olan Sosyal Demokrat Parti'nin nüfuzu hızla büyüdü. Şubat 1890'daki Reichstag seçimlerinde bu partinin Ruhr bölgesinde gösterdiği adaylar, önceki seçim sonuçlarından sekiz ila on kat daha çok oy aldı.

Londra liman işçilerinin ve gazhane çalışanlarının 1889'daki grevleri işçi sınıfının örgütlenmesine daha da büyük ivme kazandırdı. Bu grevlerin dolaysız sonucu olarak, madenciler, gazhane çalışanları ve vasıfsız işçiler için "yeni sendikalar" adıyla bilinen sendikalar oluşturuldu.

Sekiz saatlik iş günü mücadelesi 1880'lerin ortasında kitlesel nitelik kazandı. ABD'de en kararlı eylem, büyük sanayi merkezlerindeki (Şikago, New York, Milwaukee, Baltimore, Cincinnati ve daha küçük boyutlu olarak Boston, Pittsburgh, Washington, St. Louis kentlerindeki) işçilerden geldi. 1880'lerin sonuna doğru ve özellikle 1890'larda sekiz saatlik iş günü Avrupa'da en önemli grev taleplerinden biri haline geldi.

Bu yıllarda katıksız siyasal grevlere de tanık olundu. Örneğin Belçika'da, işçilerin Paris Komünü'nün 15. yıldönümünü anmak için düzenledikleri bir gösterinin jandarma ve polis tarafından dağıtılması, Charleroi ve Borinage kömür havzalarından madenciler ile metalürji ve cam fabrikalarından işçilerin

18 "Engels'ten Paul Lafargue'a, 16 Şubat 1886", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 36, s. 448; "Engels'ten August Bebel'e, 15 Şubat 1886", s. 447.

katıldıkları kitlesel bir grevin fitilini ateşledi. Polisle çatışmalar meydana geldi. Birçok grevci tutuklandı ve uzun süreli kürek cezalarına çarptırıldı.

Fransa'da Carmaux'da madenciler Ağustos-Ekim 1892'de siyasal nitelikli bir grev yaptılar. Yirmi yıllık hizmeti bulunan Calvignac adlı bir teknisyenin kasabanın belediye başkanlığına seçilince işten çıkarılması bu grevi tetikledi. Madenciler bunu seçme ve seçilme haklarının çiğnenmesi olarak gördüler. Calvignac'ın ve yönetime baskı yaparak kararı iptal ettirmeye çalıştıkları için mahkûm edilen on madencinin işe geri alınmasını talep ettiler. Grev 80 gün sürdü ve tüm ülkenin dikkatini çekti. Silahsız 2.800 madencinin üzerine yaklaşık 1.500 jandarma ve asker gönderildi. Ama bu bir sonuç vermedi ve yetkililer en sonunda grevcilerin isteklerini karşılamak zorunda kaldılar. Carmaux eylemi Fransız proletaryasının ilk siyasal greviydi ve Fransa'da sosyalist hareketin sonraki seyrini kuvvetle etkiledi.

1890'lı yıllarda ekonomik ve siyasal talepleri birleştiren grevlerin sayısında artış oldu. Bu, proletaryanın yükselen sınıf bilincinin ve daha iyi örgütlenmesinin dolaysız bir sonucuydu.

Bazı ülkelerde kitlesel grev mücadelesi genel oy hakkı hareketiyle el ele yürüdü. Bu durum, İşçi Partisi'nin 1880'li yılların ikinci yarısında kurulduktan hemen sonra genel oy hakkını talep ettiği Belçika'da en canlı şekilde gözlendi. Mayıs 1891'de 100.000 madenci genel oy hakkı talebini dile getirdi; bu grev ülkenin kömür sanayisini tümüyle felç etti. İki yıl sonra, genel oy hakkı tanınmasını öngören bir yasa teklifi Millet Meclisinde reddedilince, İşçi Partisi liderliği genel grev çağrısı yaptı. Kabaca 250.000 kişi (Belçika proletaryasının yaklaşık %35'i) iş bıraktı. Grevle birlikte mitingler ve gösteriler düzenlendi. Avrupa hiç bu büyüklükte bir grev görmemişti. Egemen sınıflar geri adım atmak zorunda kaldı. Grevin başlamasından bir hafta sonra parlamentodan erkeklere genel oy hakkı tanıyan bir yasa geçti ve böylece seçmen sayısı yaklaşık on kat arttı. Belçika emekçi halkının bu başarısı kitlesel siyasal grevin militan bir işçi sınıfının elinde güçlü bir silah olduğunu açıkça gösterdi.

19. yüzyılın son çeyreğinde, *grev mücadelesinin coğrafi olarak genişlemesine* de tanık olundu. Kapitalist gelişmenin başka ülkelerden daha geç başladığı ülkelerin proletaryası da bu mücadeleye gitgide artan sayıda katıldı. Bu ülkelerden biri de Rusya'ydı. 1880'li yılların ilk yarısında Rusya'da yaklaşık 100.000 kişinin (ya da bütün 1870'li yıllardakinden daha çok kişinin) katıldığı 100'den fazla grev meydana geldi. Söz konusu on yılın ikinci yarısında grevcilerin sayısı neredeyse 223.000'e ulaştı.[19]

O dönemde grevcilerin çoğunluğu o zamanlar Rusya'da en gelişmiş sanayi olan tekstil sanayisi işçileriydi. Sömürü o sanayide özellikle acımasızdı. Narva'daki Krenholm fabrikası işçileri 1882'de bir grev daha yaptılar.

19 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. 1, Moskova, 1964, s. 96 (Rusça).

Morozov'un Orehovo-Zuyevo'daki Nikolskaya fabrikasında 11.000 işçi Ocak 1885'te iş bıraktı. Bu grev 1880'li yıllarda Rusya işçi sınıfı hareketinin en önemli eylemiydi. Mücadelede sınanmış bir grup ileri işçi greve önderlik etti; başlarında P. Moiseyenko vardı. Grevin nedeni, tekrarlanan ücret kesintileri, özellikle de işçi ücretlerinin neredeyse dörtte birini ellerinden alan istismar amaçlı para cezalarıydı. Grevciler yüksek bir örgütlülük ve kararlılık sergilediler. Talepleri (özellikle de işe alım koşullarını bütünüyle gözden geçiren yasal düzenleme yapılması talebi), Rusya işçi sınıfı hareketi tarihinde ilk kez tek bir işletmenin çerçevesini aşan nitelikteydi. "Bu dev grev," diye yazıyordu Lenin, "işçilerin birlikte hareket ettikleri zaman tehlikeli bir güç oluşturduklarını gören hükümet üzerinde çok büyük bir etki yarattı."[20] Morozov grevinde ileri sürülen talepler temel alınarak, 1886'da para cezalarıyla ilgili bir yasa çıkarıldı.[21]

1890'ların başında St. Petersburg'daki mühendislik ve tekstil fabrikalarının, Moskova'daki ve Moskova Guberniyası'ndaki tekstil atölyelerinin işçilerince grevler yapıldı. 1890'da Bolşaya Yaroslavl fabrikasında çalışan 5.000 işçi, 1893 baharında Yegoryevsk fabrikasında çalışan birkaç bin işçi, aynı yılın Haziran ayındaysa Tver fabrikasında çalışan 4.500 işçi greve gitti.

Polonya Krallığı proleterleri de grev mücadelesine katıldı. 1883'te 8.000 işçinin katıldığı bir grev Varşova yakınındaki Zirardowski fabrikasını durdurdu. Polis, işçileri gözaltına alarak grevi kırmayı denedi. Askerler grevcilerin üzerine ateş açtı. Yine de patronlar taviz vermek zorunda kaldı: Ücretleri budama niyetinden vazgeçtiler ve grevde geçen süreyi işçilere ödemeyi kabul ettiler. Bu, Polonya proletaryasının ilk kitlesel, militan ve başarılı greviydi.[22]

Polonya'nın büyük bir sanayi merkezi olan Lodz'da sekiz fabrikanın işçileri 2 Mayıs 1891'de greve gitti. Mayıs'ın 6'sına kadar bu greve Zgierz, Pabianice, Widzew, Chojna, Radogoscie, Zawiercie kentlerinde yaklaşık 80.000 işçi katılmış bulunuyordu. Lodz'da sıkıyönetim ilan edildi. Şehre yaklaşık 40.000 asker sevk edildi ve çatışmalarda 200 grevci öldü, yüzlercesi de yaralandı ya da tutuklandı. Bu gelişmeler tüm Rusya'da yankı buldu. St. Petersburg'lu işçiler Polonyalı sınıf kardeşlerine açık bir mektup yazarak, Rus ve Polonyalı proleterleri ezen çarlık otokrasisi ile Rus ve Polonya burjuvazisini kınadı. Bu mektupta, "Kardeşlerimiz, Lodz'dan ve başka kentlerden Polonyalı işçiler size yürekten selamlarımızı gönderiyor ve bu iğrenç kapitalist zulme karşı mücadelenizle dayanışma içinde olduğumuzu bildiriyoruz," deniliyordu. "Çok yakında düşmanlarımızın sonu gelecek ve sosyalist sistemin güneşi doğacak," sözüyle umutlarını dile getiren St. Petersburg'lu işçiler, Polonyalı kardeşlerine güven

20 V. İ. Lenin, "Fabrika İşçilerine Verilen Para Cezalarına Dair Yasanın Açıklanması", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 37.

21 *Rusya'da İşçi Sınıfı Hareketi Tarihinin Ana Hatları (1861-1917)*, Moskova, 1962, s. 122 vd. (Rusça).

22 *Polonya Tarihi*, C. II, s. 278-79.

vererek, "Çarın defteri dürüldüğünde, Rus ve Polonya halkları arasında hiçbir düşmanlığın olmadığını size kanıtlayacağız," diyorlardı.[23]

Çek topraklarında 1890'lı yıllarda, özellikle de ikinci yarısında grev hareketi önemli bir büyüme gösterdi. O yıllarda Avusturya'daki iş durdurmaların büyük bir bölümünü (1898'de %55,8'ini, hatta 1899'da %82,9'unu) bu bölgelerdeki grevler oluşturuyordu. Daha önce olduğu gibi madenciler yine ön saftaydı. Daha kısa iş günü, ücretlerin (aylık değil) haftalık ödenmesi ve yükseltilmesi için 1896'nın Şubat ve Mart aylarında Ostrava-Karvina kömür havzasında çetin bir mücadele yürütüldü. 1892'de olduğu gibi 30.000 grevci vardı ve hepsi kararlılık, örgütlülük, enternasyonalizm ruhu sergiledi. İşverenler havzaya asker çağırmakla bu kez hiçbir şey elde edemedi. Grevciler kısmen başarıya ulaştı ama daha kısa iş günü talebi karşılanmadı. Bu, mücadelenin yenileneceğinin habercisiydi (gerçekten de 1900 başında mücadele yeniden başladı).[24]

Balkan ülkeleri de hareketin içinde yer aldı. 1890'lı yılların ikinci yarısında Sırbistan'da ve Romanya'da demiryolcu grevleri dalga dalga yayıldı. 1890'lı yılların başında Bulgaristan'da tekstil işçileri, matbaacılar ve tütün sanayisi işçileri greve gitti.

1870'li yıllar sona erip 1880'li yıllara girilirken Japon proletaryası ağır çalışmaya ve akılalmaz yoksulluğa karşı ilk eylemlerini ortaya koydu; bunlar kendiliğinden ortaya çıkan eylemlerdi.[25] İşçilerin yerin altında 18-20 saat çalışmak zorunda olduğu, izne çıkarılmadığı, onur kırıcı davranışlarla karşılaştığı Takaşima madenlerinde mücadele birçok kez alevlendi. Ağustos 1878'de madenciler yönetime ait binaları tahrip edip yabancı mühendislerin evlerini ateşe verdi. Polis 100'den fazla kişiyi gözaltına aldı. Bununla birlikte, 1884'te huzursuzluk arttı. Japon ipekli ve pamuklu sanayisinin merkezi olan Kofu'daki bir tekstil fabrikasında 1886'da grev yapıldı. Canavarca sömürünün uygulandığı bu fabrikada (tüm sanayide olduğu gibi) neredeyse sadece kadınlar, gençler ve çocuklar çalıştırılmasına karşın, grev başarılı oldu.

Uluslararası proletaryanın örgütlülüğü arttıkça başka mücadele biçimleri giderek artan bir önem kazandı: Kitlesel mitingler, gösteriler, işsizlerin katıldığı yürüyüşler yapıldı. Mitingler çeşitli nedenlerle düzenlendi; büyük grevler sırasında grevcilerle dayanışma için, seçim kampanyaları çerçevesinde, önemli yurt içi ya da uluslararası gelişmelerle bağlantılı olarak. Bu mitingler sosyalist partilerce, sendikalarca ve grev komitelerince örgütlendi, bazen de kendiliğinden gerçekleşti. Militanlar, sosyalist liderler ve sendikacılar, bazen de yabancı

23 N. Puhlov, "1890'larda Polonya'da İşçi Sınıfı Hareketi", *Polonya İşçi Sınıfı Hareketinin Tarihinden*, Moskova, 1962, s. 35-36 (Rusça).

24 İ. P. İvanov, "1890'ların Sonunda Çekya'da İşçi Sınıfı Hareketi", *Çekoslovakya Halklarının Devrimci Hareketinin Tarihinden*, Moskova, 1959, s. 95-98 (Rusça).

25 D. I. Goldberg, *Japonya'da İşçi ve Sosyalist Hareketin Tarihi Üzerine Denemeler (1868-1908)*, Moskova, 1976 (Rusça).

ülkelerin işçi örgütlerinden temsilciler bu mitinglerde konuşma yaptı. Özgül ve genel talepler belirlenerek ilan edildi.

19. yüzyılın son çeyreğindeki işçi sınıfı hareketi tahlil edilince, proletaryanın güç toplamasıyla ve Marksizmin yaygınlaşmasıyla dikkati çeken bu dönemin görece "barışçıl" niteliğinin hiçbir şekilde sınıf mücadelesinde bir gevşemeye işaret etmediği gerçeği ortaya çıkar. Tam aksine, bu yıllarda işçi sınıfının mücadele biçimleri eşi benzeri olmayan bir çeşitlilik gösterdi. Çoğu durumda proletaryanın başlattığı sınıf çatışmaları her yerde gözlendi; bunlar, işçileri çelikleştiren ve birleştiren, paha biçilmez mücadele deneyimleriyle, yani kapitalist boyunduruğa karşı yaklaşan savaşlarda belirleyici rol oynayacak deneyimlerle donatan son derecede dikkate değer bir okul işlevi gördü.

SENDİKA HAREKETİNİN GELİŞMESİ

19. yüzyılın son on yılları sendika hareketinin hızla büyüdüğü bir dönemdi. Kapitalist ülkelerin çoğunda işkoluna göre örgütlenmiş küçük işçi adacıkları bir araya gelip bütünleşerek etkili ve ulusal birlikler oluşturdu. Böylelikle işçi sınıfı, yerinde ve doğru kullanıldığında önemli ekonomik, toplumsal ve siyasal kazanımlar elde etmesini sağlayan bir araca kavuştu. Lenin'in yazdığına göre, "Dünyanın herhangi bir yerinde proletaryanın gelişmesi, sendikalar yoluyla olmaktan başka bir yolla olmadı ve olamazdı."[26]

Sendikalar proleter kitlelerin örgütlülüğünün yükseltilmesinde büyük rol oynadı, böylelikle başka örgütlü eylem biçimlerinin başarıyla gelişmesinin yolunu açtı. 19. yüzyılın son on yılları, merkezileşmeye doğru kayma başta gelmek üzere, sendikal harekette önemli değişikliklere tanıklık etti. Birçok ülkede sendikaların işkolu federasyonları ortaya çıktı ve sendikaların içsel bütünleşmesi ülke çapında devam etti; bu iki faktör gitgide artan bir sıklıkla birleşik bir cephe olarak davranan işverenlere karşı proletaryanın mücadele potansiyelini hatırı sayılır ölçüde güçlendirdi.

Uluslararası sendikal harekette uzun süre belirleyici olan üç temel sendika tipi 1880'li-1890'lı yıllarda aşağı yukarı billurlaştı. Birincisi, en yaygın olarak Britanya'da, ABD'de, Kanada'da ve Avustralya'da görülen sendikalist tipte örgütlerdi; ikincisi, bilimsel sosyalizme az çok bağlı olan proleter siyasal partilere dayalı sendikalardı (Almanya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Hollanda, İsviçre ve İskandinav ülkeleri); üçüncüsü ise anarkosendikalizmin (özellikle İspanya'da ve Fransa'da güçlü olan bir eğilimin) etkisi altındaki sendikalardı.

Proleter sendikalarına karşı girişimcilerce kurulan emekçi birlikleri özgül bir örgütlenme biçimiydi.

---

26 V. İ. Lenin, "'Sol' Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı", *Toplu Yapıtlar*, C. 31, Progress Publishers, Moskova, 1974, s. 50.

İşçi sınıfının en eski örgütleri olan *sendikalar*, proletaryanın çıkarlarıyla burjuvazinin çıkarları arasında temel bir çatışma olduğunu reddediyor ve kendilerine sosyalist amaçlar koymuyordu. Önderleri, proletaryanın çalışma ve yaşama koşullarını, var olan sistem içinde iyileştirmekle görevli olduklarını savunuyordu. Ama bunlar gerçekten kitlesel örgütlerdi. Ekonomik mücadelede, özgül olarak da grev mücadelesinde bazı somut sonuçlar elde ettiler. "Sendikaların sağladığı direniş araçları olmasaydı," diye yazıyordu Engels, "işçi, ücretli emek sisteminin yasaları uyarınca kendisine verilmesi gerekenleri bile elde edemezdi."[27]

Sendikalar uzun süre yalnızca kendi üyelerinin çıkarlarını savundu. Sendika sayısının belirgin şekilde arttığı 1890'lı yıllarda bunlar, giderek artan bir sıklıkla belli bir sanayi dalındaki proletaryanın çıkarlarının sözcüsü olarak hareket etmeye başladı.

Britanya'daki sendikalar, bu türden işçi örgütlenmesinin en tipik örneğiydi. 1880'lerin sonuna gelindiğinde bunlar, öncelikle yüksek hünerli işçileri üyeliğe kabul eden kapalı kurumlar haline gelmişti. Mühendislik, pamuklu, metalürji, basım sanayilerinde ve bazı başka sanayilerde kurulu sendikalar, ellerinin altında oldukça büyük parasal kaynaklar bulunduğu için, üyelerine hastalık, yaşlılık ve başka ödenekler verme olanağına sahipti. Ama içe kapalı olmaları, mücadeleci olmamaları ve önderlerinin revizyonist görüşler savunması nedeniyle, bunların etkisi sınırlıydı.

1880'lerin sonu ila 1890'ların başındaki büyük grevler, henüz bir örgütü bulunmayan yarı vasıflı ve vasıfsız işçilerin çatısı altında birleştikleri "yeni sendika" denilen sendikaların kurulmasına ivme kazandırdı. Bu sendikaların düzinelercesi mantar gibi çoğaldı: Daha önce hiçbir bağı olmayan yüz binlerce işçi örgütlü mücadeleye katıldı. "1889'da," diye belirtiyordu Lenin, "Britanya'da eğitimsiz ve vasıfsız emekçilerden oluşan genç ve taze bir hareket, yeni ve devrimci bir ruhun damga vurduğu bir hareket ortaya çıktı."[28]

Marksizmi seçen genç zanaatçıların (biri de Tom Mann'dı) oluşturduğu küçük ama etkili bir grup "yeni sendikalar"da önemli bir rol oynadı.

Bu "yeni sendikalar" militan örgütlerdi ve grevlerin temel (bazı durumlardaysa tek) mücadele aracı olduğunu savunuyor, ne kadar nakit kaynağı varsa grevcilere ödenek vermek için harcıyordu. Mümkün olan en geniş işçi kesimlerini birleştirmeyi hedefleyen iki talep için kavga veriyordu: Güvenceli bir asgari ücret (belli bir firmanın ya da şirketin ürettiği malların fiyatlarındaki herhangi bir düşüşten etkilenmeyecek bir ücret) ve sekiz saatlik iş günü.

Bu genel ilerleme eski sendikaları da etkiledi, onlar da vasıfsız işçilere ve yarı vasıflı emekçilere kapılarını açma gereği duydu. Sadece iki yılda, yani 1889-

27 Friedrich Engels, "Ücret Sistemi", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 19, s. 253.

28 V. İ. Lenin, "Johannes Becker, Joseph Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx ve Başkalarının Friedrich Sorge'ye ve Başkalarına Mektuplarının Rusça Çevirisine Önsöz", *Toplu Yapıtlar*, C. 12, s. 375.

1890 arasında, Britanya sendikalarının üye sayısı iki kattan fazla arttı. 1876'da 456.000 olan üye sayısı, 20. yüzyıla girilirken kabaca 1.950.000'e çıkmıştı.

Eş zamanlı olarak, ulusal ölçekte örgütlü birliğe yönelik yükselen bir eğilim vardı. Büyük Britanya Madenciler Federasyonu 1889'da kuruldu. Bu aslında ilk büyük ulusal sendikaydı. Daha sonra başka sanayilerde de federasyonlar oluşturuldu. Çeşitli mesleklerden işçileri birleştirmekte, özellikle 1880'lerin sonundan itibaren belirgin bir sayısal büyüme sergileyen İşkolu Konseyleri büyük rol oynadı. 1889'da 11, 1890'da 19 ve 1891'de 21 böyle örgüt kuruldu.[29]

Sendikalarda yükselen militan duygu, Britanya Sendikalar Kongresinin (TUC) duruşunu etkiledi. 1890'da TUC, eski sendikaların liderlerini atlayarak, iş gününü sekiz saat olarak belirleyen yasa çıkarılması yönünde bir kararı kabul etti. Üretim araçları üzerinde ortak mülkiyet ilkesini tanıyan milletvekili adaylarını desteklemek için bir seçim fonu kurulmasına 1893'te karar verildi. Toprakların, madenlerin ve tüm üretim araçlarının millileştirilmesini talep eden bir karar 1894'te kabul edildi.

1890'lı yılların ikinci yarısında Britanya sendikal hareketi, ekonomik krizden ve birçok fabrikada işçileri kapı önüne koyan (lokavt uygulayan) işverenlerin saldırısından ciddi zarar gördü. "Yeni sendikacılık" akımının temelini oluşturan vasıfsız işçilerin sendikaları en ağır darbeyi aldı. Eski sendikaların reformcu liderleri, TUC'yi yeniden denetimleri altına almak ve sosyalist fikirlerin bu örgüt üzerindeki etkisini silmek için bu durumu fırsat bildiler. Siyasal olarak TUC, 19. yüzyıl sonuna kadar Liberal Parti'nin dümen suyunda gitti.

Kanada'da ve Avustralya'da sendikal hareket büyük ölçüde İngiliz sendikalist geleneklerinin etkisinde kalarak gelişti. Avustralya'da sendikalar ilk kongrelerini 1871'de yaptı ama ayrı sendikalar arasındaki bağlar zayıf kaldı. Sendikaların kendileri işyeri temelinde kurulmuştu ve göze batan bölünmüşlüğün nedeni buydu. 19. yüzyıl sonuna doğru 621 sendika vardı. Bunlardan yalnızca 14'ünün üye sayısı 1.000'in üzerindeydi.[30] Kanada sendikal hareketinde de bölünmüşlük gözleniyordu. 20. yüzyıla girilirken Kanada sendikalarının toplam üye sayısı yalnızca 80.000 kadardı.

19. yüzyılın son on yıllarında ABD'de sendikal hareketin gelişmesi engellerle karşılaştı. İşçilerin örgütlenme yönünde artan girişimlerine yetkililer ve sanayiciler şiddetli direniş gösterdi. Sendika üyesi olmak, Amerikan yaşam tarzıyla bağdaşmayan bir şeymiş gibi damgalandı, bazen de işten kovulmayla ve kara listeye alınmayla cezalandırıldı.

Bununla birlikte, nesnel koşullar, sanayicilerce kurulan birliklere ve devletin şiddet aygıtına karşı işçilerin birleşmesini zorunlu kıldı. 1881'de Emek

29 G. D. H. Cole, *A Short History of the British Working Class Movement, 1789-1925*, C. II, 1848-1900, George Allen and Unwin, Ltd. & The Labour Publishing Co. Ltd., Londra, 1926, s. 163.

30 A. Y. Serebryany, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Britanya'nın Avustralya Sömürgelerinde İşçi Hareketi", *Voprosy vseobshchei istorii*, Volgograd, 1972, s. 49-64.

Şövalyeleri Cemiyeti gizli faaliyet yürütmekten vazgeçti ve eski sendikaların aksine vasıfsız ve yarı vasıflı işçileri üyeliğe kabul edince kısa sürede büyük bir nüfuz kazandı. Mesleğe göre üyelik ilkesine dayanan sendikaların ve meclislerin (cemiyetin yerel şubelerinin) yanı sıra, çeşitli mesleklerden işçilerin, el zanaatçılarının vb. üye olduğu meclisleri de kapsıyordu. 1880'lerin ortasında cemiyetin yaklaşık 730.000 üyesi vardı. Ne var ki, liderliğinin oportünist politikalarının sonuçları aynı on yılın sonuna doğru görülmeye başladı. Cemiyetin başındaki Terence V. Powderly sınıf mücadelesini reddediyor, emekçi halkı ücretli kölelikten kurtarmanın en etkili yolu olarak eğitimi, üretici kooperatiflerini, para ve toprak reformunu, tekdüze vergiyi, demiryollarının ve bankaların devlet denetiminde olmasını öneriyordu. Sıradan üyelerin cemiyetin sekiz saatlik iş günü hareketine etkin olarak katılmasını istemesine karşın, Powderly yerel örgütlere gizli bir genelge göndererek bu harekete katılmalarını yasakladı. Cemiyetin daha sonra gözden düşmesinin ana nedeni, bu oportünist çizgiydi. Başka bir faktör de vasıflı işçi sendikalarının artan rekabetiydi. Amerikan emekçi halkının bu en büyük örgütünü zayıflatmak için hükümetçe uygulanan baskılar da bu gerilemeye neden oldu. Sonuç olarak, 1890'ların ilk yarısında Emek Şövalyeleri Cemiyeti'nin varlığı sona erdi.

1880'lerin ikinci yarısında Amerikan İşçi Federasyonu, ABD'deki ana sendikal merkez haline geldi. Örgüt, 1881'de kurulan Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada Örgütlü Meslek ve İşçi Sendikaları Federasyonu temelinde ortaya çıktı. 1886'daki Amerikan İşçi Federasyonu (AF of L veya AFL) kongresine 300.000'den fazla işçiyi temsil eden 25 sendikadan delegeler katıldı. Kongrenin, işçilerle kapitalistlerin durmaksızın tırmanan bir mücadeleye kilitlendiklerine işaret ederek[31] bağımsız siyasal işçi hareketini ve sekiz saatlik iş günü mücadelesini desteklediğini ilan etmesi, AF of L'nin o yıllardaki duruşunu gösteriyordu.

AF of L bir dizi büyük grev örgütledi ve sekiz saatlik iş günü hareketinin başını çekti. Aralık 1888'de toplanan kongre, işçi sınıfını harekete geçirmeye yönelik yeni bir kampanya programını onayladı. Özellikle, sekiz saatlik iş günü mücadelesini zaferle sonuçlandırmak için 1 Mayıs 1890'da genel grev yapılmasına karar verdi.

Ne var ki, çok geçmeden tutucu bir eğilim AF of L'de ağır basmaya başladı. Aralık 1889'daki kongrede AF of L lideri Samuel Gompers ve destekçileri genel grev kararının iptalini sağladılar. AF of L ondan sonra gitgide daha uyumcu bir tavır benimsedi ve yavaş yavaş yozlaşarak sınıfsal işbirliğini destekleyen tipik sendikacı bir örgüte dönüştü. AF of L'nin yapılanması esas olarak işyeri temelindeydi: İşçiler işkollarına ve buna denk düşen girişimlere göre değil, mesleklere ve oturma yerlerine göre örgütlendi. Vasıflı işçilere üyelikte öncelik tanındı: Güney ve Doğu Avrupa'dan gelen göçmenler ile siyahların çoğunluğunu

31 L. İ. Zubok, *ABD'de İşçi Hareketinin Tarihi Üzerine Denemeler, 1865-1918*, Moskova, 1962, s. 169.

oluşturdukları vasıfsız işçilerin sendikalara girişi zorlaştırıldı. 1890'larda bağımsız sendikalar ortaya çıktı. Bunların en büyükleri, demiryolu camialarıydı.

Bu arada, işçilerin militan, sınıfsal ruh hali ve en farklı alanlarda kapitalizme karşı koyma çabaları sıklıkla AF of L içinde de kendini hissettirdi. Örneğin 1898 ve 1899 kongrelerinde Amerikan İşçi Federasyonu, sömürge halklarını ezenlerin ABD'deki işçi sınıfını da ezdiklerini ve emperyalizmin, Amerikan işçi hareketine uygulanan baskıları artırmaktan başka bir sonuç doğurmayacağını vurgulayan antiemperyalist kararlar aldı.[32]

1901'de ABD sendikalarının üye sayısı 1.000.000'u aştı ve bunların 780.000 kadarı AF of L'ye üyeydi.[33] Bu büyümeye rağmen, sanayi ve taşıma işçilerinin sendikalaşma oranı %10'dan yüksek değildi.

Sendikal hareketin ikinci tipi en çok Almanya'da belirginleşti. Mesleki birlikler oluşturma sorunu, birçok yerel sendikaya mensup delegelerin 1868'de Nürnberg'de ve 1869'da Leipzig'de yaptıkları toplantıda dile getirildi. Bunların tüzüklerini, sendikaların sınıf mücadelesi okulu olduğunu düşünen Marx'ın fikirlerini temel alarak August Bebel hazırladı. Tekstil işçilerini, fabrika işçilerini ve zanaatçıları, madencileri ve yüksek fırın işçilerini, metal işçilerini, çizmecileri, inşaatçıları, ağaç işçilerini, terzileri, ciltçileri, kürkçüleri ve başka işçileri kapsayan mesleki birlikler bu temel üzerine kuruldu.[34] İşkolu sendikaları, oluşturuldukları andan itibaren, işçi sınıfının ekonomik mücadelesine etkin şekilde katıldı. Sosyal Demokrat sendikaların ilk kongresi 1872'de Erfurt'ta yapıldı. Delegeler 11.358 işçiyi temsil ediyordu.[35] İki yıl sonraki kongrede Alman Sendika Birliği'nin tüzüğü kabul edildi ve tanınmış Sosyal Demokrat Theodor Jork başkanlığında bir Merkez Komite seçildi.

Lasalcı Genel İşçi Birliği'nin liderleri ilke olarak ekonomik mücadelenin gerekliliğini reddetmelerine karşın, Eisenach hareketinden etkilenen sendikalara karşı durmak için 1860'ların sonunda kendi sendikalarını oluşturmaya karar verdiler. Hatta ilk başlarda Lasalcı sendikalar daha çok üyeye sahipti, ama daha sonra bu üyelerin çoğunu kaybettiler, çünkü genel politikalarıyla ve sendikal faaliyetlere karşı büyük ölçüde olumsuz tutumlarıyla işçileri düş kırıklığına uğrattılar. 1872'de bunlar, Genel İşçi Birliği'ne üye sendika örgütlerinin kapatılmasını önerdiler ama bu öneri bizzat işçilerin güçlü direnişiyle karşılaştı.

Sendikal birliğe yönelik belirleyici bir adım 1875'te, sosyalist hareketteki çatlağın Gotha Kongresinde onarılmasından sonra atıldı. Aynı şehirde Sosyal Demokrat ve Lasalcı sendikaların temsilcilerinin katılımıyla düzenlenen bir

32 Philip S. Foner, *American Labor and the Indochina War. The Growth of Union Opposition*, International Publishers, New York, 1971, s. 8.

33 L. İ. Zubok, *ABD'de İşçi Hareketinin Tarihi Üzerine Denemeler (1877-1918)*, Moskova, 1956, s. 328 (Rusça).

34 Dieter Fricke, *Die Deutsche Arbeiterbewegung, 1869-1890. Ihre Organisation und Tätigkeit*, VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1964, s. 290-92.

35 *A.y.*, s. 293.

konferansta, bu iki eğilime mensup yerel örgütlerin birleştirilmesine, merkezî bir liderlik oluşturulmasına ve üye sendikaların katılacağı bir ulusal kongre için hazırlıkların yapılmasına karar verildi.[36]

Kalıpçıları, dökümcüleri, mühendisleri, duvarcıları, marangozları, terzileri, ağaç işçilerini ve başka meslekleri kapsayan yerel Lasalcı ve Sosyal Demokrat sendikalar 1875-1876'da nihayet birleşti. Çizmeciler ve demirciler ulusal merkezî örgütler oluşturdular. 1878'de (çoğunlukla özgür sendikalar olarak bilinen) 27 merkezî Sosyal Demokrat sendika faaliyetteydi. Bunların şubelerinin toplam üye sayısı 50.000 kadardı. Özgür sendikalar işçi sınıfının yalnızca küçük bir bölümünü (en fazla %2,5'ini)[37] temsil etmesine rağmen, Alman işçi sınıfı hareketinin gelişmesinde önemli rol üstlendi. İşçileri kamusal yaşama katılmaya ve ön almaya özendirdi, örgütlenmelerini destekledi ve bilinç düzeylerini yükseltti, Sosyalist İşçi Partisi'yle proleter kitleler arasında bağ oluşturdu.

"Alman hareketinin büyük bir avantajı," diye yazıyordu Engels, "sendika örgütünün siyasal örgütle el ele çalışmasıdır. Sendika örgütünün doğrudan sunduğu yararlar, başka türlü kayıtsız kalan insanları siyasal hareketin içine çekerken, siyasal eylem birliği de, aksi halde tecrit edilmiş durumda kalacak sendikaları bir arada tutuyor ve karşılıklı destek verilmesini garantiliyor."[38]

Sendikalar, özellikle Bismarck hükümetinin 1878'de Sosyalistlere Karşı Yasayı çıkarmasından sonra, her gün polis taciziyle uğraşmak zorunda kaldı. Bu zulüm aslında Sosyal Demokrat Parti'yi hedef alıyordu, ama yasayla sendikalara da ağır darbe indirildi: 17 merkezî ve pek çok yerel sendika dağıtıldı, sendika gazetelerinin neredeyse hepsi yasaklandı. İşverenler sendika militanlarını işten çıkardı, yetkililer ise onları polis gözetimi altında tuttu ya da sınır dışı etti.

Ama daha 1880'lerin ilk yarısında, öncelikle Sosyal Demokrat Parti'nin gizli faaliyetlerini ve yasal mücadele yollarını başarıyla birleştiren doğru taktiklerinin sonucu olarak, özgür sendikaların büyük bölümü şu ya da bu şekilde, hastalık yardımı fonu, yardımlaşma derneği, sigorta acentesi vb. gibi görünüşler altında yeniden faaliyete geçirildi. 1885'te bu örgütlerin üye sayısı yaklaşık 80.000'di, yani sendikaların yetkililerce kapatılmadan önceki üye sayısından fazlaydı.[39] Merkezî sendikaların yeniden kurulması başladığında da aynı şey oldu. Egemen çevreler ne kadar çabalasalar da artık sendikal hareketi boğma olanağı bulamadılar, muazzam güçlükler karşısında sendikal hareket bilenip çelikleşti ve güçlendi.

---

36 Alfred Förster, *Zur Geschichte der deutschen Gewerkschaftsbewegung 1871 bis 1890*, Verlag Tribüne, Berlin, 1982, s. 54.

37 *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, C. 1, Dietz Verlag, Berlin, 1966, s. 344.

38 *The Labor Standard*, 3.III.1878.

39 Franz Mehring, *Gesammelte Schriften*, C. 2, Dietz Verlag, Berlin, 1960, s. 622.

Sosyal Demokratların sendikalarla kurdukları etkileşim, parti yeraltına inince hortlayan Lasalcı, sağ oportünist ve anarşist eğilimleri püskürtmelerine yardımcı oldu. Almanya'da Sosyalistlere Karşı Yasa yürürlükten kaldırıldığı zaman (1890), üye sayısı 300.000 olan 58 merkezî sendika vardı. Bunlar hâlâ işçi sınıfının ancak bir kısmını kucaklamasına karşın, proletaryanın hakları ve çıkarları için mücadeleyi yürütmekte oldukça büyük potansiyele sahip büyük bir güç oluşturuyordu.

Yasallaşma, sendikaların kitlelerle bağlarını genişletmelerine, örgüt olarak çalışmalarını iyileştirmelerine ve işçi sınıfının yalnızca ekonomik değil siyasal çıkarlarının da sözcüsü olarak daha azimli hareket etmelerine olanak sağladı. Özgür sendikaların ulusal birliğini oluşturma düşüncesi ortaya atıldı. Kasım 1890'da Berlin'de düzenlenen bir sendikal konferansla bu düşüncenin hayata geçirilmesi için adım atıldı. O konferansta kurulan Sendikalar Genel Komisyonu işçilerin birleşme hakkı için verilen mücadelenin başına geçti. Dahası, Mart 1892'de Halberstadt'ta toplanan ilk ulusal sendikalar kongresini hazırladı. Bu kongrede Sosyal Demokrat (özgür) sendikaların ulusal birliğinin kalıcı olarak kurulduğu duyuruldu.[40] Sosyal Demokrat Carl Legien'in başkanlık ettiği Sendikalar Genel Komisyonu, çevresinde sendikaların birleştiği merkez haline geldi. Özgür sendikaların sayısal gücü 1896'da 329.230'dan 1900'de 680.427'ye yükseldi.[41]

Birçok büyük sendikanın üye olduğu ulusal bir sendika merkezinin oluşturulması Alman işçi sınıfı hareketinde önemli bir kilometre taşıydı ve sendikaların işkolu ilkesine göre yeniden yapılandırılması eğilimini güçlendirdi. Ama yeni birlik içindeki bazı sendika liderleri, çok kısa süre sonra, örgütlenme, ideoloji ve siyasal yönelim bakımından sendikacı modeller izleme eğilimi sergilediler. Sonraki yıllarda bu eğilim sendikaların işkolu ilkesine göre yeniden yapılandırılmasını yavaşlattı ve daha önemlisi, sendikalarla işçi sınıfının siyasal partisi arasında düzgün ilişkilerin kurulmasını engelledi.

Sosyal Demokrat Parti'nin 1893'teki Köln Kongresinde bu konuyla ilgili olarak yıllarca sürecek bir tartışma başladı. Legien, partinin fiilen Sendikalar Genel Komisyonuna bağlanmasını istedi.[42] Kongre, Legien'in ve destekçilerinin taleplerini reddetmesine rağmen, partiyle sendikalar arasındaki ilişki konusunda gerçekten devrimci ilkeler belirleyemedi. Sendikaların kitleleri proleter devrimine hazırlama görevleri ve işçi sınıfı örgütlerinde partinin rolü kongre belgelerinde yeterince açık olarak kaydedilmedi.

40 Wolfgang Schröder, *Klassenkämpfe und Gewerkschaftseinheit. Die Herausbildung und Konstituierung der gesamtnationalen deutschen Gewerkschaftsbewegung und der Generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands*, Tribüne Verlag, Berlin, 1965, s. 283-352.

41 Dieter Fricke, *Zur Organisation und Tätigkeit der deutschen Arbeiterbewegung (1890-1914), Dokumente und Materielen*, VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1962, s. 212.

42 *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, C. I, s. 437.

Dahası, Almanya'da 1868'den itibaren Hirsch-Duncker sendikaları[43] diye bilinen örgütler vardı; en başından beri emekle sermayenin çıkarları arasında "uyum" bulunduğu görüşünü savunan bu sendikaların üye sayısı, en başta büro işçileri olmak üzere, 19. yüzyıl sonunda 90.000 kadardı. 1890'lı yıllarda ortaya çıkan ve burjuva Merkez Parti'den etkilenen Hıristiyan sendikalar bir ölçüde önem kazandı; bir de Katolik sendikalar vardı. Demiryolu işçileri ve devlet memurları "bağımsız" sendikalar oluşturdu; bunlara grev hakkı verilmedi ve greve katılanlar, "devlet sisteminin altını oyma" suçlamasıyla mahkemeye çıkarıldı.

Avusturya-Macaristan'da ilk sendikalar 1860'lı yılların sonu ila 1870'li yılların başında ortaya çıktı; ama daha geniş bir birlik oluşturma girişimleri en başından beri yetkililerin amansız direnişiyle karşılaştı. 1873'te sendika sayısı 100'ün biraz üzerindeydi ve toplam üye sayısı 33.000 kadardı. Kesin sayıyı belirlemek zordur, çünkü sendikalar ile eğitim dernekleri, hastalık fonları ve benzer örgütler arasında kesin bir ayrım çizgisi yoktu. Avusturya işçi sınıfı hareketinde neredeyse 1880'lerin sonuna kadar süren kriz nedeniyle sendikal hareketin daha ileri gelişimi durdu. 1888'de Hainfeld'de yapılan bir kongrede birleşik bir partinin yeniden kurulması dönüm noktası oldu. 1891'de Avusturya'da yaklaşık 60.000 üyeye sahip 300 kadar sendika vardı.[44] Ne var ki, o zaman bile bunlar ancak münferit eyaletler ölçeğinde birleşmeyi başarabildi.

Merkezileşme hakkı için yetkililere karşı uzun süreli bir mücadele başlatıldı. 1890-1891'de işçi delegelerinin mesleklere göre katıldıkları bir dizi ulusal kongre yapıldı; böylece işkolu sendikalarının oluşturulması yönünde epey önemli bir adım atıldı. Bunun için hazırlıkların yapıldığı süreçte, ilintili mesleklerden işçileri kapsayan birçok sendika birleşerek, işyeri ilkesinden kopmayı belirginleştirdi. Ulusal ölçekte bir işkolu sendikası oluşturma hakkını ilk olarak metal işçileri kazandı (1892). Bir sonraki ve daha önemli hedef, farklı sendikaları ulusal bir sendika merkezinde birleştirmekti; Aralık 1893'teki ilk sendikalar kongresinde bu amaç gerçekleşti. Bu kongrede, Sosyal Demokrat Parti'yle yakın temas kurulacağı duyuruldu; bu kararda belirtildiğine göre, "sendikal örgütlenme, başarıya ulaşmak için, siyasal araçları unutmaksızın ve sosyal demokrasinin bunlarla ilgili bakış açısı ile ilkelerini paylaşarak, her yönden mücadele yürütecektir".[45]

19. yüzyıl sonuna doğru Avusturya sendikalarının üye sayısı 120.000'e ulaştı. O zamanlar Macaristan'da üye sayısı 23.000 olan 126 sendika bulunuyordu. 1898'de Sendika Konseyi kuruldu ve Mayıs 1899'da sendikalar ilk kongrelerini düzenledi.[46]

---

43 Bu sendikaların kurucuları ve Alman İlerici Partisi'nin önderleri olan Max Hirsch'e ve Franz Gustav Duncker'e atfen bu ad verilmiştir.

44 Julius Deutsch, *a.g.y.*, s. 220.

45 Franz Hemala, *Geschichte der Gewerkschaften,* Verlag und Druck der Typographischen Anstalt, Viyana, 1922, s. 93.

46 *Macar Devrimci İşçi Sınıfı Hareketinin Tarihi,* C. 1, Progress Publishers, Moskova, 1970, s. 46 (Rusça).

Belçika'da sendikal hareket, işçilerin herhangi bir şekilde birlik kurmasını suç sayan ceza yasası maddeleri 1866'da yürürlükten kaldırıldıktan sonra gelişmeye başladı. İşçi birliklerinin bir federasyonu olan İşçi Odası 1875'te Brüksel'de kuruldu. 1891'e gelindiğinde sendika üyeleri 60.000-70.000 arası bir sayıya (ülkedeki erkek işçilerin onda birinden biraz fazlasına) ulaşmıştı. Ulusal bir sendika merkezi olan Belçika Sendika Komisyonu 1898'de kuruldu ve Belçikalı işçi sınıfı hareketinde reformculuğun baş savunucularından biri oldu.

İskandinav ülkelerinde bir sendikal hareketin doğuşu gerçekte Birinci Enternasyonal'in Danimarka şubesi olan Danimarka Uluslararası İşçi Birliği'nin çalışmalarıyla bağlantılıydı. Örgütün başarıları Engels'in büyük övgüsünü kazandı.[47] Birliğin çabaları sayesinde Danimarka hükümeti 1873'te fabrika mevzuatını yürürlüğe soktu.

Uluslararası İşçi Birliği yalnızca Danimarkalıları değil, orada yaşayan İsveçlileri ve Norveçlileri de birleştirerek, işçilerin İsveç'te ve Norveç'te örgütlenmelerine yardımcı oldu. Matbaa işçileri 1872'de Cristiania'da (Oslo) ve 1876'da Bergen'de sendika kurdu.

Ama İskandinavya'da sendikaların çoğu 1880'lerde ortaya çıktı. 1879-1889 arası dönemde Danimarka'da 189 sendika kuruldu.[48] 1890'ların başında İsveç'te 250 ila 275 sendika faaliyetteydi. 1880'de Norveç'te marangozlar, teknisyenler, duvarcılar, terziler, çizmeciler sendikalar oluşturdu ve 1889'a gelindiğinde bunların 3.000-4.000 üyesi vardı.[49] İsveç'te ilk ulusal işkolu sendikaları 1886-1889 arası kuruldu ve 1890'larda bunlara 26 sendika daha eklendi.

1898'de Danimarka'da ve İsveç'te, 1899'daysa Norveç'te ulusal sendika birlikleri oluşturuldu. İskandinav sendika merkezlerinin kurucu kongrelerinin gündemindeki temel sorunlardan biri, sosyal demokrat partilerle kuracakları ilişkilerin niteliğiydi. Örneğin, İsveç Sendikaları Merkez Birliği'nin kongresinde Sosyal Demokrat Parti'yle ilişkinin bağlayıcı olması önerisi, sendikaların bağımsız olması gerektiğine inananların güçlü muhalefetiyle karşılaştı. Bu öneri kabul edilmesine rağmen, daha sonra bu konunun yeniden düşünülmesi için defalarca girişimde bulunuldu.

Danimarka, İsveç ve Norveç sendikaları arasında en başından itibaren yakın bağlar kuruldu. Düzenli olarak İskandinav sendika kongreleri yapıldı. Bunların ilki 1886'da Göteborg'da toplandı.

1899'da Danimarkalı sanayiciler sendikalara ağır bir darbe indirdi. Kitlesel lokavt tehdidi savurarak, Sendikalar Birliği önderliğini, grev hakkına önemli kısıtlamalar getiren Eylül Anlaşması denilen belgeyi imzalamaya zorladı.

47 "Engels'ten Louis Albert François Pio'ya, 7 Mart 1872", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 33, s. 428-429.

48 Ib Nørlund, *Det knager i samfundets fuger og bänd*, Danmarks kommunistiske Parti, Skolingsudvalget, Kopenhag, 1960, s. 28.

49 Jörgen Westerstahl, *Svensk fackföreningsrörelse. Organisationsproblem Verksamhetsformer Förhällande till staten*, Tidens Forlag, Stockholm, 1945, s. 23.

Sendikalar bir grevden 14 gün ve 7 gün önce olmak üzere fabrika sahiplerine iki kez uyarı yapmak zorundaydı. Açıkçası, patronlar böylece hazırlık yapmak için zaman kazanıyorlardı. Anlaşmanın 4. fıkrasına göre patron, "işi serbestçe yönlendirme ve dağıtma" hakkına, "aynı zamanda da uygun gördüğü elemanı işe alma" hakkına sahipti. Bu anlaşma sonraki yıllarda sendikaların çalışmasının önüne ciddi engeller çıkardı ve Danimarka işçi sınıfı hareketinde reformculuğun ağırlık kazanmasına yol açtı.

Latin ülkelerinde sendikal hareket özgül biçimler kazandı. Kapitalizmi yıkmayı ve üretim araçlarını toplumsallaştırmayı amaçladıklarını ilan eden, ama işçi sınıfını örgütlemenin ana biçimi ve sosyalist bir devrimin temel gücü saydıkları sendikal örgütlerin önemini ve potansiyelini abartan anarkosendikalistler, orada büyük (bazen de başat) rol oynadılar. Anarkosendikalistler, genel ekonomik grevin sömürü sistemini yıkmanın anahtarı olduğunu savunuyor, bunu tüm öteki mücadele biçimlerine ve yöntemlerine yeğ tutuyorlardı.

Devlete karşı olan anarkosendikalistler tüm siyasal mücadele biçimlerini reddediyorlardı. Üretim ve mübadele işlevlerini yöneten sendikalardan (birliklerden) oluşan bir federasyonu geleceğin toplumu olarak görüyorlardı. Bu ilkeyi benimseyen sendikalar çoğunlukla yerel örgütlerin geniş özerkliğe sahip olduğu federalist bir temelde yapılandırıldı.

Fransa'da sendikaların varlığına nihayet 1884'te izin verildikten sonra, bunların oluşturulmasına proletaryanın siyasal örgütleri önayak oldu.[50] 1886'da Lyon'daki bir kongrede, Fransız İşçi Partisi'nin (Le Parti Ouvrier – Guesde'ciler) çabalarıyla, ayrı ayrı sanayilerdeki işçileri birleştiren Sendika Odaları (*Chambres Syndicales*) Ulusal Federasyonu kuruldu. Federasyonun "kendisini var olan tüm sosyalist işçi federasyonlarının kardeşi ilan ettiği" duyuruldu.[51]

Fransız İşçi Partisi, yalnızca ekonomik talepleri amaç edinen eylemlerin proletaryayı kurtuluşa götürmeyeceğini açıklayarak, sınıf mücadelesine sendikaların militan katılımını sağlamak için her çabayı gösterdi. Ne var ki parti, bu doğru önermeye rağmen, gündelik ekonomik gereklilikler için mücadeleyi küçümsedi, sürekli kâhyalık ederek sendikaların çalışmalarına köstek oldu. Yine de Sendika Odaları Ulusal Federasyonu büyük bir örgütleyici rol oynadı. Özellikle, Fransa'da sekiz saatlik iş günü ve 1 Mayıs'ın anılması için mücadelenin öncüsü oldu.

1887'den itibaren öncelikle yerel düzeyde olmak üzere başka bir sendikal birlik biçimi şekillenmeye başladı. Bu, işçiler arası yardımlaşmayı örgütleme, iş bulmalarına yardım etme vb. gibi işlevler üstlenen emek borsası (*bourse du*

50 Aynı yasa, işverenlerin ve köylülerin de birlik kurmalarına izin verdi ama devlet memurlarının ve kamu hizmeti görenlerin örgüt kurmalarını yasakladı.

51 Jean Bruhat, Marc Piolot, *Esquisse d'une histoire de la C. G. T. Confédération Générale du Travail* [Genel İş Konfederasyonu'nun (C.G.T) Tarih Taslağı], Paris, 1958, s. 40.

travail) kurumuydu. Reformcuların etkisindeki Emek Borsaları Federasyonu 1892'de kuruldu. 1890'ların ortasına gelindiğinde, emek borsaları yaklaşık 250.000 işçiyi, yani Fransız sendikalı işgücünün %65'ini kucaklıyordu.[52] Anarkosendikalizm artık konumunu güçlendirmişti. İşçilerin oportünist liderliğin politikaları karşısında yaşadıkları hayal kırıklığıyla, farklı sosyalist gruplar arasındaki rekabetten duydukları hoşnutsuzlukla ve sonuç olarak sendikal harekette birlik için daha çok çaba göstermeleriyle orantılı olarak anarkosendikalistlerin ana sendikal merkezlerdeki nüfuzu arttı. Bunun önemli bir göstergesi, 1894'teki Sendika Odaları Ulusal Federasyonu ve İşçi Borsaları Federasyonu kongrelerinde, sonra da aynı yıl Nantes'ta yaptıkları ortak kongrede, genel ekonomik grevin siyasal devrimin "yerini alabileceği" şeklindeki bildirinin onaylanmasıydı.[53]

Guesde'ciler yanılgılarla dolu bu bildiriyi kınadılar, ama Fransız sendikal hareketindeki güçlü, yaygın birlik dürtüsünü göremediler. Ciddi bir hata yaparak Nantes Kongresini terk ettiler.

Fransa Genel İş Konfederasyonu (CGT) 1895'te Limoges'da kuruldu. İşçi örgütleri böylelikle ilk kez güçlerini ulusal çapta birleştirmiş oldu. Ama Guesde'cilerin CGT'deki dar grupçu duruşu, işçi sınıfının sendikaları ile siyasal örgütleri arasına ayrım çizgisi çeken anarkosendikalist eğilimin ekmeğine yağ sürdü. Anarkosendikalistlerin siyaseti reddetmesi, en sonunda, hareketin amaçlarını toplumsal mevzuatın iyileştirilmesiyle ve toplu pazarlıkla sınırlayan reformculara kapıyı açtı.

İtalya'da sendikalar ilk önce yardımlaşma dernekleri şeklinde ortaya çıkmaya başladı. Çeşitli sendikaları birleştirmeye yönelik ilk girişim 1882'de yapıldı. İşçileri mesleklerine göre örgütlemeyi ve haklarını savunmayı görev edinen İtalyan İşçi Partisi, Milano'da oluşturuldu. Bu örgüt bir sendikal kuruluş gibiydi ve hareketin içinde bulunduğu evreyi, yani partilerle sendikalar arasında hâlâ bir farklılaşmanın olmadığı evreyi yansıtıyordu. En yoğun olarak Lombardiya'daki sanayi merkezlerinde faaliyet gösterdi.

Ulusal sendikal birlikler, –matbaacılar (1872), metal işçileri (1891), doğramacılar (1901) vb. tarafından oluşturulan federasyonlar– 1870'li-1890'lı yıllar arasında ortaya çıktı. İtalya'da keskin sınıf mücadelesinin açılıp geliştiği 1890'lı yıllarda sendikaların kabaca 150.000 üyesi vardı.[54] Bununla birlikte, İtalyan sendikal hareketinin asıl itici gücü, (sayıları hâlâ çok az olan) işkolu federasyonları değil, daha çok *sindicato* denilen yerel sendikalar arası birliklerdi. Bu *sindicato*'ların ilk örnekleri, iş bularak, kooperatifler kurulmasına yardım ederek, eğitim vererek ve benzer yollarla işçilerin ve diğer emekçilerin duru-

52 Fernand Pelloutier, *Histoire des Bourses du Travail. Origine-Institutions-Avenir* [Emek Borsaları Tarihi. Kökenleri-Kurumları-Gelecekleri], Schleicher Frères Editeurs, Paris, 1902, s. 76, 79.

53 T. Militsina, *Fransa'da Sendikal Hareketteki Eğilimlerin Mücadelesi*, Moskova, 1937, s. 66 (Rusça).

54 *La storia del sindicato in Italia*, Edizioni Conquiste del lavoro, Roma, 1966, s. 27.

munu iyileştirmeye çalışan kuruluşlar olarak 1891'de Milano'da, Torino'da ve Piacenza'da oluşturuldu. 1893'te Parma'da yapılan bir kongrede İtalyan İşçi Odaları Federasyonu (*La Federazione Italiana delle Camere del lavoro*) kuruldu. İtalyan gericiliğinin kitlelere uyguladığı baskılar, bu *sindicato*'ları birer direniş merkezine dönüştürdü. 1898'de Milano'da emekçi halkın barikatlar kurduğu olaylar bunun tipik bir örneğidir.

1890'ların ortasına gelindiğinde, İtalyan sendikaları örgütsel olarak yavaş yavaş proletaryanın siyasal partisinden ayrıldı. O yıllardaki koşullar aşırı zordu (Sosyalist Parti yıllarca yeraltında faaliyet gösterdi), bu yüzden de sendikalar ile proleter siyasal örgütler arasında pratik olarak hiç bağlantı kurulamadı. Başka şeylerin yanı sıra, Sosyalist Parti'nin lider ekibinde reformcu eğilimlerin güçlenmesi buna engel oldu. Öte yandan, emekçi halkın haklarına gericiliğin yaptığı aralıksız saldırılar ve küçük burjuva unsurların (İtalya'ya göre) yüksek oranda işçi sınıfı saflarına katılması nedeniyle oluşan "devrimci sabırsızlık", 20. yüzyılın ilk yıllarında İtalyan sendikal hareketinde anarkosendikalistlere gitgide artan bir etkenlik kazandırdı.

İspanya'nın Barselona kentinde 1881'de toplanan bir işçi kongresinde, en başından anarşist bir programa bağlanan bir Bölgesel Emekçi Halk Federasyonu kuruldu. Bu örgüt, siyasal partilerle işbirliğini reddetti ve siyasal mücadeleyi işçi sınıfının amaçlarını gerçekleştirme aracı olarak görmeye yanaşmadı. 1882'de bu örgütün yaklaşık 70.000 üyesi vardı; 1888'de yasaklanan örgütün yerini daha da radikal bir liderliğe sahip olan yeni bir anarşist sendikal merkez aldı.[55]

1880'lerin sonunda Sosyalist Parti'yle bağlantılı sendikalar görüldü. 1888'de Barselona'daki bir kongrede Genel İşçi Birliği oluşturuldu; ama ciddi bir varlık gösteremedi ve 1899 gibi geç bir tarihte bile üye sayısı 15.000'i aşmıyordu.

19. yüzyılın son 25 yılında sendikal hareketin ayırt edici bir özelliği önemli ölçüde genişleyip yaygınlaşmasıydı. Japonya'da, bazı Latin Amerika ülkelerinde ve Yeni Zelanda'da sendikalar ortaya çıktı.

Japonya'da demokratik özgürlüklerin hiç bulunmaması, kadın ve çocuk çalıştırmanın yaygın olması nedeniyle, sendikaların oluşumu ve faaliyetleri özellikle büyük zorluklarla karşılaştı. İlk işçi yardımlaşma dernekleri 1880'lerin sonu ila 1890'ların başında görüldü. Bunlar, başta metal işçileri ve çatıcılar olmak üzere az sayıda işçiyi yerel bir ölçekte birleştiriyordu. Büyük ölçüde Sen Katayama'nın ve kurduğu örgütlerin çabaları sayesinde sendikaların gelişmesi 1890'ların ikinci yarısında hızlandı. Japonya tarihinde ilk modern sendika kabul edilen Metal İşçileri Sendikası 1897'de kuruldu. Ertesi yılın sonuna doğru Yokohama, Yokosuka, Osaka, Uraga, Omiya gibi büyük sanayi merkezlerinde ve ayrıca Hokkaido Adası'nda sendikanın şube sayısı 32'ye, üye sayısı ise 2.717'ye

55 İ. M. Maisky, *İspanya, 1808-1917. Ana Çizgileriyle Bir Tarih*, Moskova, 1957, s. 354-56 (Rusça).

ulaştı.[56] Lokomotif Mühendisleri ve Ateşçiler Sendikası 1898'de, Matbaacılar Sendikası ise 1899'da kuruldu. Bu ikinci sendikanın liderleri ilk başta emekle sermaye arasında "uyum" öğütlüyorlardı, ama daha sonra üye sayısı yaklaşık 2.000'e ulaşan bu sendikada sosyalist fikirler gitgide kökleşti.

1890'lı yıllarda Avrupa ülkelerinin çoğunda ve ABD'de *ulusal sendika birlikleri* bulunuyordu. İşçiler o zamana kadar sendikalara çeşitli haklar tanıyan yasal düzenlemeler elde etmeyi başarmışlardı ama bu haklara saygı gösterilmesi için müteşebbislerle ve yetkililerle aralıksız mücadele etmek zorunda kaldılar.

1880'lerin ikinci yarısından itibaren *sendikalar arasında uluslararası bağları güçlendirmek* için çeşitli girişimlerde bulunuldu. Britanya sendikalarının önayak olmasıyla ve Fransa'dan, Hollanda'dan, Danimarka'dan, Belçika'dan sendikacıların katılımıyla Kasım 1888'de Londra'da uluslararası bir konferans düzenlendi. Britanya sendikalarının reformcu liderleri, uluslararası sendikal harekette oynadıkları başrolü bu konferansın pekiştireceğini hesap ediyorlardı. Ama yabancı delegelerin çoğu, bazı sorunlar üzerinde Britanyalı muhataplarından önemli ölçüde ayrılan bir duruş aldı. Özellikle, iş gününün süresine ve çalışma koşullarına ilişkin Britanya sendikalarının liderlerinin izledikleri çizgiye aykırı yasal düzenlemeler isteyen bir karar benimsendi. Söz konusu liderlere rağmen, konferans, işçilerin bağımsız bir siyasal partide örgütlenmeleri gerektiğini kayda geçirdi. Sonraki yıllarda matbaacılık, madencilik ve başka işkolu sendikalarının katıldığı uluslararası konferanslar da yapıldı.

Bağımsız proleter sınıf örgütlerinin önlenemez gelişimini ve sosyalizmin bu örgütlerde artan etkisini engellemek için, burjuvazi kendi etkisi altındaki örgütlerle proletaryanın sendikalarına karşı koymaya çalıştı. İtalya'da Mazzinici işçi dernekleri ve Almanya'da Hirsch-Duncker sendikaları böyle örgütlerdi. Başka ülkelerde de benzer çabalara girişildi. Ama bu pek az etkili oldu.

Hıristiyan Kilisesi'nin bu doğrultudaki çabaları egemen sınıflar açısından çok daha verimli oldu.[57] Kilise, sınıfsal sendikal hareketin Hıristiyan bir eşdeğerlisini kurmak için 1890'larda büyük çaba harcadı.

Bu alanda Almanya başı çekti. İlk *Katolik sendikalar* 1894'te madencilik sanayisinde oluşturuldu. Daha sonra başka sanayilerde ortaya çıktı; benzer şekilde Evanjelik sendikalar da belirdi. Kilise bu örgütleri mezhepleri bir araya getiren bir temelde birleştirmekle ilgilendi ve ilk Alman Hıristiyan sendikalar kongresi 1899'da yapıldı. 19. yüzyıl sonunda bu sendikaların 56.000 üyesi vardı.

Fransa'da ilk Katolik sendikalar 1890'ların sonunda kuruldu. Kilisenin kadınlar üzerindeki muazzam etkisini hesaba katan Fransız Katolikler, çeşitli mesleklerden ücretli ve maaşlı kadın işçilerin üye olduğu kadın sendikaları kurdular. Bununla birlikte, Fransa'da yalnızca birkaç Katolik sendika vardı ve

56 Sen Katayama, *Anılar*, Moskova, 1964, s. 265 (Rusça çeviri).

57 Kilisenin işçi sınıfı hareketi üzerindeki etkisi Bölüm 8'de ele alınmaktadır.

dolayısıyla bunlar sendikal harekette ciddi bir rol oynayamadı. 20. yüzyıla girilirken bunların üye sayısı 2.500'den fazla değildi.[58]

Katolik Kilisesi'nin özellikle büyük nüfuza sahip olduğu Flandre'da 1880'lerin sonunda ve İtalya'da, İsviçre'de, Avusturya'da 1890'larda bu tür sendikalar ortaya çıktı (1900'e gelindiğinde bunların üye sayısı 8.000 kadardı).[59] Bu sendikaların üyeleri en çok büro işçileri, küçük zanaatçılar ve dükkân sahipleri ile ilkel, yarı zanaat tarzı işyerlerinde çalışan proleterler arasından geliyordu.

PROLETER SOSYALİST PARTİLERİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

19. yüzyılın son 25 yılındaki kitlesel işçi sınıfı eylemlerini en başta sosyalist hareketin gösterdiği önemli büyüme olanaklı kıldı. Bu dönemde kapitalist ülkelerin çoğunda büyük kısmı bilimsel sosyalizm teorisini rehber edinmiş proleter partileri ortaya çıktı.

1875'teki Gotha Kongresinde *Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi, Genel Alman İşçi Birliği'yle birleşerek* Alman işçi sınıfının hareketindeki bölünmeye son verdi; bu bölünmenin Alman işçi sınıfının kendi kurtuluşu için vermekte olduğu mücadelenin gelişiminde muazzam bir etkisi olmuştu. Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin (birleşmeden sonra bu adı aldı) kongrede benimsenen programı, Lasalcılığa verilmiş temel tavizler içermesine ve (altı yıl önce kabul edilmiş olan) Eisenach programından teorik olarak geri adım atmasına, bu yüzden de Marx'ın ve Engels'in yeni program taslağına yönelik şiddetli eleştirilerine hedef olmasına[60] karşın, Alman Sosyal Demokrat hareketinin başarılı devrimci pratiği, programın ciddi kusurlarını büyük ölçüde telafi etti. Ocak 1877'deki Reichstag seçimlerinde Sosyal Demokratlar yaklaşık yarım milyon oy alarak 13 sandalye kazandılar. Aynı yılın sonuna doğru, parti ve ilişkili olduğu sendikalar 60'tan fazla süreli yayın çıkarıyordu. O dönemde esasen Avrupa'daki tek sosyalist parti buydu ve başka ülkelerin sosyalistleri ona benzeme çabası içindeydi. "Almanya proletaryası," diye yazıyordu o sırada Engels, "omuzlarına yüklenen geçici önderlik görevi için hiçbir şekilde yetersiz değildir. Liderlerinden bazıları ne gibi hatalar yapmış olurlarsa olsunlar, ki bunlar hem pek çok hem de katmerlidir, kitlelerin kendileri kararlılıkla, tereddütsüz olarak ve doğru yönde *ileriye doğru* yürümüştür."[61]

Bismarck hükümeti Ekim 1878'de Sosyalistlere Karşı Yasayı çıkararak Alman Sosyal Demokrat hareketinin artan gücünü dizginlemeye çalıştıktan sonra bu değerlendirmenin doğruluğu kanıtlandı. Bu yasa gerçekte partiyi

58 Robert Talmy, *Le syndicalisme chrétien en France (1871-1930), Difficultés et controverses*, Paris, 1966, s. 50.

59 *Cent cinquante ans de mouvement ouvrier chrétien* [Hıristiyan İşçi Hareketinin Yüz Elli Yılı], Louvain-Paris, 1966, s. 399, 472; Julius Deutsch, *a.g.y.*, s. 388.

60 Bu bölümün sonraki alt başlığında bu eleştiri ayrıntılı veriliyor ve programın kendisi irdeleniyor.

61 *The Labor Standard*, 3.III.1878.

yeraltına itti: Parti örgütleri yasaklandı, neredeyse tüm gazeteleri ve diğer yayınları kapatıldı, partinin toplantı ve miting yapmasına izin verilmedi. Hareketin en militan üyeleri büyük kentlerden çıkarıldı, bazıları hapse atıldı, birçoğu geçim olanaklarından yoksun bırakıldı ve yurt dışına göçmek zorunda kaldı.

Bu yasa uzun vadeli bir önlem olarak tasarlandı. Yasanın baş mimarı olan Bismarck, Sosyal Demokrat Parti'nin yasaklanmasının, bazı kısıtlayıcı toplumsal önlemlerle birlikte, devrimci işçi sınıfı hareketine öldürücü bir darbe vuracağını umuyordu.

Sosyalistlere Karşı Yasa, Alman devrimcilerin genç partisi için ciddi bir sınavdı. Uluslararası işçi sınıfı hareketinin, yasadışı ve yasal mücadele araçlarını birleştirme deneyimi yoktu. Alman Sosyal Demokrat Partisi bir süre bocalama ve kafa karışıklığı yaşadı. Sağ oportünist unsurlar daha açık konuşur oldu. Sosyal Demokrat Parti'yle ilişkili Karl Höchberg'in parasal desteğiyle Zürih'te yayınlanan bir dergide 1879'da çıkan "Almanya'da Sosyalist Hareketin Geçmişe Dönük Bir İncelemesi. Eleştirel Özdeyişler" başlıklı kötü ün salmış bir makalede bunların programı açık seçik belirtiliyordu. Höchberg, Eduard Bernstein ve Carl August Schramm imzasını taşıyan bu makale, devrimci mücadele amaçlarının ve yöntemlerinin tümüyle terk edilmesini, işçi sınıfı partisinin liberal burjuvazinin bir aracına dönüştürülmesini isteyen apaçık bir reformcu program öneriyordu. Marx ve Engels bu makalenin yazarlarını şu sözcüklerle tanımladılar: "Sosyal Demokrat Parti bir işçi partisi *olmayacak*, burjuvazinin ya da başka birinin hışmını çekmeyecek; her şeyden önce burjuvazi içinde etkin propaganda yürütmeli; burjuvaziyi korkutup kaçıran ve zaten bizim kuşağımızda ulaşılmasına imkân bulunmayan uzun erimli amaçlara ağırlık vermek yerine, tüm gücünü ve enerjisini, eski toplum düzenine yeni payandalar sağlayarak belki nihai felaketi aşamalı, adım adım ve mümkün olduğunca barışçıl bir çözülme sürecine dönüştürebilecek bölük pörçük küçük burjuva reformlara harcamalı."[62]

Ayrıca, Britanya'ya göç eden ve *Freiheit* [Özgürlük] gazetesini yayınlamaya başlayan Johann Most'un başını çektiği unsurlar faaliyete geçti (en başından anarşist eğilimli olan bu unsurlar anarşist kampa geçti). Marx'ın deyişiyle, *Freiheit*'ta "*hiçbir şekilde devrimci içerik yok*, yalnızca *devrimci lafazanlık var*"dı.[63] Anarşistler mevcut rejime karşı silahlı eylem istiyorlardı, başka bir deyişle, partiyi kitlelerden kopmaya ve yıkıma götürmesi kaçınılmaz olan bir taktik öneriyorlardı.

Yukarıda değinilen "Bebel, Liebknecht, Bracke ve Diğerlerine Genelge"de oportünistleri şiddetle eleştiren ve onlara karşı kararlı davranılmasını isteyen

62 "Marx ve Engels'ten A. Bebel, W. Liebknecht, W. Bracke ve Diğerlerine (Genelge)", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 92.

63 "Marx'tan Friedrich Adolph Sorge'ye, 19 Eylül 1879", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 34, s. 411.

Marx'ın ve Engels'in doğrudan desteğiyle, Sosyal Demokrat işçileri de arkasına alan parti, sağ ve sol sapmaları susturarak yeni, son derecede karmaşık ve zor bir durumda etkili faaliyetler göstermeye başladı. Gerçekte bu, en başta seçimlere katılmak ve parlamentoda yer almak olmak üzere, partinin elindeki tüm yasal araçları yeraltı faaliyetiyle birleştirmesi konusunda uluslararası işçi sınıfı hareketinin kazandığı ilk deneyimdi. Yalnızca Almanya için değil, özellikle sosyalistlerin tamamen veya kısmen yeraltında faaliyet gösterdikleri başka ülkelerdeki işçi sınıfının özgürlük hareketi için de bu deneyim muazzam önem taşıyordu. Daha sonra Lenin, Rus devrimci Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin çalışmalarını örgütlemek için Almanya deneyiminden yararlandı.

Sosyalistlere Karşı Yasanın yürürlükte olduğu dönemde partinin taktiği, devrimi hedefleyen yasadışı örgütlenmeyi korumakla birlikte, yozlaşıp bir komplo teşkilatına dönüşmesini de önlemekti. Hareketin kazandığı deneyim, böyle bir teşkilatın felaket getireceğini göstermişti. Partinin yerel şubeleri yavaş yavaş şu ya da bu biçimde, müzik cemiyeti, tiryakiler kulübü vb. gibi görüntüler altında yeniden ayağa kaldırıldı, ayrıca seçim kampanyası sürdürülürken seçim mitingleri şeklinde parti toplantıları yapıldı. Ülke çapında geziler yaparken partinin davasını öne çıkaran Reichstag'daki Sosyal Demokrat vekiller yeraltı faaliyetlerin örgütlenmesi açısından çok şey yaptılar. İlk önce Zürih'te, sonra Londra'da basılan partinin merkezî gazetesi *Sozialdemokrat*'ın[64] binlerce nüshasının ve ayrıca işçilere dağıtılan bildirilerin Almanya'ya gizlice sokulduğu tıkır tıkır işleyen sistem –kızıl posta olarak bilinen ve parti örgütleri arasında bağlantıyı sağlayan sistem– parti üyelerinin ve sempatizanlarının güvenini devam ettirdi.[65] Yazdıkları isim verilmeden basılan ve gazetenin içeriğinde önemli yer tutan çok sayıda işçi muhabirin olması önemli bir faktördü. Daha sonra, yurt dışından gizlice getirilen klişelerle gazeteyi basmak için gizli basımevleri kuruldu. Bu kızıl posta servisini örgütleyen Julius Motteler, provokatörlerin ve casusların sızmasını önlemek için bir gizli ajan ağı oluşturdu. Bu ağ, yüzlerce polis casusunun açığa çıkarılmasını sağladı.[66]

Böylece, Demir Şansölye'nin planları, Almanya işçi sınıfının ileri unsurlarının örgütlü ve sürekli yükselen direnişiyle karşılaştı. Alman Sosyal Demokratlar, ellerindeki araçları ustalıkla kullanarak, yalnızca işçi sınıfı hareketinin mahvolmasını önlemekle kalmayıp, bu hareketin saflarını da önemli öl-

64 Bu gazetenin üstlendiği rol şu kaynaklarda anlatılıyor: H. Bartel, *Marx und Engels im Kamp um ein revolutionäres deutsches Parteiorgan, 1879-1890*, Berlin, 1961; H. Bartel, W. Schröder, G. Seeber, H. Wolter, *Der Sozialdemokrat, 1879-1890*, Berlin, 1975.

65 Gazetenin 8 Ağustos 1880 nüshasında şöyle yazıyordu: "Gün geçmiyor ki, birçok şehirden ve yöreden, görünmez ellerin *Sozialdemokrat*'ı dağıttıklarıyla ilgili haberler gelmesin. 'Asalaklara Ölüm', 'Zafer Sosyal Demokrasinin', 'Alman Halkına' ve başka yayınların yüzlercesi, binlercesi kapı kapı, fabrikalarda, sokaklarda ve meydanlarda, otobüslerde, hatta kiliselerde (!) dağıtılıyor... Polisi en çok korkutan ise dağıtanları çok nadiren bulabilmesi."

66 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. E. Engelberg, *Revolutionäre Politik und rote Feldpost, 1878-1890*, Berli 1959, s. 172-213.

çüde güçlendirip genişletti ve işçiler arasındaki etkisini artırdı. Parti 1881'deki Reichstag seçimlerinde 300.000'in biraz üzerinde oy almışken, 1890'da parti adayları 1.427.000 oy, yani seçimlerde kullanılan toplam oyların %19'unu aldılar. Sosyalistlere Karşı Yasa, Eylül 1890'da yürürlükten kaldırıldı. Parti, egemen sınıfların kendisine açmış olduğu savaştan zaferle çıktı.

1890'lı yıllarda Alman Sosyal Demokratlar uluslararası işçi sınıfı hareketinin en güçlü bileşeni olmayı sürdürdü. Partinin önderliğinde Alman işçi sınıfı büyük sınıf savaşları kazanarak, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini sağladı. Bununla birlikte, parti daha o zaman bile oportünist fikirlerden kuvvetle etkilendi, yüzyılın sonundaysa devrimci teorinin ve sınıf mücadelesi stratejisinin yeniden değerlendirilmesini talep eden revizyonist bir kanadın oluştuğu noktaya vardı.

Fransa'da sosyalist hareket 19. yüzyılın son 25 yılında ivme kazandı. İşçiler arasında oldukça büyük etkiye sahipti. Ekim 1879'da Marsilya'da İşçi Partisi'nin kurulduğu Üçüncü İşçi Kongresine katılan delegelerin çoğu, Jules Guesde'in başını çektiği kolektivist sosyalistler denilen grubu destekledi. Bunlar, üretim araçlarının toplumsallaştırılması ve işçi sınıfının siyasal mücadeleye katılması çağrısı yaptılar. Bu, Prudoncu ve diğer küçük burjuva sosyalist akımların güç kaybına uğradıklarının kanıtıydı. 1880 başında Guesde ve destekçileri, *L'Égalité*[67] gazetesini, yani Marx'ın "sözcüğün gerçek anlamında ilk 'Fransız' *işçi gazetesi*"[68] dediği gazeteyi yeniden yayınlamaya başladılar. İşçi Partisi, aynı yıl Le Havre'da düzenlediği kongrede, Marksizmin ruhuna genel olarak uyan bir program benimsedi. Bununla birlikte, reformcuların nüfuzu hâlâ güçlüydü ve çok geçmeden partinin bölünmesine yol açtı.

İşçi Partisi'nin Eylül 1882'de Saint-Étienne'de yapılan kongresinde delegelerin çoğu, birer eski Prudoncu olan Paul Brousse ile Benoit Malon'un önerdiği ve belediye meclislerince kurulan işletmelerin aşama aşama kapitalist mülkiyet yerine kamu mülkiyetini geçireceği inancıyla hareketin ana amacını belediye meclisi seçimlerinde çoğunluğu kazanmak olarak ilan eden reformcu program lehine oy kullandı. Bu "mümkün olduğu kadar siyaseti", Fransız sosyalist hareketinde yıllarca reformcu kanadı temsil eden Mümküncülük [Posibilizm] okuluna isim oldu.

Marksist programa bağlı kalan delegeler Saint-Étienne Kongresini terk ettiler ve Rouen'da kendileri bir kongre düzenlediler; bu kongre, Paul Lafargue'ın ve Jules Guesde'in başını çektiği Fransız İşçi Partisi'nin (yaygın kabul gören "Guesde'ci" ismi buradan gelir) gerçekten sosyalist bir doğrultuda gelişmesinde önemli bir dönüm noktası oldu. Ama parti o zamanlar hâlâ "işçi sınıfıyla güçlü

67 Gazete 1877-1878'de çıkmıştı.

68 "Marx'tan Friedrich Adolph Sorge'ye, 5 Kasım 1880", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 312.

bağları bulunmayan küçük grupların bir araya gelmesi"nden oluşuyordu.[69] Bu bağları kurmak partinin temel görevi haline geldi.

1880'lerin ikinci yarısında İşçi Partisi, proletaryanın çıkarlarını savunan azimli çabalarıyla emekçi halk arasında daha yaygın nüfuz kazandı: *Chambres syndicales*'in birçoğunu etkisi altına aldı. Sonraki on yıl başlarken İşçi Partisi, Fransız sosyalist örgütleri arasında en güçlü olandı. Partinin proleter çıkarlarını kararlılıkla savunması o yıllardaki büyük sınıf kavgalarına katılmasını sağladı ve tekstil, madencilik, metalürji sanayilerinin merkezlerinde partiye geniş destek kazandırdı. Ama dar grupçu hatalar ve yeterince esnek olmayan bir politika, partinin sendikal hareketle bağlarını aşındırdı, sonuç olarak da sendikal hareketin önderliği anarkosendikalistlerin eline geçti.

Birliğin olmayışı, sosyalist hareketin gelişmesini çok olumsuz etkiledi. İşçi Partisi'ne ve daha sonra Sosyalist İşçi Federasyonu adını alan Mümküncülere ek olarak, bir de Blankici örgüt vardı: Merkezî Devrimci Komite (1898'de Devrimci Sosyalist Parti adını aldı). Jean Allename'ın başını çektiği anarkosendikalist eğilimli hizip Ekim 1890'da Mümküncülerden ayrıldı ve İşçilerin Devrimci Sosyalist Partisi'ni kurdu. 1893'te burjuva Radikal Parti'den bir grup, sosyalist ilkeleri benimsediğini ve artık Bağımsız Sosyalistler adını alacağını duyurdu. 1890'ın ortasında Fransa'da sekiz sosyalist örgüt faaliyetteydi.

Belçika Sosyalist Partisi 1879'da görece az sayıda üyeyle kuruldu. Ancak bazı işçi örgütleriyle (sendikalarla ve kooperatiflerle) birleştikten sonradır ki, büyük *Belçika İşçi Partisi* ortaya çıktı. Bu partinin, (ilk ortaya çıktıkları zaman, bir ölçüde diğer sosyalist partilerin de) ayırt edici bir özelliği, başlangıçta eski işçi cemiyetlerinin bir araya gelmesiyle oluşmasıydı. Bu durum partinin üye sayısının artmasına katkı yaptı, ama işçi sınıfının siyasal öncüsü olarak rolünü azalttı. Önderleri arasında Birinci Enternasyonal'de etkin olan César de Paepe, mermerci L. Bertrand ve kooperatif hareketinin militanlarından E. Anseele vardı. Bir sonraki on yıla girilince, bu parti, genel oy hakkı için yoğun bir kampanya başlattı.

Hollanda'da Sosyal Demokrat gruplar 1870'lerin sonunda ortaya çıktı; bunlar 1882'de birleşerek Sosyal Demokrat Birlik'i oluşturdu. Birlik, 1890'ların ilk yarısında, kurucusu ve eski bir rahip olan Ferdinand Domela Nieuwenhuis'in başlıca savunucusu olduğu anarşist görüşlerin etkisine girdi. Anarşistlere karşı çıkanlar Birlik'ten ayrılarak 1894'te *Hollanda Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'ni kurdular.[70]

İsviçre'de bir sosyalist parti kurmaya yönelik ilk girişim 1870'lerin ikinci yarısı gibi erken bir zamanda yapıldı. Bununla birlikte, bir işçi kongresiyle *İsviçre Sosyal Demokrat Partisi*'nin resmen kurulması ancak 1888'de gerçekleşti.

69 Claude Willard, *Les guesdistes* [Guesde'ciler], Editions Sociales, Paris, 1965, s. 26.

70 G. G. Bauman, *Hollanda'da İşçi Sınıfı ve Sosyalist Hareket (1861-1918)*, Rostov, 1975, s. 9, 13-14 (Rusça).

Danimarka'da *Sosyal Demokrat Birlik* adlı sosyalist bir kuruluş 1876'da oluşturuldu. Sonraki on yıl biterken, Gerson Georg Trier'in başını çektiği oportünist ve N. Peterson'ın başını çektiği devrimci unsurlar arasında meydana gelen çatlak, devrimci Marksizm ilkelerini benimsediğini ilan eden Sosyal Demokrat Parti'nin kurulmasına yol açtı.

İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1889'da toplanan kurucu kongresi bu ülkede sosyalist hareketin gelişiminin ilk dönemini kapattı. En başından beri, partinin liderliği reformcuların (Karl Hjalmar Branting ve başkaları) elindeydi; devrimci unsurlar (August Palm ve A. Danielson) azınlıktaydı. *Norveç İşçi Partisi* iki yıl önce, 1887'de kurulmuştu; 1891'de Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin Erfurt programına dayanan bir program benimsedi.

Avusturya'da reformcu ve radikal unsurlar arasındaki çekişme çok geçmeden Sosyal Demokrat Parti'de çatlağa yol açtı. 1870'lerin ikinci yarısındaki birçok kongrede bu çatlağı onarmak için yapılan girişimler sonuç vermedi. Kendini Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin bir parçası olarak gören Çekoslovak Sosyal Demokrat Partisi, o dönem Avusturya'nın en sanayileşmiş bölgesi olan Çek topraklarında 1878'de kuruldu.[71] Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin radikal kanadı anarşizme eğilim göstermeye başlayınca durum iyice karıştı. Anarşist yöntemlerden yana olanlar 1880'lerin ortasında polise karşı birçok terör eylemi düzenlediler ve bunun sonucu olarak işçi sınıfı hareketi yoğun baskılara maruz kaldı.

Yine de Avusturya sosyalist güçlerinin birleşip bütünleşmesi durmadı. Anarşist taktiklere güvenini yitiren sol kanat önderlerinden bazıları, yasal mücadele yöntemlerinden vazgeçilemeyeceğini sonunda kavradılar. Hareketin militanları birleşik bir parti kurmanın gerekliliğini gitgide daha iyi anladılar.[72] Buna yönelik hazırlıklar, esas olarak, aynı adı taşıyan iki sosyalist gazete –Viyana'da (Almanca) ve Brno'da (Çekçe) yayınlanan *Gleichheit* [Eşitlik]– tarafından yürütülmüştü. İlkinin yayıncısı, Viyana'da doktorluk yapan ve Marksizmi benimsemiş olan Victor Adler'di; diğerinin yayıncısı ise daha sonra Çekoslovakya Komünist Partisi'nin kurucuları arasında yer alan Josef Hybes'ti. Bunların hazırladığı kongre 30 Aralık 1888-1 Ocak 1889'da Heimfeld'de toplandı; kongrede, Avusturya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurulduğu duyuruldu.

1890'ların ilk yarısında genel oy hakkı için kitlesel bir mücadele gelişti ve 1896'da ilk başarısını kaydetti. Bu yıllarda Sosyal Demokratların önderliğinde başta Bohemya'da ve Moravya'da olmak üzere bazı büyük grevler yapıldı. Engels, acımasız sınıfsal ve ulusal baskıların iç içe örülmesinin doğurduğu muazzam potansiyelleri dikkate alarak, yeni Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin faaliyetlerine büyük önem atfetti. 1893'te memnuniyetle şöyle yazı-

71 Arnost Klima, *Pocatky ceskeho delnicheho hnuti*, Prag, Obris, 1948, s. 79-82; Zdenek Solle, *Delicke hnuti v cevkych zemich koncem munileho stoleti (1887-1897)*, Prag, 1951.

72 H. Steiner, *Die Arbeiterbewegung Österreichs, 1867-1889*, Viyana, 1964, Bl. V.

yordu: "Avusturya şimdi Avrupa siyasal hareketinin ön safında bulunuyor."[73] Siyasal haklar verilmesini ve emek karşıtı yasaların kaldırılmasını (bu en sonunda başarıldı) isteyen sloganların atıldığı 1 Mayıs'ta coşku çok yüksekti. Avusturya proletaryasına seslenen Engels, "Avusturyalı işçiler 1 Mayıs'ı gerçekten proleter bir ruhla anmanın ne anlama geldiğini tüm diğer ülkelerdeki kardeşlerine 1890'dan itibaren daima göstermişlerdir," diyordu. "Hiç kimse sizin denginiz olamamıştır ya da hiç değilse verdiğiniz örneği tekrarlayamamıştır."[74] Parti kurulduktan iki yıl sonra yerel şube sayısı iki katına çıktı, üye sayısı 15.000'den yaklaşık 50.000'e yükseldi ve yayınlarının tirajı altı kat arttı.

Macaristan'da 1870'ler sona ererken proleter partisi kurma yönünde büyük bir adım atıldı. Nisan 1878'deki ilk sosyalist işçi kongresinde "seçmen olmayanlar partisi" adıyla bir partinin kurulduğu duyuruldu. Sosyalist örgütler yasaklandığı için bu adı benimsemek ve genel oy hakkı kazanmayı resmî amacı olarak ilan etmek zorunda kaldı. Partinin kurucularından ve önderlerinden biri, Birinci Enternasyonal'de etkinlik gösteren ve Paris Komünü'ne katılan, aynı zamanda da Marx'ın ve Engels'in arkadaşı olan Léo Frankel'di. Kısa süre sonra kurulan İşçi Partisi Lasalcılığın etkisine girdi. 1880'de iki örgüt birleşerek Macaristan Genel İşçi Partisi'ni oluşturdu.[75] 1890'ların ortasında partinin ismi Sosyal Demokrat Parti olarak değiştirildi.

İspanya'da *Sosyalist İşçi Partisi*, 1879'da, Enternasyonal'in Marksist Yeni İspanyol Federasyonu temelinde gizlice kuruldu. Partinin önde gelen kişilerinden biri, Birinci Enternasyonal'de Marx ve Engels ile birlikte çalışan Pablo Iglesias'tı. Parti sayıca küçüktü ve ancak 1880'lerin ikinci yarısında yasal faaliyet göstermesine izin verilince işçi sınıfı arasında kendine bir yer edindi. 1886'da yayın hayatına başlayan *El Socialista* gazetesinin bunda oldukça büyük payı vardı. Partinin 1888'deki ilk kongresinde delegeler 3.500'ü aşkın üyeyi temsil ediyordu. Sonraki on yılın sonuna doğru partinin 55 yerel şubesi ve yaklaşık 20 gazetesi bulunuyordu.[76] Partinin Madrid dışında ana destek kaynağı Bask bölgesi, Asturias ve başka sanayi bölgeleriydi. Ne var ki, örgütlü İspanyol proletaryasının çoğunluğu anarşist önderlik altında kaldı.

Portekiz Sosyalist Partisi, 1875 başında kuruldu ve iki yıl sonra yapılan ilk kongresinde resmî olarak ilan edildi. 1878'de Engels, "emeğin kurtuluşu için verilen büyük ve evrensel mücadelede Portekiz işçi sınıfının üzerine düşeni yaptığı"nı belirterek, "Portekiz'de hareket her zaman 'anarşist' lekeye bulaşmamış durumda kaldı ve diğer ülkelerin çoğundakiyle aynı akılcı temelde yol aldı,"[77] diye yazıyordu

73 "Engels'ten Victor Adler'e, 10 Kasım 1893", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 39, s. 164.

74 Den österreichischen Arbeitern zum 1. Mai 1893, Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 22, s. 402.

75 *Macaristan Tarihi*, C. II, Moskova, 1972, s. 309-11; B. I. Zhelitsky, *a.g.y.*, s. 152-56 (ikisi de Rusça).

76 İ. M. Maisky, *a.g.y.*, s. 352.

77 *The Labor Standard*, 3.III.1878.

İtalya'da sosyalist işçi sınıfı hareketi 1870'lerin ikinci yarısında ağırlıklı olarak Bakunincilerin etkisi altında ivme kazandı. Ama Bakuninci dogmaların etkisine girmemiş yerel sosyalist örgütler daha 1880'lerin başında ortaya çıktı. Engels'in de yazı verdiği *La Plebe* gazetesiyle bağlantılı bir grup sosyalist, 1876-1877'de, proletaryanın bağımsız siyasal partisine gerek olduğunu duyuran Yukarı İtalya Federasyonu'nu kurdu. Bazı önde gelen anarşistler, Bakuninci programın iler tutar yanının olmadığını görmeye başladılar. İtalyan Bakunincilerin en sevilen önderlerinden Andréa Costa'nın 3 Ağustos 1879'da *La Plebe*'de yayınlanan ve anarşizmi reddettiğini belirten açık mektubunun bunda büyük payı vardı. "Bir *eylem partisi* olmak," diye yazıyordu Costa, "her an ve ne pahasına olursa olsun eylem için çabalamak anlamına gelmez... Devrim kaçınılmazdır, ama bana öyle geliyor ki, bunun bir günde ya da bir yılda gerçekleşecek bir mesele olmadığını pratik göstermiştir."[78] Costa, çeşitli mücadele araçlarından yararlanılması ve hedeflerden birinin de siyasal reformlar olması gerektiğini vurguluyordu. İtalyan proletaryasının bir siyasal partisinin oluşturulması çağrısı yapıyordu.

Costa'nın önderi olduğu Romagna Devrimci Sosyalist Partisi, 1881'de Rimini'de yapılan gizli bir kongrede kuruldu. 1882'de kurulan İtalyan İşçi Partisi daha çok bir sendikayı andırıyordu. Bu iki parti 1892'de Cenova'da yapılan bir kongrede Milano Sosyalist Ligi'yle (1889'da kurulmuş, Marksizme en yakın partiyle) birleşti ve böylece İtalyan İşçi Partisi ortaya çıkmış oldu. Üç yıl sonra ise İtalyan Sosyalist Partisi adını aldı. Programında, sözgelişi, siyasal mücadelenin ve proletaryanın siyasal iktidarı kazanmasının gerekliliği gibi bazı Marksist hükümler vardı. Bu, anarşist dogmaların terk edildiğini gösteriyordu ve İtalyan işçi sınıfı hareketinin sonraki gelişimi için çok önemliydi. Ne var ki, bu program bazı önemli teorik kusurlar içeriyordu. Ayrıca örgütsel zayıflıklar da vardı: Parti kurulduğu zaman kendisiyle sendikalar arasına açık seçik bir ayrım çizgisi çekemedi; işçileri bireysel olarak değil, yalnızca örgütleri aracılığıyla üyeliğe kabul ediyordu.

Sosyalistlere Karşı Yasanın İtalya'ya özgü çeşidinin 1894'te çıkarılmasından sonra (20. yüzyıla girilinceye kadar aralıklı olarak yürürlükte kaldı), proleter örgütlerin faaliyetleri için koşullar aşırı zorlaştı. Henüz pişmemiş olan İtalyan Sosyalist Partisi'ne karşı girişilen baskılar, partinin emekçi halka militanca öncülük yapmasını engelledi. Bunun yanı sıra bu baskılar, partide reformcu duygunun kemikleşmesine yol açtı; parti liderlerinin bazılarını liberal burjuvaziyle bir blok arayışına girmeye ve proletaryanın amaçlarını burjuva demokratik özgürlüklere ulaşma mücadelesiyle sınırlamaya yöneltti. Başta Antonio Labriola olmak üzere partideki tutarlı devrimciler bu anlayışı reddettiler.

78 Gastone Manacorda, *Il movimento operaio italiano attraverso i suoi congressi. Dalle origini alla formazione del Partita Socialista (1853-1892)*, Edizioni Rinascita, Roma, 1953, s. 336, 337.

Britanya'da (H. M. Hyndman önderliğindeki bir grup demokrat aydının Ağustos 1884'te kurduğu) *Sosyal Demokrat Federasyon* (SDF), bilimsel sosyalizm fikirlerine dayalı bir program açıklayan ilk İngiliz örgütüydü. Bu fikirleri yaymakta etkili oldu ve Britanya işçi sınıfı hareketinin (işçi ailelerine mensup) önde gelen kişilerinin birçoğu kariyerine bu örgütte başladı. Daha sonra Büyük Britanya Komünist Partisi'nin kurucularından biri olan teknisyen Tom Mann ve Lenin'in 1913'te yazdığı üzere, her zaman "Britanya işçi sınıfı hareketinde oportünizme ve liberal-işçi politikasına karşı azimle ve inançla kavga verenlerin ön safında yer alan"[79] mukavva fabrikası işçisi Harry Quelch bunlardandı. Ama SDF, kitlelerle bağlarının zayıf olmasından ve sendikalarla çalışmayı reddetmesinden dolayı, Britanya proletaryasının önderi olarak tanınmayı başaramadı. 1884'ün sonunda bir grup sosyalist (Marx'ın kızı Eleanor Marx-Aveling, kocası Edward Aveling, şair ve ressam William Morris, filozof E. Belfort Bax, işçi R. Banner ve işçi John L. Mahon), Hyndman'ın dar grupçu politikalarından hoşnut olmadıkları için federasyondan istifa ederek *Sosyalist Lig*'i örgütledi. Ama çok geçmeden anarşist anlayışlar örgüte egemen oldu ve Lig, 1890'ların ilk yarısında tüm etkisini yitirdi. Marksizme bağlı kalan bazı önderleri Sosyal Demokrat Federasyon'a döndü.[80]

Britanya'da birçok işçi örgütü 1893'te birleşerek, gevşek de olsa sosyalist amaçlar açıklayan *Bağımsız İşçi Partisi*'ni (ILP) oluşturdu. Partinin önderi olan eski madenci James Keir Hardie bilimsel sosyalizm ilkelerini anlamaktan uzaktı ve gitgide reformculuğa doğru kaydı. Sosyal Demokrat Federasyon'un aksine, ILP sendikalarda etkiliydi.

ABD'de de sosyalist örgütler kitlelere ulaşmayı başaramadı. 1876'da kurulan *Sosyalist İşçi Partisi* (SLP), başta Enternasyonal'in eski şubeleri olmak üzere çeşitli sosyalist grupları birleştirdi. İlk başta üyelerinin çoğunluğunu Alman göçmen işçiler oluşturuyordu; bir süre Lasalcı unsurlar ağır bastı. 1890'ların başında Daniel De Leon lider oldu ve partinin etkisini Amerikalı işçilerin daha geniş kesimlerine yaymaya çalıştı. Bu çabalar başarıya ulaşmadı ve sonuç olarak, Sosyalist İşçi Partisi, doğasında zımnen bulunan dar grupçuluk eğilimini hiçbir zaman aşamadı. 19. yüzyıl sonuna kadar ülkenin işçi sınıfı hareketinde önemli bir rol oynamayan sayıca küçük bir grup olarak kaldı.

ABD'de 1897'de yeni bir siyasal işçi örgütü olan *Sosyal Demokrat Parti* kuruldu. Partinin başında, Lokomotif Ateşçileri Kardeşlik Cemiyeti'nin ulusal yazmanı ve saymanı olan eski lokomotif ateşçisi Eugene V. Debs vardı. İlk başta çeşitli sosyalist gruplar, hatta SLP üyeleri de partiye katıldı. Programında sosyalist amaçlar dile getiriliyor ama devrimci mücadele yöntemleri reddediliyor, parlamenter faaliyete çok büyük önem veriliyordu. Bu parti proleter kitlelerinin desteğini kazanamadı.

79 V. İ. Lenin, "Harry Quelch", *Toplu Yapıtlar*, C. 19, s. 370.

80 L. P. Tupoleva, *1880'lerde İngiltere'de Sosyalist Hareket*, Moskova, 1973, s. 76-83 (Rusça).

Lenin, proletaryanın burjuva siyasetine tamamen tabi kılınmasını ve bir avuç sosyalistin proletaryadan hizipçi bir şekilde tecrit olmasını o yıllarda Britanya'daki ve ABD'deki işçi sınıfı hareketinin en ayırt edici özellikleri olarak gördü.[81] Marksizmin kurucularının bu tür işçi sınıfı hareketine yönelik tavrını betimlerken şöyle yazıyordu: "Bu tür ülkelerde, Marx ve Engels, sosyalistlere kendilerini dar hizipçilikten *ne pahasına olursa olsun* kurtarmalarını ve proletaryayı *siyasal olarak uyandırmak* için işçi sınıfı hareketine *katılma*larını öğrettiler."[82]

Her şeyden önce kesinlikle hiçbir yasal olanağın bulunmamasının doğurduğu devasa zorluklara rağmen, *Rusya'da ilk siyasal işçi örgütleri* 1870'lerin ikinci yarısında ortaya çıktı. 1875'in ikinci yarısında E. Zaslavski'nin kurduğu ve 60 kadar daimi üyeden oluşan Güney Rusya İşçi Birliği ancak birkaç ay yaşayabildi. Bununla birlikte, Rus devrimci hareketinin tarihinde iz bıraktı, çünkü ilk kez hükümete karşı, siyasal özgürlükler uğruna mücadele için proletaryayı örgütleme görevini üstlendi. Marx'ın kaleme aldığı Uluslararası İşçi Birliği tüzüğündeki bazı hükümlere uygun olarak hazırlanmış bir programa sahipti. Örneğin örgütün kendi tüzüğü, "işçileri kapitalist baskıdan özgürleştirme düşüncesi"ni yaymak gerektiğini, işçilerin "ancak tüm avantajları ve ayrıcalıkları yok edecek zorlu bir ayaklanma yoluyla haklarının tanınmasını sağlayabilecekleri"ni, "bu ayaklanmanın ancak tüm işçiler yaşadıkları içler açısı durumun tam bilincine vardıkları ve birleştikleri zaman gerçekleşebileceği"ni duyuruyordu. Başka hükümleri (emekçilerin uluslararası dayanışması, halkı uyandırmak için devrimci ajitasyonun gerekliliği, toplumsal kurtuluş için mücadele) de Birinci Enternasyonal'in Rus şubesinin program hükümlerine yakındı. Örgütlenme ilkelerinin neredeyse yarısı Birinci Enternasyonal'in Cenevre Merkez Şubesinin Uluslararası İşçi Birliği kuralları örnek alınarak hazırlanmıştı. O yıllardaki birçok sosyalist örgütün programlarına koyulan üretici birliklerine ilişkin Lasalcı hüküm bu ilkelerde yer almıyordu.[83]

Rusya'da ileri işçilerin bağımsız bir örgüt oluşturma ve Narodnik doktrine rağmen, siyasal özgürlükler için dövüşme kararlılığı, mobilyacı Stepan Halturin ile tesisatçı Viktor Obnorski'nin 1876'da kurdukları Kuzey Rusya İşçi Birliği'nin faaliyetlerine de yansıdı. Birliğin yaklaşık 200 üyesi, bir o kadar da sempatizanı vardı; bunların çoğu St. Petersburg'daki fabrikalarda çalışan işçilerdi. Birlik üyeleri grev örgütleme faaliyetleri yürüttüler. "Birlik önderlerinin ülküsü, birleşik bir tüm Rusya işçi örgütü kurmaktı."[84] Birlik progra-

81 V. İ. Lenin, "Johannes Becker, Joseph Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx ve Başkalarının Friedrich Sorge'ye ve Başkalarına Mektuplarının Rusça Çevirisine Önsöz", *Toplu Yapıtlar*, C. 12, s. 364.

82 *A.y.*, s. 373.

83 B. S. Itenberg, *Güney Rus İşçi Birliği. Doğuşu ve Faaliyetleri*, Moskova, 1974, s. 66-68 (Rusça).

84 G. V. Plehanov, *Yapıtlar*, C. III, Leningrad-Moskova, 1928, s. 189 (Rusça).

mında özellikle vurgulanan bir ilke, dünya işçileri arasında dayanışma olması gerektiğiydi. "Büyük toplumsal savaş zaten başlamış bulunuyor, beklememeliyiz; Batılı kardeşlerimiz milyonların özgürlük bayrağını zaten yükseltmiş bulunuyor, bize kalan ise onlara katılmaktan ibaret. Onlarla omuz omza verip ileriye yürüyeceğiz ve kardeşçe birlik kurup kaynaşarak müthiş bir militan güç olacağız." Birliğin ana amacının "ülkedeki kurulu siyasal ve ekonomik sistemi devirmek" olduğunu ilan eden program, toplumsal kurtuluşun koşulu olarak siyasal özgürlük kazanmanın gerekliliğini vurguluyordu.

Kuzey Rusya İşçi Birliği'nin programındaki birçok hüküm, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin 1869 Eisenach programıyla ortak noktalar içeriyordu.[85] Bunların çoğu ivedi taleplerle (zümre ayrıcalıklarının tümünün kaldırılması, bir halk milisinin kurulması, iş gününü düzenleyen yasaların çıkarılması, zorunlu eğitim gibi taleplerle) ilgiliydi. İfade, basın ve toplanma özgürlüklerine öncelik veriliyordu; bu talepler Eisenach programındakinden daha kuvvetli bir dille ifade ediliyordu. Kuzey Birliği'nin geniş programı, adaletsiz toplumsal uygulamalara karşı mücadeleden söz etmekle kalmayıp, kurulu sistemi devirme hedefini de açık açık koyuyordu. Toplumun ileri sınıfı olarak proletaryanın tarihî rolünü açıkça tanımlıyordu.[86]

Böylelikle Rus devrimci hareketinde en ileri işçiler hem çıkarlarının hem de siyasal mücadelenin ve örgütlenmenin taşıdığı önemin farkına varıyorlardı. Ama Narodniklerin etkisi hâlâ çok güçlüydü. Halturin'in bireysel terörizme sapması bunun çarpıcı bir örneğiydi.

1880 baharında Kiev'de, Narodnik örgüt Kara Paylaşım (*Çorni Peredel*) üyeleri, sosyalist amaçlar ilan eden ama terörizmi tek mücadele aracı sayan bir programla Güney Rusya İşçi Birliği'ni kurdular.[87] Birlik üyeleri Kiev'deki fabrikalarda ajitasyon etkinlikleri yürüttüler. Örgüt 1881 başında dağıtıldı.

Rusya'da sosyalist hareketin tarihinde büyük bir dönüm noktası, 1883'te Georgi Plehanov, Vera Zasuliç ve yurt dışında yaşayan başka eski Narodnikler tarafından Emeğin Kurtuluşu grubunun kurulmasıydı. Bu, Rus toplumsal düşüncesinde Marksist bir akımın ve Rusya'da devrimci hareketin başlangıcı oldu. Grup, Marksizmin Rus devrimciler arasında yayılmasına dikkate değer katkılar yaptı.[88] Aşağı yukarı 1880'lerin ikinci yarısında Rusya'nın belli başlı sanayi kentlerinde Marksist inceleme çevreleri ve grupları ortaya çıkmaya başladı; bunlardan bazıları (St. Petersburg'da D. Blagoev'in ve P. Toçisski'nin başını çektiği gruplar, Kazan'da N. Fedoseyev'in yönettiği inceleme çevreleri,

85 Açıktır ki, Kuzey Rusya İşçi Birliği'nin kurucuları, aynı partinin ciddi teori hataları içeren Gotha programı konusunda da bilgi sahibiydiler. Ama bu hataların çoğunu içermeyen Eisenach programını seçtiler.

86 Ayrıntılı bir inceleme için bkz. E. A. Korolçuk, *Kuzey Rusya İşçi Birliği ve 1870'lerde St. Petersburg'da İşçi Sınıfı Hareketi*, Moskova, 1971, s. 122-26 (Rusça).

87 *19. Yüzyılda Rusya'da İşçi Sınıfı Hareketi*, C. II, Kısım 2, Moskova, 1950, s. 436 (Rusça).

88 Bu konu Bölüm 7'de ele alınıyor.

daha sonra M. Brusnev'in St. Petersburg'da kurduğu örgüt vb.) ileri işçilerle bağlantılıydı.[89]

Rusya'da sosyalist hareketin sonraki tarihi, sosyalizmin işçi sınıfı hareketiyle bağ kurmasının ve Rus proletaryasının militan Marksist partisinin yaratılmasının tarihi, Vladimir İlyiç Lenin'le ilişkilidir.

Polonya topraklarında sosyalist örgütlerin kurulması yönünde ilk adımlar 1880'lerin başında atıldı. Polonyalı işçilerin Proletaryat adıyla kurulan ilk siyasal partisi 1882'de Polonya Krallığı'nda ortaya çıktı. Programı, küçük burjuva, Narodnik görüşlerin etkisini de hissettirmesine karşın, esas olarak Marksist ilkelere dayanıyordu. Bu parti Marksist fikirleri yayamaya başladı, kullandığı kanallardan biri de gizlice basılan *Przedswit* gazetesiydi; ama Proletaryat, kitlesel tutuklamalar nedeniyle bir yıl içinde, yani 1883'te fiilen ortadan kalktı.[90] 1888'de Varşova'da Vtoroi Proletaryat adıyla kurulan sosyalist bir örgütün ve bir yıl sonra Julian Marchlewski, Adolf Warski ile başkalarınca kurulan *Polonya İşçi Ligi*'nin başına da aynı şey geldi.

Kasım 1892'de Paris'te *Polonya Sosyalist Partisi*'nin kurulduğu duyuruldu; parti 1893'te resmî varlık kazandı. Daha sonra adını *Polonya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi* olarak değiştiren Polonya Sosyal Demokrat Partisi de Vtoroi Proletaryat'tan ve Polonya İşçi Ligi'nden kalan gruplar temelinde hemen hemen aynı zamanda kuruldu. Sözünü ettiğimiz kişilere ek olarak, Rosa Luxemburg ve Bronislaw Weselowski de önderleri arasındaydı. Parti, Marksist bir program benimsedi ve proleter enternasyonalizmi ilkelerine uygun hareket edeceğini duyurdu.[91] Ama Polonya Sosyalist Partisi'nde en başından itibaren reformcu ve ulusalcı eğilimler ortaya çıktı.

Polonyalı ve Ukraynalı işçileri birleştiren *Galiçya ve Silezya Sosyal Demokrat Partisi*, Avusturya-Macaristan egemenliğindeki Polonya topraklarında 1892'de kuruldu. Alman İmparatorluğu'na ait Batı Polonya topraklarında ertesi yıl bir Sosyalist Parti kuruldu.

Balkanlar'da da kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle ve modern bir sanayi proletaryasının doğmasıyla, ilk önce propaganda çevreleri ve küçük gruplar halinde sosyalist örgütler ortaya çıkmaya başladı. Bu çevrelerin işçi sınıfının ekonomik mücadelesine gitgide daha çok katılması sosyalist partilerin oluşması için gerekli koşulları yarattı. O yöndeki ilk adım Bulgaristan'da atıldı; Ağustos 1891'de sosyalist çevrelerin ve grupların temsilcilerinin katıldıkları gizli bir konferansta *Bulgar Sosyal Demokrat Partisi*'nin kurulduğu duyuruldu. St. Petersburg'da Marksist bir grup örgütleyen Dimitr Blagoev partinin lider-

89 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. 1, s. 123-67.

90 J. Buszko, *Narodsiny ruchu socjalistycznego na ziemach polskich*, Krakovi, 1967.

91 N. N. Puhlov, *Polonya Sosyal Demokrat Partisi'nin Tarihinden*, Moskova, 1968, s. 17-97; R. Y. Yevzerov ve I. S. Yajborovskaya, *Rosa Luxemburg*, Moskova, 1974, s. 23-25, 35-36 (ikisi de Rusça).

lerinden biri olarak seçildi.[92] Bu parti, programının ve tüzüğünün kabul edildiği 1893'te son biçimini aldı. Romanya'da *Sosyal Demokrat İşçi Partisi*, Mart 1893'teki bir kongrede kuruldu.[93]

Hırvatistan ve Slavonya Sosyal Demokrat Partisi, 1894'te Zagreb'de kuruldu; iki yıl sonra, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Erfurt programını örnek alan bir programı benimsedi. Slovenya'nın ileri işçilerinden oluşan ve kendini Avusturya Sosyal Demokrat hareketinin parçası olarak gören Yugoslav Sosyal Demokrat Partisi, 1896'da Lübliyana'da düzenlenen bir kongrede kuruldu.[94] Sırbistan'da 1890'ların başından beri faaliyet gösteren sosyalist gruplar tek bir örgüt çatısı altında birleşemedi.

Japonya'da 1890'ların başında sosyalist inceleme grupları ortaya çıktı. Bunlar ilk başta tamamen birer eğitim örgütüydü, çeşitli sosyalist teorileri incelemekle ilgileniyordu ve işçi sınıfı hareketiyle pek bir bağ kurmamıştı. Japon proletaryasının sınıf bilincini ve dayanışmasını güçlendirme çabasına giren ilk örgütler, göçmen olarak bulunduğu ABD'den 1890'ların ortasında Japonya'ya dönen seçkin Japon devrimci Sen Katayama'nın ve arkadaşlarının çabaları sayesinde oluşturuldu. Sendikalaşmayı İlerletme Derneği 1897'de kuruldu; bu tür önceki cemiyetlerin aksine, derneğin tüzüğü, emekle sermayenin işbirliğine dair hiçbir hüküm içermiyordu. Bu dernek topçu cephaneliğinde, demiryolu atölyelerinde, gemi onarım havuzlarında ve basımevlerinde çalışan işçilerden oluşuyordu.[95] Derneğin çalışmalarıyla sendikalar çoğaldı ve üye sayıları arttı.

Katayama'nın yayınladığı *Rodo sekai* dergisi, sosyalist fikirleri halk arasında yayıp sevdirmek amacıyla 1898'de basılmaya başladı. Dergideki bazı yazılar İngilizce basılıyordu; yeni gelişmekte olan Japon işçi sınıfı hareketi bu sayede (aynı zamanda da Katayama'nın geniş dış bağlantıları sayesinde) ta o zaman uluslararası sahneye çıkmanın bir yoluna kavuştu. Aynı yıl Sosyalizmi İnceleme Derneği doğdu; Marksizm yanlıları ile karşıtlarının ayrışma süreci orada başladı. Marksizm yanlılarının başını çeken Katayama, sunduğu pek çok raporda ve konferansta sınıf işbirliğini reddetti ve siyasal mücadeleyle birleştirilmezse ekonomik mücadelenin yararsız kalacağını vurguladı.[96] Bir sosyalist parti oluşturmanın koşulları yavaş yavaş ortaya çıktı, ama proletaryanın sendikal ve siyasal örgütleri 1890'ların sonuna kadar birbirinden ayrı değildi.

Dolayısıyla, modern kapitalist sanayilerin kurulduğu ülkelerin hemen hemen tümünde proletaryanın ileri, sınıf bilinçli kesimlerini birleştiren bağımsız sosyalist işçi partileri 19. yüzyılın son çeyreği boyunca ortaya çıktı ve güçlendi.

---

92 *Bulgar Komünist Partisi Tarihi*, Moskova, 1974, s. 43-45 (Rusça).

93 *Romanya Tarihi, 1848-1917,* Moskova, 1971, s. 301-303; V. N. Vinogradov, *Romanya'da Toplumsal-Siyasal Düşünce Üzerine Denemeler,* Moskova, 1975, s. 271-74.

94 *Yugoslavya Tarihi*, C. I, Moskova, 1963, s. 544-45, 579-80 (Rusça).

95 Sen Katayama, *a.g.y.*, s. 12.

96 *Japonya'nın Modern Tarihi Üzerine Denemeler (1640-1917),* Moskova, 1958, s. 375 (Rusça).

Bir süreç olarak bu partilerin oluşumu eşit değildi ve kitleler üzerindeki etkileri farklı düzeylerdeydi.

Tüm çeşitliliğine rağmen, bu süreç her bir ülkede işçi sınıfı hareketinin genel yasalarını ve nesnel gereksinimlerini yansıtıyordu. En mücadeleci temsilcileri aracılığıyla işçi sınıfı, yaşamsal, gündelik çıkarları için mücadeleye önderlik edebilmekle kalmayıp, kapitalizmi yıkıp yerine sosyalist sistemi getirmeye yönelik kavgalara da işçileri hazırlayabilecek kendi siyasal örgütünün yaratılması için bastırdı. Sosyalist partilerin ortaya çıkışı, bu görevin başarılması yönünde büyük bir adımdı ve işçi sınıfı hareketinin tarihinde bir dönüm noktası oluşturdu.

Kuruldukları sırada *bu partilerin çoğunun üye sayısı azdı* ve sayısal güçleri hızla büyümesine karşın, tüm işçi kitlesine oranla üye sayıları görece küçük kaldı. Almanya'da Gotha Birleşme Kongresinin yapıldığı sırada iki işçi partisinin üye sayısı yaklaşık 25.000'di. Yüzyıl sona ererken SDP'nin üye sayısı dört kattan fazla artmıştı. Fransa'da İşçi Partisi'nin 1890'da 6.000 üyesi vardı; sonraki sekiz yılda üye sayısı 16.000'e ulaştı. Avusturya ve Macaristan Sosyal Demokrat partilerinin on binlerce üyesi vardı. İsveç'te Sosyal Demokratların sayısal gücü 1890'lı yıllar içinde 6.000'den 44.000'e yükseldi. İtalya'da Sosyalist Parti'nin kabaca 30.000 üyesi vardı. Danimarka'da aynı sayıda, Norveç'te 12.000 ve Hollanda'da 3.500 parti üyesi vardı.

Ülkelerin çoğunda bu partiler sayısal güçleriyle orantılı olmayan bir ağırlığa sahipti. Bu, başka etmenler yanında, ilgili partinin sendikalara ve başka kitle örgütlerine (kadın, gençlik, spor, eğitim örgütlerine) liderlik bakımından ne kadar güçlü olduğuna bağlıydı. Şu ya da bu partinin saygınlık düzeyi, özellikle, elindeki hem merkezî hem de yerel basın organlarının tirajına bakılarak ölçülebilirdi.

Yasal olarak faaliyet gösterdikleri ülkelerde sosyalist partiler, Birinci Enternasyonal'in dersleri ile geleneklerinden yararlanma ve yaygın bir işçi *basını* örgütleme olanağı buldu. Birçok durumda, bir parti oluşturulmadan önce sosyalist bir gazete yayınlanmaya başladı. Böyle durumlarda bu gazeteler örgütsel birliğin taşlarının döşenmesinde önemli rol oynadı. Sosyalist partilerin militan basını, işçi sınıfının enternasyonalist bir ruhla eğitilmesi için büyük çaba harcadı ve uluslararası proletaryanın çeşitli ulusal bileşenleri arasında bağ işlevi gördü. 1882'de Engels, "Her sosyalist dergi," diye yazıyordu, "uluslararası bir merkezdir; Cenevre'den, Zürih'ten, Londra'dan, Paris'ten, Brüksel'den ve Milano'dan tüm yönlere birbiriyle tekrar tekrar kesişen hatlar uzanır."[97] En etkili biçimde işletilen gazeteler büyük bir proleter okur kitlesine ve yüksek bir saygınlığa sahipti. Bu gazeteler, durmaksızın yağmur gibi yağan okur mektuplarını, kapitalist sömürünün ve egemen sınıflarca

97 "Engels'ten Johann Philipp Becker'e, 10 Şubat 1882", K. Marx, F. Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 329.

uygulanan halk karşıtı politikaların maskesini düşüren somut örnekler olarak kullanıyordu.

Özellikle Almanya'da sosyalist ve işçi yayınlarından oluşan geniş bir ağ vardı. Birleşik bir işçi partisinin oluşturulmasını izleyen ilk yıllarda, partinin merkez organı *Volksstaat*'a ek olarak, günlük yayınlanan dokuz gazete de dâhil düzinelerce yerel gazete vardı. Sosyalistlere Karşı Yasanın yürürlüğe girmesinden hemen önce, partinin 50 gazetesi vardı ve bunların toplam tirajı 60.000-170.000 nüsha arasında oynuyordu. Ek olarak 15 de sendika gazetesi vardı. Tümü aynı değerde olmaktan uzaktı, bazılarının profesyonel düzeyi düşüktü, ama parti için hepsi güçlü birer sosyalist propaganda aracıydı. Sosyalistlere karşı çıkarılan yasa işçi basınına ağır bir darbe indirmesine karşın, parti kararlılıkla bu yasanın etkisini hafifletmeye, yetkililerin direnişini kırmaya çalıştı ve yavaş yavaş medyasını yeniden oluşturdu, hatta sayıca artırdı. Parti 1890'da yaklaşık 60 gazete (19 günlük gazete dâhil) yayınlarken, yüzyılın sonunda Alman Sosyal Demokratların 70 gazetesi (49 günlük gazete dâhil) bulunuyordu. Ayrıca, bir teorik dergi ve bir kadın işçi dergisi dâhil başka yayınlar da çıkarılıyordu.

Avusturya'da, resmî parti organı sayılan *Gleichheit* [Eşitlik] gazetesi 1870'li yıllarda yayınlandı; 1889'da yerini *Arbeiter-Zeitung*'a [İşçi Gazetesi] bıraktı. Ayrıca, partinin birtakım taşra kentlerinde de gazeteleri vardı. Çek topraklarında Sosyal Demokrat gazeteler 1880'lerin ortasında yayınlanmaya başladı. Macaristan İşçi Partisi 1873'te kendi gazetesini (aslında biri Macarca, diğeri Almanca iki gazete) çıkarmaya başladı.

İtalya'nın Romagna bölgesinde sosyalistler, *Avanti!* [İleri!] adlı kendi gazetelerini 1881'de çıkarmaya başladılar. İspanyol sosyalistlerinin gazetesi *El Socialista* 1886'da çıktı. Portekiz Sosyalist Partisi 1870'lerin ikinci yarısında haftalık olarak *O Protesto*'yu yayınlamaya başladı. Belçika'da ve Hollanda'da sosyalist basın 1870'lerin sonunda kuruldu; bu aynı dönem Polonyalı sosyalistlerin (yurt dışında yayınlanan) ilk süreli yayınlarının çıkışına tanıklık etti. Sosyalist dergiler ve gazeteler İskandinav ülkelerinde 1880'lerde, Bulgaristan'da, Sırbistan'da ve Romanya'daysa 1890'larda sosyalist partilerin kuruluşundan önce ortaya çıktı.

Fransız devrimci sosyalistler uzun süre günlük bir gazete kuramadılar. İlk Marksist gazete *L'Egalité*, tıpkı Temmuz 1885'te yerini bıraktığı İşçi Partisi'nin merkez organı *Le Socialiste* gazetesi gibi, haftalık bir yayındı. *Le Socialiste* gazetesi parasızlık nedeniyle aralıklı olarak çıktı ve tirajı hiçbir zaman 1.500'ü aşmadı. İşçi Partisi bazı taşra gazeteleri de yayınladı ama bunların çoğu uzun ömürlü olmadı. Parti liderleri radikal gazetelerden birinin denetimini ele geçiremediler.

Britanya'da, Sosyal Demokrat Federasyon'un yayın organı *Justice* [Adalet] uzun süre biricik sosyalist gazete olarak kaldı. Sosyalist Lig'in organı *Commonweal* [Genel Çıkar] düşük tirajlıydı ve Lig'in anarşist taktikler benim-

semesinden kısa süre sonra kapatıldı. Gerçi Britanya sendikaları oldukça fazla sayıda gazete çıkarıyordu.

Sosyalist basın ve işçi basını ciddi güçlüklerle boğuşmak zorunda kaldı: Yetkililerin baskıları, süreğen para sıkıntısı, eğitimli işçi gazetecilerin eksikliği. Bazı gazeteler ancak varlıklı çevrelere mensup parti üyelerinin yüklü bağışlarıyla faaliyetlerini sürdürebiliyordu. Ama bu bazen ilgili gazetenin reformcu etki altına girmesiyle sonuçlanıyordu. İşçi gazeteleri, verimli şekilde işletilen, güçlü burjuva propaganda aygıtıyla yarışmakta büyük zorluk yaşıyordu. Yine de sosyalist basın, ileri proleterlerin yardımlarıyla ve parti teşkilatlarının çabalarıyla çabuk büyüyüp genişledi ve özgürlük mücadelelerinde önemli bir faktör olup çıktı. Siyasal baskılar nedeniyle parti kurullarının normal çalışamadığı yerlerde gazetelerin rolü özellikle önemliydi. Sosyalistlere Karşı Yasanın yürürlükte olduğu yıllarda Alman Sosyal Demokratların deneyimi bu bağlamda son derecede öğreticiydi. Engels'in yaptığı değerlendirmeye göre, o yıllarda çıkardıkları *Sozialdemokrat* gazetesi, partinin gelmiş geçmiş en iyi yayın organıydı.[98]

Sosyalist partilerin *seçim başarıları*, kazandıkları nüfuzun önemli birer göstergesiydi. Proletarya eskiden seçimlerde burjuva demokrasisinin uç sol kanadı olarak davranmak zorundaydı. Sosyalist partilerin oluşturulması sayesinde, sınıfsal çıkarlarını ilerletmek için burjuva parlamenter sisteminden yararlanma olanağına kavuştu. Engels, ilk sosyalist vekillerin 1874'te Reichstag'a seçilmelerine çok büyük önem atfetti. "İşçiler," diye yazıyordu, "ilk kez kitlesel olarak kendi insanlarını seçiyor ve bağımsız bir parti olarak öne çıkıyorlar."[99] 19. yüzyılın sonunda Alman Sosyal Demokratlar 2 milyondan fazla oy alıyordu. Seçmenlerin nasıl kazanılacağına ilişkin bir örnek ortaya koydular ve niçin Sosyalistlerin parlamentoda temsil edilmesi gerektiğini gösterdiler. Reichstag'da August Bebel'in ve Wilhelm Liebknecht'in başını çektiği Sosyal Demokratlar, emekçilerin çıkarlarını savundular, milyonlarca insanın gözünü diktiği parlamentoyu bir kürsüye dönüştürerek, sosyalist fikirleri halka yaymak ve hükümet ile burjuva-Junker partilerinin politikalarını teşhir etmek için kullandılar. Bu nedenle, Reichstag üyesi olarak dokunulmazlıkları bulunduğu halde, özellikle Sosyalistlere Karşı Yasa döneminde baskılara maruz kaldılar. Ama bu bir an bile Bebel'i, Liebknecht'i ve arkadaşlarını yıldırmadı.

Alman Sosyal Demokratların sergiledikleri bu tutum, seçimli organların bulunduğu başka ülkelerdeki sosyalistlere de örnek oluşturdu. Fransa'da sosyalist partiler 1889 seçimlerinde neredeyse 100.000 oy, 1898'deyse yaklaşık 800.000 oy aldı; özellikle İşçi Partisi'nin nüfuzu belirgin bir artış gösterdi. Avusturya Sosyal Demokratları 1897 seçimlerinde aşağı yukarı 600.000 oy toplarken, İtalyan sosyalistlere aynı yıl 135.000 oy verildi. 20. yüzyıla girilirken,

98 Friedrich Engels, "*Sozialdemokrat* Okurlarına Veda Mektubu", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 22, s. 77.

99 "Engels'ten Wilhelm Liebknecht'e, 27 Ocak 1874", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 33, s. 615.

parlamenter sistemlerin bulunduğu ülkelerde neredeyse tüm sosyalist partilerin parlamentoda vekilleri (Almanya'da 56, Belçika'da 31, Avusturya'da 14, Fransa'da 13 sosyalist milletvekili vb.) vardı.

Bu ilerlemeler, toplumda işçi sınıfının gitgide büyüyen rolünün çok önemli bir bileşeniydi. Ama Marksizmin kurucularının defalarca dikkat çekip uyardıkları belirli bir tehlike, yani "parlamenter ahmaklık" tehlikesi içeriyordu. Seçimlerde alınan oyların ve elde edilen sandalyelerin sarhoşluğuna kapılan bazı kişiler, parlamentodaki işçi gruplarınca yürütülecek faaliyetlerin, tüm toplumsal ilişkiler sistemini proleter devrimci yolla dönüştürmenin yerini alabileceğini düşünmeye başladılar. Bu düşünce çizgisi, o dönemin "barışçıl" niteliğinden, onlarca yıl boyunca Komün çapında bir devrimci olayın patlamamasından kaynaklandı. Burjuva parlamentosunu baskı altına almayla ilgili gerçek olasılıkların abartılmasının sonuçlarından biri, parlamentodaki grupların öneminin artması ve sosyalist partilerin liderliğine soyunmasıydı.

SOSYALİST PARTİLERİN PROGRAM VE ÖRGÜTLENME İLKELERİ

Sosyalist partilerin program belgelerinin dayandığı temel, büyük ölçüde Uluslararası İşçi Birliği'nin çalışmalarının, Marx ve Engels'in belirledikleri program hükümlerinin etkisinin ve Marksizmi kuranlarca yapılan çalışmaların gitgide daha geniş olarak yayılmasının sonucu olarak, bilimsel komünizmin temel ilkelerinin kabul edilmesiydi. Marx ve Engels'in hemen hemen tüm ülkelerdeki işçi sınıfı hareketinin liderleriyle ve militanlarıyla olan kişisel temasları, kurulacak olan partilerin programlarının hazırlanmasına katılmaları da bu bağlamda önemli rol oynadı. Son olarak, somut mücadele deneyimi, işçi sınıfının en iyi temsilcilerini ve devrimci aydınları, küçük burjuva sosyalist fikirlerin ütopyacı niteliğinin savunulamaz olduğunu kavrama noktasına getirdi. Sosyalist partiler temel meselelerde Marksist duruşa bağlı kaldı.

Bu partilerin tümü, proletaryanın burjuvaziyi devirmekle görevli belirleyici güç olduğunu kabul ediyor, proletaryanın siyasal mücadeleye katılmasını savunuyor ve siyasal iktidarı ele geçirmenin, üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti kaldırmanın, bu araçları halka devretmenin işçi sınıfını tam özgürlüğe kavuşturmak için vazgeçilmez koşul olduğunu öne sürüyordu. Tümü de işçi sınıfı hareketinin enternasyonalist niteliğini ve uluslararası proleter dayanışmasının gerekliliğini vurguluyordu.

Sosyalist partilerin çoğunun programı, hareketin genel ilkelerini ve nihai hedeflerini ilan etmesine ek olarak, yakın amaçlar da koyuyordu. Bunlar, demokratik özgürlüklerin (belli bir ülkedeki geçerli koşullara bağlı olarak) kazanılması ya da genişletilmesi ile ilgiliydi: Gizli oylama esasına göre genel oy hakkı, tam basın özgürlüğü, dernek kurma, sendikalaşma, toplanma özgürlü-

ğü, kiliseyle devletin ve kiliseyle okulların ayrılması, devletçe ya da belediye meclislerince finanse edilen zorunlu ilköğretim, düzenli ordunun tasfiyesi, yargıçların seçimle göreve gelmesi, adli işlemlerin ve adli yardımın ücretsiz olması vb.

Sosyalist partilerin demokratik taleplerinin kaynağı, bir yandan parlamenter bir rejimin bulunduğu ülkelerde bile burjuva demokratik reformların tam bitirilmemiş olması, öte yandan ise burjuvazinin bir zamanlar pankartlarına yazmış olduğu bu aynı talepleri tamamen karşılama yeteneğine sahip olmamasıydı. Sosyalist proletarya, demokratik reformları yakın amacı olarak ilan etmekle, halkın büyük kesimlerinin yerine getirilmesini istediği bir görevi üstlendi. Bu, kitlelerin işçi sınıfı çevresinde birleşmesinin çok önemli bir koşuluydu.

Programlar, işçi sınıfının yaşamsal çıkarlarını yansıtan taleplere özel bir vurgu yapıyordu: İş gününün yasayla sekiz saat olarak belirlenmesi, çocuk çalıştırmanın yasaklanması ve kadınların çalıştırılmasına kısıtlamalar getirilmesi, zorunlu Pazar tatili, devletçe finanse edilen ya da devletçe denetlenen toplumsal sigorta, fabrika teftişlerinin başlatılması ya da genişletilmesi, iş kazaları için girişimciler hakkında kovuşturma yapılması vb.

Mücadelenin nihai amaçlarını ilan eden ilkesel hükümler ile sonraları asgari program olarak anılmaya başlanan hükümler arasında ayrım yapılması bir anda olmadı. Proletaryanın tam ekonomik ve siyasal kurtuluşunu hemen başarmaya yönelik girişimlerin ütopyacı niteliği ve hem proletaryanın hem de diğer emekçi halk kesimlerinin siyasal haklarını kazanma, yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirme, yani burjuvazi karşısında nihai zafere ulaşmanın altyapısını inşa etme gerekliliği yavaş yavaş kavrandıkça bu ayrım ortaya çıktı.

Çeşitli sosyalist partilerin programları elbette özdeş değildi. Her biri ilgili ülkenin ve işçi sınıfının özgül gelişme biçimini, ilgili parti üyelerinin ideolojik ve siyasal düzeyini, Marksist çekirdeğin küçük burjuva doktrinleri savunanlara yönelik sıkı duruşunu (ya da aksine gevşekliğini) yansıtıyordu. Marksizmin kurucuları, şu ya da bu programla ilgili değerlendirme yaparken, bütün bu faktörleri hesaba kattılar. Harekete ilerleme olanağı yaratan tüm hükümleri onaylarken, hareketin zaten üstün gelmiş olduğu küçük burjuva, ütopyacı anlayışlara ödünler vererek ilgili partiyi geri götüren belgeleri şiddetle eleştirdiler. Alman Sosyal Demokratların Gotha program taslağına, o programın son metnindeki teori hatalarına karşı aldıkları olumsuz tavırda bu görülür.[100]

Bebel'e ve Bracke'ye mektuplar, özellikle de Marx'ın 1875 Mayıs'ının başında yazdığı ve *Gotha Programının Eleştirisi* olarak bilinen *Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları,* ciddi Lasalcı yanlışların, (küçük burjuvazinin ide-

100 Marx-Engels'in Gotha programı taslağına yönelttikleri eleştiriye ve o programın benimsenmesi üzerine yürüttükleri ideolojik mücadeleye ilişkin ayrıntılı bir irdeleme için bkz. *Karl Marx'ın Yaşam Öyküsü,* Progress Publishers, Moskova, 1973; *Friedrich Engels'in Yaşam Öyküsü,* Progress Publishers, Moskova, 1975; E. Kundel, *Marx und Engels in Kampf um die revolutionäre Arbeitereinheit,* Berlin, 1962; *Revolutionäres Parteiprogramm – revolutionäre Arbeitereinheit,* Berlin, 1975.

olojik cephaneliğinden ödünç alınmış) bazı vülger demokratik önermelerin ve düşüncesizce, muğlak ifade edilmiş birçok hükmün derinlemesine eleştirisini içerir.

Marx, taslakta yer alan, her üreticinin emeğinin tüm meyvesini alabileceğine ve sosyalizmin öncelikle bölüşüm çevresinde döndüğüne ilişkin ütopyacı küçük burjuva anlayışları yansıtan "emeğin eksiksiz üretisi", "adil bölüşüm" ve benzeri Lasalcı taleplerin iler tutar bir yanının olmadığını ortaya koydu.[101] Marx, kapitalizm altında işçi sınıfının, yaşam standartlarında ve çalışma koşullarında herhangi bir iyileştirme elde edemeyeceği yargısına varan "ücretlerin tunç yasası"na ilişkin Lasalcı teoriyi yakından irdeledi ve gerici doğasını gösterdi. Bu "yasa" grevleri yadsıyor, tüm umutları yalnızca genel oy hakkına ve devletin yardımına bağlıyordu. Sendikaları küçümseyen, dolayısıyla da taslakta bunlardan hiç söz edilmeyen Lasalcı anlayışı bu açıklar. Engels konuyla ilgili Bebel'e yazarken şöyle diyordu: "Bu örgütlenmenin (sendikanın –*İngilizce çev.*) Almanya'da da kazandığı önem dikkate alındığında, programda bundan söz edilmesi ... bizce kesinlikle gereklidir."[102]

Marx, proletarya karşısında bütün öteki sınıfların "*tek bir gerici kitle*" olduğu yönündeki Lasalcı savı şiddetle eleştirdi. Bu tezin, kapitalizme karşı mücadelede proletaryayı doğal müttefiklerinden soyutlamak dışında bir sonuç vermeyeceğini ortaya koydu.[103]

Taslak programdaki "özgür devlet" talebini, yani sınıflı bir toplumda devletin özüne ilişkin Lasalcı kavrayışsızlığı ve Lassalle ile destekleyicilerinin devleti sınıfların üstünde gören tutumunu ağır bir dille eleştirdi. Kapitalist devletin sınıfsal mahiyetine ilişkin kavrayışsızlık, başlıca Lasalcı yanılgılardan birine, yani sosyalizme geçiş için kilit araçlar sayılan üretici birliklerinin devlet yardımıyla kurulması gerektiği yanılgısına temel oluşturuyordu. Bebel, Bracke ve başka Alman Sosyal Demokrat devrimci liderler bu konunun bilimsel olarak ve pratikte bomboş olduğunu inandırıcı şekilde gösterdikten[104] sonra taslak programda buna yine de yer verilmesi, küçük burjuva sosyalist fikirler yönünde önemli bir geri adımdı. Marx'ın yazdığı gibi, toplumun sosyalist ilkeler doğrultusunda radikal, devrimci yeniden yapılandırılmasının "devlet yardımıyla kooperatif birlikler kurulmasıyla hiçbir ortak yanı yoktur".[105]

---

101 Karl Marx, "Gotha Programının Eleştirisi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 19, 20, 22.

102 "Friedrich Engels'ten A. Bebel'e Mektup", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 34.

103 Karl Marx, "Gotha Programının Eleştirisi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 20.

104 Özellikle, August Bebel'in "Amaçlarımız" (1870) başlıklı broşüründe ve Wilhelm Bracke'nin "Lassalle'ın Önerisi" (1873) başlıklı broşüründe bu eleştiri yapılıyor; bu iki eser de yaygın olarak okunmuştu.

105 Karl Marx, "Gotha Programının Eleştirisi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 25.

Taslakta hareketin uluslararası niteliğinden, Alman Sosyal Demokratların enternasyonalist yükümlülüklerinden tek kelimeyle bile bir söz edilmemesi Marx ve Engels'i öfkeden küplere bindirdi. Bu gerçek, Lassalle'ın ve en yakın çalışma arkadaşlarının dar, ulusal görüşlerini yansıtıyordu. Dahası, Marx taslaktaki demokratik talepleri şiddetli biçimde eleştirerek, ifadelerden bazılarının yanlışlığını, muğlaklığını gösterdi ve bunları burjuva liberallerin alışılmış taleplerinden ayırt eden pek az şeyin olduğunu belirtti.

Marx'ın ve Engels'in Lasalcı dogmalara ve anlayışlara yönelttikleri eleştiri, uluslararası işçi sınıfı hareketinin daha ileri ideolojik gelişimi için muazzam önem taşıyordu. Gerçi *Gotha Programının Eleştirisi* o dönemde yayınlanmadı (1891'de çıktı), ama içerdiği fikirlerin birçoğu, Marksizmin kurucularının 1870'li ve 1880'li yıllarda yayınlanan yazıları sayesinde hareketin militanlarınca daha önce benimsenmişti.

Bununla birlikte, *Eleştiri*'nin önemi ve anlamı Lasalcılığı reddetmesinin ötesine geçer. Kapitalizmden komünizme geçiş döneminin niteliğine ve özüne, proleter devletinin rolüne ve komünist toplumun gelişiminin iki evresine ilişkin burada dile getirilen fikirler, Marksizmin ideolojik hazinesinin parçası olmuştur.

Marx'ın ve Engels'in yeni program taslağı hakkındaki eleştirel sözleri Gotha Birleşme Kongresinde pek az dikkate alındı. Gerçi metnin son hali, hareketin uluslararası niteliğine ve Alman Sosyal Demokratların bundan doğan görevlerine ilişkin Marx'ın yaptığı vurguyu, ek olarak da "ücretli emek sisteminin kaldırılması" gerektiğine ilişkin önermesini içeriyordu; sosyalist bir programda yersiz kaçan burjuva liberal "vicdan özgürlüğü" talebinin yerine dinle ilgili bir tez önerildi. Programda sendikalar sorunu öne çıkarılmadı, ama kongre, işçi sınıfının mücadelesi için bu örgütlerin yaşamsal önem taşıdığının altını çizen özel bir karar aldı. Ama bütün olarak bakılınca program, Marx'ın ve Engels'in inandırıcı ve etkili bir dille eleştirdikleri olumsuz özellikleri korudu.

Eisenach partisinin bazı önderleri (Bebel, Bracke, Dietzgen) Lasalcı önermelerin programa dâhil edilmesine karşı çıktılar. Ama diğerleri ideolojik açıdan henüz olgunlaşmış değillerdi. Genel olarak teoriyi ve özel olarak program belgelerinin önemini hafife alıyorlardı. Onlar için asıl önemli mesele, teoriyle ilgili ödünler ve uzlaşmalar pahasına bile olsa, bölünmeyi en kısa zamanda aşmak ve birleşik bir örgüt yaratmaktı. Bu elbette Lasalcılara teslim olmayı haklı çıkaramazdı. Marx ve Engels, Gotha programını devrimci Alman Sosyal Demokrat hareketi için ağır bir manevi yenilgi olarak değerlendirdiler.[106] Ama bu programı kamuoyu önünde eleştirmekten kaçınmaya karar verdiler, çünkü hareketin hem katılımcıları hem de hasımları "bunu komünist bir program

106 "Engels'ten August Bebel'e, 12 Ekim 1875", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 280.

gibi yorumladılar",[107] ayrıca birleşme, özgürlük mücadelesinin daha da ilerlemesini özendirdi ve partinin prestijini ve nüfuzunu güçlendirdi.

Dahası, Gotha programının yanlış belirlemeler ve katıksız Lasalcı tezler yanında, bazıları çok iyi ifade edilmemiş olsa bile Marksist önermeler de içerdiği unutulmamalıdır. Sözgelişi, program, emekçi halkın yoksulluğuna ve köleleştirilmesine kapitalist sınıfın üretim araçları üzerindeki tekelinin neden olduğu belirtiyor ve Eisenach programının yaptığı gibi, işçi sınıfının kurtuluşunun işçi sınıfının kendi işi olması gerektiğini ilan ediyordu. Üretim araçları üzerinde kamu mülkiyeti ve sosyalist bir sistem kurulması çağrısı yapıyor, işçi sınıfı hareketinin uluslararası niteliğinin altını çiziyordu. Bu Marksist önermeler, diğer partilerin çoğunun, özelikle de 1870'lerin ikinci yarısı ila 1890'ların başında kurulan ve Gotha programından en çok etkilenen sosyalist partilerin -Danimarka Sosyal Demokrat Birliği'nin (1876), Flaman Sosyalist Partisi'nin (1877), Portekiz Sosyalist Partisi'nin (1877), Çekoslovak Sosyal Demokrat Partisi'nin (1878), Hollanda Sosyal Demokrat Birliği'nin (1882), Macaristan Genel İşçi Partisi'nin (1880)- programlarında dikkate alındı.

Dolayısıyla, "ücretlerin tunç yasası", proletaryaya karşı sözümona tek bir "gerici kitle" ve "doğrudan halk eliyle yasama" hakkındaki önermelere bu programlarda yer verilmedi. Toplumsal sorunu çözmenin birincil yolu olarak "devlet yardımıyla sosyalist üretici birlikleri"nin kurulması çağrısı yerine, kamu arazileri üzerinde devletin denetlediği tarımsal üretici birliklerinin oluşturulması istendi.[108] Tek bir "gerici kitle" hakkındaki tez de Çekoslovak Sosyal Demokrat Partisi'nin 1878 programına alınmadı. Bu programda belirtildiğine göre, "işçi sınıfının kurtuluşu için mücadele ... tüm sınıfsal tahakkümün tasfiyesi için bir mücadeledir". Devlet yardımıyla üretici birliklerinin kurulmasıyla ilgili husus, bu birliklerin sosyalizme geçiş aracı olarak görülmeyecekleri şekilde değiştirildi.[109]

Danimarka Sosyal Demokrat Birliği'nin programı, "ücretlerin tunç yasası"yla ilgili önermeyi içermiyordu. Birlik 1888'de yeniden yapılanarak Sosyal Demokrat Parti'ye dönüşünce, emeği kapitalist sömürüden kurtarmayı görev edinmeyen tüm partilerin temelde sosyal demokrasiye karşı oldukları önermesinin tek bir "gerici kitle" hakkında tezin yerini aldığı yeni bir program benimsendi. Tek bir "gerici kitle" tezi ve "tunç yasa" önermesi, İsveç sosyalistlerinin ilk programına da (1882) dâhil edilmedi, ama tüm diğer yönlerden Gotha programı temel alındı.[110]

---

107 *A.y.*

108 Magda Aranyossi, *Léo Frankel*, Dietz Verlag, Berlin, 1957, s. 342; B. I. Zhelitsky, *a.g.y.*, s. 157-63.

109 Ludwig Brügel, *Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie*, C. 3, Verlag der Wiener Volskbuchhandlung, Viyana, 1922, s. 80-83.

110 Knut Bäckström, *Arbetarrörelsen i Sverige*, Arbetarkultur, Stockholm, 1958, s. 208-211.

Gotha programı birçok partinin programını pek az etkiledi; bunlardan bazıları bilimsel sosyalizm ilkelerine daha geniş yer verdi. Fransız İşçi Partisi'nin 1880'de kabul edilen ve Marx ile Engels'in doğrudan katılımıyla hazırlanan programı bunlardandı. Partinin genel ilkelerini belirten programın giriş kısmını Guesde'e Marx yazdırdı. Burada belirtildiği üzere, işçi sınıfının kurtuluşunun temel koşulu, yani üretim araçlarının toplumsallaştırılması, "ancak bağımsız bir siyasal parti olarak örgütlenmiş üretici sınıfın (proletaryanın) devrimci eylemi sonucunda gerçekleştirilebilir"di ve bu amaca yönelik mücadele, "genel oy hakkı da dâhil, proletaryanın elinin altındaki tüm araçlarla" yürütülmeliydi.[111] Yine burada, hareketin temel, nihai amaçları ile kendi içinde siyasal ve ekonomik talepler olarak ayrılan yakın talepleri arasına açık bir ayrım çizgisi çekilmişti.[112] Engels, programın Marx tarafından yazdırılan kısmını, "Bu kısa ve öz belirleme beni bile şaşırttı," diyerek, "nadiren karşılaşılan derecede açık, anlaşılır, özlü bir dille kitleler için kaleme alınmış inandırıcı tezlerden oluşan bir başyapıt" diye nitelemişti.[113]

Program bir dizi demokratik talep (Paris Komünü'nün yenilgisinden sonra çıkarılan gerici yasaların iptali, ücretsiz eğitim, tüm halkın silahlandırılması vb.) içermesinin yanı sıra, proletaryanın durumunun iyileştirilmesi (sekiz saatlik iş günü, çocuk emeğinin yasaklanması, erkeklerle kadınlara eşit ücret vb.) talebini de içeriyordu.

Engels, İspanya Sosyalist İşçi Partisi'nin programını olumlu değerlendirdi.[114] Program, partinin amacını sınıfların ortadan kaldırılması olarak belirliyor ve siyasal iktidarın emekçi halka devredilmesini, özel mülkiyetin kamu mülkiyetine dönüştürülmesini talep ediyordu. Demokratik özgürlüklerle ilgili talep önemle vurgulanıyordu; İspanya'da yarı mutlakıyetçi rejim bulunduğu için, hele de proletaryanın siyasete katılması gereğini reddeden anarşistler işçi sınıfı hareketi içinde geniş desteğe sahip oldukları için, bu vurgu özellikle büyük önem taşıyordu. Programın bazı maddelerinde sosyal mevzuat sorunlarına değiniliyordu.

Avusturya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Hainfeld Kongresinde kabul edilen İlkeler Bildirisi genel olarak bilimsel sosyalizmin ruhuna uygundu. Bu belge, siyasal bir partide örgütlenmiş proletaryanın tarihî görevini (sosyalist bir toplum kurma görevini) doğru tanımlıyordu ve enternasyonalizmin par-

111 Karl Marx, "Einleitung zum Programm der französischen Arbeiterpartei", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 10, s. 328.

112 Programın metni s. 570-71'dedir. Bu ayrım Eisenach programında da bir ölçüde yapılmıştı ama bu kadar açık seçik değildi.

113 "Engels'ten Eduard Bernstein'a, 25 Ekim 1881", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 324.

114 Friedrich Engels, "1891 Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 438. Bu program 1888'de, parti in yasal statü kazanmasından sonra kabul edildi; partinin (kuruluşu 1879) yeraltında faaliyet gösterirken hazırladığı programı temel alıyordu. Programın tam metni için bkz. Karl Marx, *Miseria de la filosofia. Contestation á "La filosofia de la miseria" de Proudhon*, Madrid, 1891.

tinin kilit ilkesi olduğunu vurguluyordu (çokuluslu Habsburg monarşisindeki proletarya için bu son derecede önemliydi). Bildiride bazı demokratik sloganlar ve işçi sınıfı çıkarına talepler dile getirilerek, partinin "her zaman proletaryanın sınıfsal çıkarlarını temsil edeceği ve sınıfsal çelişkilerin üstünü örtme ya da varlığını gizleme, iktidar partilerinin çıkarları için işçileri kullanma yönündeki tüm girişimlere şiddetle karşı çıkacağı" ilan ediliyordu.[115] Ama bu belge bile proletaryanın siyasal iktidarı elde edebilmesinin yolları ve araçları hakkında, proleter siyasal egemenlik biçimleri hakkında, diğer emekçi halk kesimlerine, özellikle de köylülere yönelik tutumu hakkında hiçbir şey söylemiyordu.

G. V. Plehanov'un hazırladığı ve 1888'de Emeğin Kurtuluşu grubunun yayınladığı Rus Sosyal Demokratlarının İkinci Taslak Programı'nda, daha olgun bir Marksizm anlayışı gözleniyordu. Bu taslak, üretim araçlarının komünist bir devrimle kamu mülkiyetine geçirilmesi gerektiğini ilan ediyor ve siyasal iktidara proletarya tarafından el koyulmasını amaç olarak belirliyordu. Taslakta belirtildiğine göre, yalnızca proletarya yönetimi, "karşıdevrim çabalarını felç edebilir, sınıfların varlığına ve mücadelesine son verebilir"di.[116] Birçok partinin genellikle soyut olan programlarının aksine, bu taslak Rusya'daki siyasal ve ekonomik durumu, Rus proletaryasının mücadelesini yürüttüğü koşulları ayırıcı özellikleriyle tanımlıyordu. Dahası, dolaysız demokratik taleplerde bulunuyordu.

Ama bu belgede bile Gotha programının Lasalcı önermelerinden bazılarının, örneğin devlet yardımıyla üretici birlikleri kurulmasına ilişkin tezin etkisi hissedilebiliyordu.

1870'lerin ikinci yarısı ila 1880'lerin akışı içinde ABD Sosyalist İşçi Partisi (1876-1877), Polonya'nın ilk sosyalist partisi Proletaryat (1882), İtalya'daki sosyalist örgütler –Romagna Devrimci Sosyalist Partisi (1883) ve İtalyan İşçi Partisi (1885)–, Britanya Sosyal Demokrat Federasyonu (1884), Belçika İşçi Partisi (1885) ve başkaları tarafından kabul edilen programlar oldu. Bütün bu programlar şu ya da bu ölçüde bilimsel sosyalizmin temel önermelerinden yola çıktı. Ne var ki birçoğu, münferit meselelerde çeşitli küçük burjuva sosyalist akımlardan kuvvetle etkilendi. Sözgelişi, İtalyan İşçi Partisi'nin programında belirtildiğine göre amaç, "malsız mülksüz bırakılmış emekçileri savunmak, onları *yaşama hakkı* adına mesleklerine göre örgütlemek ve birleştirmek"ti.[117] Belçika İşçi Partisi'nin programı, "evrensel olarak adil" bir sistem hakkında, "emek ürünlerinin ve toplumsal zenginliğin hakça paylaşımı" hakkında muğlak ifadeler içeriyordu.[118] Proletaryat Partisi'nin programında, bir mücadele

115 Ludwig Brügel, *a.g.y.*, s. 401.

116 Georgi Plehanov, *Felsefi Yapıtlar Seçkisi*, beş cilt, C. I, Progress Publishers, Moskova, 1973, s. 407.

117 Gastone Manacorda, *a.g.y.*, s. 350.

118 Leon Delsinne, *a.g.y.*, s. 70.

aracı olarak kabul edilen ekonomik ve siyasal terörizm ile Marksist önermeler bir arada bulunuyordu.[119]

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin 1891'deki Erfurt Kongresinde kabul edilen yeni programı, bu türden etkileri aşma yönünde önemli bir adımdı. Engels, taslağa son halinin verilmesine (ilk başta birkaç taslak vardı) büyük katkı yaptı. Lasalcı fikirleri yeni programdan dışlamak için, parti liderlerinden bazılarının karşı çıkmasına rağmen Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'ni[120] yayınladı. Yaptığı derin eleştirel yorumlar, ilk taslaklardaki birçok ciddi kusurun giderilmesine yardımcı oldu; ama o yorumların tümü, özellikle siyasal amaçlara ilişkin olanlar dikkate alınmadı. Yine de bütün olarak bu program, Marksist teori düzeyindeydi. Program, kapitalist sistemin Marksist bir tahlili temelinde partinin yakın ve nihai ereklerini bilimsel olarak açıklığa kavuşturdu, proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişkilerin niçin uzlaşmaz olduğunu açıkça ortaya koydu, sınıf mücadelesinin kaçınılmaz şekilde ivme kazanacağını ve sosyalizmin zaferinin tarihsel bir zorunluluk olduğunu vurguladı. "Ancak üretim araçları ... üzerindeki kapitalist özel mülkiyetin toplumsal mülkiyete ve meta üretiminin sosyalist üretime dönüştürülmesi sayesinde, büyük ölçekli üretim ve durmaksızın artan toplumsal emek verimliliği, şimdiye kadar sömürülmüş olan sınıflar için yoksulluk ve kölelik kaynağı değil, en yüksek refah ve tüm yönlerden uyumlu gelişim kaynağı haline gelebilir."[121]

Programda belirtildiğine göre, bu dönüşüm ancak işçi sınıfı siyasal iktidarı kazanırsa gerçekleşebilirdi. Proleter enternasyonalizmi ilkesi duru bir dille ifade ediliyordu: "İşçi sınıfının kurtuluşu tüm uygar ülkelerden işçilerin eşit olarak katıldığı bir davadır. Bunu takdir eden Almanya Sosyal Demokrat Partisi, tüm diğer ülkelerin sınıf bilinçli işçileriyle dayanışma içinde olduğunu bildirir."[122] Programda demokratik amaçlar dile getiriliyordu: Genel oy hakkı, göreli temsil sistemi, doğrudan yasama, halkın özyönetimi, düzenli ordu tasfiye edilerek halkın silahlandırılması, ifade, toplantı ve basın özgürlüğü, kadınlara eşit haklar, laik okullar, zorunlu parasız eğitim, yargı görevlilerinin seçimle belirlenmesi, parasız adliye işlemleri, parasız sağlık hizmetleri, dolaylı vergilerin kaldırılması, artan oranlı bir vergi sistemi getirilmesi. İşçi sınıfının özgül talepleri özel bir bölümde belirtildi: İş gününü sekiz saat olarak saptayan yasal düzenleme, 14 yaşından küçük çocuk çalıştırmanın yasaklanması, işyerine ait dükkânlardan mal verilerek ücret ödemenin yasaklanması, fabrika teftişinin düzenlenmesi, devletçe bir sosyal sigorta sisteminin kurulması vb.

---

119 Bu programın metni için bkz. *Pierwsze pokolenie marksistów polskich*, C. 2, Varşova, 1962, s. 7-16.

120 Bu yapıt Ocak 1891'de Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin teorik dergisi *Die Neue Zeit*'ta çıktı.

121 *Revolutionäre deutsche Parteiprogramme. Vom Kommunistischen Manifest zum Program des Socializmus*, Dietz Verlag, Berlin, 1964, s. 83.

122 *A.y.*, s. 84.

Bütünü bakımından Marksist bir belge olmasına karşın, Erfurt programının sonradan tam olarak gün ışığına çıkan bazı eksiklikleri vardı. Demokratik bir cumhuriyet talebinin ya da Alman İmparatorluğu'ndaki siyasal durum bunun açıkça beyan edilmesine olanak tanımadığı için "*bütün siyasal iktidarın halkın temsilcilerinin elinde toplanması*"[123] talebinin, programın siyasal kısmının ana noktası olması gerektiğini söyleyen Engels'in görüşü dikkate alınmadı. Ayrıca, programda devrimci mücadele yöntemleri vurgulanmadığı gibi, köylülerin çıkarlarına ya da genel olarak tarım sorununa ilişkin talepler de yer almıyordu.

Erfurt programı başka partilerce örnek alındı. Sözgelişi, Norveç İşçi Partisi'nin 1891'de benimsediği programa temel oluşturdu. Bulgar Sosyal Demokratlar, 1893'teki ikinci kongrede, yapı ve içerik olarak büyük ölçüde Erfurt programını model alan bir program benimsediler. Teorik kısımda değinilen hususlardan bazıları Erfurt programındaki ilgili hususların tıpatıp çevirisiydi. Erfurt belgesi, Romanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin programını (1893), Belçika İşçi Partisi'nin yeni programını (İlkeler Bildirisini) (1894), Hırvatistan ve Slavonya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin programını (1896), İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin programını (1897) ve Finlandiya İşçi Partisi'nin yüzyılın sonunda benimsediği programı önemli ölçüde etkiledi.

Bu belgeler, esas olarak bilimsel sosyalizm ilkelerini temel almakla birlikte, onun temel önermelerinden bazılarını tutarlı şekilde yansıtmıyordu. Sözgelişi, proletaryanın siyasal iktidarı almasının yolları ve araçları sorunu geçiştiriliyor ya da (çoğunlukla) hiç ele alınmazken, bazı programlarda yalnızca parlamentoda çoğunluğu elde etmeye indirgeniyordu. Proleter devrimi ve proletarya diktatörlüğü hakkındaki hükümler Erfurt programında bile yer almadı (daha sonra Lenin bunu özel olarak vurguladı).[124] Geçiş döneminde devletin niteliği ve işlevleri sorunu bu programların hiçbirinde ortaya atılmadı. Proletaryanın müttefiklerinden, hatta köylülerden bunların çoğunda hiç söz edilmedi. Tarım sorunundan ya kaçınıldı ya da bu sorun yetersiz tezlerle geçiştirildi (büyük toprak mülklerinin toplumsallaştırılması hariç). Milliyetler sorunu yalnızca birkaç programda ele alındı.

Bunun nedeni kısmen, proleter devrimine ilişkin proleter Marksist öğretinin bazı yönlerden, sözgelişi işçi sınıfının müttefikleri sorunu ya da milliyetler sorunu bakımından yeterince geliştirilmemiş olmasıydı. Ayrıca, sosyalist partilerin programlarında Marksist teorinin bazı temel önermelerinin yer almaması, oportünist unsurlara verilen ödünlerin de kanıtıydı. Tarihsel durum değiştikçe ve kapitalizm emperyalist aşamasına girdikçe, hareket, yeni dönemin gereklerine uygun program ilkelerine sahip olunmadan yerine getirilemeyecek görevlerle karşı karşıya kaldı.

123 Friedrich Engels, "1891 Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 435.

124 V. İ. Leni "Komünist Enternasyonal İkinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 31, s. 246-47.

Proleter partileri, başta en devrimci sınıf olmak üzere kitlelerin çıkarlarını savundukları için, egemen sınıfların çeşitli zümrelerini temsil eden partilerden farklı yapılandırılmalıydı. Burjuva partilerinin yapısı ve örgütlenmesi sadece seçim mücadelelerine ve parlamenter faaliyete uyarlanmış durumdaydı. En başından beri proleter partilerinin amacı, birincil koşul olarak siyasal iktidarı kazanıp kurulu sistemi köklü şekilde yeniden yapılandırmaktı. Bu ise tüm üyelerin eylem birliğine olanak yaratan verimli bir örgütlenme ve etkili bir disiplin gerektiriyordu. Partilerin çoğu, yapılarını ve işlevlerini, yönetim organlarının ve yerel şubelerinin yetkilerini, aralarındaki ilişkileri, üyelerin haklarını ve ödevlerini tanımlayan bir tüzüğe sahipti.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin 1875'teki Gotha Kongresinde kabul edilen tüzüğü, üyelerinin ödevlerini şöyle tanımlıyordu: "Başka şeylerin yanı sıra, aidat ödeyerek, Parti programının ilkelerini tanıyan ve işçilerin çıkarlarını savunan her kişi Parti'nin üyesi olabilir. Aidatlarını üç ay ödemeyenler Parti üyeliğini kaybederler."[125] Sosyalistlere Karşı Yasanın yürürlükten kaldırılmasından sonra, Ekim 1890'da Halle'de kabul edilen tüzükte, bu madde değiştirilerek daha da zayıflatıldı: "Parti Programının ilkelerini tanıyan ve Parti'yi gücü yettiğince destekleyen her kişi Parti'nin üyesi sayılacaktır."[126]

Fransız İşçi Partisi'nin Lille Kongresinde alınan bir karar (1890), parti üyelerinin parti programını tanımakla, kurallarına uymakla ve aylık aidat ödemekle yükümlü olduklarını belirtiyordu. Üye kartları her yıl yenileniyordu. Ama her yerel şube bu hükmü kendine göre yorumladı: Bazıları, başvuranların tavsiye yazısı getirmelerini, partinin ilkelerini ve taktiklerini belirli bir süre içinde inceleyip öğrenmelerini, ana örgütün tüm toplantılarına katılmalarını vb. şart koşarken, diğerleri, sosyalist fikirlere yakın olduğunu bildiren neredeyse herkesi üye sayıyordu. Bu örgütsel gevşeklik, doğal olarak, oportünizmin çeşitli partilere çok daha kolay sızmasına ortam sağladı.

Romagna Devrimci Sosyalist Partisi'nin tüzüğü, üyelerin "çağdaş devrimci sosyalizmin genel ilkelerini tanımaları"nı, "bu ilkelerin yayılmasına ve uygulanmasına güçleri yettiğince" katkı yapmalarını şart koşuyordu.[127] Macar Sosyal Demokrat Partisi'nin 1894'te kabul edilen tüzüğü de benzer koşullar koyuyordu; "Parti'nin temel ilkelerini kabul eden ve Parti'yi maddi ya da manevi olarak desteklemek için elinden geleni yapan" her kişi üye olabiliyordu.[128]

Lahey Kongresinde aldığı biçimiyle Birinci Enternasyonal'in örgütsel yapısı, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nce ve daha sonra kurulan partilerce model alındı. Bu bakımdan da her parti elbette ulusal özelliklerden kaynaklanan

125 Dieter Fricke, *Die deutsche Arbeiterbewegung, 1869-1890*, s. 113-114.

126 Dieter Fricke, *Zur Organisation und Tätigkeit der deutschen Arbeiterbewegung (1890-1914)*, s. 23.

127 Gastone Manacorda, *a.g.y.*, s. 346.

128 *Macar Devrimci İşçi Sınıfı Hareketinin Tarihi*, C. 1, s. 39.

kendine has niteliklere sahipti. Yine de temel örgütlenme ilkeleri genel olarak örtüşüyordu.

Kongre her parti tarafından en yüksek organ kabul edildi. Kongreler arasındaki süre farklıydı. Alman Sosyal Demokrat Partisi, Sosyalistlere Karşı Yasa öncesi dönemde her yıl kongre yaptı, ama yasaklandığı 12 yıllık dönemde yalnızca üç kongre toplayabildi. Böyle bir baskıya maruz kalmayan Fransız İşçi Partisi, 1882-1890 arası dönemde yalnızca bir kongre düzenledi (o da 1884'te Roubaix'de toplanan kongreydi); Mümküncüler ise aynı dönemde üç kongre yaptı.

İki kongre arasındaki sürede her partinin en yüksek organı, seçilmiş merkezî organdı (Merkez Komite, Merkez Heyet, Merkez Konsey, Ulusal Konsey vb.). Bu organın sayısal bileşimi 3 ila 20 üye arasında değişiyordu. Sosyalistlere Karşı Yasa yürürlükteyken, Almanya Sosyalist İşçi Partisi'ni, nereden bakılırsa bakılsın partinin tek yasal organı olan ve bu nedenle yönetimsel işlevleri daha kolay yerine getirebilen Reichstag grubu yönetti. Genel olarak, büyük sayılabilecek seçim başarıları kazanan partilerde parlamento grupları önemli rol oynadı; bu durum daha 1890'ların sonuna doğru olumsuz bir etki göstermeye başladı, çünkü parti çalışmasının ağırlık merkezinin, halk arasında devrimci çalışmaya zarar verecek şekilde parlamenter mücadeleye kaymasına ortam yarattı.

Hemen hemen her yerde çeşitli partilerin yerel şubeleri ikamet ilkesine göre yapılandırıldı. Bu geleneğin kökeni, işçi sınıfı hareketinin görece erken evrelerine, üyelerini oturdukları yere göre gruplandıran ilk sendikaların ortaya çıktığı evrelere uzanıyordu. Başka bir faktör de ikamet ilkesinin tüm siyasal partilerin yapısına temel oluşturmasıydı; Uluslararası İşçi Birliği'nin yerel şubelerinin yapısı da öyleydi. Son olarak, bir partinin en başından parlamenter mücadeleye yöneldiği yerlerde, seçim çevrelerini temel alarak bir araya gelme, ilk başlarda en elverişli ve en kullanışlı yol sayıldı. Ama daha sonra oportünistler, ikamet yeri ilkesini, çeşitli partilerin çalışmalarını ara sıra yapılan seçim kampanyalarına hapsetme amacıyla sıklıkla kullandılar.

ULUSLARARASI BAĞLARIN YENİ BİÇİMLERİ. İKİNCİ ENTERNASYONAL'İN OLUŞTURULMASI

Birinci Enternasyonal her ülkede proletaryanın bağımsız siyasal partilerinin ortaya çıkmasının yolunu açtı. Böyle partilerin kurulması, işçi sınıfı hareketinin daha da ilerlemesi için anahtar koşuldu; hareketin militanları artık dikkatlerini bu göreve odakladılar. Bu görev yerine getirilmedikçe, ancak her bir ülkede faaliyet gösteren bağımsız proleter partilerinin bir birliği olarak, ortak bir ideolojik temelde yükselebilecek yeni bir uluslararası birlik oluşturmayı düşünmek zamansız olurdu.

Bu arada, proletaryanın uluslararası bağları genişlemeyi sürdürdü. Hareketin çeşitli ülkelerdeki önderleri birbirleriyle sürekli temasta kaldılar. Başka bir ülkede grev yapan işçiler için yardım toplamak ve çeşitli kampanyalar yürütmek gelenek haline geldi. Sosyalist basın başka ülkelerdeki işçi sınıfı hareketine gitgide daha geniş yer verir oldu. Kardeş partilerin önderlerince yazılan makaleler düzenli yayınlanıyordu. Bu, deneyim alışverişine ve işçilerin proleter enternasyonalizmi ruhuyla eğitilmesine katkıda bulundu.

Dünyanın farklı bölgelerindeki askerî çatışma tehditlerine karşı, ayrıca sömürgeci genişlemeye karşı da ortak çağrılar ve ortak bildiriler giderek artan bir sıklıkla yayınlandı. Militarizme ve savaş tehditlerine karşı mücadele farklı milliyetlerden proleterleri birleştirdi. Örneğin, Britanya 1882 yazında Mısır'a karşı savaş başlatınca, Britanya'da, Fransa'da, İtalya'da ve bazı başka ülkelerde sosyalist ve işçi örgütleri bu tutumu kınadı. Birçok kentte protesto toplantıları ve mitingleri yapıldı. 1880'lerin ortasında, Fransa'nın egemen çevreleri Çinhindi'de fetih savaşına girişince, Fransız sosyalistler açıkça savaş karşıtı bir duruş aldılar ve sömürge siyasetinin sınıfsal özünü teşhir ettiler. Benzer şekilde, 1885'te Sudan'daki bir ulusal kurtuluş ayaklanmasını ezmek üzere düzenlenen askerî operasyonları kınamak için Britanyalı sosyalistler kararlı eylemler yaptılar. Alman Sosyal Demokratlar, Prusya militarizminin saldırgan niteliğini teşhir etmek için her olanağı kullanarak, özellikle basından ve Reichstag kürsüsünden yararlanarak Alman İmparatorluğu'nun 1880'lerde Afrika'da sömürge ele geçirme çabalarını şiddetle protesto ettiler.[129]

1880'lerin ikinci yarısında Almanya'yla Fransa arasındaki ilişkiler iyiden iyiye bozulduğu zaman sosyalistler özellikle yoğun çaba gösterdiler. Basın, sosyal demokrat vekiller ve mitinglere katılan işçiler egemen çevrelerin şovenist politikalarını şiddetle kınadılar, bu politikaların halk düşmanı niteliğini ortaya serdiler ve proleter enternasyonalizmine bağlılığı savundular.[130]

Farklı ülkelerdeki sosyalist örgütlerin militarizm ve sömürgecilik karşıtı eylemleri, grevlere verilen uluslararası desteğin gitgide arttığını gösteren örnekler ve proleter dayanışmasının başka dışavurumları, uluslararası bağların güçlenip sağlamlaşmasına ivme kazandırdı. Avrupa işçi sınıfı hareketinde durumun gözle görülür şekilde değiştiği, birçok ülkede sosyalist partilerin kurulduğu 1880'lerin sonuna doğru, yeni bir uluslararası proleter birliğin bir an önce kurulması çağrısı işçi basınında, parti kongrelerinde ve sendikalarda gitgide daha çok dillendirilir oldu. Almanya Sosyal Demokrat Partisi uluslararası bir işçi kongresi toplanmasını önerdi. Bununla ilgili karar, partinin Ekim 1887'de St. Gallen'de düzenlediği kendi kongresinde kabul edildi. Uluslararası bir kongre hazırlıklarına Fransız İşçi Partisi de katıldı. Ama Fransız Mümkünçüler

129 *Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketinin Savaş Karşıtı Gelenekleri*, Moskova, 1972, s. 61-66 (Rusça).

130 *A.y.*, s. 70-72.

de uluslararası bir kongre toplama niyetinde olduklarını belirttiler. Her iki kongrenin destekçileri, Bastille'in alınışının yüzüncü yıldönümünde (Temmuz 1889) Paris'te bu kongreleri yapmaya karar verdiler.

Tuhaf bir durum ortaya çıktı: Aynı tarihte aynı kentte iki işçi kongresi yapılacaktı. Birisi devrimci sosyalistlerce, Marksistlerce, diğeriyse reformcularca. Meselenin sıradan bir kongre değil, yeni bir uluslararası birlik kurma meselesi olduğu besbelliydi, dolayısıyla da bu birliğin reformcuların eline geçmesi tehlikesi vardı. O sırada devrimci sosyalistlerin pek azı bu tehlikeyi gördü. Koşullar öyle gerektirdiği için kongrenin hazırlanmasında başrolü oynamak durumunda kalan Fransız İşçi Partisi liderleri ilk başta yavaş ve kararsız davranırlarken, Mümküncüler çok etkindiler. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin liderleri kongrenin önemini küçümsediler ve bazıları, Mümküncülerle uzlaşma aramaya eğilimliydi.

Bu duygunun üstesinden gelmek kolay değildi. Ama Engels, Marksistlerin önayak olduğu bir kongrenin başarılı olmasının ne kadar önemli olduğunu belli başlı sosyalist partilerin liderlerinin anlamalarını sağladı. Tehlikeyi tam zamanında saptayarak, muazzam bir örgütsel görev üstlendi; Fransız İşçi Partisi liderlerini daha enerjik hareket etmeye yöneltti, Alman Sosyal Demokratların liderlerine hazırlıklara daha şevkle katılmaları gerektiğini anlattı; iki kongreyi (sözgelişi Belçika ve Hollanda sosyalistlerinin liderlerince istendiği üzere) birleştirmenin tehlikeli olacağını inandırıcı bir dille kanıtladı. Kongre için bir imza kampanyası örgütledi. Çabalarının ödülünü aldı. Avrupa'daki sosyalist partilerin ve grupların neredeyse tümü bu belgeye destek verdi. Engels, örgütsel önlemlerle ilgili bir plan hazırladı ve bu önlemlerin yerine getirilmesini yakından izledi. Önde gelen Avrupalı sosyalistlerin tümünün kongre hazırlıklarına etkin olarak katılmalarını sağlamayı başardı.[131]

Engels'in ve arkadaşlarının çabaları başarıyla taçlandı. Uluslararası Sosyalist İşçi Kongresi, 14 Temmuz 1889'da Paris'te açıldı ve buna, önceki kongrelere kıyasla daha çok temsilci katıldı: 20 ülkeden delegeler (yaklaşık 390 kişi) kongrede hazır bulundu. Avrupa'nın neredeyse tümünden ve Avrupa dışındaki iki ülkeden (ABD'den ve Arjantin'den) temsilciler vardı. Bu bir sosyalist kongreydi: Katılanların çoğu, bilimsel sosyalizm ilkelerine bağlı partilere mensuptu.

Açılış töreni, sloganlarla ve kırmızı afişlerle bezenmiş olan hıncahınç dolu Petrelle Salonu'nda yapıldı. Sahnenin üzerine, "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" yazan dev bir pankart asılmıştı. Kongre, Fransız devrimci sosyalistlerin liderlerinden Paul Lafargue'ın Düzenleme Komitesi adına yaptığı bir konuşmayla açıldı. "Avrupa'nın her yerinden ve Amerika'dan gelerek bu salonda toplanan delegeler," diye seslendi Lafargue, "üç renkli bayrak ya da başka herhangi bir ulusal bayrak altında birleşmiyor, kızıl bayrak altında, uluslararası prole-

131 Ayrıntılı bir anlatı için bkz. B. G. Tartakovski, *Friedrich Engels: Enternasyonal Proletaryanın Danışmanı ve Akıl Hocası (1875-1895)*, Moskova, 1966, s. 180-218 (Rusça).

taryanın bayrağı altında birleşiyorlar."[132] Marx'ın ve Engels'in Uluslararası İşçi Birliği'nden çalışma arkadaşları (Bebel, Liebknecht, Lafargue, Iglesias, Mesa, de Paepe, Longuet), Paris Komünü'nün eski üyeleri (Frankel, Vaillant, Jacklard) ve işçi sınıfının başka birçok savunucusu delegeler arasında yer alıyordu. Genç sosyalist Clara Zetkin, Alman delegeler arasında dikkat çekiyordu; Emeğin Kurtuluşu grubunun kurucuları Plehanov, Zasuliç ve Akselrod, Rusya işçi sınıfı hareketini temsil ediyordu.

Mümküncülerin topladığı kongreye esasen sendika delegasyonları katıldı. Çoğu Fransız'dı, en başta da Paris *chambres syndicales*'in ve Britanya sendikalarının temsilcileriydi. Sosyalist örgütler (Mümküncüleri ve iki kongrede de hazır bulunma yetkisi olan bazı delegeleri saymazsak) sadece Britanya Sosyal Demokrat Federasyonu'nca temsil edildi.

Kongrelerin her birinin niteliği, 1880'lerde işçi sınıfı hareketinde meydana gelmiş olan değişiklikleri yansıtıyordu: Avrupa ülkelerinin çoğunda o zamana kadar kurulmuş bulunan sosyalist partiler, örgütlü işçi sınıfının önderleri olarak kabul görmüştü. Ne var ki, işçilerin bir kesimi (büyük çoğunluğu Britanya'da olmak üzere) sendikalist politikaları destekliyordu. Engels şunu vurguladı: "İki kongre birbirinden temelli farklıdır: Bizimki birleşik Sosyalistlerin kongresiyken, diğeri sendikalizmden öteye geçmeyenlerin kongresidir... İki farklı bayrak altında iki kamp olarak kümelenme bizim dışımızda meydana geldiğine göre, sosyalist bayrağın şerefini savunmalıyız."[133]

Marksist kongrede alınan kararlar, bilimsel sosyalizmin sosyalist işçi sınıfı hareketinin ideolojik dayanağı olduğunu yeniden onayladı. Uluslararası çalışma mevzuatına ve çalışanların korunmasına ilişkin karar, "Emeği ve tüm insanlığı ancak uluslararası bir ölçekte sınıf olarak örgütlenmiş olan, sermayeye el koymak ve üretim araçlarını toplumsal mülkiyete geçirmek için siyasal iktidarı kazanması gereken proletarya kurtarabilir,"[134] diyordu. Başka bir deyişle, işçi sınıfının dolaysız, yaşamsal gereksinimleri için somut bir mücadele programı ortaya koyan kongre, burada durmayıp, nihai amaç için, sosyalist toplumsal sistemin zaferi için mücadeleyi de bununla birleştirdi. Düzenli orduların dağıtılması ve tüm halkın silahlandırılması hakkındaki kararın ana fikri de buydu. Bu karar, savaşlarla kapitalizm arasındaki doğrudan bağlantının altını çizdi ve savaş olmaması için en iyi güvencenin sosyalizmin dünya çapında zafer kazanması olduğunu belirtti.

Kongre kararları, özellikle çalışma mevzuatına ve çalışanların korunmasına ilişkin karar, işçi sınıfının yaşamsal çıkarları için geniş kapsamlı bir mücadele programı içeriyordu. Elbette ki öyle genellenmiş biçimde olmasa ve çoğu

132 *Protokoll des Internationalen Arbeiter-Kongresses zu Paris. Abgehalten vom 14. bis 20. Juli 1889*, Nürnberg, 1890, s. 1.

133 "Engels'ten Paul Lafargue'a, 15 Haziran 1889", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 37, s. 239.

134 *Protokoll des Internationalen Arbeiter-Kongresses zu Paris*, s. 121.

durumda bunlar ancak somut koşullar içinde geçerli olsa da, bu program, farklı ülkelerden ve işkollarından işçilerin uzun zamandan beri grev mücadelelerinde ileri sürdükleri talepleri derleyip toparlıyordu. Birinci Enternasyonal'in Cenevre ve Brüksel kongrelerinin kararlarından sonra, proletaryanın dolaysız ekonomik taleplerini sistematik olarak sunan ilk uluslararası işçi sınıfı hareketi programı buydu. Burada vurgulandığına göre, bu taleplerin yerine getirilmesi, "var olan ekonomik sistemin yıkıcı etkilerine karşı koymak" için "kapitalist üretim biçiminin hüküm sürdüğü tüm ülkelerde mutlak zorunlu"ydu. Daha önce Birinci Enternasyonal'in yaptığı gibi, bu kongre de iş gününün yasayla sekiz saat olarak belirlenmesi; çocuk emeğinin yasaklanması; genç ve kadın emeğine sınırlama getirilmesi; gece çalışmayla ve tehlikeli işlerle ilgili özel düzenlemeler yapılması; zorunlu haftalık tatil günü belirlenmesi; ücretlerin ayni olarak ya da fabrikaya ait dükkânlar yoluyla ödenmesinin yasaklanması; fabrikaların denetlenmesi için devletçe bir kurum oluşturulması vb. çağrısında bulundu. Ayrıca, "milliyeti ne olursa olsun, erkeklerle kadınlara eşit iş için eşit ücret ödenmesi" ve "sendikalarla birliklere kısıtsız, tam özgürlük tanınması" talebi de dile getirildi.[135]

Paris Kongresinin bu kararları yıllarca uluslararası proletaryanın yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirme mücadelesini temellendirdiği program işlevi gördü.

Kongrede temsil edilen ülkelerin delegelerince proletaryanın katlandığı koşullar ve işçi sınıfı hareketinin durumu hakkında söylenenler, uluslararası proleter bağlarının güçlenmesine ve işçi sınıfının proleter enternasyonalizmi ruhuyla eğitilmesine katkıda bulundu. İşçi sınıfının tüm kapitalist dünya çapında verdiği kurtuluş mücadelesinin etkileyici bir manzarası kongreye yansıtıldı. Bu konudaki kararın belirttiğine göre, delegelerin anlattıklarından çıkan sonuç, "işçi sınıfının kurtuluşu için basit ekonomik çalışma örgütlerinin (sendikaların ve benzer birliklerin)" sayıca yetersiz olduğuydu.[136] Bu karar, işçilerin sosyalist partilere katılmalarını ve siyasal iktidarı kazanmaya uğraşmalarını istiyordu.

Kongredeki ortamı devrimci sosyalistler, Marksizm yanlıları belirlemesine karşın, konuşmaların bazıları reformcu imalar içeriyordu. Ama alınan kararlar üzerinde bunlar pek etkili olmadı.

Kongre, yeni bir uluslararası birliğin kuruluşunu ilan eden bir karar almadı. Bununla birlikte, uluslararası proleter bağlarının yeni bir tarihsel evreye girmekte olduğundan ne kongreye katılanların ne de hareketin başka militanlarının en ufak bir kuşkusu vardı. Kongrede, başka bir uluslararası kongrenin yapılması gerektiği vurgulandı ve toplantının İsviçre'de ya da Belçika'da yapı-

135 *A.y.*, s. 122.

136 *A.y.*, s. 124.

lacağı söylendi, böylelikle uluslararası bağları bu biçimiyle sürdürmenin en uygun yol olduğu dile getirildi. Neresinden bakılırsa bakılsın, 1889 Uluslararası Sosyalist İşçi Kongresi, Lenin'in daha sonra belirttiği gibi, ilk başta "dönemsel uluslararası kongreler şeklinde"[137] İkinci Enternasyonal'in açılışını yapmış oldu (gerçi bu ad daha sonra benimsendi).

1 Mayıs 1890'ın, –Şikago'lu işçilerin 1 Mayıs 1886'daki yürekli ama trajediyle sonuçlanan eylemi anısına– tüm ülkelerde, sekiz saatlik iş günü yasası çıkarılmasını ve işçilerin durumunun hemen iyileştirilmesi için kongrece salık verilen öteki önlemlerin uygulanmasını talep eden gösterilerle birlikte, eş zamanlı olarak kutlanması yönündeki kararın uyandırdığı büyük coşku, birleşik uluslararası proleter eylem dürtüsünün ne denli güçlü olduğunu gösterdi. Engels, bu kararı tanımlarken, "Kongremizin başardıklarının en iyisi buydu,"[138] diye yazıyordu.

1 Mayıs 1890'da, Avrupa ülkelerinin çoğunda, sanayi kentlerinin sokaklarını on binlerce işçi doldurdu.

Almanya'nın, Fransa'nın ve Danimarka'nın bazı şehirlerindeki birçok fabrikada kısa ya da uzun grevler bu güne damga vurdu. Birçok şehir eşi benzeri görülmemiş kitlesel gösterilere tanık oldu: Viyana'da 100.000, Budapeşte'de 60.000, Marsilya'da ve Lyon'da 40.000-50.000, Prag'da 35.000, Roubaix'de, Lille'de, Stockholm'de, Şikago'da ve başka birçok kentte 20.000-30.000, Varşova'da 20.000, Lvov'da 3.000 gösterici vardı. Resmen yasaklanmasına rağmen İtalyan kentlerinde gösteriler ve mitingler yapıldı.

İspanya'da ve Britanya'da uluslararası proleter dayanışma günü Mayıs'ın ilk pazar günü, yani 4 Mayıs'ta düzenlendi. Barselona'da yaklaşık 100.000 kişi gösteri yaptı. Londra'daki Hyde Park'ta daha da büyük bir gösteri düzenlendi, Fransız, Alman ve Rus sosyalistlerin temsilcileri dâhil 300.000'den fazla insan bir araya geldi.

O güne ait bir haberde söylendiğine göre, "Sanki Londra'nın tüm nüfusu parka doğru yollara dökülmüştü. Kaba saba iş giysileriyle liman işçileri, eldivenli, silindir şapkalı kibar beyefendi dizgiciler, Doğu Yakası'nın takıp takıştırmış işçi kızları oradaydı."[139] Hepsinin isteği sekiz saatlik iş günüydü. Bu gösteri Britanya proletaryasının örgütlenmesini ve sınıf bilincini yükseltti. Orada bulunan Engels, Laura Lafargue'a şöyle yazıyordu: "Muhteşemdi. İngiltere de sonunda silkiniyor, hiç kuşku yok."[140]

Yıllar geçtikçe, 1 Mayıs uluslararası proletaryanın bir geleneği olup çıktı.[141] Her yıl o gün sanayi kentlerinin sokaklarını binlerce gösterici doldurdu. Tek

137 V. İ. Leni "Marksizm ve Revizyonizm", *Toplu Yapıtlar*, C. 15, s. 32.

138 "Engels'ten Laura Lafargue'a, 27 Ağustos 1889", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 37, s. 266.

139 A. L. Morton ve George Tate, *a.g.y.*, s. 195-196.

140 *Labour Monthly*, Ağustos 1955, s. 373.

141 İ. M. Krivoguz, *İkinci Enternasyonal, 1889-1914*, Moskova, 1964, s. 93-97 (Rusça).

tek fabrikaların, bazen de koskoca bölgelerin işçileri uluslararası proletaryanın talepleriyle dayanışma grevine gittiler; bu daha önce hiç görülmemiş bir şeydi.

Egemen sınıflar işçilerin ortak eylemlerini önlemeye çabaladı. 1 Mayıs 1890'da İtalya'da ve ertesi yıl Fransa'da, İtalya'da, İspanya'da polisle çatışmalar yaşandı. Fransa'nın kuzeyindeki küçük sanayi kasabası Fourmies'de, barışçıl 1 Mayıs gösterisi tüfek ateşiyle karşılandı. Aralarında kadınların ve çocukların da olduğu en az 50 kişi yere yığıldı; 10'u oracıkta can verdi. Fourmies katliamı Fransız işçilerce öfkeyle lanetlendi. Parlamento için yapılan bir ara seçimde sosyalistler, Paul Lafargue'ı aday gösterdiler (Fourmies katliamına karşı konuşma yaptığı için hapisteydi). Bu seçim, Lafargue'ı Millet Meclisine taşıdı.

Ama zulüm ve baskılar bu militan proleter geleneğin sürdürülmesini önleyemedi. Tüm ülkelerin proletaryasının her yıl eş zamanlı eylem yapması fikri hızla her yerde kökleşti. Bağımsız bir işçi sınıfı hareketinin yeni yeni şekillendiği ülkelerin proletaryası bile gizli gizli de olsa 1 Mayıs'ı şu ya da bu biçimde anmaya başladı.

Rusya'da ilk 1 Mayıs toplantısı için St. Petersburg'daki Brusnev örgütü çağrı yaptı. Bu toplantı, 1891 Mayıs'ının ilk pazar günü, polisin baskın yapması halinde çabucak boşaltılabilecek bir yerde düzenlendi.[142] Toplantıda dört işçi konuşma yaptı: E. Klimanov, V. Proşin, N. Bogdanov ve F. Afanasyev. Proşin özetle şöyle dedi: "Yalnızca Batı'daki işçilerin yaptıkları şekilde değil, hiçbir şekilde gösteri yapamadığınızı hepimiz biliyoruz. İnanıyorum ki hepimiz şimdi gücümüzü Batılı işçilerin gücüyle karşılaştırıyoruz; bu karşılaştırmanın, sayısal gücümüzün küçük olduğunu düşünerek, hiçbirimizi karamsarlığa düşürmeyeceği umudunu dile getirmeyi göze alıyorum. Bu umudu sürdürecek güce ve enerjiye sahibiz." Afanasyev şöyle dedi: "İlk ve en çok ihtiyacımız olan şey, durumlarını iyileştirmek için bilinçli çaba gösteren işçilerin oluşturduğu, hükümeti zorlayıp siyasal haklarımızı tanımasını sağlayabilecek örgütlü bir kuvvettir; çünkü var olan ekonomik sistemi yeniden şekillendirmeye girişme fırsatını bize verebilecek biricik koşul budur."[143] Brusnev'in daha sonra anımsadığı üzere, "1 Mayıs toplantısı tüm işçiler üzerinde iyi bir izlenim bıraktı ve dağınık inceleme gruplarını tek bir örgüt çatısı altında birleştirdi."[144]

İşçilerin büyük bir kesiminin sendikalist reformculuğun dümen suyunda gittiği yerlerde bile, 1 Mayıs coşkuyla kutlandı: Örneğin, Londra'da 1891'deki 1 Mayıs gösterisine yarım milyon kadar insan katıldı.

Yeni uluslararası birliğin sonraki kongrelerine genel olarak Marksist fikirler kılavuzluk etti. 1890'larda böyle üç kongre yapıldı: Brüksel'de (1891), Zürih'te (1893) ve Londra'da (1896). Dolayısıyla bunlar az çok düzenli bir etkinlik halini aldı. Ama bu ilk yıllarda, farklı ülkelerdeki proletaryanın eylemlerini bir ölçü-

142 M. Mitelman, *St. Petersburg'da İlk 1 Mayıs Toplantısı*, Leningrad, 1941, s. 17-19 (Rusça).

143 *19. Yüzyılda Rusya'da İşçi Sınıfı Hareketi*, C. III, Kısım II, Moskova, 1952, s. 59, 62 (Rusça).

144 *A.y.*, s. 111.

de koordine etmek için merkezî bir organ, yani Birinci Enternasyonal'in Genel Konseyi gibi bir organ yoktu. Engels'in 1891'de belirttiğine göre, "1864-1875'teki resmî biçim, dövüşen proletaryanın kızıl bayrağı altında birleşmiş milyonlarca Avrupalı ve Amerikalı işçi için aşırı kısıtlayıcı olurdu."[145] O nedenle, yeni bir Genel Konsey için 1890'larda yapılan çağrılar çeşitli partilerin liderlerinin çoğundan destek görmedi. Engels de bu fikre tamamen karşıydı. "Henüz zamanı gelmemiş bir konuyu hızlandırmak"[146] için hiçbir şey yapmamak gerektiğini söylerken, bundan önce partilerin kendilerini örgütsel ve ideolojik olarak daha da sağlamlaştırmaları gerektiği noktasından yola çıkıyordu.

Genel olarak zaten başarılmış olan ideolojik birliği güçlendirmek için, öncelikle anarşistlerden tamamen kopmak gerekliydi. Bu nedenle, anarşistlere yönelik tutum sorunu yeni Enternasyonal'in 1890'lardaki tüm kongrelerinde ele alınıp tartışıldı. Daha 1889'daki Paris Kongresinde küçük bir anarşist grubu, oylama sırasındaki engellemeleriyle kongre işlemlerini baltalamaya çabaladıkları için kovuldu. Brüksel Kongresi, anarşist örgütlerin temsilcilerinin (üç Belçikalının ve bir Hollandalının) izin belgelerini iptal etti. Bununla birlikte, Hollandalı sosyalistlerin lideri Ferdinand Nieuwenhuis'in konuşmaları fark edilebilir anarşist imalar içeriyordu. Nieuwenhuis'in kanısına göre, eğer bir savaş çıkarsa, bunu durdurmak için ana silah, tüm ülkelerde aynı anda başlatılacak bir genel grevdi. Bu açıkça ütopyacı bir fikirdi. Ayrıca, bu bir ölçüde gerçekleştirilmiş olsaydı, örgütlü bir işçi sınıfı hareketi bulunan ülkeleri dezavantajlı duruma düşürürdü. Nieuwenhuis kongrede tek başına kalmasına rağmen, hareketteki bazı kişiler onun görüşlerine sempatiyle bakıyordu. Nieuwenhuis, Zürih'te yapılan bir sonraki kongrede de (1893) benzer görüşler öne sürdü. Destek bulamadı ve anarşist örgütlerin temsilcileri o kongreye de alınmadı.

Londra'daki bir sonraki kongrenin hazırlıkları sırasında, anarşistler daha azimliydiler, kongre oturumlarına ne pahasına olursa olsun girmeye kararlıydılar. Anarşistlere giriş izni vermeyen önceki kongrelerin kararlarını tekrar onaylatmak delegelerin bütün bir gününü aldı. Bir sonraki kongreye yalnızca parlamenter mücadele dâhil siyasal mücadelenin gerekliliğini kabul eden işçi örgütlerinin katılabileceği yönünde özel bir karar çıkarıldı.[147]

Böylelikle, anarşistler en sonunda kendilerini Enternasyonal'in dışında buldular. Anarşist, sahte devrimci lafazanlık özellikle Latin ülkelerinde etkili olmayı sürdürse de, bu durum, sahiden devrimci, Marksist kuvvetlerin uluslararası işçi sınıfı hareketinde birleştirilmesine yardımcı oldu.

Yeni Enternasyonal'in ilk kongreleri, işçi sınıfının günlük çıkarları için mücadele yollarına ve araçlarına çok büyük dikkatle eğildi. Bu soruna ilişkin

145 Friedrich Engels, "An das Organisationkomitee des internationalen Meetings in Mailand für die Rechte der Arbeit", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 22, s. 201.

146 "Engels'ten Laura Lafargue'a, 20 Temmuz 1891", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 38., s. 139.

147 *İkinci Enternasyonal'in Tarihi*, C. 1, Moskova, 1965, s. 248 (Rusça).

kararlar, bu mücadeleyi işçi sınıfının nihai amaçlarıyla birleştirdi. Sözgelişi, Brüksel Kongresinin bununla ilgili kararı, kongrenin "sınıf mücadelesi zemininde durduğunu ve sınıfsal tahakküme son verilmeden işçi sınıfını kurtarmanın kesinlikle mümkün olmayacağını" duyuruyordu. Bu karar, dünya işçilerine çağrı yaparak, "kapitalist partilerin egemenliğine karşı çabalarını birleştirmelerini ve siyasal haklara sahip oldukları yerlerde bu hakları ücretli kölelikten kurtulmak için kullanmalarını" istiyordu.[148]

Zürih Kongresinin bununla ilgili kararında bu çağrı, proletaryanın siyasal iktidarı elde etmesi gerektiği ve işçi sınıfının "sosyalist hareketi devrimci amacına, yani modern toplumu ekonomik, ahlaki ve siyasal olarak tümden dönüştürme amacına" ulaştırmak için örgütlenmesi gerektiği ifadesiyle tamamlanıyordu.[149] Londra Kongresinin ekonomik mücadele sorunuyla ilgili kararında, yani siyasal iktidarı elde etmedikçe ve üretim araçlarını toplumsallaştırmadıkça proletaryanın sömürüyü ancak hafifletebileceği ama ortadan kaldıramayacağı yolundaki kararında da aynı düşünce dile getirildi.[150]

Hiç kuşkusuz, bu sorunların irdelenmesi genel bir bildiriyle sınırlı kalmadı. Kongrelerde, uluslararası proletaryanın, Paris Kongresinde bunun için bir program hazırlanıp kabul edilen özgül yakın talepleri de ayrıntılı olarak ele alındı. Bu program, ücretlerle, kadın emeğinin korunmasıyla vb. ilgili yeni talepleri kapsayacak şekilde somutlaştırıldı ve genişletildi. Brüksel Kongresi, bazı ülkelerde çıkarılan emeği koruyucu yasaların hayata geçirilmesini sağlamak için proletaryanın tüm propaganda ve ajitasyon araçlarını kullanması gerektiği yönünde bir karar aldı.

İkinci Enternasyonal kongreleri, yakın amaçlar ortaya atmakla ve aynı zamanda da bunları gerçekleştirmenin bile kendi başına proletaryayı sömürü boyunduruğundan kurtaramayacağını açıklamakla, sosyalist örgütlerin ve başka işçi örgütlerinin nihai hedefleri unutmaksızın işçi sınıfının yaşamsal çıkarları için mücadele etmelerine yardımcı oldu. Bu kongreler, farklı ülkelerden proletaryanın ortak çıkarlarının olduğunu vurguladı. Brüksel ve Londra kongrelerinin kararları, işçi sınıfı mücadelesinin en önemli ve etkili araçlarından biri olarak grevlerin önemini belirtti.

Kongrelerde, sendikalarla ilgili sorunlar, sendikaların çalışma biçimleri ve uluslararası bağlarını güçlendirme gerekliliği enine boyuna tartışıldı. Zürih Kongresi, bu sorunlara ilişkin kararında, tüm ülkelerdeki sendikaların ulusal

148 *Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Arbeiter-Kongresses zu Brüssel*, Verlag der Expedition des *Vorwärts* Berliner Volksblatt, Berlin, 1893, s. 14, 15.

149 *Protokoll des Internationalen Sozialistischen Arbeiter-Kongresses in der Tonhalle Zürich vom 6. bis 12. August 1893*, Zürih, 1894, s. 40.

150 *Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Sozialistischen Arbeiter- und Gewerkschafts-Kongresses zu London, vom 27. Juli bis 1. August 1896*, Verlag Expedition der Buchhandlung *Vorwärts*, Berlin, 1896, s. 17, 27, 28.

federasyonlar oluşturmaları ve birbirleriyle bağlar kurmaları çağrısı yaptı; işkollarına göre uluslararası sendika konferansları düzenlenmesini önerdi.

Sosyalist partilerin taktiklerine yakın dikkat gösterildi. Londra Kongresinin bu konuya ilişkin kararında, işçi sınıfının nihai hedefine ulaşmak için elinin altındaki tüm mücadele araçlarını kullanması gerektiği belirtildi. Parlamenter taktiklerin yanı sıra, burjuva partileriyle anlaşma olasılığına ve koşullarına ilişkin sorunlar da oldukça büyük bir dikkatle ele alındı. Zürih ve Londra kongrelerinin kararlarında belirtildiğine göre, böyle uzlaşmalar, her ne suretle olursa olsun, "sosyalist partilerin ilkelerine ya da bağımsızlığına bir tehdit oluşturmamalı"[151] ve işçi sınıfı siyaseti tüm burjuva partilerinden bağımsız olmalıdır.[152]

Uluslararası kongreler en başından beri savaşa karşı mücadeleyle ilgili sorunlara çok büyük dikkat gösterdi. Farklı ülkelere ve milliyetlere mensup proleterlerin bu sorun karşısında birlikte hareket etmeleri gerektiği vurgulandı. Avrupa'da ulus devletlerin kurulmasıyla bağlantılı savaşların artık büyük ölçüde geçmişte kaldığı ve büyük güçler denilen devletlerin savaş çıkarma emellerini en başta sömürgeci genişleme yoluyla kârlarını azamileştirmek, yeni hammadde kaynakları ve pazarlar ele geçirmek peşinde koşan büyük sermayenin çıkarlarının belirlediği bir ortamda, savaşları önleyebilecek tek etkili güç işçi sınıfıydı. 1889 Paris Kongresinde bu sorunla ilgili alınan karara daha önce değinmiştik. Ama militarizme ve savaş tehdidine karşı mücadele görevleri ilk kez Brüksel Kongresinde esaslı bir şekilde ele alınıp irdelendi.

O döneme kadar Avrupalı güçler iki ana grupta kamplaşmıştı ve yirmi yılı aşkın süre sonra aralarındaki çatışmalar bir dünya savaşı olarak patladı. Engels ve çalışma arkadaşları, bu çatışmaların devasa boyutlara ulaşabileceğine ve başta emekçiler olmak üzere halkları korkunç yıkımlara uğratabileceğine defalarca dikkat çekmişlerdi. Kongrede alınan karar, militarizmin doğrudan doğruya kapitalist sistemle bağlantılı olduğunu gösteriyor, bunun ana kaynaklarını ortaya seriyor ve ancak "insanın insanı sömürmesine son veren sosyalist bir toplumsal sistemin kurulmasıyla militarizmin son bulabileceği"ni vurguluyordu.[153]

Kongre, uluslararası proletaryanın, "tüm savaş özlemlerine ve o amaca hizmet eden tüm anlaşmalara karşı olanca kararlılığıyla ve gücüyle protesto eylemi yapması ve mücadele etmesi" çağrısında bulundu. Savaşa karşı mücadelenin örgütlenmesiyle ilgili başkaca özgül bir öneri getirmedi. Bu karar Zürih Kongresinde somut tavsiyelerle tamamlandı: Parlamentolardaki sosyalist ve-

151 *Protokoll des Internationalen Sozialistischen Arbeiter-Kongresses in der Tonhalle Zürich vom 6. bis 12. August 1893*, Zürih, 1894, s. 40-41.

152 *Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Sozialistischen Arbeiter- und Gewerkschafts-Kongresses zu London*, s. 17.

153 *Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Sozialistischen Arbeiter-Kongresses zu Brüssel*, s. 26.

killer ilke olarak savaş kredilerine karşı oy kullanmalı, düzenli ordular için yapılan harcamaların kısılmasını ve bu orduların süreç içinde dağıtılmasını istemeliydiler. Bu yönde bir sonraki adım Londra Kongresinde atılarak, "uluslar arasındaki anlaşmazlıkların dostça çözülmesi için hakemlik mahkemeleri" kurulması çağrısı yapıldı ve böyle bir mahkemece verilen hükme uymayı hükümetlerin reddetmeleri durumunda, savaş ya da barış sorununa halkın kendisinin karar vermesi gerektiği belirtildi.[154]

Görüldüğü gibi, yeni uluslararası birliğin ilk kongrelerinin temel sorunlar üzerine aldığı kararlar bilimsel sosyalizmin ruhuyla tutarlıydı. Lenin, "İşçi hareketinin dirilen uluslararası örgütü ... tüm temel konularda Marksist duruşu benimsedi,"[155] diye yazarken işte bunu anlatmak istiyordu.

Genel bir ifadeyle, bilimsel sosyalizm ilkeleri İkinci Enternasyonal'in ideolojik temelini oluşturmasına rağmen, örgütün faaliyetleri kaçınılmaz olarak hareketin bütününün somut durumunu yansıtıyordu. Bilimsel sosyalizme çok uzak ilkeleri savunanlar dâhil sendikalardan temsilciler ve Mümküncü görüşteki Fransa Sosyalist İşçi Federasyonu (1891) gibi reformcu örgütlerden heyetler de kongrelerde hazır bulundu. 1890'lardaki kongrelere katılan delegelerin çoğunluğu devrimci sosyalistlerdi, Marksistlerdi. Reformcular, tartışmalar sırasında ve kararlar kabul edilirken genellikle kendilerini azınlıkta buldular, ama görüşlerini hiçbir şekilde terk etmediler.

Bu alacalı bileşim belirli bir tehlike barındırıyordu. Hareketin temel amaçlarını yakın erimli geçici başarılara feda etmeye hazır, kısmi reformlarla yetinen, seçim kazanımlarını ve parlamenter mücadele yollarını mutlaklaştırmaya eğilimli oportünist bir yönelimin yeni Enternasyonal'de belirmekte olduğunun işaretleri 1890'lardaki kongrelerde görülmeye başlamıştı bile. Gerçi devrimci sosyalistler çoğu zaman sağcı oportünizmin sözcülerine ağızlarının payını verdiler, ama onlardan örgütsel olarak kopma sorunu, bunların görüşlerinin uluslararası bir sosyalist örgüte üyelikle bağdaşmazlığı sorunu gündeme getirilmedi.

154 *Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Sozialistischen Arbeiter- und Gewerkschafts-Kongresses zu London*, s. 24.

155 V. İ. Lenin, "Marksizm ve Revizyonizm", *Toplu Yapıtlar*, C. 15, s. 32.

BÖLÜM 6

Oportünizmle Mücadelede Marksizm. Devrimci Teorinin Daha da Gelişmesi

MARKSİZMİN YAYGINLAŞMASI

Uluslararası İşçi Birliği'nde Marksist ilkelerin zafer kazanması, bilimsel sosyalizmin işçi sınıfı hareketinin ileri unsurlarınca benimsenmesini kolaylaştırdı. Bu unsurlar, proletaryanın kurtuluş mücadelesinin akışı içinde ortaya çıkan ivedi sorunlara yanıt veren ve bu mücadelenin somut ufuklarını bilimsel olarak açıklayan biricik öğretinin Marksizm olduğuna gitgide daha yürekten inandılar. Ama 1870'lerin ortasına, yani Birinci Enternasyonal'in faaliyetlerine son verdiği zamana kadar, Marksizmin kurucularının yapıtları uluslararası işçi sınıfı hareketinin oldukça az sayıda militanınca biliniyordu. Marksizm öncesi sosyalist öğretiler hâlâ bir dereceye kadar etkiliydi. Marx'a ve Engels'e yakın olan birçok militan bile bilimsel sosyalizmin kilit önermelerini bütünüyle özümsemiş değildi. Örneğin, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Gotha programının içerdiği temel yanlışlarda bu durum gözlendi. Birçok ülkedeki sosyalist gazeteler sık sık kafa karışıklığı içinde küçük burjuva sosyalist fikirlerin savunulduğu ya da yanlış önermeler içeren teorik makaleler basıyordu.

Berlin Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Karl Eugen Dühring'in eklektik görüşleri (sosyalizme, bangır bangır sahte devrimci bir laf kalabalığıyla perdelenmiş gerici bir küçük burjuva yorum getiren görüşler) 1870'li yıllarda Almanya'da işçi sınıfı militanlarının geniş bir kesiminde oldukça tutuluyordu. Fransa'da sol Prudoncuların etkisi, küçük burjuva sosyalistlerce (Louis Blanc, Pierre Leroux, Benoît Malon vb. tarafından) savunulan fikirlerin etkisi hâlâ hissediliyordu. Bunlar, Fransız işçi sınıfı hareketinin reformcu kanadını oluşturan Mümküncülerin görüşlerini kuvvetle etkiledi. Britanya'da işçi hareketi, esasen burjuva ideolojisi olan sendikalizmden en kuvvetli şekilde etkilendi.

İşçi sınıfı üzerindeki bu yabancı etkilerin aşılması ve bunlara devrimci proleter dünya görüşüyle karşı koyulması gerekliydi. Böylelikle, bilimsel sosyalizmin yayılması ve halka sevdirilmesi işçi sınıfı hareketinin ivedi görevlerinden biri ve hareketin daha ileri gelişiminin koşulu haline geldi. Marx ve Engels bu göreve son derecede büyük önem atfettiler.

Marx, 1870'lerde fasiküller halinde yayınlanan *Kapital*'in birinci cildinin Fransızca çevirisiyle bu bağlamda çok büyük bir iş başardı. Fransız işçilerce daha kolay anlaşılır olması için, yapıtının örüntüsünü değiştirdi ve birçok paragrafını yeniden kaleme aldı. Bu basımın, "ilk halinden bağımsız bir bilimsel değere sahip olduğu" kanısındaydı.[1] Yaşamının son yıllarında *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltleri üzerinde çalışmayı sürdürdü; Marx'ın ölümünden sonra bu ciltler Engels tarafından basılmaya hazırlandı ve sırasıyla 1885'te ve 1894'te yayınlandı, böylelikle de, uluslararası işçi sınıfı hareketinin ideolojik gelişimine güçlü bir ivme kattı. Birinci cildin Engels tarafından yayına hazırlanan İngilizce çevirisi 1887'de Londra'da ve sonra New York'ta basıldı. *Kapital*'in birinci cildinin o yıllarda yapılan Lehçe, Danca, İtalyanca ve İspanyolca çevirileri, ileri işçilerin ve sosyalist görüşlü aydınların bilimsel sosyalizm fikirlerine erişmelerine olanak sağladı.[2]

Engels 1891'de Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'ni yayınladı; bu eser, Marksist teorinin yayılmasına ve küçük burjuva sosyalizmine sapmaların alt edilmesine yardımcı oldu.

Engels'in 1870'lerin ikinci yarısı ila 1890'ların ilk yarısı arasında kaleme aldığı kendi yapıtları, Marksizmin yayılmasına ve gelişmesine olağanüstü katkıda bulundu. Bu yapıtlarında Engels, Marksizmin bileşenlerini, özellikle de proleter dünya görüşünün (diyalektik ve tarihsel maddeciliğin) temellerini sistematik olarak açımladı. Bu yapıtların neredeyse tümü, anında geniş bir okur kitlesi kazandı; bu da, bilgi arayışındaki ileri işçiler arasında bilimsel sosyalizmin derinliklerine inmek için muazzam bir isteğin olduğunu kanıtlıyordu.[3]

Marx'ın ve Engels'in önceki en önemli yapıtlarının sayısız tıpkıbasımları ve çevirileri de, 1870'li ve 1880'li yıllarda Marksist fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynadı. Bu tıpkıbasımların birçoğu ya Engels'in kendisince üstlenildi ya da onun tavsiyeleriyle yapıldı. Engels, hayati önem taşıdığını düşündüğü yapıtları şahsen seçti, bunların ilk kez basıldığı gazetelerin ve dergilerin eski sayılarını temin etti, çevirmenler görevlendirdi ve çevirileri gözden geçirdi. 1880'lerde *Komünist Parti Manifestosu*'nun geniş kitlelere yayılmasını[4] sağladı. Bu dönemde birçok kişi, Marx'ın *Ücretli Emek ve Sermaye, Felsefenin Sefaleti, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, Köln'de Komünistlerin Yargılanması Hakkında*

1 Karl Marx, *Kapital,* C. I, s. 31.

2 A. Uroeva, *Tüm Zamanlar ve Tüm İnsanlar İçin,* Progress Publishers, Moskova, 1969.

3 Örneğin, Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* kitabı 15 yıllık sürede (1880-1895) Almanca, Fransızca, İngilizce, Rusça ve bazı başka dillerde yaklaşık 20 kez yeniden basıldı. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı kitabı 10 yıl içinde (1884-1894) sekiz dilde yayınlandı.

4 1880'lerde ve 1890'ların ilk yarısında *Komünist Parti Manifestosu*'nun dört kez Almanca tıpkı basımı ve ayrıca Fransızca, Rusça, İngilizce, Danca, İspanyolca çevirileri yayınlandı; bunları Engels yayına hazırladı ve yayınlarına katkıda bulundu. Ek olarak, o yıllarda *Manifesto* başka bazı dillerde de yayınlandı; tam metni birçok ülkenin sosyalist basınında çıktı (bkz. *Karl Marx'in ve Friedrich Engels'in Sağlıklarında Yayınlanan Yapıtları. Bir Kaynakça Dizini,* Kısım I, Moskova, 1974, s. 66-73 [Rusça]).

İfşaat adlı yapıtlarıyla, kendisinin *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* adlı yapıtıyla, ayrıca başka yapıtlarla da onun sayesinde tanıştı.

1870'lerin sonu ila 1880'lerde, *Kapital*'in birinci cildinin halka yönelik bir yorumunu yayınlamak için bazı girişimlerde bulunuldu. Bu türden tek çalışma olan Johann Most'un *Sermaye ve Emek* (1873) adlı kitapçığı ciddi hatalar ve yanlışlar içerdiği için, böyle bir girişim daha da büyük önem kazanıyordu. İtalyan sosyalist Carlo Cafiero'nun 1879'da yayınlanan *Karl Marx'ın "Kapital"i* başlıklı kitapçığında da esaslı kusurlar vardı. Bu iki kitapçık, içerdikleri kusurlara rağmen, Alman ve İtalyan işçilere Marx'ın ekonomik öğretisinin temelleriyle ilk kez tanışma olanağı verdi. Hollandalı sosyalist Ferdinand Domela Nieuwenhuis'in kaleme aldığı *Karl Marx. Sermaye ve Emek* adlı kitapçık iki yıl sonra çıktı; daha sonra Almanya'da, Avusturya'da ve ABD'de çeviri olarak yayınlandı. Engels'in genel olarak onayladığı ama kusurlarına da işaret ettiği *Karl Marx'ın "Kapital"i – Kısa Bir Açımlama* ve *Bilimsel Sosyalizmin Ana Çizgileri* başlıklı daha ciddi bir inceleme Fransız sosyalist Gabriel Deville tarafından hazırlandı. 1880'li ve 1890'lı yıllar boyunca bu kitapçık Rusça, İspanyolca ve İtalyanca olarak yayınlandı. Polonyalı sosyalist Szymon Diksztajn (1881), İsveçli sosyalist A. Wermelin (1887) ve Rus devrimci Pavel Argunov da *Kapital*'in birinci cildindeki temel fikirlerin halka yönelik açımlamalarını kaleme aldılar (Argunov'un kitapçığı 1883-1884'te hektografla gizlice basıldı). Özellikle, Karl Kautsky'nin yazdığı *Karl Marx'ın İktisadi Öğretileri* (1887) geniş bir okur kitlesi kazandı; Engels, elyazmasını dikkatle inceleyip düzelterek kusurlarını giderdi. Kitap daha sona birkaç dile çevrildi.[5]

Marx'ın başyapıtı *Kapital* proleter militanların zihinlerinde yer etti. Engels, *Kapital*'in birinci cildinin İngilizce basımına (1886) yazdığı önsözde şöyle derken tamamen haklıydı: "Bu eserde varılan sonuçların günden güne işçi sınıfının büyük hareketinin temel ilkeleri haline geldiğini işçi sınıfının, günden güne, her yerde, bu sonuçlarda kendi durumunun ve kendi çabalarının en uygun ifadesini bulduğunu, bu hareketi yakından tanıyan hiç kimse inkâr etmeyecektir."[6]

Marx'ın öğrencileri ve izleyicileri, bilimsel sosyalizm fikirlerini yaymak ve proletaryaya yabancı akımlarla mücadele etmek için büyük çaba gösterdiler. Onların Marksist öğretiyi çeşitli yönleriyle halka tanıtan çalışmaları yaygın olarak okundu ve işçi sınıfı hareketinde Marksizmi zafere taşımakta büyük rol oynadı.

August Bebel'in 1879'da yazdığı *Kadın ve Sosyalizm* büyük ilgiyle okundu. Bu yapıt, kapitalist toplumda kadın eşitsizliğinin ardındaki nedenlerin ayrıntılı bir tahlilini sunan ilk Marksist çalışmaydı. Ayrıca, bilimsel sosyalizmin temel

5 *Karl Marx'ın "Kapital"i Üzerindeki İdeolojik Mücadelenin Tarihçesine İlişkin Denemeler. 1867-1967*, Moskova, 1968, s. 76-94 (Rusça).

6 Karl Marx, *Kapital*, C. I, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 37.

görüşlerini halkın anlayacağı bir dille açımlıyor, burjuva toplumunun sınıfsal özünü irdeliyor, devrimci proletaryanın görevlerini ve Sosyalist Parti'nin programındaki önermeleri halka tanıtıyordu. Bebel'in kitabı 1895'e kadar 15 dilde 25 kez yeniden basıldı. *Almanya'da Köylü Savaşı* ve *Amaçlarımız,* onun yazdığı diğer tanınmış yapıtlardı; ayrıca Reichstag'da yaptığı konuşmalar da vardı.[7]

Wilhelm Liebknecht'in (birçok dilde defalarca yeniden basılan) *Örümcek ve Sinek* adlı kitabı ile Marx'ın öğretisinin farklı yönlerini, en çok da işçi sınıfının devrimci taktikler benimsemesi gerektiğini gösteren yönlerini ele alan başka kitapları, Marx'ın öğretisinin halka indirilmesine güçlü bir ivme kazandırdı: *Savunmadan Taarruza, Sosyal Demokrasinin Özellikle Reichstag'daki Siyasal Tutumu Üzerine, Trutz-Copperhead, Tarım Sorunu Üzerine, Bilgi Güçtür – Güç Bilgidir* ve *18 Mart Üzerine.*

İşçi sınıfına mensup bir aileden gelen kendi kendini eğitmiş yetenekli filozof Josef Dietzgen, *Sosyal Demokrasinin Dini, Bilimsel Sosyalizm, Sosyal Demokrasinin Geleceği* ve *Biliş Teorisinde Sosyalizm Gezintileri* adlı kitaplarıyla Marksist felsefenin halka indirilmesine ve çarpıtmalardan, saldırılardan korunmasına muazzam katkılarda bulundu. O yıllarda Marksist duruş sergileyen Karl Kautsky, tarih, iktisat ve felsefe üzerine bilimsel sosyalizmi genişleten ve tanıtıp yayan birçok ciddi kitap kaleme aldı.

Paul Lafargue'ın siyasal iktisat, felsefe ve Sosyalist Parti'nin taktikleri üzerine yazdığı kitaplar, Fransa içindeki ve dışındaki sosyalist çevrelerde yaygın olarak okundu. Bazıları yabancı dillere çevrildi. Kapitalizmin özünü açığa çıkaran *Tembellik Hakkı* ve *Satılık İştah* gibi sivri dilli kitapçıkları son derecede popüler oldu. Jules Guesde, burjuva iktisatçıları ve reformcuları hedef alan makalelerinde ve kitapçıklarında Marksist iktisadi öğretinin temel önermelerini savundu. *Collège de France'ta Kolektivizm* ile *Kamu Hizmetleri ve Sosyalizm* bunlar arasındaydı.

G. V. Plehanov'un yazıları bu dönemdeki Marksist çalışmalar arasında öne çıktı. 1890'ların başında Plehanov'un çalışmaları (*Hegel'in Ölümünün Altmışıncı Yıldönümü İçin, Anarşizm ve Sosyalizm, N. G. Çernişevski* ve daha sonra Bernstein'ın revizyonizmini eleştiren birçok makale) Almanca başta olmak üzere yabancı dillerde yayınlanmaya başladı.

Britanya'da E. Belfort Bax, Edward Aveling ve Eleanor Marx-Aveling, İtalya'da Antonio Labriola, Bulgaristan'da Dimitr Blagoev ile işçi sınıfı hareketinin başka birçok önde gelen kişisi ve sosyalist yazarlar, Marx'ın öğretilerini, sosyalist partilerin program amaçlarını ve devrimci proletaryanın tak-

7 August Bebel, Ocak 1893'te Reichstag'da bütçe tasarısıyla ilgili bir tartışmada temel sosyalist ilkeleri parlak bir biçimde açımlayıp savundu. Yaptığı konuşma, *Gelecekte Devlet ve Sosyal Demokrasi* başlığıyla kitapçık olarak yayınlandı ve kısa sürede tükendi. Engels bunu hoşnutlukla belirterek, konuşmayı "şahane" diye niteledi ve kitapçığın, "bir konuşmada kaçınılmaz olan bazı önemsiz teorik yanlışların bile hiçbir şeyi değiştirmediği bir başyapıt" olduğunu söyledi ("Engels'ten August Bebel'e, 9 Şubat 1893", Marx/Engels, *Yapıtlar,* C. 39, s. 26).

tiklerini açıklayan makaleler ve broşürler kaleme aldılar. Blagoev'in *Sosyalizm Nedir ve Ülkemizde Bir Zemini Var mıdır?* ile *Havarilerimiz* adlı çalışmaları, Bulgaristan'da bir sosyal demokrat partinin kurulmasına ideolojik-teorik temel sağladı.

Süreli basın, Marksizmin yayılması için çok önemli bir araçtı. Tüm sosyalist gazeteler, Marx'ın öğretilerinin çeşitli yönlerini halka tanıtan makaleler yayınladı. Marx ve daha çok da Engels, Almanya'daki *Vorwärts* ve *Sozialdemokrat,* Avusturya'daki *Gleichheit* ve *Arbeiter-Zeitung,* Fransa'daki *L'Égalite* ve *Le Socialiste* için yazdılar. 1880'li yıllarda Marx'ın yapıtlarının ve Engels'in kendi yapıtlarının tıpkıbasımlarına yazılan önsözler ve girişler, kural olarak, ilk önce Engels tarafından *Sozialdemokrat*'ta yayınlandı. Örneğin, *Komünist Birlik'in Tarihi Üzerine* (*Köln'de Komünistlerin Yargılanması Hakkında İfşaat* kitapçığının girişi), *Amerika'da İşçi Hareketi* (*İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*'nun Amerikan basımına önsöz) ve *Konut Sorunu*'nun ikinci basımına sunuş yazısı bunlar arasındaydı. Birçok gazete, teorik sorunlarla ilgili tartışmalara düzenli sponsorluk yaptı ve böylece, işçilerin söz konusu sorunları anlamalarına yardımcı oldu.

Sosyalist teorik dergiler, Marksist olanlar dâhil, ilkin 1880'li yıllarda çıkmaya başladı. Bunların en önemlisi, 1883'te Stuttgart'ta yayınlanmaya başlayan Alman sosyal demokrat *Neue Zeit* dergisiydi. Engels'in yapıtlarının birçoğunu ilk önce bu dergi yayınladı; "Marx ve Rodbertus" (*Sefaletin Felsefesi*'nin Almanca ilk basımına önsöz), *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, "Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu", "Erken Hıristiyanlığın Tarihi Üzerine" bunlar arasındaydı. Engels, Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'ni *Neue Zeit*'ta yayınladı. Derginin yazarları yalnızca Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin liderleri (August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Karl Kautsky, Franz Mehring ve Clara Zetkin) değildi, başka ülkelerden sosyalistler de vardı: Paul Lafargue, G. V. Plehanov, Pavel Akselrod, Gabriel Deville, Pablo Iglesias, Eleanor Marx-Aveling, Edward Aveling, E. Belfort Bax ve Friedrich Adolph Sorge. Dergi, yazarlarının bileşimine, izleklerinin kapsamına ve tirajına bakılınca, esasen uluslararası sosyal demokrat harekette muazzam saygınlığı olan uluslararası bir yayındı. Bilimsel sosyalizmi yerenlere ve bayağılaştıranlara, burjuva teorisyenlerine etkili eleştiriler yöneltti. Gerçi Kautsky'nin başında bulunduğu yayın kurulu yazarları seçerken çok titiz davranmıyordu ve Engels bunu (özellikle derginin ilk yıllarında) sıklıkla eleştirdi. Ama dergi, 1880'li-1890'lı yıllarda genel olarak yararlı bir rol oynadı ve uluslararası işçi sınıfı hareketinde Marksizmin ideolojik zafer kazanmasına elle tutulur bir katkıda bulundu.

Başka sosyalist partiler de teorik dergiler yayınladı. Fransa'da *La Revue socialiste* (1885'te kuruldu ve yazarları arasında çeşitli sosyalist eğilimlerin temsilcileri vardı), *L'Ere nouvelle* (1893-1894) ile *Le Devenir social* (1895-1898) bunlardandı. 1891'de İtalyan sosyalistler, Marksizmin İtalya'da yayılmasına

büyük katkı yapan on beş günlük *Critica sociale* dergisini çıkarmaya başladılar. Romanya'da 1880'lerde *Contemporanul* ve *Rivista socială* dergileri, 1890'ların başındaysa *Critica socială* dergisi yayınlandı. Aynı dönemde Britanya'da *Today* dergisi yayınlandı. Polonyalı sosyalist göçmenler Londra'da *Przedswit* dergisini çıkardılar ve 1880'lerde Bulgaristan'da bir süre *Sotsial-demokrat* dergisi yayınlandı. 1890'larda Rusya'da Marksist Emeğin Kurtuluşu grubu *Sotsial-demokrat*'ın birçok sayısını çıkardı.

1880'li yılların ilk yarısında bazı sosyalist partiler ve örgütler, bilimsel sosyalizmi halka tanıtmak amacıyla, kitlesel okur için, özgürlük mücadelesine katılanlar için yazılmış kitap dizileri çıkarmaya başladı. Sözgelişi, Sosyalistlere Karşı Yasanın yürürlükte olduğu ve *Sozialdemokrat*'ın yazı işleri ile matbaasının önce Zürih'te, sonra Londra'da bulunduğu dönemde, Alman Sosyal Demokratlar, bilimsel komünizmin kurucularının yapıtlarının yanı sıra, Bebel, Liebknecht, Lafargue, Dietzgen, Deville, Bracke ve başka sosyalistler tarafından yazılan yapıtları yayınlamaya başladılar. Yayıncılar, kitap seçimi konusunda tavsiye almak için düzenli olarak Engels'e başvurdular. Kitaplardan bazılarını Engels yayına hazırladı ve önsözlerini yazdı. *Modern Sosyalizm Kitaplığı* genel başlığını taşıyan benzer bir diziyi de Emeğin Kurtuluşu grubu Cenevre'de on yıldan uzun süre çıkardı. Engels'in kaleme aldığı *Ludwig Feuerbach* ve *Rusya'da Toplumsal İlişkiler Üzerine* adlı kitaplar ile Lafargue, Liebknecht ve Plehanov tarafından yazılan yapıtlar da bu dizide yer alıyordu. Bu *Kitaplık*, Rus sosyalistlere ve ileri işçilere, bilimsel sosyalizmin kurucularınca ve izleyicilerince yazılmış kitaplardan bazılarını okuma olanağı sağladı.

1880'lerin ikinci yarısında Danimarkalı, İspanyol, İtalyan, Polonyalı ve Hollandalı sosyalistler de bu türden diziler çıkarmaya başladılar. Danimarka'da 1885'ten itibaren yayınlanan *Sosyalist Kitaplık* içinde *Komünist Parti Manifestosu, Kapital*'in birinci cildi, *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* ile Bebel'e, Bracke'ye ve başkalarına ait çalışmalar yer alıyordu. Danimarkalı Sosyal Demokratların lideri Peter Knudsen'in yazdığı *Sosyalizm* adlı kitap da aynı dizi içinde yayınlandı.

Fransız İşçi Partisi düzenli olarak Marksizmin temel önermeleri ile partinin programını açıklayan ve bazı güncel siyasal sorunları tahlil eden düşük fiyatlı kitapçıklar çıkardı. Ama bu diziler, Marksizmin kurucularına ve izleyicilerine ait çalışmaların yanı sıra, küçük burjuva sosyalist akımlarının sözcülerine ait çalışmaları da kapsıyordu. Alman *Sosyal Demokrat Kitaplığı*'na bile Lassalle'a ait broşürler dâhil edildi.

Sözlü propaganda bilimsel sosyalizm düşüncelerini yaymak için önemli bir araçtı. Bu faaliyet, siyasal duruma, ulusal geleneklere, teoriyi az çok özümsemiş kadroların varlığına vb. bağlı olarak çeşitli yöntemlerle yürütüldü. Yerel gruplarla ve örgütlerle yapılan toplantılar ya da toplumsal sorunlar hakkında daha çok şey öğrenmeyi arzulayan veya bilgi edinmek isteyen işçilerle sosya-

listlerin yaptıkları olağan sohbetler, Batı Avrupa ülkelerindeki en yaygın kullanılan biçimlerdi. Bu sohbetler çoğunlukla ilgili yörede oturanların akşamları toplanmayı alışkanlık edindikleri küçük birahanelerde yapılıyordu. Buraları işletenler sıklıkla parti üyesi ya da sempatizanıydı.

Sohbetler en başta işçilerin günlük yaşamıyla ve çalışmasıyla ilgili konular üzerineydi, ama mutlaka bunlarla sosyalist hareketin genel görevleri arasında bağ kuruluyordu. Bu sohbetlerin etkenliği, bunları yürüten sosyalistlerin eğitim düzeyine, dinleyicilerin dikkatini çekme ve sürdürme yeteneğine, son olarak da işçiler arasında kazandıkları saygınlığa bağlıydı. Sosyalist partiler büyük kasabalarda ve sanayi merkezlerinde teorik sorunlarla ilgili tekil, bazen de dizi konferansların yapılmasına destek verdi, en tanınmış ve sevilen parti liderlerinin konuştukları kitlesel toplantılar düzenledi. Örneğin Paris'te İşçi Partisi örgütünün kurduğu Sosyalist Kitaplık Çevresi, 1884'te başlayarak Marksist siyasal iktisat ve felsefe üzerine aylık konferansların verilmesine destek oldu. Marx'ın iktisadi öğretilerine ilişkin konferansları Deville, maddeci felsefeye ilişkin konferansları ise Lafargue verdi. Bu etkinlikler birçok insanı çekti ve hareketin gelecekteki militanları için, bilimsel sosyalizm savunucuları için bir okul oldu. Engels bunlara büyük değer veriyordu. Lafargue'a 10 Mayıs 1884'te yazdığı mektupta, "Sizin ve Deville'in verdiğiniz konferanslar mükemmel,"[8] diyordu. Guesde ve Lafargue işçi mitinglerinde ve toplantılarında düzenli olarak konuşmalar yaptılar ve konferanslar verdiler. Guesde 1882-1890 arası dönemde Fransa'nın farklı yerlerindeki 1.200 toplantıda konuştu.[9]

Batı Avrupalı sosyalistler güçlü seçim kampanyaları yürüttüler, bu da adaylarına ek propaganda fırsatları yarattı. Sosyalist vekiller bu bağlamda kayda değer işler başardılar; parlamento kürsüsünü kullandılar, seçmenlerle buluştular vb. Sosyalist fikirlerin böyle sözlü olarak halka aktarılması Almanya'da Sosyalistlere Karşı Yasa döneminde özellikle önemliydi. O zamanlar işçiler arasında ajitasyon için sahip oldukları tek yasal olanak buydu. Fransa'da Lafargue, Millet Meclisine seçildikten sonra ülkeyi düzenli olarak dolaştı. "Lafargue," diye yazıyordu Engels, "vekil maaşını ve bedava tren biletini Lille'den Toulouse'a tüm ülkeyi dolaşmak için kullanıyor ve mükemmel başarılı konuşmalar yapıyor."[10]

Önde gelen sosyalistlerin birçoğu kendi ülkelerinde ve yabancı ülkelerde teorik sorunlar ve işçi sınıfı hareketinin sorunları üzerine konuşmalar yaptı, konferanslar verdi. Örneğin Wilhelm Liebknecht, Eleanor Marx-Aveling ve Edward Aveling, Eylül-Aralık 1886'da ABD'yi dolaşarak, bilimsel sosya-

8 Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 36, s. 145.

9 Claude Willard, *Les guesdistes. Thèse pour le doctorat es lettres présenté à la Faculté des lettres et sciences humaines de l'Université de Paris* [Guesde'ciler. Paris Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi'ne sunulan doktora tezi], Éditions Sociales, Paris, 1965, s. 32.

10 "Engels'ten Friedrich Adolph Sorge'ye, 5 Mart 1892", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 38, Dietz Verlag, Berlin, 1968, s. 289.

lizm, sosyalist hareketin tarihi ve başka konular üzerine konferanslar verdiler (ayrıca, Alman Sosyal Demokratlarının seçim fonu için bağış topladılar). Verdikleri konferanslar, ABD'nin İngilizce konuşan işçileri arasına sosyalist öğreti tohumlarının ekilmesine yardımcı oldu.[11] Bu türden geziler bilimsel sosyalizmin yayılmasına ve uluslararası proleter bağlarının güçlenmesine katkıda bulundu.

Sosyalist faaliyetleri gizlilik içinde ya da yarı yasal koşullarda yürütmenin zorunlu olduğu ülkelerde bilimsel sosyalizm en başta ileri işçilerin oluşturduğu küçük inceleme grupları aracılığıyla yayıldı. Bu gruplar geleceğin profesyonel devrimcilerini yarattı. Polis rejiminin sözlü propaganda için başka her türlü yolu olanaksız kıldığı Çarlık Rusya'sında ve bazı Balkan ülkelerinde bilimsel sosyalizm esas olarak böyle yayıldı. 1 Mayıs'ın düzenli anılan özel bir gün haline geldiği 1890'ların başından itibaren, sosyalistler bu günü ajitasyon ve propaganda amacıyla kullandılar. Rusya'da 1880'li-1890'lı yıllarda devrimci hareket, işçilerin gizlice oluşturdukları inceleme grupları aracılığıyla Marksizmin nasıl yayıldığını gösteren çarpıcı örnekler sunar.[12] Polisin hiç aman vermeyen baskılarına rağmen, bu gruplar yalnızca başkentte değil, az çok büyük sayılabilecek tüm sanayi merkezlerinde de faaliyetteydi. Bunlar, işçi devrimcileri eğiten birer okuldu ve devrimci Sosyal Demokrat örgütlerin (işçi sınıfının kurtuluşu için mücadele birliklerinin) çekirdeğini oluşturdu.[13]

Sosyalist partilerin ve ayrı ayrı grupların çabaları sayesinde, hareketin militanları bilimsel sosyalizm konusunda gitgide daha derin bilgiler edinerek, çeşitli küçük burjuva sosyalist teorilerin etkisini silip attılar. Bu, işçi sınıfı hareketini güçlendirdi, proletaryanın örgütlenmesini hızlandırdı ve yaşamsal talepleri için mücadele eden işçilere giderek artan bir sınıfsal farkındalık aşıladı. Marksist öğretinin özümsenmesi, sosyalist liderlerin güncel sorunları çözmelerine ve mücadele taktiklerini doğru belirlemelerine yardımcı oldu.

YENİ DENEYİMLERİN TEORİK GENELLEMESİ

Yaşayan, durmaksızın gelişen bir teori olarak Marksizmin ayırt edici özelliği, hareketin başardığı sonuçlara işaret etmekle yetinmeyip, hareketi daha da ilerletmenin yollarını ve araçlarını belirlemek, ortaya çıkan tarihsel koşullara uygun olarak yakın ve nihai amaçlara nasıl ulaşılacağını saptamak için uğraş vermesidir. Marksist teori, proletaryanın sınıf savaşlarında kazanılan deneyimleri genelleyerek, uyguladığı biçimleri ve yöntemleri tahlil ederek, bu savaşları fiilen etkiler ve önlerindeki ufukları ortaya çıkarır. İşçi sınıfı hareketi ne

11 Philip S. Foner, *a.g.y.*, s. 43. O yıllarda ABD Sosyalist İşçi Partisi'nin üyelerinin büyük bir kesimi Alman kökenli işçilerden oluşuyordu.

12 Z. H. Saralieva, *Karl Marx'ın "Kapital"i ve Rusya'da İşçi Sınıfı Hareketi (1895-1917)*, Moskova, 1975 (Rusça).

13 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Tarihi*, C. 1, s. 159-67, 216-56 (daha geniş ayrıntı Bölüm 7'de).

denli büyüyüp güçlenirse ve bilinçli mücadele içine çekilen işçi sayısı ne denli artarsa, bilimsel komünizm teorisi de kendini o denli üretken şekilde geliştirir.

İşçi sınıfı hareketinin yeni aşaması doğal olarak Marx ve Engels'i toplumsal gelişimle ilgili kilit teorik sorunlara yakından bakmaya yöneltti. Birikmiş deneyimlere ilişkin genelleme yapılması, çeşitli önermeleri daha derin bir boyuta kavuşturmak, somutlaştırıp özgülleştirmek amacıyla o deneyimlerin kullanılması ve yeni süreçlere, olgulara dair spekülatif yorumların, devrimci teoride sığ bilgilerle yapılan bayağılaştırmaların çürütülmesi gerekliydi.

Engels 20 Kasım 1876'da şöyle yazıyordu: "Hem Marx hem de ben, şimdiye kadar gördüğümüz üzere, hiç kimsenin üretemeyeceği, hatta üretmek istemediği oldukça kesin bilimsel çalışmalar yazmalıyız. Dünya tarihinin bugünkü dingin döneminden yararlanıp bu çalışmaları tamamlamalıyız. Şu ya da bu gelişmenin ne kadar çabuk bizi yeniden yoğun pratik hareketin içine çekeceğini kim bilir; dolayısıyla, aynı derecede önemli olan teorik yönü hiç olmazsa biraz geliştirmek için bu kısa molayı kullanmalıyız."[14] *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltleri Marx'ın iktisadi öğretisini geliştirip güçlendiren büyük birer adımdı.

Marx, ikinci ciltte, sermayenin dolaşımını ve toplumsal yeniden üretimi tahlil etti, sonra o temele dayanarak, kapitalist toplumda toplumsal ürünün gerçekleşmesini yöneten temel yasaları belirledi. Kapitalist sistemde toplumsal ürünün sanayi kolları arasında orantılı dağıtılamadığını gösterdi; bu ise kaçınılmaz olarak üretimde ve mali durumda çeşitli dengesizliklere, kısmi ve genel krizlere yol açıyordu. Bu çıkarımlar, proletaryanın devrimci mücadelesi açısından muazzam önem taşıyordu. Marksist-Leninistler, kapitalizmin "kendi kendine çökeceği"ni iddia eden teorilere karşı ve kapitalist ekonomiye "uyumlu gelişim" atfeden savunucu tezlere karşı verdikleri mücadelede o çıkarımları temel almayı sürdürüyorlar. Marx'ın çıkarımları, komünist bir toplumun iktisadi yasalarını anlamanın anahtarıdır.[15]

Kapital'in üçüncü cildi, üretimle dolaşımı birlikte değerlendirerek, kapitalist üretim biçimini bir bütün olarak ele alır. Marx ticarette, kredi ve para dolaşımında, tarımda (toprak rantı) sermaye biçimlerini araştırdı ve artık değerin farklı sömürücü grupları arasında nasıl bölüşüldüğünü gösterdi. Büyük anonim şirketlerin kurulmasına yol açan sanayi ve finans alanlarındaki yoğunlaşma ve merkezileşme süreçlerini izledi. Tarımda kapitalist gelişmenin özgül yanlarını açığa çıkardı, köylüler arasındaki katmanlaşmanın ve kırsal proletaryanın büyümesinin işçi sınıfının stratejisi açısından taşıdığı önemi belirledi. Bu cilt, kapitalizmin özünde yatan çelişkilerin kaçınılmaz olarak şiddetleneceğini gösteren daha fazla veriyi Marksistlere sağladı ve sosyalist devrimin gerekliliğini doğrulayan teorik kanıtları pekiştirdi.

14 "Engels'ten Johann Philipp Becker'e", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 34, Dietz Verlag, Berlin, 1966, s. 227.

15 V. S. Vigodski, *Bilimsel Komünizm Teorisi in İktisadi Doğrulaması*, Moskova, 1975, s. 242-51 (Rusça).

Marx'ın son teorik yapıtlarının en önemlilerinden biri, haklı olarak bilimsel komünizmin temel bir belgesi sayılan *Gotha Programının Eleştirisi*'ydi; Marx, burada, devletle ve sosyalist devrimle ilgili tüm öğretisini toparlayıp sundu.

Lasalcıların mevcut devlete duydukları inancın temelsiz olduğunu gösteren Marx, burjuvazinin elindeki devlet gücünün proletaryaya düşman olduğunu, bu devletin doğası gereği sınıflar üstü olamayacağını inandırıcı şekilde ortaya koydu. Marx'ın sosyalist devrimden sonra devletin rolüyle ilgili olarak *Gotha Programının Eleştirisi*'nde yaptığı ayrıntılı tahlil bilimsel komünizm teorisini önemli ölçüde ilerletti. Marx, toplumun devrimci dönüşümünün kaçınılmaz olarak görece uzun zaman alacağını ve bu devasa yaratıcı işi yürütmek için bir proleter devletinin gerekli olduğunu gösterdi. "Buna denk düşen bir de siyasal geçiş dönemi vardır ki, bu dönemde devlet, *proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamaz,"[16] diyordu. Marx, uluslararası işçi sınıfı hareketinin yaygın deneyimlerini genelleyerek, bu önermeyi bilimsel şekilde doğruladı. İlk önce Rusya'da, ardından bazı başka ülkelerde sosyalist devrimin zaferine yol açan sonraki gelişmeler bu önermenin doğruluğunu kanıtladı. Bu ülkelerin hepsinde proletarya, siyasal iktidarı elde ettikten sonra, sosyalizmi inşa etmek için bunu başarıyla kullandı.

Marx'ın en büyük hizmeti, komünizmle ilgili muğlak, kesinlikten uzak görüşlere karşı çıkarak, komünizmin dönüşümler geçiren ve nesnel yasalar uyarınca gelişen bir toplumsal sistem olduğu anlayışına dayalı bilimsel bir tahlil sunmuş olmasıydı. Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde bu yasaları saptadı, böylelikle de bilimsel komünizm teorisine ve komünist bir toplum kurma pratiğine paha biçilmez bir katkı yaptı. Toplumsal bir sistem olarak komünizmin gelişiminde iki aşama, iki evre bulunduğu öğretisi, bu katkının temel direğidir.

Marx, üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyet kurulduktan sonra, komünist bir toplumun temel ilkesinin ("herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimlerine göre" ilkesinin) hiçbir şekilde hemen uygulanmayacağını açıklığa kavuşturdu. Komünizmin ilk evresinde, yani sosyalizmde kaçınılmaz olarak işleyecek olan ilke, "herkesten yeteneğine göre, herkese çalışmasına göre" ilkesi olacaktır; çünkü bu, "kapitalist toplumdan *çıkıp geldiği* biçimiyle" bir toplumdur, "dolayısıyla, iktisadi, manevi, entelektüel, bütün bakımlardan, bağrından çıktığı eski toplumun damgasını hâlâ taşıyan bir toplumdur".[17] Bu, toplumun ikinci, daha yüksek komünizm evresine geçişi mümkün kılacak düzeyde ekonomik, kültürel, manevi gelişimi başarması ve maddi üretimi o düzeye yükseltmesi gereken evredir. Komünist evre, doğrudan doğruya kapitalist

16 Karl Marx, "Gotha Programının Eleştirisi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 26; V. İ. Lenin, "Proleter Devrimi ve Dönek Kautsky", *Toplu Yapıtlar*, C. 28, Progress Publishers, Moskova, 1965, s. 233 ve "Macar İşçilere Selam", *Toplu Yapıtlar*, C. 29, s. 388.

17 Karl Marx, "Gotha Programının Eleştirisi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 17.

topluma dayalı şekilde meydana gelmeyecektir: Daha yüksek aşama, "kendi temelleri üstünde"[18] yani üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyetin hüküm sürdüğü bir toplumsal sistem, uzlaşmaz sınıfların olmadığı, üretimin ve bölüşümün sosyalist ilkelere göre yönetildiği bir sistem temelinde gelişecektir.

Marx'ın bu derin fikirlerini daha sonra Lenin kapsamlı şekilde geliştirdi.

Engels, *Kapital*'in kendisince hazırlanan ciltlerine ve ayrıca birinci cildin yeni basımlarına yazdığı önsözlerde, Marx'ın iktisadi öğretisinin işçi sınıfı hareketi açısından taşıdığı anlamı ve önemi ortaya koydu. Engels, Marx'ın ölümünden sonra, Lenin'in sözleriyle, "Avrupalı sosyalistlerin danışmanı ve önderi olarak yoluna tek başına devam etti".[19]

Engels'in *Doğanın Diyalektiği*,[20] *Anti-Dühring*, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* adlı yapıtları ve 1890'ların ilk yarısında yazdığı mektuplar, Marksist felsefenin, diyalektik ve tarihsel maddeciliğin gelişmesine olağanüstü katkıda bulundu.

Engels'i yaklaşık iki yılını vererek *Anti-Dühring*'i yazmaya yönelten neden, Alman işçi sınıfı hareketinin 1870'lerin ikinci yarısındaki durumuydu; Eisenach'çıların Genel Alman İşçi Birliği'yle uzlaşmaya vararak birleşmesi sonucunda partinin ideolojik düzeyinin gerilemesiydi. Johann Most, Friedrich Wilhelm Fritzsche, Louis Viereck ve birçoğu Lasalcı olan başka Sosyal Demokrat gazeteciler, Dühring'in gerici ütopyacı görüşlerine bağlandılar ve parti basınında bunları etkin şekilde yaymaya giriştiler. "Onlarca yıldır, onca emek ve çaba harcayarak, Alman işçilerin kafalarından silip atmaya çalıştığımız *ütopyacı* sosyalizm ... gelecek toplum yapısının düşsel görüntüleriyle oynayarak yeniden şahlanmıştır ve üstelik ... çok daha süfli bir biçimde.... Doğal olarak, maddeci eleştirel sosyalizm çağından *önce*, [bu sosyalizmin] tohumlarını içinde taşıyan ütopik teoriler, şimdi gecikmiş olarak ortaya çıkınca ancak ahmakça, bayat ve temelde gerici olabilir."[21]

Dühring'e ve izleyicilerine ek olarak, Kürsü (*Katheder*) Sosyalistleri denilen çevre de işçi sınıfı hareketini ideolojik açıdan olumsuz etkilemeyi sürdürüyordu. Bunlar, popüler broşürleri de kapsayan yazılarında, burjuva-reformcu görüşleri sosyalizm kisvesi altında salık veriyorlardı. Marksist teoriyi savunmak gerektiği artık açıkça ortaya çıkmıştı. Engels'in doğa bilimleri üzerindeki incelemelerini bir yana bırakıp, 1876 sonbaharında Dühring'in görüşlerini çürüten

18 *A.y.*

19 V. İ. Lenin, "Friedrich Engels", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 26. Marksizmin gelişimine Engels'in yaptığı katkı konusunda bkz. *Teorisyen Engels*, Moskova, 1970 (Rusça).

20 Engels, 1873-1876 ve 1878-1883 arasında üzerinde çalıştığı *Doğanın Diyalektiği*'ni kendisi bitiremedi ve bu yapıt onun sağlığında yayınlanmadı; yapıtın ilk basımı 1925'te SSCB'de yapıldı. Ama Engels'in bu yapıtı yazarken yaptığı çıkarımların birçoğu, devrimci işçi sınıfı hareketinde daha o zamanlar yaygın olarak okunan *Anti-Dühring*'de yansıtılmıştı.

21 "Marx'tan Friedrich Adolph Sorge'ye, 19 Ekim 1877", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 290-91.

bir eser yazmaya girişmesine neden olan durum buydu. Bu polemik, diye yazıyordu Engels, "burada değinilecek çok çeşitli konularla bağlantılı olarak, bugün oldukça genel bilimsel ya da pratik güncellik kazanan tartışmalı meselelere ilişkin görüşlerimi olumlu bir biçimde ortaya koymama fırsat verdi".[22]

Anti-Dühring (tam adı *Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor*) Ocak 1877-Temmuz 1878 arası dönemde *Vorwärts*'ta bölüm bölüm yayınlandı. İlk ayrı basımı 1878'de Leipzig'de yapıldı.

Anti-Dühring'in yayınlanması, uluslararası işçi sınıfı hareketinin sonraki ideolojik evrimini kuvvetle etkiledi. Engels'in kendisi, bu yapıtı, "felsefi, doğa bilimsel ve tarihsel sorunlara ilişkin anlayışımızın ansiklopedik bir taslağını sunma"[23] girişimi olarak, "Marx'ın ve benim kavgasını verdiğimiz diyalektik yöntemin ve komünist dünya görüşünün bir açımlaması"[24] olarak betimledi. *Anti-Dühring*, Marksizmin üç temel bileşeninin (diyalektik ve tarihsel maddeciliğin, siyasal iktisadın, bilimsel sosyalizmin) tümünün, içerdikleri yakın karşılıklı ilişki ve bağımlılık içinde, organik birlik içinde sunulduğu ilk yapıttır. Engels'in Marksist maddeci felsefenin kilit ilkelerini (dünyanın maddi doğası, maddenin bir varoluş biçimi olarak hareket, uzay ve zaman gibi kategorilerin nesnel niteliği ilkelerini) geliştiren çalışması son derecede büyük önem taşır. Bu yapıt, maddeci diyalektiğin yasalarına ilişkin derin bir açımlama sunar; "doğanın, insan toplumunun ve düşüncenin genel hareket ve gelişim yasalarının bilimi"[25] olarak maddeci diyalektiğin klasik tanımını yapar, temel özelliklerinin içeriğini ve önemini ortaya koyar, metafizik düşünce yönteminin bomboş olduğunu gösterir. Tarihsel maddecilikle ilgili sorunlara (insan toplumunun tarihinin incelenmesine maddeci diyalektiğin uygulanmasına) kayda değer bir dikkat gösterilir; burada Engels, toplumun incelenmesinde tarihselcilik ilkesini bilimsel olarak doğrular. Eşitlik ve ahlak kategorilerini örnek göstererek, sonsuz hakikatler denilen kategorilerin göreli olduğunu, sosyoekonomik sistemdeki değişikliklere bağlı olarak değiştiğini gösterir. Eşitlik hakkında Gotha programının içerdiği belirsiz ve bulanık tezlerle bağlantılı olarak, bu kavramın Marksist bir tanımını yapmak son derecede önemliydi. Engels, "Proleter eşitlik talebinin gerçek içeriği, *sınıfların ortadan kaldırılması*dır,"[26] diye yazıyordu.

Engels'in idealist teoriye yönelttiği eleştiri büyük önem taşır. Söz konusu teoriye göre, şiddet ya da zor, toplumun gelişmesinde belirleyici rol oynar. Engels, bunun bilimsel olarak savunulamayacağını göstererek şöyle yazıyordu: "Tüm toplumsal gücün ve tüm siyasal kuvvetin kaynağı, her dönemin her toplumunda tarihsel olarak verili iktisadi ön koşullarda, üretim ve mübadele biçiminde

22 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Progress Publishers, Moskova, 1969, s. 10.

23 "Engels'ten Eduard Bernstein'a, 11 Nisan 1884", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 36, s. 136.

24 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 13.

25 *A.y.*, s. 169.

26 *A.y.*, s. 128.

yatar."[27] Hem Lasalcıların ve ileri sürdükleri "özgür halk yönetimi" sloganının, hem de devletin derhal tasfiye edilmesini isteyen anarşistlerin aksine, Engels, işlevleri yavaş yavaş değişecek olmasına rağmen devletin, devrimden sonra bile, kapitalizmden komünizme geçişi kapsayan bütün dönem boyunca var olacağını vurguladı. "Kişilerin yönetilmesinin yerini, şeylerin idaresi ve üretim süreçlerinin yürütülmesi alır,"[28] diye yazıyordu.

Engels, *Anti-Dühring*'de, bilimsel sosyalizmin tarihini uzun uzadıya ele aldı, ütopyacı sosyalizmden ayrıldığı temel noktalara açıklık getirdi ve sosyalizmin bir ütopya olmaktan çıkıp, kapitalizmdeki çelişkilerin derin tahliline dayanan bilimsel bir teoriye, proletaryanın tarihî bir görev üstlendiği ve proleter devrimin kaçınılmaz olduğu önermesini köşe taşı yapan bir teoriye dönüşmesini tarihsel koşulların gerektirdiğini gösterdi.

Engels, komünizmde toplumsal bilincin önemli rolünü vurgulayarak şöyle yazıyordu: "Toplumsal üretimde anarşinin yerini planlama, bilinçli örgütlenme alır.... İnsanı çepeçevre saran, o zamana kadar insana hükmeden bütün o yaşam koşulları alanı artık insanın egemenliği ve denetimi altına girer, insan ilk kez doğanın gerçek, bilinçli efendisi haline gelir... Ancak o andan sonra insanın kendisi, tam bilinçli olarak, kendi tarihini yapar.... Bu, insanın gereksinim âleminden özgürlük âlemine yükselişidir."[29]

Engels'in kitabı kendisinin ve Marx'ın görüşlerini yansıtıyordu. Marx, bu yapıtı elyazması halindeyken okumakla kalmadı, siyasal iktisat tarihiyle ilgili bölümü de kaleme aldı.

Engels'in ilk kez 1886'da *Neue Zeit*'ta yayınlanan ve 1888'de kitap olarak basılan *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* adlı yapıtı, proleter dünya görüşünün felsefi temellerinin gelişmesinde büyük bir dönüm noktasıydı. *Komünist Parti Manifestosu* ve *Anti-Dühring* ile birlikte bu kitap, Lenin'in dediği gibi, "sınıf bilinci olan her işçi için" bir el kitabı haline geldi.[30]

Bu, Marksist felsefeyle Marksizmin ideolojik seleflerinin öğretileri arasındaki ilişkiyi ve bu felsefenin tüm önceki felsefi öğretilerden, sistemlerden ayrıldığı temel noktaları kapsamlı şekilde ortaya koyan ilk yapıttı. O zamanlar gelişen ortamda bunun önemi, Almanya'da klasik Alman felsefesine ilginin canlanmasından ve bu felsefeye yeni, gerici bir yorum getirme girişimlerinden kaynaklanıyordu. Engels, felsefi düşüncenin gelişiminde Hegel'in ve Feuerbach'ın kapladıkları tarihsel yeri, kurdukları öğretilerin Marksizm felsefesinin oluşmasında oynadığı rolü gösterdi. Hegel'in felsefesinin devrimci yöntemi (diyalektik) ile sisteminin temelde tutucu doğası arasındaki çelişkiyi gözler önüne serdi. Ayrıca, Feuerbach'ın maddeciliğinin sınırlı yanlarını, mekanik ve meta-

27 *A.y.*, s. 258.

28 *A.y.*, s. 333.

29 *A.y.*, s. 335-36.

30 V. İ. Lenin, "Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni", *Toplu Yapıtlar*, C. 19, s. 24.

fizik niteliğini, onun toplumsal olgulara ve insan toplumunun tarihine idealist yaklaşımını ortaya koydu.

Engels, felsefenin en önemli sorununa, yani "düşünceyle varlık arasındaki ilişki, ruh ile doğa arasındaki ilişki sorunu"na klasik bir tanım getirdi ve diğer yönünü, yani dünyanın bilinebilirliğini, "düşünceyle varlığın özdeşliği"ni irdeledi.[31] Engels, idealizmle maddecilik arasında bağ kurmaya yönelik yeni Kantçı girişimlerin iler tutar bir yanının bulunmadığını göstererek, dünyanın bilinebilir olmadığı iddiasını inandırıcı şekilde çürüttü. Felsefenin topluma bağımlılığı ilkesinin doğruluğunu kanıtlayarak, uzun erimde felsefi akımlar arasındaki mücadelenin sınıflar ve partiler arasındaki mücadelenin yansımasından başka bir şey olmadığını gösterdi.

Bu yapıtın büyük kısmını, diyalektik ve tarihsel maddeciliğin temellerini açıklamaya ayırdı. Bölümlerden birinde maddeci tarih anlayışının kapsamlı bir taslağı çizilir. Tarih yasalarının idealist yorumunun aksine, Engels, "tarihin akışını içsel genel yasaların yönettiği"ni,[32] rastlantının başatlığının yalnızca görünüşte kaldığını ve olguların özünü değil, yüzeysel yanını ifade ettiğini gösterdi. Bilinç ile kendiliğindenlik arasındaki bağıntı, bireyin ve kitlelerin rolü, toplumsal gelişmede rastlantı ve zorunluluk gibi sorunları vurguladı. "Her bireyin bilinçli olarak arzuladığı kendi amacını gütmesi anlamında," diye yazıyordu, "insanlar sonucu ne olursa olsun kendi tarihini yapar; işte tam olarak tarihi oluşturan şey de farklı yönlerde işleyen bu birçok iradenin ve dünya üzerindeki türlü türlü etkilerinin sonucudur."[33] Son tahlilde, bireylerin edimlerini belirleyen itici güç, toplumsal üretim içindeki konumu ifade eden sınıfsal çıkarlardır. Engels, "modern tarihte devletin iradesini, genel olarak ... son kertede, üretici güçlerin ve mübadele ilişkilerinin gelişiminin belirlediğini",[34] başka bir deyişle iktisadi temelin belirlediğini göstermekle birlikte, üstyapı unsurlarının (devletin, hukukun, ideolojik üstyapıların) belirli ölçüdeki bağımsızlığını ve iktisadi ilişkilerin gelişimini ters yönde etkileyebildiklerini vurguladı.

Engels, tarihsel maddeciliği "ekonomik maddecilik" denilen bir şeye indirgeyen bayağı bir tarihsel maddecilik anlayışının görece geniş geçerlilik kazanmasına tepki olarak 1890'ların ilk yarısında bu ikinci fikri daha ayrıntılı olarak açıkladı. Söz konusu anlayışı savunanların öne sürdüğüne göre, ekonomik ilişkiler, tarih sürecinin tümünü belirleyen, siyaseti, hukuku ve çeşitli ideolojileri şekillendiren biricik faktördü; bu kişiler, siyasal ve ideolojik faktörlerin iktisadi gelişimi tersine etkileyebildiğini yadsıyorlardı. Engels'in bu dönemde yazdığı benzer içerikli mektuplar, tarihsel maddeciliğin bu türden bayağı yorumunu

31 Friedrich Engels, "Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar,* üç cilt, C. 3, s. 346.

32 *A.y.*, s. 366.

33 *A.y.*

34 *A.y.*, s. 370.

eleştiriyordu. Bu mektupların çoğu, Engels'in ölümünden kısa süre sonra basında (çoğunlukla kısaltılmış olarak) çıktı. "Maddeci tarih anlayışına göre," diye yazıyordu Engels, "tarihte *nihai* belirleyici faktör, gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marx ne de ben bundan fazlasını ileri sürdük. Dolayısıyla, birisi çıkıp bunu eğip bükerek, ekonomik faktörün biricik belirleyici faktör olduğu şekline sokarsa, o önermeyi anlamsız, soyut, saçma bir söze dönüştürür."[35]

Oportünist akımlar sosyalist partilerde giderek öne çıkınca, Engels, demokratik cumhuriyet dâhil burjuva devletinin tüm biçimlerinin sınıfsal tözünü açığa çıkarmanın özellikle önemli olduğunu hissetti. *Anti-Dühring*'de, özellikle de *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde, tarih bilimindeki en son ilerlemelerden yararlanarak, devletin kökenine ilişkin Marksist teorinin ilk ayrıntılı açımlamasını ve doğrulamasını yaptı. *Konut Sorunu*'nda, burjuva devletinin bir "kolektif kapitalist" olduğu, "mülk sahibi sınıfların örgütlü kolektif iktidarı" olduğu önermesini ortaya attı.[36] Ayrıca, bir burjuva demokratik cumhuriyet kurulmasının proletaryanın çıkarına olduğunu vurguladı. Marx gibi o da bunu, proletaryanın siyasal iktidar mücadelesi için en elverişli devlet biçimi olarak gördü. Sınırlı olmakla birlikte burjuva demokratik özgürlükler sunan yasal olanaklardan proletaryanın ve partisinin azami ölçüde yararlanmasına çok büyük önem atfetti.

Engels, proleter partisinin, proleter kitleleri örgütleyecek, siyasal iktidarı ele geçirmek amacıyla kapitalizme karşı taarruzun belirleyici anında onlara önderlik edecek, o amaca ulaşıldıktan ve devrilen sömürücü sınıfların direnişi kırıldıktan sonra toplumun sosyalist yeniden örgütlenmesine yön verecek etken olduğu yolunda Marx'ın geliştirdiği teoriyi genişletti. İşçi sınıfının diğer örgütlerine, özellikle sendikalara göre partinin önderlik rolünün altını çizdi. 1881'de şöyle yazıyordu: "Özel işkollarına ait Birliklerin yanında ya da üstünde, genel bir Birlik, bütün olarak işçi sınıfının siyasal bir örgütü ortaya çıkmalıdır."[37]

Ulusal bir temelde kurulmuş ilk sosyalist partinin, yani Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin verdiği dersleri tahlil eden Engels'in bu tahlile dayanarak çıkardığı sonuca göre, kurtuluş mücadelesinde proletaryanın başarılarının ve gücünün garantisi, mücadeleyi "üç yönden, yani teorik, siyasal ve ekonomik-pratik yönlerden"[38] yürütmesinde yatar; hem ekonomik mücadelesinde hem de siyasal faaliyetlerinde proletarya nihai amacına ulaşmayı hedefler. Engels, işçi sınıfı hareketinin merkezi Almanya'ya kaydıktan sonra Alman Sosyal Demokratların ileri rolünden söz ettiği zaman işte bunu kastediyordu: "Alman

35 "Engels'ten Joseph Bloch'a, 21-22 Eylül 1890", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 394.

36 Friedrich Engels, "Konut Sorunu", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 347.

37 Karl Marx, Friedrich Engels, *Britanya Üzerine Yazılar*, Progress Publishers, Moskova, 1978, s. 373.

38 Friedrich Engels, "*Alman Köylü Savaşı*'na Önsöz", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 170.

Komünistlerin böyle olmalarının nedeni, kendilerinin değil ama tarihin akışının yarattığı tüm ara aşamalardan ve uzlaşmalardan geçerken nihai amacı, yani sınıfları ortadan kaldırma ve hem toprak hem de bütün öteki üretim araçları üzerinde özel mülkiyete yer vermeyecek bir toplumsal sistem yaratma amacını açık seçik görmeleri ve kararlılıkla izlemeleridir."[39]

Engels, proleter partisinin ideolojik birliğine büyük önem atfetti. Her işçi partisinin, diye yazıyordu, "belirli bir program"ı olmalıdır.[40] "Bir program olmadan kurulan bir parti, herkesin katılabildiği bir parti, parti değildir,"[41] diye yazıyordu Kasım 1882'de. ASDP'nin 1891 program taslağına ilişkin yorumlarında, devrimci bir sosyalist partinin programının tartışmalı teorik önermeler üzerine kurulamayacağına işaret ediyordu; program, proletaryanın nihai amaçlarını ve ivedi taleplerini belirtmeli, "olabildiğince kısa ve kesin" olmalıydı.[42]

Engels, o zamana kadar yirmi yılı aşkın bir devrimci mücadele deneyimine ve Marksist teoriyle eğitilmiş kadrolara sahip olan Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin programıyla ilgili zorlu isteklerde bulunmasına karşın, işçi sınıfı hareketinin daha düşük bir gelişim düzeyinde bulunduğu ülkelerin sosyalist örgütlerinin programlarına yönelik biraz farklı bir yaklaşım benimsedi. Böyle sosyalist örgütlerin programlarının ilk başta yükselme sürecindeki proleter kitlelerin anlayabileceği hükümleri içerebileceği kanısındaydı. Ama bir koşul koyarak, bu programların burjuva ve ütopyacı etkilerden arınmış olması, başka bir deyişle, "gerçek bir işçi sınıfı platformu"[43] olması gerektiğini belirtiyordu. Böyle programların, bilimsel sosyalizm teorisini özümsemeye doğru atılmış ilk adım olabileceğine inanıyordu.

İlk İngiliz ve Amerikan sosyalist örgütlerin deneyimlerine değinerek, işçilere "şimdi doğru dürüst anlayamayacakları şeyler"i[44] dayatma yönündeki her çabanın kaçınılmaz olarak kitlelerden kopmaya, partinin sekter bir grup haline gelmesine yol açacağını, en sonunda da burjuvazinin ideolojik olarak işçi sınıfını etkilemeyi sürdürmesini kolaylaştıracağını belirtti. Sosyalistler, diyordu Engels, "her gerçek genel işçi hareketine katılmak, onun *faktische*'sini [somut gerçeklerini –*Türkçe çev.*] o haliyle başlangıç noktası olarak kabul etmek ve yapılan her yanlışın, karşılaşılan her tersliğin özgün programdaki yanlış teorik görüşlerin zorunlu sonucu olduğuna işaret ederek, onu yavaş yavaş teorik dü-

39 Friedrich Engels, "Flüchtlingsliteratur", Marx/Engels, *Yapıtlar,* C. 18, s. 533.

40 Friedrich Engels, "İngiliz Seçimleri", Karl Marx, Friedrich Engels, *Britanya Üzerine Yazılar,* s. 363.

41 "Engels'ten Eduard Bernstein'a, 28 Kasım 1882", Marx/Engels, *Yapıtlar,* C. 35, s. 402-03.

42 Friedrich Engels, "1891 Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar,* üç cilt, C. 3, s. 429.

43 Friedrich Engels, "Amerika'da İşçi Hareketi", Karl Marx, Friedrich Engels, *Birleşik Devletler Üzerine,* Progress Publishers, Moskova, 1979, s. 289.

44 "Engels'ten Florence Kelley-Wischnewetzky'ye, 28 Aralık 1886", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 377.

zeye yükseltmek"[45] zorundadırlar. Dolayısıyla, Engels, hareketin tarihsel açıdan kaçınılmaz bir aşamasını atlayıp geçme çabasındaki bazı sosyalist örgütleri eleştirirken, teorinin küçümsenmesi tehlikesine karşı onları uyardı. 1887'de şöyle yazıyordu: "Tüm pratiğimiz göstermiştir ki, farklı tutumumuzu, hatta örgütümüzü terk etmeksizin ya da gizlemeksizin, işçi sınıfının genel hareketiyle geçtiği her aşamada birlikte çalışabiliriz."[46]

Ulusal sosyalist proleter partileri ve yeni bir uluslararası proleter birliği oluşturulunca, proletaryanın kurtuluş mücadelesinin stratejisini ve taktiklerini daha da geliştirip yetkinleştirme zorunluluğu doğdu. İşçi sınıfı hareketinin boyutu durmaksızın büyüdü ve sayısız somut durum üretti; bunların karşılaştırılması ve genellemeye varılması sonucunda, yeni çıkarımlar yapmak ve önceki önermeleri özgülleştirip geliştirmek için zengin veriler elde edildi. Engels, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850* adlı yapıtına ölümünden birkaç ay önce yazdığı giriş yazısında, ayrıca "Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu" başlıklı makalesinde, o yıllara ait pek çok mektupta, makalede ve bilimsel çalışmada dile getirmiş olduğu düşünceleri, deyim yerindeyse, toparlayıp özetledi.

Engels, Komün'ün verdiği derslere bir kez daha dönerek, gelecekteki proleter devriminin, burjuva içerik taşıyan geçmişteki devrimlerden temelli farklı olacağını söyleyen Marx'ın bu önermesini geliştirdi. Burjuva içerikli devrimlerin ana özelliklerinden birinin, eninde sonunda bir azınlığa çıkar sağlamaları olduğuna işaret etti. Kitlelerin, tüm emekçi halkın çıkarlarına uygun olarak toplumu köklü şekilde yeniden yapılandırmayı amaçlayan proleter devriminin, ancak bu kitleler, öncelikle de proletarya bilinçli hareket ederse başarıdan emin olabileceğini Komün deneyimi göstermişti. Dahası, Komün'ün verdiği dersler, işçi sınıfının zafere ulaşması için nesnel koşulların olgunlaşmadığını, bu koşulları hazırlamanın zaman alacağını kanıtladı. "Zaferin ardından, iktidar, tümüyle kendiliğinden ve hiç tartışmasız bir şekilde işçi sınıfının kucağına düştü," buna rağmen, 1848'de olduğu gibi "... işçi sınıfının bu iktidarının ... ne kadar olanaksız olduğu bir kez daha görüldü".[47] Sosyalist partiler, proletaryanın yalnızca zafer kazanmasını sağlamak için değil, aynı zamanda da tarihsel gelişme sonucu elverişli bir durum ortaya çıkınca kazanacağı zaferin meyvelerini dermesini sağlamak için çalışmalarını sabırla ve kararlılıkla sürdürmek zorundaydı. İşçi kitlelerinin sınıf bilincini uyandırmanın ve proleter olmayan emekçi halk kesimlerinin desteğini almanın tek yolu buydu.

Engels, bu bağlamda, yasal mücadele yöntemlerinin ve biçimlerinin azami ölçüde kullanılmasına büyük önem veriyordu: Sendikalarda ve emekçi halkın

45 *A.y.*

46 "Engels'ten Florence Kelley-Wischnewetzky'ye, 27 Ocak 1887", *a.y.*, s. 378.

47 Karl Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850* yapıtına Friedrich Engels'in yazdığı Giriş, Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 1, s. 193.

diğer kitlesel örgütlerinde çalışma, ajitasyon ve propaganda, sosyalist basın, seçim kampanyalarına katılım, işçi vekillerinin parlamento faaliyetleri. Engels'in vurguladığına göre, devrimci sosyalistlerin parlamentoyu kullanma tarzındaki temel fark, parlamentodaki çalışmalarını, işçi sınıfı hareketinin genel görevlerini başarmaya, hareketin nihai amaçlarına ulaşmaya tabi kılmak zorunda olmalarıydı, oysaki oportünistler parlamento çalışmalarını merkezî, hatta biricik faaliyet biçimi yapmak isterlerdi.

Engels, devrimci sosyalistlerin parlamento çalışmalarını, öncelikle partinin fikirlerini ve dolayısıyla bilimsel sosyalizm fikirlerini yaymak için güçlü bir araç sayıyordu. Seçim kampanyaları ve parlamento kürsüsü, yalnızca işçiler arasında değil, emekçi halkın proleter olmayan kesimleri arasında da kitlesel siyasal ajitasyon için eşi benzeri görülmemiş fırsatlar sağlıyor, seçim sonuçları ise partinin tüm ülkede ve ayrı ayrı bölgelerde nasıl bir etkiye sahip olduğunu göstererek, ajitasyon faaliyetlerindeki zayıf noktaları saptayarak partiye yardımcı oluyordu. Son olarak, temsilî bir kurumda (ulusal parlamentoda, seçilmiş yerel bir organda ya da belediye meclisinde) sosyalist vekillerden oluşan az çok sağlam bir grubun varlığı, emekçi halkın durumunu düzeltmeye yönelik özgül talepler için, sözgelişi toplumsal (topluma yararlı, toplumcul) yasaların yürürlüğe sokulması, siyasal hakların genişletilmesi vb. için mücadele etme olanağı yaratıyordu. Engels, sosyalist vekillerin işçiler ve tüm emekçi halk yararına kendi yasa önerilerini vermelerinde ısrar ediyor; bunu, onların parlamento çalışmalarının önemli bir unsuru sayıyordu. Muhalefetteki burjuva partileri, kitlelerin taleplerine ve toplumsal ilerlemeye bir ölçüde hizmet eden (sözgelişi, okullarda laik eğitimle, oy hakkının genişletilmesiyle vb. ilgili) yasa teklifleri sunarlarsa, sosyalist vekiller bu teklifleri destekleyebilirlerdi.

Engels'e göre, sosyalist vekillerin parlamentodaki diğer gruplardan veya yerel yönetim organlarından örgütsel ve siyasal olarak bağımsız olmaları, sosyalist partilerin parlamenter faaliyetleri için ana koşullardan biriydi. Engels, diğer muhalefet partilerinin temsilcileriyle şu ya da bu sorunla ilgili bireysel geçici anlaşmalara varmak gerekebileceğini reddetmeden, bu koşulun zorunlu olduğunu söylüyordu. Sosyalist vekiller, bu tür partilerce ya da özellikle hükümetçe sunulan bir tasarının kabulü konusunda nasıl bir tutum alacaklarını belirlerken, her zaman işçi sınıfının çıkarlarından hareket etmeli, sınıf çizgisine uymalı ve hilelere kanmamalıdır.

Karl Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850* yapıtına yazdığı girişte Engels, toplumun devrimci dönüşümü için barışçıl ve barışçıl olmayan mücadele yolları arasındaki ilişkiyi yeniden irdeledi. Marx'ın ve kendisinin birçok kez belirttiği bir noktayı yeniden vurguladı: Özellikle elverişli koşullar altında, eğer burjuvazi belirleyici anda kuvvet kullanarak proletaryaya karşı koyma yeteneği gösteremezse, toplumun devrimci dönüşümü görece barışçıl yolla başarılabilirdi; ama koşullar, proletaryanın her an en kararlı önlemleri almasını

gerektirebilirdi.[48] Başka bir deyişle, devrimci proletaryanın ve partisinin elinin altındaki araçların çeşitliliği, belli bir anda en kullanışlı araçları, hatta mümkün olan biricik araçları kullanmasına olanak verecek kadar geniş olmalıydı.

Diğer emekçi halk kesimlerinin, özellikle de köylülerin desteğini proletaryanın yanına çekme sorunu, Avrupalı sosyalistler için 1880'li yıllarda ve daha da belirgin olarak 1890'lı yıllarda özel bir ivedilik kazandı. Ama özellikle Fransız İşçi Partisi'nin tarım programı taslağında görüldüğü üzere, sosyalist partilerde bu sorunla ilgili netlik yoktu. Bu belirsizliği fırsat bilen Georg Vollmar gibi oportünistler bundan yararlanmak için hiç zaman yitirmediler. Engels, mektuplarında, özellikle de Marksist bir tarım programı geliştirdiği ve devrimci sosyalistlerin köylülere yönelik hangi stratejiyi, hangi taktikleri uygulamaları gerektiğini gösterdiği "Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu"nda tam da ihtiyaç duyulan açıklığı getirdi. Engels, kapitalizm altında köylüleri homojen bir toplumsal katman olarak görmemek gerektiğini yazıyordu. Sürekli farklılaşma yaşanıyordu ve sosyalist partiler, farklı köylü gruplarına, yani zengin, orta halli, yoksul köylülere karşı farklı tutumlar almalıydı.

Engels'in yazdığına göre, zengin köylüler ancak sınırlı bir çerçevede, belirli sorunlar konusunda,[49] feodal toprak mülkiyetine karşı dövüştükleri ölçüde sosyalistlerin müttefiki olabilirlerdi. Küçük köylüler söz konusu olunca bu durum farklıydı; ücretli emek sömürüsü yapmayan orta halli köylüler için de farklıydı; onlar, mülk sahibi ya da toprak kiracısı olarak kapitalizm altında mahvolmaya mahkûmdular. Bu nedenle, partinin görevi en başta küçük köylülerin desteğini kazanmaktı. Sosyalistler elbette köylüleri keyfî yönetime ve soyguna karşı savunmalıydı, ama kapitalist üretim biçimi hüküm sürdükçe, onların durumunda köklü bir düzelmenin başarılması olanaksızdı. Küçük köylüleri işçi sınıfının yanına çekmek, onları yoksulluktan ve yıkımdan kurtarabilmenin tek yolunun kapitalizmi devirmekten ve sosyalist bir sistem kurmaktan geçtiğini açıklamak anlamına geliyordu. Engels şöyle yazıyordu: "Kapitalizmin egemenliği sürdükçe durumlarının kesinlikle umutsuz olduğunu, küçük mülklerini ellerinde tutmalarının kesinlikle imkânsız olduğunu, kapitalist büyük ölçekli üretimin onların çağdışı, güçsüz küçük üretimini trenin el arabasını ezmesi gibi ezip geçmesinin kesinlikle kaçınılmaz olduğunu köylülere tekrar tekrar açıkça göstermek Partimizin ödevidir."[50]

Engels, işçi sınıfının siyasal iktidarı elde ettikten sonra izleyeceği tarım politikasını, farklı köylü gruplarına yönelik taktiklerini ayrıntılı olarak açıklayıp

48 Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 1, s. 201. Engels'in 1886'da *Kapital*'in birinci cildinin İngilizce basımına yazdığı önsözde belirttiğine göre, Marx, İngiltere'de "toplumsal devrimin tamamen barışçıl ve yasal yollarla gerçekleştirilebileceği" inancındaydı; ama "İngiliz egemen sınıfların, 'kölelik yanlısı bir isyan'a kalkışmadan bu barışçıl ve yasal devrime boyun eğmelerini pek beklemediğini de sözlerine eklemeyi asla unutmadı"

49 Friedrich Engels, "Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu", *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 466.

50 *A.y.*, s. 472.

doğruladı. En önemli görev, köylüye, toprağını kooperatif mülkiyete devretmenin gerçekten çıkarına olduğunu açıkça göstermekti. Bu geçiş "zorlamayla değil, örnek olunarak ve bu amaçla toplumsal yardım teklif edilerek,"[51] adım adım olmalıydı. "[Köylünün] durumunu daha katlanılır kılmak, eğer öyle karar verirse kooperatife geçişini kolaylaştırmak, hatta eğer hâlâ bu karara varamıyorsa konuyu yeni baştan düşünmesine olanak vermek için mümkün olan her şeyi yapacağız."[52] Ücretli işçi çalıştıran zengin ve orta halli köylüler, "çiftlikler bir araya getirilip, ücretli emek sömürüsünün gitgide ortadan kaldırılacağı kooperatif işletmeler kurularak" adım adım büyük ölçekli sosyalist üretime dâhil edilebilirdi "ve bunlar, aşamalı olarak, her bir üretim alanının eşit haklara ve ödevlere sahip olduğu büyük ulusal üreticiler kooperatifinin kollarına dönüştürülebilir"di.[53] Ne var ki, gönüllü olarak o yolu seçmezlerse, "onları kaderleriyle baş başa bırakmak zorunda kalacağız ve onların ücretli işçilerine, yani mutlaka aralarında bize yakınlık duyanların olduğu işçilerine sesleneceğiz".[54]

Kapital'in üçüncü cildine yaptığı yarım kalmış ekler dâhil son çalışmalarında Engels, kapitalist toplumun ekonomisindeki bazı çok önemli yeni olgulara (tekellerin oluşmasına, borsanın artan rolüne, genişleyen sermaye ihracına vb.) işaret etti.[55] Lenin'in yazdığına göre, Engels'in gözlemleri, "modern kapitalizmde meydana gelen çeşitli değişiklikleri nasıl dikkatle ve kavrayışla izlediğini, bu nedenle de bugünkü emperyalist dönemin görevlerini belirli ölçüde nasıl önceden kestirebildiğini"[56] gösteriyordu. Engels, bu değişiklikleri, sosyalizmin maddi koşullarının olgunlaşmakta olduğunun kanıtı olarak gördü.

Engels, Marx'ın öğretisini geliştirirken, sürekli olarak bu öğretinin yaratıcı niteliğini vurguladı. Marksizmin bir dogma değil, bir eylem kılavuzu olduğunu her fırsatta açıkça belirtti ve yoldaşlarının, öğrencilerinin bu teorik silahı farklı koşullarda nasıl kullanacaklarını, yeni gelişen tarihsel koşullara, toplumda meydana gelen değişikliklere uygun olarak nasıl kullanacaklarını öğrenmeleri çağrısında bulundu.

Marksist teori yalnızca kurucularının çalışmalarında güçlendirilmekle kalmadı; onların Almanya'daki ve başka ülkelerdeki öğrencileri ve izleyicileri de büyük katkılar yaptılar. Marx'ın ve Engels'in çalışma arkadaşları, Marksizmin çeşitli bileşenlerini ve yönlerini tanıtıp yayarken, karalayıcılara ve sahtekârlara karşı onu savunurken, bilimsel sosyalizmin, Marksist felsefenin ve siyasal ikti-

51 *A.y.*, s. 470.

52 *A.y.*, s. 471.

53 *A.y.*, s. 474.

54 *A.y.*

55 Marksist siyasal iktisadın gelişimine Engels'in katkısına ilişkin bir irdeleme için bkz. A.İ. Maliş, *Friedrich Engels ve Proleter Siyasal İktisat*, Moskova, 1970; L. A. Leontyev, *Engels ve Marksizmin İktisadi Öğretisi*, Moskova, 1965 (ikisi de Rusça).

56 V. İ. Leni "Devlet ve Devrim", *Toplu Yapıtlar*, C. 25, s. 442.

sadın ayrı ayrı yönlerini yetkinleştirip derinleştirdiler; tarih sorunlarıyla ilgili incelemelere Marksist yöntemi başarıyla uyguladılar. Proletaryanın kurtuluş mücadelesinin teorisiyle ve taktikleriyle ilgili kilit sorunlar, işçi sınıfı hareketinin Marksist kanadında yer alan seçkin kişiliklerin tartışma ve başka amaçlı makalelerinde, broşürlerinde ve kitaplarında geliştirildi.

Özellikle August Bebel bu bakımdan çok şey yaptı. Daha 1870'lerde, genel olarak burjuva devletinin ve özel olarak Prusya-Alman İmparatorluğu'nun sınıfsal özünü tahlil ettiği bir dizi çalışma yayınladı. "Yürürlükteki devlet ve toplum sisteminin ürünü"[57] olan Prusya militarizminin, Alman İmparatorluğu'nun izlediği sömürgeci siyasetlerin sınıfsal güdülerini açığa çıkardı. Bismarck'ın sömürgeci maceraları hakkında Bebel şöyle yazıyordu: "Sosyal Demokratlar, bugünkü sömürgeci siyasete bütünüyle karşıdırlar, çünkü bunu yalnızca kapitalist sömürü alanını genişletme çabası olarak görmektedirler."[58]

Bebel, sosyalist partilerin dinle ilgili tutumları sorununu irdelemeye ilk girişenlerden biriydi. En önemlisi "Hıristiyanlık ve Sosyalizm" olan bir dizi polemik makalesinde ve broşüründe, Marx'ın konuyla ilgili önermelerini genişleterek, dinin toplumsal köklerini ortaya koydu, Hıristiyanlığın doğuşuna maddeci bir bakış getirdi ve dinsel ideolojiyle egemen sınıfların çıkarları arasındaki bağa işaret etti. Marx'ın ve Engels'in çalışmalarından yararlanarak Almanya'da Köylü Savaşı'nın tarihini genel hatlarıyla anlatırken şöyle yazıyordu: "Keşke işçiler ve köylüler ... dünyada tanık olunmuş özgürlük mücadelelerinin en soylusunda ve en büyüğünde birbirlerine el uzatabilseler."[59]

Bebel'in en büyük katkısı, kapitalizmin görece barışçıl gelişimine tanıklık eden koşullar altında, öncelikle parlamentodaki taktikler olmak üzere, proleter partisinin devrimci taktiklerini doğrulamış olmasıydı. Reformcuların aksine, Bebel, emekçi halkın ekonomik koşullarını iyileştirmeyi ve siyasal haklarını genişletmeyi hedefleyen ivedi taleplerin başta gelen amacının, asıl amaca, proletaryanın siyasal iktidarı elde etmesi ve üretim araçlarında toplumsal mülkiyetin kurulması amacına ulaşmak için gerekli koşulları yaratmak olduğunu gösterdi. Bebel, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin 1891'deki Erfurt Kongresinde şöyle diyordu: "Resmin bütününü her zaman gözlerimizin önünde bulundurmalıyız ve bizim için herhangi bir yeni tavizin tek anlamı, tek amacı, üstünde durduğumuz mücadele zeminini sağlamlaştırmamıza olanak tanımasıdır."[60]

Lenin, sosyalist işçi sınıfı hareketinin taktik ilkelerinin teorik olarak yetkinleştirilmesine Bebel'in yaptığı katkıdan övgüyle söz etti. Şöyle yazıyordu:

57 *Die Sozialdemokratie im Deutschen Reichstag. Tätigkeitsberichte und Wahlaufrufe aus den Jahren 1871 bis 1893*, Verlag Buchhandlung *Vorwärts*, Berlin, 1909, s. 249.

58 *Der Sozialdemokrat*, 22 Ekim 1885.

59 A. Bebel, *Der deutsche Bauernkrieg*, Druck und Verlag von W. Bracke jr., Braunschweig, 1876, s. 230.

60 *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891*, Verlag der Expedition des Vorwärts Berliner Volksblatt, Berlin, 1891, s. 174.

"Alman (ve uluslararası) Sosyal Demokrasisince benimsenen parlamenter taktiklerin, düşman karşısında asla bir milim bile eğilmeyen taktiklerin temel ilkeleri, işçiler için küçük de olsa iyileştirmeler sağlama fırsatını hiçbir zaman kaçırmaz, aynı zamanda da ilke sorunlarında kaskatıdır ve daima nihai amacı gerçekleştirme hedefini güder – bu taktiklerin temel ilkeleri Bebel'in kendisi tarafından ya da onun doğrudan önderliği altında ve katılımıyla geliştirilip yetkinleştirildi."[61]

Wilhelm Liebknecht, Marksist öğretinin bazı yönlerini üretken bir şekilde geliştirdi. Sosyalistlerin, bir yandan temel devrimci tutumlar korunurken, bir yandan da özgül koşulların evrilmesine göre değiştirilip uyarlanabilen parlamenter taktik ilkelerini Bebel'le birlikte geliştirdi. Partinin reformcu kanadını ve kürsü sosyalistlerini hedef alan polemik yazılarında, gerçek sosyalizme özü gereği düşman olan "devlet sosyalizmi"yle ilgili efsaneyi yıktı. Liebknecht de tarım sorununu ilk inceleyenler arasındaydı. *Tarım Sorunu* başlıklı bir kitapçıkta Marksizmin genel önermelerini temel alarak, sosyalizmin kurulmasında emekçi köylülerin çıkarının olduğunu gösterdi.

Marksist felsefeyle, diyalektik ve tarihsel maddecilikle ilgili sorunlar 1880'li-1890'lı yıllarda Paul Lafargue, Josef Dietzgen, G. V. Plehanov, Antonio Labriola, Franz Mehring ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin başka seçkin kişileri tarafından yapılan çalışmalarda enine boyuna irdelendi. O dönemde Marksizmi tanıtma ve yayma çabasındaki bir kişi olarak öne çıkan Lafargue, *Tarihin Yorumlanmasında Ekonomik Maddecilik* adlı çalışmasında, diyalektik ve tarihsel maddeciliği esaslı bir şekilde ele aldı ve bazı yönlerden geliştirdi. Özellikle, burjuva devlet mekanizmasının tözünü ve işleyişini, burjuva demokrasisinin sınıfsal niteliğini araştırdı. Marx'ın ve Engels'in öğrencileri ve çalışma arkadaşları içinde, Lafargue, 1870'lerin sonu gibi erken bir dönemde proletarya diktatörlüğünün gerekliliğini teorik olarak doğrulayanlardan biri oldu; işçi sınıfının devrimden sonra devlet erkini kullanma biçiminin bu olduğuna işaret etti.[62] Mülkiyetin kökeni, ilkel ve eski toplumun tarihi, din tarihi ve başka sorunlar üzerinde yaptığı incelemelere tarihsel maddecilik yöntemini başarıyla uyguladı.[63]

Diyalektik maddeciliği burjuva karalayıcılara karşı savunan ve başta biliş kuramı olmak üzere bazı felsefi sorunlara daha derin bir yorum getiren Josef Dietzgen, başlıca yapıtlarında Marksist felsefenin çeşitli yönlerini ele aldı.[64]

---

61 V. İ. Lenin, "August Bebel", *Toplu Yapıtlar*, C. 19, s. 298. Marksizmin gelişmesine Bebel'in katkısına ilişkin bir irdeleme için bkz. N. Ovçarenko, *August Bebel*, Moskova, 1963 (Rusça); *August Bebel. Eine Biographie*, Berlin, 1963; *Zur Geschichte der marxistisch-leninistischen Philosophie in Deutschland*, C. 1, 2, *Hbbd.*, s. 112-22.

62 "İşçi Partisi ve Kapitalist Devlet", *L'Égalité*, No. 30, 11 Ağustos 1880.

63 H. N. Momdjan, *Lafargue ve Bazı Marksist Teori Sorunları*, Erivan, 1954 (Rusça).

64 V. V. Volkova, *Josef Dietzgen*, Moskova, 1961 (Rusça).

G. V. Plehanov, Marksist felsefenin geliştirilmesine dikkate değer bir rol oynadı.[65] Narodnik hareketini hedef alan ilk Marksist çalışmalarında, Narodnik ütopyacı sosyalizmin teorik tutarsızlığını ortaya koydu, Batı'daki küçük burjuva sosyalist akımlarla ideolojik bağını saptadı, Marx'ın ve Engels'in düşüncelerinden bazılarını, özellikle burjuva devletinin sınıfsal tözüne ve proleter devletinden köklü farklılığına ilişkin düşüncelerini güçlendirdi. Plehanov, proleter devletinin rolünü, "toplumsal ve ekonomik yaşamla ilgili tüm işlevleri bilinçli şekilde örgütlemek"[66] olarak tanımladı. Lenin'in dediği gibi, Plehanov'un *Hegel'in Ölümünün Altmışıncı Yıldönümü İçin* ve *Tekçi Tarih Görüşünün Gelişmesi* yapıtları, "bütün bir Rus Marksistler kuşağının yetişmesine yardımcı olmuştu",[67] *Maddeciliğin Tarihi Üzerine Denemeler* gibi yapıtları da, diyalektik ve tarihsel maddeciliğin savunulmasına, Marksist felsefi düşüncenin geliştirilmesine önemli birer katkıydı. Plehanov, Marksizmin kurucularının felsefede gerçekleştirdikleri devrimin tözünü tahlil ederek, diyalektik maddecilikle önceki maddeci öğretiler arasındaki temel farkı ve proletaryanın kurtuluş mücadelesinin teorik temeli olarak Marksist felsefenin önemini ortaya koydu. Tarihsel gelişmenin itici gücü olarak kitlelerin rolünü ilk araştıranlardan biriydi. Lenin şöyle diyordu: "Plehanov'un tüm felsefi yazılarını incelemedikçe –dikkat edin, *incelemek* diyorum– *gerçek*, zeki bir Komünist olmayı umut *edemez*siniz; çünkü Marksizmle ilgili olarak dünyanın hiçbir yerinde bunlardan daha iyi bir şey yazılmamıştır."[68]

Engels'ten derinlemesine etkilenmiş olan Karl Kautsky de o yıllarda Marksist teorinin gelişmesine büyük katkı yaptı. Yazdığı birçok makalede ve kitapçıkta Marksist teorinin bazı önermelerini savunup geliştirdi, bu teoriyi karalayanların savlarını çürüttü. Marksizmin işçi sınıfı hareketi açısından önemini ayrıntılı bir şekilde betimlediği *Erfurt programı* onun önemli yapıtlarından biriydi. Özellikle Orta Çağ'daki toplumsal hareketlere ve sosyalist düşünce tarihine ilişkin tarihsel çalışmaları Marksist tarih biliminin gelişmesinde önemli birer kilometre taşıydı.

Almanya tarihinin başlıca aşamalarını ilk kez maddecilik açısından değerlendiren Franz Mehring de çok şey yaptı. Mehring, tarihe maddeci bir açıklama getiren bu çalışmalarıyla ve felsefi yazılarıyla Marksist teorisyenlerin ön saflarında yerini aldı. 1890'ların başında *Neue Zeit*'taki sütununda haftalık yazılar yazmaya başlayarak güncel siyasal olayları Marksist bir bakışla yorumladı.[69]

---

65 Ayrıca bkz. Bölüm 7.

66 Georgi Plehanov, *Felsefi Yapıtlar Seçkisi*, beş cilt, C. I, Progress Publishers, Moskova, 1974, s. 96.

67 V. İ. Lenin, "*Vperyod* Hizbi", *Toplu Yapıtlar*, C. 16, s. 269.

68 V. İ. Lenin, "Bir Kez Daha Sendikalar, Güncel Durum ve Troçki ile Buharin'in Hataları Üzerine", *Toplu Yapıtlar*, C. 32, Progress Publishers, Moskova, 1965, s. 94.

69 Bu konuda bkz. Josef Schleifstein, *Franz Mehring. Sein marxistisches Schaffen*, Rütten & Loening, Berlin, 1959; S. V. Obolenskaya, *Tarihçi Olarak Franz Mehring*, Moskova, 1966 (Rusça).

İtalyan sosyalist Antonio Labriola 1890'lı yıllarda bazı önemli çalışmalar yayınladı; yazılarının çoğunu tarihsel maddecilikle ilgili sorunlara ayırdı. Olguculuğun, yeni Kantçılığın, bazı küçük burjuva sosyalist akımların ve Marksizmi bayağılaştırma girişimlerinin keskin bir Marksist eleştirisini yaptı. Ayrıca, İtalya'da bir proleter partisine ihtiyaç olduğunu gösterdi.

O yıllarda Marksist siyasal iktisadın geliştirilmesi alanında da bazı ilerlemeler kaydedildi. Paul Lafargue, çalışmalarında, kapitalist ekonomideki bazı yeni olgulara, özellikle banka ve sanayi sermayesinin kaynaşmasına, ayrıca tekellerin oluşması yönündeki eğilime (Amerikan tröstlerini örnek göstererek) işaret etti. 19. yüzyıl sonunda, genç sosyalist Rosa Luxemburg bu olguları inceleyerek, *Sosyal Reform mu Devrim mi?* adlı kitabında ve başka çalışmalarında kapitalizmin ekonomisindeki ve politikalarındaki yeni süreçlere Marksist bir bakış geliştirme çabası gösterdi.

Marx'ın ve Engels'in yukarıda değinilen izleyicilerinin çalışmaları birçok önemli görüş ve gözlem içeriyordu, ama bazı sorunlara ilişkin anlayışları yeterince açık seçik tanımlanmamıştı.[70]

Lenin, Marksist teorinin daha ileri gelişiminde temelden yeni bir aşamayı başlatarak, 20. yüzyıla girilirken başlayan yeni dönemde militan proletaryanın pusulası haline gelen bir öğreti geliştirdi.

DEVRİMCİ VE OPORTÜNİST İDEOLOJİLER ARASINDAKİ MÜCADELENİN YENİ AŞAMASI

1890'lara gelindiğinde, ülkelerin çoğunda bilimsel komünizm, Marksizm öncesi sosyalist akımları alt etmiş durumdaydı. "Marksizm," diye yazıyordu Lenin, "kendisine hasım olan şu ya da bu ölçüde bütünsel öğretilerin hepsini saf dışı etmişti."[71] Ne var ki bu, işçi sınıfı hareketinde ideolojik mücadelenin sönmekte olduğu anlamına gelmiyordu.

Örgütlü işçi sınıfının geniş kesimleri, özellikle sendikaların genelde reformcu örgütler olduğu ve hatırı sayılır sosyalist partilerin ortaya çıkmadığı Britanya'da ve ABD'de, Marksist ve genel olarak sosyalist düşüncenin etki alanı dışında kaldı. Pek çok işçi hâlâ örgütsüzdü. İşçilerin sınıf bilinci düzeyi hâlâ düşüktü, gerçi onlar da bir ölçüde proletaryanın öncüsünden etkilenmişti.

Sosyalizmi amaçlayan örgütlü işçi sınıfı hareketine işçilerin akın akın katılması, başlı başına çok olumlu bir şey olmakla birlikte, proleter olmayan görüşlerin bu harekete sızmasına elverişli bir ortam yarattı. İncelediğimiz dönem boyunca, proleter kitlesi ile görece küçük bir ayrıcalıklı zümrenin, yani işçi aristokrasisinin yaşam standartları ve yaşam tarzları arasındaki belirgin oran-

70 *Felsefe Tarihi*, C. III, Moskova, 1959, Bölümler 5, 7 ve 8 (Rusça).

71 V. İ. Lenin, "Marksizm ve Revizyonizm", *Toplu Yapıtlar*, C. 15, s. 32.

sızlıkta ifadesini bulduğu üzere, işçi sınıfı içinde artan farklılaşma, oportünizmin yayılmasını kolaylaştırdı.

Ama büyük işçi partilerinin faaliyette olduğu ve genelde Marksist tutumlara bağlı olduğu ülkelerde bile, mücadele içindeki proleter kitleler Marksist öğretinin tüm yönlerini eşit düzeyde özümsemiş olmaktan çok uzaktı. Dahası, sosyalist partilerin program belgelerinde kaydedildiği, sloganlarda ve hareketin liderlerinin konuşmalarında somutlaştığı üzere, bilimsel sosyalizm önermelerinin kabulü ile Marx'ın öğretisinin gerçekten kavranması, en önemlisi de bu öğretiyi her bir ülkenin koşullarına ve özelliklerine uyarlama yeteneği arasında bir mesafe vardı.

Birçok durumda, Marksizme bağlılık sözleri ve çürütülmüş küçük burjuva sosyalist öğretilerin (Lasalcılığın, Prudonculuğun, Bakuninciliğin) çeşitli yönlerine bağlılık acayip bir bileşim oluşturdu. Bazen pratik, günlük mücadele içinde tarihsel perspektif kaybedildi ve bu, toplumu temelli yeniden yapılandırma görevine yönelik dikkati köreltti. Mevcut siyasal mekanizmalar kullanılarak kazanılan ilk başarılar mutlaklaştırıldı ve bu da kapitalist toplumda işçi sınıfının olanaklarını abartma eğilimine yol açtı. Ayrıca, Marksizm konusunda yüzeysel, çoğunlukla kitabi bilgiler de onun yaratıcı özünü basitleştirme, şematikleştirme ve iğdiş etme eğilimi doğurdu.

İşçi sınıfı hareketindeki ideolojik farklılıklar geniş kapsamlıydı. Lenin, "Mücadele biçimleri ve nedenleri değişti, ama mücadele sürdü,"[72] diye yazıyordu. İktisat teorisinde, Marx'ın öğretisini devrimci özünden arındırarak çarpıtma girişimlerine karşı mücadele verildi; felsefede, diyalektik ve tarihsel maddeciliği bayağılaştırma çabalarına karşı mücadele verildi. Ama en keskin çatışmalar, Marx'ın proleter devrimle, proletaryanın siyasal iktidarıyla ve komünist toplumla ilgili öğretisi üzerinde yaşandı.

Yeni kurulan sosyalist partilerin kabul ettikleri proletaryanın siyasal iktidarı kazanması amacı, bunun nasıl başarılacağına ve işçi sınıfının siyasal iktidarının nasıl bir biçim alacağına ilişkin sorulara yanıt verilmesini gerektiriyordu. Kapitalizmi devirme mücadelesinde proletaryanın müttefikleri sorunu bununla yakından bağlantılıydı. Görev, kapitalist toplumda ulaşılabilecek yakın amaçlar için mücadeleyle kapitalist sistemi tamamen ortadan kaldırmak için mücadele arasında doğru bir bağıntı kurmaktı. Son olarak, uluslararası bağlar genişledikçe, özellikle yeni bir uluslararası proleter birliğinin oluşturulmasıyla, ulusal ve uluslararası amaçlar arasındaki ilişki sorunu giderek artan bir önem kazandı.

Bütün bu teorik sorunlar, işçi sınıfı hareketinin pratiğiyle çok yakından bağlantılıydı. Bunlar kongrelerde, toplantılarda ve program belgeleri hazırlanırken kaçınılmaz olarak gündeme getirildi, sosyalist basında büyük hararetle ve keskin şekilde pek çok kez tartışıldı. Bu sorunlara yönelik çeşitli yaklaşımlar, kural olarak, köklü ayrışmaları yansıtıyordu.

72 *A.y.*

İdeolojik ana kaynaklarından biri, hâlâ varlığını sürdüren Lasalcılık olan reformculuk, daha 1880'li yıllarda Alman Sosyal Demokrat hareketinde yayılmaya başladı. Sosyalistlere Karşı Yasanın yürürlükte olduğu dönemde, parti liderliği içinde, "devlet sosyalizmi" fikrini savunan ve fiilen Bismarck'ın toplumsal politikalarını destekleyen bir grup oluştu. Bu grup en başta Reichstag'daki vekilleri kapsıyordu. *Berliner Volksblatt* ve *Recht auf Arbeit* gazeteleri ile *Neue Welt* dergisi, üyeleri arasında gazeteci Wilhelm Blos'un, Lasalcı Genel Alman İşçi Birliği'nin eski başkanı Wilhelm Hasenclever'in ve gazeteciler Bruno Geiser ile Louis Viereck'in de bulunduğu bu grubun görüşlerine sözcülük ediyordu.

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin devrimci liderleri, bazı tezlerini kürsü sosyalistleri denilen kişilerin yazılarından devşiren bu grubu teşhir edip kınamak için, *Sozialdemokrat* ve *Neue Zeit* gazetelerini, parlamento grubu toplantılarını ve parti kongrelerini kullandılar. Parti, Engels'in yardımına ve desteğine sahipti; onun teorik çalışmaları, oportünistlere karşı partinin devrimci liderlerine bilimsel tezler sağladı.

Sosyalistlere Karşı Yasanın kaldırılmasından sonra oportünist görüşler Alman Sosyal Demokrat hareketinde daha bir yaygınlaştı. Önceleri bu görüşlerin başta gelen savunucuları, kendilerini hiçbir zaman Marksist saymamış eski Lasalcılar iken, artık reformcu görüşleri vaaz edenler, daha düne kadar devrimci, hatta aşırı radikal görüşlerin savunuculuğunu yapan kişilerdi. Partinin yeraltı gazetesi *Sozialdemokrat*'ın ilk yayıncısı olan ve 1880'lerin sonundan itibaren Bavyera'daki Sosyal Demokrat örgütün liderliğini yapan Georg Vollmar bunlardan biriydi. Vollmar, 1890'larda alenen reformcu bir duruş sergiledi. Bismarck'ın düşmesiyle reformlara karşı direnişin sona erdiğini iddia ediyordu; bu nedenle parti, toplumun adım adım sosyalist doğrultuda dönüştürülmesinin yolunu açacağını öne sürdüğü bir "pozitif eylem programı" uygulama üzerinde yoğunlaşmalıydı. Vollmar'ın bu açıdan özellikle II. Wilhelm'in "liberalizm"ine umut bağladığı gerçeği, bu görüşleri, Bismarck tarzı "devlet sosyalizmi"ni savunanların görüşlerine yaklaştırdı. Engels'in belirttiği üzere, Vollmar, "kendi devlet sosyalizmi hezeyanlarını partiye dayatmak istiyor"du.[73] "Pozitif program"daki maddelerden biri, emekle sermaye arasındaki çatışmalarda devletin "tarafsızlığı"ndan söz ediyordu. Bu, burjuva devletinin sınıfsal doğasını kavrayamamanın dolaysız bir sonucuydu. Vollmar'ın vaazları partinin devrimci liderlerince mahkûm edildi[74] ama çoktandır oportünist olan unsurlar arasında destek buldu.

73 "Engels'ten August Bebel'e, 23 Temmuz 1892", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 38, Dietz Verlag, Berlin, 1968, s. 407.

74 Vollmar, Erfurt Kongresinde Bebel'in en ağır eleştirilerine hedef oldu. "Onun taktikleri," dedi Bebel, "yalnızca yakın amaçlar için ajitasyon üzerinde yoğunlaşarak, bir Sosyal Demokrat Parti olduğumuzu unutacağımız, bugünkü devletin ve toplumun Sosyal Demokrasinin can düşmanları olduklarını, onlarla asla ittifak yapılamayacağını unutacağımız bir noktaya bizi adım adım getirirdi" *(Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891*, Berlin, 1891, s. 274).

Fransa'da Mümkünculer 1890'larda büyük nüfuz kaybına uğradılar. Ama Fransız sosyalist hareketindeki reformcu unsurlar, özellikle Alexandre Millerand'ın başını çektiği Bağımsız Sosyalistler denilen grubun katılmasından sonra, güç bile kazandı.

Britanya'da Fabian Derneği en kararlı şekilde reformcu bir çizgi izledi. Sayıca küçük olmasına ve emekçi halktan ciddi bir destek görmemesine karşın, sosyalist hareketteki ideolojik mücadelede dikkate değer bir faktördü. En tanınmış üyeleri Sidney ve Beatrice Webb, James Ramsay MacDonald ile George Bernard Shaw olan Fabian Derneği devrimci yöntemlere kesinlikle karşıydı. Belediye meclislerinin ve sonra parlamentonun uygulayacağı reformlar yoluyla sosyalizmin aşamalı olarak başarılabileceğini savunuyordu. Buna giden yolu, burjuva Liberal Parti'yi sosyalist fikirlerle "tıka basa doldurmak"ta görüyordu. Şu ya da bu biçimdeki reformcu sloganlar ve fikirler, başka ülkelerin sosyalist partilerinde ve örgütlerinde de geniş bir yandaş kitlesine sahipti.

En büyük partilerin kongrelerindeki kararlarda, kural olarak, Marksist çizgi egemen oldu. Ama hiçbir kongre ve hiçbir büyükçe kampanya yoktu ki, sağ oportünist unsurlar kendi bakış açılarını belirtmesin ve biraz destek bulmasın.

Anarşizme kaymalar da oldu. Almanya'da bunlar, her türlü yasal çalışmaya karşı olan ve terörist eylemler düzenlenmesini isteyen Johann Most'un ve Wilhelm Hasselmann'ın faaliyetleriyle bağlantılıydı. Bunların Londra'da yayınladıkları *Freiheit* gazetesi hemen devrim çağrısı yapıyordu. Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin 1880'deki Wieden Kongresinde ikisi de partiden atıldı.

O dönemde anarşistler Avusturya'da işçi sosyalistler arasında geçici bir yandaş kitlesi kazandı. Anlamsız terör eylemleri oldu. Ama ancak 1880'lerin ikinci yarısındadır ki, hareketin birçok militanı anarşist eylemlerin verdiği zararı gördü ve Marksist tutumlara geri döndü.

Britanya'da Sosyalist Birlik'in liderliği anarşist unsurlara geçti; bunun sonucunda işçi kitleleriyle tüm irtibatını kaybeden örgütün varlığı 1890'ların ortasında son buldu. Fransa'da 1890'lı yıllar, anarşistlerin sendikalarda güçlü konumlar kazanmalarına tanıklık etti. Daha önce belirttiğimiz gibi, Hollanda'daki işçi sınıfı hareketinde anarşist görüşler bir süre ağır bastı.

Almanya'da 1890'ların başında sesini duyuran "Gençlik" adlı yarı anarşist bir grup vardı. Bu grup, oportünistleri eleştirirken, Sosyal Demokratların parlamentoda ve başka yasal örgütlerde yer almalarına gerek olmadığını öne sürdü, demagoji yaparak parti liderliğini devrimci mücadeleyi reddetmekle suçladı ve sekter, komplocu taktikleri partiye dayatmaya çalıştı. Bu grup kısa süre Berlin'de, Dresden'de, Magdeburg'da ve başka bazı kentlerde tek tük parti şubelerinin desteğini kazandı. Engels'in taktığı adla "öğrenci isyanı" ancak onun yardımı ve Bebel ile partinin diğer devrimci liderlerinin kararlı tutumları sayesinde bastırıldı.[75]

75 N. E. Ovçarenko, *Devrimci Marksizm Mücadelesi*, Moskova, 1966, Bölümler 3 ve 4 (Rusça).

Hareketin ana görevinin gelecekteki devrimci savaşlar için adım adım hazırlanmak, güçlerini toplamak ve proletaryayı örgütlemek olduğu o yıllarda, anarşist sloganlar zihin bulanıklığına ve hareket hakkında ciddi önyargılara neden oldu. 1880'lerde Avusturya'da ya da 1890'larda Fransa'da yapılanlar gibi terörist eylemler aşırı gericiliğin ekmeğine yağ sürdü, işçi örgütlerine ve hareketin tümüne saldırması için bahane oldu.

Parlamenter faaliyetlerin giderek önem kazanması nedeniyle, sosyalist partilerin yasama organlarında izleyecekleri hareket çizgisine ilişkin sorunlar üzerinde, özellikle de burjuva partileriyle anlaşmalara izin verilip verilemeyeceği ve bunun sınırları üzerinde sık sık çatışmalar ve tartışmalar yaşandı. Bu sorunlara yönelik düşüncesiz bir yaklaşım işçi sınıfı hareketine ciddi zararlar verebilirdi. Britanya Sosyal Demokrat Federasyonu lideri Henry Hyndman'ın 1885'te federasyonun seçim kampanyasına kaynak sağlamak için Muhafazakâr Parti liderliğiyle yaptığı anlaşmanın ortaya çıkardığı durum, bunu inandırıcı bir şekilde gösterdi. Bu anlaşmaya göre, federasyon, sadece liberallerden oy kapmak amacıyla bazı seçim bölgelerinde aday gösterecekti. Diğer sosyalist örgütler, hatta federasyonun kendisi bu davranışı şiddetle kınadı. Engels'in o zaman yazdığına göre, Hyndman yüzünden sosyalistler, "saflarını tazeleyip güçlendirebilecek biricik *sınıfın* –geniş radikal işçi kitlesinin– gözünde onulmaz bir manevi yara aldılar".[76]

Parlamentolarda görüşülmekte olan yasa tasarıları konusunda nasıl bir tavır alınacağı sorunuyla ilgili farklı görüşler, partilerde sıklıkla sert tartışmalara ve çatışmalara neden oldu. Böyle durumlarda, oportünistlerin ilkesiz duruşu, parlamentolardaki sosyalist grupların birliğini tehlikeye attı.

1880'lerin ortasında, gemicilik şirketlerine devletçe verilecek sübvansiyonlara dair bir hükümet tasarısının görüşülmesiyle bağlantılı olarak Alman Meclisindeki (Reichstag) Sosyal Demokrat grup içinde çıkan anlaşmazlıklar partide düpedüz çatlağa yol açtı. Oportünist kanat, Alman İmparatorluğu'nun denizaşırı genişlemesini sürdürmeyi amaçlayan bu sömürgeci tasarıyı destekledi. August Bebel'in ve Wilhelm Liebknecht'in başını çektiği grubun devrimci kanadı, tasarıya karşı kararlı bir olumsuz tutum benimsedi. Engels, *Sozialdemokrat*'ın yazı işleri kadrosu ve parti şubelerinin büyük çoğunluğu bu Bebel-Liebknecht duruşuna kuvvetle arka çıktı. Oportünistlerin geri adım atmaktan başka bir seçeneği yoktu. Ama bu ciddi bir tehlike işaretiydi.[77]

1894 yazında parti içinde daha da kaygı verici olaylar meydana geldi. ASDP'nin parlamentoya katılım tarihinde ilk kez, Bavyera Eyalet Meclisindeki (Landtag) parti grubu, hükümetin önerdiği bütçenin kabulü yönünde oy verdi.

76 "Engels'ten Eduard Bernstein'a, 7 Aralık 1885", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 36, s. 403.

77 Heinz Wolter, *Alternative zu Bismarck. Die deutsche Sozialdemokratie und die Aussenpolitik des preussisch-deutschen Reiches 1878 bis 1890*, Akademie Verlag, Berlin, 1970, s. 121-25; E. Engelberg, *Revolutionäre Politik und rote Feldpost*, Berlin, 1959, s. 95-100.

Bu, geleneği doğrudan çiğneyen bir tutumdu, ama başında Vollmar'ın bulunduğu Bavyera Sosyal Demokrat Partisi'nin bir kongresinde buna onay verildi. Parti örgütlerinden ve liderlerinden bazıları (August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Paul Singer) bunu protesto ettiler. Aynı yılın sonbaharında Frankfurt'ta yapılan ASDP kongresi de Bavyeralıların tutumunu kınadı. Bununla birlikte, oportünistlere karşı hiçbir yaptırım uygulanmadı.

Proletaryanın müttefikleri sorunu, parti içi tartışmalarda önemli bir çıbanbaşıydı. Proleter olmayan emekçi tabakalar arasında çalışmanın önemi sosyal demokrat partilerde hafife alındı. Onların bu soruna yaklaşımı, hâlâ bir ölçüde, proleter olmayan toplumsal grupların "tek bir gerici kitle" olduğu şeklindeki Lasalcı tezin etkisi altındaydı. İşçi sınıfı hareketinin önde gelen kişilerinden birçoğu, kapitalizmin genel yasalarının kentsel ve kırsal kesimlerde aynı şekilde işlediğine inanarak, sosyalist partilerin özel bir tarım programına sahip olması gerektiği görüşünü reddediyordu. Böyle bir program hazırlama çabaları karşısında, yüzeysel, temelinde oportünist görüşler ileri sürüldü. Bazıları, çalışan kırsal nüfusu kapitalist sisteme karşı mücadeleye çekmek gerektiğini anlamıyordu, bazıları ise kırsal burjuvaziyle ittifaktan yanaydı.

ASDP'nin tarım programı sorunu, Ekim 1894'teki Frankfurt Kongresinde özel olarak ele alınıp tartışıldı. Raporları sunan Georg Vollmar ve Bruno Schoenlank, partinin, tarım emekçilerini sömüren köylülerin bile çıkarlarını oy uğruna savunması gerektiğini öne sürdüler. Kongrede sunulan raporlar ve (tutarlı Marksistlerin itirazlarına karşın) onaylanan karar, kapitalist gelişmenin sonucu olarak küçük köylü mülkiyetinde oluşan kaçınılmaz aşınmayı küçümsedi. Kongre, bir tarım programı benimsemedi, bir program komisyonu kurmakla yetindi.[78]

Fransız İşçi Partisi'nin 1892'deki Marsilya Kongresinde benimsenen ve 1894'teki Nantes Kongresinde eklemeler yapılan tarım programında da benzer hatalar görülecekti. Bu belge, doğru Marksist maddelerin yanı sıra, zengin köylülerin çıkarlarını yansıtan maddeler de içeriyordu. Kongreden kısa süre önce Jean Jaurès, Vollmar'ın görüşlerine yakın oportünist önermeleri savunmuştu.[79]

Uluslararası bağların güçlendirilip genişletilmesi ve özellikle yeni bir uluslararası birliğin oluşturulması, sosyalist partilerin karşısına ulusal partilerin eylemlerini koordine etmeyle, ortak uluslararası eylemler örgütlemeyle ilgili vb. sorunlar çıkardı. Güçlükler ve yanlışlar olmasına karşın, o yıllarda bu tür sorunlara genel olarak uluslararası sosyalizmin çıkarlarına uygun, doğru çözümler getirildi. Ulusal çıkarlar ile uluslararası sosyalist hareketin amaçları arasına bir ayrım çizgisi çekilmesi çağrısı yapan bazı milliyetçi öneriler oldu. Ama bunlar neredeyse daima kuvvetle reddedildi.

78 H. Hesselbarth, *Revolutionäre Sozialdemokraten, Oportunisten und Bauern am Vorabend des Imperialismus*, Berlin, 1969.

79 *İkinci Enternasyonal'in Tarihi*, C. I, Moskova, 1965, s. 172-74 (Rusça).

Sekter ya da hizipçi hatalar, münferit sosyalist partilerin gerçekten kitlesel birer örgüt haline gelmesine ciddi bir engel oluşturdu. 19. yüzyıl sonunda sekterlik, işçi sınıfı hareketinin somut düzeyini doğru hesaplayamamak, başta ekonomik mücadeleler olmak üzere pratik mücadelenin akışı içinde, adım adım işçi kitlelerine kendi sınıfsal çıkarları konusunda gerçek bir anlayış, sosyalist bir bilinç kazandırmanın gerekliliğini doğru bir biçimde dikkate alamamak şeklinde kendini gösterdi. Marksizmin kurucuları, Marksizmi kendiliğinden doğru önermelerin bir toplamı sayan dogmatik yorumla, devrimci teoriyi çeşitli durumlara, farklı koşullara uyarlama yeteneğinden yoksunlukla sekter çizgi arasındaki doğrudan bağa işaret ettiler. Engels 1891'de şöyle yazıyordu: "*Teorinin dogmatik yanıyla ilgili* doğru teoriye şu ya da bu ölçüde sahip olanlar sırf bir hizip olup çıkarlar; çünkü bunu bir hokkabazın sözleri ya da bir Katolik duası gibi ezberlenip hep tekrarlanacak dogmaların bir derlemesi gibi anlamak dışında, bu yaşayan eylem teorisini, gelişiminin olabilecek her aşamasında işçi sınıfıyla çalışmayı kavrayamazlar."[80]

Hizipçilik en belirgin olarak Britanya Sosyal Demokrat Federasyonu'nda ve ABD Sosyalist İşçi Partisi'nde gözlendi. Engels'in yukarıdaki sözleri bu sonuncu partinin liderleri için doğrudan geçerliydi. Engels'in tanımlamasıyla, "programı Marksist ama taktikleri tamamen sekter"[81] olan Sosyal Demokrat Federasyon, sendikaların liderleri antisosyalist görüşler savunuyorlar diye sendikalarda çalışmaya karşı bir tutum aldı. Sonuç olarak, federasyon, örgütlü işçi kitlesini ideolojik olarak etkileme olanağından kendi kendini yoksun bıraktı. ABD Sosyalist İşçi Partisi de benzer bir tutum aldı ve 1890'larda AFL (AF of L, Amerikan İşçi Federasyonu) liderlerinin reformcu politikalarına karşı bu olumsuz tutumu, o örgüte üye işçilere yansıdı.

Sekter hatalar bazı başka partilerce de yapıldı. Daha önce belirtildiği gibi, Fransa'da General Georges Boulanger'nin yürüttüğü ve gerici monarşist çevrelerin onu kendilerinin savunucusu olarak görmelerine yol açan milliyetçi ajitasyonun doğurduğu siyasal kriz sırasında, Fransız İşçi Partisi liderleri, proletaryanın burjuva kampındaki iç kavgadan uzak durması gerektiğine inanarak tarafsız olduklarını ilan ettiler; oysaki Boulanger'ci hareket, işçi sınıfı için yaşamsal önem taşıyan cumhuriyetçi kurumları tehdit ediyordu. Parti liderleri ancak gelişmelerin ve Engels'ten gelen eleştirinin etkisiyle bu tutumdan vazgeçtiler.

MARKSİZMLE REVİZYONİZM KARŞI KARŞIYA

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin ileri gelenlerinden Eduard Bernstein'ın reformcu bir tutumla Marksist teoriyi eleştiren ve gözden geçiren makaleler yazdığı 1890'ların ikinci yarısında, uluslararası işçi sınıfı hareketindeki ideolo-

80 *Labour Monthly,* Eylül 1955, s. 418.

81 "Engels'ten Filippo Turati'ye, 16 Ağustos 1894", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 39, s. 289.

jik mücadele iyiden iyiye şiddetlendi.[82] Gerçekte bu makaleler, uluslararası işçi sınıfı hareketinde revizyonizm adıyla anılmaya başlanan ve bugüne kadar da şu ya da bu biçimde varlığını sürdüren bir akımın habercisiydi.

Bernstein'ın ilk makaleleri, ASDP'nin teorik dergisi *Neue Zeit*'ta *Sosyalizmin Sorunları* genel başlığıyla 1896'da, sonrakiler ise 1898'in başında çıktı. Bu makalelerde Bernstein, sosyalist devrimin ne gerekli, hatta ne de arzu edilir olduğunu iddia ederek, kapitalizmin gelişimindeki yeni olguların burjuva toplumunda "sosyalizmi kısmen uygulama" olasılığını doğurduğunu savundu. Görüşlerinin (ve genel olarak revizyonizmin) özünü şöyle belirledi: "Açık açık diyorum ki, çoğunlukla 'sosyalizmin nihai amacı' olarak ima edilen şey bana pek anlamlı gelmiyor. Her ne ise bu amaç benim için bir hiçtir, hareket her şeydir."[83]

Bernstein, Şubat 1899'da yayınlanan *Sosyalizmin Ön Koşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri* başlıklı kitapta, kendisinin Marksizm karşıtı kavramlarını ayrıntılı olarak açıkladı. Marksist teorinin zamanın sınavından geçemediği iddiasıyla, diyalektik maddeciliğe saldırarak, tarihe ilişkin maddeci yorumun "çelişkili" ve "savunulamaz" olduğunu kanıtlama çabasına girişti.[84] *Kapital*'in burjuva eleştirmenlerinin dümen suyunda giderek, Marx'ın artık değer teorisinin, emek üzerindeki kapitalist sömürünün özünü açıklayamadığını, zenginliğin bir avuç kapitalistin elinde toplandığına ve gitgide daha çok insanın proleterleştiğine ilişkin Marksist önermeyi toplumsal gelişmenin doğrulamadığını ilan etti. Krizlere dair Marksist teoriyi reddetti; kapitalist bir dünya pazarının yaratılması, ulaşım ve haberleşmenin hızla yayılması, kredi sisteminin esnekleşmesi, anonim şirketlerin, kartellerin ve başka kapitalist şirketlerin çoğalıp büyümesi sayesinde genel iktisadi krizlerin artık mümkün olmadığını öne sürdü.

Marksizmin açık açık revizyonu yönünde Bernstein'ın başlattığı girişimin muazzam tehlikesi, başka şeyler yanında, tarihin ilerleyen akışının uluslararası işçi sınıfı hareketinin önüne koyduğu sorunlara aldatıcı yanıtlar vermesiydi. Kapitalizmin gelişimindeki yeni olgular, özellikle anonim şirketlerin, kartellerin, tröstlerin vb. oluşturulması, başta Engels olmak üzere Marksistlerce tahlil edilmişti; Engels, bu olguların, üretimin yoğunlaşmasına ilişkin Marx'ın teorisini doğruladığını ve sosyalizmin maddi koşullarının daha da olgunlaşmasına yol açtığını inandırıcı bir şekilde göstermişti. Tam aksine, Bernstein ise bu yeni olguları, kapitalizmin üretim anarşisini ve iktisadi krizleri aşmakta olduğunun

82 19. yüzyılın sonunda Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde revizyonizme karşı verilen mücadele için bkz. N. E. Ovçarenko, *20. Yüzyıla Girilirken Alman Sosyal Demokrasisi*, Moskova, 1975; B. A. Aizin, "On Dokuzuncu Yüzyıl Biterken Alman Sosyal Demokrat Hareketinde Revizyonizmle Mücadele (1898-1899)", *Modern Alman İşçi Sınıfı Hareketi*, Moskova, 1962, s. 166-234 (ikisi de Rusça).

83 *Die Neue Zeit*, C. 1, No. 18, 1897-98, s. 556.

84 Ed. Bernstein, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, Verlag von J. H. W. Dietz, Stuttgart, 1899, s. 36.

göstergesi olarak yorumladı; ücretlerdeki belirli yükselmeyi ve proletaryanın ayrı ayrı bileşenlerinin çalışma koşullarındaki düzelmeyi, burjuva toplumunda sınıfsal çelişkilerin yavaş yavaş sönmekte olduğunun kanıtları olarak gördü. Sosyalizmi bilimsel olarak doğrulamanın imkânsız olduğu yolundaki kilit sonucu çıkarması bundandır. Onun anlayışına göre sosyalizm, soyut fikirler olan "adalet", "eşitlik", "insancıllık" vb. gibi fikirleri cisimleştiren ahlaki bir kategori olup çıkmıştı.

Bernstein'ın teorik "arayışlar"ı, sosyal demokrasinin devrimci amaçlardan vazgeçmesini, temel toplumsal reformları uygulamak üzere işçi sınıfının siyasal iktidarı ele geçirmesi fikrini terk etmesini esas alan eylem programını pekiştirme amacı güdüyordu. Bernstein, sosyal demokrasinin "demokratik sosyalist reform partisi" haline gelmesi gerektiği kanısındaydı.[85] Devleti sınıfsal tahakkümün bir aracı sayan Marksist öğretiyi reddederken, sınıflar üstü bir nitelik atfettiği burjuva demokrasisini bir bütün olarak toplumun çıkarlarının ifadesi saydı.

Bernstein, devrimin "gereksiz" olduğu ve toplumun münferit toplumsal reformlarla dönüştürülebileceği şeklindeki tezlerinde, reformlar ile devrimi yapay olarak karşı karşıya getirdi ve devrimci Marksizmin, kapitalizm çerçevesindeki reformların işçi sınıfının çıkarına olduğunu inkâr ettiğini öne sürdü. Sosyalizme giden tek yolun, işçi sınıfının durumunu iyileştirmeyi adım adım başaran sendikalardan, ek olarak da gitgide çoğalıp yaygınlaştıkça gelecekteki sosyalist sistemin temel direği haline gelecek olan üretici ve tüketici kooperatiflerinden geçtiğini ilan etti.

Bernstein, en amansız saldırısını, Marx'ın proletarya diktatörlüğü öğretisine yöneltti. İşçi sınıfının siyasal iktidarı kazanmaya ve uygulamaya tamamen hazırlıksız olduğunu ilan ederek, proletaryanın karma bileşiminin tek bir sınıf bilincini, tek bir sınıfsal duruşu olanaksız kıldığını öne sürdü.

Bernstein'ın Marksizme yönelttiği "eleştiri", burjuva kampında Marksizme çamur atanlarınkinden pek farklı değildi. Ama Bernstein'ın aksine, onların Marksizmi "iyileştirme" ve "geliştirme" gibi bir iddiası yoktu. Marx'ın öğretisini destekleyen birisi sayılan Bernstein, Marksizmi artık bağdaşmadığını öne sürdüğü yeni iktisadi ve siyasal faktörlere "uyarlama" kisvesiyle ortaya çıktı. Gerçek amacı ise devrimci Sosyal Demokrat Parti'yi burjuvaziyle işbirliği yapan bir partiye dönüştürmekti. Lenin'i birkaç yıl sonra *Ne Yapmalı?* adlı yapıtında Bernstein'ın kitabıyla ilgili şunları yazmaya yönelten işte buydu: "İnkâr edilen, sosyalizmi bilimsel bir temele oturtma olanağıydı, maddeci tarih anlayışı açısından sosyalizmin gerekliliğini ve kaçınılmazlığını gösterme olanağıydı. İnkâr edilen, yoksullaşmanın giderek büyüdüğü gerçeğiydi, proleterleşme süreciydi, kapitalist çelişkilerin şiddetlendiğiydi; '*nihai amaç*' kavramının ta

85 *A.y.*, s. 165.

kendisi sakat ilan edildi ve proletarya diktatörlüğü fikri tamamen reddedildi.... İnkâr edilen, yönetimde çoğunluğun iradesinin belirleyici olduğu kesinkes demokratik bir toplum için sözde geçerli olamayacağı gerekçesiyle, *sınıf mücadelesi teorisiydi.*"[86]

Bernstein'ın görüşleri, birçok ülkenin işçi sınıfı hareketindeki oportünist unsurların övgüsünü topladı. Almanya'da, ASDP'nin bazı önde gelenleri Bernstein'a arka çıktı; oportünist görüşleriyle tanınan Georg Vollmar, tarım sorununa ilişkin Marksist öğretiyi çarpıtmakta uzmanlaşmış Eduard David ve partinin antimilitarist programını gözden geçirmesini isteyen Wolfgang Heine ile Max Schippel de aralarındaydı. Parti liderlerinden Ignaz Auer, Bernstein'ın Marksizmi "eleştirme hakkı"nın elbette olduğunu iddia etti. Bernstein böylelikle partideki tüm oportünist unsurların, yani sözcülüğünü *Sozialistische Monatshefte* (1897'de yayınlanmaya başladı) dergisinin yaptığı sayıca küçük ama etkili bir grup oluşturan unsurların bayraktarı haline geldi. Bu kişiler, Bernstein'ın Marksizmi revize etme çabalarına katılmakla kalmayıp, basında onun revizyonist görüşlerini de güçlendirip yaydılar.

Fransa'da, kısa süre öncesine kadar burjuva radikal partiye üye olan "bağımsız sosyalistler" ve eski Mümküncüler Bernstein'ın görüşlerine kucak açtılar. "Bağımsız sosyalist" Alexandre Millerand, Bernstein tarzı revizyonizminden pratik bir sonuç çıkaran ilk kişi oldu: Temmuz 1899'da, parlamentodaki sosyalist gruba bilgi vermeden Fransız hükümetinde görev aldı; bu hükümetin Savaş Bakanı koltuğunda ise Paris Komünü'nün kasabı General Gaston Galliffet oturuyordu. "Millerand vakası" olarak bilinen bu olay, Fransa'daki ve başka ülkelerdeki sosyalistlerin çoğunda öfke uyandırdı. Fransız sosyalist hareketinde aşırı sağcı bir eğilim olan bakanlık hevesini, yani bakancılık [ministeryalizm, *ministérialisme*] eğilimini başlattı. Rusya'da, emekçi halkın ekonomik durumunu iyileştirici önlemler uygulamanın işçi sınıfı hareketinin biricik amacı olması gerektiğini savunan Ekonomistler, Bernstein'ın görüşlerine benzer görüşler ortaya attılar.[87] Britanya'da, revizyonizmin ideolojik dayanaklarından birini sağlayan Fabianların teorileri Bernstein'ın görüşlerine paraleldi (gerçi onlar, Bernstein'ın aksine, Marx'ın izleyicisi olduklarını hiç iddia etmediler).

Bazı başka ülkelerde münferit sosyalist liderler revizyonizmden etkilendiler. Macaristan'da, Sosyal Demokrat Parti liderliği Bernstein'cılığı resmen reddetti, ama gerçekte bazı revizyonist önermeleri destekledi ve Millerand'ın davranışını alenen onayladı. Çek sosyalistler arasında da Bernstein'ın destekçileri vardı. İtalya'da, eski anarşist Merlino ve Sosyalist Parti'nin başka bazı önde gelen üyeleri Bernstein'ın görüşlerini paylaşıyorlardı. Filippo Turati, Ivanoe Bonomi ve başkaları bu görüşlerden bir ölçüde etkilenmişlerdi. Belçika İşçi Partisi liderle-

86 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 353.

87 Bkz. Bölüm 10.

ri, özellikle de E. Anseele, bu görüşleri benimsemeye eğilimliydi. İsveç'te, Karl Hjalmar Branting, Bernstein'ın fikirlerinin sözcülüğünü yaptı.

Sonuç olarak, Lenin'in o zaman işaret ettiği gibi, revizyonizm ortaya çıkar çıkmaz uluslararası bir olgu haline geldi. Buna karşı mücadele de, ilk başta esas olarak Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nde yürütülmesine karşın, uluslararası bir nitelik kazandı.

Bernstein'a karşı ilk sert reddiyeler, kısa süre önce Almanya'ya taşınmış olan Polonyalı sosyalist Rosa Luxemburg'dan ve devrimci Marksizmin önde gelen Alman teorisyeni Franz Mehring'den geldi.

Bernstein, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin Ekim 1898'deki Stuttgart Kongresinde ağır eleştirilere hedef oldu; Rosa Luxemburg, Clara Zetkin, Wilhelm Liebknecht ve bazı başkaları yanında, Bernstein'ın kadim dostu ve o zamanlar Marksizm üzerine tanınmış bir otorite olan Karl Kautsky de bu revizyonist görüşleri mahkûm etti. Kautsky, birçok çekinceyle de olsa, Bernstein'ın makalelerini şiddetle eleştirdi (kongre, Bernstein'ın kitabının yayınından önce yapıldı). Ama kongrede, Bernstein'ı destekleyen bazı sesler de işitildi; en açık revizyonist konuşmayı, genç bir iktisatçı olan Conrad Schmidt yaptı. Yerel parti şubelerinin birçoğunun kongreden sonra düzenledikleri toplantılar, sıradan sosyalistlerin duygu durumunu yansıtıyordu. Bu toplantılarda konuşmacıların çoğu revizyonistleri kınadı, birçoğu da oportünistlere hoşgörü gösterdiği için parti liderliğini eleştirdi.

Rosa Luxemburg'un Nisan 1899'da yayınlanan ve Bernstein'ın tüm görüş sistemine karşı çok keskin bir bilimsel, Marksist eleştiri içeren *Sosyal Reform mu Devrim mi?* adlı kitabı, revizyonizme karşı ideolojik mücadelede büyük rol oynadı. Luxemburg, oportünizmin Marksizmle bağdaşmadığını, "Marx'ın sosyalizminden başka bir sosyalizm"in düşünülemeyeceğini, reddedilemez bir kesinlikle kanıtladı.[88] Sonra, Karl Kautsky'nin uluslararası sosyal demokrat harekette geniş yankılar uyandıran *Bernstein ve Sosyal Demokrat Program, Bir Karşı Eleştiri* kitabı çıktı.

Bernstein'ın eylemleri, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Ekim 1899'daki Hannover Kongresinde tartışıldı. Bu kongrenin çalışmaları tüm Avrupa ülkelerinde sosyalistlerce yakından izlendi. August Bebel, Rosa Luxemburg, Wilhelm Liebknecht ve başka konuşmacılar, Bernstein'ı ve destekçilerini şiddetle eleştirdiler. Bir grup delegenin Bernstein'ı savunmasına karşın, kongre, Bebel'in verdiği bir karar tasarısını 21'e karşı 216 çoğunlukla kabul etti; kararda belirtildiğine göre, "burjuva toplumunun gelişimi, partinin bu toplumla ilgili görüşlerini terk etmesi ya da değiştirmesi için hiçbir şekilde gerekçe oluşturmaz"dı, "partinin duruşu, önceden olduğu gibi, sınıf mücadelesinin devam etmesi gerektiği" yönündeydi ve parti, "siyasal iktidarın elde edilmesini işçi sınıfının

88 Rosa Luxemburg, *Sozialreform oder Revolution?*, Verlag der Leipziger Buchdruckerei Aktiengesellschaft, Leipzig, 1908, s. 49.

tarihî görevi" olarak kabul ediyordu.[89] Bu karar, partiyi devrimci ilkelerinden vazgeçmeye yöneltmek, "bir Sosyal Demokrat parti olmaktan çıkarıp, bir demokratik sosyalist reform partisine dönüştürmek",[90] program ilkelerini ve taktiklerini reformcu bir ruhla kökten değiştirmeye ikna etmek için girişilen çabaları reddetti.

Bu karar, İkinci Enternasyonal üyesi en büyük partilerden birinin devrimci Marksizm ilkelerine genelde bağlı kaldığını ve revizyonist fikirleri mahkûm ettiğini kanıtladı. Bununla birlikte, revizyonistlerden örgütsel olarak ayrılma sorunu gündeme bile getirilmedi ve bu daha sonra olumsuz sonuçlar doğurdu.

Revizyonizmle mücadeleyi mantıksal sonucuna ulaştırma, yani oportünistleri partiden atma konusunda (bu konu polemiklerde defalarca dile getirilmesine karşın) gösterilen isteksizlik, yalnızca, ne pahasına olursa olsun partinin birliğini koruma çabasından kaynaklanmıyordu. Bu durum, parti liderliğinin ezici çoğunluğu revizyonizmi mahkûm etmesine ve devrimci Marksizm ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu duyurmasına rağmen, hepsinin birden Bernstein'cılığı tutarlılıkla ve kararlılıkla eleştirmekten uzak olmasını da yansıtıyordu; liderlerin birçoğu, oportünist akımın yarattığı tehlikeyi hafife aldı. Örneğin Kautsky, Bernstein'a karşı alenen konuşma kararına varmayı çok uzattı (gerekçe olarak da eski bir dostu eleştirmenin kendisi için zor olduğunu gösterdi). Bernstein'ın görüşlerini en başından kınayan Wilhelm Liebknecht, revizyonizm tehlikesini hemen göremedi ve bunun hareket için ciddi bir tehlike olmadığına inanmaya bir süre devam etti. Ancak o kötü ün yapmış *Sosyalizmin Ön Koşulları* yayınlandıktan sonradır ki, Bernstein'cılara karşı keskin mücadeleye katılarak, farklı kentlerdeki parti toplantılarında partinin devrimci programını ve taktiklerini savunan konuşmalar yaptı. Liebknecht, "Sosyal Demokrasiyi etki altına alarak burjuva partileri kampına sokabilecek bir akımın partide bulunduğu"nu nihayet Hannover Kongresinde kabul etti.[91]

Bebel en başından beri daha sağlam bir duruş gösterdi. Daha 1898'in Şubat'ında, kaygılı bir dille, "En tehlikeli oportünizm partimizde hızla ilerleme kaydediyor," diye yazmıştı.[92] Hiç kuşkusuz, Stuttgart Kongresinde, Bernstein'a karşı herhangi bir özel karar almak için henüz erken olduğu kanısını dile getirdi, çünkü bunun önce parti basınında geniş şekilde tartışılması gerektiğine inanıyordu. Ama çok geçmeden daha kesin bir dille konuşmaya başlayarak, Bernstein'a, kendisi (Bernstein) ile parti arasında bir "uçurum oluştuğu"nu söy-

89 *Protokoll über die. Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Hannover vom 9. bis 14. Oktober 1899*, Berlin, 1899, s. 243 (aşağıda: *Protokoll.... zu Hannover*).

90 *A.y.*, s. 244.

91 *A.y.*, s. 197. Liebknecht'in revizyonizmle mücadelesi konusunda bkz. V. Çubinski, *Wilhelm Liebknecht: Devrimin Askeri*, Moskova, 1968, s. 199-207 (Rusça).

92 *August Bebels Briefwechsel mit Karl Kautsky*, Van Gorkum & Co., Assen, 1971, s. 103.

ledi.[93] Sonra, Plehanov'a gönderdiği bir mektupta, Bernstein'ı artık bir parti yoldaşı saymadığını açık açık yazıyordu.[94] Hannover Kongresine sunduğu "Partinin Temel Görüşlerine ve Taktiklerine Yapılan Saldırılar" başlıklı bir raporda, Bernstein'ın görüşlerini sert bir dille eleştirdi. Çoğunluğun alkışları arasında şöyle dedi: "Şu gerçeği hiç gizlemeden söylemeliyim ki, eğer Bernstein'ın sözcülüğünü yaptığı ilkeler partiye egemen olsaydı kendime şöyle derdim: 36 yıldır boşuna çalışıp didinmişsin, şimdi emekli olmaktan başka bir şey kalmadı."[95] Lenin daha sonra bu raporu, "Marksist görüşleri savunmanın ve işçi partisinin gerçekten sosyalist niteliği için mücadelenin bir timsali" olarak betimledi.[96]

Kongrede, Bernstein'ın görüşlerini şiddetle kınamalarına ve bu görüşlerin partinin programıyla, taktikleriyle çatıştığını kabul etmelerine rağmen, ne Bebel ne de partinin başka herhangi bir lideri, Bernstein'ı ve destekçilerini ASDP'den kovma konusunu gündeme getirdi. Böylelikle revizyonistler, görüşlerini partide yaymayı sürdürme olanağı buldular.

Alman Sosyal Demokratlar içinde, revizyonizme karşı mücadelede en tutarlı ve en açık duruşu Rosa Luxemburg ve Clara Zetkin sergiledi. Rosa Luxemburg'un Stuttgart Kongresinde yaptığı konuşma, oportünistlerin saldırılarına karşı devrimci teoriyi ve taktikleri savunmak için ateşli bir çağrıydı. Luxemburg defalarca Bernstein'la ve destekçileriyle yolların tamamen ayrılmasını istedi. Sosyal Demokratların mitinglerinde, revizyonist teorilerin küçük burjuva sınıfsal içeriğini gösterdi ve oportünizm tehlikesine karşı uyarıda bulundu. Hannover Kongresinde Bernstein'a karşı yaptığı konuşma içerik olarak en derin ve biçim olarak en keskin olanlardan biriydi.[97] Yazılarıyla ve konuşmalarıyla Bernstein'ın destekçilerinin nefretini ve düşmanlığını çekti.

Clara Zetkin de revizyonizmin en uzlaşmaz karşıtlarından biriydi. Gerek Sosyal Demokrat basında gerekse Stuttgart ve Hannover kongrelerinde, Bernstein'a karşı eleştiriyi yumuşatma çabalarını şiddetle kınadı ve revizyonizmi tutarlılıkla teşhir etti.[98]

İtalya'da, Antonio Labriola, Bernstein'ı şiddetle eleştirdi. Fransa'da, Jules Guesde, Paul Lafargue ve İşçi Partisi'nin başka liderleri, Bernstein'ın Fransız destekçilerine, yani Millerand yandaşlarına karşı güçlü bir mücadele yürüttüler. Bulgar Sosyal Demokrat Partisi'nin sol kanadı, özellikle Dimitr Blagoev, Bernstein'a sert eleştiriler yöneltti.

93 Victor Adler, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky sowie Briefe von und an Ignaz Auer, Eduard Bernstein, Adolf Braun, Heinrich Dietz, Friedrich Ebert, Wilhelm Liebknecht, Hermann Müller und Paul Singer*, Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, Viyana, 1954, s. 258.

94 *G. V. Plehanov'un Edebî Mirası*, Miscellany V, Moskova, 1938, s. 269 (Rusça).

95 *Protokoll.. zu Hannover*, s. 124.

96 V. İ. Lenin, "August Bebel", *Toplu Yapıtlar*, C. 19, s. 300.

97 Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke*, C. 1, 1893 bis 1905, Erster Halbband, Dietz Verlag, Berlin, 1970, s. 567-73.

98 Clara Zetkin, *Ausgewählte Reden und Schriften*, C. 1, Dietz Verlag, Berlin, 1957, s. 142-51, 185-90.

Plehanov hiç sözünü sakınmadı. Bernstein'ı ve yandaşlarını "Marksizmin en şirret düşmanları" olarak niteledi. Bernstein'a, Conrad Schmidt'e ve Rus Bernstein'cılara karşı kaleme aldığı yazılar revizyonizme ağır darbeler indirdi. Plehanov, Stuttgart Kongresinde Bernstein'a yöneltilen eleştirilerin yetersiz olduğu kanısındaydı ve Kautsky'ye yazdığı bir açık mektupta, ona karşı basında daha kararlı, daha keskin yazıların yayınlanmasını ısrarla istedi. Bernstein'ın "*devrimci Sosyal Demokrasiye yakın olmaktan çok, küçük burjuva 'toplumsal reform' destekçilerine yakın olduğu*"nu[99] yazdı ve ASDP'nin onu saflarında tutmakla yanlış yaptığını savundu.

Lenin, Rusya'daki yansımaları dâhil Bernstein'cılıkla mücadeleye çok önemli katkı yaptı. Bernstein'cılık üzerine tartışmaların olanca hızıyla sürdüğü sırada Lenin Sibirya'da sürgündeydi ve büyük olasılıkla konuya ilişkin tüm bilgileri alamıyordu. Yine de, Bernstein'ın ve destekçilerinin açıklamalarına karşı ideolojik mücadeleyi yakından izledi.[100] Onların görüşleri ile Marx'ın Rus "eleştiriciler"inin, yani Ekonomistlerin görüşlerini karşılaştırarak, bu akımlar arasında, aynı zamanda da Bernstein ile "legal Marksistler" arasında sıkı bir ideolojik yakınlığın olduğu sonucunu çıkardı. Bernstein'ın kitabını okuduktan sonra şu yorumları yaptı: "Teorik olarak inanılmaz ölçüde zayıf – başka birinin fikirlerinin sırf tekrarından ibaret. Eleştiriyle ilgili sözler de var, ama ciddi, bağımsız eleştiri çabasından hiç eser yok. Gerçekte bu, oportünizm (daha doğrusu Fabiancılık – Bernstein'ın iddialarının ve fikirlerinin birçoğu özgün haliyle Webbs'in yakın tarihli kitaplarında var), gemi azıya almış oportünizm ve Mümküncülük...."[101] Lenin'in başka bir yerde yazdığına göre, Bernstein ve destekçileri, "proletaryaya hiçbir yeni mücadele yöntemi öğretmemişlerdir; geri teorilerden parçalar ödünç alarak ve proletaryaya mücadele teorisini değil, taviz teorisini, proletaryanın en azgın düşmanlarına, sosyalistleri tuzağa düşürmenin yeni yollarını aramaktan bir an bile usanmayan hükümetlere ve burjuva partilerine taviz teorisini öğütleyerek, yalnızca geri çekilmişlerdir".[102] Lenin'in tanımına göre, Bernstein'cılık, "Marksizm teorisini daraltmaya, devrimci işçi partisini reformcu bir partiye çevirmeye yönelik bir girişimdir".[103]

Devrimci Marksistler, Bernstein'ın ve destekçilerinin Marx'ın öğretisine saldırdıkları tüm alanlarda (felsefe, siyasal iktisat ve bilimsel sosyalizm alanları ile sosyalist hareketin stratejisi ve taktikleri alanında) revizyonizme karşı mücadele yürüttüler. Sosyalist devrim teorisine Bernstein'ın yönelttiği saldırılara karşı kararlı direniş gösterildi.

---

99 G. V. Plehanov, *Yapıtlar*, C. XI, Moskova-Leningrad, 1928, s. 68 (Rusça).

100 Bkz. Bölüm 10.

101 "Lenin'den annesine, 1 Eylül 1899", *Toplu Yapıtlar*, C. 37, Progress Publishers, Moskova, 1975, s. 281.

102 V. İ. Lenin, "Programımız", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 211.

103 "Rus Sosyal Demokratların Bir Protestosu", *a.y.*, s. 176.

Plehanov, Mehring, Luxemburg ve Kautsky, Marksist diyalektiğe ve maddeci tarih yorumuna karşı çıkan Bernstein'ı, Conrad Schmidt'i ve diğer revizyonistleri yere serdiler. Plehanov'un katkısı özellikle dikkat çekiciydi. Plehanov, felsefede Bernstein'ın ne denli beceriksiz olduğunu,[104] proletaryanın dünya görüşünün felsefi temeli olan diyalektik ve tarihsel maddeciliğe yönelttiği saldırıların içinin ne denli boş olduğunu kanıtladı ve bu saldırıların amacının, Marksist felsefe yerine yeni Kantçılığı, bilimsel sosyalizm yerine "ahlaki" sosyalizmi geçirmek olduğunu, böylelikle proletaryanın siyasal iktidar mücadelesinin reddedilmesini gerekçelendirmek olduğunu açıkça gösterdi. Plehanov, revizyonizmin, işçi sınıfı hareketi üzerinde burjuva ideolojik etkisinin bir dışavurumu olduğunu ilk ortaya çıkaranlardan biriydi. Daha sonra Lenin, Plehanov'un felsefede revizyonizme karşı mücadeledeki çabalarını değerlendirirken, onun, "uluslararası Sosyal Demokrat harekette, revizyonistlerin akılalmaz yavanlıklarını tutarlı diyalektik maddeciliğin bakış açısıyla eleştiren tek Marksist" olduğunu yazıyordu.[105]

Franz Mehring de felsefi sorunlara ilişkin revizyonist görüşleri teşhir etmekte büyük iş başardı. Tıpkı başka Marksistler gibi kendisinin de revizyonizmi besleyen ana felsefi kaynak olarak gördüğü yeni Kantçılığın bilgince eleştirisini yapan bir dizi makale kaleme aldı. Yazdığına göre, nesnel içeriğiyle yeni Kantçılık, tarihsel maddeciliği yok etme girişiminden başka bir şey değildi. Plehanov'un yanı sıra, Mehring, Bernstein'ın ve diğer revizyonistlerin sarıldıkları "Kant'a Dönüş" sloganının gerici özünü açığa çıkardı. Revizyonist saldırılara ve çarpıtmalara karşı tarihsel maddeciliği canla başla savundu.[106]

Rosa Luxemburg'un Bernstein'a karşı makaleleri, revizyonistlerin felsefi görüşlerini hedef alan eleştiriler içeriyordu. Luxemburg, "yükselen sınıf bilinçli proletaryanın düşünme biçimi"[107] diye nitelediği maddeci diyalektiği Bernstein'ın reddetmesini, onun burjuva dünya görüşüne sığındığının tartışma götürmez kanıtı saydı ve sosyalizmin maddeci ve bilimsel olarak doğrulandığını inkâr etmesini, uzun zaman önce aşılmış olan ütopyacı fikirlere, gerici idealizme dönüş olarak niteledi.

Bebel, Luxemburg ve başkaları, konuşmalarında ve yazılarında, Bernstein'ın Marksist siyasal iktisada ilişkin revizyonist görüşlerinin, özellikle de Marx'ın değer teorisinin kapitalist toplumda proletaryanın durumunu açıklayamadığı iddiasının özden yoksun olduğunu hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde gösterdiler. Devrimci Marksistler, kapitalizmin gelişmesiyle çelişkilerinin yu-

104 G. V. Plehanov, *Yapıtlar*, C. XI, s. 49.

105 V. İ. Lenin, "Marksizm ve Revizyonizm", *Toplu Yapıtlar*, C. 15, s. 33; V. P. Tkaçhenko, "G. V. Plehanov'un Felsefede Revizyonizme Karşı Verdiği Mücadele", *Modern Burjuva Felsefesinin ve Revizyonizmin Eleştirisi*, Moskova, 1959 (Rusça).

106 Mehring'in felsefede revizyonizme karşı mücadeleye katkısı için bkz. Josef Schleifstein, *Franz Mehring. Sein marxistisches Schaffen*, s. 88-99.

107 Rosa Luxemburg, *a.g.y.*, s. 47.

muşadığını öne süren Bernstein'ın iddialarının temelsizliğini göstermek için zengin somut verilerden yararlandılar. Rosa Luxemburg, kapitalist şirketlerin gerçek rolünü gözler önüne serdi; Bernstein'ın iddialarının aksine bunların, kapitalizmin doğasında var olan çelişkileri hafifletmediğini, "tam tersine, kapitalist iktisadın yarattığı, doğasındaki anarşiyi artıran, içsel çelişkilerini açığa çıkaran ve kendi yıkılışını hızlandıran araçlardan biri olduğu"nu gösterdi.[108]

Bebel, Bernstein'ın yönteminin ve Marx'ın üretimin yoğunlaşmasıyla ilgili teorisini çürütmek için istatistikleri ahlaksızca kullanmasının nasıl bir kötü niyet ürünü olduğunu Hannover Kongresinde ortaya koydu. Bernstein'ın revizyonist teorilerini desteklemek için değindiği nüfusun gelir artışıyla ilgili istatistiklerin, yakından incelenince, emekçi halkın gelirlerine göre kapitalistlerin gelirlerinin kıyaslanamayacak kadar daha hızlı ve ölçülemeyecek kadar daha yüksek oranlarda arttığını kanıtladığını gösterdi. Somut olguların sınıfsal çelişkilerde bir yumuşamaya değil, şiddetlenmeye tanıklık ettiğini; proletaryanın yaşam ve çalışma koşullarındaki belirli düzelmenin, kapitalist toplumun özünde bir değişiklik olmasından değil, yalnızca işçi sınıfının aralıksız azimli mücadelesinden kaynaklandığını vurguladı.

Devrimci Sosyal Demokrasinin programı ve taktikleri revizyonizmin eleştirilmesinde önemli bir noktaydı. En çok, Bernstein'cılığın ana fikrinin, yani proleter devriminin kapitalist toplumsal sistemi devirip sosyalizmi getirmek için biricik yöntem olduğunun reddedilmesi gerektiği ve kapitalist toplumun yavaş yavaş sosyalist bir topluma evrildiği fikrinin çürütülmesine ağırlık verildi.

Rosa Luxemburg, Bernstein'ın devrimci Marksizmden ayrılmasını haklı göstermek için toplumsal reformlarla devrimi karşı karşıya getirdiğini kanıtladı. İşçi sınıfı şimdi yaptığı gibi reformlar için mücadele etmeliydi, çünkü reformlar, onun ekonomik koşullarını iyileştirmesine ve daha geniş siyasal haklar elde etmesine yardımcı oluyordu; ama reformlar kendi başına proletaryanın nihai kurtuluşunu sağlayamazdı. Rosa Luxemburg'a göre, proletaryanın reformlarla ilgilenmesinin başta gelen nedeni, reformların, onu nihai amacına, yani kapitalist üretim tarzını devrimle ortadan kaldırma amacına götürecek yolu döşüyor olmasıydı. "Siyasal iktidarı ele geçirme ve toplumsal devrim *yerine* ve *aleyhine* yasal reform yolunu savunanlar," diye yazıyordu Luxemburg, "gerçekte aynı *amaca* götüren daha sakin, daha güvenilir ve daha yavaş bir yol seçmiyor, bütünüyle *farklı* bir amaç güdüyorlar onların amacı *sosyalist* bir sistem kurmak değil, yalnızca *kapitalist* sistemi yeniden şekillendirmek... ve kapitalizmin kendisini değil, yalnızca aşırılıklarını ortadan kaldırmaya çalışmaktır."[109]

Yine, sendikaları ve kooperatifleri toplumun adım adım toplumsallaşmasını sağlayan araçlar olarak gören revizyonistlerin bu iddiasını çürütmek

108 *A.y.*, s. 9.

109 *A.y.*, s. 39-40.

için de inandırıcı savlar sunuldu. Bebel'in ve diğer devrimci Marksistlerin tezine göre, bu örgütler, kapitalizmde işçi sınıfının durumunda bir miktar düzelme sağlanmasına yardım ediyordu, ama nitelikleri gereği, herhangi bir radikal sosyalist reform yürütemezdi. Bunlar, siyasal sınıf mücadelesine katılarak bu tür reformlara yardım edebilirdi ve Bebel'in ASDP'nin Hannover Kongresinde dediği gibi, sosyalizmin zaferi için "belirli bir gelişim aşamasında kapitalist toplumsal düzene karşı bir ölüm kalım mücadelesi vermek" zorunda kalacaktı.[110]

Devrimci Marksistler, demokrasinin ve dolayısıyla çağdaş burjuva devletinin sınıflar üstü nitelik taşıdığını öne süren Bernstein'ın tezlerini inandırıcı şekilde çürüttüler. Bu tür tezler, revizyonistlerin, kapitalizmin aşamalı olarak sosyalizme evrilme olasılığı ve sosyalist devrimin "gereksizliği" görüşünü desteklemek için kullandıkları temel savdı. Plehanov'un bu bağlamda yazdığına göre, demokrasi, "bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki, burjuvazinin proletarya üzerindeki *iktisadi* tahakkümüne son vermez; dahası, proletaryayla burjuvazi arasındaki mücadeleye ve proletaryanın belli bir anda *işe yaradığı* anlaşılan tüm araçları kullanarak dövüşme ihtiyacına son vermez".[111]

Revizyonistlerle girdiği bir polemikte Rosa Luxemburg şöyle diyordu: "Demokrasi, proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesini *gereksiz* kıldığı için değil, tam aksine, bu ele geçirmeyi *zorunlu* ve *olabilir* kıldığı için hayatidir."[112] Wilhelm Liebknecht de aynı yönde konuşarak, proletaryanın kurtuluş mücadelesi için taşıdıkları bütün öneme rağmen, oy hakkının ve parlamenter faaliyetin "bir amaç değil, yalnızca o amaca ulaşmak için bir araç"[113] olduğunu belirtti.

Devrimci Marksistler, toplum demokratik yoldan gelişmekte olduğu ve bu nedenle, "mülk sahibi azınlık" artık "toplumsal ilerlemenin karşısına ciddi engeller"[114] çıkaramayacağı için, şiddetli bir devrim çağrısının "kuru laf" haline geldiğini söyleyen Bernstein'ın bu iddiasının içinin boş olduğunu ortaya koydular. Bernstein'ın tezlerini reddederken, devrimci Marksistler, devrim yapmak için silahlı şiddeti tek yol saymadıklarını, ama burjuvazinin direnişi nedeniyle proletaryanın çok büyük olasılıkla şiddet kullanmak zorunda kalacağını belirttiler. "Proletaryanın devrimci gücünü hangi *biçimde* göstermek zorunda kalacağının *seçimi*," diye yazıyordu Plehanov, "*onun iyi niyetine değil, koşullara bağlıdır.* O biçimin, düşman karşısında en emin şekilde ve en kısa zamanda zafere götürecek olması en iyisidir. Eğer verili bir ülkede ve verili koşullar altında '*şiddetli devrim*'in en uygun hareket tarzı olduğu anlaşılırsa, o

110 *Protokoll ... zu Hannover*, s. 118.

111 G. V. Plehanov, *Yapıtlar*, C. XI, s. 55-56.

112 Rosa Luxemburg, *a.g.y.*, s. 42.

113 Wilhelm Liebknecht, *Kein Kompromiss, kein Wahlbündniss*, Verlag Expedition der Buchhandlung Vorwärts, Berlin, 1899, s. 19-20.

114 Ed. Bernstein, *a.g.y.*, s. 183.

zaman buna karşı Bernstein'ın ileri sürdüğü türden ilkesel kaygılar ileri süren biri, eğer hain değilse, aşağılık bir doktrinerdir."[115]

Revizyonizme karşı çıkanlar, işçi sınıfının siyasal iktidarı üstlenecek "yetenekte olmadığı", toplumu yönetecek bilgiden yoksun olduğunu iddia eden Bernstein'ın esasında onur kırıcı olan bu sözlerini tereddütsüz reddettiler. "Örgütlü ve sınıf bilinçli proletarya," diyordu Bebel, "burjuvaziden siyasal olarak daha gelişmiş ve daha çalışkan olduğunu artık her yerde göstermiştir ve her gün kanıtlamaktadır."[116]

Tüm ülkelerde sosyalistler büyük çoğunlukla Bernstein'ın ve destekçilerinin tezlerine olumsuz bir tutum aldılar. Revizyonizmin ortaya çıkışı yine de sosyalist işçi sınıfı hareketinin daha ileri gelişimi için ciddi bir tehlikeydi; asla, yakın geçmişte devrimci Marksizmin savunucusu sayılan bireysel sosyalistlerin tesadüfen sapması değildi. Revizyonizm, işçi sınıfının bazı kesimlerinin yanı sıra, hareketle bağ kurmuş aydınların ve küçük burjuva unsurların da duygu durumunu yansıtıyordu. Proletaryanın özgürlük mücadelesine, küçük burjuva anlayışlarla yüklü ve Marksizmi pek az tanıyan yeni güçler katılmıştı: Bazıları, küçük burjuva unsurların, köylülerin, kentsel tabakalara mensup insanların ardı arkası kesilmeyen akınıyla proletaryanın saflarına sürüklenmişti; diğerleri ise hareketin başarılarından etkilenerek katılmıştı. Lenin şöyle yazıyordu: "İşçi sınıfı hareketinin büyümesi, belirli sayıda küçük burjuva unsuru, burjuva ideolojisinin büyüsü altında olan, o ideolojiden kendini kolayca kurtaramayan ve hep dönüp dolaşıp o ideolojiye kayan insanları ister istemez saflarına çeker."[117]

Ama revizyonizmin toplumsal temeli yalnızca böyle unsurlardan oluşmuyordu; proletaryanın işçi aristokrasisini oluşturan kesimlerini de kapsıyordu. Emperyalist burjuvazi, işçi sınıfını ideolojik olarak silahsızlandırmak, toplumun devrimci dönüşümüne dönük mücadeleden caydırmak ve siyasal iktidarı elde etme yeteneğine olan güvenini yıkmak için temel araç olarak işte bu aristokrasiyi kullanmayı umuyordu. Burjuvazi, daha önce de, örgütlü devrimci işçi sınıfı hareketinin gelişimini durdurmak, bağımsız proleter siyasal partilerin kurulmasını önlemek ve kendi desteğiyle kurulmuş örgütlere işçileri çekerek proletarya üzerindeki nüfuzunu korumak amacıyla şiddet kullandığı zaman bu hedefi gütmüştü. Proletaryanın özgürlük hareketinin gelişmesini sadece bunlar gibi yöntemlerle durdurmanın olanaksızlığı, 19. yüzyıl biterken çok açık olarak anlaşıldı. Devrimci Marksist ideoloji, Avrupa ülkelerinin çoğunda sosyalist işçi sınıfı hareketine ağırlığını koydu ve burjuvazi, bu ideolojinin etkisini kırmak için başka araçlara gereksinim duydu. Bu araçlardan biri revizyonizmdi, yani reformcu ideolojiden etkilenmeye açık olan işçi kesimleri eliyle işçi sınıfını içeriden kemirme girişimiydi. Lenin'in deyişiyle, revizyonizm, "proletarya üze-

115 G. V. Plehanov, *Yapıtlar*, C. XI, s. 56.

116 *Protokoll ... zu Hannover*, s. 119.

117 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokrat Hareketi İçindeki Reformculuk", *Toplu Yapıtlar*, C. 17, s. 230.

rindeki burjuva etkisinin ve burjuvazi tarafından işçilerin yozlaştırılmasının asıl dışavurumu değilse bile, asıl dışavurumlarından biri"ydi.[118]

Alman liberal burjuvazisinin Bernstein'ın çabalarını övmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Lenin'in daha sonra belirttiği gibi, "Bernstein Alman liberallerce omuzlar üstünde taşındı ve tüm 'ilerici' burjuva gazetelerince göklere çıkarıldı."[119] Bu çevreler, revizyonizmin ortaya çıkışını Marksizmde bir kriz işareti olarak, Sosyal Demokrat hareketin zayıflamasının ve parçalanmasının habercisi olarak gördü. Çarlık Rusya'sında bile Bernstein'ın kitabı egemen çevrelerce öyle büyük ilgiyle karşılandı ki, kısa süre içinde üç basım yaptı; jandarma albayı ve *agent provocateur* [kışkırtıcı ajan] Zubatov bile kitabı işçilere tavsiye etti.

Devrimci Marksistler, Bernstein'cılığa yönelttikleri eleştirilerle, revizyonist görüşlerin hızını büyük ölçüde kestiler. Ama etkilerini bütünüyle silemediler, çünkü iktisadi yönden gelişmiş ülkelerin hepsinde, revizyonistlerin dayandıkları giderek büyüyen bir işçi aristokrasisi vardı. Ama mesele yalnızca toplumsal bir tabanın varlığı ve para babalarının tasarıları değildi: İşçi sınıfı hareketinin kendi içindeki birçok lider, bilerek ya da bilmeyerek, revizyonistlerin entrikalarını hoş görerek onlara suç ortaklığı ediyordu. Sonuç olarak, Bernstein'cılık henüz sosyalist partilerin resmî ideolojisi haline gelmemiş olmasına rağmen, örgütlü işçi sınıfı hareketinde bir akım olarak varlığını sürdürdü. Bu ise hareketi ciddi bir tehlikeye attı.

118 V. İ. Lenin, "Ahmağın Acele Etmesi Hız Değildir", *Toplu Yapıtlar*, C. 20, Progress Publishers, Moskova, 1972, s. 322.

119 V. İ. Lenin, "Kadetlerin Zaferi ve İşçi Partisi'nin Görevleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 10, s. 201.

KISIM IV

ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFI HAREKETİNDE YENİ BİR EVRE. MARKSİZMİN GELİŞİMİNDE LENİNİST AŞAMANIN BAŞLAMASI

BÖLÜM 7

Rusya'da Devrimci Hareketin Proleter Aşamaya Girmesi

RUSYA'YI EMPERYALİZMİN ZAYIF BİR HALKASI YAPAN KOŞULLAR

19. yüzyılın son yılları ila 20. yüzyılın ilk yıllarında uluslararası işçi sınıfı hareketinde proletaryanın devrimci potansiyelinin artmasıyla belirlenen niteliksel değişiklikler meydana geldi. Bu, uluslararası proletaryanın Rusya bileşeninin sayıca büyümesiyle ve gitgide önem kazanmasıyla, yani birçok nesnel ve öznel nedenden kaynaklanan bir gelişmeyle yakından bağlantılıydı. Nesnel nedenler arasında en dikkate değer olanı, reform öncesi Rusya'da tüm iktisadi, toplumsal ve siyasal ilişkiler sistemindeki krizin keskin şekilde derinleşmesiydi.

1861 reformu, ülkenin kapitalist gelişmesini büyük ölçüde hızlandırdı. Lenin'in yazdığına göre, bu gelişmenin ilerleme "hızı öyle yüksekti ki, Avrupa'nın eski ülkelerinden bazılarında yüzlerce yıl alan bir dönüşüm birkaç on yıl içinde gerçekleşti".[1] Ne var ki, ekonomiyi, siyaseti ve ideolojiyi tüm yönleriyle ağ gibi saran feodalizm artıkları buna ayak bağı oluyordu. Bu çağdışılıkların en önemlisi, Lenin'in "tüm bu barbarlığın en korkunç kalesi"[2] dediği çarlık otokrasisiydi. Kırsal kesimde büyük toprak sahiplerinin çıkarları uğruna korunan serflik kalıntıları, Rusya'nın iktisadi ve toplumsal ilerlemesinin önündeki en güçlü engellerden biriydi.

Bir tarım reformunu kabullenme zorunluluğuyla karşı karşıya kalınca, Rus toprak sahipleri, başta muazzam genişlikteki toprak mülkleri olmak üzere çıkarlarını korumak için adımlar attılar. Böylelikle, Rusya'da tarımın kapitalist gelişmesi, köylüler için yavaş ve sancılı olan Prusya modelini izledi. Tarım sektörüne kapitalist ilişkilerin girmesi oldukça gecikti, ama elbette durmadı. Yarı serflik ilişkileri, merkezî bölgelerde hâlâ epeyce istikrarlı olmakla birlikte, çevre bölgelerde zayıflıyordu. Geniş topraklar üzerinde (Novorossiya'da, Kafkaslar'ın kuzeyinde, Aşağı Volga ve Transvolga bölgelerinde) özellikle tahıl

1 V. İ. Leni "'Köylü Reformu' ve Proleter-Köylü Devrimi", *Toplu Yapıtlar*, C. 17, s. 122.

2 V. İ. Lenin, "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Program Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 27.

üretimi olmak üzere kapitalist meta üretimi, geleneksel büyük çiftliklerin bulunduğu bölgelerdekinden çok daha kolay ve çabuk şekillendi.[3]

20. yüzyıla girilirken Rusya'nın kırsal kesiminde gözlenen değişikliklerin niteliği, Lenin'in 1905 yılına ait istatistiksel verilerden derlediği aşağıdaki tabloda görülüyor.[4]

Toprak sahibi olan ana gruplar	Mülk sayısı (1.000.000)	Toplam arazi yüzölçümü (1.000.000 desyatina[5])
1. Feodal sömürünün mahvettiği köylüler (en çok 15 desyatina)	10,5	75,0
2. Orta halli köylüler (15-20 desyatina)	1,0	15,0
3. Köylü burjuvazi ve kapitalist toprak sahipleri (20-500 desyatina)	1,5	70,0
4. Feodal malikâneler (500 desyatinadan büyük)	0,03	70,0

1861'den sonra geçen 40 yıldan biraz uzun bir dönemde toprak mülkiyeti sahipliği üçte bir oranında azalmasına[6] rağmen, tarımsal ilişkiler sisteminin tümü üzerinde hâlâ muazzam bir etkiye sahipti. Başta köylü burjuvazinin temsil ettiği saf kapitalist toprak mülkiyeti, serf emeği kullanan malikânelere eşit büyüklüğe ulaştı; toprağın üçte ikisinden çoğu, geçiş ilişkileri aşamasında bulunuyordu. Büyük toprak mülklerinin oranı azalırken, köylü mülklerinin oranı artıyordu.[7]

Bu sonuncuların çoğu küçük ya da ufacıktı ve on milyonlarca köylüye ancak açlıktan ölmeyecek kadar geçimden fazlasını sağlayamıyordu. Üstüne üstlük, *otrezki* denilen sistem (1861 reformundan önce köy komünlerine ait olan ve toprak sahipleri lehine kapatılan ekilebilir araziler ve otlaklar), köylü hanelerinin geçimini ciddi olarak güçleştiriyor, onları toprak sahiplerine bağımlı hale getiriyor, küçük ve orta köylüleri kulakların, tefecilerin ve tüccarların kölesi olmaya zorluyordu. Dolayısıyla, kapitalist ilişkilerin yerleştiği tarım sektörlerinde bile, kapitalizm henüz manifaktür aşamasındayken sanayide geçerli olan biçimlere benzeyen erken kapitalist egemenlik biçimleri hüküm sürüyordu.[8]

Tarımda kapitalist gelişmenin yavaş olması sanayinin büyümesini olumsuz etkiledi. Rusya ekonomisinin iki temel direği arasında ciddi bir çelişki doğmasına yol açtı. Köylülerin yeniden iskânı ve ticari bağların çevre bölgelere ya-

3 V. İ. Lenin, "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 3, 1972, s. 594.

4 V. İ. Lenin, "İlk Rus Devriminde Sosyal Demokrasinin Tarım Programı, 1905-1907", *Toplu Yapıtlar*, C. 13, 1967.

5 "Desyatina", çok eskiden Rusya'da kullanılan bir arazi ölçü birimidir ve 1.093 hektara eşittir. –*Türkçe çev.*

6 V. V. Svyatlovski, *Rusya'da Toprak Mülkiyeti Hareketleri (1861-1908)*, St. Petersburg, 1911, s. 110-11 (Rusça).

7 *Rusya'nın Sosyoekonomik Tarihi Üzerine Denemeler Seçkisi*, Moskova, 1971, s. 191 (Rusça).

8 İ. D. Kovalçenko, "Leni 'in Gözüyle Kapitalist Rusya'da Tarım Sisteminin Niteliği", *Voprosy istorii*, No. 3, 1970, s. 41-42.

yılması bu çelişkiyi biraz yumuşatmasına karşın, serflik kalıntılarının yaygın olmasından kaynaklanan faktörler, örneğin köylü pazarının darlığı, kapitalist dolaşım alanı dışında büyük fonların toplanması, geniş köylü kitlelerinin esasen iktisadi olmayan yöntemlerle kırsal kesimde tutulması, Rusya'nın başta sınai gelişim olmak üzere iktisadi gelişim potansiyellerini sınırladı.

Rusya Sanayi Devrimi'ne bazı Batılı ülkelerden sonra girdi. Ama manifaktürden kapitalist fabrikaya geçişi 1870'lerin sonu ila 1880'lerin başında aşağı yukarı tamamladı.[9] Büyük fabrikaların oranı da arttı.

Başka ülkelerde olduğu gibi, demiryolu ağının eşi benzeri görülmemiş ölçüde genişlemesiyle, sanayileşme hızı, özellikle üretim araçları üreten sanayilerde belirgin olarak yükseldi. Bu genişleme, aynı zamanda kapitalizmin yayılması ve tüm Rusya'yı kapsayan bir pazarın oluşması için de kritik önemdeydi. 1884-1889 arası beş yılda toplam 5.283 kilometre demiryolu hattı döşendi. Ama bununla yetinilmedi. Rusya'da 1890-1900 arası dönemde yaklaşık 21.000 kilometre, yani önceki 20 yılda döşenenden daha uzun demiryolu hattı döşendi.[10]

1890-1900 arasında ülkenin sanayi üretimi iki katına çıkarken, üretim araçları üretimi neredeyse üç kat, tüketim malları üretimi ise %78 arttı. Bu, sanayi üretiminin iki alt bölümü arasında yeni bir denge ortaya çıkardı: Birinci alt bölümün payı %30'dan %39'a çıktı. Rusya'da büyük kapitalist sanayinin temelleri 1890'larda atıldı. Pik demir üretimi %200, çelik üretimi %500 arttı, mühendislik sanayisinin çıktısının değeri dört kattan fazla yükseldi ve petrol üretimi yaklaşık %200, kömür üretimiyse %150 artış gösterdi.[11]

Sanayileşme yeni sanayi bölgeleri doğurdu. Rusya'nın demir ve çelik sanayisi için ana hammadde kaynaklarını oluşturan Donbas kömür madenlerinin ve Krivoy Rog demir cevheri yataklarının bulunduğu güney sanayi bölgesi bunlar arasında en dikkat çekeniydi. 20. yüzyılın başına doğru bu bölgede tam üretim döngüsüne sahip 17 metalürji fabrikası vardı. Rusya'nın kömürünün %69'unu, demir cevherinin %57'sini, pik demirinin %52'sini ve çeliğinin %44 kadarını güney bölgesi karşılıyordu.[12]

Belirttiğimiz gibi, Rusya 20. yüzyılın başında toplam sanayi üretim hacmi bakımından Fransa'ya yaklaştı (pik demir ve çelik üretim hacminde Fransa'yı geçerken, tüketim malları üretim hacminde hâlâ gerideydi). Ama hem mutlak hem de kişi başına üretim bakımından, kapitalist gelişmenin en yüksek düzeye ulaştığı ülkelerin oldukça gerisindeydi. Nitekim 19. yüzyıl sonunda Rusya'nın

9 V. İ. Bovikin, S. S. Dmitriev, İ. D. Kovalçenko, K. N. Tarnovski, *SSCB Tarihi Üzerine Denemeler, 1861-1904,* Moskova, 1960, s. 91 (Rusça).

10 T. S. Haçaturov, *SSCB'de Demiryolu Taşımacılığı,* Moskova, 1952, s. 23 (Rusça).

11 P. A. Hromov, *Rusya'nın 19.-20. Yüzyıllarda İktisadi Gelişmesi,* Moskova, 1950, s. 452-53, 456-61; L. A. Mendelson, *İktisadi Krizler ve Çevrimler Teorisi ve Tarihi,* C. II, Moskova, 1959, s. 736-37, 751-57 (ikisi de Rusça).

12 P. İ. Lyaşçenko, *Sovyet Ulusal İktisat Tarihi,* C. II, Moskova, s. 144-46 (Rusça).

metalürjik üretimi ABD'nin beşte biri, Britanya'nın üçte biri ve Almanya'nın %60'ı kadardı.[13]

Rusya'da kapitalist sanayileşme sürecine, sanayide hızlı tekelleşme ve bankacılıkta merkezileşme eşlik etti. 20. yüzyılın ilk yıllarında, üretim araçları imal eden tüm kilit sanayilerde tekeller kurulmuş bulunuyordu. Tüketim malları üreten önemli sanayilerde de tekeller oluşuyordu. İlk bölgesel tekeller ortaya çıktı.[14] Bütün bunlar, Rusya'nın emperyalizm aşamasına giriş koşullarının hızla olgunlaştığını gösteren kanıtlardı.

Kapitalizmin bu aşamasının tüm özelliklerini taşımakla birlikte, Rusya'nın yeni gelişen emperyalizmi kendine has bazı özgüllüklere de sahipti. Ayırıcı özelliklerinin hepsi belirgin değildi. Britanya'da, Almanya'da ve Fransa'da emperyalizmin ortaya çıkışında büyük rol oynamış olan sermaye ihracı, Rusya'nın tipik bir özelliği değildi. Aksine, Rusya'nın sermaye ithali sermaye ihracından çok daha fazlaydı. Bunun temel nedenleri, Rusya'nın kapitalist kalkınma yoluna çok daha sonra girmiş olması ve Rus burjuvazisinin karşılayamayacağı ölçekte yatırımlara ihtiyaç duymasıydı. Üstelik çarlık, sallantıda olan iktidarını ayakta tutmak amacıyla ordusunu, polisini ve jandarmasını geçindirmek için yabancı bankalardan büyük miktarlarda borç alıyordu. Bunun sonucu olarak, Rusya, borç aldığı ülkelere iktisadi ve bir ölçüde siyasal yönden bağımlı duruma geldi.

Sermaye ihracındaki bu gecikmenin sonuçlarından biri, uluslararası tekellere ve dünya pazarının paylaşımına Rusya'nın katılımının önemsiz düzeyde kalmasıydı.[15] Ayrıca, bağımlı Asya ülkelerinin yağmalanmasından ve Rus İmparatorluğu'nun uzak mülklerinden elde edilen kazançlar da Britanya'nın, Fransa'nın, Belçika'nın ve diğer sömürgeci güçlerin aynı kaynaklardan elde ettikleri kazançların altındaydı.

Bunun önemli toplumsal sonuçları oldu: Rus tekelleri, gelişmiş Batılı ülkelerdeki benzerleri kadar büyük kaynaklara sahip olmadığı için, nüfuzlu bir işçi aristokrasisinin oluşup sürmesini sağlayamadı. İşçi aristokrasisinin zayıflığı, açılıp gelişen sınıf savaşlarında emperyalizmin Rusya'daki konumlarını aşındırdı. Ama Rus emperyalizminin ve emperyalist ülkeler sistemindeki zayıflığının özgül niteliğini belirleyen temel faktör, kapitalizm ile derine kök salmış serflik kalıntılarının iç içe örülmüş olmasıydı.

Sanayinin hızla gelişmesine elbette işçi sınıfının sayıca önemli ölçüde büyümesi eşlik etti. Rusya'da daha 1890'ların başında yaklaşık 10 milyon ücretli işçi

---

13 P. A. Hromov, *Rusya'nın Ekonomik Gelişimi. Eski Zamanlardan Büyük Ekim Devrimi'ne Kadar Rusya Ekonomisinin Ana Hatları*, Moskova, 1971, s. 296 (Rusça).

14 Rusya'da tekel birliklerine ilişkin veriler Bölüm 1'de verilmiştir; ayrıca bkz. Y. İ. Livşin, *Rusya Ekonomisinde Tekeller*, Moskova, 1961; V. Y. Laveriçev, *Rusya'nın Tekstil Sanayisinde Tekelci Sermaye (1900-1917)*, Moskova, 1963; *Rusya'nın Metalürji Sanayisinde Tekeller, 1907-1917*, Belgeler ve Başka Malzeme, Moskova-Leningrad, 1963; A. L. Tsukernik, *Prodamet Konsorsiyumu*, Moskova, 1959; L. Y. Şepelev, *Rusya'da Anonim Ortaklıklar*, Leningrad, 1973 (hepsi Rusça).

15 R. K. Puzakova, *Lenin'e Göre Rusya'da Emperyalizmin Özgül Nitelikleri*, Saratov, 1967 (Rusça).

vardı; bunların 1.500.000'den fazlası fabrika, maden ve demiryolu işçisi, kabaca 3.500.000'i ücretli tarım işçisi, 1 milyon kadarı inşaat işçisi, yaklaşık 2 milyonu kereste, yol ve mal yükleme işçisiydi; 2 milyon kadar insan da evde ya da küçük ölçekli sanayide çalışıyordu.[16] 19. yüzyıl sona ererken, 1897 nüfus sayımına ve bazı başka kaynaklara göre, 14.200.000 ücretli işçi vardı.

Proletaryanın en yüksek büyüme oranı ve güçlenmesi, fabrika üretiminde, madencilikte ve demiryollarında gözlemlendi. 1905'te bu sanayiler 3.019.000 işçi istihdam ediyordu.[17] Rusya'da sınıf mücadelesi için muazzam önem kazanacak olan bir faktör, iktisadi gelişmişlik düzeyi daha yüksek olan ülkeler dâhil başka ülkelerdekine kıyasla proletaryanın çok daha yüksek oranda büyük fabrikalarda yoğunlaşmış olmasıydı. İşgücünün yaklaşık yarısının (%46'sının) en büyük (her biri 500'den fazla işçi çalıştıran) fabrikalarda toplanmış olması gerçeği bunu gösteriyordu. Sanayi proletaryası çekirdeğinin böyle yoğunlaşması, durmaksızın şiddetlenen kapitalist egemenliğe karşı mücadelede proletaryanın konumunu güçlendirdi.

Ama siyasal haklardan mutlak yoksunluk nedeniyle, çarlık otokrasisini ve büyük toprak sahiplerinin siyasal tahakkümünü devirmeyi birinci amaç edinen bu mücadele korkutucu bir niteliğe büründü. Çarlık ve onun baş toplumsal desteği olan soyluluk alaşağı edilmedikçe, militan proletaryanın temel görevine, yani devrimle kapitalist sistemi kökten yıkma görevine girişmek olanaksızdı.

Otokrasi-toprak sahipliği sistemini devirmek, Rusya'da özgürlük hareketine katılan diğer kesimlerin de amacıydı. Rus toplumunun bağrındaki keskin iç çatışmalar arasında en önemlilerinden biri, nüfusun büyük kısmını oluşturan milyonlarca köylü ile toprak sahibi soylular arasındaki çelişkiydi. Gerçi kapitalist ilişkilerin tarıma girmesiyle, köylü kitlelerin farklılaşması hızlanmış, bu da yeni çelişkiler ortaya çıkarmıştı. Bununla birlikte, çarlık otokrasisinin desteklediği büyük toprak sahipleri, Rusya kırsalının ilerici gelişmesinin önündeki ana engel olarak kaldı. Lenin'in işaret ettiği gibi, tüm köylüler ile tüm toprak sahibi sınıfı arasındaki uzlaşmazlık, "en hayati ve en pratik önemi kazanmış"tı.[18]

Rus köylülüğünün devrimci potansiyeli gerçekte tükenmemişti. Lenin o dönemde şöyle yazıyordu: "Otokrasiye ve serflik artıklarına karşı savaşçılar sağlayan bir sınıf olarak köylülüğün rolü Batı'da artık bitmiştir, ama Rusya'da hâlâ sürmektedir."[19] Lenin'in belirttiğine göre, "Köylülük, demokratik devrimin içten ve çok radikal bir yandaşı olma potansiyeline sahiptir."[20]

16 V. İ. Lenin, "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 3, s. 581.

17 A. L. Sidorov, "Dünya Devrimci Hareketinin Merkezi Rusya'ya Kayıyor", *İlk Rus Devrimi (1905-1907) ve Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi*, Kısım I, Moskova, 1955, s. 74 (Rusça).

18 V. İ. Leni "İşçi Partisi ve Köylülük", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 423.

19 V. İ. Lenin, "Partimiz İçin Bir Program Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 242.

20 V. İ. Leni , "Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği", *Toplu Yapıtlar*, C. 9, s. 98.

Köylülük fiilen özgürlük mücadelesinde biricik güç olduğu sürece bu potansiyel kendini açığa vuramadı. Elbette, reform sonrası Rusya'da siyasal değişikliklerle nesnel olarak ilgilenen bir sınıf daha vardı. Bu, burjuvaziydi. Ama Rusya'da burjuvazi, geç gelişen kapitalizmin eseriydi; oysaki Batı'da işçi sınıfı, kapitalist sistem için şimdiden son derecede ciddi bir tehdit olmuştu, hatta Paris Komünü döneminde iktidarı ele geçirmişti. İşçi sınıfı Rusya'da da özellikle 1890'larda sesini gitgide daha gür duyurur oldu; uzun erimde Rus kapitalistlerin çarlığa ve toprak sahiplerine yönelik tutumunu da bu belirledi. Burjuvazi, siyasal haklardan yoksun olduğu için, giderek büyüyen ekonomik gücüyle orantılı olarak devlet işlerini etkileyemediği için rahatsızdı. Burjuvazinin ideologları, soyluluğun izlediği siyasal çizginin iç ve dış sıkıntılarla yüklü olduğunu gördüler. "Bir sınıf olarak burjuvazinin çıkarları," diye yazıyordu Lenin, "... zaman geçtikçe otokrasiyle gitgide daha çok çatışıyor."[21]

Ama zaman geçtikçe, işçi sınıfının büyümesi, devrimci potansiyeli, tüm emekçi halkın özgürlüğü ve mutluluğu için hiç durmadan mücadele etme kararlılığı, Rus burjuvazisini gitgide daha çok korkutur oldu. Rus burjuvazisi çarlıkla ve toprak sahipleriyle köklü, güçlü bağlara sahipti, onların egemenliğine uyum sağlamıştı ve köylülerin yarı serf olarak sömürülmesine katılıyordu. Lenin'in yazdığına göre, Rus burjuvazisi, "toprak sahibi soylularla yakın ekonomik bağlara sahiptir ve karşılıklı çıkarları ... sıkıca iç içe örülmüştür".[22] Burjuvazinin otokrasiye karşı protestoları bu yüzden çekingen ve tutarsızdı. Burjuvazi, ekonomik konumunu korumak uğruna kendi siyasal ideallerinden vazgeçmeye çoğu zaman hazırdı.

19. yüzyılın sonuna doğru Rus burjuvazisi sayı olarak yaklaşık 1.500.000'e ulaşmasına karşın, ne örgütlüydü ne de siyasal olarak gelişmişti.[23] Çarlığa karşı çıkan gücün uzun süre kentsel burjuvazi değil, kapitalist yönetim yöntemlerini benimsemiş ve kapsamlı burjuva reformlarının ivedilikle gerekli olduğunu anlamış liberal toprak sahipleri olması anlamlıdır. Ama onların da tutarlı bir siyasal ilkesi yoktu. Liberaller, otokrasiden hoşnutsuzluklarını, "yalnızca otokrasinin kendisinin *izin verdiği* biçimde, yani otokrasinin kendisi için tehlikeli görmediği biçimde" ifade ediyordu.[24]

Sonuç olarak, köylüler, kendilerini ezen toprak sahiplerine ve onların siyasal dayanağı çarlığa karşı burjuvaziden herhangi bir sağlam destek bekleyemezlerdi. Köylü kitlelerin demokratik özlemleri, ancak kapitalizme karşı proletaryanın sınıf savaşıyla birleşince Rus özgürlük hareketinde doğru yerini bulabilirdi. Lenin şöyle yazıyordu: "Rusya Sosyal Demokratları, kendi inançlarından en

21 V. İ. Lenin, "Otokrasi ve Proletarya", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, s. 23.

22 V. İ. Leni , "Seçim Kampanyasının Temel Sorunları", *Toplu Yapıtlar*, C. 17, s. 416.

23 V. İ. Lenin, "Devlet Erkinin Toplumsal Yapısı", *Toplu Yapıtlar*, C. 17; V. Y. Laveriçev, *Reform Sonrası Rusya'da Büyük Burjuvazi (1861-1900)*, Moskova, 1974 (Rusça).

24 V. İ. Leni "Rus Sosyal Demokrasisinde Geriye Dönük Bir Eğilim", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 270.

ufak bir ödün bile vermeksizin, aksine o inançlardan dolayı, *köylülük* genelde serflik artıklarına ve özelde otokrasiye karşı *devrimci bir mücadele potansiyeline sahip olduğu ölçüde*, işçi sınıfı partisinin, köylülüğe *destek* (*ama hiçbir surette*, küçük mülk sahiplerinden ya da küçük çiftçilerden oluşan bir sınıf olarak değil) sloganını bayrağına yazması gerektiğinde ısrar edebilir ve etmelidir."[25]

Etnik azınlıkların özgürlük özlemleri de çok önemli bir faktördü. Milliyetler arasındaki ilişkiler milyonlarca insanın çıkarlarıyla ilgiliydi: Rus İmparatorluğu'nun Rus olmayan halkları, nüfusun yarısından çoğunu oluşturuyordu. Bu halklar ikili baskı altındaydı ve ulusal kimlikleri zalimce baskı altında tutuluyordu. Rus olmayan bölgelerin doğal zenginlikleri acımasızca sömürüldü, buraların iktisadi kalkınması yapay olarak geciktirildi. "Otokrasinin tüm tarihi," diye yazıyordu Lenin, "yerel, bölgesel ve ulusal topraklara toptan el koyma tarihidir."[26] "Yabancılar"a (Finlere, Lehlere, Ermenilere ve başkalarına) uygulanan baskılar 19. yüzyılın sonundan itibaren daha da şiddetlendi.

Milliyetlere yapılan eziyetlerin Rusya halkları arasında uyandırdığı öfkenin, sıklıkla patlayıp açık mücadeleye dönüşen bir öfkenin, eninde sonunda Rusya'nın sömürücü sınıflarının egemenliğini sarsması kaçınılmazdı. Çarlığın ezdiği Orta Asya, Kafkasya, Polonya, Baltık bölgesi ve başka bölge halklarının yaşamsal özlemlerini gerçekleştirme mücadelesine, yani demokratik hareketin ayrılmaz parçası olan bir mücadeleye önderlik etmek de proletaryanın göreviydi.

Dolayısıyla, toplumsal çelişkilerin daha önce hiç görülmemiş biçimde bir araya gelmesi, emekçi halkın büyük çoğunluğuna dayanılmaz zorluklar çektiren en çeşitli baskı ve sömürü biçimleri, Rusya'da devrimci patlamayı kaçınılmaz kıldı. Bu patlamanın nesnel amacı, Rusya'yı, kapitalizm öncesi ekonomi ve toplumsal-siyasal yaşam biçimlerinden kurtarmaktı. Ama Rusya'nın tarihi öyle bir şekillendi ki, işçi sınıfı, yaklaşan burjuva demokratik devriminde belirleyici güç niteliği kazandığı bir konuma geldi. Özgürlük hareketindeki bu gelişimin sonucu olarak, Rusya, dünya emperyalist sisteminin zayıf halkası ve toplumu sosyalizm ilkeleri doğrultusunda devrimci dönüşüme uğratma mücadelesinin ana arenası haline geldi.

Rusya'nın dünya tarihinin seyrini çok güçlü şekilde etkilediğini unutmamak gerekir. Çarlığın uluslararası jandarmalık rolü büyük ölçüde hükmünü yitirmiş olmasına karşın, tüm dünyadaki ilericilerin gözünde Çarlık Rusya'sı hâlâ uluslararası gericiliğin kalelerinden biriydi. Lenin'in yazdığına göre, Rusya'da bir demokratik devrimin zafere ulaşması, "mutluluk arayışına uzun yıllardan beri gerici militaristlerce ve toprak beylerince yapay olarak engel olunan Avrupa proletaryası"nın[27] önüne engin ufuklar açardı. Dahası, Rusya

25 V. İ. Lenin, "Partimiz İçin Bir Program Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 242.

26 V. İ. Lenin, "İlk Rus Devriminde Sosyal Demokrasinin Tarım Programı, 1905-1907", *Toplu Yapıtlar*, C. 13, s. 334.

27 V. İ. Leni "Proletaryanın Mücadelesi ve Burjuvazinin Zilleti", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, s. 541.

emekçilerinin verdiği özgürlük mücadelesi, Asya ülkelerinde emperyalizmin köleleştirdiği yüz milyonlar için de çok önemliydi. Bölgesel yakınlık nedeniyle bu kaçınılmazdı. Lenin'in yazdığına göre, Rusya coğrafi, ekonomik ve tarihsel olarak yalnızca Avrupa'ya değil, Asya'ya da aitti. "Rusya'da çarlığın devrilmesi," diye belirtiyordu Lenin, "... tüm ülkelerin tarihinde dönüm noktası olacaktır: Bu, tüm devletlerde, yerkürenin tüm bölgelerinde, tüm uluslardan işçilerin görevini kolaylaştıracaktır."[28]

Başka bir deyişle, dünya devrimci sürecinin geleceği, büyük ölçüde, Rusya işçi sınıfının tarihsel misyonunu ne ölçüde yerine getireceğine bağlıydı. Bu, uluslararası devrimci hareketin merkezinin adım adım Rusya'ya kaymasını peşinen belirledi.[29]

Engels, Alman proletaryasını Avrupa devrimci hareketinin öncüsü haline getiren koşulları tahlil ettiği zaman, buna katkı yapan iki faktöre dikkat çekti: Birincisi, Almanya işçi sınıfı, sosyalist harekete başka ülkelerin işçi sınıflarından daha geç katıldı ve bunun sonucu olarak Alman proleter devrimciler, İngiliz ve Fransız işçi sınıfı hareketinin büyük bedeller ödeyerek kazandığı deneyimlerden yararlanabildiler. İkincisi, Alman işçi sınıfı hareketi teorik düzeyinin yüksek olmasıyla dikkat çekiyordu.

Rusya işçi sınıfı hareketinde bu üstünlüklerin ikisi de vardı. Yararlanabileceği deneyimler daha da zenginleşmişti ve ayrıca, Rus devrimci hareketinin teorik gelenekleri, yeni tarihsel dönemde Marksist bilimsel düşüncenin ve devrimci pratiğin gelişmesini belirleyen Leninizmde en yüksek anlatımına kavuştu.

1870'Lİ YILLARDAN 1890'LI YILLARIN BAŞINA KADAR RUS ÖZGÜRLÜK HAREKETİNDEKİ İDEOLOJİK VE SİYASAL MÜCADELE

Leninizm, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında uluslararası ve Rus işçi sınıfı hareketinin yüz yüze olduğu yeni sorunlara yanıt bulma gereksiniminden doğdu. Marksizmin doğrudan devamı ve yaratıcı şekilde genişletilmiş biçimi olan Leninist öğreti, bir bütün olarak dünya özgürlük hareketinin deneyimlerini yaratıcı şekilde genelleme yoluyla ve tüm anti-Marksist ideolojik anlayışlara ve akımlara karşı yorulmak bilmez bir mücadele içinde oluşup gelişti.

Rusya'da ideolojik mücadele özellikle keskin geçti. Reform sonrası Rusya'nın kapitalist gelişme yolunda ilerlemekte olduğunu ve kırsal komün kurumunun gitgide dağıldığını, toplumsal reformların başlangıç noktası olmaya

28 V. İ. Lenin, "Rusya'da Devrimin Başlangıcı", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, s. 100.

29 A. L. Sidorov, *a.g.y.*; E. K. Beradze, *Dünya Devrimci Hareketinin Merkezinin Rusya'ya Kaymasıyla İlgili Bazı Sorunlar*, Tiflis, 1969; K. I. Suvorov, *Dünya Devrimci Hareketinin Merkezinin Rusya'ya Kayması*, Moskova, 1970 (hepsi Rusça).

uygunluğunu gitgide kaybettiğini göremeyen ya da görmeyi reddeden Halkçı (Narodnik) köylü sosyalizmi savunucuları Marksizmin yayılmasına karşı inatla direndiler.

Narodnizm, nesnel nedenlerden dolayı birçok gelişim aşamasından geçti; bu nedenlerin başta geleni ise kapitalist ilişkilerin kırsala yayılmasından dolayı köylülüğün giderek katmanlara ayrılmasıydı. Çoğunlukla devrimci diye nitelenen 1870'lerdeki Narodnikler, halefleri olan 1890'lardaki liberal Narodniklerden belirgin ölçüde farklıydı. Ama temel ideolojik önermeleri aynıydı. Lenin, "Tüm Narodniklerin *temel* sosyoekonomik görüşleri örtüşüyor,"[30] diye yazmıştı. Onlar, köylüleri asıl devrimci güç olarak gördüler ve köy komününü idealleştirdiler.

Lenin'in Rusya'da ilerici düşüncenin gelişimini ayırt eden yönlere değinirken belirttiğine göre, bu düşünce "büyük bir istekle doğru bir devrimci teori aradı ve Avrupa'da, Amerika'da bu alanda söylenmiş her 'son söz'ü en büyük titizlikle, en eksiksiz şekilde izledi" [31] Bu, devrimci Narodnikler için de geçerliydi, hatta bunların bazıları uluslararası sosyalist harekete katıldı.[32]

Ne var ki, Rusya'nın sosyalizm yolunun "tamamen kendine has" olduğu şeklindeki Narodnik inancı ve benimsedikleri komplo taktikleri, Batı'daki devrimci deneyimlerin incelenmesine ve Rusya'nın deneyimiyle karşılaştırılmasına karşı açık bir önyargı oluşturdu. Narodnikler öncelikle Marksizmin Rusya'ya yabancı olduğunu, Rusya'da hüküm süren koşullara uygulanamayacağını "kanıtlamak" için bu öğretiye başvurdular. "Köylü sosyalizmi"ne ilişkin ütopyacı fikirler, Narodnizmin en mantıklı ve ilkeli sözcülerini bile, Marksizmin temel ilkelerini ve evrenselliğini anlama olanağından yoksun bıraktı.[33]

Narodnikler, ilk başta en çok, köylülüğü aşırı idealleştiren Bakunincilikten etkilendi. Bakunin, Rus halkının (köylüleri kastediyordu), sosyalist bir devrime hazır olduğuna inanıyordu. "Halkı eğitmek yerine, ayaklanmaya kışkırtmalıyız,"[34] diyordu. İlk Narodniklerin değişmez amentülerinden biri de siyasal mücadelenin reddedilmesiydi.

Narodnik öğretisi, köleleştirilmiş bir halkın ilerici aydın zümresinin, ezilmiş halkını aydınlatmak ve kendi kurtuluşu için dövüşmeye özendirmek amacıyla, tüm resmî yasaklara rağmen, onlarla doğrudan temasa geçmek için giriştiği dünya tarihinde bilinen belki de tek girişim olan 1870'lerdeki "halka gitme" kampanyasıyla ete kemiğe büründü. Bu hareket 1874 baharında Rus İmparatorluğu'nun geniş bir kısmına (en az 37 eyalete, yani guberniyaya) ya-

30 V. İ. Lenin, "Reddettiğimiz Miras", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 514.

31 V. İ. Lenin, "'Sol' Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı", *Toplu Yapıtlar*, C. 31, s. 25.

32 Bkz. Birinci Cilt.

33 B. P. Kozmin, *Birinci Enternasyonal'in Rusya Şubesi*, Moskova, 1957 (Rusça).

34 Alıntılandığı kaynak: Karl Marx, Friedrich Engels, "Ein Komplott gegen die Internationale Arbeiterassoziation", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 18, s. 401.

yılmıştı. Ama alınan sonuçlar Narodnikler için hayal kırıcı olmaktan da beterdi: Rus mujiklerin (köylülerin) "doğal sosyalizm"i hakkındaki efsane tümüyle çöktü.[35] Ödenen bedele değmedi: 1874 sonbaharında hapse atılanların sayısı 1.000'i aşmıştı. Lenin'in daha sonra yazdığı gibi, Rusya'da anarşizm "geçmişte (1870'li yıllarda) ... orantısız ölçüde gelişme fırsatı buldu ve böylelikle, mutlak yanlışlığını, devrimci sınıfa yol gösterici bir teori olarak hizmet etmeye uygun olmadığını açıkça gösterdi".[36]

Devrimci Narodnikler, koşulların baskısıyla, anarşizmin temel ilkelerinden birini, yani siyasal mücadeleye katılmama ilkesini terk ettiler; çünkü Rusya'da gerici, çağdışı ne varsa hepsinin dayanağı olan otokrasiyi devirmeden amaçlarına ulaşamayacaklarını kavradılar. Narodnaya Volya (1879) örgütünün kurulması bu yeni gelişmeyle bağlantılıydı. Ne var ki bu örgütün yönelimi, hükümet üyelerine karşı bireysel terör eylemleriydi; bu eylemleri temel siyasal mücadele biçimi olarak görüyordu. Örgüt dikkatini yalnızca köylülüğe değil, nüfusun başka kesimlerine de yöneltti. "*Tüm* hoşnutsuzları örgüte katma ve bu örgütü otokrasiye karşı kararlı mücadeleye yöneltme çabası"[37] vardı. Elbette, hoşnutsuzlar arasında işçiler gitgide artan bir önem kazandı. Gerçi devrimci Narodniklerle işçiler arasında daha önce de bağlar vardı: İşçiler, Narodnik inceleme gruplarına gidiyorlardı. Narodnikler ise en başta köylüler arasında propaganda amacıyla işçileri saflarına çekiyorlardı. Dahası, işçileri bağımsız bir toplumsal tabaka olarak değil, fabrikanın yalnızca mevsimlik iş verdiği birer köylü olarak görüyorlardı: "[İşçiler,] köylülerden soyutlanmış bir kitle olmak şöyle dursun, köylülüğün bir parçasıdır."[38]

Kapitalist ilişkilerin gelişmesi, işçi sınıfının sayıca büyümesi ve verdiği kitlesel mücadelenin yoğunlaşması, devrimci mücadelede proletaryanın yardımcı bir güçten başka bir şey olmadığı yolundaki Narodnik görüşün değişmesini sağlayamadı; tek değişiklik, Narodniklerin birçoğunun kavramaya başladığı gibi, muazzam bir potansiyele sahip olan proletarya üzerinde daha çok nüfuz kazanma girişimlerinin hızlanmasında görüldü. Birçok büyük kentte faaliyet gösteren Narodnaya Volya inceleme gruplarına üye işçilerin sayısı 1880'lerin başında 1.500'ü buluyordu.[39] Narodnaya Volya propagandası, ileri işçilerin aydınlanmasına ve demokratik mücadeleye katılmasına yardımcı oldu; ama onların sınıf bilincini uyandırmadı ve kendiliklerinden özlem duydukları amacı onlara göstermedi. Bu gruplarda eğitim gören işçilerin, sürekli olarak Narodnik anlayışların ötesine geçmeye uğraşmaları bundan dolayıydı. Tüm Rusya Devrimci

35 Y. Z. Polevoy, *Rusya'da Marksizmin Doğuşu, 1883-1894,* Moskova, 1959, s. 49 (Rusça).

36 V. İ. Leni "'Sol' Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı", *Toplu Yapıtlar,* C. 31, s. 33.

37 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar,* C. 5, s. 474.

38 *1870'lerde Devrimci Gazetecilik,* Rostov-na-Donu (yayın tarihi belirtilmemiş), s. 196 (Rusça).

39 *Rusya İşçi Sınıfının Tarihi, 1861-1900,* Moskova, 1972, s. 109 (Rusça).

Örgütü'nün Mart 1877'deki yargılanmasında özellikle P. Alekseyev'in yaptığı ünlü konuşma bunu ortaya koyuyordu.

Daha önce değinildiği üzere 1870'lerin ikinci yarısında ve 1880'lerin başında kurulan ilk siyasal işçi örgütlerinde bu eğilim daha da belirgindi. Bu durumda ister istemez Narodniklerin etkisine girdiler. Örneğin, proletaryayı diğer devrimci güçlere önderlik yeteneğine sahip bağımsız sınıf sayan düşüncenin o örgütlerin program belgelerinde belirtilmemesi bunu gösteriyordu. Ama proletaryanın özgürlük hareketinde önemli rol oynayacak ilerici bir sınıf olduğu anlayışı ta o zamanlar vardı. Daha önce söylediğimiz gibi, Kuzey Rusya İşçi Birliği'nin Aralık 1878'de kabul edilen programında bu belirtiliyordu. Ama iki yıl sonra kabul edilen Narodnaya Volya Partisi'nin İşçi Üyeler Programı bile köylülüğün "ana halk gücü" olduğu yolundaki geleneksel tezi içeriyordu.[40]

1870'lerin Narodnikleri ile ileri işçiler arasındaki ayrışma, işçilerin Narodnik öğretiye rağmen gerekli olduğunu hissettikleri siyasal mücadele sorununda en açık şekilde ortaya çıktı. 1879'da *Zemlya i Volya* gazetesi, Kuzey Rusya İşçi Birliği üyelerinin bu soruna "gerektiğinden çok fazla zaman ayırdıkları"nı yazıyordu. Birlik üyeleri, verdikleri yanıtta, siyasal özgürlüğün "mümkün olan en erken ayaklanma" için kritik önem taşıdığını, toplumsal baskıyı ortadan kaldırmanın vazgeçilmez bir koşulu olduğunu savundular. Yine karşı çıkılan başka bir suçlama, birliğin "Alman Sosyal Demokrasisini taklit ediyor" olduğuydu. Gerçekte konu, Batı Avrupa sosyalist hareketini taklit etme meselesi değil, onun öğrettiği derslerden yararlanma meselesiydi. Birliğin liderleri, verdikleri yanıtta, Batı'daki çeşitli programların ruhuna teslim olduklarını kabul ettiler.[41]

Proleter ideolojisi elbette hâlâ Narodnizmin etkisini üzerinden atmak durumundaydı. Bu, başka nedenlerin yanı sıra, çara düzenlenen suikastın ve Narodnaya Volya üyelerince girişilen başka eylemlerin yol açtığı 1880'lerdeki ağır baskılar nedeniyle de uzayıp giden bir süreçti.

"Halka gitme"nin yerini alan terörizm ve komplolar, "köylü" giysileri giyen ve "onlar için neyin iyi olduğu"nu anlatırken "köylü" diliyle konuşan genç aydınların saflığının bir tür akılsızca antiteziydi. Narodnikler, kitlelerin mutluluğu için kavga vermenin başka bir yolunu göremeyerek, terörizmden medet umdular. 1880'lerdeki teröristler, "*chevaliers sans peur et sans reproche*" [korkusuz ve nedametsiz şövalyeler] olarak Rus özgürlük hareketi tarihine geçtiler. Örgütlü devrimcilerin gerçek gücünü, karşısında çarın titrediği gücü ülke tarihinde ilk kez onlar ortaya koydular.

Narodniklerin çarlığa karşı eşitsiz mücadelede gösterdikleri kişisel cesaret ve kahramanlık, yaptıkları fedakârlıklar, Rus aydın zümresi arasında ve Rusya sınırlarının çok ötesinde onlara gerçek saygı kazandırdı. "Fedakârlıklar," diyor-

40 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. I, Moskova, 1964, s. 85 (Rusça).

41 *On Dokuzuncu Yüzyıl Rusya'sında İşçi Sınıfı Hareketi*, C. II, Kısım 2, Belgelerden ve Başka Malzemeden Bir Derleme, Moskova, 1950, s. 244, 245 (Rusça).

du Lenin, "kesinlikle boşa gitmedi. Hiç kuşkusuz, Rus halkının eğitimine ... katkıda bulundu. Ama yakın amaç olarak güdülen bir halk devrimi yaratma amacına ulaşamadı, ulaşamazdı da."[42] En başta devrimci Narodnizmin kahramanlarının medeni cesareti ile ideolojik hamlığı arasında uzlaşmaz bir çatışma olduğu için, bu eylemler o amaca ulaşmaya yeterli değildi. Narodnikler, siyasal sistem ile onun sosyoekonomik temeli arasına bir ayrım çizgisi çektikleri için, otokrasiyi sınıflar üstü ve dolayısıyla kolaylıkla yok edilebilir bir kurum gibi gördüler. Egemen seçkinlere karşı terör eylemlerinin, kapitalist gelişim aşamasını atlayarak doğrudan sosyalizme sıçrama olanağı sağlayacağına inandılar.

Bu ütopyacı anlayışın savunulamaz olduğu, Narodnik hareketin çözümsüz bir krize girdiği 1881'deki II. Aleksandr suikastından hemen sonra açıkça görüldü. Siyasal mücadeleye katılmaya geçişin ta kendisi, Narodnik öğretide bir gözden geçirme yapıldığına, bu öğretinin içinden patladığına işaret ediyordu. Dahası, bu geçişin biçimi (bireysel terör yolunun tutulması), otokrasiyi yıkma girişimlerinin herhangi bir gerçek başarıya ulaşma olasılığını ortadan kaldırdı.

Lenin'in devrimci Narodnizmi betimlerken dediği gibi, bu akım, 1860'lardaki diğer ideolojilerle karşılaştırılınca, başta kapitalizm sorunu olmak üzere diğerlerinin hâlâ (o dönemde) gündeme getiremedikleri sorunlara "toplumun dikkatini *çekerek* büyük bir *ileri adım* attı".[43] Ama Narodniklerin bu sorun için önerdikleri çözüm yolu doyurucu olmaktan tamamen uzaktı.

Gerçeklerce çürütülmesine karşın, Narodnik fikirlerin sağlam kökleri vardı. Narodnizmin sosyoekonomik açıdan "Rus küçük üreticisinin çıkarlarını ve fikirlerini" temsil etmesi nedeniyle bunun böyle olduğunu ilk kez Lenin ortaya koydu.[44] Küçük burjuvazinin ikili niteliğinden dolayı, devrimci Narodnizm ideolojisi eninde sonunda en farklı özellikleri birleştiriyordu. Lenin'e göre, Narodnik öğretiyi "*demokrasi* unsurları

+ ütopyacı sosyalizm
+ küçük burjuva reformları
+ küçük burjuvazinin gerici karakteri" oluşturuyordu.[45]

Lenin'in işaret ettiği ilk iki unsur, özellikle erken dönem Narodnikleri ayırt ediyordu. Bunların popülerliği yalnızca sahip oldukları kişisel çekicilikten ve cesaretten dolayı değildi. Liberal ılımlılığı kararlılıkla protesto etmeleri, ezilenleri ve sömürülenleri eyleme geçirmeyi amaç edinmeleri, ezilenlere ve sömürülenlere sıcak sempati duymaları daha önemliydi.[46] Lenin'in vurguladığına göre, Narodnizm, "liberal-toprak beyi kapitalizmine karşı demokratik kapitalizm, 'Prusya tarzı' kapitalizme karşı 'Amerikan tarzı' kapitalizm için *küçük burjuva*

42 V. İ. Lenin, "1905 Devrimi Üzerine Konferans", *Toplu Yapıtlar*, C. 23, s. 242-43.

43 V. İ. Lenin, "Reddettiğimiz Miras", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 516-524.

44 V. İ. Lenin, "Narodnizmin İktisadi İçeriği", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 404.

45 V. İ. Lenin, *Tarım Sorunu Üzerine, 1900-1916*, Moskova, 1969, s. 21-22 (Rusça).

46 I. K. Pantin, *Rusya'da Sosyalist Düşünce: Ütopyadan Bilime Geçiş*, Moskova, 1973, s. 133 (Rusça).

mücadelesi"nin ideolojisini temsil ediyordu[47] ve Narodnizmin tarihteki önemi burada yatıyordu. Böylece Lenin, Narodnizm hakkındaki değerlendirmesi ile tarımda kapitalist gelişmenin iki olanaklı yolunun ayırıcı özelliği arasında bağ kurdu; otokrasi dâhil, tüm serflik kalıntılarının kökünü devrimle kazımaya yönelik kararlı mücadelede Rus köylülerin proletaryayı desteklemesini beklemek için gerekçe sağlayan şey, tam da Amerikan tarzını mümkün kılmış olan militan köylü demokrasisiydi. Sonraki üç Rus devriminde olan biten tam olarak buydu.

Rus özgürlük hareketinin sözcüleri daha 1870'li yıllarda Narodnizmin ideolojik ilkelerini eleştirdiler. Nikolay Çernişevski'nin izleyicilerinden oluşan bir grubun kurduğu ve Marx ile Engels'in sürekli temas içinde oldukları Birinci Enternasyonal'in Rusya şubesi, bu eleştirinin kaynağıydı. Ama Rusya'da o yıllarda kapitalist ilişkilerin gelişim düzeyinin düşük olması, Marksizmin gerçekliği anlamak için biricik anahtar olduğunu ve Rusya'da devrimci hareketin güvenilir ideolojik temelini oluşturabileceğini kavramanın önünde ciddi bir engeldi.

"İkisi de Rusça bilen ve Rusça kitaplar okuyan Marx ve Engels, ülkeye canlı bir ilgi duyuyor, Rus devrimci hareketini sempatiyle izliyor ve Rus devrimcilerle temaslarını sürdürüyordu."[48] Bizzat Marx ve Engels bundan sık sık söz ettiler; gerçekleşmesi halinde dünya devrimci sürecini mutlaka muazzam ölçüde etkileyecek olan Rusya'nın devasa devrimci potansiyelinin farkındaydılar. 1880'de Engels, Rusya'daki mektup arkadaşlarından birine şöyle yazıyordu: "Rusya gibi bir ülkede devrimci hareketi dolaylı bile olsa ileriye götüren her şeyle çok yakından ilgileniyoruz."[49] Öğretilerinin Rusya'da yayılmasına Marx ile Engels'in atfettikleri muazzam önem bundandı. Marx 1872'de *Kapital*'in birinci cildinin o yıllar için büyük bir baskı adediyle (3.000 nüsha olarak) Rusça basımının yapıldığını öğrenince çok mutlu oldu; bu, Marx'ın ölümsüz yapıtının yabancı bir dile ilk çevirisiydi.

Ama 1870'lerde Marx ve Engels kendi öğretilerini benimseyenlerle değil (çünkü o zaman hiç yoktu), Rusya'da özgürlük mücadelesinin ufukları ve itici güçleri hakkında oldukça farklı görüşlere sahip Narodniklerle temastaydılar. Başta P. L. Lavrov, H. A. Lopatin, N. F. Danielson, S. M. Stepnyak-Kravçinski ve N. A. Morozov olmak üzere, bunların birçoğu Marx'ı ve Engels'i şahsen tanıyor, onlarla yazışıyor, onların dünya görüşünün birçok yönüne büyük değer veriyordu.[50] Ama bu kişiler, Marksist öğretinin yalnızca Batılı ülkeler için geçerli olduğuna inanıyor ve Marx ile Engels'in yapıtlarının içerdiği ana noktaları gözden kaçırarak, bunları öncelikle kapitalist sistemi teşhir etme malzemesi olarak

47 V. İ. Lenin, "Skvortsov-Stepanov'a Mektup", *Toplu Yapıtlar*, C. 14, s. 119; *Lenin ve 19. Yüzyıl ila 20. Yüzyıl Başında Toplumsal-Siyasal Düşünce*, Leningrad, 1969, s. 168-170 (Rusça).

48 V. İ. Leni "Friedrich Engels", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 26.

49 "Engels'ten Minna Karlovna Gorbunova'ya, 22 Temmuz 1880", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 34, s. 449.

50 S. S. Volk, *Karl Marx ve Rus Sivil Liderler*, Leningrad, 1969; R. Konyuşaya, *Karl Marx ve Devrimci Rusya*, Moskova, 1975 (ikisi de Rusça).

kullanıyorlardı. Yine de 1870'lerin Narodnikleri, Marx ile Engels'in yapıtlarından bazılarını Rusya'da tanıtıp yaymak için çok şey yaptılar. 1880'lerin başında Marx şöyle yazabiliyordu: "Yurt dışında değil, Kutsal Rusya'da yapılan bazı *yakın tarihli Rusça basımlar*, teorilerimin o ülkede ulaştığı büyük yaygınlığı gösteriyor. Hiçbir yerdeki başarım benim için bundan daha sevindirici değil..."[51]

Ama artık durum köklü şekilde değişmeye başlamıştı: Rusya'da Marx'ın ve Engels'in ilk gerçek izleyicileri belirmeye başladı ve bunlar Narodnizmle bağlarını kopardılar. Bunun iki dolaysız nedeni vardı. Birincisi, Rusya'da sosyoekonomik gelişme, kapitalizmin sürekli ilerlemekte olduğunu göstermişti. Kendiliğinden gelişen işçi sınıfı hareketi yayılıyordu, grevler gitgide sıklaşıyordu, ilk proleter örgütleri kuruluyordu. İkincisi, Marksizm en sonunda Batı Avrupa'da bütün diğer sosyalist öğretilere karşı üstünlük kazanmıştı. Ayrıca, Lenin'in işaret ettiği gibi, "Çarlığın neden olduğu siyasal göç sayesinde, devrimci Rusya, 19. yüzyılın ikinci yarısında zengin uluslararası bağlar kurmuş, dünya devrimci hareketinin biçimleri ve teorileri hakkında başka hiçbir ülkenin sahip olmadığı kadar mükemmel bilgiler edinmişti."[52] Bu nedenle, Rusya'da III. Aleksandr'ın saltanat döneminde, tek gerçek sosyalizm teorisini özümseme ve bunu Rusya'daki somut koşullara uygulama yönünde ilk büyük adımların atılmış olması şaşırtıcı değildir. "Rus devrimci düşüncesi," diye yazıyordu Lenin, "o dönemde en sıkı şekilde çalıştı ve Sosyal Demokrat dünya görüşünün altyapısını kurdu."[53] Bu konuda G. V. Plehanov dikkate değer bir rol oynadı.

Plehanov devrimcilik yaşamına Narodnik harekette başladı. Ama Narodnaya Volya, Plehanov'un kesinlikle karşı çıktığı bireysel terör taktiklerine yönelince, Narodniklerden kopmaya karar verdi. 1880'de yurt dışına göçtükten sonra Marx'ın ve Engels'in yapıtları üzerinde yaptığı ciddi incelemeler, Batı Avrupa ülkelerindeki işçi sınıfı hareketiyle ilgili olarak edindiği bilgiler ve o hareketin önderleriyle tanışması, Plehanov'un dünya görüşündeki değişimi hızlandırdı.

Plehanov'un Narodnizmin öznel sosyolojisinden uzaklaşmakta olduğu, özellikle Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin 1880'deki gizli kongresine Narodnik *Kara Paylaşım* (*Çorni Peredel*) yazı kurulu adına gönderdiği kutlama mesajında görülüyordu. Bu mesajda şöyle deniyordu:

"Alman Sosyal Demokrasisi, emeğin kapitalist zulümden özgürleşmesi bayrağı altında verilmekte olan görkemli mücadelede her zaman seçkin bir rol oynamıştır. Teorisyenleri, modern bilimsel sosyalizmin habercileri ve kurucuları olmuşlardır; örgütü ve her zaman doğasında var olan dayanışması, disiplini ise bir yandan başka ülkelerdeki Sosyalistlere örnek olmuş, öte yandan da uzun zamandan beri uluslararası burjuvaziye korku ve dehşet salmaktadır.

51 "Marx'tan Laura Lafargue'a, 14 Aralık 1882", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 35, s. 408.

52 V. İ. Leni , "'Sol' Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı", *Toplu Yapıtlar*, C. 31, s. 26.

53 V. İ. Lenin, "Kadetlerin Zaferi ve İşçi Partisi'nin Görevleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 10, s. 256.

Bunun uluslararası bir mücadele olduğunu hem dostlarınız hem de düşmanlarınız çok iyi biliyorlar ve bu nedenle, Partinizin her başarısı, dostlarınızın yüreklerini umutla, sevinçle dolduruyor... Rus Sosyalistler bu mücadeleye kayıtsızca seyirci kalmamışlardır. En gerici hükümetlerden birinin saldırılarını nasıl püskürteceğini düşünmekten başını alamayan ve çalışmalarını kendi ülkesinin özgül koşullarına uyarlamak zorunda olan Rus Sosyalistler, yine de her zaman kendi amaçlarıyla tüm uygar uluslardan Sosyalistlerin amaçlarının büyük ölçüde örtüştüğünün farkında olmuşlardır."[54]

Böylelikle, *Kara Paylaşım* çevresinde kümelenenler başta olmak üzere, devrimci Narodnikler arasında, Narodnik yanılsamalardan kopma ve Marksizme yaklaşma eğilimi giderek güç kazandı.[55]

Plehanov'un bir Marksist olarak çalışmalarının ilk yirmi yılında Rus ve uluslararası işçi sınıfı hareketine yaptığı büyük katkıya Lenin birçok kez işaret etti. Plehanov, dünkü yoldaşlarına neredeyse tek başına karşı çıkmak zorunda kaldığı bir durumda, büyük cesaret ve kararlılık sergiledi. Kurduğu Emeğin Kurtuluşu grubu (eski Narodnikler V. İ. Zasuliç, P. B. Akselrod, L. G. Deitch ve V. N. Ignatov da gruba katıldı), Rusya'da bir işçi partisi oluşturmak için ideolojik hazırlıkları başlattı.

Emeğin Kurtuluşu grubunun temel amaçları şunlardı: 1) Marx'ın, Engels'in ve ek olarak izleyicilerinin çalışmalarını Rusçaya çevirerek bilimsel sosyalizm düşüncelerini yaymak; 2) Rus özgürlük hareketinde ağır basan görüşleri teşhir etmek, Rus toplumunun kilit sorunlarını bilimsel sosyalizm açısından ve ülkedeki emekçi sınıfların çıkarlarına uygun olarak tanımlamak.[56]

Plehanov, Emeğin Kurtuluşu grubunun 1883'te çıkarmaya başladığı *Modern Sosyalizm Kitaplığı*'nın ilk sayısında yayınlanan *Sosyalizm ve Siyasal Mücadele* adlı yapıtıyla Narodnik ideolojisini eleştirmeye girişti. Bundan daha isabetli bir zamanlama olamazdı, çünkü Narodnikler sosyalizm ile siyasal mücadele arasına ayrım çizgisi çekme çabalarını inatla sürdürüyorlardı. Daha sonra Lenin, Plehanov'un bu alandaki çalışmasından büyük övgüyle söz etti. Lenin'in yazdığına göre, "Dünya sosyalizminin ilk *profession de foi*'sı [amentüsü –*Türkçe çev.*] olan *Komünist Manifesto*, o günden beri temel bir doğru haline gelen bir gerçeği

yani işçi sınıfı hareketinin ancak siyasal mücadeleye geçiş yaptığı zaman embriyon durumundan, bebeklik çağından çıkıp, bir *sınıf* hareketi haline gele-

54 *G. V. Plehanov'un Felsefi ve Edebi Mirası*, C. II, Moskova, 1973, s. 317 (Rusça).

55 Aleksandr İlyiç Ulyanov'un üye olduğu grubun program belgelerine bakılınca, bunun genel bir eğilim olduğu anlaşılıyor. Bu belgelerde, grup ile Sosyal Demokratlar arasındaki görüş ayrılıklarının "çok önemsiz" olduğu belirtiliyordu. Gerçekte durum (sözgelişi, özgürlük hareketinin bir silahı olarak terör konusunda) böyle olmamasına karşın, grubun programının bazı hükümleri, Marksizmin etkisinde kalınarak belirlenmişti. A. İ. Ulyanov, otokrasiye karşı ortak bir taarruz için Sosyal Demokratlarla birleşmenin arzulanır bir şey olduğunu dile getirdi (*Aleksandr İlyiç Ulyanov ve 1 Mart 1887 Davası*, Moskova-Leningrad, 1927 [Rusça]).

56 G. V. Plehanov, *Yapıtlar*, C. II, s. 22-23 (Rusça).

ceği gerçeğini saptadı. Plehanov'un 1883'te çıkan ve Rus Sosyal Demokrasisinin ilk *profession de foi*'sı olan *Sosyalizm ve Siyasal Mücadele* kitapçığı, bu temel doğruyu Rusya'ya uygulanmış haliyle yeniden onayladı; Rusya devrimci hareketinin sosyalizm ile siyasal mücadeleyi kaynaştırmasının, işçi kitlelerinin kendiliğinden hareketi ile devrimci hareketi kaynaştırmasının, sınıf mücadelesi ile siyasal mücadeleyi kaynaştırmasının niçin gerekli olduğunu ve bunun tam olarak nasıl yapılması gerektiğini gösterdi."[57]

Plehanov daha ilk Marksist yazılarında bile "Rus devrimcilerinin görevine, yani devrimci bir işçi sınıfı partisinin kurulması görevine işaret etti".[58] Ama bunun için muazzam hazırlık çalışmalarına gerek vardı. 1880'lerde ve 1890'ların ilk yarısında bu çalışmaları yapmak en başta Plehanov'a ve Emeğin Kurtuluşu grubundaki arkadaşlarına düştü. Bunlar, o dönemde, uluslararası ve Rus özgürlük hareketinin en ivedi sorunları hakkında birkaç düzine çeviri ve özgün yapıt yayınladılar. Rusya'da yaygın olarak dağıtılan bu yapıtlar, ilerici işçilerin, aydınların ve gençlerin Marksizmi özümsemelerine yardımcı oldu.[59]

Görüş Ayrılıklarımız, *Tekçi Tarih Görüşünün Gelişmesi Üzerine* ve *Tarihte Bireyin Rolü Üzerine* adlı yapıtları ile başka birçok çalışmasında Plehanov, toplum biliminde öznel yöntemi eleştirdi ve Narodnik ideolojinin genelde niçin savunulamaz olduğunu gösterdi. Lenin, Narodniklere yönelttiği suçlamalarda sıklıkla bu çalışmalardan yararlandı. Plehanov, onlarla girdiği bir tartışmada, "Rusya'nın kapitalist aşamadan geçmesinin gerekip gerekmediği" sorusuna yanıt verirken, Lenin'in yazdığına göre, ancak bir Marksistin konuşabileceği şekilde konuştu. "Sadece öznelcileri ilgilendirebilecek yersiz bir şey saydığı 'gereklilik' sorununu bütünüyle bir yana bırakarak, yalnızca gerçek toplumsal ekonomik ilişkileri ve bunların somut evrimini ele aldı."[60]

En başta kurucusu ve önderi olmak üzere, Emeğin Kurtuluşu grubunun çalışmaları, Rusya'daki özgürlükçü düşünceyi dünya haritasına yerleştirdi. Plehanov, uluslararası çapta tanınan ilk Rus devrimci Marksist oldu. Daha önce belirtildiği gibi, yapıtlarının birçoğu yurt dışında yayınlandı ve Marksist öğretinin gelişmesine katkı yaptı. Plehanov kişisel olarak Marx'la hiç tanışmadı, ama çevirisini kendisinin yaptığı *Komünist Parti Manifestosu*'nun Rusça basımına bir önsöz yazması için Rus devrimcilerden gelen isteğe önayak oldu. Ocak 1882 tarihli önsöz kısa sürede geldi: Marx ve Engels buna büyük önem atfettiler. "Rusya, Avrupa'da devrimci eylemin öncüsünü oluşturuyor,"[61] diye

57 V. İ. Lenin, "*Profession de Foi* Üzerine", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 287-88.

58 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokrasisinde Geriye Dönük Bir Eğilim", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 264.

59 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. 1, s. 168.

60 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 194, 195.

61 Marx, Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 14.

yazıyorlardı. Bu sözler, herkesin nefret ettiği çarlık rejimiyle dövüşen militanlara ilham verdi.

Engels çok geçmeden Emeğin Kurtuluşu grubunun Marksist bir örgüt olduğunu gördü ve faaliyetlerini yakından izledi. Kendisinin ve Marx'ın sözlerini Rus dilinde yayınlama görevinin başka bir örgüte emanet edilemeyeceğini hissetti. 1885'te V. Zasuliç'e şöyle yazıyordu: "Rusya gençliği arasında, Marx'ın büyük iktisadi ve tarihsel teorilerini açıksözlülükle, eveleyip gevelemeden kabul eden ve seleflerinin tüm anarşist geleneklerinin yanı sıra, çok az olsa bile varlığını sürdüren Slavofil geleneklerle de kesinlikle bağını koparmış bir partinin olduğunu bilmek bana gurur veriyor. Biraz daha yaşamış olsaydı Marx'ın kendisi de bundan aynı ölçüde gurur duyardı. Bu, Rusya'nın devrimci gelişimi açısından büyük önem taşıyacak bir ilerleme."[62]

Emeğin Kurtuluşu grubunun Engels'le olan bağları özellikle 1880'lerin sonundan itibaren sıkılaştı. Yeni bir Enternasyonal oluşturmak için doğrudan hazırlıkların yapıldığı dönemde, yani Marksist bir kongre toplama duyurusunun altına olabildiğince çok sayıda imzanın atılmasını sağlamanın hayati önem taşıdığı ve Rus Sosyalistlerden bu imzaları almakta güçlüklerin yaşandığı (Lavrov önce tereddüt etti ve yalnızca Stepnyak-Kravçinski onay verdi) bir sırada, Plehanov'un, Zasuliç'in ve Akselrod'un duyuruya koşulsuz onay vermeleri büyük rol oynadı. Plehanov 1889'da Paris'teki sosyalist kongrede konuşma yaparak, "Rusya'nın eski iktisadi temellerinin tam bir dağılma sürecinden geçtiğini... büyük imalat sanayisinin gelişmekte olduğunu" duyurdu. Rusya Sosyal Demokratlarının görevi, çağdaş bilimsel sosyalizm görüşlerini özümsemek, işçiler arasında yaymak ve otokrasinin kalesini basıp ele geçirmekti. Rusya Marksistlerinin uluslararası bir kongrede yaptıkları ilk aleni açıklama olan Plehanov'un konuşması şu sözlerle bitiyordu: "Rusya'da devrimci hareket ancak işçilerin devrimci hareketi olarak zafer kazanabilir."[63]

Plehanov, kongreden sonra Londra'ya giderek orada Engels'le bir hafta boyunca uzun görüşmeler yaptı. İkinci Enternasyonal'in Zürih Kongresine militarizm hakkında önemli bir rapor sunmakla görevlendirildi. Bu kongrede ve sonra 1894'teki Londra Kongresinde, Plehanov ve Zasuliç, Engels'le yakın dost oldular. Bu dönemde anarşist faaliyetlerde hortlama olunca, Alman Sosyal Demokratlar, Plehanov'dan bu konuda *Anarşizm ve Sosyalizm* başlıklı bir kitap yazmasını istediler. Bu kitap 1894'te yayınlandı ve hemen hemen bütün Avrupa dillerine çevrildi (kitabın devlet sorununu ele alışındaki eksiklikler o sırada dikkat çekmedi; Lenin daha sonra *Devlet ve Devrim* yapıtında bunlara işaret etti).

Rusya özgürlük hareketi içinde bilimsel sosyalizm fikirlerinin yayılıp pekişmesinin ve Emeğin Kurtuluşu grubunca yürütülen faaliyetlerin yolu, en

62 "Engels'ten Vera İvanovna Zasuliç'e, 23 Nisan 1885", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 361.

63 Georgi Plehanov, *Seçme Felsefi Yapıtlar*, beşcilt, C. I, s. 399.

çok 1880'lerde, özellikle de 1890'ların başında Sosyal Demokratların sayısal gücünün sürekli büyümesi sayesinde açıldı. St. Petersburg'da, Moskova'da, Kiev'de, Varşova'da Marksist inceleme çevreleri ve grupları ortaya çıktı, böylece Marksizm ileri işçiler arasında hızla yayılmaya başladı. Nesnel Rusya gerçekliği, özellikle de işçi sınıfı hareketinin büyümesi bunun zeminini hazırladı.

1880'lerde Rusya'daki en dikkate değer Sosyal Demokrat örgütler, St. Petersburg'daki Blagoev grubu ve Toçiski çevresi ile Kazan'da N. Y. Fedoseyev'in başını çektiği çevrelerdi.[64]

Blagoev grubu 1883'te, hemen hemen Emeğin Kurtuluşu grubuyla eş zamanlı olarak oluştu (1884'te Rus Sosyal Demokrat Partisi adını kullanarak Rusya'da bir ilke imza attı).[65] Bazı Lasalcı fikirler de katılmış olmasına rağmen, programı genel olarak Marksistti. Program sorunları hakkında Emeğin Kurtuluşu grubuyla yapılan yazışmalar, Blagoev grubunun sonraki teorik gelişimini kuvvetle etkiledi; bu durum, G. V. Plehanov'un ikinci Sosyal Demokrat program taslağında önemli düzeltmeler yapmasını kolaylaştırdı.

Blagoev ve arkadaşları, Sosyal Demokrat fikirleri işçiler arasında yaymayı kendilerine ana amaç edindiler; bu çalışmayı St. Petersburg'un Vasilyevski Ostrov, Nevskaya Zastava ile Petersburg ve Vıborg yörelerindeki işçiler arasında yürüttüler. Bu gruba ait *Raboçiy* [İşçi] gazetesinin yayınlanması 1880'lerin ortasındaki devrimci hareket için büyük bir olaydı. Bu, Rusya'da bir Sosyal Demokrat işçi basını başlatmaya yönelik ilk girişimdi.

Başka bir Sosyal Demokrat örgüt olan Toçiski grubu (St. Petersburg Vasıflı İşçiler Derneği) 1885'te St. Petersburg'da Blagoev grubundan bağımsız olarak kuruldu. N. Vasilyev, E. A. Klimanov (Afanasyev), V. A. Şelgunov, V. V. Buyanov, İ. İ. Timofeyev ile başka ileri işçilerin üye olduğu grup, St. Petersburg'daki en büyük fabrikalarda (birkaçını saymak gerekirse, Aleksandrov, Obuhov ve Baltık fabrikaları, Silahhane, Laferm tütün fabrikası) Marksist fikirleri yaymaya başladı.

O dönem Rusya'sında Marksizme yöneliş, Lenin'in belirttiğine göre, büyük ölçüde, kendisinin "olağanüstü yetenekli ve olağanüstü adanmış bir devrimci"[66] olarak tanımladığı N. Y. Fedoseyev'in etkisiyle oldu. Merkezî Fedoseyev çevresinin Kazan'daki çekirdeği 1887-1888'de şekillendi ve etrafında birçok başka grup oluştu.

Rusya'da Sosyal Demokrat hareketin tabanı 1880'lerin sonu ila 1890'ların başında çarpıcı ölçüde genişledi. Sayıları gittikçe artan Marksist inceleme çevreleri ve grupları işçi sınıfı hareketiyle bağ kurma çabasına girişti. Bunların en etkililerinden biri, St. Petersburg'da faaliyet gösteriyordu ve başında M. İ.

64 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. I, s. 142-253.

65 D. Blagoev, *Anımsadıklarım*, Moskova-Leningrad, 1928, s. 37 (Rusça).

66 V. İ. Lenin, "N. Y. Fedoseyev Hakkında Birkaç Söz", *Toplu Yapıtlar*, C. 33, Progress Publishers, Moskova, s. 453.

Brusnev vardı. Bu grup 1889'da birkaç öğrenci grubunun birleşmesiyle oluştu; aralarında G. M. Krjijanovski, V. V. Starkov, A. L. Malçenko ve N. K. Krupskaya vardı. Bu kişiler daha sonra İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'nde Lenin'le birlikte çalışacaklardı. Daha önce St. Petersburg Vasıflı İşçiler Derneği'ne üye olan bazı işçiler de grubun eylemcileri arasındaydı.

1890'a gelindiğinde, merkezî işçi ve merkezî aydın grupları etrafında 20'den fazla işçi çevresi oluşmuştu. Bunlar St. Petersburg'un neredeyse tüm bölgelerinde faaliyet gösteriyordu. M. İ. Brusnev'in anımsadığına göre, St. Petersburg Marksist grubunun ana amacı, bu inceleme çevrelerinin üyelerini "her şeyde entelektüel propagandacıların yerini alabilecek gelişmiş ve siyasal bilinç sahibi birer Sosyal Demokrat olacak şekilde" yetiştirmekti.[67]

Rus özgürlük hareketinin devrimci demokratik kanadına mensup tanınmış yazar N. V. Şelgunov'un 1891'deki cenazesine Brusnev grubu üyelerinden yüz kadarının katılması, Brusnev örgütünün tarihinde parlak bir sayfaydı. Bu cenaze siyasal bir gösteriye dönüştü. Brusnev grubunun üyeleri, daha önce değinildiği gibi, Rusya'da ilk 1 Mayıs etkinliklerini örgütlediler. "Brusnev grubu, ileri işçilerin küçük bir kesimi içinde Marksizm propagandası yürüttü. Yine de o yılların en büyük ve en etkin Sosyal Demokrat örgütüydü. Bu grup, Sosyal Demokrat işçileri eğiterek ve proleter siyasal eylemler örgütleyerek, işçi sınıfı hareketine gitgide yakınlaşmaya yönelik ilk girişimlerde bulundu."[68]

1880'li-1890'lı yıllarda Rus özgürlük hareketi, doğru bir devrimci teori arayışı üzerine çok şiddetli bir ideolojik mücadeleye tanıklık etti. Lenin'in sözleriyle, bu dönem, Marksizmin Rusya'da gelişiminin embriyon dönemiydi, yani Rusya gerçekliğinin çetin koşullarına uygulanabilirliğini kanıtlamak zorunda olduğu bir dönemdi. Ama Rusya'da bu dönem Batı Avrupa'dakinden çok daha kısa sürdü. 1890'ların ortasına gelindiğinde, Marksizm, "Rusya'da devrimci gençliğin çoğunluğunu yanına çekmiş bulunuyordu".[69] Ama bu, bilimsel sosyalizmin Rusya özgürlük hareketinde zafer kazanmış olduğu anlamına gelmiyordu. "Emeğin Kurtuluşu grubu Sosyal Demokrat hareketin yalnızca temellerini kurdu ve işçi sınıfı hareketine yönelik ilk adımları attı."[70] Narodnizmin hâlâ kökü kazınmamıştı ve Rus devriminin temel sorunları konusunda, örneğin farklı aşamalarındaki itici güçler, köylülere yönelik tutum, sosyalizmle işçi sınıfı hareketini birbirine bağlamanın yolları ve araçları, proleter partisinin yapısına temel oluşturacak ilkeler konusunda hâlâ açıklık yoktu. Bu sorunlar teorik düzeyde çözüme kavuşturuldu ve bunları pratiğe uygulama mücadelesine Lenin önderlik etti.

---

67 *On Dokuzuncu Yüzyıl Rusya'sında İşçi Sınıfı Hareketi*, C. III, Kısım 2, Moskova, 1952, s. 106-07.

68 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. I, s. 162.

69 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 376.

70 V. İ. Lenin, "İşçi Sınıfı Hareketinde İdeolojik Mücadele", *Toplu Yapıtlar*, C. 20, s. 278.

LENİN'İN ÇALIŞMALARININ İLK YILLARI. İŞÇİ SINIFININ KURTULUŞU İÇİN MÜCADELE BİRLİĞİ'NİN ST. PETERSBURG'DA KURULMASI

Rusya'da özgürlük hareketi 1890'ların ortasında yeni, proleter evresine girdi. Dayanılmaz yaşam ve çalışma koşullarına karşı işçilerin protesto hareketi genişlemeye başlıyordu; sömürüye ve haklardan yoksunluğa karşı mücadeleleri gitgide daha kitlesel ve örgütlü bir nitelik kazanıyordu. Rus Sosyal Demokrasisi "bir toplumsal hareket olarak, halk kitlelerinin bir şahlanışı olarak, bir siyasal parti olarak" sahneye çıktı.[71] 19. yüzyıl biterken Rusya'nın sosyoekonomik yaşamındaki yeni süreçlerin sonucu olarak hareketin böylece daha yüksek bir aşamaya geçişi, yalnızca Rusya'da değil, dünyada da özgürlük hareketinin gelişmesinde ölçülemeyecek kadar önemli bir rol oynayan V. İ. Ulyanov-Lenin'in militan devrimci çalışmalarıyla kopmaz biçimde bağlantılıydı.

Lenin'in bir proleter devrimci olarak gelişmesinde hem ailesinin hem de çocukluk ve gençlik dönemindeki toplumsal-siyasal ortamın büyük etkisi oldu. Ulyanov ailesinde Rus kültürünün en iyi demokratik geleneklerine, özellikle de Çernişevski, Dobrolyubov ve Pisarev isimleriyle ilişkili devrimci damarına derin saygı duyulan bir atmosfer vardı. Bu atmosferde büyüyen Lenin, Rusya'da hüküm süren düzenin adaletsizliklerini erkenden gördü ve toplumun köklü şekilde yeniden yapılandırılması gerektiğini kavradı. Bir ideoloji olarak Narodnizmin çöküşü ve pratikteki özgürlük mücadelesi, adaletsiz toplumsal sisteme karşı yeni, etkili mücadele yollarına gerek olduğunu genç devrimcilerin çarpıcı şekilde fark etmelerini sağladı. Lenin bunu anladı ve çok güçlü şekilde hissetti. Marx'ın ve Engels'in çizdikleri yolu izlemeye karar vermesinde, yalnızca gençlerin Narodnizmden hoşnutsuzluklarının giderek artması ve Marksizme duyulan ilginin giderek büyümesi etkili olmakla kalmadı, III. Aleksandr'a suikast girişimine katıldığı için Mayıs 1887'de idam edilen ağabeyi Aleksandr İlyiç Ulyanov'un trajik yazgısı da etkili oldu.

O sırada 17 yaşında olan Vladimir Ulyanov'un ağabeyinin idamından çıkardığı sonuç şuydu: "Biz kesinlikle o yolu izlemeyeceğiz. O yol bize göre değil."[72] Lenin 1888'de Marksizmi ciddi olarak incelemeye başladı ve Marx'ın *Kapital*'ine çok büyük bir dikkatle eğildi. Sonra, N. Y. Fedoseyev'in Kazan'da örgütlediği Marksist inceleme çevrelerinden birine katıldı.

Yaşamının ve çalışmalarının Samara dönemini oluşturan sonraki birkaç yılda (1889-1893), Marksizm teorisi üzerindeki incelemeleri daha derin ve anlamlı bir nitelik kazandı. *Felsefenin Sefaleti*'ni, *Komünist Parti Manifestosu*'nu, *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*'nu, *Anti-Dühring*'i ve taşra kenti Samara'da bulabildiği, Marx ile Engels'e ait diğer tüm yapıtları okudu. Ayrıca, Marx'ın

71 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 517.

72 *Vladimir İlyiç Lenin Hakkında Anılar*, C. 1, Moskova, 1968, s. 144 (Rusça).

toplumsal olguları araştırma yöntemini Rusya gerçeklerine uygulama çabasına da girişti. Bu alanda, Narodnik ideologların kuruntularına karşı mücadele için gerekli oldukça, reform sonrası Rusya taşrasının gelişimini izlemeye çok büyük dikkat gösterdi: Rusya taşrasının ekonomisiyle ilgili yazılı kaynakları ve tarımsal istatistikleri kılı kırk yararcasına inceledi; V. P. Vorontsov, N. F. Danielson, N. A. Karişev ve S. N. Yujakov adlı Narodnik iktisatçıların çalışmalarını eleştirel bir gözle okudu.

Lenin, bu incelemelerinin ilk bulgularını, "Köylü Yaşamında Yeni Ekonomik Gelişmeler. V. Y. Postnikov'un *Güney Rusya'da Köylü Çiftçiliği* Üzerine" başlıklı bir makalede açıkladı.[73] 1893 baharında yazılan bu makale, Lenin'in 19. yüzyıl sonunda Rusya ekonomisindeki merkezî süreçleri araştırmakta ne kadar yol almış olduğunu gösteriyordu. Lenin, Postnikov'un kitabında verilen birçok gerçeği tahlil ederek ve bunları başka kaynaklardaki istatistiklerle karşılaştırarak, "köylüler arasındaki mevcut ekonomik ilişkilerin burjuva mahiyeti"ni, köylülük içinde uzlaşmaz zümrelerin bulunduğunu[74] ve kapitalizmin gelişip yayılması karşısında komünün istikrarlı durumda kalacağını umut etmenin boş olduğunu kanıtlamayı başardı. Böylelikle, Rusya gerçekliğinin dikkatli bir tahlilini temel alarak, toplumsal ilerlemeye dair tüm umutların işçi sınıfıyla bağlantılı olduğu yolundaki Marksist önermeyi inandırıcı şekilde doğruladı.

Lenin, Rusya'da sosyoekonomik gelişme eğilimlerini araştırmasına ek olarak, Batı Avrupa ülkelerindeki Sosyal Demokrat partilerin teorik ve pratik çalışmalarını da titizlikle inceledi. Dikkatini en çok Alman Sosyal Demokrat Partisi çekti; o zamanlar sözü en çok geçen bu partinin deneyimi, Rusya'nın genç işçi sınıfı hareketi açısından özellikle ilgi çekiciydi; çünkü bu parti, Sosyalistlere Karşı Yasanın yürürlükte olduğu dönemde yasal ve gizli mücadele yöntemlerini başarıyla birleştirmişti. Lenin, Avrupa'daki işçi örgütleri hakkındaki bilgilerini en başta ASDP'nin teorik dergisi *Neue Zeit*'tan edindi.

Lenin, Marksizmin ilkelerini, devrimci teorinin uluslararası bir ölçekte geliştirilmesi için değişmez bir temel olarak gördü. Devrimci sürecin birliği, bu sürecin ayırt edici bir özelliğidir ve bu nedenle Lenin, birikmiş mücadele deneyimine büyük değer verdi. Ama bu deneyimi uygulamak, olduğu gibi taklit etmek anlamına gelmiyordu; uygulamanın yaratıcı olması gerekiyordu. Lenin 1890'ların sonunda şöyle yazıyordu: "Batı Avrupa'da sosyalizmin ve demokrasinin tarihi, Rus devrimci hareketinin tarihi, işçi sınıfı hareketimizin deneyimi, işte, Partimiz için amaca yönelik bir örgütlenme ve amaca yönelik taktikler geliştirmek üzere iyice bellememiz gereken *malzeme* budur. Ama bu malzemenin 'tahlil'i bağımsız olarak yapılmalıdır, çünkü herhangi bir yerde bulunabilecek hazırlop bir model yoktur."[75]

73 V. İ. Lenin, "Köylü Yaşamında Yeni Ekonomik Gelişmeler", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 11-69.

74 V. İ. Leni "P. P. Maslov'a", *Toplu Yapıtlar*, C. 43, Progress Publishers, Moskova, 1975, s. 37-40.

75 V. İ. Lenin, "Acil Görevimiz", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 217.

Var olan deneyimler, 19. yüzyıl sona ererken Rusya'daki devrimci hareketin yüz yüze geldiği sorunlara kesin bir yanıt getirmedi, getiremezdi de. Rus Marksistler, o sırada küçücük olan Sosyal Demokrat hareketi Rusya işçi sınıfının siyasal öncüsüne dönüştürmenin yollarını bulmak zorundaydılar. Lenin, Marksist teoriyi kılı kırk yararcasına incelerken, Samara'nın o sırada küçük olan devrimci gençlik zümresini bu çalışmaya katmaya çabaladı, Marksizm propagandası yaptı ve Rusya'nın sosyalizm yolunun "kendine has" olduğu şeklindeki Narodnik görüşlerinin geçersizliğini gösterdi. 1892'de Samara'da ilk Marksist grubu örgütledi.[76] Ama Lenin'in artık tamamen hazır olduğu boyutta bir Sosyal Demokrat faaliyet için gerekli koşullar o kentte bulunmuyordu. Bu nedenle Lenin, işçi sınıfı hareketinin temel sorunlarına çözüm getirmek için durumun en elverişli olduğu St. Petersburg'a gitmeye karar verdi.

Özellikle sıkı gözetim altında tutulmasına karşın, St. Petersburg, dağınık Sosyal Demokrat güçleri bir araya toplamak ve bilimsel sosyalizmi kitlesel işçi sınıfı hareketiyle kaynaştırmak için Rusya'nın başka herhangi bir kentine kıyasla daha olgun koşullara sahipti. Bu kentte yalnızca işçi sayısı fazla olmakla kalmıyordu, işçiler arasında anadan doğma proleterlerin oranı da yüksekti; burada Sosyal Demokrat fikirleri benimsemeye hazır donanımlı ve okuryazar işçilerin yüksek oranda bulunduğu birçok mühendislik ve metal işleri fabrikası vardı. Dahası, St. Petersburg'da kapitalist sömürü oranı Rusya'nın başka yerlerinde olduğundan çok daha yüksekti. Çetin iş ve yaşam koşullarına karşı grev geleneği de dâhil güçlü protesto geleneklerinin varlığı şaşırtıcı değildi.

Ayrıca, buradaki işçiler arasında Sosyal Demokrat propaganda dâhil olmak üzere en güçlü devrimci propaganda gelenekleri vardı. Gerçi Lenin'in St. Petersburg'a gittiği 1893'te yerel Sosyal Demokratlar, önceki yıl Brusnev grubunun dağılmasının sarsıntısını henüz tam atlatamamışlardı. Yine de faaliyetlerini sürdüren birçok devrimci grup vardı; en büyüğü ise Brusnev örgütünün tutuklanmaktan kurtulan üyesi S. İ. Radçenko'nun oluşturduğu "teknologlar grubu"ydu (üyelerinin çoğu Teknoloji Enstitüsü'nün öğrencileriydi). V. A. Şelgunov, K. Norinski ve V. Fomin gibi tanınmış devrimciler dâhil işçilerle olan bağlantıların birçoğunu bu grubun devralmış olması çok önemliydi.

Lenin'in çalışmalarının St. Petersburg dönemi yalnızca iki yıldan birazcık uzun sürdü, yani Lenin ile yeraltı çalışma arkadaşlarından birçoğunun çarlık polisince tutuklandıkları Aralık 1895'e kadar sürdü. Ama bu son derecede olaylı ve üretken bir dönemdi. Lenin'in ve arkadaşlarının bu iki yıl boyunca yürüttükleri çalışmaların başlıca sonuçları, Marksist propagandanın boyutunu önemli ölçüde genişletmeleri ve Narodnizmi ideolojik olarak ezmeleriydi; inceleme gruplarında propagandadan, işçi kitleleri arasında ajitasyona geçtiler; İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Sosyal Demokrat Mücadele Birliği kuruldu ve bu

76 *Vladimir İlyiç Lenin. Yaşamöyküsel Bir Tarihçe*, C. 1, 1870-1905, Moskova, 1970, s. 71 (Rusça).

örgütün önderliğiyle, 1895-1896'da St. Petersburg'da kitlesel işçi sınıfı hareketi eşi benzeri görülmemiş bir büyüme gösterdi.

Lenin, Ekim 1893'te "teknologlar grubu"na katıldı. Bileşim yönünden (S. İ. Radçenko'ya ek olarak, M. A. Silvin, G. M. Krjijanovski, V. V. Starkov da bu gruptaydı) ve ileri proleterlerle olan bağları açısından en güçlü olan bu grubun bile günün gereklerine artık yanıt vermediği çok geçmeden anlaşıldı. Faaliyetleri, Lenin'in ifadesiyle, "çok ağır ve akademik propaganda"dan[77] ibaretti. Grup üyelerinin kendileri de bu propagandanın yetersizliğini hissediyorlardı. Ama alışageldikleri fikir çerçevesini kırıp aşamıyorlardı. Lenin'in katılışı, grubun faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırdı. Grup gitgide programını genişleterek, temel görev olan kendiliğinden hareketi bilimsel sosyalizme bağlama ve işçi sınıfının sömürüye, haklardan yoksunluğa karşı mücadelesinin liderliğini üstlenme görevine odaklanmasını sağladı.

Kasım 1893 sonunda yapılan ve G. B. Krasin'in "Pazarlar Sorunu" konulu bir makale sunduğu toplantı, grubun tarihinde bir dönüm noktası oldu. Bu sorun, Narodnizmin sözcülerinin, Rusya'da uygulanabilir olmadığı iddiasıyla Marksizme darbe vurmak için kullanmaya çalıştıkları sorundu. Belli başlı tezlerine göre, Rusya'da kapitalizm güya gelişme olanağı bulamazdı ve dış pazarın, özellikle de iç pazarın darlığı nedeniyle durgunluğa ve gerilemeye mahkûmdu. Krasin, bu tezleri aşırı soyut şekilde tartışıyordu ve üstüne üstlük, yaptığı yorumlarda bazı yöntemsel hatalar vardı. Krasin'in makalesine Lenin'in yönelttiği eleştiri silinmez bir etki bıraktı. Bu eleştiri, Marx'ın *Kapital*'i hakkında Lenin'in tam bilgi sahibi olduğunu ve iktisadi problemleri Marx'ın yönteminden yola çıkarak tahlil edebildiğini, ilk bakışta akademik gibi görünen bir sorunun tahlilini, Rusya Sosyal Demokratlarının pratik görevlerine ilişkin sonuçlara varmak için kullanabildiğini gösterdi.[78]

Lenin, sosyalizmle işçi sınıfı hareketinin kaynaşmasının, ancak işçiler arasındaki Narodnik ideolojik etkiye son verilirse etkili olabileceğinin farkındaydı. 1890'ların ortasına gelindiğinde, Narodnikler ile devrimci selefleri arasında pek az ortak yön kalmıştı. Lenin'in yazdığına göre, "Geçmişte burjuva liberalizmini olumlu şekilde reddetmiş olan Narodnizm, adım adım tek bir liberal-Narodnik akım içinde onunla kaynaşmaya başladı."[79] Toprak sahibi zulmünün tamamen ortadan kaldırılması için uğraşan köylülüğün militan demokratlığını bir dereceye kadar yansıtan 1870'lerin Narodnik programı gitti, onun yerine, "modern toplumun temellerini koruyarak, köylülüğün koşullarını düzeltmeyi, 'iyileştirme'yi amaçlayan bir program ortaya çıktı".[80] Engels'in güçlü bir sezgiy-

77 V. İ. Lenin, "'1895 ve 1905 (Kısa Paralel)' Makalesi İçin Plan", *Toplu Yapıtlar*, C. 41, s. 137.

78 M. A. Silvin, *Partinin Oluşum Döneminde Lenin. Anılar*, Leningrad, 1958, s. 44 (Rusça).

79 V. İ. Lenin, "İşçi Sınıf Demokrasisi ve Burjuva Demokrasisi", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, s. 72-73.

80 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 264, 265.

le bu evrimi önceden görmüş olması anlamlıdır: Plehanov'a yazdığı bir mektupta dediğine göre, eski terörist Narodnikin, umutlarının tuzla buz olduğunu görünce, "çarlığın savunucusu haline gelmesi"[81] oldukça yüksek bir ihtimaldi.

Olan biten tam da buydu ve Lenin'in işaret ettiği gibi, bu evrimin nesnel nedeni, kapitalizmin gelişerek köylülüğün tabakalara ayrılmasını hızlandırması ve köylü sosyalizmi ideologlarını, küçük burjuvazinin, yani çıkarları sosyalizmle hiçbir şekilde ilişkili olmayanların, üstelik sosyalizmle çatışanların çıkarlarının sözcüleri haline getirmesiydi. Lenin'in işaret ettiği gibi, "Kapitalizm sorununu ilk kez gündeme getirmekle bir zamanlar ilerici olan Narodnizm, günümüzde *gerici* ve *zararlı* bir teoridir."[82]

Etkilerinin azalmasından rahatsız olan Mihaylovski'nin, Vorontsov'un, Krivenko'nun ve başka liberal Narodnik liderlerin Marksizme karşı kin dolu bir iftira kampanyası başlattıkları 1890'ların ortasına gelindiğinde, Plehanov'un Narodnizme tattırdığı ideolojik yenilgiyi tamamına erdirmek özellikle hayati bir önem kazanmıştı.

Marksistler, kapitalizmin Rusya'ya gelmiş olduğu gerçeğini belirtmenin ötesine geçmeliydiler. Kapitalizmin Rusya'da gelişimini yöneten yasaları, en başta da bu sürecin toplumsal sonuçlarını göstermeliydiler. St. Petersburg grubunun yukarıda değinilen toplantısında Lenin'in yaptığı konuşma yalnızca o yöndeki ilk adımdı. Lenin, çok geçmeden, "Sözde Pazar Sorunu Üzerine"[83] başlıklı bir raporda yorumlarını genişleterek ortaya koydu ve bunu grubun bir sonraki toplantısında okudu. Narodniklere karşı tezlerini derinleştirip genişlettiği bu rapor, St. Petersburg'daki ve bazı başka kentlerdeki Sosyal Demokratlara elyazması olarak dağıtıldığında derin bir etki yarattı; çünkü pazarlar sorununu "özlü bir anlatımla tanımlayarak halkın çıkarlarıyla ilişkilendiriyordu" ve "soruna yaklaşımında yaşayan Marksizmin dokunuşu vardı".[84]

Yasal basın, liberal Narodnizmin sözcülerinin Marksist öğretinin Rusya'da uygulanamayacağına ilişkin halinden memnun iddialarıyla ve ek olarak, Marksizmin özünü bayağılaştıran ya da düpedüz çarpıtan yazılarla dolu olduğu (S. N. Krivenko ile N. K. Mihaylovski'nin çıkardıkları *Russkoye bogatstvo* dergisi buna özellikle hevesliydi) için, Rusya Marksistlerinin, devrimci çevrelerde geniş şekilde yayılabilecek bir Narodnizm eleştirisi geliştirmeleri ivedi bir görev halini aldı.

---

81 "Engels'ten Georgi Valentinoviç Plehanov'a, 26 Şubat 1895", Marx/Engels, *Yapıtlar,* C. 39, s. 417. Engels, "Rusya'da Toplumsal İlişkiler Üzerine" başlıklı çalışmasına yazdığı sonsözde, "Rusya'nın hızla bir kapitalist sanayi devletine dönüştüğü bu sürecin devam ettiğini" belirtiyordu. Rus devriminin "Batı'daki işçi hareketine taze bir ivme .... kazandıracağını, ona yeni ve daha iyi mücadele koşulları yaratacağını" önemle vurguluyordu. Friedrich Engels, "Rusya'da Toplumsal İlişkiler Üzerine", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 2, s. 409, 410.

82 V. İ. Lenin, "Reddettiğimiz Miras", *Toplu Yapıtlar,* C. 2, s. 516.

83 V. İ. Lenin, "Sözde Pazar Sorunu Üzerine", *Toplu Yapıtlar,* C. 1, s. 75-122.

84 N. K. Krupskaya, *Lenin'den Anılar,* Moskova, 1957, s. 10 (Rusça).

Bu görevi Lenin üstlendi. 1894 yazı geldiğinde, *"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar? ("Russkoye bogatstvo"da Marksistler Aleyhine Çıkan Yazılara Bir Yanıt)*[85] adlı temel bir yapıtı tamamlamıştı; bu yapıt, St. Petersburg'lu yeni dostlarının (özellikle A. A. Vaneyev'in) ve Moskovalı Sosyal Demokrat A. A. Ganşin'in yardımıyla üç bölüm olarak yayınlandı.

Basım sayısının az olmasının başta gelen nedeni, baskı olanaklarının yetersiz olmasıydı (hektograf, 50 nüshadan fazla basamıyordu).[86] Ne var ki bu kitap geniş bir okur kitlesine ulaştı (St. Petersburg'a ek olarak Moskova'da, Çernigov'da, Poltava'da, Vladimir'de, Penza'da, Rostov-na-Donu'da, Kiev'de, Tomsk'ta ve başka kentlerde de dağıtıldı), Sosyal Demokratlarca coşkuyla karşılandı ve "uzun süre yeraltı propagandasının militan bir aracı oldu".[87] Kitap, başarısını, Marksizmin bazı kilit önermelerini yaratıcı şekilde geliştirip genişleterek, Narodnik ideolojiye yönelttiği sağlam tezlere dayalı eleştiriyi bunlarla güçlendirmiş olması gerçeğine borçluydu.

Maddeci tarih anlayışını toplumsal gelişmeye dair öznelci kavramlarla "çürütmek" için Narodnik liderlerden N. K. Mihaylovski'nin giriştiği çabaya yanıt olarak, Lenin, bu çalışmanın ilk kısmında, bu maddeci tarih anlayışını doğruladı. Mihaylovski'nin savlarının safsatadan, herkesçe bilinen idealist klişelerden ve en çıplak bayağılaştırmalardan ibaret karmakarışık bir çorba olduğunu inandırıcı şekilde gösteren Lenin, "toplumsal olguların ... bir betimlemesinden bunların kesin bilimsel tahliline ilerlemeyi",[88] bu olguların tüm toplamının incelenmesine ilerlemeyi mümkün kılan Marx'ın ve Engels'in öğretisinin temel ilkeleriyle bu savlara karşı koydu.

Lenin, liberal Narodniklerin Marx'ın öğretisini bayağılaştırmaya, "ekonomik maddecilik"le özdeşleştirmeye ve Marx'ın yöntemini Hegel'in yöntemiyle eşitlemeye yönelik girişimlerini yerden yere vurdu. Mihaylovski ile arkadaşlarının öznel idealizminin bomboş olduğunu ve toplumsal olguları açıklarken tarihte kişilerin oynadıkları rolü abarttıklarını göstererek, bu açıklamayı, yalnızca nesnel faktörlerin önceliğinden ve (biri de tarihsel bireylerin faaliyeti olan) öznel faktörlerle karmaşık, diyalektik etkileşiminden yola çıkan Marksist öğretinin getirebildiğini kanıtladı.

---

85 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 129-32.

86 *V. İ. Lenin'in Yapıtlarının Kronolojik Dizini, Kısım 2, 1886-Şubat 1917*, Moskova, 1959, s. 11; R. Peresvetov, *Paha Biçilmez Bir Mirasın İzinde (Lenin'in Elyazmalarından Bazılarının Yazgısı)*, Moskova, 1963, s. 5-18 (ikisi de Rusça).

87 M. İ. Kalinin, *Lenin'in "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?" Başlıklı Çalışması Üzerine*, Moskova, 1952, s. 20 (Rusça).

88 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 140.

Marksistler, öğretilerini (ve faaliyetlerini), kendi kuruntularına değil, gerçekliğin mantıklı tahliline, tarihsel süreci yöneten yasaların araştırılmasına dayandırırlar. Kapitalist gelişme toplumsal devrimin nesnel koşullarını yarattığı için Rus Marksistlerin gözünde ilerici bir gelişmeydi, ama onlar, bu gelişmenin, özellikle Rusya gibi geri kalmış bir ülkede emekçi halka korkunç acılar getirdiğini de kavradılar. Lenin'in yazdığına göre, Rus Marksistlerin pratik programı buna uygun olarak hazırlanmalıydı: Kapitalizmin yarattığı yeni toplumsal gücün, yani işçi sınıfının hareketinde yer almak, "bugünkü rejime karşı siyasal mücadele için proletaryayı örgütleyip birleştirerek, sınıf bilincinin gelişmesine yardım etmek"[89] gerekliydi.

Üçüncü bölüm,[90] liberal Narodniklerin siyasal programının ve taktiklerinin eleştirel bir tahlilini içerir. Lenin'in yazdığına göre, "Bu programı incelediğinizde, bu beylerin tümüyle ve tamamen modern toplumun (yani, niteliğini kavramadan kapitalist sistemin) durumunu benimsediklerini, meseleleri onu ıslah ederek ve yamalayarak halletmek istediklerini ama alacakları ilerici önlemlerin (ucuz kredi, gelişmiş makineler, bankalar vb. gibi) yalnızca küçük burjuvaziyi güçlendirmeye ve geliştirmeye hizmet edebileceğini anlayamadıklarını göreceksiniz."[91]

Lenin, 1890'lardaki Narodniklerin kurulu düzenden yana görüşlerini ve taleplerini teşhir ederek, onlara ezici bir darbe indirdi. Ama Plehanov'un aksine, Narodniklerin küçük burjuva ideolojisinde yalnızca gerici değil, ilerici unsurlar da görerek, Narodnizmi bütünüyle silip atmadı. Şöyle diyordu: "Bu teorilerin herhangi bir sosyalist nitelik taşıdığını yadsırken ve gerici yönleriyle mücadele ederken, bunların demokratik yanını unutmamalıyız." Yaklaşan görevi düşünerek şunu vurguluyordu: "Mutlakıyete karşı, gerici toplumsal zümrelere ve kurumlara karşı radikal demokrasiyle yan yana mücadele etmek işçi sınıfının doğrudan görevidir, yani Sosyal Demokratların işçilere aşılamaları gereken bir görevdir; ama bunu yaparken, bütün bu kurumlara karşı mücadelenin yalnızca burjuvaziye karşı mücadeleyi kolaylaştırma aracı olarak gerekli olduğunu onlara anlatma çabasına da bir an bile ara vermemeleri gereklidir."[92]

Lenin, ilk Rus devriminin derslerinden yararlanma fırsatı doğunca bu konuya yine dönerek şöyle yazıyordu: "Marksistler, köylü kitlelerin içten, kararlı, militan demokrasi mücadelesinin sağlam ve değerli çekirdeğini, Narodnik ütopyaların oluşturduğu kabuktan dikkatle seçip ayırmalıdırlar."[93] Bunlar öl-

89 *A.y.*, s. 199.

90 İkinci bölüm bulunamamıştır.

91 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 238.

92 *A.y.*, s. 288, 291.

93 V. İ. Leni "İki Ütopya", *Toplu Yapıtlar*, C. 18, s. 359.

çülemeyecek değere sahip önermelerdi, çünkü Narodniklerinki gibi bir toplumsal düşünce ve ifade ettiği sınıfsal ilişkiler hiç de münhasıran Rusya'ya özgü bir olgu değildi. Lenin, demokratik hareketlerin, özellikle küçük burjuvazinin sayıca çok olduğu ülkelerde, Rus Narodnizmine benzer biçimler kazanabileceğini önceden gördü.[94]

Plehanov'un bu soruna yaklaşımını, köylülerin potansiyeline güvenmemesi belirledi. Bu durum, Rusya Sosyal Demokratlarının Plehanov'ca hazırlanan ikinci program taslağını etkiledi; taslak, şu iddiayı içeriyordu: "Mutlakıyetin temel dayanağı kesinlikle köylülüğün siyasal kayıtsızlığı ve entelektüel geriliğidir."[95] Lenin ile Plehanov arasında devrimin ana sorunlarıyla ilgili olarak ileride doğacak esaslı anlaşmazlıkların tohumu buradaydı.

O yıllarda bilimsel sosyalizmin işçi sınıfı hareketiyle kaynaşmasının önündeki ana engellerden biri olan liberal Narodnizmi teşhir etmeyi dolaysız amaç edinen Lenin'in kitabı, böylelikle, Rusya Marksistlerinin kapsamlı bir eylem programı haline geldi. Bu kitap, demokratik devrimde proletaryanın önderliği için mücadeleye ilişkin temel fikirleri, yani 1890'larda Rusya'da sınıfsal güçlerin konumlanışı üzerine bir tahlile dayanan fikirleri formülleştirdi: Bu konumlanış, Batı Avrupa'da 17. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına kadar meydana gelen burjuva devrimlerindeki konumlanışlardan esasta çok farklıydı. O dönemlerde burjuvazi hâlâ devrimci bir güçtü ve bu nedenle, liderliği üstlenme olanağına sahipti. Daha sonra ise devrimci potansiyelini büyük ölçüde yitirdi. 19. yüzyıl sona erip 20. yüzyıl başladığında, gelişmiş kapitalist ülkelerin (Rusya da onlara yaklaşıyordu) burjuvazisi devrimci ruhunu bütünüyle kaybetmişti. Lenin'in belirttiği gibi, Rusya'da sermaye, "bir işçi sınıfı hareketinin ortaya çıkışını daha da etkili şekilde engellemek için demokrasisini feda etmeye ve gericilerle ittifak yapmaya özellikle eğilimlidir".[96]

Lenin çok geçmeden bu sorunla ilgili olarak da o günlerdeki Plehanov ve tüm Emeğin Kurtuluşu grubu gibi saygın Marksistler arasında anlaşılmamayla, hatta muhalefetle karşılaştı. Plehanov alışılmış burjuva devrimi şablonuna sıkıca sarılmıştı ve buna uygun olarak, iktisadi yönden güçlenen ama kendisinden siyasal nüfuz esirgenen Rus liberal burjuvazisinin otokrasiye karşı devrimci bir mücadele yürütme potansiyeli taşıdığına inanıyordu. Bu düşünüş tarzının kilit bir unsuru, Plehanov'un tahminine göre en iyi ihtimalle tarafsız kalacağı düşünülen Rus köylülüğünün devrimci potansiyelini hafife almasıydı. Bu yaşamsal sorun hakkındaki anlayışını Rus devrimi yönünde sürekli geliştiren Lenin, yol gösterici olarak öne çıktı.

---

94 *Lenin'in Küçük Burjuva Devrimci Lafazanlıkla ve Maceracılıkla Mücadelesi*, Moskova, 1966, s. 16 (Rusça).

95 Georgi Plehanov, *Seçme Felsefi Yapıtlar*, beş cilt, C. I, s. 359.

96 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 291-92.

"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar? adlı kitabında ve sonraki yapıtlarında, Rus burjuvazisinin gerici olduğunu kanıtlamakla kalmayıp, çıkarlarının, köylülerin büyük kısmının çıkarlarından gitgide farklılaşacağını da ortaya koydu.[97] Bu nesnel süreci kendilerine çıkış noktası yapan Rus Sosyal Demokratlar, liberal burjuvazinin gerçek özünü saptamak ve siyasal olarak tecrit edilmesine yardımcı olmak zorundaydılar. Rusya'nın tarihsel gelişimi açısından belirleyici bir sorun, yani gittikçe yaklaşan devrime hangi sınıfın (burjuvazinin mi, proletaryanın mı) önderlik edeceği sorunu, keskin bir ideolojik mücadeleyle çözüme kavuşturuluyordu.

Lenin'in Rus Marksistler için hazırladığı program, söz konusu kitabın üçüncü kısmının sonundaki şu ünlü sözcüklerle etkili şekilde ifade ediliyordu: "Sosyal Demokratlar tüm dikkatlerini ve tüm faaliyetlerini işçi sınıfı üzerinde yoğunlaştırırlar. İşçi sınıfının ileri temsilcileri bilimsel sosyalizm fikirlerini, Rus işçinin tarihsel rolü fikrini özümsedikleri zaman, bu fikirler yaygınlaştığı zaman ve istikrarlı örgütler kurulduğu zaman, işte o zaman, Rus İŞÇİ, tüm demokratik unsurların başına geçerek, mutlakıyeti devirecek ve RUSYA PROLETARYASINI (TÜM ÜLKELERİN proletaryasıyla yan yana) *açık siyasal mücadelenin dosdoğru yolundan* KOMÜNİST DEVRİMİN ZAFERİNE götürecektir."[98]

Lenin ve arkadaşları, Narodnizme karşı mücadele ederlerken, kendilerini Marx'ın izleyicisi olarak tanımlayan ve onun fikirlerinden bazılarını basında halka yayan "legal Marksistler"le bir süre işbirliği yaptılar (gerçekte bunlar burjuva demokratlardı ve Marx'ın öğretisinde onları çeken şey, kapitalizmin feodalizmden daha ilerici bir sistem olduğu şeklindeki belitti). Bu işbirliği, devrimci Marksistlere yasal yayınlara erişme olanağı sağladı; o zamanki koşullarda bu hiç de önemsiz sayılacak bir faktör değildi. Lenin, "legal Marksistler"le, yani Struve ve diğerleriyle işbirliğini, "Rus Sosyal Demokratların yaptıkları ilk gerçek siyasal ittifak"[99] sayıyordu. Ama Lenin, onlarla işbirliği yaparken, onların görüşlerini eleştirel olarak tahlil etme hakkını da en başından saklı tuttu. Bu, *İktisadi Gelişmemizin Ayırıcı Özelliklerini Tanımlamak İçin Malzeme* başlığını taşıyan ortak bir ciltte yayınlanmak üzere Lenin'in yazdığı "Narodnizmin İktisadi İçeriği ve Bay Struve'nin Kitabında Bunun Eleştirisi" başlıklı çalışmada çarpıcı şekilde görülür.[100] Bu ortak cilt yasal olarak çıkarılacaktı, ama 1895'te basıldıktan sonra, yetkililerce (Lenin'in makalesi bahane edilerek) yasaklandı ve sadece 100 kadar nüshası dağıtıldı.

97 Bu konu üzerine bir tahlil için bkz. N. B. Gertman, *Lenin'in 1890'lardaki Çalışmalarında İşçi Sınıfının Köylülerle İttifakına İlişkin Sorunlar*, Moskova, 1960 (Rusça).

98 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 300.

99 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 362.

100 V. İ. Lenin, "Narodnizmin İktisadi İçeriği ve Bay Struve'nin Kitabında Bunun Eleştirisi", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 333-509.

Lenin, bu makalede, Narodnizme yönelik eleştirisini sürdürerek, o ideolojinin ikili niteliğini daha ayrıntılı olarak tahlil etti. Özellikle, "legal Marksistler"in çalışmalarında Narodnizmi yanlış değerlendirmeleri bunu gerekli kıldı. Sözgelişi, Struve, *Rusya'nın İktisadi Gelişim Sorunu Üzerine Eleştirel Görüşler* (1894) adlı kitabında, Narodnizm ile Slavofilizmi özdeşleştirerek, devrimci Narodniklerin bile, köylülerin temel çıkarlarını yansıtan demokratik talepler öne sürmediklerini savunuyordu. Buna karşılık, Lenin ise şunu vurguluyordu: "Marksistler, onların (Narodniklerin) programını reddederlerken, yalnızca genel demokratik noktaları kabul etmekle kalmamalı, bunları daha kesin olarak, daha derinlemesine ve daha ileriye taşımalıdırlar."[101]

Lenin yalnızca Struve'nin Narodnizm hakkındaki görüşlerini eleştirmekle kalmadı, "Marksizmin burjuva literatüründeki yansıması" olarak nitelediği "legal Marksistler"ce savunulan fikirlerin temellerini de eleştirdi. Struve ve dostları, Marksist öğretiyi liberal burjuvazinin gereksinimlerine uyarlamaya, devrimci içeriğinden soyutlamaya çalışıyorlardı. Lenin bunu ortaya koyarken, Struve'nin devleti sınıflar üstü bir kurum sayarak Marksist devlet görüşünü çürütmeye ve tarım sorununa Malthus'çu yaklaşım da dâhil, çeşitli dünya görüşlerinin "eşitliği"ni tanımaları için Marksistleri zorlamaya yönelik çabalarını açığa çıkardı.

Lenin'in "legal Marksistler"in özünü açığa çıkarması, Rus Marksistlerin, tarihî öneminden dolayı Rusya dışına da yayılan sağ oportünizmle kararlı mücadelesini başlattı. Lenin daha sonra şöyle yazıyordu: "Struve'cilik, sırf Rusya'ya özgü bir çaba değil, burjuva teorisyenlerinin Marksizmi 'nazikçe' öldürmek için, kucaklayarak ezmek için, Marksizmin 'ajitasyonel' yönü *hariç* 'tüm' ve 'gerçekten bilimsel' yönlerini yalandan kabul ederek onu boğmak için giriştikleri uluslararası bir çabadır."[102] Lenin, "legal Marksistler"in Marksizmi eleştirel olarak geliştirdikleri yolundaki iddialarını reddetti[103] (onlar bu açıdan Bernstein'ın revizyonizminin habercisi oldular). Lenin'in başını çektiği devrimci Sosyal Demokratların Narodniklere karşı "legal Marksistler"le yasal olarak işbirliği yapma olanakları, ağır sansür nedeniyle azalıyordu; bu arada, iki tarafın görüşleri ve amaçları arasındaki uçurum genişledi. 1902'ye gelindiğinde Struve, "birinin sosyalist olmadan Marksist olabileceği"ni[104] iddia ediyordu. On yıl sonra da şunu kabul etti: "Gerçekte, ahlaken olduğu kadar, siyasal ve toplumsal olarak da birbiriyle uzlaşamayacak iki anlayış Ulyanov Lenin'in şahsında ve benim şahsımda çatışmaya girdi."[105]

---

101 *A.y.*, s. 504.

102 V. İ. Lenin, "İkinci Enternasyonal'in Çöküşü", *Toplu Yapıtlar*, C. 21, s. 222.

103 V. İ. Lenin, "Bir Yıldönümü Dolayısıyla", *Toplu Yapıtlar*, C. 17, s. 113.

104 P. Struve, *Çeşitli Konular Üzerine Denemeler Seçkisi*, St. Petersburg, 1902, s. 69 (Rusça).

105 *The Slavonic and East European Review*, C. XII, No. 36, Nisan 1934, s. 584.

Lenin'in "Narodnizmin İktisadi İçeriği ve Bay Struve'nin Kitabında Bunun Eleştirisi" başlıklı makalesi, uzun zamandan beri yurt dışında yaşayan Emeğin Kurtuluşu grubu üyelerinin dikkatini çekti. Plehanov, en parlak yapıtlarından biri olan *Tekçi Tarih Görüşünün Gelişimi*'ni (N. Beltov mahlasıyla) işte tam o sırada St. Petersburg'da yasal olarak yayınladı: Bu yapıtında, Narodnizmin temelden idealist olan felsefesini yerden yere vurdu. Plehanov ve arkadaşları, Narodnizmin esasen bir küçük burjuva ideolojisi ve siyaseti olduğunu, sağ kanadının ise yozlaşarak burjuva liberalizmine yöneldiğini tutarlı ve derin bir şekilde ortaya koyan bir kişinin Rus Marksistlerinin saflarında belirmesini sevinçle karşıladılar.

Bununla birlikte, Plehanov'un "legal Marksistler" hakkındaki görüşü Lenin'in görüşleriyle tamamen örtüşmüyordu. Sözgelişi, Struve'nin yaptığı "kapitalizmin eğitiminden geçme" çağrısını talihsiz bir ifade tarzı saydı.[106] Y. O. Tsederbaum da (daha sonra Menşevik liderlerden biri olan ve L. Martov takma adıyla tanınan kişi) benzer bir görüş savunarak, Lenin'in eleştirmiş olduğu Struve'nin kitabını, "Marksistlerin inanç simgesinin yasal basında ilk sistematik açımlaması" olarak değerlendirdi. Lenin'in Rusya'daki ilk oportünist akımla ilgili uyarıları ve ilkeli, derin bilimsel eleştirileri o zaman daha bir önem kazandı.

Lenin daha sonra şöyle yazıyordu: "Rus Marksistlerin bu yazınsal faaliyetleri, etkin proleter mücadelesine, işçi hareketinin sürekli yükseliş dönemini başlatan 1896'daki ünlü St. Petersburg grevlerine doğrudan öncülük etti."[107] Bu tarihî değişim, Lenin'in kurduğu bir Sosyal Demokrat örgüt olan İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'nin etkisiyle ve doğrudan katılımıyla meydana geldi. Bu örgütün, işçi eğitimi çevrelerinde propaganda faaliyetinden işçi kitleleri arasında ajitasyona geçmesi, özel önem taşıyan bir faktördü. "İşçi sınıfının gitgide genişleyen katmanlarının daha bilinçli ve daha etkin mücadeleye katılmasının yanı sıra, bir yandan sosyalist düşünce ... öte yandan işçi sınıfının yaşam koşullarında ve tüm zihniyetinde meydana gelen derin değişiklikler"[108] bu geçişin altyapısını kurdu.

Ajitasyona ve pratik bir eylem programına geçiş çağrısı, kuru yorumla yapılmış bir çağrı değil, St. Petersburg işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarına, yaşamsal ekonomik gereksinimlerini karşılamak için bilinçli mücadeleye, siyasal sloganları ve demokratik talepleri kabule hazırlık düzeylerine dair yapılan derinlemesine bir incelemenin sonucuydu. Lenin, St. Petersburg'a vardıktan hemen sonra, başkentte bir işçi semti olan Nevskaya Zastava dışındaki işçi eğitimi çevrelerinde propaganda faaliyetlerine katıldı. Sonra, Petrograd Storona, Vıborg Storona ve Kolpino bölgelerinde kurulu fabrikalardan işçilerin katıl-

106 Georgi Plehanov, *Seçme Felsefi Yapıtlar*, beş cilt. C. I, s. 704.

107 V. İ. Lenin, "'*On İki Yıl*' Seçkisine Önsöz", *Toplu Yapıtlar*, C. 13, s. 94.

108 V. İ. Lenin, "Yeni Görevler ve Yeni Güçler", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, s. 211.

dıkları inceleme çevrelerinde faal propaganda yürüttü.[109] Zamanının çoğunu işçilerle konuşmaya ayırdı; çalışma koşulları, ücretleri, yöneticilerle ilişkileri, duyguları, hoşnutsuzluk nedenleri, para cezalarının niteliği ve miktarı, yaşam koşulları vb. hakkında onlara sorular soruyordu.[110] Bu sayede kendisi ve önderlik ettiği Sosyal Demokratlar grubu daha sağlıklı kararlar vermek için bilgiler ediniyorlardı. Böylelikle, işçi kitlelerinde sosyalist bilinci geliştirmenin bir yolu olarak onlar arasında ajitasyona geçişin koşulları yaratılıyordu.

Lenin, Narodniklerin eleştirilmesinde St. Petersburg'lu ileri işçileri yanına çekti ve bunların birçoğu, "Rus devrimci hareketinin köylüye dayalı ve komplocu sosyalizmden işçi sınıfı sosyalizmine geçişini simgeleyen, Narodnaya Volya yandaşları ile Sosyal Demokratlar arasındaki tartışmalarda kişisel olarak yer aldı".[111] Bu tartışmalar, işçilerce oluşturulan Marksist inceleme çevreleri içinden birçok devrimci işçinin yetişmesine katkıda bulundu (bunların en önde gelenlerinden biri İ. V. Babuşkin'di).

Kitleler arasında Sosyal Demokrat ajitasyonun gerekliliği 1894 sonbaharı gibi erken bir zamanda Teknologlar Grubu'nda tartışıldı. Ama bu "bir anda, hiç bocalamaksızın, mücadele etmeksizin olmadı".[112] Grubun bazı üyeleri bu çizgi değişikliğine karşı çıktı. Onların kanısına göre, daha ilk aleni eylemler tüm örgütün çökmesine yol açardı (ajitasyon elbette propaganda kadar gizlice yürütülemezdi). Diğerlerine, yani Lenin'in başını çektiği çoğunluğa göre ise eğer Sosyal Demokratlar, kendilerini yalnızca sosyalizm fikirlerini özümsemeye en hazır işçiler arasında eğitim faaliyetleriyle sınırlamak yerine, proleter sınıf mücadelesinin örgütleyicisi ve önderi rolünü üstlenmeye gerçekten niyetliyseler, ajitasyona geçiş kaçınılmazdı. Bu adım atılmadıkça, sosyalizmi işçi sınıfı hareketiyle buluşturup kaynaştırmak imkânsız olurdu. Bu çalışma biçimi yakalanma olasılığını artırmasına karşın, uyanmış işçi kitleleri içinden gitgide daha çok militan çıkarırdı.[113] Bu sorun çok kısa sürede tartışma düzleminden pratik eylemlere taşındı.

1894'ün Noel arifesinde Semyannikov (şimdiki Nevski mühendislik) tesislerinde o sıralar alışkanlık haline gelmiş olan ücretlerin geç ödenmesi yüzünden baş gösteren huzursuzlukla bu fırsat doğdu. İ. V. Babuşkin, anılarında, "Bu tam beklenen zamandı ve biz, bu sorunla ilgili ajitasyon başlatmaya çalışmanın çok iyi olacağı kanısındaydık,"[114] diyordu. Hektografla basılmış bir bildiri dağıtıldı. Burada, şimdiki huzursuzluğa neden olan istismar gibi işçilere karşı istismarların, işçiler hakları için mücadele etmek üzere birleşmele-

109 *Vladimir İlyiç Lenin. Yaşamöyküsel Bir Tarihçe*, C. 1, s. 91, 93, 94.

110 *Vladimir İlyiç Lenin Hakkında Anılar*, Kısım 3, Moskova, 1961, s. 22-23 (Rusça).

111 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokrasisinde Geriye Dönük Bir Eğilim", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 250.

112 V. İ. Lenin, "Yeni Görevler ve Yeni Güçler", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, s. 211.

113 *Vladimir İlyiç Lenin Hakkında Anılar*, Kısım 1, Moskova, 1956, s. 116 (Rusça).

114 *İ. V. Babuşkin'in Anıları*, Moskova, 1952, s. 73-74 (Rusça).

ri gerektiğini kavrayıncaya kadar devam edeceği belirtiliyordu. Bunu izleyen gelişmeler, özellikle polisin işveren lehine olaya karışması, kapitalistlerin ve otokratik devletin çıkarlarının aynı olduğu sonucuna varılmasını sağladı. St. Petersburg Sosyal Demokratlarının bu ilk bildirisi sonuç olarak şunu belirtiyordu: "Herkes biliyor ki, fabrika sahipleri, polis ve hükümet bir olup bize karşı hareket ediyor."[115]

Çok geçmeden, Şubat 1895'te, Yeni Liman işçilerinin bir grev planladıkları öğrenilince, "Liman İşçileri Ne İçin Mücadele Etmelidirler?" başlığıyla ikinci bildiri çıkarıldı.[116] Babuşkin'in anlattığına göre, bu bildiri, "Semyannikov tesislerinde dağıtılan bildiriden daha büyük etki yarattı."[117]

Lenin, Sosyal Demokratların ajitasyon aşamasına geçerken güttükleri temel hedefin, işçilerin kendiliklerinden, yani edilgin "olgunlaşma"larını beklemeksizin, onların siyasal farkındalığını geliştirmek olduğuna inanıyordu. V. A. Şelgunov'un anımsadığına göre, "Ajitasyona geçtiğimiz zaman ve bazı işçiler kendi ekonomik gereksinimlerini anlatan bildiriler istemeye başlayınca, Lenin, ekonomik sorunların, Rusya'daki siyasal yaşamda köklü değişiklikler olmadıkça kendi ekonomik durumunda iyileşme olmayacağını işçinin görebilmesini sağlayacak şekilde gündeme getirilmesini vurguluyordu."[118]

Lenin, St. Petersburg'daki döneminde (tutukluluk ve sürgün günlerinde yaptığı gibi) bu çizgiyi hiç yılmadan ve tutarlılıkla sürdürerek, Sosyal Demokrat faaliyeti katıksız ekonomik ajitasyona indirgemeye dönük girişimleri kınadı. "Ajitasyon Üzerine" başlıklı broşürün dağıtılmasıyla bağlantılı olarak 1894'te St. Petersburg'da ve başka kentlerde Sosyal Demokrat çevrelerde beliren Ekonomizm yönündeki sapmaya karşı çok güçlü bir duruş almak zorunda kaldı. Bu broşür, Lenin'in sözleriyle, "gerçekten yararlı saptamalar"[119] içermekle birlikte, Sosyal Demokrasinin işçi sınıfı hareketine öncülük etmesi, proleter sınıf mücadelesinin örgütleyicisi ve lideri olması gerektiği şeklindeki Marksist belitten bazı temel sapmalar da içeriyordu. Özellikle, Marksist çevrelerin ve grupların işçilerce çabucak takdir edilebilecek en yaşamsal, en kolay ulaşılabilir taleplere ilişkin ajitasyon üzerinde yoğunlaşmaları ve ancak işçilerin kendileri deneyim kazandıkları zaman adım adım siyasal taleplere geçmeleri şeklindeki düşünce, Rusya'nın genç ve hâlâ zayıf Sosyal Demokrat hareketi için ciddi bir tehdit içeriyordu.

115 *İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin St. Petersburg Mücadele Birliği'nin Bildirileri*, 1895-1897, Moskova, 1934, s. 1 (bu bildirinin yalnızca son kısmı günümüze ulaşmıştır) (Rusça).

116 M. A. Silvin, *a.g.y.*, s. 98; *On Dokuzuncu Yüzyıl Rusya'sında İşçi Sınıfı Hareketi*, C. IV, Kısım 1, Moskova, 1961, s. 2-4 (Rusça).

117 *İ. V. Babuşkin'in Anıları*, Moskova, s. 74.

118 V. A. Şelgunov, "1890'ların İlk Yarısında St. Petersburg İşçi Hareketine Dair Anılar", *Emektarlar. İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'nin 30. Yıldönümü, 1895-1925. Anılar ve Belgeler Seçkisi* içinde, Moskova-Leningrad, 1926, s. 51 (Rusça).

119 V. İ. Leni "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 376.

Lenin, "Vilnius programı"nda ("Ajitasyon Üzerine" başlıklı broşür Vilnius'taki ve diğer Batı kentlerindeki Sosyal Demokrat çalışma deneyimini temel alıyordu) salık verilen oportünist sapmaya tüm gücüyle karşı çıktı, çünkü bunun içerdiği önermelerden bazıları, St. Petersburg Sosyal Demokratları arasında destek buldu. Lenin'in işçi sınıfı hareketinin bu temel sorununa ilişkin sağlam duruşu sayesinde, St. Petersburg'lu işçiler arasındaki Sosyal Demokrat ajitasyon en başından beri işçilerin siyasal bilincini uyandırmayı amaç edindi. Bu ajitasyon 1895'in son aylarında özellikle etkiliydi. Yalnızca Ekim-Aralık arası dönemde sekiz bildiri basıldı ve St. Petersburg'daki çeşitli sanayilerin işçilerine dağıtıldı.[120]

Bunlar nitelik, tasarım ve boyut bakımından farklı bildirilerdi. Sözgelişi, Kasım 1895'te Laferm tütün fabrikasındaki bir grevle ilgili hazırlanan bir bildiri yalnızca birkaç satırdan ibaretti: "Gözaltına alınan tüm işçilerin salıverilmesini isteyin... Daha yüksek ücret isteyin... Fabrikada baskıya ve tacize son verilmesini isteyin... Her ay yasadışı olarak (kilitli giysi dolabı, sıcak su kullanımı vb. için) yapılan 10 kapik kesintinin kaldırılmasını isteyin."[121] Lenin'in kaleme aldığı *Thornton Fabrikasının Erkek ve Kadın İşçilerine* başlıklı başka bir bildiri,[122] işçilerin niçin daha iyi çalışma ve yaşam koşulları için mücadele etmeleri ve bunu nasıl yapmaları gerektiğini açıklıyordu.

Bu bir ajitasyonel edebiyat örneğiydi.[123] Ayırt edici özelliği, yönetimin iyice artan baskısı nedeniyle 6 (18) Kasım 1895'te grev yapılan fabrikadaki duruma ilişkin doğru bilgiler vermesiydi. Bildiri, her işçiyi ilgilendiren sorunlara parmak basıyordu, bu nedenle de birlik ve dayanışma için, o günlerin kuşa çevrilmiş fabrika yasalarınca işçilere tanınan hakları korumaya var güçleriyle çaba göstermeleri için, daha iyi çalışma ve yaşam koşulları için çağrı yaptığı işçiler arasında olumlu karşılık buldu. Lenin, bu bildiriyi yazarken, söz konusu tekstil fabrikasındaki işçilerin yaşamıyla ilgili pek çok somut veriden yararlandı.

Lenin'in daha sonra yazdığı gibi, bu bildirilerin etkisiyle, "işçiler arasında gerçek bir teşhir etme tutkusu uyandı. İşçiler, içler acısı yaşam koşulları konusunda, dayanılmaz ağırlıktaki çalışma koşulları konusunda, haklardan yoksunlukları konusunda tüm gerçekleri anlatan yeni tür bir bildiriyi Sosyal Demokrat inceleme çevrelerinin onlara sağlamak istediğini ve sağlayabileceğini kavrar kavramaz, bize fabrikalardan ve atölyelerden mektuplar göndermeye başladılar, bizi gerçekten mektup yağmuruna tuttular. Bu 'teşhir edebiyatı' yalnızca teşhir edilen fabrikada değil, ortaya serilen gerçeklere ilişkin haberlerin

120 E. A. Korolçuk, "Lenin'in Önderliğindeki İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'nce Yürütülen Ajitasyon", *Voprosy istorii KPSS*, 1964, No. 10, s. 65-66.

121 *İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin St. Petersburg Mücadele Birliği'nin Bildirileri*, s. 12.

122 V. İ. Lenin, "Thornton Fabrikasının Erkek ve Kadın İşçilerine", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 81-85.

123 Rus Sosyal Demokratların İkinci Enternasyonal'in 1896'daki Londra Kongresine sundukları bir raporda söz konusu bildiri böyle tanımlanıyordu. "İşçilerin 1 Mayıs Tatili" başlıklı bir bildiri de aynı şekilde niteleniyordu.

yayıldığı tüm fabrikalarda muazzam yankı uyandırdı... En geri kalmış işçiler arasında bile 'derdini yazıya dökmek' için sahici bir tutku uyandı."[124]

1895 sonbaharında yine Lenin'in kaleme aldığı *Fabrika İşçilerine Kesilen Para Cezaları Hakkında Yasanın Açıklaması* başlıklı bir bildiri,[125] işçi kitlelerinin uyanışında büyük rol oynadı. Özellikle gizlice basıldığı dikkate alınınca, o günler için muazzam bir sayıda (yaklaşık 3.000 nüsha) basıldı ve Rusya'daki birçok kente ulaştı. Yabancı ülkelerdeki Sosyal Demokrat gruplarınca okundu ve Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin merkezî organı *Vorwärts*'tan büyük övgü aldı.[126] "Bu broşürde," diye yazıyordu N. K. Krupskaya, "Lenin, o dönemin ortalama işçisine nasıl yaklaşılacağının ve gereksinimlerini çıkış noktası alarak, onun adım adım nasıl siyasal bir mücadelenin gerekliliğini kavrama noktasına getirileceğinin parlak bir örneğini ortaya koydu... İşçiler bunu tekrar tekrar okudular: Anladıkları dili konuşuyor ve kendilerini ilgilendiren şeylerden söz ediyordu."[127]

RSDİP'NİN OLUŞTURULMASI

Sosyal Demokrat çalışmanın yeni biçimlerine geçiş ve bu çalışmanın daha büyük boyut kazanması, ancak, Rusya işçi sınıfına ait bir siyasal partinin oluşturulmasına götüren bir süreçle birlikte yürütüldüğü için mümkün oldu.

İnceleme çevresi biçimindeki eski Sosyal Demokrat örgütlenme, işçi sınıfı hareketinin görevlerine artık yanıt veremiyordu. 1894 ilkbaharında Lenin, *"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?* yapıtında Rus Sosyal Demokratların çalışmaları hakkında genelleme yaparken, Sosyalistlerin, işçilerin *"Sosyal Demokrat düşünceleri yaymak ve işçileri bir siyasal güç halinde sıkıca birleştirmek için bizim koşullarımız altında* en UYGUN olan örgütlenme biçimini bulma"larına yardımcı olmaları gerektiğini yazıyordu.[128]

Lenin'in başında bulunduğu Sosyal Demokratlar grubu, 1895 ilkbaharında, kitlesel ajitasyonla bağlantılı olarak ve bu tür ajitasyona geçişin etkisi altında böyle bir örgütlenme kurmaya koyuldu. Bu yeni yolda atılan daha ilk adımlar, yapılmakta olan tüm çalışmaların yeniden yapılandırılmasını ve kesin bir görev dağılımı yapılmasını gerektiriyordu. 1895 sonbaharına gelindiğinde bu yeniden yapılandırma tamamlanmıştı: Teknologlar Grubu o sırada oldukça büyük bir örgüt haline gelmişti. En faal üyeleri (V. İ. Lenin, V. V. Starkov, G. M.

124 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 398.

125 V. İ. Lenin, "Fabrika İşçilerine Kesilen Para Cezaları Hakkında Yasanın Açıklaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 29-72.

126 Gazetenin 16 Şubat 1896 tarihli nüshasında şöyle yazıyordu: "Bu türden broşürler... geniş işçi kesimleri arasında Sosyal Demokrat bilincin gelişmesine muazzam katkı yapıyor."

127 N. K. Krupskaya, *Lenin'den Anılar*, s. 15.

128 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 320.

Krjijanovski, A. A. Vaneyev, P. K. Zaporojets, N. K. Krupskaya, S. İ. Radçenko ve başka bazıları) örgütün merkez grubunu (gerçekte örgütün kent komitesini) oluşturuyordu. Lider kadrosunu ise Lenin, Starkov ve Krjijanovski oluşturuyordu. Lenin tüm yazı ve yayın işlerini üstlendi, Radçenko başka Sosyal Demokrat gruplarla temasları sürdürme görevine getirildi vb. Ayrıca, merkez grubun üyeleri ana bölgelere atandılar; bu bölgelerin her birinde, örgütleyici faaliyet gösteren ve fabrikalarla irtibatı sürdüren bir eylemci işçi vardı. Daha alt kollar, fabrikalardaki işçi inceleme çevrelerinden oluşuyordu. Bunun sonucunda, merkeziyetçilik, görev bölümü, disiplin ve sıkı gizlilik ilkelerine dayanan tutarlı bir örgütsel yapı ortaya çıktı. 1895'in Aralık ayının ortasında örgüt, İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği adıyla anılır oldu; Rus ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin tarihine bu adla geçti.

On yıl kadar sonra Lenin, St. Petersburg Mücadele Birliği'nin bileşimini ve yapısını şöyle tanımlıyordu: "10-16 kişi (komite). 20-30 işçi çevresi. Azami 100-150 bağlantı."[129]

Çalışmanın yeni boyutları ve yeni biçimleri, başka Marksist, Sosyal Demokrat çevrelerle çabaların birleştirilmesini gerektiriyordu, çünkü işçiler arasında ajitasyon aşamasına geçilince, bu çalışma için kadroların yetersiz olduğu hemen ortaya çıktı. Ne var ki, 1895'te yalnızca, ajitasyon malzemesini teksir makinesiyle (o zamanlar yeraltı basımcılığında bir yenilik) çoğaltmayı başaran küçük Martov grubuyla birleşme gerçekleşti. Aynı zamanda da Martov grubunun savunduğu sakıncalı görüşlerden dolayı bu birleşmenin olumsuz yanlarının bulunduğu anlaşıldı. Lenin, özellikle, kitlesel ajitasyon yürütmek için propaganda çevrelerinin çalışmalarına son vermek gerektiğini öne süren Martov'un görüşüne karşı çıkmak zorunda kaldı. Böyle bir şey, militan işçilerin Marksist eğitim düzeyini düşürür ve ajitasyon standardının alçalmasıyla sonuçlanırdı. Martov'un önerisi reddedildi.

Mücadele Birliği'ni işçi kitlelerinin gerçek lideri yapan kilit bir özelliği, (St. Petersburg'daki büyük fabrikaların neredeyse tümü dâhil) birçok fabrikayla yakın irtibatının, daha oluştuğu anda geliştirmeye başladığı bağlarının olmasıydı. Örgüt 1894-1895'te 70 fabrikada faaliyet gösteriyordu, bunların 22'sinde yaklaşık 1.000'er işçi çalışıyordu (bu tür 25 fabrika vardı).[130] Birliğin çekirdeğini İ. V. Babuşkin, B. İ. Zinovyev, V. A. Şelgunov, S. İ. Funtikov ve V. A. Knyazev dâhil ileri işçiler oluşturuyordu.

Birlik, sözcüğün gerçek anlamında yerel bir örgüt değildi; daha doğrusu, yerel çıkarlar ve görevler, örgütün ulusal öneme sahip görevleri yerine getirme yönelimini gölgelemiyor ya da engellemiyordu. St. Petersburg Mücadele Birliği'nin çalışmaları, ondan Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin embriyonu

129 V. İ. Lenin, "'1895 ve 1905 (Kısa Paralel)' Makalesi İçin Plan", *Toplu Yapıtlar*, C. 41, s. 137.

130 E. A. Korolçuk, *a.g.y.*, s. 65.

olarak söz edilmesini haklı çıkaran birçok özelliği en başından beri taşıyordu.[131] Birlik, özellikle, Rusya'nın çeşitli bölgelerindeki Sosyal Demokratlarla ve Emeğin Kurtuluşu grubuyla temas kurdu ve sürdürdü; ulusal yayınlar örgütledi; parti programı taslağını hazırladı ve Mücadele Birliği'nin örgütsel, ajitasyonel deneyimlerini genelleyen broşürler çıkardı; yabancı Sosyal Demokrat partilerle doğrudan bağlar kurdu ve onların deneyimlerinden yararlanmaya çalıştı. Son olarak, St. Petersburg'da 30.000 tekstil işçisinin katıldığı, Rusya işçi sınıfı hareketinde bir dönüm noktası oluşturan ünlü grevin hazırlanması ve yürütülmesi hiç de yerel nitelikte faaliyetler değildi.

Moskova 1890'larda Sosyal Demokrat hareketin etkili bir merkeziydi. Kentte, daha 1893'ün sonbaharında, diğer Marksist grupların ve inceleme çevrelerinin yönetimini devralmak üzere altılı denilen merkezî bir Sosyal Demokrat grup oluşturuldu. Bu grupta ilk önce A. N. ve P. İ. Vinokurov, S. İ. Mitskeviç, M. N. Lyadov, Y. İ. Sponti ve işçi S. İ. Prokofyev yer alıyordu; daha sonra V. V. Vorovski, V. D. Bonç-Bruyeviç, M. F. Vladimirski ve İ. F. Dubrovinski grubun çalışmalarına etkin olarak katıldı. Moskova Sosyal Demokratları, ileri işçilerle sağlam bağlar kurdular ve fabrikalarda Marksist inceleme çevreleri örgütlediler, 1894'te aynı şekilde bunlar da işçi kitleleri arasında ajitasyon çalışmasına geçtiler (*Fabrika Müfettişleri Arasında Çatışma* ve *İki Fabrika Sahibinin Sohbeti* başlıklı bildiriler bastılar ve dağıttılar). 1890'ların ortasında Moskova'da işçi sınıfı hareketi ve Sosyal Demokrat hareket için en önemli olay, İşçi Birliği'nin oluşturulmasıydı.

1894'te fabrika inceleme çevrelerinin temsilcilerince yapılan bir toplantıda bunun ilk adımı atıldı. Bu toplantıda, ileri işçilerden ve Sosyal Demokrat aydınlardan oluşan bir merkezî işçi çevresi kuruldu. 1895'te bu çevreye İşçi Birliği adı verildi. Bu birlik, faaliyetlerini doruk noktasına çıkardığı 1896 yazında 55 büyük fabrikada ve demiryolu atölyesinde ajitasyon çalışması yürütüyordu. Birliğin 15 sanayi kentindeki Sosyal Demokrat örgütlerle ve Emeğin Kurtuluşu grubuyla bağları vardı.[132] En önemlisi, St. Petersburg Mücadele Birliği'yle oldukça kalıcı ve düzenli temasları vardı. Birkaç kez Moskova'yı ziyaret eden Lenin, kız kardeşi A. İ. Ulyanova-Yelizarova ve birçok yoldaş sayesinde Moskova Sosyal Demokratlarıyla sürekli temastaydı.[133]

1890'ların ortasında Sosyal Demokrat hareket Orta Sanayi Bölgesi'nde güçlü şekilde yayıldı. Bu bölgedeki en başarılı örgütlerden biri, 1895 baharında Moskova Sosyal Demokratlarının yardımıyla ve Lenin'in önderliğindeki Mücadele Birliği'nin etkisi altında oluşturulan İvanovo-Voznesensk İşçi

131 Lenin, ilk kez 1897'de St. Petersburg Mücadele Birliği'nden partinin embriyonu olarak söz etti ("Rus Sosyal Demokratların Görevleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 314-42).

132 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. 1, s. 238-39; *SBKP'nin Moskova Örgütünün Tarihi Üzerine Denemeler*, 1883-1965, Moskova, 1966, s. 20-33 (Rusça).

133 E. A. Korolçuk, "Lenin'in Önderliğindeki İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği: Militan Devrimci İşçi Partisinin Embriyonu", *Voprosy istorii*, No. 1, 1956.

Birliği'ydi. Bu örgütün üyeleri (birer işçi ajitatör olan M. A. Bagayev ve N. İ. Mahov) aynı yılın Ekim ayında İvanovo-Voznesensk fabrikasında 2.000 tekstil işçisinin katıldığı bir greve önderlik ettiler. Bu grevle ilgili haberler, St. Petersburg Mücadele Birliği'nce kurulan *Raboçeye dyelo* gazetesine ve yurt dışında yayınlanan *Rabotnik* seçkisinin ilk sayısına gönderildi. İvanovo-Voznesensk Sosyal Demokratları faaliyetlerini bu kentle sınırlı tutmadılar; Vladimir Guberniyası'ndaki tekstil sanayisinin merkezi olan Kohma köyünde 1897 baharında bir Sosyal Demokrat inceleme çevresinin kurulmasına önayak oldular.[134]

Sosyal Demokrat hareket başta Kiev, Yekaterinoslav ve Harkov kentleri olmak üzere Ukrayna'da hızla büyüdü. Aralık 1895'te devrimci işçi Y. D. Melnikov'un önderliğinde Kiev İşçi Komitesi'nin kurulması, Rusya'daki tüm Sosyal Demokratları tek bir partide birleştirme girişimini başlatanlardan biri olan Kiev örgütünün kurulması yönünde atılmış ilk adımdı. Kiev Sosyal Demokrat gruplarının ve inceleme çevrelerinin 1890'ların ortasında Lenin'in önderliğindeki Mücadele Birliği'nin en canlı örneğini ortaya koyduğu doğrultuda evriminin belli başlı kilometre taşları, en faal üyeleri Y. D. Melnikov, B. A. Eidelman, P. L. Tuçapski ve N. A. Vigdorçik olan *Raboçeye dyelo* grubunun (1896 baharında) oluşturulması, teksirle basılan işçi gazetesi *Vperyod*'un bu grupça çıkarılmaya başlaması ve tüm Kiev Sosyal Demokrat gruplarının (Mart 1897'de) İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği bünyesinde birleşmesiydi.

Sosyal Demokratlar 1890'ların ortasında Volga bölgesinde, Urallar'da, Güney Kafkasya'da, Baltık bölgesinde, Beyaz Rusya'da, Polonya'da ve Sibirya'da da faaliyet gösterdiler.[135]

O yıllarda ortaya çıkan örgütlerin ve grupların bazıları işçi sınıfı hareketinde derin kökler saldı ve polis baskısı bunların faaliyetlerini ancak geçici olarak kesintiye uğrattı; bazılarıysa kısa ömürlüydü ve çoğu kez ilk polis baskınından sonra tamamen silinip gitti. Ama genel olarak Sosyal Demokrat hareket kuvvet topladı; çeşitli yörelerdeki örgütler arasında düzenli bağların olması ve bunların birlik içinde hareket etmeleri, en sonunda da bir partide birleşmeleri gerektiği gitgide daha açık olarak anlaşıldı.

Harekette önceleri kişisel temaslar ağır basıyordu; bunlar tanışıklığa ya da çeşitli inceleme çevrelerine birlikte katılmış olmaya dayanıyordu, bu temasların başta gelen amacı ise bilgi ve basılı kaynak alışverişi yapmaktı. Bu temasların niteliği ve içeriği yavaş yavaş değişti; çeşitli Sosyal Demokrat örgütlerin eşgüdümlü eylemleri gitgide önem kazandı. St. Petersburg, Moskova, Kiev ve Vilnius Sosyal Demokrat gruplarının Şubat 1895'te St. Petersburg'da düzenledikleri konferansın amacı özellikle buydu. Bu konferansta, inceleme çevresi

134 *SBKP'nin İvanovo Örgütünün Tarihi Üzerine Denemeler*, Kısım 1, *1892-1917*, İvanovo, 1963, s. 48-58.

135 Rusya'da 1894-1898 arasında yerel Sosyal Demokrat örgütlerin oluşması ve çalışmaları için bkz. *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. 1, s. 234-56, 552-63.

düzeyinde propagandadan kitlesel ajitasyona geçiş yolları ve araçları tartışıldı, ajitasyonun içeriği ve pratik amaçları irdelendi.

St. Petersburg Mücadele Birliği'nin çeşitli Rus kentlerindeki Sosyal Demokrat gruplarla giderek daha düzenli bir hal alan temasları, Lenin'in 1895 yazında yurt dışına yaptığı gezi bağlamında özel bir önem kazandı.[136] Lenin bir aydan uzun süre İsviçre'de, yaklaşık bir ay Paris'te, bir ay kadar da Berlin'de kaldı. Temel amacı, Emeğin Kurtuluşu grubuyla doğrudan temas kurup işbirliği yapmaktı. Bu, Rusya'da bir Marksist işçi partisi kurma hazırlıkları için yaşamsal bir unsurdu. Lenin, Fransa'daki ve Almanya'daki sosyalist partilerin çalışmalarını incelemek, sosyalist basın ve yazın üzerine, özellikle Marx'ın ve Engels'in Rusya'da bulunmayan yapıtları üzerine incelemelerdeki boşlukları doldurmak için de bu geziden yararlandı. Avrupa işçi sınıfı hareketinin önde gelen kişileriyle yakın bağları olan, çeşitli sosyalist dergilerde düzenli yazıları çıkan ve İkinci Enternasyonal kongrelerine katılmış olan G. V. Plehanov ve P. B. Akselrod ile bu anlamda verimli görüşmeler yaptı.

Berlin ve Paris kütüphanelerinde çalıştı, işçi toplantılarına katıldı, işçilerin günlük yaşantılarını gözlemledi ve sosyalist propagandanın nasıl örgütlendiğiyle ilgilendi. Paris'te Paul Lafargue'la buluştu, Berlin'de Wilhelm Liebknecht'i ziyaret etti ve Plehanov'dan getirdiği bir tavsiye mektubunu ona verdi.

Plehanov'la ve Akselrod'la yaptığı toplantılar verimli geçti: Lenin, Rus Sosyal Demokrat hareketinin bu emektarlarını derinden etkiledi. Plehanov, "Oradan buraya son derecede zeki, iyi eğitimli ve güzel konuşan genç bir yoldaş geldi," diye yazıyordu eşi R. M. Plehanova'ya. "Devrimci hareketimizde onun gibi insanların olması çok sevindirici."[137] Eşinin belirttiğine göre, Emeğin Kurtuluşu grubu üyeleri, Lenin'i "genç devrimci kuşağın gerçek temsilcisi" olarak gördüler "ve anlatılmaz ölçüde mutlu oldular".[138] Ama daha bu ilk buluşma bile bazı görüş ayrılıklarını gün ışığına çıkardı. Akselrod'un daha sonra anımsadığına göre, Lenin'in çalışmaları hakkında düşüncelerini söylediği zaman kendisinden şu yanıtı almıştı: "Yazılarım hakkında Plehanov'un da tamamen aynı yorumlarda bulunduğunu söylemeliyim. Plehanov, düşüncesini şu sözlerle dile getirdi: 'Siz liberallere sırt çeviriyorsunuz, biz ise onlara yüzümüzü dönüyoruz.'"[139] Dolayısıyla, daha sonra değişen koşullar altında Akselrod'u ve Plehanov'u Menşevik kampa götüren şeyler gün ışığına çıktı.

Yine de ayrılıklar henüz keskinleşmemişti, karşılıklı işbirliği arzusu bu toplantılara katılanları ortak eylemlere onay vermeye yöneltti. Lenin, ön alarak, Rusya ve yabancı ülkeler arasında sağlam bir bağ kurulmasını sağlayacak bir öneri getirdi: Teorik ve siyasal nitelikli makaleler ile Rusya'da işçi sınıfı ve Sosyal

136 Bu gezinin ayrıntılı öyküsü için bkz. G. S. Juykov, *a.g.y.*; G. S. Ulman, "Lenin 1895'te Yurt Dışında", *Voprosy istorii KPSS*, No. 6, 1973.

137 *Istorichesky arkhiv*, No. 6, 1958, s. 209.

138 F. M. Arjanov, *Marksizmin Gelişiminde Lenin Döneminin Başlangıcı*, Leningrad, 1970, s. 29 (Rusça).

139 *G. V. Plehanov ve P. B. Akselrod'un Yazışmaları*, C. 1, Moskova, 1925, s. 271 (Rusça).

Demokrat hareket hakkında bilgiler yayınlamak üzere, *Rabotnik* başlıklı süreli olmayan bir seçkinin yurt dışında çıkarılması. Rus Sosyal Demokratlar adına Lenin, bu katılımının bağış toplamaktan ve makale yazıp vermekten öteye geçmesini önerdi; yanında İsviçre'ye getirdiği *Ekonomik Gelişmemizi Tanımlayan Belgeler* seçkisi, "yurt içi" hareketin, yani Rusya topraklarında faaliyet gösteren hareketin yaratıcı potansiyelini gösteren en iyi belge oldu.

Lenin, *Rabotnik*'in ilk sayısı için *Friedrich Engels* başlıklı makalesini ve Rusya'daki işçi sınıfı hareketine dair bazı notlar verdi. Seçkiye düzenli yazı verilmesini sağlama almak için, St. Petersburg'a dönerken Vilnius'ta, Moskova'da ve Orehovo-Zuyevo'da mola verip kısa süre konakladı.[140]

Lenin'in dönüşünden sonra, Mücadele Birliği, ajitasyonu ilerletme, birikmiş deneyimleri genelleme, en önemlisi de birliğin faaliyetlerinin içeriğini ve yönelimini halka tanıtma aracı olarak kendi gazetesini *Raboçeye dyelo*'yu çıkarma fikrini ortaya attı. Gazetenin ilk sayısı 1895'in Aralık ayı başında tamamlandı. Lenin, gazetenin ana makalelerini yazmanın yanı sıra, geriye kalan sayfalarını da yayına hazırladı. Gazete basıma hazırdı ki, bu sayıdan sorumlu olan A. A. Vaneyev dâhil birliğin merkez grubunun neredeyse tamamı tutuklandı. St. Petersburg Sosyal Demokratlarının bu girişimi böylece yarım kaldı. Bununla birlikte, girişimin kendisi ve yazılan yazıların içeriği,[141] gazetenin Rusya'daki tüm Sosyal Demokratları militan bir proleter partide birleştirmekte önemli bir faktör olabileceğini kanıtlamaktadır.

Ama ne tutuklanma (8 Aralık gecesi) ne de ardından gelen Sibirya sürgünü (1897'de), Mücadele Birliği'ni kurulmakta olan partinin çekirdeğine dönüştürmek için Lenin'in gösterdiği çabaları durdurabildi. Hazırladığı Sosyal Demokrat Parti program taslağı ve Birlik için yazdığı "Yeni Fabrika Yasası" ve "Rus Sosyal Demokratların Görevleri" başlıklı broşürler son derecede önemliydi.

Lenin, tutuklanmaktan kurtulan yoldaşların bir Sosyal Demokrat örgüt için program taslağı hazırlaması yönündeki isteklerine hemen yanıt verdi, çünkü kendisi de aynı niyeti taşıyordu. Taslağı kısa sürede hazırladı ve sürgün yerinden gizlice çıkarılmasını sağladı.[142] Lenin, taslağının her noktasını kesin şekilde gerekçelendirdiği ve açıkladığı *Program Açıklaması*'nı birkaç ay sonra, 1896'nın yaz mevsiminde yazıp St. Petersburg'da faaliyet gösteren Sosyal Demokratlara gönderdi.[143]

---

140 V. İ. Lenin, "Friedrich Engels", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 19-27; "P. B. Akselrod'a", *Toplu Yapıtlar*, C. 34, s. 20-22. Seçkinin toplam üç birleşik sayısı basıldı.

141 Lenin'in bu sayı için yazdığı makalelerin yalnızca biri bugüne gelmiştir: "Bakanlarımız Ne Düşünüyor?" (V. İ. Lenin, *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 87-92); diğer makalelerin içeriği ise *Ne Yapmalı? (Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 376-77) adlı yapıt ve ayrıca, Lenin ile arkadaşlarının "dava"sına ilişkin polis kayıtları sayesinde biliniyor.

142 V. İ. Lenin, "Sosyal Demokrat Parti İçin Program Taslağı ve Açıklaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 95-98.

143 V. İ. Lenin, "Sosyal Demokrat Parti İçin Program Taslağı ve Açıklaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 98-121 (bu belgenin yalnızca bir kısmı günümüze gelmiştir).

Lenin, Emeğin Kurtuluşu grubunun program belgelerini, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin 1891'deki Erfurt Kongresinde benimsenen programını ve Kautsky'nin bununla ilgili ertesi yıl yayınlanan yorumlarını yakından biliyordu. Daha önce işaret ettiğimiz gibi, o günlerde Erfurt programı, birçok ülkenin sosyalist partisince kendi programları için bir model sayılıyordu. Lenin'in 1895 sonu ila 1896 başında hazırladığı program taslağı tahlil edilince, bunun da Erfurt programını temel aldığı (sözgelişi, bu belgelerin yapıları ve maddelerinin içeriği arasında örtüşme olduğu) görülecektir.[144]

Plehanov'un oldukça geniş bir kitleye yayılan *Rus Sosyal Demokratların İkinci Program Taslağı*'ndan farklı olarak, Lenin'in taslağı, işçi sınıfı hareketinin içinde gelişmekte olduğu nesnel koşulları özlü şekilde tanımlıyordu. Lenin'in birkaç yıl sonra yazdığına göre, bir işçi partisi programı, "Sosyal Demokrat işçi sınıfı hareketinin maddi ve manevi koşullarını üretmekte olan ekonomik gelişme sürecini ve Sosyal Demokrat Parti'nin örgütlemeyi amaç edindiği proletaryanın sınıf mücadelesini ön plana çıkarmak ve daha kuvvetli şekilde vurgulamak" zorundaydı.[145]

Lenin'in taslağı işte bu üslupla kaleme alınmıştı.

Erfurt programında olduğu gibi, başlangıç bölümü, kapitalist üretim biçiminin özelliklerine, işçi sınıfının kapitalist toplumdaki yerine, proletaryanın tarihî misyonuna ve ödevine ilişkin özlü bir betimleme sunuyordu. Taslak, kapitalizme karşı sınıf mücadelesinin siyasal bir mücadele olduğunu belirtiyor, siyasal özgürlük kazanmanın Rusya işçi sınıfı için özel bir önem ve anlam taşıdığına işaret ediyordu. Lenin'in yazdığına göre, Sosyal Demokratların ivedi görevi, işçilerin sınıf bilincini güçlendirmek, örgütlenmelerine yardımcı olmak ve özgürlük mücadelesinin nihai amacını onlara göstermekti; Lenin, ayrıca, Sosyal Demokratların diğer devrimci ve muhalif hareket akımlarıyla ilgili görevlerini de belirliyordu.

Siyasal iktidarın işçi sınıfınca devralınması ve tüm üretim araçlarının toplumsallaştırılması talebine özel bir önem veriliyordu. Bu talep Erfurt programında da vardı ama bu kadar açıkça belirtilmemişti.[146] Lenin'in hazırladığı taslağın teorik kısmı, genel olarak, bir sürü laf kalabalığı içerdiği ve "birleştirilemeyecek iki şeyi, yani bir program ile o programa ilişkin bir *yorumu* birleştirme"ye[147] uğraştığı için Engels tarafından eleştirilmiş olan Erfurt programına göre çok daha açık seçik ifadelerle yazılmıştı. Lenin'in o sırada bu eleştiriden haberi yoktu (eleştiri ancak 1901'de yayınlandı), ama hazırladığı taslak, Engels'in görmek istediklerine bütünüyle uygundu.

144 V. İ. Lenin, "Partimizin Program Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 235.

145 *A.y.*, s. 233.

146 *Devrimci Bir Enternasyonal Mücadelesinde Lenin*, Moskova, 1970, s. 21-23 (Rusça).

147 Friedrich Engels, "1891 Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisi"; Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 429.

Başka sosyalist partilerin programları gibi, Lenin'in taslağı da şunu belirtiyordu: "Rus işçi sınıfı hareketi, niteliğine ve amaçlarına uygun olarak, tüm ülkelerin işçi sınıfının uluslararası (Sosyal Demokrat) hareketinin bir parçasıdır."[148] Maddelerin biri, Birinci Enternasyonal'in kuruluş manifestosunun ünlü sözlerini yineliyordu: "İşçilerin kurtuluşu işçi sınıfının kendi eseri olmalıdır."[149]

Taslağın sonuç bölümleri, Sosyal Demokratların pratik taleplerini dile getiriyordu; bunlar arasında, Erfurt programının ya da Emeğin Kurtuluşu grubuna ait belgelerin içermediği tarım sorununa ilişkin talepler de vardı. 1895 tarihli taslakta pratik taleplerin çok ayrıntılı olarak ele alınışı, bunların içerdiği neredeyse tüm hükümlerin daha sonra RSDİP'nin 1903'teki ikinci kongresinde benimsenen programına dâhil edilmesinde ve partinin asgari programının yaklaşık yarısını oluşturmasında da görülüyor. Elbette bunların çoğu, program taslakları üzerindeki çalışmaların akışı içinde Lenin'in kendisince de olmak üzere, daha da ayrıntılandırıldı ve genişletildi. Bununla birlikte, bir karşılaştırma yapılırsa, Rus Sosyal Demokratların önündeki pratik görevleri Lenin'in daha o zamanlar aklında taşıdığı açıkça anlaşılır.

Önemli bir nokta olarak, 1895 tarihli taslağın tarım bölümü, *otrezki*nin (tarlaların) köylülere geri verilmesi talebini içeriyordu; Lenin'in kanısına göre bu, köylülerin çarlığa karşı devrimci harekete kazanılmasına yardımcı olurdu. Eşi benzeri görülmemiş çaptaki köylü eylemlerinin, toprakların millileştirilmesine yönelik daha geniş kapsamlı, çok daha uzun erimli bir program talebinin mümkün ve gerekli olduğunu gösterdiği 1905-1907 devrimine kadar bu talep Rus Sosyal Demokratların tarım programında merkezî bir yer tuttu.

Böylelikle, İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin St. Petersburg Mücadele Birliği'nin ideolojik ve siyasal gelişimi, Rusya'daki tüm Sosyal Demokrat hareketin yüz yüze olduğu görevlerden yola çıkan ve bu anlamda genel bir parti belgesi olan bir programla taçlandırıldı. Gerçekten, N. K. Krupskaya'nın bize anlattığı gibi, Lenin, program taslağını yazma çalışması ile aslında Rus Sosyal Demokratların ta 1896'da hazırlıklarına başlanmış olan yakındaki ilk kongresi arasında bağlantı kurdu.[150] St. Petersburg'lu Sosyal Demokratlar da Lenin'in taslağını işte bu açıdan görüp değerlendirdiler. Bu taslak daha sonra da, yani 1890'ların sonunda da genel bir parti belgesi olarak görüldü.

Lenin'in 1897 sonunda, yani Sibirya'ya sürgün edildikten birkaç ay sonra yazdığı "Rus Sosyal Demokratların Görevleri" başlıklı broşür,[151] 1895'te İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'nde birleşmiş olan St. Petersburg'lu Sosyal Demokratların çalışmalarını toparlayıp özetliyordu. Lenin, St. Petersburg Mücadele Birliği'nin siyasal programını ve taktiklerini doğrularken, işçi sınıfı

148 V. İ. Lenin, "Sosyal Demokrat Parti İçin Program Taslağı ve Açıklaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 96.

149 *A.y.*, s. 97.

150 N. K. Krupskaya, *a.g.y.*, s. 22.

151 V. İ. Lenin, *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 323-51.

hareketinin sosyalist görevleri ile demokratik görevleri arasında kopmaz bir birliğin olduğunu (aynı zamanda da bu görevler arasındaki ayrımları göz ardı etmenin yanlış olacağına parmak basarak) vurguluyor ve Sosyal Demokrat çalışmanın bu birlik bağlamında daha da ilerletilmesi için çağrı yapıyordu. Yurt dışındaki siyasal göçmen Rus Sosyal Demokratlar Birliği'nce 1898'de yayınlanan bu broşür geniş kesimlere ulaştırıldı ve Rus Sosyal Demokrat hareketinin devrimci kanadından büyük övgü aldı.

"Rus Sosyal Demokratların Görevleri", Rusya işçi sınıfının devrimci Marksist partisinin embriyonu olarak St. Petersburg Mücadele Birliği'nin çalışmalarının bir genellemesini sunarken ve o partinin oluşumunu etkileme amacını güderken, birkaç ay önce yazılan "Yeni Fabrika Yasası",[152] Lenin'in siyasal ajitasyon geleneğinde, kitlelerin dolaysız çıkarlarını dikkate alıyor ve bunları somut gerçeklikle bağlantı kurarak sunuyordu. Bu broşürde Lenin, iş gününü kısaltan Haziran 1897 tarihli fabrika yasasını parlak bir biçimde tahlil ediyordu; bu, kendi deyişiyle, "Rusya işçilerinin polis hükümetinden söke söke aldığı ödünler"den ibaretti.[153]

Lenin, Şuşenskoye'ye vardığında, sürgündeki diğer Sosyal Demokratlarla irtibat kurdu; daha sonra bunların birçoğu Lenin'le yakın arkadaş olup, yeni tip proleter partisinin kurulmasına yardım etti. Lenin, Emeğin Kurtuluşu grubuyla ve Verhoyansk'ta sürgünde bulunan N. Y. Fedoseyev'le (ilk Rus Marksistlerden biriydi, Lenin'in de büyük saygısını kazanmıştı) yazışma yolları bulmaya çalıştı. Lenin'in sürgündeyken yazdığı çalışmalar, bir proleter partisi için mücadeleye, Marksizmi Rus işçi sınıfı hareketinin ideolojisi ve siyasal rehberi yapma mücadelesine adanmış çalışmalardı.

19. yüzyılın son on yıllarında Rusya'nın sosyoekonomik gelişmesi üzerine Lenin'in yürüttüğü ve *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı yapıtında[154] toparlayıp genellediği esaslı incelemeler, Rusya'nın "özgün" bir gelişme yolu izliyor olduğunu, kapitalizmin Rusya için "anorganik" [bünyesine yabancı] olduğunu iddia eden Narodnik teorileri yerle bir etti ve Rusya'da bir proletaryanın varlık kazandığını ve güçlenmekte olduğunu, bu proletaryanın otokrasiye karşı, tüm baskı ve sömürü biçimlerine karşı kitlelerin özgürlük hareketine önderlik etmekle yükümlü olduğunu savunan Marksist önermeyi haklı çıkardı. Bu incelemelerin Rusya'da Sosyal Demokrat hareketin pratiğine uygulanan kaçınılmaz meyvelerinden biri, işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ittifakın teorik temellerine dayanan bir tarımsal programın ayrıntılı olarak geliştirilip yetkinleştirilmesiydi.

Lenin'in ve arkadaşlarının İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'nden koparıldıkları dönemde, St. Petersburg'da 30.000 tekstil işçisinin

152 V. İ. Lenin, "Yeni Fabrika Yasası", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 267-315.

153 *A.y.*, s. 274.

154 V. İ. Lenin, "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 3, s. 21-607.

katılımıyla 1896 yazında gerçekleştirilen ünlü grevi yönetmek gibi zor ve sorumluluk isteyen bir görevi, onların kurmuş oldukları bu örgüt üstlendi. Bu sınavı geçen Mücadele Birliği, geniş ajitasyona yönelik, Sosyal Demokratlarla işçi kitleleri arasında bağlar kurup sağlamlaştırmaya yönelik çizginin doğru olduğunu kanıtladı. 1896 yazındaki olaylar, Mücadele Birliği'nin devrimci Marksist partinin selefi olduğuna, Rusya işçi sınıfı hareketinin öncüsü olduğuna tanıklık etti.

Lenin'in daha sonra "ünlü St. Petersburg sanayi savaşı"[155] adını verdiği 1896 grevinin ayırt edici bir özelliği, boyutuydu: Grev başkentteki tekstil fabrikalarının hemen hemen tümünü sardı. Daha da önemlisi, Rusya işçi sınıfının önceki tüm eylemlerinden farklı olarak, doğrudan doğruya, sayısal gücü az olmasına rağmen şimdiden deneyim biriktirmiş olan ve işçilerin büyük desteğini kazanan bir Sosyal Demokrat örgütün önderliğinde yürütüldü. Lenin bu durumun altını çizerek şöyle yazıyordu: "Sınıf bilinçli, sistemli Sosyal Demokrat müdahale ve liderlik, Morozov greviyle karşılaştırıldığında bu harekete muazzam bir kapsam ve önem kazandırdı."[156]

Yayılan hareketin ana nedeni, St. Petersburg'da tekstil işçilerinin aşırı zor ekonomik koşullar altında olmalarıydı. Günde 15-16 saat kadar çalışıyorlardı ve başka mesleklerdeki işçilerden daha düşük ücret alıyorlardı. Bu, hoşnutsuzluğu körükledi ve açık protestolara yol açtı. Bir fabrika müfettişi daha 5 Mart 1896'da uyarıda bulunarak, "ücretlerin aşırı düşük olmasından ve işçilerin tıkış tıkış, pis, nemli ve pahalı fabrika barakalarında içler acısı koşullarda yaşamalarından, en temel gereksinimlerinin kesinlikle hiç dikkate alınmamasından fabrika yönetiminin keyfî tavırlarından ve tacizlerinden, yaygın gözaltı ve ihbar sisteminden dolayı" Thornton, Novaya Bumagopryadilnaya, Petrovskaya, Spasskaya ve Aleksandro-Nevskaya fabrikalarında grevler olabileceğini bildirmişti.[157]

Sanayi teşebbüslerinin yönetimlerince üç gün (15-17 Mayıs arası) tatil ilan edilen (dolayısıyla işçilerin üç günlük ücret kaybına uğradıkları) taç giyme töreni nedeniyle işçilere ücret ödenmemesi, ulusal ve uluslararası yankılar yaratan olayların fitilini ateşledi. İlk grev, 23 Mayıs'ta Rossiiskaya Bumagopryadilnaya işçilerince başlatıldı. Grev birkaç gün içinde doruk noktasına ulaştı: 19 tekstil fabrikasında iş bırakıldı. St. Petersburg adliyesi savcı vekili gibi bir "gözlemci" bile şöyle bahsediyordu: "Huzursuzluk işçiler arasında hızla yayıldı farklı fabrikalara mensup işçilerin benzer talepleri vardı ve her grev birebir aynı örüntüyü izledi ... son olarak, tüm bu içten kaynamaya rağmen, dışarıdan bakılınca kitleler arasında olağanüstü bir sükûnet vardı – tüm bunlar grevlerin,

155 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 374.

156 V. İ. Lenin, "İlk Dersler", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, s. 140.

157 F. M. Suslova, "Lenin'in Önderliğindeki İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği St. Petersburg'lu Tekstil İşçilerinin 1896'daki Grevinin Başında", *Ucheniye zapiski Moskovskoi vysshei shkoly profdvizheniya VTsSPS*, Issue 1, Moskova, 1957, s. 95.

önceden işçiler arasında yasadışı propagandanın hazırladığı ortamda patlak verdiğini gösteriyordu."[158]

Gerçekten, Aralık 1895'teki ve Ocak 1896'daki tutuklamalar nedeniyle ciddi ölçüde zayıflamış olmasına rağmen, Mücadele Birliği, ajitasyonunu genişletmeyi sürdürdü. Örneğin, 2.000 nüsha basılan *İşçilerin 1 Mayıs Tatili* başlıklı bildirisi[159] St. Petersburg'daki 40 fabrikada dağıtıldı. Birlik, tekstil işçileri arasında huzursuzluk olduğuna ilişkin haberleri alınca faaliyetlerine hız verdi. Mayıs sona ererken, grevlerin temsilcilerini bir toplantıda buluşturdu: Yaklaşık 100 kişi hazır bulundu. Dile getirilen taleplerden biri, iş gününün 10,5 saate indirilmesiydi. Bu talep, Mücadele Birliği'nin 30 Mayıs'ta basıp tüm büyük tekstil fabrikalarında dağıttığı *St. Petersburg Tekstil İşçilerinin Talepleri* başlıklı bildiride ve yine, 1 Haziran'da basılan *Tüm St. Petersburg Tekstil Fabrikalarının İşçilerine* başlıklı bildiride belirtildi.[160] Tüm kapitalist sınıfa ve çarlık hükümetine yöneltilen bu talepler, görece dar bir nedene dayanan grevin siyasal imalarının olduğunu gösteriyordu.

Bildirilere başvurmanın böyle gitgide artması, greve önderlik etmenin önemli bir biçimi haline geldi; bildirilerin birçoğunu işçilerin kendileri yazıyordu. Başka bir yol da işçilerin ya da temsilcilerinin katıldıkları toplantılar düzenlemekti. İkinci Enternasyonal'in Londra Kongresine (1896) katılan Rus heyetinin bir raporunda belirtildiği gibi, bu toplantılar, "St. Petersburg için oldukça alışılmamış bir şeydi ve Rusya'daki polis rejimini çok az da olsa bilen herkesi hayrete düşürüyordu".[161]

Mücadele Birliği'nin görevlendirmesiyle, 2 Haziran'da, F. V. Lengnik ve L. K. Martens, tüm grevci işçilerin seçilmiş temsilcileriyle St. Petersburg'un Narvsko-Moskovski bölgesinde bir toplantı düzenlediler. İşçilerin tüm talepleri yerine getirilinceye kadar grevin sürdürülmesini istediler. Lengnik, St. Petersburg grevinin yankılarından, Alman işçilerin dayanışma duygularından, grevcilere yardım için bağış topladıklarından söz etti. Pyotr Alekseyev'in ünlü bir konuşmasını okudu. St. Petersburg Sosyal Demokratları bu yolla harekete siyasal bir içerik kazandırdılar.

Grev 13 Haziran'da sönmeye başladı ve 17 Haziran'da tüm tekstil fabrikaları normal çalışmalarına geri döndü. Bunun başta gelen nedeni, hükümetin, iş gününü kısaltacak yasal düzenleme de dâhil işçilerin taleplerinden çoğunu yerine getireceğine söz vermesiydi. Aynı zamanda da polis baskısı şiddetlendi: Sosyal Demokratlar ve militan işçiler tutuklanınca, grev liderlikten yoksun kaldı.

---

158 *On Dokuzuncu Yüzyıl Rusya'sında İşçi Sınıfı Hareketi*, C. IV, Kısım 1, s. 314-15 (Rusça).

159 *St. Petersburg İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'nin Bildirileri*, s. 42-45.

160 *A.y.*, s. 51-55.

161 *Londra'daki Uluslararası İşçi Sosyalist Kongresinde Rus Sosyal Demokrat Heyetinin Sunduğu Bir Rapor*, Cenevre, 1898, s. 11 (Rusça).

Bununla birlikte, grevin bitirilmesi ne St. Petersburg tekstil işçileri ne de Mücadele Birliği için bir yenilgiydi. Birincisi, işçilerin ivedi talepleri kısmen karşılandı ve daha sonra, 2 Haziran 1897'de, iş gününü 11,5 saate indiren bir yasa çıkarıldı. İkinci ve daha önemli olarak, 1896 grevi Rusya'da işçi sınıfı hareketini yeni bir evreye taşıdı ve onu, elle tutulur bir siyasal etmen durumuna getirdi. İşçi sınıfının bütünleşip güçlenmesine, işçilerin çıkarlarının ortak olduğu ve dayanışma eylemleriyle bu çıkarları savunup desteklemek gerektiği gerçeğini açıkça görmesine katkıda bulundu. Moskova Sosyal Demokratlarının St. Petersburg tekstil işçilerine destek verilmesi çağrısı üzerine Haziran ve Temmuz 1896'da Moskova'da (Bromley Biraderler ve Goujon fabrikalarında, demiryolu atölyelerinde ve başka işletmelerde) yapılan grevler, proleter dayanışma geleneklerinin Rusya işçi sınıfı hareketinde kök salmakta olduğunun kanıtıydı.

1896'daki St. Petersburg greviyle, Rusya işçi sınıfı uluslararası sahnede de dikkatleri üzerine topladı. Birçok ülkedeki Sosyal Demokrat basında ve işçi basında yazılar, haberler yayınlandı.[162] Grevciler için İsviçre'de, Fransa'da, Belçika'da, Avusturya'da ve Almanya'da yardım toplandı. Londra'da düzenlenen uluslararası bir sosyalist kongre, Rusya işçi sınıfının uyanıp bağımsız bir yaşama gözlerini açmasını övgüyle karşılayarak, siyasal ve ekonomik zorbalığa karşı verdiği çetin mücadelede tüm ülkelerin işçileri adına cesaret ve sarsılmayan yüksek moral diledi.[163]

İnceleme çevreleri düzeyinde propagandadan kitleler arasında ajitasyona geçişin işçi sınıfı hareketini yeni, daha yüksek bir aşamaya taşıyacağını ve Rus Sosyal Demokrasisini işçi sınıfının siyasal partisine dönüştürme çabasına hız katacağını düşünen Lenin'in bu önsezisi gerçekleşti. St. Petersburg'da binlerce tekstil işçisinin kapitalistlere ve otokrasiye karşı tarihî eylemi, Rusya Sosyal Demokratlarının yalnızca ideolojik birliğini değil, örgütsel birliğini de gündeme getirdi. 1896 grevi, Sosyal Demokrasinin işçi sınıfı hareketine öncülük rolünü üstlenebileceği bir düzeye yükseldiğini, sonraki başarıların ise çok sayıda ama hâlâ dağınık Marksist çevrelerin ve grupların[164] ideolojik olarak (sahiden Marksist bir program zemininde) ve örgütsel olarak birleşmiş bir partiye dönüşmelerine büyük ölçüde bağlı olduğunu gösterdi.

---

162 Alman Sosyal Demokratların gazetesi *Vorwärts*, grev hakkında uzun bir haber yayınlamasına ek olarak şöyle yazıyordu: "Çıktıkları zor yolda St. Petersburg'lu yoldaşlarımıza yeni yeni başarılar diliyor ve diyoruz ki, sosyalist öğretinin Rusya'ya girmesini Alman Sosyal Demokratların kardeşlik duygularıyla izlediklerinden emin olabilirsiniz. Almanya'nın örgütlü işçileri, çarlık zulmüne aldırmadan, baskılarla mücadele etmek için uluslararası sosyalizm bayrağı altında gururla ve cesaretle ayağa kalkan St. Petersburg'lu işçilerle dayanışma içinde olduklarını bildiriyorlar" (*Vorwärts*, 27 Haziran 1896).

163 *Listok rabotnika*, Sayı 2, 1896, s. 10.

164 1897-1898'de 50'den fazla şehirde Sosyal Demokrat inceleme çevreleri ve gruplar vardı, oysaki 1894'te bunlar yaklaşık 15 şehirde faaliyet gösteriyordu (*Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. 1, s. 234).

Lenin'in Mücadele Birliği, Sosyal Demokrat Parti'nin örgütleyicisi olarak hareket etti. Ne var ki, uğradığı pek sık ve yıkıcı polis baskınlarından sonra, bir kongre toplama gücünü kendinde bulamadı; 1896 yılı için planlanan kongre iki yıl sonra gerçekleştirildi. St. Petersburg Mücadele Birliği'nin üyeleri, o etkinlikle bağlantılı tüm temel hazırlık çalışmalarında yer aldılar, ama kongrenin düzenleyicisi, 1897-1898'de canla başla faaliyet gösteren ve bu çalışmalarıyla Rusya Sosyal Demokrat hareketinde saygınlık kazanan Kiev Sosyal Demokratlar örgütü oldu. Ağustos ve Aralık 1897'de *Raboçaya Gazeta*'nın yayınlanması buna büyük katkı yaptı; Kiev Sosyal Demokratları, bu gazetede, Rusya işçi sınıfı hareketinin ivedi görevinin çarlık otokrasisiyle savaşmak olduğunu ve tüm Sosyal Demokrat çevrelerin mutlaka tek bir parti çatısı altında birleşmeleri gerektiğini ilan ettiler. Gazetenin ikinci sayısının başyazısında söylendiğine göre bu, işçi sınıfı hareketini tahmin edilemeyecek ölçüde güçlendirecekti.

Kongrenin hazırlık adımlarından biri, St. Petersburg ve Kiev Sosyal Demokratlarının Mart 1897'de Kiev'de düzenledikleri bir konferanstı. Rusya'daki tüm Sosyal Demokrat örgütlerin bundan böyle kendilerini işçi sınıfının kurtuluşu için mücadele birliği olarak adlandırmalarını istemesi, bu konferansın önemli bir önerisiydi. Bu, Sosyal Demokrat örgütleri bir partide birleştirme hareketinin, Lenin'in önderliğindeki St. Petersburg Mücadele Birliği'nce belirlenen ilkelerin etkisi altında ilerlediğini kanıtlıyordu.

Polis baskısı şiddetlenirken bir kongre toplamanın kolay olmadığı anlaşıldı. En sonunda kongre Mart 1898'de Minsk'te açıldı; St. Petersburg, Moskova, Kiev ve Yekaterinoslav mücadele birliklerine, *Raboçaya Gazeta* grubuna, Rusya ve Polonya Genel Yahudi İşçi Birliği'ne (Bund olarak bilinen örgüt Eylül 1897'de kuruldu) mensup delegeler, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurulduğunu ilan ettiler. Bir Merkez Komite seçildi, Kiev merkezli *Raboçaya Gazeta*'ya parti gazetesi statüsü verildi ve partinin temel yapılanma ilkeleri onaylandı.

"Muhteşem başlangıç ... Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurulmasıyla tamamına erdi," diye yazıyordu Lenin.[165] Rusya'nın çeşitli bölgelerinde işçiler arasında faaliyet yürüten, sürgünde olan ya da yurt dışında göçmen olarak yaşayan tüm Sosyal Demokratlar bu haberi coşkuyla karşıladılar.

RSDİP'nin birinci kongresinin önemi, Rusya Sosyal Demokratlarının devrimci Marksizm platformunda birliği yönündeki, partiyi işçi sınıfının siyasal öncüsüne dönüştürme yönündeki eğilimi, bildirgesinde resmileştirmiş olmasıydı. Bildirge ya da Manifesto, Sosyal Demokrat hareketin devrimci yönelimini belirtmesine ek olarak, otokrasiyi devirme ve siyasal özgürlük mücadelesini, işçi sınıfının gelişmesi için, "kısmi düzelmeler ve nihai özgürlük" elde etme çabalarının başarısı için temel koşul ilan ediyordu. Bildirge, siyasal özgürlük

165 V. İ. Lenin, "Acil Görevimiz", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 215.

kazanmayı RSDİP'nin ivedi görevi olarak görüyor ve "proletaryanın tarihî görevi olan, insanın insan tarafından sömürülmediği bir toplumsal sistem inşa etme görevini yerine getirmesi yönündeki" ilk adım olarak niteliyordu.[166]

Partinin adıyla ilgili karar büyük önem taşıyordu. Benimsenen isim, partinin proleter enternasyonalizmini rehber edineceği ve Rusya'da yaşayan tüm milliyetlerden proleterleri çatısı altında birleştirmeye çalışacağı anlamına geliyordu. Dahası, kongre kararları, her milliyetin kendi geleceğini belirleme hakkını tanıyordu ve daha sonra bu, RSDİP'nin milliyetler sorunuyla ilgili temel talebi haline geldi.

Ne var ki, kongre, gerçek bir birlik sağlayamadı. Bir program kabul etmediği gibi, örgütsel meseleler hakkındaki kararları da geneldi; tüm yerel faaliyetleri acilen Sosyal Demokrat hareketin ve tüm işçi sınıfı hareketinin tümel görevlerine tabi kılma gerekliliğine yanıt veremedi. Ayrıca, çok geçmeden Sosyal Demokrat örgütlerin tepesine binen yeni baskılar, partinin daha ileri gelişiminin önüne, Rusya proleterlerinin gerçek bir öncüsüne dönüşmesinin önüne ciddi engeller çıkardı. Bu durum, Sosyal Demokratlar arasında oportünizmin belirmesiyle, örgütsel dağınıklıkla ve inceleme çevresine özgü faaliyet geleneklerinin yeniden dirilmesiyle sonuçlandı. Ama sonraki gelişmelerin gösterdiği gibi, bunlar ve benzer güçlükler gelip geçiciydi. Kitlesel işçi sınıfı hareketinin sürekli büyümesi, Lenin'in (önce Sibirya'da sürgünken, sonra da yurt dışında göçmenken) ve arkadaşlarının çabaları, daha önce kazanılmış mevzilerin yeniden ele geçirilmesini sağlamakla kalmadı, aynı zamanda da Rusya Sosyal Demokrat hareketinin tutarlı bir devrimci temelde daha da hızlanarak gelişmesine ve Rusya'da yeni tür bir Marksist işçi partisinin, Bolşevik Partisi'nin yaratılmasına yol açtı.

166 *RSDİP'nin 1. Kongresi*, Moskova, 1958, s. 79-81 (Rusça).

BÖLÜM 8

19. Yüzyılın Sonu ila 20. Yüzyılın Başında Avrupa'da, ABD'de ve Japonya'da Proleter Sınıf Mücadelesinin Ana Eğilimleri

İŞÇİ SINIFI HAREKETİNİN GELİŞMESİNİN GENEL VE ÖZGÜL ÖZELLİKLERİ

Görece barışçıl kapitalist gelişim dönemi 19. yüzyıl sona ererken kapandı. Kapitalizm, emperyalizm aşamasına giriyordu: Bu, emekle sermaye arasındaki, tek tek ülkelerin egemen sınıflarına mensup çeşitli gruplar arasındaki ve emperyalist güçler arasındaki çelişkileri şiddetlendirdi. Proleter hareket, burjuva egemenliğini yıkmak için kapsamlı pratik hazırlıklara girişme göreviyle karşı karşıyaydı. Yeni koşullar ve mücadele olanakları, işçi sınıfı hareketinin önceki on yıllarda geliştirmiş olduğu faaliyet biçimlerini ve yöntemlerini değiştirmesini ve iyileştirmesini gerekli kıldı.

Burjuvazinin her yerde işçi sınıfına karşı saldırıya geçme girişimleri, yeni yüzyılın başlangıcına damga vurdu. Benzeri görülmemiş kârlarla gözleri kamaşan ve daha çok para kazanma peşinde koşan burjuvazi, tüm kısıtlamaları kaldırmak için yoğun bir çabaya girdi. İşçi örgütlerini, kimsenin müdahalesi olmadan üretimi denetlemenin önündeki ana engel olarak görmek için burjuvazinin her nedeni vardı. Burjuvazi işte bu yüzden sendikalara karşı, grev hakkına karşı, münferit teşebbüslerde, sanayi kollarında ve ulusal ölçekte proletaryaya herhangi bir taviz verilmesine karşı haçlı seferi başlattı. Sendikalara saldırı, sanayi şirketlerinin kurulmasının itici güçlerinden biri haline geldi. Tekellerin daha önce ortaya çıktığı, daha varlıklı olduğu ve daha hızlı büyüdüğü, önceki on yıllarda işçilerin hak mücadelesini bastırmak için tüm güçlerini kullandıkları ABD'de, işçi karşıtı politikanın özellikle keskin biçimlere bürünmesi bir rastlantı değildi. Resmî olarak tröstlerin gizli anlaşmalarını önlemeyi amaçlayan ama gerçekte grevleri hedef alan Sherman Antitröst Yasası uyarınca, grevler, dayanaksız bir şekilde, ticareti sınırlamaya yönelik birer komplo gibi gösterilirken, greve katılmak, hapis ya da para cezası gerektiren bir suç sayıldı.

Burjuva devleti, toplu pazarlığın yasal geçerliliğini tanımamakta ısrar etti ve böylelikle müteşebbisler, toplu pazarlık sonucu varılan sözleşmeleri çiğneme olanağı buldu. 1897'den sonra azgın gerici William McKinley'in, 1901'den sonra ise sahte ilerici Theodore Roosevelt'in başında bulunduğu federal yönetim ve eyalet valileri, grevleri bastırmak için sistematik olarak ordu birliklerini kullandılar ve böylelikle burjuva demokratik yasallığın temellerini ayaklar altına aldılar.

ABD "deneyimi" başka ülkelerin burjuvazisince yaygın olarak kullanıldı. Britanya'da burjuvazinin en gerici çevreleri "sendikaların tiranlığı"nı kınadılar; kendi anlayışlarına uygun olarak, ekonomik güç merkezileşmesinin gerisinde kalan örgütsel birlik arayışını giderek yoğunlaştırdılar. Britanyalı kapitalistler, hemen hemen tüm sanayilerin temsil edildiği bir parlamento komisyonu kurdular. Bu komisyon sendikalarla ülke çapında mücadele etti, o dönemde Muhafazakârların elinde bulunan parlamentoya ve hükümete baskı uyguladı. İş adamları da işkolu federasyonları kurdular; bunların en güçlüsü olan Mühendislik İşveren Birlikleri Federasyonu, en eski ve en etkili sendikalardan biri olan Mühendislik Sendikası'na 1897-1898'de darbe vurdu.

Sendikaların çoktandır var olan haklarına ve işçilerin grev yapma hakkına 1900-1901'de korkunç bir saldırı oldu: Lordlar Kamarası, uzun bir yargılamadan sonra, Taff Vale Demiryolu Şirketi'nin Birleşik Demiryolu Çalışanları Derneği aleyhine talebini kabul eden bir karar verdi. Bu karara göre, sendika, şirketin yakın tarihli bir grevde uğradığı kayıplar nedeniyle tazminat ödeyecekti. Bu bir emsal karar oluşturdu; işverenler bundan yararlanmakta hiç gecikmeyerek sendikaları mahkemeye verdiler ve on binlerce sterlin tazminat kazandılar. "Bir grevin neden olduğu kayıplar için sendikaların kapitalistlere tazminat ödemesi yönündeki mahkeme kararları, gerçekte grev hakkının yok edilmesi anlamına gelir,"[1] diye yazıyordu Lenin.

İsveç'te 1899'da çıkarılan bir yasa grev hakkını koruyor ama grev gözcülüğünü ve grev kırıcılarla mücadelenin başka yollarını ceza gerektiren bir suç sayıyordu. Grevcilerin kapitalistlerden taviz koparmaları çok daha zorlaştı. 1902'de İsveçli işverenler işçi sınıfını hedef alan ulusal bir birlik kurdular.

Almanya'da Prens Hohenlohe hükümeti (1894-1900), işçi sınıfı hareketini bastırmaya ve grevleri yasaklamaya çalıştı. Greve katılmanın üç yıl hapisle cezalandırılmasına hükmeden bir yasa tasarısını 1899'da Reichstag'a sundu. Bu tasarı oylamada reddedildi.

İtalya'da, 19. yüzyıl sona ererken kuzeyde işçilere ve güneyde köylülere karşı bir dizi vahşi saldırıya tanık olundu. 1899'da İtalyan gericiliği, işçi sınıfı hareketini hedef alan yasaları daha da acımasızlaştırma çabasına girdi, ama son anda parlamento çoğunluğunun desteğini almayı başaramadı.

1 V. İ. Lenin, "'Britanya İşçi Hareketi ve Sendikalar Kongresi' Üzerine Notlar", *Toplu Yapıtlar*, C. 9, 1965, s. 413.

Bu dönemde, kapitalist ülkelerin egemen çevreleri, işçi sınıfına ve işçi örgütlerine yönelik yeni bir çizgi geliştirmeye başladı. Lenin'in işaret ettiği gibi, "Her ülkede burjuvazi kaçınılmaz olarak iki egemenlik sistemi, [yani] çıkarları uğruna mücadele etmek ve hâkimiyetini sürdürmek için iki yöntem bulup geliştirir... Bunların birincisi, zor kullanma yöntemidir, işçi hareketine taviz verilmesini tümden reddeden yöntemdir, tüm eski ve çağdışı kurumları destekleme yöntemidir, reformları kesinkes reddetme yöntemidir: Tutucu siyasetin mahiyeti böyledir... İkinci yöntem ise 'liberalizm'dir, siyasal hakları geliştirme yönünde, reformlar, tavizler vb. yönünde adımlar atma yöntemidir."[2]

İlk yöntem çoğu durumda amacına ulaşamadı, bu ise manevralar ve tavizler için esnek taktiklere başvurmaya eğilimli siyasetçilerin konumunu güçlendirdi. Yalnızca tekellerin gitgide köşeye sıkıştırdığı küçük ve orta burjuvazi değil, büyük kapitalist olmakla birlikte emekçi kitlelere uygulanan şiddetin egemen sınıflar için olumsuz sonuçlar doğuracağından korkan kesim de bu çizgiden yanaydı.

Toplumsal alandaki manevra taktikleri, bir "toplumsal ortaklık" mekanizması kurma girişimlerinde gözlendi. ABD'de bu, 1900 yılında en büyük tekelcileri, reformcu sendikaların liderlerini ve "tarafsız" kamu temsilcilerini bir araya getiren Ulusal Sivil Federasyon'un kurulmasına götürdü. Son sayılan grupta burjuva siyasetçiler (sözgelişi, eski başkan Grover Cleveland), bankacılar ve "emekli" sanayiciler (sözgelişi, milyarder Andrew Carnegie) yer alıyordu.

Siyasal alanda bu çizgi, bazı burjuva partilerinde liberal eğilimleri güçlendirdi; büyük ölçüde bu, işçi sınıfı ve demokrasi hareketlerinin gelişmesine verilmiş zoraki bir yanıttı. İkinci yöntemden yana olanların konumu güçlendikçe, Almanya'da ve İtalya'da parlamentolar aşırı emek düşmanı yasal düzenlemeleri reddetti. Bu eğilim sonraki yıllarda daha da belirginleşti.

İtalya'da, 1890'lardaki baskıcı siyasetin uğradığı başarısızlığın ardından, işbitirici, demagog burjuva siyasetçi Giovanni Giolitti'nin simgelediği bir "liberalizm dönemi" geldi. 1904'te tutuklu sosyalistler salıverildi, işçilerin grev hakkı tanındı, seçmenlik hakları genişletildi. Yüzyılın başında Fransa, şiddet uygulamaktan vazgeçmediği halde işçi sınıfıyla flört eden sözde radikal kabinelerce yönetildi. ABD'de Başkan Theodore Roosevelt bir antitröst kampanyasına adını yazdırdı. Almanya'da işçi sınıfına karşı "olağanüstü yasalar" sorunu, Hohenlohe istifa ettikten sonra bir daha gündeme getirilmedi. Britanya'da Liberal Parti'nin radikal kanadı, yeniden iktidara gelirse grev hakkını geri getirmeye söz verdi.

Otokratik Rusya'da bile, Lenin'in 1902'de yazdığı gibi, grevlere yasallık tanınması lehine konuşan "Moskovalı tüccarların ve imalatçıların milli, yerli

2 V. İ. Lenin, "Avrupa İşçi Hareketindeki Farklılıklar", *Toplu Yapıtlar*, C. 16, s. 350.

liberalizmi"[3] ortaya çıktı. Lenin, "Rus imalatçıları bu liberal bakış açısını benimsemek zorunda bırakan, işçilerimizden başkası değildir,"[4] diye yazıyordu.

Liberal önlemler ve kısmi tavizler, emperyalizmin şafağında ön plana çıkmış olan siyasal gericilik eğiliminden bir ölçüde geri adım atılması anlamına geliyordu. Bunlar kısmi tavizlerdi ve işçilerin büyük bölümünün durumunda pek değişiklik yapmadı; işçilerin uğratıldıkları en acımasız baskılar yine sürüyordu. Bu durum hoşnutsuzluğu besledi ve devrimci duygunun yayılmasına katkı yaptı.

Aynı zamanda, burjuvazinin bir kesiminin ve onun çıkarlarına sözcülük eden siyasal güçlerin manevra taktikleri, kapitalist sistem korunarak proletaryanın koşullarında köklü değişiklikler yapılabileceği yanılgısını işçi sınıfının belirli kesimleri arasında yaydı. Bu yanılsama, işçi sınıfı hareketinde farklı reformcu eğilimleri teşvik etti. Marksist görüşlere bağlı olan ve Marksizmin işçi sınıfı hareketine kök salmasında olumlu bir rol oynayan birçok kişi, hâlâ "barışçıl dönem"deymiş gibi düşünmeyi sürdürdü. Özgürlük hareketinin önündeki yeni olanakları göremeyen bu kişiler, günlük siyasal mücadeleyi mutlaklaştırdılar, kendilerini önemsiz, geçici amaçlara hapsettiler ve böylelikle reformculuğa köprü kurdular.

Bunun bir sonucu olarak, işçi sınıfı hareketinde devrimci eğilimle oportünist eğilim daha belirgin şekilde ayrıştı ve aralarındaki mücadele şiddetlendi.

Farklı ülkelerde bu eğilimler arasındaki bağıntı büyük ölçüde sosyoekonomik ve siyasal düzeylerine, ek olarak da işçi sınıfının ulusal bileşenlerini bekleyen ivedi görevlerin niteliğine bağlıydı. Daha önce gösterildiği gibi, emperyalizm, ayrı ayrı ülkelerin gelişiminde eşitsizliği iyice belirginleştirdi; yeni yüzyıla girilirken, Almanya'da ve ABD'de işçi sınıfı, sözgelişi Britanya'ya, Fransa'ya ve tekellerin daha yavaş geliştiği başka ülkelere kıyasla, daha ağır tekelci baskı altına girdi.

Ayrıca, militarizmin ve askerî harcamaların artması da işçi sınıfını ve diğer emekçileri değişik derecelerde vurdu: Bu, o sıralar donanma gücü yarışına girmiş olan Almanya'da ve Britanya'da olduğu gibi, devasa bir kara ordusu besleyen Rusya'da da en elle tutulur şekilde hissedildi. Dahası, Britanya 1899-1902'de Güney Afrika'da külfetli bir savaş yürüttü ve Rusya 1904'te Uzak Doğu'da Japonya'yla çatışmaya girdi. Emperyalizmin bir özelliği olan sermaye ihracı, işçi sınıfının durumunu farklı düzeylerde etkiledi. Britanya'da ve Fransa'da artan sermaye ihracı sanayinin gelişmesini engeller ve işsizliği artırırken, ABD'de ve Almanya'da sermaye ihracı henüz o boyutlara ulaşmamıştı ve emek pazarındaki ortam işçiler için daha elverişli olmayı sürdürdü. Büyük yabancı yatırımların yapıldığı bir pazar olan Rusya'da işçileri yalnızca "kendi" burjuvazisi değil, İngiliz, Fransız ve Belçika burjuvazisi de eziyordu.

3 V. İ. Lenin, "Grevler Hakkında Yeni Bir Yasa Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 219.

4 *A.y.*, s. 221.

Bütün bunlar 19. yüzyıldaki işçi sınıfı hareketinin örüntüsünü bir parça değişikliğe uğratmış olmasına karşın, hareketin kendisi değişmeden kaldı. Britanya'da ve ABD'de hareketin ana özelliklerini belirleyen olgu, önceki dönemin bu ülkelerde gündeme getirdiği toplumsal görevlerin, genel olarak, burjuva demokratik bir ruhla yerine getirilmiş olmasıydı.[5] Fransa'daki, Belçika'daki, Hollanda'daki ve bazı başka ülkelerdeki durum da kabaca aynı ayırıcı özellikleri taşıyordu.

Marx ve Engels'in izinden giden Lenin, Almanya'yı, "burjuva demokratik devriminin hâlâ tamamlanmadığı bir ülke"[6] olarak, başka bir kapitalist devletler grubuna dâhil bir ülke olarak sınıflandırdı. Avusturya-Macaristan'da, İtalya'da, İspanya'da ve bazı Balkan ülkelerinde de benzer bir durum vardı.

Son olarak, üçüncü bir ülkeler grubu vardı ki, buralarda burjuva demokratik düzenlerin hiçbir biçimi bulunmuyordu ve bir burjuva demokratik devrim başlamak üzereydi. Çarlık Rusya'sı bu kategorideki tek büyük devletti.

Elbette, ilk iki gruptaki ülkelerde de bazı çok önemli demokratik görevler yerine getirilemedi. ABD'de, siyasal ve medeni haklardan fiilen yoksun bırakılan siyah nüfusa hâlâ kapitalizm öncesi sömürü yöntemleri uygulanıyordu. Britanya'da hâlâ babadan oğula geçen Lordlar Kamarası gibi antidemokratik kurumlar vardı. Dahası, emperyalizme geçişle birlikte, tüm halklar, tekelci sermayenin saldırısına karşı demokratik kazanımları savunma göreviyle karşı karşıya kaldı. Bununla birlikte, Lenin'in işaret ettiği temel, tarihsel olarak şekillenmiş ayrım işçi sınıfı hareketi için her şeyden önemliydi.

Şu veya bu ülkedeki ya da ülkeler grubundaki işçi sınıfı hareketinin özgül durumunu, aynı zamanda, proletaryanın örgütlenme düzeyi, sosyalist ülkünün yayılma ve olgunlaşma derecesi, gelenekler, ulusal ayırıcı özellikler ve son ama bir o kadar önemli olarak, egemen sınıflarca uygulanan taktikler de belirledi.

20. yüzyıla girilirken devrimci eğilimin niçin öncelikle Rusya işçi sınıfı hareketinde doğal ve geri döndürülemez olarak başat duruma geldiği, yukarıdakilerin ışığı altında takdir edilecektir. Bu, birçok faktörün etkileşimi sonucunda oldu. Emekçi halkın çok zor ekonomik koşullarda yaşaması ve hiçbir hakka sahip olmaması, otokrasiye ve kapitalizme karşı halkın kendiliğinden protestolarına zemin hazırladı. Devrimci, Marksist öncünün liderliğinde bu protestolar gelişerek güçlü bir demokrasi ve sosyalizm hareketi haline geldi. Lenin'in işaret ettiği gibi, Rusya'da genel durum, "herhangi bir 'sosyalist' oportünizmin işçi kitleleri arasında serpilip gelişmesine elverişli değil"di.[7]

Marksist proleter partisi, proletaryaya sosyalist bilinç ve örgütlenme getirdi, onu kararlı ve belirleyici eylem için ayağa kaldırdı. Bu ise eski toplum ve devlet-

5 V. İ. Lenin, "Johannes Becker, Joseph Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx ve Başkalarının Friedrich Sorge'ye ve Başkalarına Mektuplarının Rusça Çevirisine Önsöz", *Toplu Yapıtlar*, C. 12, s. 364.

6 *A.y.*, s. 373.

7 V. İ. Lenin, "Sosyalizm ve Savaş", *Toplu Yapıtlar*, C. 21, s. 319.

siyaset sistemini tümden yerle bir etme yeteneğine sahip olduğunu kanıtlayan büyük gücü şekillendirdi.

Almanya işçi sınıfı hareketinde durum farklıydı. Almanya proletaryası on yıllardan beri uluslararası işçi sınıfı hareketinde ileri bir konumda bulunmuş ve grevler, gösteriler, mitingler, seçim kampanyaları, parlamento faaliyetleri, iyi örgütlenmiş sendikal ve eğitimsel çalışmalar yoluyla ekonomik, siyasal, toplumsal haklar için canla başla mücadele etmişti. Sonuç olarak, milyonlarca Alman işçi insanlık onuru duygusu kazandı ve geleceği elinde tutan bir sınıfa mensup olmaktan kıvanç duyuyordu. Geniş toplumsal ve manevi ilgilere sahip olan bir proleter aydın zümresi sayıca büyüdü.

Ne var ki, bu başarılardan bazıları vahim bir tehlike içeriyordu. Revizyonizmin işçi kitlelerinde kök salmış olmamasına ve partinin Marksist liderleri de Bernstein'cılığı reddederken tam olarak buna güvenmelerine karşın, önceki on yıllardaki mücadelenin "barışçıl" niteliği, Alman Sosyal Demokrasisinin devrimci ruhunu bir ölçüde köreltmişti. Sosyal Demokratların seçimlerle, özellikle 1903'te kazandıkları zaferler, işçi sınıfının artan gücünü kanıtlamakla birlikte, parlamentoyu kullanmanın sağladığı olanakların abartılmasına yol açtı ve partinin sağ kanadına reformculuktan yana bir gerekçe kazandırdı.

Komşu Avusturya-Macaristan'da proletaryanın nesnel mücadele koşulları ve karşı karşıya olduğu ivedi görevlerin mahiyeti genel olarak Almanya'dakilere benziyordu. Ama durumu karmaşıklaştıran iki olgu vardı: Birisi, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde iktisadi ve toplumsal gelişmenin göze batan eşitsizliği, daha belirgin olan diğeriyse aşırı keskin ulusal çelişkilerin varlığıydı. Proletaryanın sınıfsal çıkarları uğruna mücadele ile ulusların kendi geleceğini belirlemesini öngören demokratik ilkeyi birleştirecek yöntemler bulma arayışları, Avusturya-Macaristan işçi sınıfı hareketinde doğru bir teorik çözüm üretmeyi ya da uygun taktikler geliştirmeyi başaramadı.

Britanya'da işçi sınıfı hareketi en başta sendikalizmden etkilenmeye devam etti. Gerçi kitleler hem işçi sınıfının yaşam ve mücadele koşullarının doğurduğu içgüdüsel bir sezgiyle hem de azimli sosyalist propagandanın etkisiyle sosyalizme eğilim gösterdiler. Bu propagandada Fabian tarzı reformcu sosyalizmin ağır basmasına karşın, Marksist yönelim de güçlüydü. Ama işçi sınıfı hareketine militan siyasal önderlik edebilecek bir sosyalist parti kurulmadı. İşçi sınıfının diğer birçok ulusal bileşeniyle karşılaştırıldığında, İngiliz proletaryasının başta gelen zaafı buydu.

Birleşik Devletler işçi sınıfında da sendikalist reformizm ağırlığını sürdürdü. Ama sendikalaşma düzeyi Britanya'dakinden çok daha düşüktü. Marksist ve başka sosyalist örgütlerin sayısı azdı.

GREV MÜCADELESİ

20. yüzyılın bir iktisadi krizle başlamış olması gerçeği, proletaryanın, mesleki ve siyasal örgütlenme haklarını, grev ve gösteri yapma özgürlüğünü, aynı zamanda da dolaysız ekonomik çıkarlarını savunmasını karmaşık bir hale getirdi. Dahası, grev mücadelesinin boyutları ve dinamikleri iktisadi olmayan faktörlerden de etkilendi. Sözgelişi, İtalya'da grevin yasallaşması, kriz yıllarında bile grevlerin gelişmesine güç kattı; buna karşılık, Britanya'da Taff Vale Demiryolu Şirketi davasında mahkemenin verdiği karar bu ülkede grev mücadelesini köstekledi. Ayrıca, önceki yıllardaki büyük grevlerin akıbeti de pek çok şeyi etkiledi. İngiliz makine mühendisleri 1898'de aldıkları yenilgiden sonra bir süre grevden kaçındılar. Öte yandan, bir dizi grev örgütledikten sonra, 1899'da Colorado eyaleti yasama meclisini, iş gününü sekiz saate indiren bir yasayı kabul etmek zorunda bırakan Kuzey Amerikalı kömür madencilerinin başarısı ise bu mücadele biçimini teşvik etti. Hem işçi sınıfının hem de burjuvazinin örgütlenme düzeyi ve daha önemlisi, çatışan iki sınıfın taktikleri, grevlerin çapını, seyrini ve sonuçlarını önemli ölçüde etkiledi.

Grevler ve sömürüye karşı başka eylemler tekellerin saldırısına gem vurdu. Marksizm, salt ekonomik mücadelenin sınırlı yanlarını görmekle ve başka yöntemlere başvurulmadan toplumsal sistemin değiştirilemeyeceğini kavramakla birlikte, bu mücadele biçimine büyük önem atfetti. Lenin, kapitalizmde yaşamı iyileştirmeye yönelik mücadeleyi küçümseyen liberalleri öfkeyle eleştirerek, "Daha yüksek bir yaşam standardı sorunu *aynı zamanda* bir ilke sorunudur, üstelik son derecede önemlidir,"[8] diye yazıyordu.

Aşağıdaki tablonun gösterdiği gibi, grev mücadelesi ve bir bütün olarak işçi sınıfı hareketi, güçlüklere karşın, eşitsiz olsa bile gelişmeyi sürdürdü.

Başlıca Kapitalist Ülkelerde Grev Mücadelesinin Dinamikleri
(19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başı)

	1896		1899		1900		1902		1903		1904	
	Grev sayısı	Grevci sayısı (.000)	Grev sayısı	Grevci sayısı (.000)	Grev sayısı	Grevci sayısı (.000)	Grev sayısı	Grevci sayısı (.000)	Grev sayısı	Grevci sayısı (.000)	Grev sayısı	Grevci sayısı (.000)
Britanya	926	198	719	180	648	188	442	256	387	177	355	87
Almanya	483	128	1311	116	1468	141	1106	70	1144	135	1190	145
Fransa	476	50	744	177	903	222	512	212	571	124	1028	271
Belçika	139	23	104	58	146	32	73	10	70	7	81	12
Rusya	118	29	719	180	648	188	442	256	387	117	355	87
Avusturya	305	69	311	60	303	113	264	44	324	51	414	73
İtalya	211	96	268	45	410	93	1031	344	596	131	838	213
ABD	1066	249	1838	431	1839	567	3240	691	3648	788	2419	573

8 V. İ. Lenin, "Ekonomik ve Siyasal Grevler", *Top lu Yapıtlar*, C. 18, s. 88.

Bu rakamları ihtiyatla kabul etmek gerektiğini söylemek bile yersizdir. Bunların dayandığı resmî istatistikler, grev hareketinin ulaştığı boyutların gerçek bir resmini yansıtmıyor. Çoğu durumda siyasal grevleri, kısa süreli ekonomik grevleri, küçük fabrikalardaki grevleri vb. görmezlikten geliyor. İşverenlerin direnç göstermeden ya da grev ilanının hemen ardından ödün verdikleri sayısız durumu da dikkate almıyor. Tablodaki rakamların bazıları, işçi sınıfının faaliyet düzeyi gerçekte yükseldiği halde, bu düzeyin düştüğü izlenimini verebilir.

Yine de bu tablo, *grev hareketinin dinamikleri* hakkında bir fikir edinmeyi sağlıyor ve bir bütün olarak bakılınca etkileyici bir tablo oluşturuyor.

Krizden önce en çok grevin 1899'da gözlendiğini bu tablo ortaya koyuyor. İtalya ve Britanya birer istisnaydı. ABD, grev ve grevci sayısı bakımından ilk sırada yer alıyordu. Avrupa'da en yüksek göstergeler Britanya'da, Almanya'da ve Fransa'da kaydedildi. Britanya'da grev hareketi özellikle azimliydi ve muazzam iş günü kaybına yol açtı. 1897-1900 arası grevlerin ortalama süresi, grevci başına Britanya'da 37 gün (1898'de 60 gün), Avusturya'da 21 gün, Fransa'da 17 gün, Almanya'da 13 gün ve İtalya'da 9 gün oldu.

Grev hareketi, iktisadi krizin ilk yılı boyunca Almanya'da, Fransa'da ve Avusturya'da yükselişini sürdürdü, hatta önceki yıllardan bile daha yüksek bir düzeye ulaştı. Ama sonra bu ülkelerde hareketin boyutu keskin bir daralma gösterdi; grevler artık kriz öncesi yıllardaki kadar direngen ve uzun süreli değildi.

Belçika'da ekonomik krizin başlaması grev faaliyetlerinde çok çarpıcı bir gerilemeye neden oldu. Ama 1902'de ülke ağır bir siyasal krizle sarsıldı ve hiç görülmemiş sayıda insanın katıldığı bir genel grev buna eşlik etti.[9]

İtalya'da kriz yılları, grev hareketinin iktisadi olmayan nedenlerden dolayı keskin bir şekilde büyümesine tanıklık etti. 1901'de önceki yıla göre dört kat fazla grev yapıldı ve bunlara beş kat fazla grevci katıldı.

ABD'de grevci sayısı krizin ilk yılında (1898'de) azaldı, ama sonra 1903'e kadar grev hareketi büyüme eğilimi gösterdi. 1904'te grevci sayısı yine belirgin ölçüde azaldı.

O yıllarda grevler *görece yüksek oranda başarı* kaydetti. Örneğin Almanya'da başarı oranı 1900'de %19'dan 1904'te yaklaşık %25'e yükseldi. Başarı oranı artışı Fransa'da ve Avusturya'da bu kadar istikrarlı değildi, ama yine de gözle görülür bir artış oldu.[10] Başarılı grevlerin yüksek oranı, bir kural olarak, ilgili ülkede işçi sınıfı hareketinin genel büyümesinden kaynaklandı. Sözgelişi Belçika'da 1902 genel grevinden burjuvazi öylesine etkilendi ki, işçilerle ilişkileri germeye birkaç yıl cesaret edemedi.

9 Resmi istatistiklere bu yansıtılmadı.

10 Fransa'da 1900'de %10,8, 1901'de %8,4 ve 1904'te %19,81; Avusturya'da 1900'de %4,65, 1901'de %20,13 ve 1904'te %18,57.

Grevlerin birçoğu uzlaşmayla bitti. Bu uzlaşma, resmî istatistiklerde işçilerin yenilgisi gibi gösterilmesine rağmen, tüm durumlarda tamamen aynı şekilde değerlendirilemez. Gerçekten, burjuvazinin sorgulanamaz egemenliği, elindeki güçlü baskı aygıtının çeşitli faaliyetleri dikkate alınınca, uzlaşma bile birçok durumda grevcilerin görece başarısını kanıtlıyordu. Bir değerlendirme yapmak için, işverenlerce hangi taleplerin kabul ya da reddedildiğine ve bunlardan hangilerinin o yıllarda işçiler için en önemli olduğuna bakmak gerekir.

O yıllardaki grev hareketinin ayırt edici bir özelliği, *siyasal taleplerin* fark edilir ölçüde *daha büyük önem* kazanmasıydı. Sendikalara her yerde baskı ve taciz uygulanırken, mücadele sıklıkla işçilerin birleşme hakkını hedef edindi. Sözgelişi, Britanya'nın Kuzey Galler bölgesinde 3.000 taş ocağı işçisinin aralıklı olarak yaklaşık yedi yıl (1896-1903 arası) süren grevi böyle bir amaç güttü. İngiliz makine mühendislerinin yukarıda değinilen (1897-1898) grevi de aynı kategorideydi.

Sendikalaşma hakkı talep eden grevler ABD'de de yapıldı. Madencilik birliğinin lokavtlarına, kışkırtmalarına, suikastlarına ve eli tetikteki askerlerine hedef olan Batılı Madenciler Federasyonu çetin bir varlık mücadelesi verdi. 1904 biterken, uzun bir mücadeleden sonra, terazinin kefesi sendika lehine döndü.

Sendikalaşma haklarının tanınmasını isteyen grevcilere karşı şiddet uygulanması yanında, sinsice yöntemler de kullanıldı. ABD Çelik Şirketi'ne ait işletmelerde, yönetimin daha önceki bir toplu sözleşmenin maddelerini örgütsüz işçi çalıştıran işletmelere uygulamayı reddetmesi üzerine 1902'de bir grev başladı. Ulusal Sivil Federasyon anlaşmazlığa müdahale etti. Amerikan İşçi Federasyonu Başkanı Samuel Gompers ve Amerika Birleşik Maden İşçileri Başkanı John Mitchell, dayanışma grevlerinin yapılmasını engelledi, bu ise çelik işçilerini başarısızlığa mahkûm etti. Grev liderleri, grev kırıcıların "haklar"ını koruyan bir sözleşme imzalamaya zorlandılar. Bu yenilgi, çelik sanayisi işçilerinin daha ileri örgütlenmesini engelledi.

Pensilvanya'da ve başka kuzeydoğu eyaletlerinde madenciler muazzam azim sergilediler. Mayıs 1902'de, Ulusal Sivil Federasyon'un ve Mitchell'ın anlaşmazlığı uzlaşmayla çözme girişimlerine rağmen, 144.000 kadar maden işçisi greve gitti. Grevciler sıkı durdular ve sonbahar geldiğinde ülke ciddi yakıt sıkıntısı çekmeye başladı. Bunun üzerine Başkan Theodore Roosevelt arabuluculuk için bir heyet oluşturulmasını emretti. Heyetin tavsiyeleri, grevcilerin taleplerini ancak kısmen karşıladı ve sonuç olarak grev tam başarıya ulaşamadı.

Hükümet kurumlarının sınıfsal çatışmalara sanayicilerin çıkarları lehine müdahale etmeleri yönündeki eğilim gitgide belirginleşti. Fransa'da maden işçilerinin genel greve gittikleri 1902 sonbaharında Fransız hükümetinin aldığı benzer tutum, bunun yalnızca Amerika'ya özgü bir durum olmadığını gösterdi; bu grev on ile yayıldı ve 108.000 madenciyi (kömür madenlerinde çalışan işgücünün büyük çoğunluğunu) kapsadı. Hükümet kurumlarının işle ilgili

anlaşmazlıklara doğrudan müdahale etmesi, burjuva devletinin toplumsal faaliyetlerini genişletmiş olduğunu kanıtlıyordu. İş anlaşmazlıklarına devletin müdahale derecesi ve bu müdahalenin biçimleri önemli farklılıklar göstermesine karşın, bu apaçık ortaya çıktı.

Rusya'da grevler çok belirgin bir *siyasal yönelim kazandı.* Siyasal grevler 1898'de toplam grevlerin %8,4'ünü, 1900'de %20,7'sini ve 1903'te %53,2'sini oluşturdu.[11] İşçi sınıfı hareketinin yeni merkezleri ortaya çıktı (Sormovo, Saratov, Lugansk, Zlatoust ve Rostov-na-Donu). Metal işçileri, grev hareketinin ön safında tekstil işçileriyle omuz omuza verdi. Rus olmayan bölgelerin (Güney Kafkasya [Bakü, Tiflis] ve Baltık bölgesi [Riga]) işçileri de onlara katıldı. Böylelikle, proletaryanın kitlesel mücadelesi, açıkça ifade edilen çokuluslu bir nitelik ve tüm Rusya'yı kapsayan bir boyut kazandı.[12]

Rusya'nın güneyindeki büyük girişimlerde çarlık yetkililerinin dikkatini çeken bir ruh hali işçi kitleleri arasında genelleşti. Yekaterinoslav valisi 1902'de St. Petersburg'a şöyle rapor veriyordu: "İşçilerin protestoya ve greve özel bir eğilim gösterdiği, düzensizliğe her an hazır bir tutum sergilediği bazı sanayi girişimleri var... Bu işçiler arasındaki protesto, hoşnutsuzluk ve huzursuzluk birçok durumda yalnızca ücretin yanlış hesaplanmasına ya da ücrette değişiklik yapılmasına, kötü muameleye vb. dayanmıyor, ilke sorunlarından kaynaklanıyor (sekiz saatlik iş günü, yönetim önlemleri görüşülürken işçilerin temsil edilmesi hakkı, 1 Mayıs'ın anılması vb.) ya da Sosyalist propagandacılardan etkilenen işçiler, Rusya'nın siyasal sistemini ilgilendiren, işçi sınıfıyla öğrencilerin çıkar birliğini, hükümet karşıtı gösterilere katılmak gerektiğini vb. savunan daha geniş, daha uzak ... amaçlar güdüyorlar. Bu eğilim ... gittikçe yayılıyor."[13]

20. yüzyılın ilk yıllarında Rusya'da grev mücadelesi, daha sonra ilk Rus devrimi sırasında en eksiksiz haliyle sergilenen özellikleri belirgin olarak ortaya çıkardı: Kitlesel bir nitelik, iktisadi ve siyasal taleplerin birbirine bağlanması, grevlerin gelişerek daha kararlı sınıf mücadelesi biçimlerine dönüşme eğilimi.

Mayıs 1901'de St. Petersburg'daki Obuhov fabrikasında, 1 Mayıs için bir greve katılmış olan 26 işçinin kovulması protesto edilirken çıkan keskin sınıfsal çatışma bu açıdan bir gösterge niteliğindeydi. Fabrikanın 3.600 işçisinin hepsi iş bıraktı. Taleplerinden bazıları şunlardı: 1 Mayıs'ı anma özgürlüğü, kovulan işçilerin geri alınması, sekiz saatlik iş günü, daha yüksek ücret ve işçi temsilcileri seçme hakkının tanınması. Grevciler sokaklara çıktılar ve komşu fabrikalara yürüdüler. Birçok işçinin yanı sıra, Aleksandrovskoye, Murzinki ve Rybatskoye köylerinde yaşayanlar da onlara katıldı. Olan bitenleri haber alan St. Petersburg emniyet müdürü, bir atlı polis kıtasının başına geçip Obuhov

11 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. 1, s. 274, 357.

12 *Rusya'da 1901-1904'te İşçi Sınıfı Hareketi, Belgeler Derlemesi*, Leningrad, 1975 (Rusça).

13 A. F. Vovçik, *Devrim Öncesi Dönemde İşçi Sorunlarıyla İlgili Çarlık Politikası (1895-1904)*, Lvov, 1964, s. 43 (Rusça).

fabrikasına gitti. Grev yapan başka fabrikalara kıtalar gönderildi. Polisin ve askerlerin grevcileri silahla dağıtma çabaları direnişle karşılaştı ve atlı polislerin, jandarmaların, piyadelerin birkaç saldırısı püskürtüldü. İşçilerin direnişi çok büyük güçlükle kırıldı. Çarpışmalarda yedi kişi öldü, düzinelerce insan yaralandı ve 200 kadarı tutuklandı.[14] "Obuhov savunması" Rusya'nın her yanındaki emekçi halk arasında en güçlü şekilde yankılandı. Lenin bu gelişmeyi, "yoksulluğun ve cehaletin ezdiği işçilerin en geniş kesimlerini bilinçli yaşama uyandıran ve ezenlere, özgürlük düşmanlarına karşı içlerinde soylu bir nefret doğuran umarsız patlamalar" arasında sınıflandırdı.[15]

Koşullar karmaşık olmasına karşın, Almanya'da bu yıllarda grev faaliyeti oldukça yüksekti. Tekelci sermayenin sömürücü gücü, Avrupa'nın başka yerlerinde olduğundan daha büyüktü. Ama emekçilerin salt ekonomik eylemlerini bile kısıtlama girişimlerine rağmen, Almanya'da 1903-1904'te 2.900 uyuşmazlık meydana geldi. Bunların en dikkate değer olanlarından biri, tekstil işçilerinin Crimmitschau'daki greviydi. Beş aydan uzun süren bu grevin ayırt edici özelliği, kadın işçilerin etkin olarak katılması ve yetkililerle doğrudan karşı karşıya gelinmesiydi. Fabrika sahipleri dokuz saatlik iş günü ve %10 ücret artışı taleplerini reddettiler ama grev kırıcıların yardımıyla grevi sona erdirmeyi başaramadılar. Grevciler maddi sıkıntılara rağmen inatla direndiler. Onlar için bir milyon mark bağış toplayan başka işçi kesimlerinin desteği, bu sıkıntıları bir ölçüde hafifletti. Girişimcilerden gelen istek üzerine harekete geçen yetkililer bölgede olağanüstü durum ilan ettiler.[16] Bu, grevcilerin mücadele kararlılığını bilemekten başka bir işe yaramadı. Ama yetkililerin yapamadığını sendika liderliği yaparak, grevin durdurulmasını emretti. 1904'ün sonunda Almanya'da başka bir ciddi toplumsal çatışma su yüzüne çıkmaya başladı, bu defaki kömür sanayisindeydi.

Avusturya-Macaristan'da grev mücadelesi gözle görülür bir yoğunlaşma gösterdi. Ocak 1900'de başlayan ve Bohemya ile Moravya'daki tüm kömür havzalarını saran iki aylık madenci grevi, işçi sınıfı hareketine güçlü bir ivme kazandırdı. Merkezî Grev Komitesinin önderlik ettiği Moravska Ostrava maden işçileri sekiz saatlik iş günü, %20 ücret artışı, bir asgari ücret belirlenmesi, ücretlerin haftalık ödenmesi ve yardımlaşma sandıklarının yeniden düzenlenerek işçilerin denetimine devredilmesi talepleriyle öne çıktılar. Başka kömür havzalarının işçileri bu madencileri destekledi (toplam 85.000'den fazla işçi greve gitti). Prag'da 10.000 işçi, grevdeki madencilerle dayanışma için 11 Mart 1900'de bir gösteri düzenledi. Bu mücadele sonucunda madencilerin talepleri kısmen karşılandı: Ücretler %10 artırıldı, 1 Haziran 1901'de çıkarılan bir ya-

14 M. D. Rozanov, *Kahramanca "Obuhov Savunması"*, Leningrad, 1941 (Rusça).

15 V. İ. Lenin, "Başka Bir Katliam", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 26.

16 Heinz Wohlgemuth, *Deutschland und die deutsche Arbeiterbewegung von der Jahrhundertwende bis 1917*, Dietz Verlag, Berlin, 1963, s. 40.

sayla iş günü dokuz saat olarak belirlendi, yeraltında çalışan işçilere haftada 24 saat dinlenme tanındı, kadın ve çocuk işçi çalıştırılmasına kısıtlamalar getirildi.[17]

1902'de inşaat işçilerince Lvov'da yapılan bir grev siyasal rejime karşı büyük bir eyleme dönüştü. Grevcilerin talepleri dokuz saatlik iş günü, ücret artışı ve işe alımların yalnızca işçi bürosu üzerinden yapılmasıydı. Binlerce işçi 2 Haziran'da Streletskaya Meydanı'nda ve civardaki yollarda toplandı. Oraya gönderilen askerî birlikler göstericilere ateş açtı. Aynı gün Borislav'da hiç iş güvenliğinin olmaması nedeniyle bir felaket meydan geldi: 19 işçi öldü, 4 işçi yaralandı. Cenaze töreni, rejime karşı güçlü bir protesto gösterisine dönüştü. Kortejde yaklaşık 15.000 işçi ve yakın köylerden gelmiş köylü vardı. Streletskaya Meydanı'nda göstericilere ateş açılması ve Borislav felaketi nedeniyle, Lvov'da 3 ve 4 Haziran'da başka siyasal gösteriler de yapıldı. Krakow'da işçiler dayanışma içinde olduklarını bildirdiler ve kurbanlara yardım için para topladılar. Lvov inşaat işçilerinin grevi kısmen zaferle sonuçlandı.

1902'de Avusturyalı maden ve metalürji işçileri, üç buçuk ay süren bir grev sonucunda ücret artışı ve daha kısa iş günü elde ettiler. Aynı yıl, Trieste'de işçilerin genel grevine karşı aşırı şiddet kullanılmasına tanık olundu. Hükümet, grev kırıcılar yardımıyla işçilerin direnişini ezmeyi başaramayınca, askerleri devreye sokarak onlara ateş ettirdi.[18]

Genel grevler daha bir sıklaştı. 20. yüzyılın ilk dört yılında Rusya'da, İspanya'da, İtalya'da, İsveç'te, Fransa'da, Hollanda'da ve Belçika'da bu tür grevler meydana geldi. Talepleri ve boyutları farklı olsa bile hepsi de siyasal grevdi.

Rusya'da ilk genel grevler 1902'de yapıldı. Ana demiryolu atölyelerinde çalışan ve Rostov proletaryasının en birleşik, en sınıf bilinçli grubu olan işçilerin tümü, RSDİP'nin Don Komitesinin çağrısı üzerine 4 Kasım'da iş bıraktı. Grevin dolaysız nedenleri, işçilere para ödenirken sahtekârlığa başvurulması ve ücretlerden kesinti yapılmasıydı. Grevin ilan edildiği gün Don Komitesinin yaptığı çağrıda, dokuz saatlik iş günü, ücret artışı ve para cezası kesilmemesi dâhil 25 talep bulunuyordu.

Grevin daha ilk günlerinde Don Komitesi, kentteki tüm fabrikaların işçilerini greve katmak için adımlar attı. Rostov'daki ve Nahçıvan'daki işçilerin neredeyse tümü (yaklaşık 30.000'den fazla işçi) greve katıldı. Her gün miting düzenlendi. Rostov'a gönderilen askerler 11 Kasım'daki bir mitingde silahsız işçilere ateş açtı. Altı kişi öldü, 26 kişi yaralandı. Ertesi gün, bu vahşi eyleme tepki olarak işçiler yine bir miting yaptı ve bu miting dev bir siyasal gösteriye dönüştü.[19]

---

17 *Çekoslovakya Tarihi*, C. II, Moskova, 1959, s. 184-86 (Rusça).

18 S. V. Ovnanyan, *Avusturya'da İşçi Sınıfı Hareketinin Gelişmesi (1905-1906)*, Moskova, 1957, s. 56 (Rusça).

19 *1902 Rostov Grevi ve RSDİP Don Komitesi (Grevin 50. Yıldönümü)*, Rostov-na-Donu, 1952 (Rusça).

Bu grev mükemmel örgütlenmişti. En sonunda taleplerin yalnızca bazıları karşılanmış olmasına rağmen, işçiler birlik ve mücadeleye hazırlık açısından kazançlı çıktılar. Rostov olayları, proletaryanın siyasal farkındalığında ve devrimci faaliyetinde oluşan devasa gelişmeyi ortaya koydu. Grev tüm Rusya çapında yankı uyandırdı ve bir kitlesel siyasal gösteriler döneminin başlangıcı oldu.

1903 yazında Güney Rusya'nın tamamını bir genel grev dalgası sardı. Buna 200.000'den fazla işçi katıldı. İşçiler, Lenin'in deyişiyle, "daha iyi bir yaşam için, polis zorbalığından kurtuluş için dövüşmek üzere"[20] ayağa kalktılar.

Bu grev Bakü'de başladı ve yerel RSDİP liderliği bir grev komitesi oluşturdu. Fabrika sahiplerinden taleplerin belirtildiği bildiriler birkaç dilde basılarak işçiler arasında dağıtıldı: Nefret edilen ustabaşıların ve yöneticilerin kovulması, iyi muamele, fazla mesaiye son verilmesi, daha yüksek ücret vb. gibi talepler vardı. Grevin gücünden ve boyutundan korkan hükümet Bakü'ye büyük askerî birlikler gönderdi. Bakülü işçiler, genel dayanışma grevine çıkan Tiflisli işçilerce desteklendi. Kent asker kaynıyordu. Yine de grevciler cesaretle direndiler. Grev Tiflis'ten Batum'a yayıldı, orada liman, fabrika ve demiryolu işçileri de katıldı.

Güney Kafkasya'daki olayların etkisiyle genel grev Odesa'ya, Kiev'e, Nikolayev'e, Yekaterinoslav'a ve Ukrayna'nın başka şehirlerine sıçradı. Odesa'da tek bir fabrika ya da atölye bile çalışmıyordu; at arabaları, tramvaylar, trenler, gemiler öylece yatıyordu. Kentin işçileri olağanüstü cesaret ve direnç sergilediler. Demiryolu işçileri, trenlerin çalışmasını engellemek için 17 Temmuz'da rayların üstüne yattılar. Aynı eylem 19 Temmuz'da at arabası işçilerince tekrarlandı.

RSDİP'nin Odesa Komitesi, işçilerin otokrasiye karşı ödünsüz mücadele etmeleri çağrısı yaptı; dağıttığı bildirilerin birinde şöyle yazıyordu: "Ancak özgür bir ülkede özgürce nefes alacağız ... yeni bir yaşam sistemi kazanma yolunda yeni güçle ve sarsılmaz inançla yürüyeceğiz. Sonra tüm enerjimizi, ücretli köleliği ve kapitalizmin gücünü tümüyle yok etmeye yönelteceğiz."[21]

Güney Rusya'da kitlesel siyasal grevler Ekim 1903'e kadar sürdü. Çarlık hükümeti ancak acımasız ezme harekâtlarıyla bunları bastırabildi.

Aynı yıl Bialystok'ta dokumacılar genel greve gittiler.

1904'te yeni bir grev dalgası St. Petersburg'u, İvanovo-Voznesensk'i, Nijni Novgorod'u ve Kafkaslar'ı sardı. Yıl biterken Bakü petrol sahaları grevdeydi. Bu eylemler işçilerin polislerle ve askerlerle çatışmalarına sahne oldu.

Yukarıda değinildiği üzere 1902'de *Belçika'da* yapılan genel grevin öyküsü son derecede öğreticiydi. Egemen çevrelerin antidemokratik seçim sistemini koruma çabaları bir siyasal krize neden oldu. Belçika İşçi Partisi (BİP) bu sorunla ilgili çelişkili bir duruş sergiledi. Kongresinde, genel oy hakkı için çaba

20 V. İ. Lenin, "1 Mayıs", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 200-01.

21 *Güney Rusya'da Genel Grev, Belgeler Derlemesi*, Moskova, 1939, s. 85 (Rusça).

gösterme kararı aldıktan sonra, genel grev ve reform kampanyası dâhil elinin altındaki tüm araçlarla bu kararı güçlendirdi. Ne var ki, parti liderleri, liberallerle blok oluşturmak istediler ve devrimci mücadele yollarının kullanılmasına karşı çıktılar.

İşçiler, parti liderliğinin talimatlarını beklemeden iş bırakmaya başladılar. Parti liderleri ancak o zaman genel grev çağrısı yaptılar. Bu çağrıya 300.000 ila 350.000 işçi yanıt verdi. Grevin başarıyla gelişmesine karşın, parti liderliği, amacına ulaştığı gerekçesiyle, beş gün sonra grevi durdurdu.

Bu engellemeye rağmen, grevin Belçika işçi sınıfı açısından önemi ölçülemeyecek kadar büyüktü. Proletaryanın siyasal faaliyetleri gitgide arttı ve örgütleri daha hızlı gelişti.

Belçika grevinin dersleri bazı ülkelerin sosyalist basınında hararetle tartışıldı. Bernstein ve destekçileri, beklenebileceği gibi, BİP liderliğinin kararlarına destek verdiler. Buna karşılık, Lenin'in *İskra*'sı, devrimci kararlılık göstermedikleri, işçileri dizginlemeye çalıştıkları ve genel grevin siyasal bir gösteriyle birleştirilmesine karşı çıktıkları için Belçikalı Sosyalistlerin liderlerini yerden yere vurdu. *İskra* şöyle yazıyordu: "Çabuk başarı umuduyla devrimci ilkeleri feda eden oportünist taktiklerin ne doğuracağını sosyalist proletarya görecek."[22] Rosa Luxemburg, tüm mücadele araçlarının ustaca kullanılması gerektiğini belirterek, devrimci şiddetten vazgeçmenin söz konusu olamayacağını vurguladı. "Eğer parlamenter ve başka her faaliyet yoluyla kafaları devrimcileştiriyorsak," diye yazıyordu, "en sonunda, gerekli olursa, devrimin kafalardan yumruklara geçebilmesi için yapıyoruz bunu."[23] Lenin, revizyonistlerin yazılarına karşı koymak için, Rus ve yabancı devrimci Sosyal Demokratların proleter siyasetine ilişkin temel meselelerde özdeş görüşler taşıdıklarının kanıtı olarak Rosa Luxemburg'un makalesinin *Zarya* dergisinde aynen basılmasını salık verdi.[24]

İsveç'te de genel oy hakkı mücadelesi çerçevesinde bir genel grev gerçekleştirildi. Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Nisan 1902'deki olağanüstü kongresi, genel oy hakkı için kampanya düzenlenmesi ve bu faaliyetin seçim yasası tasarısı Riksdag'da [İsveç parlamentosunda] görüşülürken yapılması yönünde bir karar aldı. Sokak gösterileri zamanla İsveç sanayi proletaryasının yaklaşık %85'inin katıldığı ve üç gün süren bir genel greve dönüştü. Riksdag, erkeklere genel ve eşit oy hakkı verilmesini öneren yasa teklifini reddetmesine karşın, emekçilerin haklarını genişleten yeni bir yasa tasarısı hazırlaması için hükümete tavsiyede bulunmak zorunda kaldı.

Belçika ve İsveç grevleri sırasında, işçi partilerinin parlamenter faaliyetleri ile emekçilerin parlamento dışı kitlesel eylemlerini birleştirmeye yönelik ilk örgütlü girişimde bulunuldu.

22 *İskra*, No. 21, 1 Haziran 1902.

23 R. Luxemburg, *Toplu Yapıtlar*, C. 1, 1893-1905, Dietz Verlag, Berlin, 1970, s. 247.

24 V. İ. Lenin, "G. V. Plehanov'a", *Toplu Yapıtlar*, C. 34, 1966, s. 105.

Hollanda'da 1903'te iki kitlesel grev meydana geldi. Bunlardan biri büyüyerek siyasal amaçlar güden (demiryolu işçilerinin sendika kurma ve grev yapma hakkı için) bir genel greve dönüştü. Taleplerin bazıları karşılanmakla birlikte, hükümet, gerçekte grevi yasaklayacak bir yasa tasarısını parlamentoya vererek tepki gösterdi. Dahası, işçi semtlerine asker göndermeye başladı. Sosyal Demokrat İşçi Partisi liderleri arasında ya da Direniş Komitesinde (Sosyal Demokratlardan, Özgür Sosyalistlerden ve anarşistlerden oluşan komitede) görüş birliği yoktu. Yine de taşımacılık işçileri 5 Nisan 1903 gecesi greve gittiler ve hükümete daha çok baskı yapmak için 9 Nisan'da genel grev ilan edildi. Ama bu grev 11 Nisan gibi erken bir tarihte sona erdi. Sosyalist liderliğin bocalaması ve Direniş Komitesinin grevi sürdürmekten ansızın vazgeçmesi, ülkede gelişmekte olan işçi sınıfı hareketine ciddi zarar verdi.

İtalyan işçi sınıfı hareketi 20. yüzyıla girildiğinde başarılı bir genel grev deneyimi kazandı. Aralık 1900'de Cenovalı işçilerin birleşik eylemi, valinin kapatmış olduğu İşçi Odası'nın yeniden açılmasını sağladı. Bu zafer, kitlesel proleter hareketinin büyüyüp gelişmesine muazzam ivme kattı.

İtalya'da bir sonraki genel grev (16-20 Eylül 1904) köylü ve işçi sınıfı hareketlerinin benzersiz şekilde kenetlenmesine tanıklık etti. Bu grev, güneydeki tarım emekçilerinin vurularak öldürüldüğü haberlerine kuzeydeki fabrika işçilerinin verdikleri öfkeli tepkiydi ve emekçi halka yönelik sistematik acımasız katliamları protesto etme amacını güdüyordu. Sosyalist Parti'den ya da sendikalardan talimat gelmediği halde, 15 Eylül'de Milano'da ve ertesi gün Cenova, Bolonya, Floransa ve Torino kentlerinde fabrikalar çalışmayı durdurdu. Genel grev İtalya'nın kuzey ve orta kesimini felç etti. Sosyalist vekiller ve *Avanti!* gazetesi yetkilileri, ancak genel bir hal alınca grevin başına geçmeye karar verdiler. Ne var ki, İtalyan Sosyalist Partisi liderliği bunu başaramadı ve partinin sağ kanadı, hareketin siyasal karargâhı olmayı reddetti. İtalya'nın sanayi merkezlerini ansızın saran genel grev yine bir o kadar ansızın sona erdi.

İspanya'nın Barselona kentinde Şubat 1904'te bir genel grev gerçekleştirildi. Bu grev, o sırada Katalonya'nın her yanını saran grevlerle bütünleşti. İşçiler, küçük burjuvazinin bazı kesimlerinde desteklendi. Barselona'da hayat günlerce felç oldu. Ama işçilerin örgütlenme düzeyi yetersizdi. Grevin başını çeken anarkosendikalistler, kendiliğinden gelişmeye aşırı büyük umutlar bağlamışlardı. Sosyalistler, anarkosendikalistlerce örgütlendiği için bu eylemi desteklemediler. Bu, yetkililerin silah kullanarak grevleri bastırmasını kolaylaştırdı. 40 işçi öldürüldü, 200 işçi yaralandı.

Barselona grevi, yenilmesine karşın, Avrupa'nın tamamını kuvvetle etkiledi. Bazı gazeteler bunu "İspanyol toplumsal devrimi" olarak niteledi.

Eylül-Ekim 1902'de bir genel grev gerçekleştiren Fransız madenciler o yıllardaki grev hareketinin tarihine şanlı bir sayfa yazdılar. Bu eylem üzerine, hükümet, ülkedeki toplumsal yasaları yeniden düşünmek zorunda kaldı.

"Barışçıl" dönemin sona erdiği yıllardaki kitlesel eylemler, tüm kapitalist ülkelerde ve toplum yaşamının tüm kilit alanlarında, emperyalistlerin halk karşıtı siyasetine karşı proletaryanın, artan gücüyle, sınıf bilinciyle ve örgütlülüğüyle, iktisadi, toplumsal ve siyasal çıkarları için mücadele etme kararlılığıyla muhalefet ettiğini kanıtladı. İşçi sınıfı hareketinin daha ileri gelişimi, büyük ölçüde, proleter siyasetinin ne denli gözü pek, ne denli uzak görüşlü olacağına ve bu siyasetin kapitalist egemenliği alaşağı etme amacına ne denli etkili biçimde yönlendirilebileceğine bağlıydı. Bu siyaset ancak tarihsel durumda gerçekleşmekte olan köklü değişikliklerin Marksist tahlili temelinde belirlenip çizilebilirdi.

PROLETARYANIN SİYASAL PARTİLERİ

20. yüzyılın arifesinde ve ilk yıllarında esasen gelişmiş kapitalist ülkelerde faaliyet gösteren sosyalist partilerin saflarına, Sırbistan'da, Arjantin'de, Brezilya'da, Küba'da ve başka ülkelerde proletarya şekillendikçe ve siyasal açıdan olgunlaştıkça ortaya çıkan yeni partiler katıldı. Bunların faaliyetleri işçi sınıfının çeşitli kesimlerini kucaklıyordu. Sosyalist partilere katılan sınıf bilinçli, siyasal mücadeleci işçilerin sayısı giderek arttı. Bu partilerin büyüyen nüfuzunun önemli bir göstergesi, başta sendikalar olmak üzere, onlarla işbirliği yapan kitlesel işçi örgütlerinin sayıca çoğalmasıydı.

Basın, işçi partilerinin faaliyetlerinde büyük rol oynadı. Sosyalist basın, yanlı ya da paragöz burjuva basınının ağırlığı dikkate alınınca, başlı başına hayati bir faktör olan güvenilir bilgilerin kaynağı değildi yalnızca; aynı zamanda kitlelerin ideolojik eğitim aracıydı, işçi partilerinin kitlelere yol göstermelerine vesile olan bir araçtı. Birçok sosyalist gazete, proleter hareketinin örgütlenme merkezi ya da direniş noktası olarak işlev gördü. 1904'te sosyalist partiler 134 günlük gazete ve 296 başka süreli yayın çıkarıyordu.

Sosyalist partilerin proleter kitlelerle ve nüfusun başka kesimleriyle örgütsel ve ideolojik-siyasal bağlarının güçlenip sıkılaşması, parlamento, belediye meclisi ve başka hükümet organı seçimlerine girmeleri için gitgide büyüyen bir taban kazanmalarını sağladı. 1904'te sosyalist partiler toplam 6.686.000 oy aldı: Parlamentolarda 261 sosyalist vekil vardı.[25] İşçi partilerinin temsilcilerinin esnek ve kararlı taktikleri, bazı durumlarda, işçi sınıfına ve müttefiklerine yararlı yasaların kabul edilmesiyle ya da emekçi halkın çıkarları açısından sakıncalı kararların engellenmesiyle ödülüne kavuştu.

Bu yolla, proletaryanın siyasal örgütleri çeşitli faaliyet alanlarında başarı kazandı. Birçok ülkenin işçi partileri ve uluslararası sahnede kurdukları birlik, yani İkinci Enternasyonal, burjuva örgütlerinin, hükümetlerin, kapitalist tekellerin ve bir bütün olarak burjuvazinin göz ardı edemediği çok önemli bir faktör haline geldi.

25 İ. M. Krivoguz, *İkinci Enternasyonal, 1889-1914*, Moskova, 1964, s. 170 (Rusça).

Ama bu ilerlemeler, işçi sınıfını kapitalizme karşı devrimci bir saldırıya yönlendirmek ve kesin bir zafer kazanmak için yeterli olmaktan çok uzaktı. Sosyalist partileri sırf eski ideolojik, siyasal ve örgütsel düzeydeki çalışmalarını genişletmeyle ve güçlendirmeyle sınırlamak artık söz konusu olamazdı. Bunların gelişiminde niteliksel bir ilerlemenin olması gerekliydi. Sanayileşmiş ülkelerdeki proletaryanın siyasal örgütlerinin faaliyetlerinde bunun kanıtları görülebiliyordu.

Almanya'da Sosyal Demokrat Parti'nin (ASDP) işçiler arasındaki etkisi sürekli arttı. 1905'te partinin 384.000 üyesi vardı. 1898'de oy sayısı 2.107.000'ken, 1903'teki Reichstag seçimlerinde 3.011.000 oy (81 vekillik) kazandı.[26] Daha sonra Lenin, ASDP'nin gelişip güçlenmesini kastederek, "Alman *devrimci* Sosyal Demokrasisi devrimci proletaryanın zafere ulaşmak için ihtiyaç duyduğu parti olmaya *en çok yaklaştı*,"[27] diye yazıyordu.

20. yüzyılın ilk yıllarında durum değişmeye başladı. Parti, egemen çevrelerle doğrudan ve çoğu kez keskin zıtlaşmasını sürdürdü; bu, sözgelişi yukarıda değinilen Crimmitschau grevi gibi militan eylemlerde ya da seçim kampanyalarında en çarpıcı şekilde gözlendi. Ama başka türden belirtiler de vardı. Örneğin, revizyonist reçetelere uygun ama partinin geleneklerine ve kararlarına aykırı hareket eden ASDP Bavyera örgütü liderleri 1899'da burjuva politikacılarla seçim anlaşması yaptılar. ASDP'nin 1900'deki Mainz Kongresinde yasaklanmasına rağmen, bu türden anlaşmalar yapılmaya devam edildi.

Sözlerle davranışlar arasında yeni yeni başlayan uyumsuzluk, bir bütün olarak revizyonizme yönelik tutumda da gözlendi. Revizyonizmin kınandığı 1898 ve 1899 kongrelerindeki tartışmaların ardından bu akıma bir son verilmesi şöyle dursun, 1900'den sonra partide revizyonist fikirler hızla yayıldı. Başka nedenler yanında, bunun nedeni, Bernstein'ın (ikamet etmekte olduğu) Britanya'dan 1901 başında dönmesi ve gürültülü bir propaganda kampanyası başlatmasıydı. 1903'teki Dresden Kongresinde bu sorun yeniden tartışıldı. Bebel, revizyonizmi şiddetle kınarken, onun önerisiyle kabul edilen karar (bu karar uluslararası sosyalist hareket içinde geniş bir çevreye yayıldı), sosyalist devrime hazırlanmaya yönelik bir siyasetin yerine, Marksist teoriyi gözden geçirmeyi ve burjuvaziyle dar görüşlü, spekülatif, tavizkâr anlaşmalara girmeyi amaçlayan girişimleri mahkûm etti.[28] Dresden Kongresi ve kararları, Lenin'in *İskra*'sında yazan Marksistler dâhil, farklı ülkelerden devrimci Marksistlerin büyük takdirini topladı.[29]

---

26 *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, Chronik*, Kısım 1, *Von den Anfängen bis 1917*, Dietz Verlag, Berlin, 1965, s. 187, 209.

27 V. İ. Lenin, "'Sol' Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı", *Toplu Yapıtlar*, C. 31, s. 34.

28 *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Dresden vom 13. bis 20. September 1903*, Expedition der Buchhandlung *Vorwärts*, Berlin, s. 419.

29 *İskra*, No. 48, Ekim 15, 1903.

Ama ASDP liderleri sözlerinde durmadılar. Revizyonizm yandaşlarını partiden atmak niyetinde değildiler. Partinin teorisyeni Karl Kautsky, revizyonizmin var olma hakkının bulunduğunu öne sürerek, ASDP'de "fikir yarışı"nın olması gerektiğini savundu. Partinin merkezî organı *Vorwärts,* Bernstein'la (Fransız Bernstein'cıların lideri Millerand'la da) ilgili olarak "dostça tarafsızlık" tavrını sürdürdü ve Lenin'in çıkardığı *Zarya* dergisinde bu yüzden şiddetle eleştirildi.[30] Lenin, Alman Sosyal Demokratların Bernstein'a ve destekçilerine karşı "nezaket"i dediği tutumu başka noktalarda da eleştirdi.[31]

20. yüzyılın ilk yıllarında Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde şekillenmekte olan durum, o zamanlar proletaryanın kitlesel mücadelesinde yeni bir araç olan genel greve karşı parti liderliğinin esasta olumsuz tutum almasıyla belirginleşti. Genel grevden bir siyasal mücadele silahı olarak yararlanmayı yalnızca Karl Liebknecht, Clara Zetkin ve başka sağlam Marksistler savundular.

19. yüzyılın sonuna kadar, Alman Sosyal Demokrat Partisi, Ekim 1890'daki Halle Kongresinde benimsenen tüzüğe uygun yapılanmıştı. Bu tüzüğe göre, parti programını kabul eden ve elinden geldiği ölçüde partiyi destekleyen her kişi üye sayılıyordu.[32] Bununla birlikte, tüzük, partinin yerel örgütlerinin herhangi birine resmen üye olmayı ya da uygun liderlik ve denetim altında parti çalışmalarına sistematik olarak katılmayı şart koşmuyordu.

ASDP, yerel örgütlerin geniş özerkliğe sahip oldukları bir federasyondu. Yerel örgütler, parti liderliğiyle bağını bir delegeler sistemi üzerinden sürdürüyordu. Reichstag'daki Sosyal Demokrat grup, özellikle de liderleri, tüzükte kendilerine öyle bir yetki verilmemesine karşın, gitgide daha belirleyici rol üstlendi.

Bu yapının zaafları yalnızca oportünistlerin baskısından ileri gelmiyordu. Bir ölçüde de göz açtırmayan polis baskılarının sonucuydu. Sosyalistlere Karşı Yasa günlerini hiç unutmayan ASDP liderleri, yeni baskılara maruz kalmamak için olabildiğince dikkat ediyorlardı.[33]

19. yüzyılın son yıllarında, ASDP tüzüğünün gözden geçirilmesi ve yeni koşullara uyarlanması gerektiği iyice açıklık kazandı. Delege sistemine ve parti üyeliğiyle ilgili hükme karşı eleştiriler artıyordu. Örgütlenme sorunu tartışılmaya başladı ve sonuç olarak Mainz Kongresinde yeni bir tüzük kabul edildi.

Kongrenin, partinin örgütsel yapısını merkezileşme lehine yeniden ele alması salık verildi. Yerel örgütlerîn birçoğu, üyelikle ilgili maddenin daha açık

30 Bu bağlamda (*Zarya* yayıncılarının meseleyi ASDP Yönetim Kuruluna götürmesinden sonra) bir sürtüşme yaşandı ve bu, *Vorwärts*'ın hata ettiğini itiraf etmesiyle sonuçlandı (*Zarya*, No. 2/3, Aralık 1901; V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar,* C. 5; *Devrimci Bir Enternasyonal Mücadelesinde Leni* Moskova, 1970, s. 47-48 [Rusça]).

31 V. İ. Lenin, "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", *Toplu Yapıtlar,* C. 7, s. 371.

32 *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Halle vom 12. bis 18. Oktober 1890.* Verlag Expedition des *Berliner Volksblatt,* Berlin, 1890, s. 5.

33 Almanya proletaryası, emek düşmanı yasalara karşı sağlam bir duruş sergiliyordu. Bu duruşun en önemli sonucu, Prusya'nın sendika karşıtı gerici mevzuatının 1899'da yürürlükten kaldırılmasıydı.

bir dille ifade edilmesini önerdi. Örneğin Saar örgütü, parti üyesinin yerel örgütlerden birine kaydolmasının bağlayıcı bir hüküm olarak tüzükte yer alması gerektiğini savundu. Elberfeld örgütü, üyelerin maddi destek vererek ve mümkünse pratik faaliyetlere katılarak partiye sürekli yardım etmeleri gerektiğini vurguladı.[34]

Ama merkezileşme konusundaki tüm öneriler, ASDP liderliğinin çabalarıyla reddedildi. Tüzüğün birinci maddesi şu şekilde değiştirildi: "Parti Programının ilkelerini tanıyan ve Parti'ye düzenli aidat ödeyen bir kişi üye olarak kabul edilir."[35] Bundan anlaşıldığına göre, önceden olduğu gibi ASDP üyeleri parti çalışmalarına sürek katılmak zorunda değillerdi; yerel örgütler konusunda açık seçik bir ifade yoktu ve parti liderliği ile parlamento grubu arasındaki ilişki belirlenmemişti.

Görece sakin dönemlerde ciddi bir olumsuz etki doğurmayan bu eksiklikler, kitlesel mücadelelerin ve devrimci heyecanın tırmandığı dönemlerde partinin etkenliği ve birliği açısından çok önemli bir tehdit içeriyordu. ASDP'nin kusurlu yapısı, yeni koşullarda genel teorik ve siyasal beceriksizliğini yansıtıyordu.

Fransa'da 19. yüzyıl biterken siyaset sahnesinde birçok sosyalist örgüt vardı. Sosyalist hareketin (Blankicilikten ve Prudonculuktan Jaurès'çiliğe ve Guesde'ciliğe kadar farklı ideolojik akımlar arasındaki çatışmanın doğurduğu) bu parçalanmışlığı, Fransız proletaryasının mücadelesini büyük ölçüde güçleştirdi.

Bu örgütlerin en büyük ikisi, yani Fransız İşçi Partisi ve (1898'de kurulan) Bağımsız Sosyalistler Federasyonu, kabaca eşit güçteydi. Küçük sosyalist gruplar bu ikisinden birine eğilim gösteriyordu.

Sosyalist hareket yalnızca ideolojik farklılıklardan ve örgütsel bölünmelerden dolayı değil, güncel siyasal sorunlara farklı yaklaşımlardan dolayı da bölünmüş durumdaydı. Bu sorunların en keskini, Sosyalist Millerand'ın Pierre Waldeck-Rousseau başkanlığındaki burjuva hükümetine katıldığı 1899'da ortaya çıktı.

1902'de Lenin bu gelişmeyi tanımlarken ve revizyonizm "teori"siyle bağını gösterirken şöyle yazıyordu: "'Eskimiş dogmatik' Marksizme karşı 'eleştirel' bir tutum benimseyen 'yeni' eğilimin özünü yeterince açık olarak Bernstein *sunmuş* ve Millerand *sergilemiş*tir."[36] Fransız İşçi Partisi (FİP) liderleri Guesde ile Lafargue'ın yanı sıra, Vaillant ile Devrimci Sosyalist Parti'nin başka liderleri ve Komünist İttifak da Millerand'ın bu davranışını kınadı. Ama reformcu

34 *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Mainz vom 17. bis 21. September 1900,* Verlag Expedition der Buchhandlung *Vorwärts,* Berlin, 1900, s. 87.

35 *A.y.*, s. 6.

36 V. İ. Leni "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar,* C. 5, s. 353.

nitelikli umutlarını ve hesaplarını bu adımla ilişkilendiren, başında Jaurès'in bulunduğu Bağımsız Sosyalistler Federasyonu bunu onayladı.

"Millerand vakası" sosyalist harekette şiddetli bir mücadelenin fitilini ateşledi. Guesde, Lafargue, Vaillant ve başkaları, parlamentodaki birleşik sosyalist gruptan istifa ederek, Millerand'ın davranışını mahkûm eden bir bildiri yayınladılar. Guesde'in izlediği eylem çizgisi, Fransız İşçi Partisi'nin bir sonraki kongresinde (1899) onaylandı; bununla birlikte, partinin reformculuğa eğilimli güçler barındırdığı anlaşıldı. Tüm Fransız sosyalist örgütlerin katılımıyla Aralık 1899'da Paris'te düzenlenen bir kongrede, Blankicilerin desteklediği FİP liderleri, Millerand'ın baş destekçileri olan sözde Bağımsız Sosyalistlerle mücadele edip onları yenilgiye uğrattılar; ama en başta Jaurès'in prestiji nedeniyle sosyalist hareketin reformcu kanadı gücünü devam ettirdi.

Dreyfus davasıyla bağlantılı olarak Sosyalistler arasında başka türden siyasal ayrışmalar ortaya çıktı. Jaurès ve bazı başka önde gelen Sosyalistler Dreyfus'un yanında tavır alırlarken, Guesde ve destekçileri, bu davanın kamuoyunda yarattığı hareketin burjuvazinin çeşitli hizipleri arasındaki bir mücadeleden ibaret olduğunu ve işçi sınıfının buna karışmaması gerektiğini savundular. Guesde'ciler ancak ordu olağanüstü hal ilan edince ve geniş işçi kesimleri (demiryolu işçileri, inşaat işçileri) cumhuriyetçi sistemi ve demokratik hakları savunmak için greve gidince bu yanlış, sekter duruştan geri adım attılar. Demokratik kitlelerin eylemleri en sonunda gericileri püskürttü.

Lenin'in tanımına göre iç savaşın eşiğine varan siyasal durum nedeniyle, Sosyalistler, anlaşmazlıkları aşma ve güçlerini birleştirme yolları aramak zorunda kaldılar. Bu ancak kısmen başarıldı. Bağımsız Sosyalistler Federasyonu'nu, Sosyalist İşçiler Federasyonu'nu ve başka örgütleri kapsayan Fransız Sosyalist Partisi (FSP) ile FİP'yi, Vaillant önderliğindeki Devrimci Sosyalist Parti'yi, Komünist İttifak'ı ve bazı özerk federasyonları kapsayan Sosyalist Fransa Partisi (SFP) 1901-1902'de kuruldu. Dolayısıyla, emperyalizm çağının başında, eşi benzeri görülmemiş sınıf savaşlarının arifesinde, Fransız işçi sınıfı hareketinin temel kusuru, yani parçalanmışlık, tam olarak aşılamadı ve hareketin gelişimini olumsuz etkiledi.

Sosyalist Fransa Partisi'nin omurgasını tekstil işçileri, madenciler, çelik işçileri ve demiryolu işçileri oluşturuyordu. Nord, Pas-de-Calais, Aube ve Allier illeri ile Lyon bölgesi partinin en güçlü olduğu yerlerdi. Fabrikalara ek olarak geniş bir el sanatı sanayisinin bulunduğu orta federasyonlar ve Paris, partinin ana üsleriydi.

SFP, kendini, işçileri kurtarmak ve kapitalist toplumu yeniden şekillendirip komünist bir topluma dönüştürmek için mücadele eden devrimci bir sınıf partisi olarak görüyordu. Partinin Reims Kongresinde (1903), demokratik özgürlükler üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını, tüm yurttaşların eşitliğini, sürekli ordu yerine bir ulusal milis gücünün kurulmasını, artan oranlı gelir

vergisini, sekiz saatlik iş gününü, bir günlük hafta tatilini, çalışma mevzuatının tüm fabrika ve büro işçisi kategorilerini kapsayacak şekilde genişletilmesini, fabrikaların yönetimine işçilerin de katılmasını talep eden bir asgari program kabul edildi.

Partinin tüzüğü, Eylül 1902'deki Commentry Kongresinde kabul edildi. Tüzük, daha çok disiplin ve merkezileşme uğraşı veren FİP'nin örgütsel ilkelerine dayanıyordu. Yıllık kongreler arası dönemde partiyi Merkez Konsey yönetiyordu; propagandaya yön veriyor, günlük mücadele için taktikler geliştiriyor, Sosyalist vekillerin ve parti basınının çalışmalarını denetliyordu. Aynı zamanda, partinin yerel federasyonlarının her birinin faaliyetlerini düzenleyen kendi tüzüğü vardı.

Bu yüzden, parti tam anlamıyla birleşik bir örgüt haline gelmedi. Merkez Konsey, geniş yetkilerle donatılmış olmasına karşın, partinin "denetçisi ve önderi" olarak ödevlerini çeşitli nedenlerle yerine getirmedi. Merkezî liderlikle yerel örgütler arasında canlı irtibat sağlaması gereken Konsey oturumlarında federasyonların temsili yetersiz ve düzensizdi.

1904'teki Lille Kongresinde bu durumu değiştirmek için girişimde bulunuldu. Üyelerin, bir üyelik kartı taşımaya ve aidat ödemeye (Commentry Kongresinde kararlaştırılmıştı) ek olarak, programı ve tüzüğü kabul etmeleri, federal ve ulusal kongrelerde alınan kararlara uymaları gerektiğini belirten tüzük maddeleri kabul edildi. Lille Kongresinde, merkezin yerel örgütlerle bağını güçlendirmek için, yeni bir kurum olan "daimi delegeler" organı oluşturuldu; yerel federasyonlara ziyaretler ve propaganda gezileri yapmak bu organın görevleri arasındaydı. Hiç kuşkusuz bu, partinin bütünleşip sağlamlaşması yönünde atılmış bir adımdı ama parti liderliğindeki yetersizliklere tam çare olamadı. SFP'nin dıştan sağlam görünen örgütsel yapısının pratikte etkili çalışmayı güçleştiren ciddi zaafları vardı.

FSP'ye gelince, 1902'de Tours'da bir program benimsendi; güzel sosyalist sözlerle dolu olan bu program, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) ruhunu yansıtan bir sürü liberal-reformcu talep içeriyordu. Jaurès'in önerdiği program herkese mavi boncuk dağıtıyordu: "...sık sık devrimden söz etmesi devrimcileri, buram buram Bernstein'cılık kokması ılımlıları"[37] memnun etti. Sözgelişi, "Genel oy hakkı, siyasal güç alanında komünizm anlamına gelir," diyordu. Pratik olarak, sosyalizmle burjuva cumhuriyeti arasında ayrım yapmıyordu. Enternasyonalist olduğunu ilan etmesine ve savaş tehdidiyle mücadele çağrısı yapmasına karşın, burjuva anlayışla anayurt savunmasını onaylıyordu.[38]

37 *İskra*, No. 19, Nisan 1, 1902.

38 *Quatrième congrès général du Parti socialiste français tenu à Tours du 2 au 4 mars 1902* [Fransız Sosyalist Partisi'nin 2-4 Mart 1902'de Tours'da Toplanan Genel Kongresi]. *Compte rendu sténographique officiel*, Paris, 1902, s. 246-52.

FSP'nin Tours Kongresinde kabul edilen tüzüğü, il federasyonlarına özerklik tanıyordu. Bu federasyonların, yine oldukça özerk olan daha alt örgütlerle ilişkilerini belirleyen kendi tüzükleri vardı. Yıllık ulusal kongreler arası dönemde günlük parti işlerini Federasyonlararası Komite yürütüyordu. Ama milletvekilleri ve parti basını gerçekte bu organa tabi değildi, çünkü her vekil yalnızca kendi federasyonuna hesap veriyordu, parlamento grubu ise ulusal kongreye karşı sorumluydu. Dolayısıyla, FSP milletvekilleri için parti disiplini bağlayıcı değildi.

1904'teki Saint-Étienne Kongresinde, Federasyonlararası Komite ve parlamento grubu üyelerinden oluşan yeni bir yol gösterici organ (Ulusal Konsey) kuruldu. Bu, parlamento grubunun parti işleri üzerindeki etkisini önemli ölçüde güçlendirdi.

1890'lardaki acımasız eziyetler *İtalyan Sosyalist Partisi*'nde (İSP) derin bir iz bıraktı ve bazı liderlerin daha fazla baskıya davetiye çıkarmaktan kaçınmak için daha ılımlı bir duruş almasına yol açtı. Turati, Leonida Bissolati ve başkaları bu duruşu paylaştı. Parti programı, hareketin nihai hedeflerine, proleter iktidar biçimlerine, devrimci mücadele yollarına ilişkin hiçbir özgül hüküm, yani İtalyan Sosyalistlerin geçmişte (sözgelişi, Romagna Devrimci Sosyalist Partisi'nin 1881 programında) bir dereceye kadar kabul etmiş oldukları hükümleri içermiyordu.

Palmiro Togliatti'nin daha sonra işaret ettiği gibi, İtalyan sosyalizminin ayırt edici bir özelliği, "en temel kavramdan, yani devrim kavramından yoksun" olmasıydı. Bu özellik, 20. yüzyılın ilk on yılında, yani "işçi sınıfı hareketinin ilk dönemdeki sınavları atlattıktan sonra daha zor sınavlardan geçmek, başka bir deyişle, oluşan durum için yeterli ve açık seçik devrimci ufuklara sahip bir siyasal mücadele örgütlemek zorunda olduğu bir zamanda iyice belirginleşti".[39]

İtalyan Sosyalist Partisi örgütsel olarak diğer İkinci Enternasyonal partilerinden farklı değildi, üyelerine hiçbir zorunlu parti faaliyeti yüklemiyordu. İlk başlarda toplu üyelik geçerliydi, yani işçi sınıfının siyasal örgütünün başka örgütlenme biçimleriyle birleştirilmesinden beri süregelen bir uygulama vardı. 1895'teki tüzükle bireysel üyelik getirildi; tek koşul olarak ise, "Partinin ilkelerini paylaşan ve partiye yardım eden herhangi bir kişi, üye kabul edilir," deniyordu.[40] Üyeler aylık ya da yıllık aidat ödemeliydiler: Başka hiçbir koşul yoktu.

1897'deki Bolonya Kongresinde reformcular merkeziyetçiliğe tümden son verilmesini sağlamaya ve ulusal parti kongrelerinin yetkilerini sınırlamaya çaba gösterdiler, ama başarılı olamadılar. İSP'nin uzun bir aradan sonra 1900'de Roma'da toplanan ilk yasal kongresinde bu girişim tekrarlandı. İtalyan

39 *Istituto Gramsci, Studi gramsciani,* Atti del convegno tenuto a Roma nei giorni 11-13 gennaio 1958, Roma, 1973, s. 424, 426-27.

40 *Il Partita Socialista Italiano nei suoi Congresi,* C. 1, 1892-1902, A cura di Franco Pedone, Milano, 1959, s. 57.

burjuvazisinin liberal hükümet yöntemlerini benimsemesinin sonucu olarak reformcular o zamana kadar oldukça büyük nüfuz kazanmışlardı. İtalyan işçi sınıfının saflarını dolduran küçük burjuva unsurların duygu durumu ve özlemleri, partinin seçimlerde aldığı ve sosyalizm yolunun kolay bir yol olacağı yanılgısına kapılmayı kolaylaştıran başarılar gibi başka faktörlerin de bunda payı vardı. Parti 1900'de 216.000 oy toplayarak parlamentoda 33 sandalye kazandı.[41] "Akla yatkın reform siyaseti" ısrarla devrimci mücadele biçimlerinin ve yöntemlerinin karşısına koyuldu. 1902'deki kongrede reformcular çoğunluğu elde ettiler. Bu kongrede, partinin parlamento grubunun tam bağımsızlığı tanındı ve burjuva partileriyle ittifak yapma özgürlüğü savunuldu.

Bununla birlikte, İSP'nin tabanında reformculuğa karşı protestolar daha yüksek sesle dile getirilir oldu ve burjuvaziyle sınıfsal işbirliğine karşı devrimci bir akım güç kazandı. "Uzlaşmazlar"ın lideri, 1902'de, bakanlık hevesi gösteren tavırlarından dolayı Turati grubunu eleştirdiği *Socialismo* dergisini çıkarmaya başlayan Enrico Ferri'ydi. Ne var ki, hem "uzlaşmazlar" hem de reformcular partinin birliğini koşulsuz olarak korumayı savunuyorlardı. Palmiro Togliatti'nin 20. yüzyıl başında kullandığı sözcüklerle anlatırsak, "Marksist taktiklerin devrimci ruhu İtalyan emekçi halk kitleleri arasında yaşıyordu, ama liderleri arasında değil."[42]

Partideki birlik yalnızca biçimseldi ve İtalyan sosyalist hareketinde yaklaşan krizi önleyemedi. Parti federasyonlarındaki bölünmeler 1903'ün ikinci yarısından sonra giderek sıklaştı. Arturo Labriola'nın başını çektiği *Avanguardia socialista* [Öncü Sosyalistler] grubunca temsil edilen bir anarkosendikalist eğilim, "uzlaşmazlar" arasında giderek ön plana çıktı.

19. yüzyıl sona ererken, *İspanya işçi sınıfı hareketi* iki ana eğilim (sosyalist ve anarşist) olarak bölünmüştü. Sosyalist eğilimi, birbiriyle yakın ilişki içinde hareket eden İspanyol Sosyalist İşçi Partisi (İSİP) ve Genel Emekçi Halk Sendikası (GEHS) temsil ediyordu. Bu sendikanın liderliğini ise 1900'de anarkosendikalist İşçi Dernekleri Federasyonu devraldı.

Sosyalist Parti'nin ana tabanı Madrid'de ve sanayileşmiş kuzey kesiminde (Asturias, Biskay ve Bilbao bölgelerinde) bulunuyordu. 1890'ların sonunda, İSİP üyelerinin %80'ini fabrika işçileri ve madenciler oluşturuyordu. Anarşizmin ana üssü ise sanayi ağırlıklı Katalonya (özellikle Barselona) ve tarım ağırlıklı Endülüs'tü.

İspanyol işçi sınıfı hareketinin bu kollarının ikisi de emekçi halkı kapitalist baskıdan kurtarmayı nihai amaç olarak ilan etmesine karşın, aralarında ciddi farklılıklar vardı. Anarşizme karşı mücadele, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi'nin program maddelerine, örgütlenme ilkelerine ve politikalarına damga vurdu.

41 *Partito Socialista Italiano, 1900-1912*, Padova, 1968, s. 49.

42 Palmiro Togliatti, *Momenti della storia d'Italia*, Editori Riuniti, Roma, 1963, s. 114.

Partinin en yüksek karar organı, kongresiydi (önceleri iki yılda bir, sonra üç yılda bir toplandı). Kongreler arası dönemde partinin merkezî yönetim organı, Ulusal Komiteydi; partinin kurucusu Pablo Iglesias 1925'te ölünceye kadar bu organa başkanlık etti.

İSİP'de toplu üyelik uygulaması vardı. Disiplin oldukça katıydı; yerel örgütler, parti kongrelerinin ve Ulusal Komitenin aldığı kararlara uymakla yükümlüydü.

İspanyol Sosyalistler, emek karşıtı yasalara ve işverenlerin davranışlarına karşı grevler ve kitlesel eylemler örgütlediler; 1895'te halk ayaklanmalarını bastırmak üzere Küba'ya ve Filipinler'e asker gönderilmesine, 1898'de ABD'ye savaş ilan edilmesine karşı etkili bir duruş sergilediler. Ama 20. yüzyıl başına gelindiğinde, partide reformcu eğilim güçlenmişti ve partinin siyasal platformu en başta sekiz saatlik iş günü, basın ve toplanma özgürlüğü, kişi dokunulmazlığı, genel oy hakkı gibi taleplere, başka bir deyişle, burjuva demokratik reformlara yönelik taleplere indirgenmişti. Proleter mücadelesinin nihai amacı olarak toplumsal devrim düşüncesi arka plana itilmişti.

Parti, barışçıl gösterileri, toplantıları ve seçimlere katılmayı temel mücadele biçimleri olarak görmeye başladı. Uzlaşmacılık eğilimi taktik sorunlarda da gitgide artan bir sıklıkla gözlendi. 1892 parti kongresinde dikkatler öncelikle seçimler üzerinde odaklandığı ve "burjuva partileriyle anlaşma yapan herhangi bir üyenin ya da grubun partiden çıkarılması" konusu gündeme getirildiği halde, 1899 kongresinde İSİP'nin burjuva partilerine yönelik tutumu gözden geçirildi.[43] Ama bu, seçimlerde partiye önemli sayılabilecek bir başarı getirmedi. İSİP, 1890'ların sonuna kadar Cortes'te [İspanya meclisinde] tek bir sandalye bile kazanamadı.

Yerel örgütlerin sayıca çoğalması önemliydi: İlk kongre yapıldığında bu sayı 16 iken, 1902'de 72'ye yükseldi. Ama toplam üye sayısı azdı.[44] Genel Emekçi Halk Sendikası 1902'de 30.000 üyeye sahipti.[45]

İSİP'nin ve GEHS'nin devrimci mücadele yöntemlerini terk edip uzlaşmacı ve reformcu taktikler benimsemesi, işçilerin büyük bir kesimini kızdırarak anarşizm safına geçmeye yöneltti. Anarşistlerin militan taktikleri (kapitalist sistemden memnuniyetsizliği ifade etme olanağı sağlayan genel grev ve "doğrudan eylem" çağrıları) işçilere çekici geliyordu. 1903'te yaklaşık 400.000 işçi anarkosendikalist örgütlere üyeydi ya da onlardan etkilenmişti.

Anarşizmin küçük burjuva, aşırıcı politikaları ve taktikleri elbette proletaryayı kapitalizme karşı zafere götüremezdi, ama anarşizm bir süre İspanyol

43 F. Mora, *Historia del socialismo obrero español, desde sus primeras manifestaciones hasta nuestros días*, Madrid, 1902, s. 193; M. Nuñez de Arenas, M. Tuñon de Lara, *Historia del movimiento obrero español*, Barselona, 1970, s. 188.

44 Partinin 1908'de yalnızca 6.000 üyesi vardı (M. Nuñez de Arenas, M. Tuñon de Lara, *a.y.*, s. 164; L. J. Llorente, *Aprosiación a la historia del socialismo español*, Madrid, 1972, s. 181).

45 F. Mora, *a.g.y.*, s. 171. Bu tahmin yaklaşıktır ve büyük olasılıkla abartılıdır.

emekçi halkının önemli bir kısmını etkisi altında tuttu. "Anarşizm çoğu zaman işçi sınıfı hareketinin oportünist günahlarının bir tür cezasıydı,"[46] diyen Lenin'in sözleri özellikle İspanya için geçerliydi.

ABD'de 19. yüzyılın sonu ila 20. yüzyılın ilk yıllarında, sosyalist fikirleri Sosyalist İşçi Partisi (SİP) ve Sosyalist Parti (SP) tanıtıp yaydı. SİP, parlamenter faaliyeti, emekçi halkın iktisadi ve siyasal durumunu düzeltmenin tek yolu olarak görüyordu. Parti tüzüğü belirgin şekilde Lasalcılığın izini taşıyordu. Üye sayısı hiçbir zaman 15.000'in üzerine çıkmadı.

Daniel De Leon, sosyalist fikirleri yayma yolunda çok şey yaptı, sendikaların yapılandırılmasında üretim ilkesini savundu ve Amerikan İşçi Federasyonu'nun lider ekibindeki reformculuğa karşı mücadeleyi örgütledi. Proleter partisinin disiplinli bir örgüt olması gerektiğini savundu. "Modern devrimci, yani sosyalist," diyordu 1896'da, "öncelikle ... zorunlu olarak örgütlenmede çalışarak, bunun için ne gerekiyorsa yapmalıdır. Devrimciyi reformcudan ayıran ilk temel özellik buradadır Disiplini bozarsanız, bu üyenin dilediğini yapmasına, şu üyenin parti ilkelerini çiğnemesine, oradaki üyenin reformcularla kaynaşmasına, ötekinin sınıf mücadelesinin doğasını unutup kayıtsızlık etmesine izin verirseniz, böyle reformcuları saflarınızda tutarsanız, hareketinizi can damarından hançerlemiş olursunuz."[47]

De Leon, enerjisinin çoğunu Amerikan proletaryasının sınıfsal eğitimi için harcadı. İşçilerin çıkarlarıyla burjuvazinin çıkarlarını uzlaştırmanın mümkün olmadığını göstermek için hiç yorulmadan çabaladı, işçi sınıfının bağımsız siyasal eylemlere girişmesi gerektiğini açıkladı. Ama düşünce ve çalışma tarzı önemli ölçüde sekterlik öğeleri içeriyordu. Bu öğeler yüzünden, özellikle reformcu sendikalarda çalışmayı bıraktı. 1895'te Sosyalist Meslek ve Emek İttifakı'nın temellerini attı; bu örgüt, Sosyalist İşçi Partisi'nin bir tür şubesi haline geldi. Bu, partinin örgütlü işçilerin büyük bölümünden tecrit olmasının en büyük nedeniydi.

SİP içinde hoşnutsuzluk arttı. 1899'da, Morris Hillquit'in başını çektiği büyük bir üye grubu De Leon'un sekter politikalarını eleştirdi ve Rochester'da bir konferans toplayarak yeni bir platform benimsedi, ek olarak da Victor Berger ile Eugene Debs'in yönettiği Sosyal Demokrat Parti'ye katılma kararı aldı.

1901'de bu birleşmenin sonucunda Sosyalist Parti kuruldu; bu parti, SİP'den ayrılan grubu ve daha önce aralarında pek az temas bulunan başka sosyalist grupları kapsıyordu. Yeni partinin üye tabanı karmaydı: İşçilerden ve birçok başka toplumsal unsurdan oluşuyordu. Debs'in yaşamöyküsünü yazan Ray Ginger şöyle diyordu: "Yüzlerce Protestan papaz, gerçekten dini bütün bir toplum için çalışmak amacıyla Parti'ye katıldı. Meslek sahibi erkekler ve ka-

46 V. İ. Lenin, "'Sol' Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı", *Toplu Yapıtlar*, C. 31, s. 32.

47 Daniel de Leon, *Konuşmalar ve Yazılar*, C. 1, *Reform mu, Devrim mi?*, New York, s. 16, 24.

dınlar, Amerikan yaşamının darlığına ve ikiyüzlülüğüne karşı isyanlarını ifade etmek amacıyla katıldı. Küçük iş adamları, daha büyük rakiplerine bir darbe indirmek amacıyla katıldı. Politikacılar, kamuda bir makam sahibi olmak amacıyla katıldı. İşçi liderleri, sendikalarında yükselmek amacıyla katıldı."[48] Sonuç olarak, siyasal ve örgütsel sorunlarda bütünsel, ilkeli bir çizgi izleme olanağı neredeyse hiç kalmadı.

Sosyalist Parti, kurulur kurulmaz, yerel örgütlerinin özerkliğini tanıdı. Parti Ulusal Komitesinin bir raporunda şöyle deniyordu: "Birleşik bir parti olmak yerine, hızla sırf bir 'Sosyalist Partiler Federasyonu', yani her birinin bölge sınırları bulunan ve herhangi bir sızmaya karşı bölgesini kıskançlıkla koruyan partilerden kurulu bir federasyon haline geliyoruz."[49]

Partide ağır basan merkezciler (örneğin Hillquit), ideolojiyle ilgili konularda sağ kanattaki unsurlardan (Berger'ın başını çektiği gruptan) pek farklı değildi. İki grup da sosyalizme adım adım ve her koşul altında barışçıl yolla geçişten yanaydı; belediye ve parlamento organlarında çalışmanın parti faaliyetinin ana alanı olduğuna inanıyorlardı. Sol kanada gelince, De Leon'un sekter görüşleriyle ve taktikleriyle bağını tam olarak koparamamıştı.

Sol kanadın başındaki William D. Haywood ve Eugene Debs, kendilerini işçi sınıfının davasına tamamen adamışlardı ve işçilerin çok büyük sevgisini kazanmışlardı. 1890'larda ve 20. yüzyılın ilk yıllarında demiryolu işçilerinin, madencilerin ve işçi sınıfına mensup başka kesimlerin büyük grevlerini örgütleyip yönettiler. Bununla birlikte, hem Debs hem de Haywood, günlük mücadelede sosyalist teoride olduklarından çok daha güçlüydüler, bu da çalışmalarını etkiledi. Elde ettikleri başarılar mütevazıydı ve Amerikan proletaryasının belirleyici nitelikte sınıf savaşlarına yaklaşmasını sağlayamadı.

SP liderliği, partinin ve işçi sınıfının önüne devrimci amaçlar koymadı, partiyi sol etkiye kapattı ve bu nedenle de sosyalist hareketin örgütsel birliğine karşı çıktı. Dahası SP, üyelerinin ve yerel örgütlerinin başka sol örgütlerce yürütülen faaliyetlere dolaylı olarak bile katılmasını yasaklayarak, aksine davrananları partiden attı. 1904'te partinin 20.000 üyesi vardı.[50] 1900'deki başkanlık seçimlerinde partinin adayı Eugene Debs yaklaşık 98.000 oy alırken, 1904 seçimlerinde 402.000 kişi ona oy verdi.

20. yüzyıla girilirken sosyalist örgütler belirli bir sayısal büyüme göstermesine karşın, Amerikan proletaryası, burjuvaziye karşı başarılı bir kavgaya ideolojik, siyasal ve örgütsel olarak hazır kitlesel bir devrimci partiye sahip değildi.

Britanya'da Bağımsız İşçi Partisi'nin (BİP'nin) tabanı kuzeydeki en fazla sanayileşmiş bölgelerdeydi. Parti programı, üretim, dağıtım ve mübadele araç-

48 Ray Ginger, *The Bending Cross*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1949, s. 213-14.

49 *The International Socialist Review*, C. 3, No. 4, Ekim 1902, s. 224.

50 Ira Kipnis, *The American Socialist Movement, 1897-1912*, Columbia University Press, New York, 1952, s. 247.

ları üzerinde ortak mülkiyeti, yasayla tanınmış sekiz saatlik iş gününü, çocuk çalıştırmanın yasaklanmasını, genel oy hakkının tanınmasını, monarşinin ve Lordlar Kamarasının tasfiye edilmesini, önemli konuların ulusal halk oylamalarıyla kararlaştırılmasını, bazı başka ekonomik ve toplumsal reformları savunuyordu.

Sosyalist amaçlar güden bir partinin var olduğu gerçeği, Britanya işçi hareketinde devrimci eğilimlerin güçlenmesini yansıtıyordu. Grev mücadelesinden ve başka eylemlerden çıkan dersler, siyasal bir mücadeleye girişmedikçe ekonomik ve toplumsal taleplerinin karşılanmayacağını işçilere gösterdi. Bağımsız Sosyalistlerin istedikleri işte tam olarak buydu. Birçok işçi liberallerden desteğini çekerek Bağımsız İşçi Partisi'ne yöneldi. Ama Britanya'da sosyalizmi kurmayı amaç edindiklerini duyuran Bağımsızların liderleri, toplumsal devrim fikrine karşı çıktılar. Sosyalizme ancak reformlar yoluyla varılabileceğini savundular.[51]

Gözlerini parlamentoda sandalye kazanmaya diken BİP liderleri, Liberallerle işbirliğine karşı olduklarını çarçabuk unuttular. J. Keir Hardie (işçi seçmenleri temsilen milletvekili olmuştu) bile, onlarla birçok kez seçim anlaşmaları yaptı.

Britanya'da Sosyal Demokrat Federasyon'u, Bağımsız İşçi Partisi'ni ve Fabian Derneği'ni birleştirerek kitlesel bir proleter siyasal partisi kurmak için 1890'ların ikinci yarısında bazı (başarısız) girişimlerde bulunuldu. BİP'nin önayak olmasıyla, Sendikalar Kongresi bir konferans topladı ve işçi vekillerin seçim kampanyasını yürütmek için İşçi Temsil Komitesi (İTK) oluşturuldu.[52] 1903'te Newcastle'da kabul edilen ana tüzük, İTK'yi, sendikalardan, yerel sendika konseylerinden, BİP'den ve Fabian Derneği'nden oluşan, kooperatif topluluklarına da katılma hakkı tanıyan bir federasyon olarak tanımladı. Toplu üyelik geçerliydi.

1904'te toplam 900.000'i aşkın üyesi olan 158 sendika, 73 sendika konseyi ve bazı başka örgütler Komite'ye üyeydi (Sosyal Demokrat Federasyon 1901'de ayrılmıştı).

Komite'nin yıllık konferansları, sendikaların kongrelerince benimsenen oy verme işlemine uygun yürütüldü; buna göre, belli bir örgütün oy sayısı, üye sayısıyla orantılıydı. Bundan anlaşılacağı gibi, büyük sendikaların liderleri, istedikleri herhangi bir kararı İTK konferanslarına dayatacak konumdaydılar.

İTK'de program sorunuyla ilgili keskin bir mücadele en başından beri vardı: Mesele, gelecekteki partinin kitlesel bir sosyalist örgüt mü, yoksa Liberallerin dümen suyunda bir örgüt mü olacağı, toplumun sosyalist yeniden örgütlenmesini mi amaç edineceği, yoksa kapitalizm çerçevesinde reformlar için mücadeleyle mi yetineceğiydi. Ama 1918'e kadar hiçbir program kabul edilmedi. 1903 tarihli ana tüzük, amaçlara ve görevlere ilişkin bir madde içeriyordu, o

51 William Stewart, *J. Keir Hardie*, Bağımsız İşçi Partisi Yayın Bölümü, Londra, 1925, s. 224.

52 *The Book of the Labour Party*, C. 1, Caxton Publishing Co. Ltd., Londra, 1925, s. 10, 12.

da yalnızca işçi vekillerinin seçilmesinden söz ediyordu; nasıl bir politika izleyecekleri hakkında hiçbir şey söylemiyordu. Seçildikten sonra bir milletvekili yalnızca parlamento grubunun kararlarına uymakla yükümlüydü, böylece parlamento grubu İTK'nin üstünde bir konuma yerleştirilmişti.

İTK liderleri, işçi vekillerinin burjuva partilerinden bağımsız olacaklarını ilan etmiş olmalarına karşın, kuruluş konferansında Keir Hardie'nin önerisiyle kabul edilen bir karara göre, parlamentodaki İşçi Grubu, "emeğin doğrudan çıkarına olan yasal düzenlemeleri daha ileriye taşımakla o an için ilgileniyor olabilecek her partiyle işbirliğine hazır olmayı kabul etmeli ve bunun tersi eğilimdeki önlemlere karşı çıkmak için her partiyle ilişki kurmaya da aynı ölçüde hazır olmalı"ydı.[53] Uzlaşmaya eğilimli liderler, burjuva partileriyle işbirliği uğruna bağımsız bir politikayı reddetmek için bu maddeden yararlandılar.

Sosyal Demokrat Federasyon (SDF), kendini sosyalist olarak tanımlamayan bir örgütte işinin olmadığı kanısındaydı. Sekter bir tutum alarak İTK'den çekildi, böylelikle de ilkelerini tanıtıp yaymak için son derecede etkili bir araçtan kendini yoksun bıraktı ve işçi sınıfının kitlesel örgütlerinden daha önce hiç olmadığı kadar soyutlanmış duruma düştü. SDF, İTK adaylarını desteklemeyi reddetmekle, proletaryanın güçlerini böldü ve işçi hareketinde birliğin sağlanmasını engelledi.

H. M. Hyndman'ın başında bulunduğu SDF liderliğinin izlediği siyasetten hoşnutsuzluk partinin tabanında yaygınlaştı. Bu, liderlerin sekter, dogmatik politikalarına muhalif sol Sosyalistleri kapsayan bir grubun oluşmasına yol açtı. 1903'te Sosyal Demokratların bir kesimi (Clyde'da) Federasyon'dan ayrılarak Sosyalist İşçi Partisi'ni kurdu.

20. yüzyılın ilk on yılının ortasında 150.000 üyesi bulunan *Belçika İşçi Partisi* (BİP), toplu üyelik temelinde bir araya gelmiş türdeş olmayan örgütlerden kurulu karmaşık bir bütündü. Gerçek anlamda siyasal gruplar üye tabanının yalnızca %6'sını oluşturuyordu.[54] Kooperatifler BİP'nin büyük bir bileşeni ve mali dayanağıydı; partinin kurulmasında başka hiçbir Avrupa ülkesinde tanık olunmadığı kadar büyük rol oynadı. Belçika Genel Kooperatif Birliği'nin o zamanki Genel Sekreteri Victor Serwy'nin sözleriyle, "kooperatifler ve İşçi Partisi yalnızca işçi sınıfı hareketi için değil, tüm kamuoyunun gözünde de bir ve aynı şeyi temsil ediyor"du.[55] 20. yüzyılın ilk yıllarında parti üyelerinin %39'undan fazlasını kooperatif üyeleri oluşturuyordu.[56] Sendikalar sayıca BİP'nin en büyük bileşeniydi.

---

53 *A.y.*, s. 11-12.

54 *Une grande figure du mouvement ouvrier belge, Joseph Jacquemotte. Articles et interpellations parlementaires, 1912-1936* [Belçika İşçi Hareketinin Önemli bir Şahsiyeti, Joseph Jacquemotte. Makaleler, Parlamentoda Soru ve Gensorular, 1912-1936], Brüksel, 1961, s. 26.

55 Victor Serwy, *La coopération en Belgique* [Belçika'da Kooperatifçilik], C. II, Brüksel, 1959, s. 34.

56 H. de Man, L. de Brouckère, *Le mouvement ouvrier en Belgique* [Belçika'da İşçi Hareketi], Brüksel, 1965, s. 64.

Lenin, bu yapıyı eleştirirken, bunun, "siyasal örgütlü işçiler ile siyasal örgütlü olmayan işçilerin, 'katıksız' kooperatifçilerin, sendikacıların vb. bir ittifakı" olduğunu belirtiyor, "Bu, Belçika işçi hareketinin büyük bir kusurudur,"[57] diyordu.

BİP'nin programı (İlkeler Bildirisi), Marksist önermeler ile Proudhon'un ve Lassalle'ın bazı tezlerini birleştiriyordu. Emile Vandervelde, bu programın bir uzlaşma olduğu ya da daha çok, "Enternasyonal'in kongrelerinde kıran kırana mücadele eden öğretilerin sentezi"[58] olduğu gerçeğine parmak basıyordu.

BİP'nin reformcu ideolojik ve siyasal bileşimi, tüzüğüne de yansımıştı; orada partinin, "ortak çaba göstererek işçi sınıfının durumunu iyileştirmek" ve en sonunda nihai ereğine, yani emekçi halkın topyekûn kurtuluşuna ulaşmak için "ülkedeki sosyalist ve emekçi güçlerin tümünü birleştirme amacıyla kurulduğunu"[59] söyleyen oldukça muğlak ifadelerle belirtiliyordu.

BİP'nin özgül örgütsel ilkeleri ve çelişik öğretileri birleştiren programındaki tutarsızlıklar, sosyalizme yönelik başarılı bir mücadelede işçi sınıfına önderlik edebilecek militan bir proleter partisinin kurulması için hiçbir surette güvenilir bir temel sağlayamazdı. Bunun en göze çarpan ama tek de olmayan göstergesi, 1902 genel grevi sırasında partinin uyguladığı taktikti.

Çokuluslu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın sonu ila 20. yüzyılın başında iki bağımsız Sosyal Demokrat parti vardı: Avusturya Sosyal Demokrat Partisi (ASDP) ile Macaristan Sosyal Demokrat Partisi (MSDP).

Avusturya Sosyal Demokrat Partisi oldukça büyük etkenlik kazandı; asıl Avusturya'da 20. yüzyılın ilk yıllarında 100.000'den fazla üyeye sahipti.

Avusturyalı Sosyal Demokratların genel oy hakkı için özellikle Bohemya'da verdikleri mücadele, 1896'da kısmi bir seçim reformu yapılmasını sağladı. Ülke tarihinde ilk kez 1897'de 14 Sosyal Demokrat seçildi.[60] Bu zafer, işçi sınıfına yeni siyasal mücadele yolları sağladı. Bununla birlikte, parti, parlamenter faaliyete ve burjuva partileriyle seçim anlaşmalarına gitgide daha çok ağırlık verdi.

Devrimci Marksist bir parti olarak kurulan ASDP, ideolojik, siyasal ve örgütsel sorunlarda hızla reformculuğun ve milliyetçiliğin etkisi altına girdi. Partinin Prag Kongresi (1896), o zamana kadar bütünsel olan partiyi, ayrı ayrı ulusal Sosyal Demokrat partilerin federatif bir birliğine dönüştürmeye karar verdi. Bu karar, 1897'deki kongrede kabul edilen tüzükle resmileştirildi. Parti artık altı ulusal gruptan oluşuyordu: Avusturyalı, Çek, Polonyalı, Ukraynalı, Yugoslav ve İtalyan. Bunlar kendi yönetim merkezlerine ve geniş özerkliğe sahipti. Yürütme Komitesi, bu grupların temsilcilerinden oluşuyordu; Avusturyalı

57 V. İ. Lenin, "Belçika Grevinden Çıkan Dersler", *Toplu Yapıtlar*, C. 36, 1966, s. 235.

58 Jules Destrée ve Emile Vandervelde, *Le Socialisme en Belgique*, V. Giard et E. Briere libraires-éditeurs, Paris, 1903, s. 7.

59 *A.y.*, s. 431.

60 E. L. Uryas, *Avusturya-Macaristan'da İşçi Sınıfı Hareketi, 1867-1914*, Moskova, 1959, s. 22 (Rusça).

grup dört oyla en çok oya sahipti, Çek grubun üç, Polonyalı grubun iki, diğerlerinin birer oyu vardı. İki yılda bir toplanan kongrenin tek yetkisi, programla ve örgütle ilgili en genel sorunları karara bağlamaktı.

Aynı semtte yaşayan ve sıklıkla aynı fabrikada çalışan ama farklı diller konuşan işçiler, yeni tüzüğün bir sonucu olarak, kendilerini farklı parti örgütlerinde buldular. Bu, partinin örgütsel bütünlüğünü ve hareketliliğini zayıflattı, işçilerin enternasyonalist birliğini baltaladı ve burjuva milliyetçi ideolojinin emekçi halka çok daha kolay erişmesine yol açtı.

Milliyetlerle ilgili sorunlara yönelik Marksist yaklaşımda yapılan bir başka çarpıtma da ASDP'nin 1899'daki Brünn Kongresinde milliyetler sorunuyla ilgili kabul edilen özel programında gözlendi. Bunun teorik temeli, mensuplarının yaşadıkları yeri hiç dikkate almadan, milliyetleri kültürel ve manevi kimlikler olarak gören ASDP teorisyenlerinin idealist anlayışıydı. Brünn programı, partinin, ulusların eşitliğini savunduğunu ve ulusal ayrımcılığı kınadığını belirtiyordu. Ama bu olumlu önermeler, bölgeler üstü bir ulusal-kültürel özerkliği ve ulusların sınırlı bölgesel özyönetimini, Habsburg İmparatorluğu çerçevesine uydurmaya yönelik çelişkili özlem üzerine kurulmuştu. Programın hareket noktası, uyruğu altındaki halkların özgür ulusal gelişimini baskılayan, yapay olarak yaratılmış Avusturya-Macaristan monarşisinin korunmasıydı.

ASDP'nin oportünist bir tutum alması, 1901'deki Viyana Kongresinde Hainfeld programının terk edilerek yeni bir programın benimsenmesini beraberinde getirdi. Proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesi gerektiği tezi programdan çıkarıldı; partinin parlamenter mücadele biçimini mutlaklaştırmaması ve parlamento kürsüsünü devrimci ajitasyon için kullanması gerektiği yolundaki önermeler de öyle. Devrime ve devrimci mücadeleye değinmekten bütünüyle kaçınıldı.

Hainfeld programı, partinin işçi sınıfı hareketinde sosyalist bilinci geliştirip güçlendireceğini açıkça belirtiyordu. Yeni program ise, "Kapitalizmin gelişmesiyle, proletarya, sosyalizmin mümkün ve gerekli olduğu anlayışına ulaşır,"[61] diyordu.

Bu, işçilerin bilincinin kendiliğinden geliştiği görüşünü yansıtıyordu, oysaki sosyalistlerin etkisi olmaksızın gerçekte bu olanaksızdır.

Partinin ileri gelenlerinden biri olan Victor Adler, Sosyal Demokrasinin "burjuva toplumunda kök salıp yerleşebileceği ve işçi sınıfını adım adım iktidara taşıyabileceği"[62] görüşünü savunuyordu.

Avusturya'nın Çek topraklarında işçi sınıfı hareketi 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyılın ilk yıllarında genel olarak yükselişteydi. Çek işçi sınıfı Avusturya

61 *Protokoll über die Verhandlungen des Gesamlparteitages der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Oesterreich. Abgehalten zu Wien vom 2. bis 6. November 1901,* Viyana, 1901, s. 3.

62 Victor Adler, *Makaleler, Konuşmalar, Mektuplar*, Sayı 1, Leningrad-Moskova, 1924, s. 184, 185 (Rusça çeviri).

mutlakıyetine karşı militan 1 Mayıs eylemleri yaptı. Maden, tekstil, cam ve bazı başka sanayi kollarında yalnızca ekonomik değil, genel oy hakkı gibi siyasal talepler de öne süren büyük grevler oldu. 1897'de ilk kez parlamentoya seçilen Sosyalistler arasında beş de Çek vekil vardı.

Ne var ki, Çek Sosyal Demokrat Partisi liderliğindeki oportünistlerin etkisi işçi sınıfı hareketinin büyümesini köstekledi. Bunlar, Bernstein'ın revizyonist görüşlerini paylaştıklarını parti dergisinde ilan ettiler, Marksist teorinin kilit, temel önermelerini reddettiler ve "sosyalizme giden evrimci yol" dedikleri şeyi var güçleriyle savundular. Partinin liderlerinden biri olan Anton Nemec, yeni toplumsal-siyasal koşullar altında sınıf mücadelesi verirken şiddete başvurmaya gerek olmadığını öne sürerek, işçi sınıfının yalnızca barışçıl yollarla amaçlarına ulaşabileceğini savundu.

Çek Sosyal Demokrat Partisi liderliğindeki oportünistler, örgütlenmeyle ilgili sorunlarda ulusal ayrılıkçı bir duruş aldılar. Çek reformcular da sendikaları aynı yoldan yürüterek işçi sınıfı hareketini zayıflattılar. Prag'da toplanan sendikalar kongresi (1897), "ayrı bir Çekoslovak sendikal örgütü"ne gerek olduğu yönünde bir karar aldı.[63]

Çek reformcular, milliyetler sorununun emekçi halk yararına derhâl çözüme kavuşturulmasında ısrar etmediler. Bohemya'daki milliyetler sorununun özünü, tek yanlı ve dolayısıyla isabetsiz bir şekilde Çek ve Alman burjuvazisi arasındaki bir mücadeleye indirgeyerek, ulusal zulmün yükünü çekenlerin emekçi kitlelerden başkası olmadığı ve milliyetler sorununun toplumsal içeriğinin emperyalizme geçiş döneminde iyice keskinleştiği gerçeğine gözlerini kapadılar. Oportünistler, milliyetler sorununu sınıfsal sorundan ayırdılar ve milliyetlerle ilgili sorunların çözümünü süresiz olarak ertelediler.

Çek burjuvazisi bunu kullanarak, Sosyal Demokratları "ulusal çıkarlara ihanet etmek"le suçladı. Burjuvazi, ulusal özgürlüğün biricik savunucusu pozunu takınarak, işçilerin bir kısmını, milliyetçi demagojiyle iş gören ve emekçi halkı sosyalist hareketten uzaklaştırmak için sınıfsal işbirliği çağrıları yapan örgütlere çekti.

Çek Sosyal Demokrat Partisi'nin oportünist lider takımı ile tabanı arasındaki uçurum genişledi. Taban, açık bir sınıf mücadelesini, işçi sınıfının temel amaçlarına ulaşmanın yolu olarak görüyordu. 1904'ün sonuna doğru yapılan bir kongrede, parti liderlerinin karşı çıkmasına rağmen, genel oy hakkı mücadelesi için genel grevin bir araç olabileceği yönünde bir tavsiye benimsendi.

Macar Sosyal Demokrat Partisi'ne (MSDP'ye) 1890'dan başlayarak İlkeler Bildirisi yol gösterdi; bu, ASDP'nin Hainfeld programını temel alan bir belgeydi. Bildirinin içerdiği eksiklikler, partinin o zamanki ideolojik ve siyasal düzeyini yansıtıyordu: Ana eksiklik, burjuva demokratik devriminin tamam-

63 *Çekoslovakya Tarihi*, C. II, s. 142.

lanması için belirleyici önem taşıyan iki temel soruna, yani tarım ve milliyetler sorununa ilişkin doyurucu bir belirlemenin yapılmamış olmasıydı.

İşçi sınıfı arasında devrimci duyguların gelişmekte olduğu, daha 1890'daki 1 Mayıs gösterilerinde gözlendi. 60.000 emekçinin gösteri yaptığı Budapeşte'ye ek olarak, Slovak şehirleri (Bratislava, Kosice vb.) dâhil 14 kentte kitlesel eylemler düzenlendi. Bu proleter eylemleri yayılırken, MSDP kentsel ve kırsal işçiler (yoksul köylüler) arasındaki etkisini giderek artırdı. Yetkililer, Sosyal Demokratlara karşı baskı ve yıldırma eylemlerini şiddetlendirerek buna karşılık verdi; 1890'ların sonunda bu baskı ve yıldırma eylemleri acımasız teröre dönüştü.

Sınıfsal ve ulusal zulmün şiddetlenmesini de beraberinde getiren 1900'deki ekonomik kriz sırasında, Macaristan'da proletaryanın ve köylülerin siyasal faaliyetleri yükselme gösterdi. 1904'te 40.000 demiryolu işçisinin katıldığı ilk genel grev meydana geldi.

MSDP, 1903'teki kongresinde yeni bir program kabul etti. Macar işçi sınıfının amacının sosyalizmi inşa etmek için siyasal iktidarı almak olduğu duyuruldu: Bu, önemli bir teorik ilerlemeydi. Ne var ki, program, bu amaca eşlik edip onu destekleyecek yakın siyasal hedefleri buna eklemedi: Genel oy hakkı; örgütlenme, toplantı ve basın özgürlüğü; Macaristan'da yaşayan tüm milliyetlerin tam eşitliği; düzenli ordunun dağıtılarak halkın silahlandırılması vb. Devrimin gerekliliğini gündeme getirmedi, devrimin niteliğini ya da proletaryanın devrimdeki rolünü ve görevlerini tanımlamadı. Köylülerin toprak paylaşımı talebini dikkate almadı. Parti, demokratik bir cumhuriyet için ajitasyon yürüttü, ama Macaristan'ın tam bağımsızlığı talebi gibi bu slogan da programa dâhil edilmedi.

Ulusal ayrışma Macar işçi sınıfını zayıflattı. Macar ve Slovak Sosyal Demokratlar arasında keskin anlaşmazlıklar vardı. MSDP liderleri, Slovakların sosyalist basın işine girmelerine yardım etmediler. Yine de Slovak Sosyalistler 1904'te yeni bir aylık dergi çıkarmaya başladılar; örgütler bu dergi çevresinde şekillendi. "Bir salgın hastalık gibi işçi sınıfı hareketine nüfuz eden burjuva milliyetçi görüşler ile kararlı enternasyonalizm arasında"[64] bir mücadele gelişti.

1894'te kabul edilen tüzüğe göre, "Parti'nin temel ilkelerini benimseyen ve Parti'ye olanakları ölçüsünde maddi ya da manevi destek veren" herkes üye olabilirdi.[65] Bu, MSDP'nin üyelerinden beklentilerinin ne denli belirsiz olduğunun kanıtıydı ve 20. yüzyıla girilirken Sosyal Demokrat partilerin çoğunu ayırt eden bir özellikti. Örgütlenme açısından, MSDP bütünüyle yerel sendikalara ve başka işçi örgütlerine dayanıyordu. İlk basamak örgütlenme yoktu; onun yerine, en başta sendika üyelerince seçilmiş temsilciler vardı. Parti liderliği, Budapeşte'deki işçi eğitim ve inceleme çevreleriyle sürekli temas içindeydi,

64 János Kádár, *Seçme Yazılar ve Konuşmalar (1957-1960)*, Moskova, 1960, s. 298 (Rusça çeviri).

65 *Macar Devrimci İşçi Sınıfı Hareketinin Tarihi*, C. I, Moskova, 1970, s. 39 (Rusça).

ama çevre bölgelerle düzenli irtibatta değildi. Oportünistlerin partiyi ele geçirmek için aralıksız yürüttükleri çabalar yüzünden liderlikte yaşanan sonu gelmez krizler parti faaliyetlerini tıkadı.

1903 kongresinde alınan karara göre, üye olmak için, partinin ilkelerini ve programını benimsemek, maddi ve manevi destek vermek zorunluydu: Sendikalara üye tüm kişiler partinin de üyesi sayıldı. Böylelikle, parti üyesinin ödevleri genişletildi, ama parti ile kitlesel bağlantısız sendikalar arasında açık seçik bir ayrım yapılmadı.

Polonya Krallığı'nda 20. yüzyılın başında sosyalizme eğilimli iki parti vardı: Polonya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi ve Polonya Sosyalist Partisi. İkisi de yeraltı faaliyeti gösteriyordu.

Sosyal Demokrat Parti, profesyonel devrimcilerden, parti görevlilerinden, propagandacılardan ve yazarlardan oluşan katı merkeziyetçi, sayıca küçük bir kadro örgütüydü. 1890'ların ortasındaki amansız ezme harekâtlarından sonra, parti, örneğin Varşova'da (Feliks Dzerjinski burada etkin olarak çalışıyordu), Çestohova'da, Lodz'da gizli örgütler ağını yeniden devreye sokmayı ve Merkez Yönetim Kurulunu yeniden oluşturmayı ancak 1899'da başarabildi. 1900'de adını değiştirerek, Polonya Krallığı ve Litvanya Sosyal Demokrat Partisi oldu. Üçüncü kongresi toplandığında (Kasım 1901) partinin üye sayısı 1.000'den fazlaydı.[66] Polonya Krallığı'nın belli başlı sanayi merkezlerinin tümünde komiteleri vardı. Krakow'da, 1902'den itibaren Dzerjinski'nin başında olduğu bir Dış İlişkiler Komitesi bulunuyordu.

Partinin çalışmaları, Polonya işçi sınıfı hareketinin Rus işçi sınıfı hareketinden ayrılamaz olduğu önermesini temel alıyordu. Lenin daha sonra buna işaret ederek, Polonyalı Sosyal Demokratların "Polonya'da ilk kez katıksız bir proleter partisi" yarattıklarını ve "Polonyalı işçilerle Rus işçilerin verdikleri sınıf mücadelesinde en yakın ittifakı sürdürmeleri gerektiği yönündeki son derece önemli ilkeyi kabul ettikleri"ni belirtiyordu.[67] Bu platformu benimseyen parti, milliyetçi ideolojiye karşı kararlılıkla mücadele etti. Ama parti liderleri, ulusal bağımsızlık sorununun önemini hafife aldılar. Parti programına yansıyan bu duruş, o dönemde ulus devletlerin kurulmasının tarih yasalarıyla çatışacağı gibi yanlış bir düşünce taşıyan Rosa Luxemburg'dan etkilenmişti.

Polonya Sosyalist Partisi ise Polonya'nın Rusya'dan ayrılmasını sağlamayı asıl ve öncelikli görevi sayıyordu. Ondan sonra sosyalizme doğru ilerlemeyi yavaş bir evrim olarak görüyordu. Devrimci reformlar isteyen ve kitlesel bir taban arayışında olan sol kanat gitgide güç kazanıyordu. Bununla birlikte, partinin siyasetini sağcı liderler Boleslaw Antoni Jedrzejowski, Witold Jodko-Narkiewicz ve Jozef Pilsudski belirliyordu.

66 *İkinci Enternasyonal'in Tarihi*, C. II, s. 59.

67 V. İ. Lenin, "Ulusların Kaderleri i Tayin Hakkı", *Toplu Yapıtlar*, C. 20, 1972, s. 434.

Almanya'da Polonyalı sosyalist örgütler, 1890'larda, Prusya'nın elindeki topraklarda Polonya Sosyalist Partisi'ni oluşturdular. Partinin ideolojik ve siyasal ilkeleri genel olarak ASDP'nin Erfurt programıyla örtüşüyordu. Parti, Polonya'ya bağımsızlığını yeniden kazandırıp demokratik bir devlet kurmayı ana amaç olarak savunuyordu; güçlü bir ulusal ayrılıkçı eğilim de vardı; ama incelemekte olduğumuz yıllarda ASDP'yle oldukça yakın işbirliğine girdi ve onun bir parçası sayılıyordu. Göz açtırmayan baskılar ve dil engeli nedeniyle, parti hatırı sayılır bir etki gösteremedi.

O zamanlar Avusturya'nın bir parçası olan *Galiçya'da Polonyalı Sosyalistler*, sosyalist fikirleri büyük başarıyla yaydılar, ama Avusturya SDP'sinin milliyetlere göre ayrılma yönündeki genel eğilimi Galiçya'yı da etkiledi. 1897'deki Lvov Kongresi, Galiçya ve Cieszyn-Silezya Polonya Sosyal Demokrat Partisi'nin bağımsızlığını ilan etti; bunu, partinin kendi içinde ulusal ayrışma izledi. Kısa süre sonra, Galiçya'da Ukrayna Sosyal Demokrat Partisi kuruldu, sonuç olarak da Polonyalı ve Ukraynalı işçilerin birliği dinamitlendi. Polonya partisinin liderliğini Ignac Daszynski ve diğer kaşarlanmış oportünistler ele geçirdi.

Romanya'da, işçi sınıfı hareketinin daha da genişlemesini sağlayan bir gelişme olarak, 1893'te bir Sosyal Demokrat İşçi Partisi kuruldu. Bununla birlikte, partinin faaliyetleri ve programı ileri proleterlerin özlemleriyle tam örtüşmüyordu, çünkü demokratik amaçlarla sınırlıydı ve parlamenter mücadele yöntemlerine odaklanıyordu. Başka bir ciddi eksiklik, Romanya'da hayati önem taşıyan tarım probleminin devrimci çözümü sorununu görmezden gelmesiydi.

Partinin devrimci kanadının büyüyen hoşnutsuzluğuna karşı, oportünist liderler, geri bir ülkede sosyalizm mücadelesinin hiç gelecek vaat etmediği gerekçesiyle partiyi dağıttılar. Dolayısıyla, 20. yüzyılın ilk yıllarında Romanya işçi sınıfının ulusal bir siyasal örgütü yoktu. Bununla birlikte, sosyalist inceleme çevreleri faaliyetlerini sürdürdü. Stefan Gheorghiu, Dumitru Marinesco, I. C. Frimu ve başka militanlar bu çevrelere dâhildi; bunlar daha sonra ülkede örgütlü işçi sınıfı hareketini canlandırdılar. Buna karşılık, sosyalist gazete *Romania Muncitoare*, 1902'de yayınlanmaya başladı.

Sırbistan'da, bir Sosyal Demokrat parti kurmak amacıyla 1890'ların ortasında bir Liderlik Komitesi oluşturuldu. Amansız baskılar nedeniyle komitenin faaliyetleri engellendi, sonra da tamamen durdu. Ama 20. yüzyılın ilk yıllarında emekçi halka uygulanan sömürünün şiddetlenmesi ve işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden yayılması ilk işçi örgütlerine hayat verdi.

Marangoz R. Dragovic'in ve öğrenci D. Tuzovic'in önayak olmasıyla Mart 1901'de Belgrad İşçi Derneği kuruldu. Bazı başka kentlerde benzer örgütler ortaya çıktı. Liderlik Komitesi yeniden kuruldu; Mayıs 1902'de sendikalar ile

eğitim ve diğer işçi örgütlerinin liderliğini üstlenen gizli bir Merkez Komitesi oluşturuldu.[68]

Bağımsız bir proleter siyasal parti isteyen Marksist bir grup (Dragovic, Tuzovic, Trisa Katslerovic ve başkaları), işçi sınıfı hareketinin programını, örgütsel ve taktik ilkelerini hazırlamada belirleyici konuma geldi. Ağustos 1903'te Belgrad'da toplanan bir kongrede bir sendikal örgüt (Merkezî İşçi Sendikası) ve Sırp Sosyal Demokrat Partisi kuruldu. Parti tüzüğü ve programı kabul edildi; genelde ASDP'nin Erfurt programı temel alındı. Partinin kurulması, Sırp proletaryasının özgürlük mücadelesinde yeni, daha yüksek bir aşamayı başlattı.

Yeni kurulan partide üç eğilim şekillendi. Oportünist kanat (Jovan Skerlic, K. Jovanovic ve başkaları), Sırp işçi sınıfının bağımsız bir proleter siyaset izleyemeyeceğini savunuyor ve Sırp Sosyal Demokrat Partisi'nin burjuva muhalefet partilerine yardakçı bir rol oynamasını sağlamaya çalışıyordu. Bu kanadın bazı sözcüleri, partinin dağıtılmasını ve yalnızca sendika örgütünün korunmasını önerecek kadar ileri gittiler.

Rus devrimcilerin mücadelesini yakından tanıyan Marksistler, işçi sınıfının siyasal bağımsızlığını savundular ve sendikaları salt ekonomik mücadeleye hapsetme girişimlerine karşı çıktılar. Merkezî İşçi Sendikası'nın 1904'teki 2. kongresinde ve sonra Sırp Sosyal Demokrat Partisi'nin aynı yıl yapılan 2. kongresinde reformcular ve sendikalistler azınlığa düştüler. Partinin kararlarına uymayı reddederek hizipçi, bölücü faaliyetlere giriştiler. Merkez Komite, Aralık 1904'te oportünist Jovanovic-Skerlic grubunu partiden attı.

Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi, 1894'te Bulgar Sosyal Demokrat Partisi'nin Sosyal Demokrat Birlik'le birleşmesi sonucu kuruldu. Partide sayıca en güçlü grup, küçük burjuva unsurlardan oluşuyordu; bunlar bir süre partinin kendi belirledikleri ilkeleri izlemesini sağlamayı başardılar. Sonraki birkaç yılda parti esas olarak önemsiz reformlarla ve parlamentoda sandalye kazanmayla ilgilendi. Oportünistler, proletaryaya özgü bir mücadele biçimini, yani grevleri reddetmesi için partiyi zorlama çabasına girdiler; bu mücadele biçimini, yalnızca olağandışı koşullarda izin verilebilecek bir "aşırı araç" sayıyorlardı.

D. Blagoev'in başını çektiği devrimci Marksist grup, reformcu liderlere karşı durdu. Partinin 1897'deki 4. kongresinde, devrimci Marksistlerin ısrarıyla, geçmişte burjuva partileriyle yapılan seçim anlaşmalarının tanınmamasına karar verildi. Dahası, Marksistler, işçiler için bir parti gazetesi çıkarılması kararının alınmasını da sağladı. *Rabotniçeski vestnik* adlı bu gazete, aynı yıl içinde, adanmış devrimci G. Kirkov'un başyazarlığıyla çıkmaya başladı.

Partide sol ve sağ unsurlar arasındaki mücadele gittikçe keskinleşti. Partinin proleter kimliğini koruyup sürdürme, küçük burjuva unsurların gi-

68 Trisa Katslerovic, *Prve samostalne radnicke organizacije u Srbije*, Belgrad, 1950, s. 55-56.

rişini sınırlama, üyelerden daha yüksek ideolojik ve örgütsel isteklerde bulunma konuları öne çıktı. Oportünistler buna direndiler. 1900'de Y. Sakyzov'un[69] yönetiminde kurulan *Obşço delo* [Ortak Dava] dergisi bunların ideolojik merkezi haline geldi. Sakyzov ve arkadaşları, Bernstein'ın revizyonist görüşlerini rehber edindi. Partinin 1901'deki 8. kongresinde ezici çoğunlukla bir karar alınarak *Obşço delo* grubu kınandı ve partinin sınıfsal, proleter kimliğinin altı çizildi. Bu kararda, parti örgütlerinin güçlendirilmesi gerektiği ve katı disiplinin vazgeçilmez olduğu belirtiliyordu. Ama revizyonistleri kovmak için hiçbir adım atılmadı ve bu, onlarla bağların kesin olarak koparılmasını sürüncemede bıraktı.

Oportünistlerle girdikleri tartışmada, D. Blagoev, G. Georgiev, G. Kirkov ve başkaları, bir "kendi kendine eğitim derneği" olarak değil, sosyalist fikirleri yayan ve bunları gerçek kılmak için dövüşen bir merkez olarak işlev gören etkili, merkezî bir parti örgütünün olması gerektiğini belirttiler. Marksizme getirilen revizyonist yanlış yorumun, partinin pratik çalışmaları üzerinde yıkıcı etki yaptığına işaret ederek, yalnızca parti programını hayata geçirmek için mücadele etmeye hazır olan inançlı sosyalizm savunucularının partiye kabul edilmesini istediler. Bununla birlikte, partinin hiçbir kısıtlama koymadan kapılarını köylülere ve zanaatkârlara açmasını isteyen oportünistlerin bu talebine, o yılların koşullarında partinin proleter kimliğini aşındıracağı için gayet mantıklı olarak itiraz etmelerine karşılık, köylülerin devrimci potansiyelini hafife aldılar ve tarımla ilgili sorunları emekçi köylülerin çıkarlarına uygun olarak çözme yollarına ve araçlarına ilişkin bir hükmü parti programına koymak, böylece de onları sosyalizm için mücadelede işçi sınıfının safına kazanmak gerektiğini anlamadılar.

Devrimci Marksistlerin çalışmaları yüzlerce ileri işçiyi partiye kazandırdı ve böylelikle Marksist çekirdeğini güçlendirdi. 9. kongrede (1902) seçilen Merkez Komite üç devrimci Marksist ile *Obşço delo* grubuna mensup iki kişiden oluşuyordu.

Bulgar devrimci Sosyalistler, Lenin'in *İskra*'sından alarak Bulgarcaya çevirip yayınladıkları malzemeyi oportünistlerle mücadelede kullandılar. Blagoev'in Lenin'in *Ne Yapmalı?*'sından esinlenerek kaleme aldığı *Oportünizm mi, Sosyalizm mi?* (1902) adlı yapıtı bu mücadeleye büyük katkı yaptı. Bu kitapta Blagoev, partide birliğin önemine işaret etti ve partiyi küçük burjuva oportünizminden temizleme sorununu gündeme getirdi. Önce parlamento grubunda, sonra da Sofya parti örgütünde bölünme meydana geldi. Mart 1903'te Merkez Komitenin devrimci çoğunluğu, tüm yerel örgütlere çağrı yaparak oportünistlerle bağlarını koparmalarını istedi.

69 Sakyzov, Marksizmin yaratıcı, geniş bir yorumu gibi sunduğu kendi görüşlerinin aksine, dar (Bulgarcada *tesni*) bir Marksizm anlayışına sahip oldukları gerekçesiyle Blagoev'i ve arkadaşlarını suçladı. Devrimci Marksistler Tesnyak adıyla, oportünistler ise Obşçedeltsi adıyla bilinir oldu.

İşçi sınıfı merkezlerinde faaliyet gösteren toplam 52 örgütten 38'ine mensup üyelerin tümü ya da çoğu Marksistlerin yanında yer aldı ve oportünistleri saflarından kovdu. Başka yerlerde Marksistler, partinin devrimci liderliğini destekleyen ayrı örgütler oluşturdular.

Yalnızca devrimci Marksistlere ait örgütlerin temsil edildiği 10. kongre (Temmuz 1903), Blagoev başkanlığındaki Merkez Komite çoğunluğunun siyasal çizgisini onayladı ve oportünistleri partiden kovdu. Demokratik merkeziyetçilik ilkelerini temel alan yeni bir tüzük benimsendi.[70] Bu tüzüğe göre, yalnızca "parti programının temel ilkelerini kabul eden ve programın bir bütün olarak uygulanmasına katkıda bulunan"lar üyeliğe alınabiliyordu. Partinin proleter, devrimci niteliği, taktiklerle ve sendikalarla ilgili kongre kararlarında açık seçik vurgulandı.

Bölünme, proleter devrimci ruhun küçük burjuva oportünizmi karşısında zafer kazandığını, Bulgar işçi sınıfı hareketinde Marksizmin revizyonizmi yenilgiye uğrattığını gösterdi. Bölünme sonrasında parti, Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Tesni Sosyalistler) adını alırken, aynı yıl kendi kongresini toplayan oportünistler de Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Geniş Sosyalistler) adını aldılar. Tesnyak partisi, oportünistlerin ayak diremiş oldukları birçok reformcu maddeyi iptal ederek, kendi programını özgülleştirdi. Partinin toplumsal bileşimi gelişti: 1903 yılı sona ererken parti üyeleri arasında işçilerin oranı %51'e ulaştı. Tepeden tırnağa bir yeniden yapılandırma henüz yapılmamış olmasına rağmen, parti, yeni tür bir parti olma yolunda ilerledi.

Bu temizlik, partinin geleceği için çok büyük önem taşıyordu, Bulgar işçi sınıfının Marksist devrimci bir öncüsü olarak gelişmesini güvenceye aldı.

Japonya'da bir sosyalist parti kurmanın koşulları yavaş yavaş 1890'ların sonunda şekillendi. Sanayi işçilerinin sayısı on yıl içinde (1894-1903) arası 100.000 artarak yaklaşık yarım milyona ulaştı ve grevler giderek sıklaştı. 1900'ün başında kurulan Sosyalist Birlik, işçilerle sağlam bağlar kurdu ve Marksist öğretiyi etkin olarak yaydı. Demiryolu teknisyenlerinin ve ateşçilerinin katıldığı büyük bir grevin liderlerinden biri şöyle diyordu: "Sosyalizm olmazsa, işçi sınıfı hareketi, gözleri olmayan Buda gibidir. Sosyalizm, işçi sınıfı hareketinin ülküsüdür."[71] Sosyalist Birlik, genel oy hakkı elde etmeyi hedefleyen demokratik hareketin bir parçasıydı. 1900'de çıkarılan gerici bir yasa Japon Sosyalistlerin faaliyetlerini oldukça güçleştirdi ama durduramadı.

Sen Katayama ve arkadaşları uluslararası ölçekte yakın bağlantılar kurdular. 1900'de Paris'teki İkinci Enternasyonal kongresine katılma fırsatı bulamayan Katayama, gönderdiği kutlama iletisinin bir yerinde şöyle yazıyordu: "Dileğim o ki, kongre, sosyalist düşüncenin Uzak Doğu'da da kök salmış oldu-

70 K. Şorova, *Rashcheplenieto na BRSDP prez 1903*, Sofya, 1955, s. 127-35.

71 Sen Katayama, *Anılar*, Moskova, 1964, s. 320 (Rusça çeviri).

ğunu hiç değilse bu iletiden öğrensin."[72] Katayama, Paris Kongresince kurulan ilk Uluslararası Sosyalist Büro'ya *in absentia* [yokluğunda] seçildi.

Bu bağlar, Japon işçi sınıfı hareketine mensup militanların Japonya'da ilk Sosyal Demokrat Parti'yi kurmaya hazırlanırken yürüttükleri geniş kapsamlı örgütsel çalışmaların bir parçasıydı. Bu parti (*Şakai Minşuto* adıyla) Mayıs 1901'de kuruldu ama anında yasaklandı. Partinin kurulduğu zamanki talepleri arasında, sınıflı toplumun tasfiyesi, toprağın, sermayenin ve iletişim-ulaşım araçlarının toplumsallaştırılması, siyasal eşitlik, ücretsiz eğitim ve silahların imha edilmesi vardı.

Sosyalist Birlik, yasaklandıktan sonra da faaliyetlerini sürdürdü. Katayama, Japon proletaryasının durumunu ve mücadelesini anlatan bir dizi makaleyi 1901'in ikinci yarısında Alman, Fransız ve Amerikan işçi basınında yayınladı. Japonya'da "proletarya gittikçe güçleniyor ve Japon Sosyalistler olarak bizim, Batı'daki kardeşlerimiz gibi, yiğitçe ve zafere inanarak sınıf mücadelesine gireceğimiz gün uzak değil"[73] diye yazıyordu. Bu sözler çok geçmeden gerçek oldu: 1904'te Rus-Japon Savaşı patlak verince, Sen Katayama önderliğindeki Japon Sosyalistler tutarlı bir enternasyonalist duruş benimsediler.

• • •

Yüzyıla girilirken faaliyette olan çeşitli yapısal niteliklere, farklı ideolojik ve siyasal eğilimlere ve yönelimlere sahip işçi partileri, "proletaryanın temel düzeyde örgütlenme" ve "sosyalizmin etkisini genişletme"[74] görevi üzerinde çalıştı, emekçi halkın koşullarını iyileştirme mücadelesi yürüttü. Bu partiler yavaş yavaş etkenlik ve güç kazandı. Ama yeni tarihsel durumda, işçi sınıfını bir sosyalist devrime hazırlama, işçi sınıfının çevresinde müttefikler toplama, tüm devrimci güçlere önderlik etme ve proletaryanın iktidarı ele geçirmesini sağlama olanağı bulamadı. Yeterince merkeziyetçi olmayan bu partiler, parti saflarının ideolojik birliği ve bütünlüğü ilkesini göz ardı etti, "eleştiri özgürlüğü" sloganıyla Sosyal Demokrasiyi içeriden kemirmeye uğraşan revizyonistleri atıp kendini arındırmayı gözle alamadı. 1904'te Lenin şöyle yazıyordu: "Örgütsel konularda oportünizmin ana ayırıcı özellikleri dünyadaki tüm Sosyal Demokrat partilerde *mutatis mutandis* (uygun değişiklikler yapılmış olarak) gözlenecektir."[75]

20. yüzyılın ilk yıllarındaki durum, egemenliğini koruyup sürdürmek için her yerde kolu olan baskıcı bir devlet mekanizması, güçlü bir askerî aygıt, emekçi halkın birliğini bozup gücünü kırmak için ekonomik, siyasal ve ideolojik araç-

72 D. I. Goldberg, "Sen Katayama ve 1897-1902'de Japon Sosyalist Yazını (Rodo Shakai)", *Tarihsel-Filolojik İncelemeler. Akademisyen N. İ. Konrad Anısına Makakeler Seçkisi*, Moskova, 1974, s. 259 (Rusça).

73 *A.y.*, s. 262.

74 V. İ. Leni "Ölü Şovenizm, Yaşayan Sosyalizm", *Toplu Yapıtlar*, C. 21, s. 98-99.

75 V. İ. Lenin, "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 397.

ların yer aldığı bir cephanelik kurmuş olan tekelci burjuvaziye karşı mücadeleye önderlik etme ve bunu zaferle tamamlama yeteneğine sahip yeni tür devrimci işçi partilerinin kurulmasını gerektiriyordu. Yeni tür işçi partisi yalnızca işçi sınıfının ileri, örgütlü ve siyasal bilinçli öğesi olmakla kalmayıp, aynı zamanda da işçi sınıfı örgütlenmesinin en yüksek biçimi olmalı, tüm diğer proleter örgütlerine ve proletaryanın tüm mücadele biçimlerine yön vermeliydi.

O tip parti, Marksizmin klasik önermelerini kabul etmekle yetinemezdi. Marksist öğretiyi yaratıcı şekilde geliştirmeli ve o teorik temelde, stratejik olarak sosyalist devrimi, proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesini hedefleyen siyasal yol haritasını çizmeliydi. Demokratik merkeziyetçilik ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalmalı, kararlarını bağlayıcı kılmalı, bilinçli disiplini güçlendirmeli, saflarının sürekli birlik içinde ve temiz kalmasını sağlamalıydı.

19. yüzyıl sona erip 20. yüzyıl başlarken uluslararası işçi sınıfı hareketinde böyle bir parti bulunmuyordu. Hâlâ kurulmayı bekliyordu. Bu görev Lenin'in liderliğiyle Rusya'da başarıldı.

SENDİKALAR VE DİĞER KİTLESEL İŞÇİ SINIFI ÖRGÜTLERİ

Sendikalar, emekçi halkın kitlesel eylemlerinin ardındaki büyük bir güçtü. Benzer şekilde, kooperatifler, gençlik ve kadın cemiyetleri, kültür dernekleri ve başka örgütler de gitgide etkinliklerini artırıyordu. İşçilerin içinde bulundukları koşulları iyileştirme özlemleri, burjuvazinin tekeline almaya uğraştığı bilgiye ve kültüre olan susamışlıkları, bu örgütlerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Sosyal Demokratların yorulmak bilmez çabaları sayesinde, sosyalist fikirler bu örgütlere kök saldı ve sendikalar, gençlik birlikleri, kadın dernekleri, başka işçi örgütleri genel devrimci cephenin ayrılmaz birer parçası oldu.

Farklı ülkelerden işçilerin mücadelesini örgütlemek, işçileri birleştirerek dünya çapında bir emek ordusu oluşturmak için en iyi yıllarında çok şey yapan İkinci Enternasyonal'in kurulması sonrasında, proletaryanın kitlesel örgütleri özellikle belirgin büyüme ve gelişme gösterdi. Lenin, bu gelişmeye dikkat çekerek, "İkinci Enternasyonal ... sınıf bilinçli işçilerin asla vazgeçmeyecekleri kooperatif, sendikal ve siyasal nitelikli kitlesel işçi sınıfı örgütlerinin yaratılması gibi başarılara imza atmıştır," diye yazıyordu.[76]

Sendika Hareketi

Sendikaların sınıf mücadelesinde oynadığı rol, 19. yüzyılın sonu ila 20. yüzyılın ilk yıllarında daha da büyüdü; tekel öncesi kapitalizmin emperyalizme evrilmesi, işçi sınıfının yeni sömürü biçimlerine karşı, ekonomik ve siyasal baskılardaki topyekûn şiddetlenmeye karşı mücadele düzeyini yükseltmesini

76 V. İ. Lenin, "Üçüncü Enternasyonal'in Görevleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 29, s. 504.

zorunlu kıldı. Lenin, 1902'de kaleme aldığı *Ne Yapmalı?* kitabında, devrimci sendikalar için ideolojik ve örgütsel kılavuz ilkeleri belirleyerek, sendikaların, mümkün olan en fazla sayıda emekçiyi kucaklaması gerektiğini vurguladı. "Sendikal örgütler," diye yazıyordu, "yalnızca ekonomik mücadeleyi geliştirip güçlendirmede muazzam değer taşımakla kalmayıp, siyasal ajitasyonun ve devrimci örgütlenmenin çok önemli bir yardımcısı haline de gelebilir."[77]

Ne var ki, bu gereklilik sendikalar tarafından her yerde ve her durumda yerine getirilmedi. Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da sendika hareketinin oportünist liderleri devrimci fikirlerin etkisini önlemek için duvarlar ördüler ve sendikaların rolünü dar ekonomik görevlerle sınırlamaya çalıştılar. Ama birçok durumda, öncelikle devrimci Sosyal Demokratların azimli çabaları olmak üzere, somut gelişmeler tam tersi sonuçlar verdi.

Proletaryanın sınıf mücadelesinin genel yükseliş eğilimi ve aynı zamanda da örgütlü kitlelerin koşullarını iyileştirmede sendikaların kazandığı başarılar, sendika üyeliği artış oranının 19. yüzyıl sonunda çarpıcı derecede yükselmesine yol açtı. On yıl içinde (1890-1900) sendikaların sayısı Almanya'da iki buçuk kat ve Britanya'da iki kat arttı.

Buralarda ve başka ülkelerde, sözgelişi İspanya'da, Hollanda'da ve Avusturya-Macaristan'da sendika sayısındaki bu hızlı artış 20. yüzyılın ilk yıllarında da sürdü. Sendikalarda örgütlü işçi sayısının 1904'te 2.073.000'e ulaştığı ABD'de bu eğilim özellikle belirgindi.[78]

Ama resmin bütününe bakılınca, proletaryanın örgütsel düzeyi oldukça düşük kalmayı sürdürdü ve bazı ülkelerde pek söz edilmeye değer düzeyde değildi. 1904'te sendikalarda örgütlü işçilerin oranı Belçika'da sadece %7, Avusturya'da %8, İsveç'te %9,9, Almanya'da %27 ve Britanya'da %33'tü. İşçilerin %50'sinin sendikalara üye olduğu biricik ülke Danimarka'ydı.[79]

Devasa boyuttaki tarım emekçileri kitlesi, beyaz yakalı işçiler ve öğretmenler, her bakımdan sendikaların etki alanı dışında kaldı.

Örgütlenmenin bu düzeyde kalmasının birçok nedeni vardı. Biri, daha önce belirttiğimiz gibi, işçilerin birleşip örgütlenmesini önlemek için elinden geleni ardına koymayan müteşebbislerin şiddetli direnişiydi. Başka bir önemli neden de proletaryanın bazı kesimlerinin sınıf bilinci düzeyi, zanaat sendikacılığını hâlâ korumaya ve vasıfsız işçileri saflarından uzak tutmaya çabalayan bazı sendikaların tecritçiliği, ek olarak da sanayi proletaryasının büyük bir bölümünü oluşturan kadın işçilerin birçoğunun edilginliğiydi. Son olarak, burjuva devletinin baskıları ve tacizleri, sendikaların daha fazla üye çekmesini engelledi. Burjuva devleti, sendikal hareketin büyümesini dizginlemek, sendikaların işçileri temsil etme ve grevlere önderlik etme hakkını kullanmasını önlemek için

77 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 456-57.

78 *ABD'nin Tarihsel İstatistikleri. Sömürge Döneminden 1957'ye*, Washington, 1960, s. 97.

79 Nüfus istatistiklerine ve sendikaların sayısal büyümesine ilişkin rakamlara dayanan tahminler.

her şeyi yapmayı sürdürmekle kalmadı. Sendikaları hedef alan baskı ve tacizler, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında hız kazandı. ABD'nin ve Britanya'nın egemen çevreleri buna örnek oldu (Taff Vale davası).

ABD'de 1895'te kurulan Ulusal Sanayiciler Birliği, sendikaların tasfiyesi için, "açık işyeri" için, fabrika sahipleriyle bireysel işçiler arasında "serbest pazarlık" için kampanya yürüttü. Bu, sömürüyü bir şekilde kısıtlayabilen bir silahı, örgütlenme ve dayanışma silahını proletaryanın elinden alma girişimiydi. Gerici ABD basını sendika karşıtı bu kampanyaya katılarak, sendikaların özgürlüğü çiğnedikleri, bireyleri zorladıkları ve "kutsal mülkiyet hakkı"na tecavüz ettikleri şeklinde suçlamalar yaptı.

ABD'de mahkemeler, sendikaya üye oldukları gerekçesiyle işçilerin işten kovulmasını yasaklayan münferit eyalet yasalarını sistemli şekilde yürürlükten kaldırdı. 1902'de ABD Yüksek Mahkemesi, Dunbury'de bir sendikanın tanınması için başlatılan ve ilgili firmanın mallarına yönelik boykotla desteklenen bir grevin, Sherman Yasasını çiğneyen bir eylem olduğuna hükmetti. Sonuç olarak, sendikaya çok büyük bir para cezası kesildi.

Kapitalistlerin gözünde baskı ve taciz, sendikaların mücadeleci ruhunu kırmanın ve onları "sınıfsal işbirliği"nin aleti haline getirmenin bir yoluydu. 19. yüzyıl sonunda Batı Avrupa'da burjuva ideologları, sendikalara ilişkin yeni bir görüş öne sürdükleri bir dizi kitap yazdılar. Sözgelişi, Werner Sombart, sendikaların faaliyetlerinin kurulu sistemin çerçevesi dışına çıkmadığını iddia ederek, sendikaları yok etme amacından vazgeçilmesi gerektiğini yazıyordu.[80] Emperyalist burjuvazinin, sendikaları "toplumsal ortaklık"a ve kapitalist sistemle "bütünleşme"ye yönlendirmek, yani işçi sınıfına yabancı bir rotaya sokmak için uyguladığı sosyal politikanın çıkış noktası buydu.

Ama sınıf deneyimi, hiçbir proleter örgütünün emekle sermaye arasındaki çelişkiye kayıtsız kalamayacağını ve kendini siyasetin dışında tutamayacağını gitgide artan bir açıklıkla gösterdi. Burjuva yasama erki, baskı organları ve başka kurumlar yoluyla, siyaset her zaman sendikaları etkileyerek, sendika liderlerini, hatta siyasal mücadeleye karşı olduğunu alenen söyleyenleri bile, siyasetin içinde yer almak zorunda bıraktı. San Francisco'da yetkililerin ve sanayicilerin 1901 sonbaharında uyguladıkları terör taktikleri nedeniyle, ABD'nin Batı Sahili'ndeki 69 sendika bir toplantı düzenleyerek, San Francisco Eyaleti ve İli Sendika İşçi Partisi'ni kurdu. Bu örgüt daha ilk seçimde başarılı oldu: Örgütün adayı belediye başkanı seçildi. Yoğun siyasal faaliyet, kentte sendika üyelerinin çoğalmasını sağladı. Ama Britanya'dan farklı olarak, ABD'de sendikalara dayalı olarak kurulan bir siyasal örgütlenme tüm ülkeye yayılmadı.

İşçiler, resmî baskı ve tacize tepki olarak, sınıf düşmanına karşı sendikalarını savunmak ve işçi sınıfının yasal örgütleri olarak sağlam şekilde yerleştirmek

80 Werner Sombart, *Die gewerbliche Arbeiterfrage*, Leipzig, G. J. Göschensche Verlagshandlung, 1904, s. 40, 69.

için grevler yaptılar. Bunlar siyasal grevlerdi. Örgütlü işçilerin, çektikleri tüm maddi yoksulluğa ve zorluklara ücretli kölelik sisteminin ve burjuva siyasal egemenliğinin neden olduğu gerçeğini görmelerini sağladı. Birçok ülkede sendikalar, geniş grev deneyimi kazandı ve böylelikle, çok sayıda örgütsüz işçiyi saflarına kattı. Sendikalar ilgili ülkedeki Marksist partiyle yakın işbirliği yaptığı zaman, işçiler çoğunlukla en büyük başarıyı elde ettiler.

Dahası, devrimci, tutarlı Marksist eğilim ile sağ oportünist, revizyonist eğilim arasındaki mücadelenin şiddetlenmesi sendikalara da yansıdı. Lenin'in yazdığı üzere, "İngilizlere özgü 'saf sendikacılık', yani mutlak burjuva tipi sendikacılık eğilimleri",[81] ilk başta sınıfsal yönelimli devrimci güçlerden etkilenmiş olan sendikaların politikalarında da su yüzüne çıkmaya başladı. Bunun başta gelen nedeni, sendikaların "kurumsallaşma"sı, resmî bir statü kazanıp sonuçta bürokratikleşmesi ve büyüyen bürokratik aygıtının burjuvalaşmasıydı.

Sendika liderliğindeki yozlaşma, kitlesel işçi sınıfı hareketinin en başından beri sosyalist örgütlerden soyutlanmış şekilde geliştiği ABD'de en belirgin olarak görüldü. AFL (Amerikan İşçi Federasyonu) liderleri, büyük sermayeyle birlikte Ulusal Sivil Federasyon'un faaliyetlerine katıldılar; orada varılan gizli anlaşmaya göre, Samuel Gompers ve meslektaşları, sendikaların tanınması ve kendilerine bazı ödünler verilmesi karşılığında, ABD işçi hareketindeki devrimci eğilime karşı mücadeleye yardım edecek ve o günlerde fabrika proletaryasının çoğunluğunu oluşturan vasıfsız işçileri örgütleme çabasından vazgeçeceklerdi.

Avrupa'da sendikal hareket henüz bu noktaya varmamıştı. Ama orada bile uzlaşmacı ruh sendika liderleri arasında yayılmaya başladı. Grev hareketini maceracılıktan koruma yönündeki doğal çaba, bu liderlerin bazılarında, grev hareketini dizginlemeyi amaçlayan bir siyasete dönüştü. Bu, Danimarka Sendikalar Heyeti'nin bir belgesinde açık açık belirtiliyordu: "Grev, işçilerin durumlarını iyileştirmeleri için bir silahtır, ama günümüz koşullarında greve gerek yoktur."[82] Demagojik bir dille, sendika fonlarının, en iyi şekilde, muhtaçlara ve işsizlere yardım etmek için kullanılabileceği öne sürülüyordu.

Sendikaların yönetim organları, grev kararı alınması üzerindeki denetimlerini sıkılaştırdı. Bu durum özellikle Almanya'da geçerliydi. 1904'te Özgür Sendikalar Genel Komisyonunun dergisi şöyle yazıyordu: "Grev riskinin büyük ölçüde artması karşısında, her türlü dostça anlaşma, aylarca mücadeleden sonra kazanılacak bir zaferden daha büyük bir başarıdır."[83] Bu, sendikaları "terbiye etme"ye, anlaşmazlıkları "barışçıl" yolla çözmeye kararlı olan sanayicilerin taktiklerine uygundu.

Britanya'da sendika liderleri, tüm anlaşmazlıkları, 1896'da kurulmuş sözde uzlaştırma odalarına ya da hakemlik mahkemelerine taşımaya çalıştılar. Bu ku-

81 V. İ. Lenin, "Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Jena Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 9, s. 293.

82 *Zweiter internatianaler Bericht über die Gewerkschaftsbewegung, 1904*, Berlin, 1906, s. 42.

83 *Correspondenzblatt*, 1904, Sayı 19, s. 308.

rullarda "tarafsız" hakem rolünü hükümet yetkilileri oynuyordu. Çatışmaların uzlaştırma yoluyla çözümü, gitgide "iç barış"ı temsil eden bir sistem haline geldi. Uzlaştırma odalarınca ya da hakemlik mahkemelerince bakılan anlaşmazlıkların sadece birkaçı grevle sonuçlandı. Sendikalarca benimsenen kurallara göre, ancak tüm uzlaştırma yolları tükendikten sonra grev ilan edilebiliyordu.

Ama o yıllarda sendikal hareketin karşı karşıya olduğu tek tehdit, sağdan gelen "uzlaşmacılık" tehlikesi değildi. İspanya'da, Fransa'da, İtalya'da, İsviçre'de ve bazı Latin Amerika ülkelerinde sendikalar, anarkosendikalizmden şu ya da bu ölçüde etkilenmeye devam etti.

Lenin, anarkosendikalizmin "soldan revizyonizm" olduğunu belirtti.[84] Emekçi halkın güçlü eylem arzusundan doğmasına karşın, anarkosendikalizm, tıpkı genel olarak anarşizm gibi, "gelecek ufku bulunmayan küçük burjuvazinin öfkesinin, sabırsızlığının ve bocalamalarının"[85] bir ifadesiydi. Anarkosendikalistler, militan ve kavgaya hazır olmalarına karşın, solcu, maceracı eylemlerinden ve boş söylemlerinden dolayı, sendikaların doğru eylemlerinin önünde ciddi bir engel oluşturuyor, sendikaları işçi sınıfının devrimci partileriyle ortak hareket etmekten alıkoyuyorlardı. Yerel sendika örgütlerine "özerklik" tanınması, sendikalarda merkeziyetçiliğe son verilmesi, yardımlaşma sandıklarından ve başka özel fonlardan vazgeçilmesi yönündeki sendikalist çağrılar sadece zarar veriyordu; çünkü büyük ve güçlü sendikalar kurmayı amaçlayan örgütsel çalışmaları baltalıyordu.

Birçok durumda, anarkosendikalizm, sendika liderleri arasındaki reformcu eğilimlere işçilerin gösterdikleri tepkiydi. Fransız sendika hareketinde bu en çarpıcı şekilde görüldü: İşçilerin Sosyalist bakan Millerand'ı ve onu destekleyen reformcu Genel İşçi Konfederasyonu (CGT) liderlerini suçlamalarının doğrudan sonucu olarak, ülkenin en büyük sendika merkezi CGT'nin liderliğini 1901'de anarkosendikalistler devraldı. Bu durumda emekçilerin birçoğu, anarkosendikalistlerin siyasal mücadeleye katılmayı ısrarla reddetmesini oportünist sosyalizme karşı çıkmak gibi görerek, bunda bir haklılık payı olduğu kanısına kapıldı.

Anarkosendikalistler, Fransız işçilerin birleşme eğiliminden yararlanarak, 1902'de CGT'yle ve onun liderliğindeki İşçi Borsaları Federasyonu'yla birleştiler. Elbette bu, sendika hareketinin gelişmesinde ileri bir adımdı, ama kitlelerin yaratıcı potansiyellerine asla güvenmeyen anarkosendikalist liderler, ne Fransız işçiler arasında gerçek birlik sağlayabildiler ne de sınıf mücadelesinde onları başarıya götürebildiler. Sendikalistlerin çoğu grev örgütlemekten uzak durdu, ancak çok seyrek olarak grev liderliğine soyundu; grev mücadelesinin önündeki bir engel de yerel sendikalara geniş bağımsızlık tanınmasını öneren

84 V. İ. Lenin, "Marksizm ve Revizyonizm", *Toplu Yapıtlar*, C. 15, s. 38.

85 Jacques Duclos, *Anarchistes d'hier et d'aujourd'hui* [Dünün ve Bugünün Anarşistleri], Editions sociales, Paris, 1968, s. 18.

sendikalist teoriden dolayı merkezî sendika organlarının o mücadelenin seyri üzerinde pek az etki göstermesiydi.

19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında sendika hareketindeki oportünistlerin pek sevdikleri bir numara, sendikaların sözde tarafsız, başka bir deyişle, proletaryanın siyasal partisinden kopuk olduğunu ilan etmekti (bu konuda reformcularla ve anarkosendikalistlerle ağız birliği etmişlerdi). O dönemin koşullarında bu, işçi sınıfının yaşamsal çıkarlarına aykırıydı, çünkü hâlâ zayıf olan ve azgın saldırılara uğrayan sendikalar ancak çoğunluğu sınıfsal tutum alan sosyalist partilerle yakın bağlantı kurarak başarılı mücadele verebilirdi.

Rusya'da grevler olduğu zaman, Sosyal Demokrat gruplar ve Mücadele Birliği, işçilerin çıkarlarıyla sanayicilerin ve hükümetin çıkarlarının uzlaştırılamayacağı gerçeğini onlara anlatıyor, grev komiteleri kurmalarına, grev ve direniş fonları oluşturmalarına yardım ediyorlardı. Bu militan örgütler, doğrudan doğruya sendikaların öncüleriydi. Çoğunlukla tek tek fabrikalarda faaliyet gösteriyorlardı; ama bir sanayi kolunun işçilerini birleştiren kent dernekleri de vardı. Bunun bir örneği, 1904'te 1.300 üyesi bulunan ve en sonunda gelişip sendikaya dönüşen Harkov Mühendislik İşçileri Yardımlaşma Derneği'ydi. Moskova'da 1896'da bir grev fonu kuruldu; grevcilere ödenek verilmesine ek olarak, bu fonun parası, [işçi davasını destekleyen] yayınlar satın almakta da kullanıldı. Bu örgütler, görevleri ve bileşimleri bakımından sendikalara çok benziyordu, ama biçimsel örgütlenmenin olmamasıyla sendikalardan ayrılıyordu. Rusya'da ilk sendikalar, kurtuluş mücadelesinin bir sonraki aşamasında ortaya çıktı.

O yıllarda sendika hareketinin gelişiminde gözlenen olumlu bir yan, uluslararasılaşma düzeyinin yükselmesiydi. "Sendikaların ulusal ve uluslararası örgütlenmesi" üzerine bir kararın benimsendiği İkinci Enternasyonal'in Zürih Kongresinden (1893) sonra bu süreç önemli ölçüde ivme kazandı. Bu kararda, farklı ülkelerden örgütlerin tek bir birliğe üye olabilmesi için ulusal federasyonlar arasında anlaşmaya varılarak, örgütlü mesleklerin uluslararası bir federasyonunun kurulması gerektiği vurgulandı. Benzer şekilde, grevler sırasında farklı ülkelerden sendikaların dayanışması dâhil, uluslararası sendikal faaliyet biçimlerini İkinci Enternasyonal'in Londra Kongresi de (1896) ciddiyetle ele aldı.

1900'de 17 uluslararası meslek birliği (sekretarya) vardı. Bunların birçoğu etkisini çok sayıda ülkeye yaydı. Ama bunların başlıca faaliyeti, emekçi halkın durumu, ücretler, iş günü uzunluğu vb. hakkında bilgi toplamakla sınırlıydı. Bir grev sırasında ulusal örgütlere düzenli maddi yardım yapılamadı, çünkü bu sekretaryaların hiçbirinin sürekli bir grev fonu yoktu. Bunların arasında bağlantı bulunmuyordu.

Ulusal sendika merkezleri ortaya çıkıp yerlerini sağlamlaştırınca, bunları birleştirmek için uluslararası bir örgüt kurmanın yolu açıldı. Almanya, Britanya, Belçika, Danimarka, Norveç, İsveç ve Finlandiya sendika merkezlerinin temsilcilerinin Ağustos 1901'de Kopenhag'da düzenledikleri konferans bu hedef yönün-

de atılan bir adımdı. Farklı ülkelerden sendikalar arasında daha yakın bağlar kurup yerleştirmek amacıyla düzenli olarak böyle konferansların yapılmasına karar verildi. Ayrıca, konferanslar arası dönemde görev yapmak üzere Uluslararası Sendikalar Sekretaryası adıyla sürekli bir organ oluşturuldu. Uluslararası Sekretarya hemen Alman sendikalarının etkisi altına girdi ve 1904'te onların lideri genel sekreter oldu. Yeni örgütte reformculuğun ağır basmasını belirleyen ve örgütün, 20. yüzyıl başındaki keskin sınıf savaşları döneminde sendikaların militan bir karargâhı olmasını önleyen en başta bu durumdu.

Kadın Hareketi

19. yüzyılın son on yılları, pek çok kadının sanayide çalışmaya başlamasına tanıklık etti. Azgın sömürüye ek olarak, kadın işçilerin siyasal ve medeni haklardan yoksun olması, kadın sorununu yakıcı bir toplumsal sorun haline getirdi.

Lenin, proletaryanın toplumu kökten dönüştürmek için verdiği mücadelede kadınları büyük bir güç kabul ederek, sosyalizmin zaferiyle kadınların toplumsal kurtuluşu arasında kopmaz bir bağ bulunduğunu birçok kez ortaya koydu. Şöyle yazıyordu: "Tüm özgürlük hareketlerinin deneyimi göstermiştir ki, bir devrimin başarısı, kadınların o devrime ne kadar katıldıklarına bağlıdır."[86]

19. yüzyılın ikinci yarısında kadın hareketi, proleter ve burjuva feminist eğilim olarak iki zıt eğilime bölündü. August Bebel şöyle yazıyordu: "Kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasına ayrım çizgisi çeken ve ilişkilerimiz gerginleşince daha bir şiddetlenen sınıfsal antitez, aynı şekilde kadın hareketinde de görülüyor."[87] Feminist örgütlerin üye tabanı en çok burjuva aydın zümresine mensup kadınlardan oluşurken, bu örgütlerin siyasal duruşu da burjuva liberal reformculuk sınırlarının ötesine geçmiyordu. Devrimci Sosyal Demokratlar, işte bu nedenle, proleter kadınları kendi sınıfsal örgütlerini kurmaya ve proletaryanın ortak devrimci mücadelesine etkin olarak katılmaya çağırdılar.

Britanya'da, Almanya'da, Avusturya'da ve başka ülkelerde kadın işçiler grevlere ve gösterilere katılarak daha iyi çalışma koşulları talep ettiler. Temmuz 1888'de Londra'daki kibrit fabrikalarında yapılan ve kadın işçilere bir miktar ücret artışı kazandıran grev ile Eylül-Aralık 1889'da Silvertown'daki kauçuk eşya fabrikasında 3.000 kadın işçinin yaptığı grev bu bakımdan dikkat çekiciydi. Talepler arasında kadınlar ve çocuklar için ücret artışı vardı. Bu grev, genç kadın işçilerin bir sendikasının oluşturulmasıyla sonuçlandı.

ABD'de kadın işçiler daha 1870'te bağımsız kadın sendikaları oluşturmaya başladılar, çünkü ABD'deki sendika hareketinin niteliği, onların genel sendi-

86 V. İ. Lenin, "Birinci Tüm Rusya Emekçi Kadınlar Kongresindeki Konuşma, 19 Kasım 1918", *Toplu Yapıtlar*, C. 28, s. 181.

87 August Bebel, *Die Frau und der Sozialismus*, Verlag J.H.W. Dietz Nachf, Berlin, 1946, s. 46.

kalara üye olmalarını güçleştiriyordu. 1880'de bazı sendikalar, kadınları eşit üye olarak kabul etmeye başladı. 1881'de kadın sendikaları, Emek Şövalyeleri Cemiyeti'ne (*Order of the Knights of Labor*) üye oldu.

Başka ülkelerde (Almanya'da, Britanya'da) kadın işçileri örgütlemeye dönük ilk adımlar 1890'larda atıldı, ama kural olarak bu sendikalar hâlâ feminist örgütlerle el ele faaliyet yürüttü ve onlardan ideolojik olarak etkilendi. Dolayısıyla, 19. yüzyıl sona ererken herhangi bir ülkede, yüz binlerce kadın fabrika işçisinin olduğu ülkelerde bile, sosyalist bir kadın hareketi bulunmuyordu.

İkinci Enternasyonal'in 1896 Londra Kongresi çerçevesinde, Britanya'dan Almanya'dan, ABD'den, Hollanda'dan, Belçika'dan ve Polonya'dan 30 sosyalist kadın delege ilk kez konferans düzenleyerek, burjuva feminist ve proleter kadın hareketleri arasındaki ilişkileri görüştü. Bu hareketlerin arasına sınır çizgisi çekilmesi ve sosyalist partilerin kadın işçileri genel proleter mücadeleye çekmek için onlar arasındaki faaliyetlerine hız vermesi gerektiği vurgulandı.

Rusya'da proleter kadın hareketi bu yola çıkmakta başı çekti. İkinci Enternasyonal'in Amsterdam Kongresinin (1904) bir kararı bunun kanıtıdır, şöyle diyor: "Rusya'daki genel özgürlük hareketiyle aynı anda uyanan Rus kadın hareketi ... başka bazı Avrupa ülkelerindeki kadın hareketlerine damga vuran burjuva niteliğini hiç kuşkusuz genel olarak silkip atıyor."[88]

Genç İşçi Hareketi

İşçi sınıfı üzerinde giderek artan sömürü, gençleri çok acı şekilde etkiledi. Gençler, emperyalizme geçiş döneminde harcanacak asker gereksinimi gitgide büyüyen belli başlı kapitalist ülkelerdeki askerileşmenin etkilerini de keskin şekilde hissettiler. Ekonomik ve siyasal haklarını kazanmak istiyorlarsa mutlaka birlik olmaları gerektiğini genç işçilerin birçoğu kavradı. Proletaryanın evrensel birlik çabaları, sosyalist partilerin ve sendikaların kurulması, sosyalist fikirlerin işçi sınıfının geniş kesimleri arasında yayılması, gençlik örgütlerinin oluşumuna katkı yapan belli başlı faktörler oldu.

Proletaryanın ayrılmaz bir parçası olan genç işçiler, işçi sınıfının bütününü etkileyen siyasal ve ideolojik eğilimlerden etkilendi. Militanlık, proleter gençlik örgütlerinin belirleyici özelliğiydi ve bu, sosyalizm savaşçılarının yetişmesine yardımcı oldu.[89]

Sosyalist gençlik örgütlerinin oluşumu ve faaliyetleri, dinsel eğilimli olanlar dâhil çeşitli antisosyalist gençlik birliklerinin yaydıkları burjuva ve küçük burjuva etkilerine karşı amansız mücadeleyle el ele yürüdü. Sosyalist gençlik hareketi İsveç'te, Belçika'da, Fransa'da ve İtalya'da anarşist gençlik örgütlerinin de saldırısına uğradı.

88 V. Bilşay, *SSCB'de Kadın Sorununun Çözülmesi*, Moskova, 1959, s. 67 (Rusça).

89 V. İ. Leni , "Gençlik Enternasyonali", *Toplu Yapıtlar*, C. 23, s. 164.

Genç işçilerin ilk birliği (Genç Muhafız adlı örgüt) 1886 sonbaharında *Belçika'nın* Gent kentinde kuruldu ve çok geçmeden başka şehirlerde de şubeler açtı. Bunlar resmî olarak bağımsızdı, ama faaliyetlerinde Sosyalist Parti'yle birlikte hareket ediyordu. Üyeleri 15-21 yaş arasındaydı; yaşça büyüdüklerinde bunların çoğu İşçi Partisi'ne katıldı.

Bu örgüt ağırlıkla savaş karşıtı kampanya yürüttü; asker alımında uygulanan kura ve vekâlet sisteminin[90] kaldırılmasını, askerlik süresinin kısaltılmasını talep etti. 1890'da asker alımı yapılırken, Genç Muhafız üyeleri asker kayıt merkezleri önünde ajitasyon yürüttüler. İşçi Partisi'nin aynı yıl Louvain'de yaptığı bir kongrede, gençlik hareketini destekleme sözü verildi ve hareketin savaş karşıtı ajitasyonuna yardım için parti örgütlerinin mümkün olan her türlü yardımı yapmaları kararlaştırıldı. Kongre, Genç Muhafız'a partinin Ulusal Konseyinde iki sandalye verdi.

Hükümet, Genç Muhafız'a sürekli baskı ve taciz uyguladı. 1890'da örgüt liderlerinin birçoğu tutuklandı ve hapis cezalarına çarptırıldı. Gençlik hareketinin militanları sonraki yıllarda da yargılandılar. Bununla birlikte, örgütün çalışmaları bu eziyetlere rağmen olumlu sonuçlar verdi. 1899'da Savaş Bakanı'nın gizlice yaptırdığı bir ankete göre, Belçikalı subayların tümü, askerlerinin grevcilerle dövüşmeyeceği inancındaydı.

Daha sonra Lenin, Belçika'daki savaş karşıtı gençlik hareketinden övgüyle söz etti.[91]

Belçika'nın komşusu *Hollanda'da* da gençlik örgütleri ilk kez 1886'da oluşturuldu, ama anarşizmin etkisine girdi. İşte bu yüzden, Sosyal Demokrat Parti'nin 1901'deki kongresinde yeni bir gençlik örgütü kurulmasına karar verildi. Kongrede oluşturulan komisyon, genç erkek ve kadın işçilerin katılacağı bir birliğin tüzüğünü hazırladı ve bu örgüt Aralık 1901'de faaliyete geçti. *Sower* adı verilen örgütün amaçları, gençleri sosyalist bir ruhla eğitmek, onların maddi ve manevi çıkarlarına ilgi göstermek, antimilitarist ajitasyon yürütmekti. Ne var ki, partinin reformcu liderliği, gençlerin devrimci militanlığını köreltmek için, gençlik birliğinin örgütsel ilkeleri sorunu konusunda partinin tutumunu tersine çevirdi. Hollandalı Sosyalist liderler, örgüt üzerinde mutlak vesayet kurdular ve gerçekte tüm bağımsızlığını elinden aldılar.

Gençlik örgütlerine yönelik bu tutum bazı başka ülkelerde de gözlemlendi ve Sosyal Demokrat partilerin liderliklerinde oportünist eğilimlerin güçlendiğini gösterdi.

Fransa'da ilk sosyalist gençlik örgütü 1894'te kuruldu. Belçika'da olduğu gibi, genç işçi hareketi, askerileşmeye karşı protesto olarak yayıldı. 1899'a ge-

90 Askerlik çağına gelmiş herkes orduya alınmıyordu. Kura çekiliyordu. "Talihsiz" kura çekenler parayla vekil bulabiliyordu. Varlıklı ebeveynlerin oğulları bu yola yaygın olarak başvuruyordu.

91 V. İ. Lenin, "Kavgacı Militarizm ve Sosyal Demokrasinin Antimilitarist Taktikleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 15, s. 197.

lindiğinde, genç Sosyalistlerden kurulu yerel grupların sayısı 200'ü bulmuştu. Bunlar, gençlere siyasal eğitim verme ve savaş karşıtı propaganda yürütme çalışmaları yaptı. Ocak 1900'de genç Fransız Sosyalistler, genç askerlere dağıtılan bir gazete çıkarmaya başladılar. Savaş karşıtı başka yayınlar da geniş bir okur kitlesi topladı.

Avusturya'da ilk sosyalist gençlik derneği 1894'te kuruldu. Avusturya Genç İşçiler Birliği'nin kurulduğunu ilan eden bir gençlik örgütleri konferansı ancak 1904'te toplanabildi. O ülkede 18 yaşından küçük gençlerin siyasal faaliyette bulunmaları yasaktı, yalnızca ekonomik çıkarlarını savunabilir ve eğitim faaliyetleri gösterebilirlerdi.

Bohemya'da sosyalist gençlik örgütleri 1896'da ortaya çıktı. Bunlar, genç işçilerin sınıf bilincini uyandırmayı, onları bilimsel sosyalizm ruhuyla eğitmeyi, ruhbancılığın ve milliyetçiliğin manevi ve siyasal etkisinden kurtarmayı kendilerine amaç olarak belirledi. Ne var ki, Çekoslovak Sosyal Demokrat Partisi, 1900'de Ceske Budejovice'de yaptığı kongresinde, bağımsız gençlik örgütlerinin yerine gençlik eğitim gruplarını ikame eden bir karar aldı. Gençliğin gazetesi parti denetimi altına alındı. "Çek Sosyal Demokrasisi, yaygın, sağlam örgütlenmiş ve küçük eyaletinde etkili şekilde işleyen bir gençlik örgütleri ağı yaratmıştı, ama bu ağ, kendisi için en önemli olan şeyden, yani özyönetimden ve fiili siyasal yaşama dolaysız katılımdan yoksun bırakıldı."[92]

İsveç'te 1890'larda kurulan sosyalist gençlik örgütleri, Hollanda'da olduğu gibi, ilk başta anarşistlerden etkilendi. Ama 1903'te toplanan genç Sosyal Demokratlar kongresi, sosyalist ideolojinin yayılmasını ve antimilitarist ajitasyon yürütülmesini destekleyen bir tavır sergiledi. Norveç'in bağımsızlık isteğini (o zaman İsveç egemenliği altındaydı) desteklediğini duyurdu ve genç işçilerin "eğer seferberlik emri çıkarsa buna kulak asmamalarını ve silah kullanmak zorunda kalırlarsa, bunları Norveç halkına doğrultmaktan kaçınmalarını"[93] istedi.

Almanya'da ilk Genç İşçiler Birliği 1904'te Berlin'de kuruldu. Prusya polis rejimine karşın, bu örgüt, genç işçilere sosyalist eğitim vermek ve onların sosyoekonomik haklarını korumak için çaba gösterdi. Aynı yıl Mannheim'da da benzer bir örgüt kuruldu; faaliyetleri tüm Güney Almanya'yı kapsıyordu. Almanya'nın o kısmındaki daha rahat ortamda yoğun antimilitarist ajitasyon yürütmeye girişti. Ne var ki, Sosyal Demokrat Parti'nin tam da emekçi gençlik örgütlerinin kurulduğu yıl toplanan Bremen Kongresinde (1904) antimilitarist ajitasyonun yoğunlaştırılması yönündeki bir karar tasarısını reddeden parti liderleri bu faaliyeti desteklemediler.

G. V. Çiçerin, sosyalist gençlik hareketinin ilk adımlarını betimlerken şöyle yazıyordu: "*1880'lerin ortasında* başlayan genç işçi hareketinin ... ilk dönemini

92 G. V. Çiçerin, *Gençlik Enternasyonali Tarihinden. Denemeler,* Moskova-Leningrad, 1925, s. 23 (Rusça).

93 W. Münzenberg, *Die sozialistischen Jugendorganisationen vor und während des Krieges,* Verlag Junge Garde, Berlin, 1919, s. 38.

ayırt eden bir özellik, bu hareketin ilkin farklı ülkelerde bağımsız olarak, sıklıkla kendiliğinden, fark edilmeden ortaya çıkması ve ancak yavaş yavaş daha geniş örgütsel biçimlere evrilmesi, önce ulusal ölçekte birlik ve sonra uluslararası örgütlenme için çaba göstermesidir."[94] Bu çaba, Enternasyonal'in Paris ve sonra Amsterdam kongreleri yapılırken gençlik delegelerinin katılımıyla konferansların düzenlendiği 20. yüzyılın başında özellikle güçlüydü. Ama o yıllarda uluslararası bir sosyalist gençlik birliği oluşturulmadı; bunun başta gelen nedeni ise genç işçilerin ulusal örgütlerinin oluşum sürecinin henüz sona ermemiş olmasıydı. Sosyalist Gençlik Enternasyonali ancak 1907'de kurulabildi.

Batı Avrupa ülkelerinde reformcuların engellemeleri, gençlerin siyasete etkin olarak katılmalarını güçleştirirken, *Rusya'da* devrimci Sosyal Demokratlar, gençlerin, proleter özgürlük hareketinde üstlenecekleri belirli bir rol olduğunu ve tutarlı sınıf mücadelesi ruhuyla eğitilmeleri gerektiğini en başından gördüler. RSDİP'nin Nijni Novgorod Komitesince 1902 sonu ila 1903 başında Sormovo'lu gençlere hitaben hazırlanıp dağıtılan ilk bildirilerden birinin konusu buydu. 1890'larda çarlık ve kapitalizm zulmüne karşı savaşanların birçoğu genç işçilerdi. Ama Rusya'nın o zamanki koşullarında genç işçilere özgü örgütlerin oluşturulması, gücün dağılması anlamına gelirdi; yeraltında böyle örgütler büyüyemezdi, bu yüzden de asıl varlık amaçlarından birini yerine getiremezdi.

Kooperatif Hareketi

Kentte ve kırda ekonomik istikrarını yitirmiş olan küçük üreticiler ve işçiler, kooperatif hareketinin toplumsal tabanını oluşturdu. Kooperatiflerin amaçlarında ve biçimlerinde görülen farklılıklar tam da temsil ettikleri toplumsal kategorilerin çıkarına dayanıyordu.

İşçiler, kapitalistlerin saldırısına karşı koymak ve yaşam düzeylerini bir ölçüde yükseltebilmek için üretim, tüketim ve konut kooperatiflerinden yararlandılar. Pazarlama, tedarik, kredi, borç ve tasarruf kooperatiflerine gelince, bunlar en başta küçük mülk sahiplerinin bir kesimince, ek olarak da köylüler, zanaatçılar ve esnaflar tarafından kuruldu; bu kesimler, kapitalizm çerçevesinde ekonomik refahlarını sağlamak için bunlara güveniyordu.

Bilimsel komünizmin kurucuları, kooperatif hareketinin proletarya için önemine ilişkin açık seçik bir değerlendirme yaptılar. Bunun, ekonomiyi işletmede kullanılan eski biçimlerin "ilk ihlal"i[95] olduğuna işaret ettiler, ama başlı başına bu hareketin asla kapitalist toplumu yeniden şekillendirmeyeceğini vurguladılar. "Toplumsal üretimi serbest ve kooperatif emeğe dayalı tek bir büyük ve uyumlu sisteme dönüştürmek için *genel toplumsal değişikliklere, toplumun genel koşullarında yapılacak değişikliklere gerek vardır,* bu ise toplumun örgüt-

94 G. V. Çiçerin, *a.g.y.*, s. 12.

95 Karl Marx, *Kapital*, C. III, s. 440.

lü güçlerinin, yani devlet erkinin kapitalistlerden ve toprak beylerinden alınıp üreticilerin kendilerine verilmesi dışında hiçbir şekilde gerçekleştirilemez."[96]

Lenin, kooperatifleri, emekçilerin maddi durumunda biraz iyileşme sağlama araçları sayarak şunu belirtti: "Üretim ve dağıtım araçları, sosyalizmin ana amaç olarak mülksüzleştirmeyi hedeflediği sınıfın elinde kaldığı sürece, kooperatiflerin sağladığı iyileşmeler çok dar sınırlar içinde kalır."[97]

Proleter kooperatif hareketinin boyutları 1880'lerde önemli ölçüde büyüdü. Hareket geliştikçe, üretim kooperatiflerinin işçiler arasında yaygınlaşmadığı açıkça görüldü, çünkü bunlara bağlanan umutlar pek gerçekleşmedi. Bu kooperatifler büyük ölçekli sanayiyle yarışamazdı ve ayakta kalma şansları yoktu. Ama pek çok aracıyı devreden çıkarmak ve elverişli şartlarla mal temin etmek amacıyla işçileri tüketim kooperatiflerinde birleştirmenin hiç tartışmasız yararlı olduğunu pratik yaşam gösterdi. Tüketim kooperatifleri 20. yüzyıl başında proleter kooperatif hareketinin temel birimi haline gelmişti.

Farklı ülkelerde kooperatif hareketinin kendisi ve siyasal yönelimi büyük ölçüde işçi sınıfı hareketinin gelişim düzeyine ve niteliğine bağlıydı. Bu açıdan bakılınca üç yönelim saptanabilir. İngiliz ve bazı Fransız kooperatiflerinin izlediği birinci yönelim, siyasal partiler karşısında tarafsızlıktı (bu kooperatifler siyasal partilerden özerk olduklarını ilan ettiler). İkincisi, Almanya'da, Avusturya'da ve İtalya'da kurulan kooperatiflerin yönelimiydi: Benzer şekilde bunlar da kendilerini özerk ilan ettiler ama birinci grubun aksine, işçi sınıfının partilerinden tartışmasız şekilde etkilendiler. Belçika'da, kısmen de Hollanda'da ve Fransa'da gözlenen son yönelim ise, kooperatiflerin gerek örgütlenme gerekse program açısından Sosyalist partilerle bağ kurması ve bu partilerin çok önemli bir unsuru olmasıydı.

Britanya, kooperatiflerin en yaygın ve en etkili olduğu ülkeydi. Britanya'da 19. yüzyıl sonunda toplam üye sayısı 1.600.000'i aşan 2.000 kadar tüketim kooperatifi bulunuyordu.[98] Britanya kooperatif hareketinin liderleri siyasete kayıtsız olduklarını defalarca vurguladılar ve yalnızca ekonomik meselelerle ilgilendiklerini söylemelerine rağmen gerçekte burjuva partilerinden feyz aldılar. Ama 19. yüzyıl sonunda işçi sınıfı hareketinin yükselmesi, kooperatifleri de etkiledi. Tüketim kooperatifleri işçi sınıfı hareketine daha çok yardım etmeye başladı. Sözgelişi 1893'te, eğitimsel amaçlar için 35.000 sterlin verdi. Grevdeki kömür işçilerine oldukça büyük yardım yaptı.

Belçika'da yüzyılın başında çeşitli kooperatiflerin sayısı 1.800'den fazlaydı. Eşgüdüm merkezi olarak 1900'de Belçika Sosyalist Kooperatifler Federasyonu

---

96 *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1864-1866, Tutanaklar,* Progress Publishers, Moskova, 1974, s. 346.

97 V. İ. Lenin, "Kopenhag Kongresinde Rus Sosyal Demokrat Heyetinin Kooperatifler Hakkında Sunduğu Karar Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 16, s. 265.

98 A.-D. Bancel, *Le Coopératisme,* Paris, Librairie C. Reinwald, Schleicher Frères, Editeurs, 1901, s. 133.

kuruldu. O sırada kooperatifler 86.000 üyeye sahipti[99] ve İşçi Partisi'nin çok önemli bir bileşeniydi. 1880'de tekstil kenti Gent'te kurulan Vooruit Tüketim Kooperatifi, bu tür kooperatiflerin tipik örneğiydi.

Belçika işçi kooperatiflerinin tüzüğü, amaçlarının her şeyden önce siyasal ve sosyalist olduğunu belirtiyordu; üyelerin İşçi Partisi'nin programını kabul etmeleri zorunluydu. Sosyalist kooperatifler, ettikleri kârın üçte birini (mücadelenin keskinleştiği zamanlarda daha çoğunu) İşçi Partisi'nin kurduğu fona aktarıyordu. Kooperatiflerin parasıyla inşa edilen Halk Evleri'nde (*Maisons du Peuple*), işçi sendikaları ve yardımlaşma fonları için ofisler bulunuyordu; parti ve işçi toplantıları, konserler ve tiyatro gösterileri için salonlar, çeşitli çevreler için mekânlar, kütüphane, basımevi, gazete yazı işleri bürosu vb. vardı. Belçika'da sosyalist kooperatif hareketi, emekçi halkın çıkarlarını korumada biraz ilerleme kaydetti, ama reformculuktan kuvvetle etkilendi ve "ufak tefek eylemler"le mutlu olma eğilimine girdi, başka bir deyişle, devrimci Marksistlerin uyarıp eleştirdikleri özellikler kazandı.

Fransa'da sosyalist yönelimli işçi kooperatifleri 1890'larda St. Claude'da ortaya çıktı. Lille'de ve Roubaix'de Belçikalı göçmen işçilerce Gent Vooruit kooperatifini örnek alan sosyalist kooperatifler kuruldu. Daha sonra Paris'te ve başka kentlerde de benzer kooperatifler oluşturuldu.

İlk başta bunların tümü, kooperatif hareketinin siyasetten uzak durmasında ısrar eden Charles Gide'in ve diğer "saf kooperatifçiler"in kurduğu Kooperatifler Birliği'ne bağlıydı. Ama sosyalist yönelimli kooperatifler 1895'te Kooperatifler Birliği'nden çekilerek, Sosyalist Tüketim Dernekleri Mübadele Kooperatifi'ni kurdu. Bu örgüt hızla büyüdü: 1896'da 300.000 üyeli 942 derneği çatısı altında topladı, 1902'de ise yarım milyon üyesi olan 1.600 kooperatif bu örgüte bağlıydı.[100] Sosyalist kooperatifler gelirlerinin bir kısmını toplumsal ve siyasal amaçlarla kullandı. Örneğin, 1891'de Paris'in 3. Bölge'sinde oluşturulan bir kooperatif, üyelerine ücretsiz tıbbi bakım sundu, düşük fiyattan ilaç sağladı ve bir borçlanma fonu kurdu; dahası, bir dayanışma fonu ve bir propaganda fonu da oluşturdu.[101]

Almanya'da da kooperatif hareketi iki yönelim gösterdi. İlk kurulan kooperatifler, küçük burjuva iktisatçılar Hermann Schulze-Delitzsch ile H. Crüger'in başında bulunduğu Genel Birlik'e bağlı olanlardı. Bunlar, siyasal tarafsızlık ilan etti ve tüketiciler olarak tüm yurttaşların çıkarlarının aynı olduğunu öne sürdü. 1885'te işçi tüketim kooperatifleri kurulmaya başlandı ve ilk başta bunlar da Genel Birlik'e katıldı.

---

99 *A.y.*, s. 38.

100 Georges Weill, *Histoire du mouvement social en France (1852-1902)* [Fransa'da Toplumcul Hareketin Tarihi (1852-1902)], Paris, Félix Alcan, Editeur, 1904, s. 377.

101 *Le Mouvement Socialiste* [Sosyalist Hareket], Sayı 83, Mart 15, 1902, s. 488.

Proleter kooperatif hareketi, Sosyalistlere Karşı Yasanın kaldırılmasından sonra daha hızlı gelişmeye başladı. Genel Birlik'ten ayrılmalar sürerken, 1903'te proleter Alman Tüketici Dernekleri Merkez Birliği kuruldu. Toplam üye sayısı 573.000 olan 666 kooperatif bu birliğe katıldı (bu sayı, Genel Birlik'e bağlı kalanlardan çok daha fazlaydı).[102] Çoğunluğu işçi kooperatifiydi. Merkez Birlik, sendikalarla irtibat kurdu ve birçok kez işçi sınıfının toplumsal-siyasal konumunu iyileştirmek için onlarla birlikte hareket etti. Merkez Birlik liderlerinin birçoğu Sosyal Demokrattı.

Sosyal Demokrat Parti'nin kooperatiflere yönelik tutumu, 1899'daki Hannover Kongresince kabul edilen ilgili kararda açık seçik belirlendi. Bu kararda şöyle deniyordu: "Parti, elverişli ortamı dikkate alarak, bu derneklerin kurulmasının, üyelerinin maddi durumunu iyileştirebileceği düşüncesindedir; işçilerin çıkarlarını koruyan başka her işçi örgütü gibi bu kurumları da işçilerin kendi fabrikalarını bağımsız olarak yönetmeyi öğrenebilecekleri bir okul olarak görür. Ama bunları, işçilerin ücretli köleliğin zincirlerinden kurtulmaları için belirleyici öneme sahip örgütler olarak görmeyi reddeder."[103]

Rusya'da işçi tüketim kooperatifleri, kitlesel örgütler olarak, Batı Avrupa'dan daha geç ortaya çıktı. Bunun nedeni, sanayi proletaryasının gecikmeli oluşması ve ne tür olursa olsun bir işçi örgütü kurmak için ortamın son derecede elverişsiz olmasıydı. Bununla birlikte, Ukrayna'nın, Gürcistan'ın ve Baltık bölgesinin sanayi şehirlerinde daha 1870'lerde tüketim dernekleri ortaya çıktı. St. Petersburg'daki Aleksandrov mühendislik fabrikasında Ortak Yarar İşçi Kooperatifi faaliyetteydi. Neva fabrikası işçileri ve ofis çalışanları Tasarruf Tüketim Derneği'ni kurdular. Daha sonra Harkov'da, Kiev'de, Rostov'da ve başka kentlerde kooperatifler kuruldu. Moskova Tüketim Dernekleri Birliği 1898'de kuruldu.

Proleter kooperatif hareketi, sosyalist işçi sınıfı hareketinin önemli bir parçası olabilirdi. Ama İkinci Enternasyonal partilerini gitgide daha çok etkileyen reformculuk hoşgörüsü, işçi kooperatiflerinin gelişimine de kaçınılmaz olarak damgasını vurdu. Kooperatiflere ilişkin Marksist görüşlerin yerini birçok durumda küçük burjuva görüşler aldı, kooperatiflerin önemi çarpıtılıp abartıldı ve lonca sosyalizmi denilen saçma anlayışlara uygun olarak, kooperatiflerin kendisi, kapitalizmi barışçıl yoldan tasfiye etme araçları gibi görüldü. Sonuç olarak, kooperatif hareketi birçok kez reformculuğu besleyen bir kaynağa dönüştü, işçi sınıfı ve emekçi köylü kitleler üzerinde burjuva etkisinin kalesi haline geldi.

---

102 Walter Hesselbach, *Die gemeinwirtschaftlichen Unternehmen*, Europäische Verlagsanstalt Frankfurt, 1971, s. 66.

103 Emile Vandervelde, *La coopération neutre et la coopération socialiste* [Tarafsız Kooperatifçilik ile Sosyalist Kooperatifçilik], Paris, Librairie Félix Alcan, 1913, s. 102.

Kültürel ve Eğitimsel Örgütler

19. yüzyılın sonu ila 20. yüzyılın başında sınıf mücadelesi, işçilerin özfarkındalığının artmasına tanıklık etti; işçilerin özellikle bilgiye ve kültüre giderek daha çok yönelmesi bunu yansıtıyordu. Bu, toplumsal gelişmenin nesnel gerekliliklerıyle uyumluydu. Sanayide yeni makineleri ve teknolojileri çalıştırıp kullanmak için, işçilerin daha iyi genel öğrenim ve mesleki eğitim almaları gerekliydi. Birçok kapitalist ve onların etkisiyle birçok hükümet yetkilisi bunu kavradı. O yılların önde gelen burjuva iktisatçılarından Alfred Marshall şöyle yazıyordu: "Halk kitlelerine, kendilerinin genellikle yararlanabileceklerinden çok daha büyük fırsatlar (eğitim için -*İngilizce ed.*) vermek kazançlı olacaktır."[104]

İşte tam da 19. yüzyılın son on yılları, birçok ülkede, örneğin Britanya'da ve Japonya'da (1870'ler), Fransa'da (1880'ler), ABD'nin çoğu eyaletinde genel ilköğretimin başlatılmasına tanıklık etti.

İleri işçiler ve onların siyasal örgütleri, genel ilköğretime başlanmasını önemli bir demokratik kazanım olarak değerlendirdiler, ama okul sisteminin kısıtlı yanlarını ve temel eksikliklerini de gördüler. Birincisi, bu sistem, erişkin emekçiler arasında, hatta 12-13 yaşından büyük gençler arasında bile okuryazar olmayan kimsenin kalmamasını sağlamıyordu (kural olarak, zorunlu öğretim yalnızca küçük çocukları kapsıyordu). Örneğin, Avusturya'da okuryazar olmayanların oranı yaklaşık %35'ti, ama bazı bölgelerde (Galiçya'da, Bukovina'da) %80'e, hatta daha yüksek oranlara ulaşıyordu.[105]

İkincisi, ileri işçiler ve Sosyal Demokratlar, egemen çevrelerin halkın kültüre, bilgiye erişimini katı şekilde sınırlayacağını ve ek olarak, sunulan eğitim ne türden olursa olsun, burjuva içerik taşıyacağını kavradılar. Dolayısıyla, işçi örgütleri bu sistemin yerine sosyalist anlayışta eğitim verme çabasına girdi, bu amaçla da kendi kültür ve eğitim kurumlarını oluşturdu.

İşçilere yönelik kültür ve eğitim örgütlerinin amaçlarını belirlemede iki yaklaşım ortaya çıktı; daha sonra, 20. yüzyılın ilk yıllarında ise bu yaklaşımlar, işçi sınıfı hareketi içinde de bir yanda Marksist, devrimci yaklaşım ve öte yanda toplumsal reformcu yaklaşım olarak belirginleşti. İlk yaklaşım, kültür ve eğitim çalışmaları ile işçilerin sınıf bilincinin yoğrulması, devrimci ajitasyon, devrimci propaganda ve işçi sınıfının kurtuluş mücadelesi arasındaki yakın bağlantıyı gördü. İkinci yaklaşım ise bu çalışmaların siyasetten ayrı tutulması gerektiğini savundu.

Eğitim düzeylerini yükseltmeden işçiler arasında hiçbir devrimci ajitasyon ve propaganda yürütülemeyeceği yolundaki reformcu tezlerin yöntemsel ve si-

104 Alfred Marshall, *Principles of Economics*, MacMillan & Co. Limited, Londra, 1910, s. 216.

105 M. N. Kuzmin, *Çekoslovakya'da Okul ve Eğitim (18. Yüzyıl Sonu ila 1930'lar Arası)*, Moskova, 1971, s. 143 (Rusça).

yasal alçaklığını Lenin teşhir etti. İşçi sınıfının topluma liderlik etmeyi üstlenebilmesi ve köklü toplumsal dönüşümlere girişebilmesi için önce kültürel bir devrimin gerekli olduğu yolundaki görüşü üstüne basa basa reddetti. Lenin, insanların çevrelerindeki dünyayı yeniden şekillendirirken kendilerinin de değiştiğini söyleyen Marx'ın bu önermesini genelleştirerek, kitlelerin kendi özgürlükleri için mücadeleye katılmadıkça, tam anlamıyla aydınlanamayacağını belirtti.

Bazı işçi kültür ve eğitim örgütleri, yalnızca işçilerin eğitim ve kültür düzeyini yükseltmekte değil, onları ideolojik ve örgütsel olarak birleştirmekte, siyasal faaliyetlerini ilerletmekte ve sınıfsal emekçi halk örgütleri kurmakta da büyük rol oynadı. Örneğin *Almanya'da*, Sosyalistlere Karşı Yasa yürürlükteyken, yasal faaliyet gösteren işçi eğitimi örgütleri, özellikle seçim kampanyaları sırasında Sosyal Demokrat Parti'nin dayanak noktaları oldu. Sosyal Demokrat Parti ve onunla ilişkili sendikalar bu yasa kaldırıldıktan sonra, kültür ve eğitim amaçlı örgütler ve kurumlar (kulüpler, cemiyetler vb.) ağını genişletti.

Britanya'da, proletaryanın bağımsız siyasal örgütünü kurmaya ve işçi sınıfının parlamentoda temsilini sağlamaya yönelik hareket, işçi kulüplerinin ve başka eğitim kurumlarının gelişmesini özendirdi. Britanyalı işçiler, daha 1880'lerin ortasında, kulüplerin yönetiminden ve İşçi Kulüpleri Birliği'nin liderliğinden burjuva liberalleri uzaklaştırmaya başladılar. Yalnızca işçi temsilcilerinin yönettiği kulüpler bu birliğe üye olabiliyordu. 1885-1891 arası dönemde kulüp sayısı nerdeyse üçe katlandı. Bunların faaliyetleri çeşitlendi; siyasete, ekonomiye ve işçi sınıfının durumuna ilişkin konferanslar öne çıktı. İşçilere ve çocuklarına yönelik Pazar okullarını sosyalist bir yöne sevk etme hareketi 1890'larda başladı. 1899'da daha yüksek tipte bir işçi eğitimi kurumu kuruldu. Bu kurum, siyasal, iktisadi, toplumsal ve tarihsel sorunların incelendiği, daha sonra Raskin College adını alan Raskin Hall'du.

Fransa'da, Paris Komünü'nün eğitim çalışmaları, eğitime demokratik bir nitelik verilmesine yönelik halk mücadelesine güçlü bir ivme kazandırdı. Jean Macé'in kurduğu Fransız Aydınlanma Birliği, 1872'de, zorunlu parasız laik eğitim isteyen bir dilekçeye yaklaşık 1.200.000 imza topladı.[106] Kilisenin ve tüm gerici güçlerin sert muhalefetine rağmen, 1880'lerde parasız laik ilköğretimle ilgili yasalar çıkarıldı.

Aynı zamanda birer kulüp ve kültür merkezi de olan işçi borsaları, 1880'li-1890'lı yıllarda gelişerek önemli eğitim merkezleri haline geldi. Bunların kitaplıkları vardı, mesleki eğitim ve genel öğretim kursları verilerek işçilerin bakış açılarını genişletmelerine yardım ediliyordu.

19. yüzyıl sonunda halk üniversiteleri kurulmaya başlandı. Bazılarını sendikalar kurdu. Birçok kez bunların finansman parasını işçi tüketim kooperatifle-

106 Mona Ozouf, *L'école, l'Église et la République, 1871-1914* [Okul, Kilise ve Cumhuriyet, 1871-1914], Armand Colin, Paris, 1963, s. 31.

ri karşıladı. Bu türden kurumlar başka adlarla da anılıyordu. Paris'te kardeşçe dayanışma sunan ve toplumsal sorunları inceleyen bir çevre vardı; Nantes'ta Toplumsal Ekonomi İçin Halk Derneği adında bir kuruluş vardı. Halk üniversitelerinde, Anatole France gibi seçkin Fransız kültür kişilerinin de katılımıyla, doğa bilimi, felsefe, siyaset, siyasal iktisat sorunları üzerine tartışmalar düzenleniyor ve dersler veriliyordu.

Halk üniversitelerinin liderliği, ilk başlarda, liberal burjuvazinin ve işçilerin temsilcilerinden oluşuyordu. Sonra, burjuva liberal ve proleter eğilimler arasında, bu kurumların niteliğiyle ve ideolojik yönelimiyle ilgili bir mücadele patlak verdi. Sonuç olarak, burjuvazi bu üniversitelerin yönetiminden uzaklaştırıldı.

ABD'de Emek Şövalyeleri Cemiyeti, işçilerin aydınlanmasına büyük katkıda bulundu. Yerel şubelerinin birçoğu, binalarında kitaplıklar ve okuma odaları kurdu, güncel sorunlara ilişkin konferanslar ve tartışmalar düzenledi. Ne var ki, cemiyetin liderliği, işçilere eğitim-öğretim vermeyi başlı başına yeterli ve temel nitelikte sayıyor, bunu siyasal eyleme yeğliyordu.[107]

Rusya'da yeraltı faaliyeti gösteren işçi örgütleri ve Sosyal Demokrat örgütler, proletaryanın kültür düzeyini yükseltmek için çok şey yaptı. Sözgelişi, D. N. Blagoev grubunun St. Petersburg'da oluşturduğu inceleme çevreleri, doğa bilimine ve tarihe odaklandı. Başında P. V. Toçiski'nin bulunduğu bir grup, genel eğitim-öğretimi, siyasal bilinçli Sosyal Demokratların yetiştirilmesinde hayati bir unsur olarak görüyordu. Bu grup, resmî onaylı ve yasaklı literatürün bulunduğu bir kitaplığa sahipti. Başında M. İ. Brusnev'in bulunduğu Sosyal Demokrat örgüt, üç düzeyde inceleme çevreleri oluşturdu; kadın işçiler için ilk kez kurulan çevreler de bunlar arasındaydı. Birinci düzeyin programı kapsamında okuma, yazma ve temel siyasal bilgiler vardı; ikinci düzeydeki çevrelerde doğa bilimi, siyasal iktisat ve işçi sınıfı hareketi inceleniyordu; üçüncü düzeydeki çevreler ise işçileri ajitatör olarak eğitiyordu. Gürcistan'da, Letonya'da ve Estonya'da bulunan inceleme çevreleri 1890'larda bu türden kapsamlı çalışmalar yürüttü.

Polonya'daki devrimci işçi sınıfı örgütlerinin çalışmaları eğitim faaliyetlerini de kapsıyordu. Rus İmparatorluğu'nun Polonya topraklarında bu faaliyetleri, başkalarının yanı sıra, Rosa Luxemburg, Julian Marchlewski ve Feliks Dzerjinski yürüttü.

Lenin ve arkadaşları, işçi sınıfı örgütlerinin kültür ve eğitim çalışmalarında yeni bir aşamayı başlattılar. Daha 1890'ların başında bazı Marksistler, akşam Pazar okullarında öğretmenlik yapıyorlardı; yaklaşık bin kadın ve erkek işçinin devam ettiği St. Petersburg'daki Smolenskiye kurslarının öğretmen kadrosuna 1891'de katılan N. K. Krupskaya da bunların arasındaydı. Krupskaya'nın daha sonra yazdığına göre, "Doğa tarihinin gerçekleriyle tanışmak, öğrenciler

107 Philip S. Foner, *History of the Labor Movement in the United States*, C. II, s. 75-76.

üzerinde devrimci bir etki yarattı."[108] Akşam Pazar okullarında öğretmenlik yapan Marksistler, işçileri siyasal sorunlar üzerinde kafa yormaya sevk ettiler ve Marksist inceleme çevrelerine çektiler. Krupskaya'nın öğrencilerinden bazıları (biri de İ. V. Babuşkin'di), Lenin'in yönettiği inceleme çevrelerine üyeydi.

İçişleri Bakanı Durnovo, Mart 1895'te Ruhani Meclis Baş Temsilcisi'ne bir mektup yazarak, Pazar okullarında verilen derslerle ilgili kuşkularını dile getirdi ve "bu okullara kabul edilen kişilerin elemeden geçirilmesi" sorununu ortaya attı. Lenin bu bağlamda şöyle yazıyordu: "Bakan, işçileri barut, bilgiyi ve eğitimi ise kıvılcım sayıyor; bakan, kıvılcım baruta sıçrarsa, patlamanın ilkin ve öncelikle hükümeti hedef alacağından emin. Bu pek nadir vesileyle, Ekselanslarının görüşlerine tümüyle ve koşulsuz olarak katıldığımızı belirtme zevkini kendimizden esirgeyemeyiz."[109]

Lenin'in kurduğu İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği ve ondan etkilenen bazı başka şehirlerdeki Sosyal Demokrat örgütler, yasak yayınlardan oluşan kitaplıklar oluşturmaya başladı. Sosyal Demokrat örgütler, kültürel ve eğitimsel faaliyetlerin devrimci yönelimini büyük ölçüde pekiştirerek, bunlara proleter, devrimci bir nitelik kazandırdı.

KİLİSENİN İŞÇİ HAREKETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Burjuvazi, işçi sınıfı hareketinde sosyalizmin sürekli büyüyen etkisine karşı koymak için, bu dönemde gitgide burjuvazinin ideolojik bir silahı haline gelen kiliseyi mümkün olan her şekilde kullandı.

Kilisenin işçi sınıfı hareketini etkileme potansiyeli, işçilerin bir kesiminin inançlı olması gerçeğinden kaynaklanıyordu. Lenin'in işaret ettiği gibi, bu dinsel inancın nedenleri, başka şeylerin yanı sıra, emekçi kitlelerin toplumsal açıdan ezilmiş olmaları ve sömürücülere karşı kendilerini çaresiz hissetmeleriydi. "Sermayenin kör gücünün korkusu..." diye yazıyordu Lenin, "modern dinin *kökeni*dir; maddeciler ilkin ve öncelikle bunu akıldan çıkarmamalıdır."[110]

İşçi sınıfı hareketinde dinsel kuruntuların yayılmasını sağlayan bu nesnel ön koşullar, Hıristiyan kiliselerinin liderlerinin proletaryanın bir kesimini denetleme, onları sermayenin uysal "çoban"larına dönüştürme girişimlerini kolaylaştırdı.

Kilise, sosyalist fikirlere karşı koymak için işçiler arasında yayılmaya çalışılan bir görüş sistemi geliştirdi. Tüm Hıristiyan kiliseleri içinde, en açık ve derli toplu toplumsal öğretiyi Katolik Kilisesi geliştirip ortaya koydu; bu kilisenin 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında işçiler arasında yürüttüğü ideolojik faaliyetler, Papa XIII. Leo'nun 1891'de yayınladığı *Rerum novarum* [Yeni Şeyler

108 N. K. Krupskaya, *Pedagoji Denemeleri*, C. 1. Moskova, 1957, s. 49 (Rusça).

109 V. İ. Lenin, "Bakanlarımız Ne Düşünüyor?", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 90.

110 V. İ. Leni , "Proletarya Partisinin Din Konusundaki Tutumu", *Toplu Yapıtlar*, C. 15, s. 406.

Hakkında ya da Sermayenin ve Emeğin Hakları ve Görevleri Üzerine] genelgesine dayanıyordu. Bu genelgenin önemi, Katolik Kilisesi'nin kapitalist sistemi desteklediğini açıklayan ilk kesin belge olmasından ileri gelmektedir. Bu genelgenin Katolik Kilisesi tarihindeki yerini değerlendirmek için, öne sürdüğü temel belitlerin hepsinin, biraz değiştirilmiş, kapitalist sistemin genel krizine uyarlanmış olsa bile, bugünkü Katolik toplumsal öğretide geçerliliğini sürdürdüğü gerçeğine bakmak yeter.

Papa XIII. Leo'nun genelgesinin ayırt edici bir özelliği, sosyalistlere karşı aşırı kin yüklü olmasıdır. Sosyalistler, "insani yargıları çarpıtmak ve halkı isyana kışkırtmak için sürekli olarak tüm gerekçeleri kullanan marifetli ajitatörler" olarak betimleniyordu. Toplumun dönüştürülmesi için sosyalistlerce sunulan önerilerin "uygulanmaya elverişli olmadığı" belirtiliyordu; eğer bunlar uygulansaydı, işçiler "bunlardan ilk zarar görenler" olurdu.

Katolik Kilisesi liderlerinin kapitalist toplumun dayanaklarını güçlendirmeyi kendilerine görev edindikleri, üretim araçları üzerindeki kapitalist mülkiyeti kutsallaştırmak için gösterdikleri çabada en açık seçik olarak görüldü. Özel mülkiyetin dokunulmazlığı, "kitlelerin durumunun hafiflemesi"ne katkı yapabilecek birinci ve temel ilke ilan edildi.

XIII. Leo, Katolik Kilisesi'nin ana görevinin, sömürenler ile sömürülenler arasında işbirliğini ilerletmek olduğu inancındaydı. Toplumun sınıflara bölünmesinin kaçınılmaz olduğunu, Kutsal Kitap'tan kaynaklandığını ilan etti. Papa'nın iddiasına göre, "emek olmadan sermaye var olamaz, sermaye olmadan emek var olamaz"dı; bundan çıkardığı sonuç ise emek ile sermaye arasında "uyum" olması gerektiğiydi. Papa, genelgesinde, kapitalizmin uzlaşmaz sınıflardan kurulu bir toplum olduğunu inkâr etti ve "zengin ile yoksulun ister istemez birbiriyle sürekli savaş halinde yaşaması gerektiği" görüşünün "büyük bir hezeyan" olduğunu bildirdi.

Genelge, işçilerin "davalarını savunurken asla şiddete başvurmamalarını, huzursuzluk ve karışıklık çıkarmamalarını" buyuruyordu. Toplumun huzurunu tehdit eden "işçi grevleri ve iş durdurma eylemleri" yapılırsa, devletin "başkaldırı tehlikesi"ni önlemek için gerekli adımları atmaya hakkı vardı.

Papalık genelgesinin ana fikri, toplumsal sorunların çözülmesinde kilisenin olağanüstü bir rolünün olduğuydu. Genelgede söylendiğine göre, bu çözüm, "dinin ve kilisenin yardımı olmadan hiçbir şekilde bulunamaz"dı.

Resmî Katolik toplumsal öğretinin yanı sıra, başka ikrarcı ideolojik okullar da vardı. Bunların en dikkate değer olanı, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında anıldığı adla, *Hıristiyan sosyalizmi* ya da *toplumcul Hıristiyanlık* okuluydu. Bu akımın sözcüleri az ya da çok radikal reformlar istiyor ve devrimin her biçimine kesinlikle karşı çıkıyorlardı. Toplumcul Hıristiyanlık, Katolik Kilisesi liderlerinin desteğini kazandı. Bununla birlikte, daha yüksek ruhban zümresi, bazen bu akımın kimi sözcülerini eleştirdi; çünkü onların, bumerang gibi dö-

nüp burjuvaziyi vurabilecek sloganlarla işçileri kazanmaya uğraşırken aşırıya kaçtıkları kanısındaydı.[111]

20. yüzyılın başlarında, büyük Batı Avrupa ülkelerinin birçoğunda toplumcul Hıristiyanlık teorisyenlerinden oluşan gruplar vardı. Bunlar, sınıflar üstü "toplumsal adalet" öğütlüyor, "yasayla sınıflar arasında uyum ve ittifak yolları tesis edilmesi"ni[112] savunuyor ve kendilerince de itiraf edildiği gibi, işçi sınıfının bütünüyle militan sosyalizm safına geçmesini önlemeye çalışıyorlardı. "Bencil sınıfsal özlemler" üzerine kurulduğunu iddia ettikleri sosyalizme karşı, Eski Ahit'e, İncil'e ve kilise babalarının yazılarına dayanan "hakiki sosyalizm"i savunuyorlardı. Lenin, "siyasette terimleri istismar etmenin çok yaygın bir uygulama" olduğuna işaret ederek, "Papa XIII. Leo'nun dostları"nın da benzer şekilde kendilerine sosyalist süsü verdiklerini yazıyordu.[113]

Rusya'da da 1890'larda Hıristiyan sosyalizmi ortaya çıktı. İşçi sınıfı hareketi hızla ivme kazanırken, Ortodoks din adamları ve onlara yakın olan aydınlar, Hıristiyan ideolojisinde bilimsel sosyalizm fikirlerine karşı kullanılabilecek bir şeyler bulmaya çalıştılar.

Bununla birlikte, Hıristiyan sosyalizmi Rusya'da hatırı sayılır bir ilerleme gösteremedi. Bunun başlıca nedeni, Rus proletaryasının devrimci militanlığıydı. Bunda etkili olan bir faktör de devlet aygıtının bir bileşeni olarak Ortodoks Kilisesi'nin, demagojik amaçlarla bile olsa, otokrasinin izlediği çizgiden sapmayı göze alamamasıydı. Rus Ortodoks Kilisesi, bu duruşu nedeniyle, Hıristiyan sosyalizmini Hıristiyanlığın ruhuna yabancı bir sapkınlık sayıp resmen reddetmek zorunda kaldı.

İkrarcı sendikaların içeriğini ve karakterini, papalığın *Rerum novarum* genelgesindeki önermeler ve toplumcul Hıristiyanlık fikirleri belirledi. Papa, bu sendikaları, kilisenin işçi sınıfı hareketini etkilemek için kullanabileceği birer araç saydığını gizleme gereği duymadı. Dinin sarsılmaz dayanakları olduğunu ilan eden Hıristiyan sendikaların, din adamlarına tam itaat etmesi gerekliydi.

Hıristiyan sendikaların tüzükleri, genelgedeki önermeleri yansıtıyordu (aralarındaki tek fark, bazılarının genelgeyi birebir kopya etmesi, bazılarının ise genelgeye atıflar yapmakla yetinmesiydi). Bu, söz konusu sendikaların kesin ikrarcı niteliğini açıklıyor. Kilise, ulusal Hıristiyan sendikalarının çoğunun idari organlarında resmî temsilci bulunduruyor ve bunların faaliyetlerini

111 Toplumcul Hıristiyanlığın modern savunucularının iddiasına göre, yüzyılın başında bu okulun sözcüleri, 1960'lı-1970'li yıllarda büyük güncellik kazanan "yönetimde işbirliği" sloganlarını ve pratiğini geliştirip yetkinleştirmede dikkat çekici bir rol oynadılar ve yine bunların iddiasına göre, proletaryanın kapitalist toplumla bütünleştirilmesi fikrinin kökeninde, Hıristiyan Sosyalistlerin ortaya attıkları teoriler vardı (örneğin, R. Weiler, "Katholische Soziallehre unterwegs", *Festschrift Franz Loidl*, 2. Halbb, Viyana, 1970, s. 354; Johannes Messner, *Die soziale Frage*, Tyrolia-Verlag, Innsbruck, Viyana, Münih, 1956, s. 323-25).

112 G. Candeloro, *Il movimento cattolico in Italia*, Roma, 1974, s. 295.

113 V. İ. Lenin, "Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği", *Toplu Yapıtlar*, C. 9, s. 127.

denetliyordu. Fransız Hıristiyan sendikalarından biri olan Dağıtım ve Sanayi İşçileri Sendikası'na üye olmak için Katolik iman ikrarı zorunlu bir koşuldu.

İşverenlerle işçiler çoğu zaman aynı sendikaya üyeydi. Bu durum, İspanya'da, İtalya'da ve Fransa'da gözlenecekti. Ama başka ülkelerde (Almanya'da, Belçika'da, İsviçre'de, Hollanda'da) Hıristiyan sendikaları, tabanın ısrarıyla, yalnızca emekçilerden oluşuyordu. Hıristiyan sendikaların üye kitlesini homojen hale getirme hareketi zamanla tüm önde gelen kapitalist ülkelere yayıldı. Kitlesel mücadele deneyimi, grev hareketine katılma deneyimi bunda belirleyici rol oynadı. Belçika'daki Hıristiyan sendikalarının başı G. Rutten 1904'te şöyle diyordu: "Karma sendika biçimini reddetmiyoruz ve teoride bunun en kusursuz biçim olduğunu rahatlıkla teslim ederiz. Ama bu, apaçık olan bir şeye gözlerimizi kapayarak, şu anda karma sendikanın gerçekleştirilemez bir ütopya olduğunu kabullenmeyi inatla reddetmemiz için geçerli bir neden değildir."[114]

Kilisenin toplumsal öğretisine sıkı sıkıya bağlılık, ikrarcı sendikal hareket üzerinde belirleyici bir etki yaptı. Her yerde bu hareketin ayırıcı özelliği, başta dinsel-ahlaki nitelikli olmak üzere ılımlı amaçlar gütmesi ve sınıf mücadelesi ilkelerini reddetmesiydi. O döneme ait bir tüzük üstünkörü okunduğu zaman bile bu açıkça görülüyordu. Sözgelişi, Avusturya Hıristiyan Sendikalar Birliği'nin programı şu anlamlı maddeyi içeriyordu: "İşverenler ve işçiler üretim sürecinin vazgeçilmez faktörleridir. Birçok ortak çıkara sahiptirler. Sonuç olarak, Hıristiyan sendikalar sınıf mücadelesini hem teoride hem de pratikte reddeder."[115] Alman Hıristiyan sendikalarının 1899'daki kongresinde kabul edilen bir karar aynı anlamda ifadeler içeriyordu. Bu karar, sendikaların tüm faaliyetlerine uzlaşmacı bir ruhun hâkim olması gerektiğini belirtiyordu. Talepler ölçülü olmalıydı. Greve ancak son çare olarak ve ancak başarı umudunun olması halinde izin veriliyordu. Buna benzer bir tablo başka ülkelerde de gözlenecekti.

19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında grev mücadelesinin şiddetlenmesi bazı değişiklikler getirdi. Bu en başta programlarda görüldü. Sosyoekonomik nitelikli taleplere giderek daha çok öncelik verilmeye başlandı.

Dinci sendikaların propagandalarında merkezî bir yer tutan dinsel-ahlaki amaçlar önemini bir ölçüde yitirdi; bunlar sınıfsal çıkarların ve taleplerin gölgesinde kaldı. Dinci sendikalar bazen grevlerde kayda değer etkinlik gösterdi. Sözgelişi, maden işçilerinin üye olduğu bir Hıristiyan sendikası 1905 başında Almanya'nın Ruhr bölgesindeki bir maden grevine katıldı, sendikanın liderlerinden biri de merkez grev komitesine seçildi.[116] İspanyol Katolik madenciler ve demiryolcular sendikası da benzer şekilde hareket etti.

114 Laurent Dechesne, *Syndicats ouvriers belges* [Belçika İşçi Sendikaları], Paris, 1906, s. 76.

115 *150 ans de mouvement ouvrier chrétien en Europe de l'Ouest, 1789-1939* [Batı Avrupa'da Hıristiyan İşçi Hareketinin 150 Yılı, 1789-1939], Paris-Louvain, 1966, s. 118.

116 H. van der Meer, *Politischer Klerikalismus contra Gewerkschaftseinheit*, Berlin, 1964, s. 18. Almanya'da Hıristiyan sendika hareketinin tavrında gözlediğimiz değişiklikler, üye sayısını artırmasını sağladı. 1904'te Hıristiyan Sendikaları Genel Birliği'nin 105.556 üyesi vardı.

Ne var ki bu, Hıristiyan sendika hareketinin sınıf mücadelesine katılmasını sağlamadı. Bu tür sendikalar, emekçilerin sosyoekonomik taleplerini en başta işverenlerle uzlaşma pazarlıkları yaparak savunma anlayışını sürdürdü. Bunların grevlere katılması duruma bağlıydı ve bir kural olmaktan çok, istisnaydı.

Dinci sendikaların şirketçi ideolojisi, taleplerinin ılımlılığı ve benimsedikleri katıksız uzlaşmacı taktikler, geniş emekçi kitlelerin onlara güvensizliğini artırdı. İkrarcı sendika hareketinin toplumsal tabanı zanaatçılarla, küçük fabrikaların işçileriyle ve ofis çalışanlarıyla sınırlı kalırken, fabrika proletaryasının çoğunluğu Marksist partilerle bağlantılı sendikalara eğilim gösterdi.

Emekçi halkın sınıf bilincinin yükselmesine yanıt olarak başka Hıristiyan işçi örgütleri de ortaya çıktı. Bunların çoğu, meslek okulları, hastaneler, yaz kampları, ucuz kantinler ve yurtlar işleten, küçük harçlıklar dağıtan ve sağlık hizmetleri sunan yardımlaşma dernekleriydi. Bazıları mevduat bankaları, tüketim kooperatifleri, iş ve işçi bulma ofisleri, genel öğretim amaçlı Pazar okulları ve meslek kursları işletiyor, müzik etkinlikleri, tiyatro gösterileri, spor yarışmaları düzenliyordu. Katolik işçi örgütlerinin sayıca en çok olduğu ülkeler, sırasıyla Almanya, Belçika, Avusturya ve İspanya'ydı.

Kilise, vesayet örgütlerini her şekilde özendirdi. İşçi üyelerin "Tanrı'ya itaat edecekleri gibi işverenlerine itaat etmeleri"ni öğütledi. Dinci ideologlar, bir lokma ekmeğin, bir bardak sütün, biraz kömürün ya da eski bir gömleğin ve bolca "iyi Hıristiyan öğüdü"nün, işçinin gönlüne girmeyi, onun sömürüyü ve baskıyı sineye çekmesini, daha önemlisi, sınıf mücadelesine ve devrime katılmasını önlemeyi kolaylaştıracağını anlattılar.

Özellikle birçok ülkede şubeleri bulunan uluslararası Saint Vincent de Paul Katolik Cemiyeti'nin amaçları bunlardı. Dikkatini en başta işsizlere, sınıfsız yoksullara ve yersiz yurtsuzlara yönelten Selamet Ordusu adlı dinsel-iyiliksever örgüt de bu türdendi. 1903'te Paris'te "işçi bostanları" hareketinin uluslararası bir kongresi düzenlendi; bu hareketin amacı, proleterlerin sınıf mücadelesine katılmak yerine bostan tarımı yapmalarını sağlayarak yaşam standartlarını yükseltmekti. Avrupa ülkelerinde ve ABD'de Katolik şahsiyetler, aile yardımı ve faizsiz borç fonları gibi çeşitli vakıflar kurdular.

Hıristiyan örgütlerinin ikrarcılığı, ahlakçı yönelimi ve ataerkil tutumu, işçi sınıfına yabancıydı; bu örgütlerin üye sayısının az ve esasen yerel nitelikte olması bundandı.

Bazı ülkelerde, iş ve işçi bulma ofisi gibi çalıştığını iddia eden Katolik halk sekreterlikleri vardı. Bunlar, emek talebini ve arzını kaydediyor, fabrikalardaki anlaşmazlıklarda "dostça arabuluculuk" yapıyor, insanların meslek edinmelerine yardımcı oluyor, hukuki danışmanlık yapıyordu vb. Grev olduğunda, bu sekreterlikler araya girerek uzlaştırıcı ve babacan öğütler veriyordu.

Hıristiyan örgütler, emekçi kadınların çeşitli kesimleri arasında da faaliyet gösteriyordu. Kilisenin öğretilerine uygun hareket ederek, kadın işçiler üzerinde ahlaki bir etki yaratmaya, asıl çıkarlarının çocuklarını dinsel bir ruhla büyütüp yetiştirmekte olduğuna onları ikna etmeye çalışıyordu. "Çocuk-mutfak-kilise" şeklindeki gerici sloganı savunup öne çıkaran kilise, kadınların toplumsal-siyasal yaşama, sınıf mücadelesine katılmalarını önleme çabasındaydı.

Protestan Kilisesi de bu kadar azimle olmasa bile benzer şekilde hareket etti. Protestan işçi örgütleri çoğu kez Katolik meslektaşlarıyla yarış içindeydi.

Protestan örgütlerin işçiler arasında en yaygın olduğu ülke Almanya'ydı. Bu örgütler başka ülkelerde bu yıllarda küçük ve etkisizdi. Sözgelişi, 1903'te Britanya'da, Avustralya'da, Yeni Zelanda'da ve ABD'de bağlı dernekleri bulunan Hıristiyan Sosyal Birlik yalnızca 4.000 üyeye sahipti.[117]

Farklı mezhepleri birlikte barındıran ikrarcı örgütlerin sayısı azdı; çünkü hem Katolik hem de Protestan kiliselerinin liderleri, emekçilerin dinen bölünmüş ve dolayısıyla ayrışmış olmasından oldukça hoşnuttu. 1895'te Hollanda'da farklı mezheplerden tekstil işçilerini birlikte barındıran Birlik adlı bir ikrarcı örgüt kuruldu (bir Katolik, bir de Protestan bölümü vardı). Bu, kısa ömürlü bir girişimdi ve kilise yetkililerince dağıtıldı.

Rusya'da, Dinsel ve Ahlaki Aydınlanmayı Ortodoks Kilisesi Ruhuyla Yayma Cemiyeti adlı bir örgüt vardı, ama sanayi proletaryasından pek az destek gördü. 20. yüzyıl başında, bir hapishane papazının (G. Gapon'un) önderliğiyle St. Petersburg Rus Fabrika İşçileri Birliği kuruldu. 1905'e gelindiğinde örgütün St. Petersburg'da 11 şubesi ve 10.000 üyesi vardı.[118]

Kilise dikkatini en çok gençler üzerinde yoğunlaştırdı. 19. yüzyıl sona ererken, Orta Avrupa'da ve ABD'de Kolping aileleri denilen (ismini, bunları kuran Alman papaz Adolf Kolping'den alan) yardımlaşma örgütleri vardı. Bu örgütlerde genç zanaatçılara ve çıraklara dinsel öğretim ve mesleki eğitim veriliyordu; başlarında papazlar vardı ve her türlü siyasal tartışma yasaktı. Örneğin Almanya'da, 1904'te bu örgütlerin toplam üye sayısı 178.000'di.

Fransa'da bu örgütlerin en büyüğü ve en etkilisi, 1905'te 150.000 üyesi olan Katolik Fransız Gençlik Birliği'ydi.[119] Ama liderlerinin tüm çabalarına karşın, işçi sınıfı arasında fark edilir bir etki yaratmayı başaramadı.

Üyeleri Protestanlardan ve Katoliklerden oluşan Hıristiyan Gençlik Birliği'nin 20. yüzyıl başında birçok Avrupa ve Asya ülkesi ile Amerika'da üye örgütleri vardı. ABD'de bu örgütün kentsel ve kırsal şubeleri olmasının yanı sıra, okuma odalarının, kitaplıkların bulunduğu kulüpleri, akşam genel eğitim

117 Arthur V. Woodworth, *Christian Socialism in England*, Londra, Swan Sonnenschein & Co. Ltd., 1903, s. 145.

118 *Rusya Tarihinde Kilise (9. Yüzyıl-1917)*, Moskova, 1967, s. 247 (Rusça).

119 Charles Molette, *L'association catholique de la jeunesse française, 1886-1907* [Katolik Fransız Gençlik Birliği, 1886-1907], Paris, Librairie Armand Colin, 1968, s. 18.

ve kilise okulları, konferans salonları da vardı; bunların hepsi gönüllü bağışlarla ve ek olarak, firmaların kârlarından yapılan kesintilerle faaliyet gösteriyordu. Bu kulüplerin ilan edilen amacı, gençleri zararlı etkilerden korumaktı.

Ne var ki, kilise, sosyalist fikirlerin işçi sınıfı içindeki etkisine karşı kitlesel bir hareket örgütleyemedi. Proleterler arasında hiç kuşkusuz bu fikirler ağır basıyordu, işçilere ait siyasal partiler ve sendikalar da giderek daha çok popülerlik ve saygınlık kazanmayı sürdürdü. Avusturyalı Katoliklerin sözcüsü Gerhard Silberbauer'in yazdığı gibi, "Hıristiyan işçi hareketi kitlesellik kazanmadı."[120] Dahası, kilise, ikrarcı sendikaları ve diğer Hıristiyan işçi örgütlerini kendi politikalarının tam itaatkâr araçları haline getiremedi. 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında bu örgütlerde ortaya çıkan çelişkiler, belirleyici devrimci değişikliklere tanıklık eden sonraki on yıllarda şiddetlenmeyi sürdürdü.

20. YÜZYILIN İLK YILLARINDA İKİNCİ ENTERNASYONAL. DEVRİMCİ VE OPORTÜNİST EĞİLİMLER ARASINDAKİ MÜCADELENİN GİTTİKÇE KESKİNLEŞMESİ

Kapitalizmin görece barışçıl gelişme dönemi sonuna yaklaşır ve proleter devriminin zaferi için koşullar olgunlaşırken, İkinci Enternasyonal yeni görevlerle karşı karşıya kaldı ve işçilerin özgürlük mücadelesi açısından gitgide artan bir önem kazandı. "Proletarya," diye yazıyordu Lenin, "tüm ülkelerin işçilerinin en yakın ve en eksiksiz ittifakı olmaksızın, sosyalizm mücadelesini sürdüremez ve günlük ekonomik çıkarlarını savunamaz..."[121] Uluslararası proletaryanın ileri kesimlerini sosyalist devrim için hazırlamak gündemdeyken, doğal olarak, burjuvaziyle proletarya arasındaki büyük savaşın akıbeti açısından Enternasyonal'in taşıdığı sorumluluk ölçülemeyecek derecede arttı.

Giderek daha çok ülkede önemli, etkin bir güç haline gelen proletaryanın gösterdiği büyük sayısal büyüme ve işçi sınıfı hareketinin boyut olarak genişlemesi de uluslararası bağların güçlendirilmesini ve farklı ülkelerden işçilerin eylemleri arasında eşgüdüm sağlanmasını gerektiriyordu. Benzer şekilde, dünyanın tüm gerici güçlerini bileştirmeye çalışan tekellerin antidemokratik tasarılarına karşı, emperyalizm çağının gelişiyle daha belirgin bir gelişme gösteren (19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başlarında ilk emperyalist savaşları çıkaran) büyük burjuvazinin saldırganlığına karşı uyum içinde direnmek için de karşılıklı destek gerekliydi. Sınıf mücadelesi düşüncelerini emekçilerin zihinlerinden silmek, bu düşünceleri reformcu düşüncelerle değiştirmek, kitleleri birliksiz bırakmak, milliyetçilik ve şovenizm tohumları ekerek kitlelere boyun eğdirmek isteyen egemen sınıfların bu emellerine karşı koyacak adımlar atılmalıydı.

120 Gerhard Silberbauer, *Österreichs Katholiken und die Arbeiterfrage,* Verlag Styria, Graz, Viyana, Köln, 1966, s. 157.

121 V. İ. Leni , "Ulusal Sorun Üzerine Tezler", *Toplu Yapıtlar,* C. 19, s. 245.

Devrimci Sosyal Demokratlar, işçi sınıfı hareketinin Marksist bir temelde uluslararası birliğini güçlendirmek için ellerinden geleni yaptılar. Ama yeni tarihsel durumda uluslararası proletaryanın işbirliği yapmasının ve birlik olmasının belirleyici önemini yalnızca Lenin ve arkadaşları açık seçik gördüler.

İkinci Enternasyonal'in Engels tarafından belirlenmiş olan kılavuz ilkesi, birkaç yılda bir toplanan kongrelerinde güdülmesi gereken amacın, başka şeyler yanında, tüm işçi örgütlerinin ideolojik ve siyasal düzeyini adım adım yükseltmek olmasıydı. Engels'in çalışmalarını devam ettiren Lenin, uluslararası birliğin daha da sağlamlaştırılması ve böylelikle, hem bir bütün olarak Enternasyonal'in hem de ayrı ayrı bileşenlerinin yeni tarihsel gerekliliklere yanıt verebilmelerinin sağlanması üzerinde yoğunlaştı. Bu doğrultudaki her adımı takdir edip destekledi ve proleter enternasyonalizmden her türlü sapmaya ilkeli eleştiriler yöneltti.

20. yüzyıl başında İkinci Enternasyonal, devrimci Sosyalistlerin azimli çabaları sayesinde dal budak salarak, uluslararası örgütlerden ve bağlantılardan oluşan bir sisteme dönüştü. Dünya işçi sınıfı hareketinde artık pek çok şey o sistemin tüm bağlantılarının nasıl geliştiğine bağlıydı.

Sosyalist kongreler sistemin ana bileşeni olmayı sürdürdü (bunlar, 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren çoğunlukla üç yılda bir toplandı). Bu kongreler, uluslararası işçi sınıfı hareketinin en önemli, yaşamsal sorunlarını görüştü ve kararlarında, proletaryanın farklı ülkelerdeki sınıf mücadelesinin engin deneyiminden yararlandı. Karar taslakları hazırlanırken, Enternasyonal'de 20. yüzyıl başında henüz başat durumda olmayan ama çalışmalarını etkilemeye başlayan oportünistlere karşı sert mücadele verildi.

Kongrelerde işçi örgütlerinin temsili genişletildi ve daha iyi düzenlendi. Yalnızca işçi partileri değil, sendikalar ve başka örgütler de temsilci gönderebiliyordu; bunlar, delegeleri seçmeye ya da atamaya bağımsız olarak karar veriyordu. Katılan ülkelerin sayısı sürekli arttı. 1900'de yapılan Paris Kongresine 22 ülkeden temsilci katılırken, 1904'teki Amsterdam Kongresinde 25 ülkeden emekçi halk delegeleri hazır bulundu; aralarında Amerika'dan 3, Asya'dan 2 ülke ve Avustralya vardı.

Enternasyonal'in ileri gelenleri, açıkça anarşist olan (siyasal mücadeleye karşı katı bir duruş alan) örgütler dışındaki tüm işçi örgütlerini ve sosyalist örgütleri birleştirmeye çalıştılar; bu tutum, sahte sosyalist Fabian Derneği'nin ve sonra, gerçekte proleter olmayan Rus Sosyalist Devrimci Partisi'nin niçin Enternasyonal üyeliğine kabul edildiğini açıklıyor. Sonuç olarak, 1904 Amsterdam Kongresinde 25 ülkeden 45 örgüt temsil edildi.

Kural olarak, her bir ülkeden gelen delegeler bütün olarak birer ulusal şubeyi temsil ediyor sayıldı (aslında bazen durum öyle değildi); 1900 ve 1904 kongrelerinde her delegasyonun iki oyu vardı. Kautsky, "Bir ülkenin sosyalist hareketinde iki farklı akım varsa, bu akımlardan her biri tek oya sahip

olmalıdır,"[122] diyordu. Bundan çoğunlukla oportünistler yararlandılar, çünkü böylece Marksistlerle eşit oy hakkına kavuştular.

1890'lı yıllarda kongre hazırlıklarını, önceki kongrede bu amaçla görev verilmiş olan işçi partilerinin kurdukları düzenleme komiteleri yürüttü; 1900'den sonra ise bu görevi, Paris Kongresinde oybirliğiyle alınmış bir karar uyarınca kurulan Uluslararası Sosyalist Büro yerine getirdi.

Lenin, Rusya devrimci işçi sınıfı hareketinin Enternasyonal kongrelerinde yeterli, yani mümkün olan en eksiksiz şekilde temsil edilmesine büyük önem verdi. 20. yüzyıl başında bu özellikle zordu, çünkü Marksist olmayan çok sayıda örgüt (Bund, Sosyalist Devrimci Parti vb.) vardı ve bunlar Rus heyetinde genellikle temsil çoğunluğuna sahipti. Lenin, "Millerand vakası"nı görüşecek olan 1900 Paris Kongresinin arifesinde, delegasyonu Rus Marksistlerle güçlendirmek için her çabayı gösterdi. O zamanlar yalnızca Emeğin Kurtuluşu grubunca temsil edilebilen Rus Marksistler, Lenin sayesinde, Rusya'daki yerel Sosyal Demokrat örgütlerden dört yetki belgesi aldılar. Bu yetki belgelerinin birinde, Ufa'lı Sosyal Demokratlarca gönderilende şöyle deniyordu: "Biz ... Emeğin Kurtuluşu üyelerini görüşlerimizin gerçek sözcüsü olarak tanıyor ve yapılacak uluslararası sosyalist kongrede oylarımızı kullanma görevini onlara veriyoruz."[123] Kongrede en önemli sorunlar görüşülürken, Plehanov ve destekçileri tutarlı bir şekilde sol kanadın yanında yer aldılar.

Bu dönemde, uluslararası işçi sınıfı hareketindeki hiç kimse proletaryanın uluslararası birliğine açık olarak karşı çıkmıyordu. Ama gerçekte, çeşitli oportünist akımların sözcüleri bu birliğe karşıydılar. Enternasyonal'de ağır basan Marksizmin etkisini zayıflatmak için, örgütün yetkilerini tartışmaya açtılar, örgütü güçlendirmenin gerekliliğini reddettiler ve Sosyalist partilerin ortak bir siyasal zeminde buluşmasını önlemeye çalıştılar. 1900'deki Paris Kongresinde Vandervelde ve destekçileri, Enternasyonal'in ayrı ayrı ülkelerdeki (o durumda Fransa'daki) işçi sınıfı hareketinin sorunlarını tartışma yetkisini sorguladılar.[124] 1904'teki Amsterdam Kongresinde Jaurès ve onu destekleyen delegeler, Enternasyonal'in "sosyalist taktikler için uluslararası kurallar" belirlemesine karşı çıktılar. Enternasyonal'in hiçbir surette işçi partilerinin faaliyetlerini bağlayıcı ya da düzenleyici olmamasını savundular; Marksist ilkelerin "Alman nitelik" taşıdığını ve başka ülkelerin Sosyalistlerince kabul edilemeyeceğini öne sürdüler, azınlığın çoğunluğa boyun eğmeyi reddetme hakkı olduğunu belirttiler.[125]

122 *Uluslararası Sosyalist Büro Üyeleri ile Plehanov Arasında Anlaşmazlık,* Cenevre, (yayın yılı belirtilmemiş), s. 6 (Rusça).

123 *Devrimci Bir Enternasyonal Mücadelesinde Lenin,* s. 38-39.

124 *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Paris. 23. bis 27. September 1900,* Berlin, 1900, Verlag: Expedition der Buchhandlung Vorwärts, s. 18.

125 *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Amsterdam. 14. bis 20. August 1904,* Berlin, 1904, Verlag: Expedition der Buchhandlung Vorwärts, s. 58-62.

Revizyonistler, sömürgeler sorunu, sendikalar meselesi ve başka problemler konusunda, proleter enternasyonalizmiyle bağdaşmayan kendi politikalarını uluslararası işçi sınıfı hareketine dayatmaya çaba gösterdiler. Enternasyonal'de konumlarını adım adım genişlettiler.

Alman Sosyal Demokratlar, 1890'larda olduğu gibi, Enternasyonal'de önder bir konumda bulunmayı sürdürdüler. Ama oportünistlerin Alman işçi sınıfı hareketinde gitgide nüfuz kazanması, ASDP delegasyonunun bir zamanlar sahip olduğu prestijin zayıflamasına yol açtı. Bu, Fransız Sosyalistlerin temsilcileri için de bir ölçüde geçerliydi, ama yine de Fransa Sosyalist Partisi Enternasyonal kongrelerinde hâlâ önemli bir olumlu rol oynuyordu. Ne var ki, oportünizme karşı duruş alan ve işçi sınıfı hareketi için yaşamsal önemdeki sorunlara Marksist çözümler aramayı azimle sürdüren örgütlerin delegeleri adım adım etkilerini artırdılar. Bolşevikler, yani yeni türden ilk devrimci partinin temsilcileri,[126] Enternasyonal'in kongrelerinde devrimci güçlerin öncüsü haline geldiler.

1904 Amsterdam Kongresi yapılmadan önce, Lenin'in ve destekçilerinin, kongreye katılma hakkının tanınması için çetin bir kavga vermeleri gerekliydi: Partinin merkez organlarının denetimini eline geçirmiş olan Menşevikler, Bolşevikleri uzaklaştırmaya kararlılardı ama hiçbir şey yapamayacaklarını en sonunda anladılar. RSDİP'de gerçekten olan biten şeyler ve bölünmeye yol açan koşullar hakkında uluslararası Sosyal Demokrat hareketi bilgilendirmek en önemli ve öncelikli görevdi. Bu amaçla, Lenin'in yönlendiriciliğinde "RSDİP'deki Krizi Açıklayan Veriler" başlıklı bir rapor kaleme alındı. Amsterdam'a giden ve kendilerini Rusya delegasyonuna dâhil ettirmeyi başaran Bolşevikler M. N. Lyadov ve P. A. Krasikov, bu raporu kongredeki tüm delegelere dağıttılar. Bolşeviklerin uluslararası sahnedeki ilk resmî adımı olan bu belge, RSDİP'deki çoğunluğun tutarlı Marksist duruşunu ve yeni tür partinin temelindeki ilkeleri tanımlıyordu. Kongrede, Plehanov'un her şeyde ASDP'yi izlemeleri yönündeki özendirmelerinin aksine, Lyadov ve Krasikov, Lenin'in belirlediği bağımsız bir ideolojik ve siyasal çizgi izlediler.

20. yüzyılın başlarındaki uluslararası sosyalist kongrelere katılan *devrimci Sosyal Demokratların* sayısı azdı, ama revizyonizme karşı ödün vermez duruşlarıyla ve Marksizmi yaratıcı şekilde geliştirme çabalarıyla dikkat çekip öne çıktılar. RSDİP delegelerinin yanı sıra, Sırp işçilerin delegeleri ile Almanya, Polonya, Bulgaristan, Hollanda ve başka birkaç ülkeden Sosyal Demokratların bazı temsilcileri de bu duruşu aldı. Birlik içinde değillerdi ama Marksizme adanmış ve bağlı oluşlarıyla, işçi sınıfı hareketindeki devrimci eğilime, proleter kitlelerin devrimci duygusuna güvenmeleriyle ayırt edildiler. Kimi durumlarda birçok delegenin desteğini kazandılar. İşte bu nedenle, devrimci Sosyal

126 Bkz. Bölüm 10.

Demokratlar, azınlıkta olmalarına karşın, revizyonistlerin, sosyal reformculuğu Enternasyonal'in temeli olarak ilan etme girişimlerini boşa çıkardılar ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin bazı büyük sorunlarına doğru çözümler getirilmesini sağlamayı başardılar. Başta Bolşevikler olmak üzere, devrimci Sosyal Demokratlar, uluslararası kongrelerde alınan Marksist kararların tutarlılıkla uygulanması için bastırdılar. Bunu başarmak, tescilli revizyonistlerin muhalefeti ve Enternasyonal'in birçok liderinin onlara yönelik benimsediği uzlaşmacı tutum nedeniyle gitgide zorlaşıyordu.

Revizyonistler, uluslararası sahnede ilk kez 1900 Paris Kongresinde dikkatleri üzerlerine çektiler. Avusturyalı, Belçikalı, Danimarkalı, İsveçli, İsviçreli ve Hollandalı delegelerin çoğu, Fransa, Almanya ve Britanya delegasyonlarının bazı üyeleri, ek olarak da ABD, İtalya ve Polonya temsilcilerinin bazıları onların çizgisine destek verdi. Amsterdam'da daha çok delege revizyonist bir duruş benimsedi. Ama revizyonistler bir dizi yenilgiye uğrayarak, devrimci Sosyal Demokratlarla belirleyici bir çatışmaya girmeyi erteleddiler ve bazı istisnalarla, görüşlerini kongreye yutturma çabalarından vazgeçtiler. Revizyonistler, işçi örgütlerinde konumlarını güçlendirmek için her çabayı gösterdiler.

Anarkosendikalist eğilim uluslararası sosyalist kongrelerde kayda değer bir rol oynamadı. 1900'de Paris'te yalnızca Fransız delegelerden bazıları ile İtalya ve Arjantin işçi örgütlerinin bireysel temsilcileri anarkosendikalist görüşlere destek verdi; 1904 kongresindeyse anarkosendikalistler sayıca daha da azdı ve herhangi bir destek bulamadı.

İkinci Enternasyonal'in kongreleri, tüm ülkelerden işçilerin dikkatini çekti ve birlik isteyen, Enternasyonal'in Marksist ilkelerini destekleyen birçok işçi örgütünden selam mesajları aldı. Kongreler oturum halindeyken, kitlesel uluslararası mitingler ve gösteriler düzenlendi.

Burjuvazi, Enternasyonal'in kararlarının önemini ve sınıf mücadelesi üzerindeki etkilerini görmezden gelemezdi. Burjuvazinin sözcüleri, bütün umutlarını Enternasyonal içindeki ayrılıklara bağladılar ve sosyal reformcuların açıklamalarını hararetle alkışladılar.

20. yüzyıl başındaki İkinci Enternasyonal kongreleri birçok kilit sorun üzerinde yoğunlaştı. Yeni tarihsel durumda, uluslararası işçi sınıfı hareketi, iktidar mücadelesinde bir *ortak siyasal çizgi*, yani hiç kuşku yok ki çeşitli partilere kendi ülkelerindeki geçerli koşullarda yeterli hareket özgürlüğü tanıyacak ve o partilerin özgüllüklerini hakkıyla dikkate alacak bir çizgi belirlemek zorundaydı. 1900 Paris Kongresinin merkezî sorunu buydu. Kongre toplanmadan kısa süre önce meydana gelen "Millerand vakası" nedeniyle tartışmalar özellikle sert geçti. Millerand'ın ihaneti delegelerin çok dikkatini çekti ve Sosyalistlerin bireysel olarak burjuva hükümetlerinde görev almaları konusunda hararetli bir tartışma çıktı. İktidarı kazanma sorunu elbette bu dar soruna indirgenmedi, ama bu yine de temel bir önem kazandı.

Aslında gericilerin maşası haline gelen Millerand'ın yaptığı şey, Jaurès'in açıkladığına göre, "yeni taktikler"in bir örneğiydi, "burjuvazinin siyasal gücünün elinden alınmasının başlangıcı"ydı.[127] Jaurès, büyük işçi partilerinden temsilcilerin burjuva hükümetlerinde görev almaları ve Sosyal Demokrasinin bir "yeni kararlı demokratik liberal parti"ye dönüşmesi için çağrı yaptı.[128] Ansel (Belçika), Auer (Almanya) ve Millerand'ın davranışını onaylayan başkaları Jaurès'e destek verdi.

Devrimci Sosyal Demokratlar, Millerand'ı şiddetle kınadılar. Guesde, onun davranışının proletaryayı altüst ettiğini ve işçilerin sınıf bilincini aşındırdığını belirtti. Bakanlık hevesinin, yani bakancılığın kınanmasını istedi. Sosyalistlerin burjuva hükümetlerinde görev almaları olasılığını reddetmedi, ama burjuvazinin bir lütfu olarak değil, seçim başarısının sonucu olarak buna izin verilebileceği düşüncesindeydi; yine de bu ikinci durumda bile Sosyalistlerin bir hükümette görev almaları, herhangi bir şekilde "iktidarı kazanmak" anlamına gelmezdi. Guesde, proletarya diktatörlüğünün olması gerektiğini vurguladı ve proletaryanın siyasal iktidarı zorla almasına ilişkin bir karar tasarısı önerdi; Millerand'ın davranışı, sınıf mücadelesi ve sosyalizm ilkeleriyle çatışan bir eylem olarak mahkûm edildi. Esasen Marksist olan bu belgenin değerini, Ferri'nin (İtalya), belli bir dönemde geçerli durum ne olursa olsun Sosyalistlerin herhangi bir burjuva hükümetine girmelerinin kesinlikle mahkûm edilmesini savunan bir önergesi düşürdü.

Enternasyonal liderlerinin birçoğu, tartışmanın keskinleşerek hareketin birliğini tehdit eder boyuta varmasından kaygılıydı ve tarafları uzlaştırmaya çalıştı. Bu amaçla, bakancılığı ya da revizyonizmi tümüyle mahkûm etmeye karşı çıktı. Kautsky, yalnızca proletaryanın barışçıl yolla iktidara gelmesinden söz eden bir karar tasarısı önerdi; bireysel olarak Sosyalistlerin burjuva hükümetlerinde görev almaları sadece bir taktik sorunu gibi kabul edilerek, ilgili partinin buna razı olması ve denetim yapması koşuluna bağlandı. Ne o burjuva hükümetinin niteliği, ne bir Sosyalistin o hükümete girmesinin amacı, ne proletaryanın böyle bir adımla ilgili tavrı, ne de genel siyasal durum dikkate alındı. Millerand'ın dönekliğinden ise hiç söz edilmedi.[129]

Devrimci Sosyal Demokratlar, Kautsky'nin karar tasarısını uzlaşmacı olduğu gerekçesiyle eleştirdiler. Guesde, "Kautsky kararının, içerdiği çelişkiler nedeniyle, proleter hareketini büyük ölçüde zayıflatacağı"nı[130] belirtti. Guesde'i destekleyen Vaillant, "Kautsky kararı revizyonistlere teslim olmaktır,"[131] dedi.

127 *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Paris, 23. bis 27. September 1900*, s. 21.

128 *A.y.*, s. 20.

129 *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Paris. 23. bis 27. September 1900*, s. 22.

130 *A.y.*, s. 23.

131 *A.y.*, s. 24.

Ferri bunun "elastik" bir karar olduğunu söyledi.[132] Ama çoğunluğun desteğini alamadılar. Ansel, Auer ve diğer revizyonistlerin yanında, Jaurès ve Vandervelde de Kautsky'ye oy verdiler. Karar tasarısı geçti. Böylece uzlaşmacılar, siyasal iktidar mücadelesinde proletaryanın taktikleri sorununa Marksist bir çözümü engelleyerek, bu temel meselede revizyonistlere önemli ödünler vermiş oldular.

"Sosyalizmi gerçekleştirme"nin ön gereklilikleri sorununa ilişkin tartışmada da revizyonistlerin etkisi hissedildi. İlgili karar tasarısını hazırlayan komisyon, Bernstein'ın görüşlerini eleştirmeyi reddetti. Komisyon üyelerinin bazıları, tıpkı Bernstein gibi, üretim kooperatifleri kurulması ve geliştirilmesi yoluyla sosyalizme geçişin başarılabileceğini savundular. Komisyon raporunu sunan Wilhelm Ellenbogen (Avusturya'dan), kapitalizmin kaçınılmaz çöküşüne ilişkin Marksist öğretiyle proleter devriminin gerekli olmadığı tezi arasında bağ kurmaya çalıştı. Burjuva egemenliğinin yıkılmasının "ani gelişmeler" sonucunda, ödünsüz bir mücadelenin eseri olarak değil, aşamalı bir "organik gelişme" sonucunda olacağını ileri sürdü. Bu süreçte Sosyal Demokratların görevleri, proletaryayı eğitmeye ve örgütlemeye indirgendi.

Karar tasarısında açıklandığına göre, Sosyal Demokrat hareket, burjuvaziyi mülksüzleştirmek ve üretim araçları üzerinde kamusal mülkiyet kurmak için proleter güçleri hazırlamalıydı. Ama gereğinden çok genel laf edilmesine karşın, sosyalizm için nesnel ön koşulların olgunlaşmasına, tüm güçleriyle proletaryanın ve müttefiklerinin seferber edilmesine, burjuva egemenliğini devirmek için ulusal krizlerden yararlanılmasına, en önemlisi de siyasal iktidarın niteliğine tek kelimeyle bile değinilmiyordu. Kongre, revizyonizmi eleştiren ve tasarının zayıf noktalarına işaret eden Lafargue'ın protestoları arasında bu kararı kabul etti; devrimci Sosyal Demokratlar, komisyonun önerisine herhangi bir alternatif sunmadılar.

1900 kongresi, *genel grev* sorununa yaklaşımda da, yeni görevlerin üstesinden gelebilecek yetenekte olmadığını gösterdi. Anarkosendikalistler, uluslararası ekonomik genel grevin asıl "devrimci eylem biçimi" olması gerektiğini öne sürdüler. Marksistler bu öneriyi maceracı ve gerçekleştirilemez sayarak reddetmelerine karşın, hiçbir alternatif önermediler.

Amsterdam Kongresinde (1904) bu ve başka sorunlarla ilgili biraz ilerleme kaydedildi. Sosyalist taktiklerin uluslararası kuralları, yani revizyonistlerin gerekli ve uygulanabilir olduğunu kesinlikle reddettikleri kurallar, en keskin tartışmanın konusu oldu. Ama çabaları bu kez boşunaydı, çünkü işçi sınıfı hareketinin yükselmesi ve beklenebileceği üzere Fransız proletaryasına hiçbir şey katmayan Millerand "deney"inin utanç verici başarısızlığı onları hüsrana uğrattı.

Devrimci Sosyal Demokratlar, karar tasarısını hazırlayan komisyonda son derecede etkin rol oynadılar. Fransa Sosyalist Partisi (FSP) adına Guesde,

132 *A.y.*, s. 19. Lenin, alaycı bir dille söz ettiği bu belgeyi "yarım ağızlı, kaçamaklı, oportünistlere karşı uzlaşmacı bir karar" olarak tanımladı ("Devlet ve Devrim", *Toplu Yapıtlar*, C. 25, s. 477).

Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin Dresden Kongresinde revizyonizme karşı alınmış karara dayanan bir karar taslağı önerdi. Bu yolla, "revizyonistlerin denenmiş ve zafer kazanmış sınıf mücadelesi politikamızda değişiklik yapma"ya, Sosyal Demokrat partileri devrimcilikten çıkarıp reformcu örgütlere dönüştürmeye "yönelik çabaları"nı mahkûm eden karar taslağının ASDP delegasyonunca destekleneceği düşünülüyordu. Taslak, sınıfsal çelişkilerin şiddetlendiğinden söz ediyor ve proletaryanın siyasal iktidarı alması gerektiğinin altını çiziyordu. İşçi partilerinin, "egemen sınıfı iktidarda tutmaya yönelik herhangi bir önlem"e onay vermemeleri gerektiğini belirtiyordu. Sosyal Demokrasinin nihai amaçlarını kitlelere açıklamalarını ve militarizme, sömürgeciliğe, tüm sömürü biçimlerine karşı "işçi sınıfının çıkarlarını en kararlı şekilde savunmaları"nı istiyordu. Bu, parlamentodaki Sosyal Demokrat grupların da ödeviydi.[133]

Komisyon üyelerinin çoğu taslak lehine oy kullandı, ama tescilli uzlaşmacılarca desteklenen oportünistler şiddetli saldırılar yöneltti. Adler ve Vandervelde, FSP taslağında "değişiklik yapılması"nı, revizyonizmi mahkûm eden kısmın, hatta bu terimin kendisinin çıkarılmasını ve 1900'deki "elastik" kararının yeniden onaylanmasını önerdiler.[134]

Guesde, Bebel, Luxemburg ve başka birçokları oportünistlerin arsızlıklarını kınayarak FSP taslağına destek vereceklerini bildirdiler. Revizyonistlerin temel ilkesi olan sınıf işbirliğini reddettiler, bakancılığı mahkûm ettiler, "elastik" kararı ve Marksizm ilkelerini feda etmek pahasına birlik uğraşını şiddetle eleştirdiler. Devrimci Sosyal Demokratlardan bazıları revizyonistlerle bağları koparmak gerektiğini vurguladı.[135] Adler-Vandervelde ikilisinin değişiklik önergesi reddedildi; kongre, Fransa Sosyalist Partisi'nin karar taslağını ezici bir çoğunlukla kabul etti.

Bu, Sosyal Demokratlar için tartışmasız bir zaferdi. Revizyonizm tokat yedi ve kongre, Marksist Sosyal Demokrat politika ilkelerini yeniden onayladı. Ama bu karar bile Sosyal Demokratların yeni görevlerini belirtmedi ve iktidarın nasıl kazanılacağını göstermedi.

Devrimci güçlerin kitle grevi sorunuyla ilgili duruşu 1900'dekinden daha olgundu. FSP, ekonomik mücadeleyle siyasal mücadele arasındaki bağlantıya işaret ederek ve işçi partilerinin grevleri desteklemelerinin önemini vurgulayarak, bu tür grevi siyasal mücadelenin ve işçilerin sınıf bilincini uyandırmanın

133 *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Amsterdam, 1904*, s. 31-32.

134 William Z. Foster, *History of the Three Internationals*, International Publishers, New York, 1955, s. 179.

135 Menşevikliği seçen Plehanov'un bu kopma sorununu dile getirmemesi anlamlıdır. Plehanov, kongre komisyonunda Guesde'in taslağını destekleyici bir konuşma yapmasına rağmen şöyle dedi: "Taslakta herhangi birini mahkûm etmekle, ah, bu sözcük berbat: karalamakla ilgili herhangi bir şey bulmayı nasıl, hangi mikroskopla bakarak başardığını, dostum Adler'e soruyorum.... Bu taslak bu türden hiçbir şey içermiyordu.... Bu, bireyleri suçlama meselesi değil, burada bir tehlikenin olduğunu uluslararası proletaryaya anlatma meselesidir" (*G. V. Plehanov'un Felsefi ve Edebi Mirası*, C. II, Moskova, 1973, s. 35-36 [Rusça]).

önemli bir aracı olarak değerlendiren bir taslak önerdi. Sosyal Demokratların önderlik ettiği bir kitle grevi, devrim için olabilecek bir başlangıç ve bir tetikleyici sayılıyordu. Ne var ki, bu taslak zamanında çoğaltılmadı ve birçok delegenin bu taslaktan hiç haberi olmadı.

Bu sorunla ilgili başka bir taslak da Hollanda Sosyal Demokrat Partisi'nin sol kanadına mensup bir delege olan Henrietta Roland-Hoist tarafından sunuldu. Birçok bakımdan FSP'nin taslağıyla örtüşen bu taslakta, kitlesel siyasal grev, işçi sınıfının haklarını savunup güçlendirmede güçlü bir silah olarak ve koşullara bağlı olmak kaydıyla, devrim için "en son başvurulacak" yol olarak salık veriliyordu; dahası, anarkosendikalistlerin, başka etkili mücadele araçlarıyla birleştirilmeksizin kapitalist sisteme son verebileceğini savunarak önerdikleri genel ekonomik grevden bunun temelde farklı olduğu vurgulanıyordu. Bununla birlikte, Roland-Hoist taslağı, kitle grevinin Sosyal Demokratlarca yönetilmesi gerektiğini belirtmiyordu.

Anarkosendikalistler, Paris Kongresinde sunmuş oldukları karar taslağını geçirmek için yine girişimde bulundular. Revizyonistler ise kitle grevini bütün bütüne reddettiler. Kongre, Roland-Hoist'in taslağını kabul etti. Böylelikle, uluslararası işçi sınıfı hareketinin güçlü şekilde yükselmeye başladığı bir zamanda, Amsterdam Kongresi, devrimci Sosyal Demokratların çabaları sayesinde, kitlesel siyasal grev sorununu büyük ölçüde Marksist bir anlayışla karara bağladı ve kısa zaman önce Belçika'daki, Rusya'daki ve İspanya'daki sınıf savaşlarında denenmiş olan bu yeni mücadele aracını işçi sınıfının kullanmasını salık verdi.

Emekçilerin artık gelenekselleşmiş uluslararası 1 Mayıs etkinliklerine büyük önem veren 1900 ve 1904 uluslararası kongreleri, 1 Mayıs'la ilgili önceki kararları yeniden onayladı. 1900 Paris Kongresi, tüm ülkelerde tüm meslekler için sekiz saatlik iş gününün yasal kurala bağlanmasını, asgari ücretle ve kadın emeğinin özel olarak korunmasıyla ilgili yasaların çıkarılmasını talep etti. İş gününün sekiz saate indirilmiş olduğu yerlerde, bunun daha da kısaltılması için baskı yapılması çağrısında bulundu. İlgili karar, işçi partileriyle sendikaların birlikte ekonomik ve siyasal eylemler yapmaları gerektiğini belirtti; ama işçilerin sosyoekonomik durumlarını iyileştirme mücadelesiyle kitlelerin devrime hazırlanması arasında açık seçik bir bağ kurmadı, bu yüzden de kararın oportünist bir anlayışla yorumlanmasına açık kapı bıraktı. Amsterdam Kongresi, 1 Mayıs etkinliklerinin proleter sınıf çıkarları için ve demokratik haklar, özgül olarak da barışın korunması için mücadele çağrısı yapan sloganlarla yürütülmesini salık verdi. Bu, 1 Mayıs gösterilerinin her zamankinden daha yaygın olmasına yardım etti.

Emekçi halkın sosyoekonomik durumunun iyileştirilmesi talebi, özellikle de sosyal sigorta sorunu, Amsterdam Kongresinde daha geniş olarak ele alındı. Revizyonistler, bu sorun konusunda ön alma girişiminde bulundular; çünkü

burjuvazinin büyük toplumsal çatışmalardan kaçınmak için işçilerin durumunda bazı iyileştirmeler yaparak buna yanıt vereceğini umuyorlardı. Tutarlı Marksistler, proletaryanın sosyal sigorta mücadelesinin sınıfsal içeriğine kararda vurgu yapılmasını ısrarla istediler. Tartışmanın ardından yapılan oylamada çoğunluk, Hermann Molkenbuhr'un (ASDP) sunduğu karar taslağı lehine oy verdi. Bu karar, başka şeyler yanında, işçilerin korunmasına, sakatlık ve işsizlik sigortasına ilişkin yasalar çıkarılmasını istiyordu. Bütün sigorta sisteminin işçi temsilcilerince yönetilmesini talep ediyordu. Bu, emekçi kitlelerin yaşam standardını yükseltmeyi amaçlayan hareketin gelişmesi için hayati önemdeydi. Ne var ki karar, sigortanın bir kısmını bizzat işçilerin karşılayabileceğini söylüyor, burjuvazinin iyilikseverliğine sesleniyor ve ekonomik mücadele ile kurulu düzene karşı mücadele arasındaki bağlantıdan hiç söz etmiyordu. Oportünistler, sosyal sigorta mücadelesini saptırıp reformculuğa yöneltme çabalarında bundan yararlandılar.

Bu iki kongrede tröstler sorunu da ele alındı. 1900 kongresi, tröstlerin varlığından kaynaklanan bazı sonuçları çok doğru tanımlayan, ama proletaryanın tekelci egemenliğe karşı etkili bir mücadele verebilmesi için gerekli yolları ve araçları öneremeyen bir kararı tartışmadan kabul etti. Kararda, tröstlerin kurulmasının işçiler için daha fazla sömürü, daha fazla baskı ve fiyatlarda artış anlamına geldiği doğru olarak belirtiliyor, ama tröstlerin aşırı üretimi önleyebileceği, rekabete son verebileceği ve uluslararası tröstlerin oluşmasıyla dünya üretimini düzenleme olanağının doğabileceği umudu temelsiz olarak dile getiriliyordu. İşçi sınıfının bu alandaki başlıca görevi, tröstlere mali hesaplarını açıklama zorunluluğu getiren yasalar çıkarılmasını istemeye indirgeniyordu. Tröstlerin eninde sonunda devlete geçeceği tahmin ediliyordu ve bu, reformcu "devlet sosyalizmi" anlayışıyla yorumlanabilecek şekilde, "kapitalist üretimin kamusal üretime dönüşmesi"[136] gibi değerlendiriliyordu. Bu karar, devrimci Sosyal Demokratların bile yeni olgular ve sorunlar hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını gösterdi.

Amsterdam Kongresinde, ABD'li temsilcilerin bir önergesiyle, tröstler sorunu yeniden gündeme getirildi. Bu sorunla ilgili karar, tekellere karşı mücadele ile proletaryanın siyasal iktidar mücadelesi arasında bağlantı kurarak, Sosyal Demokratların ancak iktidarı aldıktan sonra üretimi toplumsallaştırma olanağına kavuşacaklarını belirtti. Bu nedenle, tekellerin yarattığı giderek büyüyen tehdide, kapitalizmi devirmenin biricik yolu olarak örgütlenen işçiler karşı koymalıydılar. Bu kararın kabulü, devrimci eğilim için bir zaferdi.

1900 Paris Kongresinde, genel oy hakkı ve yasaları doğrudan halkın yapması için yürütülen hareketin kitleleri eğitmek için bir koşul olduğunu, onları siyasal mücadeleye çekmenin ve siyasal iktidarı almaya hazırlamanın bir yolu

136 *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Paris, 1900*, s. 31.

olduğunu belirten bir karar hiç tartışmasız kabul edildi. Çizilen yol haritası, Sosyal Demokrat partilerin kadınlara oy hakkı verilmesi ve ilgili yasaların çıkarılması için ajitasyon yapmalarına hükmeden bir kararla güçlendirildi.

1900'de, proletaryanın parlamentolarda temsilini daha etkili kılmak için bir Parlamentolararası Sosyalistler Komisyonu kuruldu. Ek olarak, Paris Kongresi, Sosyal Demokratları yerel özyönetim organlarında çalışmakla ve emekçilerin demokratik özgürlüklerini genişletmek, durumlarını iyileştirmek için bu organları kullanmakla görevlendiren bir kararı da kabul etti. Her ülkedeki yerel temsil organlarında Sosyal Demokrat vekillerin bir ulusal bürosunun bulunmasını salık verdi; bunlar birbirleriyle sürekli bağlantıda olmalı, uzmanlık alışverişi yapmalı ve uluslararası bir konferans toplamalıydı. Bu tavsiyeler pratik değer taşıyordu, ama parlamentolarda oportünist davranışları ve parlamentarizmin putlaştırılmasını reddeden devrimci parlamentarizm ilkeleri hiçbirinde tanımlanmamıştı.

Enternasyonal, bazı kongrelerinde sömürgeler sorununu[137] ele aldı ve militarizme, askerî kışkırtmalara, tekellerin planlamakta olduğu emperyalist dünya savaşına karşı bir eylem programı hazırladı. 1900 Paris Kongresinde barış, militarizm ve sürekli ordular sorunu görüşülürken, Rosa Luxemburg, "dünya siyasetindeki yeni gelişmeler hakkında yeni bir şey" söylemek gerektiğini belirtti.[138] Luxemburg raporunu sunduktan sonra, savaş tehlikesinin süreklilik kazandığını ve militarizmin yeni bir dünya siyaseti biçimine dönüştüğünü belirten bir karar oybirliğiyle kabul edildi. Bu karar, eski talepleri (sürekli orduların lağvedilmesi, uluslararası bir mahkeme kurulması, savaş ve barış sorununa halkların kendileri tarafından çözüm getirilmesi taleplerini) yineliyor, Sosyalistlerin "şu ya da bu ölçüde platonik uluslararası dayanışma gösterilerini geride bırakıp, siyasette enerjik uluslararası eylemlere, dünya siyasetinde militarizme karşı ortak mücadeleye girişmeleri"ni salık veriyordu.[139] Gençler arasında antimilitarist eğitim ve örgütlenme çalışmalarının yoğunlaştırılmasını, parlamentolarda askerî harcamalara ve sömürgeci harekâtlara karşı oy kullanılmasını, gerektiğinde savaş karşıtı uluslararası kampanyalar örgütlenmesini öğütlüyordu. Bu, ileri doğru atılmış bir adımdı.

Amsterdam Kongresi, Rus-Japon Savaşı'na karşı etkileyici bir protestoyla bu kararı pekiştirdi. Tüm delegelerin ve konukların gözleri önünde, G. V. Plehanov ile Sen Katayama örnek olsun diye el sıkıştılar ve kongre, "barışın koruyucuları olan Sosyalistler ile işçilerin, savaşın yayılmasını önlemek için tüm ülkelerde var güçleriyle seferber olmaları" çağrısı yapan bir kararı kabul etti.[140]

137 Bölüm 9.

138 *A.y.*, s. 27.

139 *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Paris, 1900*, s. 28.

140 *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Amsterdam, 1904*, s. 10.

20. yüzyılın ilk yıllarında İkinci Enternasyonal'in çalışmaları kongrelerle sınırlı kalmadı. *Uluslararası Sosyalist Büro*, 1900'den itibaren Enternasyonal'de önemli bir rol oynadı; bu organın ana görevlerinden biri, karşılıklı deneyim alışverişlerini geliştirmek amacıyla yaygın bilgilendirme yapmaktı: Uluslararası kongrelere ait belgelerin, işçi örgütlerine ait raporların ve işçi sınıfı hareketinin gelişmesine ilişkin araştırmaların yayınlanması, önemli sorunlar hakkında görüş alışverişleri, ayrı ayrı partilerinden gelen tavsiyelerin yayılması vb. Büro, örgütsel yetkiye sahipti: Kongre toplamaya ek olarak, kongrelerde başkanlık divanı olarak görev yapmak da (1904'ten itibaren) Büro'nun görev tanımına giriyordu.

Enternasyonal'i güçlendirmeye çalışan Sosyal Demokratlar, etkili bir organ olacağını umarak Büro'yu sevinçle karşıladılar.

1900 kongresinde kabul edilen bir karar uyarınca, Büro, Enternasyonal'in tüm ulusal şubelerinin temsilcilerinden oluşuyordu. Her şubenin iki oy hakkı vardı. Büro'nun faaliyetini şubeler finanse ediyordu.

İlk birkaç yıl boyunca birçok şube, yeni uluslararası organı hafife aldığı için ya da çeşitli güçlükler nedeniyle, Büro'nun oturumlarına delege göndermedi. Sözgelişi, 1903 yazında Büro'nun genel toplantılarında yalnızca 14 şubeden delegeler hazır bulundu.[141] Farklı partileri çoğunlukla işçi sınıfı hareketinin en seçkin kişileri, örneğin Bebel, Singer, Kautsky, Quelch, Hyndman, Vailliant, Jaurès, Iglesias, Adler ve Rosa Luxemburg temsil etti. Rus Sosyal Demokratları ilk başta Plehanov temsil etti; 1905'ten sonra ise Lenin RSDİP'nin Büro'daki temsilcisi oldu.

Büro'da birçok revizyonist vardı ve bunların etkisi, Büro'nun topladığı uluslararası sosyalist kongrelerin gündemlerinde hissedildi. Bunlar, kongrelerin görevlerini sınırlamaya ve gerçekten önemli sorunları programlarından çıkarmaya uğraştılar. Örneğin, Amsterdam Kongresinin milliyetler sorununa ilişkin programı tartışmasına engel oldular. Doğal olarak, en başından beri Marksistler ve oportünistler Büro'nun oturumlarında çatışma içinde oldular.

1900 Paris Kongresinde, Büro'nun kalıcı organları olarak bir Yürütme Kurulu ve bir Sekretarya oluşturulmasına karar verildi. Merkezi Brüksel olan bu kurullar Belçika İşçi Partisi'nin seçkin üyelerinden oluşuyordu. Yürütme Kurulunun başkanı, revizyonistlere eğilim gösteren ama manevra yapmayı ve çoğunluğun duygularını sezmeyi iyi bilen Emile Vandervelde'ydi. Devrimci Sosyal Demokratları kızdırmaktan kaçınmaya ve oportünistlerin yanına çekmeye dayalı bir çizgi izledi.

1901'de göreve başlayan Yürütme Kurulu, en büyük partilerle anlaşarak, birçok uluslararası sorunla ilgili açıklamalar ve çağrılar yayınladı: Münferit ülkelerde devrimci hareketi desteklemek için, gericilerin ve sömürgecilerin işledikleri suçlara karşı, 1 Mayıs gösterileri hakkında, militarizme karşı vb.

141 *İkinci Enternasyonal'in Tarihi*, C. II, Moskova, 1966, s. 99 (Rusça).

Bu türden ilk eylem, Rusya'da devrimci hareketin hızla yayılmasını kutlamak için 1901 baharında yayınlanan ve tüm ülkelerin Sosyalistlerini Rusya'daki devrimci işçilerle dayanışma içinde olduklarını bildirmeye, onlara yardımlarını artırmaya çağıran bir duyuruydu.[142] Rusya'daki devrimci hareketin desteklenmesi, Büro'nun ve bir bütün olarak Enternasyonal'in ana eylem çizgilerinden biri oldu. Roland-Hoist'in önergesi üzerine, Amsterdam Kongresi, Rusya işçi sınıfını selamlayan şöyle bir mesaj gönderdi: "Dünya işçileri, mutlakıyete karşı mücadelesinde onlarla dayanışma içindedir... Rusya proletaryası kendi kurtuluşu için mücadele ederek, dünya proletaryasının kurtuluşu için mücadele veriyor."[143]

Büro, uluslar arasında barış için eylemler ve silahlanma yarışına, sömürgeci işgallere, yayılmacı savaşlara karşı protestolar örgütledi. 1901-1902'de Büro, İngiliz emperyalistlerin Güney Afrika'daki, ABD'li emperyalistlerin Filipinler'deki, Japon emperyalistlerin Çin'deki saldırganlıklarını mahkûm etti; uluslararası siyaset sorunlarını daha yakından ve sürekli inceleyip izlemeleri için işçilere çağrı yaptı. Bu elbette yeterli değildi. Devrimci Sosyal Demokratlar, emperyalist saldırganlara karşı etkin kitlesel mücadele çağrısı yaptılar; oportünistler ise protestolarla sınırlı bir eylem istediler.

Rus-Japon Savaşı, Rusya'da savaş karşıtı kitlesel bir nitelik kazandı. Lenin, bunun, "üst sınıflar"ı zayıflatarak ve "alt sınıflar"ı kararlılıkla dövüşmeye zorlayarak, nesnel şekilde devrimci bir krize yol açtığını gördü. Lenin ve dava arkadaşları, çarlık hükümetinin yenilmesinin devrimi tetiklemeye yardımcı olacağını savundular. "Ne pahasına olursa olsun" barış için uğraşan burjuva barışçıların ve Menşeviklerin aksine, Bolşevikler, savaş karşıtı bir hareket geliştirmeyi ve çarlığı devirmeyi hedefleyen bir çizgi izlediler. Bolşevikler sadece 1904'te iki milyona yakın bildiri bastılar. Polis baskısına rağmen mitingler ve gösteriler düzenlendi; sert şekilde cezalandırılma tehlikesine rağmen ordu içinde yaygın çalışma yürütüldü. Bolşeviklerin önderliğinde savaş karşıtı işçi eylemleri devrimci duyguyu güçlendirdi, işçilerin sınıfsal farkındalığını artırdı ve devrime uygun zemini hazırladı. Devrimin, çarı ister istemez savaşı durdurmaya zorlayan en güçlü faktör olduğu ortaya çıktı.

Savaş çıktığı zaman, Japonya'da işçi sınıfı hareketi, Rusya'dakinden çok daha zayıftı; sosyalist örgütler geniş bir taban kazanmamıştı. Dahası, şovenist propaganda ve vahşi polis terörü, savaş karşıtı bir hareketin gelişmesine engeldi. Yine de Japon Sosyalistler, Tokyo'da ve başka şehirlerde bir dizi miting düzenlemeyi başardılar.

Savaş sırasında Rus Bolşevikler ve Japon Sosyalistler proleter enternasyonalizmi örneği verdiler. Mayıs 1904'te, RSDİP Merkez Komitesi adına V. Bonç-

142 *Bureau Socialiste International*, C. 1 (1900-1907), Paris, Mouton & Co., La Haye, 1969 s. 27-29.

143 *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Amsterdam, 1904*, s. 50.

Bruyeviç, Japonya'daki Rus savaş tutsaklarına Bolşeviklere ait yazılı kaynakların dağıtılması için sosyalist gazete *Heimi Shimbun* yazı kurulundan yardım istedi. Gazetenin başyazarı, bir ay içinde tutsak kamplarında çok sayıda derginin ve bildirinin dağıtıldığı konusunda Lenin'i bilgilendirdi.[144]

Uluslararası Sosyalist Büro, Rus-Japon Savaşı sırasında, önceki benzer durumlara göre biraz daha etkin çalıştı. Savaşı "hükümetlerin ve kapitalizmin suçu" olarak mahkûm etti ve proletaryanın savaşın durdurulması için "var gücüyle" mücadele etmesi çağrısı yaptı.[145]

Devrimci Sosyal Demokratların çabaları sayesinde, İkinci Enternasyonal, 20. yüzyıl başında işçi sınıfının karşı karşıya olduğu en çapraşık sorunlardan bazılarına Marksist çözüm getirilmesine elle tutulur katkı yaptı. Revizyonistlerin direnişine karşın, Enternasyonal'in uluslararası kongreleri ve daimi organları hâlâ ağırlıklı olarak proleter enternasyonalizmine ve Marksist ilkelere eğilimliydi, gerçi bazı kararları oportünizmle uzlaşma izleri taşıyordu. Şubelerinin birliği için çaba gösteren Enternasyonal, çoğunlukla meselenin yalnızca o yönüyle ilgilendi ve daha da önemli bir yönü, yani birliğin üzerine inşa edileceği ideolojik temeli ihmal etti. Burada yeni tarihsel görevlerin altından kalkma yeteneğinin olmadığını gösterdi ve biricik doğru Leninist çizgi olan yeni türden devrimci işçi sınıfı partilerini özendirmekten kaçındı. Yine de Enternasyonal, 20. yüzyılın ilk yıllarında işçi sınıfı hareketinin büyümesini ve güçlenmesini ilerletmeye devam etti. O dönemdeki revizyonistler, işte bu yüzden, Marksist bir anlayışla hazırlanan kararları sabote etmeyi veya gizlice ya da açıkça savsaklamayı tüm faaliyetlerinin merkezine koydular.

144 *Devrimci Bir Enternasyonal Mücadelesinde Lenin*, s. 67-68.

145 *Bureau Socialiste International*, C. 1, s. 104.

BÖLÜM 9

Sömürge ve Bağımlı Ülkelerde İşçi Sınıfı Hareketi. Ulus-Sömürge Sorunu

ÖRGÜTLÜ PROLETER HAREKETİNİN KÖKENİ VE GELİŞİMİ

Tüm 1871-1904 dönemi boyunca sömürge ve bağımlı ülkelerdeki işçi sınıfı hareketleri düzey ve boyut bakımından oldukça çeşitlilik gösterdi. Bununla birlikte, var olan tüm farklılıklara karşın, örgütlenme derecesi, sınıf savaşlarına katılım, sınıf bilinci düzeyi, sömürüye ve ekonomik, toplumsal, siyasal baskıya karşı koyma yollarını ve araçlarını özümseme bakımından, o zamanın en gelişmiş kapitalist ülkelerindeki işçi sınıfının epeyce gerisinde kalmaları, hepsinin ortak özelliğiydi.

Bu gecikme, en başta ve öncelikle ekonomik ve toplumsal gelişme düzeyinin düşüklüğü olmak üzere, bir dizi faktörün sonucuydu. 19. yüzyılın son çeyreğinde, tekelcilik öncesi kapitalizmin emperyalizme evrilmesinin ve sanayileşmiş ülkelerden gerek sömürgelere gerekse yarı sömürgelere sermaye ihracının yoğunlaşmasının sonucu olarak, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri dünya kapitalist ekonomisinin yörüngesine sokulmuştu. Kapitalist gelişme bu ülkelerin tümünde hızlandı. Ne var ki bu, Avrupa'dakinden farklı, oldukça benzersiz koşullarda meydana geldi. Bir yandan sömürgeci yağma ve sömürü, öte yandan geleneksel ekonomi biçimlerinin kısıtlayıcı gücü bu gelişmeyi frenledi.

Yabancı boyunduruğu, üstüne üstlük feodal ekonomik ve toplumsal kurumların sağlamlığı, yeni oluşan proletaryanın kendini sınıfsal olarak belirleme, kendi örgütlerini kurma, ekonomik ve siyasal hakları için başarılı bir mücadele geliştirme yolunda karşılaştığı büyük güçlüklerin başlıca nedenleriydi. Yetmezmiş gibi, sömürgecilerin de körüklediği ulusal ve dinsel uyuşmazlıklar (Asya'da ise kastlar arası sürtüşmeler), proletaryanın saflarının birleştirilmesini güçleştirdi. Üç beş kapitalist fabrikada uygulanan inanılmaz sömürü, acınası ücret düzeyi ve yerel sanayi işçilerinin köylülükle olan yakın bağları, geleneksel yaşayış ve düşünüş biçimlerinin yanı sıra, küçük burjuva zihniyetinin de yerli yerinde kalmasıyla sonuçlandı. Zanaat ve manifaktür tipi işletmelerde çalı-

şan işçilerin fabrika proletaryasından çok daha fazla olması, devasa bir yarı proleter (lümpen ve işsiz yoksul) ordusunun varlığı da bu durumu ağırlaştırdı. Ayrıca, kitlelerin iktidar sahiplerine ve sömürgecilere çok uzun zamandan beri gösterdikleri itaat de, uyanıp etkin bir siyasal mücadeleye girişmelerini son derecede güçleştirdi.

Bununla birlikte, yukarıda değinilen engellerin adım adım kaldırılmasına katkıda bulunan faktörler de vardı.

Batı'daki işçilerin o zamana kadar uzun bir gelişme yolu katetmiş olan sınıf mücadelesinin etkisiyle, sömürge ve bağımlı ülkelerde proleter hareketin olgunlaşması hızlandı. Sözde ihtiyaç fazlası olarak ana ülkelerden Asya'ya, Afrika'ya ve Latin Amerika'ya taşınan on binlerce işçi, Batı'nın devrimcileştirici etkisinin dolaysız katalizörü haline geliyordu. Bu, Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere bağımlı ülkelerde örgütlü işçi hareketinin çağdaş biçimlerinin gelişmesini kolaylaştırdı.

Başka bir önemli faktör de Asya'da, Afrika'da ve Latin Amerika'da yeni ortaya çıkan ama hâlâ kendini bir sınıf olarak kavramayan proletaryayı mücadele etmeye yönelten ulusal kurtuluş hareketiydi.

Ulusal kurtuluş hareketi, proletaryayı siyasal mücadelenin içine çekerek, örgütlenme, kararlılık ve militan amaçlılık duygusuyla yoğurdu. Dahası, işçilerin harekete katılması, ait oldukları sınıfın gücünü kavramalarına yardım etti, onları ulusal kurtuluş için dövüşen diğer toplumsal ve siyasal gruplarla birleştirdi. Aynı zamanda, ulusal kurtuluş mücadelesinde önderlik rolü çoğunlukla burjuva (hatta bazen burjuva öncesi) toplumsal kesimlere düştüğü için, bu mücadeleye katılım, proletaryanın sınıfsal çıkarlarının ve belirli görevlerinin özgül mahiyetini gizledi.

Kapitalizmin gelişmesine koşut olarak işçi sınıfının şekillenip büyüdüğü ve birincil işçi hareketi biçimlerinin ortaya çıktığı ortam işte böyleydi (karmaşıktı ve çelişki doluydu).

Gösterge olarak, sömürge ve bağımlı ülkelerde ücretli işçilerin mücadelesi, henüz embriyon aşamasındayken bile, gelişmiş kapitalist devletlerde proletarya hareketine özgü birçok ayırt edici özelliği açığa çıkarmaya başlıyordu. Bu mücadele grevlerle başladı: Grevler kendiliğinden ve örgütsüzdü, ama yine de işçilerin çabalarını birleştirmeye eğilimli olduklarını ortaya çıkardı. Sömürgelerdeki ve yarı sömürgelerdeki proleterler, birleşmek ve kendi örgütlerini oluşturmak için ilk adımlarını, grevler ve diğer eylemler sürecinde attı; bunu da ilk başta çeşitli Orta Çağ tarzı kurumlara katılarak, sonraysa çoğunlukla ulusal burjuvazinin temsilcilerinin başında bulunduğu daha çağdaş sendikalar ve birlikler (hatta Latin Amerika'da olduğu gibi partiler) oluşturarak yaptılar. Rusya'daki 1905-1907 halk devriminin başlatacağı yeni tarihsel dönem öncesinde, bu ülkelerin birçoğunda işçi sınıfı daha o sırada dikkate değer bir güç olarak hareket ediyordu.

LATİN AMERİKA

Kapitalist Sistem İçindeki Durum ve Proletaryanın Oluşumu

Latin Amerika'da, Haiti'nin ve İspanyol sömürgelerinin bağımsızlık savaşıyla başlayan ulusal ve demokratik hareketler çağı, bir buçuk yüzyıldan uzun sürdü. İlk sermaye birikimi döneminde şekillenmiş olan İspanyol sömürge sisteminin çökmesinden ve Brezilya'nın bağımsızlık ilan etmesinden sonra, bir zamanlar sömürge olan topraklarda siyasal bağımsızlığa sahip pek çok devlet oluştu. 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başına gelindiğinde, Güney Amerika'da yalnızca Guyana ve birkaç Karayip ülkesi sömürge olarak Britanya'ya, Fransa'ya, İspanya'ya ve Hollanda'ya bağımlı durumda kalmıştı.

Siyasal özgürlüğün kazanılması ve bağımsız devletlerin kurulması, Latin Amerika ülkelerinin kapitalist yolda ilerlemesi ve proletaryanın oluşması için belirleyici bir ön koşuldu. Latin Amerika devletleri, Britanya'dan neredeyse 200 yıl sonra, ABD'den ve Fransa'dan ise 150 yıl sonra bu yola girdi; köleciliğin başat olduğu sömürgecilik mirasının acımasız baskısını yaşadı, sonuç olarak da ekonomik bakımdan Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın gerisinde kaldı. Bu ülkelerin toplumsal-siyasal zayıflığı, ekonomik yönden, askerî yönden ve dış politikada Birleşik Devletler'e, Britanya'ya, Fransa'ya ve 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında Almanya'ya bağımlı hale gelmelerine yol açtı. Latin Amerika ülkeleri, Avrupa devletlerine ve ABD'ye borçlandı; bu ülkeler, alacaklarını tahsil etme gerekçesiyle Latin Amerika ülkelerine işgal kuvvetleri göndererek buraları acımasızca yağmaladı ve yeniden sömürgeye dönüştürme çabasına girdi.

Kıta nüfusunun büyük bölümünü ve temel ekonomik potansiyelini barındıran Arjantin, Brezilya, Meksika vb. gibi Latin Amerika devletlerinin çoğu, siyasal egemenliklerini Avrupalı güçlerin ya da ABD'nin saldırılarına karşı koruyup güçlendirmek, doğal kaynaklarının yabancı tekellerce yağmalanmasına son vermek ve ekonomik geri kalmışlığı ortadan kaldırmak için mücadele etti. 1898 İspanya-Amerika Savaşı'ndan sonra Amerikan denetimine geçmiş olan Küba ve yine ABD'nin ele geçirdiği Porto Riko halklarının yanı sıra, Karayipler'deki başka sömürge toprakların halkları, kendi devletlerini kurmak için ulusal kurtuluş mücadelesi yürüttü.

Lenin'in gözünde, Latin Amerika devletleri, siyasal olarak bağımsız ama finansal olarak emperyalizme bağımlı, kapitalist sistem içindeki yerleri ise Doğu ve Güney Avrupa ülkelerine yakın ülkelerdi.[1] 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında Latin Amerika devletleri, ekonomik kalkınma düzeyi bakımından da bunlara yaklaştı. İncelediğimiz dönemde Latin Amerika'da Sanayi Devrimi gerçekleşmekteydi. Burada büyük ölçekli makineli üretim, kentlerde kapita-

1 V. İ. Lenin, "Emperyalizm Üzerine Defterler", *Toplu Yapıtlar*, C. 39, Progress Publishers, Moskova, 1968, s. 715.

lizmin manifaktür aşamasına ve taşrada tropikal plantasyonlara dayalı olarak ortaya çıktı. Brezilya ve Küba gibi ülkelerde köleliğin 1880'lerin sonuna kadar korunup sürdürülmesi, kapitalist sistemin başat üretim biçimine dönüşmesini ciddi olarak köstekledi. Kapitalizm öncesi aşamaya ait kalıntıların korunması ve yabancı sermayenin girmesi nedeniyle görece dar olsa bile, Latin Amerika'da kapitalizmin ulusal pazarlara sahip olduğu gerçeğine de değinmek gerekir. Sonuç olarak, Latin Amerika ülkeleri, öncelikle mineral ve tarımsal hammadde tedarikçisi olarak işlev görürken bile, yine de emperyalist devletlerin salt tarım ürünü ve hammadde sağlayan birer eklentisi değildi. Bu ülkeler çevrelerine korumacı duvarlar örmeye çalıştı; bu önlemler ise ulusal sanayilerin gelişmesini önemli ölçüde kolaylaştırdı, kendi sanayi ve tarım proletaryalarının oluşmasına yol açtı. Latin Amerika'nın iliklerine kadar giren yabancı sermaye bu gerçeği hesaba katmak zorunda kaldı.

Latin Amerika ülkelerinin ekonomilerine yabancı güçlerce yapılan sermaye yatırımları 19. yüzyıl sonunda çarpıcı ölçüde arttı. 1880'de yabancı yatırımların toplamı 1,5 milyar doları bulurken, 1900'e kadar iki katından çok artarak 3,5 milyar dolara ulaştı ve artmayı sürdürdü. Britanya'nın bunda payı 2,1 milyar dolar ya da yaklaşık %70 iken, Fransa'nın payı 0,6 milyar dolar, Almanya'nınki ise 0,5 milyar dolardı.

Kuzey Amerika'dan sermaye girişi yoğunlaşmaya başladı. 20. yüzyılın ilk yıllarında ABD'nin tüm dış yatırımlarının yarısından çoğunu (445 milyon doların 285 milyon dolarını) Latin Amerika çekiyordu. Bu yatırımların aslan payı (185 milyon dolar) Meksika'ya gidiyordu:[2] Bunun %66,6'sı demiryollarına, %20 ,3'ü madenciliğe ve yalnızca %2,93'ü tekstil sanayisine yatırılıyordu. Bunlar ve başka istatistiksel veriler, yabancı tekellerin, özellikle Kuzey Amerika tekellerinin girişi sayesinde Latin Amerika'da sanayilerin kurulduğunu, bu bölgede kapitalizmin emperyalizm sayesinde gelişmeye başladığını öne süren emperyalizm savunucularının yalanlarını kesinlikle çürütüyor. Gerçekte yabancı tekeller böyle bir gelişmeyle zerre kadar ilgilenmiyordu; bunlar dikkatlerini yalnızca madenler ve petrol üzerinde yoğunlaştırmıştı.

Yabancı sermaye birçok Latin Amerika ülkesinin ekonomisine iyiden iyiye çöreklendi. Örneğin, 1895'te Buenos Aires'teki sanayi girişimlerinin %92'si daha o tarihte yabancı sermayeye aitti.[3] 20. yüzyıla girildiğinde, Şili'nin güherçile (ülkedeki madencilik sanayisinin büyük bir dalı) üretiminin üçte ikisi İngiliz ve kısmen Kuzey Amerikan sermayesine ait tesislerde gerçekleştiriliyordu.[4] Bu yıllarda Meksika'nın petrol üretim sahalarının %85'inden fazlasını ve tüm petrol üretiminin %58'ini ABD tekelleri ele geçirdi.[5]

2 *Latin Amerika Ülkelerinin Ekonomileri*, Kısım 1, Moskova, 1973, s. 25-26 (Rusça).

3 Rubens Iscaro, *Origen y desarrollo del movimiento sindical argentino*, Anteo, Buenos Aires, 1958, s. 39.

4 *Şili*, Moskova, 1965, s. 208 (Rusça).

5 *Modern ve Çağdaş Meksika Tarihi Üzerine Denemeler*, Moskova, 1960, s. 231 (Rusça).

Yabancı sermayenin Latin Amerika'yı istila etmesi salt ekonomik bir süreç değildi; emperyalist güçlerin kışkırtmasıyla Latin Amerika devletleri arasında çıkan savaşlar, Latin Amerika limanlarının ablukaya alınıp bombalanması, karaya asker çıkarılması, tertipler, emperyalistlerin işine gelmeyen hükümetlerin devrilmesi bu sürece eşlik etti.

Şili, Pasifik Savaşı'nın (1879-1883) sonucunda Peru'nun ve Bolivya'nın zengin güherçile yataklarına sahip topraklarını ele geçirdi. Bolivya'nın denize çıkışı da kesildi. Şili'nin egemenlerinin arkasında İngiliz kapitalistler vardı; Peru ve Bolivya hükümetlerinin doğal kaynaklarını denetim altına alma çabalarından memnun değillerdi. Savaşta yenilgiye uğrayan bu iki ülke İngiliz, Fransız ve Kuzey Amerikalı kreditörlere bağımlı hale geldi; bu kreditörler, finans, kredi, gümrük ve vergi politikalarını bu ülkelere dayattı, yerli sanayicileri ve zanaatçıları yıkıma uğrattı, işletmeleri, büyük mülkleri ve toprakları yok pahasına satın aldı.

Şili'deki güherçile madenlerinin imtiyazlarını ele geçirdikten sonra, İngiliz kapitalistler, ülkenin ulusal bağımsızlığını ve kendi insan gücünden, doğal kaynaklarından yararlanma hakkını savunan Başkan Balmaceda yönetimine karşı 1891'de bir iç savaş tezgâhladılar. Balmaceda yönetimi, İngiliz müdahalesi sonucunda devrildi. Şili'de toprak beylerini ve finansçıları kapsayan bir oligarşi iktidara geldi ve yabancı sermayenin ülkeyi talan etmesine izin verdi.

Britanya, Almanya ve İtalya 1902-1903'te Venezuela limanlarını ablukaya aldı. Lenin bu harekâtı şöyle değerlendirdi: "1903: Almanya + Britanya + İtalya borçları zorla ödettirmek için Venezuela'yı ablukaya aldı (Almanlar top ateşine tuttu)!!"[6] Birleşik Devletler bu müdahaleyi destekledi; Venezuela hükümetini, Kuzey Amerikalı alacaklılarıyla insafsız bir anlaşma yapmak zorunda bıraktı. ABD 1903'te Panama topraklarının bir kısmını ele geçirerek ülke içinde kendi sömürge bölgesine dönüştürdü. Lenin, bu olayı, "Birleşik Devletler Panama'yı aldı (1903)" sözleriyle tanımladı.

1895'te Küba halkı, İspanyol sömürge boyunduruğuna karşı büyük devrimci demokrat José Marti önderliğinde ayaklanıp silahlı mücadeleye girişti, Küba Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etti ve ülkesinin büyük bölümünü özgürlüğe kavuşturdu. ABD'nin İspanya'ya savaş ilan etmesinden sonra, ABD askerleri Küba'yı işgal etti ve Amerika sermayesinin bu ülkede yayılması için elverişli koşullar elde ettikten sonra burada zorla bir himaye rejimi kurdu.

Böylece, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında emperyalizm, özellikle de İngiliz emperyalizmi, Latin Amerika devletlerini siyasal ve ekonomik bağımsızlıktan yoksun bırakma çabasına girişti. "Bir ülkenin büyük mali sermayesi, siyasal bağımsızlığa sahip başka bir ülkede rakiplerini her zaman satın alabilir ve sürekli olarak da böyle yapar.... Ekonomik 'ilhak', siyasal ilhaka başvurulma-

6 V. İ. Lenin, "Emperyalizm Üzerine Defterler", *Toplu Yapıtlar*, C. 39, s. 514.

dan *tam olarak* 'başarılabilir' ve yaygın olarak uygulanır. Emperyalizmle ilgili yazılı kaynaklarda, örneğin Arjantin'in gerçekte Britanya'nın 'ticaret sömürgesi' olduğunu ya da Portekiz'in gerçekte Britanya'ya 'tabi' olduğunu vb. gösteren kanıtlarla sürekli karşılaşırsınız. Durum fiilen böyledir: İngiliz bankalarına ekonomik bağımlılık, Britanya'ya borçluluk, demiryollarını, madenlerini, arazilerini İngilizlerin satın alması vb., Britanya'nın bu ülkeleri siyasal bağımsızlıklarını çiğnemeden ekonomik olarak 'ilhak etme'sine olanak tanır."[7]

Latin Amerika devletlerinin birer bağımlı ülkeye dönüşmesi, bunların kapitalist gelişme özellikleri, toplumsal yapıları ve sınıf mücadeleleri üzerinde etkili oldu. Latin Amerikalı ülkelerinin sanayilerini kendi gereksinimlerine göre uyarlayan yabancı sermaye, bunların toplumsal ve ekonomik geri kalmışlığını, ucuz emek kaynaklarını kendi çıkarları için alabildiğine kullandı.

Emperyalizm, yerli oligarşiyle (büyük toprak sahipleriyle, hayvancılarla, plantasyon sahipleriyle ve ihracatçılarla) işbirliği yaptı. Uruguay Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Rodney Arismendi, Latin Amerika'nın yabancı sermaye boyunduruğuna sokulması ile latifundiya sisteminin egemenliği arasındaki bağlantıya işaret etti: "Latifundiya sistemi, kapitalizmin gelişimine apayrı bir damga vurdu, bu gelişmeyi çarpıttı, iç pazarda istikrarsızlığa ve daralmaya, yabancı pazara boyun eğmeye neden oldu, böylelikle de emperyalizme bağımlılık üretti. Toplumsal açıdan bakılınca, latifundiya sistemi, yerli burjuvazinin geniş kesimlerinin ruhunu ele geçirdi, demokratik ve ulusal amaçlar için mücadele etme arzularından, burjuva demokratik dönüşümler gerçekleştirme ve tarihsel düşmanı olan feodalizmin bu temsilcisini yok etme kararlılığından onları yoksun bıraktı."[8]

Yabancı tekellerin istilası yerli ekonomi üzerinde yıkıcı etki yaptı, sanayinin büyüme hızını düşürdü ve geride kalmasını şiddetlendirdi. Birçok ülkede iktidar dizginlerini elinde tutan yurtsever eğilimli büyük ve küçük burjuvazi çevreleri, ithalattan alınan gümrük vergilerini yükseltmeye ve doğal kaynakları devlet denetimine almaya çalıştı. 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında Şili'de, Peru'da, Venezuela'da, Guatemala'da ve Nikaragua'da bu tür girişimler yapıldı; ama çoğu kez Britanya'nın, ABD'nin ve başka emperyalist güçlerin müdahalesiyle, emperyalizme karşı duran hükümetler devrilerek, yerlerine emperyalist dostu rejimler kuruldu.

Yine de ne yabancı sermayenin istilası ne de latifundiya sisteminin korunup pekiştirilmesi, sanayide, tarımda ve ekonominin başka dallarında kapitalizmin doğal gelişim sürecini kesintiye uğratabildi. Latin Amerika ülkelerinin yabancı sermaye tarafından yağmalanması, latifundiya sisteminin egemenliği, siyasal istikrarsızlık ve geniş kitlelerin okuryazar olmayışı, elbette bu ülkelerin eko-

7 V. İ. Lenin, "Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm", *Toplu Yapıtlar*, C. 23, s. 44.

8 R. Arismendi, *Problemas de una revolución continental*, Ediciones Pueblos Unidos, Montevideo, 1962, s. 443.

nomik büyümesini ciddi ölçüde yavaşlattı. Latin Amerika'da Sanayi Devrimi neredeyse koskoca bir yüzyıl ağır aksak yürüdü ve farklı ülkelerde çok eşitsiz gerçekleşti. Örneğin, Meksika'da ve Brezilya'da tekstil sanayisinin manifaktürden makine aşamasına geçişi 19. yüzyılın ilk yarısı gibi erken bir zamanda gerçekleşirken, Peru'da 20. yüzyıla girilirken, Kolombiya'da, Venezuela'da ve Orta Amerika'da ise daha da geç gerçekleşti.

1890 yılı rakamlarının kanıtladığı gibi, demiryolu yapım temposu çok yavaştı. O zamana kadar, Meksika ve Arjantin 9.800'er kilometre, Brezilya 9.500 kilometre, Küba yalnızca 1.731 kilometre, Uruguay ve Paraguay ise 1.307'şer kilometre demiryoluna sahipti.

Demiryolu yapımını denetimi altına almış olan yabancı şirketler, yerli sanayinin ihtiyaçlarını hiç dikkate almadan, mineral hammadde ve tarım ürünleri ihracını garantilemeye, büyük ihracatçıların ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı.

En gelişmiş Latin Amerika ülkelerinde tekstil sanayisine ve tüketim sektörünün birçok başka koluna makineli üretim uygulandı. Makine imalatı neredeyse hiç yoktu. Yine de Meksika'da, Brezilya'da, Peru'da, Arjantin'de ve Şili'de küçük izabe tesisleri vardı ve metal işleme sanayisi oldukça gelişkindi. Küçük ölçekli manifaktür ve el zanaatı tesisleri birincil önemdeydi.

Latin Amerika'da kentli proletaryanın büyüklüğü 19. yüzyıl sonunda yaklaşık 600.000 kişiye ulaştı. Plantasyon işçileriyle ve taşımacılıkta, ticarette, hizmet sektöründe istihdam edilen düşük ücretli bir kısım personelle birlikte, proletarya ordusu 1,5-2 milyon kişiyi buluyordu.[9]

Arjantin'de ücret karşılığı çalışanların sayısı 1869'da 860.000'di. Bunların 280.000'i manifaktür ve el zanaatı tesislerinde, 188.000'i tarımda, 24.000'i taşımacılıkta, 40.000'i ise ticaret sektöründe çalışıyordu. Zanaatçılar ve işçiler arasında sayıca en büyük gruplar şunlardı: Dikişçiler (98.000), dokumacılar (93.000), ayakkabıcılar (15.000), doğramacılar (14.000) ve marangozlar (9.000).[10] 1872-1876 ekonomik krizinden sonra makineli üretime geçiş hızlandı. Avrupalı göçmen akını yoğunlaştı; 1880 öncesinde yıllık gelen göçmen sayısı yalnızca 10.000 kişiydi; 1881-1890 arasında bu ülkeye yılda 64.000 kişi, 20. yüzyıl başında ise yıllık 112.000 kişi geldi. Buenos Aires nüfusunun %60'ı, birçoğu işçi olan göçmenlerden oluşuyordu, aralarında donanımlı işçiler de vardı. 1887'de Arjantin'de ücretli çiftlik ve ev yardımcılarının sayısı yalnızca 42.321 iken, 1895'te bu sayı neredeyse ikiye katlanarak 72.761'e ulaştı.[11] 1895'te ülke nüfusunun yarısından çoğunu (%28,23'ünü) küçük burjuvazi, %14,5'ini büyük ve orta tüccarlar, %2,7'sini ise toprak sahipleri ve büyük burjuvazi oluşturuyordu.

9 *Latin Amerika Proletaryası*, Moskova, 1968, s. 16-17 (Rusça).

10 Rubens Iscaro, *História del movimiento sindical*, C. III, Buenos Aires, 1973, s. 15-16.

11 *A.y.*, s. 19.

Brezilya'da da, 1888'de kaldırılan köleciliğin bıraktığı mirasın karmaşıklaştırdığı az çok benzer süreçler gözlemlendi. Toprağı olmayan 800.000 kölenin (ülke nüfusu 14 milyondu) özgürlüğüne kavuşması, ülkenin kapitalist yolda gelişmesi ve modern proletaryanın oluşması için bir ön koşuldu. Engels daha 1872'de bu konuda şöyle bir öngörüde bulunuyordu: "Küba ve Brezilya kölelerinin ya da Çin ve Hindistan nüfusunun bir anda örgütlü emekçiler olarak geliştirilebileceğini hayal etmek saçmadır, bunların kurtarılabilmeleri için önce özgür emekçiler haline getirilmeleri gerekir."[12]

Brezilya, köleliğin kaldırılmasından önce yılda 30.000-50.000 arası göçmen alırken, sonrasında bu sayı 100.000'i geçti. 1887-1897 arasında ülkeye toplam 1,3 milyon göçmen girdi. Kıraç kuzeydoğudan, hızla gelişen sanayi bölgesi São Paulo'ya ve "kauçuğa hücum"un başladığı Amazonas'a yaygın iç göçler oldu. Amazonas eyaletinin nüfusu 1872'de 340.000'den fazla değilken, 1890'da bu sayı 480.000'i aştı, 1906'da ise 1,1 milyona ulaştı. 19. yüzyılın son on yılında São Paulo'daki göçmenlerin sayısı altı kat arttı; 1900'de kentin nüfusu 770.000 Brezilyalıdan ve 230.000 göçmenden oluşuyordu.[13]

Brezilya'nın sanayisinde tekstil ve gıda sektörleri belirgin şekilde öne çıktı. Üretimde yoğunlaşma hâlâ cılızdı, el zanaatı tipinde küçük ve ufak işletmeler ağır basıyordu. Bununla birlikte, São Paulo bölgesinde elektrik santralleri yapımı gelişmeye başlamıştı bile (1901'de 8.000 BG kapasiteli bir santral ihale edilmişti) ve makineye dayalı münferit sanayi tesisleri çalışıyordu. 1880'li ve 1890'lı yıllarda Brezilya'da yaklaşık 300.000-400.000 ücretli çalışan vardı, bunların üçte birini ise sanayi ve taşımacılık işçileri oluşturuyordu.[14] 1907'ye gelindiğinde sanayi personelinin sayısı 151.000 kişiye yükselmişti.

Şili'de proletaryanın büyüklüğü 1875'te yaklaşık 100.000'e, 20. yüzyılın başında ise 200.000-250.000'e ulaşmıştı.[15] 1873'te *Meksika'nın* 3,7 milyon olan nüfusunun yalnızca 43.000'i sanayide çalışıyordu (bunun 32.000'i tekstildeydi). 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde Meksika işçi sınıfı 200.000 kişiden oluşuyordu. 1880'de Meksika'nın tekstil işletmelerinde 13.000 işçi çalışıyordu; 1901'de bu sayı 51.000 oldu. Toplam üretimin yarısını 12.000 işçi çalıştıran dört fabrika gerçekleştiriyordu. Bu fabrikalar en başta Fransız kapitalistlere aitti.[16]

Küba'da 1899 nüfus sayımına göre 359.000 gündelikçi vardı (toplam nüfus ise 1.573.000'di); bununla birlikte, fabrikalarda çalışanların sayısı görece azdı (93.000'di).[17] *Peru*'da 20. yüzyıl başında yaklaşık 10.000 kişi imalat işlerinde

12 *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi. 1871-1872. Tutanaklar*, s. 254.

13 N. Werneck Sodré, *Formação histórica do Brasil*, São Paulo, 1967, s. 308.

14 B. I. Koval, *Brezilya Proletaryasının Tarihi*, Moskova, 1970, s. 52 (Rusça).

15 Hernán Ramírez Necochea, *História del movimiento obrero en Chile*, Santiago, 1956, s. 73, 199.

16 Yu. I. Vizgunova, *Modern Meksika İşçi Sınıfı*, Moskova, 1973, s. 17 (Rusça).

17 A. M. Zorina, *Küba'da İşçi Hareketi*, Moskova, 1975, s. 85 (Rusça); J. Rivero Muñiz, *El movimiento laboral durante el periodo 1906-1911*, Las Villas, 1962, s. 189.

çalışıyordu.[18] *Uruguay'da* 1889 nüfus sayımına göre yaklaşık 25.000 kişi fabrika türü işyerlerinde çalışıyordu.[19]

Dolayısıyla, işçilerin büyük kısmı Arjantin'de, Brezilya'da, Uruguay'da, Şili'de, Meksika'da ve Küba'da, ek olarak da Porto Riko'da ve Fransız sömürgeleri olan Martinik ile Guadalup'ta yoğunlaşmıştı. Kolombiya'da, Bolivya'da, Ekvador'da, Venezuela'da, özellikle de Orta Amerika ülkelerinde modern işçi sınıfı, oluşumunun ilk aşamasındaydı.

Proletaryanın büyük kısmı aydınlatma, gıda, tütün ve inşaat sanayilerinde yoğunlaşmıştı. Basım ve taşımacılık işçilerinden, elektrik teknisyenlerinden oluşan gruplar da ortaya çıktı. Ticaret ve büro işçileri önemli bir rol oynadı. Aynı zamanda, çiftliklerde istihdam edilen ırgatların yanı sıra, madencilerin ve petrol sanayisinde çalışanların da safları kabardı. Bunun nedeni, yabancı tekellerin ve şirketlerin sermaye yatırımlarını ağırlıklı olarak yukarıda değinilen ekonomi dallarının yanı sıra taşımacılığa yönlendirmeleriydi.

Öncelikle dünya pazarının gereksinimlerini karşılayan plantasyon tipi, tek ürüne dayalı geleneksel ekonomik yönelimleriyle Orta Amerika ve Karayip ülkelerinde, proletaryanın oluşması en başta şeker ve muz plantasyonlarının genişlemesinden, modern limanların inşa edilmesinden kaynaklandı.

Ücretli emekçilerin belirli bir kesiminin oluşumunu sağlayan somut kaynak, proletaryanın gelişiminin niteliği üzerinde, sosyoekonomik ve siyasal yapısı üzerinde büyük etki gösterdi. Proletaryanın saflarının yerel nüfusla takviyesi, ancak kapitalistlerin ataerkil ilişkileri korumayı ve zorunlu çalışma sisteminden yararlanmayı kârlı gördükleri işkollarında gözlendi. Toprakla ve geleneksel yaşam biçimiyle bağlarını koparmamış yerel serbest ücretli işçi, büyük ölçekli üretime uyum sağlamakta zorlanıyordu. Bu, işgücü değişiminin hızlanmasına ve serbest eleman kıtlığına neden oldu.

Sonuç olarak, birçok ülkedeki çalışma ilişkilerinde öyle bir sistem kuruldu ki, işçinin işyerinde tutulması ancak borçları sayesinde oluyordu. Bu sistem birçok bölgeyi ve sektörü kapsamına aldı. Özellikle plantasyonlarda ve maden çıkarma sanayilerinde yaygındı: Bu sistem, diğer şeylerin yanı sıra, üretim alanlarını kentsel ve ticari merkezlerden ayıran büyük mesafe nedeniyle buralarda iyice kökleşti. Gelişmeye başlamış olan fabrika üretiminde işçinin korunması diye bir şey kesinlikle yoktu; küçükler ve kadınlar yaygın olarak sömürülüyordu.

Madenciler (ağırlıklı olarak yerel halktan) ve çiftlik (plantasyon dâhil) işçileri, proletaryanın ana bileşenleri arasındaydı. Örneğin Şili'de daha 1875'te 33.000 kadar maden işçisi vardı.[20] Cehalet, akılalmaz baskı ve yoksulluk, bu grupların kendilerini sınıfsal olarak belirlemelerine engel oldu.

18 J. Del Prado, *40 años de lucha*, Lima, 1968, s. 5.

19 F. R. Pintos, *História del movimiento obrero de Uruguay*, Montevideo, 1960, s. 25.

20 Hernán Ramírez Necochea, *a.g.y.*, s. 73.

Madenciler ve plantasyon işçileri neredeyse kürek mahkûmu koşullarında yaşıyor ve çalışıyorlardı. İş günü 10 ila 16 saatti. Çalışanlara kuponlarla ödeme yapılıyordu. Para cezası sistemi yaygındı. Çok eski devirlerden kalma işçi bağımlılığı biçimleri korunuyor ve kasten devam ettiriliyordu; ücretli elemanların hareket özgürlüğü ve çalışacağı işvereni seçme hakkı sınırlıydı. Yabancılara ait işyerlerinin birçoğunun çevresi dikenli telle çevriliydi, işçilerin kendi istekleriyle işlerinden ayrılmalarına izin verilmiyordu. Sendika kurmak ve grev örgütlemek ağır suç eylemleriyle bir tutuluyordu. Benzer şekilde, büyük kentlerden uzak yaşamaları ve diğer emekçi halk kesimlerinden tecrit edilmiş olmaları, bu işçi kesimlerinin sınıfsal ve siyasal farkındalığının uyanmasını geciktirdi.

Ücretli emek ordusunun oluşumunda bir başka önemli kaynak, Avrupalı göçmenlerdi. Alışılmış sömürü yöntemlerini onlara uygulamak, yerli işçilere uygulamaktan daha zordu, çünkü onlar çıkarlarını daha iyi savunuyorlardı ve toprağa bağlı ya da başka geleneksel bağlarla kısıtlanmış değillerdi. En kötü olasılıkla, daha elverişli koşullar aramak için başka bir ülkeye gidebilirlerdi. Ama görece daha yüksek beceri sahibi oldukları için, işverenler, makinelerin çalıştırılması için ya da yüksek düzeyde uzmanlık gerektiren görevler için onları seve seve kullanıyorlardı.

Kentli zanaatçılar arasında da oldukça büyük bir göçmen zümresi vardı. Bunların durumu da aynı ölçüde zordu. Ne var ki, bunların gelişim düzeylerinin daha yüksek, yaşam ve çalışma koşullarının görece daha iyi olması, farklı derecede bir sınıf bilincinin oluşmasını sağladı. Bu kategorideki işçilerin, yani demiryolcuların, liman işçilerinin ve tramvay işletmenlerinin ilk büyük sendikaları kuranlar arasında yer almaları bir rastlantı değildir.

Etnik çeşitlilik, belirli bir yapısal karmaşıklık ve sosyoekonomik durum açısından ayrı tabakalar arasındaki keskin farklılıklar vb., Latin Amerika proletaryasının ayırt edici özellikleriydi. Tüm bunlar, Latin Amerika ülkelerinde işçi sınıfının bölünmesine yol açtı, dolayısıyla da bu sınıfın bileşenleri, bilinçli bir sınıf mücadelesi yoluna farklı zamanlarda düştüler, mesleki ve siyasal örgütlerini farklı zamanlarda kurdular.

İşçi Örgütleri ve İdeolojik-Siyasal Akımlar

Bu kıtanın farklı ülkelerinde kapitalist gelişmenin gösterdiği büyük eşitsizlik, buralarda işçi hareketinin oluşmasında ve burjuva ideolojisinden, küçük burjuva ideolojisinden kurtulmasında gözlenen eşitsizliğin de ardında yatan bir faktördü. 1870'lerin başına gelindiğinde, işçi sınıfı belirli düzeyde sınıf mücadelesi deneyimi kazanmış olmasına ve birçok yerde birkaç sendika kurmuş olmasına karşın, tek bir ülkede bile proletaryanın bağımsız siyasal örgütü yoktu. Proletarya çoğu kez sınıfsal çıkarlarının henüz farkında değildi. İşçiler sıklıkla liberal burjuva hareketleri destekliyorlardı; oysaki bu hareketlerin 1850'li ve

1860'lı yıllarda ülkelerinin siyasal bağımsızlığını savunma mücadelesinde, kilise karşıtı tarım reformlarını yürürlüğe koymada, köleliğe karşı mücadelede sergilediği devrimci atılganlık sönmüştü (yalnızca bazı Orta Amerika ve Karayip ülkeleri ile Güney Amerika'nın geri kalmış ülkelerinde varlığını koruyordu).

Haiti'nin ve İspanyol sömürgelerinin verdikleri bağımsızlık savaşı döneminin mülk sahipliğine dayalı devrimci karakteri ve Latin Amerika'daki ikinci devrimci yükseliş dalgasının (ABD'deki İç Savaş ve Yeniden İnşa dönemine benzeyen) burjuva devrimci niteliği, yerini, küçük burjuvazinin, kentsel alt sınıfların ve proletaryanın devrimci karakterine bırakmaya başladı. Bu sürece koşut olarak, ilerici sınıfların ve toplumsal tabakaların oluşturduğu bu yeni blokun özlemlerini ve önyargılarını yansıtan Marksizm öncesi sosyalist ideoloji biçimleri yaygınlaştı.

20. yüzyıla girilirken en zengin deneyim birikimini *Arjantin* işçi hareketi gerçekleştirdi.

Bu ülkede matbaacılar, doğramacılar, marangozlar ve inşaat işçileri 1870'lerin başında sendika ve yardımlaşma örgütleri kurdular.

Birinci Enternasyonal Genel Konseyinin 1871 başındaki bir oturumunda konuşan Engels, Madrid şubesi üzerinden Arjantinli matbaacılarla temas kurulduğunu bildirdi. "Şubeler açmak üzere yazışmalar yapılabilir,"[21] dedi. Buenos Aires'te 1872 başında Fransız göçmenlerin yaptıkları bir toplantıda böyle bir şube kuruldu. Şube, Enternasyonal'e girmek için Genel Konseye başvurdu; bu istek kabul edildi. Üye sayısı 6 ayda 273'e yükseldi.[22]

1872 ortasında Buenos Aires'te Enternasyonal'in bir İtalyan şubesi kuruldu, bunu bir İspanyol şubesi izledi. Bunların faaliyetlerinin eşgüdümünü, New York'taki Enternasyonal Genel Konseyiyle irtibatı sürdüren Federal Konsey sağlıyordu. Sosyalist gazete *El Trabajador* yayınlanmaya başladı. 1874'te Córdoba'da ve Rosario'da da şubeler faaliyete geçirildi.

Paris Komünü'ne katılan, Birinci Enternasyonal'in Lahey Kongresinde delege olarak bulunan, Karl Marx'la da yazışan Raymond Wilmart (Wilmo) Eylül 1872'de Arjantin'e gitti. Bilimsel sosyalizm fikirlerini, doğramacıların ve terzilerin oluşturdukları sendikalar dâhil Arjantinli işçiler arasında yaymak için yoğun bir çalışma başlattı.

1872-1876 ekonomik krizi, Arjantin'de işçi hareketini olumsuz etkiledi. Hareketin duraklamasıyla, Enternasyonal'in şubeleri zayıflamaya ve dağılmaya başladı. Bunun önemli nedenlerinden biri de, 1870'lerin ortasında Güney Amerika'ya özel ilgi gösteren ve ajanlarını gönderen İspanyol Bakunincilerin yıkıcı faaliyetleriydi.[23]

21 *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi. 1870-1871. Tutanaklar,* s. 104.

22 *Birinci Enternasyonal,* Kısım 2 (1870-1876), Moskova, 1965, s. 565 (Rusça); *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi. 1871-1872. Tutanaklar,* s. 462.

23 James Guillaume, *L'Internationale. Documents et souvenirs* [Enternasyonal. Belgeler ve Anılar], C. IV, P.-V. Stock, Éditeur, Paris, 1910, s. 193.

1870'lerin ikinci yarısında işçi hareketi yükselmeye başladı. 1878 yılında matbaacıların grevine, 1887'de ayakkabıcıların başarılı genel grevine, 1888'de demiryolcuların grevine tanık olundu (polisin saldırması sonucunda birçok işçi yaralandı ve 100'den fazla kişi tutuklandı).

İşçilerin "davranışlar"ı hakkında birtakım uyarıların yer aldığı özel kitapçıkların hazırlanmasını gerektiren eski işe alma sistemi, uzun mücadeleler sonucunda kaldırıldı. Matbaacılar, küçüklerin çalıştırılmasının yasaklanmasını, ücretlerde artış yapılmasını, çalışma saatlerinin belirlenmesini, iş gününün kışın en fazla 10 saate, yazın ise en fazla 12 saate indirilmesini sağladılar.[24]

1870'lerin sonunda işçi örgütleri belirmeye başladı. 1878'de sendikalaşan matbaacıların örnek olmasıyla, marangozlar ve doğramacılar (1885), fırıncılar (1886), tren teknisyenleri ve ateşçileri (1887) vb. kendi sendikalarını kurdular. 1895'e gelindiğinde Arjantin'de 50'den fazla işçi ve zanaatkâr sendikası kurulmuş bulunuyordu.[25]

Almanya'da Sosyalistlere Karşı Yasanın yürürlüğe girmesinden sonra, bir grup Alman Sosyal Demokrat Arjantin'e yerleşti: Mesleği terzilik olan ve önceden Brunswick Parti Komitesi Başkanlığı yapan Kun, bunlar arasında öne çıkan biriydi. Bunlar 1882'de *Vorwärts* Sosyal Demokrat kulübünü kurdular; bilimsel sosyalizm fikirlerinin bu ülkede yayılmasında ve bir sosyalist parti kurulmasında bu kulüp büyük rol oynadı. 1888'de Buenos Aires'te Arjantinlilerin yanı sıra Fransız, İtalyan, İspanyol, Hollandalı ve Belçikalı göçmenlerin oluşturduğu Uluslararası Sosyalist Çevre kuruldu.

Arjantin işçi hareketi içinde Sosyalistler ile anarşistler arasındaki mücadele bu yıllarda çarpıcı derecede şiddetlendi. Tanınmış anarşist lider Enrico Malatesta, 1885-1890 arasında Arjantin'de etkinlik gösterdi ve anarşist gazeteler çıkarılmaya başladı. Bağımsız bir işçi partisinin kurulmasını engellemek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar ve Sosyalistleri saf dışı ederek sendikaları denetimleri altına almaya çalıştılar.

Ne var ki, o sırada Arjantin işçi hareketi, kuruluş kongresine Arjantinli Sosyalistlerin de katıldığı İkinci Enternasyonal'in güçlü etkisine girmeye başlamıştı bile.

İkinci Enternasyonal'in kararları uyarınca, 1890'ın 1 Mayıs etkinliklerine hazırlanmak için Buenos Aires'te bir düzenleme komitesi oluşturuldu. Komite, Mart 1890'da, 18 sendikanın, çevrenin ve yardımlaşma derneğinin temsilcileriyle bir toplantı yaptı. Her örgütten üç delegenin yer aldığı Uluslararası Komite kuruldu. Komite şu kararları aldı: 1) 1 Mayıs'ı mitinglerle anmak; 2) Arjantinli işçileri bir federasyon çatısı altında birleştirmek; 3) işçilerin çıkarlarını savunan bir gazete çıkarmak; 4) işçilerin yararına yasalar yapılması iste-

24 Benito Marianetti, *Argentina: realidad y perspectives*, Editorial Platina, Buenos Aires, 1964, s. 285.

25 Rubens Iscaro, *História del movimiento sindical*, C. II, Buenos Aires, 1973, s. 268.

ğiyle Millet Meclisine dilekçe vermek. Şu talepleri içeren bir dilekçe hazırlandı: İş gününün 8 saat olarak saptanması, kadınların çalışma koşullarının hafifletilmesi, 14 yaşından küçük çocukların işe alınmasının yasaklanması, 14-16 yaş arası gençler için iş gününün 6 saat olması ve bunların gece vardiyasında çalışmalarının yasaklanması, Pazar gününün zorunlu dinlenme günü olması, iş kazalarından kaçınmak için bir teftiş hizmeti kurulması, kaza sigortası getirilmesi, taklit gıda üretimine karşı yasaların çıkarılması vb. Bu dilekçe için 20.000 imza toplandı. 1 Mayıs 1890'da 3.000 kişinin katıldığı gösteriler ve toplantılar düzenlendi.[26]

1 Mayıs etkinlikleri işçilerin militan ruhunu yükseltti.

1890 yılında sendikalı 6.000 marangozun, 1886'da Uluslararası Doğramacılar, Mobilyacılar ve Yardımcı İşçiler Derneği'ni kurmuş olan 3.000 doğramacının grevine ve başka grevlere tanık olundu.[27]

Arjantin'in ilk Marksist gazetesi *El obrero* 1890'ın sonunda yayın hayatına başladı; "Tüm Ülkelerin İşçileri, Birleşin!" sloganıyla çıktı. "Programımız" başlıklı başyazısı şunları belirtiyordu: "Biz, bu cumhuriyetin siyasal partilerinin mücadele arenasına, yoksullar kitlesinin içinden yeni yeni doğmaya başlayan proletaryanın ön saftaki savaşçıları olarak giriyoruz.... Yeni sınıfın esin kaynağı, soylu bir öğreti olan modern bilimsel sosyalizmdir; bu öğretinin temel teorik önermeleri, yani maddeci tarih anlayışı ve kapitalist üretimin sırrının artık değer aracılığıyla açığa çıkarılması, ölümsüz öğretmenimiz Karl Marx'ın büyük buluşlarıdır."[28] Yazının devamına göre, Arjantin'in tarihi ve çağdaş siyasal durumu, diyalektik maddecilik yasalarının ışığı altında sınıflar arası mücadelenin tarihi olarak görülmeliydi. Gazete, ülkede burjuva rejiminin kurulmasını ilerici bir gelişme olarak değerlendiriyor, ama işçilerin daha yoğun sömürüldüğü bir sistem olarak bu rejimi teşhir ediyor ve işçilere seslenerek, günlük mücadele verirken nihai amacı, yani komünist bir toplum kurma amacını unutmamaları çağrısı yapıyordu.

El obrero'nun propaganda çalışmalarının katkısıyla, Ağustos 1891'de bir işçi kongresi toplandı; burada Arjantin Cumhuriyeti İşçi Federasyonu'nun kurulduğu duyuruldu. Federasyon, İkinci Enternasyonal'in Brüksel Kongresine raporunu gönderdi. Ne var ki, ekonomik kriz ve anarşistlerin federasyona karşı düşmanca tavırları örgütün dağılmasına yol açtı.

Buenos Aires Sosyalist Birliği, gelecekteki partinin çekirdeği olarak Aralık 1892'de kuruldu. Milliyete göre oluşturulan Sosyalist kümelenmeler de bu örgütün yanı sıra faaliyet gösteriyordu: Alman kulübü *Vorwärts*, Fransız kulübü *Les égaux*, İtalyan kulübü *Fascio dei lavoratori*. Bu örgütlerin temsilci-

26 Leonardo Paso, *História del origen de los partidos politicos en la Argentina* (1810-1918), Centro de Estudios, Bs. Aires, 1972, s. 463-64.

27 Dardo Cuneo, *Juan B. Justo y las luchas sociales en la Argentina*, ALPE, Buenos Aires, 1956, s. 54.

28 Leonardo Paso, *a.g.y.*, s. 468.

lerinin 1893'te yaptıkları bir konferansta, bilimsel sosyalizmin tanıtımcısı ve işçi sınıfı davasının savunucusu olarak *La vanguardia* adlı haftalık bir dergi çıkarılmasına karar verildi.[29] Derginin yayıncısı, Marx'ın *Kapital*'ini ilk kez İspanyolcaya çeviren Juan Baptista Justo'ydu. Başka sosyalist gazeteler (*Avenir social*, *La montaña* vb.) çıkarılmaya başlandı. Tüm bunlar, tam da işçi hareketinin yükseldiği ve yeni grev mücadelelerinin verildiği bir zamanda Sosyalist Parti'nin kuruluş kongresinin toplanmasına zemin hazırladı. Arjantin'de yalnızca 1896'da yirmi altı grev kayıtlara geçti (sırlamacıların, saatçilerin, matbaacıların, demiryolu işçilerinin, metal işçilerinin, gıda ve tütün işçilerinin vb. grevleriydi bunlar).[30]

Arjantin'de Sosyalist Parti'nin kuruluş kongresinde (Haziran 1896) 35 siyasal ve sendikal kuruluşa mensup 833 parti üyesi temsil edildi (387'si Arjantin yurttaşıydı). Kongrede bir İlkeler Bildirgesi, bir asgari program ve parti tüzüğü kabul edildi. Bildirge, "Ayrıcalıklı sınıfın direnişine yol açan devrim, örgütlü proletaryanın zoruyla gerçekleştirilebilir," diyordu; aynı zamanda da burjuvazinin mevcut siyasal haklara saygı göstermesi ve genel oyu yasalaştırarak bu hakları genişletmesi koşuluyla proletaryanın iktidara gelme olasılığını vurguluyordu.[31]

Justo, kongreye seslenirken şöyle dedi: "Sosyalist Parti ilk ve öncelikli olarak işçilerin, proleterlerin, emek gücünden başka hiçbir şeye sahip olmayanların partisidir. Yine de partinin kapıları, kendi çıkarlarını proleter sınıfının çıkarlarına tabi kılarak partiye girmek isteyen başka sınıflara mensup kişilere sonuna kadar açıktır. Bunların her zaman ve her konuda bizim çıkarlarımıza zıt olduğunu düşünmemek gerekmekle birlikte, kapitalistlerin ve küçük burjuvaların her türlü çıkarından bağımsız olduğumuzun altını çizmek önemlidir.... Biz, Avrupa'daki Sosyalist partilerden 30 yıl sonra yola çıkıyoruz. Davamıza daha geç başladığımız için, dünya çapındaki işçi hareketinin bugüne kadar biriktirmiş olduğu tüm deneyimlerden yararlanarak daha iyi bir başlangıç yapmalıyız." Justo, Yürütme Komitesi tüzüğünün, demokrasi ruhuyla ve tüm parti üyelerini eşit tutan bir anlayışla hazırlandığına da işaret etti.[32]

Parti 1900'de Arjantin Sosyalist Partisi adını aldı. İlerici Latin Amerikalı aydınların temsilcileri (José Ingenieros, L. Lugones ve Rubén Darío) partinin kurucuları arasındaydı. Kırsal işçilerin ivedi taleplerini (tarım ürünlerinden alınan özel vergilerin kaldırılması, toprak rantına artan oranlı dolaysız vergi getirilmesi, küçük mülkiyet üzerindeki vergilerin kaldırılması, kırsal işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi vb.) kapsayan tarım progra-

29 *A.y.*, s. 482.

30 V. García Costa, *Alfredo Palacios*, Buenos Aires, 1971, s. 23-24.

31 *A.y.*, s. 23.

32 Dardo Cuneo, *a.g.y.*, s. 148-149.

mı, dördüncü parti kongresinde (1901) görüşülüp tartışıldı. Beşinci kongrede (1903) toplam 1.736 parti üyesi temsil edildi.[33]

Arjantinli Sosyalistler 1890'lardaki seçim kampanyalarına etkin olarak katıldılar. Başarıyı ancak 1904 seçiminde yakalayarak bir Sosyalisti (Alfredo Palacios'u) parlamentoya soktular. Kısa süre sonra başkentte yapılan (40.000 kişinin katıldığı) 1 Mayıs gösterisinde polis ateş açınca, Palacios bu suça katılanları Millet Meclisinde teşhir etti. Palacios, Arjantin Sosyalist Partisi'nin, "işçilerin taleplerine sahip çıkan bir sınıf partisi olduğunu ve işçiler mevcut kapitalist sistemi her nerede protesto ederlerse, Sosyalist Parti'nin bu protestoyu destekleyeceği"ni söyledi.[34] Palacios'un ön almasıyla, Pazar gününü zorunlu dinlenme günü ilan eden bir yasa çıkarıldı.[35]

Sosyalist Parti, egemen oligarşinin halk düşmanı politikasını gözler önüne serdi. "Üst sınıfımız," diyordu, "ülkeyi İngiliz sermayesine peşkeş çekti ve onlarla işbirliği içinde ülkeyi acımasızca sömürüyor, oluk oluk kanını akıtıyor."[36] Sosyalistler, Arjantin'in siyasal bağımsızlığını koruyup kollarken, aynı zamanda da işçileri enternasyonalizm ruhuyla eğitmeye çaba gösterdiler ve burjuvazinin işçi hareketine milliyetçilik zehrini bulaştırma girişimlerine karşı çıktılar. Şili'ye karşı 1898-1902'de şovenist bir kampanya başlatılınca, Sosyalist Parti'nin örgütlediği mitinglerde silahlanma yarışı kınandı ve Şili'nin emekçi halkıyla kardeşçe dayanışma ilan edildi. Parti, İspanya'nın sömürgeci boyunduruğuna karşı Küba halkının yürüttüğü mücadele sırasında, "Çok Yaşa Küba!" sloganıyla buna destek oldu

Arjantinli Sosyalistler İkinci Enternasyonal'in neredeyse tüm kongrelerine etkin olarak katıldılar. 1904 Amsterdam Kongresine, içe ve dışa göçle ilgili sundukları bir raporda, göçmenlere yapılan eziyeti protesto ettiler ve uluslararası dayanışma çağrısı yaptılar (özgül olarak, ülkedeki oligarşik yönetimin uyguladığı zulümleri kınamak için Avrupalı işçilerin Arjantin gemilerini boykot etmeleri çağrısında bulundular).[37] Arjantinli Sosyalistler, 1900'de kurulan Uluslararası Sosyalist Büro'da, başından itibaren bir daimi temsilci bulundurdular.[38]

Sosyalistler, anarkosendikalistlerin bölücü taktiklerine karşı mücadele ederek, Arjantin'de sendikal hareketin gelişmesine büyük katkı yaptılar. 1896'da ve 1900'de yapılan sendikal birlik kurma girişimlerine rağmen, olumlu bir sonuç alınamadı. 1901'de muhalif bir örgüt olarak Arjantin İşçi Federasyonu kuruldu. Anarşistlerin başını çektiği bu birlik, mücadele yöntemi olarak yal-

33 V. García Costa, *a.g.y.*, s. 45.

34 *A.y.*, s. 47.

35 *A.y.*, s. 76.

36 Leonardo Paso, *a.g.y.*, s. 484.

37 *Bureau Socialiste International*, C. 1, s. 147-50.

38 *A.y.*, s. 25.

nızca boykot ve sabotaj eylemlerini tanıyordu. 1902'de Genel İşçi Birliği adıyla başka bir sendikal merkez doğdu. Sosyalistler, sendikal hareketteki bölünmeyi kınadılar.

Ülkedeki devrimci demokratik hareketin en has geleneklerini benimsemiş olan ve Avrupa işçi sınıfı hareketinin deneyimlerini özümsemeye çabalayan Arjantin Sosyalist Partisi, Arjantinli işçilerin sınıf bilincinin uyanmasına, örgütlenmelerine ve uluslararası bağlarını sağlamlaştırmalarına önemli katkıda bulundu. Güney Amerika'da Marksizmi yaymak için çok çaba harcadı, işçi sınıfının ve bilimsel sosyalizmin bakış açısıyla somut faaliyetler için ilk girişimleri başlattı. Bununla birlikte, parti teorisyenlerinin seçmeciliği, yani eklektizmi (Justo, Marksizm ile olguculuğu, yani pozitivizmi birleştirmeyi denedi ama başaramadı) ve parti liderliğinde reformcu eğilimlerin güçlenmesi, partinin kayda değer sonuçlar almasını engelledi. Anarşistler ve anarkosendikalistler, işçilerin oldukça önemli bir kesimini "doğrudan eylem"e saptırmayı başardılar. Anarşistlerin dar grupçuluğu, Arjantin proletaryasının genel demokratik harekete önderlik etmesine meydan vermedi. Arjantinli radikallerce örgütlenen 1890 ve 1893 ayaklanmalarında işçiler bağımsız bir rol oynamadılar. Genel demokratik ve işçi hareketlerinin dağınık olmasından yararlanan yerli oligarşi, yabancı emperyalistlerin yardımıyla, ülkedeki devrimci harekete darbeler indirdi.

Brezilya'da kölelik kurumunun ve bununla ilişkili üstyapının (imparatorluğun) sürdürülmesi, işçi hareketinin gelişmesini yavaşlattı. Ama bu koşullarda bile işçiler ve zanaatçılar sendikalarda ve yardımlaşma derneklerinde örgütlenmeyi başardılar. 1872-1900 arasında bu tür 19 dernek resmî kayıtlara geçirildi.[39]

İlk işçi eylemleri 1880'lerde meydana geldi. 1890'da, demiryolu işçileri, sıkı bir grevin ardından, uzun hizmet süresi için emekli aylığı hakkı kazandılar. 1891 yılında, Rio de Janeiro'daki işletmelerde küçüklerin çalıştırılmasını düzenleyen ilk resmî kararnamelerin çıkarılmasına tanık olundu.

Paris Komünü'nün yenilgisinden sonra, Komüncülerden bazıları Brezilya'ya göç etti. Thiers hükümeti, bunların iade edilmeleri için boşuna çabaladı. Yine aşağı yukarı aynı zamanda iki Alman işçisi (Birinci Enternasyonal üyesi olan ve Engels'le yazışmaya devam eden Adolph Wegmann ile P. Kuller) buraya geldi. Engels'in gönderdiği Uluslararası İşçi Birliği belgeleri, işçi dernekleri kurmak için propaganda gereçleri olarak kullanıldı.[40] Wegmann ve Kuller, Engels'ten yardım alarak, Raymond Wilmart'la ve Birinci Enternasyonal'in Arjantin şubesiyle irtibat kurdular.

1870'lerin başında, Brezilya basını Paris Komünü dolayısıyla Enternasyonal'i haber yapmaya başlayınca, Marx'ın adı Brezilya'da ilk kez duyuldu. Brezilya Liberal Partisi'nin gazetesi *A reforma* ve ülkenin kuzeydoğu-

39 L. Rodrigues, *Conflito industrial e sindicalismo no Brasil*, São Paulo, 1966, s. 149.

40 *Birinci Enternasyonal*, Kısım 2, s. 567-68.

sunda yayınlanan *O seis de março,* 1871'in sonunda, Enternasyonal'in önderi ve bilim insanı olarak Marx'ın çalışmalarına işaret eden yazılar yayınladı. Marx'ın felsefi çalışmaları ve *Kapital*, Brezilya'da daha 1880'lerde iyi biliniyordu. Tobias Barreto'nun, I. Cunha'nın ve özellikle Euclides da Cunha'nın çalışmaları buna tanıklık ediyor.

Ülkede yürütülen ana siyasal mücadele, köleliğin kaldırılması ve monarşinin devrilmesi çevresinde dönüyordu. İşçiler bu mücadelede yer aldılar. Uzun süren bu mücadele 1889'da monarşinin devrilmesiyle ve cumhuriyet ilanıyla bitti. Lenin, bunu, geç 19. yüzyıl dünya tarihinin kilometre taşlarından biri olarak niteledi.[41]

Cumhuriyet hükümeti, ceza yasasında değişiklik yaparak işçilere grev hakkı veren özel bir kararname çıkarmak zorunda kaldı.

1892'de Rio de Janeiro'da, Brezilya'nın çeşitli eyaletlerinden 400 delegenin katıldığı bir Sosyalist Kongre düzenlendi. Kongrede oluşturulan ve Sosyalist İşçi Partisi adını alan örgüt 1893'te İkinci Enternasyonal'in Zürih Kongresine José Winiger, August Lux, Otto Bendix ve Nikolaus Schnaider imzalı bir rapor gönderdi.[42] Zürih Kongresinde bu partiyi Wilhelm Liebknecht ve São Paulo'dan Zürih'e gelen işçi Robert Seidel temsil etti.

Santos kentinde bir sosyalist merkez kuran, *A questão social* gazetesini ve propaganda amaçlı bir dergi çıkaran hekim Silverio Fontes, ilk Brezilyalı Marksistlerden biriydi. *A questão social* ilk sayısından başlayarak Marksist yolu izleyeceğini duyurdu. Fontes, Marx ve Engels'in yazdığı *Komünist Manifesto*'nun Portekizce basımının nüshalarını Brezilyalı işçiler arasında dağıtmaya başladı.

İkinci Sosyalist Kongre (28 Mayıs-1 Haziran 1902) São Paulo'da yapıldı. Ülkenin çeşitli bölgelerindeki işçi örgütlerinden 44 delege katıldı. Kongre, genel demokratik ve özgül olarak proleter nitelikte bir dizi talep içeren bir eylem programını kabul etti (grevlerin yasallığının tanınması, iş gününün sınırlanması, işçiler ve köylüler lehine, özellikle sağlık alanında, kadınların ve çocukların sağlığının korunmasına ağırlık veren başka yasaların çıkarılması, işçilerin durumunu iyileştirmek amacıyla işçi odalarının, sendikal örgütlerin ve muhalefet ittifaklarının oluşturulması talepler arasındaydı). Kongre, işçilerin kamusal yaşamda ve yoksulların vergi yükünün hafifletilmesi için gelir vergisi ödemelerinin denetiminde etkin rol almalarını özendiren tavsiyelerde bulundu. Ayrıca, iktidar organlarını kapitalist sömürü silahı olmaktan çıkarıp, egemen sınıfın ekonomik ve siyasal tekelciliğini ortadan kaldırma silahına dönüştürmek amacıyla belde, eyalet ve federasyon düzeylerinde iktidar mücadelesi verilmesi çağrısında da bulundu.

41 V. İ. Lenin, "Emperyalizm Üzerine Defterler", *Toplu Yapıtlar*, C. 39, s. 512.

42 Georges Haupt, *La Deuxième Internationale 1889-1914*, Éditions Mouton, Paris, La Haye, 1964, s. 148.

Fontes'in başkanlık ettiği bir komisyonca yayına hazırlanan ve Ağustos 1902'de Brezilya Sosyalist Partisi (partinin yeni ismi) Genel Konseyi adına yayınlanan kongre bildirgesinde belirtildiği gibi, bu talepler, asgari programı oluşturuyordu.[43]

Parti işçilere, verdikleri mücadelede grev silahını yaygın olarak kullanmaları için çağrı yaptı. Ücretlerin artırılması ve zamanında ödenmesi, genel taleplerdi. 1903'te ekonomik nitelik taşıyan kitlesel grevler düzenlendi. Bunları işçi birlikleri, sendikalar ve muhalif dernekler örgütledi. Ağustos 1903'te daha yüksek ücret ve daha kısa iş günü talepleriyle Rio de Janeiro'da yapılan genel tekstil işçileri grevi, Brezilya proletaryasının büyük eylemlerinden biriydi. Başkentteki tekstil işçileri federasyonunun önderlik ettiği bu grev, 40.000 kadar işçinin katılımıyla 20 gün sürdü. Ne var ki, yetkililerin zalim baskıları ve federasyon liderlerinin kararsızlığı işçilerin başarıya ulaşmalarını engelledi.

Yine 1903 yılında matbaacıların, ayakkabıcıların ve faytoncuların grevlerine de (Rio de Janeiro ve São Paulo) tanık olundu. Bunların birçoğu başarıya ulaştı (bazı yerlerde iş günü 9,5 saate indirildi). Grev hareketi 1904'te büyümeyi sürdürerek, başkente ve São Paulo, Bahia, Rio Grande do Sul eyaletlerine yayıldı.

1903-1904'te grev dalgası yükselirken, Brezilya'nın birçok kentinde sosyalist çevreler ve uluslararası işçi kulüpleri kurulmaya başladı (São José do Rio Pardo'da böyle bir çevrenin kurucularından biri de Euclides da Cunha'ydı). Bu örgütler ve işçi basını, çarlık rejiminin kurbanı olan Rus devrimcilerle dayanışma kampanyası başlattı. Nitekim çarlığın zulümlerini kınamak için 7 Ağustos 1904'te São Paulo'da 5.000 kişinin katıldığı bir miting düzenlendi. Başka kentlerdeki işçi örgütlerinden delegasyonların yanı sıra İtalyan, Arjantinli ve Uruguaylı göçmenler de mitinge katıldılar.

İşçi hareketinin yükselmesi ve sosyalist fikirlerin yayılması, egemen oligarşiyi telaşlandırdı. Arjantin'de yapıldığı gibi, milliyetçi duygularla oynanarak, işçi hareketini bölme girişimleri sergilendi. Eylül 1903'te Brezilya Millet Meclisi, "milli güvenliği ve kamu düzenini" güvenceye alma amacıyla, "hoşa gitmeyen yabancılar"ın sınır dışı edilmesine ilişkin ilk yasayı çıkardı. Bu türden başka bir yasa da 1904'te yürürlüğe girdi. Hükümet eş zamanlı olarak işçi örgütlerine karşı bir baskı furyası başlattı. Grevcilerin üzerine asker gönderildi, işçi mitinglerine katılanlara ateş açıldı, grev önderleri Acre eyaletine sürgün edildi ve oradaki kauçuk plantasyonlarında köle olarak çalıştırıldı.

Meksika'da, zanaatçıların ve işçilerin etkin olarak katıldıkları 1860'lardaki reform hareketinin zaferi, örgütlenme yönünde ilk adımları atmalarına olanak sağladı. Ne var ki, iç savaşla birlikte Britanya'nın, Fransa'nın ve İspanya'nın müdahalesi, işçi hareketinin genel demokratik hareketten ileriye geçme süreci-

43 *Estudos Socials*, No. 12, 1962, s. 415.

ni yavaşlattı. Zanaatçılar ve işçiler, cumhuriyet davasının zaferi için canla başla dövüşmüş olsalar bile, burjuva hükümeti, babacan görünümlü birçok önlemle baskıları bir arada kullanarak, oluşum aşamasındaki işçi hareketini dizginlemeye ve kendi denetimine almaya çalıştı. Grev eylemi uzun süre hapis ve ağır para cezalarıyla cezalandırıldı, ücret artışı amacıyla birlik oluşturmak da öyle. Yalnızca yardımlaşma ve sigorta derneklerinin kurulmasına izin verildi. Juarez ve Lerdo de Tejada hükümetleri bu örgütlere maddi destek bile sağladı.

Meksika İşçileri Çevresi, 16 Eylül 1872'de oluşturuldu ve 1874'te "Büyük" sıfatını aldı. Bu örgüt 1876'da 8.000'den fazla üyeye sahipti ve bir işçi kongresi toplanmasına önayak oldu. Ülkenin farklı yörelerinden delegasyonların katıldığı ilk İşçi Kongresi, 6 Mart 1876'da Mexico City'de toplandı. Bu kongrede (1880'deki ikinci kongrede de) mutualizm [yardımlaşmacılık] yanlılarının ağır basmasına karşın, Sosyalistler ve anarşistler de hazır bulundular. Benimsenen bildirge, emekçi halkın ivedi taleplerini (eyaletlere ve farklı iktisadi faaliyet alanlarına göre asgari ücret belirlenmesi, grev hakkının tanınması, öğrenim olanağı sağlanması, kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesi vb.) içeriyordu.

1871'in sonunda, San Francisco'da bulunan Birinci Enternasyonal üyeleri, Meksika'da Enternasyonal'in bir şubesinin kurulmasına yardım etme planları hakkında Marx'a bilgi verdiler. Enternasyonal'in İspanyol şubeleri de benzer bir girişimde bulundu. Meksika işçi örgütleri, New York'taki Genel Konseyle bir yıl sonra bağlantı kurdu. İşte bu Meksikalı Sosyalistler grubu, daha sonra Meksika Sosyalist Partisi'nin oluşmasına giden yolu açtı.

1870'li yıllar, Marx'ın *Kapital*'inin ve Paul Lafargue ile Jules Guesde'in yazılarının, kitapçıklarının Meksika'da yayılmasına tanıklık etti. 1877'de *El socialista* gazetesi şöyle yazıyordu: "Zenginlerin yardakçıları, Meksika'da sosyalizmin bu iklime uyum sağlaması mümkün olmayan yabancı bir bitki gibi olduğunu kanıtlamaya boşuna uğraşıyorlar.... Meksika'da sosyalizm yabancı bir bitki gibi değildir; bu iklimde, yani zenginlerin doymak bilmez açgözlülüğünün emekçi sınıfları içine ittiği korkunç yoksulluk ikliminde yaşar." Gazete, 3 Haziran 1884'te *Komünist Manifesto*'yu tam metin olarak bastı.

1870'li yılların ilk yarısında işçiler, yasaklara ve baskılara rağmen birçok grev mücadelesini kazandılar. Diktatör Porfirio Diaz'ın 1876'da iktidara gelmesinden sonra işçi hareketi sönmeye başladı. Büyük Çevre'nin liderliğini hükümet ajanları ele geçirdi ve örgüt parçalandı. Sendikalara acımasız baskılar uygulandı: Eylemciler tutuklanıp ülke dışına gönderildi. 1880'lerden başlayarak, Meksikalı işçilerin eylemleri, yabancı sermayenin desteklediği Diaz diktatörlüğünü gitgide daha belirgin şekilde hedef aldı.

Bu koşullarda Meksika işçi hareketi, anarşizmin ve anarkosendikalizmin büyük etkisi altında kaldı (başka şeyler yanında, birçok İspanyol anarşistin ülkedeki varlığı buna elverişli bir durum yarattı). 1870'li yıllarda oldukça güçlü

olan sosyalist eğilim, uzun süreli bir kriz dönemi yaşıyordu ve işçi hareketinin liderliği anarşistlere geçti.

Şili'de, yardımlaşma derneklerinin sayısı 1870'li yıllardan başlayarak hızla arttı: 1870'te 13 olan böyle derneklerin sayısı, 1880'de 39'a, 1890'da 76'ya ve 1900'de 150'ye çıktı (bu sayılar, yalnızca resmen tanınan ve tescil edilen derneklere ilişkin).[44]

Şili'de 1884-1888 arasında 70 kadar grev meydana geldi. 1890'da ilk ülke çapında grev yapıldı; ücret artışları talep eden gösteriler buna eşlik etti. Yerel yetkililer göstericilerin üzerine asker gönderdi: Valparaiso'da 50 kişi öldü, 500 kişi yaralandı, Santiago'da ise 100'ü aşkın kişi yaralandı. Ülkede 1891-1900 arasında 300'ü aşkın işçi çatışması kaydedildi; bunların birçoğu da silah kullanılarak bastırıldı. 1903 Mayıs'ında Valparaiso'da grev yapan liman işçilerine karşı asker sevk edildi, yine ölenler ve yararlananlar oldu.[45] Yerli halkın kökünü barbarca kazıyarak eğitilmiş olan Şili ordusu, "aşağı ırktan" saydığı işçilerin eylemlerini bastırırken inanılmaz derecede şiddet uygulamakta kötü bir şöhret kazandı.

Sınıf savaşlarının keskinliği, emekçileri ivedilikle kendilerine ait bir siyasal örgüt kurmaya yöneltti. Demokrat Parti, zanaatçı ve işçi sendikalarını temel alarak 1887'de ortaya çıktı. Parti, ideolojisiyle ve siyasal yönelimiyle küçük burjuva nitelikli olmasına rağmen, büyük ölçüde proleter bir toplumsal tabana sahipti. 1889'da kabul edilen parti programı, toplumsal ve ekonomik özgürlüğün siyasal özgürlükten ayrılamayacağını belirtiyordu.[46] Demokrat Parti, işçilerin taleplerini savunmak için mitingler ve grevler örgütledi. İngiliz kapitalistler ve Şili oligarşisi 1891'de Balmaceda'yı devirdiği zaman, bu parti, oligarşiye karşı çıktı ve yurtsever bir tutum takındı. İşçi Luis Emilio Recabarren'in başını çektiği sol kanat yavaş yavaş sosyalist tutumlar benimseme yönünde ilerledi. Recabarren, proletaryanın çıkarlarına sözcülük eden birçok süreli yayın çıkardı.

1890'lı yıllarda bağımsız bir sosyalist parti kurmak için birçok girişimde bulunuldu. Bu uğurda canla başla çabalayan L. Olea, Marksizmin inanmış bir destekçisiydi. 1902'de Valparaiso'da Toplumsal Emek Kongresi yapıldı; Recabarren de katılanlardan biriydi (192 delege orada 20.000 örgütlü işçiyi temsil etti).[47] Şili sendikaları Mayıs 1904'te Santiago'da bir kongre topladı. Ne var ki, Şili işçi hareketinde anarşizmin ve anarkosendikalizmin ağır basması, proleter bir siyasal partinin kurulmasına köstek oldu.

Şili oligarşisinin 1902'de Arjantin halkına karşı başlattığı seferberlik sırasında, Şilili Sosyalistler, şovenistlere hak ettikleri yanıtı verdiler, Arjantin işçi

44 Moisés Poblete Troncoso, Ben G. Burnett, *The Rise of the Latin American Labor Movement*, Bookman Associates, New York, 1960, s. 58.

45 Rubens Iscaro, *História del movimiento sindical*, C. II, s. 82.

46 Luis Emilio Recabarren, *Obras escogidas*, C. I, Santiago, 1965, s. 6.

47 Rubens Iscaro, *História del movimiento sindical*, C. II, s. 83.

sınıfıyla dayanışma toplantıları düzenlediler ve Şilili egemenlerin militarist politikasının maskesini düşürdüler.

Uruguay'da 1870'te matbaacılar derneği kuruldu. Birçok başka meslek dalında da benzer örgütler ortaya çıktı. Ama bu kuruluşları Uruguaylı işçilere ait bir federasyonun çatısı altında toplamak ancak 1885'te mümkün oldu. İlk ulusal işçi kongresi 1896'da yapıldı; Marksizmi etkin şekilde yayan Sosyalist İşçi Merkezi o zaman Montevideo'da kuruldu.

Peru'da işçilerin durumu, ülkenin Pasifik Savaşı'nda yenilmesinin ardından ve yabancı sermaye tarafından tutsak edilmesinin bir sonucu olarak çarpıcı derecede kötüleşti. 1870'lerin sonunda pamuk ve şeker kamışı plantasyonlarında grev eylemleri meydana geldi; 1883'te matbaacılar greve gitti, 1887'de fırıncılar onları izledi. Grevciler, ücret artışı ve 9 saatlik iş günü talep ettiler. 1892'de tütün işçileri, 1894'te liman işçileri ve 1896'da tekstil işçileri grev yaptı.[48]

Liman işçileri 1904'te yeniden greve gitti. Bu grev 15 gün sürdü; polisin grevcilere saldırısına karşı, Lima-Caldo başkent bölgesinin tümünü içine alan bir genel grev gerçekleştirildi. Polisin bir grevciyi öldürmesine ve birçok kişiyi tutuklamasına karşın, işçiler net bir zafer kazandılar: %20 ücret artışı elde ettiler. İşçi eylemleri proleter örgütlerinin kurulmasını özendirdi. Liderliğini anarşistlerin ele geçirdiği Zanaatkârlar Konfederasyonu bunlardan biriydi. S. Giraldo'nun başını çektiği sosyalist bir eğilim de şekillendi. İlk işçi kongresi 1901'de Lima'da yapıldı. Giraldo bu kongrenin çalışmalarına katıldı, ama delegeler arasında yardımlaşmacılık yanlıları ağır basıyordu. Birleşik Sendika Meclisi oluşturuldu.

Kolombiya'da hem liberal hem de muhafazakâr hükümetler, yardımlaşma derneklerine bile baskı uyguladı (örneğin, 1890'da Bucaramanga'da kurulan böyle bir işçi derneği valinin emriyle kapatıldı).[49] Gerek yardımlaşma dernekleri gerekse 1890'lı yıllarda ve 1900'lerin başında ortaya çıkan sendikalar (terziler ve ayakkabıcılar), ancak Katolik Kilisesi'nin desteğini alırsa yaşama olanağı buldu.

Venezuela'da 19. yüzyıl sonunda kazanç karşılığı çalışan nüfusun %19'unu kentli ücretli işçiler oluşturuyordu. Bunlar en çok manifaktür tipi işletmelerde çalışıyorlardı. 1894'te ve 1895'te Karakas'lı işçiler ve zanaatçılar, işsizliği protesto etmek için gösteriler ve mitingler düzenlediler. 1896 yılı, ilk işçi kongresinin yapılmasına tanıklık etti; orada işçilerin maddi refahının iyileştirilmesi, kooperatif hareketinin teşvik edilmesi ve Halk Partisi'nin kurulması savunuldu. Çok kısa süre sonra, aynı adla (*El partido popular* adıyla) bir gazete çıkarılmaya başladı ama partinin kendisi o tarihte kurulmadı.[50]

48 R. Mac Lean y Estenos, *Sociologia del Perú*, Meksika, 1959, s. 110-11.

49 M. Urrutia Montoya, *História del sindicalismo en Colombia*, Bogota, 1969, s. 81.

50 E. S. Mercado, "Antecedentes del movimiento obrero venizolano".—*Semestre histórico* (Karakas), N. 1, 1975, s. 133.

Küba'da işçi hareketinin genel demokratik, ulusal kurtuluş hareketi olmanın ötesine ilerlemesi çok yavaş oldu, çünkü diğer Latin Amerikalı ülkelerin aksine, Küba 19. yüzyılın sonuna kadar sömürge olarak kaldı, ardından da fiilen ABD'nin himayesi altına girdi. Küba'da kölelik kurumunun 1880'lerin sonuna kadar korunması da durumu daha karmaşık hale getirdi. İspanyol ve sonra Kuzey Amerikan işçi hareketinin Küba üzerindeki etkisi, başka herhangi bir Latin Amerika ülkesi üzerindeki etkisinden daha büyük oldu. Anayurtlarında doğmuş birçok işçi, orada sınıf savaşlarına katıldı.

Yükselen ulusal kurtuluş mücadelesinin, 1868-1878 Savaşı'nın ve Küba'da ilk cumhuriyet ilanının genç Küba proletaryasına esin vermemesi düşünülemezdi; (öncelikle doğu bölgelerinde) burjuvalaşma süreci geçirmiş toprak sahiplerinin önderliğini üstlendiği bu mücadelede, Küba proletaryası son derecede etkin bir yer aldı. Yurtseverler arasında devrimci demokratik bir eğilim öne çıkmaya başladı; bu eğilimin temsilcileri, ulusal kurtuluş düşüncesi ile halkın toplumsal kurtuluşu arasında bağ kurdular.

Küba'da işçi hareketinin uyanışı, Paris Komünü'nden belirli ölçüde etkilendi; ülkenin her yanında yasadışı olarak dağıtılan bildiriler bunun kanıtıdır.[51]

Küba proletaryasının siyasal olgunluk düzeyinin yükseldiğini kanıtlayan ilk işçi kongresi 1887'de Havana'da yapıldı. Ne var ki, kongrede alınan kararlar anarşist bir anlayışı yansıtıyordu.[52] Ertesi yıl, anarşistlerin etkisi altındaki İşçi İttifakı'nın kuruluşuna tanık olundu. Uzlaşmacı bir politika izleyen ve burjuva özerklikçi partinin kuyrukçuluğunu yapan İşçi Birliği de yine o yıl oluşturuldu.

O dönemde Küba işçi sınıfının tanınan lideri, proleter enternasyonalizmi fikirlerini yaymaya çalışan E. Roig San Martin'di. Uluslararası proleter dayanışma günü olarak 1 Mayıs etkinlikleri Küba'da ilk kez 1890'da yapıldı.

İkinci işçi kongresi, 1.000'in üzerinde delegenin katılımıyla Ocak 1892'de yapıldı. Kongrede, iş gününün 8 saat olmasını, ırk ayrımına karşı önlemler alınmasını, kadın ve çocuk emeğinin korunmasını, işçilerin örgütlenme hakkına saygı duyulmasını kapsayan taleplerin yer aldığı bir program hazırlandı. Sol kanat, sosyalizm için mücadele isteyen bir karar tasarısı önerdi ve bu tasarı kabul edildi. Karar, başka şeyler yanında, şöyle diyordu: "Kongre, işçi sınıfının, devrimci sosyalizm fikirlerini özümseyinceye kadar kurtuluşa ulaşamayacağı inancındadır."[53] Proletaryanın siyasal partisini kurma fikri de ortaya atıldı. Nitekim Küba işçi hareketinin önde gelen kişilerinden Diego Vicente Tejera, Küba Cumhuriyeti'nin gelecekteki siyasal partileri arasında "işçi sınıfının bağımsız bir siyasal partisinin de yer alması gerektiği" kanısındaydı. Tejera, yabancı sermayenin ülkeye nüfuz etmesinden, Latin Amerika'nın doğal kaynak-

51 C. del Toro, *El movimiento obrero cubano en 1914*, Havana, 1969, s. 46.

52 A. M. Zorina, *Küba'da İşçi Hareketi*, s. 74.

53 *Elmovimiento obrero cubano. Documentos y articulos*, C. I, 1865-1925, Havana, 1975, s. 83.

larını ele geçirmesinden ve kıtanın ekonomisini kendine bağımlı kılmasından dolayı, proletaryaya uygulanan sömürünün şiddetlendiğine işaret etti ve proletaryanın ulusal bağımsızlığı koruyup kollaması için çağrı yaptı.

1892'deki işçi kongresi, özgürlük mücadelesinde proletaryanın yer alması gerektiğini duyurdu. Kararda belirtildiğine göre, ulusun hedeflediği özgürlük yabancı bir ulusun vesayeti altında olmamaktan ibarettir ve bu haliyle kısmidir; yine de, "Kişisel özgürlük için uğraş veren bir adam, tüm ulusun ortak özgürlüğüne itiraz etseydi, saçmalamış olurdu."[54] Bu kararın kabulü, sömürgeci yetkililerin kongreyi dağıtmaları için bahane olarak kullanıldı.

José Marti, 1892'de Küba Devrimci Demokrasi Partisi'ni kurdu. Kurucular arasında Sosyalist Carlos Baliño da vardı. İşçiler, bu partinin merkezî organı olan *Patria* gazetesinin yayınlanmasına doğrudan yardım ettiler.

Kübalı işçi önderleri Baliño, Tejera ve başkaları, İspanyol sömürgecilere karşı 1895'teki ulusal silahlı ayaklanmanın hazırlıklarına fiilen katıldılar. İşçi basını, İspanyol egemenliğine karşı mücadelenin şiddetlendirilmesi çağrısı yaptı.

Küba'da İspanyol egemenliğini bitiren 1895-1898 Savaşı gerçekte bir ulusal kurtuluş devrimiydi; tabanını ise köylülere, işçilere ve zanaatçılara ek olarak kentli küçük burjuvazi oluşturuyordu. İşçilerin ve başka emekçilerin bu devrime katılması, devrimin niteliğine derin bir demokratik damga vurdu. Sayıca küçük ve sınıfça hâlâ birleşmemiş olan proletaryanın ideolojik ve örgütsel zayıflıklarını da ortaya çıkardı.

Küba'nın 1898'de ABD askerlerince işgal edilmesinden sonra, proleterler işgalci yetkililere karşı bir dizi iş eylemine giriştiler. Eylül 1899'da Kübalı işçiler, 8 saatlik iş günü talebiyle genel greve gittiler. 1900'de tütün işçileri greve gitti; onları 1902'de Havana eyaletinde öğrenciler ve çıraklar izledi. Kuzey Amerikalı yetkililer, grevcilerin üzerine asker sevk etmelerine ve pek çok kişiyi tutuklatmalarına karşın, yine de iş gününü kısaltarak belediye hizmetlerinde en fazla 9-10 saate indirmek zorunda kaldılar. 1899'da Kübalı İşçiler Genel Birliği, emekçi halka çağrıda bulunarak, ülkenin Birleşik Devletler'ce ilhakına karşı mücadele etmesini istedi.

İşçilerin sınıf bilinci yükseldi. 1899 başında bir grup Sosyalist, işçilere ait bağımsız bir siyasal parti kurma çabasına girişti. Tejera, partinin adının Küba Sosyalist Partisi olmasını önerdi. Ama bu parti kısa ömürlü oldu. 1900'de Tejera'nın önderliğinde Halk Partisi kuruldu (1901'de adını Halkın İşçi Partisi olarak değiştirdi); ama partinin ideolojik ve teorik ilkelerine sosyalist denilemezdi, hele Marksist hiç denilemezdi.

Ancak Amerikan işgal birliklerinin çekilmesinden sonradır ki, Baliño, Kasım 1903'te Küba'da ilk Marksist grup olan Sosyalist Propaganda Kulübü'nü kurmayı başardı. Baliño'nun çabaları sayesinde, nihayet 1904'te Küba Adası

54 Bias Roca, *Los fundamentos del socialismo en Cuba*, Havana, 1961, s. 178.

Sosyalist İşçi Partisi kuruldu ve İkinci Enternasyonal'le temasa geçti. Partinin sözcülüğünü, *La voz obrera* gazetesi yaptı.

Küba, işçi hareketinin bağımsız bir siyasal güce dönüşmesini sömürgeciliğin nasıl yavaşlattığını gösteren çarpıcı bir örnek sundu. Küba burjuvazisi, işçileri kendi ideolojik ve siyasal etkisi altına almak için bundan yararlandı. Siyasal mücadeleyi reddeden anarşizmin ve anarkosendikalizmin etkisi de nesnel olarak hem sömürgeci yönetimin hem Küba burjuvazisinin ekmeğine yağ sürdü.

• • •

Latin Amerika kıtasında işçi hareketi, (daha gelişmiş bölgelerden biraz daha geç olarak) 20. yüzyıla girilirken, genel demokratik hareketten doğdu. Marksizmin işçi hareketinde yayılması, hâlâ birçok ülkede görece küçük Marksist çevrelerden oluşsa bile, proletaryanın ilk bağımsız örgütlerinin ve siyasal partilerinin kurulmasının yolunu açtı. Bu örgütler bilimsel sosyalizm fikirlerini özümsedi ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin deneyimini gerektiği gibi hesaba katarak kendi programını, siyasal çizgisini, taktiklerini geliştirdi. Birinci Enternasyonal, Latin Amerikalı işçilerin bilincinin uyanmasında önemli bir rol oynadı.

Daha geri kalmış Orta ve Güney Amerika ülkelerinde işçi hareketi ancak ilk adımlarını atıyordu. Bazı bölgelerde ilk Marksist çevreler görülmeye başlamış olsa bile, buradaki hareket yardımlaşmacı bir nitelik taşıyordu. İşçiler öncelikle ekonomik eylemlerin dışına çıkmıyor, siyasal açıdan ise burjuva ya da radikal küçük burjuva partilerinin peşinden gidiyorlardı.

Bir yandan küçük ölçekli üretimin ağır basması, zanaatçı sayısının çokluğu, işçi hareketinin görece gençliği ve Güney Avrupa'daki Latin ülkelerinden gelmiş göçmen oranının yüksekliği, öte yandan ise burjuva demokratik sivil özgürlüklerin Latin Amerika ülkelerinin çoğunda olmaması ve işçi eylemlerini bastırmak için kaba kuvvete başvuran zorba rejimlerin varlığı, özellikle 20. yüzyıl başında Latin Amerika'da anarşizmin ve anarkosendikalizmin yayılmasına elverişli bir ortam yarattı. Bu, Latin Amerika proletaryasını, küçük burjuva radikallerin, hatta burjuva liberallerin siyasal yedek kitlesine dönüştürdü ve siyasal mücadeleden uzaklaştırdı.

Katolik Kilisesi, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında neredeyse tüm Latin Amerika ülkelerinde işçi hareketine büyük ilgi gösterdi. Sosyalistlerin ve anarşistlerin programlarına taban tabana zıt reformcu bir programa sahip olan kendi işçi çevrelerini ve sendikalarını kurdu.

Latin Amerika'da (dünya kapitalist sistemine bağımlı olmasının ve dolayısıyla cılız bir ekonomik gelişme göstermesinin sonucu olarak) işçi aristokrasisi denilebilecek bir zümrenin oluşmaması, sosyalist partileri reformcu örgütlere dönüştürmeye çabalayan güçleri zayıflattı. Bundan dolayı, ideolojik ve pratik olarak Latin Amerikalı Sosyalistler, oportünistlere belirli ödünler vermekle

birlikte, temel meselelerde genellikle sınıfsal ve antiemperyalist mücadelelerden yana tavır koydular.

Birlikten yoksun ve örgütlenmesinin cılız olmasına karşın, Latin Amerika proletaryası, sert bir mücadeleyle egemen sınıflardan oldukça önemli ödünler kopardı ve onları, taleplerini dikkate almak zorunda bıraktı. Örgütlenme hakkına ilişkin yasanın yanı sıra, ücretli işçilerin çalışma koşullarını iyileştiren bazı yasaların da Arjantin'de, Brezilya'da, Şili'de, Meksika'da, Kolombiya'da ve Küba'da kabul edilmesi, genç işçi sınıfının ve başka ilerici güçlerin büyük kazanımıydı.

Latin Amerika proletaryası, emperyalist yayılmacılıkla kavgada yerini alarak, yabancı şirketlere karşı şiddetli sınıf savaşları yürüttü. Bununla birlikte, ne sosyalist örgütler ne de sendikalar antiemperyalist programlar ortaya koyabildi. Anarşizm fikirlerinin proletarya arasında yayılması, proletaryanın, antiemperyalist hareketteki rolünü kavramasını engelledi.

20. yüzyıl başında bu kıtadaki işçi sınıfı, örgütlenmeye ve uluslararası devrimci deneyimi yaratıcı şekilde özümsemeye doğru henüz ilk adımlarını atıyordu; yabancı emperyalizme ve yerli oligarşilere karşı siyasal egemenliği, demokrasiyi ve toplumsal ilerlemeyi sağlamlaştırma mücadelesini omuzlama gücüne henüz sahip değildi.

ASYA

Kapitalizmin Gelişmesi ve Ulusal Kurtuluş Hareketi

19. yüzyılın son çeyreğine kadar Asya'da tamamen feodal, hatta birçok durumda feodalizm öncesi ilişkiler hüküm sürüyordu. Kapitalist güçler, burada sömürgeci ve yarı sömürgeci egemenliklerini kurduktan sonra bu kıtayı dünya kapitalist ilişkiler sistemine dâhil etmiş olsalar bile, yine de kıtanın siyasal, ekonomik ve toplumsal geri kalmışlığını olduğu gibi sürdürmek için ellerinden gelen her çabayı gösterdiler. Sömürgeleri ve bağımlı bölgeleri sömürmek için önceki dönemde şekillendirilmiş olan yollar ve araçlar gitgide daha gelişkin, daha yetkin bir hal alıyordu.

Kapitalist ilişkiler, çarpıtılmış bir biçimde olsa bile, yine de kendi yolunu açıyordu. Tarımda ve geleneksel zanaatlarda geçerli doğal ekonomi altüst oldu, meta-para ilişkilerinin alanı genişledi, ilk sermaye birikimi ve ulusal girişimin ortaya çıkışı için gerekli koşullar yaratıldı. Başka bir deyişle, feodalizme özgü toplumsal-sınıfsal yapılar çöküyordu. Metropol ülkelerin Asya ülkelerinin ekonomilerine yaptıkları ve 19. yüzyılın son otuz yılında çarpıcı bir artış gösteren sermaye yatırımları bu süreçleri belirgin şekilde yoğunlaştırdı. Sermaye ihracı, emperyalistlerin sömürgeleri talan etmelerinin temel biçimi haline geliyordu. Yatırımlar öncelikle demiryolu hatlarının döşenmesine, ek olarak da maden çıkarma tesislerinin ve tarım ürünlerine ilk işlemleri uygulayan fabrikaların

inşasına kanalize ediliyordu. Geçmişte sömürgeleri yağmalamanın başat ticari biçiminin salt ikincil bir unsuru olan yöntem, artık buraları ekonomik yönden sömürmenin birincil yöntemi olup çıkıyordu.

Bu yeni yöntemi tanımlayan Lenin, ezilen ülkeler açısından ortaya çıkan çarpıcı sonuçları vurguladı. Yazdığına göre, geçmişte sömürgeler, "kapitalist *üretimin* içine değil, *meta* mübadelesinin içine çekildi. Emperyalizm bunu değiştirdi. Emperyalizm, başka şeyler yanında, *sermaye* ihracıdır. Kapitalist üretim, gitgide artan bir hızla sömürgelere taşınıyor."[55]

Bununla birlikte, sömürgeciler, kapitalist üretimi ezilen ülke topraklarına nakletmekle, bu toprakları normal gelişim olanaklarından da yoksun bıraktılar. Her şeyden önce, müttefiklerini ve kalelerini (yerli feodal sınıfları ve tek kişi rejimlerini) desteklemek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar; köylü ve antifeodal hareketleri bastırmaları için bunlara askerî ve ekonomik yardım sağladılar. Yerel fabrika üretimi, metropol ülkelerden gönderilen makinelere ve başka araç gereçlere tamamen bağımlıydı; dışarıdan gelen bu araç gereçlerin gerçek maliyetlerinden kat kat yüksek olan bedellerini çoğunlukla ulusal burjuvazi ödedi. Bu, yerli burjuvazinin iş faaliyetlerini yürütebilmek için sömürgecilere ödemek zorunda bırakıldığı bir tür haraçtı. Böylelikle yabancı sermaye, ulusal sanayilerin gelişmesini kısıtlayan kaldıraçları elinde tuttu.

Zorla indirilmiş gümrük duvarlarını kolayca aşan yabancı mamul mallar ezilen ülkelerin iç pazarlarını doldurdu. Dahası, yabancılarca kurulmuş işletmeler kısmen bu pazarlara da hizmet veriyordu. Sonuç olarak, ulusal sanayiler en başından azgın bir rekabetle boğuşmak zorunda kaldı ve devlet desteği olmadığı için çoğu kez bu rekabete dayanamadı.

Yine de ulusal sanayiler gelişti ve yabancı sermayenin çalıştırdığı tesislerde daha da önce ortaya çıkan ücretli işçiler bir yana, yerli bir burjuvazi oluştu.

Sömürge koşullarında şekillenen ve bu nedenle oldukça cılız kalan ulusal burjuvazi, kendi sınıfının gerektirdiği dönüşümleri gerçekleştiremedi. Sömürge rejimine belirli bir ölçüde uyum sağladı, ama aynı zamanda o rejime karşı mücadele yürüttü. Böylelikle burjuva ulusçuluğu ortaya çıktı ve gitgide zemin kaybeden ama tamamen saf dışı edilmeyen feodal ulusçuluğun yerini aldı.

Gerçekte, 19. yüzyılın son üçte birlik dilimi, esasen burjuva nitelikli ulusal kurtuluş hareketinin belirdiği bir dönemdi; gerçi bazen bu harekete yerel burjuvazi değil, feodal aydın zümresinin temsilcileri, hatta belirli yerlerde feodal egemenler öncülük etti. Ulusal burjuvazi kendi siyasal örgütlerini oluşturmaya başladı. Sömürgeciliğe ve feodal mutlakıyete karşı, ekonomik ve siyasal gelişmenin kapitalist çizgide yürümesini köstekleyen her şeyin ortadan kaldırılması için öne çıktı. Örneğin, 1860'lı ve 1870'li yıllarda Türk anayasal yönetim

55 V. İ. Lenin, "Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı Üzerine Bir Tartışmanın Özeti", *Toplu Yapıtlar*, C. 22, s. 337.

[meşrutiyet] hareketinin başını çeken Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin ve daha sonra Genç [Jön] Türkler örgütünün önüne koyduğu amaçlar bu nitelikteydi.

1870'li yıllarda Hindistan'da güçlü bir burjuva demokratik hareket ortaya çıktı. Ülkenin yönetimine katılmayı amaçlayan ulusal burjuvazi ilk önce bölgesel düzeyde birleşti ve 1885'te ülke çapında bir parti olan Hindistan Ulusal Kongresini örgütledi; ülkedeki özgürlük hareketine ondan sonra bu parti önderlik etti. Sömürgeci egemenliğine karşı mücadelenin 1885'ten sonra başlayan bu yeni aşamasının önemli bir unsuru, yerli malların üretilip kullanılmasını ve yabancı ürünlerin boykot edilmesini amaçlayan geniş Swadeshi ["ülkemiz kendine yeter"] hareketiydi.

İspanyol sömürgecilere karşı Filipin Devrimi (1896-1898), burjuva ulusçuluğu bayrağı altında yürütülen özgürlük mücadelesinin çarpıcı bir örneğiydi. Gizli bir burjuva demokratik örgüt olan ve daha sonra köylülerin, kentli yoksulların, küçük burjuvazinin, soylu kökenden gelmeyen aydınların kitlesel devrimci birliğine dönüşen Katipunan, silahlı bir ayaklanma gerçekleştirdi. Devrim, o zamanın ölçütlerine göre oldukça demokratik bir anayasaya sahip bağımsız bir cumhuriyetin ilanıyla (gerçi uzun ömürlü olmadı) sonuçlandı ve toprak sorununu köylüler lehine çözme girişimleriyle öne çıktı. Filipinlilerin yeni sömürgecilere, yani Amerikan emperyalistlerine karşı verdiği devrimci savaş (1898-1901), bu kahramanca ulusal kurtuluş destanının meyvesiydi.

19. yüzyılın son üçte birlik diliminde, bağımsızlıklarını savunan Güneydoğu Asya'daki feodal devletler, sömürgeci saldırganlığına karşı silahlı direniş gösterdi. Hükümdarları sömürgecilerle anlaşıp işbirliği içinde hareket ederse, direniş, halk önderlerinin yönetiminde sürdürüldü. Burma'da İngiliz, Vietnam'da Fransız ve Endonezya'da Hollandalı istilacılara karşı etkin gerilla savaşı on yıllarca devam etti.

Bu on yıllar, Çin'de köylülerin ve kentli yoksul halk tabakalarının yabancı kölecilere karşı mücadelesinin sürekli tırmanışına da tanıklık etti. Genç ulusal burjuvazi, 1895'te Japonya'ya karşı savaşın yenilgiyle bitmesinden sonra faaliyetlerine hız verdi. Burjuvazinin reformcu kanadı, burjuva reformları içeren bir sistemle ülkeyi güçlendirmeye ve tam köleleşmeyle, güçlü devletler arasında paylaşılmayla sonuçlanabilecek yakın tehlikeden korumaya çaba gösterdi. Sun Yat-sen'in başını çektiği ulusal burjuvazinin devrimci demokratik kanadı, 1894'te, gizli bir örgüt olan Çin'in Yeniden Doğuşu İçin İttifak (*Xing zhong hui*) çatısı altında birleşti. Örgütün önde gelen üyeleri, Mançu Çing hanedanını devirmeyi ve cumhuriyet ilan etmeyi ana görevleri sayıyorlardı. Tıpkı reformcular gibi bunlar da ilk başta emperyalist istilayla savaşmaya girişmediler, büyük güçleri yansızlaştırma, hatta kendi yanlarına çekme girişiminde bulundular. Ulusal burjuvazi halktan korkuyordu; en solcu unsurları bile kitlesel bir ayaklanmaya gerek kalmamasını sağlamaya uğraştı, umutlarını yalnızca bir avuç komplocuya bağladı.

Reformcular, kendilerini destekleyen genç imparator Guangxu eliyle 1898'de birçok önemli değişiklik gerçekleştirmeye çabaladılar ama başarılı olamadılar. Dul imparatoriçe Ci Xi'nin başını çektiği monarşist gericilik, en önemli reform kararnamelerini iptal etti; birçok reformcu idam edildi ve imparator tutuklandı.

Kitleler (köylüler, zanaatçılar, kayıkçılar, liman işçileri ve küçük tüccarlar), başka bir deyişle, Çin'de yabancı güçlerin tahakkümünden en çok acı çekenler, ülkeyi sömürgeci boyunduruğundan kurtarmak için kendi yollarında yürümeye koyuldular. Şantung'da, Jilin'de ve başka eyaletlerde yıllar boyunca meydana gelen misyonerlik karşıtı isyanlar gelişerek, 1899-1900'de güçlü bir antiemperyalist halk ayaklanmasına dönüştü ve ülkenin kuzey bölgelerini sardı. Esrarlı bir gizli cemiyet olan Yihetuan'ın öncülük ettiği asiler, "yabancı şeytanlar"ın yok edilmesini ve ülkeden kovulmasını istediler; yabancılara ait binaları yakıp yıktılar, yabancı saydıkları yenilikleri (buharlı lokomotifleri ve vagonları, demiryolu raylarını, telgraf direklerini) tahrip ettiler, makineleri kırdılar. Olayların seyrinden korkuya kapılan feodal-monarşist hükümet ilk başta ayaklanmacıları destekledi, hatta onların faaliyetlerine yön vermeye çalıştı; ama sekiz devletten 40.000 kişilik bir ordu Ağustos 1900'de asi muhalefeti ezip başkenti istila edince, Ci Xi hükümeti emperyalistlerle görüşüp anlaşarak eski müttefiklerine savaş açtı. Halk isyanının yarattığı durumdan yararlanıp Mançu hanedanını devirmeye kalkışan burjuva devrimcileri de bastırdı. Böylelikle egemen feodal çevreler, emperyalistlerin Çin'i bir yarı sömürgeye dönüştürme sürecini tamamlamalarına yardım ettiler.

Bu nedenle, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında, ezilen Asya ülkelerinin kamu yaşamında ulusal kurtuluş mücadelesi önemli bir özellikti. Bu mücadele kâh henüz yitirmedikleri bağımsızlıklarını savunan halkların silahlı direnişi biçiminde, kâh köylülerin, zanaatçıların ve kentli yoksulların antifeodal ve antiemperyalist ayaklanmaları biçiminde ya da zaten emperyalistlerin sömürgesi veya yarı sömürgesi haline gelmiş ülkelerde genç ulusal burjuvazinin reformcu, anayasacı ve monarşi karşıtı hareketleri biçiminde veriliyordu. Ücretli işçilerin kendi hakları için yürüttükleri hareket, ulusal kurtuluş mücadelesinin ayrılmaz bir parçası haline geldi.

Asya ülkeleri, 20. yüzyıl başında ulaşmış oldukları ekonomik düzeye göre üç gruba ayrılabilir. Birinci grup, görece daha ileri devletlerden (Hindistan, Çin, Türkiye ve Filipinler) oluşuyordu. Bunlarda kapitalizmin yerleşmesi ve proletaryanın oluşması etkileyici ilerleme kaydetti. En kalabalık olan ve ekonomik açıdan orta konumda bulunan ikinci grupta İran, Endonezya, Seylan, Tayland, Çinhindi, Kore, Suriye ve Burma yer alıyordu. Geriye kalan ülkeler (Nepal, Suudi Arabistan vb.) tamamen feodal, hatta feodal öncesi ilişkilerin egemenliği altındaydı.

Bu ülkelerin emperyalizme bağımlılık derecesi ve biçimi farklı farklıydı. Hindistan, İngiliz emperyalizminin en büyük sömürgesiydi; Endonezya,

Vietnam, Burma, Seylan ve başka bazı ülkeler de birer sömürgeydi. Çin, Türkiye, İran, Afganistan, Kore vb. ise resmî olarak egemen devlet olmalarına karşın birer yarı sömürgeydi. Ama gerçekte bunlar şu ya da bu ölçüde emperyalizme bağımlıydı.

İşçi Sınıfının Oluşumunun Özgül Nitelikleri

Asya'daki sömürge ve bağımlı ülkelerde proletaryanın ilk öğelerinin ortaya çıkışı, sömürgecilerce doğal kaynakların sömürülmesi (madencilik faaliyetleri, çay, kauçuk vb. plantasyonlarının kurulması) nedeniyle oldu. Hindistan'da, Seylan'da, Çinhindi'de, Malaya'da, Endonezya'da ve Irak'ta plantasyonlara devasa genişlikte alanlar verildi. 1901'de Hindistan'daki çay plantasyonlarında toplam 697.000 işçi çalıştırılıyordu.[56] Seylan'daki plantasyonlarda büyük işçi kitleleri toplanmıştı. Sömürgeciler, birçok Asya ülkesinde tarım ürünlerini işlemek için ücretli işçi çalıştıran makineye dayalı işletmeler kurdular; belediye hizmetleri ve tüketim sanayisi de oluşturuldu. Elde edilen ürünlerin neredeyse tamamı ihraç ediliyordu. Kapitalist makineli üretim, ama makinelerin kendisinin üretilmesi kesinlikle değil, ezilen Asya ülkelerinin topraklarına dışarıdan nakledildi; üstelik bu, yerli sanayilerin gelişim düzeyinin henüz fabrika aşamasına ulaşmadığı ve en iyimser olasılıkla manifaktür aşamasında olduğu koşullarda meydana geldi.

Çin'de faaliyet gösteren yabancı girişimlerin sayısı 1894'te 101'di (tersaneler, limanlar, ipek fabrikaları, gaz fabrikaları, un değirmenleri, mandıralar, çay işleme fabrikaları vb.). Bunlarda yaklaşık 40.000 işçi çalışıyordu.[57] Çin'in kendi fabrikaları 1860'ların başında görülmeye başladı; bunlar, imparatorluk sarayına mensup yüksek yetkililerce kurulan hükümete ait silah ve mühimmat tesisleriydi. 1872'de hükümete ait 11 girişim vardı; 1894'te bunların sayısı 19'a çıktı. Ek olarak, gemi onarım havuzları ve tersaneler, büyük bir kumaş fabrikası ve birçok başka girişim de vardı.

Çin'de özel girişimler 1870'lerin sonunda belirmeye başladı. Bununla birlikte, feodal nitelikteki toprak mülkiyetçi devletin koyduğu ve ayrıca, bürokratik sermaye denilen resmî sermayenin başat konumunun da neden olduğu her türden kısıtlama, özel girişimin gelişmesine köstek oldu. 1872-1893 arasında sanayiye ve taşımacılığa yapılan toplam ulusal sermaye yatırımları (18,5 milyon yuan) içinde resmî ya da bürokratik sermayenin payı 15 milyon yuandı.[58] Sömürgecilerin egemenliği özel sermayenin önüne büyük engeller çıkardı. Yine de imalat sanayisi sektöründe 1872-1894 arasında 75 özel girişim kuruldu

56 İ. Haşimov, L. Şapoşnikova, *Hindistan'da İşçi Hareketi Tarihi*, Taşkent, 1961, s. 24 (Rusça).

57 O. Ye. Nepomnin, *Çin'in Ekonomik Tarihi (1864-1894)*, Moskova, 1974, s. 192; *Eski Çağdan Bugüne Çin Tarihi*, Moskova, 1974, s. 214 (ikisi de Rusça).

58 *ÇHC'de Sınai Gelişimin Sorunları ve Çelişkileri*, Moskova, 1974, s. 16 (Rusça).

ve 1894'te bunlarda 27.000 ücretli işçi çalışıyordu.[59] 1900'de ülkede, ağırlıkla küçük ölçekli olmak üzere, kapitalist nitelikli 200'den fazla ulusal girişim bulunuyordu. 1901-1904 arasında bunlara Çinlilere ait 64 girişim daha eklendi.[60] Proletarya da buna koşut olarak büyüdü. 1904'te Çin'de yaklaşık 200.000 fabrika işçisi vardı; taşımacılık ve başka sektörlerdeki işçilerle birlikte bu sayı 250.000'i buluyordu.

Hindistan'da fabrika proletaryasının geniş kesimleri ilk önce tekstil sanayisinde, sonra da tüketim sanayisinin başka kollarında şekillendi; bunlar, Asya'daki tüm sömürge ve bağımlı ülkelerin ekonomik gelişmesinin tipik bir özelliği olarak öncelikle büyüyen sektörlerdi. Hindistan ana tekstil sanayisinin başlıca merkezleri olan Bombay, Kalküta, Madras, Kanpur ve Nagpur kentleri, 1874'te 27, 1895'te ise 144 pamuklu fabrikasına ev sahipliği yapıyordu. Bir gösterge olarak bunlar, 1890'larda her biri yüzlerce işçi çalıştıran oldukça büyük ölçekli girişimlerdi. Jüt sanayisinde daha büyük ve teknik olarak daha donanımlı fabrikalar inşa edildi. Orta ölçekli jüt tesislerinde bile yaklaşık 3.000'er işçi çalışıyordu.

1898'de Hindistan'daki jüt fabrikalarının tümü İngiliz sermayesinin elinde olmasına rağmen, pamuklu fabrikalarının çoğu ulusal burjuvaziye aitti. Başka dallarda (un, tereyağı, pirinç işleme, pamuk çırçırlama, yün eğirme, şeker gibi) tüm sermaye yatırımlarının dörtte üçü İngilizlerin denetimindeydi. Plantasyonlarda da aynı oran geçerliydi.[61] 1904'te ülkede 632.636 işçinin çalıştığı toplam 1.449 fabrika vardı.[62]

İngiliz sermayesi 19. yüzyıl ortasında madencilik sanayisini yoğun olarak geliştirdi. 20. yüzyıl başına gelindiğinde, ülkede bu sanayinin birçok kolu (kömür, petrol, demir cevheri, manganez vb. madenciliği) kurulmuştu ve bunlarda 492.000 işçi istihdam ediliyordu.[63]

Başka ülkelerde de ilk ücretli işçi grupları ortaya çıktı. *Malaya'da* İngiliz egemenliğinin kurulmasından sonra kalay madenciliği ve kalay ergitme sanayileri şekillendi. 1885'te Britanya bu ülkeden 18.000 ton kalay götürürken, 1904'te bu rakam 52.000 tona dayandı.[64] Malaya 20. yüzyıl başında kauçuk üretmeye başladı (1905'te 145 ton), çok geçmeden de dünya pazarında bu ürünün başta gelen sağlayıcısı oldu.[65]

Türkiye'de, 1860'lı ve 70'li yıllarda büyük tekstil imalathanelerinin yanı sıra, esas olarak ordu için silah ve üniforma üreten münferit fabrika tipi gi-

59 O. Ye. Nepomnin, *a.g.y.*, s. 196.

60 *Modern Çin Tarihi*, Moskova, 1972, s. 288, 465, 466 (Rusça).

61 *Modern Hindistan Tarihi*, s. 336.

62 İ. Haşimov, L. Şapoşnikova, *a.g.y.*, s. 10-13.

63 A. A. Benediktov, *Hindistan'da Yeni Dönemde Kapitalist Madencilik Sanayisinin Gelişmesi (1870-1920)*, Duşanbe, 1963, s. 477, 481 (Rusça).

64 *Malaya'da İngiliz Emperyalizmi*, Moskova-Leningrad, 1927, s. 38 (Rusça).

65 V. S. Rudnev, *Malaya'nın Yakın Tarihi Üzerine Denemeler. 1918-1957*, Moskova, 1959, s. 13 (Rusça).

rişimler de vardı; bazen bunların işgücü sayısı 3.000'i buluyordu.[66] Ek olarak, 1870'e gelindiğinde İzmir'de bir kâğıt ve kumaş fabrikası, İstanbul'da bir şapka fabrikası ve zeytinyağı üreten bir tesis, Beykoz'da bir çini tesisi, Balıkesir'de bir keçe tesisi, Bursa'da ipek ipliği üreten fabrikalar, İzmit'te bir dokuma fabrikası bulunuyordu. 1880'li yıllarda yabancı sermaye, ülkenin tüm madencilik ve halı dokuma sanayilerini ele geçirdi, büyük gıda işleme girişimleri, münferit tersaneler ve gemi onarım tesisleri inşa etti, havagazı fabrikaları, elektrik santralleri ve tramvay hatları gibi belde hizmet girişimleri kurdu. Ücretli işçi sayısı arttı ve küçük gruplar halinde sanayi proletaryası belirmeye başladı.

Burma'da ilk makineleşmiş girişimler (pirinç işleme fabrikaları, hızarhaneler ve küçük tersaneler) 19. yüzyıl ortasında kuruldu. 1890'lara gelindiğinde, sömürgeciler ülkedeki doğal kaynakların talanını genişlettiler: Cevher yataklarını işletmeye, petrol sondajı yapmaya, rafineriler kurmaya, bir süre sonra da çırçır fabrikaları inşa etmeye başladılar. Kanallar, yeni iskeleler ve limanlar belirdi.

Fransız emperyalistler 19. yüzyıl sonunda *Vietnam'a* sanayi sermayesi akıtmaya başladılar. Kömür ve kalay çıkarıp işlemeye, tekstil, kâğıt ve pirinç işleme fabrikaları, hızarhaneler, çimento fabrikaları kurmaya, demiryolları döşemeye büyük paralar yatırıldı. 1905'te Vietnamlı sanayi işçilerinin toplam sayısı 17.000'e ulaştı; bunlar en başta yabancı sermayenin işlettiği girişimlerde çalışıyorlardı. Ulusal girişimlerdeki işçi sayısı hâlâ çok önemsizdi.

Sanayinin genişlemesi yalnızca hammaddelerin üretildiği bölgeler ile limanlar arasında sürekli ve güvenilir irtibat sağlamak için değil, yeni topraklar ve ekonomik dallar geliştirmek için de ulaşım ve iletişim araçlarının yaratılmasını gerekli kıldı. 19. yüzyılın son otuz yılında Çin'de, Endonezya'da, Kore'de, Burma'da, Filipinler'de, Türkiye'de, Tayland'da ve birçok Arap ülkesinde demiryolları ve limanlar inşa etmek için yoğun çalışmalar başlatıldı. Bu, proletaryanın büyümesine yol açtı, çünkü oldukça büyük sayıda demiryolu, liman ve yükleme işçisi bu çalışmalara katıldı. Demiryolu yapımının daha önce başladığı Hindistan'da, 1871'e kadar 8.000 kilometre, 1901'e gelindiğinde ise 40.000 kilometreden uzun demiryolu hattı döşenmişti.[67] 1895'te demiryollarında yaklaşık 281.000 kişi çalışıyordu. Burma'da 1877-1900 arasında yaklaşık 2.500 kilometre demiryolu hattı döşendi.[68]

Yüzyılın sonunda emperyalist güçler, Çin'den demiryolu yapımı ayrıcalık sözleşmeleri koparmaya başladı. Ülkede 1877-1894 arasında yaklaşık 365 kilometre demiryolu hattı döşenirken, 1895-1904 arasında döşenen hat uzun-

66 Y. A. Petrosyan, *Jön Türk Hareketi (19. Yüzyılın İkinci Yarısı ila 20. Yüzyıl Başı)*, Moskova, 1971, s. 35, 143 ve başka. (Rusça).

67 Romesh Dutt, *Hindistan'ın Ekonomik Tarihi*, C. 2, *Viktorya Dönemi 1837-1900*, Delhi, 1960, s. 412.

68 A. S. Kaufman, *Burma'da İşçi Sınıfı ve Ulusal Kurtuluş Hareketi*, Moskova, 1961, s. 21 (Rusça).

luğu 3.000 kilometreyi geçti.[69] Demiryolu yapımı sonraki yıllarda daha da yüksek bir tempoyla yürütüldü. Demiryolu proletaryası da buna koşut olarak büyüdü.

Bu istatistikler eksiksiz olmasa bile, dünya kapitalist ekonomisine katılmış ezilen ülkelerde, öncelikle de Hindistan'da ve Çin'de, 19. yüzyılın son otuz yılı ila 20. yüzyıl başında sanayi proletaryasının (demiryollarının yapımı ve işletilmesi alanında, ama ağırlıklı olarak tüketim, özellikle tekstil sanayisinde) daha da büyümesine tanık olunduğunu belirtmemize olanak veriyor. Aynı zamanda, bu ülkelerin zanaat ve manifaktür atölyelerinde istihdam edilen ücretli işçi grupları kıyaslanamayacak kadar fazlaydı.

Yabancı sermaye, sömürge ve bağımlı ülkelerde ağır sanayinin gelişmesini kösteklemek için elinden gelen her şeyi yaptığı için, buralarda metalürji işçisi, elektrik teknisyeni vb. gibi işçi kategorileri ya hiç yoktu ya da aşırı küçüktü. Çin'de ancak 19. yüzyıl sonunda Hanyang'da bulunan ve 3.000 işçi çalıştırılan hükümete ait dökümhanede, Hindistan'da ise 20. yüzyıl başında Tata ailesinin kurduğu daha da büyük bir demir çelik fabrikasında bu mesleklerden az sayıda eleman vardı. Dolayısıyla, sömürgecilerin karşı çıkmalarına rağmen, Asya ülkelerinde ağır sanayinin gelişmesini yabancı sermaye değil, ulusal sermaye, yani devlet sermayesi (Çin'de) ve özel sermaye (Hindistan'da) başlattı.

Orta gruptaki ülkelerde çoğunlukla manifaktür tarzı küçük işletmeler vardı. *Suriye'deki* ve *Lübnan'daki* durum bu ülkelerin tipik örneğiydi. Yabancı sanayi mallarının pazara sel gibi akmasının sonucu olarak, geleneksel zanaatlar dibe vurdu. Ev eşyası üretimiyle bağlantılı dallar bir parça istikrarını korudu; basit işbirliği ve emekleme evresindeki manifaktür tesisleri özellikle yaygındı. Suriye'de ve Lübnan'da, Fransız tekstil sanayisine ham ipek sağlamak için mevsimsel ipek kozası çekimi ve dokuma işleri yapan manifaktür tarzı küçük tesisler kuruldu. Örneğin Lübnan'da, ipekli dokuma girişimlerinin sayısı 1861-1880 arasında 4'ten 60'a yükseldi; bunlarda 5.200 işçi çalıştırılıyordu.

Yüzyıla girilirken Fransız kapitalistler, belediye hizmet ve ulaşım projeleri inşa etmeye başladılar. Yine de Suriye'de ve Lübnan'da neredeyse hiç büyük sanayi girişimi yoktu.

Tayland'da da küçük girişimler ağırlıktaydı. İşgücü 400'den büyük olan pirinç işleme fabrikalarına çok seyrek rastlanıyordu.

Dolayısıyla, incelediğimiz dönemde, en gelişmiş Asya ülkelerinde ücretli işçi ordusunun çoğunluğu, orta gruptaki ülkelerde ise neredeyse tümü, manifaktür ve el sanatı tarzı küçük girişimlerin işçilerinden oluşuyordu. Bu işçileri, sınıf bilinci, yaşam biçimi ve çıkarlar açısından proleter olarak değil, zanaatçı olarak görmek çok daha doğru olur.

69 Aktarılan tahmini sayıların dayandığı veriler için bkz. *Çin'in Ekonomik Gelişim Tarihi 1840-1948*, Moskova, 1958, s. 170, 171, 175, 176 (Rusça).

Sömürge ve bağımlı Asya ülkelerinde yabancı sermaye istilasının sonucu olarak yoksullaşması giderek hızlanan köylü ve zanaatçı kesimlerden katılmalarla yenilenen devasa bir yedek işçi ordusu oluştu. Tarıma ve zanaata dayalı üretimden koparılıp atılan bu insanlar şehirlerde toplanarak, artık nüfus denilen kategoriyi oluşturdular. Bunların pek azı fabrikalarda ya da manifaktür veya zanaat tarzı girişimlerde iş bulmayı başardı, bazıları plantasyonların insanlık dışı çalışma koşullarında ömrünü tüketti, bazılarıysa mutlak yoksul ve lümpen düzeyine düşerek, amelelerin, çekçekçilerin, hamalların, kayıkçıların ve mavna yükleyicilerinin saflarına katıldı.

En gelişmiş Asya ülkelerinde sanayi proletaryasının oluşumunun en önemli özelliklerinden biri, hem coğrafi hem de üretim olarak görece yüksek bir *yoğunlaşma* göstermesiydi. Bunun nedeni, yabancı sermayenin ilk başta sınırlı sayıdaki kıyı (deniz ya da nehir) kentlerine girmesi ve buralarda çok sayıda küçük girişimin yanı sıra belirli sayıda büyük girişimin kurulmasıydı. Özgül olarak Hindistan'da sanayi işçilerinin çoğu, öncelikle deniz kıyısındaki kentler olmak üzere en büyük kentlerin birkaçında, örneğin Bombay, Kalküta ve Madras gibi kentlerin yanı sıra Ahmedabad, Kanpur ve Nagpur kentlerinde toplandı. Örneğin Bombay, 1903-1904 itibarıyla ülkedeki tüm pamuklu fabrikalarının %69'unu, dolayısıyla da bu sanayideki işçilerin çoğunluğunu barındırıyordu. Çin'de proletaryanın en çok yoğunlaştığı merkezler, Şangay, Vuhan bölgesi, Hongkong ve Guanzu'nun (Kanton) yanı sıra, Hongan, Şantung ve Jilin eyaletlerinin başkentleriydi. Türkiye'de girişimlerin çoğu İstanbul'da ve çevre bölgelerde bulunuyordu. Filipinler'de proletaryanın yoğunlaştığı merkez Manila, Endonezya'da ise Batavya, Semarang ve Surabaya yerleşim yerleriydi. 19. yüzyıl sonunda Tayland'ın başkenti Bangkok, ülke sanayisinin ve fabrika işçilerinin büyük kısmını barındırıyordu.

Sömürge ve bağımlı ülkelerin ezici çoğunluğunun nüfusu içinde işçi sınıfının oranı yok denilebilecek kadar küçüktü: %1'den azdı (örneğin Çin'de yalnızca %0,5'ti); sadece Malaya'da ve Seylan'da oran daha yüksekti. Bununla birlikte, proletaryanın yoğun olduğu yerlerde oran oldukça artıyordu. Nitekim Şangay'da 300.000 işçi ya da kent nüfusunun %20'si sanayide çalışıyordu. Hindistan'da, Endonezya'da ve başka bazı ülkelerde de sanayi proletaryasının yüksek yoğunluğa ulaştığı gözlendi. 1890'da Bombay'daki tekstil fabrikalarında toplam 100.000 (her girişimde ortalama 700) işçi çalışıyordu.[70] Endonezya'da tuz işleyen iki fabrikada 2.800 işçi ve Cava'da birkaç şeker fabrikasında 2.000'er işçi çalışıyordu.[71]

Proletaryanın görece yüksek yoğunlaşma düzeyi, toplu mücadele biçimleri geliştirmesini kolaylaştırdı, daha etkili olmasını sağladı ve ücretli işçi sayısının genellikle az olmasını bir ölçüde dengeledi.

70 İ. Haşimov, L. Şapoşnikova, *a.g.y.*, s. 10.

71 A. B. Belenki, *Endonezya'nın Ulusal Uyanışı*, Moskova, 1965, s. 31 (Rusça).

Yeni gelişen proletaryanın ayırt edici bir özelliği, *vasıfsız* ya da *yarı vasıflı işçilerin ağırlığının* bir hayli fazla olmasıydı. Bunun nedeni, işçi sınıfının oluşmasında ana ve sayıca giderek büyüyen kaynak olan köylülerin ve zanaatçıların teknik ve kültürel düzeylerinin düşük olmasıydı. Yabancı sermayenin çalıştırdığı girişimlerde donanım gerektiren işleri, ana (metropol) ülkeden ya da başka kapitalist devletlerden gelmiş işçiler görüyordu. Avrupalı işçilerin birçoğu, işçi hareketinin deneyimini ve gelişmiş biçimlerini bu yeni çevreye getirdi, bu yolla da yerel proletaryanın sınıfsal ve örgütsel mücadele düzeyini yükseltti. Ne var ki, özünde bir işçi aristokrasisi olan bu dış kökenlilerin ayrıcalıklı konumu, yerli işçilerinkiyle kıyaslanamayacak kadar yüksek ücretleri ve sahip oldukları beceriler, Asyalı işçilerin gözünde metropollerin ayrılmaz bir parçası gibi görünmelerine yol açtı, bu yüzden de proleter birliğinin gelişmesini köstekledi.

Asya'nın bağımlı ve sömürge ülkelerindeki işçi sınıfının özgül bir niteliği, büyük *etnik ve dilsel çeşitlilik* göstermesiydi. Bu olgunun nedeni, söz konusu ülkelerin, hatta bir ve aynı ülkeye ait farklı bölgelerin gelişimlerindeki belirgin eşitsizlikte yatıyordu.

Yabancı sermaye istilasının yarattığı sanayi merkezleri, el zanaatlarının eski merkezleriyle çoğu zaman örtüşmüyordu. Bu nedenle, önceleri yeni bölgelerin çoğunda çalıştırılacak insan kıtlığı çekilmekle kalmadı; en alt düzeyde olsa bile teknik beceri sahibi işçi bulmak da çoğu zaman olanaksızdı. Doğal olarak, bunları uzaktan, hatta manifaktür üretiminin daha önce geliştiği ve bu tarz üretimin çökmesiyle gerekli vasıflara sahip yedek emek gücünün oluştuğu başka ülkelerden ve bölgelerden getirmek gerekli oldu. Nitekim Hindistan'ın Assam ve Maisur illerindeki çay plantasyonları için, Orissa'dan, Bihar'dan, Birleşik Eyaletler'den ve başka yerlerden sözleşmeli işçi toplandı. Bengal'deki jüt fabrikalarında yerliler azınlıktaydı. Seylan'da ve Burma'da işçilerin çoğunluğu Hintliydi, Malaya'da ve Endonezya'da ise Çinli. Tayland işçi sınıfının neredeyse tamamı, yoksulluk ve açlık yüzünden yabancı bir ülkeye kaçmak zorunda kalmış Çinlilerden oluşuyordu. 1890'larda Siyam'a yılda 17.600 Çinli geldi.[72]

Proletaryanın etnik çeşitliliği ve yerel nüfusa yabancılaşması, sınıf olarak birleşip güçlenme sürecini yavaşlattı ve ülkenin kamusal yaşamına etkin katılımını engelledi.

Elbette, geçim ekonomisinin çözülme sürecinin çok ileri gittiği ve sonuç olarak işçi sınıfının esasen yerel nüfustan oluştuğu bölgeler de vardı. Madras, Bombay, Ahmedabad ya da Şangay ve Kanton gibi kentlerde işçilerin çoğu, yakınlardaki tarım bölgelerinden gelen yoksullaşmış köylülerdi. Filipinler'de ve başka bazı ülkelerde de benzer bir durum meydana geldi.

72 N. V. Rebrikova, *a.g.y.*, s. 186.

Yaşam ve Çalışma Koşulları

Asya ülkelerinde, yabancı sermayenin egemenlik kurması ve Avrupa'nın önceki ilk sermaye birikimi döneminde geçerli tüm sömürü "norm"larını epeyce aşan en kaba baskı biçimlerinin çok yaygın olması, işçilerin durumunu belirleyen faktörlerdi. Kitlelerin çok eskiden beri çektikleri korkunç yoksulluk, yaşamsal gereksinimlerin karşılanma düzeyinin aşırı düşüklüğü ve devasa boyuttaki emek fazlalığı da bu eşi benzeri görülmemiş sömürüyü şiddetlendirdi. Sömürge ve yarı sömürge rejimleri, proletaryanın siyasal ve mesleki örgütlenmesini, sınıfsal uyanışını köstekledi. Sömürgeciler, en sınıf bilinçli işçilere ağır eziyetler ettiler. Proletarya, işçi hareketinin önüne dikilmiş duvarların yanı sıra, yerli toplumun bağrında şekillenmiş sosyopsikolojik engelleri de aşmayı uzun süre başaramadı.

Yabancı burjuvazinin yanı sıra yerli burjuvazi de *iş gününün süresini* azami ölçüde uzattı. Yerli burjuvazi için bu, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki sanayilerin rekabetine dayanmayı umut edebileceği yollardan biriydi. Kural olarak, iş gününün sınırlarını, özellikle küçük girişimlerde ve mevsimlik işlerde, havanın aydınlık olduğu saatler belirliyordu. Elektrikle aydınlanma başlayınca, işverenler, iş gününü daha da uzatarak çoğu kez 14, hatta 16 saate çıkardılar. Örneğin Hindistan'da uygulama böyleydi. Burma'da çalışma haftasının süresi 80 saatti.[73] Her yerde işçiler, dinlenme gününden neredeyse tamamen yoksundular. Yılda yalnızca iki ya da üç kez, önemli geleneksel günlerde, birkaç gün izin veriliyordu.

Sömürge ülkelerde insan gücü, buralarda aşırı düşük olan yeniden üretim maliyetinin çok altında bir bedelle satılıyordu. İşçilerin gerçek ücretleri, en gelişmiş Asya ülkelerinin büyük kentlerinde (sözgelişi Bombay'da) bile, geçim düzeyinin yarısından çok daha düşüktü. Bu, ölüm oranının yüksek ve yaşam süresinin kısa olmasına yol açtı. Çin'de tüm işçi sınıfının %30-40'ı kadınlardan oluşuyordu.[74] Kadın emeği Endonezya'da daha da yaygındı ve sanayideki oranı üçte ikiye ulaşıyordu.[75] Bununla birlikte, kadınların ve çocukların ücretli emek ordusuna kitlesel olarak katılması, işçilerin durumunda en ufak bir düzelme bile sağlamadı. Bir aile günde ancak bir ya da iki öğün yemek yiyebiliyordu, o da çoğunlukla en kötü cinsindendi. Ailelerin giysi alacak paraları da yoktu.

İşyerlerinde en temel iş güvenliği önlemleri bile alınmıyordu, bu yüzden de ölümle ya da sakatlıkla sonuçlanan bir sürü kaza oluyordu. İşle ilgili hastalıklar salgın boyutlarına ulaştı, ama önleyici ya da tedavi edici hiçbir önlem alınmadı.

Proletaryanın çektiği konut sıkıntısı aşırı boyuttaydı. Sürekli emek fazlalığı olduğu için, işverenler, çalışanlarının konut sorununu gidermek gibi bir kaygı

73 U Ba Swe, *Burma'da İşçi Mücadeleleri,* A People's Literature House Publication, Rangun, 1951, s. 2.

74 *Çin'in İlk Çalışma Yıllığı,* Pekin, 1928, s. 548-49 (Çince).

75 Y. P. Zakaznikova, *Endonezya'da İşçi Sınıfı ve Ulusal Kurtuluş Hareketi,* Moskova, 1971, s. 14 (Rusça).

duymuyorlardı. Kapitalistler ancak seyrek olarak, hünerli işçileri işletmelerinde tutmak için gerekli olduğunda, konut yapımıyla ilgileniyorlardı. Kural olarak, birkaç aile ya da büyük bir bekâr işçi grubu tek odada barınıyordu. Aşırı kalabalık olması yetmezmiş gibi, bir de sağlık ve temizlik koşullarından, gündelik yaşam kolaylıklarından tamamen yoksun olan koğuş türü yatakhaneler yaygınlaştı. Bombay'da işçilerin yaklaşık %30'u, insan barınmasına uygun bir evden çok köpek kulübesini anımsatan derme çatma barakalarda yaşıyordu. Böyle barakalardan oluşan kümeler, Asya ülkelerinin sanayi merkezlerindeki varoşların ve işçi semtlerinin ayırt edici bir özelliği olup çıktı.

İşe alımların işçi ile işverene aracılık eden bir simsar vasıtasıyla yapıldığı bir sistemin varlığı, proletaryanın durumunu iyice kötüleştirdi. Bu simsarlar, öncelikle hemşehrileri arasından işçileri işe alıyor, sıklıkla onlara barınma olanağı sağlıyor ve işverenle tüm işleri onlar adına hallediyordu; özgül olarak, işçilerin ücretlerini tahsil ediyor ve "hizmetler"i karşılığında büyük (bazen %50'yi aşan) bir komisyon kesiyordu. Aynı aracılar çoğunlukla tefecilik de yapıyor, işçilere yeni işyerlerine gitmeleri için ve başka vesilelerle borç veriyordu. Dolayısıyla, işçilerin birçoğu, "velinimet"ine borcunu zamanında ödeyemeyip çaresiz durumda kalıyordu.

İşçilerin büyük bölümü, köyleriyle istikrarlı ekonomik bağlarını sürdürüyordu (tarım mevsiminde fabrikalar sıklıkla kapanıyordu). Bir fabrikada iş bulan bir çiftçi ya da zanaatçı, oradaki çalışmasını geçici bir uğraş olarak görüyor ve belirli bir süre sonra toprağına dönüyordu. Sonuç olarak, birçok girişimde personel birkaç yılda bir neredeyse bütünüyle değişiyordu. Bu, proletaryanın bir sınıf olarak şekillenmesini aşırı derecede yavaşlattı, küçük burjuva psikolojisini, kadim gelenekleri ve önyargıları korudu.

İşçi Hareketinin Gelişmesi

Asya ülkelerinde işçi hareketi, ilk adımlarını, sömürge düzeninin özgül koşullarında attı. Yabancı egemenliği, ezilen halkların toplumsal psikolojisi üzerinde derin izler bıraktı; onlarda bir aşağılık duygusu ve sömürgeci zulmünün sarsılmaz olduğu, mevcut durumu değiştirme çabalarının boşuna olacağı kanısını geliştirdi. Bu psikolojik engeli aşmak uzun zaman alacaktı. İşçilerin toplumsal bilinci, büyük ölçüde, toplumsal dernekleşme biçimleriyle değil, milliyet, din, kast ya da kabile gibi geleneksel birlik biçimleriyle sınırlıydı. Yabancı egemenliği, ulusal birlik duygusunu güçlendirdi, bu ise proletaryanın sınıf bilincinin ve bağımsız hareketinin gelişmesini kösteklediği.

İşçi hareketi, ulusal kurtuluş mücadelesinin yükselişiyle eş zamanlı olarak belirdi ve onun ayrılmaz bir parçası oldu. Özellikle antiemperyalist eylemlerin yükseldiği dönemlerde hız kazandı. İşçilerin yalnızca yabancı kapitalistlere ait girişimlerde değil, yerli burjuvaziye ait girişimlerde de greve gitmeleri, müca-

delelerinin antiemperyalist içeriğini geçersiz kılmadı. Aksine, işçilerin yerli iş sahiplerine ait girişimlerde kendiliğinden giriştikleri katıksız ekonomik grevler bile, yerli burjuvaziyi, nesnel olarak, sömürgeciler üzerindeki baskısını artırmaya ve ulusal kurtuluş hareketini hızlandırmaya zorladı.

Emekle sermaye arasındaki ilk toplumsal çatışmalar, uygulanan para cezalarına ve eziyetlere karşı, işyeri yöneticilerinin veya sahiplerinin keyfî davranışlarına karşı protestolara yansıdı. İşçilerin cinnet geçirerek şeflerini, hatta bazen işyeri sahibini öldürmeleri oldukça sık rastlanan vakalardı.

İşverenlere karşı mücadelenin ilk biçimlerinden biri, imzalı dilekçeydi. Bu protesto biçimi Hindistan'da, Türkiye'de ve başka bazı ülkelerde yaygınlaştı. Dilekçe veren işçiler, isteklerinin haklılığını patronun anlayıp kabul edebileceği umudunu taşımanın yanı sıra, kendi çıkarlarını savunmak için bir araya gelmeleri gerektiği kavrayışına "el yordamıyla" ulaştılar. Yavaş yavaş, bu umutların boş olduğunu anlama noktasına geldiler ve dilekçeyi bırakıp, katıksız proleter mücadele biçimine, yani greve başvurmaya başladılar.

Türkiye'de ilk büyük grev Ocak 1872 sonunda meydana geldi; İstanbul'daki Hasköy tersanesinde çalışan 500-600 işçi, ücretlerinin çok geç ödenmesini protesto etmek ve içinde bulundukları sefalete başkent kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla iş bıraktı. 1872'de Türkiye'de toplam beş grev meydana geldi, Beyoğlu telgraf işçilerinin grevi ile İzmir'deki ve Ömerli-Yarımburgaz hattındaki demiryolu işçilerinin grevleri de buna dâhildir. Türk proleterlerin 1876'da anayasa talebiyle düzenlenen kitlesel bir gösteriye katıldıkları biliniyor. Türkiye'de 1872-1880 (dâhil) arasında 21 grev yapılırken, 1881-1906 döneminde yalnızca 4 grev meydana geldi. Grev hareketindeki bu sert düşüş, II. Abdülhamid'in kurduğu, en ufak devrimci mücadele ve ilerici düşünce belirtisinin bile acımasızca ezildiği istibdat rejiminin sonucuydu.[76]

Hindistan'da grevler 1870'lerin sonunda başladı. Mücadeleye ilk girişenler, sanayi proleterleri (Bombay'ın ve Bombay sanayi bölgesinin tekstil işçileri) oldu. 1877'de Nagpur'daki Express Mills'in tekstil işçileri, ücret indirimini protesto etmek için iş bıraktılar. Ayrıca, demiryolu işçileri, liman işçileri ve belediye işçileri, özellikle parya (dokunulmazlar) kastına mensup çöpçüler de birkaç kez greve gittiler. Ne var ki bunlar, çoğunlukla birlikten ve örgütten yoksun proletaryanın küçük gruplarınca münferit olarak girişilen katıksız ekonomik, kendiliğinden mücadele eylemleriydi.

Hindistan'da emekle sermaye arasındaki mücadele 1880'li yıllarda gelişmeyi sürdürdü. Bombay'daki fabrika başmüfettişinin hazırladığı bir rapora göre, her fabrikada yılda ortalama iki kez grev oluyordu. Grevler yalnızca Bombay'da değil, Madras, Kalküta, Kanpur ve Ahmedabad gibi ülkenin başka sanayi merkezlerinde de meydana geliyordu.

76 A. A. Guseinov, *a.g.y.*, s. 8-9.

Çin'de 1880-1895 yılları arasında, Jiangnan cephaneliği, Hanyang demir çelik tesisleri ve Kaiping kömür madenleri gibi hükümete ait büyük girişimlerin yanı sıra, İngilizlere ait iki gemi yapım ve onarım tesisinde (Ye Song ve Xiang Sheng tesislerinde) dokuz grev meydana geldi.[77]

1890'lı yıllarda ekonomik grevlerin sayısı sürekli artış gösterdi. Ülkede sadece 1898-1899'da 10 grev meydana geldi.[78] Bu sırada Çin'de antiemperyalist bir halk başkaldırısı giderek tırmanıyordu.

Olayların çoğunda işçiler, ücret kesintilerini protesto ettiler ya da ücretlerin yükseltilmesini istediler. Çin'de 1895-1913 arasında meydana gelen 72 grevden 22'sinde işçiler, ücret artışları istediler; 16 grevde, ücretleri düşürmek için başvurulan çeşitli yöntemlere karşı protestoda bulundular; geriye kalan grevlerde ise iş gününün uzun olmasını ve kötüleşen çalışma koşullarını protesto ettiler. İşyeri sahiplerinin ya da yöneticilerinin keyfî tavırlarına, işçilere uyguladıkları aşağılık muameleye karşı sık sık protesto eylemleri yapıldı. Bu dürtüler, yüzyıla girilirken grev mücadelesinin ana kaynakları olmaktan çıkmış olsa bile, hâlâ önemini bir hayli koruyordu. Çin'de grev mücadelesinin merkezleri Şanghay ve diğer liman kentleriydi, ama Siçuan ya da kuzeydoğu eyaletleri gibi uzak bölgelerde de grevler yapıldı. Grev sayısı bakımından ilk sırayı tekstil sanayisi alıyordu, ama madenciler, çelik işçileri ve belediye işçileri de mücadele verdiler.

Erken dönemdeki grevlerin çoğu tek fabrikayla, hatta tek bölümle sınırlı kalmasına karşın, 1890'lı yıllar gibi erken bir zamanda, birkaç girişimde çalışan işçilerin aynı anda ve eşgüdümlü şekilde iş bıraktıkları daha kapsamlı eylemler de meydana geldi. 1895'te, Bombay'daki 8 fabrikadan 8.000 işçinin son ücret indirimini protesto etmek için katıldığı bir grev meydana geldi. Haziran 1901'de Bombay'daki 20 fabrikanın çalışanları, önceki ücretlerinin korunması talebiyle mücadeleye giriştiler. İlk gün 2.000 işçi (anlaşılan, tek bir fabrikanın çalışanları) işyeri eylemi yaptı, on birinci güne gelindiğinde ise grevcilerin sayısı 20.000'e ulaştı. Bu, yalnızca Hindistan'da değil, tüm Asya'da böyle büyük boyuttaki ilk grevdi. Talepleri kısmen yerine getirilen işçiler, yönetimin baskısıyla karşılaşan önderlerini savunmak için güçlü bir direniş sergilediler.

En fazla sayıda grev, yabancı kapitalistlere ait fabrikalarda ve demiryollarında meydana geldi. Eylemlerden bazıları doğrudan sömürgeci rejimi hedef aldı. Sömürge yönetiminin vebaya karşı aldığı ama gerçekte vebanın yayılmasından başka bir işe yaramayan çok sert önlemlere karşı, 15.000 liman işçisinin ve demiryolcunun yanı sıra, başka emekçi halk gruplarının 1898'de Bombay'da yaptıkları grev bu bakımdan özellikle dikkate değer bir eylemdi. Sömürgeciler taviz vermek zorunda kaldılar.

77 *Çin'de Modern Sanayinin Tarihine İlişkin Belgeler*, C. I, Kısım 2, Pekin, 1957, s. 1248-1254 (Çince).

78 *A.y.*

Çin'de, 20. yüzyıla girilirken öncelikle yabancılara ait girişimlerde görülen ve *da shang* denilen, temelde Luddist nitelikli bir dizi eylem, Çin proletaryasınca verilen mücadelenin antiemperyalist rengini ve aynı zamanda da düşük düzeyini, belirgin şekilde ortaya koydu. Bu hareket, 1899-1900'de asilerce başvurulan kendilerine özgü mücadele biçimlerine yakınlığını açık seçik gösterdi. İşçiler, makineleri, araç gereçleri, hatta fabrikaların kendisini kırıp döktüler. 1898'de Anhui eyaletindeki madenlerde, 1905'te işçilerin yalnızca araç gereçleri değil, yabancı mühendislerin kaldıkları yerleri de tahrip ettikleri Pingxiang madenlerinde, Yanshupu'da Japonlara ait bir tekstil fabrikasında ve başka yerlerde böyle grevler meydana geldi.

Grevlerin kendiliğinden kargaşaya dönüşerek fabrika araç gereçlerinin tahrip edilmesi ve çok nefret duyulan yöneticilerin dövülmesi noktasına vardığı olaylar, 20. yüzyıl başında Vietnam'da da meydana geldi. *Da shang* tarzı eylemler, aynı zamanda, eski zanaatçıların Batı'dan yeni getirilen ve ekonomik bağımsızlıklarını ellerinden alan teknik yeniliklere karşı protestosunu yansıtıyordu.

İşverenler ve yetkililer, grevcilerin direncini kırmak için, silahlı cezalandırma eylemlerine başvurdular. Nitekim 1896'da polis, Güney Hindistan Demiryolu'nun Negapatam atölyelerindeki bir grev sırasında işçilere ateş açtı.

Hindistan'da grev mücadelesinin büyümesi, kadınların ve hatta çocukların giriştikleri bazı iş eylemlerinde de kendini gösterdi. Nitekim 1894'te, Bombay'daki bir pamuklu fabrikasının kadın çalışanları, eski ücret oranlarının yeniden uygulanması talebiyle grev ilan ettiler. Onlara destek vermeye çalışan erkekler işlerinin başına dönmesine rağmen, kadınlar uzun süre pes etmediler ve 29'u tutuklandı. 1889'da Madras'taki Karnatik fabrikasının eğirme atölyesinde çalıştırılan oğlanlar, ücret artışı, düzenli tatil günü ve daha uzun öğle molası talebiyle birkaç günlük bir greve gittiler.

Filipinler'de ilk önemli grev eylemleri 1898'de başladı ve 1900'lerde boyut olarak büyüme eğilimi gösterdi. Filipin proletaryasınca verilen mücadelenin benzersizliği, işçi örgütlerinin grev hareketinden önce kurulmuş olmasında yatıyordu. Büyük olasılıkla İspanyolların etkisinden dolayı, burada örgütlü işçi hareketi, proletaryanın daha gelişmiş olduğu başka Asya ülkelerinden daha önce ortaya çıktı.

Orta gruptaki birçok ülkede de işçi eylemleri meydana geldi. 1889'da Tayland'ın Bangkok kentindeki üç pirinç fabrikasında Çinli işçiler büyük bir grev başlattılar. Grev, 36 saat süren barikat çatışmalarıyla sona erdi. Grevcilere karşı amansız misillemelere (900 kişi özel bir mahkeme önüne çıkarılıp yargılandı) rağmen, ertesi yıl burada yeni bir grev patlak verdi.

Seylan'da ilk grev Ocak 1893'te bir İngiliz matbaasında meydana geldi. Altı gün süren grev işçilerin yenilgisiyle sonuçlandı. 1898'de Kolombo limanındaki taşıyıcılar, ücret kesintilerini protesto etmek için iş bıraktılar; onları bir yıl sonra *Times of Ceylon* gazetesinin basım işçileri izledi.

Yüzyıla girilirken, Kore'de işçi huzursuzlukları baş gösterdi. Belli birkaç durumda bunlar geniş kitleleri sardı. 1900'de, Chuk Sang bölgesindeki madenlerde çalışan 2.000 işçi Japon işverenlere başkaldırdı. 1898'de ve 1902'de demiryolu yapımında çalışan hendek kazıcılar arasında huzursuzluklar meydana geldi. Mart 1900'de, Ocak 1901'de ve 1903'te, Mok Pkho limanının yükleme boşaltma ve liman işçileri greve gittiler. Bu son olayda, grevcileri bastırmak için Japon askerler sevk edildi. Eylemler, kendiliğinden nitelikteydi ve yabancı işverenleri, özellikle de Japonları hedef alıyordu.

Bazı ülkelerin işçileri, mitingler ve gösteriler örgütlemeye başladılar. Bilindiği kadarıyla, Bombay'da 1884'te, 1889'da ve 1890'da üç dev işçi mitingi yapıldı. Vietnam'da ilk grevlerden biri 1900'de On Lau taş ocaklarında yapıldı; Vietnamlı ve Çinli işçilerin kitlesel bir mitingi buna eşlik etti. Fransız sömürge yetkilileri mitingi dağıtıp 23 kişiyi tutukladılar. Yedi kişi idam edildi.

Proletaryanın grev mücadelesinin başlangıç evresi, proletaryanın oluşumuna ve yapılanmasına damga vuran özgül faktörlerin koşullandırdığı özellikler taşıyordu. İşçi sınıfının gösterdiği etnik çeşitlilik ve burjuvazinin kışkırttığı ulusal geçimsizlik, ortak grev eylemlerinin sıklıkla hezimete uğramasına yol açtı. 1893'te Howrah'taki bir jüt fabrikasında yapılan bir grev sırasında, Müslümanlar grevi sürdürdükleri halde Hindular işlerinin başına döndüler. Çin'de, bir eyaletten olanlar greve giderken, başka bir eyaletten olanların onlara destek vermeyi reddettikleri birçok örnek görüldü. Sözgelişi, 1896'da Hanyang silah ve mühimmat fabrikasında öyle oldu, Guanzhou'lu marangozlar tek başlarına iş bıraktılar.

Grevler önceden planlanmış ve örgütlenmiş değildi. Birçoğu proleterlerin genel bir eylemiyle başladı ve sonra kısmi eylemlere dönüştü. Grev eylemleri ağırlıklı olarak savunmaya yönelikti ve çoğunlukla sırf bu yüzden işçilerin yenilgisiyle sonuçlandı. Düzenli bir grev hareketinin başlangıç tarihi, Hindistan'da 19. yüzyılın son on yılı, Çin'de ise 20. yüzyılın son beş yılı olarak belirlenebilir.

Yine de, kendiliğinden ve yerel çaresizlik patlamaları (o zamanlar grevlerin çoğu gerçekten öyleydi), proletaryanın sınıf mücadelesinin başlangıcı oldu. İşyerinde ortak çalışma ve özellikle kitle eylemlerine katılım, işçileri yavaş yavaş dönüştürdü, içlerinde proleter psikolojisi öğelerini geliştirdi; gitgide onları, taleplerini savunmak için birliğin ve örgütlenmenin zorunlu olduğunu kavramaya yaklaştırdı. Hintli araştırmacı G. K. Sharma, henüz ortada hiçbir sendika olmasa bile, işçilerin daha 19. yüzyıl sonunda ortak eylemin ne denli etkili olduğunu anlamaya başladıklarını belirtiyor.[79]

Proletaryanın oluşum sürecinde, ilk örgütlenme biçimleri de şekillenmeye başladı. İlk olarak din, milliyet, kast ya da meslek temelinde işçi birlikleri orta-

79 G. K. Sharma, *Hindistan'da İşçi Hareketi. (Geçmişi ve Bugünü)*, University Publishers, Jalandhar, Delhi, Ambala, 1963, s. 64.

ya çıktı. Bunlar, işe girmeye yardımcı oluyor, özellikle zor durumlarda maddi yardım sağlıyor ve eğitim faaliyetleri yürütüyordu.

O zamanki Hindistan'da hiç kimse kendi kastının dışında yaşayamazdı, çünkü bir kişi mensup olduğu kasttan, dolayısıyla da kan bağlarından koparsa, toplumdan dışlanırdı. Hali vakti yerinde olmayan bir işçinin böyle bir şey yapması daha da olanaksızdı, çünkü kastın görevlerinden biri de yardımlaşmaydı. Bu nedenle, köyüyle bağını koparan bir işçi en sonunda ata kastından kopmak zorunda kalırsa, "ancak toplumsal konum olarak önceki kastından daha aşağı olmayan başka bir kasta girmesi halinde" bunu yapardı.[80] Bir işletmede çalışan proleterler sıklıkla yeni bir kast oluşturuyorlardı.

Çin'de işçileri de kapsayan ilk birlikler arasında meslek kurumları, ülkenin aynı yöresinden kentlilerce kurulan birlikler, dostluk dernekleri ve gizli cemiyetler vardı. Bu birlik biçimleri iki yüz yıldan beri vardı. El sanatı kurumları, hayır işleri için kuruldu ve yalnızca işçilerin ticari, dinsel, bölgesel birliğine değil, çırakların, hatta zanaatçı işverenlerin de birliğine dayanıyordu. Bir loncanın tüm üyeleri, ilgili mesleğin özgül atasına, kurucusuna ve koruyucusuna tapıyordu. Burada herkes şeklen eşitti ama seçimli makamlara yalnızca işverenler gelebiliyordu. Bu yapı nedeniyle, loncalar içinde sık sık çekişmeler yaşanıyordu.

1870'lerde Filipinler'de, İspanyol sendikacıların etkisiyle ve katılımıyla kurulmuş benzer örgütler, yani loncalar vardı. Bu loncalar, zanaatçıları (işverenleri), manifaktür işçilerini ve mesleğin gereği olan diğer emekçileri bir araya getiriyordu. Bunların ana görevi, üyelerinin maddi yardımlaşmasını örgütlemekti.

Ülkenin aynı yöresinden insanlarca kurulan hemşehri birlikleri, Çin'in büyük şehirlerinde yaygındı ve meslek kurumlarının aksine, çeşitli toplumsal tabakalardan insanları (zengin tüccarları, usta zanaatçıları, sanayi işçilerini, başta ameleler olmak üzere pek çok yarı proleteri ve lümpen proleterleri) salt bölge ilkesine göre bir araya getiriyordu. Oldukça büyük maddi olanaklara sahip bu birlikler, üyelerine zorunlu ihtiyaç halinde parasal yardım yapıyor, malların korunmasını sağlıyor, iş bulmaya yardım ediyor, anlaşmazlıkları (grev dâhil) çözüyordu. Bunlar esasen burjuva örgütleriydi; ama önemli bir toplumsal güç oldukları için, sık sık yardım için bunlara başvuran işçiler arasında büyük bir nüfuza sahiptiler.

Büyük Çin kentlerinde, dostluk dernekleri denilen ve yine bölge esasına göre yalnızca yarı proleter kentli zümreleri (ameleleri, hamalları, işsizleri, bir de şans eseri elde ettikleri kazançlarla geçinen kısmi işsizleri) bünyesinde toplayan örgütler vardı. Çoğunlukla birkaç düzine ya da birkaç yüz kişiden oluşan dostluk örgütleri, üyelerinin büyük ve yabancı bir şehirde ayakta kalmalarına yardım etmeyi temel görev sayıyordu. Ne var ki, bu dostluk dernekleri bile proletaryanın sınıf örgütleri değildi.

80 A. A. Benediktov, *a.g.y.*, s. 523.

Çin tarihinde hatırı sayılır bir rol oynamış olan geleneksel gizli cemiyetler de vardı. Hünerli zanaatçıların bir kesiminde ve o zanaatçılarla beraber çalıştıkları için onlarla yakın bağları olan sanayi işçileri arasında, ama özellikle kentli lümpen proletarya arasında bu cemiyetler bir hayli tutuluyordu. Tayland ve Malaya gibi başka ülkelere göçen Çinli işçiler, benzer örgütlenme biçimlerini oralara da taşıdılar.

Elbette, bütün bu kurumların, loncaların, hemşehri birliklerinin ve dostluk derneklerinin amacı, geleneksel düşünce tarzını üyelerinin bilincine yerleştirmek ve gitgide güçlenen burjuvazinin işçileri ideolojik olarak köleleştirmesini derinleştirmekti. Bununla birlikte, böyle örgütlerde proleterlerin varlığı, onların içlerindeki birleşme güdüsünü yansıtıyordu. İşçilerin bu örgütlere katılımı, bu anlamda, düşük örgütlenme biçimlerinden yüksek biçimlere uzanan yolda gerekli bir adımdı.

Aynı zamanda, işçilerin daha modern örgütlenme biçimleri de ortaya çıkmaya başladı; bu, proletaryanın sınıf temelinde birleşmesi fikrinin yavaş da olsa kendi yolunu açtığını gösteriyordu. Bu örgütler, ulusal aydın zümresinin ileri kesiminde kuruldu. Öncelikle işçileri bünyesinde toplayan ilk örgüt, Bombay Fabrika Elemanları Birliği'ydi. Bu örgütü 1884'te Bombay'daki Büyük Doğu Fabrikası çalışanlarından Narayan Meghajee Lokhanday kurdu. Lokhanday, yardımsever eğilimli *Dinbandhu* (Yoksulların Dostu) gazetesini çıkaran ılımlı liberal görüşte biriydi. Kurucusunun dediğine göre, bu örgütün görevi, kentteki sanayi üretimiyle bağlantılı kişilerin refahını ve çıkarlarını koruyup kollamaktı, dolayısıyla yalnızca sanayi işçileri söz konusu değildi. Son derece gevşek yapılı olan örgütün bir üye listesi ya da bir kasası yoktu; bu bir sendika değildi ve grev örgütlenmesinde yer almadı. Hatta belki de bu birlik, işçileri greve çıkmaktan uzak durmaya ve daha ılımlı mücadele biçimleri kullanmaya yöneltmek için kuruldu. Ne var ki, pratikte bu örgüt, etnik ve kast bağlantıları ne olursa olsun işçilerin özgül taleplerini duyurmak için birleşmelerine yardımcı oldu ve böylece onların ortak eylemlerini kolaylaştırdı.

Birlik ara sıra dev toplantılar düzenledi; işçiler buralarda ekonomik taleplerini tartışıp görüştüler. Bu toplantıların ilki 16 Eylül 1884'te 4.000 kişinin katılımıyla yapıldı. Burada alınan karar, sömürge yönetimi tarafından işçilerin durumunun araştırılması için oluşturulmuş bir fabrika komisyonuna gönderildi. Birliğin faaliyetleri ve kurucusunun görüşleri, ilerici kamuoyunun duygularını ve çalışma sorunlarına duyduğu ilgiyi yansıtıyordu.

Birlik, Ekim 1889'da, grev hareketinin büyüdüğü bir ortamda, Bombaylı işçileri toplantıya çağırdı ve bu toplantıda, Hindistan'ın İngiliz valisine hitaben bir dilekçe kabul edildi. İşçilerin istekleri şunlardı: Haftada bir gün tatil, yarım saat öğle yemeği molası, sabah 6:30'da başlayıp günbatımında biten iş günü, ücretlerin her ayın en geç 15'inde ödenmesi, çalışırken ciddi derecede yaralanan işçilere yardım ve sakatlanan işçilere ödeme yapılması. Bu artık, "işverenlerin

merhametine sesleniş" değil, işçilerin çıkarlarını yönetim karşısında savunmak istediklerini gösteren, asgari düzeyde bile olsa somut taleplerdi. Ondan sonra Bombay Birliği'nin liderleri, Hindistan işçi hareketinde yeni bir şey olan İngiliz modeli sendikaların kurulmasını önerdiler.

1895'te, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde devlete ait Tophane silah ve mühimmat fabrikasının çalışanları, yasadışı ilk Türk işçi örgütü olan Osmanlı İşçi Cemiyeti'ni [Amele-i Osmani Cemiyeti'ni] kurdular. Cemiyet, bir yandan üyelerinin maddi durumunu iyileştirmeye uğraşırken, aynı zamanda, ülkenin yabancı sultasından kurtarılması ve padişahlık rejiminin yıkılması gibi siyasal amaçlara ulaşmaya çaba gösterdi. Cemiyet bir yıl içinde dağıtıldı ve önderleri yedi ile dokuz yıl arasında değişen sürelerle kürek cezasına çarptırıldı.

Tayland'da, Bangkok tramvay işçilerini birleştiren ilk sendika 1897'de kuruldu. Filipinler'de işçi örgütlenmesinin daha da modern biçimleri ortaya çıktı. Filipin Matbaacılar Sendikası 1901 sonunda kuruldu. Başında, kentli yoksullar arasından gelen Ermenegildo Cruz bulunuyordu; Cruz önce dizgici, sonra da düzeltmen olarak çalıştı. Sendika, "İşçilerin kurtuluşu, kendilerine düşen bir görevdir," şeklindeki Marksist sloganı düstur olarak benimsedi.[81]

İspanyol sömürgecilerin ülkeden kovduğu gazeteci Isavelo de los Reyes, Filipin sendikalarının kurucusu olarak kabul edilir. 1901'de ülkesine dönen Reyes, Şubat 1902'de 14 işçi loncasını ve Matbaacılar Sendikası'nı birleştiren Filipinler Demokratik İşçi Sendikası'nı kurdu. Örgütün program belgelerinde, ücret artışı ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için uğraş verilirken barışçıl yolların kullanılması gerektiği vurgulanıyor, hatta emek ile sermaye arasında uyum çağrısı bile yapılıyordu. Sekiz saatlik iş günü ve tüm işçilerin tek bir sendikada birleştirilmesi talebini dile getirmekle, program aynı zamanda da Amerikan proleter hareketinin kesin etkisini yansıtıyordu. Öncelik ise ulusal taleplere (Filipinler'in bağımsızlığına) ve genel demokratik (toprak sahiplerine karşı) taleplere veriliyordu.

1902'de sendika, tütün ve basım sektörlerindeki birçok işverene dilekçe göndererek ücret artışı istedi. İşverenler bu konuyu görüşmeyi reddettiler. O zaman işçiler greve başvurarak istedikleri ücret zammını aldılar. 15 Ağustos 1902'de sendikanın önderliğiyle yeni bir grev başladı: Bir puro fabrikasının çalışanları ücret çizelgesinin gözden geçirilmesini istediler. Mücadele altı hafta sürdü ama işçilerin zaferiyle sonuçlanmadı. Sendika Başkanı Reyes grev sırasında tutuklandı, hüküm giydi ve sınır dışı edildi. İşçilerin çıkarları için tutarlı mücadele vermesiyle tanınan Dominador Gómez, sendika başkanı oldu. Sendika 1903'te daha da büyük bir greve önderlik etti, bu seferki Manila'da Amerikalılara ait bir elektrik santralindeydi. İşçiler yenilgiye uğradılar, çünkü eylemleri arasında eşgüdüm kuramadılar; bu ise yönetimin polis koruması altında grev kırıcı-

81 G. I. Levinson, *a.g.y.*, s. 73-74.

lar çalıştırmasına fırsat verdi. Sendika 1903'te yaklaşık 100.000 kişinin katıldığı 1 Mayıs gösterisini düzenledi. Gösteri, "Kahrolsun Amerikalı istilacılar!", "Özgürlük istiyoruz!" ve "Sekiz saatlik iş günü istiyoruz!" sloganlarıyla gerçekleştirildi. Göstericilerin genel valinin sarayına zorla girme girişimi Amerikan askerlerince püskürtüldü. Gómez dört yıl ağır çalışma cezasına mahkûm edildi ve Filipinler'in ilk sendikal örgütü çok geçmeden dağıldı. Ne var ki, uygulanan baskılar örgütlü işçi hareketinin gelişmesini durdurmadı. Reyes'in ve Gómez'in izinden gidenler daha sonra yeni işçi sendikaları oluşturdular.

Asya ülkelerinin işçileri arasında yaşanan ulusal ve dinsel sürtüşmeler, çoğu kez, yalnızca aynı milliyetten ya da aynı dinden olan işçilerin birleşmelerine yol açtı. Nitekim 1900'lerin başında Bombay'da, sadece Marathi proleterlerinin (kentteki sanayi işçilerinin dörtte üçünü oluşturuyorlardı) üye oldukları İşçi Birliği'nin kuruluşuna tanık olundu. Hinduların ve Müslümanların sanayide çalıştıkları Kalküta'da 1895'te Müslüman İşçi Birliği örgütlendi, Hindular ise bir Hindu İşçi Sendikası'nın kurulduğunu duyurdular. Müslüman örgütü binlerce işçiyi birleştirdi; gereksinimlerinin ve taleplerinin tartışıldığı toplantılar düzenledi, hastalık durumunda maddi yardım verdi, insanların iş bulmalarına yardım etti.

Bütün olarak bakılınca, ezilen Asya'nın en gelişmiş ve orta düzeyde gelişmiş ülkelerinde 20. yüzyıla girilirken şekillenmekte olan proletarya, giderek büyüyen gücünü ve ivedilikle birleşip kendi örgütlerini kurma arzusunu sergilemeye başladı. Ulusal kurtuluş mücadelesinde henüz bağımsız bir güç olarak hareket etmese bile, bu mücadelede yer almaya başladı.

AFRİKA

19. yüzyılın son çeyreğinde Afrika ülkelerinin çoğu, kapitalizm öncesi ilişkilerin çeşitli aşamalarında bulunuyordu. Afrika'nın dünya kapitalist ekonomisinin yörüngesine sokulması, yeni toplumsal güçlerin gelişmesine ivme kazandırdı. İşçi sınıfının oluşum süreci başladı ve ulusal burjuvazinin oluşumunu yakalayıp geçti, çünkü sömürge rejimi altında yeni kurulan sanayi gerçekte tamamen yabancı kapitalistlerin elindeydi. Ulusal bir proletarya yalnızca Mısır'da görece yoğun olarak şekillendi. Köleleştirilmiş Mağrip ülkelerinde ve Afrika'nın güneyinde düzenli işçilerin büyük bölümü çoğunlukla Avrupalı göçmenlerdi. Yerli proletarya yeni yeni oluşuyordu ve hâlâ küçük meta üreticilerinden (köylülerden ve zanaatçılardan) ayrışmamıştı. Avrupa'daki proleter örgütlerinin Afrikalı işçilerin bilinç düzeylerini ve faaliyetlerini kayda değer ölçüde etkilemesine karşın, Afrikalı işçilerin ilk eylemleri ancak ara sıra ve kendiliğinden proleter biçimler kazandı. Ama temel olarak bu eylemler, öncelikle geleneksel seçkin zümrenin önderlik ettiği yeni gelişen sömürgecilik karşıtı halk hareketinin içinde kayboldu. Tropikal Afrika'da işçi sınıfından henüz

hiç eser yoktu. Orada ekonomi dışı zor yöntemlerine başvuran sömürgeciler, bir ücretli işçi ordusunun ortaya çıkmasının koşullarını ancak yaratıyorlardı.

Afrika proletaryasının oluşması ve bu kıtada işçi hareketinin gelişmesi, kıtanın belli başlı üç bölgesinin farklı tarihsel özellikleri dikkate alınarak incelenebilir.

Mısır ve Mağrip Ülkeleri

Kuzey Afrika ülkelerinin 19. yüzyıl sonunda kapitalist gelişim yoluna itilmesi, buraların metropoller için birer tarım ve hammadde eklentisine dönüşme sürecini başlattı. Kapitalizmin Afrika'ya girişi, bir yerel proletaryanın oluşması için gerekli ön koşulları yarattı.

Sömürgeciler yararına zorla çalıştırma ya da zorunlu işçi celbi Kuzey Afrika'nın tümünde yaygın olmamasına karşın, sosyoekonomik gelişim düzeyi daha yüksek olan Mısır'da bile on binlerce köylü zorla çalıştırılıyordu. Bu uygulama, köylüleri kendi tarlalarını işlemekten alıkoyuyor ve sıklıkla yıkıma sürüklüyordu. Sulandırılmış resmî istatistiklere göre, yalnızca 1888-1898 döneminde, her yıl 11.000 ila 84.000 köylü zorunlu çalışmaya çağrılıyordu.[82] Yabancı sermaye, bir ücretli emek ordusu oluşmasını hızlandırmak üzere, *dolaylı zorlama* yoluna daha yaygın başvurmaya başladı; bu iş, köylülerin toprakları ellerinden alınıp Avrupalı göçmenlere ve yabancı şirketlere verilerek yapılıyordu. Bu politika Fransa tarafından Cezayir'de ve Tunus'ta, Britanya tarafından ise Mısır'da özellikle yoğun olarak uygulandı.

Fransız kapitalistler, arazi tescil sistemi denilen bir yolla, Mağrip ülkelerinde topraklara el koyarak, köylüleri buralardan attılar. Bu sistemde, toprak sahibi olma hakkı yalnızca resmî belge gösterilmesi koşuluna bağlandı. Eğer böyle bir belge gösterilmezse, sahipsiz sayılarak o toprağa el konuyordu. Köylülerin çoğu gerekli belgeye sahip değildi ve toprağını kaybetti. Fransız sömürgeciler, Cezayir'e böyle bir sistemi ta 1844'te ve 1846'da çıkarılan kararnamelerle getirdiler. 1873'te ve 1887'de, köy komününü dağıtan ve köylüleri topraklarından yoksun bırakma sürecini hızlandıran yeni yasalar çıkardılar. Atalardan kalan ve toplumca ortak kullanılan tüm araziler artık zorunlu taksime tabi tutuldu ve komün üyelerinin özel mülkü haline geldi. Bunlar ise çok geçmeden tefecilerin ve zengin Avrupalı yerleşimcilerin gücüne yenik düşerek bu arazileri yok pahasına onlara sattılar.

Tunus'ta arazi tescil sistemi 1885'te başlatıldı ve daha sonra Cezayir modeline dayanılarak getirilen bir dizi çetrefil kuralla takviye edildi; böylece kamu arazilerinin kullanımı baltalandı ve buraları işleyen köylülerin kovulması kolaylaştırıldı. Köylülerin topraklarına el koymanın başka yolları da vardı. Örneğin, orman sınırlarının belirlenmesine ilişki kararnamelerle, tüm orman-

82 Ch. Roux, *La production du coton en Egypte* [Mısır'da Pamuk Üretimi], Paris, 1908, s. 239.

lar devlet mülkü ilan edildi. Üzerinde sadece birkaç ağacın bulunduğu topraklar bile sıklıkla orman kategorisine alındı.

Mağrip ülkelerinde kırsal nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan göçebe hayvan yetiştiricileri de aynı yazgıyla karşılaştılar. Avrupalı istilacılar, özel genelgeler (Cezayir'de 1893'te, Tunus'ta 1892'de ve 1896'da) yayınlayarak, yaylalardaki tarıma elverişli toprakların ve ekilip dikilmeyen otlakların kimseye ait olmadığını ilan edip buralara el koydular. Fransız sömürgeciler, yaygın hayvancılığın gelişmesini sağlayan geleneksel uygulamaları yıkarak, göçebeler arasında toplumsal tabakalaşma sürecini hızlandırdılar. Bunun sonucu olarak, yoksullaşanların sayısı arttı ve muhtaç durumdaki bu insanlar askere yazılmak ya da Avrupalı yerleşimcilerin yanında çalışmak zorunda kaldılar. Göçebelerin yerleşik yaşam tarzına geçişi, gitgide genişleyerek ilerliyordu.

Vergi sistemi, Mağrip ülkelerinde köylü sınıfını çözmenin önemli bir aracı ve sömürgecileri zenginleştirmenin bir yoluydu. Örneğin Mısır'da arazi vergisi, köylünün net kazancının %30-40'ını buluyordu. Yoksul köylülerden alınan vergi bazen büyük toprak sahiplerinden alınandan bile yüksekti. Nitekim çoğunlukla köylüye ait olan verimsiz, iyi sulanmayan 1 feddan [4,2 dönüm] arazi için, köylü 16 şilin ödüyordu. Ama çoğunlukla toprak ağasına ait olan ve köylünün toprağından beş kat fazla ürün veren 1 feddan bitek arazinin vergisi yalnızca 4 şilindi.[83] Köylüler, ağır vergi yükü yüzünden tefecilere borçlu düştüler ve çoğu zaman tarlalarından oldular.

Tüm bunlar, köylülerin kitlesel olarak yoksullaşmasına ve bir emek pazarının oluşmasına yol açtı. Bununla birlikte, topraklarını yitirmiş köylülerin hepsinin yabancılara ya da yerli kapitalistlere ait girişimlerde iş bulması uzak bir olasılıktı. Bunların büyük bölümü lümpenleşerek, "fazlalık" nüfus ordusuna katıldı.

19. yüzyılın son çeyreği, Mağrip ülkelerinde zanaatkârların mahvoluşuna da tanıklık etti. Yabancı fabrika tipi sanayinin rekabetine dayanamadılar. Nitekim Tunus'ta manda yönetiminin ilk 25 yılında (1881-1905 arası), nüfusun sürekli artmasına rağmen, başkentteki zanaatkâr sayısı 3,5 kat azaldı.[84] 1870'lerin sonu ila 1880'lerin başında burada faaliyet gösteren 35 deri giyim atölyesinden yalnızca 10'u 1900'de ayaktaydı. Aynı dönemde, parça başı çalışan atölyelerdeki zanaatkâr sayısı 500'den 150'ye düştü. Hünerleriyle dünya çapında ün kazanmış olan Mısırlı eğirmeciler trajik bir sonla karşılaştılar. Mısır'da eğirme sanayisi 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde neredeyse tamamen ortadan kalkmıştı, bu da İngiliz tekstil kodamanları için eşsiz bir nimetti.

Kuzey Afrika ülkelerinin ekonomilerine yabancı sermayenin girişiyle, en başta maden çıkarma sanayisi gelişme gösterdi ve demiryolları, onarım atölyeleri, başka atölyeler, belediye hizmetleri vb. ortaya çıktı. Bunun sonucu olarak yerli proletarya büyüdü, ama sayısı hâlâ oldukça azdı ve ağırlıkla vasıfsız işçi-

83 W. Willicocks, *Sixty Years in East*, Londra, 1935, s. 157.

84 V. B. Lutski, *a.g.y.*, s. 250.

lerden oluşuyordu. Az çok beceri gerektiren işleri yaptırmak için, yalnızca özgül becerilere sahip olan eski zanaatkârlardan yararlanılıyordu. Ama işverenler çoğunlukla bu işleri gördürmek için metropol ülkeden işçi getiriyorlardı.

Tunus'ta proletarya 20. yüzyılın başında şekillenmeye başladı. Cezayir'de bu süreç daha 19. yüzyılın ortasında başlamıştı ve 1904'e gelindiğinde ülkede büyük çoğunluğu Avrupalı olan 100.000 kadar işçi vardı.

20. yüzyıla girilirken Mısır proletaryası hem nicelik olarak hem de sınıf bilinci düzeyiyle Mağrip ülkelerinin işçi sınıfını geride bırakmıştı. 1873'te ülkede yalnızca 20.000 sanayi işçisi varken, 1900'lerde bu sayı birkaç kat arttı. Bunun nedeni, İngiliz kapitalistlerin, yerli işçilerin ucuz emeğiyle işlenmek üzere Mısır'a hammadde getirmesiydi. Tanga'da, Bulaq'da ve Şubra'da kurulu bazı onarım atölyelerinde işçi sayısı 500'e ulaştı. Gıda (özellikle şeker) sanayisinde oldukça büyük yerli proleter grupları oluştu. Metal işleme sanayisinde bile yaklaşık 30.000 işçi vardı; demiryolu atölyelerinde 5.000 kadar işçi çalışıyordu. Bununla birlikte, Mağrip ülkeleri şöyle dursun, Mısır'da bile yerli proletarya geleneksel önyargıların, dinsel bağnazlığın ve cehaletin pençesinden uzun zaman kurtulamadı.

Mağrip ülkelerinde en başından beri proletaryanın tipik özelliği, göçmen ve yerli işçiler arasındaki ikilikti. İlk proleter grupları, sanayi becerilerine sahip olan ve en karışık işleri yerine getiren Avrupalılardan oluşuyordu. Avrupalı ve yerli proleterler arasında belirli bir soğukluk vardı. Sömürgeciler, bunu derinleştirmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar, Avrupalı işçilere belirli küçük ayrıcalıklar ve faydalar sağladılar. Bu politika, proletaryanın birleşmesini güçleştirdi ve sınıf bilincinin gelişmesini yavaşlattı. Bununla birlikte, 1848-1849'da ve izleyen yıllarda Avrupa'da verilen devrimci mücadelelere birçoğu fiilen katılmış, zaten o yüzden de Afrika'ya sürgün edilmiş olan Avrupalı işçilerin, yeni oluşan Mağrip proletaryasını olumlu etkilememesi düşünülemezdi.

Sanayi girişimlerinde çalışan görece küçük kesim hariç, göçmen işçilerin büyük bölümü yol, liman ve kamusal altyapı inşaatlarında çalışıyordu. Çalışma koşulları çetindi; yetersiz ve kötü beslenme hastalıklara yol açıyordu; birçoğu salgınlara kurban gidiyordu. Sürgünlerin durumu daha da kötüydü. En ağır işleri yapmak zorundaydılar ve kendilerine herhangi bir ödenek verilmiyordu. Sürgün İtalyanlar, İspanyollar ve Maltalılar özellikle acımasız sömürüye maruz kaldılar.[85]

Sömürgeci ve yarı sömürgeci düzenlerde, göçmenler bile emeklerini gerçek değerinin çok altında satmaya zorlandılar.[86] Yerli işçilerin emeği ise daha

85 Robert Tinthoin, *Colonisation et évolution des genres de vie dans la région ouest d'Oran de 1830 à 1885* [1839'dan 1885'e, Oran'ın Batı Bölgesinde Sömürgecilik ve Yaşam Biçimlerinin Evrimi], Oran, 1945, s. 295.

86 *Comité de travaux historiques scientifiques. Section d'histoire moderne et contemporaine. Actes du soixante-dix-neuvième congrès national des sociétés savantes* [Bilimsel Tarih Çalışmaları Komitesi. Modern ve Çağdaş Tarih Bölümü. Bilim Kuruluşlarının Yetmiş Dokuzuncu Ulusal Kongresi in Tutanakları], Cezayir, 1954, Presses universitaires de France, Paris, 1955, s. 350.

da ucuza gidiyordu ve aldıkları ücretler, göçmenlerin ücretlerine göre, emek piyasasındaki genel duruma daha da bağımlıydı. Mısır'ın Şarkiye eyaletinde, tarımsal nüfus fazlalığının en yoğun olduğu bölgede, bir Arap amelenin yevmiyesi 2,5 kuruş kadarken, ulusal ortalama yevmiye 4,5 kuruş, Kahire'de ise 6 kuruştu.[87]

Kazançlarının %13'üne varan pek çok kesinti, yerli işçilerin durumunu iyice kötüleştiriyordu.[88] Üstelik, bir Arap işçi, sıklıkla ücretinin bir kısmını, kendisini işe koymuş olan aracıya vermek zorundaydı. Günde 15 saat çalışma karşılığı verilen bu sefalet ücretleri nedeniyle, proleterlerin birçoğu eşini ve çocuklarını işe göndermek zorunda kalıyordu.

Mağrip ülkelerindeki proleter hareketin attığı ilk adımlar, o ülkelerde yaşayan Fransız ve Avrupa kökenli başka işçiler sayesinde oldu. Doğrusu, bunlar çoğunlukla bir başlarına hareket ettiler. Ama hareketin en erken evresinde (1870'lerde) bile, Cezayir'de 1870-1871'de meydana gelen olayların ortaya koyduğu gibi, birçok durumda münferit yerli proletarya grupları bunlara katıldı.

Fransa'da imparatorluğun yıkıldığı ve cumhuriyet ilan edildiği haberleri, Cezayir'de yaşayan ve çoğunluğu Bonapartist rejimce oraya sürülmüş olan Fransız küçük burjuva demokratik cumhuriyetçiler arasında hemen yankı buldu. Eylül 1870'te Cezayir Cumhuriyet Birliği (devrimci işçilerden ve küçük burjuva demokratlardan oluşan bir siyasal blok) kuruldu. Örgüt yalnızca Fransızları değil, başka Avrupalı uluslardan ve Araplardan işçileri de kapsıyordu. Birlik, bütün şehirlerde şubeler açtı ve beldeler ya da komünler oluşturdu. Cezayir'in bir komünler federasyonu olması gerektiği inancındaydı.

Bunun ardından, cumhuriyet savunma komiteleri ortaya çıktı ve komutanları seçimle belirlenen bir ulusal muhafız gücü oluşturuldu. Ekim 1870'te göçmen işçiler, Cezayir kentinin Arap yoksullarıyla birlikte ayaklandılar. İkinci İmparatorluğun görevlendirdiği yetkilileri kovdular, birçok resmî görevliyi ve subayı tutukladılar. Cumhuriyet Birliği, yeni yönetim organlarına (kent savunma komitelerine) temsilcilerini aday gösterdi. Örgütün diretmesiyle, Cezayir Savunma Komitesi Başkanı Romouald Vuillermoz ülkenin Geçici Olağanüstü Yetkilisi ilan edildi. Ne var ki, iktidarı işçiler değil, örgütün belli başlı mevkilerinde bulunan küçük burjuva demokratlar devraldılar.

Küçük burjuva demokratlar, halk kitlelerinin faaliyetlerinden, özellikle Arap halkının özgürlük mücadelesinin yükselme olasılığından korktular. Bu nedenle, yerel gericilerle ve Paris'teki Ulusal Savunma Hükümetiyle uzlaşma yolları aradılar. Vuillermoz, kısa süre sonra, iktidar dizginlerini, Fransız hükümetince Cezayir Olağanüstü Yetkilisi olarak atanan ve karşıdevrimci burjuvazinin çıkarlarını koruyan Charles du Bouzet'ye devretti. Cumhuriyet Birliği

87 L. A. Friedman, *Mısır'da Kapitalist Gelişme (1882-1939)*, Moskova, 1963, s. 315 (Rusça).

88 *Annuaire statistique d'Egypte 1914* [Mısır İstatistik Yıllığı 1914], s. 380.

varlığını sürdürdü ve Fransız halkının Prusyalı istilacılara karşı direnişine destek verdi.

Paris Komünü'nün etkisiyle, Cezayir'de göçmen işçiler arasında devrimci hareket yeniden canlandı. Komün'ün çalışmalarını desteklemek ve Versaycıları protesto etmek için şehirlerde Cumhuriyet Birliği'nin önderliğinde gösteriler düzenlendi; Cezayir'de Paris Komünü'ne benzer bir devrimci yönetim kurmak için mücadeleye girişildi. Cezayirli işçilerin alaşağı edilmesini istedikleri Cezayir Kent Valisi Helo'ya göre, "Cezayir kentindeki komüncü hareket ile Marsilya'daki, Lyon'daki ve Paris'teki aynı türden hareket arasında tam bir sabıkalı amaç birliği vardı. Bütün bu merkezler birbiriyle irtibat içindeydi."[89]

Gericiler, genel bir ayaklanmadan, yani yabancı işçiler ile yerli halkın ortak bir eyleminden çekiniyorlardı. Ne var ki, göçmen işçiler herhangi bir eyleme katılmadılar. Onları engelleyen en önemli faktör, Arapların ve Kabiliyelilerin Muhammed el-Mukrani önderliğinde 1871 Mart'ının ortasında başlattıkları ulusal kurtuluş ayaklanmasını desteklemeyi reddeden Cumhuriyet Birliği'nin aldığı duruştu. Bu duruş, nesnel olarak Versaycıların ekmeğine yağ sürdü. Yeni Genel Vali L. Guesdon, ulusal muhafızı tasfiye etti, Cezayir'in ve başka kentlerin belediye yönetimlerini dağıttı, başkentte sıkıyönetim ilan etti. Sonra, Fransa'dan takviye kuvvet gelince, Arapların ve Kabiliyelilerin ayaklanmasını bastırdı.

Cezayir'de komüncü işçi ve ulusal kurtuluş hareketlerinin yenilgisi, aynı düşmanla savaşan bu iki devrimci eğilim arasında ne acıdır ki birlik olmamasının, hatta husumet olmasının sonucuydu. Hem Cezayirli ayaklanmacıların hem de Parisli Komüncülerin daha sonra aynı acı yazgıyı paylaşmaları, ibret verici bir gerçektir. "Kürek cezasına çarptırılan Parisli Komüncüler, Nouméa'da Kabiliyeli asilerle karşılaştılar.... Böylece iki taraf da düşmanlarının aynı olduğunu ve dolayısıyla, dava yoldaşı olmaları gerektiğini kendi gözleriyle gördü."[90]

Cumhuriyet Birliği'nin, karma sınıfsal yapısı, küçük burjuva demokratların denetiminde olması ve lider kadrosunun Cezayir ulusal kurtuluş hareketini desteklemeyi reddetmesi nedeniyle başlayan dağılma sürecini, ülkeyi pençesine alan gerici sulta daha da hızlandırdı.

Mısır'da, İngiliz istilacılar, Miralay Arabi (1881) önderliğindeki yurtsever subayları acımasızca bastırdılar. Askerlerin ve köylülerin desteğine güvenen asiler, "Mısır, Mısırlılarındır" sloganını benimsediler; ama kazandıkları birçok etkileyici zafere karşın, sonunda yenildiler. 1881'de Fransa, Tunus'un Fransız mandası olarak ilan edilmesine karşı ayaklanan Tunuslulara karşı bir cezalandırma harekâtı düzenleyerek onları bastırdı. Tüm bunlar, sömürgecilerin Kuzey Afrika ülkelerini daha çok köleleştirmesine olanak sağladı.

89 *1871 Paris Komünü*, C. 2, Moskova, 1961, s. 171 (Rusça).

90 Jacques Duclos, *À l'assaut du ciel. La commune de Paris, annonciatrice d'un monde nouveau* [Gökyüzünün Fethi. Yeni Bir Dünyayı Müjdeleyen Paris Komünü], Editions sociales, Paris, 1961, s. 296.

1890'lar, Kuzey Afrika ülkelerinde sendika kurmaya yönelik girişimlere tanıklık etti. Ama bu kuruluşlar sayıca azdı. Nitekim Cezayir'in Konstantin kentindeki Emekçiler Sendikası ile Özgür Düşünce Derneği'nin üyelerinin yalnızca %5'i Fransız işçilerden oluşuyordu ve bunların hiç Müslüman üyesi yoktu.[91] Tunus'ta sendikalar 1894'te ortaya çıkarken, ilk grevler ancak 1900'de yapıldı ve bunlara yalnızca Avrupalı işçiler katıldı.

20. yüzyıla girilirken, göçmen işçiler ile yerli proleterler arasındaki yabancılaşmayı aşma yönünde bir eğilim başladı. Mısır'da Avrupalı ve Arap işçiler 1899'da ortak greve gittiler. Ücret artışı ve daha kısa iş günü istediler, istediklerini de aldılar. Hem Avrupalı hem Arap işçileri kapsayan Birleşik Tütün İşçileri Sendikası bu grev sırasında kuruldu. Sonraki yıllara, çeşitli milliyetlerden Mısırlı proleterler arasında artan faaliyetler damga vurdu. Birçok girişimdeki işçilerin aynı anda greve çıktığı 1903 yılı bir dönüm noktası oldu. Tunus'ta Müslüman işçiler, 1904'te Fransız işçilerce düzenlenen 1 Mayıs mitingine ilk kez katıldılar.

Güney Afrika

1870'lere gelindiğinde, Güney Afrika'da İngiliz sömürgeleri olan Cape'in ve Natal'ın yanı sıra, Boer cumhuriyetleri olan Transvaal ve Özgür Orange Devleti bulunuyordu; Basutoland ise İngiliz mandası ilan edilmişti. Güney Afrika'da İngiliz egemenliğinin kurulması, İngiliz-Boer Savaşı sırasında tamamlandı. İngiliz istilacılar, Boerlerce Afrikalılara uygulanan kapitalizm öncesi (kölelik ve serflik yoluyla) sömürü biçimlerini, Güney Afrika'ya aşılanan kapitalist üretimin gereklerine uyarlama çabasına giriştiler. Daha 1870'li yıllarda, Avrupalıların çiftliklerinde, limanlarda, demiryolu inşaatlarında, sınırlı ölçüde bile olsa ücretli emekten yararlanıldı. Ama 1870'li ve 1880'li yıllarda Güney Afrika'da dünyanın en zengin elmas ve altın yataklarının bulunması, bu nedenle de Avrupa'dan başta Anglosakson kökenli işçiler ve zanaatkârlar olmak üzere göçmenlerin buraya akın etmesi, kapitalizmin gelişmesine özellikle güçlü bir ivme kattı.

Güney Afrika'da Johannesburg ve Kimberley gibi şehirler hızla büyümeye başladı, demiryolları döşendi, en başta kömür olmak üzere maden çıkarma faaliyetleri genişledi, tarım faaliyetleri hız kazandı. Tüm bunlar ücretli emek talebini artırdı, bu ise dışarıdan göçüp gelen işçilerle karşılanamazdı. Sömürge yetkilileri, yeni gelişen kapitalist ekonomiye yerel insan gücü kaynağı sağlama çabasına girdiler. Yaygın bir işçi bulma büroları ağı kuruldu. Eleman bulan aracı, üç ay süreyle sözleşme yaptığı her Afrikalı için bir İngiliz sterlini alıyordu.

Ama bu işe alma yöntemleri de yetersiz kaldı. Güney Afrika'da ücretli emek sorununu incelemek üzere kurulan bir hükümet komisyonunun rapo-

91 *Comité de travaux historiques...*, s. 350.

runda, yerel toplumsal sistemi tümüyle değiştirmek ya da kökten yıkmak için bu sisteme saldırılması salık veriliyordu.[92] Bunun etkili bir yolu, fahiş vergiler koymaktı; 1894'te getirilen vergi özellikle eziciydi. Sonuç olarak, on binlerce köylü, vergileri ödemek için para kazanmak amacıyla ülkedeki madenleri hıncahınç doldurdu. Örneğin Kimberley elmas madenlerinde, her yıl yaklaşık 30.000 Afrikalı birkaç yıllığına ücretli işe alınıyordu. Güney Afrika'nın yerli halkı arasında proleterleşme, Afrika'nın başka yerlerine göre daha hızlı ilerledi. İngiliz-Boer Savaşı başladığında, altın madenlerinde çalıştırılan Afrikalı işçi sayısı 98.000'e ulaşmıştı (1890'da 14.000'di).[93] Güney Afrika'da çokuluslu, çok ırklı bir işçi sınıfı şekilleniyordu.

Yeni gelişen proletarya acımasız sömürü altındaydı. 1880'de Transvaal'da efendiler ve hizmetliler ile ilgili bir yasa yürürlüğe girdi (Natal'da daha 1850'de ve Özgür Orange Devleti'nde 1904'te benzer yasalar yürürlükteydi); buna göre, beyaz olmayan işçiler, sözleşme şartlarını çiğnerlerse, dikkatsiz iş yaparlarsa ya da işverene veya temsilcilerine saygısızlık ederlerse ağır şekilde cezalandırılıyor, hatta bedensel işkenceden geçiriliyordu. Afrikalılar üzerindeki denetimi sıkılaştırmak için, 1899'da izin belgeleriyle ilgili bir yasa çıkarıldı; izin belgesi gösteremeyen bir Afrikalı, 10 sterlin para cezasına ya da 20 kırbaç cezasına çarptırılıyordu. Zorla çalıştırma varlığını sürdürdü. İngiliz-Boer Savaşı sırasında, sadece Cape sömürgesinde 7.000 kadar Afrikalı, istihkâmların ve depoların inşasında, demiryolu ray yataklarının onarımında hiçbir karşılık almadan çalıştı.[94]

Sömürgeciler, işyerlerinde Afrikalıları çok düşük ücretlerle çalıştırmak için sözleşme yapma yöntemini özellikle yaygın olarak kullandılar. Sözleşme yapılan Afrikalı işçiler aşırı berbat koşullarda yaşıyorlardı. Resmen 4 ila 6 ay için yapılan ama sıklıkla uzatılan sözleşme süresince yerli işçiler, ayrılmalarının yasak olduğu yerleşkelerde tutuluyorlardı. Yerleşkelerin çoğu dikenli telle ya da demir çitle çevriliydi. Yirmi ya da daha çok işçi tek odada barınıyordu. Aşırı kalabalık ve pis ortam, salgın hastalıklara yol açıyordu. Dizanteri özellikle yaygındı. Başka bir afet de işle ilgili hastalıklardı ve verem bunların başında geliyordu. Resmî ve genellikle sulandırılmış istatistiklere göre, 1882'de bu hastalıkları kapan her 10.000 Afrikalıdan 639'u öldü.[95] Etkili bir İngiliz milletvekili olan John Burns'ün tanıklığına göre, 1900'lerin başında yerleşkelerdeki Afrikalılar arasında ölüm oranı her 1.000 kişide 40 ila 70'e ulaştı.[96] Çoğunlukla

92 M. I. Braginski, *Afrika Proletaryasının Oluşması*, Moskova, 1974, s. 48 (Rusça).

93 D. Hobart Houghton, Jenifer Dagut, *Source Material on the South African Economy: 1860-1970*, C. 2, Cape Town, Oxford University Press, 1972, s. 29, 31; Francis Wilson, *Labour in the South African Gold Mines, 1911-1969*, Cambridge University Press, 1972, s. 4.

94 I. A. Nikitina, *Britanya'nın Boer Cumhuriyetlerini Ele Geçirmesi (1899-1902)*, Moskova, 1970, s. 82 (Rusça).

95 E. S. Sachs, *The Anatomy of Apartheid*, Collet, Londra, 1965, s. 120.

96 *A.y.*, s. 121.

tehlikeli ve zor işleri (genellikle yeraltında) yapan yerlilerin ücret cetveli, beyazlarınkinden çok daha düşüktü. Örneğin, 1891'de Natal sömürgesinde bir Afrikalının aylık ücreti ortalama 2 sterlin 2 şilin iken, beyaz işçi 5 sterlin 13 şilin alıyordu.[97] Sonraki yıllarda işçi azlığından dolayı Afrikalıların ücretleri bir miktar arttı (ayda 4 sterline yükseldi). Bununla birlikte, endişelenen maden sahipleri 1897'de azami ücretle ilgili bir yasanın çıkarılmasını sağladılar, böylece ücretlerde yeniden düşüş oldu.

Yerli işçi kıtlığı, kalabalık gruplar halinde getirilip genellikle plantasyonlarda işe başlatılan Asyalılar (en başta Hintliler) ile giderildi. 1904'te İngiliz hükümeti, sömürge yetkililerinin baskısıyla, 60.000 Çinli amelenin Güney Afrika'ya getirilmesine izin verdi; bunların çalışma koşulları, Afrikalılarınkinden bile daha zordu ve ücretleri daha düşüktü. Bunlar, silahlı muhafızların gözetimi altında günde 10 saat çalışıyor ve yalnızca 2 şilin alıyorlardı. 1905'te bunların ortalama aylık ücreti 41 şilin 6 peni iken, yerli ve beyaz işçilerin ortalama aylık ücretleri, sırasıyla, 52 şilin 3 peni ve 26 sterlindi.[98] Sözleşme süresi bittiği zaman Çinlilerin Güney Afrika'ya yerleşme ya da özel mülk edinme gibi hakları yoktu. Çinli işçilerin sömürülmesi, maden sahiplerine doğrudan ekonomik kazanç getirmekle kalmadı, yerlilerin ücretlerini mümkün olan en alt düzeyde tutmalarına ve beyaz proleterlerin ücretlerini aşağı çekmelerine de olanak sağladı.

Ölesiye çalışma, kıt ücretler ve hapishaneyi andıran yaşam koşulları, beyaz olmayan işçiler arasında gitgide sıklaşan protestolara yol açıyordu. Bu işçilerin ilk eylemi, 1882'de Kimberley elmas madenlerinde yönetimin ücretleri düşürme girişimini protesto etmek için yaklaşık 100 kişinin katılımıyla kendiliğinden gelişen iki günlük bir işyeri eylemiydi. 1895'te, Natal'ın Durban limanında çalışan 200 Afrikalı rıhtım işçisi, işverenlerinden ücret artışı istedi. Nongweni'deki Zululand altın sahaları şirketinde çalışan Afrikalı madenciler Temmuz 1896'da onları örnek aldı. Bu grevlerin etkisi hakkında hiç bilgi olmamasına karşın, bunlar, Afrika proletaryasının, haklarını savunmaya dönük ilk toplu eylemleri olarak çok önemli ve anlamlıydı.

Beyaz işçilerin eylemleri de ekonomik nitelikteydi. Örneğin, 1889'da Johannesburg makine atölyesi işçileri iki hafta süreyle iş bırakma eylemi yaptılar. Daha yüksek ücret ve daha kısa çalışma haftası istiyorlardı; istediklerini aldılar. Bazen grevler, işçilerin haklarını çiğnemeyi planlayan işverenlerin bu planlarını boşa çıkarmak için gerçekleştirildi. 1897'de Witwatersrand'da duvarcıların ve sıvacıların, 1903'te Klipfontein'de madencilerin eylemleri vb. bu türdendi. Basım işçileri özellikle güçlü eylemlere giriştiler; 1897'de (Cape Town), 1898'de (Pretoria), 1902'de (Johannesburg) ve 1903'te (Pretoria ve Marrisburg) grevler yaptılar.

97 D. Hobart Houghton, Jenifer Dagut, *a.g.y.*, C. 1, s. 318.

98 L. M. Thompson, *The Unification of South Africa, 1902-1910*, Clarendon Press, Oxford, 1960, s. 14.

Dayanılmaz çalışma koşullarına isyan eden Çinli işçilerden de protestolar geldi. 1900'lerin başında (yaklaşık 1904'te) Randfontein madeninde Çinli işçilerin grev yaptıkları biliniyor. Madenlerden topluca kaçışlar da oldu. Sömürge yetkilileri "asiler"e karşı cezalandırma eylemlerine girişince, Britanya'da radikal çevreler bir protesto hareketi başlattı. Sonuç olarak, İngiliz hükümeti, gelecekte Çinli işçilere yalnızca mahkeme kararıyla ceza verileceğini ilan etmek zorunda kaldı.

1880'lerin başında beyaz işçiler, özellikle de göçmenler arasında meslek örgütleri oluşmaya başladı. Bu örgütler öncelikle Cape ve Natal sömürgelerinde şekillendi. 1881'de Cape Town'da ve 1882'de Durban'da Birleşik Marangozlar ve Doğramacılar Derneği; 1888'de Durban'da Dizgiciler Derneği kuruldu. Benzer bir dernek de Maritzburg'da ortaya çıktı. 1892'de Transvaal'da Witwatersrand Maden Çalışanları ve Teknisyenleri Birliği (WMEMU), 1896'da ise Johannesburg'da ve Durban'da Birleşik Sıvacılar Birliği kuruldu.[99] 1897'ye gelindiğinde, Natal'da Birleşik Marangozlar ve Doğramacılar Derneği'nin yedi şubesi faaliyetteydi; 1902'de ise Posta ve Telgraf İşçileri Cemiyeti ortaya çıktı. Bununla birlikte, Güney Afrikalı beyaz işçilerin hareketi, Avrupa kökenli olmayan proleterlere karşı belirgin ölçüde temkinli bir tutum sergiledi. Başka bir çatışma kaynağı daha vardı. İngilizlere ait girişimlerde işe girmek zorunda kalan vasıfsız Boerler, beyaz olmanın "verdiği hakla", beyaz olmayan işçilere ödenenden daha yüksek ücret istediler. Yerli işçi çalıştırmak isteyen işverenlerden hoşnutsuzluklarını ifade ettiler, ama yerli işçilere duydukları nefret daha da çoktu. Dolayısıyla, Güney Afrika proletaryasının çeşitli ulusal ve ırksal grupları arasında hatırı sayılır soğukluk, hatta düşmanlık vardı; sömürgeciler bunu körüklediler ve işçi sınıfının iktidar sahiplerine karşı mücadelesinde birleşip bütünleşmesini önlemek için bundan yararlandılar.

1884'te beyaz işçilerin Kimberley madenlerinde üst aramasını protesto etmek için başlattıkları ilk grevlerden biri, bu bakımdan ibret vericidir. Grev sırasında polisle çatışma çıktı ve yedi işçi öldü, kırk işçi de yaralandı. Grevin sonucu olarak, beyaz işçiler için düzenli üst araması kaldırıldı. Grevciler bununla tatmin oldular ama bu aşağılayıcı işlem Afrikalılar için sürdürüldü.[100]

İlk sendikalardan bazılarının liderlerince alınan duruş da ibret vericidir. Bunlar, işverenler karşısında beyaz işçilerin haklarını savunurlarken, aynı anda bu işçileri Avrupalı olmayanların rekabetinden "korudular" Nitekim Durban Dizgiciler Derneği'nin ve Maritzburg Dizgiciler Derneği'nin liderleri, Natal'daki Göçmen Konseyinin faaliyetlerini sürekli "teşhir" ettiler; çünkü bu kuruluş, Güney Afrika dışından getirdiği yerli işçilerle işverenlere daha ucuz emek sağlıyordu. 1891'de kurulan Emek Şövalyeleri adlı örgüt de aynı taktikleri

99 A. B. Davidson, *a.g.y.*, s. 267.

100 H. J. ve R. E. Simons, *Class and Colour in South Africa. 1850-1950*, Penguin, Harmondsworth, 1969, s. 41-42.

kullandı. Hem işverenlerin eylemlerini açıkça ve azimle açığa çıkardı, hem de Avrupalı olmayan işçilerin rekabetine karşı beyaz proletaryayı "savunma" çabasına girdi.[101] Yine de beyaz işçi hareketi, Afrika proletaryasının adım adım oluşmasında ve sınıf mücadelesini geliştirmesinde hiç tartışmasız olumlu bir rol oynadı.

Daha sonra Güney Afrika işçi hareketinde seçkinleşecek olan bazı Avrupalı göçmenler, bu yıllarda sendikal kuruluşlara önayak oldular. Örneğin, WMEMU'nun kurucusu ve lideri olan J. T. Bain adlı teknisyen, İskoçyalı bir göçmendi. Başka bir İskoçyalı, marangoz Andrew Watson, Birleşik Marangozlar ve Doğramacılar Derneği'nde etkindi. Bir İngiliz göçmen olan ve 1904'te teknisyenler sendikasının önderliğini üstlenen teknisyen W. H. Andrews (Yoldaş Bill), Güney Afrika'da işçi hareketinin gelişmesine özellikle büyük katkı yaptı.[102]

Avrupalı göçmenler, enternasyonalizmle ve sosyalizmle ilgili ileri fikirleri Güney Afrika proleter hareketine getirmiş olmakla birlikte, bunları öncelikle beyaz işçiler arasında yaydılar. 1895'te Johannesburg ve Yöresi Meslekler Konseyi, her yıl 1 Mayıs'ın Emek Günü olarak kutlanacağına karar verdi. İlk sosyalist örgüt olan Sosyal Demokrat Federasyon, aynı isimdeki tanınmış İngiliz örgütünün bir uzantısı olarak 1902'de Cape Town'da kuruldu. Federasyon, kapitalizmi ve toprak beyliğini yıkmayı, tüm üretim araçlarını sosyalleştirmeyi, bu araçlar üzerinde halkın çıkarlarına uygun denetim kurmayı amaçladığını ilan etti.[103]

Federasyon, sendikalarla bağ kurmaya çaba gösterdi ve daha sonra, Avrupalı olmayan işçiler arasında faal olarak çalışmaya başladı. 1905 öncesinde, çalışmalarının niteliğinden dolayı küçük bir inceleme grubunu andırıyor olsa bile, Güney Afrika proleter hareketinin oluşmasında oldukça övgüye değer rol oynadı. Güney Afrika'da sendikaların üye sayısının 1900-1905 arasında 3.836'dan 6.343'e çıkmasında Sosyal Demokrat Federasyon'un etkisi büyüktü.

Tropikal Afrika

Avrupa kapitalizmi, Tropikal Afrika bölgesinde kurulu devletlerin denetimini ele geçirdikçe, bunların doğal ve insan gücü kaynaklarını sömürmeye hız verdi. Bu bölgeyi kârlı bir hammadde kaynağına ve satış pazarına dönüştüren istilacılar, Afrika halklarının sosyoekonomik gelişme çizgisini kökten değiştirdiler. Afrikalı köylüyü, Tropikal Afrika ekonomisinin temeli olan geçim amaçlı tarımı terk etmeye zorladılar. Muhtaç yerlileri (yol yapımında, ticari ve askerî limanların inşasında, yüklerin boşaltılıp yüklenmesinde, ağaç kesi-

101 *A.y.*, s. 44.

102 R. K. Cope, *Comrade Bill. The Life and Times of W. H. Andrews, Workers' Leader*, Cape Town, 1943, s. 46.

103 W. H. Harrison, *Memories of a Socialist in South Africa. 1903-1947*, Cape Town, 1948, s. 5.

minde vb.) zorla çalıştırmak için celp ettiler. Silahlı gruplarca bedelsiz insan gücü temin edildi, Afrikalı kabile şefleri ve yaşlılar ise buna yardım etmeye zorlandı. Uganda'da her Afrikalı (toprak sahipleri ve ücretli işçiler dışında), yılda bir ay Avrupalılar için çalışmak zorundaydı; Alman Doğu Afrika'sında bu zorunluluk her dört ayda bir geçerliydi. Portekiz Angola'sında 14-60 yaş arası Afrikalıların zorunlu çalışma için yazılması, 1878 ve 1899 tarihli kararnamelerle yasalaştırıldı. Mozambik'te, 1899 tarihli kararnameye göre, her Afrikalı yılda altı aya kadar Portekizli sömürgeciler için çalışmak zorundaydı. Ücret ödemeden zorunlu çalıştırma uygulaması, Tropikal Afrika'da ta sömürge rejimlerinin devrildiği zamana kadar korundu, ama önemini zamanla yitirdi, çünkü bunun yerini gitgide ücretli çalışma aldı.

Sömürgeciler, kendilerine yöredeki çiftliklerden yerel ürün ve bedelsiz emek teminini sürdürmek için, geleneksel bir kurumdan, yani kabilenin büyüklerine ayni ya da iş olarak ödeme yapılması yönteminden yararlandılar (tüm topraklar, kabile büyüklerinin malı sayılıyordu). Sömürge yetkilileri, toprakları kendilerinin mülkü ilan ederek, kabile şeflerine ve maiyetlerine ait olan hakların "meşru" varisleri olup çıktılar. Bu, Avrupa şirketlerine ayrıcalıklar tanınmasıyla başladı. 1898-1899'da, Almanlara ait Güney Kamerun ve Kuzey Kamerun şirketleri, sömürgenin tüm topraklarının %40'ını denetleme ayrıcalığını elde etti. Güneybatı Afrika'da toprakların %30'u Alman şirketlerine aitti. 1899'da Fransız Kongo'sunda yabancılara ayrıcalık olarak verilen bölge 780.000 kilometre kareyi buluyordu, yani tüm Fransa'nın kendi yüzölçümünden bile epey büyüktü. Yabancılar çoğunlukla o sırada işlenmeyen ve sahipsiz olarak ilan edilmiş araziler üzerinde imtiyazlar elde ettiler. Belçika Kongo'sunda, tarıma elverişli arazilerin onda dokuzu bu şekilde yabancı sömürgecilere imtiyaz olarak devredildi; Tanganika'da, Kamerun'da ve başka bazı sömürgelerde tüm topraklar Taç'ın mülkü ilan edildi.

Ne var ki, o zamanlar Tropikal Afrika'da geçerli olan ekonomik biçimler (yakarak tarla açma-nadasa bırakarak işleme, göçebe hayvancılık, ot, yemiş toplama vb.) hep yedek arazi kaynaklarının varlığına dayanıyordu. Yenilikler, Afrika'da köy tarımını mahvetti: Gıda ve çalışma yükümlülükleri, giderek büyüyen boyutlar kazandı; kabile büyükleri varlıklarını sürdürdüler ve kendileri lehine ilave yükümlülükler getirilmesini sağlamaya uğraştılar; en sonunda, kısmen yabancı kapitalistlerin de sınai amaçlarla kullandıkları yedek arazi kaynakları kıtlaşınca, köylü tarlalarının ürün verimleri iyice düştü.

Ayrıcalıklar, Tropikal Afrika'da 20. yüzyıla girilince başlayan, köylülerin arazilerine el koymanın bir ön koşuluydu. Afrika'da, köylülerin doğrudan ve topluca topraklarından sürülmesinin sonucu olan ilk temerküz alanı, 1904'te Kenya'da oluşturuldu ve sonra başka ülkelerde de aynısı yapıldı.

Avrupa sermayesi, Afrika'daki sömürgeleri daha da yoğun sömürmek için, sürekli insan gücü akışına ihtiyaç duyuyordu. Dönem dönem nüfusun zorla

seferber edilmesi, hatta toprak sahibi olma haklarının gasp edilmesi bunu sağlamaya yetmedi. İşte bu yüzden, dolaylı zor için daha başka önlemler alma ihtiyacı doğdu. Ayni ödemenin yerini nakdi vergilendirme aldı, bunun başta gelen biçimleri ise kelle vergisi (Tanganika'da 1897'de, Fildişi Sahili'nde 1901'de, Güney Rodezya'da 1904'te getirildi) ve kulübe vergisiydi.

Bu yeni icadın ardındaki mantık ise köylüleri, Avrupalı kapitalistler için çalışmak zorunda bırakmasıydı, çünkü vergileri ödemek için para kazanmanın tek yolu buydu.

Geçim yolu bulmak için köylerinden ayrılan köylüler kendilerini çok zor bir durumda buluyorlardı. O zamanlar ücretli çalışma, fiilen bir çeşit köle emeğiydi. İşçilerin işe alınması bile zoraki bir nitelik taşıyordu. Sömürgelerin birçoğunda istihdam kuruluşlarının temsilcileri faaliyet gösteriyordu; bunlar, sahte vaatlerle ya da doğrudan zorlayarak, Afrikalıları iş sözleşmesi imzalamaya mecbur ediyorlardı. 1897 tarihli bir anlaşmaya göre, bu tür örgütlerden biri olan Portekiz Mozambik Şirketi yılda 100.000 kadar Afrikalıyı Transvaal'a taşıyordu; yasaklanmış olan köle ticareti böylece fiilen hortlamış oluyordu. Sözleşme imzalamaktan kaçmayı başaranlar geceleyin yakalanıyor ve sonra muhafız eşliğinde Avrupalıların plantasyonlarına gönderiliyordu. Sayısız Afrikalının çalıştırılacağı yere götürülürken kaçması, işe alma uygulamalarının niteliğini açıkça gösteriyordu.

Sömürgeciler, sözleşmeli işçileri acımasızca sömürdüler ve pek az ücret ödediler. Örneğin, Togo'da işçiler, resmî günlük ücret olan 20 fenik değil, haftada 50 fenik alıyorlardı.[104] Doğu Afrika'da Alman işverenlerin işçilere verdikleri ücret, günlük pirinç tayın bedelinden düşüktü.[105] Afrikalılar arasında ölüm oranı öyle yüksekti ki, işçilerin yarısı, hatta bazen üçte ikisi, sözleşmelerinin bitimine kadar yaşayamıyordu.[106]

1880'lerin ortasında Güney Rodezya'da bir Afrikalının ortalama ücreti azıcık daha yüksekti, ayda 10 şilini buluyordu. Ama bu bile on iki günlük gıda satın almaya ancak yetiyordu.[107] İşverenler, işçilerinin bakım masraflarını asgari düzeyde tutuyorlardı. Hiçbir ek ödenek ya da hastalık yardımı yoktu. Sömürgecilere ait girişimlerde sömürü derecesi öyle yüksekti ki, sömürülen işçi ancak köyüyle olan bağları sayesinde varlığını sürdürebiliyordu.

Ücretli işçilerin okuryazar olmaması (çoğu, vergilerini ödeyebilmek için sömürgecilere ait girişimlerde çalışan köylülerdi) ve sınıf bilinci düzeylerinin son derecede düşük olması, sömürgecilerin sömürüsüne karşı ilk protesto ey-

104 Manfred Nussbaum, *Togo-eine Musterkolonie?*, Rütten & Loening, Berlin, 1962, s. 80-82.

105 I. S. Çarni, *Almanya'nın Afrika'da Sömürgeci Yayılmasının Başlangıcı (1879-1885)*, Moskova, 1970, s. 171-72 (Rusça).

106 Marianne Friedländer, "Die deutsche Kolonialpolitik in Kamerun von ihren Anfängen bis 1914", *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin*, Gesellschafts- und sprach wissentschaftliche Reihe, 1955/56, Bl. 4, s. 314-15.

107 *African Affairs*, C. 73, No. 291, 1974, s. 221.

lemlerinin niteliğini belirledi. Bunlar genellikle kendiliğinden başkaldırı niteliğindeydi, çeşitli pasif direniş biçimleri de vardı (cezalandırma mangalarında görev yapmaktan kaçınma, pazarlamaya elverişli ürünler yetiştirmeyi reddetme, vergi ödemekten kurtulmak için topluca göçme, sömürgecilere ait girişimlerden firar etme vb.). Güney Rodezya'da sadece Ekim 1900-Mart 1901 arasında sözleşmeli işçilerin %25'i madenlerden firar etti.[108] Bu sömürgedeki madenlerin bazılarında firar edenlerin oranı daha da yüksekti (Surprise madeninde 1902'de %29,4'e çıktı ve geriye kalan Afrikalıların %40'ı hasta olduğunu bildirerek çalışmayı reddetti).[109] Kasten boşa zaman harcama gibi bir direniş biçimi vardı ve Güney Rodezya'daki birçok madende bu öyle yaygınlaştı ki, işverenlerin sert kontrol önlemleri almalarına neden oldu.

1904-1905'te Yukarı Şari'de ve Lobaye havzasında (Belçika Kongo'su), sömürgedeki kölelik rejimini ve zorla çalıştırmayı hedef alan kendiliğinden bir başkaldırı dalgası yükseldi. 1902'de Angola'da da benzer eylemler meydana geldi. Bu tür kendiliğinden başkaldırı eylemlerinin ayırt edici özellikleri, iş ve işçi bulma bürolarının tahrip edilmesi, makinelerin parçalanması, ustabaşıların ve işyeri sahiplerinin öldürülmesiydi.

Kitlelerin eylemleri bazen istilacıları ödün vermek zorunda bıraktı. Nitekim 1873'te Portekizli yetkililer, Afrikalıların Angola'dan topluca kaçması üzerine, kulübe vergisine yapmayı planladıkları zamdan vazgeçmek zorunda kaldılar. 1895'te getirilen arazi ve konut vergilerini protesto etmek için 5.000 Nijeryalının gösteri yapması üzerine, İngiliz sömürgeciler bu haraçtan o an için vazgeçmek zorunda kaldılar.

Bütün bu eylemler, Afrikalı halkların ulusal kurtuluş mücadelesi çerçevesinde meydana geldi ve genellikle sömürge öncesi örüntüleri yeniden kurmayı amaçlıyordu.

Tropikal Afrika'da 20. yüzyılın ilk yılları, Afrikalı işçilerin ekonomik çıkarlarını savunmak için yaptıkları kendiliğinden grevlere tanıklık etti. 1901'de Güney Rodezya'daki Camperdown madeninde ücret indirimlerine karşı yapılan madenci grevi böyleydi. Grevcilerin kararlılığı ve birliği zafer getirdi. Liberya'da Kru kabilesinden denizciler 1903'te bir eylem yaparak ücretlerin artırılmasını ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini istediler. Bununla birlikte, 1905'ten önce Tropikal Afrika'da grevler çok seyrekti. Avrupalılara ait girişimlerde çalıştırılan Afrikalıların toplumsal heterojenliği, zorla sözleşme imzalatılan ve istilacıların aşıladığı şekilde efendisine körü körüne itaat eden köylülerin çoğunlukta olması, dinsel ve kast ayrımına ilişkin önyargılar etkiliydi. Kendi isteğiyle ücretli çalışan Afrikalılar da köyleriyle yakın bağlarını koruyordu, kabile toplumunun ve sömürgecilerce aşılanan ırksal itaatkârlığın

108 *Journal of African History*, C. XIV, No. 2, 1973, s. 245.

109 *A.y.*

pençesindelerdi. Tüm bunlar, ücretli işçiye dönüşen Afrikalıların sınıf bilincinin olgunlaşmasını kösteklerdi.

ULUSLARARASI SOSYALİST HAREKET VE HALKLARIN KURTULUŞ MÜCADELESİ

Uluslararası Sosyal Demokrasinin milliyet, ulus ve sömürge sorununa yönelik tutumu, devletle ve devrimle ilgili, savaş ve militarizm sorunuyla ilgili, burjuva toplumunun siyasal, ekonomik ve sosyal gelişimindeki yeni olgularla ilgili, sosyalizme geçiş yollarıyla ilgili görüşlerine yakından bağlıydı. İkinci Enternasyonal'in varlığını sürdürdüğü dönemde bu görüşler, uluslararası sosyalist harekette oportünizmin etkisinin artması nedeniyle oldukça önemli değişiklikler geçirdi.

İkinci Enternasyonal'in ilk iki kongresinde milliyet, ulus ve sömürge sorunları özel olarak irdelenmedi; 1896'daki Londra Kongresinin de gündeminde değildi. Yine de bu kongre, işçi sınıfının siyasal faaliyetlerine ilişkin bir raporu irdeledikten sonra, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına dair bir kararı kabul etti: "Kongre, tüm milliyetlerin tam özerkliğinden yana olduğunu ve şu anda askerî, ulusal ya da başka türlü zorbalıkların boyunduruğu altında inleyen her ülkeden işçilerin duygularını paylaştığını beyan eder; bu tür tüm ülkelerdeki işçileri, dünyanın sınıf bilinçli işçileriyle yan yana saf tutmaya, uluslararası kapitalizmin devrilmesi ve Uluslararası Sosyal Demokrasinin kurulması için örgütlenmeye çağırır."[110] Kararda, büyük devletlerin sömürgeci politikasına da ayrıca değinildi: "Kongre, hangi bahaneye dayandırılırsa dayandırılsın, ister dinsel isterse sözde uygarlık adına olsun, sömürgeci genişlemenin, yalnızca kapitalist sınıfın çıkarı için kapitalist sömürü alanını genişletmekten başka bir şey olmadığını beyan eder."[111] Londra Kongresinin bu kararları, proletaryanın ulusal kurtuluş mücadelesi veren ezilmiş halkların desteğini alması gerektiği ve bunun mümkün olduğu konusunda Marx'ın ve Engels'in çıkardıkları sonuçlarla temelde örtüşüyordu.

İyi bilindiği gibi, Marx ve Engels, devrimci proletaryanın milliyetler sorununa ilişkin politikasının ana kaynağı olarak ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı sloganını öne sürmediler. Eğer emperyalizm öncesi dönemde öyle bir adım atılsaydı, bu, uluslararası proletaryanın davasına ve devrime karşı yürütülen ulusal hareketlerin de onaylanması anlamına gelirdi.

19. yüzyıl sonunda büyük Batı Avrupa ülkelerinde milliyetler sorunu, burjuva demokratik dönüşümler çerçevesinde çözülebileceği ölçüde çözülmüştü. 1870'lere gelindiğinde İtalya birleşik bir devlet olmuştu ve proletaryanın olu-

110 *Uluslararası İşçi Kongresi Tutanaklarının Tam Raporu. Londra, Temmuz-Ağustos 1896*, basan ve yayınlayan "The Labour Leader", Glasgow-Londra, 1896, s. 32.

111 *A.y.*

şumu ivme kazanmıştı. Alman demokrasisi, ülkeyi "tabandan" birleştirmeyi başaramamıştı; birleşme "tepeden", "kılıçla ve kanla" oldu. Yine de bu ileri bir adımdı: Proletarya gelecekte burjuvaziye karşı vereceği savaşlar için geniş bir alan elde etti. Aşağı yukarı aynı dönemde Avrupa'nın büyük kapitalist devletlerinde oldukça önemli değişiklikler meydana gelmeye başladı: Serbest rekabetin yerini tekelcilik alıyordu; bankacılık sermayesinin sanayiyle birleşmesi sonucunda güçlü finans grupları oluşuyordu; sermaye ihracı büyüyordu; dünyanın tekelci gruplar arasında paylaşımı hızla sonuca yaklaşıyordu ve yeniden paylaşımı için mücadele tırmanıyordu. Milliyetler probleminin ağırlık merkezi Doğu'ya kayıyordu. Boyun eğdirilmiş halklar bağımsızlık için, kendi ulusal devletlerini kurmak için mücadeleye girişiyordu; sömürgelerde ve yarı sömürgelerde yükselen özgürlük hareketlerinin asıl siyasal içeriği böyleydi.

Çarlık Rusya'sı, Avrupa gericiliğinin kalesi olarak bulunduğu özgül statüyü bütünüyle kaybetti. Bunun nedeni yalnızca çarlığın epeyce zayıflamış olması değildi. İncelediğimiz dönemin sonunda kapitalist Avrupa ülkelerindeki burjuvazinin, ilerici potansiyelini yitirmiş olması gerçeği de en az onun kadar önemliydi. Artık Avrupa gericiliğinin kalesi, emperyalist hale gelmiş olan bir grup büyük devletti; yeni çağda bu devletlerin burjuvazisi, teorik olarak bile, halkların çıkarlarına uygun ilerici politikalar izleme yeteneğinden yoksundu.

Bu durumda, ezilen ülkelerdeki özgürlük hareketi doğallıkla antiemperyalist bir nitelik kazandı: Doğu'da yükselmekte olan özgürlük fırtınasının, yeni beliren emperyalist sistemin çekirdeğini hep birlikte oluşturan o güçleri hedef aldığı ortaya çıktı. Yaklaşan proleter sosyalist devriminin hedefinde de emperyalizm vardı. Burjuvazi önderliğinde yürütülse bile, sömürge halklarının özgürlük hareketleri, ana itici gücünü proletaryanın oluşturduğu, dünya çapındaki yeni beliren devrimci sürecin bir parçası haline geldi.

Lenin'in, ulusların kendi kaderlerini tayin etme ve bağımsız devletler oluşturma hakkı sloganını, milliyet, ulus ve sömürge sorunlarında merkezî siyasal talep olarak görmesi şaşırtıcı değildir. Lenin, devrimci Sosyal Demokrasi adına ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı sloganını savunurken, dünyanın ezilen nüfusunun çoğunluğunun proletaryayla ittifak kurması çağrısı yaptı.

Londra Kongresinin kararı bu yönde atılmış önemli bir adımdı. Bununla birlikte, emperyalist çağın başlamasından önce benimsenen karar, henüz ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı sloganını devrimci proletaryanın milliyet, ulus ve sömürge sorunlarına ilişkin politikasının temeli yapmıyordu; ezilen halklara, ayrılıp devlet kurma hakkı tanınmasına ilişkin bir hüküm içermiyordu; işçi sınıfının önderliğindeki dünya devrimci sürecinin henüz büyük güçlerinden biri olarak görülmeyen sömürge ve yarı sömürge halklarına doğrudan seslenmiyordu.

İkinci Enternasyonal'in 1900'de yapılan Paris Kongresi, ulus-sömürge sorununa oldukça büyük dikkatle eğilerek, özel bir sömürge komisyonu kurdu.

Kongrede komisyonun sözcülüğünü, Cava'da uzun süre yaşamış Hollandalı bir Sosyalist olan H. van Kol yaptı. Sömürge halklarının talihsizliklerinden söz etti: "Militarizmin, emperyalizmin ve kapitalizmin istismarlarına ve suçlarına karşı tüm denizaşırı kıtalardan yükselen uzun ıstırap çığlıklarını işitmiyor musunuz? Sosyalist vicdanımız bu acı çığlıklara yanıt vermelidir ve verebilir. Sosyalistler ırklar arasında ayrım yapmazlar; tüm insanların yüreği ve zihni vardır."[112] Van Kol, komisyon adına, burjuvazinin sömürgeci politikasını kınayan bir karar önerisi verdi.

İngiliz Sosyalistleri temsil eden H. Hyndman, Britanya'nın "dünyadaki en büyük sömürgeci güç" olarak rolüne işaret etti; İngiliz burjuvazisinin Hindistan'da 350 milyon insanın yazgısına hükmettiği gerçeğini hatırlattı. Hyndman, Hintlilerin aşırı düşük yaşam standartlarını ortaya koyan rakamlar verdi. İngiliz kapitalizmi, yoksulluk içindeki bu halktan her yıl 30 milyon sterlin kâr sızdırıyor, dedi. "Şu anda 75 milyon kişi açlıkla boğuşuyor, çünkü zenginliklerini ellerinden alıyoruz. 'Sömürgelerin tüm kanını emmek': İşte sömürgeci politika budur."[113] Keder ve suçlama yüklü bu sözler kongrede duygudaşlıkla karşılandı. Hyndman, ek olarak, İngilizlerin Çin'de de suç ortaklarının yardımıyla benzer bir politika izlediklerine işaret etti. Konuşmasını şu sözlerle bağladı: "Belki de bizimkinden daha iyi olan bir uygarlığı yok ettiği için İngiliz hükümetini kınayan bir karara destek vereceğinizi umuyorum."[114]

Kongrede oybirliğiyle kabul edilen karar, kapitalizmin gelişmesinin sömürgeci yayılmaya yol açtığını, bunun ise devletler arasında çatışmalara neden olduğunu belirtiyordu. Burjuvazinin izlediği sömürgeci politikanın biricik hedefi, "silahlı güç kullanılarak istila edilen halklara karşı işlenen sayısız suç ve zulüm yoluyla proleter üreticilerden kan ve para emerek kapitalist sınıfın kârlarını yükseltmek ve kapitalist sistemi sürdürmek"ti.[115] Kongre, burjuvazinin sömürgeci yayılmasına karşı savaşmak ve gaddarlıklarını teşhir etmek için örgütlü proletaryanın elindeki tüm araçları kullanması gerektiğini bildirdi. Sömürge sorununu araştırmak, "özellikle sömürgelerde, metropol ülkelerdeki örgütlerle bağlantılı sosyalist partiler kurulmasını özendirmek" ve "farklı sömürgelerin sosyalist partileri arasında bağlar kurmak" için karar alındı.[116]

Paris Kongresi, dünya barışı, militarizm ve sürekli ordunun tasfiyesi hakkında Rosa Luxemburg'un önerisiyle benimsenen kararda, sömürge politi-

112 *Cinquième congrès socialiste international tenu à Paris du 23 au 27 septembre 1900. Compte rendu analytique officiel* [23-27 Eylül 1900'de Paris'te Toplanan Beşinci Uluslararası Sosyalist Kongre. Çözümlemeli Resmî Rapor], Société nouvelle de librairie et d'édition, Paris, 1901, s. 91.

113 *A.y.*, s. 92.

114 *A.y.*

115 *A.y.*, s. 106-107.

116 *A.y.* Sömürgelerde henüz sosyalist parti yoktu. Sonraki yıllarda, Batı Avrupa Sosyal Demokratları içinde bile yalnızca Hollandalı Tribüncüler (Sol Sosyal Demokratlar), "kendi" burjuvazilerinin sömürgesinde Marksist bir parti kurulmasına etkin biçimde katılacaklardı.

kası sorununu da ele aldı. Kararda, militarizm, toplumun normal gelişimini köstekleyen, uluslararası rekabeti ve gerginlikleri şiddetlendiren, "savaşı kalıcı bir duruma dönüştürme tehlikesi yaratan", sömürgeci yayılmanın bir aracı olarak tanımlandı. Burada sömürgecilikle savaş arasındaki bağlantı vurgulandı. Karar, tüm ülkelerden işçi partilerine çağrı yaparak, kapitalist sınıfların ve hükümetlerin savaşı sürekli kılmak uğruna kurdukları ittifaka tepki olarak, barışı sürekli kılmak uğruna tüm ülkelerin proleterleri arasında ittifak kurup, militarizme ve sömürgeci politikaya var güçleriyle karşı çıkmalarını istedi.[117]

Bu sorun, 1904 Amsterdam Kongresinde de belirgin olarak gündemde yerini aldı. Van Kol, sömürge politikası ve Sosyal Demokrasi konusunda yeni bir rapor sundu. Rapordaki ana fikirler şöyle özetlenebilir: Sömürgeler gelecekte yüzlerce yıl var olacağı için, "yerlilerin çıkarları hakkında" düşünmek ve bir "kutsal ahlaki ödev"i yerine getirmek temel önemdeydi. "Uygar ülkeler" sömürgeci yayılma amacı güdüyorlardı ve güdeceklerdi. Bu, tarihsel olarak kaçınılmaz ve kesinlikle başa çıkılamaz bir olguydu; kapitalist toplumda aşırı üretim, uygar ülkelerde sınırlı pazar, "proletaryanın baskısına karşı bir emniyet supabı" olarak sömürge sahibi olma ihtiyacı – işte tüm bunlar, kapitalizmi sömürgeci yayılmacılık yoluna itiyordu. Van Kol, "zorla el koymalar"ı kınadı. Yine de kendisinin sorduğu, "Her sömürge mülk kınanmalı mıdır?" sorusuna olumsuz yanıt verdi. Dahası, sosyalist devrimden sonra "modern ülkeler"in sömürgesiz edemeyeceklerini öne sürdü. "Yerkürenin yarısını, henüz gelişimlerinin bebeklik çağında olan, altlarındaki muazzam zenginlikleri ve gezegenimizin en bitek bölgelerini el değmemiş halde bırakan halkların kaprisine terk etme"nin göz yumulabilecek bir şey olmadığını söyledi.

Marx ve Engels, kapitalist gelişme döneminin atlanabileceği ya da kestirme yoldan geçilebileceği düşüncesini daha önce dile getirmişlerdi. Dediklerine göre, bu düşünceyi gerçekleştirebilme koşulları, ya kapitalist ülkelerde proletaryanın yapacağı bir sosyalist devrimin ya da geri kalmış bir ülke halkının yürüteceği bir demokratik özgürlük devriminin sonucu olarak ortaya çıkabilirdi.

Lenin'in geri ülkelerde kapitalist olmayan kalkınma yoluna ilişkin öğretisini geliştirirken temel aldığı bu fikir, van Kol'un beğeneceği cinsten değildi. Van Kol, birçok ülkenin ekonomik evrim sürecinde kapitalist aşamayı kısmen pas geçebileceği şeklinde Marx'ın vardığı sonucu kastederek, "Karl Marx'ın varsayımı gerçekleşmemiştir," diyordu, "ilkel halklar bu çileyi çektikten sonra uygarlığa ulaşacaklardır." Bu nedenle, diye iddia ediyordu, "eski mülkiyet biçimlerinin bu uğurda feda edilmesi gerekse bile sömürgelerde de sanayi kapitalizminin gelişmesini mümkün kılmak zorunludur. Aynı zamanda Sosyal Demokrasi, bu kapitalist gelişmenin yozlaştırıcı etkisiyle mücadele etmek için

117 Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke*, Band 1, 1893 bis 1905, Erster Halband, Dietz Verlag, Berlin, 1970, s. 808.

her çabaya başvurmalıdır, özellikle de halkın kendi başına mücadele etmesi beklenemeyeceği için böyle yapmalıdır."

Van Kol, Sosyal Demokrasiye çağrıda bulunarak, sömürgelerde kapitalist gelişmeyi desteklerken, yerlilerin durumunun iyileştirilmesine yardım etmelerini istiyordu. Ne var ki, sömürgeci yayılma, van Kol'un sözünü ettiği ve sömürgelerde kapitalizmin gelişmesini yavaşlatan "eski mülkiyet biçimleri"ni yıkıyordu; bu nedenle, Sosyal Demokrasi, yayılmacılığı daha insani bir niteliğe kavuşturarak desteklemeliydi. Kapitalizmin sömürgeci yayılmasının doğal bir süreç olduğunu belirten van Kol, bu yayılma sonucunda şekillenmiş olan durumdan Sosyal Demokrasinin devrimi ilerletmek için nasıl yararlanacağı sorusunu hiç gündeme getirmiyordu. Enternasyonalizmden kopuş ve reformculuk burada sıkıca içi içe örülüyordu; ama güya ezilenlere yardım etmek gibi yüce bir arzuyla kamufle ediliyordu. Reformcuları dinlersek, Doğu'nun problemleri, örgütlü uluslararası işçi hareketinin en önemli görevi olan kapitalizme meydan okumak açısından hiçbir önem taşımıyordu.

Raporunun uygulama bölümünde van Kol, sömürgelerde "tüm boyutlarıyla" kapitalizmin kaçınılmaz olduğuna ilişkin kendi teziyle çelişkiye düşerek, yerlilerin topraklarına el konmasını engellemek için mücadele öneriyordu. Bu politikayı gerekçelendirmek için, yerlilerin "sınıf bilinçli bir proletarya" oluşturacağından kuşku duyduğunu dile getiriyordu: "Irk ve tarih, etkisini hissettirecektir."[118] Bu sözleri eden kişi, bundan biraz önce, "Sosyalistler ırklar arasına ayrım yapmazlar," diyen kişinin ta kendisiydi.

Kongrede kabul edilen karar, Sosyalist partilerin ve parlamentodaki temsilcilerinin, emperyalist ya da korumacı nitelikteki yasa önerilerine onay vermemelerini, sömürgeci amaçlar güden istila seferlerine ve askerî kredilere karşı çıkmalarını zorunlu tuttu. Ayrıca, tekellere ve sömürgelerde büyük arazi imtiyazlarına karşı mücadele edilmesini istedi; Sosyalist partilerin, sömürge halklarına uygulanan zorbalıkları teşhir etmelerini, bu halkları savunmak için hükümetlerce önlem alınmasını sağlamaya uğraşmalarını, parlamentolarda bu halkların esenliğini sağlamaya yönelik yasa önerileri vermelerini, özellikle sömürge yerlilerinin hileyle ya da zorla mülklerinden yoksun bırakılmamalarına dikkat etmelerini önerdi. Kararda belirtildiğine göre, sömürgelerdeki sorunların çözümü, sömürge halklarının özyönetiminin kurulmasında yatıyordu ve asıl amacın sömürgelere tam özgürlük sağlamak olduğu hiç unutulmadan, yerlilere, gelişim düzeylerine uygun özgürlük ve bağımsızlık tanınmalıydı.[119]

Karar, kapitalistlerin sömürgeci politikasını ağır bir dille eleştirmesine

118 *Sixième congrès socialiste international tenu à Amsterdam du 14 au 20 août 1904. Compte-rendu analytique publié par le Secrétariat Socialiste International* [14-20 Ağustos 1904'te Amsterdam'da Toplanan Altıncı Uluslararası Sosyalist Kongre. Uluslararası Sosyalist Sekretaryanın Yayınladığı Çözümlemeli Rapor], Brüksel, 1904, s. 41-43; *Birinci ve İkinci Enternasyonal'in Tarihine İlişkin Belgeler*, s. 256-64.

119 *Sixième congrès socialiste international tenu à Amsterdam...*, s. 43.

karşın, yine de 1896 kongresindeki karardan uzaklaşma olarak yorumlanabilir; söz konusu karar, kendi kaderini tayin hakkının ayrılıp devlet kurma ve bağımsızlık hakkı olarak yorumlanmasını dışlamazken, Amsterdam'da alınan karar gerçekte yalnızca uzak amaç olarak bağımsızlıktan söz ediyordu; Enternasyonal, bu kararın sözüne ve özüne uygun olarak, ezilen ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını, onların gelişim düzeylerine bağladı. Başka bir deyişle, Amsterdam kararı, sömürge halklarının "sömürgeci eğitim kursu" görmeleri gerekeceği fikrine dayanıyordu.

İkinci Enternasyonal'in milliyet, ulus ve sömürge sorunlarına yaklaşımı, büyük ölçüde, bu sorunlara Sosyalist partilerce ayrı çözümler getirilmesine yol açtı. İkinci Enternasyonal'in en kitlesel ve en etkili partisi olan Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde, bu problem 19. yüzyıl sonunda hararetli tartışmalara konu oldu. Parti, ulus-sömürge sorunu konusunda çok geniş bir görüş yelpazesi sergiledi.

1896'da Eduard Bernstein sömürgeci politikadan yana tutum aldı. Bernstein'ın mantığına göre, "üstün" uygarlıklar, "aşağı" olanlar karşısında belirli haklara sahip olmalıydı. Revizyonistlerin lideri, eğer Hintli köylüler zor durumdalarsa, bunun kendi hataları olduğunu, aşırı hızlı çoğalmalarından ileri geldiğini kanıtlamaya kalkışarak, Hindistan'daki İngiliz politikasını savundu.

Eduard David, Max Schippel, Gustav Noske ve Gerhard Hildebrand da benzer görüşler öne sürdüler. Bu eğilimin temsilcilerinin iddiasına göre, sömürgeci politika Sosyalistlerce sürdürülecek olursa, sömürgecilik, uygarlaştırıcı bir etki yaratabilirdi.

1899'da Bernstein, Alman Sosyal Demokrasisinin sömürge sorununda aldığı tavrı eleştirdi. Bunun nedeni, Alman hükümetinin Jiazhou Körfezi'ni "kiralama"sı konusuyla, yani gerçekte Çin'e ait bir toprak parçasının ilhakı anlamına gelen bir konuyla ilgili Reichstag'da ve basında yapılan tartışmalardı. Sosyal Demokrat Parti Reichstag'da bunu protesto etti; sosyalizmin "genel ilkeler"ine atıfta bulunarak "her türlü sömürge politikası"nı kınadı. Ne var ki Bernstein, Jiazhou'yu kiralamanın haklı olduğunu, çünkü Çin'in paylaşılmasında Almanya'nın yer almasına olanak sağladığını açıkladı. Bernstein daha sonra şöyle yazdı: "Sömürge sorunu, basit bir insaniyet sorununu aşan bir şeydir.... Kültür yayma sorunudur ve büyük kültürel farklılıklar var olduğu sürece, daha yüksek kültürü yayma ve başat duruma gelmesini sağlama sorunudur." Bernstein'a göre, sömürge politikasına karşı çıkmak siyasal "körlüğe" yol açardı: İşçi sınıfı "ekonomik konumundan dolayı, toplumla yakından bağlantılıydı ve toplumun gelişimi onu da doğrudan ilgilendirirdi; bu nedenle, sömürge sahibi olmanın proletarya için zararlı olduğunu öne sürmek yanlıştı".[120]

120 *Sozialistische Monatshefte*, C. 2, 1907, s. 989, 996.

Enternasyonal'in en seçkin teorisyenlerinden biri olan Karl Kautsky, ilk başta Bernstein'ın sömürge sorununa ilişkin revizyonist görüşlerine karşı çıktı. 1880'li ve 1890'lı yıllarda sömürgeciliğe muhalefet etmişti. Onun gözünde sömürgecilik, her şeyden önce sömürü ve baskı demekti, demokrasinin hoyratça ayaklar altına alınması demekti. Kautsky, Alman emperyalizminin Afrika'daki yağmacı politikasını protesto etti, aynı zamanda da bunun Alman işçi sınıfı için olumsuz sonuçları üzerine odaklandı. Ne var ki, emperyalistlerce boyunduruk altına alınan halklar, Kautsky'nin gözünde tarihin salt birer nesnesiydi; Kautsky, bunların eninde sonunda dünyanın devrimci dönüşümü mücadelesinde proletaryanın güçlü müttefikleri haline gelebileceklerini göremedi; halkların ulusal devletler kurma arzusunun ekonomik gerekçesine ilişkin Marx'ın ve Engels'in çıkardıkları sonuçları savunmasına karşın, bu sonuçların, köleleştirilmiş Doğu ülkeleri için ne ölçüde geçerli olduğu sorununa derinlemesine eğilmedi. Onun ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesini kabulü, "sıradan" bir demokratik sloganı tanımaktan başka bir şey değildi. Kautsky, bu slogan ile bir dünya sosyalist devriminin gelecek ufukları arasında hiçbir bağlantı göremedi.

Kautsky 1903'te Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Dresden'de toplanan kongresinde bir konuşma yaparak, militarizmle ve açık deniz egemenliğiyle mücadele etmek gerektiğinden söz etti; konuşması, büyük bölümüyle, revizyonist sömürge politikasını da hedef alıyordu. Yine de Kautsky'nin yargıları, dünyanın gelişiminde yeni ortaya çıkmış olan yeni durumları hafife alan bir anlayışı yansıtıyordu. Kautsky, sömürge halklarının uluslararası proletaryayla ittifak kurarak şiddete ve yağmaya güçlü şekilde karşı koyabileceklerini, böylece de sömürgeciliğe darbe indirebileceklerini kabul etmiyordu. Kısacası, onun mantığına göre, bir yandan, sömürgeler özgürlükleri için dövüşemezdi ve öte yandan, proletaryanın sömürge sorunu için kapitalizmle dövüşmesi boş bir umuttu. Pratikte tüm bunlar, Kautsky'nin Sosyal Demokratlara önerdiği "karışmama" politikasını ortaya çıkardı. "Sömürge dünyası"nın oluşması ve dünyanın kapitalist güçler arasında paylaşılması, Kautsky'ye göre, dünyada siyasal ve toplumsal güçlerin kamplaşmasında herhangi bir köklü değişiklik yaratmadı. Sosyal Demokratların yapmaları gereken tek şey, iktidara gelmelerine olanak verecek gücü toplamaktı, sömürge halklarının yapmaları gereken ise bu anın gelmesini beklemekten ibaretti.

Kautsky'nin ulus-sömürge sorununa bakış açısı, devrimi inkâr eden revizyonist görüşe ve kapitalizmin barışçıl "gelişimi" yoluyla sosyalizme ulaşılacağı anlayışına karşı mücadelede ASDP'nin baş teorisyeni olduğu zaman bile, işte bu kadar savunulamaz nitelikteydi.

August Bebel'in ulus-sömürge sorununa ilişkin görüşleri çok ilgi çekicidir. Bebel, Sosyalistlere Karşı Yasayla mücadele sırasında, "Arap-İslam Kültürü Dönemi" başlıklı bir makale yayınladı. Arapların ve İslamiyetin dünya kül-

türüne yaptığı muazzam katkıyı vurgulayan Bebel, burjuva ideologlarının Avrupalılar dışındaki halkların tarihteki rolünü inkâr eden Avrupa merkezci görüşlerine karşı çıktı. Bebel, devrimci Sosyal Demokratların başka halklara yapılan baskılara onay veremeyeceklerine ve başka ülkelere diz çöktürmeyi amaçlayan saldırgan, zorbaca eylemlere karşı çıkmakla yükümlü olduklarına yürekten inanıyordu. Bu anlamda, bilge bir proleter siyasal lider olduğunu kanıtladı. Ancak kabul edilmelidir ki, Bebel bile ezilen halkları büyük bir antiemperyalist güç olarak görmekten uzaktı.

Bebel'in sömürge sorununa yaklaşımının çok tipik bir örneği, Çin'de Yihetuan [Boksör] ayaklanmasının bastırılmasına Alman birliklerinin karışmasıyla ilgili olarak 19 Kasım 1900'de Reichstag'da yaptığı konuşmaydı. Bebel, kapitalist güçlerin eylemleri nedeniyle bu ayaklanmanın meydana geldiğine işaret etti. Bu ayaklanmanın nedenini Çin halkının "bağnaz nefreti ve gizemci önyargıları" olarak belirten kayzerin yanıldığını ortaya serdi. Bebel, yabancıların onlarca yıldan beri Çin halkına karşı uyguladığı zorbalıktan, işlediği suçlardan, adaletsizliklerden ve bütün bu süre boyunca Çin halkının gösterdiği sabırdan söz etti. Emperyalist güçlerin Çin hükümetine verdikleri ortak notanın, uluslararası ilişkiler tarihinde hiç görülmemiş bir şekilde başka bir devletin içişlerine yapılmış bir müdahale olduğunu söyledi. Bebel, Çin halkının Avrupalılara duyduğu nefretin, yabancı kölecilerin uyguladıkları politikanın sonucu olduğunu ve Sosyal Demokratların, vicdanlarına uymadığı için, bu politikaya karşı mücadeleyi sürdüreceklerini belirterek sözlerini bitirdi; Sosyal Demokratlar, bu politika için tek bir fenik bile ödenek verilmesini istemediler.[121]

Bebel, 30 Ocak 1905'te Reichstag'da yaptığı bir konuşmada, Güneybatı Afrika'da Herero halkının ayaklanmasıyla bağlantılı olarak Alman askerî ve sivil yetkililerce uygulanan baskılar nedeniyle sömürge sorununa yine değindi. "Düşünülürse," dedi, "Güneybatı Afrika halkına yapılan muamelenin bir benzeri herhangi bir uygar Avrupa devletinin halkına reva görülseydi, o devlette çoktan bir ayaklanma ya da devrim patlak verirdi." Bebel, Herero halkına akılalmaz eziyetler yapıldığına işaret etti.[122]

Rosa Luxemburg, milliyet, ulus ve sömürge sorunlarına büyük dikkatle odaklandı. Daha 1896'da kapitalist güçlerin sömürgeci saldırganlıklarını kınadı. Luxemburg 1899'da, *Sosyal Reform mu Devrim mi?* adlı yapıtında sömürgeciliği proleter bir bakış açısıyla eleştirerek bunun, burjuvazinin sınıfsal çıkarlarına yanıt verdiğini vurguladı. Alman Sosyal Demokrat Partisi liderlerinden çoğunun aksine, Luxemburg, hükümetin Çin'de izlediği politikayı

121 *Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. X. Legislaturperiode, II. Session. 1900/1902*, C. 1, Druck und Verlag der Norddeutschen Buchdruckerei und Verlags-Anstalt, Berli 1901, s. 20-36.

122 *Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. XI. Legislaturperiode, I. Session. 1903/1905*, C. 6, Berlin, 1905, s. 4097.

kınamakla kalmadı, buna karşı kitlesel kampanyaların örgütlenmesi için çağrı da yaptı. Onun kanısına göre, sömürge politikasının potansiyel sonuçları, proletarya davası için özellikle önemliydi. Luxemburg, İkinci Enternasyonal'in Paris Kongresinde, sömürgeci politikayla savaş arasındaki bağlantıyı net olarak ortaya koydu. Büyük devletlerin emperyalist çıkarlarının çatışması yüzünden çıkan bir siyasal kriz sonucunda kapitalizmin yıkılabileceği yargısına vardı.

1900'de Mainz'da yapılan ASDP kongresinde, Rosa Luxemburg, Çin'e müdahaleyi protesto etti. Parti liderliğini eleştirerek, Alman emperyalistlerin attığı bu canavarca adımı genel kamuoyuna açıklamak için ASDP'nin bununla ilgili bir manifesto yayınlamaması nedeniyle partinin lider kadrosunu suçladı. Bir propaganda kampanyası başlatmak gerektiğini de söyledi. Luxemburg'un dediğine göre, "Çin Savaşı, dünya siyaseti çağında tüm uygar devletlerin karıştığı ilk olaydır ve uluslararası gericiliğin, Kutsal İttifak'ın bu ilk saldırısına, Avrupa'nın birleşik işçi partilerinin protestosuyla derhâl karşı çıkılmalıdır!"[123] Tam da Çin'e karşı savaşta önderlik rolünü üstlenen ülkede faaliyet gösteren partinin, yani Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin buna önayak olması gerekliydi.

Luxemburg, Bernstein'ın sömürge sorununa ilişkin görüşlerini şiddetle kınamasına karşın, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı sloganını reddetti. Bu tutumun temelinde, sınıfsal faktörün ulusal faktör karşısında öncelikli olduğu yolundaki çarpık yorumu yatıyordu. Luxemburg'un sömürge halklarıyla ilgili mantık yürütmesi şöyleydi: Eğer ulusların ezilmesine karşı çıkıldığını ifade etmek, bunu kınamak için ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı sloganı ortaya atılıyorsa, o zaman bu slogana gerek yoktur, çünkü Sosyal Demokrasi bu tür zulmü her zaman mahkûm etmiştir; yok, eğer ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı denilince, burjuvazinin kendi sorunlarını proletaryanın sırtından çözme hakkı kastediliyorsa (Luxemburg, söz konusu sloganın nesnel içeriğini tam da böyle algılıyordu), o zaman bu düpedüz zararlıdır.

Bu hatalı görüş açısı, ulusların oluşumu ve ulusal devletlerin kuruluşu sorununun çoktan geçmişte kaldığı varsayımına dayanıyordu. Lenin, milliyetler sorunuyla ilgili olarak dünya kapitalizminin iki eğilimini saptayıp tanımladı: Bir yanda ulusal yaşamın, ulusal hareketlerin uyanıp gelişmesi ve ulusal devletlerin oluşması, öte yanda ise ulusal bölünmelerin yok edilmesi. Rosa Luxemburg, bu eğilimlerin ikincisini ilerici, birincisini ise gerici kabul ediyordu. Ulusal kurtuluş hareketlerinin ütopyacı, hatta gerici olduğunu savunuyordu.

ASDP'nin sömürge sorununa ilişkin politikasının genel çizgisi, (farklı akımların bir arada yaşadığı ve birbirine muhalefet ettiği bir partide mümkün olduğu ölçüde) Mainz'daki kongresinde belirlendi. Kongre, İngiliz-Boer Savaşı'yla ilgili olarak benimsediği özel bir kararda, Transvaal Cumhuriyeti'nin kaba kuvvetle yıkılmasına yol açan İngiliz sömürgecilerin yağmacı seferine

123 *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Mainz vom 17 bis 21. September 1900*, Berlin, 1900, s. 165.

karşı çıkan "örgütlü İngiliz işçiler"le görüş birliği içinde olduğunu ilan etti. Kongre, İngiliz hükümetinin eylemlerini, "bir avuç arsız kapitalist çapulcunun kârları uğruna halkları yok eden, sınıfları ve ulusları yağmalayan, bu sınıfları ve ulusları boyunduruğu altına alan kapitalizm"in yol açtığı "zalimce eylemler" olarak tanımladı.

Emperyalist güçlerin Çin'e karşı giriştiği cezalandırma seferini mahkûm eden bir karar da kabul edildi. Bu karar, sömürgeci politikanın kapitalist sömürü amacıyla izlendiğine ve bu politikanın burjuvazinin bencil niyetlerine, kârlarını ve pazarlarını artırma arzusuna uygun olduğuna işaret ediyordu.

Yağmacı sömürge politikasının güçler arasındaki rekabeti kızıştırdığını, silahlanmayı tırmandırdığını ve "barışçıl yollarla" başarılan kültürel ilişkileri, mübadele ilişkilerini sorgulamaya açan tehlikeli uluslararası çatışmaların olası tohumlarını içerdiğini belirtiyordu. Sömürge politikası, metropol ülkelerde toplumsal reformları köstekliyordu ve "topyekûn felaket"e yol açabilirdi. Belgede, "Her türlü baskının ve insanın insan tarafından sömürülmesinin düşmanı olarak Sosyal Demokrasi, bu talancı politikayı en şiddetli şekilde protesto eder," diye yazıyordu. Sosyal Demokratlar, dünya halkları arasındaki kültürel ve ekonomik bağların, haklarına, özgürlüklerine ve bağımsızlıklarına saygı gösterilmesini güvenceye almak için kullanılmasını istediler. Kongre, hükümetin Çin'i hedef alan politikasına karşı güçlü bir protesto kampanyası başlatmaları için yetkili parti organlarına çağrı yaptı.[124] Emperyalizmin yağmacı politikasına karşı mücadele için Alman işçileri seferber eden bu karar, Sosyal Demokrat kitlelerin desteğini kazandı. Bütün olarak Alman Sosyal Demokrasisi hâlâ emperyalistlerin planlarını uygulamalarına engel olan gerçek bir siyasal güçtü.

Bununla birlikte, ASDP liderliğinin oportünist bocalamaları kendini hissettirmeye başlamıştı. Partinin resmî görüşünde, Alman sömürgeciliğinin yayılmacı planlarını kınamaktan çok, kullandığı yöntemleri kınama eğilimi gittikçe belirginleşti. Mainz'da alınan ve devrimci Sosyal Demokrasinin görüşlerini yansıtan karar, sömürge sorununda oportünizme kapıları kapatmadı. ASDP'deki çeşitli eğilimler arasında mücadele şiddetlendi; ASDP'nin 1904'teki Bremen Kongresinde sömürge sorunuyla ilgili yapılan tartışma ve başka şeyler bunu yansıtıyordu. Bu kongrede, Essen'li Sosyal Demokratlar şu karar tasarısını önerdiler: "Parti Kongresi, Reichstag'daki parti grubunun ileride yapılacak tüm sömürgeci talepleri reddetmesini buyurur." Essen'li delegelerin bu önergeyi vermelerinin nedeni, Reichstag'daki Sosyal Demokrat grubun, Herero halkının ayaklanmasını bastırmak için ödenek verilmesiyle ilgili oylamada çekimser kalmasıydı. Milletvekillerinden biri olan Georg Ledebour, kongrede konuşurken bu tavrın nedenini, Alman yerleşimleri için duyulan "endişe" olarak açıkladı. Ledebour, "Hepimiz ... kapitalist çağda sömürgeci girişimlere yönelik

124 *Handbuch der sozialistischen Parteitage von 1863 bis 1909*, Münih, 1910, s. 111-12.

olumsuz tavrımızda hemfikiriz," diye iddia etti. "Ne var ki, sömürge politikasına olumlu ve yapıcı bir şekilde müdahale etmek zorunda kalacağımız durumlar doğabilir."[125]

Bu küçük olay, ASDP'de yaklaşan bölünmenin ve yeni beliren merkezci eğilimin kanıtıydı. ASDP'de sömürgecilik karşıtı görüşler savunan Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Clara Zetkin ve Franz Mehring'in başını çektiği solcular, kitlesel eylemler yoluyla, ilgili parti kararlarını uygulatmaya ve devrimci sınıf mücadelesinin genel görevleriyle birleştirmeye çabaladılar; revizyonistler ise sömürgeci genişlemeye açıkça destek verdiler; yeni beliren merkezci eğilim, sömürgeciliği göstermelik olarak kınamanın ötesine gitgide daha seyrek geçiyordu.

Fransız sosyalizminde Marksizme en yakın akımı temsil eden Fransız İşçi Partisi'nin (FİP'nin) politikasında da sömürge sorunu öne çıktı. 1895'te Romilly'de yapılan FİP kongresinde sömürgecilik karşıtı bir karar benimsendi. Bir yıl sonra Paul Lafargue, Lille'deki parti kongresinde, sömürgecilikte kapitalist sistemin "üç temel direği"ni gördüğünü açıkladı: Aşırı üretime çare, metropol ülkelerdeki proletaryanın bir kısmını ayartma aracı ve burjuvazinin egemenliğini kabul ettirmesini sağlayan "kan dökücülük".[126] Ne var ki, sömürgecilikle ilgili sorunlara basında, daha çok da halka açık toplantılarda ve parti toplantılarında ikinci derecede önem verildi; yalnızca sömürgeleştirme yöntemleri gerçekten eleştirildi, üstelik bu eleştiriler bile öncelikle metropoldeki işçilere yüklenen yeni mali külfet ve "kan vergisi" gibi talepler çerçevesinde kaldı.

FİP'nin sömürgeciliğe karşı "ihtiyatlı" propagandası pratik faaliyetlerle pekiştirilmedi. Dolayısıyla, sömürgeci haydutluğa karşı eylemler, FİP vekillerinin sömürgeci seferler için tek bir kişi ya da tek bir metelik bile vermeyecekleri şeklindeki açıklamalarından ibaret kaldı. Buna karşılık, kimi FİP vekilleri, sömürgeci ilhaklar lehine oy kullandılar; hatta 1890'lı yıllarda şovenist zihniyetli parti yetkilileri, Fransa'nın kazandığı sömürgelerin "yetersiz kalması"ndan esef duyduklarını dile getirdiler. Hatta kimi parti üyeleri bireysel olarak sömürgeci seferlere katıldı.

FİP liderlerinin sömürge sorunlarına kayıtsız kalmaları, milliyetler sorununa yönelik olarak benimsedikleri duruşla yakından bağlantılıydı. Bu duruş, Dreyfus davası sırasında pratik olarak sergilenmişti. Hatta bir keresinde parti, Dreyfus'a karşı milliyetçi ve demagojik yakıştırmaları bile kabul etti. Jules Guesde'in destekçileri daha sonra tutumlarını değiştirdiler; Dreyfus'un suçundan söz etmez oldular, ama tamamen masum olan bu Yahudi subayın mahkûmiyetinin apaçık adaletsiz bir karar olmasına karşın, onu savunmadılar da. Guesde, Émile Zola'nın Dreyfus davasındaki savunmasını alkışlamasına

125 *Arbeiterklasse und nationaler Befreiungskampf*, Özel Cilt II, Leipzig, 1963.

126 Claude Willard, *Les guesdistes* [Guesde'ciler], Éditions sociales, Paris, 1965, s. 210.

karşın, hatalı bir bakış açısını yansıtan bir belgeyi (proleterlerin Dreyfus davasında hiç kimseden yana olmamaları, yalnızca "kendi" çıkarlarını korumaları gerektiğini belirten) bir belgeyi imzaladı.

FİP, sosyalist hareketin, bazı "önemsiz adaletsizlikler"i düzelteceğim diye ana hedeflerinden sapmaması gerektiğini birçok vesileyle öne sürdü. Sonuç olarak parti, tecrit olma tehlikesiyle yüz yüze geldi.

FİP'nin sekter, "nihilist" duruşu hem Fransa'da hem de yurt dışında milliyetler sorununun önemini hafife alan parti liderlerinin genel anlayışlarını yansıtıyordu. Parti liderlerinin sömürge sorunlarına ciddi olarak dikkat etmemelerine şaşırmamak gerekir.

Buna karşın, Jean Jaurès bu sorunlara büyük ilgi gösterdi. Enternasyonal'in Londra Kongresinin arifesinde yayınladığı bir makalede, sömürgeler için girişilen mücadelenin her an büyük bir savaşa yol açabileceğini ve bunun hem insanlık hem de sosyalizm için ölümcül olacağını öne sürdü. Sömürge politikasını sözlü olarak kınamakla yetinmemek gerektiğini sözlerine ekledi: "Sömürgeci genişlemeye eşlik eden alçaklığı, soysuzluğu ve canavarlıkları ne kadar çok teşhir edersek edelim, burada durup kalamayız." Dahası, eğer herhangi bir Avrupa devleti, sömürgeci genişlemeden kaçınmaya başlasa bile, bu, Asya'da ve Afrika'da işlenmekte olan kanunsuzluğu ve talanı zerre kadar azaltmazdı, çünkü başkaları yine bu suçları işlerdi. Burada Sosyalistlerin pratik duruşu işte bu yüzden önemliydi.

Jaurès, bu varsayımdan yola çıkarak, sömürge politikasıyla ilgili gözetilmesi gereken "pratik kurallar" belirledi: Sömürgeci rekabetin savaşa yol açmamasına dikkat etmek ve Asya'nın, Afrika'nın, Amerika'nın köleleştirilmiş halklarına daha insanca muamele edilmesi için çaba harcamak. "Sorun gerek Britanya'nın boyunduruk altına aldığı Hintlilerle ilgili, gerek Fransa'nın boyunduruk altına aldığı Araplarla ilgili, gerekse tüm Avrupa devletlerinin birbirine girip dalaşmasına konu olan Afrika halklarıyla ilgili olsun, kendi ülkelerinin parlamentolarında insani amaçlı önergeler vererek ve gerektiğinde protesto eylemi yaparak ön almak Sosyalistlerin ödevidir."[127] Son olarak, çok önemli ekonomik sömürge bölgelerinin "uluslararası nitelik" kazanmasını sağlamak için çaba gösterilmeliydi. Başka bir deyişle, Jaurès, en önemli sömürge topraklarının "uluslararasılaştırılma"sını öneriyordu.

Bu demokratik bir programdı, ama yine de o zamanki Avrupalı Sosyalistler arasında yaygın olduğu üzere, sömürgeci politikayı ıslah edilmesi gereken fakat yok edilmesi imkânsız bir olgu sayan tutumun sınırlarını aşmıyordu. Jaurès hâlâ "uygarlaştırıcı" ve "insansever" fikirler açısından düşünüyordu; oysaki bunların gerçekleştirilmesi, en tutarlı şekilde bile olsa, sömürge halklarına özgürlük veremezdi. Gerçekte bu görüş sistemi, sömürge halklarının kendi ka-

127 Jean Jaurès, *Textes choisis. Contre la guerre et la politique coloniale* [Savaş ve Sömürge Siyasetine Karşı Seçme Yazılar], Éditions sociales, Paris, 1959, s. 98-100.

derlerini tayin hakkına hazır olmadıkları gibi, bu uğurda mücadele etmeye de hazır olmadıklarını ima ediyordu.

Yine de Jaurès, sömürgeciliğin canavarlıklarını ve militarizmle yakın bağını açığa çıkararak, proleterlerin ve tüm emekçi halkın savaşa karşı mücadelede birleştirilmesini isteyerek, emperyalistlerin düşmanı oldu, onlara korku saldı. Jaurès, sömürgeciliğe ve militarizme karşı pratik faaliyetlerinde, devrimci Sosyal Demokratların (Marx'ın ve Engels'in izinden gidenlerin) safında yer aldı.

Büyük Britanya'da sosyalist hareket içinde sömürge politikasıyla ilgili keskin anlaşmazlıklar vardı. İngiliz-Boer Savaşı (1899-1902) ilk önemli katalizör oldu. Dünya çapında Sosyalistlerin ezici çoğunluğu, bunu, egemen sınıfların çıkarları uğruna sömürgeci bir savaş olarak görüyordu. Bağımsız İşçi Partisi (BİP) ve Sosyal Demokrat Federasyon (SDF), İkinci Enternasyonal Londra Kongresinde alınan kararın ruhuna uygun olarak, kitlesel toplantılarla ve basın yoluyla bu savaşı protesto etti. Ama Fabiancılar savaşı onayladılar ve Boer cumhuriyetlerinin ilhak edilmesini isteyen bir manifesto yayınladılar. Manifestonun yazarı George Bernard Shaw'du. Shaw, uygarlaştırıcı işlevleri nedeniyle sömürgeciliğin hoş görülebileceğine inanıyordu. İddiasına göre, uluslararası uygarlığın yayılmasına köstek olan bir devlet, küçük ya da büyük olduğuna bakılmaksızın, ortadan kalkmalıydı. Yeryüzü tüm insanlığın ortak mülküydü ve ortak çıkarlar, belirli bir bölgeyi elinde tutan ulusun çıkarlarından üstündü. Bu faraziyeden yola çıkan Shaw, Güney Afrika altın madenlerinin uluslararasılaştırılması ve tüm ulusların çıkarına işletilmesi gerektiği sonucuna vardı. Boer cumhuriyetlerinin federal bir dünya devletine katılmasının ideal çözüm olduğu kanısındaydı. Ama böyle bir dünya devleti henüz var olmadığına göre, Sosyalistlerin bakış açısıyla, Boer cumhuriyetlerinin İngiliz İmparatorluğu'na ilhak edilmesi mantıklı olurdu; çünkü büyük bir devlet, uygarlığın genel çıkarlarına uygun hüküm sürmekle ödevliydi.[128]

Shaw'un sözleri, İngiliz işçi sınıfında kızgınlığa yol açtı. BİP ve SDF, onun teorisini sosyalizm ilkelerine ihanet olarak nitelemesine karşın, Fabiancıların çoğunluğu Shaw'u destekledi.

Ama genel olarak bakılınca, İngiliz işçi partilerinin liderleri o dönemde sömürgeler sorununa pek az eğildiler. Asya'da ve Afrika'da bir süre yaşamış olan birçok İşçi Partisi üyesi ve Sosyalist bunun dışındaydı. Hyndman onlardan biriydi. Hindistan Ulusal Kongresine, kararlı eylemlere başvurmalarını salık verdi ve Hindistan'da bir ayaklanma olasılığına olumlu baktığını dile getirdi. Ama daha ileriye gitmedi.

Avusturya Marksistleri denilen grup (Karl Renner, Otto Bauer ve başkaları) ulus-sömürge sorunu konusunda sistemli bir görüş bile geliştirdi. Bunlar, ulu-

128 J. Braunthal, *Geschichte der Internationale*, C. I, Hannover, 1964, s. 311-12.

sal ayrımları korumak ve sağlamlaştırmak gerektiğini kabul ettiler; bundan da etnik azınlıklar için kültürel-ulusal (toprak olarak değil) özerklik talebi türettiler. Renner'in ve Bauer'in görüşleri Avusturyalı Sosyalistler arasında oldukça yaygınlaştı.

Kültürel-ulusal özerklik fikrinin içerdiği ciddi tehlike, proleter partisinin programında milliyetler sorununa kendi başına bir anlam yüklenmesi gerçeğinde yatıyordu; işin aslında bu sorun, proletaryanın sınıf mücadelesi görevleriyle bağlantılı olarak incelenmiyordu. Renner ve Bauer, proleter enternasyonalist değil, ulusal burjuva birlik biçimlerinin pekiştirilmesini savundular ve ulusal sorunu çözme yollarına ilişkin anlayışlarını devrimci değil, evrimci bir görüş açısına dayandırdılar.

Hem Marx'ın proletaryanın sınıf mücadelesi, bunun enternasyonalist niteliği hakkındaki öğretisine hem de bir bütün olarak diyalektik maddeci tarih anlayışına aykırı olarak, bu teoriyi ortaya atanların ütopyacı amacı, milliyetler sorununu barışçıl bir şekilde "depolitize etme" yoluyla kapitalizm altında ulusal çelişkileri yatıştırmaktı. Lenin şöyle yazıyordu: "Ulusçuluğu, sınırları 'adilce' çizilmiş belirli alan içinde pekiştirmek, ulusçuluğu 'anayasallaştırmak' ve özel bir devlet kurumu aracılığıyla tüm ulusların birbirinden ayrılmasını sağlamak: Kültürel-ulusal özerkliğin ideolojik temeli ve içeriği işte budur. Bu fikir tamamen burjuvadır ve tamamen yanlıştır."[129]

Ulusal-kültürel özerklik teorisi, siyasal olarak, proletaryanın davasına, devrim ve demokrasi davasına ciddi zarar verdi. Avusturya'ya bağlı topraklarda proletaryanın uluslararası birleşmesini değil, ulusal ayrışmasını savunup yaymaya çalıştı ve ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının, yani ayrılıp devlet kurma hakkının tanınması talebine bir seçenek oldu.

Genel olarak bakılınca, İkinci Enternasyonal, ulus-sömürge sorununda 1896 Londra Kongresi kararlarının ötesine geçmedi, hatta bazı konularda o kararlardan geri adım attı. İkinci Enternasyonal, başka birçok alana kıyasla bu sorunda Marksist tutumları daha erken terk etti. İkinci Enternasyonal'in ya da önde gelen partilerinin liderlerinden hiçbiri, sömürge ve milliyet sorunlarının şiddetlenmesi ile kapitalist gelişimde yeni bir aşamanın başlangıcı arasında herhangi bir bağlantı görmedi (incelediğimiz dönemde zaten göremezdi), üstelik ezilen halkların özgürlük hareketlerini dünya devrimci sürecinin bir bileşeni olarak da düşünmedi. İkinci Enternasyonal'in Londra Kongresinde ulusların kendi kaderlerini tayin hakkıyla ilgili alınan karar, örgütü oluşturan partilerin herhangi bir kitlesel ya da belli bir hedefe yönelik pratik eylemde bulunmalarını gerektirmiyordu. İkinci Enternasyonal'in liderleri, Doğu'da bir ulusal kurtuluş hareketinin açabileceği ufukları vahim ölçüde hafife aldılar. Örgütün kararları, Batı Avrupa'da burjuva demokratik ve ulusal burjuva re-

129 V. İ. Lenin, "Ulusal Sorun Üzerine Eleştirel Notlar", *Toplu Yapıtlar* C. 20, s. 35.

formları döneminin (genelde) sonuçlanmasından sonra Sosyal Demokratların milliyetler sorununa ilişkin zemininin ağırlık merkezinin Doğu'ya (Avrupa kıtasının doğusu dâhil) kaydığı şeklinde bir sonuç çıkarmaktan uzaktı. İkinci Enternasyonal'in kararlarına ve üye partilerin faaliyetlerine şu belit belirgin bir damga vurdu: Sömürge ve bağımlı ülkelerin halkları, uluslararası proletaryanın müttefiki olabilecekleri gelişim düzeyine henüz ulaşmamışlardı ve proletaryanın görevi yalnızca kapitalizmin Doğu'daki uygarlaştırıcı misyonunu baskıdan ve zulümden "arındırmak"la sınırlıydı.

İkinci Enternasyonal, Marx ve Engels'in kilit fikirlerini daha ileri götürecek ve değişen koşullara uygun düşecek şekilde, milliyet ve ulus-sömürge sorunlarına ilişkin bir politika geliştiremedi. Milliyet ve ulus-sömürge sorunlarını bilimsel bir şekilde kavramsallaştırmak için gereken şey, emperyalizm çağının kapsamlı bir ekonomik, toplumsal ve siyasal tahlilini yapmaktı. Dünyadaki temel toplumsal-siyasal güçlerin kamplaşmasına ilişkin geçerli sonuçlara ancak böyle bir tahlil sonucunda varılabilirdi; milliyet, ulus ve sömürge sorunları konusunda, proletaryanın yükselen mücadelesinin ve nihai ereklerinin gerçek gereksinimlerini tam olarak karşılayacak bir teori ve politika ancak bu yolla geliştirilip ortaya konabilirdi. Bu görevi Lenin yerine getirecekti.

20. yüzyılın başında Bolşevizmin milliyetler sorununa ilişkin sloganları ve politikası, Batılı Sosyal Demokrat partilerde hemen hemen hiç kimsenin henüz bunlar hakkında bilgi sahibi olmamasına karşın, bilimsel sosyalist düşüncenin gelişiminde yeni bir aşamanın işaretini verdi. Lenin, bu sorunları ele alan ilk çalışmalarında bile, toprak ele geçirmeye yönelik emperyalist politikanın kapitalist özünü vurguladı. Hızla gelişen kapitalist sanayinin pazarlara ihtiyaç duyduğunu ve sömürgeci savaşların bir avuç kapitalistin çıkarları uğruna yapıldığını da vurguladı.[130] Yüzyıla girilirken dünyanın zaten başlıca kapitalist güçler arasında paylaşılmış olduğunu gözleyen Lenin, bir dünya savaşı tehlikesi içeren bu gerçeğin muazzam önemini ortaya koydu. Sömürgeci savaşların, burjuva hükümetlerinin politikalarından hoşnut olmayan geniş kitleleri saptırmak için kullanıldığına da işaret etti.

Rusya'da burjuva demokratik devrim gitgide yaklaşırken, Lenin, milliyetler sorununa giderek artan bir dikkatle eğildi. 1902'nin Ocak-Nisan ayları arasında yazdığı "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Program Taslağı"nda, "devleti oluşturan tüm uluslara kendi kaderlerini tayin hakkı tanınması" talebini ortaya attı.[131] Lenin, Şubat 1903'te, işçi sınıfının enternasyonalist eğitiminin belirleyici önem taşıdığına işaret etti; tüm uluslardan işçiler arasında kurulacak birliğin, Sosyal Demokrasinin milliyetler sorunuyla ilgili politikasının ana kaynağı olduğu inancındaydı. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin ikin-

130 V. İ. Lenin, "Çin'de Savaş", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 373-74.

131 V. İ. Leni "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi Program Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 30.

ci kongresinin arifesinde, "Programımızda Ulusal Sorun" başlıklı bir makale yazarak, "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" sloganının anlamını derinlemesine irdeledi ve bu hakkın tanınmasının, bu yöndeki her talebin koşulsuz destekleneceği anlamına gelmediğini vurguladı.[132] Lenin, Polonya Sosyalist Partisi'ni ağır bir dille eleştirdi, çünkü parti liderliği, Sosyal Demokrasinin her zaman ve her koşulda ulusal bağımsızlık istemesi gerektiği kanısındaydı. Lenin ise bir ulusun kendi kaderini tayin etme isteğinin, proletaryanın verdiği sınıf mücadelesinin çıkarlarına tabi olması gerektiğine inanıyordu.[133]

Lenin, sömürge ve yarı sömürge halkların devrimci potansiyelini enine boyuna tahlil etti. Bu incelemeyi, emperyalizmle ve proleter devrimleriyle ilgili teorisini geliştirirken yaptı. Daha sonra Lenin, "Dünya Siyasetindeki Yanıcı Madde" (1908) başlıklı makalesinde, ezilen halkların hareketlerini, "sermayeye ve kapitalist sömürge sistemine, yani köleleştirme, talan ve şiddet sistemine karşı kitle mücadelesinin yükselmesi" olarak tanımladı.[134] Halkların kapitalist sömürge sistemine karşı eylemlerinin gelişip en sonunda sermayenin egemenliğine karşı bir mücadeleye dönüşebileceği düşüncesini ilk kez burada ortaya attı.

Sömürge ülkelerin sayıları yüz milyonları bulan halklarını proletaryanın müttefikleri olarak gören ilk kişi Lenin'di. Bugün bildiğimiz antiemperyalist mücadele kavramı Lenin'in yapıtlarında adım adım billurlaştı. Lenin'in daha sonra kanıtladığı gibi, emperyalizm, kapitalizmin sırf bir politikası değil, gelişiminin bir aşamasıdır, bu yüzden de sömürgeci zulme karşı mücadele, dolaylı olsa bile, aynı zamanda kapitalist sistemi hedef alır. Başka bir deyişle, uyanan Doğu, proletaryanın kapitalizme yönelttiği taarruzda onun müttefiki olabilir.

Lenin'in ulus-sömürge sorununa yaklaşımı, o dönemdeki üç ana toplumsal-siyasal gücü ayırt ederek tanımlamayı olanaklı kıldı: Savaş hazırlıkları içindeki düşman bloklara bölünmüş emperyalist ülkeler; bu ülkelerde halihazırda kendi partileri ve kitlesel meslek örgütleri bulunan, siyasal ve ekonomik mücadelede şu ya da bu ölçüde deneyime sahip olan proletarya; ulusal kurtuluş mücadelesine girişen ezilmiş ülkeler. Emperyalizmin dünyanın efendisi gibi göründüğü bir zamanda bu saptamayı yapmak için büyük teorik sezgi ve bilgi sahibi olmak gerekliydi.

132 V. İ. Lenin, "Programımızda Ulusal Sorun", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 454.

133 *A.y.*, s. 461-62.

134 V. İ. Lenin, "Dünya Siyasetindeki Yanıcı Madde", *Toplu Yapıtlar*, C. 15, s. 183.

BÖLÜM 10

Yeni Tür Bir Proleter Partisi Olan Bolşevik Parti'nin Kurulması

Yukarıda işaret edildiği gibi, yeni tarihsel koşullar proleter partilerine yeni görevler yükledi. Bununla birlikte, kapitalizmin görece barışçıl gelişim döneminde işçi sınıfı hareketi (esas olarak Marksist görüşlere bağlı kesimler dâhil), öncelikle burjuva demokratik kazanımları koruyup genişletmeye, özellikle de genel ve eşit oy hakkı için, emekçilere yarar sağlayan toplumsal reformlar için mücadele etmeye yönelik bir çizgi izledi. İşçi sınıfı hareketi, yasal, özellikle parlamenter mücadele biçimlerine ağırlık vererek, bu alanlarda önemli bir ilerleme kaydetti. Bazı Sosyal Demokrat partiler etki alanlarını genişletirken, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı daha iyi örgütlendi.

Tüm bunlara karşın, bu yollarla kaydedilen başarıya ilişkin aşırı iyimser bir değerlendirme yapılmasının yanı sıra, değişen nesnel koşulların işçi sınıfı mücadelesi için yeni arenalar yarattığı gerçeğinin küçümsenmesi, Batı Avrupa Sosyal Demokrasisinin bir zamanlar sahip olduğu militan, devrimci ruhu daha sonra yitirmesine yol açan bir eğilim ortaya çıkardı. Üstelik, önceleri Sosyal Demokrat partilerin faaliyetlerine temel oluşturan ilkelerden bazıları da nesnel koşullar için artık yetersizdi.

Rusyalı Marksistler, özellikle de yurt dışındaki sosyalist hareketi yakından inceleyen V. İ. Lenin, bu hareketin güçlü ve zayıf noktalarının farkındaydılar. Lenin, uluslararası Sosyal Demokrasinin deneyiminde değerli olan ne varsa hepsinin özümsenmesinde ısrar ederken, değişen dünyanın durumuna uygun düşen ve Rusya'nın özgül bağlamına yanıt veren yeni yollar aranması çağrısı yaptı. İşçi sınıfının, bir yandan genel demokratik sorunlarla ilgilenirken, aynı anda da kitlelere önderlik edebilmesi, emekçi halkın en geniş kesimlerini birleştirebilmesi ve kapitalizme karşı topyekûn bir saldırı için onları bir araya getirebilmesi gereken bir partiye ihtiyacının olduğunu savundu.

Pratikte bütün olarak işçi sınıfı hareketi ve onun Marksist öncüsü, kapitalist toplumun devrimci dönüşümü için nesnel ön koşullardan yararlanacak yeni tür bir proleter partisi kurma göreviyle karşı karşıya olmasına karşın, Lenin'in ve arkadaşlarının çabaları sayesinde bu görev yalnızca Rusya'da başarıyla yerine getirildi. Gerçekte, 20. yüzyılın ilk yıllarında pratik bir siyasal eylem prog-

ramının uygulanmasına eşlik eden çalışmalar, Rusya Sosyal Demokrat hareketinin gelişiminin merkezinde yer aldı.

LENİN'İN RUS PROLETARYASININ DEVRİMCİ MARKSİST BİR PARTİSİNİ KURMA PLANI

1898'de yapılan birinci RSDİP kongresi, Rusya Sosyal Demokrasisini devrimci Marksizm zemininde bir araya toplamaya ve işçi sınıfının siyasal öncüsü yapmaya yönelik eğilimi resmî olarak tanıdı. Ama kongreden kısa süre sonra RSDİP çözülmeye başladı ve "yerel parti örgütlerinin şekilsiz bir yığın"ına dönüştü.[1] Bunun başta gelen nedeni, kişisel deneyime dayanmaktan çok, Marksizmin kurucularının çalışmalarına ilişkin yüzeysel, hatta bayağı yorumlardan edinilmiş bilgilere dayanan kanılara sahip genç devrimcilerin akın akın Sosyal Demokrat örgütlere katılmalarıydı. Bu gençlerin çoğunluğu işçi sınıfı hareketinde kendiliğindenliğe tapıyordu. Bunların temel kaygısı, işçi sınıfının ekonomik durumuydu. Bunlar, işçi sınıfının etkin bir siyasal güç olarak kapasitesini hafife alıyor, sosyalist fikirlerin yayılmasında ya da emekçi kitlelerin ivedi çıkarları ve nihai amaçları için mücadele etmek üzere örgütlenmesinde partinin rolünü reddediyorlardı. G. V. Plehanov'un ifadesiyle, "'Ekonomizm' bir enfeksiyon gibi 'gençler' arasında kol geziyordu."[2]

Denenip sınavdan geçmiş proleter devrimcilerin birçoğu, şehirleri ve sanayi merkezlerini işçi sınıfı hareketine mensup militanlardan "temizleme"yi amaçlayan polis harekâtlarının sonucunda ya hapse atılmış ya da sürgün edilmişti; Sosyal Demokrat örgütlerin liderliğini ise fırsatçı bir "taze kan" devraldı. Oportünist "Ekonomizm" eğilimi bir süre RSDİP'ye egemen oldu.

Ekonomistler, proleter devrimcileri tüm Rusya ölçeğinde birleştirme çabasına girmediler; proletaryanın sosyalizm mücadelesinin program ve siyaset ilkelerini geliştirmekle ya da partiye daha örgütlü bir güç kazandırmakla ilgilenmediler. Birinci kongreden sonra Sosyal Demokrat hareket daha da büyüme eğilimini korumasına (ülkenin her yanında Sosyal Demokrat örgütlerin kurulmaya devam etmesine, polisin bastırma eylemlerine kurban gidenlerin yerini almak üzere gitgide artan sayıda sempatizanın katılmasıyla bu örgütlerin saflarının sürekli güçlenmesine) rağmen, V. İ. Lenin haklı olarak bu yılları bir "dağınıklık, çözülme ve bocalama dönemi" olarak tanımladı.[3] Bir parti kurunca, "Şu an için Rusya Sosyal Demokrasisi, bu muazzam ileri adımı atarken tüm gücünü tüketmiş gibi görünüyor ve ayrı yerel örgütlerin eski birbirinden kopuk işleyişine geri dönmüş bulunuyor," değerlendirmesini yaptı.[4]

1 V. İ. Lenin, "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 479.

2 G. V. Plehanov, *Yapıtlar*, C. XII, Gosizdat, Moskova, 1925, s. 38 (Rusça).

3 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 518.

4 V. İ. Lenin, "Acil Görevimiz", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 215.

Adım adım olgunlaşan Ekonomizm, Rusya Sosyal Demokrat hareketinde oportünist bir akım olarak son biçimini 1890'ların ikinci yarısında aldı. Bu akımın yandaşları, ilk başta fikirlerini, akımın ana sözcüsü olan *Raboçaya Mısl* (İşçi Düşüncesi) gazetesinde dile getirdiler. Ekim 1897'de gazetenin ilk sayısında yayınlanan başyazı, Lenin'in dediği gibi, "genel olarak 'Ekonomizm'in tüm ruhunu çok belirgin şekilde" gösterdi.[5] Siyasal görevlere düşman olmasa bile, sıcak bakmadığını ortaya koymasının yanı sıra, iktisadın siyasetten öncelikli olduğu ve işçi sınıfının ancak kendi çabalarıyla kurtuluşa ulaşabileceği yolundaki iyi bilinen bilimsel sosyalizm tezlerinin aşırı basitleştirilerek kavranması nedeniyle işçi sınıfı hareketinin kendiliğindenliğine kölece tapındığını da açığa vurdu. Başyazı, "Siyasal ülküyü asla unutmama çabası, hareketin ekonomik temelini gölgede bırakmıştır," diyordu; "işçiler işçilere yeter" sloganını ilan ediyor ve grev fonlarının "hareket için başka yüz örgütten daha değerli" olduğunu ve "siyasetin her zaman tıpış tıpış ekonominin peşinden gittiği"ni söylüyordu. İşçi sınıfı hareketinin diri ve güçlü olması, işçilerin en sonunda kendi yazgılarını liderlerin ellerinden çekip kendi ellerine alıyor olmaları gerçeğinden kaynaklanıyor," şeklindeki demagojik ifadeye ek olarak, işçilerin "gelecek bir kuşak uğruna değil, kendileri ve çocukları uğruna dövüşmekte olduklarını bilerek dövüşmeleri" çağrısı yapıyordu.[6] Proleterlerin çoğunun siyasal bilinç olarak henüz uyanmış olmadığı hesaplanarak söylenen bu tür sözler, işçi sınıfı hareketini devrimci mücadele yolundan saptırmaya uğraşan burjuva reformcuların fikirlerinden özünde farklı değildi.

Ekonomizmin temel ilkelerinin en kapsamlı ve en açıksözlü ilanı, o dönem Rus gazeteciliğinde Bernstein'cılığın en sadık savunucusu olan Y. D. Kuskova'nın 1899'da yazdığı *Credo* [Amentü] başlıklı acınası belgede bulunur. Uluslararası revizyonizmin duygularını etkileyici bir dille söze döken *Credo*, böylelikle "yeni eğilim"in bir belgesi olup çıktı. Voltaire'in sözüne gönderme yapan V. İ. Lenin, "*Credo* olmasaydı bile, bir tane icat etmeye değerdi," diye yazıyordu.[7]

Kuskova, uluslararası işçi sınıfı hareketi ve bilimsel sosyalizm fikirlerinin ortaya çıkıp yayılma tarihini çarpıtarak, bunun temel yasasının "en az direniş çizgisi" olduğunu iddia ediyordu. Marksizmin bunalımda olduğunu söylüyor ve proleter Marksist partilerin iktidar çabasını şiddetle kınıyordu. Kuskova'nın kanısına göre, değer taşıyan tek amaç, modern toplumu demokratik ilkeler doğrultusunda ıslah etmekti.

Toplumsal ilişkileri kökten dönüştürme mücadelesini reddeden bir politikayı proletarya partilerine dayatma girişimlerine koşut olarak, *Credo*, "Anın pratik gerekleri daha büyük ağırlık kazanacak," diyordu (bu söz, Bernstein'ın

5 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 380.

6 *A.y.*, s. 380-81.

7 *A.y.*, s. 364.

şu tezini çağrıştırıyor: "Hareket her şeydir, nihai amaç hiçbir şeydir."). Rusya bağlamına ilişkin benzer bir yanlış anlayışa düşen Kuskova, işçi sınıfının bağımsız politikasının reddedilmesi için şöyle sesleniyordu: "Bağımsız bir siyasal işçi partisi hakkındaki bütün bu konuşmalar, sırf yabancı hedefleri ve sonuçları getirip toprağımıza dikmekten başka bir şey değildir..." Yazısını şöyle sürdürüyordu: "Rus Marksistlerin bir tek seçeneği vardır: Proletaryanın ekonomik mücadelesine katılmak, yani yardım etmek ve liberal faaliyetlerde yer almak."[8]

Ekonomistlerin anlayışlarının ve pratiklerinin bazı çeşitlemelerinin olduğunu belirtmek gerekir. Sözgelişi, Yurt Dışındaki Rus Sosyal Demokratlar Birliği'nin 1899'dan itibaren çıkardığı *Raboçeye Dyelo* (İşçi Davası) dergisinde dile getirilen görüşler ile *Credo* yazarının dile getirdiği ya da *Raboçaya Mısl* dergisine yazan dobra Ekonomistlerin savundukları görüşler arasındaki temel benzerlik, dikkatsiz bir okurun gözünden kaçabilirdi. Ama gerçekte, *Raboçeye Dyelo*, Ekonomistlerin fikirlerini gerçek mahiyetlerini gizleyerek yaymayı yeğledi. Derginin yayıncıları, bu bakımdan, Bernstein'a yalnızca bir şeyden dolayı, yani görüşlerini dile getirirken aşırı dobra olduğu için sitem eden Alman oportünist Auer'in tavsiyelerini izlediler.

Raboçeye Dyelo oportünizmin ve revizyonizmin tüm tonlarıyla uzlaşmaya teşne olduğu için, yayınladığı yazılar, 19. yüzyıl sonunda Rus Sosyal Demokrasisine damga vuran dağınıklık ve bocalama ruhunu eksiksiz olarak iletiyordu. Çarlığa ve burjuvaziye karşı uzun ve çetin bir mücadeleye pek iyi hazırlanmış olmayan Sosyal Demokratların tutumları ise kararlı, derin, kapsamlı teorik çalışmanın gerekliliğine *Raboçeye Dyelo*'nun kulak asmamasından ve revizyonizmin "en son" icatlarını ortodoks Marksizme hayâsızca şırınga etme girişimlerinden kolaylıkla etkileniyordu.

Ekonomizm, bir yandan Rusya işçilerini tek tük, birbirinden kopuk eylemlere, gereksiz fedakârlığa, karanlıkta el yordamıyla yol almaya mahkûm ediyor, öte yandan ise Sosyal Demokratları sırf olayları kaydeden kişilere indirgiyordu. İşçi sınıfı hareketini ve sosyalizmi birleşmekten alıkoyma teorisi ve taktikleri böyleydi. Ekonomizmin 1890'ların ikinci yarısında çok yayılması Rusya'da devrimci işçi sınıfı hareketine ciddi zarar verdi, proleter mücadelesiyle alınan sonuçların ister istemez sınırlı kalmasına yol açtı ve işçi sınıfının gelişmesine gem vurdu. Bu bağlamda, Ekonomizmin her türlü dışavurumuna karşı topyekûn savaş açmak, tüm devrimci Sosyal Demokratların ödeviydi. G. V. Plehanov şöyle yazıyordu: "Bu karmakarışık ve utanç verici durumdan çıkmanın bir yolunu ne olursa olsun bulmalıyız."[9]

Yüzyıla girilirken, Rus Sosyal Demokratların partisinin devrimci mücadelenin akışı içinde programını, temel taktiklerini ve örgütsel ilkelerini henüz

8 Lenin'in "Rus Sosyal Demokratların Bir Protestosu"nda yayınlandığı şekliyle *Credo*'dan alınmıştır (karş. V. İ. Lenin, *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 167-82).

9 G. V. Plehanov, *Yapıtlar*, C. XII, s. 42.

tüm ayrıntılarıyla geliştirmemiş ve pratikte sınamamış olması gerçeği, oportünizmin her türüne karşı ideolojik ve siyasal bir mücadeleyi iyiden iyiye zorunlu kıldı. "Bu koşullar altında," diye yazıyordu Lenin, "ilk bakışta 'ufak' bir hata gibi görünen şey, en üzücü sonuçlara götürebilir... Gelecek uzun yıllar boyunca Rusya Sosyal Demokrasisinin yazgısı şu ya da bu 'vurgu'nun güçlendirilmesine bağlı olabilir."[10]

Lenin, Rusya Sosyal Demokrasisinde devrimci eğilimi savunmak için ve Ekonomizm ruhuyla Marksizmin çarpıtılıp bayağılaştırılmasına karşı sesini yükselten ilk kişiydi. Temmuz 1899'da *Credo*'yu okuduğu zaman, bu belgede utanmazca savunulan anti-Marksist görüşlerin RSDİP içinde yayılıp kökleşmesine karşı hiç zaman geçirmeden ve en kesin kararlılıkla harekete geçmenin ne denli acil olduğunu hemen kavradı. Lenin'in yazdığı ve o sırada Minusinsk bölgesinde sürgün bulunan 17 Sosyal Demokratın katıldığı bir toplantıda onaylanan "Rus Sosyal Demokratların Bir Protestosu", gerçekte Ekonomizme karşı açık bir savaş ilanıydı. Lenin ve destekçileri, uluslararası işçi sınıfı hareketi tarihinin ve devrimci teorisinin çarpıtılmasını; Rusya Sosyal Demokrasisine liberal burjuvazinin uşağı değilse bile yardımcısı rolü biçmeye ve "... halihazırda çizmiş olduğu yoldan, yani proletaryanın sınıf mücadelesine kopmaz şekilde bağlı olan ve siyasal özgürlük kazanmayı ivedi amaç olarak benimseyen bağımsız bir siyasal işçi sınıfı partisi kurmaktan" saptırmaya dönük girişimleri kararlılıkla protesto ettiler.[11] Lenin, Rus Sosyal Demokratlara çağrıda bulunarak, "... Partiyi azami derecede sağlamlaştırmaya yönelik her çabanın gösterilmesini, bir Parti programı hazırlanmasını ve resmî Parti organının canlandırılmasını" istedi.[12]

Lenin'in kaleme aldığı belge, devrimci çevrelerde yayılıp tanındı. Rusya Sosyal Demokrasisindeki gidişatın netleştirilmesine, farklılıkların nedenlerinin açığa çıkarılmasına yardımcı oldu ve Ekonomizm yandaşlarının maskelerini düşürdü. Marksist ilkelere tutarlılıkla bağlı bir parti kurma fikrini destekleyenleri birleştirmenin ve faaliyetlerini hızlandırmanın yollarını gösterdi. Lenin'in kendisi de "Rus Sosyal Demokratların Bir Protestosu"nu, Rusya Sosyal Demokrasisinin gelişiminde bir dönüm noktası olarak, devrimci Marksizmi Rusya Sosyal Demokrasisi içinde zafere ulaştırma mücadelesinin, bundan yana olanları bir devrimci proleter partisinde birleştirmenin başlangıcı olarak gördü.

Lenin'in önderlik ettiği sürgündeki Sosyal Demokratlar, oportünizme ve RSDİP saflarındaki etkisine karşı azimli mücadele çağrısı yaparken, gerçek güçleri temel aldılar; Rusya proletaryasının gerçekten militan, devrimci bir siyasal partisinin kurulmasını savunan grupların ve örgütlerin faaliyetlerinde 20. yüzyıla girilirken gözlemlenen yükseliş bunun kanıtıydı. Sözgelişi, Ocak 1900'de Yekaterinoslav'da kurulan *Yujni Raboçi* (Güneyli İşçi) gazetesinin

10 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 369-70.

11 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokratların Bir Protestosu", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 175.

12 *A.y.*, s. 180.

yayıncıları, daha çıkardıkları ilk sayıda, hükümete karşı mücadelenin, "onu devirme ve siyasal hakları kazanma uğraşının, Rusya işçi sınıfı için yaşamsal bir görev, iş gününün kısaltılmasını ve ücretlerin yükseltilmesini sağlamaktan daha az yaşamsal ve daha az ivedi olmayan bir görev olduğu"nu ilan ettiler. Gazetenin dile getirdiği gözleme göre, yerel RSDİP komitesinin saf ekonomik propagandadan siyasal propagandaya geçmesi, işçilerin önceki yönelimden hoşnut olmamasıyla ve Rusya'da işçi sınıfı hareketinin giderek belirginleşen siyasal niteliğiyle bağlantılıydı.

Raboçeye Znamya grubunun (İşçi Sancağı; 1897'de St. Petersburg'da kurulan bir Sosyal Demokrat grup) tutuklanmaktan kaçabilen üyeleri Mart 1900'de grubun dergisinin ikinci sayısını çıkardılar; burada, *Raboçaya Mısl*'ın aksine, otokratik hükümete karşı siyasal mücadelenin, Rusya işçi sınıfı hareketinin ana görevi olması gerektiğinde ısrar ettiler.

İşçilere yönelik olarak siyasal sorunları ele alan kitapçıklar çıkarmak amacıyla 1900'ün yazında St. Petersburg'da Sosyal Demokrat İşçi Kitaplığı adlı başka bir grup kuruldu. Daha sonra *İskra*'da betimlendiği üzere, bu grubun yayınladığı kitapçıklar hem *Raboçaya Mısl*'ın temsil ettiği apaçık çeşidiyle hem de *Raboçeye Dyelo*'nun temsil ettiği örtük çeşidiyle ağır basan Ekonomist eğilimden Sosyal Demokratların duydukları hoşnutsuzluğun bir dışavurumuydu.

Ne ki, Rusya Sosyal Demokrat hareketinde devrimci eğilimlerin güçlenmesi, devrimci tutumların benimsendiği anlamına gelmiyordu. Birincisi, güçler henüz eşit değildi: "Yerel örgütlerin çoğunda hâlâ Ekonomistlerin sözü geçiyordu."[13] İkincisi, işçi sınıfı hareketinde herhangi bir biçimiyle kendiliğindenliğe tapınma, Sosyal Demokrasiyi işçi sınıfı hareketinin öncüsüne dönüştürme düşüncesini savunanların azimli çabaları olmaksızın, öylesine kendiliğinden alt edilemezdi. Bu yüzden Lenin, Rusya işçi sınıfı hareketine Ekonomizmi ve Bernstein'cılığı başat ideoloji olarak dayatma yönündeki tüm girişimlere kararlılıkla karşı çıktı ve Sosyal Demokrasinin faaliyetleri üzerinde devrimci Marksistlerin etkisini güçlendirmek için hiç yorulmadan yeni yollar aradı.

1899 sonunda, hâlâ sürgünde olan Lenin, RSDİP'nin faaliyetlerini bilimsel sosyalizm ilkelerine dayandırarak militan, proleter bir partiye dönüştürme mücadelesini hızlandırmak için bir program geliştirdi.[14]

"Programımız", "Acil Görevimiz" ve "İvedi Bir Sorun" başlıklı makalelerinde Lenin, Rus Sosyal Demokratların önüne açık seçik bir hedef koydu: Marx'ın öğretisini her türlü çarpıtma, bayağılaştırma çabasına karşı korumak ve Rusya bağlamına uygun şekilde sürekli, derinlemesine, *bağımsız* olarak geliştirmek. Lenin şöyle diyordu: "Devrimci bir teori olmadan güçlü bir sosyalist parti olamaz."[15] Lenin'in makalelerinde, devrimci teoriyle ve pratikle ilgili te-

13 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. 1, s. 290.

14 V. İ. Lenin, *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 193-296.

15 V. İ. Lenin, "Programımız", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 211.

mel sorunlara, yani işçi sınıfının ekonomik ve siyasal mücadelesi arasındaki bağıntı, Rusya'da kitlelerin özgürlük hareketi üzerinde egemenlik kurmanın ön gereklilikleri, işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden ve bilinçli öğeleri arasındaki bağıntı, bilimsel sosyalizm ile işçi sınıfı hareketini kaynaştırma gereği gibi sorunlara çok büyük yer ayrılır.

Lenin, bu sorunları devrimci Marksizm anlayışıyla çözmek için, buna uygun devrimci bir partinin gerektirdiği taktik ve örgütsel ilkelerin benimsenmesi gerektiğinin altını çizdi. "İyileştirilmiş bir örgütlenme olmadan, genel olarak işçi sınıfı hareketimizde hiçbir ilerleme olamayacağı"nı vurguladı.[16] Onun görüşüne göre, "*düzenli yayınlanacak ve tüm yerel gruplarla yakından bağlantılı olacak bir Parti organının kurulması*"[17] parti örgütünün çalışmalarının en önemli kısmı olarak görülmeliydi. Tüm partiyi kucaklayan bir organ yayınlamak ve dağıtmak temel önemdeydi, çünkü öncelikle böyle bir organ olmadıkça, Sosyal Demokrasi hiçbir zaman "amatörlük"ten, yani bütün işleri yalnızca kişisel temaslar (sekter grupların ayırt edici özelliği) temelinde yürütme eğiliminden ve devrimci güçleri gereksiz yere çarçur etmekten kendini kurtaramazdı. Rusya Sosyal Demokrat hareketini ancak parti faaliyetinin tüm alanlarında etkisini gösterebilen ve hepsiyle bağ kurabilen düzenli bir devrimci Marksist gazete birleştirebilirdi. Bu, birleşik bir partiyi yapılandırmanın yollarına ve araçlarına yönelik temelden yeni bir yaklaşımdı.

Ne var ki, Marksistlerin çıkardığı tüm partiyi kucaklayan iyi örgütlenmiş bir gazete bile, Rusya Sosyal Demokrasisinin devrimci bir teorik platformda ideolojik birliğini kendi başına sağlayamazdı. Bu amaca ulaşmak için tutarlı bir Marksist parti programına gerek vardı. Lenin, "Partimiz İçin Bir Program Taslağı" başlıklı makalesinde bu düşünceyi gerekçelendirdi. Partinin sahici birliğini yeniden kurmakta bir programın vazgeçilmez önem taşıdığını savundu: Program, "temel görüşlerimizi formülleştirmeli; yakın siyasal görevlerimizi kesin olarak saptamalı; ajitasyon faaliyetlerinin alanını göstermesi gereken ivedi taleplerimizi belirtmeli; ajitasyon çalışmasını birliğe kavuşturmalı, genişletmeli ve derinleştirmeli"[18] dedi. Plehanov'un hazırladığı, ilk kez 1888'de yayınlanan ve 1898'de tıpkıbasımı yapılan "Rus Sosyal Demokratların İkinci Program Taslağı", gerçekten o zamana kadar Rusya Sosyal Demokrasisinin örgütlerine görece geniş şekilde dağıtılan biricik program belgesi olmuştu. Lenin, on beş yıldan beri varlığını sürdüren bu belgede henüz eskimemiş ne varsa hepsinden yararlandı. Yine de Lenin'in büyük özenle geliştirdiği program taslağı hem yapısıyla hem de temel önermelerin ve pratik taleplerin çoğunu formülleştirme üslubuyla, tamamen yeni bir belgeydi.

16 V. İ. Lenin, "İvedi Bir Sorun", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 222.

17 V. İ. Lenin, "Acil Görevimiz", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 218.

18 V. İ. Lenin, "Partimiz İçin Bir Program Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 230.

Lenin, "Partimiz İçin Bir Program Taslağı" üzerinde çalışırken, "... Rusya'da da kapitalizmin gelişiminde aynı *temel* süreçleri, sosyalistleri ve işçi sınıfı bekleyen aynı *temel* görevleri görüyoruz..."[19] diyerek başka ülkelerdeki Sosyalist partilerin deneyimlerinden yararlanmayı da gerekli gördü. Lenin, aynı zamanda, Batı Avrupa'daki deneyimlerden yararlanmanın, "programımızın özgül özelliklerinde", Rusya Sosyal Demokrasisinin pratik taleplerinin ayrıntılı olarak gerekçelendirilmesinde "*tam anlatımını* bulması gereken Rusya'nın kendine has özelliklerini unutmamıza yol açmaması" gerektiğine de işaret etti.[20]

Lenin, ilk parti programı taslağını (1899) hazırlamasından sonra yaklaşık dört yıl boyunca yaptığı zorlu incelemeler ve teorik çalışmalar (*Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı kitabı üzerindeki çalışma da dâhil) sayesinde, program taslağındaki teorik önermelerin ve pratik taleplerin birçoğunun formülasyonunu, özellikle de taslağın köylü sorununa ilişkin taleplere ayrılmış son bölümünü özgülleştirme ve genişletme olanağı buldu. Bu talepleri ayrıntılı, kapsamlı bir şekilde dile getirdi.[21] Diğer bölümler ise genel öneriler biçimindeydi.

Lenin, 1899'un son aylarında ve 1900'ün başında, çoğunlukla Ekonomizmin özünü teşhir etmeye ayrılmış başka birçok çalışma kaleme aldı.

Örneğin, "Rus Sosyal Demokrasisinde Geriye Dönük Bir Eğilim" başlıklı makalesinde, Eylül 1899'da yayınlanan ve Ekonomistlerin fikirlerinin en tutarlı ifadesi olarak tanımladığı "*Raboçaya Mısl* Eki"ni şiddetle eleştirdi.[22] Lenin, keskin bir üslupla kaleme aldığı "*İman İkrarı* Üzerine"[23] başlıklı yazısında da aynı amacı güttü. Bu yazıda eleştirilen belge, Kiev RSDİP Komitesince hazırlanmıştı ve Sosyal Demokrat saflarda Ekonomizmin yayılışını yansıtıyordu. Rus revizyonizminin liderlerinden biri olan S. N. Prokopoviç'in yazdığı *Batı'da İşçi Sınıfı Hareketi. Eleştirel Bir İnceleme. Cilt I. Almanya. Belçika* adlı kitap üzerine Lenin'in yazdığı değerlendirme de aynı ölçüde yıkıcıydı.[24] Lenin'in revizyonistlere duyduğu öfke, Karl Kautsky'nin *Bernstein ve Sosyal Demokrat Program, Bir Karşı Eleştiri* adlı kitabına ilişkin değerlendirmesinde de anlatımını buldu.[25] "Grevler Üzerine" başlıklı makale, işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinde ekonomik grevlerin yeri üzerine derinlikli bir tahlil sundu; Lenin bu grevlerin hem önemine hem de sınırlı yanlarına işaret etti.[26] "Fabrika Mahkemeleri" başlıklı

19 *A.y.*, s. 235.

20 *A.y.*

21 *A.y.*, s. 245.

22 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokrasisinde Geriye Dönük Bir Eğilim", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 255-85.

23 V. İ. Lenin, "*İman İkrarı* Üzerine", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 286-96.

24 V. İ. Lenin, "Değerlendirme. S. N. Prokopoviç. *Batı'da İşçi Sınıfı Hareketi*", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 183-92.

25 V. İ. Lenin, "Değerlendirme. Karl Kautsky. *Bernstein und das sozialdemokratische Programm. Eine Antikritik*", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 193-203.

26 V. İ. Lenin, "Grevler Üzeri ", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 310-19.

makale, özünde, Lenin'in geliştirdiği parti programı taslağının dayanaklarından birine ilişkin ayrıntılı bir yorumdu.[27]

Bu liste, devrimci Sosyal Demokratların birliği için, gerçekten Marksist, militan bir partinin kurulması için Lenin'in yürüttüğü yoğun faaliyetlerin yeterli kanıtıdır. Kabul etmek gerekir ki, Lenin o zaman bu çalışmaları yayınlama olanağı bulamadığı için, bunlar, böyle bir parti yaratma süreci üzerinde herhangi bir dolaysız etki gösteremedi. Yine de Lenin'in, RSDİP'yi yeniden ideolojik, siyasal ve örgütsel birliğe kavuşturmak için gerekli bir eylem programını geliştirmesi, işçi sınıfı hareketiyle ilgili pek çok teorik sorunu en ince ayrıntılarıyla irdelemesi ve bir parti organının yardımıyla parti güçlerini derleyip toplamak için bir plan yapıp bunu gerekçelendirmesi – tüm bunlar, devrimci Sosyal Demokratları derleyip toparlayan ve yeni tür bir proleter partisinde, yani Bolşevik Parti'de birleştiren bir merkez olarak *İskra*'nın kurulmasının bir tür ön hazırlığı gibi işlev gördü.

Lenin, tüm Rusya'ya hitap eden bir siyasal işçi gazetesi aracılığıyla RSDİP'nin ideolojik ve örgütsel birliğini sağlama planını gerçekleştirmek için, tüm gücünü ve yeteneklerini harekete geçirdi, Sosyal Demokrat örgütlerdeki ve aydın Marksist sempatizan çevrelerdeki tüm bağlantılarını seferber etti. Lenin hâlâ sürgündeyken ilk adımlar atıldı. Lenin, sürgün cezası 1900 yılının Ocak ayı sonunda biter bitmez, Rusya'nın Avrupa bölgesine döndü, sonra da çok simgesel olarak *İskra* (Kıvılcım) adı verilen bir gazete kurma görevini iki kat enerjiyle yerine getirmek üzere Temmuz'da yurt dışına gitti.

Baskılardan ve gazeteyi yurt dışında çıkarmak için kaynak yokluğundan tutun, Rusya'daki Sosyal Demokrat hareketin belli başlı merkezlerinde güvenilir tabanların olmamasına kadar çok büyük güçlüklerle karşılaşıldı. Plehanov'la çıkan anlaşmazlık da bunlara tüy dikti; Plehanov'un incelikten yoksun yaklaşımından kaynaklanan sürtüşme, *İskra*'nın kurucuları ile Emeğin Kurtuluşu grubunu neredeyse kopma noktasına getirdi; oysaki onların desteği olmadan gazeteyi yayın hayatına sokmak zor olurdu. Yine de devrimci işçi sınıfı hareketinin çıkarlarını ve sosyalizm mücadelesini her şeyin üstünde tutan Lenin'in tükenmez enerjisi, bu güçlüklerin aşılmasına olanak verdi. Gereken minimum parasal kaynak toplandı, yerel örgütlerle ve bireysel Sosyal Demokratlarla temas kuruldu. Münih'te ve geçici olarak Leipzig'de basımevleri kurmak için, Alman Sosyal Demokratlar aracılığıyla ayarlamalar yapıldı. Son olarak, Emeğin Kurtuluşu grubuyla işbirliği sorunu da halledildi.

Gazetenin programı, Ekim 1900'de yayınlanan "*İskra* Yayın Kurulunun Bildirisi"nde[28] açıklandı. *İskra*'nın yayıncıları, gazeteyi bekleyen görevi ortaya koyarken, o zamanki Rus Sosyal Demokrat hareketinin karmaşık ve birçok

27 V. İ. Leni "Fabrika Mahkemeleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 297-309.

28 V. İ. Lenin, "*İskra* Yayın Kurulunun Bildirisi", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 351-56.

bakımdan tartışmalı durumuna ilişkin bir tahlilden yola çıktılar. Bildiri, bir yanda hareketin yayılmasının ve "konumlarını sağlamlaştırma, belirli bir niteliğe ve örgütlenmeye kavuşturma gerekliliği"ne ilişkin artan farkındalığın, öte yanda ise hizipçiliğin, ideolojik bocalamanın, yayılan Ekonomizmin ve "hareketi en düşük gelişim aşamasında tutma ..., bir devrimci partinin kurulması görevini geri plana itme" çabasının güncel duruma damga vurduğuna işaret ediyordu. Pratik açısından bu tahlil, "ortak devrimci Sosyal Demokrasi sancağı altında dövüşen güçlü bir parti" oluşturmak üzere Sosyal Demokratları birleştirme hedefine ışık tutuyordu.

Birçokları bu yargıya katılmakla birlikte, Sosyal Demokratların çoğunluğu "daha basit" bir yol izlemeye, yani ikinci RSDİP kongresini toplamaya ve bunu, tüm ivedi sorunları çözmek için bir forum olarak kullanmaya eğilimliydi. *İskra*'nın yayın kurulu, ilk önce Sosyal Demokrat hareketteki Marksizm karşıtlarından kopmadıkça başarılması imkânsız olan "sağlam ideolojik birliği" gerçekleştirmeye yönelik kendi programıyla bu projenin karşısına çıktı. *İskra*, Rusya ve uluslararası işçi sınıfı hareketine Lenin'in ünlü sloganıyla girdi: "Birleşebilmeden önce ve birleşebilmemiz için en başta sağlam ve belirgin sınır çizgileri çizmeliyiz."[29]

Bu slogan, Lenin'in *İskra*'sının ana yönelimini açıkça ortaya koyuyordu. "Rus Sosyal Demokratların Bir Protestosu"nda ve Lenin'in 1899 sonunda kaleme aldığı makalelerde bunun temeli atılmıştı. Lenin'in daha ülkeyi terk etmeden önce, 1900'ün Mart ayının sonunda ya da Nisan ayının başında hazırlamış olduğu "*İskra* ve *Zarya* Yayın Kurulu Bildiri Taslağı"na[30] temeli de bu slogan oluşturdu. Lenin'in kanısına göre, sınır çizgileri çizilmedikçe, "birlik ham hayalden ibaret kalacaktır, süregiden kafa karışıklığını gözlerden gizleyecektir ve bunun kökten giderilmesine engel olacaktır".[31]

Marksizme tutarlı bağlılık; işçi sınıfı hareketinin ve değişen durumun gereklerine uygun olarak Marx'ın devrimci öğretisinin bazı yönlerden geliştirilmesi; burjuva felsefesi, siyasal ekonomi ve toplumbilim alanlarındaki "en son" okulların anlayışı doğrultusunda Marksist teoriyi gözden geçirmeye yönelik tüm girişimlerden bu teorinin korunması – hem gazetenin kendinde hem de bilimsel ve siyasal eki olan *Zarya* dergisinde *İskra* yayıncılarının yürüttükleri teorik çalışmalara kılavuzluk eden ilkeler işte bunlardı.

Bu, birkaç yıl içinde, bir siyasal parti ve bir toplumsal düşünce akımı olarak Bolşevizm yapısının üzerine inşa edildiği temeli oluşturacaktı.

İskra'nın yayın kurulunun gazeteyi çıkarmaya koyulurken rehber edindiği eylem programının kapsayıcılığı ve eksiksizliği, devrimci Sosyal Demokrasinin ilkelerini koruyup kollamada en önemli faktörlerden biriydi. İşçi sınıfının mü-

29 *A.y.*, s. 354.

30 V. İ. Lenin, "*İskra* ve *Zarya* Yayın Kurulu Bildiri Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 320-30.

31 V. İ. Lenin, "*İskra* Yayın Kurulunun Bildirisi", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 354.

cadele koşulları ve biçimleri, Rusya Sosyal Demokratlarını bekleyen yakın pratik görevler, Marksizm karşıtlarına yöneltilen eleştirilerin somut hedefleri birçok kez değişmesine karşın, Lenin'in *İskra*'sının genel doğrultusu, parti için mücadeleye temel oluşturan ilkeler, 1900'de formüle edilenlerle hep aynı kaldı.

İSKRA – RUS İŞÇİ HAREKETİNDEKİ DEVRİMCİ GÜÇLERİN BULUŞMA NOKTASI

Tam olarak Lenin'in öngördüğü gibi, tüm Rusya işçilerinin siyasal gazetesi, Sosyal Demokrat harekete bütünüyle yeni bir ruh aşıladı ve bu hareket içindeki güçlerin saflaşmasını önemli ölçüde değiştirerek, devrimci ve oportünist eğilimlerin mücadelesine farklı bir nitelik kazandırdı. RSDİP'nin sahiden Marksist güçleri *İskra* çevresinde derlenip toplanmaya ve örgütlerini oluşturmaya başladı; *İskra*'nın yayıncıları, partinin programını ve kitleler içinde çalışma taktiklerini inceden inceye geliştirme sorumluluğunu üstlendiler. Tüm bunların sonucu olarak, RSDİP'yi Rusya işçi sınıfının militan siyasal öncüsüne dönüştürme eğilimi gitgide daha sağlam bir zemin kazandı ve Rusya Sosyal Demokrasisinin genel gelişim doğrultusunu gitgide daha büyük ölçüde belirledi.

İskra'nın Aralık 1900'de çıkan ilk sayısının bile içeriği, yayıncıların, bu gazeteyi, işçi sınıfına ait bir siyasal partinin organı olarak çalıştırmaya kararlı olduklarını açıkça gösterdi. Seçilen konular, *İskra* yayıncılarının işçi sınıfı hareketinin sorunlarına geniş yaklaşımının göstergesiydi.

Lenin'in "Hareketimizin Acil Görevleri" başlıklı makalesi, *İskra*'nın ilk sayısı için başyazı olarak seçildi. Bu makale, tüm sömürülenlerin ve emekçilerin tam kurtuluşu için proletaryanın yürüttüğü mücadelenin ana doğrultusu olarak siyasal faaliyetin taşıdığı muazzam önemi vurguluyor, bu mücadeleye ancak işçi sınıfına ait bir siyasal partide birleşmiş devrimci Sosyal Demokratların önderlik edebileceğinin altını çiziyordu. Ayrıca, *İskra*'nın kendisinin başta gelen görevini de açıkça şöyle belirliyordu: RSDİP'nin program maddelerini, ideolojik ve örgütsel ilkelerini, stratejisini ve taktiklerini geliştirip derinleştirmek.[32]

Bu sayıdaki diğer makaleler, uluslararası işçi sınıfı hareketinin ve Sosyal Demokrat hareketin ivedi sorunlarını irdelemeye, otokrasi polisinin "adalet"ini teşhir etmeye, çarlık dış politikasının halk düşmanı mahiyetini açığa çıkarmaya (Lenin'in "Çin'de Savaş" makalesinde) ayrılmıştı.

İskra'nın ilk sayısında şu konulara ilişkin kapsamlı bilgiler veriliyordu: Rus işçi sınıfı hareketinin gidişatı ve işçilerin durumu ("İşçi Sınıfı Hareketi Güncesi ve Fabrikalardan, Atölyelerden Mektuplar" genel başlığı altında St. Petersburg, Moskova Guberniyası, Harkov, Yekaterinburg, Nijniy Novgorod, Odessa ve Nikolayev ile ilgili haberler), Rus halkının tüm kesimlerinde ar-

32 V. İ. Lenin, "Hareketimizin Acil Görevleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 366-71.

tan hoşnutsuzluk ("Toplumsal Yaşamımızdan" başlığı altında altı haber), Rus Sosyal Demokrasisi içindeki en önemli olaylar ("Yurt Dışındaki Rus Sosyal Demokratlar Birliği'nde Çatlak" başlığıyla Lenin'in yazdığı paragraf ve *İskra*'ya ulaştırılan, "İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin St. Petersburg Mücadele Birliği'nin Programı" ile "Birleşik İşçi Örgütü Tüzüğü"nün metnini içeren broşür hakkında bilgi).

Sonraki sayılarının hepsinde *İskra*, RSDİP programının ana ilkelerini ve taktiklerini açıklayan makalelerin yanı sıra, okurlarından gelen mektupları, birtakım bilgileri, yerel komitelerce hazırlanan bildirilerin ve çağrıların metinlerini de yayınladı. Böyle bir mizanpaj, *İskra*'nın okur kitlesinin gitgide genişlemesini sağladı, devrimci fikirlerin işçi sınıfının tüm kesimlerine yayılmasını kolaylaştırdı ve Rusya halkının çarlık karşıtı proleter olmayan kesimleri arasında RSDİP'nin saygınlığının artmasına katkı yaptı.

Otokrasiye karşı, genelde tüm baskı ve sömürü biçimlerine karşı mücadelede işçi sınıfının ve partisinin rolünü ortaya koyan makaleler, haberler ve belgeler, yani işçi sınıfının genel demokratik harekette ve yaklaşan demokratik devrimde başat güce dönüşmesini ele alan yazılar, *İskra*'nın yayınladığı materyaller arasında en değerli olanlardı. Sosyal Demokrasinin gelişmesine (güçlerini derleyip toplamasına, işçi sınıfının siyasal önderi haline gelmesine, devrimci stratejisini ve taktiklerini geliştirip derinleştirmesine) ilişkin yazılar da büyük önem taşıyordu.

Bir sosyalist devrimin uluslararası işçi sınıfı hareketi için pratik bir umut olarak ufukta belirdiği bir zamanda, yeni sınıf mücadelesi biçimleri bulma arayışı, proletaryanın en yakıcı taktik sorunlarından biri haline geldi. Rusya işçi sınıfı hareketinin deneyim birikimi sayesinde, *İskra* yayıncıları, siyasal grevleri (1901'deki ünlü "Obuhov Savunması" gibi) ve sokak gösterilerini (örneğin Mayıs 1900'de Harkov'da yapılan gösteri gibi) işçi sınıfı için etkili bir silaha dönüştürme, diğer emekçi halk katmanlarıyla siyasal ittifakının bir aracı haline getirme sorununu ortaya atma olanağı buldular. "Rusya Sosyal Demokrasisi, *İskra* sayesinde, uluslararası işçi sınıfı hareketinde dikkatini ve çabalarını kitlesel devrimci mücadele araçlarının, yani siyasal grevlerin ve gösterilerin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştıran ilk parti oldu."[33]

Demokrasi ve sosyalizm mücadelesinde proletaryanın müttefikleriyle ilgili sorunları, en başta da proletarya dışı emekçi halk katmanlarını oluşturan toplumsal grupların en kalabalığı olan köylülüğün devrimci ruhu sorununu, işçi sınıfı hareketinin tarihinde ilk kez *İskra* ele alıp işledi. Köylüler devrimci sürece proletaryanın yanında etkin olarak katılabilirse, böyle bir şey hangi koşullar altında olabilir? Nüfusun çoğunluğunu en çok ezilen sınıf olan köylülerin oluşturduğu bir ülkede, yani Rusya'da, işçi sınıfının ileri temsilcilerinin

33 M. S. Volin, *Lenin'in "İskra"sı, 1900-1903*, Politizdat, Moskova, 1964, s. 77 (Rusça).

zihinlerini bu sorunun meşgul etmemesi düşünülemezdi. *İskra*, üçüncü sayısında Lenin'in "İşçi Partisi ve Köylülük" başlıklı makalesiyle, bu soruya sağlam temellere oturtulmuş bir yanıt verdi.[34]

V. İ. Lenin'in gerek temel yapıtı *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'nde, gerekse 1890'lardaki başka yazılarında 20. yüzyıla girilirken Rusya kırsalındaki gidişata ilişkin yaptığı tahlil, kırsal kapitalist gelişmenin gitgide belirginleşen niteliklerini açığa çıkardı; bununla birlikte, köylülerin koşullarını hâlâ öncelikle serflik kalıntıları, toprak beylerinin baskıları belirliyordu. İşte bu yüzden, Lenin'in deyişiyle, "Bir bütün olarak köylülük ile bir bütün olarak toprak beyleri sınıfı arasındaki karşıtlık ... Rus Sosyal Demokratlar için en yaşamsal ve en pratik öneme [sahipti]..."[35] Serflik kalıntılarına, toprak beylerine karşı köylülerin mücadelesini her yolla ilerletmek Sosyal Demokratların ödeviydi, çünkü "özgürlük için öncü savaşçı rolüne talip olan" bir parti, ulusal önem taşıyan bir sorunda tarafsız kalamazdı. Lenin'in yazdığına göre, bu görevi başarmak için Sosyal Demokratların programı ve köylüler arasında yürütecekleri ajitasyon "her zaman köylülerin bakış açısını genişletmeye, onların siyasal bilincini geliştirmeye yönelik olmalıdır".[36] Sosyal Demokrasi, otokrasiyi devirme mücadelesinde köylüleri etkin bir güce dönüştürmeye, serflik kalıntılarına ve kapitalist sömürüye karşı mücadelede köylülerin çıkarlarını en tutarlı şekilde işçi sınıfının savunduğunu kavramalarını sağlamaya çaba göstermeliydi.

İskra, köylülüğün yaşam koşullarıyla ve uyanmaya başladığını gösteren işaretlerle ilgili haberler yayınlayarak, Rusya Sosyal Demokrasisinin tarım programı ilkelerini sayfalarında tartışarak bu sorunu enine boyuna işledi. Yayınlanan her şey, Lenin'in makalesinde açıklanan fikirleri geliştirdi.

Kısacası, gazete, toplumsal-siyasal yaşamın ivedi sorunlarını gündeme getirdi, bunlara yanıtlar sundu, işçi sınıfının ve tüm emekçi kitlelerin yaşamsal çıkarlarını etkileyen tüm gelişmelere anında karşılık verdi.

İşçi sınıfı hareketinin devrimci öncüsü olarak Sosyal Demokrasinin rolüne *İskra*'nın büyük bir dikkatle eğilmesi aslında doğaldı. İşçi sınıfı hareketinde kendiliğinden ve bilinçli öğeler arasındaki bağıntıya ilişkin Marksist anlayışla hareket eden *İskra*, Rusya Sosyal Demokrasisinin "proletarya kitlelerine sosyalizm fikirlerini özümsetmek ve siyasal bilinç kazandırmak"la[37] görevli olduğunu sürekli vurguladı. Lenin, Ekonomizme eğilimli bir grup Sosyal Demokratın kaleme aldığı "Rusya'daki Sosyal Demokrat Organlara Bir Mektup"a yanıt olarak yazdığı "Ekonomizmin Savunucularıyla Bir Konuşma" (*İskra*, Sayı 12, 6 Aralık 1901) adlı makalesinde bu sorunu enine boyuna aydınlattı.[38]

34 V. İ. Lenin, "İşçi Partisi ve Köylülük", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 420-28.

35 *A.y.*, s. 423.

36 *A.y.*, s. 425.

37 V. İ. Lenin, "Hareketimizin Acil Görevleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 368-69.

38 V. İ. Leni "Ekonomizmin Savunucularıyla Bir Konuşma", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 313-20.

İşçi sınıfı öncüsünün azimli, sınıf bilinçli çabaları, işçi sınıfının bir araya getirilmesinde en önemli faktörlerden biriydi; onun tarihsel misyonunu kavramasına yardım eder ve sınıfsal çıkarları uğruna mücadelede başarılı olmasını sağlardı. Böyle bir parti faaliyeti olmasaydı işçi sınıfı hareketi büyük kayıplara uğrardı; bu gerçeği anlayamamak ya liderliğin hareketin gerisine düşmesinden (Lenin'in deyişiyle bu, "kısmen kötü" olurdu) ya da hareketin "genel olarak" geride kalmasından, yani kendiliğindenliğe tapmaktan, ona köle olmaktan ve bunu da özel bir erdem diye ilan etmekten kaynaklanırdı. Lenin'in eleştirisi işte bu yüzden Ekonomist eğilimin tümünü hedef aldı. Lenin'in düşüncesine göre, bu bağlamda Rusya Sosyal Demokrasisinin en ivedi görevi, partinin rolünü doğru anlamak ve kitlesel işçi sınıfı hareketine önderler yetiştirmekti; öyle ki, "yeni hareket temelinde militan bir siyasal parti yaratacak kadar geniş bir siyasal bakış açısına, bir o kadar devrimci enerjiye ve bir o kadar da örgütsel yeteneğe sahip olan bu önderler, her türlü bocalamadan korunmalarını sağlayacak kadar sağlam bir teorik eğitim alacaklardı".[39]

Sosyal Demokrasiyi militan bir siyasal partiye dönüştürmenin başlıca ön gerekliliklerinden biri, partinin işçi sınıfı hareketinde oynayacağı rolü anlamaktı. 20. yüzyıl başında geçerli koşullarda Rusya Sosyal Demokrasisi için özellikle önemli olan başka bir ön gereklilik de fiili birlik sağlamanın, RSDİP şemsiyesi altında faaliyet gösteren birbirinden kopuk Sosyal Demokrat çevreleri ve grupları hem ideolojik hem de örgütsel olarak bütünleşmiş gerçek bir partide birleştirmenin yollarını belirlemekle ilgiliydi. Lenin henüz sürgündeyken, birbirinden kopuk Sosyal Demokrat komiteleri ve grupları tüm Rusya'ya seslenen bir gazete aracılığıyla örgütsel olarak bir araya getirmek için ayrıntılı bir plan tasarladı. *İskra*'nın Rusya'da yayınlanmaya ve dağıtılmaya başlaması, muhabirlerinin ve dağıtımcılarının sayıca çoğalması, aynı zamanda da yerel parti komiteleriyle ve ayrı Sosyal Demokrat gruplarla temas ağının genişlemesi sonucunda, bu plan adım adım gerçeğe dönüşmeye başladı. Planın tüm parti komitelerine ve örgütlerine bildirilip tanıtılması gerekiyordu. Plan, Lenin'in "Nereden Başlamalı?" (*İskra*, Sayı 4, Mayıs 1901) başlıklı makalesinde[40] açıklandığı zaman, Rus Sosyal Demokratlar arasında oldukça büyük bir tartışma başlattı.

Yine, *İskra*'da uluslararası Sosyal Demokrasinin sorunlarıyla ilgili çıkan başyazılar da Rus Sosyal Demokratların proleter devrimci bir ruhla eğitilmesine ve devrimci Marksizm zemininde RSDİP'nin birliğinin sağlanmasına hizmet etti. Batı Avrupa işçi sınıfı ve Sosyal Demokrat hareketlerinde yaşanan en önemli olayların neredeyse tümü, devrimci Marksizmin temsilcileri ile çeşitli oportünist eğilimler arasındaki tüm önemli tartışmalar, gazetede şu ya da

39 *A.y.*, s. 316-17.

40 V. İ. Leni , "Nereden Başlamalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 17-24.

bu biçimde ele alındı. *İskra*'da ve *Zarya*'da yayınlanan makaleler ve raporlar, işçi partileri için Marx'ın ve Engels'in zamanında belirlenmiş ilişki kurallarına kesinkes uygundu. Dahası, *İskra*'nın ikinci sayısında (Şubat 1901) çıkan "20. Yüzyılın Eşiğinde" başlıklı başyazının kanıtladığı gibi, İskracılar, İkinci Enternasyonal'in devrimci kanadını canıgönülden desteklediklerini gizlemediler. G. V. Plehanov'un kaleme aldığı bu başyazı, 20. yüzyıla girilirken işçi sınıfı hareketinin durumunu tahlil ediyordu. Uluslararası Sosyal Demokrat harekketeki devrimci ve oportünist eğilimleri, 18. yüzyıl sonundaki Fransız burjuva devriminin Jakobenlerine ve Jirondenlerine benzetiyordu. Jirondenlerin oportünistliği öyle kötü nam salmıştı ki, Plehanov'un yaptığı benzetme, *İskra*'nın bu konudaki tutumunu hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak açıklıkla ortaya koydu. Bu benzetme farklılıkların özünü yakalamıştı ve daha sonra Lenin tarafından birçok vesileyle kullanıldı; Rusya Sosyal Demokrasisinin devrimci Bolşevik kanadını terk edip zamane Jirondenlerine, yani Menşeviklere katıldığı zaman, Plehanov'un kendisi de buna hedef oldu.

İskra, birbirini izleyen her sayısıyla, Rusya'daki Sosyal Demokrat örgütler üzerinde etkisini genişletti. Kabul edilmelidir ki, Ekonomistlerden etkilenen bu örgütlerin birçoğu ilk başta *İskra*'ya destek vermekte isteksiz, hatta bazen düşmanca davrandı. Ama yavaş yavaş, RSDİP'nin yerel komitelerince yayınlanan bildirilerin, çağrıların ve başka belgelerin yansıttığı gibi, *İskra*'nın savunduğu fikirler Sosyal Demokratların çoğunluğunca benimsendi. Gerçekten de, komitelerin birçoğu *İskra*'nın yanında yer almıştı; birçoğu da *İskra*'nın yetkisini resmen tanımadan çok önce onun davrandığı şekilde hareket etmeye başlamıştı.

İskra'nın Sosyal Demokrat harekette konumunu sağlamlaştırdığının başka bir göstergesi, posta listeleri hazırlamaktan tutun da yerel komitelerle ve örgütlerle irtibat kurmaya kadar çok çeşitli görevlerden sorumlu koskoca bir temsilci ağının oluşturulmasıydı. Polis baskısına, siyasal literatür gönderilerine el konmasına ve taşıyıcıların tutuklanmasına rağmen, *İskra*'nın rolü ve otoritesi büyümeyi sürdürdü. Rusya'daki İskracıların Rusya *İskra* Örgütü'nü kurdukları Ocak 1902'de, bu süreç daha bir derinleşti ve daha sağlam bir temel kazandı.

İskra yerel Sosyal Demokrat örgütlere giderek daha derin kök saldıkça, nüfuzunu artırdıkça, Rusya işçi sınıfı hareketindeki önde gelen militanların gitgide daha fazlası onun program, taktik ve örgütlenme ilkelerini benimsedikçe, bu ilkeleri ayrıntılı bir teorik ve ideolojik temele oturtmak da bir o kadar ivedilik kazandı. Lenin, Rusya devrimci Sosyal Demokratlarını bir örgüt çatısı altında toplamak için kapsamlı bir planın çok ivedi bir gereksinim olduğunu ilk kavrayan kişiydi. Böyle bir plan tasarlama niyetini, daha 1901 ilkbaharında, o sıralar basıma hazırlamakta olduğu broşürde ifade etti.[41] Söz konusu tasarı, Lenin'in Kasım 1901'de ciddi olarak yazmaya başladığı *Ne Yapmalı?* adlı kitaptı.

41 *A.y.*, s. 20.

O sıralarda, *İskra*'nın büyüyen etkisini durdurmak isteyen Rus ve özellikle yabancı Ekonomistler, faaliyetlerini daha bir yoğunlaştırdılar. *Raboçeye Dyelo* ve benzer yayınlar, parti saflarında diktatörlüğünü kurmaya çalışan "gaspçı" diye niteledikleri *İskra*'ya karşı gerçek bir hakaret bombardımanı başlattı. Bunlar, ikiyüzlülükle, Ekonomizmin artık kendini tükettiğini, tüm Sosyal Demokratların otokrasiye karşı siyasal mücadeleyi yoğunlaştırmaktan yana olduklarını, *Raboçeye Dyelo*'nun ve destekçilerinin en büyük kaygısının partinin birliği olduğunu iddia ederek bu suçlamalarını gizlemeye çalıştılar. Yurt Dışındaki Sosyal Demokratlar Birliği'ne üye Ekonomistlerin ikinci parti kongresini toplamak için attıkları pratik adımların özellikle tehlikeli olduğu anlaşıldı.

O zamanlar *İskra*'nın yayın kurulu sekreteri olan N. K. Krupskaya, 14 (1) Aralık 1901'de, *İskra*'nın Odessa temsilcisi A. İ. Zaharova'ya, "Şimdi de müttefiklerimiz hakkında birkaç söz," diye yazıyordu. "Ortaya çıktığı üzere, bu beyler, yurt dışındaki belli başlı komitelerden ve örgütlerden temsilcilerin katılımıyla yakın gelecekte bir kongre toplanması için tezgâh kuruyorlar. Anlaşılan, bize son anda haber verme niyetindeler. Bizim yanımızda olanlara şu taktiği, yani kongrenin hiç olmazsa ilkbahara ertelenmesini istemelerini öneriyoruz. *İskra*, örgütsel sorunlara ilişkin farklılıkların kökenini araştıracak kitapçığını yeni yılda çıkarmayı planlıyor. Bu kitapçığın basımından önce bir kongrenin toplanması, ilgili tarafların ikisinin de tezlerini dinlemeden sorunu karara bağlamayı istemekle aynı kapıya çıkar."[42]

Lenin'in kanısına göre, *Ne Yapmalı?*'da irdelenen ana sorunlar konusunda Rusya'daki *İskra* destekçilerini önceden bilgilendirmek son derecede önemliydi. Lenin, yurt dışındaki Sosyal Demokrat örgütlerin sözde "birlik" kongresiyle ilgili belgelerden oluşan bir derlemeye Kasım 1901'de yazdığı önsözde,[43] yazı kurulunun "hareketimizin ivedi sorunlarına ilişkin yakın gelecekte yayınlanmak üzere bir kitapçık hazırlamakta olduğu"nu belirtti.[44]

Ne Yapmalı?'da ele alınacak sorunlar, Rusya'daki *İskra* temsilcilerine gönderilen birçok mektupta dile getirildi. Örneğin, N. K. Krupskaya, Kiev'deki *İskra* muhabirleri Vakar ile Podolyanin'e şöyle yazıyordu: "Tüm Rusya'ya seslenen bir organın rolüyle ilgili görüşümüzü, yakında yayınlanacak olan bir kitapçıkta geliştireceğiz. Kitapçık, *İskra*'nın örgütsel sorunlara bakış açısı hakkında kapsamlı bir fikir verecek ve dahası, *İskra*'nın niçin *Raboçeye Dyelo*'yla birleşeme-

42 *V. İ. Lenin,* İskra*'nın Yayın Kurulu ve Rusya Sosyal Demokrat Örgütleri Arasındaki Yazışmalar. 1900-1903.* Üç Ciltlik Belgeler Seçkisi. (Aşağıda *Yazışmalar* olarak anılacak) C. 1, Moskova, 1969, s. 339-40 (Rusça).

43 Ekim 1901'de Zürih'te yapılan bu kongrede, yurt dışında faaliyet gösteren tüm Rus Sosyal Demokrat örgütlerini birleştirmek için bir girişimde bulunuldu. Özgül olarak, Rus Sosyal Demokratlar Birliği liderleri, tüm dışavurumlarıyla oportünizmi (yani Ekonomizmi, Bernstein'cılığı, Millerand'cılığı vb.) kınamayı reddettikleri için bu girişim başarısızlığa uğradı.

44 V. İ. Lenin, "'*Birlik' Konferansı Belgeleri* Kitapçığına Önsöz", *Toplu Yapıtlar,* C. 5, s. 305.

yeceğini yeterince açıklayacak."[45] 1902'nin Ocak ayında Rusya'ya gönderilen bir mektup şöyle diyordu: "*İskra*'nın örgütsel planı ayrıntılı olarak geliştirilecek. Bugünlerde 'örgüt' sözcüğü tüm içten kişilerin dilinden düşmüyor ve bu sorunu doğru dürüst tartışmamız gerekiyor."[46]

Rusya'daki Sosyal Demokratlar ve İskracılar, RSDİP'yi devrimci bir Marksist platform çevresinde olabildiğince çabuk derleyip toplama mücadelesine yol gösterecek bir kitap hakkında böylelikle önceden bilgilendirildi. Onlar da dört gözle bunu bekler oldular ve beklentilerinde yanılmadılar. Hazırlama çalışması umulduğu kadar hızlı ilerlemese de kitap, 1902'nin Şubat ayında tamamlandı.

İskra, 10 Mart'ta *Ne Yapmalı?*'nın yayınlandığını duyurdu. Kitap, Rus devrimci işçi sınıfı hareketindeki ivedi sorunların tümünü derinlemesine tahlil ediyordu. Lenin, Ekonomistlerin "*tüm* temel ayrılık noktalarımız"da benimsedikleri tutumları çürüttü.[47] Kitabın, en başta Rus Sosyal Demokratlar olmak üzere geniş bir okur ve destek kitlesi kazanmasından daha doğal bir şey olamazdı. Lenin aynı zamanda da bir bütün olarak uluslararası proletarya için temel öneme sahip sorunları gündeme getirip açıklığa kavuşturdu; bu ise *Ne Yapmalı?*'nın Rusya dışındaki okurların da dikkatini çekmesini sağladı.

Lenin, uluslararası işçi sınıfı hareketindeki bu yeni dönemin daha başında, gerek Alman Bernstein'cılığı, gerek Fransız Millerand'cılığı, gerek İngiliz sendikalizmi, gerekse Rusya Ekonomizmi olsun, tüm renkleriyle ve eğilimleriyle oportünizmin alt edilmesi gerektiğine açıkça işaret etti. Yeni, sosyalist bir toplum için, sömürüye ve zulme karşı proleter mücadelesinde partiyi devrimcileştirici, yol gösterici ve örgütleyici bir güç sayan kendi teorisini, hem Rusya'da hem de Rusya dışında işçi sınıfı partisinin görevlerini, işçi sınıfı hareketinin edilgin bir eklentisi olmakla sınırlayan Bernstein'cılığın oportünist platformunun karşısına koydu.

Ne Yapmalı?'da daha da geliştirilen Marksizme göre, bir proleter partisinin *sine qua non*'u [olmazsa olmaz koşulu], devrimci işçi sınıfı hareketinin teorisinin her zaman yaratıcı şekilde geliştirilip yetkinleştirilmesidir. Toplumsal yaşam olgularının sürekli incelenmesi ve bilimsel tahlili, toplumsal ilişkileri yeniden düzenlemeye yönelik proleter mücadelesinin son derecede önemli bir biçimidir. "Devrimci teori olmadan, devrimci bir hareket olamaz", ... "*Öncü savaşçı rolünü yalnızca en ileri teoriyi rehber edinmiş bir parti yerine getirebilir*"[48] – Rusya Sosyal Demokrasisinin yüz yüze olduğu sorunlara ilişkin derin bir tahlilden ve başka ülkelerde kazanılan deneyimlerin incelenmesinden çıkarılan bu Leninist ilkeler, uluslararası işçi sınıfı hareketinde devrimci güçlerin teorik cephaneliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

45 *Yazışmalar*, C. 1, s. 354-55.

46 *A.y.*, s. 389-90.

47 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 350.

48 *A.y.*, s. 369-70.

Bir devrimci proleter partisi ancak bilimsel sosyalizm teorisini özümseyerek kendi program önermelerini ve pratik mücadele sloganlarını sağlam bir temelde belirleyebilir. Aksi halde, kendiliğinden gelişen işçi sınıfı hareketini edilgin bir şekilde izlemeye mahkûm olur. Gerçekte, "... sınıf hareketinin kendiliğinden niteliğine *tüm* o tapınma, 'bilinçli unsur'un rolünü, Sosyal Demokrasinin rolünü tüm o küçümseme, *o rolü küçümseyenin bunu isteyip istememesinden tümüyle bağımsız olarak, burjuva ideolojisinin işçiler üzerindeki etkisini güçlendirmek* anlamına gelir".[49]

Bu, *Raboçeye Dyelo*'nun *İskra*'ya yönelttiği suçlamanın, yani "*nesnel ya da kendiliğinden gelişim unsuru*"nun önemini *İskra*'nın güya küçümsediği suçlamasının başlı başına bir yanıtıydı. Lenin'in yazdığına göre, böyle suçlamalar, Rus Sosyal Demokratlar arasında bugün var olan teorik ve siyasal farklılıkların asıl özü"nü yansıtıyordu.[50] Lenin'in tahlilinin, işçi sınıfı hareketinde kendiliğinden ve bilinçli unsurlar arasındaki bağıntı sorununa ilişkin Marksist anlayış üzerine odaklanması bu nedenle tamamen doğaldı.

İşçi sınıfının sosyalizmi kendiliğinden benimseyeceği düşüncesinin kaynağı, toplumsal gelişimin seyriyle ilgili olarak işçi sınıfı hareketinde hayli yaygın olan bayağı, kaba sosyolojik anlayışlardı. Oysaki kapitalist sistemde, proletaryanın sosyalist ideolojisi, işçi sınıfı hareketindeki çeşitli eğilimlerin birbiriyle doğrudan çatıştığı koşullarda, burjuva ideolojisinin ve her türlü küçük burjuva düşüncenin etkisi altında geliştirilip yetkinleştirilir.

Lenin'in dediği gibi, bir yandan "Sosyalist teori, işçi sınıfının çektiği sefaletin nedenlerini başka her teoriden daha derin ve daha doğru olarak açığa çıkarır," bu nedenle de "işçi sınıfı kendiliğinden sosyalizme eğilimlidir" Öte yandan, "En yaygın (ve sürekli farklı suretlerde dirilen) burjuva ideolojisi daha da büyük bir ölçüde kendini işçi sınıfına kendiliğinden dayatır."[51]

Burjuva toplumunda, burjuva ideolojinin etkisiyle, işçi sınıfı, kendiliğinden, en başta ve öncelikle sendikalist bilinç ve mücadele biçimleri (yani o toplumun ya da ideolojinin çerçevesi dışına çıkmayan biçimler) geliştirir. Neresinden bakarsanız bakın, bunlar, burjuvazinin egemenliğini yıkma ve yeni bir toplumsal düzene devrimci geçiş sorununu gerçekte görmezden gelerek yalnızca özsavunma sağlar. Devrimci Marksist parti, bu nedenle, kendiliğinden işçi sınıfı hareketine sosyalist bilinç unsurları getirmeli, kılavuzluk ederek o hareketi, burjuvazinin egemenliğini yıkmaya ve proletaryanın iktidarını kurmaya götüren yola sokmalıdır. Bu sorunun başka herhangi bir şekilde belirlenmesi, "*sosyalizmi terk etmek*"le aynı kapıya çıkar.[52]

49 *A.y.*, s. 382-83.

50 *A.y.*, s. 374.

51 *A.y.*, s. 386 (not).

52 *A.y.*, s. 385.

Sosyalist bilinç yalnızca derin bilimsel bilginin sonucu olabilir. Kapitalist sisteme karşı başarılı bir mücadelenin ön koşulu, işçi sınıfı hareketinin, bilimsel bir temele dayanan sosyalist bilinçle kaynaşmasıdır. Kapitalist toplumun ana dayanaklarına karşı bir taarruzda işçi sınıfına önderlik etmek isteyen bu sınıfın devrimci Marksist partisi, işçi sınıfı hareketiyle sosyalist ideolojinin organik bir sentezini başarma yönünde çalışmalıdır. Lenin'in gözünde, bu görevin farkında olmak yaşamsal ölçüde önemliydi.

İşçilerin kapitalist toplumdaki yaşam koşullarına karşı kendiliğinden protestosu, işçi sınıfının dolaysız ekonomik gereksinimlerinden doğan ve o gereksinimlerin yeniden ürettiği protesto, boyutça büyümekle başlı başına gerçek bir sosyalist harekete yol açmaz. Hoşnutsuzluğun kendiliğinden dışavurumları, ne kapsamda olursa olsun, işçi sınıfının ve kapitalistlerin (ya da genelde tüm sömürücü sınıfların) yaşamsal çıkarları arasındaki uzlaşmaz çatışmanın bilincine varılmasını asla sağlayamaz, yani sosyalist bilince götüremez. Dolayısıyla, işçi sınıfının burjuva toplumundaki konumuna karşı kendiliğinden protestosu ne denli kitlesel boyuttaysa, bilinç unsurlarını geliştirmede, emekçi kitlelerin uğradıkları sömürünün ve baskının kökenindeki nedenleri kavratmada ve bunları işçi sınıfı hareketine yansıtmada işçi sınıfının öncüsüne düşen sorumluluk da o denli büyüktür.

Ne Yapmalı?, yeni tür bir işçi partisinin ete kemiğe büründüreceği ideolojik ve siyasal ilkeleri enine boyuna inceleyip geliştirdi. Lenin'in açıkladığına göre, proletaryanın sınıf mücadelesinin odak noktası, siyaset dünyasında yatar, " *tüm* sınıfların ve tabakaların devletle ve hükümetle ilişkilerinden oluşan dünyada, *tüm* sınıflar arasındaki karşılıklı ilişkiler dünyasında" yatar.[53] Mücadelenin yönüne ve nihai amacına ilişkin gerekli fikir yalnızca siyasal yaşama etkin katılım yoluyla edinilebilir. İşçi sınıfı hareketinin devrimci bir nitelik kazanması ve doğrudan burjuva sisteminin temelini hedeflemesi isteniyorsa, o alanda etkin olması gerekir; bu, vazgeçilmez bir koşuldur. İşte tam bu nedenle, "... Sosyal Demokratların teorik çalışmaları, çeşitli sınıfların içinde bulundukları toplumsal ve siyasal durumun tüm özgül özelliklerini incelemeyi amaç edinmelidir."[54] Böyle bir incelemeden elde edilen sonuçlar işçi sınıfı hareketine mal edilmelidir, siyasal mücadelenin çeşitli biçimlerinde ona yol göstermelidir. İşçi sınıfının devrimci Marksist partisine düşen en önemli görev, emekçi kitlelerin gelişmemiş siyasal bilincine kendini uyarlamak değil, bu bilinci geliştirmek, onu, sınıfsal görevleri ve kitlelerin özgürlük mücadelesinde proletaryanın oynadığı rolü kavrama düzeyine yükseltmektir.

Parti, işçi sınıfını yalnızca verili bir işveren grubuyla ilişkisinde değil, modern toplumun tüm sınıflarıyla ve örgütlü bir siyasal erk olarak devletle iliş-

53 *A.y.*, s. 422.

54 *A.y.*, s. 425.

kisinde de temsil ettiği"[55] sürece, bu görevi yerine getirebilir ve getirmelidir. Parti, işçi sınıfı hareketinin tüm aşamaları boyunca bu amacı başarmalıdır, çünkü burjuva toplumunda şu ya da bu ölçüde siyasal özgürlük kazanmak, Marksist işçi sınıfı partisinin siyasal çalışma alanını, işçilerin ve tüm emekçi halk katmanlarının siyasal eğitimi alanını "... hiçbir şekilde ortadan kaldırmaz", "sırf birazcık değişikliğe uğratır".[56] Sosyal Demokratlar, çalışmalarını, "kamusal ve siyasal yaşamın genelde tüm dışavurumlarını temel alarak"[57] yürütmelidirler. Sosyalizm mücadelesi organik olarak demokrasi mücadelesiyle bütünleştiği için de faaliyetlerinin bu yönüne birincil derecede önem verebilirler ve vermelidirler.

Çarlık Rusya'sında geçerli olan özgül koşullarda, işçi sınıfı hareketinin ve tüm ilerici toplumsal eğilimlerin yakın siyasal erekleri, otokrasiye karşı mücadele üzerinde yoğunlaşıyordu. Bu nedenle, diye yazıyordu Lenin, "... otokrasinin *tüm yönleriyle siyasal teşhirini* örgütlemeye girişmezsek, işçilerin siyasal bilincini geliştirme *görevimizi yerine getirmiyor oluruz*..."[58] Rus Sosyal Demokratlar, ancak işçi sınıfının militan bir Marksist partisi, gerçekten devrimci proleter öncüsü haline gelmeleri koşuluyla, çarlık otokrasisine karşı mücadeleye, yani Lenin'e göre o zamanlar uluslararası işçi sınıfı hareketinin yüz yüze olduğu görevlerin en devrimcisi olan mücadeleye önderlik edebilirlerdi.

Ne Yapmalı?, yeni tür bir proleter partisinin örgütsel yapısına ilişkin teoriyi geliştirdiği ve gerekçelendirdiği için muazzam bir anlam ve önem taşıyordu. Lenin'e göre, böyle bir partide ana ilkelerden biri, demokratik merkeziyetçilik olmalıydı. Böyle bir parti, sağlam, militan ve etkili bir liderlik olmadan, tüm bileşenlerinin eylemleri katı katıya koordine edilmeden çalışamazdı. Bu ise yalnızca merkezileşme yoluyla, partinin tüm üyelerini bağlayan katı disiplin yoluyla başarılabilirdi.

Amatörlük, Rus Sosyal Demokratları dar bir sendikalizme sıkıştırdı ve ana yol olan sosyalizm için proleter mücadele yolundan, işçi sınıfı hareketinin nihai amacından uzak tuttu. Bu arada, 20. yüzyıl başında proletaryanın kitlesel mücadelesinin yükselmesi ve daha büyük bir boyuta ulaşmayı vaat etmesi, ortak bir düşüncenin, ortak taktiklerin ve ortak pratik amaçların birleştirdiği profesyonel devrimcilerin merkeziyetçi örgütlenmesine dayanan yeni bir partinin kurulmasını gerektiriyordu. Lenin'in vurguladığı gibi, Proletaryanın kendiliğinden mücadelesine güçlü bir devrimci örgüt önderlik edinceye kadar, bu mücadele onun gerçek 'sınıf mücadelesi' haline gelemez."[59]

---

55 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 400.

56 *A.y.*, s. 412.

57 *A.y.*, s. 405.

58 *A.y.*, s. 401.

59 *A.y.*, s. 475.

Yeni tür partinin üzerine kurulacağı ilkelerin ayrıntılandırılması bağlamında, *Ne Yapmalı?*, böyle bir partinin lider kadrosunu, yani teoriyi iyi özümsemiş yetkin, deneyimli parti işçilerinden oluşan bir heyeti oluşturma ve bunlar ile parti üyeleri kitlesi arasındaki karşılıklı ilişkiler sorununu ele alıp irdeledi. Lenin, Alman Sosyal Demokratların deneyimine gönderme yaparak şu gözlemde bulunuyordu: " Profesyonel eğitim görmüş, uzun deneyim sürecinde pişmiş ve kusursuz uyum içinde çalışan sınanmış ve yetenekli liderlerden (yetenekli insanlar yüzlerce doğmuyor) kurulu bir 'takım' olmaksızın, modern toplumda hiçbir sınıf kararlı bir mücadele yürütemez."[60] Lenin, kitleler ile liderlerini karşı karşıya koyan demagojiyi protesto ediyordu. Yazdığına göre, "kötü liderler ile iyi liderleri" karşılaştırmak yerine, "genel olarak liderler ile 'kitleler'i" karşı karşıya getirmek "siyasal densizliğin zirvesi"ydi.[61]

Lenin'in belirttiği üzere, işçi sınıfı partisinin örgütsel ilkelerinin uygulamaya geçirilmesi, büyük ölçüde, "*Parti faaliyeti bakımından* aydınlar arasından çıkan devrimcilerle aynı düzeyde bulunacak..."[62] çok sayıda işçi devrimcinin eğitilmesinde kazanılan başarıya bağlıydı. Lenin, "Bu yüzden, *öncelikle* işçileri devrimcilerin düzeyine *yükseltmeye* dikkat gösterilmelidir; görevimiz, Ekonomistlerin yapmak istedikleri gibi, hiç de 'emekçi kitleler'in düzeyine ya da *Svoboda*'nın yapmayı arzuladığı gibi, 'vasat işçi' düzeyine *inmek* değildir,"[63] diye vurguluyordu.

Lenin'in yeni tür işçi partisiyle ilgili öğretisinin en önemli yönlerinden biri, bütün olarak işçi sınıfı hareketiyle ilişki sorunuydu, başka proleter örgütleriyle ilişkide partinin rolü sorunuydu ve bu sorun hâlâ önemini koruyor. Bu sorun, *Ne Yapmalı?*'da, profesyonel devrimcilerden oluşan bir örgütün ayırt edici özelliklerini ve hareketin kapsadığı kitlelerden farklılıklarını ele alan bölümde enine boyuna irdelendi.[64] Lenin, mücadele içine kendiliğinden çekilerek hareketin temelini oluşturan ve harekete katılan insanlar ne denli fazlaysa, böyle bir örgüte olan ihtiyacın da o denli büyük olduğunu belirtiyordu. Bu örgüt, hareketin istikrarını ve sürekliliğini koruyup devam ettirmeli, işçi sınıfının genel çıkarlarını temsil etmeli, proletaryanın acil ve nihai amaçlarına yönelik mücadelesinin doğrultusunu ve yöntemlerini belirlemeliydi.

Böyle bir örgüt kendini "saf işçi" çıkarlarıyla sınırlı tutamaz ve tutmamalıdır, çünkü proletaryanın çıkarları, doğru anlaşıldığı zaman, tüm çalışan ve sömürülen, bu nedenle de proleter mücadelesinin içine çekilebilecek ve çekil-

60 *A.y.*, s. 461.

61 *A.y.*

62 *A.y.*, s. 470.

63 *A.y.* Lenin'in sınıflandırmasına göre Rusya Sosyal Demokrat hareketindeki "küçük ve köksüz gruplar"dan biri olan, " *hiçbir* istikrarlı ya da ciddi ilkesi, programı, taktiği, örgütü ve kitleler arasında hiç kökü *bulunmayan*..." *Svoboda* adlı bir "devrimci-sosyalist" gruba atıf yapılıyor (V. İ. Lenin, "Maceracılık", *Toplu Yapıtlar*, C. 20, s. 356, 357).

64 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 464.

mesi gereken insanların genel ve temel çıkarlarını yansıtır. Bu, devrimci proleter partisinin son derecede önemli bir ödevidir.

Yeni tür bir militan, Marksist parti kurmaya yönelik pratik tasarı, Çarlık Rusya'sının özgül koşullarında salt proleter mücadelesinin görevlerini yansıtmakla yetinmiyordu. Bu sorunlarla cebelleşmek için *Ne Yapmalı?*'da uygulanan yöntemlerin ve çıkarılan sonuçların kendileri, başlı başına, olağanüstü önem taşıyordu. Lenin'in kitabı uluslararası ölçekte çok büyük ses getirdi, çünkü çıkardığı sonuçlar yalnızca Rusya emekçi halkının özgürlük mücadelesinde elde edilen başarıların ve uğranılan başarısızlıkların tahliline dayanmakla kalmıyor, başta Almanya olmak üzere başka ülkelerdeki işçi sınıfı ve Sosyal Demokrat hareketlerin deneyimlerine de dayanıyordu. Lenin, Rus Sosyal Demokratların "... bu deneyimleri eleştirel olarak irdeleme ve bağımsız olarak sınama" becerisi göstermeleri gerektiğini savunuyordu.[65] *Ne Yapmalı?* kitabı işte bu ilkeyi temel alıyordu. Bu yüzden Lenin, Sosyalistlere Karşı Yasa yürürlükteyken Alman Sosyal Demokratların benimsedikleri taktikleri tüm kalbiyle onaylamasına ve yasal mücadele biçimleriyle yasadışı mücadele biçimlerini birleştirmede, bu taktikleri izlerken hem solcu hem de sağcı oportünistlere karşı koymada sergiledikleri beceriyi övmesine karşın, devrimci işçi sınıfı hareketi teorisinin temel önermelerini gözden geçirmek için Bernstein'ın giriştiği çabalara "nezaketle" yaklaşmalarını kınadı ve Alman işçi sınıfı hareketine çok büyük zarar veren Dühring'in bayağı bakış açısını eleştirmekte Engels'in sergilediği kararlı, ödünsüz tutumu anımsatıp örnek gösterdi.[66] Rus Sosyal Demokratların amaçlarını tanımlamaya yönelik bu yaklaşım, Lenin'in çıkardığı sonuçları, *Ne Yapmalı?*'nın doğruca hitap ettiği okur kitlesi için son derecede inandırıcı yaptı. Bu yaklaşım, uluslararası işçi sınıfı hareketinde Leninist yönelime bağlı olanların kitapta açımlanıp savunulan fikirleri özümsemelerini de kolaylaştırdı. *Ne Yapmalı?* kitabı, ilk bölümlerinden son satırlarına kadar, Rusya işçi sınıfı hareketinin tarihinde "militan Marksizmin güçlenip sağlamlaşmasına" ve "en devrimci sınıfın gerçek öncüsü"nün ön plana çıkmasına yol açacak yeni bir dönemin başladığı inancını yansıtır.[67]

Yurt dışında yasadışı basılan yayınların çoğu gibi çok ince kâğıda ve taşınması kolay bir formatta basılan Lenin'in kitabı yavaş yavaş Rusya'nın her köşesine yayılarak yerel komitelere ve Sosyal Demokrat gruplar ile örgütlere, işçilerin inceleme çevrelerine ve devrimci hareketin sempatizanı olan aydın tabakalarına ulaştı.[68] Kitap, Kiev'de ve Moskova'da, St. Petersburg'da ve Nijniy Novgorod'da, Kazan'da, Odessa'da ve başka birçok kentte, aranmaktayken yakalanan Sosyal Demokratların üzerinde bulundu. 21 Mart (3 Nisan) 1902'de, yani *Ne*

65 *A.y.*, s. 370.

66 *A.y.*, s. 358, 392.

67 *A.y.*, s. 519, 520.

68 *Lenin'in "Ne Yapmalı?" Kitabı ve Rusya'da Yerel Parti Örgütleri. 1900-1903*, Perm, 1970 (Rusça).

Yapmalı?'nın çıkmasından yaklaşık iki hafta sonra, *İskra*'nın Poltava'daki temsilcisi M. A. Silvin, yayın kuruluna şöyle yazıyordu: "Elimizde *Ne Yapmalı?*'dan, 2a3b'de ve Kolya'da dört, Semyon Semyonoviç'te üç, Oryol'da bir, burada bir nüsha var, kalanını Viktor'la Volga'ya ve Urallar'a, Yaşlı Hanım'a gönderdik."[69]

Rus Sosyal Demokratların birçoğunun, önlerinde yaratıcı Marksizmin olağanüstü bir yapıtının durduğuna inanmaları için Lenin'in kitabını açmaları yetti. Silvin, kitabın dağıtımıyla ilgili raporuna coşkulu bir yorum ekledi: "Bu muazzam bir başarı."[70] Kısa süre sonra Kiev'den şöyle yazıyordu: "Güney'de *Ne Yapmalı?*'dan hiç kalmadı; Kuzey'de devasa bir başarı gösterdi."[71]

Rusya'da *İskra*'nın destekçilerini birleştirmek için çok şey yapan ve İkinci RSDİP Kongresi hazırlıklarında faal görev alan bir diğer *İskra* temsilcisi, İ. İ. Radçenko, 8 (21) Mayıs 1902'de St. Petersburg'dan *İskra* yayın kuruluna yazarak, çok büyük ihtiyaç duyulduğu için *Ne Yapmalı?*'nın daha fazla nüshasının gönderilmesini istedi. "Bu broşür, dikkate değer bir gelişimi tetikledi. Kafa karışıklığı girdabının birçok kişide nasıl dağılıp yok olduğuna kendim tanık oldum; küçük kız hassasiyeti silinip gitti ve yaptıkları hataları, karanlıkta el yordamıyla dolaşmalarını açık yüreklilikle itiraf ettiler."[72]

N. K. Krupskaya'nın anımsadığı üzere, *Ne Yapmalı?* "özellikle Rusya sahnesine en yakın olanları"[73] çekti. Samara'daki *İskra* Rusya Örgütü Bürosunun sekreteri Z. P. Krjijanovskaya, 25 Mayıs (7 Haziran) 1902'de yayın kuruluna şöyle yazıyordu: "*Ne Yapmalı?* şu ana kadar yalnızca övücü yorumlar aldı."[74] Temmuz başında *İskra* yayın kurulu, RSDİP'nin Moskova Komitesinden, "*Ne Yapmalı?* için Yoldaş Lenin'e içten şükranlar"ını[75] sunan bir mektup aldı. Ağustos 1902'de F. İ. Şçekoldin, Kuzey Rusya İşçi Birliği'nin, "Lenin'in kitapçığında ana çizgileriyle belirtilen"[76] *İskra*'nın örgütsel ilkelerini desteklediğini yazdı. Benzer bir yanıt da RSDİP'nin Orel Komitesinden geldi. *Ne Yapmalı?*, Sibirya Birliği'nde çalışan Sosyal Demokratların partinin örgütsel ilkeleriyle ilgili görüşlerinin gelişmesine kesinlikle katkıda bulundu; onlar da merkeziyetçilik fikrini benimsediler.[77]

Rus Sosyal Demokrat hareketinde geleneksel olarak büyük otoriteye sahip bir kurul olan St. Petersburg Komitesi, *Ne Yapmalı?*'nın etkisiyle *İskra*'nın

69 *Yazışmalar*, C. 1, s. 460. Şifreli yazışmalarda 2a3b, Pskov'daki *İskra* temsilcisi P. N. Lepeşinski'yi; Kolya, St. Petersburg RSDİP Komitesini; Semyon Semyonoviç, Kuzey Rusya İşçi Birliği'ni; Viktor, F. İ. Dan'ı; Yaşlı Hanım (Staruha), Moskova RSDİP Komitesini ifade ediyordu.

70 *A.y.*

71 *A.y.*, s. 488.

72 *A.y.*, s. 531.

73 N. K. Krupskaya, *Lenin'den Anılar*, Moskova, 1957, s. 52 (Rusça).

74 *Yazışmalar*, C. 2, Moskova, 1969, s. 16.

75 *A.y.*, s. 81.

76 *A.y.*, s. 115.

77 *RSDİP'nin İkinci Kongresi, ... Tutanaklar*, s. 677.

duruşunu büyük ölçüde benimsedi. Daha Haziran 1902'de İ. İ. Radçenko, St. Petersburg Komitesinin ilke olarak *İskra*'dan farklı düşünmediğini ve Lenin'in bir parti kurma planını uygulamaya hazır olduğunu *İskra* yayın kuruluna bildirdi.[78]

St. Petersburg Komitesi, aynı yılın Temmuz ayında tüm Rusya Sosyal Demokrat örgütlerine bir çağrıda bulunarak, amatörlük, yerel hizipçilik, örgütsel kargaşa ve program anlaşmazlığı dönemine son vermek gerektiğini vurguladı. St. Petersburg Komitesi, "Rus Sosyal Demokratların öncü organları olarak tanıdığı *İskra*'nın ve *Zarya*'nın teorik ve taktik görüşleriyle, örgütsel fikirleriyle"[79] dayanışma içinde olduğunu resmen ifade etti.

Vorovski'nin yıllar sonra yazdığına göre, *Ne Yapmalı?*, "her İskracının el kitabıydı".[80] P. N. Lepeşinski'nin belirttiğine göre, eğer *İskra* eğilimi genelgeçer bir ağırlık kazandıysa, "bunu sağlayan, bütün o bilgiçlik taslamayı, bütün o karmakarışık laf kalabalığını, *Raboçaya Mısl, Svoboda* ve *Borba* yandaşlarının, Martinov, Kriçevski ve şürekâsı gibi yeni peygamberlere çömezlik edenlerin tasladıkları ideolojik bilgiçliğin gerçek anlamını çözmek için, başvuru kaynağı olarak *İskra* temsilcilerinin her zaman *Ne Yapmalı?*'yı el altında bulundurmalarıydı. Lenin'in kitabı sayesinde, tüm itirazlara verilecek hazır ve kesin bir cevabımız vardı ve bu, işçiler üzerinde muazzam etki yaptı; *İskra* eğilimine büyük saygı duymalarını sağladı."[81]

Ekonomistler, *İskra*'nın kendilerine karşı ne güçlü bir silah kullandığını ilk başta hemen anlamadılar. N. K. Krupskaya 1902 yazında *İskra*'nın Samara temsilcisi L. M. Knipoviç'e şöyle bir bilgi veriyordu: Yurt dışında faaliyet gösteren Rus Sosyal Demokratlar Birliği "son derecede şaşkınca davranıyor: Tüm komitelerin onlardan yana olduğunu, 'kendi' programlarını yazacaklarını ve *Ne Yapmalı?*'yı lime lime edeceklerini tekrarlayıp duruyorlar".[82] Krupskaya, birkaç ay sonra, yurt dışındaki Sosyal Demokrat örgütlerin durumuyla ilgili izlenimlerini *İskra*'nın Nijniy Novgorod temsilcisi A. İ. Piskunov'la paylaşırken şöyle yazıyordu: "*Raboçeye Dyelo* tamamen tarihe karıştı."[83]

Raboçeye Dyelo'nun yayıncılarından biri olan V. P. İvanşin'in 8 Şubat 1903'te Rus Sosyal Demokratlar Birliği'ne sunduğu istifa mektubu bu bakımdan dikkat çekicidir; İvanşin şöyle diyordu: "Lenin'in kitabı, hareketimizin programına ve taktiklerine ilişkin çok önemli soruları gündeme getiriyor ve bunlara bir şekilde yanıt veriyor. Hareketimizdeki koskoca bir dönemi, 'genç' birlik dö-

78 *Yazışmalar*, C. 2, s. 47.

79 *İskra*, Sayı 26, 15 Ekim 1902.

80 V. V. Vorovski, *Yapıtlar*, C. 1, Moskova, 1932, s. 155 (Rusça).

81 P. N. Lepeşinski, *Yol Ayrımında*, Moskova, 1955, s. 140 (Rusça). *Borba*, 1900 yazında Paris'te kurulan bir gruptu. Lenin, bu grubu, *Svoboda* (yukarıya bkz.) gibi "küçük ve köksüz gruplar"la aynı kategoriye koydu.

82 *Yazışmalar*, C. 2, s. 63.

83 *A.y.*, s. 315.

nemini tasfiye etmekten söz ediyor... Rusya'da yaygın olarak okunmuştur, hâlâ da okunmakta. Şimdi Rusya'da faaliyet gösteren Sosyal Demokratlarca inceleniyor ve bunların birçoğunun zihninde köklü bir değişiklik yaratmış bulunuyor..."[84] İvanşin sözlerini şöyle sürdürüyordu: "Genelde bu kitabın, hareketimizi, kusurlarını ve ivedi görevlerini gerçeğe uygun şekilde derinlemesine yansıttığı kanısındayım."[85] Dahası, İvanşin'in vurguladığına göre, Birlik ve *Raboçeye Dyelo*'nun yayın kurulu, sırf *Ne Yapmalı?*'da dile getirildiği şekliyle *İskra*'nın görüşlerine katılmadığını duyurmakla yetinmiş ve sonraki en az altı aylık sürede, "bu katılmamanın özüne bir kez bile değinmemiş"ti.[86] İvanşin, bunu, *Ne Yapmalı?*'da dile getirilen fikirlerin karşısına kesinlikle çıkarılabilecek hiçbir şeyi olmayan bu oportünist örgütlerin güçsüzlüğünün bir belirtisi olarak görüyordu.

Ne Yapmalı?'nın olağanüstü, neredeyse benzeri görülmemiş başarısını yalnızca sahip olduğu üstün niteliklere (devrimci hareketle ilgili sorunları ele alışındaki derinliğe, tahlilinin inandırıcılığına, isabetli belirlemelerine) bağlamakla kalmayıp, fikirlerini ektiği toprağın, Rusya devrimci hareketinin hazır olmasına da bağlamak gerekir. Krupskaya, 21 Temmuz 1902 tarihli bir mektubunda, "Lenin'in kitapçığı, genel duyguya tercüman oluyor ve bocalama içindeki insanlar bizim safımıza geçiyor,"[87] diyordu. Kitap, özellikle, siyasal faaliyete eğilimli olan ve partinin hizipçilikten, kafa karışıklığından kurtulmasını isteyen işçilere hitap ediyordu. Radçenko, St. Petersburg'lu bir grup işçiyle yaptığı söyleşiyi ayrıntılı olarak anlatırken, gitgide yayılan duyguları en doğru şekilde iletti. "Bu söyleşide," diye yazıyordu Radçenko, "*Ne Yapmalı?*'daki sözlerin birebir aynısı olmasa da onlarla aynı anlamı taşıyan sözler işitebiliyordum... İşyerlerimizde ne tür insanların çalıştığını, nelere ihtiyaç duyduklarını ve neler yapabileceklerini, çok uzakta olmasına karşın görebilen Lenin adına çok mutlu oldum. İnanın bana, sevgili dostlar, bizim kendi Bebel'lerimiz hemen şuracıkta."[88]

Ne Yapmalı?'da ortaya koyulan fikirleri ve sonuçları tüm Sosyal Demokrat komitelerin ve grupların öyle kolayca kabul etmediklerini söylemeye gerek bile yok. Bazı durumlarda dar görüşlü geleneğin etkisi hâlâ çok güçlüydü. Üstelik, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'sı, Rus Sosyal Demokratların birçoğunun zihninde köklü bir değişiklik yaratmada son derecede belirgin bir faktör olmasına, onları devrimci Marksizm ilkelerine yöneltmesine karşın, bu kesinlikle artık her şeyin sona erdiği, partinin ideolojik ve örgütsel birliğinin otomatikman başarıldığı anlamına gelmiyordu. Lenin'in yapıtının içerdiği harika fikirleri hayata geçirmek için daha verilmesi gereken uzun ve çetin bir mücadele vardı.

---

84 Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkez Parti Arşivi, f. 283, op. 1 n, d. 27140, l. 17-18 (Rusça).

85 *A.y.*, l. 17.

86 *A.y.*, l. 18.

87 *Rusya'da Sosyal Demokrat Hareke* C. 1, Moskova, 1928, s. 97 (Rusça).

88 *Yazışmalar*, C. 2, s. 28.

İskra, her şeyden önce, devrimci Marksizm ruhuyla bir parti programı taslağı hazırlamalı ve bunu, yerel Sosyal Demokrat örgütlerin incelemesine sunmalıydı. İdeolojik birliğin "bir Parti programıyla sağlamlaştırılması"[89] gerektiği, Ekim 1900 gibi erken bir zamanda "*İskra* Yayın Kurulunun Bildirisi"nde belirtilmişti. Ama bu taslağı hazırlama görevini üstlenmiş olan Plehanov'un hiç acelesi yoktu. Bu arada, gecikme nedeniyle şaşkın olan destekçilerden gazetenin yazı işlerine mektup yağıyordu. Örneğin, Ekim 1901'de V. P. Nogin ısrarla soruyordu: "Programı en sonunda ne zaman yayınlayacaksınız? Bununla ilgili pek çok istek alıyoruz."[90]

1901 sonuna doğru Plehanov'dan daha olumlu bir haber geldi. Ocak 1902'de, tüm *İskra* yayın kurulu, programın teorik (ya da o zaman anılan adıyla, temel) bölümünün taslağını görüşmek üzere Münih'te bir araya geldi. Ama Plehanov'dan onca zamandır beklenen taslağın yetersiz olduğu görüldü ve hararetli bir tartışmaya dönüşen görüşme sürecinde Lenin'in otuzdan fazla yazılı yorumda bulunmasına ek olarak,[91] pek çok değişiklik önergesi de verildi.[92] Taslağın niteliğinin esastan değiştirilmesi ve hem RSDİP'nin faaliyetlerinin hem de genelde işçi sınıfı hareketinin gelişiminin nesnel temeli olarak Rusya'nın ekonomik gelişmesini anlatan kısa bir giriş yapılması yönünde Lenin'in verdiği önerge, özellikle sert bir tartışmanın kıvılcımını çaktı.

Yine, kapitalist toplumda teknolojik ilerlemenin küçük ölçekli imalatçılar için doğurduğu sosyoekonomik sonuçlar konusunda Lenin'in önerdiği değişiklik de hararetle tartışıldı. Plehanov, bu sürecin özünü, söz konusu kesimin toplumun ekonomik yaşamında oynadığı rolün daralması olarak tanımlarken, Lenin, bu kesimin "boğulması" terimi üzerinde ısrar etti. ("Büyük ölçekli üretim, küçük ölçekli üretimi saf dışı ediyor.")[93]

Plehanov en sonunda taslağını geri çekti ve yayın kurulunun Münih dışında yaşayan üyeleri, kesin bir karara varılmadan kenti terk ettiler. Bu toplantı yine de bazı olumlu sonuçlar doğurdu. Katılanlar, asgari program denilen belgeye dâhil edilecek pratik talepler üzerinde anlaşmaya vardılar. Dahası, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin siyasal biçimi olarak proletarya diktatörlüğü sorunu başta gelmek üzere, teorik bölüme (azami programa) dâhil edilecek temel sorunların birçoğunu enine boyuna tartıştılar.

Bir program taslağına duyulan gereksinim gitgide ivedilik kazandı; *Raboçeye Dyelo* yandaşlarının ve Bund'cuların *İskra*'yı işe katmadan bir parti kongresi düzenlemeye dönük ısrarlı girişimleri de bunu zorunlu kıldı. Lenin, programın ana bölümünü hazırlama işini üstüne aldı. *İskra* yayın kurulu üyeleri arasın-

89 V. İ. Lenin, "*İskra* Yayın Kurulunun Bildirisi", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 354.

90 *The Red Chronicle*, 1925, No. 4 (15), s. 229 (Rusça).

91 V. İ. Leni "RSDİP Programının Hazırlık Malzemesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 19-26.

92 V. İ. Leni , "RSDİP Program Taslağı İçin Malzeme", *Toplu Yapıtlar*, C. 41, s. 39-42.

93 V. İ. Leni , "RSDİP Programının Hazırlık Malzemesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 20.

daki yazışmalarda "Frey taslağı" adıyla anılan taslağında Lenin, Plehanov'un modelini temel alarak gözden geçirdi, hatalı ve zayıf noktalarından arındırdı.

Lenin, kapitalist toplumun gelişim süreçlerine, eğilimlerine ve ufuklarına ilişkin devrimci Sosyal Demokrat görüşü olabildiğince açık ve eksiksiz şekilde ortaya koyma çabasıyla zaman zaman taslaktaki çeşitli önerileri yeniden ele aldı.[94] Plehanov'un işçi sınıfı hareketindeki nesnel ya da kendiliğinden süreçler ile bilinçli süreçleri birbirine karıştırmasından kaynaklanan zihin bulanıklığını giderdi ve klasik Marksist önermeyi sundu: "Emekçi sınıfların kurtuluşu kendilerinin eseri olmalıdır." Ayrıca, işçi sınıfının gerçekleştireceği toplumsal altüst oluşun ereğini en canlı ve en anlamlı dille ifade etti: "[Toplumun *–yaz.*] tüm üyelerinin eksiksiz gönencini ve özgür, eksiksiz gelişimini" sağlamak.

Lenin, 7 Şubat 1902'de programın asıl bölümünün özgün taslağını bitirmiş ve incelemesi için Plehanov'a göndermiş bulunuyordu.[95] Lenin'in son derece etkin olarak katıldığı, tarımla ilgili bölümünü ve işçilerin özgün taleplerini içeren bölümün bazı paragraflarını kaleme aldığı asgari program taslağının bitirilmesiyle eş zamanlı olarak, 3 Mart'ta taslağın son metni tamamlanmış oldu.[96]

Plehanov, programın Lenin tarafından hazırlanan teorik bölüm taslağına karşı açıktan düşmanca değilse bile olumsuz tutumunu gizlemedi. Temelden yanlış pek çok önerme içermesi bir yana, birincisinden bile daha soyut, ağdalı ve yanlış ifadelerle dolu olan ikinci taslağını Mart 1902'nin başında tamamladı. Plehanov'un taslağıyla ilgili yorumlarında Lenin, bu kusurlar yüzünden taslağın tamamen kabul edilemez bir nitelik aldığını yazıyordu.[97] Lenin, proletaryanın küçük üreticilerle ilişkileri hakkında Plehanov'un yaptığı *tamamen sakat, yanlış değerlendirmeyi* içeren paragraflara özellikle çok sayıda ve vurgulayarak itirazlar yöneltti. Plehanov, çalışan ve sömürülen halk kitlesinin bütününden proletaryayı ayırt etmiyordu. Gerçekte, işçi sınıfının sınıfsal çıkarlarıyla küçük üreticilerin çıkarlarını eşitliyor, böylelikle kapitalizmin ve gelişim eğilimlerinin nesnel olarak koşullandırdığı proletaryanın tarihsel misyonu sorununu geçiştiriyordu. Plehanov'un taslağında Sosyal Demokratlar, belirli bir sınıfı, yani proletaryayı temsil eden bir parti olarak ele alınmaktan çok, "çalışan ve sömürülen kitlelerin kurtuluş hareketi"nde yol gösterici bir güç olarak ele alınıyordu.[98]

Özellikle, söz konusu dönemde Sosyal Demokrasinin en öndeki temsilcilerini bekleyen en önemli görev işçi sınıfının ve partisinin bağımsız bir siyasal güç olarak yapılanmasını ilerletmek olduğu için, böyle yuvarlak bir ifade kabul edilemezdi.

---

94 V. İ. Lenin, "RSDİP Program Taslağı İçin Malzeme", *Toplu Yapıtlar*, C. 41, s. 43-47, 49-52.

95 V. İ. Lenin, "G. V. Plehanov'a", *Toplu Yapıtlar*, C. 34, s. 94.

96 V. İ. Lenin, "RSDİP Programının Hazırlık Malzemesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 27-33.

97 *A.y.*, s. 37-57, 58-60.

98 *Lenin Seçkisi II*, s. 59 (Rusça).

Lenin'in görüşüne göre, Plehanov'un taslağındaki en ciddi kusur, önceki taslağın içerdiği proletarya diktatörlüğünden hiç söz edilmemesiydi.[99] Lenin, bu değişikliğin nedenini, *bütün olarak bakılınca* proletaryanın 'çalışan ve sömürülen kitleler'le ilişkisinin *yanlış* sunulmuş [olması]" gerçeğine bağladı. Lenin'e göre, proletarya diktatörlüğünün gerekli olduğunun kabulü, "*Komünist Manifesto*'da ileri sürüldüğü üzere, *yalnızca* proletaryanın gerçekten devrimci bir sınıf olduğu teziyle *son derecede yakından ve kopmaz şekilde* bağlantılı"dır.[100]

Dolayısıyla, 1902'nin Mart ayı ortasında, azami program taslağının iki ayrı sürümü *İskra* yayın kuruluna ulaşmış oldu. Yazarlar, yani Lenin ve Plehanov, kurulun tamamını tatmin edecek tek bir programın üzerine inşa edileceği ortak bir zeminde buluşamadıkları için, *İskra* yayın kurulunun kalan üyeleri, her iki tarafın anlaşmazlık konusu olan tüm sorunlara ilişkin görüşlerini dikkate alarak, Lenin'in ve Plehanov'un taslaklarını ortak bir metin halinde birleştirme fikrini ortaya attılar. Bu amaçla kurulan "hakem komisyonu", Lenin'in ve Plehanov'un ifade şekillerini bağdaştırmak için bir karar aldı (Lenin, bunu, "arabuluculuk anlaşması"[101] diye niteledi). Bu karar, kapitalist gelişmeyle ilgili tahlilin Rusya'yı kapsamasını ve kapitalizmin toplumsal yan ürünlerine, yani yoksulluğa, sömürüye, aşağılamaya vb. yer vermesini isteyen Lenin'in bu talebini dikkate aldı. Bununla birlikte, en önemli nokta, sınıf mücadelesine ve toplumsal devrime ilişkin maddenin, Lenin'in ısrarı üzerine, kesinkes ortodoks Marksizmin ruhuna uygun olarak ifade edilmesiydi. Proletarya diktatörlüğünün gerekliliğine ilişkin ifade taslağa yeniden girdi.[102]

14 Nisan 1902'de Zürih Konferansında kabul edilen taslağın son metninden anlaşıldığı gibi, Lenin'in ana önerileri kabul edildi. Program taslağı artık Lenin'in istediklerini büyük ölçüde karşıladığı için, geriye söyleyeceği birkaç söz kaldı. Bu sözlerin en önemlilerinden biri, burjuva toplumunun bağrındaki çelişkilerin gelişip şiddetlenmesiyle ve buna koşut olarak *proletaryanın sayısının ve dayanışmasının artmasıyla* ilgiliydi. (Buna bir de şu söz eklenmelidir: "*Çalışan ve sömürülen kitlelerin* mevcut gidişattan duydukları hoşnutsuzluk gitgide arttıkça ... *sömürenlere karşı verdikleri mücadele* şiddetlenir.")[103]

Zürih Konferansı, asgari program taslağının metnini de onayladı. Köylülerin devrimci potansiyeli konusunda Lenin ile Plehanov arasındaki değerlendirme

---

99 Plehanov'un ilk taslağında proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesiyle ilgili olarak belirttiğine göre, iktidar, proletaryayı "durumun hâkimi..." yapar. "Bu anlamda, proletarya diktatörlüğü, toplumsal bir devrimin vazgeçilmez siyasal koşuludur." Plehanov, Bernstein'ın revizyonist anlayışını hedef aldığı için böyle bir belirlemenin özellikle önemli olduğuna işaret ediyordu.

100 V. İ. Lenin, "RSDİP Programının Hazırlık Malzemesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 59, 51.

101 *A.y.*, s. 66.

102 *Lenin Seçkisi II*, s. 91-92; V. İ. Leni "RSDİP Programının Hazırlık Malzemesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 67, 76.

103 *Lenin Seçkisi II*, s. 154 (RSDİP'nin İkinci Kongresinde Parti Programıyla ilgili yapılan hararetli tartışmalar, entipüften gibi görünen bu değişikliğin önemini kanıtladı).

farklılıklarından ve RSDİP'nin tarım sorununa ilişkin taleplerinin ifade şekli konusundaki farklı yaklaşımlarından çıkan anlaşmazlık hariç, bu konuda neredeyse hiç anlaşmazlık çıkmadı.

Lenin, "*otrezki*"nin, yani 1861 reformuyla toprak sahiplerinin köylülerden gasp ettikleri arazilerin devrimci yollarla, köylü komiteleri aracılığıyla köylülere iadesini öngören ünlü planı hazırladı. Ayrıca, geri alım ve ödev bağışıklığı ödemelerine son verilmesini, köylülerin bu tür ödemeler için harcadıkları meblağların tam olarak tazmin edilmesini vb. de önerdi.

Lenin, önerdiği tarım programı taslağını, "*otrezki*"nin salt müsadere edilmeyip, bedeli ödenerek geri alınmasını öneren Plehanov'a karşı savunmak zorunda kaldı. Lenin şöyle yazıyordu: "Arazi bedeli ödenerek geri alıma izin vermek ... tüm bu talebin toplumsal-devrimci mahiyetine aykırı düşer."[104]

Lenin'in RSDİP Program Taslağı'nın tarım bölümüne yorum babında kaleme aldığı "Rusya Sosyal Demokrasisinin Tarım Programı"[105] başlıklı makale etrafında özellikle hararetli polemikler yapıldı. Bu makalede Lenin, Sosyal Demokratların tarım sorunuyla ilgili taleplerini sırf "*otrezki*"nin iadesiyle sınırlayamayacaklarını, "devrimci bir ayaklanma dönemi"nde toprakların ulusallaştırılması sloganını benimsemeleri gerektiğini ortaya koydu. Yayın kurulunun başka üyeleri bu öneriye şiddetle karşı çıktılar. Örneğin Plehanov, toprakların ulusallaştırılmasının bir burjuva demokratik devrim için kesinlikle kabul edilemez bir slogan olduğunu savundu. O ve destekçileri, toprakların ulusallaştırılması önerisini maddeden çıkarması için Lenin'i zorladılar. Program taslağında, "*otrezki*"nin iadesi talebine dayanan tarım bölümü aynen Lenin'in hazırladığı biçimiyle bırakıldı.

İskra ve *Zarya* yayın kurulunun hazırladığı RSDİP Program Taslağı, en sonunda, *İskra*'nın 1 Haziran 1902 tarihli nüshasında yayınlandı. Yaklaşık altı ay süren hazırlıklar ve keskin tartışmalar artık şöyle ya da böyle geride kalmıştı. Parti, hâlâ bölük pörçük olmasına karşın, saflarını *İskra* çevresinde derleyip topluyordu. İdeolojik birlik mücadelesinde güvenebileceği önemli bir belgeye, yani RSDİP'nin bir yıl sonraki İkinci Kongresinde benimsenecek olan Marksist program taslağına artık sahipti. Bu program zamanın sınavından geçti. Lenin'in on beş yılı aşkın süre sonra yazdığı gibi, bu program, "uygar ülkelerin çoğunda hâlâ hüküm süren ve proletaryanın dünya ölçeğinde komünist devrimine yol açacak yönde gelişmesi kaçınılmaz olan kapitalizmin ve burjuva toplumunun mahiyeti..."ni yakalamıştı.[106]

Program Taslağı, kapitalist gelişmenin yönüne ve toplumsal sonuçlarına, modern burjuva toplumunda sınıfsal güçlerin kutuplaşmasına, işçi sınıfı ve tüm emekçiler üzerinde gitgide yoğunlaşan sömürüye ilişkin açık bir fikir verdi.

104 V. İ. Lenin, "RSDİP Programının Hazırlık Malzemesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 77.

105 V. İ. Leni "Rusya Sosyal Demokrasisinin Tarım Programı", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 107-50.

106 V. İ. Lenin, "RKP(B) Program Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 29, s. 119.

Dahası, toplumsal sistemde kökü değişiklikler yapabilecek güçlerin büyümekte ve kapitalist üretim ilişkilerinin yerine sosyalist ilişkileri koymanın maddi ön koşullarının yaratılmakta olduğunu da gösterdi.[107] Taslak, Marksizmin yaratıcı şekilde geliştirildiğinin belgeli kanıtıydı; taslakta, tarihsel koşullar gerektiği gibi dikkate alınarak, burjuva toplumunun evriminin ayırt edici özelliklerine ve ana eğilimlerine ilişkin yapılan betimleme, toplumsal ilerlemenin nesnel yanına ilişkin getirilen önermeler, Marx'ın ve Engels'in öğretisine tamamen uygundu. Taslak aynı zamanda da Rus Ekonomistlerin, Bernstein'cıların ve Marksizmi eleştiren diğerlerinin ortaya attıkları fikirlerin savunulamaz olduğunu da ortaya koydu.

İskra'nın parti programı taslağı, proleter devriminin ana görevini belirledi ("Proletaryanın toplumsal devrimi, toplumun sınıfsal bölünmesini ortadan kaldıracak, böylelikle ezilen insanlığı kurtaracaktır."); temel amaç olan üretimi sosyalist ilkeler doğrultusunda toplumsallaştırma ve üretim sürecini planlı temelde düzenleme (yani, "toplumun tüm mensuplarının gönencini ve her yönden gelişimini" sağlama) amacını ana çizgileriyle ortaya koydu. Taslağın bu bölümleri, proletarya diktatörlüğünün, yani "sömürücülerce kalkışılacak her türlü direnişi proletaryanın bastırmasına olanak sağlayacak türden siyasal iktidarın" kurulması gerektiğine ilişkin bir ifadeyle sona eriyordu.[108]

Taslak, işçi sınıfının ileri, siyasal bilinçli işçi sınıfı kesimi olarak Sosyal Demokratların görevlerini de ortaya koydu: Bağımsız bir siyasal parti olarak örgütlenmek, proleter sınıf mücadelesinin tüm dışavurumlarına rehberlik etmek, yaklaşan toplumsal devrimin temel ön koşullarının tarihî önemini saptamanın yanı sıra, sömürülenlerin ve sömürenlerin zıt çıkarlarının uzlaştırılamazlığını saptamak. *İskra* taslağı, Sosyal Demokratların, emekçi ve sömürülen kitlelerin proleter olmayan kesimleri arasında çalışma yapmalarını, kapitalist toplumda bulundukları konumun umutsuzluğunu ve sermayenin zulmünden onları kurtaracak bir sosyalist proleter devriminin gerekliliğini anlamalarına yardım etmelerini, emekçi kitleler içinden "proleter bakış açısı"nı benimseyenleri partinin çalışmalarına katılmaya çağırmalarını istedi.[109]

İskra'nın Program Taslağı, uluslararası işçi sınıfı hareketinin temel ereklerinin aynı olduğuna işaret etmekle birlikte, kapitalizm "her yerde eşit gelişim düzeyinde olmadığı" ve "çeşitli ülkelerde farklı toplumsal-siyasal koşullarda geliştiği"[110] için, proletaryanın her bir ulusal kesiminin kendine özgü ivedi, yakın ereklerinin olduğunu vurguladı. Rusya için bu ivedi erekleri belirleyen olgu, kapitalizm "halihazırda başat üretim tarzı haline gelmiş olmasına" kar-

107 *RSDİP İkinci Kongresi, ... Tutanaklar*, s. 720.

108 *A.y.*

109 *RSDİP İkinci Kongresi, ... Tutanaklar*, s. 720.

110 *A.y.*

şın, yine de eski, kapitalizm öncesi düzenden artakalanların, ekonomik ilerlemeyi ve proletaryanın sınıf mücadelesinin her yönüyle gelişmesini köstekleyen, tüm ulusu baskılayan ve ezen feodal artıkların, tüm alanlarda varlığını korumasıydı. Bu nedenle, Rusya Sosyal Demokrasisinin ivedi görevi, "çarlık otokrasisini devirmek ve yerine, demokratik bir anayasaya dayalı bir cumhuriyet kurmak" olmalıydı.[111]

Rusya işçi sınıfı hareketinin bu görevi, program taslağının sonraki bölümlerinde, yani işçi sınıfının siyasal önderi olarak Sosyal Demokrasinin ileri sürdüğü pratik talepleri içeren bölümlerde özgül olarak tanımlandı ve daha ayrıntılı dile getirildi.

Bu bölümlerin ilki, Rusya'nın gelecekteki demokratik anayasasında izlenecek temel ilkeleri ortaya koydu: " tüm yüksek devlet erkinin, halk temsilcilerinden oluşacak yasama meclisinde toplanması"; ülkenin 20 yaş üzeri tüm yurttaşlarına gizli oyla genel, eşit ve doğrudan seçme hakkı verilmesi; yurttaşların temel haklarının, kişi ve konut dokunulmazlığının, ifade, basın, toplantı, grev ve dernek kurma özgürlüğünün, "cinsiyet, din ve ırk ayrımı olmaksızın" tam eşitliğin güvenceye alınması; Rusya'daki tüm uluslara kaderlerini tayin hakkı tanınması; din kurumunun devletten ve okulların din kurumundan ayrılması; 16 yaşından küçük tüm çocuklara parasız ve zorunlu genel ve mesleki eğitim verilmesi.[112]

Taslağın ortaya koyduğu pratik talepleri ele alan özel bir bölümde, Rus Sosyal Demokratların "işçi sınıfını bedensel ve ahlaki bozulmadan koruma amacıyla, ayrıca özgürlük mücadelesini yürütme yeteneğini de geliştirme amacıyla" atmaları gereken adımlar belirlendi. İş gününün sekiz saat olmasına, fazla mesainin yasaklanmasına, gece vardiyalarının "teknik nedenlerle mutlak zorunlu olan ve işçi örgütlerince onaylanan" ekonomi sektörleriyle sınırlanmasına özel bir dikkat gösterildi. İşçilerin haklarını ve çıkarlarını korumaya dönük başka önlemler de getirildi.[113]

İskra Program Taslağı, "köylüleri ezen serflik artıklarını ortadan kaldırmak ve taşrada sınıf mücadelesinin serbest gelişmesini güvenceye almak için" şunları talep ediyordu: Arazi geri alımı ve ödev bağışıklığı ödemelerinin yanı sıra, vergi ödevlisi bir zümre olarak köylülere yüklenen başka yükümlülüklerin de kaldırılması; ortak sorumluluğun ve bu çerçevede, "köylünün arazisini özgürce kullanmasını kısıtlayan" tüm yasaların iptal edilmesi; "serflik tasfiye edildiği zaman köylülerden koparılan topraklar"ı köy komünlerine iade etmek ve Rusya'nın bazı bölgelerinde varlığını hâlâ koruyan feodal ilişki kalıntılarını yok etmek için köylü komitelerinin kurulması; aşırı yüksek kiraları düşürmek

111 *A.y.*, s. 721.

112 *A.y.*

113 *A.y.*, s. 721-22.

ve "baskı altında yapılan tüm işlemleri geçersiz ilan etmek" üzere mahkemelere yetki verilmesi.[114]

Sonuç olarak, taslak, RSDİP'nin başka muhalif ve devrimci eğilimlerle ilişkilerinde izleyeceği ilkeleri ortaya koydu; "Rusya'da hüküm süren toplumsal ve siyasal düzene karşı" mücadele verenleri partinin desteklediğini ilan etti. "Çalışan sınıflar üzerinde polis-bürokrasi vesayeti"ni güçlendirmeyi ve genişletmeyi amaçlayan her türlü ıslahat projesini kesinlikle reddetti.[115]

Böylelikle, en iyi Marksist geleneklere göre hazırlanmış ve Çarlık Rusya'sının somut koşullarını dikkate alarak bu gelenekleri uluslararası işçi sınıfı hareketindeki yeni aşamaya uyacak şekilde geliştiren bir parti programı taslağı Rusya'daki Sosyal Demokrat örgütlere sunulmuş oldu. Taslak, başka Sosyal Demokrat partilerin programlarında bulunmayan bir dizi teorik önermeyi ve pratik talebi kapsıyordu. Proletarya diktatörlüğü tezine ek olarak, Sosyal Demokrasinin işçi sınıfıyla ve sömürülen emekçi kitlelerin proleter olmayan katmanlarıyla ilgili görevlerinin ayrıntılı bir belirlemesini, ülkenin siyasal yapısına ilişkin açık seçik talepleri (örneğin, ASDP'nin Erfurt programında bu konu yoktu) ve tarım sorununa ilişkin özel bir bölümü de içeriyordu.

İskra taslağı, Marksist teorinin temel çıkarımlarını somut siyasal hedeflerle organik olarak birleştirdi. Rusya Sosyal Demokrat hareketindeki devrimci eğilim ile oportünist eğilim arasına bir ayrım çizgisi çekti; yeni tür bir işçi partisinin temellerinin atılması ve stratejik-taktik yol gösterici ilkelerinin geliştirilmesi için çıkış noktası oldu. Taslak, Ekonomistlerin kuyrukçuluğuna ve şimdi Sosyalist Devrimci Parti[116] olarak yeniden doğan Halkçıların "devrimci" maceracılığına karşı Sosyal Demokratları etkili bir silahla donattı. *İskra* taslağının yayınlanmasıyla, Rusya devrimci işçi sınıfı hareketinin önde gelen mensupları, ileri işçiler arasında propaganda ve genel olarak kitleler arasında ajitasyon için kullanacakları fikirler içeren zengin bir kaynağa kavuştular.

İskra ve *Zarya* yayın kurulunun hazırlayıp sonuçlandırdığı RSDİP Program Taslağı'nı yerel parti örgütlerinin çoğunluğu son derecede olumlu karşıladı. *İskra*'nın Rusya'daki temsilcilerinden ve yerel komitelerden dayanışma duygularını bildiren, yorumlarını ve önerilerini içeren mektuplar geldi.

Samara'daki Z. P. Krjijanovskaya'nın G. M. Krjijanovski adına gönderdiği bu tür mektuplardan biri, "programın olumlu karşılandığı ve kesinlikle tam

114 *A.y.*, s. 722.

115 *A.y.*, s. 722-23.

116 Sosyalist Devrimci Parti (SR'ler) geriye kalan az sayıdaki Popülist [Halkçı] grubun ve inceleme çevresinin birleşmesiyle 1901 sonu ila 1902 başında oluşturuldu. Bu küçük burjuva partisinin izlediği temel taktik, Narodnaya Volya hareketinden devralmış olduğu bireysel terördü. Maceracı mahiyette olan bireysel terör politikası, ön saftaki proleterlerden bazılarını ayartıp kitleler arasında örgütlenme ve eğitim çalışmaları yapmaktan alıkoyarak, devrimci işçi sınıfı hareketinin gelişmesini ciddi boyutta sekteye uğrattı. SR terörü, otokrasiye herhangi bir dikkate değer zarar vermedi, aksine, özgürlük hareketinde faaliyet gösterenleri tehlikeye attı.

zamanında yayınlandığı"nı[117] belirtiyordu. RSDİP'nin Harkov Komitesi, *İskra* yayıncılarına şöyle yazıyordu: "Programı elbette genel olarak benimsedik ve yalnızca birkaç ekleme yapacağız."[118] Benzer şekilde, Tver Komitesinin *İskra*'da yayınlanan bir notunda, "*İskra*'nın programını benimsedikleri ve çağdaş gelişmeleri sunuş tarzını son derecede gerçekçi buldukları" söyleniyordu.[119] Lenin 19 Aralık 1902'de G. V. Plehanov'a şöyle yazıyordu: "Tomsk'takiler, program taslağımızı aynen basmışlar, bir de *İskra-Zarya*'ya ve yaptığı tüm çalışmalara övgüler düzen bir giriş yazmışlar."[120]

Elbette, *İskra*'nın program taslağına karşı, içerdiği önermelerden birçoğunun düpedüz reddinden (St. Petersburg Mücadele Birliği İşçi Örgütü'ne mensup "Ekonomistler") tutun, çıkardığı temel sonuçların bazılarının doğruluğuna ilişkin kuşkulara, bazen de Marksist doğru yol kisvesi altında dile getirilen kuşkulara (Borba grubu) varıncaya kadar birçok itiraz da yöneltildi. Ama gitgide güçlenip büyüyen olumlu değerlendirmeler korosunun sesi, bu eleştirel sesleri bastırdı. Taslağın yayınlanması, Rus devrimci Marksistlerin gerçek ideolojik önderi olarak Leninist *İskra*'nın rolünü daha da sağlamlaştırdı.

İKİNCİ RSDİP KONGRESİNİN TOPLANMASI. BOLŞEVİKLİĞİN DOĞUŞU

Ne Yapmalı?'nın parti örgütlerinden gördüğü geniş kabul ve RSDİP Program Taslağı'nın yayınlanması, aslına bakılırsa, Rusya Sosyal Demokrasisinde yeni bir aşamaya, yani Rus işçi sınıfı hareketinin Marksist öncüsünün saflarında *İskra* eğiliminin hızla nüfuz kazanmasıyla dikkat çeken bir aşamaya işaret ediyordu. 1902'nin baharından ve yazından beri Rus işçi sınıfı hareketinde ağır basan eğilim, büyük Sosyal Demokrat örgütlerin *İskra* bayrağı altında toplanması olmuştu. RSDİP'nin devrimci bir Marksist partiye dönüşümünü tamamlamak için, bu eğilime sağlam bir örgütsel temel kazandırılması gerekliydi. Bu noktadan yola çıkan Lenin, yoldaşlarıyla ve *İskra*'nın hem Rusya'daki hem de yurt dışındaki sadık destekçileriyle birlikte, bir parti kongresi toplamak üzere kampanya başlattı. Kongre için hazırlanmak, Lenin'in 6 Mayıs 1902'de Samara'daki Krjijanovski'ye yazdığı gibi, "artık *ana* görevimiz"di.[121]

İkinci parti kongresini toplama kararı, başta St. Petersburg komitesi olmak üzere yerel RSDİP komitelerinin *İskra* stratejisine sıkı sıkıya bağlılığını garantilemeye daha da ivedilik kazandırdı. St. Petersburg Komitesini kazanma kampanyası, partinin güçlerini derleyip toplama uğraşının, yerel örgütleri *İskra*'nın

117 *Yazışmalar*, C. 2, s. 183.

118 *A.y.*, s. 105.

119 *İskra*, Sayı 23, 1 Eylül 1902.

120 V. İ. Leni , "G. V. Plehanov'a", *Toplu Yapıtlar*, C. 43, s. 97.

121 V. İ. Leni "G. M. Krjijanovski'ye", *Toplu Yapıtlar*, C. 34, s. 101.

ideolojik ve örgütsel platformunda birleştirme çabasının odak noktası haline geldi. Lenin, 1902'nin Temmuz ayı ortasında İ. İ. Radçenko'ya yazdığı mektupta, "St. Petersburg, *doğrudan* tüm Rusya çapında önem taşıyan bir yerdir," diyordu. St. Petersburg Komitesi ile Rusya *İskra* Örgütü arasında gerçek bir bütünleşme, onun düşüncesine göre, bir anda tüm Parti'yi yarı hayalet durumundan çıkarıp, yalnızca gerçekliğin sahnesine değil, birincil öneme sahip güç sahnesine de yükseltir"di.[122]

Rus devrimci hareketinin tüm gelişim süreci bu adımın yolunu açmıştı. St. Petersburg'lu Sosyal Demokratların yönelimini değiştirmekte ve bazılarının (eski Ekonomistlerin birkaçı dâhil) *İskra*'ya yakın bakış açıları benimsemelerinde etkili olan *İskra*'nın yazınsal-kuramsal ve pratik-örgütsel çabaları, bu adımı oldukça kolaylaştırmıştı. St. Petersburg'da çalışan, *İskra*'nın Rusya'daki en etkin temsilcilerinden biri ve Lenin'in örgütsel planının sıkı bir destekçisi olan Radçenko, *İskra*'nın RSDİP'nin başta gelen organı olarak tanınması dâhil, bu sürece büyük katkı verdi.

St. Petersburg'lu Sosyal Demokratların ideolojik ve siyasal yönelimindeki bu olumlu değişikliklerin en önemli sonucu, St. Petersburg Komitesinin Temmuz'da yaptığı yukarıda değinilen açıklamaydı. Bu açıklama, tüm Rusya Sosyal Demokrat hareketi üzerinde muazzam bir etki yarattı ve diğer komitelerin birçoğunca izlenen bir örnek oluşturdu. Bir sonraki adım, profesyonel devrimcilerden oluşan ve her komite üyesine ya da üyeler grubuna açık seçik belirlenmiş ve hepsi de Lenin'in *Ne Yapmalı?*'da koyduğu ilkelerin ruhuna uygun parti görevlerinin verildiği tamamen gizli bir örgüt yaratmak üzere St. Petersburg Komitesinin yeniden örgütlenmesiydi.

RSDİP'nin St. Petersburg Komitesinde bulunan Şneerson (Yeryoma) adlı bir işçi, yeniden örgütlenme sorunuyla ilgili olarak Lenin'in görüşüne başvurdu. Kendi bakış açısını açıkladıktan sonra, mektubunu okumasını Lenin'den istedi ve "eleştirisini duymanın kendisini çok mutlu edeceği"ni sözlerine ekledi.[123] Lenin, 14 Eylül 1902'de aldığı bu isteğe hemen yanıt verdi. O mektubun içerdiği sorulara çok büyük önem atfeden, bunları tüm RSDİP komitelerinin mutlaka yüz yüze gelecekleri bir mesele olarak gören Lenin, son derecede ayrıntılı bir yanıt yazmayı seçti. 24 Eylül 1902'de tamamlanan o ünlü "Örgütsel Görevlerimiz Üzerine Bir Yoldaşa Mektup"u[124] buna borçluyuz. Krupskaya, St. Petersburg'daki V. N. Şaposnikova'ya şöyle bilgi veriyordu: "Lenin, Yeryoma'ya bir mektup yazdı, ama ortaya öyle uzun bir yazı çıktı ki, birisiyle göndermek zorunda kalacağız."[125]

122 V. İ. Lenin, "İ. İ. Radçenko'ya İki Mektup", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 181.

123 *Yazışmalar*, C. 2, s. 223-30.

124 V. İ. Lenin, "Örgütsel Görevlerimiz Üzerine Bir Yoldaşa Mektup", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 231-52.

125 *Yazışmalar*, C. 2, s. 274.

Lenin, St. Petersburg'lu Sosyal Demokratların, parti örgütünü kurarken katı gizlilik, merkezî ideolojik ve pratik liderlik ilkelerini temel almalarını, her bir parti üyesine bunlarla ilgili özgül görevler ve sorumluluklar vermelerini öğütledi. Bu ilkeler üzerine kurulmuş bir örgüt, "elbette güç sahibi olduğu için değil, otorite, enerji, daha zengin deneyim, daha çok hüner ve daha büyük yetenek sahibi olduğu için tüm hareketin liderliğini elinde tutarken, aynı zamanda da 'herkese yapacak bir iş' vermek için *mümkün olan her şeyden* yararlanma" becerisi gösterirdi.[126]

Lenin'in vurguladığına göre, tüm yerel Sosyal Demokrat faaliyetler, "hem işçilerden hem de aydınlardan oluşması gereken" bir komitenin rehberliğinde yürütülmeliydi. St. Petersburg'da (ve başka birçok kentte de) Ekonomistlerin yaptıkları gibi bunları iki komiteye bölme uygulaması terk edilmeliydi. Lenin, bu noktada, yazışma arkadaşıyla tamamen aynı görüşteydi. "Olabildiğince çok sayıda işçinin tam sınıf bilinçli ve profesyonel birer devrimci ve komite üyesi haline gelmesine özellikle dikkat etmeliyiz," diye yazıyordu. "İşçi sınıfı hareketinin bizatihi işçiler arasından çıkmış önde gelen *liderlerinin* hepsi"nin[127] komitelerde yer almasının çok arzu edilir olduğunu belirtiyordu.

Komite, yerel hareketi tüm yönleriyle sevk ve idare etmeli, partinin tüm yerel kurumlarından, kişilerinden ve araçlarından sorumlu olmalıydı. Komite, bu sorumlulukları layığıyla yerine getirmek için, tüm bağlı kurumların ve şubelerin, özellikle semt gruplarının ve fabrika alt komitelerinin yanı sıra, yasadışı malzemenin taşınmasından, propaganda çalışmasından, işçi hareketi saflarında kışkırtmalara ve casusluğa karşı mücadeleden sorumlu gruplar ve çevreler ağının da karargâhı olarak işlev yürütmeliydi. Lenin'in planı, fabrika örgütlerine (çevrelere ve alt komitelere) özellikle önemli bir rol biçiyordu. "Her fabrika," diye yazıyordu Lenin, "bizim kalemiz olmalıdır."[128]

Yerel örgütlerin faaliyetleri hakkında parti merkezlerine eksiksiz bilgi sağlanması sorunu "Bir Yoldaşa Mektup"ta büyük dikkatle ele alındı. Bu, Sosyal Demokrat hareketin en acil sorunlarından biriydi. Lenin'in yorumu şöyleydi: "Açıkça söylemeliyiz ki, şu anda bir komitenin *gerçek iç* çalışmaları hakkında ya yaptığı duyurular ve genel yazışmalar dışında hiçbir şey bilmiyoruz ya da arkadaşlardan ya da iyi tanıdıklardan bu konuda bilgi alıyoruz. Ama Rusya işçi sınıfı hareketine önderlik edebilen ve otokrasiye karşı genel bir taarruza hazırlığı yürüten koskoca bir Parti'nin kendini bununla sınırlı tutabileceğini düşünmek gülünçtür."[129]

---

126 V. İ. Lenin, "Örgütsel Görevlerimiz Üzerine Bir Yoldaşa Mektup", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 242.

127 *A.y.*, s. 237.

128 *A.y.*, s. 243.

129 *A.y.*, s. 250.

Yerel komitelerin yeni bilişim yöntemlerine geçmekte yavaş kalmasının başta gelen nedeni, partinin, çeşitli örgütlerindeki işleyiş hakkında yeterli bilgi sahibi olmaması ve iç iletişiminin zayıf olmasıydı.

Anlaşılan, "Bir Yoldaşa Mektup" Aralık 1902'de St. Petersburg'a ulaştı. Çok büyük kabul gördü. *İskra*'nın safına geçmiş St. Petersburg Komitesindeki işçilerden biri olan Y. D. Stasova, yayın kuruluna, "Lenin'in mektubunu sevinçle okudum ve her noktasına katılıyorum,"[130] diye yazıyordu. Yeni komiteyi örgütleyenlerden biri olan A. E. Rerich, umut ve ilgi dolu bir mektupta şöyle diyordu: "Lenin'in örgütsel meselelerle ilgili sorulara verdiği yanıtlardan çok mutlu oldum. Umarım, eski MK'de [Mücadele Birliği Merkez Komitesi. –*yaz.*] egemen olan çapraşık kavramların çözülmesine yardımcı olacak."[131] Artık St. Petersburg'a yerleşmiş olan Babuşkin, Aralık 1902'de, "Lenin'in mektubu çok olumlu bir izlenim bıraktı,"[132] diye bildiriyordu.

Tıpkı birkaç ay önce *Ne Yapmalı?*'nın tam zamanında yayınlanması gibi, "Bir Yoldaşa Mektup" da tam zamanında yazılmıştı. Programla ve *İskra*'nın genel yönelimiyle ilgili tutum değişikliklerinin ancak parti çalışması bütünüyle yeniden düzenlenerek sağlama alınabileceğini çok iyi kavramış olan hareket mensuplarının ivedi gereksinimlerine yanıt verdi. Krupskaya, Rusya'daki bir İskracıya şöyle yazıyordu: "Yerel komiteler için eylem programına gelince, gerçekten bugünkü en güncel sorunlardan biri budur. St. Petersburg, bu meseleyle ilgili projesini bize zaten gönderdi. Moskova Komitesi de aynısını yaptı. Harkov'dakiler de yerel çalışmanın yeniden örgütlenmesi konusunda yazdılar vb. Lenin, yerel çalışmanın nasıl yürütüleceğiyle ilgili görüşünü St. Petersburg'daki yoldaşa yazdı..."[133]

İskra yayın kurulu, Lenin'in "Bir Yoldaşa Mektup"unun yalnızca St. Petersburg'da değil, diğer Sosyal Demokrat örgütlerde de yaygın olarak bilinmesini sağlamak için bazı adımlar attı. Krupskaya, sözgelişi Harkov'a gönderdiği 31 Ekim 1902 tarihli bir mektupta şöyle yazıyordu: "*Yapıştırılmış posta* için bize bir adres verirseniz, yerel çalışmayla ilgili St. Petersburg'dan gelen mektuba Lenin'in verdiği yanıtı size göndereceğiz."[134] Aralık ayının başında Nijniy Novgorod'a şöyle yazıyordu: "St. Petersburg'dan bir yoldaşın yerel örgütlenmeyle ilgili bir mektubunu ve Lenin'in buna verdiği yanıtı (yapıştırılmış biçimde) gönderiyoruz. Bunu, herkesin ilgisini çektiği için size yolluyorum. Konuyla ilgili görüşünüzü bize bildirin."[135] "Mektup"un daktiloyla ya da hektografla çoğaltılmış nüshaları Rusya'nın her yanına dağıtıldı. Haziran 1903'te,

130 *Yazışmalar*, C. 2, s. 515.

131 *A.y.*, s. 535.

132 *Yazışmalar*, C. 3, Moskova, 1970, s. 18.

133 *Yazışmalar*, C. 2, s. 389-90.

134 *A.y.*, s. 397.

135 *A.y.*, s. 482.

İkinci RSDİP Kongresi arifesinde, Sibirya Sosyal Demokrat Birliği, mektubu matbaada bastırmayı başardı.

Lenin'in mektubu, bu tür bilgilere özellikle büyük ihtiyaç duyulan bir zamanda, yani partinin ikinci kongresine hazırlandığı bir zamanda, *İskra*'nın örgütsel fikirlerine ilişkin önemli bir bilgilenme kaynağı oldu.

RSDİP Komitesinin (St. Petersburg Komitesini örnek alarak) *İskra*'yı Rus Sosyal Demokratların önde gelen organı ilan etmesine, *İskra*'nın program taslağını, parti örgütünün Leninist ilkelerini ve taktik ilkelerini şu ya da bu biçimde desteklemesine koşut olarak, Sosyal Demokrat faaliyetin içeriğine ve biçimlerine ilişkin eski, temelde oportünist anlayışlara karşı keskin bir mücadele yürütüldü. Bu arada yerel komitelerin *İskra*'ya yaklaşıyor, hatta kendiliklerinden *İskra*'nın yanında yer alıyor oldukları gerçeği gitgide daha açık görülüyordu.

Krupskaya'nın Ağustos 1902'de Orel Komitesine gönderdiği mektupta yazdığına göre, *İskra* yayın kurulunun temasları "son zamanlarda genişleyip sağlamlaşmaya başladı; Rusya örgütlerinin çalışmalarımıza daha etkin katılacaklarına ve onların yardımıyla, gerçekten sağlam bir Rusya örgütlenmesi yaratmayı başaracağımıza inanmak için artık her umut var"dı.[136] Bu umut her geçen ayla birlikte büyüdü. 1902'nin Aralık ayı ortasında, Krupskaya, *İskra* eğiliminin "tartışmasız bir zafere imza attığı"nı söylüyordu. "Ne de olsa," diye yazıyordu, "on beşten fazla komiteyi *İskra*'nın yanına çektik, geriye kalanlar, az çok gönülsüzce de olsa, bizimle; bazı komiteler hakkında ise hiç bilgimiz yok. Dolayısıyla, Rus Sosyal Demokrasisinin ideolojik birleşmesi yakın. Gerçi bu şimdilik yalnızca çok ilkel, kaba biçimde bir birleşme. Yine de bir başlangıç yapmış durumdayız; gerisini de kongre yapacak."[137]

Yerel komitelerin resmen *İskra*'yı merkezî öncü organ olarak tanımaları özellikle önemliydi, çünkü *İskra* bunların kitleler arasındaki çalışmalarına yeni bir boyut kattı ve Rusya'nın siyasal yaşamında önemli bir faktör olarak daha büyük prestij kazanmalarını sağladı.

1902-1903'te yerel RSDİP komitelerinin faaliyetleri yükseliş gösterdi; propaganda çalışmalarının daha geniş boyuta ulaşması bunun kanıtıydı. Nitekim, Eylül 1900-Mayıs 1903 arasında Kiev Komitesi, toplam baskı sayısı 50.000'i aşan 42 broşür yayınlarken, Yekaterinoslav Komitesi ayda üç ya da dört broşür çıkardı ve her birinin baskı sayısı 10.000-15.000 arasıydı.[138] Sıkı İskracıların çoğunlukta olduğu Don Komitesinin yönetiminde Rostov'da yapılan genel grev, RSDİP'nin tarihindeki bu dönemi en canlı şekilde anlatan belirgin olaylar arasındaydı. Rostov'lu Sosyal Demokratlar, çeşitli broşürler ve bildiriler yayın-

136 *A.y.*, s. 129.

137 *A.y.*, s. 516.

138 *Ukrayna Komünist Partisi Tarihi Üzerine Denemeler*, Kiev, 1972, s. 50 (Rusça).

lamalarına ek olarak, binlerce fabrika işçisinin yanı sıra kentten ve yakın yörelerden emekçi halk temsilcilerinin katıldığı mitinglerde konuştular.[139]

İskra'nın en yetkili yerel komitelerin ezici çoğunluğunu yanına çekmiş olması, Düzenleme Komitesini (1902 baharında oluşturulan ve kısa süre sonra neredeyse tüm üyeleri tutuklanan komiteyi) yeniden kurmasına ve İkinci RSDİP Kongresine hazırlık işini üstlenmesine olanak sağladı. St. Petersburg RSDİP Komitesinin tümüyle *İskra*'nın yanında yer alması, *İskra* destekçilerinin çoğunlukta olmasını garantileyecek şekilde Düzenleme Komitesinin (DK) yeniden kurulmasını mümkün kıldı. 1902'nin Ağustos başında, *İskra* yayın kurulunun o zamanlar bulunduğu Londra'da, Rusya *İskra* Örgütü'nden (Krasikov), St. Petersburg Komitesinden (Krasnuha) ve Kuzey Rusya İşçi Birliği'nden (Noskov) temsilcilerin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Krupskaya'nın 16 Ağustos 1902'de Radçenko'ya gönderdiği (Lenin'in de gözden geçirmiş olduğu) bir mektupta yazdığına göre, yukarıda değinilen örgütler, "genel Parti Kongresi için hazırlıkları yürütmek üzere bir Düzenleme Komitesi" kuracaklardı. "Daha sonra bu Komiteye, Borya'dan[140] ve güneyden temsilciler dâhil edilecek... Düzenleme Komitesi, bir MK'nin görevlerini üstlenecek ve partiyi gerçekten birleşmeye hazırlamak için elinden gelen her şeyi yapacak."[141]

Rusya'nın güneyinde etkili bir Sosyal Demokrat örgüt olan Güneyli İşçiler grubunun *İskra*'yla dayanışma içinde olduğunu ve pratik çalışmaya katılma önerisini desteklediğini açıklaması da Düzenleme Komitesinin (DK) resmen yeniden kurulmasını kolaylaştırdı ve *İskra* destekçilerinin bu komitede açık ara çoğunluk kazanmalarına yardımcı oldu.

2 Kasım 1902'de Pskov'da yapılan bir toplantıda yeni bir Düzenleme Komitesi seçildi. St. Petersburg Komitesi'den Krasnuha, Güneyli İşçiler grubundan Levin ve Rusya *İskra* Örgütü'nden Radçenko vardı. Düzenleme Komitesi daha ilk toplantısında Rusya *İskra* Örgütü'nün başka üyelerini görevlendirdi; Krasikov, Krjijanovski, Lengnik ve Lepeşinski ile Kuzey Rusya İşçi Birliği'nden Stopani bunlar arasındaydı. Levin dışında hepsi tutarlı İskracıydı.

Toplantıda, Düzenleme Komitesinin kurulmasını gerektiren genel nedenlere (özellikle, devrimci işçi sınıfı hareketinin ivme kazandığı bir zamanda RSDİP bünyesinde birliği mümkün olan en kısa sürede yeniden kurma gerekliliğine; partinin kendini Rusya toplumundaki diğer muhalefet güçlerinden, yani burjuvazinin ve küçük burjuva katmanların çıkarlarını temsil edenlerden ayırmasının önemine) işaret eden ve komitenin amaçlarını, hedeflerini tanımlayan bir duyuru kabul edildi. Duyuruda söylendiğine göre, Düzenleme Komitesi, "*bir Parti Kongresi toplamak için gerekli koşulları hazırlamanın* en

139 *Don Parti Örgütlerinin Tarihi Üzerine Denemeler*, Kısım I, 1898-1920, Rostov-na-Donu, 1973, s. 77-83 (Rusça).

140 *Borya*, gizli yazışmalarda Bund için kullanılan isimdir.

141 *Yazışmalar*, C. 2, s. 148; ayrıca bkz. s. 150, 190.

öncelikli görev" olduğunu belirtiyordu. Üstlendiği görevlerin öneminin bilincinde olan Düzenleme Komitesi şöyle diyordu: "Yine de bunu yapma cesaretini kendimizde bulduysak, bunun tek nedeni, birlik ihtiyacının böylesine ivedi olmasıdır, birliksizliğin kendini böylesine şiddetli hissettirmesidir ve süregiden dağınıklığın ortak dava için son derecede büyük bir tehdit oluşturmasıdır."[142]

Düzenleme Komitesinin faaliyetlerinin *İskra* çizgisiyle bağlantılı olduğunun kabulü de önemliydi. Toplantı kararlarının özetinde söylendiğine göre, "Ayrıca, fiiliyatta Olga'nın[143] *İskra*'nın koyduğu ilkelerden hareket etmekle kalmayıp, gazeteyle bağını açıkça ilan etmesine de karar verildi."[144]

Kısa süre sonra, Düzenleme Komitesi, polis baskınlarıyla neredeyse tükendi: Radçenko, Lepeşinski ve sonra Krasnuha tutuklandı. Polis, Lepeşinski'nin *İskra* yayıncıları için hazırlamış olduğu toplantı kararları özetine bile el koydu. Ama tutuklamalar bu kez komitenin faaliyetlerini durduramadı, çünkü 1902 sonbaharında etkili bir güç haline gelmiş olan *İskra*, komitenin arkasındaydı.

İskra, hatırı sayılır prestijiyle hemen Düzenleme Komitesine destek verdi. *İskra* yayıncıları, ilk başta bildiri formatında basılmış olan "Bir Düzenleme Komitesi Kurulmasına İlişkin Duyuru"nun tıpkıbasımına bir sonsöz ekleyerek, komiteleri, grupları, çevreleri ve bireysel Sosyal Demokratları "DK'yle doğrudan ve etkin temaslar" kurmaya ve "büyük birleşme çalışmalarına en etkin desteği" vermeye çağırdılar.[145]

İskra Rusya Örgütü de Düzenleme Komitesini desteklemeye yönelik aynı çizgiyi izledi. Lenin, 1902'nin Aralık ayı sonunda Samara'daki *İskra* Rusya Örgütü Yazmanlığına, "Şimdi ana görev," diye yazıyordu, "Düzenleme Komitesini güçlendirmek, DK'nin tanınması temelinde, buna karşı olan herkesle mücadele etmek ve sonra, mümkün olan en kısa sürede kongrenin toplanması için hazırlanmaktır."[146] Lenin'in kendisi Düzenleme Komitesinin çalışmalarında etkin görev aldı, belli başlı belgelerinin tasarlanmasına yardım etti ve üyeleri arasında görev bölüşümünün nasıl yapılacağına ilişkin önerilerde bulundu.

Düzenleme Komitesinin önemli bir görevi, kongre için bir gündem programı hazırlamak, ele alınacak sorunların bir listesini çıkarmak ve bunların her biri üzerinde konuşacak kişileri seçmekti. Pskov toplantısında yalnızca kabataslak bir program hazırlanarak ayrıntılar bir sonraki Düzenleme Komitesi toplantısına ertelendi, çünkü Lepeşinski'nin yazdığı üzere, o zamana kadar *İskra* yayıncılarından "ayrıntılı bir taslak biçimindeki takviye gelmiş olacak"tı.[147] Tutuklanmaktan kurtulan Levin, *İskra* yayıncılarından "kongre gündeminin

142 V. İ. Lenin, "Bir Düzenleme Komitesi Kurulmasına İlişkin Duyuru", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 308-09.

143 Gizli yazışmalarda Düzenleme Komitesini belirtmek için kullanılan bir kadın ismi.

144 *Yazışmalar*, C. 2, s. 433-34.

145 V. İ. Lenin, "Bir Düzenleme Komitesi Kurulmasına İlişkin Duyuru", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 310.

146 V. İ. Lenin, "Rusya *İskra* Örgütü Yazmanlığına", *Toplu Yapıtlar*, C. 43, s. 100.

147 *Yazışmalar*, C. 2, s. 434.

bir taslağını göndermelerini" istedi, ki Olga, kendi taslağını hazırlarken onu rehber olarak kullanabilsin.[148] Bu isteğe yanıt veren Lenin, yaklaşan kongrenin gündem taslağını hemen kaleme alarak, DK Yazmanlığının o sırada bulunduğu Harkov'a gönderdi. Kongrenin, partide özel bir statü istemesi nedeniyle Bund'a yönelik tutumun tartışılmasıyla başlamasını önerdi. ("İlla bir federasyon isteniyorsa, o zaman hemen ayrılmalı ve ayrı ayrı toplanmalıyız," diye yazıyordu Lenin.) Ayrıca, şu sorunların gündeme getirilmesinin uygun olacağı kanısındaydı: Partinin ve merkez organının programı; parti örgütünün ilkeleri; taktik sorunları ve başka partilere yönelik tutum; delegelerin raporları ("Her komitenin rapor vermesi ve bunu olabildiğince eksiksiz yapması *çok önemlidir.*"); yurt dışındaki grupların ve örgütlerin birleştirilmesi vb.[149]

İskra yayıncıları ile Düzenleme Komitesi arasındaki yazışmadan öğrenildiği gibi, Lenin'in bu mektubu muhatabına ulaşmadı ve Şubat 1903 başında DK Yazmanlığı, *İskra* yayıncılarına yeniden başvurarak, "bütün komitelerce istendiği üzere 'gündem'in bir taslağını göndermeleri"ni istedi.[150] Sorun gerçekten çok önemliydi ve Lenin, "RSDİP'nin İkinci Olağan Kongre Programı"[151] başlıklı bir belge hazırladı ve en sonunda bu belge, kongre çalışmalarının temelini oluşturdu.

İkinci RSDİP Kongresi için hazırlıkların yürütüldüğü ortam, *İskra*'nın faaliyete geçmiş olduğu durumdan ilke olarak farklıydı: Oportünistlerden kopma esasen tamamlanmıştı; örgütlerin çoğunda Ekonomistlerin nüfuzu kalmamıştı; sağlam devrimci güçleri partide birleştirme görevi öncelik kazanmıştı. Bununla birlikte, oportünistlerden kopmuş olmak ve Sosyal Demokrat harekette bir eğilim olarak iflas ettiklerini ortaya sermek, oportünizmin Rusya'da sonsuza kadar yok edildiği anlamına gelmiyordu. Eski nüfuzunu yitirmiş olan Ekonomist örgütlerden artakalanlar yine de faaliyet göstermeye çalışıyordu; işçi sınıfı hareketinin programı, taktikleri ve örgütlenmesi konusunda, Bernstein'ın Rus ve yabancı izleyicilerinin yazılarından alınmış çeşitli anlayışlar da hâlâ vardı. Bunun farkında olan İskracılardan bazıları, tüm partiyi kapsayan kongrenin ertelenmesini ve yalnızca *İskra*'nın ilkelerine tutarlılıkla bağlı olan komitelerin katılımıyla bir kongre toplanmasını önerdiler. Ne var ki Lenin, *İskra*'nın yanına geçmekte tereddüt edenlerden bazılarını çekmek için, tüm partiyi kapsayan bir kongrede ısrar etti. *İskra*'nın zaferinin, tüm Rus Sosyal Demokratların katıldığı bir kongrede perçinlenmesi gerekti̇ğini savundu.

Radçenko'nun ve Krasnuha'nın tutuklanmasından sonra DK Yazmanlığının kontrolünü geçici olarak üstlenen Güneyli İşçi grubu temsilcileri ile İskracıların Düzenleme Komitesinde yaptıkları işbirliğinde bu çizgi gözlendi. *İskra* yayın-

148 *A.y.*, s. 498.

149 V. İ. Lenin, "E. Y. Levin'e", *Toplu Yapıtlar*, C. 34, s. 120, 121.

150 *Yazışmalar*, C. 3, s. 71-97.

151 *Lenin Derlemesi IV*, s. 50-52.

cıları aynı zamanda da Düzenleme Komitesini güçlendirmek için tedbirler alıyorlardı: Komitenin en çalışkan üyelerinden birisi olan Krasikov, yurt dışında birkaç ay kaldıktan sonra Rusya'ya döndü ve komitede çalışmaları için başka İskracılara da çağrı yapıldı.

İkinci kongre hazırlıklarının yapıldığı dönemde, Rus Sosyal Demokrat örgütler arasında ortak eyleme yönelik giderek güçlenen bir eğilim vardı. Özellikle, *İskra*'yla bağlantılı yaklaşık 30 komite ve grup, Kasım 1902'de Rostov'daki bir grevle ilgili bildiriler yayınladı ya da dağıttı. Şubat 1903'te 23 yerel komite ve grup, serfliğin kaldırıldığı 1861 reformunun yıldönümünde bildiriler yayınladı; 14 parti komitesi de Mart 1903'te ekonomik taleplerle barışçıl bir greve katılanlara polisin ateş açtığı (69 işçinin öldüğü, 250'den çok işçinin ise yaralandığı) Zlatoust'taki olaylara bildiriler yayınlayarak tepki gösterdi.[152]

Rus Sosyal Demokrat örgütler arasında giderek güçlenen ortak eylem eğilimi, birlikten yana olan Düzenleme Komitesinin nüfuzunu güçlendirdi. St. Petersburg, Moskova, Kiev, Yekaterinoslav ve Don komiteleri, Kuzey Rusya İşçi Birliği, Rusya'daki *İskra* Örgütü ile Güneyli İşçi grubunun da aralarında bulunduğu 12 Sosyal Demokrat örgüt, Düzenleme Komitesinin kongreyi toplama yetkisini daha Şubat 1903'te tanıdı. Düzenleme Komitesi, kongre hazırlıklarını tamamlarken bunların tanımasına ve desteğine güvendi. Düzenleme Komitesi, Şubat 1903'te yaptığı toplantıda, kongre kurallarını onayladı, bunlara dayanarak ve birçok komitenin önerilerini titizlikle dikkate alarak, İkinci RSDİP Kongresinde temsil edilecek 21 yerel komitenin ve yerel olmayan (yani belirli bir yörenin hudutlarıyla sınırlı olmayan) 6 komitenin yer aldığı listeyi en sonunda onayladı.

Rusya Sosyal Demokrasisinde yüksek saygınlığa sahip olup, partinin merkez organlarını oluşturma, Marksist bir program benimseme, parti çalışmaları için yol gösterici ilkeler koyma ve parti yapısının ilkelerini belirleme yetkisi verilen örgütlerin ezici çoğunluğu ya o sırada *İskra*'ya eğilimliydi ya da en başından beri *İskra* yanlısıydı.

Temmuz 1903'te Brüksel'de başlayan İkinci RSDİP Kongresinde ülkenin bütün büyük kentlerinden ve sanayi merkezlerinden Sosyal Demokrat örgütler temsil edildi. Kongrenin bileşimi, Rus Sosyal Demokrat hareketinde 20. yüzyıl başında var olan siyasal eğilimler yelpazesinin tümünü, yani güç kazanan *İskra*'dan (33 oy verme hakkına sahip 27 delege *İskra*'nın çizgisindeydi) tutun, gerileyen Ekonomistlere (5 Bund'cunun da desteğini alan 3 delege) kadar, gerçekten yansıtıyordu. Güneyli İşçi grubu çizgisini temsil eden ya da ona eğilim gösteren (10 oy hakkına sahip) 8 delege, ikisinin arasında yer alıyordu. Kongre, Rusya Sosyal Demokrasisindeki başlıca örgütleri ve eğilimleri geniş şekilde

152 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. 1, s. 395-401.

temsil ettiği için, parti örgütüyle ilgili çok önemli sorunları karara bağlama ve parti programını, siyasal çizgisini tasarlama olanağına sahipti.

Delegeler arasında Lenin ve izleyicileri gibi sınanmış, deneyimli proleter devrimciler vardı; Narodnik gruplara ve örgütlere katıldıktan sonra Marksizmi ve işçi sınıfı hareketini benimsemiş olanlar vardı, Plehanov, Knipoviç ve Deiç bunlardandı; RSDİP'nin kurulmasından sonra harekete katılan Şotman ve Vilenski gibi genç devrimciler de vardı. Delegelerin çoğu, Rusya'da Sosyal Demokrat hareketin doğup gelişmesinin arka planını biliyordu ve partinin birinci kongresinden sonra ideolojik mücadeleye fiilen katılmıştı.

İkinci Kongre, partinin faaliyetleriyle ve devrimci işçi sınıfı hareketinin gelişmesiyle ilgili en önemli sorunların hemen hemen tümünü ele aldı; program, örgütlenme ilkeleri ve temel taktikler de bunlar arasındaydı. Kongre, RSDİP'nin merkez kurullarını da seçecekti.

Program tartışmaya açılınca, delegeler arasındaki açık ve gizli oportünistler *İskra* taslağının anlamını çarpıtacak değişiklikler yapılması çabasına giriştiler. Daha sonra Lenin, "*Raboçeye Dyelo* destekçileri, Bund'cular ve Kongre sırasında 'bataklık' adı takılan çeşitli delegeler akılalmaz engelleme yaptılar," diye yazacaktı. "Program üzerinde tartışma inanılmaz ölçüde uzadı."[153]

İskra taslağına yönelik saldırı, *Raboçeye Dyelo* delegesi Martinov'un yaptığı aşırı uzun konuşmayla başladı. Kongreye sunulan taslak ile Batı Avrupa Sosyal Demokrat partilerinin programları arasında paralellikler kuran Martinov, taslağın bazı ilkeleri ile o programların hükümleri arasında farklılıklar buldu ve söz konusu belgeyi değersizleştirmeye çalıştı. Onunla aynı doğrultuda konuşan bir diğer *Raboçeye Dyelo* delegesi, Akimov, temelde Marksist olan Erfurt ya da Heimfeld programları gibi belgelere değinmekten çok, Avusturya Sosyal Demokratlarının 1901'de kabul edilen apaçık oportünist program belgesine değindi. Akimov, "programın bizatihi ruhunun değiştirilmesi" için açıksözlülükle çağrı yaptı.

İskra taslağının kilit ilkeleri oportünistlerin saldırısına uğradı. Bunlar, belgenin devrimci özünü kısırlaştırmak için, proletarya diktatörlüğüne şiddetle karşı çıktılar. Bu tür saldırıların amacı, RSDİP'yi revizyonizm yoluna saptırmaktı, çünkü programın proletarya diktatörlüğüyle ilgili maddesi, Lenin'in daha sonra işaret ettiği gibi, "Bernstein'a karşı, oportünizme karşı mücadeleyle"[154] bağlantılı olarak belirlenmişti.

Tescilli oportünistlerin programda proletarya diktatörlüğüne herhangi bir şekilde yer verilmesini engelleme çabalarına Lev Troçki de destek verdi; Troçki, kısa süre sonra Rusya Sosyal Demokrat hareketinde yeni bir oportünist eğilimin, yani Menşevikliğin çekirdeğini oluşturacak tereddütlü İskracıların yer

153 V. İ. Lenin, "Yurt Dışındaki Rus Devrimci Sosyal Demokratlar Birliği'nin İkinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 78.

154 V. İ. Lenin, "Diktatörlük Sorununun Tarihine Katkı", *Toplu Yapıtlar*, C. 31, s. 340.

aldığı gruba mensuptu. Proletarya diktatörlüğünü savunuyor havasına girdiği halde, ancak ulusun "çoğunluğu"nu proletarya oluşturduğu zaman bunun mümkün olacağını ileri sürdü.[155] Bu tutum, proletarya diktatörlüğünün özünün kavranmadığı ve devrimci mücadelede işçi sınıfının müttefiki olarak milyonlarca köylünün rolünün genelde görmezden gelindiği gerçeğini ele veriyordu.

Kongre, programın devrimci ruhunu kısırlaştırmak için oportünistlerce girişilen çabalara geçit vermedi.

Akimov'un ve Bund'cu Lieber'in desteklediği Martinov, taslakta, "proleterlerin sayısal gücünün ve bütünleşmesinin artması ile kapitalizmin çelişkilerinin şiddetlenmesi arasında" ilişki kuran başka bir paragrafa da saldırdı. Ekonomizmi yeniden eski konumuna kavuşturma çabasıyla, bu noktanın ifade şekli değiştirilerek, proleterlerin sayısal gücünde, bütünleşmesinde ve bilincinde oluşan artıştan nesnel bir süreç olarak söz edilmesini istedi. O durumda, proleterlerin sınıf bilincinde oluşan (büyük ölçüde bilimsel bilgilerin ve proleter ideolojisinin işçi sınıfı arasında yayılmasıyla açıklanan) artış, yalnızca kendiliğinden süreçlerin bir sonucuymuş gibi görünecekti.

Bu duruş, "bilinç" sözcüğünün tesadüfen atlanmış olduğunu ve yerli yerine konması gerektiğini iddia eden Martov tarafından dolaylı olarak desteklendi. Martov'un değişiklik önergesi program komisyonunda destek gördü. Ne var ki Lenin, genel kurulda buna kesinlikle karşı çıktı: Bunun, sanki bilinç kendiliğinden artarmış gibi bir izlenim verdiğini söyledi, "Oysaki, Sosyal Demokratların etki alanı dışında ... işçilerin bilinçli bir faaliyeti söz konusu değildir,"[156] dedi. En sonunda, Lenin'in ifade şekli benimsendi.

Ulusal sorun üzerinde, ayrıca farklı milliyetlere mensup, özellikle Yahudi ve Polonyalı işçilerin temsiline ilişkin özgül maddeler üzerinde tartışmalar da çıktı. Oportünist nitelikteki "ulusal ve kültürel özerklik" doktrinini savunan Bund, Yahudi proletaryasının tek temsilcisi olarak tanınmayı talep etti. Kongre buna kesinlikle karşı çıktı, çünkü böyle bir şey tüm Rusya proletaryasını milliyetlerine göre bölebilirdi. En sonunda, Bund delegeleri kongreyi terk ettiler.

Kongrede konuk olarak hazır bulunan Polonyalı Sosyal Demokratlar da ayrıldılar; ilke olarak milliyetçi eğilimlere karşı çıktıkları için, RSDİP Program Taslağı'nda yer alan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı talebini, ister istemez Polonya topraklarının Rusya'dan ayrılmasına yol açacak bir faktör gibi yorumladılar, ki buna karşıydılar.

Bund'cular, aslında tüm diğer taleplerinin merkezinde yer alan dillerin eşitliğine ilişkin bir talebin programa konmasını önerince, milliyetler sorunu üzerindeki tartışmalar daha da alevlendi. Tutarlı Marksistler buna karşıydılar, çünkü programda benimsenen temel görüşe, yani ulusların tam eşitliğinin ve

155 *RSDİP'nin İkinci Kongresi, Tutanaklar*, s. 136.

156 V. İ. Lenin, "RSDİP'nin İkinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 41, s. 86.

kaderlerini tayin hakkının tanınmasına vurgu yapılması gerektiğine inanıyorlardı. Ne var ki, sorunu dillerin eşitliğine indirgemekten yana olanlar, hiç beklenmedik bir şekilde, tereddütlü İskracılar arasından destek buldular. Lenin'in işaret ettiği gibi, İskracılar arasında bir bölünmenin ilk işaretleri bu sorun üzerine ortaya çıktı.[157]

Sert ve hararetli tartışmalar sonucunda, milliyetler sorunuyla ilgili tutarlı Marksist görüşler üstün geldi. Bu, çokuluslu bir nüfusa sahip olan Rusya için özellikle önemliydi. Krupskaya'nın İkinci Kongrede bu sorunla ilgili yapılan tartışmaları betimlerken işaret ettiği gibi, "Ulusal ayrımların, Parti çalışmasının birliğini ve Sosyal Demokrat hareketin yekpare niteliğini olumsuz etkilememesi gerektiği ilkesi sağlam şekilde yerleşti."[158]

Proletaryanın diğer çalışan ve sömürülen halk kesimlerine yönelik tutumu da program taslağı üzerindeki tartışmalarda belirgin şekilde öne çıktı. *İskra*'nın taslağı, emekçi halkın proleter olmayan kesimlerinin sosyalist devrimdeki nesnel çıkarından ve kapitalizme karşı ortak mücadelenin olabilirliğinden ve olasılığından hareket ediyordu. Oportünistler, proletarya ile emekçi halkın proleter olmayan kesimleri arasında ortak bir şeyin olmadığını ve olamayacağını iddia ederek, bu önemli ilkeye de saldırdılar. Kongrede merkezci gruba mensup olan ve en sonunda Menşeviklere katılan Mahov (Kalafati), bu bakış açısını en etkili şekilde savundu. Şöyle dedi: "Bir tek devrimci sınıfımız vardır, o da proletaryadır, geriye kalanların ne idiği belirsizdir, bunlar yüzergezerdir ve yalnızca bir çıkar elde etme peşindedir."[159] Bu tavır "devrimci" gibi görünebilir, ama özgürlük hareketinin hezimete uğramasından başka bir sonuç getiremezdi, çünkü o zamanlar Rusya nüfusunun çoğunluğu köylülerden oluşuyordu.

Lenin, oportünistlere karşı tezlerini sunarken, Marx'ın bu sorunla ilgili görüşünü, özellikle de Komün davasının aynı zamanda köylülerin davası olduğuna inanan Komüncülere yaptığı göndermeyi anımsattı. "... Emekçi halkın şu ya da bu kesiminin belirli koşullar altında proletaryaya omuz vermesinin hiçbir şekilde imkânsız olmadığından kuşku duyulamaz," diye vurguladı Lenin. "Önemli olan, bu koşulları doğru tanımlamaktır."[160]

Parti programı taslağının tarım bölümüne ilişkin tartışma özellikle şiddetli geçti. Anlaşmazlık noktası, konunun ifade şekli değil, bu bölümün kendisini programda bırakmanın gerekli olup olmadığıydı. Yalnızca tescilli oportünistler değil, "merkez" fraksiyon, yani Güneyli İşçi temsilcileri ve izleyicileri de bu bölüme karşıydı. Yukarıda adı geçen Mahov, "tarım programının tümüyle gereksiz olduğu"nu söyledi; geniş köylü kitlelerinin harekete geçmesinden

157 V. İ. Lenin, "Yurt Dışındaki Rus Devrimci Sosyal Demokratlar Birliği'nin İkinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 79.

158 N. K. Krupskaya, *Lenin'den Anılar*, s. 75.

159 *RSDİP'nin İkinci Kongresi, ... Tutanaklar*, s. 248.

160 V. İ. Lenin, "RSDİP'nin İkinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 489.

korktuğunu açıkça itiraf etti. Akimov, "kongrenin bir tarım programı kabul edemeyeceğini, çünkü sorunun yeterince incelenmediğini" iddia ederken, Yegorov (Levin), Batı Avrupa'yı örnek vererek, "köylü hareketi"ne aşırı hayranlık beslenmesine karşı çıktı ve harekette köylülüğün ancak "salt kendiliğinden bir rol"[161] oynayabileceğini öne sürdü.

Tarım programıyla ilgili tartışmada söz alan Lenin, işçilerin öncüsü Sosyal Demokrat Parti'nin liderliğiyle otokrasiye karşı, zulmün ve sömürünün tüm biçimlerine karşı yürütülen mücadelede köylülüğün işçi sınıfına katılmasına yol açacak olan devrimci potansiyeline duyduğu derin inancı dile getirdi. "İnanıyoruz ki," dedi, "Sosyal Demokratlar şimdi köylülerin çıkarları uğruna mücadele ettikleri için, köylü kitlelerin, Sosyal Demokrasiyi çıkarlarının savunucusu olarak görmeye başlayacakları gerçeğini ileride hesaba katıyor olacağız."[162]

Birçok delege Lenin'e destek verdi. Sözgelişi, Gusev şöyle dedi: "Sloganımız hiçbir şekilde tarım programıyla sınırlı değildir. Programımızın genel kısmını, demokratik taleplerimizi de kırsal kesime taşıyacağız. Sloganımızın çok geniş olduğu kesinlikle söylenebilir: Avrupa'da hiçbir siyasal parti, köylülere açıkça böylesine geniş bir program sunmamıştır."[163]

Asgari programın bu ve başka noktaları üzerindeki tartışmaya delegelerin çoğu katıldı. Birçoğu yapıcı önerilerde bulundu ve bu öneriler şu ya da bu şekilde son metne dâhil edildi. Asgari programdaki maddelerin genel ruhunu ve işçi sınıfı hareketinin ana ereğiyle bağıntısını G. V. Plehanov özetledi; bir konuşmasında, Marksist bir parti söz konusu olunca, herhangi bir demokratik talebin, proleter devriminin amaçları için taşıdığı değer açısından düşünülmesi gerektiğini belirtti.[164]

Uzun tartışmaların ardından, İkinci RSDİP Kongresi, yeni tür proleter partisi için, yani eski topluma karşı devrimci bir taarruzda işçi sınıfına ve ona yakınlık duyan proletarya dışı emekçi halk kesimlerine önderlik etmeye hazır bir parti için gerçekten Marksist ve tutarlı devrimci bir programı kabul etti. Program, bu partinin ruhuna tümüyle uygundu, hiçbir revizyonizm ve oportünizm belirtisi karşısında hoşgörü göstermeyeceğini ve zorluklardan yılmaksızın sonuna kadar gitmeye hazır olduğunu yansıtıyordu.

Kongre, programı kabul ettikten sonra, partinin merkez organı sorununa odaklandı. Lenin, "temel ve geniş bir sorun üzerinde tüm muhaliflerle bir an önce mücadele etmek, Kongrenin tüm tablosunu saptamak (alternatif olarak: önemli bir sorun nedeniyle ayrılmak) için"[165] merkez organ sorununu başka sorunlardan önce halletmenin önemli olduğu kanısındaydı.

---

161 *RSDİP'nin İkinci Kongresi, ... Tutanaklar*, s. 230, 222, 224.

162 V. İ. Lenin, "RSDİP'nin İkinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 497.

163 *RSDİP'nin İkinci Kongresi, ... Tutanaklar*, s. 221-222.

164 *A.y.*, s. 182.

165 V. İ. Leni "E. Y. Levi ' ", *Toplu Yapıtlar*, C. 34, s. 121.

Lenin, kongre sürecinde Akimov'a ve Levin'e karşı bu yaklaşımı savundu. "Örgütlenme, parti tüzüğü vb. gibi ayrıntıları halletmeden önce, ilk iş olarak kesinlikle Rusya Sosyal Demokrasisinin genel eğilimine karar vermeliyiz,"[166] dedi.

Kongre delegelerinin hiçbiri, *İskra*'nın zaten partinin *de facto* merkez organı haline geldiğinden herhangi bir kuşku duymuyordu. İskracılar ve destekçileri bu gerçeğin resmen kaydedilmesini önerirken, delegelerin geriye kalanı bunu önlemeye uğraştı. *İskra*'ya açıkça muhalif olan Akimov'un ve Mahnovets'in parti gazetesi olarak *Raboçaya Gazeta*'nın canlandırılması önerisine kendilerinden başka destek veren çıkmadı. Ezici çoğunlukla kabul edilen kararda, "ideolojik birleşmeye, devrimci Sosyal Demokrasi ilkelerinin geliştirilip savunulması davasına ve bu ilkeler temelinde her türden oportünist eğilimle mücadeleye, pratik Parti çalışmalarının önderliğine *İskra*'nın verdiği hizmetler", ek olarak da "birleşme çalışmasında *İskra*'nın yol gösterici rolü"[167] vurgulandı. Böylelikle *İskra*'nın çizgisi, RSDİP'nin çizgisi olarak tanındı. Lenin, " *İskra*, Parti haline geldi, Parti de *İskra*,"[168] diye yazıyordu.

Kongrede partinin örgütlenme ilkeleri görüşülmeye başlandığında, özellikle derin görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bu soruna yönelik temelden farklı yaklaşımlar daha ilk oturumlardan kendini hissettirdi.

Lenin'in hazırladığı tüzük taslağı, RSDİP'nin tüm faaliyetlerinin militan, merkeziyetçi ve yüksek disiplinli bir işçi sınıfı partisi olarak, kararlı eyleme hazır bir parti olarak örgütlenmesini hükme bağlıyordu. Lenin, *İskra* tarzı örgütsel ilkelerin kongre tarafından onaylanmasına büyük önem veriyor ve bunları, yeni tür bir parti inşa etmenin vazgeçilmez koşulu olarak görüyordu. Kongreden kısa süre sonra, "Program ve taktik sorunları üzerinde birlik," diye yazıyordu, "Parti'nin birliği için, Parti çalışmasının merkezileşmesi için temel bir koşuldur, ama hiçbir şekilde yeterli bir değildir. Bu ikincisi için, ek olarak, örgüt birliği de gereklidir, ki bu resmî Tüzük olmadan, azınlık çoğunluğa, parça bütüne tabi kılınmadan düşünülemez."[169]

Bu bakış açısını kongre delegelerinin tümü paylaşmıyordu; üstelik aralarında yalnızca tescilli oportünistler ve "bataklık" grubu temsilcileri değil, bazı İskracılar da vardı. Tüzüğün ilk paragrafı üzerindeki tartışma, İskracıların "katı" (Lenin'in izleyicileri) ve "yumuşak" (Martov'un destekçileri) olarak bölünmesine neden oldu. Martov ve grubu, *İskra*'nın ilkelerinin tutarlılıkla uygulanmasına karşıydı: Bunlar, bir partinin nasıl olması gerektiğine ilişkin görüşleri doğrultusunda, şekilsiz bir örgütlenmeyi savundular.

166 V. İ. Leni , "RSDİP'nin İkinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 483.

167 *RSDİP'nin İkinci Kongresi, ... Tutanaklar*, s. 153.

168 V. İ. Leni "Aleksandra Kalmikova'ya", *Toplu Yapıtlar*, C. 34, s. 161.

169 V. İ. Leni , "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 387.

Bu paragrafın Lenin tarafından önerilen taslağı, RSDİP üyeliğinin yalnızca parti programını kabul edenlere, partiyi maddi olarak destekleyenlere ve parti örgütlerinden birinin çalışmalarına katılanlara açık olduğunu belirtiyordu. Martov'un ifade şekli, yalnızca partiye yardım etmeyi gerektiriyor, bir RSDİP örgütünün çalışmalarına şahsen katılmayı şart koşmuyordu. Lenin'in ifade şekli, "Parti saflarının temiz tutulması için, partinin sağlamlaşması, merkezileşmesi ve disiplini için, Parti üyesinin rolünü artırmak için örgütsel temeller koyduğu" halde, Martov'un ifade şekli, "hem ideolojik hem de örgütsel bocalama içindeki küçük burjuva yol arkadaşlarına"[170] kapıyı ardına kadar açıyordu. Güneyli İşçi delegeleri, tescilli Ekonomistler ve Bund'cular tarafından desteklenen Martov'un ifade şekli, oy çokluğuyla kabul edildi. Ama Lenin'in proleter devrimci parti düşüncesine muhalif olanların kazandıkları son başarı bu oldu. Ekonomistlerin ve Bund'cuların kongreden çekilmesiyle güçler dengesi değişince, "katı" İskracıların oy sayısı, oportünist ve tereddütlü unsurlarınkini geride bıraktı. Böylelikle Lenin ve destekçileri, tüzüğün başka maddelerine ve örgütsel sorunlara ilişkin tartışmalarda kesin zafer kazanma, *İskra*'nın örgütlenme ilkelerini hayata geçirme, yalnızcılığa ve örgütsel belirsizliğe karşı parti birliği ruhunu savunup onaylama olanağına kavuştular.

İkinci Kongrede benimsenen parti tüzüğü, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'da ve "Örgütsel Görevlerimiz Üzerine Bir Yoldaşa Mektup"ta belirlediği *İskra*'nın örgütlenme ilkelerine genel olarak uygundu. "İskra karşıtları," diye yazıyordu Lenin, "az sayıda İskracının da yardımıyla, tüzüğü yalnızca belirli ayrıntılar bakımından bulandırdılar."[171] Daha sonra, Üçüncü RSDİP Kongresi, tüzüğün ilk paragrafını değiştirerek Lenin'in ifade şeklini benimsedi. Hayata geçirilen *İskra*'nın örgütlenme planı, Rusya proletaryasının militan Marksist partisinin yaratılmasına, faaliyetlerine ve gelişmesine temel oluşturdu. Bu partinin ayırt edici özelliği, en sonunda demokratik merkeziyetçilik olarak tanınan demokratik ve merkeziyetçi unsurların bir birleşimiydi.

İkinci Kongrede Lenin'in kabul ettirdiği örgütlenme ilkeleri, Merkez Komitesine ve *İskra*'nın yayın kuruluna yapılan seçimlerle pekiştirildi. RSDİP'nin merkez kurullarına seçilenlerin çoğu "katı" İskracılardı, Lenin'in destekçileriydi, bu ise İkinci Kongre kararlarının uygulanmasına olanak sağladı.

Martov'un, "partide sıkıyönetim" ve "olağanüstü hal yasaları" uygulandığını söyleyerek *İskra*'nın yayın kurulunda çalışmayı reddetmesi bağlamında Lenin'in yaptığı konuşma, iki eğilimin örgütlenme ilkeleri üzerindeki çatışmasını bir bakıma özetliyordu. Lenin şöyle yanıt verdi: "Evet, Yoldaş Martov yerden göğe kadar haklı: Attığımız adım, hiç kuşku yok ki, şimdi gözlemlenen

170 M. A. Suslov, *RSDİP'nin İkinci Kongresi ve Dünya Çapında Tarihi Önemi*, Moskova, 1973, s. 13 (Rusça).

171 V. İ. Leni "RSDİP'deki Bölünmenin Kısa Özeti", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, s. 127.

eğilimlerden birinin, Partimizin gelecekteki çalışmaları için seçildiğini gösteren *büyük bir siyasal adım*dır. 'Partide sıkıyönetim', 'belirli bireylere ve gruplara karşı olağanüstü hal yasaları' vb. gibi tüyler ürpertici sözlerden ise hiç mi hiç korkum yok. İstikrarsız ve tereddütlü unsurlarla ilgili bir 'sıkıyönetim' getirebiliriz, zaten getirmemiz de gerekir ve şimdi Kongrenin onayladığı tüm Parti Tüzüğümüz, bütün merkeziyetçilik sistemi, *siyasal muğlaklık* yaratan pek çok kaynakla ilgili bir 'sıkıyönetim'den başka bir şey değildir. Muğlaklığa karşı önlemler olarak gerekli olan şey, 'olağanüstü hal yasaları' bile olsa özel yasalardır ve Kongrenin attığı adım, *böyle* yasalar ve *böyle* önlemler için sağlam bir temel yaratarak, izlenecek siyasal yönü dosdoğru göstermiştir."[172]

İkinci RSDİP Kongresinin tüm kararlarını tutarlılıkla uygulayacak yönetici kurulların seçilmesi, yalnızcılık, merkezcilikten uzaklaşma ve sorumsuzluk yönündeki oportünist uğraşlara karşı Lenin'in koyduğu parti birliği ilkelerinin zaferini kesinleştirdi. Merkez Komite ve *İskra* yayın kurulu seçimleri, en sonunda delegelerin çoğunluk ("katı" İskracılar, Lenin'in destekçileri) ve azınlık ("merkez" grupla, artakalan *İskra* karşıtlarıyla birlikte Martov'un destekçileri) olarak bölünmesine yol açtı. Rus Sosyal Demokrasisinde meydana gelen ve en sonunda gerçekten proleter devrimci Bolşevik Partisi ile oportünist, uzlaşmacı, esasen küçük burjuva nitelikli Menşeviklerin partisinin oluşmasına yol açan çatlağın başlangıcı buydu.[173]

"Kongrenin dünya çapında tarihî önemi, devrimci Marksist örgütlenmenin birleşme sürecinin tamamlanmasına ve V. İ. Lenin'in titizlikle geliştirdiği ideolojik, siyasal, örgütsel ilkelere dayalı bir Rus işçi sınıfı Partisinin oluşmasına tanıklık etmesi gerçeğinde yatar."[174]

Gerçekte, RSDİP'nin İkinci Kongresi, Bolşevik Partisi'nin, yani emekçi halkın yalnızca günlük gereksinimleri için mücadele yeteneğine sahip olmakla kalmayıp, sermayenin mevzilerine karşı kesin bir taarruza önderlik etme yeteneğine de sahip olan yeni tür proleter partisinin kuruluş kongresi haline geldi.

Parti, İkinci Kongreden hemen sonra ilk ciddi sınavını verdi. Menşevikler, partinin temel kararlarına saldırı başlattılar: İlk önce partinin merkez kurullarını boykot ettiler, sonra da İkinci Kongrenin ilkeli tutumlarını hiç sapmadan izlemeyi başaramayan istikrarsız unsurların yardımıyla bu kurulları ele geçirdiler. Lenin'e ve izleyicilerine karşı bir iftira ve yalan kampanyası başlatıldı. Plehanov'un ihaneti durumu vahimleştirdi. Plehanov, İkinci Kongrede devrimci Marksizm çizgisini savunmuştu, ama kısa süre sonra Menşeviklerin safına geçti. Sonuç olarak, Menşevikler kendilerini partinin merkez organına hâkim durumda buldular. Lenin yönetimindeki önceki çalışmaları *İskra*'ya bü-

172 V. İ. Lenin, "RSDİP'nin İkinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 507-08.

173 *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. 1, s. 479.

174 *RSDİP'nin İkinci Kongresinin 70. Yıldönümü Üzerine. SBKP Merkez Komitesinin 4 Nisan 1973 Tarihli Kararı*, Moskova, 1973, s. 6 (Rusça).

yük saygınlık kazandırmış olduğu ve İkinci Kongre kararlarını destekleyen ileri işçilerin şimdi karşılarında yeni, Menşevik bir *İskra*'nın, yani eski, Leninist gazeteden ismi dışında hiçbir eser taşımayan bir *İskra*'nın bulunduğunu kavramaları zaman aldığı için, uğranılan kayıp hepten acı vericiydi.

Yine de Lenin'in *İskra*'sının yaklaşık üç yıldan beri gösterdiği çabalar sayesinde, Bolşevik fikirler partide derin kök salmıştı. İşte bu yüzden, İkinci RSDİP Kongresi kararlarının herhangi bir şekilde gözden geçirilmesine, yalnızcılığa ve hizipçiliğe düşülmesine, Ekonomizmin "itibarının iadesi"ne karşı Lenin'in ve destekçilerinin hiç yorulmadan yürüttükleri kararlı mücadele, partideki krizin aşılmasına yardımcı oldu. Lenin'in Mayıs 1904'te yayınlanan *Bir Adım İleri, İki Adım Geri* adlı kitabı[175] Menşevikliğe karşı mücadelede ve İkinci Kongrenin parti yaşamıyla ilgili koyduğu ilkelerin doğrulanmasında belirgin bir rol oynadı. Kongre çalışmalarının ayrıntılı ve eksiksiz bir tahliline dayanan kitap, Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki temel ayrılıkları ortaya koydu.

Menşeviklerin parti birliğinden yalnızcılığa, merkeziyetçilik ve proleter disiplini ilkelerinden anarşik özerkliğe ve sorumsuzluğa doğru attıkları "geri adımlar"ın yarattığı tehlike çok vahimdi ve ilk Rus devrimi öncesindeki kritik zamanda proletaryayı dağınıklığa sürükleyebilirdi. İşte bu yüzden Lenin, dehasının olanca gücüyle, tüm yaşamını emekçilerin kurtuluşuna adamış bir adamın olanca azmiyle Menşeviklerin örgütsel oportünizmine yüklendi. "Proletaryanın, iktidar mücadelesinde örgütünden başka bir silahı yoktur,"[176] diye yazarak, Menşeviklerin faaliyetlerinin bu silahı işçi sınıfının elinden aldığını inandırıcı bir şekilde gösterdi. Lenin'in kitabı çabucak tüm Rusya'ya yayıldı ve yerel RSDİP komitelerinin çoğu tarafından alkışlandı. Kitap, parti üyelerinin, tepelerinde dolanan tehlikenin büyüklüğünü ve İkinci RSDİP Kongresinde benimsenen tutumlar etrafında bütünleşmek gerektiğini kavramalarına yardımcı oldu.

1904 sonunda Çoğunluk Komiteleri Yazmanlığı oluşturuldu; bu kurul, Üçüncü Parti Kongresine kadar fiilen Bolşevik Merkez Komitesi olarak görev yaptı. Lenin'in *İskra*'sının en güzel geleneklerini canlandıran *Vperyod* (İleri) gazetesi yayınlanmaya başladı. Bolşevik merkezlerin oluşturulması, *İskra*'nın geliştirdiği ve İkinci RSDİP Kongresi kararlarında kaydedilen, Rusya işçi sınıfı ve Sosyal Demokrat hareketinde hayata geçirilen teorik, programla ilgili, taktik ve örgütsel ilkelerin sağlamlaştırılması anlamına geliyordu.

Rusya'da doğan Bolşevikliğin sağlam ve derin uluslararası kökleri de vardı. Lenin'in birçok vesileyle vurguladığı üzere, yeni çağda emekçi kitlelerin özgürlük hareketinin ana gelişim eğilimlerini hayata geçiren Rusya proletaryası, "aynı zamanda hem tüm dünya işçilerinin *deneyimine*, teorik deneyimine,

175 V. İ. Lenin, *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 203-425.

176 V. İ. Lenin, "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 415.

sınıf bilinci sayesinde gerçekleştirdiklerine, *Marksizmin* toparlayıp özetlediği bilimine ve deneyimine, hem de muhteşem işçi basınıyla ve kitle örgütleriyle komşu ülkelerdeki proleterlerin pratik deneyimine *dayandı*".[177]

Bolşevik Parti'nin doğuşunu çağ açıcı öneme sahip bir olay yapan faktörler, başka şeyler yanında, bu deneyimi tutarlılıkla dikkate alması ve yeni aşamada uluslararası işçi sınıfı hareketinin durumunu, tarihsel gelişimini belirleyen yeni eğilimleri bilimsel olarak analiz etmesiydi. Bu parti, "dünyadaki başka herhangi bir sosyalist partinin hiçbir zaman karşılaşmadığı türden"[178] sorulara yanıt vermeyi ve işleri başarmayı görev edindi. Yeni durumda işçilerin toplumsal kurtuluş mücadelesine başarıyla önderlik edebilecek dünyanın ilk örgütüydü.[179] Tüm çalışmalarında bilimsel sosyalizm ilkelerini rehber edinen ilk proleter partisiydi, işçi sınıfına yalnızca kısmi talepler için, güncel çıkarları için başarılı mücadelede değil tam ekonomik, toplumsal ve siyasal kurtuluş mücadelesinde de önderlik etme yeteneğine sahip bir partiydi.

Bir toplumsal düşünce akımı olarak ve proletaryanın bir siyasal örgütü olarak Bolşevizmin doğuşu, Rus ve daha sonra uluslararası işçi sınıfı hareketinde güçlerin saflaşmasında köklü bir değişiklik yarattı. Bolşevizm, yalnızca işçi sınıfının nihai ereğini, yani sosyalizm ereğini tanımlamakla kalmayıp, dur durak bilmez bir devrimci mücadeleyle o ereğe ulaşmanın pratik yollarını ve araçlarını da tanımlayan bir programla tarih sahnesine adım atan ilk partiydi. Bu, Bolşevik Parti'yi nesnel olarak uluslararası sosyalist hareketin öncüsü yaptı.

Rusya'da bu partinin yaratılmasını, nesnel sosyoekonomik, siyasal ve ideolojik koşullar kolaylaştırdı. Dahası, ilk yeni tür proleter partisinin Rusya'da kurulmasının başta gelen nedeni, elverişli öznel faktörlerin varlığıydı. Bunlardan en önemlisi, Lenin'in 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başlarında işçi sınıfı hareketiyle ilgili yaptığı teorik ve pratik çalışmalardı: Bu, işçi sınıfının dünya çapındaki tarihî misyonuna ilişkin Marx'ın kurduğu öğretiye bağlılık ile Rus devrimcilerin çarlık otokrasisine karşı yürüttükleri kahramanca mücadelenin en güzel geleneklerini birleştiren bir partinin oluşumuna büyük ivme kazandırdı. "Lenin, Rusya'da böyle bir parti oluşturma görevini belirledi ve yürüttü: Gerçekten devrimci, oportünizme karşı ödünsüz, iyi örgütlenmiş, birleşik, devrimci teoriyle donanmış, proletaryanın toplumsal kurtuluş için verdiği sınıf mücadelesini tüm dışavurumlarıyla yönetip yönlendirme yeteneğine sahip bir parti."[180]

177 V. İ. Lenin, "Görevlerimiz", *Toplu Yapıtlar*, C. 36, s. 282.

178 V. İ. Leni "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 370.

179 *V. İ. Lenin'in Doğumunun Yüzüncü Yılı. Belgeler ve Başka Malzeme Seçkisi*, Moskova, 1970, s. 39 (Rusça).

180 M. A. Suslov, *RSDİP'nin İkinci Kongresi ve Dünya Çapında Tarihi Önemi*, Moskova, 1973, s. 7.

BÖLÜM 11

Leninizm ve 19. Yüzyılın Sonu ila 20. Yüzyılın Başlangıcında Dünya İşçi Hareketinin Kilit Sorunları

Lenin'in 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında yaptığı teorik ve siyasal çalışmalar, uluslararası işçi sınıfı hareketinin yaşamsal gereksinimlerini yeni tarihsel duruma yanıt veren bir biçimde anlatıma kavuşturdu, devrimci Marksizmin sürdürülüp daha da geliştirilmesini sağladı ve proletaryanın belirleyici sınıf savaşları yürütmesine olanak veren koşulları yarattı. Lenin, burjuva ideolojisiyle ve oportünizmle çarpışırken fikirlerini ve ilkelerini geliştirerek Marksizmin tüm bileşenlerini kucaklayıp zenginleştiren bütünsel bir sistem halinde formülleştirdi. Yeni çağdaki deneyimlerin derinlemesine ve tüm yönleriyle genellenmesini temel alan bu fikirler, Marksizmin gelişiminde yeni bir aşamanın başlangıcına işaret ediyordu.

LENİN'İN DEVRİMCİ TEORİYİ YARATICI ŞEKİLDE GELİŞTİRMESİ

Lenin, çalışmalarının daha en başında, somut tarihsel gerçekliği tahlil ederken ve genelde kapitalizmin, özeldeyse işçi sınıfı hareketinin gelişmesiyle ilgili olağanüstü geniş sorunlar yelpazesini incelerken Karl Marx'ın ve Friedrich Engels'in teorik mirasını yaratıcı bir şekilde özümsedi. Bu sorunları diyalektik etkileşimleri içinde irdeleyerek, tarihsel sürecin genel yasalarını ve devrimci proletaryanın pratik politikasıyla ilişkili sorunları araştırdı; bu sorunlara, bilimsel olarak gerekçelendirilmiş ve devrimci eyleme etkili şekilde yol göstermeye yarayan yanıtlar verdi.

Leninizmin karşıtları, her zaman, Lenin'in 1905'e kadarki dönemde yaptığı teorik çalışmaların o dönemin sınırlarını ve ulusal hudutları aşan bir önem taşımadığını kanıtlamaya çaba gösterdiler (bugün de aynı çabayı sürdürüyorlar); böyle yaparak, Leninizmin tarihsel rolünü küçültmeyi ve onu yalnızca "Rusya'ya özgü bir olgu" gibi sunmayı, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyılın ilk yıl-

larında Rusya'daki ideolojik ve siyasal mücadelenin "önemsiz" bir unsuru gibi göstermeyi amaçlıyorlar.[1]

Antikomünizm ve oportünizm tellallarının Leninizmin özünü çarpıtma ve Marx'ın öğretisinden koparma çabaları bu girişimlerle doğrudan bağlantılıdır. Bu düzenbazlar, proletaryanın büyük teorisyenlerinin ve liderlerinin yöntemlerini ve siyasal görüşlerini göze batar şekilde yanlış anlatarak, Marx'ı tamamen olayların doğal seyrine dayanan belirlenimci, nesnelci bir teorisyen gibi, Lenin'i ise devrimci şiddete öncelik veren "iradeci" bir pratikçi ve sabırsız bir öznelci gibi betimliyorlar; Marksizm bir bilim sayılırken, Leninizmden bu statü esirgeniyor; Marx'ın teorisi yalnızca gelişmiş kapitalizm için geçerli bir doktrin gibi anlatılırken, Lenin'in öğretisi, Marksizmin yalnızca geri ülkelere uygun özgül bir yorumu gibi tanımlanıyor; Marx, demokrasi ve insancılık savunucusu olarak, Lenin ise karşıtı olarak gösteriliyor.

Lenin'in, Marksgil tarihsel belirlenimciliği "devrimci eylemcilik"le "değiştirdiği"ni öne süren ABD'li düşünür Zbigniew A. Jordan, "Lenin'in doktrininin Marx'ın öğretisiyle bağdaşmaz olduğu"nu kanıtlamaya çabalıyor.[2] Leninizmin bir diğer "eleştirmen"i, Alfred G. Meyer, "Lenin'in proleter devrimini büyük beyinlerin eseri olarak kavradığı"nı, bu yüzden de, güya devrimin "kapitalizmin kaçınılmaz yıkılışıyla kendiliğinden gelişeceği" teorisini ortaya atan Marx'la çelişkiye düştüğünü öne sürüyor.[3]

Leninizmin özüne ve rolüne ilişkin bu ve benzeri yanıltıcı yorumlar, bilimsel sosyalizme çamur atmayı görev edinerek bunları yazanların sınıfsal tavrından kaynaklanıyor. Burjuva ve küçük burjuva ideologları, sınıfsal çıkarları nedeniyle, tarihsel gerçekliği ve Marksizm-Leninizmi çarpıtılmış, yanlış bir ışık altında görme eğilimi sergiliyorlar. Lenin'in faaliyetlerinin ilk dönemine, yani yeni devrimci fikirlerin ve görüşlerin şekillendiği, proletarya ideolojisinin ve siyasal ilkelerinin gelişiminde Lenin'in dehasının etkili bir etmen haline geldiği ve yeni çağın Marksizmi olarak Lenin'in öğretisinin şekillendiği döneme ilişkin bir tahlil, bu yazarların Leninizmin kökenini ve gelişimini nasıl önyargılı yorumladıklarını apaçık ortaya koyar.

İşçi sınıfı hareketinin nesnel gereklilikleri ve Marksizmin devrimci, yaratıcı karakteri, bu öğretinin sürekli olarak geliştirilmesini zorunlu kıldı. Lenin, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla girilirken yazdığı yapıtlarda, Marx'ın devrimci teorisine temel oluşturan genel önermelerin tümünü ele aldı: Bağrındaki uzlaşmaz çelişkilerin etkisiyle kapitalizmin çöküşünün tarihsel kaçınılmazlığı; kapitalizmin mezar kazıcısı ve sosyalist bir toplumun kurucusu olarak işçi sınıfının dünya

1 D. Geyer, *Lenin in der russischen Sozialdemokratie*, Köln, 1962; R. Pipes, *Social Democracy and the St. Petersburg Labor Movement. 1885-1897*, Cambridge, Massachusetts, 1967.

2 Zbigniew A. Jordan, *The Evolution of Dialectical Materialsm: A Philosophical and Sociological Analysis*, Macmillan, Londra, 1967, s. 355, 356.

3 Alfred G. Meyer, *Leninism*, Harward University Press, Cambridge, Massachusetts, 1957, s. 51, 83.

çapında tarihî rolü; işçi sınıfının dünya görüşü ve siyasal ilkesi olarak proleter enternasyonalizmi; devrimci proletaryanın bağımsız bir parti olarak örgütlenme gereksinimi; işçi sınıfı ile köylüler ve tüm diğer emekçiler arasında ittifak yapılması; sosyalist devrim sürecinde proletarya diktatörlüğünün kurulması.

Ama Lenin bu önermeleri salt savunmakla kalmadı. Bunları, somut gerçekliğin yeni bir düzeyinde yeniden üretti, proleter toplumsal devriminin geliştiği çağın koşullarıyla uyumlu duruma getirdi, böylelikle de bunların içeriğini zenginleştirdi, teorik ve pratik önemini pekiştirdi.

Lenin'in erken dönem çalışmaları, Marksizmin özüne ilişkin derin tahlillerin, Marx'ın önermelerini toplumsal olgulara ilişkin incelemelere uygulamada yaratıcı bir yaklaşımın örneğini oluşturdu. Lenin'in kendisinin zaman zaman vurguladığı gibi, bu yaklaşım, Marksizm ilkelerine bağlılığın vazgeçilmez bir koşuluydu.[4]

Lenin, şaşmaz şekilde Marksizmin tüm yönleri arasındaki organik bağdan hareket ederek ve oportünistlerin Marksist öğretiyi parça parça edip onun yerine mekanik bir dizi hüküm koymaya dönük girişimlerini kararlılıkla püskürterek, devrimci proletaryanın yürüttüğü ideolojik ve siyasal mücadelenin özgül görevlerinin o an gerektirdiği şekilde, dikkatini bu öğretinin ilgili yönüne verdi. Lenin, Marksizmin yaşayan ruhunu maddeci diyalektikte gördü ve bunu yaratıcı şekilde derinleştirip genişletti.

Diyalektikle ilgili sorunlar, Lenin'in 1890'ların ortasında Marx'ın diyalektik yöntemini çarpıtıp bayağılaştıran liberal Narodnizmin (Halkçılığın) sözcüleriyle polemiğe girdiği yapıtlarında irdelenen felsefi sorunların merkezinde yer alıyordu. Lenin, onların Marksist diyalektiği "tez-antitez-sentez" örüntüsüne indirgeyerek bayağılaştırmalarının kesinlikle savunulamaz olduğunu göstererek, sosyolojide diyalektik yöntemin gerçek özünü ortaya koydu. Şöyle yazıyordu: "Marx'ın ve Engels'in metafizik yönteme karşı getirdikleri diyalektik yöntem, toplumu (mekanik şekilde sıralanmış ve bu yüzden, ayrı toplumsal unsurların her türlü keyfî birleşimine izin veren bir şey değil) sürekli gelişme halinde bir canlı organizma olarak, yani verili toplumsal oluşumu meydana getiren üretim ilişkileri nesnel şekilde tahlil edilerek, işleyiş ve gelişim yasaları araştırılarak incelenmesi gereken bir organizma olarak düşünmekten ibaret olan sosyolojideki bilimsel yöntemden başka bir şey değildir."[5]

Lenin'in gözünde, Marx'ın yöntembilimi, nesnel gerçekliğin bilimsel olarak değerlendirilmesi için sürekli gelişen ilkelerden, en ileri toplumsal sınıfa, yani proletaryaya mensup insanların bu gerçekliği özümseme deneyiminin felsefi ve tarihsel bir genellemesi anlamına gelen ilkelerden kurulu bir sistemdi. Lenin, diyalektiği kusursuz düzeyde özümsedi ve toplumun devrimci dönüşümü için

4 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 328.

5 *A.y.*, s. 165.

gerekli görevleri formüle ettiği ilk teorik çalışmalarında bile başarıyla uyguladı. Toplumsal gelişmenin, en başta diyalektik temel alınarak tahlil edilmesi gereken çelişkilerin belirmesi ve aşılması yoluyla ilerlediğini açıkça ortaya koydu.

Toplumun "tarih dışı" bir kategori olduğu şeklindeki metafizik görüşü bilimsel olarak eleştirdi ve kapitalist üretim tarzının, toplumsal ilişkilerinin ve hareket yasalarının tarihsel açıdan geçici olduğu şeklinde Marx'ın koyduğu ana ilkenin, yeni dönemde de geçerli olduğunu kanıtladı. Toplumsal gelişmenin diyalektiği üzerine yaptığı tahlille Lenin, olgun kapitalizmde sınıf mücadelesi sürecinin, yani kapitalizmi yıkan toplumsal devrimin seyrinin ivme kazandırdığı tarihsel ilerlemenin karmaşık, çelişkili ve sıçramalı niteliğini ortaya koydu.

Devrimci hareketin sorunlarına soyut şekilde yaklaşılmasını reddeden Lenin, "Devrimimizin temel karakterine ilişkin genel doğrudan yola çıkarak basit bir akıl yürütmeyle somut sorunlara yanıtlar aramaya kalkışmak, Marksizmi bayağılaştırmak ve diyalektik Marksizmi düpedüz gülünçleştirmektir,"[6] diye yazıyordu. Lenin'in belirttiğine göre, teorinin soyut doğruları, yol gösterici önermelerden, somut verileri tahlil etme araçlarından ibarettir.[7]

Lenin, dünyanın durumundaki değişikliklere koşut olarak maddeci tarih anlayışını derinleştirdi ve özgülleştirdi. Onun bu döneme ilişkin toplumsal-tarihsel incelemeleri, tarihsel maddeciliğe yapılmış büyük bir katkıydı.

Lenin, sosyolojide öznelci ve nesnelci yöntemleri karşılaştırdı ve toplumsal süreçleri incelerken bunların ortaklaşa benimsedikleri "ahlaki-etik" yaklaşımda, yani toplumsal gelişmeyi açıklarken idealizmin, doğayla toplum arasındaki ilişkiyi kavrarken seçmeciliğin, tarihsel ilerlemenin nesnel bir yasa olduğu düşüncesini kabul etmemenin belirlediği yaklaşımda, bu yöntemlerin epistemolojik akrabalığını gözler önünde serdi.

Lenin, bu yaklaşımın karşısına, özneli mekanik bir şekilde nesnele indirgemeye, yani ilk faktörü ikincisinin bir sureti saymaya ya da bilinçli insan faaliyetini iradi olarak nesnel koşullardan ayırmaya olanak vermeyen Marksist yöntembilimle çıktı. Toplumsal gelişmeyi, bir yanda nesnel koşulların (üretici güçlerin düzeyinin, üretim ilişkilerinin karakterinin ve dönemin genel olağan gidişatının), öte yanda ise iradelerine bağlı olarak, farklı sınıflarca, partilerce ve bu süreci şöyle ya da böyle etkileyen hükümetlerce yapılan faaliyetlerin niteliğine bağlı olarak insanların, kitlelerin belirlediği iki öğeli bir süreç saydı.

Şöyle yazıyordu: "İnsan edimlerinin gereklilik sonucu olduğunu varsayan ve saçma özgür irade masalını reddeden belirlenimcilik fikri, insanın aklını veya vicdanını ya da kendi eylemlerini ölçüp tartmasını hiçbir şekilde yok etmez."[8] Öznel faktör yalnızca belirlenimci bir yaklaşımla kesin ve doğru de-

6 V. İ. Lenin, "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 3, s. 32.

7 V. İ. Leni , "Bir Kez Daha Gerçekleşme Teorisi Üzerine", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 84.

8 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 159.

ğerlendirilebilir, çünkü tarihsel gereklilik, kendisi de bireylerin eylemlerinden oluşan tarihte bireyin rolünü zayıflatmaz.

Lenin, sınıf mücadelesine ilişkin Marksist teoriyi, "tarihsel gereklilik"in kaçınılmazlığına ilişkin, gerçek toplumsal yaşamdan kopuk soyut teorinin karşısına koyarak, "tarihsel gereklilik"in kendisinin sınıf mücadelesi yoluyla, farklı sınıfların çıkarlarının çatışması yoluyla gerçekleştiğini gösterdi. Şöyle yazıyordu: "Nesnelci, verili bir tarihsel sürecin gerekliliğinden söz eder; maddeci, verili toplumsal-ekonomik oluşumun ve ortaya çıkardığı uzlaşmaz ilişkilerin kesin bir tablosunu sunar. Nesnelci, verili bir dizi olgunun gerekliliğini gösterirken, her zaman bu olguların savunucusu gibi görünme riskine girer; maddeci ise sınıfsal çelişkileri açığa çıkarır ve bunu yaparken, kendi duruşunu tanımlar. Nesnelci, başa çıkılamayacak tarihsel eğilimlerden söz eder; maddeci ise verili ekonomik sistemi yöneten ve başka sınıfların şu ya da bu biçimdeki karşıt eylemlerine yol açan sınıftan söz eder. Dolayısıyla maddeci, bir yandan, nesnelciye göre daha tutarlıdır ve nesnelciliğine daha derin, daha tam bir etki kazandırır. Bir sürecin gerekliliğinden söz etmekle yetinmeyip, o sürece içeriğini tam olarak hangi toplumsal-ekonomik oluşumun kazandırdığını ve bu gerekliliği tam olarak *hangi sınıfın* belirlediğini tespit eder."[9]

Leninizmde nesnelin ve öznelin diyalektiği, Lenin'in devrim teorisinde devrimci değişikliklerin başlatıcısı ve yönlendiricisi olan öznel faktörün gerçekliğe etkin yaklaşımını, amaca kilitlenmiş, yoğun eylemini gerekli sayar.

Lenin'in bakış açısına göre, toplumsal gelişmenin nesnel koşullarına ilişkin bilimsel bir tahlil, tarihin öznelerinin, toplumda faaliyet gösteren, kendi yaşam koşullarını ve kendilerini değiştiren belli başlı güçlerin derinlemesine ve nesnel olarak incelenmesini kapsamalıdır. Lenin, devrimci pratiğe uygulandığı şekliyle belirlenimcilik ve özgür irade sorununu, işçi sınıfını devrime hazırlama sorunu olarak gördü.

Lenin, Rusya'daki ana sınıfların kapitalist üretim tarzında meydana gelen değişikliklere, Rusya'daki nesnel çelişkilere yönelik tutumunu tüm yönleriyle derinlemesine inceledi. Bu bağlamda, devrimci teorinin önemli bir belitini deyimledi: "Tarih sürecinde proletaryanın gücü, toplam nüfusa sayısal oranıyla kıyaslanamaz ölçüde büyüktür."[10]

Lenin, toplumsal gelişmeyi diyalektik yaklaşımla incelemesi sayesinde, ilk Rus devriminden çok önce, Rusya'daki sınıfsal güçlerin saflaşmasını ve proletaryanın özgül mücadele görevlerini doğru belirleyebildi. Rusya işçilerinin siyasal mücadele arenasına henüz yeni girdikleri 1890'ların ortasında, bilimsel sosyalizm fikirlerinin, kitlesel işçi sınıfı hareketiyle bağlantılı olarak Rusya'ya geniş şekilde yayılmasının kaçınılmaz olduğunu önceden gördü.

9 V. İ. Lenin, "Narodnizmin Ekonomik İçeriği ve Bay Struve'nin Kitabında Bunun Eleştirisi", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 400-01.

10 V. İ. Lenin, "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 3, s. 31.

Lenin, Marksist siyasal ekonomiyi yeni önermelerle zenginleştirdi. Kapitalizmin evrimine yönelik Marksist araştırmayı sürdürerek, sermayenin uluslararası nitelik kazanmasıyla ve yoğunlaşmasıyla bağlantılı olarak kaydettiği gelişmenin yeni özelliklerini gün ışığına çıkardı: Kapitalizm kendini ulus devletler içine sıkışıp kalmış hissediyordu ve egemenliğini başka ülkelere yayıyordu; ülkeler arasındaki ticaret bağları sıkılaşıyor ve genişliyordu; sürekli olarak bir ülkeden diğerine sermaye aktarılıyordu; ulusal bankalar birer uluslararası kurum haline geliyordu; tek değil birçok ülkede kolları bulunan dev anonim şirketler ortaya çıkıyordu; kapitalistlerce kurulan uluslararası ortaklıklar beliriyordu. Lenin'in bu gelişmeleri tahlil ederek çıkardığı sonuç, uluslararası ölçekte birleşen sermayenin karşısına, tüm ülkelerden işçilerin tek bir devrimci ordu halinde birleşerek dikilmeleri gerektiğiydi.[11]

Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi'nde Lenin, Marksist siyasal ekonominin artık değerle, sermayenin üretimiyle ve dolaşımıyla, kapitalizmin tarımdaki rolüyle ilgili önermelerini geliştirip ayrıntılandırdı. Üretimin gittikçe büyüyen girişimlerde "muazzam bir hızla" yoğunlaşmasında, "para gücü"nün gittikçe "bir avuç devasa kurumda (bankada)"[12] toplanmasında ve büyük ölçekli toplumsal üretimle giderek daha yakın bağlar kurmasında kendini dışavurduğu üzere, sermayenin tekelleşme eğilimini ayırt edici yönleriyle tanımlayan Lenin, kapitalizme ilişkin sonraki tahliller için sağlam bir temel sundu. Lenin, Marx'ın kapitalist gelişmenin temel eğilimlerine ilişkin önermelerini hedef alan Bernstein'cı revizyona ağır eleştiriler yöneltti. Anonim şirketlerin, "gerçekte kolay aldanan dar gelirli insanları büyük kapitalistler ve vurguncular yararına mülksüzleştirmeye hizmet ettiği"ni vurgulayarak, bu şirketlerde kapitalizmin "demokratikleştiğini" ileri süren reformcu tezi çürüttü.[13] Sermayenin tekelleşmesinin, korumacılığı, ulusal sanayiyi koruyup kollamanın bir yolu olmaktan çıkarıp, bir avuç para babasının aracı haline getirdiğine, onların bunu dünya pazarında genişlemek için kullandıklarına işaret etti ve tekelci sermayenin krizleri önlediği yolundaki iddialarının boş olduğunu gösterdi.

Lenin, proletaryanın yoksullaşmasıyla ilgili Marksist önermeleri bayağılaştırma girişimlerine karşı sert bir duruş aldı. Yazdığına göre, kapitalizm, "toplumsal anlamda, yani burjuvazinin ve bütün olarak toplumun artan tüketim düzeyi ile emekçi halkın yaşam standartları arasındaki uyumsuzluk anlamında" yoksulluğu vahimleştirmeye devam ediyordu. Lenin, "kapitalizmin 'sınır bölge'lerinde", yani kapitalist yayılmanın "sıklıkla yalnızca fiziki yoksullaşmaya yol açmakla kalmayıp, kitlelerin düpedüz aç kalmasına da yol açtığı" sömürgelerde, toplumsal felaketlerin şiddetlenmesi gibi yoksullaşma biçimleri ile

11 V. İ. Lenin, "Sosyal Demokrat Parti Program Taslağı ve Açıklaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 109.

12 V. İ. Lenin, "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 3, s. 515, 585.

13 V. İ. Lenin, "Değerlendirme. *Karl Kautsky. Bernstein und das sozialdemokratische Programm. Eine Antikritik*", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 199.

"siyasal ekonomik anlamda (el sanatları ve genel olarak, geri üretim yöntemlerinin hâlâ korunduğu ekonomi dalları anlamında)"[14] yoksulluk biçimleri arasında ayrım yaptı.

Lenin'in 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında kapitalizmin gelişmesindeki yeni olgulara ilişkin tahlili, emperyalizm üzerine öğretisini daha da geliştirmesine temel oluşturdu ve sosyal reformculuğa karşı mücadelede son derecede önemli rol oynadı. Lenin, yeni koşullarda "işletmelerin gitgide daha toplumsal bir nitelik kazanması ile üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin korunması arasındaki çelişkinin şiddetlendiği"[15] yolundaki devrimci çıkarımı doğruladı.

Emperyalizm koşullarında proletaryanın özgürlük mücadelesi için devrimci teorinin niçin önemli olduğunu tüm boyutlarıyla göstermesi, Lenin'in büyük bir katkısıydı. Lenin, ileri bilimle silahlanmamış bir işçi sınıfı hareketinin zayıf ve parçalanmış durumda kalmasının kaçınılmaz olduğunu belirtti. Bu bağlamda, mücadelenin teorik biçiminin önemine işaret ederek, bunun siyasal ve ekonomik biçimler kadar önemli olduğunu Marksizmin gördüğünü vurguladı.[16]

Lenin, kendiliğindenlik öğesine kıyasla bilinç öğesinin rolünü abarttığı yönündeki suçlamaya yanıt verirken, sosyalist ideolojiyi herhangi bir şekilde küçümsemenin, bundan herhangi bir şekilde sapmanın burjuva ideolojisini güçlendireceğini ortaya koydu. Onun gözünde bunun nedeni, burjuva ideolojisinin köken olarak sosyalist ideolojiden çok daha eski olması, daha derin, daha ayrıntılı biçimde geliştirilmiş bulunması ve elindeki araçların kıyaslanamaz ölçüde daha fazla olması gerçeğiydi. "İşçi sınıfı," diye yazıyordu, "kendiliğinden sosyalizme eğilimlidir; ne var ki, en yaygın (ve sürekli farklı biçimlerde hayat bulan) burjuva ideolojisi daha da büyük bir ölçüde kendini işçi sınıfına kendiliğinden dayatır."[17] Lenin, işçileri, "hangi modaya ve göz alıcı kisveye büründüğüne bakmadan" hasım ideolojiyi teşhir etmeye ısrarla çağırdı.[18]

Partiye bağlılık ilkesinin gelişmesi, burjuva ideolojisine ve oportünizme karşı mücadeleyle organik olarak bağlantılıydı. Bu ilke, sınıflı toplumun nesnel gerçekliğini yansıtıyordu. Lenin, karşıt sınıflara ayrılmış bir dünyada herkes için ortak tek bir ideolojinin olamayacağını gösterdi.[19] Devrimci teoriye yaklaşımın soyut olmaması gerektiğinde ısrar etti; emekçi halkın çıkarlarını ifade etmesi, toplumsal sürecin nesnel yasalarının tüm yönleriyle incelenmesine dayanması ve kurtuluşa ulaşmanın emin yolunu proletaryaya göstermesi gerektiğini vurguladı.

---

14 *A.y.*, s. 201.

15 V. İ. Lenin, "Rusya'nın Ekonomik Yaşamından", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 96.

16 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 370.

17 *A.y.*, s. 386.

18 V. İ. Leni "Siyasal Ajitasyon ve 'Sınıfsal Görüş Açısı'", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 337.

19 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 384.

LENİN'İN YENİ TÜR PARTİ ÖĞRETİSİ VE BU ÖĞRETİNİN ULUSLARARASI ÖNEMİ

Lenin'in yeni tür proleter partisiyle ilgili öğretisi, toplumsal gelişmenin, Rus ve uluslararası işçi sınıfı hareketindeki büyümenin mantıksal bir sonucuydu. Uluslararası Sosyal Demokrasinin devrimci liderleri o tür bir parti ihtiyacını şiddetle hissettiler. Dünya işçi sınıfı hareketinin 19. yüzyılın son yılları ila 20. yüzyılın ilk yıllarında biriktirdiği deneyim, proletaryanın siyasal örgütlenmesinin eski biçimlerinin değişen toplumsal ilişkilerle, devrimci ve demokratik hareketin gerekleriyle artık bağdaşmadığını giderek artan bir açıklıkla gösterdi.

Lenin, bu büyük sorunu çözerek tarihî bir hizmette bulundu. Parti üzerine bütünsel bir öğreti geliştirdi, partinin teorik ve örgütsel temellerini, stratejisini ve taktiklerini, parti yaşamı kurallarını ve parti liderliği ilkelerini en kapsamlı ve ayrıntılı şekilde ortaya koydu. Bu öğretiyi geliştirirken, Marx'ın ve Engels'in bilimsel komünizm teorisiyle, bilimsel bir programla ve kanıtlanmış taktiklerle donanmış devrimci öncü olarak gördükleri proletaryanın siyasal örgütünün, yani sınıfsal tutumlara yürekten bağlı bir örgütün temelleri hakkındaki fikirlerinden milim ayrılmadan hareket etti.

Lenin'in yeni tür partiye ilişkin öğretiyi doğrulayıp temellendirmesi ve bu öğretinin başarıyla uygulanması, dünya devrimci hareketinin tarihinde zaman geçtikçe önemi ve etkisi büyüyen kilit olaylar arasındaydı. Marksizm-Leninizmin muhalifleri işte tam da bu nedenle bu öğretinin ideolojik, teorik, siyasal ve örgütsel ilkelerini yanlış yansıtıp çarpıtıyorlar.[20]

Burjuva teorisyenlerinin çok sevdikleri bir yutturmaca, Lenin'in parti öğretisinin, bir Sosyal Demokrat partinin olması gerektiği gibi homojen bir siyasal birlik anlayışından çok Nietzsche'ci bir kolektif süper kahraman anlayışına ya da Orta Çağ'a özgü bir şövalye tarikatına daha yakın olduğunu iddia ederek, bu öğretiyi sekter bir doktrin olarak betimlemektir.[21] Lenin'in parti öğretisinin, "kaçınılmaz olarak" partiyle kitlelerin birbirine düşmesine, emekçilerce yapılan faaliyetlerin öneminin küçümsenmesine yol açtığını öne süren sağ oportünistler de benzer bir yutturmacaya sıklıkla başvururlar.[22]

Lenin'in devrimci proleter partisi anlayışına ultra sol ideologlar da saldırırlar; bunlar, "her örgütün ve her programın" hareketi kaçınılmaz olarak felç ettiğini savunur ve sürekli ateşleyici bir rol üstlenen, liderlik iddiası öne sürmeden eylemi özendiren bir "etkin azınlık" kavramının benimsenmesini isterler.[23]

---

20 L. Haimson, *The Russian Marxists and Origins of Bolshevism*, Harvard, 1966; L. Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, New York, 1960; O. K. Flechtheim, *Bolschewismus*, Viyana-Frankfurt-Zürih, 1967.

21 A. B. Ulam, *Lenin and the Bolsheviks*, Londra, 1966, s. 179.

22 Roger Garaudy, *L'Alternative*, Éditions Robert Laffont, Paris, 1972.

23 J. Sauvageot, A. Geismar, D. Cohn-Bendit, J.-P. Duteuil, *La révolte étudiante* [Öğrenci Ayaklanması], Éditions du Seuil, Paris, 1968, s. 91, 92.

Bu türden iddialar, Lenin'in öğretisinin özünün kasıtlı olarak çarpıtıldığını gösteren kanıtlardır.[24]

Lenin, işçi sınıfının devrimci partisinin niteliklerini belirledi ve ona temel oluşturan örgütlenme ilkelerini tanımladı, amaçlarını ve görevlerini açıkladı, bunlara ulaşma yollarını ve araçlarını gösterdi. Partinin misyonu, en geniş proleter kitlelerini ve tüm emekçileri özgürlük mücadelesi için harekete geçirmektir.

İşçi sınıfı hareketiyle devrimci Marksizm arasında bağ kurulmasına ilişkin önerme, Lenin'in devrimci parti öğretisinin merkezinde yer alır. Lenin, partinin ancak ileri teoriyle, yani Marksist öğretiyle donanmışsa ve yaşamın, devrimci pratiğin gereklerine uygun olarak o teoriyi yaratıcı şekilde geliştirebilirse görevini yerine getireceğini belirtti. Tüm parti üyelerini birleştirmenin, oydaşma sağlamanın, eylem birliğini başarmanın, kitlelerle bağlar kurup geliştirmenin, ileri işçilerin pratik faaliyetlerini öne çıkarmanın ideolojik temeli buydu.

Devrimci işçi sınıfı hareketinin teorik düşünce ve siyasal liderlik merkezi olarak parti, her şeyden önce, toplumsal ve demokratik dönüşümler uğruna verilen mücadelenin işçi sınıfına açtığı olanakları anlamak ve uygulamak için belirleyici faktördür. Lenin, işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden bağımsız bir bilimsel ideoloji geliştireceğini ummanın ham hayal olduğunu gösterdi. İşçi sınıfı kendi başına ancak sendikalist bir bilinç geliştirebilir. Sosyalist bilinç dışarıdan getirilir ve işçi sınıfının devrimci Marksist partisinin görevi işte budur.

Bu bağlamda, genel ilkeleri somutlaştırmak, Marksizmin doğrularını verili bir tarihsel dönemde her bir ülkenin özgüllüklerine hatasız uygulayabilmek son derecede önemlidir. Lenin'in yazdığına göre, Rusya Sosyal Demokratlarının, Marksizm teorisini tanıtıp yayarken, "işçilerin bu teoriyi özümsemelerine yardım etmeleri ve *bizdeki koşullar altında Sosyal Demokrat fikirleri yaymak, işçileri bir siyasal güç halinde birleştirmek için en UYGUN örgütlenme biçimini* bulup geliştirmeleri"[25] gerekiyordu.

Lenin'in öğretisinde genel devrimci önermeler ile pratik politika, program ilkeleri ile bunları uygulama yolları ve araçları birbiriyle yakından ilişkilidir, ideolojik ve siyasal birlik şeklinde cisimleştirilir, örgütsel olarak pekiştirilir. Lenin'in gözünde parti, ideolojik bütünlüğü maddi örgütlenme birliğine dayanan ileri, bilinçli bir topluluktur. Tutarlı örgütlenme, işçi sınıfının özlemlerinin parti üyelerinin tekil iradesine yansımasının, tüm emekçiler arasında ve amaca yönelik eylemlerinde bütünlük sağlamanın güvencesidir. Lenin, işte bu

24 Bolşevizmin doğuşuna ilişkin anti-Marksist anlayışların eleştirel bir tahlili birçok çalışmada sunulmuştur, örneğin: A. F. Kostin, *Lenin'in RSDİP'nin Oluşum Tarihine İlişkin Anlayışı ve Bunu Eleştiren Burjuva Yazarları*, Moskova, 1973; *SBKP'nin Tarihine ve Politikasına İlişkin Burjuva Anlayışların Eleştirisi*, Leningrad, 1974 (ikisi de Rusça).

25 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 320.

nedenle, "Sınıfın öncüsü olarak Parti, olabildiğince *örgütlü* olmalıdır,"[26] diye ısrarla belirtiyordu.

Demokratik merkeziyetçilik, yeni tür parti örgütünün birincil ilkesi haline geldi. Bu ilkenin temelleri Marx ve Engels tarafından atılmıştı. Lenin, işçi sınıfının biriktirdiği deneyimleri ve değişen tarihsel koşulları dikkate alarak bunu geliştirdi. Demokratik merkeziyetçiliğin özünü, proleter partisinin toplumsal-siyasal doğasında yatan tutarlı demokrasi ile merkeziyetçilik arasındaki etkileşimin oluşturduğunu ortaya koydu.

Lenin'in sürekli vurguladığına göre, merkeziyetçilik olmadan, asla birleşik militan bir parti olamazdı; bu ilke olmadan, parti ister istemez dağılır, ortaya pek çok ayrı, bölük pörçük örgüt çıkardı. Lenin, merkeziyetçiliğin, parti disiplininin reddini, örgütlenmeye ilişkin sorunlarda oportünizm olarak, parti taktiklerinde ve programında oportünizmle kopmaz şekilde bağlantılı olarak değerlendirdi; çünkü sağlam örgütlenmeyi, merkeziyetçiliği ve disiplini reddetmek, devrimci partiyi işçilerin, tüm emekçilerin militan, yol gösterici öncüsü olmaktan çıkarıp, bütünsel bir eylem programı geliştirme ve uygulama yeteneği olmayan bir "tartışma kulübü"ne çevirmekle aynı kapıya çıkardı.

Dahası, Lenin'in belirttiğine göre merkeziyetçilik, parti içi demokrasiyle organik olarak bağlantılıydı, yönetim organlarının seçimle belirlenmesini, sıradan üyelere karşı sorumlu olmasını, görevlilerin değiştirilebilmesini, istisnasız tüm parti üyelerinin doğrudan ya da temsilciler aracılığıyla tüm parti işlerine katılma hakkını öngörüyordu. Böyle olmasaydı, parti kaçınılmaz olarak yozlaşıp kapalı, hiyerarşik bir örgüte dönüşürdü.

Lenin, parti yaşamıyla ilgili kuralları geliştirdi, partinin iç yaşayışını yöneten, örgütlenme biçimlerini ve çalışma yöntemlerini belirleyen kesin yönergeler hazırladı. Bu yönergelerin ortaklaşa benimsenmesi ve en başta parti tüzüğü olmak üzere ilgili belgelerde kayda geçirilmesi gerektiğini vurguladı. Parti yaşamının kurallarının belirlenmesi ve istisnasız tüm komünistlerin, tüm parti organlarının bunlara kesinlikle uyması, partinin asıl görevini başarıyla yerine getirmesinin zorunlu bir koşuluydu. "Görevimiz," diyordu Lenin, "Parti'mizin sağlamlığını, tutarlılığını ve saflığını koruyup kollamaktır. Her Parti üyesinin şevkini ve önemini yükseğe, daha yükseğe, daha da yükseğe çıkarmaya çaba göstermeliyiz."[27] İşçi sınıfının, emekçi kitlelerin kapitalizme karşı devrimci mücadelesine önderlik etme ve yeni bir toplumun inşasına girişme yeteneğine sahip, tepeden tırnağa proleter ve ideolojik olarak birleşik bir örgütün yaratılmasını sağlayabilecek biricik yaklaşım buydu.

Lenin'in dediği gibi, parti, sınıfsal güçlerin saflaşmasını doğru değerlendirmeli, tüm işçi sınıfı hareketinin çıkarlarını somut duruma ve her bir tarihsel

26 V. İ. Lenin, "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 258.

27 V. İ. Leni "RSDİP'nin İkinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 504.

dönemin özgüllüklerine uygun olarak dikkate almalı, buna dayanarak bilimsel bir eylem programı hazırlayıp ivedi ve nihai ereklere ulaşma yollarını ve araçlarını belirlemeli, kendi siyasal ve ideolojik bağımsızlığını güvenceye almalı ve kapitalist toplumu devrimci doğrultuda dönüştürmek için emekçi halka etkili bir liderlik yapmalıdır. Parti, bu hedefleri gerçekleştirmek için, her şeyden önce kitlelerle yakın bağlar kurmuş olmalıdır.

Lenin'in öğretisine göre, yeni tür proleter partisi, işçilerin bilinçli, örgütlü öncüsüdür ve aynı zamanda, işçi sınıfının duruşunu benimsemiş olan diğer toplumsal grupların ileri mensuplarını da kapsar. Partinin toplumsal tabanını genişletmeye yönelik kılavuz ilkesini dayatan şey, kurtuluş hareketinin lideri olarak misyonunu yerine getirme yükümlülüğüydü. Lenin'in çıkış noktası, devrimci mücadelesinde işçi sınıfının yalnız olmayacağıydı. "Rusya işçi sınıfı," diye yazıyordu Lenin, "başka bir sınıf yardımına koşmasa bile, ekonomik ve siyasal mücadelesini tek başına yürütme yeteneğine sahiptir. Ama siyasal mücadelede işçiler tek başına değildir." Köylüler ve nüfusun diğer tüm sömürülen kesimleri siyasal mücadele için ayağa kalkacaktır, çünkü zıtlıklarla parçalanmış bir toplumda onlar da hak yoksunudur. "Bütün bu halk grupları kendi başlarına kararlı bir siyasal mücadele yürütemez"di; bunlar ancak "tüm mülksüzlerin başına geçen *proletarya*" ile birlikte ayağa kalkabilirdi.[28]

Devrimci proletaryanın önderi, "Komünistler her devrimci hareketi destekler"[29] ilkesini unutan birinin Sosyal Demokrat sayılamayacağını belirtti. Devrimci Marksistlerin, taşıdıkları sosyalist inancı bir an bile gizlemeden, "*genel demokratik görevleri tüm halkın önünde açıklamaları ve vurgulamaları*"[30] gerekirdi.

Lenin, Sosyalistlerin kitleler arasında nüfuz kazanmaya ve onların desteğini almaya uğraşırken, en başta işçi sınıfını temsil ettiklerini her zaman akılda tutmaları gerektiğinde ısrar etti. "Sosyal Demokrat bir parti olmak için," diye yazıyordu Lenin, "kesinlikle *sınıfın desteğini* kazanmalıyız."[31]

Lenin, yalnızca, partinin sınıfsal tutumlara sık sıkıya bağlı kalmasında ısrar etmekle kalmadı, işçi sınıfının ileri unsuru olarak partinin, hiçbir koşul altında, tüm sınıfla karıştırılmaması gerektiğini savundu. Bu karışıklık, oportünistlerin ayırt edici özelliğiydi. Lenin'in işaret ettiği üzere, Bolşevikler, sınıfın partisiydi ve o nedenle, neredeyse tüm sınıfın (bazı koşullarda ise tümünün) parti liderliği altında hareket etmesi, onun safında yer alması gerekliydi. Ama kapitalizmde neredeyse bütün sınıfın, bilinç ve faaliyet düzeyi bakımından, ileri bileşeniyle aynı düzeye yükselebileceğine inanmak, rehavete kapılma ve

28 V. İ. Lenin, "Programımız", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 210, 214.

29 K. Marx, F. Engels, "Komünist Parti Manifestosu", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, Progress Publishers, Moskova, 1976, s. 519.

30 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 425.

31 V. İ. Lenin, "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 263.

kuyrukçuluk olurdu. Bu nedenle, Lenin'in yazdığına göre, "öncü ile ona eğilim gösteren kitlelerin bütünü arasındaki ayrımı unutmak, öncünün değişmez ödevinin daha geniş kesimleri kendi ileri düzeyine yükseltmek olduğunu unutmak"[32] ciddi bir hata ve kendini aldatmak olurdu.

İşçi sınıfının devrimci partisine otomatikman öncülük rolü bahşedilmediği, bu rolün kazanılması gerektiği her zaman akılda tutulmalıdır. Lenin, "Kendimizi 'öncü' diye, ileri unsur diye adlandırmamız yetmez; en önde yürüdüğümüzü *tüm* diğer unsurların tanımasını ve kabul etmek zorunda kalmasını sağlayacak tarzda hareket etmemiz gerekir,"[33] diye yazıyordu.

Lenin'in en büyük başarılarından biri de parti liderliği ilkesini (siyasal ve örgütsel çalışmanın birliği, teoriyle pratiğin birliği, sözlerle eylemlerin birliği; genel parti çizgisinin sürekliliği ile yaşamda, pratikte ortaya çıkan sorunların tanımının ve yaratıcı çözümünün birleştirilmesi; kitlelerle bağların sağlamlaştırılması, onların çıkarlarının ve duygularının tüm yönleriyle dikkate alınması; ortaklaşa liderlik; her bir görev alanında kişisel sorumluluk ilkesini) bilimsel olarak geliştirmesiydi. Bu ilkelerin gerçekleştirilmesi için yüksek düzeyde devrimci girişkenlik ve partinin siyasal çizgisini uygulama çabası gerekliydi.

Lenin, partideki belli başlı işlevlerin yerine getirilmesinde Marksist devrimci aydınların önemli bir rol oynadıklarını her zaman söyledi. İşçi sınıfını bu aydınlarla çatışmaya düşürme girişiminin teorik açıdan savunulamaz ve siyasal açıdan yıkıcı olduğunu göstererek, "sosyalizm teorisinin, mülk sahibi sınıfların eğitimli unsurlarınca, aydınlarca geliştirilmiş felsefi, tarihsel ve ekonomik teorilerden doğduğu"nu[34] vurguladı. Öte yandan, devrimci aydınların kitlesel işçi sınıfı hareketi karşısındaki sorumluluğuna ve özel rolüne işaret ederek, "Bir kişinin 'ideolog' sanını hak etmesi, ancak kendiliğinden hareketin *önünde yer almasıyla*, yolu göstermesiyle ve hareketin 'maddi unsur'larının kendiliğinden karşılaştığı tüm teorik, siyasal, taktik ve örgütsel sorunları çözmekte başka herkesten önce davranabilmesiyle mümkündür,"[35] diye belirtti. "İşçi sınıfına mensup devrimcilerin, *Parti faaliyeti bakımından*, aydın zümresine mensup devrimcilerle aynı düzeye ulaşacak şekilde eğitilmelerine yardım etme"nin[36] önemini vurguladı.

Lenin, proletaryanın devrimci partisinin kurulmasının ve kitleler arasında toplumsal-siyasal rolünün ve etkisinin artmasının, toplumsal ve demokratik değişiklikler için, kapitalizmden sosyalizme devrimci geçiş için emekçi halkın verdiği mücadelenin yayılması açısından vazgeçilmez koşullar olduğu önermesini kapsamlı şekilde doğruladı. Kapitalizmin kalelerini ele geçirmek üzere

---

32 *A.y.*, s. 261.

33 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 426.

34 *A.y.*, s. 375.

35 V. İ. Leni "Ekonomizmin Savunucularıyla Bir Konuşma", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 316.

36 V. İ. Leni , "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 470.

ayağa kalkmakta olan işçi sınıfının, sosyal reformcu partilerden temelli farklı bir siyasal örgüte sahip olması gerektiğini vurguladı. Devrimci Marksizmin bakış açısına göre, işçi sınıfının devrimci partisinin gerçek görevi, topluma yeniden biçim vermeye yönelik ütopyacı planlar uydurmak, ufak tefek toplumsal aksaklıkları gidermek, kumpaslar kurmak değil, "*nihai amacı proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesi ve sosyalist bir toplumun örgütlenmesi olan*"[37] proletaryanın sınıf mücadelesini örgütlemek ve yönetmekti.

Lenin'in parti öğretisi ve bunun başarıyla pratiğe uygulandığı deneyim, tüm dünya devrimci hareketine miras kalmıştır. İşçi sınıfının tarihî misyonunu yerine getirmesine olanak sağlamanın kilit koşulu budur.

LENİN'İN PROLETARYANIN STRATEJİSİNİ VE TAKTİKLERİNİ GERÇEKLEŞTİRİP KANITLAMASI

Lenin, zamanının ve enerjisinin çoğunu, sosyalist devrimde proletaryanın stratejisini ve taktiklerini ayrıntılı olarak geliştirmeye ayırdı. Bilimsel komünizm ilkelerini yaratıcı şekilde uygulayarak ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin verdiği derslerden yararlanarak, devrimci öncünün genel siyasal çizgisini belirledi ve proletaryanın kurtuluş mücadelesinde o çizgiyi uygulama yollarını ve araçlarını tanımladı. Lenin'in geliştirdiği şekliyle devrimci strateji ve taktik ilkeleri, Leninizmi oluşturan ana bileşenlerden biridir.

Lenin'in öğretisinin başka yönleri gibi bu yönü de burjuva ve oportünist ideologların vahşi saldırılarına hedef olmaya devam ediyor. Bunlar, Lenin'in stratejisini ve taktiklerini, Leninizmin özünde yattığını iddia ettikleri öznel devrimciliğin ve iradeciliğin ifadesi olarak yorumluyorlar. Sözgelişi, Batı Alman tarihçi Peter Lösche'nin iddiasına göre, Lenin'in ve Bolşeviklerin benimsedikleri strateji ve taktikler, daha önce Auguste Blanqui tarafından *Instructions pour une prise d'armes* [Silahlı Ayaklanma Kılavuzu] adlı kitapta ortaya atıldı.[38] Benzer şekilde, Amerikalı sosyolog Alfred G. Meyer de Lenin'in stratejisini ve taktiklerini yanlış anlatıyor; iddiasına göre, Lenin'in amacı, devrimi başarıya ulaştırmak için, nesnel koşulları, "devrim generallerinin kullanılmasını uygun görebilecekleri şekilde etkili kullanılabilecek bir mekanizmaya (aygıta)"[39] dönüştürmektir.

Lenin'in devrimci strateji ve taktik sorunlarına gerçek yaklaşımı, düşmanların atfettikleri yaklaşımla hiçbir ortak yan taşımaz. Lenin, devrimci süreç yalnızca nesnel koşullara değil, öznel etmenin olgunluk düzeyine de bağlı olduğu için, proleter partisinin faaliyetlerinin tarihsel bir zorunluluk olduğuna

37 V. İ. Lenin, "Programımız", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 210-11.

38 Peter Lösche, *Der Bolschewismus im Urteil der deutschen Sozialdemokratie 1903-1920*, Colloquim Verlag, Batı Berlin, 1967, s. 7.

39 Alfred G. Meyer, *Leninism*, s. 51.

işaret etti. Marksizmin özünde "bütünüyle ve koşulsuz olarak" devrimcilik yattığını belirterek, buna bilimsel yaklaşılması gerektiğini vurguladı.[40]

Proletaryanın stratejisinde ve taktiklerinde cisimleşen devrimci girişkenlik, öznelciliği, iradeciliği ve hayal tacirliğini reddeder. Toplumsal gerçekliğe ilişkin tahlillerden, işçi sınıfının gücüne ve potansiyeline ilişkin gerçekçi değerlendirmelerden doğar. 19. yüzyıl biterken Lenin şöyle yazıyordu: "Proletarya ordusu sarsılmaz bir kararlılıkla ve güçlü bir Sosyal Demokrat örgütün liderliğinde ekonomik ve siyasal kurtuluşu için mücadele ederken, o ordunun kendisi eylem yöntemlerini ve araçlarını generallere gösterecektir. O zaman, işte ancak o zaman, otokrasiye son darbeyi indirme sorununa karar vermek mümkün olacaktır; çünkü bu sorunun çözümü, işçi sınıfı hareketinin durumuna, kapsamına, geliştirdiği mücadele yöntemlerine ... diğer toplumsal unsurların proletaryaya ve otokrasiye yönelik tutumuna, iç ve dış siyaseti belirleyen koşullara bağlıdır, yani tek kelimeyle, kestirilemeyen ve önceden kestirmeye çalışmanın hiçbir sonuç vermeyeceği binbir türlü şeye bağlıdır."[41]

İşçi sınıfının stratejisini ve taktiklerini belirlemede bu yaklaşım, nesnel ve öznel faktörler arasındaki ilişkinin ve etkileşimin verili her an dikkate alınmasını peşinen kabul eder, verili toplumsal gelişme düzeyinin bilimsel olarak değerlendirilmesini gerektirir, devrimci partinin önderlik rolünü yerine getirmesini işçi sınıfı hareketinin olgunlaşma düzeyine, bu hareketin siyasal ve örgütsel olarak mücadeleye hazırlık düzeyine ve partinin kitlelerle kurduğu ilişkilere bağlı kılar.

Leninist strateji ve taktikler, somut tarihsel gerçekliğin nesnel tahlillerine, dünya özgürlük hareketinin devrimci deneyiminden çıkarılan genellemelere dayalı bir bilim oluşturur. İşçi sınıfının uzak ve yakın amaçlarını, bu amaçlara ulaşmanın biçimlerini ve yöntemlerini, emekçi halkın toplumsal ve ulusal kurtuluş için, demokrasi ve sosyalizm için mücadelesine önderlik etmenin yönelimini ve yöntemlerini o temelde belirler.

Lenin'in Rusya'daki toplumsal çelişkiler ağı üzerine yaptığı tahlil, yaklaşan devrimin özelliklerini, itici güçlerini ve karşı karşıya olduğu tarihî görevleri belirlemesine olanak sağladı. Devrimci proletaryanın siyasal çizgisinin teorik temelleri böylelikle atıldı. Bu tahlil, kilit nitelikteki strateji sorunlarından birine, yani mutlakıyeti tasfiye etme gereğine uygun olarak saptanan ve yalnızca proletaryanın sınıfsal amaçlarıyla değil, tüm Rusya emekçi halkının çıkarlarıyla da bağlantılı olan asıl taarruz doğrultusuna, doğru yaklaşımın belirlenmesini olanaklı kıldı.

Lenin'in tahlili, Rusya'daki burjuva demokratik devrimde çeşitli sınıfların siyasal rolüne ilişkin Marksist değerlendirmede önemli düzeltmeler yaptı. Bu

40 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 327-28.

41 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokratların Görevleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 342.

devrimin ana itici gücünün burjuvazi olacağına inanan İkinci Enternasyonal teorisyenlerinin aksine, Lenin, Rusya burjuvazisinin feodalizme ve otokrasiye karşı mücadelesinde tutarsız davrandığını, onlarla uzlaşmaya eğilimli olduğunu, sonuç olarak da devrime önderlik edemeyeceğini gösterdi.

Lenin, sınıfsal güçlerin saflaşmasını tahlil ederken, köylülerin devrimci potansiyelini yakından inceledi. Bunun büyük bir potansiyel olduğunu görmesine karşın, toplumsal mahiyetinden dolayı köylülüğün örgütlü bir siyasal mücadele yürütemeyeceğine ve toplumsal özlemlerinin, bunlar toplumdaki statüsüyle belirlendiği için çelişkili olduğuna işaret etti.

Rusya'daki tüm sınıflar içinde yalnızca proletarya tutarlı şekilde devrimci ve demokrattı, bir tek proletarya, mutlakıyetin kayıtsız şartsız düşmanıydı. "Nüfusun tüm diğer sınıflarının, gruplarının ve tabakalarının otokrasiye karşı düşmanlığı *kayıtsız şartsız değil*dir, onların demokrasisi her zaman geriye bakar."[42]

Geçmişteki burjuva demokratik devrimlerin burjuvazinin liderliği altında gerçekleştirilmesine ve o kapitalist sınıfın iktidara gelişinde bir aşama olmasına karşın, Lenin'in öğretisinin gösterdiği üzere, yeni dönemde bu devrimi proletaryanın liderliği altında gerçekleştirmek için gerçekçi olanaklar vardı; çünkü emekle sermaye arasında keskin çatışmaların damga vurduğu bir ortamda proletarya, yalnızca toplumun demokratik yenilenme mücadelesine önderlik etmekle kalmayıp, bu mücadeleyi köklü toplumsal değişiklikler için bir mücadeleye dönüştürme yeteneğine de sahipti.

Lenin, proletaryanın tüm emekçilerin çıkarlarını en etkili şekilde savunan sınıf olduğunu ve nesnel konumundan dolayı, kurtuluş mücadelesine önderlik etme misyonunun bulunduğunu ortaya koydu. Lenin, bu önermeyi desteklemek için şöyle yazıyordu: "Yalnızca proletarya, siyasal özgürlük ve demokratik kurumlar için *öncü savaşçı* olabilir. Bunun birinci nedeni, siyasal tiranlığın en ağır şekilde proletaryayı ezmesidir.... İkincisi, siyasal ve toplumsal sistemi *tam olarak* demokratikleştirme yeteneğine yalnızca proletarya sahiptir, çünkü bu olasılık gerçekleşince sistem işçilerin eline geçmiş olacaktır."[43]

Emekçi kitlelerin geniş kesimlerini işçi sınıfının bayrağı altında toplama olanağı sağlayan, devrimin demokratik aşamasına özgü görevlerin başarılması için gerekli koşulları yaratan ve demokrasi mücadelesinin proleter diktatörlüğü mücadelesine evrilmesi, toplumun sosyalist doğrultuda yeniden şekillendirilmesi için yolu açan devrimci taktiklerin ve stratejinin temelinde işte bu önermeler yatıyordu.[44]

---

42 *A.y.*, s. 335.

43 *A.y.*, s. 336.

44 A. V. Uşakov, *Rusya'daki Devrimci Demokratik Harekette Proletaryanın Hegemonyası İçin Parti'nin Verdiği Mücadele (1895-1904)*, Moskova, 1974 (Rusça).

Lenin, daha 1894'te, Rusya Marksistlerinin pratik faaliyetleri için bir plan hazırladı; onları demokrasi mücadelesiyle sosyalizm mücadelesini birleştirmeye yönlendiren bir plandı bu.[45] Daha sonra şu sözleriyle bu yönlendirmeyi özgülleştirdi: "Sosyal Demokratların pratik faaliyetlerinin hedefi ... proletaryanın sınıf mücadelesine önderlik etmek ve o mücadeleyi her iki dışavurumuyla, yani sosyalist dışavurumuyla (sınıflı sistemi yıkarak sosyalist toplumu kurma amacıyla kapitalist sınıfa karşı savaş olarak) ve demokratik dışavurumuyla (Rusya'da siyasal özgürlüğü elde ederek Rusya'nın siyasal ve toplumsal sistemini demokratikleştirme amacıyla mutlakıyete karşı savaş olarak) örgütlemektir."[46]

Lenin, toplumsal devrimin çeşitli ardışık gelişme aşamalarından geçen bir süreç olduğunu, her aşamanın kendi niteliksel yönlerinin olduğunu ve devrimci proletaryanın stratejisinin ve taktiklerinin özgül ayrıntılarında birtakım değişiklikler yapmayı gerektirdiğini gösterdi. Demokrasi mücadelesiyle sosyalizm mücadelesini birleştirme yönündeki genel kılavuz ilke bu süreç boyunca hiç değişmeden kaldı ve farklı aşamalarda devrimci ilerlemelerin niteliğine ve ölçeğine, kurtuluş hareketinin ne denli kitlesellik kazandığına, emekçi halkın devrimci faaliyetinin boyutuna bağlı olarak farklı farklı uygulandı; demokratik görevlerin yerine getirilmesinde ilerleme kaydedildikçe, sosyalizm mücadelesi, işçi sınıfının ve partisinin verdiği mücadelede gitgide ön plana çıktı; siyasal çizginin bu gelişimi, devrimci sürecin devamlılığını yansıtıyordu, aynı zamanda da o mücadelenin yaşamsal bir koşuluydu.

Lenin'in stratejisi ve taktikleri hem genel demokratik ve sosyalist görevlerin ortak özelliklerini hem de esaslı ayrımlarını ifade ediyordu ve bunlar arasındaki diyalektik ilişkinin kavranmasını temel alıyordu. "Marksistler için," diye yazıyordu Lenin, "sorun basitçe iki aşırı uçtan da kaçınmaktır: Birincisi, proletarya bakış açısıyla, proleter nitelikli olmayan herhangi bir ivedi ve geçici görevin bizi hiçbir şekilde ilgilendirmediğini söyleyenlerin düştüğü hataya düşmemek, ikincisi ise ivedi demokratik görevlerin başarılması için proletaryanın yaptığı işbirliğinin, onun sınıf bilincini ve sınıfsal farklılığını silikleştirmesine izin vermemek."[47]

Sosyalist ve genel demokratik hareketlerin, birinciye öncelikli, belirleyici rol verilerek tutarlı şekilde birleştirilmesine ve etkileşimine yönelik kılavuz ilke, proleter partisinin genel siyasal çizgisini ve toplumsal devrim sürecinde o çizginin pratiğe uygulanma biçimlerini, araçlarını, yöntemlerini belirledi. Bu kılavuz ilke, stratejiyle ve taktiklerle ilgili sorunlarda sağcı oportünizme ve "solcu" sekterliğe darbe vurdu. Lenin şöyle yazıyordu: "Marksizm, siyasetin önemini abartmaktan, komploculuktan (Blankicilikten vb.) ve siyasetin kötü-

45 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 290, 292.

46 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokratların Görevleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 328.

47 V. İ. Lenin, "Program Taslağımızın Eleştirisine Yanıt", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 446.

lenmesinden ya da oportünist, reformcu toplumsal tasarılara (anarşizme, ütopyacı ve küçük burjuva sosyalizmine, devlet sosyalizmine, kürsü sosyalizmine vb.) indirgenmesinden aynı ölçüde uzak duran doğru yol haritasını çizmiştir."[48]

Proletarya, toplumsal devrimin lideri olarak misyonunu yerine getirmek için, sınıfsal bağımsızlığını korumalıydı. Proletaryanın ve partisinin, sosyalizme yönelimini kaybetmeden, çok sayıda emekçiyi devrimci demokratik harekete etkin olarak katabilmesinin tek koşulu buydu.

Lenin, toplumsal ilerlemenin ileri savunucusu olarak proletaryanın rolünü gösterirken, hiçbir zaman o rolü, başka toplumsal güçlerin ve siyasal partilerin demokrasi ve sosyalizm mücadelesine katılmasını önleyen bir duvar olarak yorumlamadı. Tam aksine, onun stratejisi ve taktikleri, işçi sınıfını ve partisini, tüm devrimci ve demokratik tabakaları birleştirmek için çaba göstermeye yöneltti: "Sosyal Demokratların, *nüfusu oluşturan tüm sınıfların arasına girmeleri* gerekir; ordularının birliklerini *tüm yönlere* sevk etmeleri gerekir."[49]

Lenin, devrimci güçleri, proletaryanın köylülerle ittifakına yönlendiren siyasal çizginin temellerini tasarladı. Yalnızca burjuva demokratik devrim için değil, sosyalist devrim için de tasarlanan bu çizgi, Lenin'in devrimci mücadelede proletarya hegemonyasını öngören teorisinin mantıksal bir sonucuydu.

Lenin, Rusya'da feodalizme ve mutlakıyete karşı mücadelede köylülerin hâlâ önemli bir rol oynayacaklarını saptayarak, tarım sorununun ana özelliğini ayırt etti. Rusya'da köylülerin toplumsal tabakalaşmasının hızla ve muazzam bir güçle devam ettiği gerçeğini dikkate aldı.

Kırsal kesimdeki toplumsal güçlerin bağıntısını derinlemesine tahlil eden ve köylülerin çıkarlarını, duygularını yakından inceleyen Lenin, böylelikle, tarımla ilgili talepler ileri sürerken teorik olarak geçerli ve pratik olarak etkili bir ardışıklık, yani proletaryanın genel amaçlarıyla bağlantılı bir sıralama saptamayı başardı. Lenin, tarım politikasının, "çiftlik emekçilerimizin ve çiftlik yarım emekçilerimizin daha sonra sosyalizme geçişini kolaylaştıracak" bir tarzda kotarılmasını salık verdi. "Sosyalist partinin küçük köylüler için *derhâl* 'ayağa kalkma'sının ve onlar için 'mümkün olan her şey'i yapmasının, ivedi ve karmaşık 'yabancı' (proleter nitelikte olmayan) sorunları çözmek için hiçbir yardımdan geri durmamasının, emekçi ve sömürülen kitlelerin sosyalist partiyi kendilerine lider ve temsilci saymalarına yardım etmesinin"[50] çok önemli olduğunu yazdı.

Lenin'in milliyetler sorunuyla ilgili belirlediği stratejide ve taktiklerde de tutarlı bir sınıfsal yaklaşım gözlenir. Lenin, bu sorunu, demokrasi mücadelesiyle sosyalizm mücadelesini birbirine bağlayan önemli faktörlerden biri saydı ve milliyetler arasında düşmanlığı besleyen ana kaynağın sömürücü sınıfların

48 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokratların Bir Protestosu", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 177.

49 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 422.

50 V. İ. Leni "Rus Sosyal Demokrasisinin Tarım Programı", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 136.

egemenliği olduğunu daha 1894'te gösterdi. Bundan yola çıkarak, bu düşmanlıkla savaşmak için, her ülkede ve tüm dünyada ezilenleri ezenlere karşı örgütlemekten ve birleştirmekten daha etkili bir yol olmadığı sonucuna vardı.[51]

Lenin, tüm demokratik ve ulusal hareketleri (proletaryanın örgütlemekle görevli olduğu hareketleri) birleştirmek, doğru yöne sevk etmek ve devrimci Sosyal Demokrasi zemininde bir araya getirmek gerektiğini söyledi. Yazdığına göre, "Rusya'daki yaşam koşulları nedeniyle, hayal edebileceğimizden çok daha büyük bir boyuta ulaşan halk öfkesinin *tek bir* devasa sel oluşturacak şekilde birleştirilmesi gereken tüm bu (deyim yerindeyse) damlacıklarını ve derecikleri bir araya getirip yoğunlaştırmak"[52] yaşamsal önemdeydi.

Lenin, özgürlük mücadelesine demokratik aydın zümresinin katılmasına son derecede büyük önem atfetti.

Lenin 1902'de devrimci proletaryanın taktiklerini tanımlarken şöyle yazıyordu: "Modern toplumdaki başka her sınıf gibi proletarya da yalnızca kendi içinden aydınlar çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda, her kesime mensup eğitimli insanlar içinden çıkan destekçileri de saflarına katar."[53] Lenin, ilerici öğrencilerin hükümete karşı eylemlerine devrimci bir nitelik kazandırmak için işçilerin onlara mümkün olan her desteği vermelerini ve böylelikle özgürlük hareketinin saflarını genişletmelerini istedi. "Hükümet öğrenci gençliğe karşı silahlı güçlerini gönderirken kayıtsızca seyirci kalan işçi," diye yazıyordu, "Sosyalist olarak nitelenmeye değmez. Öğrenciler, işçilerin yardımına geldiler, işçiler de onların yardımına gelmelidir."[54]

Lenin, Sosyal Demokrat örgütlerin, polis ve din görevlileri dâhil tüm toplumsal kesimlerde ve gruplarda oluşan muhalif duygulardan yararlanması gerektiğini belirtti.[55] Lenin, *Ne Yapmalı?*'da, Sosyalistlerin orduya en büyük dikkatle eğilmeleri gerektiğine işaret ederken, askerler arasında çalışmayla ilgili olarak RSDİP'nin İkinci Kongresi için hazırladığı karar taslağında somut amaçlar koyarak, "askerler arasında Sosyal Demokrat propagandanın ve ajitasyonun önemi"ni vurguladı ve "subaylarla ve öteki askerlerle var olan tüm temaslarımızı en hızlı şekilde güçlendirmek ve doğru kanalize etmek için" her çabanın "gösterilmesi"ni salık verdi.[56]

Lenin'in geliştirdiği taktikler, yalnızca devrimci proletaryanın farklı toplumsal gruplarla kurduğu doğrudan temaslarda ete kemiğe bürünmekle kal-

51 V. İ. Lenin, "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?", *Toplu Yapıtlar*, C. 1, s. 156.

52 V. İ. Leni "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 420.

53 V. İ. Leni "Devrimci Maceracılık", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 198.

54 V. İ. Leni "183 Öğrencinin Askere Alınması", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 418.

55 V. İ. Lenin, "Örgütsel Görevlerimiz Üzerine Bir Yoldaşa Mektup", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 241; "RSDİP Komitelerinin ve Gruplarının Parti Genel Kongresine Sundukları Raporlar Üzerine", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 297, 298.

56 V. İ. Lenin, "RSDİP'nin İkinci Kongresi", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 480.

madı, bu grupları temsil eden toplumsal örgütlerle ve eğilimlerle bloklar oluşturma ve uzlaşmalara varma yönündeki esnek politikada da somutlaştı. Lenin şöyle yazıyordu: "Güvenilmez kişilerle bile geçici ittifaklara girmekten ancak kendinden emin olmayanlar korkabilir; böyle ittifaklar olmadan hiçbir parti yaşayamaz."[57]

Lenin, liberal Narodniklerin (Halkçıların) reformcu taktiklerini eleştirmesine rağmen, otokrasiye, toprak sahiplerine ve kapitalistlere karşı onların demokratik kesimiyle ortak eylemlerin pratik bir gereksinim olduğunu gördü. Proletarya dışı güçlerle taktik anlaşmaların gerekliliğini gösterirken, işçi sınıfının ideolojisine, siyasetine ve örgütlenmesine ilişkin temel sorunlarda Marksist partinin kimliğini ve bağımsızlığını korumasını şart koştu. "Her özgürlük sorunuyla ilgilenmek, o soruna yönelik Sosyal Demokrat tutumumuzu belirlemek, bunun çözümüne proletaryanın etkin olarak katılmasına ve bunu kendine has, proleter yolla çözmeyi başarmasına yardım etmek," diye yazıyordu, "bizim doğrudan görevimizdir."[58]

Lenin'in teorisine göre, devrimin siyasal ordusunu, demokratik ve sosyalist değişiklikler isteyen tüm toplumsal tabakalardan insanlar oluşturuyordu. Bu ordunun bileşimini, devrimin niteliği ve temel amaçları ile ülkenin toplumsal gelişme düzeyi belirliyordu. Lenin, her zaman, özgürlük mücadelesinin yürütülmekte olduğu koşulları dikkate almanın, kitlelerin özfarkındalığının ve siyasal davranışının gelişimine temel oluşturan ve devrimci harekette şu ya da bu duruma, sınıfsal güçlerin saflaşmasında şu ya da bu değişikliğe yol açan toplumsal mekanizmayı anlamanın, bu ordunun taktiklerini doğru seçmek için ilk ve vazgeçilmez ön koşul olduğu düşüncesindeydi. Hiçbir mücadele biçimini mutlaklaştırmamak gerektiğini sık sık vurgulayarak, gerçek devrimcinin yasal ya da yasadışı, barışçıl ya da şiddet içeren tüm biçimleri uygulayabilmesi ve değişen duruma bağlı olarak bir biçimden daha uygun başka bir biçime çabucak geçmeye hazır olması gerektiğine işaret etti.

Lenin, proletaryanın siyasal mücadelesinde şiddetin rolünü hiçbir zaman mutlaklaştırmadı. Kendisinden önce Marx'ın ve Engels'in yaptığı gibi, o da "işçi sınıfının elbette iktidarı *barışçıl yolla* almayı yeğleyeceği"ni ve ancak "burjuvazi proletaryaya barışçıl ödünler vermezse ve belirleyici an geldiğinde, ayrıcalıklarını korumak için şiddete başvurursa hedefine ulaşmak için proletaryaya devrimden başka bir yol bırakılmamış olacağı"nı vurguladı.[59]

Lenin, proletaryanın temel ekonomik çıkarlarının yalnızca köklü siyasal değişikliklerle, kararlı bir iktidar mücadelesiyle karşılanabileceğini belirtti. 1899'da işaret ettiği üzere, "Kitlesel olarak Rus işçiler, yalnızca siyasal mücadele olgunluğuna erişmekle kalmayıp, birçok vesileyle, hatta sıklıkla kendili-

57 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 480.

58 V. İ. Leni , "Siyasal Ajitasyon ve 'Sınıfsal Görüş Açısı'", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 341.

59 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokrasisinde Geriye Dönük Bir Eğilim", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 276.

ğinden siyasal mücadele eylemlerine katılarak bunu göstermiştir de."[60] Bu söz, Lenin'in, en üst düzeyde geliştirilmesi gerektiğini belirttiği ekonomik mücadeleyi önemsemediği anlamına gelmiyordu. İşçiler, işkollarına göre birleşmeliydi. "İşverenler hızla her türden şirket ve birlik kurarak örgütlendikçe, bu birleşme daha da ivedi bir zorunluluk" haline geliyordu.[61]

Toplumsal devrim için yalnızca gerekli maddi koşulların varlığının yeterli olmadığını, devrimin gerekli olduğu inancının da kitlelerde bulunması gerektiğini belirten Lenin, emekçilerin siyasal bilincini bileyen mücadele biçimlerine özel önem atfetti. Grevi, bu biçimlerden biri olarak tanımladı.

Dahası, siyasal gösterileri, devrimin yolunu döşeyen etkili bir faktör olarak kabul etti. Gösterilerin, yalnızca kitleleri siyasal açıdan eğitmenin ve partinin etkisini güçlendirmenin önemli bir aracı olmakla kalmayıp, polisle ve askerle mücadele eğitiminin de bir aracı olduğunu söyledi.

Lenin, devrimci mücadele yöntemlerinin seçimini ve kullanımını, ülkenin belli bir andaki durumuna, halkın siyasal faaliyet düzeyine ve karşıdevrim cephesindeki duruma bağlı saydı. Bu bağlamda, devrimci bir durumun temel ayırıcı özelliklerini tanımlayarak, o günlerde bunu "siyasal kriz" olarak adlandırdı. "İnanıyoruz ki," diye yazıyordu, "mücadelenin kendisinin gerçekten örgütlediği geniş kitleler, hükümette kafa karışıklığı yarattığı zaman; işçi sınıfının ileri unsurlarınca dile getirilen isteklerin meşruluğunu sokaktaki kalabalıklar fark etmeye, hatta onları 'yatıştırma' amacıyla sevk edilen kolluk kuvvetlerinin bir kısmı da bunu açıkça görmeye başladığı zaman; on binlerce insana karşı askerî harekât başlatmadan önce, bu askerî harekâtın nereye varacağını gerçekten bilmesi imkânsız olan yetkililer arasında bocalamalar görüldüğü zaman ve ancak o zaman hükümet hakikaten kargaşaya sürüklenir."[62] Lenin, devrimci durumun bu belirlemede öne çıkan iki özelliğini, yani kitlelerin yüksek faaliyet düzeyini ve egemen çevrelerdeki kararsızlıkları yakından tahlil etti ve ülkede durum gitgide sertleşirken bunlarda oluşan değişiklikleri dikkatle izledi.

Proleter devrimcilerin Rus-Japon Savaşı karşısında aldıkları duruş, devrimci proletaryanın stratejisinin ve taktiklerinin gelişimi açısından muazzam önem taşıyordu. Lenin'in işaret ettiğine göre, devrimci işçiler, "anayurt"un bu savaşta yenilmesini istemeli ve çabalarını, ulusal çatışmayı bir sınıf savaşına çevirmeye yöneltmeliydi; Şubat 1904'te *Rusya Proletaryası* başlıklı savaş karşıtı broşüründe dediği gibi, böylelikle, "her şeyden önce halkın cahilliğine ve yoksulluğuna, baskıya ve şiddete dayalı hükümet sisteminin tümüyle çökmesi" sağlanırdı.[63]

60 V. İ. Lenin, "*İman İkrarı* Üzerine", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 289.

61 V. İ. Leni , "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 490.

62 V. İ. Leni , "Yeni Olaylar, Eski Sorunlar", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 281.

63 V. İ. Leni , "Rusya Proletaryası", *Toplu Yapıtlar*, C. 41, s. 113.

Bu dönemde Lenin'in, tarihteki ilk işçi sınıfı hükümeti olan Paris Komünü deneyimine yakından bakan başka bir inceleme daha yapması tesadüf değildi.[64] Fransa'daki ulusal krizde Parisli işçilerin rolünü tahlil eden Lenin, onların çabalarıyla "kokuşmuş rejimin çöktüğü"ne işaret etti, Komüncülerce yürütülen demokratik reform mücadelesinin önemini gösterdi ve Komün'ün yalnızca başarılarından değil, eksiklerinden de Rus Sosyalistler için yararlı dersler çıkardı.[65]

Bu dersler, Lenin'in, Rusya'da tırmanan kriz karşısında proletaryanın taktiklerini iyileştirmesine ve yaklaşan devrimci olaylarda işçilerin siyasal davranışı için isabetli yönlendirmeler yapmasına yardımcı oldu. Lenin'in işaret ettiğine göre, "siyasal ve toplumsal sistemin tam olarak demokratikleştirilmesini talep eden proleter ve yarı proleter tabakalar"ın geniş katılımıyla özgürlük hareketinin başarılı gelişmesi, köklü toplumsal değişiklikler için gerekli koşulları yaratabilir ve "tüm burjuva egemenliğinin önemli temel direklerini (monarşiyi, sürekli orduyu, sürekli bürokrasiyi) sarsan bir tehdit" oluşturabilirdi.[66]

Lenin'in devrimci sürecin nesnel diyalektiğini yansıtacak şekilde geliştirdiği strateji ve taktikler, kitlesel eylem için etkili bir kılavuz oldu, proletaryayı yaklaşan sınıf savaşlarına hazırlarken Bolşeviklerin güvenebilecekleri bir siyasal yönlendirme sağladı, onları devrimci mücadele biçimlerine ve yöntemlerine ilişkin bilimsel bilgiyle silahlandırdı.

LENİNİZM VE PROLETARYA ENTERNASYONALİZMİ

Lenin'i proleter enternasyonalizmine ilişkin sorunlara kılı kırk yararcasına dikkatle eğilmeye yönelten etmen, tüm halklardan devrimci güçlerin birliğinin toplumsal ve ulusal kurtuluş için kitlesel mücadelenin vazgeçilmez bir koşulu olduğu çokuluslu bir ülkenin somut durumu ve gelişen olayların dünya devrimci sürecinin merkezine yerleştirdiği Rusya proletaryasının uluslararası konumuydu. Lenin, Marksist proleter enternasyonalizmi ilkesini Rus Sosyal Demokrasisinin ideolojisi ve politikaları üzerine ayrıntılı çalışmalarına yaratıcı şekilde uygulayarak, proletaryanın devrimci mücadelesinde uluslararası ile ulusal arasındaki bağıntı sorununu çözme yollarını ve araçlarını inceleyip ortaya koydu, ulusların oluşmasına ve gelişmesine sosyoekonomik bir açıklama getirdi, milliyetler sorununa yönelik işçi sınıfı politikasının program ve pratik ilkelerini belirledi, Sosyal Demokrat harekette ulusal oportünizmin dışavurumlarını şiddetle kınadı.[67]

64 Bkz. V. İ. Lenin, "Paris Komünü Üzerine Bir Raporun Üç Taslağı", *Toplu Yapıtlar*, C. 41, s. 117.

65 *A.y.*, s. 113-22.

66 V. İ. Lenin, "Zemstvo Kampanyası ve *İskra*'nın Planı", *Toplu Yapıtlar*, C. 7, s. 501.

67 Bu dönemde proleter enternasyonalizmi ilkelerinin teorik ayrıntılandırılmasına ve pratik uygulanmasına Lenin'in yaptığı katkının önemine ilişkin irdelemeler için bkz. N. F. Sheetov, *Lenin'in Proleter Enternasyonalizmi İdeolojisini ve Politikasını Geliştirmesi (1894-1907)*, Moskova, 1966; T. Y. Burmistrova, *RSDİP'nin Kurulduğu Dönemde Leninist Proleter Enternasyonalizmi Politikası (1894-1903)*, Leningrad, 1962; V. İ. Klepikova, *Proleter Enternasyonalizmi Fikirlerinin ve İlkelerinin Gelişiminde Lenin'in "İskra"sının Oynadığı Rol*, Moskova, 1963 (hepsi Rusça).

Lenin, proleter enternasyonalizmini sırf bilimsel komünizmin bir öğesi olarak görmekle kalmadı. Marx ve Engels gibi o da farklı ülkelerden işçilerin durumunun ve çıkarlarının özdeş olmasının, tüm yönleriyle proletaryanın devrimci faaliyetini ve örgütlenmesini derinden etkilediği, onun ideolojisine, politikalarına ve pratik mücadelesine uluslararası bir nitelik kazandırdığı kanısındaydı.

Lenin'in teorisinin kendisi, Marksizmin mantıksal devamı ve gelişmiş biçimiydi; işçi sınıfı hareketinin kazandığı uluslararası deneyimin bir genellemesi olarak, işçi sınıfının uluslararası çıkarlarının bir ifadesi olarak doğup nihai şeklini aldı. Bu anlamda, proleter enternasyonalizminin gelişmesini temsil ediyordu.

Proleter enternasyonalizmi, Leninizmin ana ilkelerinden biridir. Farklı milliyetlere mensup işçilerin çıkarlarının ve amaçlarının özdeşliğini ifade eden bilimsel dünya görüşünün bir biçimidir; tüm ülkelerin emekçilerini demokrasi ve sosyalizm mücadelesinde birleştirmeyi amaç edinen devrimci işçi partilerinin bir ideolojisidir; Sosyalistlerin pratik faaliyetlerine, işçilerin uluslararası birliğini sağlama çabalarına bu ideolojinin uygulanmasıdır; işçi sınıfının devrimci örgütlerinin yapısını ve aralarındaki ilişkileri belirleyen bir ilkedir.

Leninizm düşmanları, bu öğretinin uluslararası önemini küçültmek için, enternasyonalist nitelikte olduğunu inkâr ederler. Onu tamamen "Rusya'ya has" bir olgu gibi, yalnızca geri kalmış ülkelere uygun bir doktrin gibi sunarlar. Avusturyalı revizyonist Ernst Fischer'in iddiasına göre, Lenin, "Marx'ın görüşlerinden hareket ederek" yalnızca "devrim teorisini Çarlık Rusya'sının sorunlarına uyarladı".[68] Columbia Üniversitesi'nin Rusya Enstitüsü'nde görevli James E. Conner da şunu öne sürüyor: "Lenin, amaçlarına ulaşmak için, Marksizmi çarpıcı ölçüde değiştirmek zorundaydı. Onu, en ileri ülkelerdeki kaçınılmaz gelişmelerin akış haritasını çizen bir öğreti olmaktan çıkarıp, en az gelişmiş ülkelerde devrimci faaliyet için bir strateji ve gerekçe ortaya koyan bir öğretiye dönüştürmek zorundaydı."[69]

Bunların hepsi uydurmadır. Leninizm, Rusya'nın toplumsal ikliminde ortaya çıkmasına karşın, uluslararası ideolojik ve siyasal kaynaklara sahipti; geliştikçe, yalnızca Rusya işçi sınıfının değil, dünya işçi sınıfının, ayrıca demokratik ve ulusal kurtuluş hareketlerinin de deneyimlerini sentezledi. Üstelik Leninizmin uluslararası karakteri, birçok nedenden dolayı kapitalist dünya sisteminin temel çelişkilerinin odak noktası olup çıkan bir ülkede işçi sınıfı hareketinin başlıca gereksinimlerini ifade etmesi gerçeğinden doğdu. Bu durum, Rusya'daki gerçeklerin incelenmesine temel bir önem kazandırdı.

Yeni çağın genel yasaları, Rusya'da, toplumsal gelişmenin son derece farklı aşamalarını (uzak ulusal bölgelerde ilkel-komünal ve feodal aşamadan tutun,

68 Ernst Fischer, *Was Marx wirklich sagte*, Verlag Fritz Molden, Viyana-Münih-Zürih, 1968, s. 157.

69 *Lenin on Politics and Revolution. Selected Writings*, hazırlayan ve girişi yazan James E. Connor, Pegasus, New, York, 1968, s. XXVII.

sanayileşmiş bölgelerde gelişkin kapitalist aşamaya kadar) yaşayan çeşitli ulusların, milliyetlerin ve etnik grupların birbiriyle ilişki kurduğu bir süreçte şekillenmiş ulusal-etnik, kültürel ve dinsel ilişkiler arasında alışılmamış ölçüde karmaşık bir etkileşime tanıklık eden bir durum olarak açığa çıktı. Leninizm, Rusya'daki özgürlük mücadelesinin gelişmesinde özgül olanı sentezledi, böylelikle Rus devriminin temel özelliklerini genellenmiş biçimde ifade ederek, uluslararası bir boyut kazanan fikirlere hayat verdi.

Lenin, devrimcilik yaşamının en başından itibaren, "Rusya işçi sınıfı hareketinin, karakteri ve amaçları bakımından, tüm ülkelerdeki işçi sınıfının uluslararası (Sosyal Demokrat) hareketinin bir parçası olduğunu"[70] vurguladı. Uluslararası olanla ulusal olanı, ara sıra ya da koşulların kendiliğinden kesişmesine bağlı olarak ortaya çıkmayıp, işçi sınıfı hareketinin doğasında bulunan ve proleter devriminin gelişmesinde genel ile özgül arasındaki ilişkiyi ifade eden diyalektik bir ilişkinin yarattığı ayrılmaz bir bütün olarak gördü.

Lenin'in bakış açısına göre, proletaryanın devrimci faaliyetinde uluslararası olanla ulusal olanın diyalektiği, işçilerin devrimci mücadele pratiğinin oluşturduğu nesnel bağımlılıklardan kaynaklanır. İşçi sınıfı, kendi "ulusal" ezenlerine ve sömürenlerine karşı eyleme geçmekle, sınıfsal karşıtlarının yakından bağlantılı olduğu uluslararası sömürü ve baskı sistemini zayıflatır, böylelikle başka ülkelerin emekçilerinin kurtuluş mücadelesi vermelerine yardımcı olur. Lenin'in yazdığına göre, Rusya işçi sınıfı hareketinin ivedi amacını başarması, yani Avrupa ve Asya gericiliğinin en güçlü kalesi olan çarlık otokrasisini devirmesi, "Rusya proletaryasını uluslararası devrimci proletaryanın öncüsü yapar"dı.[71]

Dolayısıyla, her bir ülkenin işçilerinin devrimci mücadelesi nesnel olarak uluslararası önem taşır ve uluslararası proleter dayanışmasının gelişmesi için çıkış noktası işlevi görür, ama bu dayanışma örgütlenmedikçe istikrarsız ve etkisiz kalır. Proleter enternasyonalizmi, ancak devrimci Marksist partilerin önderlik ettiği işçi sınıfının örgütlü (toplumsal, siyasal ve ideolojik) faaliyeti düzeyinde muazzam devrimci potansiyelini açığa vurur ve proletaryanın uluslararası bağlarının güvenilir, etkili bir sistemi haline gelir. Lenin, işte bu yüzden, proletaryanın her bir ulusal bileşeninin başka ülkelerdeki işçi sınıfının devrimci deneyiminden genelleme yapıp yararlanmasını ısrarla istedi ve işçiler arasında, uluslararası proletarya ordusunun bir parçası oldukları, onunla çıkarlarının aynı olduğu duygusunu geliştirmenin Rus Sosyal Demokratların görevi olduğunu sürekli vurguladı.

Lenin'in milliyetler sorunu üzerinde yaptığı inceleme ve o sorunun çözümü için hazırladığı proleter programı, proleter enternasyonalizmi teorisi ve pratiği için olağanüstü önem taşıyordu. Lenin, yeni tarihsel durumda bu sorunun toplumsal içeriğinin önemli ölçüde değiştiğini gösterdi. Geçmişte bu sorun,

70 V. İ. Lenin, "Sosyal Demokrat Parti Program Taslağı ve Açıklaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 96.

71 V. İ. Lenin, "Ne Yapmalı?", *Toplu Yapıtlar*, C. 5, s. 373.

burjuva demokratik devrimine özgü sorunlar kapsamında öne çıkarken ve burjuvaziye göre bunun çözümü ulus devletlerin kurulmasında yatarken, yeni dönemde bu sorun, uluslararası sermayenin yarattığı dünya çapındaki toplumsal ve ekonomik baskı sistemini hedef alan devrimci sürecin bir unsuru olarak gelişti. Bu yeni tarihsel durumda, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının sosyalizm mücadelesi ve köleleştirilmiş halkların ulusal kurtuluş hareketi, ulus-sömürge sorunuyla proleter devriminin görevlerini birleştirmek için gerekli nesnel koşulları yaratan ortak bir sosyoekonomik temel kazandı.

Lenin, "Ermeni Sosyal Demokratlar Birliği'nin Bildirgesi Üzerine" ve "Programımızda Ulusal Sorun" adlı yazılarında, milliyetler sorununa ilişkin Marksist önermeleri yaratıcı şekilde geliştirdi ve burjuva demokratik devriminde proletaryanın şu amaçlarını belirledi: Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının hayata geçirilmesi, tam ulusal eşitlik güvencelerinin verilmesi, proleter enternasyonalizmi ilkelerinin tutarlılıkla uygulanması. Lenin, proletaryanın milliyetler sorunuyla ilgili politikasının dayandığı bu programı gerçekleştirme mücadelesinin altında yatan ilkeleri de ortaya koyup açıkladı.

Bu amaçlar, tüm uluslardan, ırklardan ve dillerden emekçileri demokrasi ve sosyalizm mücadelesinde sosyalist partinin liderliği altında birleştirme uğraşının gerektirdiği amaçlardı: "Her milliyetten işçilerin mümkün olan en geniş *kitlelerini daha sıkıca bir araya* toplamak, demokratik bir cumhuriyet ve sosyalizm için *mümkün olan en geniş arenada* mücadele etmek üzere onları bir araya getirmek, proletaryanın işidir."[72]

Lenin, çarlığın milliyetler arasına düşmanlık tohumları ekme yönünde izlediği politikanın karşısına emekçi halkın birliğini amaçlayan enternasyonalist politikayla çıkarak, Sosyal Demokratların çarlık sistemine karşı her devrimci hareketi, "eşit haklar için verdikleri mücadelede tüm ezilen milliyetleri, zulmedilen dinsel grupları, ayaklar altına alınan toplumsal zümreleri vb."[73] desteklediklerini yazıyordu.

Lenin, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı sorununa tutarlı sınıfsal, sosyalist bir bakışla yaklaştı. Kaderini tayin hakkının kayıtsız şartsız tanınması gerektiği yolundaki soyut, tarih dışı tezi reddeden Lenin, Sosyal Demokratların, dışarıdan şiddetle ya da adaletsizlikle bir ulusun kaderini tayin hakkını etkilemeye yönelik her girişime karşı çıkmakla birlikte, bu talebi her durumda desteklemeye de hiçbir şekilde mecbur olmadıklarına işaret etti. İşçi partisinin, bir ulusun kendi kaderini tayin etme talebini, proletaryanın sınıf mücadelesinin çıkarlarına tabi kılması gerektiğini vurguladı.[74] "Uygar" hükümetlerce izlenen sömürge politikasının, sömürgeci talanla emekçi halkın ahlakını bozduğu için özellikle ağır suç işlediğini belirtti. Rusya işçilerine ve köylülerine çağrı yapa-

72 V. İ. Lenin, "Ermeni Sosyal Demokratlar Birliği'nin Bildirgesi Üzerine", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 326.

73 V. İ. Lenin, "Rus Sosyal Demokratların Görevleri", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 334.

74 V. İ. Lenin, "Programımızda Ulusal Sorun", *Toplu Yapıtlar*, C. 6, s. 456.

rak, "ulusal nefreti körükleyenlere ve emekçi halkın dikkatini gerçek düşmanlarından saptıranlara karşı var güçleriyle ayağa kalkmaları"nı[75] istedi.

Leninistler, sömürgeciliğe karşı, ezilen halkların özgürlüğü için mücadeleyi geliştirerek, ulusal kurtuluş ve işçi sınıfı hareketlerinin kaynaşmasının temelini attılar, dünya devrimci sürecindeki ana akımların etkileşimini teşvik ettiler.

Lenin, işçi sınıfının devrimci mücadelesinde enternasyonalizmin, anayurda yönelik proleter tavrı ifade eden yurtseverlikle birleştiğine işaret etti. Enternasyonalizm, bir ulusun insanlığın ilerlemesine yaptığı katkının verdiği ulusal kıvançla, yerel zalimlerden duyulan nefretle, halkı özgürleştirme ve toplumu sosyal adalet temelinde yeniden yapılandırma uğraşıyla anayurt sevgisini kaynaştırır.

İşçi sınıfının enternasyonalist birliğinin seçkin bir savunucusu olan Lenin, proletaryanın sınıf düşmanı karşısında zafer kazanması için *birliğin* belirleyici koşul olduğunu vurgulayarak, tüm ülkelerin işçilerini devrimci Marksizm ve proleter enternasyonalizmi temelinde birleştirmek için hiç yorulmadan çalıştı. Burjuva toplumunun gelişmesini proletaryanın sınıf mücadelesinin çıkarları açısından tahlil ederken, bu gelişmenin ortak unsurlarını, yani üretim tarzının ve mübadelenin uluslararası bir hal almasından kaynaklanan, böylece işçi sınıfı hareketinin ulus esasına göre bölünmesine son vermenin de temelini oluşturan unsurları saptadı. Burjuvazinin sınıfsal tahakkümü salt ulusal hudutlar içinde kalmadığı için, proletaryanın enternasyonalist birliğinin tarihsel bir zorunluluk olduğunu yazdı. "Kapitalist tahakküm uluslararasıdır. İşte bu yüzden, tüm ülkelerde işçilerin kurtuluş mücadelesi ancak uluslararası sermayeye karşı işçiler ortak kavga verirlerse başarılı olur."[76]

Lenin'in teorisinin ana ayaklarından biri olan proleter enternasyonalizmi, yeni siyaset biçimlerinde gelişti, zenginleşti ve ete kemiğe büründü. Devrimci hareket ivme kazandıkça ve kapsamlı tarihsel değişiklikler meydana geldikçe, daha da çeşitlenmiş bir içeriğe ve biçime büründü, daha büyük bir etki gücü kazandı.

Devrimci teorinin Leninist gelişme aşaması, yeni dönemin Marksizmini, yani Marx ile Engels'in teorik mirasının yaratıcı şekilde geliştirilmesiyle ortaya çıkan, uluslararası özgürlük hareketinin deneyimini genelleme ve ileri bilimin biriktirdiği bilgileri sentezleme çalışmasının sonucu olan işçi sınıfının hakiki uluslararası doktrinini zafere taşımanın ayrıntılı yol haritasını çizdi. Bu aşama, toplumsal düşüncenin, devrimci hareketlerin tarihinde koskoca bir dönemi kapsıyordu ve toplumsal devrimin 20. yüzyılda gösterdiği sonraki gelişmeyi kolaylaştıran, uluslararası işçi sınıfının gelecek zaferlerini kalın çizgilerle ortaya koyan küresel önemde bir faktördü.

75 V. İ. Lenin, "Çin'de Savaş", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 377.

76 V. İ. Lenin, "Sosyal Demokrat Parti Program Taslağı ve Açıklaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 109.

BÖLÜM 12

Toplumsal Gelişmenin Öncüsü İşçi Sınıfı. İdeolojik Mücadele

Proletaryanın sınıf mücadelesi, dünya devrimci hareketi, 1871 Paris Komünü sonrasındaki otuz yılda çarpıcı değişiklikler geçirdi. Bunlara yol açan birçok faktör vardı; kapitalist üretimde oluşan değişiklikler, proletaryanın kendisinin ve mücadele koşullarının uluslararasılaşması, bilimsel sosyalizmin etkisinin daha da yayılması ve dünya işçi sınıfı hareketindeki çeşitli eğilimler arasında çelişkilerin şiddetlenmesi, bu faktörlerin başında geliyordu.

Kapitalist toplumun sosyoekonomik gelişme eğilimleri açısından bakılınca, bu dönem, tekellerin büyümesi sonucunda tekelcilik öncesi kapitalizmden tekelci kapitalizme, yani emperyalizm aşamasına geçişin meydana geldiği dönemdi. Lenin bu geçişin dönüm noktalarına işaret ederek şöyle yazıyordu: "(1) 1860-70, serbest rekabetin en yüksek gelişme aşaması, doruk noktası; tekel olgusu güçlükle sezilebilen, embriyon aşamasında. (2) 1873 krizinden sonra, kartellerin geliştiği uzunca bir dönem; ama bunlar hâlâ istisna. Henüz kalıcı değil. Hâlâ gelip geçici bir olgu. (3) 19. yüzyıl sonunda büyük ekonomik canlanma ve 1900-03 krizi. Karteller tüm ekonomik hayatın temellerinden biri haline geliyor. Kapitalizm artık emperyalizme dönüşmüştür."[1]

Emperyalizmin olgunlaşması, sömürüye dayalı sistemdeki temel zıtlıkların (reformcularca ve revizyonistlerce öne sürüldüğü gibi) ortadan kalkmasına değil, tam aksine, şiddetlenmesine yol açtı. Kapitalist toplumda herhangi bir ilerlemeye, "çelişkilerin 'ilerleme'sinin, yani şiddetlenmesinin ve genişlemesinin eşlik ettiği"ni[2] söyleyen bilimsel sosyalizmin çıkarımlarını, yaşanan gelişmeler doğruladı.

Emperyalizmin gelişmesi, tekelci burjuvazinin en gerici gruplarının nüfuzunu güçlendirdi ve fırsatlarını çoğalttı. Siyasal üstyapı, en başta da devlet, burjuva egemenliğinin dolaysız bir aracı haline geldi ve burjuvazinin iradesini

1 V. İ. Lenin, "Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 22, s. 202.

2 V. İ. Lenin, "Ekonomik Romantizmin Bir Tanımlaması", *Toplu Yapıtlar*, C. 2, s. 187.

proletaryaya dayatmak, proleter örgütlerini bastırmak, kapitalizmin hiç aralıksız sürdürdüğü emek maliyetini düşürme uğraşını devam ettirmek için gitgide daha çok kullanıldı.

Eş zamanlı olarak işçi sınıfı da büyük burjuvazinin ve tekelci seçkin zümresinin egemenliğini uygulama biçimleriyle, örneğin çevirdiği toplumsal manevralarla ve toplumsal-siyasal dolaplarla gitgide daha çok karşı karşıya kaldı. Önde gelen kapitalist devletlerdeki egemen çevreler, proletaryanın büyüyen gücüne gem vurmak için, emekçileri bölmek üzere tasarlanmış yollara sıklıkla başvurdu (diğer emekçi halk kesimlerini proletaryayla karşı karşıya getirdi, işçi sınıfı içinde anlaşmazlık çıkarmaya çalıştı, ayrı emekçi gruplarını siyasal ve ideolojik olarak yanlış yönlendirdi). Toplumsal yasalar alanında işçilere verilen çeşitli tavizler, farklı işkollarının yaşam standartları arasında eşitsizlikleri genişletme stratejisi, burjuva partilerinin dümen suyunda giden kitlesel emekçi örgütleri kurma girişimleri ve var olan işçi sınıfı örgütlerine sızma taktikleri de aynı amaçlara hizmet etti.

Proletarya her şeye rağmen giderek güçlendi, sayıca büyüdü ve toplumda etkisini sürekli olarak artırdı. Kapitalist bir dünya ekonomisi oluştuktan sonra, yalnızca Avrupa'da ve Amerika'da proletaryanın sayıca artmasıyla değil, Asya'daki ve başka kıtalardaki bazı ülkelerde ücretli emek ordusunun büyümesiyle de uluslararası işçi sınıfının safları genişlemekteydi. Engels 1894'te bununla ilgili olarak şöyle yazıyordu: "Uluslararası proletarya ordusu büyüyor ve yaklaşan yeni çağ onun zafere ulaştığına tanıklık edecektir."[3] Engels 1895'te de *uluslararası proleter ordusunun* gücünü artırdığını haklı bir kıvançla belirtti.[4]

Niceliksel değişikliklere koşut olarak, proletaryanın bileşiminde ve yapısında dikkate değer niteliksel değişiklikler oluştu. İşçilerin örgütlenme, militanlık ve sınıf bilinci düzeyinin yükselmesi sonucunda önemli süreçler meydana geliyordu.

Yeni durum, işçi sınıfı hareketinin gelişmesini, politikalarını ve ideolojisini, sınıf mücadelesinin stratejisini ve taktiklerini etkiledi. O dönemde bu durumun temel ayırt edici özelliği, ekonomik alanda sınıfsal çatışmanın şiddetlenmesiyle proletaryanın ve örgütlerinin siyasal açıdan gitgide daha etkin olmaları, yeni (özellikle de parlamenter) faaliyet biçimleri geliştirmeleriydi. Sınıf mücadelesinin genel siyasallaşması, proletaryanın iktidarı almaya hazırlanmasında önemli bir yeni aşamaydı.

İşçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki karşıtlık, kapitalist ülkelerde ve genel olarak dünya sahnesinde ekonomik, toplumsal-siyasal ve ideolojik mücadelelerin ekseni haline geldi. İşçi sınıfının toplumsal gelişmenin ana gücü olabilecek

3 Friedrich Engels, "Grussadresse an die Sozialisten Sixiliens", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 22, s. 477.

4 Friedrich Engels, "*Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850*'ye Giriş", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 1, s. 201.

düzeye ulaştığını açıkça ortaya koyan Paris Komünü bunu inandırıcı biçimde gösterdi.

İşçi sınıfınca ve örgütlerince dile getirilen demokratik sloganların ve taleplerin, yalnızca proletaryanın çıkarlarını değil, tüm diğer emekçi halk kesimlerinin de çıkarlarını yansıttığı gerçeği, bunu gittikçe belirginleştirdi. Marksizmden etkilenmiş işçi sınıfı örgütleri, emperyalizme geçişle birlikte, her bakımdan kemikleşip sertleşen gericiliğe karşı, özellikle emekçi halkın demokratik haklarının egemen sınıfça çiğnenmesine karşı, militarizme ve başka gerici eğilimlere karşı mücadelenin ön safına geçti.

19. yüzyılın son on yıllarında, proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişki, Avrupa çapında temel sınıfsal çelişki olarak "*toplumsal gelişmenin ön planı*"na çıktı. 1890'lara gelindiğinde, "*bu iki büyük sınıf arasındaki mücadele ... 1848'de akla hayale bile gelmeyen bir şiddet düzeyine ulaştı*".[5]

Sosyalist fikirler önü alınamaz bir şekilde yayıldı. Engels, dünya işçi sınıfı hareketinin 1840'lardaki ve 1890'daki durumunu karşılaştırarak şöyle yazıyordu: "O zamanlar her derde deva ilaçları bulunan tarikatların çok sayıda bulanık tebliğcisi vardı, bugünse Marx'ın genel kabul görmüş, apaçık, mücadelenin nihai amaçlarını keskin bir şekilde dile getiren *tek* teorisi var; o zamanlar yerelliklerine ve milliyetlerine göre ayrılan ve farklılaşan, birbirlerine yalnızca aynı acıları yaşama duygusu sayesinde bağlanan, gelişmemiş, coşku ile umutsuzluk arasında çaresizce savrulan yığınlar vardı, bugünse ilerlemesini kimsenin durduramayacağı, niceliği, örgütlenmesi, disiplini, kavrayışı ve zafer inancı her geçen gün güçlenen *bir* büyük uluslararası Sosyalistler ordusu var."[6]

İşçi sınıfı hareketi ve Marksizm kapsam ve derinlik olarak yayıldıkça, bilimsel sosyalizmin gün ışığına çıkardığı sınıf mücadelesinin genel tarihsel yasaları da giderek daha açık ve inandırıcı şekilde doğrulandı. Genel ile özgülün diyalektiğine, devrimci hareketin uluslararası ve ulusal amaçları arasındaki bağıntıya ilişkin doğru anlayışı daha fazla geliştirmek, bilinçli proleter öncüsünün kilit görevlerinden biri haline geldi.

Bu dönem, Marksizm ile kitlesel işçi sınıfı hareketinin kaynaşmasında önemli bir ilerlemeye tanıklık etti. Bu, proletaryanın tarihî misyonunu yerine getirme yönünde daha büyük başarılara ilerleyeceğinin güvenilir bir garantisiydi. Burada proletaryanın büyük liderlerinin, yani Marx'ın, Engels'in ve Lenin'in teorik ve siyasal çalışmaları başrolü oynadı. Lenin'in görevini doğrudan doğruya bilimsel sosyalizmin kurucularından devralması Marksizmin sürekliliğinin bir simgesiydi.

Elbette, önceki dönemde olduğu gibi, dünya işçi sınıfı hareketinin gelişmesi dümdüz değil, diyalektik olarak çelişkili bir seyir gösterdi. Bir yandan, farklı

5 *A.y.*, s. 192 (İtalikler yazarlara ait).

6 *A.y.*

ülkelerde hareketin gelişim hızı ve düzeyi farklıydı. Bu gelişim eşitsizliğinin çeşitli nedenleri vardı; farklı sosyoekonomik gelişme düzeylerinde bulunan, her birisi kendi tarihsel ve ulusal özellikleriyle, işçi sınıfı mücadelesinin etkinliğini belirleyen nesnel ve öznel faktörlerin değişik olgunlaşma düzeyleriyle ayrışan ülkelerde hareketin koşullarının, geleneklerinin ve biçimlerinin gösterdiği çeşitlilik de nedenler arasındaydı. Öte yandan, proletaryanın gerilemeler ve yükselişler yaşayan sınıf mücadelesi zaman açısından da eşitsizdi. İşçi sınıfı hareketinin ortak amaçları, somut ekonomik ve siyasal durumdaki değişikliklere uygun olarak, "tarihsel sürecin belirli her bir *dönemi*"ne uygun olarak ister istemez değişmek durumundaydı.[7]

Sınıf savaşlarında pişen işçi sınıfının devrimci öncüsü, taktiklerini, sınıf mücadelesinin nesnel koşullarına yönelik somut tarihsel yaklaşıma dayandırma çabası gösterdi. Marksizmi tüm ilkel sosyalist teorilerden ayıran şey, Lenin'in işaret ettiği gibi, hareketi herhangi bir belirlenmiş biçimle bağlamamasıdır. Marksizm, devrimci sınıfların uyguladığı en çeşitli mücadele yollarını tanır. Bu yolları icat etmez; yalnızca, hareketin seyri içinde kendi kendine ortaya çıkan biçimleri genelleştirir, örgütler ve bilince kavuşturur. Devrimci hareketin farklı aşamalarında ve farklı özgül durumlarda, siyasal, ulusal, kültürel ve başka koşullara bağlı olarak, bazı mücadele biçimleri ön plana çıkar, diğerleriyse bazen birtakım değişikliklere uğrar. Sözcülerinin şu ya da bu mücadele biçimini mutlaklaştırmaya çalıştığı sağ ve "sol" oportünizmden Marksizm-Leninizmi ayıran en önemli, en temel niteliklerden biri budur. Mücadele yolları sorununu somut durumdan ayrı ele almaya kalkışmak, Marksizmden ayrılmaktır.[8]

İşçi sınıfının bu dönemde biriktirdiği zengin uluslararası deneyim, sınıf mücadelesinin teorisine ve pratiğine ilişkin birçok sorun ortaya çıkardı; bunlar, o yıllarda ve hareketin sonraki aşamalarında devrimci proleter öncüsü için çok büyük önem taşıyan sorunlardı. Bu, başlamakta olan yeni dönemin özünü doğru belirlemek için, çeşitli toplumsal çelişkilerinin, itici sınıfsal güçlerinin niteliğini ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin başlıca amaçlarını tanımlamak için muazzam ölçüde önemliydi. Proletaryanın çeşitli sınıf mücadelesi biçimleri geliştirmiş olması gerçeği, işçi sınıfı hareketinde kendiliğinden ve bilinçli unsurlar arasındaki ilişkinin (bu bağlamda, reformcu, anarşist ve anarkosendikalist teorileri dayanaksız bırakmak için) eksiksiz şekilde anlaşılmasını gerektiriyordu.

Emperyalizme geçiş döneminde başlıca kapitalist ülkelerdeki oportünizmin sınıfsal, ekonomik, ideolojik, epistemolojik ve başka kökenlerini saptamaya tarihsel veriler katkıda bulunur. Bu, uluslararası işçi sınıfı hareketinde devrimci ve oportünist eğilimler arasındaki mücadelenin, yani 19. yüzyılın son yılları ila

7 V. İ. Lenin, "Taktikler Üzerine Mektuplar. Birinci Mektup. Şimdiki Durumun Değerlendirilmesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 24, s. 43.

8 V. İ. Lenin, "Gerilla Savaşı", *Toplu Yapıtlar*, C. 11, Foreign Languages Publishing House, 1962, s. 214.

20. yüzyılın ilk yıllarında hız kazanan bir mücadelenin niteliğini belirlemenin bir yolu olarak, aynı zamanda da devrimci proletarya öncüsünün duruşunu, bu duruşun ne ölçüde tarihsel koşullara bağımlı olduğunu ve ne boyutta evrensel olduğunu doğru değerlendirmenin bir yolu olarak son derecede önemlidir.

Bu dönemde Marksizmin Leninist gelişme aşamasının başlamasına tanık olunması, bu dönemin önemini daha bir belirginleştirir. Bilimsel sosyalizm, Leninizmin muarızlarıyla bu alanda aralıksız ideolojik mücadeleye girmiştir. Roger Garaudy, Ernst Fischer ve revizyonizmin bugünkü diğer sözcüleri, Marksist teorinin gelişmesinde Leninist aşamanın önemini küçültmek için tarihsel gerçekleri çarpıtıyorlar. 20. yüzyıla girilirken Lenin'in bayağı Marksizm denilen duruşu benimsediğini ve diyalektikle ilgili sorunlar üzerinde çalışmaya ancak yıllar sonra başladığını iddia ediyorlar.[9] Lenin'in kendi çalışmaları ve bu ciltte sunulan veriler dâhil, Marksist uzmanların incelemeleri,[10] bu uydurmaları çürütüyor.

Lenin ve Leninistler, işçi sınıfı hareketinin genel yasalarını hiçe sayan ulusal oportünist tutuma karşı (örneğin, önceleri "Avusturya Marksizmi" ideologları, sonraki bir aşamada ise Marksizmi "modernleştirme"den yana olanlar bu tutumla ayırt ediliyordu) ve özgül koşulları dikkate alma yeteneğinden yoksun doktriner-dogmatik tutuma karşı mücadele örnekleri ortaya koydular. Leninizm, çeşitli ülkelerde fiilen yaşanmakta olan ve bilimsel sosyalizmin yayılmasını kolaylaştıran (ya da etkisinin büyümesini engelleyen) süreçlerin kapsamlı, mantıklı bir değerlendirmesinin yapılmasında ısrar eder ve proleter devrimcileri, uluslararası devrimci işçi sınıfı hareketinin "ağırlık merkezi" gibi kategoriler üzerinde, yani o hareketin yazgısı için özel bir sorumluluk olarak, uluslararası sınıf mücadelesinin farklı tarihsel dönemlerinde o merkezin şu ya da bu ülkeye kayması meselesi olarak yorumlanan kategoriler üzerinde bilimsel tahliller yapmaya ve bunları doğru anlamaya yönlendirir.[11]

20. yüzyıla girilirken uluslararası proletarya mücadelelerinin tarihine ilişkin araştırmalar ve çıkarılan genellemeler, birbiri ardına gelen devrimci kuşaklara, dünya işçi sınıfı hareketinin çeşit çeşit deneyiminden, işçi sınıfının tüm devrimci eylemlerinin öğrettiği derslerden (yalnızca zaferlerden değil, eksikliklerden de) sonuçlar çıkarabilmek için Marx'ın, Engels'in ve Lenin'in yolunu izlemelerini öğretiyor. Bu bağlamda, Lenin'in 1871 Paris Komünü'nden çıkan dersler üzerine ve daha sonra Rusya'da 20. yüzyılda meydana gelen devrimin deneyimleri üzerine yaptığı tahlili anımsamak yararlı olacaktır. Yeni tür proleter partisinin kurulmasının taşıdığı uluslararası önemle ilgili sorunları in-

9 Roger Garaudy, *Lénine*, Presses Universitaires de France, Paris, 1968, s. 11.

10 *V. İ. Lenin'in Teorik Mirası ve Modern Felsefe*, yayına haz. M. T. Yovçuk ve başkaları, Moskova, 1974 (Rusça).

11 Friedrich Engels, "Komünist Birlik'in Tarihi Üzerine", Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, üç cilt, C. 3, s. 176; Marx/Engels, "Brief an den Ausschuss der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei", Marx/Engels, *Yapıtlar*, C. 17, s. 270.

celemek ve Lenin'in parti üzerine teorisini tahrif eden çeşitli siyasal düşünce okullarının bilimsel, eleştirel bir tahlilini yapmak bugün özellikle önemlidir.

Uluslararası işçi sınıfı hareketi tarihinin bu aşamasının içeriğine ve sonucuna ilişkin kapsamlı bir inceleme, modern çağ dünyasında emekle sermaye arasındaki karşıtlığın altında yatan genel tarihsel yasalara ek olarak, verili devirde, tarihin her bir somut döneminde bu yasaların kendini açığa vurduğu mücadelenin özelliklerinin ve biçimlerinin açık seçik beliren özgül niteliğini dikkate almak gerektiğini gösterir. Dahası, devrimci proleter hareket, sınıf mücadelesinin evrensel eğilimlerinin belirli bir grup ülkede özgül işleyiş şeklini, dünya devrimci hareketinin verili bir aşamasında bu ülkelerdeki emekçi halkın yerini ve rolünü göz önünde bulundurmalıdır.

Marksist-Leninistlerin bakış açısına göre, her bir devrin karakteri, deneyim sürekliliğinin önemini, dünya proletaryasının yürüyüp öne geçerken özümsediği derslerin ve geleneklerin önemini azaltmaz, tam aksine daha da vurgular. Lenin, sözgelişi Paris Komünü'nün uluslararası önemine ilişkin yazısında, Komün'ün proletaryaya sosyalist devrimin görevlerini belirlerken özgül olmayı öğrettiğini ve Bolşeviklerin "Komün'ün omuzları üstünde" yükseldiğini vurguladığı zaman işte bu sürekliliği kastediyordu.[12]

İşçi sınıfı hareketinin bu dönemde kazandığı uluslararası deneyimin tahlili üzerinde elbette keskin bir siyasal ve ideolojik mücadele sürüyor.

Sosyal reformcu tarih yazıcılığı bu mücadelelerde başı çekiyor. Bu akımın temelleri 20. yüzyıla girilirken Sydney ve Beatrice Webb, Eduard Bernstein, Emile Vandervelde, Thomas Kirkup vb. tarafından atıldı,[13] daha sonra ise Karl Kautsky, Paul Louis, G. D. H. Cole, Julius Braunthal ve başka sosyal reformcular tarafından geliştirildi.[14] Bu akımın gelişmesi birkaç aşamadan geçti. 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında yayınlanan çalışmalar, çeşitli sosyal reformculuk okullarının (Marksizmi kendilerine özgü yorumladıklarını öne sürüp, Marksizmle çeşitli burjuva doktrinleri arasında bağ kurmaya uğraşan merkezcilerin ve Marksizmi reddedip burjuva ideolojisini benimseyen sağ kanadın) görüşlerini yansıtıyordu. Webbs, Cole, Louis vb. gibi sosyal reformcuların 20. yüzyıl başındaki uluslararası işçi sınıfı hareketi hakkında yazdıkları bazı kitaplar, başta özgül sorunlar olmak üzere birçok soruna ilişkin pek çok gerçeği içeriyordu. Daha sonra, genellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, sağcı

12 V. İ. Lenin, "Komün Üzerine Konferans Planı", *Toplu Yapıtlar*, C. 8, Foreign Languages Publishing House, 1962, s. 208.

13 Sydney Webb, "Hakiki ve Sahte Sosyalizm", *Sotsializm v Anglii*, Petrograd, 1918; Beatrice ve Sydney Webb, *The Consumers Cooperative Movement*, Edinburg, 1921; Thomas Kirkup, *A History of Socialism*, Londra, 1906; Emile Vandervelde, *Neutrale und sozialistische Genossenschaften*, Stuttgart, 1914.

14 G. D. H. Cole, *A History of Socialist Thought*, C. III, *The Second International 1889-1914*, Kısım 1 ve 2, Londra, 1956; Julius Braunthal, *Geschichte der Enternasyonale*, C. 1, Hannover, 1961; Karl Kautsky, *Die Internationale*, Viyana, 1920; Paul Louis, *Cent cinquante ans de pensée socialiste* [Sosyalist Düşüncenin Yüz Elli Yılı], Paris, 1953.

reformcu akım üstünlük kurdu ve işçi sınıfı hareketinin devrimci kanadına, özellikle de Bolşeviklere ve Leninizme duyduğu düşmanlık aşırı, sıklıkla marazi biçimlere büründü. Sonuç olarak, bu çalışmaların bilimsel değeri hissedilir ölçüde azaldı.

Genel olarak, sosyal reformcu tarih yazıcılığı, o yıllardaki uluslararası işçi sınıfı hareketinin gerçek bir tablosunu sunmasını olanaksız kılan temel zaaflar içeriyor. Her şeyden önce, sosyal reformcular, o dönemin olaylarını incelerken ve yorumlarken tutarlı bir sınıfsal yaklaşım sergilemiyorlar. Çoğunlukla, emekçilerin, yaşam koşullarını iyileştirmek için gösterdikleri çabalara olumlu bir gözle bakarken, aynı zamanda da onları ezenlere karşı giriştikleri kararlı eylemleri kınıyorlar; kitlesel devrimci eylemlere ilişkin yaptıkları değerlendirmede bu en açık şekilde görülüyor. Sonuç olarak, açık sınıfsal tutumlardan bu yoksunluk, bazen, proletaryanın temel çıkarlarına düşman bir siyasal önyargıya yol açıyor.[15]

Uluslararası işçi sınıfı hareketine ilişkin sosyal reformcu tarih yazıcılığının ağır basan bir özelliği, eklektik olmasıdır. Bu okuldan tarihçilerin neredeyse hepsi Marksist kavramları ve terimleri kullanır. Ne var ki, kullandıkları temel yöntembilimsel yaklaşım burjuva uzmanlardan alınmıştır. Tutarlı yöntembilimi dışlayan eklektizm, işçi sınıfı hareketini yöneten nesnel yasaları ve hareketin tarihinin bilimsel dönemlere ayrılmasını yadsır, neden sonuç ilişkilerini, nesnel ve öznel faktörlerin bağıntısını vb. yanlış yansıtır. Bu, öznelciliğe geniş alan açar, sunum sürekliliğini dışlar, önyargıyı ve şematizmi besler. Sosyal reformcu tarih yazıcılığı, aynı zamanda da kitlesel işçi sınıfı hareketinin gelişmesini geriye dönük olarak sosyalist düşüncenin gelişmesinden koparmaya, bu olgular arasında var olan nesnel bağı dikkate almaksızın ve dolayısıyla, hem emekçi halkın kitle hareketinin hem de sosyalist düşüncenin tarihini çarpıtarak, bunları ayrı ayrı ele almaya eğilimlidir.[16]

Uluslararası işçi sınıfı hareketinin ayrı yönlerine ilişkin görüşlerdeki tüm o çeşitliliğe rağmen, bazı önermeler her zaman sosyal reformcu tarihçilerde ortaktır.

Öncelikle bunlar, emperyalizmi, kapitalist gelişmenin bir aşaması olarak değil, (Kautsky geleneğine uygun bir anlayışla) mali sermayenin yeğlediği bir politika olarak, bir "siyasal olgu" olarak görürler. O yılların ekonomisinde ve siyasetinde beliren yeni olguların işçi sınıfı hareketiyle bağlantılı olduğu durumlarda, bunları esas olarak proletarya ile burjuvazi arasında işbirliği alanı-

15 *The Encyclopedia of the Labor Movement*, C. 1-3, Detroit, 1971; C. A. Landauer, *European Socialism. A History of Ideas and Movements*, C. 1, Berkeley ve Los Angeles, 1959; *Die Sozialdemocratie. Geschichtsabriss und Standortbestimmung*, Hamburg, 1972.

16 Bu açıdan şunlar tipiktir: G. D. H. Cole, *a.g.y.*; A. Gran, *The Socialist Tradition from Moses to Lenin*, New York-Londra-Toronto, 1946; H. Pelling, *A Short History of the Labour Party*, Londra, 1961; S. Miller, *Das Problem der Freiheit im Sozialismus. Freiheit, Staat und Revolution in der Programmatik der Sozialdemokratie von Lassalle bis zum Revisionismusstreit*, Frankfurt am Main, 1964.

nın genişlemesi açısından ele alırlar;[17] bununla güttükleri amaç ise sağcı Sosyal Demokrat liderlerin çoğunlukla "demokratik sosyalizmin kurucusu ve atası"[18] dedikleri Eduard Bernstein'ın Marksizme sözde meydan okumasının tarihsel "gerekçe"sini doğrulamaktır.

Küresel ölçekte ve ayrı ülkelerde (Rusya dâhil) sosyalist devrim için nesnel koşulların bulunmadığı konusunda sahte teorinin gösterdiği "kanıt", emperyalizm çağında burjuva toplumundaki temel toplumsal karşıtlıkların şiddetlendiğinin göz ardı edilmesine dayanır.

Ayrıca, bugünkü sosyal reformcu tarih yazıcılığı, uluslararası işçi sınıfı hareketinin tarihindeki "barışçıl dönem"i, sınıf mücadelesinin "söndüğü" bir dönem olarak yorumlar; 20. yüzyıl başındaki dönemi ise işçi sınıfı hareketinin gelişmesinin nesnel koşullarında çarpıcı değişiklikler oluşmasına, özellikle önde gelen kapitalist devletlerde toplumsal ve siyasal atmosferin alevlenmesine rağmen, "barışçıl dönem"in basit bir devamı olarak görür. Ara sıra ise tekelci kapitalizmin gelişmesi, sosyalizm ilkelerinin doğrudan uygulanması olarak betimlenir ve ulusal kurtuluş hareketi neredeyse ilerlemenin önünde bir engel olarak görülür.

Ek olarak, sosyal reformcu akım, uluslararası işçi sınıfı hareketinin "ana yol"u gibi betimlenip, bu akımın önemi ve başarıları şişirilir. Ya revizyonizm ve kafa dengi sosyal reformculuğun yukarıda değinilen çeşitli tonları göklere çıkarılır[19] ya da revizyonizm tehlikesi hafife alınarak merkezcilik alkışlanır. Bu eğilimlerin ikisi de temelsiz bir şekilde Marksizme benzetilir.[20] Hem 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başındaki işçi partilerinde hem de İkinci Enternasyonal'de görülen sosyal reformcu eğilimler, o yılların nesnel koşullarıyla, proletaryanın çıkarlarıyla uyumlu ilan edilir. Somut gerçeklerin aksine, o yıllardaki işçi örgütlerinin kazanımları, emekçi halkın sınıf mücadelesine değil, oportünistlere atfedilir.[21]

Sosyal reformcu tarihçiler, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başındaki uluslararası işçi sınıfı hareketinde devrimci akımın etkisini küçük göstererek bu akımı

17 G. Arfe, *Storia der socialismo Italiano (1892-1926),* Torino, 1965.

18 P. Gay, *The Dilemma of Democratic Socialism. Eduard Bernstein's Challenge to Marx,* New York, 1952; *Vorwärts,* 1 Ocak 1974; H. Wachenheim, *Die deutsche Arbeiterbewegung, 1844-1914,* Köln-Opladen, 1967; *Histoire des doctrines: sociales du Parti Ouvrier Belge au Parti Socialiste Belge* [Belçika İşçi Partisi'nden Belçika Sosyalist Partisi'ne Toplumcul Öğretiler Tarihi], Brüksel, 1974, s. 30-31.

19 H. W. Laidler, *History of Socialist Thought,* New York, 1927; D. Ligou, *Histoire du socialisme en France (1871-1961)* [Fransa'da Sosyalizmin Tarihi (1871-1961)], Paris, 1962; F. Manzotti, *Il socialismo riformista in Italia,* Firenze, 1965; J. Price, *The International Labour Movement,* Londra/New York/Toronto, 1945; H. Schmidt, *Kritischer Rationalismus und Sozialdemokratie (Vorwort),* Berlin/Bonn/Bad-Godesberg, 1975; L. Valiani, *Il Partito socialista Italiano dal 1900 al 1918,* Milano, 1965.

20 Julius Braunthal, *a.g.y.*; A. C. A. Compere-Morel, *Grand dictionnaire socialiste* [Büyük Sosyalist Sözlük], Paris, 1924; P. Louis, *a.g.y.*

21 J. Deutschvorn, F. Heine, *The International,* Hannover, 1966; H. Laidler, *History of Socialism,* New York, 1968; N. Mackenzie, *Socialism. A Short History,* Londra, 1966; O. Pollan, *Das A-B-C der Internationale,* Viyana, 1928; W. Theimer, *Von Bebel zu Ollenhauer,* Münih, 1957.

kötülemeye çalışırlar. Bu yazarların çoğu, devrimci Sosyal Demokratların toplumsal kökünün ya da kitleler arasında desteğinin olmadığını öne sürer.[22]

Bunlar birçok ülkenin işçi sınıfı hareketindeki Marksist devrimcilere iftira atar ama saldırılarının asıl hedefi Leninizm ve Bolşeviklerdir. Bolşevizmin bir anomali olduğu, uluslararası işçi sınıfı hareketinin bir yan ürünü olduğu, Rusya'daki özgül koşulların, yalnızca münferit, "geri" ülkelere özgü koşulların bir sonucu olduğu söylenir.[23] Leninizmin uluslararası işçi sınıfı hareketi üzerindeki etkisini küçük gösterme[24] ve yeni tür devrimci işçi partisinin doğup gelişmesinin tarihî önemini hafife alma çabası, 20. yüzyıla girilirken İkinci Enternasyonal'deki görüş ayrılıklarının keskinliğini ve derinliğini bulandırmaya, bu ayrılıkların sınıfsal özünü gizlemeye yönelik eğilimde de gözlenir.[25]

Yine ayırt edici bir tavır olarak, sosyal reformcu tarih yazıcılığı, sınıf mücadelesinin genel yasalarının önemini hafife alır, ayrı ülkelerdeki işçi sınıfı hareketlerinin özgül niteliğini ise abartır.[26] Bu abartma çoğunlukla oportünizme, özellikle de milliyetçi eğilimlere gerekçe olarak kullanılır, proletaryanın amaç ve görev birliğini, uluslararası birliğini değersizleştirmeye, bazen de reddetmeye götürür. Enternasyonal bazen ulusal işçi örgütlerinin basit bir toplamı gibi görülürken, işçilerin uluslararası bağlarının ve etkileşiminin rolü küçümsenir.

19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında işçi sınıfı hareketinin tarihine ilişkin apaçık burjuva yorumlar ve değerlendirmeler de yukarıdaki özelliklerin birçoğunu üstü örtülü olarak içerir. Uluslararası işçi sınıfı hareketini ele alan hem gerici hem de liberal burjuva tarih yazıcılığı nesnel olmaktan uzaktır ve bütün olarak pek az bilimsel değere sahiptir. Bu alandaki çabaları, son tahlilde, proleter örgütleriyle ve tüm işçi sınıfı hareketiyle savaşmanın en etkili yollarını saptamak için, onlarda zayıflıklar bulma amacını güder.

Elbette bu sözler, bazı burjuva tarihçilerin yapıtlarının yararlı bilgiler ve bazı eleştirel sonuçlar içermediğini göstermez. Örneğin, Werner Sombart, Almanya ve Avusturya Sosyal Demokrat hareketindeki milliyetçi eğilimlere işaret etmiştir,[27] R. Brunhuber ise çeşitli partilerin programları ile seçmenle-

22 J. Conlin, *Bread and Roses Too*, Westport, 1970; P. van der Esch, *La deuxième Internationale, 1889-1923* [İkinci Enternasyonal, 1889-1923], Paris, 1957; H. Pelling, *a.g.y.*; J. Weinstein, *The Decline of Socialism in America, 1902-1925*, New York/Londra, 1967; H.-J. Steinberg, *Sozialismus und deutsche Sozialdemokratie. Zur Ideologie der Partei vor dem I. Weltkrieg*, Hannover, 1967.

23 G. D. H. Cole, *a.g.y.*; Julius Braunthal, *a.g.y.*; C. Landauer, *a.g.y.*

24 J. Braunthal, *Geschichte der Internationale*, C. II, Hannover, 1971; R. Schlesinger, "Uluslararası Sosyalist Büro Üyesi Olarak Lenin", *Soviet Studies*, C. XVI, 1965, No. 4, s. 448-458.

25 G. D. H. Cole, *a.g.y.*; P. van der Esch, *a.g.y.*

26 *International. A Documentary History*, New York, 1970; H. W. Laidler, *History of Socialism*; B. G. de Montgomery, *British and Continental Labour Policy*, Londra, 1923.

27 Werner Sombart, *İşçi Enternasyonali*, St. Petersburg, 1906 (Rusça çeviri).

rinin duyguları arasındaki çelişkiye değinmiştir.[28] Proletaryanın uluslararası bağları hakkında ilginç gerçekler içeren çalışmalar da vardır.[29]

Çeşitli okulların varlığına rağmen, burjuva tarih yazıcılığı bazı ortak özellikler taşır. Kural olarak, burjuva tarihçiler, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başındaki işçi sınıfı hareketini ve proleter örgütlerinin faaliyetlerini, o dönemdeki sosyoekonomik durumdan ve emekçi kitlelerin mücadelesinden soyutlayarak ele alırlar. Nesnel koşullar ve işçi sınıfının amaçları hakkında sosyal reformculardan da zayıf bir anlayış sergilerler. En kapsamlı çalışmaların bile gösterdiği gibi, bu tarihçilerin hiçbiri, eğilimler arasındaki karmaşık mücadelenin temeline inememiştir.

Bunların çoğu, işçi sınıfı hareketini ya emekçilerin durumunda düzelme olmasından öte bir şey istemeyen "apolitik" bir hareket olarak[30] ya "liberalizmin [yani burjuvazinin –*yaz.*] zaferine bilmeden yardım eden bir araç" olarak[31] ya da sosyalist fikirlere yabancı demokratik bir hareket olarak[32] değerlendirir. Proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişkiler küçültülürken, emekçi halkın kitle eylemleri olumsuz bir gözle değerlendirilir. Çoğunlukla burjuva reformcu ya da sosyal reformcu örgütlere sempati gösterilir. İşçi sınıfı hareketi içindeki ideolojik ve siyasal mücadele bazen merkezciler ile devrimci Sosyal Demokratlar ve devrimci Sosyal Demokratlar ile anarkosendikalistler aynı kefeye konarak aşırı basitleştirilir.[33]

Burjuva tarih yazıcılığının o dönemdeki işçi sınıfı hareketi hakkında çıkardığı sonuçların birçoğu, bugünkü yoğun antikomünist literatürde yaygın biçimde kullanılıyor.

Küçük burjuva "ultra devrimci" eğilimlerin (Yeni Sol'dan Troçkistlere, yeni anarşistlere vb. kadar) dünya görüşünü yansıtan çalışmalarda da uluslararası işçi sınıfı hareketinin tarihine yanlı bir yorum getirilir. Proletaryanın sınıfsal çıkarları bu çalışmalarda çoğunlukla yazarın kendi hizbinin ya da aynı soydan toplumsal grupların çıkarlarıyla özdeşleştirilir; bilimsel nesnellik ve tarihselcilik, yanlış anlaşılan "siyasal elverişlilik"e düpedüz feda edilir.

Uluslararası işçi sınıfı hareketi tarihinin bu dönemi, bu okulun yandaşlarınca tamamen kapkara resmedilir. Kitlesel proleter partilerinin ortaya çıkışı, bir sönümlenme ve proletaryanın "ekonomik" örgütleri düzeyine gerileme olarak değerlendirilir. İşçi sınıfının ayrı ulusal kesimlerinin ekonomik ve toplumsal mücadelede elde ettikleri kazanımlar, proleter kitlelerin devrimci potansi-

28 R. Brunhuber, *Die heutige Sozialdemokratie*, Jena, 1906.

29 L. Lorwin, *The International Labour Movement. History, Policies, Outlook*, New York, 1953.

30 P. Taft, *The American Federation of Labor in the Time of Gompers*, New York, 1970; H. Grob, *Workers and Utopia. A Study of the Ideological Conflict in the American Labor Movement*, Evanston, 1961.

31 B. Croce, *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*, Bari, 1943; G. Spandolini, *Il mondo di Giolitti*, Firenze, 1969.

32 E. Thompson, *The Making of the British Working Class*, Londra, 1963.

33 H. Rothfels, *Marxismus und auswärtige Politik*, Münih/Berlin, 1922.

yelini zayıflatan bir faktör olarak tanımlanır. Buna koşut olarak, sendikaların ve kooperatiflerin faaliyetleri olumsuz bir bakışla değerlendirilir. Sosyalist milletvekillerinin parlamentolarda edindikleri deneyim bir yana itilir. İkinci Enternasyonal'in faaliyetleri en başından beri oportünist ve reformcuymuş gibi tanımlanır; Enternasyonal'in kendisi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerini bıraktığı örgüte benzetilir.

Bu dönemdeki işçi sınıfı hareketinin ana sorunları, ulusal ve uluslararası proleter kitle örgütlerinde farklı akımlar arasındaki, en başta da devrimci ve oportünist eğilimler arasındaki mücadeleyle bağlantılı olan sorunları da kapsar. Dışarıdan ne denli farklı görünürse görünsünler, "sol" oportünizm yanlıları ve sağ revizyonistler, işçi sınıfı hareketindeki farklı akımlar arasında süren mücadelenin sosyoekonomik nedenlerine, ideolojik içeriğine ve siyasal sonuçlarına ilişkin sorunlara getirdikleri yanlış, bilimsellik dışı yorumla aynı noktada buluşurlar. Anarkosendikalistlerin ve Troçkistlerin yazdıkları kitaplar, uluslararası proleter hareketindeki farklılıkların temel niteliğini şaşmaz şekilde yanlış yansıtır ve sınıf mücadelesinin nesnel yasalarını önemsiz gösterir. Kişisel sempatilerin ve antipatilerin önemini ısrarla abartır; "toplumsal *eğilimlerin* içeriği konusunda kişisel ya da grupsal değil, *sınıfsal* bir tahlili ve bunların esas, ana ilkelerine ilişkin ideolojik, siyasal bir irdelemeyi temel alma"nın[34] zorunlu olduğu yolundaki Marksist-Leninist yöntemsel önermenin doğruluğunu acemice sorgular.

Bu sınıfsal yaklaşım, anarşist ve Troçkist ideologların hasımlarını, yani yaratıcı Marksizm-Leninizm savunucularını karalamak dâhil her yola başvurarak gözden düşürmeye yönelik tüm çabalarının umarsızlığını iyice belirginleştirir. Bazı "teorisyenler"in uluslararası işçi sınıfı hareketi tarihine ilişkin kilit sorunları ve "revizyonizm", "sosyal emperyalizm" vb. gibi kavramların ta kendilerini, tarihsellik dışı, sınıf mücadelesinin gerçekliklerinden kopuk bir tutumla yorumlama ve bu yanlış yorumları gerçek Marksist-Leninistlere saldırmakta kullanma girişimleri, bu bakımdan son derecede tipiktir.

"Sol" oportünizmin sözcüleri (19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında G. Sorel'den ve diğer anarkosendikalizm ideologlarından[35] tutun, Frankfurt okuluna mensup bazı "neo-Marksistler"e, ayrıca Jean Paul Sartre'a, Paul M. Sweezy'ye, André Gorz'a ve küçük burjuva radikalizminin diğer sözcülerine[36] kadar) dünya proletaryasının gelişme eğilimlerini ve geleceğini yanlış yansıtırlar. Başka şeylerin yanı sıra, emperyalizm koşullarında uluslararası işçi sınıfı hareketindeki reformculuğun toplumsal köklerine ilişkin Marksist-

34 V. İ. Lenin, "Yanlış Bir Bayrak Altında", *Toplu Yapıtlar*, C. 21, s. 154.

35 G. Sorel, *Réflexions sur la violence* [Şiddet Üzerine Düşünceler], Paris, 1906.

36 Jean Paul Sartre, *Critique de la raison dialectique* [Diyalektik Aklın Eleştirisi], Paris, 1960; Paul M. Sweezy, "Marx ve Proletarya", *Monthly Review*, C. 19, Sayı 7, Aralık 1967, s. 25-42; André Gorz, *Stratégie ouvrière et néocapitalisme* [İşçi Stratejisi ve Yeni Kapitalizm], Paris, 1964; André Gorz, *Le socialisme difficile* [Zor Sosyalizm], Paris, 1967.

Leninist önermeleri çarpıtır, işçi aristokrasisi sorununa bayağı-mekanik bir gözle bakarlar. 20. yüzyılın başından beri işçi sınıfının yapısında ve çeşitli kesimlerinin sosyoekonomik koşullarında oluşan değişikliklere bunların getirdikleri "ultra devrimci" yorum daha yakından irdelenince, tüm proletaryanın "burjuvalaştığı" ve güya yeni bir orta sınıfın oluştuğu efsanesinin birçok bakımdan tekrarlandığı görülür. Bu efsaneler ta 19. yüzyılın sonu ila 20. yüzyılın başında Sombart, Struve ve diğer kürsü sosyalistleri tarafından pazarlanmıştı.

Proletaryayı ilkeli, sınıfsal bir temelde birleştirmek için hiç yorulmadan çaba gösteren Marx, Engels ve Lenin iki cephede, yani sağ oportünizme ve "sol" oportünizme karşı mücadele ettiler. Bu soruna yanlı, metafizik bir yaklaşım sergileyen "sol" oportünistler, bu mücadelenin iki yönü arasındaki diyalektik bağı görmezden geldiler. Bu bağı görmeyince de, devrimci proletaryanın öncüsünün işçi sınıfının konumunu güçlendirmek için gösterdiği olumlu çabaları yapay şekilde değerlendirdiler ve böylece, Marksizm-Leninizmin yaşayan ruhunu iğdiş etmeye yöneldiler.

Bu dönemdeki işçi sınıfı hareketine getirilen "sol" oportünist, Troçkist ve benzer yorumların azgın burjuva antikomünistlerce de sık sık kullanılması pek şaşırtıcı değildir.[37]

Marksist-Leninist tarih yazıcılığı, uluslararası işçi sınıfı hareketinin tarihine ilişkin çarpıtılmış yorumların karşısına, sahiden bilimsel, kapsamlı incelemelerle çıkıyor. Bilimsel komünizmin kurucularının teorik mirasından sürekli olarak beslenen Marksist uzmanlar, işçi sınıfının gelişmelerini ve mücadelelerini yöneten yasaları araştırmakta dikkate değer ilerlemeler kaydetmişlerdir.

Özellikle ele aldığımız dönemde dünya işçi sınıfı hareketinin tarihine ilişkin incelemeler, 1960'lı ve 1970'li yıllarda büyük ilerleme göstermiştir. 20. yüzyıla girilirken Lenin'in uluslararası faaliyetlerinin ve Leninizmin doğuşunun uluslararası yankıları, Bolşevik Parti'nin kurulmasının ve gelişmesinin tarihî önemi gibi konularda çok derin ve kapsamlı araştırmalar yürütülmüştür.[38] Birçok ülkedeki devrimci Sosyal Demokratların çalışmaları incelenip nesnel

37 G. Nollau, *Die Internationale. Wurzeln und Erscheinungsformen des proletarischen Internationalismus*, Köln, 1959.

38 Bu konulara ilişkin pek çok çalışma arasında şunlar sayılabilir: *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi*, C. I, Moskova, 1964; *V. İ. Lenin'in Yaşamöyküsü*, Moskova, 1970; G. M. Zobnina, "Lenin'in 19. Yüzyıl Sonunda Uluslararası Oportünizme Karşı Mücadelesi", *Toplumsal Bilimler Akademisi Yazıları, SBKP MK*, Sayı 45, Moskova, 1958; *Lenin ve Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi*, Moskova, 1969; *Devrimci Bir Enternasyonal Mücadelesinde Lenin*, Moskova, 1970; G. M. Mihalev, "Rusya'da Yeni Tür Bir Proleter Partisinin Kurulması ve Dünya İşçi Sınıfı Hareketinin Gelişmesine Yaptığı Etki", *Oryol Pedagoji Enstitüsü Yazıları*, C. 25, 1964, s. 7-306; M. S. Volin, "Bolşevik Parti Birinci Programının Uluslararası Önemi", *Tarih Sorunları*, 1961, Sayı 11; S. L. Agayev, "RSDİP'nin İkinci Kongresi ve Lenin'in Partisince Kazanılan Deneyimin Dünya Devrimci Hareket Açısından Önemi", *İşçi Sınıfı ve Modern Dünya*, 1973, Sayı 4 (hepsi Rusça); A. Reisberg, *Lenin: Bediehungen dur deutschen Arbeitsbewegung*, Dietz Verlag, Berlin, 1970; A. Rothstein, *Lenin ve Büyük Britanya'da Sosyalist Hareket*, Moskova, 1970 (Rusça çeviri); R. A. Yermolayeva, A. Y. Manuseviç, *Lenin ve Polonya İşçi Sınıfı Hareketi*, Moskova, 1971 (Rusça); L. Reti, *Lenin es a magyar munkasmozgalóm*, Kossuth Publishers, Budapeşte, 1970.

olarak betimlenmiştir. Proleter kitle örgütlerinin 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başındaki çalışmalarının yanı sıra, İkinci Enternasyonal'in ve birçok işçi partisinin çalışmaları da değerlendirilmiştir. Oportünist eğilimlerin doğduğu ve evrildiği çeşitli aşamaları ve o yılların uluslararası işçi sınıfı hareketindeki devrimci eğilimler ile oportünist eğilimler arasındaki ilişkiyi ve mücadeleyi ele alan kapsamlı incelemeler vardır.[39]

Marksist-Leninist tarih yazıcılığı, somut tarihsel verilerin araştırılmasını temel alarak, çağdaş işçi sınıfı hareketi açısından ideolojik ve siyasal önem taşıyan sonuçlar da çıkarmıştır. Dünyanın devrimci dönüşümünde işçi sınıfının önder, belirleyici rolüne ilişkin Marksist-Leninist teori inandırıcı şekilde doğrulanarak, işçi sınıfının tarihî misyonunu yerine getirmesini önlemek için engeller çıkaran, devrimci Marksizme ve işçi sınıfının temel çıkarlarına ihanet eden, sonra da alenen emperyalizme sığınan oportünistlerin, uluslararası işçi sınıfı hareketindeki bölünmeden bütünüyle sorumlu olduklarını çürütülemez bir şekilde göstermiştir. İşçi partilerinin ve diğer proleter örgütlerinin kazandıkları belli başlı başarılar, toplumsal süreçlere Marksist bir yorum getiren, işçi sınıfının karşılaştığı yeni sorunları çözmenin doğru yollarını ve araçlarını gösteren, yeni duruma uygun sınıf mücadelesi araçları ve biçimleri geliştiren devrimci eğilim sayesinde elde edilmiştir.

Marksist-Leninist tarih yazıcılığı, sosyal reformcu ideologların geçmişteki uluslararası proleter örgütlerinin mirasında hak iddia etmelerinin temelsizliğini de kanıtlamıştır. Sağcı Sosyalistler, olsa olsa, 19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında işçi sınıfı hareketindeki oportünist eğilimin avukatlığı rolünde hak iddia edebilirler.

Marksist-Leninist partiler, yani uluslararası komünist hareket, ana (devrimci) eğilimin gerçek mirasçılarıdır. Komünist Enternasyonal programında işaret edildiği gibi, Birinci Enternasyonal, sosyalizm için uluslararası proleter mücadelesinin ideolojik temellerini attı. En iyi günlerinde İkinci Enternasyonal, işçi sınıfı hareketinin kitlesel yayılmasının zeminini hazırladı. Üçüncü, yani Komünist Enternasyonal ise Birinci Enternasyonal'in çalışmalarını sürdürdü

39 İ. A. Belyavskaya, *ABD'de Burjuva Reformculuğu, 1900-1914*, Moskova, 1968 (Rusça); C. Willard, *Socialisme et communisme français* [Fransız Sosyalizm ve Komünizmi], Paris, Collin, 1978; William Z. Foster, *Üç Enternasyonalin Tarihi*, International Publishers, New York, 1955; L. İ. Zubok, *ABD'de İşçi Hareketinin Tarihi Üzerine Denemeler, 1865-1918*, Moskova, 1962 (Rusça); N. Y. Ovçarenko, *20. Yüzyıla Girilirken Alman Sosyal Demokrasisi*, Moskova, 1975 (Rusça), *Bulgar Komünist Partisi Tarihi*, Moskova, 1971 (Rusça); *Çekoslovakya Komünist Partisi Tarihi*, Moskova, 1962 (Rusça); *Macar Devrimci İşçi Sınıfı Hareketinin Tarihi*, C. 1, Moskova, 1970 (Rusça); *İspanya Komünist Partisi Tarihi*, Moskova, 1961 (Rusça); *İkinci Enternasyonal'in Tarihi*, C. I-II, Moskova, 1965-1966 (Rusça); L. E. Kertman, *İngiltere'de İşçi Hareketi ve İşçi Partisi'nde İki Eğilimin Mücadelesi*, Perm, 1957 (Rusça); J. S. Yajborovskaya, *Polonya Devrimci İşçi Sınıfı Hareketinin İdeolojik Gelişimi (19. Yüzyıl Sonu ila 20. Yüzyılın İlk Çeyreği)*, Moskova, 1973 (Rusça); Philip S. Foner, *Birleşik Devletler'de İşçi Hareketinin Tarihi*, C. II-III, International Publishers, New York, 1963-64; *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, C. I-II, Berlin, 1966; E. Hobsbawm, *Labouring Men*, Londra, 1967; G. Procacci, *La Lotta di classe in Italia inizio del secolo XX*, Roma, 1970; C. Reeve, *The Life and Times of Daniel de Leon*, New York, 1972; E. Santarelli, *La revisione del Marxismo in Italia*, Milano, 1964.

ve İkinci Enternasyonal'den dersler çıkararak, oportünizme, sosyal şovenizme ve sosyalizmi yanlış tanıtan burjuva yorumlara son verip, proletaryanın siyasal iktidarını gerçekleştirme yönünde kararlılıkla ilerledi.

• • •

19. yüzyıl sonu ila 20. yüzyıl başında nitelik açısından yeni olgular dünyanın toplumsal gelişiminde belirgin şekilde öne çıktı. Kapitalizm, en yüksek ve en son gelişme aşamasına, yani emperyalizm aşamasına girmişti. Marx'ın ve Engels'in kapitalist üretim tarzını derinlemesine tahlil ettikleri yapıtlarından yararlanan Lenin, kapitalizmin gelişimindeki yeni eğilimleri apaçık ortaya çıkardı; emperyalizme geçişin sonucu olarak kapitalist toplumun tüm çelişkilerinde keskin bir şiddetlenme meydana geldiğini ve burjuvazinin bu çelişkileri çözemediğini gösterdi.

Yeni durum, işçi sınıfına ve partisine yeni bir siyasal yön verilmesini, yaşamın ve devrimci işçi sınıfı hareketi pratiğinin ortaya çıkardığı sorunlara, daha önce hiç gündeme gelmemiş ve gelemeyecek olan sorunlara yanıt bulunmasını gerekli kılıyordu. Marksist teorinin yaratıcı gelişimini sürdürmek özellikle önemliydi. Bu görevi Lenin başardı. O, Marx'ın ve Engels'in gerçek halefiydi, Bernstein'ın ve destekçilerinin, Rus Ekonomistlerin teorilerinin temelsizliğini ve siyasal tehlikesini bütünüyle teşhir etti, yeni tarihsel duruma uygun olarak devrimci öğretinin nasıl geliştirileceğinin örneğini verdi.

Diyalektik yöntemi kılavuz edinen, Marx ve Engels'in yapıtlarını temel alan, Rusya ve dünya işçi sınıfı hareketinin deneyiminden yararlanan Lenin, Marksizmin tüm bileşenlerini ayrıntılı olarak ele aldı, parti konusunda tutarlı bir teori geliştirdi, partinin teorik ve örgütsel ilkelerini, stratejisini ve taktiklerini, işleyiş kurallarını ve liderlik ilkelerini belirledi.

Lenin'in bakış açısından, yeni tür proleter partisi nasıl bir şeydi? Sınıfsal doğası, ideolojisi, amaçları ve görevleri gereği, böyle bir parti, en devrimci ve en örgütlü sınıf olan, kapitalizmin mezarını kazmakla ve yeni, komünist bir toplum kurmakla görevli olan proletaryanın partisi olmalıydı. Dolayısıyla, kapitalist sistemin tasfiyesini ve sosyalizme geçişi başarabilmenin zorunlu koşulu olan bir *toplumsal devrim* partisi olmalıydı. Dünyanın devrimle dönüştürülmesinde işçi sınıfına, tüm emekçi halka *önderlik edecek ve yol gösterecek* güç olmalıydı.

Parti yalnızca ileri teoriyle, Marksizm teorisiyle donanırsa görevini yerine getirebilir. Lenin, "Karl Marx'ın teorisinin zemini üzerinde sıkı sıkıya duruyoruz: İlk kez bu teori, sosyalizmi bir ütopya olmaktan çıkarıp bir bilime dönüştürdü," diye yazdı ve bu teoriyi daha da geliştirmenin yol haritasını çizdi. Devrimci proleter partisinin amacını tanımladı: Bu, ne toplumu yeniden yapılandırmaya dönük ütopyacı planlar kurmaktı ne de komplolar tasarlamaktı, aksine, "*nihai amaç olarak proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesi ve sosya-*

list bir toplum kurması hedefiyle, proletaryanın sınıf mücadelesini örgütlemek ve bu mücadeleye önderlik etmek"ti.[40]

Her ülkedeki işçi sınıfının, onun bilinçli öncüsünün mücadelesinde, ulusal özgüllüklere ek olarak, tüm dünya devrimci proletaryası için, antiemperyalist hareket için önemli olan ortak özellikler vardır. SBKP'nin 25. kongresinde buna işaret edilerek, "SBKP'nin dünya çapındaki tarihî deneyimine ve uluslararası komünist hareketin, uluslararası işçi sınıfı hareketinin kazandığı deneyime ilişkin bilimsel bir genelleme" sunan çalışmaların önemi vurgulandı.[41] Lenin'in yazdığına göre, devrimci teori, "dünyadaki tüm ülkelerde edinilen devrimci deneyimin ve devrimci düşüncenin genel toplamından doğar".[42] Berlin'de düzenlenen Avrupa Komünist ve İşçi Partileri Konferansında (1976) bu sözleri anımsatan Leonid Brejnev, devrimci deneyimi, "kitlelerin yaşamsal çıkarlarını savunma, devrimci güçleri harekete geçirme, gelişme düzeyleri farklı olan ülkelerde sosyalizm için mücadele etme deneyimi"ni genelleme yönünde Komünistlerce gösterilen çabaları birleştirmenin önemine işaret etti.[43]

Rusya'da yeni tür bir işçi partisinin kurulması, uluslararası işçi sınıfı hareketinin bu ciltte incelenen döneminde kazanılmış en önemli başarıydı. 20. yüzyıla girilirken, dünyanın toplumsal-tarihsel gelişiminin bir dönüm noktasında Lenin, partiyi, 20. yüzyılın sonraki tüm gelişmelerinde belirleyici bir rol oynayacak bağ olarak gördü.

Yeni tür partinin kurulması, güçlenmesi ve gelişmesi, uluslararası işçi sınıfı hareketinin yeni bir çağa, sosyalist devrimler çağına özgü gereksinimlere yanıt vermek üzere yeniden örgütlenmesi sürecini başlattı.

40 V. İ. Lenin, "Programımız", *Toplu Yapıtlar*, C. 4, s. 211.

41 *Belgeler ve Kararlar. SBKP'nin XXV. Kongresi*, s. 232.

42 V. İ. Lenin, "Dürüst Bir Fransız Sosyalistin Sesi", *Toplu Yapıtlar*, C. 21, s. 354.

43 *Avrupa'da Barış, Güvenlik, İşbirliği ve Toplumsal İlerleme İçin. Avrupa Komünist ve İşçi Partileri Konferansının Sonuçları Üzerine*, Berlin, 1976, s. 24.

İsim Dizini

Abdülhamid, II. 451
Adler, V. 216, 217, 283, 369, 408, 412
Afanasyev, P. 243, 310
Agayev, S. L. 574
Aizin, B. A. 278
Akimov, V. P. 529, 530, 532, 533
Akselrod, P. B. 240, 252, 307, 309, 330, 331
Aleksandr, II. 304
Aleksandr, III. 306, 312
Alekseyev, P. 188, 303, 336
Allename, J. 215
Altgeld, J. P. 192
Amouroux, C. 130
Andrews, W. H. 468
Anseele, E. 215, 281
Arabi, M. 463
Aranyossi, M. 231
Arfe, G. 570
Argunov, P. 250
Arismendi, R. 420
Arjanov, F. M. 330
Arno, A. 135
Arnould, A.130
Askoldova, S. M. 191
Assi, A. A. 136
Aubry, E. 102
Auer, I. 280, 283, 406, 407, 491
Aveling, E. 119, 219, 251, 252, 254
Avrial, A. 107, 132

Babuşkin, İ. V. 87, 323, 324, 327, 395, 523
Bachruch, H. 109
Bäckström, K. 231
Bagayev, M. A. 329
Bain, J. T. 468
Bakunin, M. A. 89, 108, 114, 127, 153, 162, 163, 166, 167, 174, 177, 181, 301
Balmaceda, J. M. 419, 434
Bancel, A.-D. 389
Banner, R. 219
Barreto, T. 431
Bartel, H. 213
Bastélica, A. 115
Bauer, O. 484, 485
Bauman, G. G. 215
Bax, E. B. 219, 251, 252
Bazaine, F. A. 111
Bebel, A. 93, 100, 141, 156, 159, 185, 194, 202, 212, 226, 228-230, 240, 250-253, 268, 269, 273-276, 281-283, 285-288, 356, 384, 408, 412, 478, 479, 512, 570
Becker, J. P. 100, 109, 142, 199, 220, 224, 256, 344
Belyavskaya, İ. A. 575
Bendix, O. 431
Benediktov, A. A. 444, 455
Beradze, E. K. 300
Berger, V. 364, 365
Bergeret, J. 135
Bernstein, E. 15, 32, 58, 126, 212, 232, 251, 259, 263, 275, 277-289, 321, 345, 353, 356-358, 360, 370, 375, 407, 477, 478, 480, 490, 491, 493, 495, 503, 504, 509, 515, 517, 527, 529, 543, 568, 570, 576
Bertrand, L. 215
Bessemer, H. 32
Bilşay, V. 385

Bimba, A. 77
Bismarck, O. 50, 90, 111, 118, 119, 136, 140, 141, 158, 185, 186, 203, 211, 212, 268, 273, 275
Bissolati, L. 361
Blagoev, D. 221, 222, 251, 252, 283, 310, 374, 375, 376, 394
Blanc, L. 248
Blanqui, L. A. 101, 108, 109, 111, 174, 550
Blos, W. 273
Bogdanov, N. 243
Bonç-Bruyeviç, V. D. 328, 413
Bonomi, I. 280
Boulanger, G. 48, 277
Bourgin, G. 111, 129
Bouzet, C. 462
Bovikin, V. İ. 295
Boyernd, R. O. 191
Bracke, W. 100, 185, 212, 228-230, 253
Braginski, M. I. 465
Branting, K. H. 216, 281
Braunthal, J. 484, 568, 570, 571
Brejnev, L. İ. 26, 577
Brissac, H. 130
Bromme, M. W. Th. 93
Brouckere, L. 367
Brousse, P. 214
Bruhat, J. 105, 118, 207
Brunhuber, R. 571, 572
Brusnev, M. İ. 222, 243, 311, 314, 394
Brügel, L. 231, 233
Burmistrova, T. V. 558
Burnett, B. G. 434
Buszko, J. 222
Buyanov, V. V. 310

Cafiero, C. 250
Cairncross, A. K. 42
Camélinat, Z. 109
Candeloro, G. 397
Carnegie, A. 342
Chastenet, J. 110
Chaudey, G. 108
Choury, M. 103
Claflin, T. 171
Cleveland, G. 342
Cluseret, G. P. 108, 114, 135, 136
Cohn-Bendit, D. 545
Cole, G. D. H. 200, 568, 569, 571
Combault, A. 107, 109
Compere-Morel, A. C. A. 570
Conlin, J. 571
Connor, J. E. 559
Cope, R. K. 468
Costa, A. 218, 428, 429
Cremieux, A. 110
Crémieux, G. 115, 119
Croce, B. 572
Cruz, E. 457
Crüger, H. 390
Cuneo, D. 427, 428
Cunha, E. 431, 432
Cunha, I. 431
Çarni, I. S. 470
Çernişevski, N. G. 251, 305, 312
Çiçerin, G. V. 387, 388
Çubinski, V. 282

Dabrowski, J. 136, 137, 143
Dagut, J. 465, 466
Dan, F. I. 510
Danielson, A. 216
Danielson, N. F. 305, 313
Darboy, G. 137
Dario, R. 428
Darwin, C. 86, 90
Daszynsky, I. 373
Dautry, J. 118
David, E. 280, 477
Davidson, A. B. 467
Debs, E. V. 219, 364, 365
Dechesne, L. 398
Deitch, L. G. 307
Delahaye, P. L. 107, 164
Delecluze, L. C. 101, 108, 125, 136
De Leon, D. 219, 364, 365

Delsinne, L. 233
De Man, H. 367
Denis, P. 104
Dessal, M. 137
Destrée, J. 368
Deutsch, J. 193, 205, 211
Deutschvorn, J. 570
Deville, G. 250, 252-254
Diaz, P. 433
Dietzgen, J. 199, 220, 230, 251, 253, 269, 344
Diksztajn, S. 250
Dmitriev, S. S. 295
Dobrolyubov, N. A. 312
Domela, Fe. 133, 215, 250
Dragovic, R. 373, 374
Dreyfus, A. 48, 52, 359, 482, 483
Dubrovinski, İ. F. 328
Ducker, F. G. 205
Duclos, J. 145, 181, 382, 463
Duisberg, K. 41
Dupont, E. 100, 102, 171
Durnovo, I. N. 395
Duteuil, J. P. 545
Dutt, R. 445
Duval, É. V. 108, 123, 134
Dühring, K. E. 248, 258-260, 262, 312, 509
Dzerjinski, F. 372, 394

Eccarius, J. G. 100, 169, 171, 178
Eidelman, B. A. 329
Ellenbogen, W. 407
Engel, G. 191, 192
Engelberg, E. 213, 275
Engels, F. 13, 14, 16-20, 23, 25, 31, 32, 37, 46, 51, 52, 57, 58, 62, 64, 68, 69, 70, 72, 77-80, 82, 88, 93-95, 100, 104, 108-110, 112, 114, 121, 123, 126, 129, 133, 134, 136, 138-140, 144, 147-158, 160, 163-174, 176-181, 185-187, 190, 194, 199, 203, 206, 211-214, 216-218, 220, 224, 226-230, 232, 234, 235, 239, 240, 242, 244, 246, 248-254, 256-271, 273, 275, 277, 278, 300, 301, 305-309, 312, 313, 316, 317, 330-333, 344, 402, 422, 425, 430, 431, 472, 475, 478, 484, 486, 502, 509, 517, 538, 540, 545, 547, 548, 556, 559, 562, 564, 565, 567, 574, 576
Esch, P. 571
Esquiros, A. 115, 116
Eudes, E. 108, 123, 134

Favre, J. 110, 111, 137, 158
Fedoseyev, N. Y. 221, 310, 312, 334
Ferré, T. 117, 137
Ferri, E. 362, 406, 407
Ferry, J. 110
Feuerbach, L. 252, 253, 258, 260, 261
Fielden, S. J. 191, 192
Fischer, A. 65, 191, 192
Fischer, E. 559, 567
Flechtheim, O. K. 545
Flerovski , N. 88
Flourens, G. 101, 108, 111
Fomin, V. 314
Foner, P. S. 68, 77, 202, 255, 394, 575
Fontes, S. 431, 432
Foster, W. Z. 408, 575
Förster, A. 203
France, A. 211, 251, 390, 394, 461, 567, 570
Frankel, L. 109, 123, 131, 132, 140, 141, 143, 217, 231, 240
Fricke, D. 202, 204, 236
Friedländer, M. 470
Friedman, L. A. 462
Frimu, I. C. 373
Fritzsche, F. W. 258
Funtikov, S. I. 327

Galliffet, G. 280
Gambetta, L. 102, 112, 113
Ganşin, A. A. 317
Gapon, G. 400
Garaudy, R. 545, 567

Garibaldi, G. 119
Gay, P. 570
Geiser, B. 273
Geismar, A. 545
George, H. 78, 91, 163, 190-192, 200, 242, 274, 484
Georgiev, G. 375
Gertman, N. B. 320
Geyer, D. 539
Gheorghiu, S.373
Gide, C. 390
Ginger, R. 364, 365
Giolitti, G. 50, 342, 572
Giraldo, S. 435
Gladstone, W. E. 142, 168
Goldberg, D. I. 197, 377
Gomez, D. 457
Gompers, S. 201, 348, 381, 572
Gonçarov, N. P. 143
Gonzales, A. 162
Gorz, A. 573
Gran, A. 569
Grigoryeva, I. V. 162
Grob, H. 572
Grousset, P. 140
Guesde, Jules 48, 187, 207, 208, 214, 215, 232, 251, 254, 283, 358, 359, 406-408, 433, 482
Guillaume, J. 173, 174, 425
Guseinov, A. A. 451
Gusev, S. I. 532

Haçaturov, T. S. 295
Haimson, L. 545
Hales, J. 169, 170, 171, 176, 178
Halturin, S. N. 220, 221
Hardie, J. K. 219, 366, 367
Hardy, G. 78
Harney, G. J. 190
Harrison, W. H. 468
Hasenclever, W. 273
Hasselmann, W. 274
Haşimov, İ. 443, 444, 447
Haupt, G. 431
Haywood, W. D. 365
Hegel, G. W. F. 251, 260, 270, 317
Heine, W. 280
Hemala, F. 205
Hepner, A. 173
Hervé, G. 47
Hesselbach, W. 391
Hesselbarth, H. 276
Heys, C. 171
Hildebrand, G. 477
Hillquit, M. 364, 365
Hirsch, M. 205, 210
Hobsbawm, E. J. 70, 74, 575
Hobson, J. A. 79
Hohenlohe, C. 341, 342
Houghton, D. H. 465, 466
Höchberg, K. 212
Hromov, P. A. 295, 296
Hybes, J. 216
Hyndman, H. M. 62, 219, 275, 367, 412, 474, 484

Iglesias, P. 166, 217, 240, 252, 363, 412
Ignatov, V. N. 307
Ingenieros, J. 428
Iscaro, R. 418, 421, 426, 434
Itenberg, B. S. 143, 144, 220
İvanov, İ. P. 197
İvanşin, V. P. 511, 512

Jacklard C. V. 143, 240
Jaurès, J. 276, 358-360, 403, 406, 407, 412, 483, 484
Jedrzejowski, B. A. 372
Jodko-Narkiewiecz, W.
Johannard, J. P. 109
Jones, E. C. 171
Jordan, Z. A. 539
Jork, T. 202
Jovanovic, K. 374
Justo, J. B. 427, 428, 430

Juykov, G. S. 330

Kadar, J. 296
Kalinin, M. İ 317
Katayama, S. 89, 209, 210, 223, 376, 377, 411
Katslerovic, T. 374
Kaufman, A. S. 445
Kautsky, K. 58, 79, 145, 146, 176, 250-252, 257, 270, 281-285, 332, 357, 402, 406, 407, 412, 478, 495, 543, 568, 569
Keller, C. 109
Kertman, L. E. 575
Kipnis, I. 365
Kirkov, G. 374, 375
Kirkup, T. 568
Klepikova, V. İ. 558
Klima, A. 216
Klimanov, E. A. 243, 310
Knipoviç, L. M. 511, 529
Knizhnik-Vetrov, I. S. 143
Knudsen, P. 253
Knyazev, V. A. 327
Kolpinski, N. Y. 167
Konyuşaya, R. 305
Korolçuk, E. A. 221, 325, 327, 328
Koroteyeva, A. E. 172
Korvin-Krukovskaya, A. V. 143
Kostin, A. F. 546
Koval, B. İ. 422
Kovalçenko, İ. D. 294, 295
Kovalevskaya, S. 143
Kozmin, B. P. 301
Krasikov, P. A. 404, 525, 528
Krasin, G. B. 315
Krasnuha, V. P. 525-527
Kriçevski, B. N. 511
Krivenko, S. N. 316
Krivoguz, I. M. 242, 355
Krjijanovskaya, Z. P. 510, 519
Krjijanovski, G. M. 311, 315, 327, 519, 520, 525
Kropotkin, P. A. 89
Krupskaya, N. K. 311, 316, 326, 327, 333, 394, 395, 503, 510-512, 521, 523-525, 531
Kuczynski, J. 33, 59, 63
Kuçinski, Y.
Kuller, P. 430
Kundel, E. 228
Kunina, V. E 169
Kuskova, Y. D. 490, 491
Kuzmin, M. N. 392

Labriola, An. 218, 251, 269, 271, 283
Labriola, Ar. 362
Labrousse, E. 105
Lafargue, L. 242, 244, 306
Lafargue, P. 93, 100, 109, 177, 187, 194, 214, 239, 240, 243, 251-254, 269, 271, 283, 330, 358, 359, 407, 433, 482
Laidler, H. W. 570, 571
Lassalle, F. 178, 186, 189, 229, 230, 253, 368, 569
Laveriçev, V. Y. 296, 298
Lavrov, P. L. 144, 305, 309
Ledebour, G. 481
Lefranc, G. 81
Legien, C. 204
Lengnik, F. V. 336, 525
Lenin, V. İ. 11-13, 16-28, 35, 38-44, 46-48, 52, 55, 58, 67, 79, 84-86, 92, 94-96, 99, 100, 120, 126, 127, 134, 138-140, 144-146, 148, 155, 159, 176, 181, 182, 188, 196, 198, 199, 213, 219, 220, 222, 235, 242, 247, 257, 258, 260, 267-272, 279-281, 283-285, 288, 289, 293, 294, 296-302, 304-335, 337-339, 341-344, 346, 350, 352, 353, 356-359, 364, 368, 372, 375, 377-379, 381, 382, 384-386, 389, 393-395, 397, 401-404, 407, 412-414, 417, 419, 420, 431, 440, 473, 475, 480, 485-516, 520-527, 529-563, 566-569, 571, 573-577
Leo, XIII. 109, 123, 131, 140, 395-397
Leontyev, L. A. 267

Lepeşinski, P. N. 510, 511, 525, 526
Leroux, P. 129, 248
Lessner, F. 100, 171
Leverdays, E. 117
Levin, Y. Y. 525-527, 532, 533
Levinson, G. I. 457
Liebknecht, K. 357, 482
Liebknecht, W. 100, 109, 156, 159, 185, 212, 226, 240, 251-254, 269, 275, 276, 281, 282, 287, 330, 431
Ligou, D. 570
Ling, L. 192
Lissagaray, P. O. 119, 140
Livşin, Y. İ. 296
Llorente, L. J. 363
Lokhanday, M. 456
Longuet, C. 105, 109, 240
Lopatin, G. A. 86, 305
Lorenzo, A. 164
Lorwin, L. 572
Louis, P. 101, 102, 105, 108, 110, 111, 119, 125, 135-137, 164, 192, 194, 206, 248, 249, 258, 273, 568, 570
Lösche, P. 550
Lucraft, B. 163, 169
Lugones, L. 428
Lutski, V. B. 460
Lux, A. 431
Luxemburg, R. 222, 271, 281, 283, 285-287, 353, 372, 394, 408, 411, 412, 474, 475, 479, 480, 482
Lyadov, M. N. 328, 404
Lyaşçenko, P. İ. 295

MacDonald, R. 274
MacDonnel, J. P. 169, 171
Macé, J. 393
Mackenzie, N. 570
Mahnovets, L. P. 533
Mahon, J. L. 219
Maisky, İ. M. 209, 217
Malatesta, E. 426
Malçenko, A. L. 311
Maliş, A. İ. 267
Malon, B. 105, 107, 118, 214, 248
Manacorda, G. 218, 233, 236
Mann, T. 72, 199, 219
Manuseviç, A. Y. 574
Manzotti, F. 570
Marchlewski, J. 222, 394
Marianetti, B. 426
Marinesco, D. 373
Marshall, A. 392
Martens, L. K. 336
Marti, J. 419, 437
Martin, C. 105
Martin, P. E. 32
Martinov, A. S. 511, 529, 530
Martov, Y. O. 322, 327, 530, 533-535
Marx, K. 13, 14, 16, 17, 19, 20, 23, 25, 32, 37, 46, 51, 52, 57, 58, 62, 64, 66, 68-70, 72, 77-80, 82, 84, 88, 89, 93-95, 100, 104, 107-110, 112, 114, 119, 121, 123, 126, 128-134, 136, 138-141, 143, 144, 147-158, 160, 162-174, 176-181, 185-187, 194, 199, 202, 206, 211-214, 217, 219, 220, 224, 226-230, 232-235, 240, 242, 244, 248-252, 254-273, 275, 277-281, 284-286, 301, 305-309, 312, 313, 315- 317, 320, 330, 332, 344, 388, 393, 425, 427, 428, 431, 433, 472, 475, 478, 484-486, 493, 497, 502, 517, 531, 537-539, 540, 541, 543, 545, 547, 548, 556, 559, 562, 564, 565, 567, 570, 573, 574, 576
Marx-Aveling, E. 119, 219, 251, 252, 254
McKinley, W. 341
Meer, H. 398
Mehring, F. 93, 203, 252, 269, 270, 281, 285, 482
Melnikov, Y. D. 329
Mercado, E. S. 435
Mesa, J. 166, 240
Messner, J. 397
Meyer, A. G. 539, 550
Michel, L. 122, 143
Mihalev, G. M. 574
Mihalevski, B. N. 74

Mihaylovski, N. K. 316, 317
Militsina, T. 208
Miller, S. 569
Millerand, A. 15, 274, 280, 283, 357, 358, 359, 382, 403, 405-407, 503, 504
Millière, J. B 102, 104, 105, 111, 137
Mitchell, J. 348
Mitelman, M. 243
Mitskeviç, S. İ. 328
Miyazaki, M. 89
Moiseyenko, P. 196
Moissonier, M. 105, 114
Molette, C. 400
Molinari, M. G. 118
Molkenbuhr, H. 410
Momdjan, H. N. 269
Montgomery, B. G. 571
Mora, F. 166, 363
Morais, H. M. 191
Morgan, J. P. 40, 41, 44
Morozov, N. A. 196, 305, 335
Morris, W. 219, 364
Morton, A. L. 190, 242
Most, J. 109, 212, 250, 258, 274
Motteler, J. 213
Mukrani, M. 463
Murat, A. 108
Münzenberg, W. 387

Napolyon, III. 99, 103
Necochea, H. R. 422, 423
Neebe, O. 192
Nemec, A. 370
Nepomnin, O. Y. 443, 444
Neuhaus, N. 57
Nietzsche, F. 52, 545
Nieuwenhuis, F. D. 133, 215, 244, 250
Nikitina, I. A. 465
Noël, B. 137
Nogin, V. P. 513
Nollau, G. 574
Norinski, K. 314
Nørlund, Ib 206
Noske, G. 477
Noskov, V. A. 525
Nunez de Arenas, M.
Nussbaum, M. 470

Obnorski, V. 220
Obolenskaya, S. V. 270
Odger, G. 163, 169
Olea, L. 434
Olivesi, A. 116
Ovçarenko, N. 269, 274, 278, 575
Ovnanyan, S. V. 351
Ozouf, M. 393

Paepe, C. 179, 215, 240
Palm, A. 216
Pankratov, V. P. 86
Pantin, I. K. 304
Parsons, A. R. 191, 192
Paso, L. 427, 429
Pelling, H. 569, 571
Pelloutier, F. 208
Peresvetov, R. 317
Perret, H. 142
Persits, M. M. 86
Peterson, N. 216
Petrosyan, Y. A. 445
Petrov, A. 89
Phelps Broun, E. H.
Pilsudski, J. 372
Pintos, F. R. 423
Pipes, R. 539
Pisarev, D. I. 312
Piskunov, A. I. 511
Plehanov, G. 86, 93, 220, 221, 233, 240, 251-253, 269, 270, 283-285, 287, 288, 306-310, 316, 318, 319, 322, 330, 332, 353, 403, 404, 408, 411, 412, 489, 491, 494, 496, 502, 513-516, 520, 529, 532, 535
Plehanova, R. M. 330
Pobedonostsev, K. 90

Poblete Troncoso, M. 434
Polevoy, Y. Z. 302
Pollan, O. 570
Popp, A. 93
Postnikov, V. Y. 313
Potapenko, V. A. 143
Powderly, T. V. 201
Prado, J. 423
Price, J. 570
Procacci, G. 575
Prokofyev, S. İ. 328
Prokopoviç, S. N. 495
Proşin, V. 243
Proudhon, P. J. 82, 104, 107, 108, 178, 232, 368
Puhlov, N. 197, 222
Puzakova, R. K. 296
Pyat, F. 101, 108, 135

Quelch, H. 219, 412

Radçenko, S. İ. 314, 315, 327
Radçenko, İ. İ. 510-512, 521, 525-527
Raisberg, A.
Ranvier, G. 135
Raşin, A. G. 55
Rebrikova, N. V. 448
Recabarren, L. E. 434
Reeve, C. 575
Rehbein, F. 93
Renner, K. 484, 485
Rerich, A. E. 523
Reti, L. 574
Reyes, I. 457, 458
Rigault, R. 137
Rivero Muñiz, J. 422
Rochefort, V. H. 101, 102
Rockefeller, J. D. 40, 41
Rodrigues, L. 430
Roland-Holst, H.
Roosevelt, T. 341, 342, 348
Rossel, L. 135
Rothfels, H. 572
Rothstein, A. 74, 574
Roux, Ch. 459
Rozanov, M. D. 350
Rudnev, V. S. 444
Rutten, G. 398

Sachs, E. S. 465
Sakyzov, Y. 375
Samoilov, F. N. 84
Santarelli, E. 575
Saralieva, Z. H. 255
Sartre, J. P. 573
Sauvageot, J. 545
Sazhin, M. P. 143
Schapiro, L. 545
Scheu, A. 109
Schippel, M. 280, 477
Schleifstein, J. 270, 285
Schlesinger, A. 571
Schmidt, C. 185, 281, 284, 285
Schnaider, N. 431
Schoenlank, B. 276
Schramm, C. A. 212
Schröder, W. 204, 213
Schulze-Delitzsch, H. 390
Schwab, E. 191, 192
Seeber, G. 213
Seidel, Robert 431
Serailler, A. 111, 134
Serebryany, A. Y. 200
Serwy, Victor 367
Sharma, G. K. 454
Shaw, G. B. 274, 484
Sheetov, N. F. 558
Shneerson, A. A.
Shotman, A. V.
Sidorov, A. L. 297, 300
Silberbauer, G. 401
Silvin, M. A. 315, 324, 510
Simon, D. 61
Simon, J. 110
Singer, P. 276, 283, 412

Skerlic, J. 374
Solle, Z. 216
Sombart, W. 380, 571, 574
Sorel, G. 573
Sorge, F. A. 78, 79, 172, 173, 179, 180, 199, 212, 214, 220, 252, 254, 258, 344
Spandolini, G. 572
Spies, A. 191, 192
Sponti, Y. I. 328
Starkov, V. V. 311, 315, 326, 327
Stasova, Y. D. 523
Steinberg, H. J. 571
Steiner, H. 68, 216
Stepnyak-Kravçinski, S. M. 305, 309
Stewart, W. 366
Struve, P. 320-322, 542, 574
Suslov, M.A. 534, 537
Suslova, F. M. 335
Suvorov, K. I. 300
Svyatlovski, V. V. 294
Sweezy, P. 573
Şapovalov, A. S. 75, 81, 85, 87
Şçekoldin, F. İ. 510
Şelgunov, N. V. 311
Şelgunov, V. A. 310, 314, 324, 327
Şlepakov, A. N. 76
Şorova, K. 70

Taft, P. 572
Talmy, R. 211
Tarnovski, K. N. 295
Tartakovski, B. G. 239
Tate, G. 190, 242
Tejada, L. 433
Tejera, D. V. 436, 437
Tersen, E. 118
Theimer, W. 570
Theisz, A. 107
Thiers, L. A. 111, 119, 121, 122, 135, 137, 139-142, 430
Thomas, S. G. 32
Timofeyev, İ. İ. 310
Tinthoin, R. 461
Tkaçenko, V. P.
Toçisski, P. V. 221
Togliatti, P. 361, 362
Tolain, H. 108, 118
Tomanovskaya, E. 130, 143
Toro, C. 436
Trepov, D. F. 89
Tridon, E. M. 102, 117, 123, 134
Trier, G. 216
Trochu, L. J. 110, 111
Tuçapski, P. L. 329
Tuñon de Lara, M. 363
Tupoleva, L. F. 219
Turati, F. 277, 280, 361, 362
Tuzovic, D. 373, 374
Tyszka, F. 65

Ulam, A. B. 545
Ulman, G. S. 330
Ulyanov, A. İ. 307, 312, 321
Ulyanova-Yelizarova, A. İ. 328
Uroyeva, A. V.
Uryas, E. L. 368
Uşakov, E. L. 552
Utin, N. 142

Vaillant, E. 109, 117, 123, 134, 164, 165, 187, 240, 358, 359, 406
Valiani, L. 570
Valles, J. 105
Vandervelde, E. 368, 391, 403, 407, 408, 412, 568
Vaneyev, A. A. 317, 327, 331
Van Kol, H. 474, 475, 476
Varlin, L. E. 102, 105, 107, 109, 111, 117, 118, 123, 128, 137, 138
Vasilyev, N. 310
Vermorel, A. 102, 104, 105, 124
Viereck, L. 258, 273
Vigdorçik, N. A. 329
Vigodski, V. 256
Vilenski, L. S. 529

Vinoy, J. 119
Vizgunova, Y. I. 422
Vladimirski, M. F. 328
Volin, M. S. 499, 574
Volk, S. S. 143, 305
Volkova, V. V. 269
Vollmar, G. 266, 273, 276, 280
Voltaire, F. M. 137, 490
Vorontsov, V. P. 313, 316
Vorovski, V. V. 328, 511
Vovçik, A. F. 349
Vuillermoz, R. 462

Wachenheim, H. 570
Waldeck-Rousseau, P. 358
Warski, A. 222
Watson, A. 468
Webb, B.; Webb, S. 67, 274, 568
Wegmann, A. 430
Weiler, R. 397
Weill, G. 390
Weinstein, J. 571
Wermelin, A. 250
Werneck Sodre, N.
Weselowski, B. 222
Westerstahl, J. 206
Wilhelm, II 50, 273
Willard, C. 215, 254, 482, 575
Willicocks, W. 460
Wilmart, R. 425, 430
Wilson, F. 465
Winiger, J. 431
Wolter, H. 213, 275
Woodhull, V. 171
Woodworth, A. V. 400
Woytinsky, E. S.; Woytinsky, W. S. 63

Xi, C. 442

Yajborovskaya, İ. S. 222, 575
Yat-sen, S. 441
Yellowitz, I. 73
Yermolayeva, R. A. 574
Yevzerov, R. Y. 222
Yovçuk, M. T. 567
Yujakov, S. N. 313

Zaharova, A. İ. 503
Zakaznikova, Y. P. 449
Zalomov, P. A. 87
Zaporojets, P. K. 327
Zaslavski, E. 220
Zasuliç, V. İ. 89, 221, 240, 307, 309
Zetkin, C. 93, 240, 252, 281, 283, 357, 482
Zhelitsky, B. I. 186, 217, 231
Zhelubovskaya, E. A. 105
Zinovyev, B. İ. 327
Zobnina, G. M. 574
Zola, E. 482
Zorina, A. M. 422, 436
Zubatov, S. V. 289
Zubok, L. İ. 189, 201, 202, 575

SSCB Bilimler Akademisi'ne bağlı Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi Enstitüsü'nün bir araya getirdiği geniş bir akademisyen topluluğu tarafından hazırlanan *Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi Tarihi,* dünya tarihini sınıfsal bir bakış açısıyla yorumlamak isteyenlerin önüne yüzyılların mücadele birikimini seriyor.

Proletaryanın doğuşundan ve bir sınıf olarak gelişiminden 1917 Ekim Devrimi'ne uzanan süreci üç cilt boyunca işçi sınıfı hareketi izleğinde takip eden *Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi Tarihi,* geniş bir bakış açısıyla ele aldığı dönemlerin toplumsal hareketlerini, mücadele uğraklarını, önderlerini, ideolojik tartışmalarını, büyük grevlerini, devrimlerini ve toplumsal altüst oluşlarını tarihsel bağlamlarıyla inceliyor.

"Emperyalizme Geçiş Döneminde İşçi Sınıfı Hareketi (1871-1904)" alt başlığını taşıyan ikinci cilt, Paris Komünü'nden ilk Rus devrimine kadarki dönemi kapsıyor. Proletaryanın toplumsal gelişimin öncüsü haline geldiği bu döneme damga vuran başlıca süreçlerin eksiksiz bir incelemesini sunarken çeşitli bölgelerdeki işçi sınıfı hareketlerinin de ayrıntılı ve karşılaştırmalı tahlilini yapıyor. Marksizmin güçlenen etkisini, sosyalist partilerin, sendikaların ve başka işçi örgütlerinin kuruluşunu ve gelişimini takip ediyor. Rus proletaryasının mücadelesine, Lenin'in Marksizme katkılarına ve Bolşevik Parti'nin doğuşuna özel bir dikkatle eğiliyor.

Çok sayıda ülkeden derlenen geniş bir belgeler, istatistikler, yazılar, kitaplar ve anlatılar bütününden yararlanılarak titizlikle oluşturulan bu dizi, işçi sınıfının tarihine merak duyan herkes için hem bir giriş niteliği taşıyor hem de derinlemesine bir okuma için vazgeçilmez bir kaynak sunuyor.

Yordam Kitap
YordamKitap YordamKitap YordamKitap

ISBN 978-605-172-517-8
9 786051 725178